2012

Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД

І Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

26 – 28 лютого 2012 р.

Секції:

Біологічні науки
Географія та геологія
Державне управління
Екологія
Економіка
Історія
Математика
Мистецтво
Педагогіка
Політологія
Право
Психологія
Соціологія
Сучасні інформаційні технології
Фізична культура та професійний спорт
Філологічні науки
Філософія

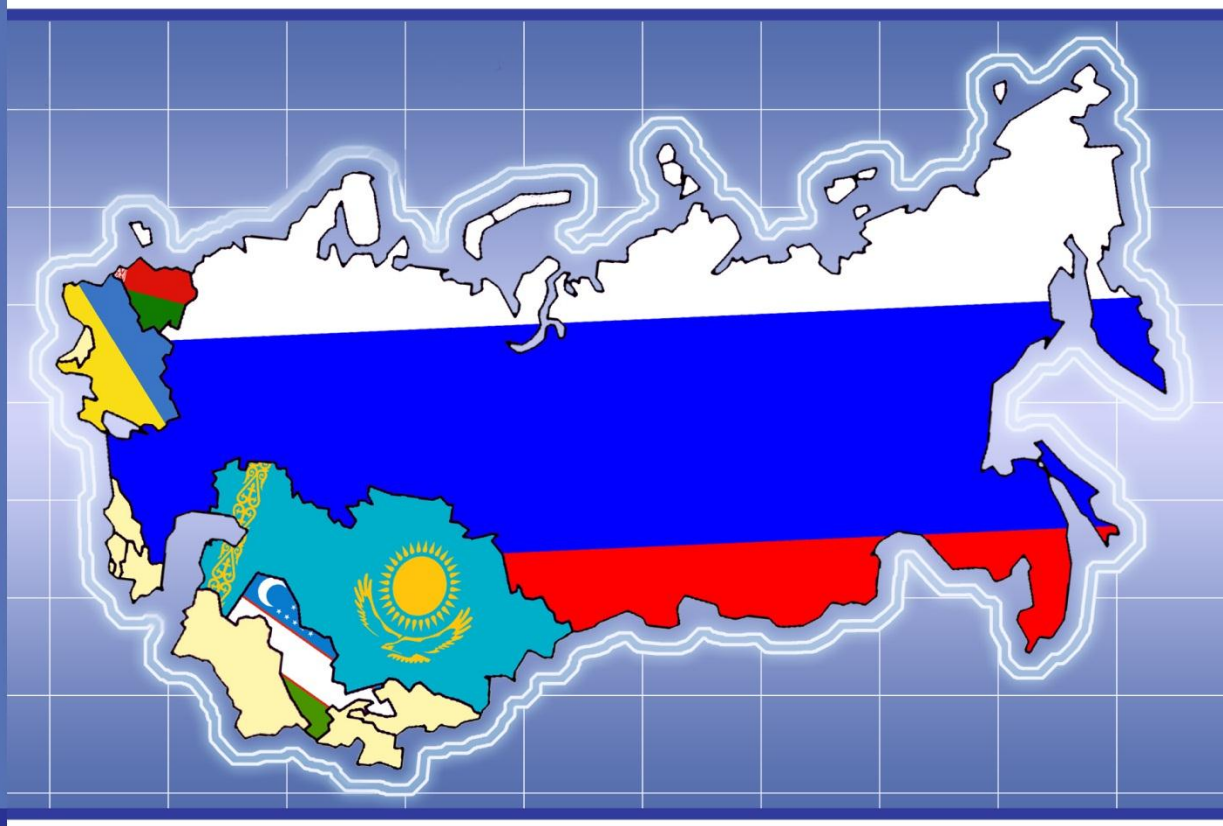

Переяслав-Хмельницький
2012

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»

26-28 лютого 2012 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Переяслав-Хмельницький – 2012

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ, МОЛОДЕЖИ И СПОРТА УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

I Международной научно-практической интернет-конференции
«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ»

26-28 февраля 2012 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Переяслав-Хмельницкий – 2012

Матеріали І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»**// Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012 р. – 284 с.

*Материалы I Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2012 г. – 284 с.*

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
В.П. Коцур,
доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
В.П. Коцур,
доктор исторических наук, профессор, действительный член АПН Украины,
ректор ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
С.М. Рик к.ф.н., доцент;
Я.О. Потапенко к.і.н., доцент;
Т.М. Боголіб д.е.н., професор;
Г.Л. Токмань д.п.н., професор;
Н.В. Ігнатенко к.п.н., професор;
В.В. Куйбіда к.біол.н. доцент;
В.А. Вінс к.псих.н.;
Ю.В. Бобровнік к.і.н.;
С.М. Кикоть к.і.н.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:
***С.М. Рик** к.ф.н., доцент;*
***Я.А. Потапенко** к.и.н., доцент;*
***Т.М. Боголиб** д.э.н., профессор;*
***Г.Л. Токман** д.п.н., профессор;*
***Н.В. Игнатенко** к.п.н., профессор;*
***В.В. Куйбида** к.биол.н. доцент;*
***В.А. Винс** к.псих.н.;*
***Ю.В. Бобровник** к.и.н.;*
***С.М. Кикоть** к.и.н.*

Члени оргкомітету інтернет-конференції:
Ю.В. Бобровнік,
С.М. Кикоть.

Члены оргкомитета интернет-конференции:
Ю.В. Бобровник,
С.М. Кикоть.

Упорядники збірника:
Ю.В. Бобровнік,
С.М. Кикоть,
Ю.С. Табачок.

Составители сборника:
Ю.В. Бобровник,
С.М. Кикоть,
Ю.С. Табачок.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 612.07:57.083.3

Сергій Бесчасний
(Херсон, Україна)

АКТИВНІСТЬ МІКРОБІЦИДНОЇ СИСТЕМИ ГРАНУЛОЦИТІВ У ДІТЕЙ 7-11 РОКІВ ІЗ СЕНСОНЕВРАЛЬНОЮ ТУГОВУХІСТЮ

Існує велика кількість досліджень, які вказують на участь імунної системи у розвитку порушень слуху. Зокрема стверджується, що у більш ніж 60% дітей із хронічною сенсоневральною туговухістю (СНТ) спостерігаються підвищені титри антитіл, наявні сенсибілізовані лімфоцити-ефектори. Основою патогенетичних реакцій при СНТ вважають продукцію фактору некрозу пухлин та інтерлейкіну-1. При захворюваннях внутрішнього вуха відбувається послаблення реакції лімфоцитів, лімфоїдних структур і дифузної лімфоїдної тканини носоглотки, підвищення кількості імунних комплексів на слизовій оболонці слухової труби і середнього вуха [1].

Гранулоцити відіграють ключову роль у реалізації неспецифічного захисту організму завдяки наявності в азурофільних гранулах біологічно активних поліпептидів. Антимікробна здатність гранулоцитів забезпечується за рахунок так званого „респіраторного вибуху”, який супроводжує фагоцитоз завдяки наявності ензиму мієлопероксидази (КФ 1. 11. 1. 7.) [4].

Важливу функцію виконують катіонні білки, які за біохімічною структурою схожі з панкреатичною рибонуклеазою і призводять до денатурації РНК, перешкоджаючи адгезії вірусних часток на поверхні клітин [5, 6].

Таким чином, ми досліджували рівень мієлопероксидази (МПО) та катіонних білків (КБ) гранулоцитів периферичної крові у дітей 7-11 років із двосторонньою сенсоневральною туговухістю II-III ступеня.

Матеріалом для дослідження слугували зразки периферичної крові 60-ти дітей із СНТ III-IV ступеня (основна група) та 60-ти нормальночуючих (контрольна). Активність МПО виявляли за методом Грехема-Кноля. Визначення рівня катіонного білка проводили за М.Г.Шубичем. Реакцію оцінювали за допомогою принципу Astaldi і виражали у вигляді середнього цитохімічного коефіцієнту [2]. Статистичну обробку здійснювали за допомогою непараметричних методів. Достовірними вважали різницю при $p<0,05$. Для коректної характеристики бальних оцінок використовували медіану. Дослідження проводилося у 2 етапи: восени та навесні.

Отже, активність МПО гранулоцитів у основній групі весною складала 0,67 ± 0,048 од., що є нижчим у порівнянні з осінню. Те ж саме явище спостерігали і в контрольній групі (2,32 ± 0,048 од. та 2,22 ± 0,044 од. відповідно) Зокрема, осінній показник медіани у дітей контрольної групи складав 0.65 од. при мінімальному значенні 0.25 од і максимальному значенні – 1.9 од. При цьому, основна частина усіх показників коливалася у межах 0.4 – 0.9 од. Показник медіани у дітей контрольної групи знаходився на рівні 2.2 од., при мінімальному значенні 1.5 од. та максимальному – 2.9 од., переважна кількість показників коливалася в межах 2.1-2.6 од. Таким чином, показники медіани основної групи менші, ніж контрольної; відрізняються мінімальні та максимальні значення.

Спостерігаються відмінності значень медіани при порівнянні основної і контрольної групи у весняний період. Показники медіани основної групи перебувають у межах 0.6 од., у контрольній – 2.15 од. При цьому, більшість показників основної групи мали значення 0.3-0.9 од., контрольної – 1.95 – 2.5 од. Найменші значення у основній групі сягали 0.2 од. і у контрольній – 1.45 од., найбільше – 1.7 од. (основна група) та 2.9 од. (контрольна).

При дослідженні рівня катіонних білків було виявлено осіннє зниження значень медіани у дітей основної групи, яка в середньому складала 0.9 од., при мінімальному значенні 0,41 од. і максимальному 1,97 од. Більшість досліджуваних показників рівня КБ перебували в межах 0,78–1.02 од. Рівень КБ у дітей контрольної групи був вищим, його медіана складала 1,25 од., при мінімальному значенні 0,95 од. і максимальному – 1,99 од.; переважна кількість показників коливалася в межах 0,9 - 1,3 од.

Те саме спостерігалося при порівнянні основної та контрольної групи у весняний період. Зокрема, показники медіани основної групи складали 1,00 од., у контрольній – 1,34 од. Більшість показників (50%) основної групи мали значення 0,9 – 1,29 од., контрольної – 1,21- 1,54 од. Відповідно, найменше значення у основній групі сягало 0,55 од., при аналогічному показнику в контрольній - 0,59 од., а найбільше - у основній групі - 2,11 од. та 2,13 од. в контрольній групі.

При порівнянні осінніх та весняних показників залежних груп, було встановлено незначне підвищення показників КБ весною у обох групах. Зокрема, у основній групі медіана показників збільшилася з 0,9 од. до 1,0 од., у контрольній групі – з 1,25, до 1,34 од. Переважна частина показників у основній групі перебували в межах 0,78 – 1.02 од. (осінь) і 0,9 – 1,29 од (весна) з мінімальними значеннями осінню – 0,41 од. і весною – 0,55 од. та максимальними 1,97 од. (осінь) і 2,11 од. (весна). Показники контрольної групи осінню перебували в межах 0,9 до 1,3 од, а весною збільшилися до 1,21- 1,54 од. з мінімальними значеннями осінню 0,95 од., і весною – 0,59 од. та максимальними, з 1,99 од. до 2, 13 од. відповідно

Отже, показники вмісту КБ у нейтрофілах дітей з нейросенсорною приглухуватістю достовірно нижчі ($p \leq 0,05$), ніж у дітей із нормальним слухом, разом з тим, це стосується не тільки середніх, але і мінімальних та максимальних значень.

Таким чином, спостерігається тенденція до зниження цитохімічних показників МПО та КБ гранулоцитів дітей основної групи як при першому, так і при другому дослідженні.

Отже, отримано дані, які вказують на зниження бактерицидної активності гранулоцитів. Ми припускаємо, що внаслідок підвищення впливу зорової і пропріоцептивної сенсорної імпульсації, яка призводить до підвищення рівня моторної активності, підвищення тонусу ерготропної системи, відбувається збільшення гіпофізарно-наднаркового гормонального впливу [1, 3, 25].

Внаслідок ускладненого генетичного багажу, явища гіперактивності, відбувається активація гіпоталамо-гіпофізарно-адреналової функціональної системи, яка в свою чергу призводить до секреції глюкокортикоїдів, адреналіну та норадреналіну. Зміни гормонального фону призводять не лише до переключення метаболічної стратегії організму, але й до змін функціональної активності клітин імунної системи [22, 29, 41]. Зокрема, спостерігається секреторна дегрануляція гранулоцитів, що може свідчити про підвищення рівня МПО та КБ у плазмі крові [6].

Отже, зрив адаптаційних механізмів, тривалий вплив діючих концентрацій катехоламінів та гормонів кори наднирників ініціюють зниження функціональної активності гранулоцитів, що у свою чергу знижує рівень неспецифічної резистентності організму у дітей із сенсоневральною туговухістю

Література:

1. Мельников О.Ф. Аутоімунні реакції гуморального та клітинного типів на антигени нервової тканини у дітей із сенсоневральною приглухуватістю / Мельников О.Ф., Тімен Г.Е., Чащева О.Г., Заяц Т.А., Сидоренко Т.В. // Журн. вушних, носових і горлових хвороб. – 2003. – №6. – С. 5-8.
2. Лабораторные методы исследования в клинике / [Меншиков В.В., Делекторская Л.Н., Золотницкая Р.П. и др.] ; под ред. В.В. Меншикова. – М.: Медицина, 1987. - 368 с.
3. Фролов В.А. Патофизиологические аспекты модулирования функциональных свойств нейтрофилов периферической крови человека / Фролов В.А., Моисеева Е.Г., Пасечник А.В.// Бюл. экспер. биол. мед. – 2008. – Т. 141. №6. – С. 622-624.
4. Babior B.M. The respiratory burst oxidase / B.M. Babior // Hematol. Oncol. Clin. North Amer. – 1988. – V. 2. – P.201 – 212.
5. Garcia A.E. Isolation, synthesis, and antimicrobial activities of naturally occurring theta-defensin isoforms from baboon leukocytes / Garcia AE, Osapay G, Tran PA, Yuan J, Selsted M.E. // Infect Immun. 2008 Dec;76(12):5883-91. Epub 2008 Oct 13.

6. Gleich GJ, Loegering DA, Bell MP, Checkel JL, Ackerman SJ, McKean DJ: Biochemical and functional similarities between human eosinophil-derived neurotoxin and eosinophil cationic protein: homology with ribonuclease. Proc Natl Acad Sci USA 1986, 83(10):3146-3150.

Науковий керівник: кандидат біологічних наук Гасюк О.М.

ФУДК 581.1

Ольга Жук
(Київ, Україна)

ДИНАМІКА АКТИВНОСТІ КАТАЛАЗИ В ЛИСТКАХ ПШЕНИЦІ ЗА ДЕФІЦИТУ ВОДИ

Посуха належить до найбільш поширених абіотичних чинників середовища, які обмежують продуктивність культурних рослин [11]. Останні роки в Україні дефіцит води в ґрунті відзначають не лише в літній, але й в осінній період вегетації озимої пшениці, що спричиняє затримку розвитку рослин і погану перезимівлю. Вивчення стійкості рослин пшениці до посухи на ранніх етапах онтогенезу залишається актуальною проблемою сучасної біологічної науки.

Дефіцит води в ґрунті індукує сигнал з коренів до пагонів, який транспортується по ксилемі і спричиняє пригнічення продихової транспірації, зменшення втрат води [12]. Відповідь рослин на дефіцит води охоплює кілька типів адаптивних стратегій, які регулюють водний статус і фізіологічні функції рослин, площу листкової поверхні, співвідношення корінь/пагін [3, 10]. Одночасно відзначається дефіцит CO2, відбувається інгібування циклу Кальвіна, активності фотосистеми II, що спричиняє надлишкове утворення активних форм кисню (АФК) [6, 9]. Нами було вивчено вплив посухи на ростові процеси у рослин пшениці на ранніх етапах онтогенезу [1, 5]. Було показано, що в період проростання насіння критичними до дії стресового чинника є проліферативні процеси через їх високу енерго- та ресурсоємність. Нами показано, що для переходу клітин до мітозу існує пороговий рівень вмісту води в меристемах , який становить близько 60% води у розрахунку на сиру масу. Зародок проростаючої зернівки пшениці може переходити до стану вимушеного спокою при значному зневодненні, що взагалі властиво для насіння. У сформованого листка пшениці здатність витримувати значний дефіцит води втрачається. Критичною для життєздатності клітин листкового мезофілу є втрата 30-35% води листком від початкової кількості, однак водний дефіцит листка вищий, ніж 5-7%, спричиняє стрес [2]. Водний стрес призводить до дисбалансу в утворенні та утилізації АФК [4]. Встановлено, що посуха викликає деструкцію клітин листкового мезофілу, прискорює їх старіння. Серед найбільш поширених форм АФК знаходиться пероксид водню. Він виконує в клітині регуляторні та сигнальні функції, а в надлишкових кількостях спричиняє окиснювальне пошкодження мембран. Для утилізації пероксиду водню в рослинній клітині функціонують ферменти пероксидази і каталаза [8]. Специфікою каталази є її локалізація в пероксисомах і участь в процесах катаболізму, які активуються в процесі деструкції клітини. Метою наших досліджень було вивчення активності каталази в клітинах мезофілу перших двох листків пшениці за умов ґрунтової посухи.

Матеріали і методи. Рослини озимої м’якої пшениці (Triticum aestivum L.) сортів Київська 8, Херсонська безоста, Сирена одеська, Донська напівкарликова, Київська остиста, Харус вирощували в посудинах, які містили 1 кг сірого лісового ґрунту, до періоду формування двох листків. Надалі рослини контрольного варіанту вирощували за оптимального зволоження, а в дослідних варіантах припиняли полив, що спричиняло зменшення вмісту води в ґрунті з 70 до 30% від повної вологоємності. Протягом трьох діб посухи через кожні 24 години проводили вивчення активності каталази за методом Баха [7]. Розрахунки активності ферменту проводили в ммоль пероксиду водню, що утилізується ферментом за хвилину, у перерахунку на грам сирої маси листків. Повторність досліду чотириразова. Статистична обробка результатів здійснювалась за програмою Microsoft Excel.

Результати та обговорення. Встановлено, що в період посухи вміст води в листках пшениці зменшувався, а водний дефіцит зростав. В рослинах контрольних варіантів вміст води в листках складав 85-67%, але протягом 72 годин зменшувався на 12-15% і складав 73-75% у розрахунку на масу сирої речовини. Втрата такої кількості води листками відповідала умовам середньої посухи. Показано, що вже через 12 годин після припинення поливу в листках рослин пшениці сорту Київська 8 відбувалось незначне зменшення активності каталази, але протягом наступних трьох діб активність каталази знаходилась на одному рівні з рослинами контрольного варіанту (рис.1А).

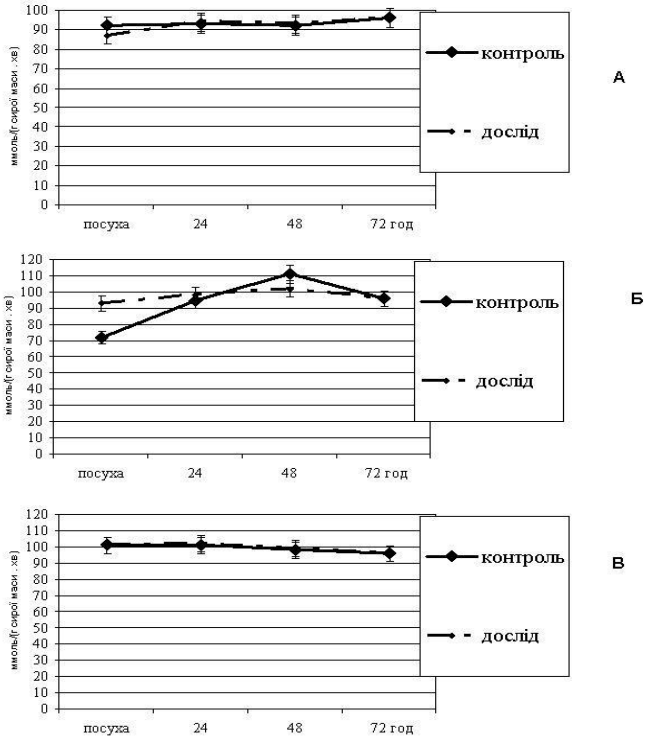

Рис.1. Динаміка активності каталази в клітинах мезофілу листків озимої пшениці сортів А- Київська 8, Б-Херсонська безоста, В-Сирена.

В листках пшениці Херсонська безоста активність каталази в листках значно зростала через 12 годин після припинення поливу і залишилась на одному рівні протягом трьох діб (рис1. Б). В контролі активність каталази зростала протягом 48 годин, що може бути обумовлене природним старінням перших листків. Наприкінці третьої доби досліду активність каталази у рослин контрольного і дослідного варіанту була однаковою. У пшениці сорту Сирена одеська активність каталази в контролі і досліді варіантів не відрізнялась (рис.1В). У сорту Донська напівкарликова після першої доби посухи відзначено зростання активності каталази в клітинах листкового мезофілу (рис. 2А).

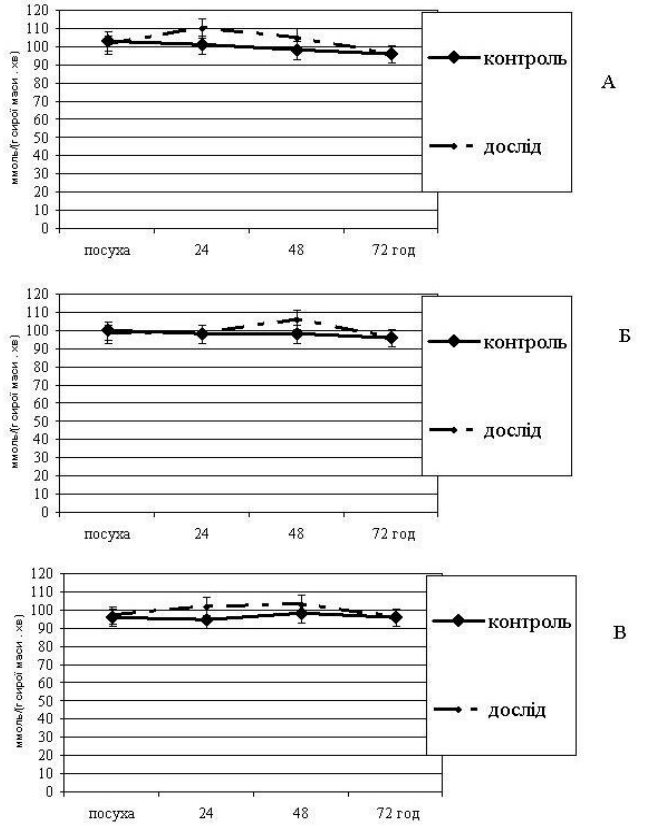

Рис. 2. Динаміка активності каталази в клітинах мезофілу листків озимої пшениці сортів А-Донська напівкарликова, Б- Київська остиста, В-Харус.

В контролі активність каталази листків пшениці сорту Донська напівкарликова протягом трьох діб також незначно зменшувалась. Наприкінці третьої доби досліду активність каталази у листків контрольного та дослідного варіантів стала

однаковою, що свідчить про адаптацію рослин до умов середньої посухи і зменшення пулу субстрату каталази – пероксиду водню.

У пшениці сорту Київська остиста активність каталази в листках дослідного варіанту в період посухи збільшилась наприкінці другої доби посухи, але на третю добу вирівнялась, порівняно з відповідними значеннями контрольного варіанту (рис. 2Б).

У листках пшениці сорту Харус активність каталази за дії ґрунтової посухи зростала вже протягом першої доби, залишалась на такому ж рівні протягом другої доби і вирівнювалась з контролем наприкінці третьої доби (рис. 2 В).

Таким чином, за дії середньої посухи в листках пшениці сортів Херсонська безоста, Донська напівкарликова, Київська остиста, Харус відзначено збільшення активності каталази на першу-другу добу після припинення поливу і вирівнювання значень з контролем наприкінці третьої доби досліду. Середня посуха у цих сортів пшениці спричиняє збільшення ендогенного пулу пероксиду водню, який є специфічним субстратом для каталази. У сортів Київська 8 і Сирена одеська активність каталази в листках контрольного та дослідного варіантів протягом трьох діб залишалась однаковою, що свідчить про стійкість рослин до умов середньої посухи і відсутність значних змін в метаболізмі.

На підставі отриманих нами результатів зміни активності каталази в клітинах листкового мезофілу можна вважати, що умови середньої посухи з втратою листками 10-15% води протягом трьох діб не спричиняють значних деструктивних змін, можуть бути скомпенсовані і не викликають значного зростання ендогенного пулу пероксиду водню в пероксисомах. Однак окремі сорти пшениці відрізняються за стійкістю до дефіциту води в ґрунті вже на початкових етапах онтогенезу, що може бути ідентифіковано за активністю антиоксидантного ферменту каталази.

Висновки. Умови середньої посухи не спричиняли значних змін активності каталази в клітинах мезофілу молодих листків рослин озимої пшениці, що свідчить про відсутність деструктивних процесів та явища катаболізму, яке тісно пов'язане з активацією каталаз, що специфічно локалізовані в пероксисомах.

Література:

1. Жук О.І. Клітинний ріст інтактних рослин в умовах дефіциту води //Алелопатія і сучасна біологія. – Київ. Фітосоціоцентр. – 2006. – С.212-216.
2. Жук О.І. Фізіологічні аспекти посухостійкості пшениці //Фізіологія рослин: проблеми і перспективи розвитку.-т.2.-Київ, «Логос».-2009.-С.226-232.
3. Жук О.И. Адаптивная эволюция водного режима и засухоустойчивости растений //Фактори експериментальної еволюції організмів. Збірка наукових праць.-т.8.-Київ, «Логос».-2010.-С.12-16.
4. Жук О.І. Формування адаптивної відповіді рослин на дефіцит води // Физиология и биохимия культ.растений.-2011.-т.43,№1.-С.26-37.
5. Жук О.І., Григорюк І.П., Гродзинський Д.М. Клітинний ріст інтактних рослин за умов водного стресу //Физиология и биохимия культ.растений.-1999.-т.31,№2.-С.83-92.
6. Foyer C.N., Noctor G. Oxygen processing in photosynthesis:regulation and signaling // New Phytologist.- 2000.-v.146,N2.-P.359-388.
7. Kar M., D. Mishra Catalase, peroxidase and polyphenoloxidase activities during rice leaf senescence // Plant Physiol. – 1976. – Vol.57, №2. – P.315 – 319.
8. Lavaleta-Mancera H.A., Lopez-Delgado H., Loza-Tavera H., Mora-Herrera M.,Trevilla-Garcia C., Vargas-Suarez M., Ougham H. Cytokinin promotes catalase and ascorbate peroxidase activities and preserves the chloroplast integrity during dark senescence //Journal Plant Physiology.-2007.-v.164,N12.-P.1572-1582.
9. Lawlor D.W. Limitation to photosynthesis in water stresset leaves:stomata vs.metabolism and the role of ATP //Annals Botany.-2002.-v.89, N1.-P.1-15.
10. Potters G., Pasternak T.P., Guisez Y., Palme K.J., Jansen M.A.K. Stress-induced morphogenic responses:growing out of trouble?//Trends Plant Science. -2007.-v.12,N3.-P.98-105.
11. Sarvari M., Boros B. The impact of climate on crop production// Агроекологічний журнал.-2010, №2.-С.53-58.
12. Schachtman D.P., Goodger J.Q.D. Chemical root to shoot signaling under drought// Trends Plant Science.- 2008.-v.13, N6.-P.281-287.

УДК 616-006.33

Вікторія Очкало
(Переяслав Хмельницький, Україна)

«МЕДИКО-БІОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОСТЕОХОНДРОЗУ-ХВОРОБИ ШКІДЛИВИХ ВПЛИВІВ НА ХРЕБЕТ ЛЮДИНИ»

Стрімкий науковий прогрес і технологічна революція кінця XX ст. надали медицині унікальні можливості в боротьбі із багатьма захворюваннями. Тим паче, не дивлячись на очевидні успіхи в охороні здоров'я спостерігається наступ нових бід цивілізації — «інформаційні» стреси та їх психосоматичні наслідки, низька рухова активність, зміна режиму і якості харчування, стійкі штами патогенних мікроорганізмів.

Відомо, що структура хребта тісно пов'язана зі спинним мозком, спинальними корінцями та нервами, вегетативними утвореннями та, враховуючи високу чутливість нервової системи до шкідливих впливів, є ранньої діагностики і диференціації різноманітних форм вад хребта [1; с. 25].

Хребет є міцною і гнучкою структурою, що утримує голову і тіло вертикально і дає змогу верхній частині тіла згинатися та обертатися. Він є стержнем скелету людини, який займає 40% довжини тіла. В ньому виділяють шийний, грудний, поперековий і тазовий відділи. Хребет складається із хребців – тридцяти трьох кільцеподібних кісток, послідовно сполучених між собою рухомими з'єднаннями. Між хребцями розміщені пружні і міцні між хребцеві хрящові диски, які стискаються під навантаженням, щоб зменшити силу поштовхів. Під час напружених рухів на ці диски діють величезні сили (сотні кілограмів на 1 кв. см). Міцні зв'язки і м'язи стабілізують хребці, допомагають контролювати рухи. У групі хвороб хребта, за клінічною практикою, найбільша питома вага належить хворобам, які позначається як остеохондроз хребта. Остеохондроз — поліфакторіальне захворювання за участю як спадкових рис, та ряду набутих факторів: статико-динамічних, аутоімунних, дисциркуляторних, обмінних та інших [7; с. 48].

Незважаючи на суперечливі думки про етіологію та патогенез цього розповсюдженого захворювання, більшість дослідників даної проблеми погоджуються, що провідна роль у діагностиці і лікуванні остеохондрозу хребта належить лікарям-неврологам. Саме неврологічні прояви хвороби змушують звертатися до лікаря. При цьому уявлення про те, що остеохондроз хребта виявляється лише корінцевими компресіями (радикулопатіями), не підтверджуються на практиці. Дегенеративному та дистрофічному процесові піддаються диски і меніскоїди, тіла хребців, власний міосегментарний апарат хребта та його суглоби. В той же час відомо, що внаслідок подразнення нервових структур спинного мозку виникають складні нейрорефлекторні некорінцеві синдроми з тонічними, нейродистрофічними, вегетотивно-судинними розладами. Такі некорінцеві рефлекторні синдроми виявляються в клініці частіше, ніж компресійні радикулопатії. В свою чергу рефлекторні м'язево-тонічні та нейродистрофічні зміни м'язевого апарату створюють умови для вторинної компресії нервових стовбурів і їхніх гілок. У результаті таких комбінованих шкідливих впливів на спинальні корінці та нерви на різних рівнях ходу аксона і різнопланової локалізації процесу нерідко формуються множинні і багаторівневі радикулоневропатії, діагностична розшифровка яких досить важка.

Сказане вище дозволяє переконатися в надзвичайній складності патогенезу неврологічних синдромів остеохондрозу хребта. Навряд чи можливо на сучасному рівні знань обмежуватися діагнозом «остеохондроз». Стійкий больовий синдром, рухові, чутливі, трофічні і вегетативно-судинні розлади, як свідчать спостереження, відносити цілком на рахунок компресії того чи іншого корінця одним єдиним вип'ячуванням диска, не завжди вдається. Також помилково вважати причиною страждань тільки дегенеративно-дистрофічні зміни на рівні одного хребцево-рухового сегмента, тому що остеохондроз хребта є системним захворюванням [2; с. 67].

Широка розповсюдженість є поширення захворювання та затяжний перебіг з неодноразовими рецидивами, залишають питання лікування неврологічних проявів дегенеративно-дистрофічних захворювань хребта (ДДЗХ), однієї із актуальних проблем не тільки в неврології, захворювання виникають у підлітковому і юнацькому віці, тобто торкається проблеми остеохондрозу молодого покоління.

Медикаментозне лікування такої патології не завжди є ефектиним. Перенасиченість медикаментами та збільшення кількості людей з алергічними та ятрогенними захворюваннями стала серйозною сучасною проблемою лікування і профілактика. Хворі, які отримали хірургічне лікування, після операції стають інвалідами (8—25 %), і лише у незначної частини хворих воно призводить до стійкої ремісії (повного функціонального відновлення). Популярними останнім часом стали методи рефлексотерапії: лазеропунктура (ЛП) і мануальна терапія (МТ). За допомогою акупунктурної діагностики та удосконалення загальноприйнятих діагностичних критеріїв, стає можливим розробка нових більш ефективних індивідуальних, обґрунтованих комплексних підходів до лікування та профілактики остеохондрозу. Проблема остеохондрозу різних відділів хребта привертає велику увагу не тільки вітчизняних і закордонних лікарів різних спеціальностей,а й людей різних вікових категорій. Це зумовлено не тільки поширеністю даного захворювання, що вражає людей у найбільш працездатному віці, але і головним чином різноманіттям синдромів.

Значне місце в наукових публікаціях відведено клінічному аспектові і діагностиці остеохондрозу хребта та його анатомо-фізіологічним особливостям. Все це диктує необхідність диференційованого підходу до застосування різних методів профілактики та лікування захворювання [5; с. 90].

Сучасні теорії розвитку остеохондрозу хребта і уява про його патогенез тільки частково пояснюють механізми розвитку цього широко розповсюдженого захворювання. Це пов'язано з недостатньо повним розумінням ролі різних тканин хребта в розвитку виникнення захворювання. За даними різних авторів, від 50 до 80 % населення соціально активного віку (30-60 років) періодично страждають поперековими болями з тимчасовою втратою працездатності. По числу втрачених за рік робочих днів поперекові болі, у 90 % спостережень пов'язані з патологією нижньопоперекових міжхребцевих дисків. Так, у Великій Британії, країні з населенням близько 56 млн. чоловік, через дискогенні патології хребта щорічно втрачається 13,2 млн. робочих днів. З кожним роком кількість захворівших збільшується, а рентгенологічні і клінічні ознаки знаходять навіть у дітей 12—15 років, тобто остеохондроз «молодіє» [5; с. 78].

В групу дегенеративно-дистрофічних змін попереково-крижового відділу хребта входять наступні найбільш поширені захворювання: міжхребцевий остеохондроз, деформуючий спондильоз, деформуючий спондилоартроз, та — анкілозуючий сеніальний гіперостоз (хвороба Форестьє). Найпоширеніший серед дегенеративно-дистрофічних ушкоджень попереково-крижового відділу хребта —остеохондроз. Неврологи, рефлексотерапевти діагностують та лікують його неврологічні прояви — дискогенний радикуліт.

Остеохондроз хребта — це дегенеративно-дистрофічний процес, який виникає спочатку в пульпозному ядрі міжхребцевого диска і далі поширюється на фіброзне кільце, тіла хребців, міжхребцеві суглоби і м'язово-зв'язковий апарат. У кожному відділі хребетного стовбура остеохондроз має типову локалізацію й особливості. Тривалий час невролого вважали єдиним субстратом захворювання вміст спинномозкового каналу (спинний мозок, корінці), а ортопеди — тільки хребет. І, тільки тепер досягнута певна ясність у трактуванні різних аспектів захворювання [3; с. 55].

В етіології остеохондрозу існують такі теорії розвитку: біомеханічна, травматична, м'язова, дискогенна, інволюційна, судинна, спадкова, аутоімунна, гормональна, ендокринна, інфекційна, аномалійна та інші. Наростаюча частота розвитку остеохондрозу, зокрема гриж міжхребцевих дисків, серед різних за професією груп дорослого населення змушує надавати чималу роль соціально значимим змінам у способі життя сучасної людини. Одним із припущень є думка про роль гіпокінезії. Еволюція людини у філогенезі пов'язана з неухильним зменшенням фізичного навантаження. За останні сто років рухова активність зменшилася в десятки разів. Підсилюється диспропорція між психоемоційною активністю, яка неминуче наростає, і фізичною діяльністю, яка стає менш обов'язковою. Дефіцит м'язових навантажень, зменшення фізичних м'язових зусиль і заміна їх статичними в таких рухливих від природи частинах тіла, як поперекова ділянка і шия, приводить до детренованості хребетного «м'язового корсету», послаблення функції м'язів. На цьому фоні підсилюється осьове навантаження на «ресори» іншого порядку — міжхребцеві диски і зв'язковий апарат. Це створює умови для мікротравматизації цих структур в побуті і на виробництві. Виникають фіброзно-хрящові аутоантигени, розвиваються аутоалергічний і аутоімунний процес по типу реакції антиген-антитіло [2; с. 94]. Виникає реакція антиген — антитіло між задньою і передньою частиною міжхребцевого диска. Ці початкові припущення знаходять підкріплення в серії робіт з дослідження проблеми взаємодії цих сегментів тіл. У цих роботах, говорячи про значення мікротравматизації, автори довели, що при дегенерації диска одночасно з механізмами лізосомального гідролізу відбуваються зміни окислювально-відновлювальних процесів і імунологічні зрушення в організмі. Порушується архітектоніка і біохімічні властивості диска, приєднується аутосенсибілізація організму до продуктів розпаду, до збільшує процес у диску та додає йому циклічного характеру. Некробіотичні процеси змінюються проліферативними із залученням у процес сусідніх тканин та нервово-судинних утворень і формуванням типової картини остеохондрозу. Більше всього зміни проявляються там, де існують перевантаження, зумовлені дією міоадаптивних (за участі м'язів) або рефлекторних факторів. Ці перевантаження сприяють функціонуванню м'язів у тонічному режимі. М'язовий спазм підтримує застійні явища в тканинах і призводить до використання ліпідів для компенсації, підвищених енерговитрат, що у свою чергу спричиняє посилення ригідності. Далі, в умовах порушення мікроциркуляції і дефіциту ліпідів, м'яз починає використовувати білки і власні структурні частини клітин. Це призводить до дистрофічних змін у м'язах, які пов'язані з вегетативними порушеннями та спричинені факторами і осередком пошкодження в хребті [4; с. 21-23].

Одним з головних принципів пасивної профілактики остеохондрозу є збереження протягом життя природних вигинів хребта – в період роботи, навчання, відпочинку і під час сну. Учені, студенти, водії і особи, які за спеціальністю свої діяльності вимушені довгий час знаходитися в положенні сидячи, повинні зберегти при цьому природну кривизну хребта. Для цього можна виготовити і причепити до спинки стільця на рівні попереку круглий пружний валик з вати і тканини, який значно зменшить навантаження на крижові хребці. Його діаметр повинен відповідати індивідуальному вигину хребта.

Під час читання або відпочинку біля телевізора краще сісти в крісло з високою спинкою, між попереком і спинкою крісла покласти валик, а ноги поставити на маленький стільчик. Не забувати час від часу вставати, потягуватися і робити декілька кроків по кімнаті. При роботі за письмовим столом треба у відповідності з ростом відрегулювати його висоту так, щоб робоча поверхня знаходилася на середині відстані талії і лопаток. Слід тримати голову прямо і не опускати плечі. Не можна згинати спину і нахилятися над столом. Під час роботи, яка пов'язана з довготривалим перебування в положенні стоячи, також необхідні засоби профілактики. Можна притулитися спиною до стіни, яка знаходиться поруч з робочим місцем, і впертися в неї ногою. Якщо прийняти таку позу неможливо, слід почергово ставити ноги на стільчик. У тому випадку, коли необхідно перенести важкий предмет, спочатку слід присісти, а потім, напружити м'язи живота, підняти предмет, не нахиляючись вперед. Переносити важкі речі краще на спині або в руках, рівномірно розподіливши масу. Не слід нести їх, притискаючи до боків. Коли чистите зуби, готуєте обід або займаєтесь іншими домашніми справами, поставте одну ногу на стільчик. Під час прання, миття підлоги, роботи

на городі уникайте поз, що збільшують навантаження на крижово-поперековий відділ хребта. При чханні, кашлі,сміхові, коли тулуб мимоволі нахиляється вперед, зберігайте цю позу до закінчення конвульсійних рухів, напружуючи при цьому м'язи живота.

Добрим засобом профілактики остеохондрозу є сон. Спати слід на твердій поверхні, яка не прогинається, покритий стьобаним матрацом товщиною 6-8 см., без подушки, покласти під шию і крижі валики з м'якої тканини. Товщина шийного валика повинна відповідати окружності зап'ястка, поперекового – окружності передпліччя в ліктьовому суглобі. Спати можна на спині, боці і животі, поклавши подушку під живіт. В положенні лежачі хребетний стовп зазнає найменшого гравітаційного навантаження, завдяки використанню валиків зберігаються його природні згини, відстань між хребцями збільшується, покращується функціональний стан хребців. Формування хребта відбувається протягом всього дитинства і підліткового віку. Тому при сприятливих умовах структура апофізів іноді відновлюється, висота хребців досягає норми і кіфоз ліквідується навіть без спеціального лікування [6; с. 86].

Висновок: Морфо – функціональний стан опорно-рухового апарату має важливе значення у забезпечені фізичного і психічного здоров'я. Проблеми остеохондрозу складні в лікуванні, тому методи профілактики захворювання мають першочергове значення для повноцінної рухової активності і здоров'я.

Література:

1. Антонов И. П., Шанько Г. Г. // Антонов И.П. Поясничные боли. — 2-е изд., перераб. и доп. — Мн.: Беларусь, 2006 — 143с.
2. Акимов Г. А., Лобзин В. С., Шапкин У. И. // Акимов Г. А . Дифференциальная диагностика нервных болезней . – Мн. Беларусь, 1982 – 976 с.
3. Берсенєв В. А. // Берсенєв В. А. Біль у спині. — К.: СМП «Аверс», 2002 — 160с.
4. Богатырева Т. В. // Богатырева Т. В. Влияние лазерного излучения на соматомединовую активность крови больных остеохондрозом позвоночника. Вопросы курортологии, физиотерапии и лечебной физкультуры. К.: «Аверс», 1999. — № 4. — С. 21—23.
5. Верес А. І., Латишевої В. Я. // Остеохондроз. — К.: «Освіта», 2007. — 985 с.
6. Жук П. М., Стельмах И. Н., Нычик Л.З. // Жук П. М. Остеохондроз позвоночника. Лечение и профілактика. — К.: ООО «Издательство «Телесик», 2004. —138 с.
7. Хабиров Ф. А. // Хабиров Ф. А. Клиническая неврология позвоночника. —Казань, 2001. — 472 с.

Науковий керівник: Кебкало Тамара Григорівна

УДК 612:577.3

Олександр Чумаченко
(Миколаїв, Україна),
Ігор Давиденко
(Чернівці, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІНЕАЛОЦИТІВ ШИШКОПОДІБНОЇ ЗАЛОЗИ У ПОСТНАТАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ

Вступ. У сучасній теоретичній та практичній біології і медицині ключовою проблемою досліджень є розкриття закономірностей структурно-функціональної організації організму людини та тварин на різних етапах постнатального розвитку.

Відомо, що епіфіз, або шишкоподібна залоза займає одне із центральних місць в нейроендокринній регуляції організму. Основні продукуючи гормони епіфіза - серотонін і мелатонін приймають участь в регуляції фізіологічних ритмів, впливають на функціональну активність гіпотоламо-гіпофізарного комплексу та інщі ендокринні функції[1; с.22].

Сучасні літературні джерела наводять досить обмежені дані про особливості функціонування темних пінеалоцитів шишкоподібної залози у людини, залишаючи недостатньо вивченими також питання структурного стану та функціональної активності епіфіза у тварин різного віку, зокрема у щурів. У зв'язку з цим, вивчення морфофункціональних змін епіфіза у цих тварин в різні вікові періоди життя є не тільки актуальним, але й потребує подальшого вивчення.

Метою дослідження було вивчення гістофізіологічних змін темних пінеальних клітин епіфіза у щурів на різних етапах постнатального розвитку.

Об'єкт і методи дослідження. Об'єктом для вивчення стану епіфіза у постнатальному онтогенезі були нелінійні білі щури –самці різного віку (14-, і 90- добові). Тварини утримувались у віварії в рівноцінних умовах, при повноцінному раціоні і однаковому світловому режимі. Щурята знаходились з матір'ю до початку статевого дозрівання, тобто до 45 доби життя. Використання лабораторних тварин відповідала методам, що рекомендуються національними нормами з біоетики [4; с. 142].

В роботі були використані гістологічні, гістохімічні, та морфометричні методи дослідження[2; с. 12]. Вміст мелатоніна в периферійній крові щурів визначали за загальноприйнятою методикою [3; с. 45]. Одержані дані обробляли за допомогою методів варіаційної статистики [5; с. 200].

Про функціональну активність темних клітин епіфіза тварин судили за такими ознаками. Збільшенням або зменшенням відсотка темних пінеалоцитів. Збільшенням середніх об'ємів клітин, їх ядер та ядерець. Зменшенням кількості секреторних гранул у цитоплазмі. Динаміці вмісту мелатоніну у периферійній крові тварин. За ступенем гіперемії судин. За змінами відсотку питомого об'єму кровоносного русла шишкоподібної залози.

Результати досліджень та їх обговорення. Проведене дослідження показало, що у 14-добових інтактних щурів епіфіз ззовні покритий тонкою сполучнотканинною капсулою. В паренхімі залози окремі частки не визначаються, а виявляються клітини двох типів: пінеальні (світлі і темні) та нейрогліальні.

Темні пінеалоцити у паренхімі епіфіза утворюють тяжі та значні скупчення по всій поверхні зрізів. За кількістю вони значно перевищують світлі ендокриноцити. Мають дещо витягнуту форму. Овальне різко контуроване ядро займає центральне положення. Одне компактне ядерце локалізується поблизу ядерної оболонки. Дифузний хроматин рівномірно заповнює каріоплазму. Клітинна оболонка має відносно рівні контури та налічує декілька відростків. У цитоплазмі темних пінеалоцитів визначаються секреторні гранули, які розміщуються поблизу клітинної мембрани. Виявляються щільні контакти темних пінеальних клітин з кровоносними судинами.

Відсоток темних пінеалоцитів серед усіх пінеальних клітин становить 87,9± 3,4**.** Середній об'єм темних клітин, їх ядер і ядерець в мкм³ складає 870,3±19,4; 592,6±13,2; 56,1±2,3. ЯЦС темних пінеалоцитів 1:1,5. Питомий об'єм кровоносного русла шишкоподібної залози становить 0,89±0,2%. Вміст мелатоніну в периферійній крові 14-добових інтактних щурів становить 133,4 пмоль/л.

Таким чином, у 14-добових інтактних щурів-самців епіфіз представлений як сформований орган, в якому можна бачити два типи пінеальних клітин - світлі і темні та нейрогліальні. При цьому, кількість темних клітин значно перевищує чисельність світлих пінеалоцитів. Дані структурної організації пінеальних ендокриноцитів і вмісту мелатоніну в периферійній крові свідчать про їх високу функціональну активність.

У 90-добових інтактних щурів у паренхімі епіфіза відмічається зменшення темних клітин, що очевидно пов'язано з їх диференціюванням у світлі пінеалоцити. Трикутне витягнуте ядро та округле ядерце локалізуються центрально. Дифузний хроматин рівномірно розсіяний по всій каріоплазмі. Клітинна оболонка має рівні контури та слабо виражені контакти з сосудами. Накопичення секреторних гранул відмічається в основному поблизу ядерної оболонки та уздовж клітинної мембрани.

Відсоток темних пінеалоцитів серед усіх пінеальних клітин дорівнює 41,7±1,9%. Середній об'єм темних клітин, їх ядер і ядерець в мкм³ складає 1462,9±15,4; 925,9±12,4; 38,4±3,5. ЯЦС в темних пінеальних клітинах - 1:1,6. Питомий об'єм кровоносного русла епіфіза являє 1,22±0,3%. Вміст мелатоніну в периферійній крові 90-добових інтактних щурів становить 101,4 пмоль/л.

Таким чином, в паренхімі епіфіза 90-добових інтактних щурів відмічається зменшення кількості темних клітин на 53,1%, порівняно з 14-добовими інтактними тваринами. Що очевидно вказує на продовження їх трансформації у світлі клітини. При цьому, об'єми цих клітин та їх ядер зростають відповідно на 68,1% та 56,3%, а вміст мелатоніна у периферійній крові зменшується на 24,1%.

У 14-добових інтактних щурів епіфіз представлений як сформований орган. В якому визначається кількісне переважання темних пінеалоцитів над світлими. В яких відбуваються активні процеси синтезу та секреції гормонів у кров'яне русло.

На 90 добу життя щурів кількість темних пінеалоцитів зменшується (на 53,1%), у порівняні з більш молодшими тваринами. В структурі даних клітин відмічаються ознаки посилення функціональної активності, проте слабше, ніж у 14-добових інтактних щурів. Що підтверджується зменшенням забарвлення ядер темних ендокриноцитів. І внаслідок чого призводячи до змін ядерної регуляції білкового синтезу. Що свідчить про незначну інволюцію шишкоподібної залози. Але зі збереженням відносно великого рівня функціональної активності.

Література:

1. Акмаев И.Г. От нейроэндокринологии к нейроиммуноэндокринологии / И.Г.Акмаев, В.В.Гриневич // Бюлл. эксперим. біол. и мед. - 2001,- Т.131, №1. 22-32.
2. Бондаренко Л.О. Значення взаємодії факторів внутрішнього і зовнішнього середовища в регуляції функціональної активності пінеальної залози: Автореф. дис. … докт. біол. наук/ Інститут ендокринології та обміну речовин. АМН України. К., 2003.-12-26.
3. Головаченко В.А., Полынцев Д.Г. Инструкции по применению наборов реактивов для иммуноферментного определения гормонов. – М.: МГУ, 2000. – 55 с.
4. Загальні етичні принципи експериментів на тваринах // Ендокринологія.- 2000.- Т.8, № 1. С. 142-145.
5. Лях Ю.Е. Основы компьютерной биостатистики. -Д: Наука, 2006.- 211 с.

Світлана Шаряк
(Львів, Україна)

ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА ЛИПСЬКОГО ТА ОСТАПА ВОЛОЩАКА У РОЗВИТОК БОТАНІЧНОЇ НАУКИ

У світовій науці, в тому числі у вивченні ботаніки і дендрології, які є надбанням всього людства, вагомий внесок зробили українські вчені. Не маючи своєї державності, багато з них працювали за межами своєї країни. Часто їх імена і високі здобутки в науці замовчуються.

Студенти навчальних закладів повинні більше знати і орієнтуватися на наукові дослідження і відкриття українських вчених у різних галузях науки впродовж різних історичних періодів. І це є дуже важливим у формуванні національного світогляду молодої людини, її духовності і культури, особливо в сучасному глобалізованому суспільстві.

Ключові слова: дендрологія, ботаніка, систематика, класифікація, види рослин, роди, дослідження, флора, гербарії, колекції, експедиції, ботанічні сади.

Вивчення дисципліни «Дендрологія» ґрунтується на глибоких дослідженнях вчених, мандрівників, філософів багатьох поколінь в різних країнах. Дендрологія як окремий розділ ботанічної науки, об'єктом вивчення якої є деревні рослини, відокремилася в окрему науку у 18 ст. Основи ботаніки, дендрології, зокрема, заклав давньогрецький вчений Феофраст, сучасник Арістотеля. Засновником сучасної систематики рослин є швецький вчений К. Лінней, який запропонував бінарну номенклатуру рослин у праці «Види рослин» в 1735 році і вважав вид основною одиницею. Французький дослідник Ж.Б. Ламарк вивчав систематику рослин в еволюційному розвитку, англійський природознавець Ч. Дарвін запропонував вчення про походження вдів шляхом природного добору.

Складовою частиною дендрології є систематика і класифікація деревних рослин. Систематика – це наука про різноманітність організмів та їх взаємозв'язок і виступає не лише як основа вчення про класифікацію організмів, але й забезпечує тісний зв'язок з біологічними, природничими і точними науками. Систематика рослин (від грець. systematicos – упорядкований) – це наука про опис і впорядкований розподіл (класифікацію) існуючих і вимерлих видів рослин на певні систематичні групи (таксони) на основі еволюційного розвитку. В систематиці використовують дані морфології, анатомії, цитології, екології, генетики, біохімії, фізіології тощо, що реалізуються в еволюційній системі організмів. Основною одиницею класифікації рослинного світу є вид. Назва виду є бінарною: вона складається із двох слів – назви роду з видовим епітетом. В науковій літературі після видової назви рослини пишуть скорочене прізвище автора, який першим зробив опис цього виду у друкованій праці.

В царині природничої галузі знань і науки працював великий український вчений Володимир Іполитович Липський (1963 – 1937), академік Академії наук України, один з перших президентів Всеукраїнської Академії наук. Цей вчений побував на всіх континентах планети, де особисто «відкрив і описав чотири нові для науки роди і понад 220 видів рослин, зібрав величезні колекції для природничих музеїв країни, написав понад 100 наукових праць, в яких виявив себе неперевершеним знавцем рослинного світу землі і талановитим літератором. На честь Володимира Липського вітчизняні і зарубіжні вчені назвали два нові роди (Липськія, Липськіелла) та 54 нові види рослин, серед яких деревні види, такі як клен Липського, бук Липського, дрік Липського та інші, які увійшли у флористичні зведенні всіх країн. Небагато у світі вчених ботаніків, чиє ім'я було б відзначено такою пошаною» [1; с. 357-358]. Вчений відзначався високою ерудицією, освіченістю, знанням всіх європейських та багатьох східних мов, культурою та інтелігентністю. З 1881 по 1886 Липський навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Університету св. Володимира в Києві. Молодий талановитий київський вчений на 9-му з'їзді природодослідників у Москві в 1893 році справив велике враження на директора Санкт-Петербурзького ботанічного саду О.Ф. Баталіна, який запросив В. Липського на роботу до саду – відомої у світі наукової установи, де вчений працював впродовж 23 років. В ботанічному саду він здійснює титанічну роботу по обліку на систематизації гербарних колекцій квіткових і спорових рослин, про що він докладно у своїх монографіях.

«У численних експедиціях, здебільшого тривалих – по два, три і більше місяці, вчений провів більше половини свого життя. Це близько 30 виїздів по Україні, Кавказу, Середній Азії, Західному Сибіру, Далекому Сходу та 10 подорожей більш як по 30-ти країнах Європи, Азії, Південної та Північної Америки, Африки» [1; с. 362-363].

Зразками систематичного аналізу назвав праці Липського про рослинний світ Середньої Азії академік В.Л. Комаров, який рекомендував у 1928 році академіка АН УРСР у члени кореспонденти АН СРСР. За результатами своїх досліджень вчений написав фундаментальну працю «Флора Кавказу», яка є настільною книгою всіх поколінь ботаніків. Вчений наводить майже 5 тис. видів судинних рослин Кавказу, з яких 650 вважає ендемічними. До книг Липський ставився як до святині, він писав «Ботанічна бібліотека – це … рослинне царство у творах людського розуму» [1; с. 366]. Всі свої спостереження та досвід під час експедицій вчений мріяв використати на батьківщині. І коли він повертається на Україну в 1918 з Петербурга, тоді приймає найдіяльнішу участь в організації Української Академії наук. Поринає у справу будівництва ботанічного саду Академії, що вважав першочерговим завданням в галузі природничих наук. Тоді ж В. Липський підняв питання про придбання землі під сад на

мальовничих схилах Дніпра, де розкинув свої експозиції ЦР БС АН України. Це є гордістю української науки і окрасою Києва, побудований за планом Володимира Липського в 1919 році. Протягом шести років (1922 – 1926) очолював Всеукраїнську Академію Наук України.

Нижче подані хронологічні дані наукових видань В. Липського.

1898р., 1908р. «Гербарий имп. С.-Петербургского ботанического сада».

1897р. - присудження премії ім. Пржевальського.

1899р. – «Флора Кавказа».

1900, 1909, 1910р. – «Материалы для флоры Средней Азии»,

1901р. – «Главнейшие гербарии и ботанические учреждения Западной Европы».

1902, 1903, 1905р. - «Флора Средней Азии» в 3-ох томах.

1902 – 1905 рр. «Горная Бухара».

1903р. – «Ботанические учреждения и сади в Южной Европы и Северной Америке».

1906р. – «Ботанические сады Мадрида, Лиссабона и Кью».

1913 – 1915рр. – «С. – Петербургский ботанический сад за 200 лет его существования, 1713 – 1913гг.»

1915р. – «Цейлон и его ботанические сады».

1917р. – присудження премії ім. М.М. Ахматова.

1927р. – «Ботанічний сад Української Академії наук і його завдання».

Лише 1990 року виконком Одеської міської ради прийняв постанову про увічнення пам'яті академіка В.І. Липського. До цього часу існувала майже цілковита завіса про українського вченого і про його внесок у світову науку та у створення молодої Академії Наук України.

Ім'я ще одного українського дослідника природи,особливо карпатської флори – Остап Волощак (1835 – 1918), відоме в науковому світі. Вчений родом з містечка Яворів на Львівщині. Остап Волощак навчався на юридичному факультеті Будапештського університету. Пізніше вивчав природознавство і медицину у Віденському університеті. Будучи студентом, багато подорожував по горах Німеччини, Швейцарії, Італії і захоплювався рослинним світом гірських районів. На майбутнього вченого це справляло велике враження і спонукало до нових досліджень. Отримавши ступінь доктора філософії у Віденському університеті, Остапу Волощаку через певний час було запропоновано посаду професора на кафедрі зоології, ботаніки і товарознавства при Львівській політехніці. Вчений проводить систематичні дослідження в Карпатах. Найбільше цікавих флористичних знахідок зроблено вченим в Горганах та Східних Бескидах. Він навів велику кількість нових даних щодо поширення вищих і нижчих рослин. Обстеження рослинного світу відзначаються систематичністю і докладністю кожного виду та вмінням фіксувати найменші відмінності між рослинами. Це дозволило працювати в галузі систематики рослин. Вченому вдалося відкрити кільканадцять нових карпатських видів. «Волощак вважався найкращим спеціалістом-систематиком у вивченні таких родів як верба, шипшина, нечуйвітер. У межах цих родів описав десятки гібридів» [3; с. 491]. Вчений також зробив вагомий внесок у розвиток ботанічної географії, що вивчає закономірності поширення рослин. За час роботи у Львівській політехніці вчений створив музей і дуже багату дендрологічну колекцію. Остап Волощак був членом Віденської та Краківської Академії наук, а також дійсним членом Наукового Товариства імені Тараса Шевченка у Львові. Опублікував близько 50-ти наукових праць з ботаніки. Фундаментальними з них є такі як «Матеріали про флору Покуття», «Про рослинність Карпат між Лімницею і Опором», «Про границю західно- і східнокарпатської флори». Остап Волощак займався до останніх літ збиранням і упорядкуванням гербарію для досліджень з флористики і систематики. У останні роки життя вчений розділив цей надзвичайно цінний гербарій на три частини і, засвідчивши свою повагу до наукових установ, передав його Природничому музеєві у Відні, Академії наук у Кракові та Науковому Товариству імені Тараса Шевченка у Львові.

Колискою всього людства є природа землі. Дослідженнями в царстві рослин вчені займалися з древніх часів аж до сьогодення, коли так суттєво порушується гармонія природи, а також існує загроза її існування. Homo sapiens повинна зберегти природу, кожен неповторний вид.

Література:

1. Доброчаєва Д.М., Мокрицький Г.М. Життя, повне сонця і тепла // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. Зб. нарисів / Упоряд. О.К. Романчук. – Львів: «Меморіал», 1992. – С. 356 – 373.
2. Заячук В.Я. Дендрологія. Підручник. – Львів: «Апріорі», 2008. – 656 с.
3. Кобів Ю.Й. Дослідник Карпатської флори // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. Зб. нарисів / Упоряд. О.К. Романчук. – Львів: «Меморіал», 1992. – С. 487 – 495.

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Ольга Миронова
(Воронеж, Россия)

СПЕКТРАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ГУМУСОВЫХ ВЕЩЕСТВ ЧЕРНОЗЕМА ВЫЩЕЛОЧЕННОГО

Одним из важнейших неблагоприятных изменений в черноземах, вызванных земледелием, является утрата запасов органического вещества, в частности гумуса. Опасность потери черноземами гумуса отмечалась еще В.В. Докучаевым и П.А. Костычевым. Ныне это стало острой проблемой. В последние 75-90 лет 20-го столетия резко уменьшилось как суммарное содержание гумуса в черноземах, так и мощность гумусовых горизонтов. Это связано с усиленной минерализацией гумуса и резким снижением поступления органических веществ в пахотные неудобряемые почвы, а такие почти повсеместным развитием водной и ветровой эрозии.

Установление химического состава и строения гумусовых кислот является одной из фундаментальных задач в почвоведении. Сведения об этих показателях позволяют прогнозировать физические и физико-химические свойства почв – емкость поглощения, буферность, водоудерживающую способность и т.д. В ряду методов исследования гумусовых кислот достаточно информативными являются оптические, основанные на данных светопоглощения в широком интервале длин волн. Имеющиеся литературные данные показывают, что если методом инфракрасной (ИК) спектроскопии выявляются четкие полосы поглощения, позволяющие определить состав, строение гумусовых кислот и их различия для разных типов почв, то в ультрафиолетовой (УФ) области спектра наблюдаются лишь монотонно убывающие зависимости оптической плотности растворов с увеличением длины волны [1, с. 114]. Трудность расшифровки таких спектров связана со сложным строением молекул гумусовых кислот, содержащих различные хромофорные и ауксохромные группировки. Их многообразие вызывает сдвиг максимумов поглощения в батохромную область и их перекрытие [2, с. 331] в результате чего формируется вид кривой светопоглощения.

Целью работы: является выявление особенностей строения гумусовых веществ почв, извлекаемых методом последовательной экстракции при различных значениях pH.

Для решения поставленной цели решались следующие **задачи**:

- выделить разные формы гумуса;
- изучить особенности строения молекул разных форм гумуса;
- выявить влияние применения удобрений и мелиоранта на оптические свойства различных форм гумуса.

Для ГВ характерна высокая интенсивность светопоглощения в ультрафиолетовой области, что дает возможность использовать метод УФ-спектроскопии при изучении их строения [3, с. 212]. С помощью этого метода можно проводить качественный и количественный анализ.

Наиболее широкое применение получили показатели оптической плотности (D) растворов ГВ в видимой области спектра (350-800 нм) [4, с. 7]. Изучению же спектральных свойств ГВ в ближней УФ-области (195-350 нм) уделяется значительно меньшее внимание, несмотря на то, что эта область спектра является наиболее информативной при изучении структуры органических молекул [5, с. 94].

Исследовались гумусовые вещества, выделенные из чернозема выщелоченного стационара кафедры агрохимии, заложенного в 1987 г на опытной станции ВГАУ. Почвенный покров стационара представлен черноземом выщелоченным среднемощным среднегумусным тяжелосуглинистым со следующими физико-химическими характеристиками пахотного слоя (в скобках даны средние значения): содержание гумуса 4,20%, pH водной вытяжки 5,58-6,15 (5,90), pH солевой вытяжки 5,14-5,48 (5,32), сумма обменных оснований 26,3-30,3 (28,03) мг.-экв/100 г почвы, гидролитическая кислотность 5,20-7,03 (6,01) мг.-экв/100 г почвы, степень насыщенности основаниями 81-85 (82)%.

В исходном состоянии (1986 г.) среднее содержание гумуса по вариантам опыта составило 4,19%, минимальное 4,08, максимальное 4,29 (НСР $_{0,5}$ = 0,2%). Общая площадь участка 14,8 га. Освоен 6-польный севооборот (размер поля 2,2 га) со следующим чередованием культур: пар, озимая пшеница, сахарная свекла, викоовсяная смесь, озимая пшеница, ячмень. Площадь делянки 191,7 м^2. Опыт включает 15 вариантов. Размещение делянок двухъярусное систематизированное.

В опыте использован следующий севооборот: пар черный, озимая пшеница, сахарная свекла, вико-овсяная смесь, озимая рожь (с 2006 г. озимая пшеница), ячмень.

Все культуры севооборота выращивались с учетом агротехнических требований их возделывания в условиях Воронежской области. Минеральные удобрения вносились ежегодно. Применялась аммиачная селитра, двойной суперфосфат, хлористый калий. Навоз вносился один раз за ротацию севооборота под сахарную свеклу в дозе 40 т/га.

Дефекат в дозе 28 т/га был внесен в черном пару под озимую пшеницу в 1987 и повторно в дозе 20 т/га в 1999 году (начало третьей ротации севооборота) на 13 и 15 вариантах. В 2005 году (начало четвертой ротации севооборота) внесено по 22 т/га дефеката на 13 и 15 вариантах.

Для проведения исследований нами были выбраны следующие варианты опыта: 1 – контроль абсолютный, 2 – контроль фон (40 т/га навоза), 3 – фон + $N_{60}P_{60}K_{60}$, 5 – фон + $N_{120}P_{120}K_{120}$, 13 – фон + 21 т/га дефеката, 15 – $N_{60}P_{60}K_{60}$ + 21 т/га дефеката. Образцы почвы отбирались послойно с шагом 20 см до глубины 1 метр.

Гумусовые вещества выделялись из почвы путем последовательной экстракции горячей водой (по Кершенсу), 0,1 н раствором гидроксида натрия, смесью 0,1 н растворов пирофосфата натрия с гидроксидом натрия при pH 7; 10; 13. Электронные спектры экстрактов снимались на спектрофотометре СФ 101 в диапазоне длин волн 200-350 нм с шагом 5 нм.

Наибольший интерес вызывают электронные спектры щелочной вытяжки из недекальцированной почвы. Наблюдается четкое разделение вариантов по величине оптической плотности на три группы. Первая группа с максимальной оптической плотностью представлена вариантами с одной и двойной дозами минеральных удобрений. Наименьшая оптическая плотность наблюдается на вариантах с дефекатом, а контрольные варианты занимают промежуточное положение. Однако сами кривые практически идентичны, гумусовые кислоты этой формы имеют достаточно выраженную ядерную, и хорошо выраженную алифатическую структуры. Максимальные величины коэффициентов цветности характерны для абсолютного контроля и фонового вариантов 4,33 и 4,75 соответственно. Минимальные величины коэффициентов цветности характерны для вариантов с дефекатом по органическому и минеральному фонам, 3,67 и 3,16 соответственно. По величине коэффициентов цветности варианты с одной и двойной дозами минеральных удобрений занимают промежуточное положение, 4,00 и 3,96 соответственно.

Это позволяет нам сделать вывод о том, что органические удобрения способствуют алифатизации щелочнорастворимой формы гумуса, а минеральные удобрения и дефекат их ароматизации.

Электронные спектры лабильного гумуса характеризуются незначительным варьированием оптической плотности. Однако сами кривые практически идентичны, гумусовые кислоты и этой формы имеют достаточно выраженную ядерную, и хорошо выраженную алифатическую структуры. Следует отметить, что лабильный гумус, судя по величинам коэффициентов цветности более алифатизирован, чем остальные формы гумуса. Распределение вариантов по оптической плотности практически обратное в сравнении со щелочнорастворимой формой.

Таким образом, если органические удобрения способствуют ароматизации, то минеральные удобрения и мелиорант алифатизации лабильного гумуса. Максимально этот эффект проявляется на варианте с дефекатом по органическому фону.

Оптическая плотность потенциально лабильной формы гумуса варьирует в более широком, чем у лабильного гумуса диапазоне. Судя по величинам коэффициентов цветности, потенциально лабильный гумус более ароматизирован, чем

лабильный. Распределение вариантов по оптической плотности имеет обратный характер по отношению к щелочнорастворимому гумусу.

Самый сложный характер электронных спектров наблюдается у стабильной формы гумуса. Для нее характерна самая низкая величина оптической плотности (при самом большом разведении), причем максимальные величины наблюдаются на абсолютном контроле, а минимальные на варианте органического фона, хотя по величинам коэффициентов цветности они различаются незначительно - 3,20 и 3,37 соответственно. Эта форма гумуса имеет самую высокую ароматичность.

Оптическая плотность ГК щелочнорастворимого гумуса варьирует незначительно, однако варианты опыта сгруппированы идентично спектрам щелочнорастворимого гумуса. ГК более алифатизированы, чем щелочнорстворимый гумус. Максимально это проявляется на контроле органического фона. Минеральные удобрения повышают, а дефекат снижает алифатичность ГК. Следует отметить, что у ГК наблюдается незначительный батохромный эффект по сравнению с ФК. Для ФК характерна высокая ароматичность молекул, величина коэффициента цветности варьирует в пределах 2,10-2,57 за исключением варианта с двойной дозой минеральных удобрений, где он равен 4,33, т.е. на этом варианте молекулы алифатизированы. Т.о. органические и одна доза минеральных удобрений повышают ароматичность ФК, а дефекат незначительно снижает.

Оптическая плотность ГК лабильного гумуса варьирует в достаточно широком диапазоне 0,11-0,36. Судя по величинам коэффициентов цветности, ГК этой формы гумуса более ароматизированы, чем ГК щелочнорастворимого гумуса. Как и у щелочнорастворимого гумуса наблюдается батохромный эффект, максимум оптической плотности смещен в область 220-225 нм. На варианте с одной дозой минеральных удобрений ГК максимально ароматизированы, а на варианте с дефекатом с минеральными удобрениями алифатизированы, коэффициенты цветности 2,91 и 5,19 соответственно.

Оптическая плотность ФК лабильного гумуса практически идентична таковой у щелочнорастворимого гумуса, однако максимальная оптическая плотность наблюдается на варианте с дефекатом по органическому фону, а минимальная с дефекатом совместно с минеральными удобрениями. По величинам цветности ФК контрольных вариантов и с дефекатом по минеральному фону наиболее алифатизированы, а на остальных вариантах, наоборот, ароматизированы. Удвоение дозы минеральных удобрений усиливает этот процесс.

По оптической плотности потенциально лабильного ГК вариантов аналогичны спектрам этой формы гумуса, однако они более четко различаются по их группировке. Так варианты с дефекатом имеют максимальную оптическую плотность, с минеральными удобрениями минимальную, а контрольные варианты промежуточную. ГК более ароматизированы, чем ГК лабильного гумуса. Максимально ароматизированы ГК вариантов с минеральными удобрениями, а минимально ГК контрольных вариантов и с дефекатом по минеральному фону. ФК потенциально лабильного гумуса в целом несколько более ароматизированы, чем ФК лабильного гумуса. Максимально ароматизированы ФК контрольных вариантов и с дефекатом, а минимально с минеральными удобрениями. В отличие от ГК этих вариантов ФК алифатизированы.

Самые сложные спектры получены по ГК и ФК стабильного гумуса. Высокая исходная интенсивная окраска ГК этой формы гумуса потребовала самого большого разбавления 1:100. Самая высокая оптическая плотность наблюдается у ГК варианта с дефекатом по органическому фону, а минимальная на варианте с двойной дозой минеральных удобрений. ГК этой формы гумуса в неодинаковой степени ароматизированы. Максимально ароматизированы ГК с одной дозой минеральных удобрений, а минимально на варианте с дефекатом по органическому фону.

Самые сложные спектры получены для ФК стабильного гумуса. Прежде всего, следует отметить высокую оптическую плотность исходного раствора ФК. Сами спектры очень сложные, с многочисленными, хорошо выраженными максимумами, характеризующие как ароматические структуры, так и алифатические. ФК этой формы гумуса имеют хорошо выраженный батохромный эффект, максимум поглощения смещен в область 203 нм.

Максимальная оптическая плотность наблюдается на варианте с дефекатом по органическому фону, а минимальная на варианте органического фона.

Судя по величине коэффициента цветности, ФК предельно ароматизированы, причем по этому показателю варианты опыта не различаются.

Таким образом, УФ-спектроскопия является экспрессным информативным методом для изучения особенностей строения молекул гумусовых веществ.

Литература:

1. Дюшофур Ф. Методы фракционирования гумуса, его типы, роль в агрегатообразовании / Ф. Дюшофур, М. Гайфе. // Почвоведение. – 1992. – № 10. – С.112-121.
2. Ганжара Н.Ф. Почвоведение / Н.Ф. Ганжара. – М.: Агропромиздат, 2001.– 392 с.
3. Иоффе Б.В. Физические методы определения строения органических соединений / Б.В. Иоффе, Р.Р. Костиков. – М.: Высш. школа, 1984. – 336 с.
4. Литвинович А.В. Изменение гумусного состояния дерново-подзолистой песчаной почвы при окультуривании и последующем исключении из хозяйственного оборота / А.В. Литвинович, О.Ю. Павлова, Д.В. Чернов, А.С. Фомина // Агрохимия. – 2004. – № 8. – С. 3-19.
5. Свердлова О.В. Электронные спектры в органической химии / О.В.Свердлова. – Л.: Химия, 1985. – 248 с.

Научный руководитель: к.с.-х.н. Стекольников Константин Егорович

Михайло Олійник
(Заліщики, Україна)

ГРУНТОУТВОРЕННЯ І МІКРОБІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СІВОЗМІН

Грунт – невід'ємний компонент біосфери і нарівні з могутнім лісом є осередком найбільшої концентрації живої речовини. Він як шкіра грубизною від декількох дециметрів (у посушливому гірському Донбасі чи на Перекопському перешийку) до 2 м (північна смуга Лісостепу) окутує земну поверхню республіки. У Наддністрянщині процес ґрунтоутворення поширюється до глибини 4–4,5 м. Грунт відтворює особливості місцевої біосфери, перш за все рослинного світу, характер клімату, геологічні й геоморфологічні (рельєф) властивості Землі.

Грунт, за визначенням В. І. Вернадського,– біокосне тіло, тобто таке, що включає як неживу природу (грунтоутворюючу геологічну породу, повітря, воду), так і живі організми (коріння рослин, тварини, мікроорганізми). Невід'ємний компонент грунту – гумус – специфічна стійка органічна колоїдна речовина, яка надає йому характерного забарвлення.

В. В. Докучаєв першим знайшов у грунті ознаки природно-історичного тіла, якому властиві свої особливості, історія, закони розвитку. Так, він має характерну будову – профіль, складений генетичними горизонтами, свої морфологічні властивості, тобто свою форму. Система генетичних горизонтів (стратиграфія), фізичні, фізико-хімічні й біологічні властивості грунту визначаються комплексом природних умов. Оскільки останні дуже різноманітні, ґрунтовий покрив характеризується надзвичайною строкатістю. У подібних природних умовах утворюються схожі грунти, що є одним із наріжних каменів вчення про ґрунтоутворення.

На території Київської Русі, де населення в основному проживало в лісовій зоні, в якій переважали бідні опідзолені грунти, сильні князівства зростали на плямах родючих, чорноземноводних і темно-сірих лісових грунтів (Опілля), що, як намисто, простягались від древніх Галича і Львова через всю Україну до центру Росії – в смузі, що охоплює території поблизу Житомира, Києва, Чернігова і далі на північний схід до далекого Володимира. Крім згаданих древніх слов'янських міст, відомі опільні столиці, що також мають майже тисячолітню історію: Новгород-Сіверський, Брянськ, Смоленськ, Трубчевськ, Мещівськ, Подільсько-Коломенське, Суздаль. Північно-східні опілля, як основні хліборобські райони, відіграли важливу роль у формуванні Російської держави).

Найдавніші сліди обробітку грунту на Україні знаходять в Подністров'ї на відтинку Могилів-Подільський – Галич. Тут залягають найродючіші грунти України, їх обробляла людина ще в доісторичний час. У цьому краї, поряд з Румунією і Волощиною сформувалась одна з оригінальних гілок української культури, споруджена знаменита Хотинська фортеця.

Якість грунтів, їх бонітет (господарська оцінка за природною родючістю) відіграють велику роль в розвитку народів і тепер. Але сьогодні людство має в своєму розпорядженні різноманітні методи і засоби перетворення бідних грунтів у високопродуктивні. Необхідною умовою при цьому є знання генетичної природи грунту і шляхів його окультурення. Одне з головних завдань – вивчення біології грунту, його життя.

Основна частина профілю грунту – гумусовий горизонт – і родючість утворилися завдяки життєдіяльності рослин, розкладу мікроорганізмами рослинних решток, трупів тварин і комах. Основою життя в грунті є, безумовно, рослинність – головний постачальник енергетичного матеріалу. За визначенням відомого ґрунтознавця, одного з основоположників ґрунтової мікробіології П.А. Костичева, грунт є шаром землі до тієї глибини, до якої поширюється більша частина маси коріння.

Мікробіологічні процеси – це перш за все життя грунту сьогодні. Вони відображають динаміку грунту і створюють його властивості в даний момент (вміст поживних і фізіологічно активних речовин, органічна мобільна речовина грунту, газовий склад, окисно-відновні процеси, кислотність). Велика кількість реліктових (успадкованих) ознак в грунтах, які називають ще «пам'яттю» грунту, також є результатом життєдіяльності мікроорганізмів, лише відбулося це у далекому минулому. Це, наприклад, реліктові гумусові горизонти, марганцево-залізисті конкреції (бобовини), білясті потяжини і розводи, що мармурують перехідні до породи горизонти грунту (у Передкарпатті й Закарпатті та ін.). У «пам'яті» грунтів закладені як події всього голоцену (останнього післяльодовикового періоду, близько 14 тис. років), так і окультурюючий вплив людини в минулому, наприклад, вплив поселень і городищ періоду Київської Русі. Місця стародавніх поселень в лісовій зоні чітко виділяються темно-сірими плямами на фоні сірувато-палевого або світло-бурого забарвлення дерново-підзолистих або сірих лісових грунтів.

Кожна сільськогосподарська культура завдяки індивідуальним особливостям складу органічних сполук, що входять до організму рослин, а також своєрідних кореневих виділень створює в грунтах індивідуальне живильне середовище і характерне для неї мікробне угруповання. На формування останнього впливають також особливості агротехніки конкретної сільськогосподарської культури, властиві їй хвороби. Важливо сформувати в грунтах мікробний ценоз, найбільш сприятливий для рослин, який містить мінімум шкідливих і максимум корисних мікроорганізмів, включає різноманітні види бактерій, характеризується високою біологічною активністю. За станом мікробного ценозу, сформованого сівозмінами, можна діагностувати родючість грунту. З цією метою використовують такі тести: щільність мікробного ценозу (кількість клітин, гіф, колоній в полі зору), різноманітність видів, організація і рівень розвитку бактеріальних колоній, типи асоціацій, співвідношення активних і латентних (з прихованою, пониженою життєдіяльністю) форм мікроорганізмів, чисельність шкідливих представників біоти.

Негативний вплив монокультур і посівів однорідних культур на родючість грунту та позитивний – плодозміни (останній включає культури з різних родин) давно привернув увагу хлібороба. На основі цих явищ сформувались такі поняття, як *грунтовтома, токсичність грунту, фітосанітарні умови.* Прагнення до створення оптимальних грунтово-мікробіологічних чи фітосанітарних умов, а також необхідність раціонально використовувати вологу, поживні речовини і т. п. примусило людину працювати над створенням і впровадженням у виробництво агротехнічно обгрунтованих сівозмін.

Розглянемо поняття про *грунтовтому.* Під нею розуміють властивість грунту, яка виникає під впливом беззмінних або частих повторних посівів деяких сільськогосподарських культур і негативно відображається на їх врожайності. Вона обумовлюється погіршенням фітосанітарних властивостей грунту, нагромадженням патогенних і фітотоксичних мікроорганізмів, деяких токсичних кореневих виділень (наприклад, фенольних), зниженням інтенсивності мінералізаційних процесів та вмісту доступних поживних речовин, розмноженням бур'янів і шкідників.

Грунтовтома, яка обумовлена біологічними факторами, найбільше проявляється в умовах повторних посівів озимої пшениці, цукрових буряків, люпину жовтого, конюшини, ячменю. Урожай озимої пшениці зменшується вже при першому повторному посіві, конюшина зріджується на другому році використання, зниження врожаю цукрових буряків помітне при насиченні сівозміни цією культурою понад 25 %. У зв'язку з частими посівами люпину жовтого і кормового в грунтах нагромаджується стільки фузаріозної інфекції і рослини так сильно уражуються гниллю коріння, що надалі неможливо одержувати задовільний врожай старих, традиційних сортів цієї культури (протягом 7–10 років і довше).

Деякі рослини зумовлюють нагромадження в грунтах мікроорганізмів, які створюють несприятливі фізико-хімічні умови. Так, цукрові буряки у зв'язку із значною кількістю цукру, що надходить в грунт з кореневими виділеннями і збирально-кореневими рештками, а також ущільненням грунту навколо коренеплодів, стимулюють розвиток анаеробного кислотоутворюючого мікроорганізму – Клостридіум бутирикум. Чисельність його в грунті зростає в декілька разів. У результаті реакція вилугуваних і опідзолених грунтів сильно підкислюється. Останньому сприяє також винос кальцію рослинами, відчуження його з урожаєм коренеплодів гички. Урожай внаслідок підкислення грунту зменшується на 30–35 %.

У грунтах, насичених обмінним кальцієм і магнієм, кислоти нейтралізуються і даний фактор ґрунтовтоми не проявляється протягом ряду років. Отже, при вирощуванні цукрових буряків обов'язковим заходом повинно бути попереджувальне вапнування вилугуваних, кислих і опідзолених грунтів, тим більше, що цукрові буряки – кальцієлюби, і здавна рекомендується для них вапнувати кислі грунти. Вапнування підвищує сахаристість на 1 %. На 1 крб. витрат одержують до 5 крб. прибутку.

Для запобігання зниженню врожаю цукрових буряків доля їх у структурі сучасних сівозмін повинна становити 10–20 %. У зв'язку з цим бурякові плантації іноді розміщують на значних схилах, що призводить до ерозії. Вапнування грунтів дасть можливість зняти посіви цієї культури з ерозійно небезпечних схилів, сконцентрувати їх в необхідних місцях і районах, сприятиме впровадженню контурної системи землеробства.

Вапнування обмежує також захворювання проростків цукрових буряків коренеїдом, пригнічує розмноження мікроскопічних нематод, у тому числі патогенних – фітогельмінтів. Отже, цей захід, як і агрономічно обгрунтована сівозміна, є радикальним засобом боротьби з ґрунтовтомою. Як оздоровчий захід вапнування широко застосовують також при вирощуванні капусти.

У повторних посівах озимої і ярої пшениці, ячменю, при розміщенні пшениці після ячменю і ячменю після пшениці (чергування однорідних культур), а також частих посівах люпину кормового основною причиною зниження врожаїв цих культур є захворювання коренів. Головним фактором, який визначає ступінь поширення кореневої гнилі озимої пшениці, є попередник.

Ячмінь, який має спільні з пшеницею хвороби, посилює ураження озимої пшениці. Так само озима пшениця є гіршим попередником для ячменю. Кукурудза, а також багаторічні трави (конюшина, люцерна, еспарцет, злаково-бобові сумішки), люпин, горох, картопля, гречка, чорний пар переривають розвиток інфекції. Небезпечні також зріджені багаторічні трави. На злакових бур'янах, які знаходять тут умови для розвитку, скупчуються збудники кореневої гнилі пшениці. Не кращий попередник під озиму пшеницю і овес.

Широке застосування хімічних засобів боротьби з хворобами і шкідниками, характерне для сучасного виробництва, турбує людство у зв'язку з негативним впливом отрутохімікатів на природне середовище. Застосування їх необхідно пильно нормувати.

Деградація пестицидів здійснюється як під впливом абіотичних факторів – сонячних променів, фізико-хімічних процесів на поверхні часток грунту та ін., так і під дією мікрофлори, а в органах рослин – шляхом реакції з фізіологічно активними сполуками цитоплазми.

Мікроорганізми знешкоджують отрутохімікати здебільшого за допомогою різноманітних біохімічних сполук, які виділяють в процесі життєдіяльності, а також руйнують під час окислення речовин. Часом мікроорганізми використовують пестициди і як джерело живлення, наприклад, добуваючи фосфор з фосфорорганічних препаратів.

Детоксикація і руйнування отрутохімікатів знаходяться в прямій залежності від біохімічної (мікробіологічної) активності грунтів. Ці процеси інтенсивніше відбуваються в грунтах з великою кількістю гумусу, при внесенні органічних добрив. Сучасні препарати знешкоджуються не більше як за 2–3 тижні. Лише хлорорганічні препарати і ті, які містять ртуть, нагромаджуються в грунтах. Застосування їх допускається у виняткових випадках.

Багато хімікатів токсичні для мікроорганізмів грунту, але у дозах, які рекомендуються для виробництва, значної шкоди не завдають. Якщо і спостерігається депресія у розвитку деяких мікроорганізмів, особливо на супіщаних грунтах, то вона короткочасна. Необхідно строго дотримуватись рекомендацій при застосуванні мікробних препаратів по фону отрутохімікатів (протруєному насінні, внесених гербіцидах).

Тепер велику увагу надають біологічним методам захисту рослин, які дають можливість обійтись без застосування пестицидів. Значна роль у вирішенні цієї проблеми належить селекціонерам. Вони мають вивести стійкі проти хвороб сорти сільськогосподарських культур. Важливе завдання стоїть і перед мікробіологами по створенню антибіотичних препаратів. У світі є приклади позитивного вирішення цього питання. В нашій країні, наприклад, відомим ефективним препаратом є біологічний препарат триходермін.

Що стосується бур'янів, тут, за невеликим винятком, завжди можна обходитись без гербіцидів. Адже розроблені ефективні засоби механічного їх винищення – своєчасне, старанне лущення стерні з перевертанням скиби грунту, досходові й післясходові боронування кукурудзи, картоплі, присипання бур'янів у рядках при міжрядному обробітку, раннє скошування бур'янів на чистих посівах багаторічних трав та ін. Важливе значення має термічний спосіб зберігання гною.

Отже, грунт – продукт різноманітних процесів життя на Землі й невід'ємна складова біосфери суші. Він є основою повноцінного росту і розвитку рослинності, сільськогосподарської діяльності людини.

Складний і оригінальний, могутній мікроскопічний живий світ грунту, вивчення його озброює людину методами і засобами управління родючістю.

Ґрунтовий покрив Землі включає безліч всіляких тіл грунтів, які відображають конкретні кліматичні умови і ландшафти, геохімічні процеси. Він є «пам'яттю» життя на Землі як у різноманітні геологічні епохи, насамперед в антропогенний період, так і у період історії культурної діяльності людини.

Грунт – найбільше багатство країни, то ж бережімо первісну його силу, «здоров'я», чистоту, збільшуємо його родючість.

Література:

1. Атлас почв Украинской ССР / Под ред. Н.К. Крупского и Н.И. Полупана. – К.: Урожай, 1979.
2. Бондарчук В.Г. Геологія України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959.
3. Канівець В.І. Невидимі помічники хлібороба. – К.: Урожай,1986.
4. Махов Г.Г. Грунти України. – Х.: Вид-во «Рад. селянин», 1930.

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 364.044.24

Вадим Базай
(Луганськ, Україна)

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що форми і методи соціальної роботи постійно перебувають у процесі розвитку та вдосконалення, а особливо в умовах перманентного реформування системи надання соціальних послуг. Про це Віце-прем'єр-міністр України – Міністр соціальної політики Сергій Тігіпко заявив у Верховній Раді 6 вересня 2011 р. під час представлення проекту закону "Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг", який було прийнято у першому читанні. Специфіка практики соціальної роботи полягає ще й у тому, що зміна об'єктивних умов надання соціальної допомоги та підтримки неминуче породжує нові соціальні ситуації, зміну в стосунках між людьми в процесі соціальної роботи. Це зумовлює необхідність використання адекватних новим ситуаціям методів, технологій і стратегій втручання, впровадження інноваційних підходів, таких як залучення до надання соціальних послуг громадських організацій, розширення кола професійних компетенцій фахівця з соціальної роботи, зокрема у зв'язку з автоматизацією та інформатизацією робочого простору, введення до штату соціальної служби нової посади соціального інспектора.

Найактуальніші методологічні проблеми соціальної роботи стосуються організації її на такому рівні, який забезпечував би максимальну її результативність, а також розробку критеріїв її ефективності [1]. Ефективність соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, багато у чому залежить від правильного вибору форм і методів роботи з ними. Форма соціально-педагогічної роботи – спосіб організації діяльності соціального працівника з сім'єю, що опинилася у складних життєвих обставинах. Ознаки форм роботи: функціональність, структурність, інтегративність [2].

У Законі України "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю" подається визначення соціального супроводу, у якому основними формами визначаються соціальні опіка, допомога та патронаж. У зв'язку з цим можна виділити три форми соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах: соціальна опіка, соціальна допомога та соціальний патронаж (соціальне інспектування).

Саме у ході соціального супроводу соціальні працівники застосовують таку форму роботи, як соціальна опіка. Опіка встановлюється для психічнохворих або малолітніх осіб віком до 15 років, що позбавлені піклування родичів і близьких [3].

Основними складовими опіки виступають догляд та нагляд за дітьми, які залишилися без батьківського піклування та турботи, а також дітей-сиріт.

На відміну від соціальної опіки, соціальна допомога має більш широкий спектр операцій та процедур, адже соціальна допомога – це цілий комплекс заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, що надаються окремим особам або групам населення соціальною службою для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві [4].

Форма допомоги патронаж – передбачає відвідування сім'ї вдома з діагностичними, контрольними, адаптаційно-реабілітаційними цілями, які дозволяють встановлювати і підтримувати тривалі зв'язки із сім'єю своєчасно виявляючи її проблемні ситуації й надаючи допомогу. До речі, Міністерство соціальної політики вважає за доцільне введення до штату соціальної служби такої посади, як соціальний інспектор відповідно з новим колом компетенцій (здатностей).

Взаємодія суб'єктів соціального патронажу є вирішальною у забезпеченні реальної допомоги сім'ї. Однією із необхідних складових соціального патронажу є соціальне інспектування, яка у свою чергу також виступає складовою соціального супроводу, метою якого є контроль соціального педагога за умовами проживання дитини в сім'ї, виявлення випадків їх порушення та умов, що цьому сприяють. Основними об'єктами соціального інспектування є сім'ї, де дорослі члени сім'ї ведуть аморальний спосіб життя, перебувають на обліку у справах дітей. Існує багато видів соціальної роботи з сім'єю, а також технологій корекції сімейних взаємин. Основні завдання соціального інспектування записані у ст.11. ЗУ "Про соціальну роботу з сім'ми, дітьми та молоддю".

Завдяки формам, методи соціальної роботи наповнюються конкретним змістом. Метод – шлях досягнення мети та розв'язання завдань; спосіб пізнавальної, практичної діяльності. Це сукупність підходів, прийомів, операцій практичного чи теоретичного засвоєння дійсності; це найкоротший шлях досягнення результату [4].

У контексті роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, під методами, що використовуються у процесі соціального супроводу таких сімей, ми розуміємо спосіб організації соціальної роботи, що приводить до досягнення оптимального результату та забезпечує позитивні зрушення у розвитку сім'ї, забезпеченні її функціональної спроможності.

Усе розмаїття методів соціального супроводу можна поділити на дві великі групи: прямі (фахівець соціальної роботи здійснює вплив безпосередньо на об'єкт) і косвенні (при цьому здійснюється опосередкований вплив на об'єкт соціального супроводу, також сюди входить залучення недержавних громадських організацій до на надання соціальних послуг).

У класичній науковій літературі визначаються такі групи методів соціальної роботи: загальні (філософські) методи (метод матеріалістичної діалектики); загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, наукової абстракції, індукції та дедукції, історичний метод, метод аналогії, системно-структурний метод тощо); спеціальні наукові методи (соціальної діагностики, соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціального контролю, соціально-економічні та організаційно-розпоряджувальні методи) [5].

У процесі здійснення соціальної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, доцільною видається така класифікація спеціальних методів: соціально-економічні, організаційні (адміністративні), педагогічні, психологічні та соціологічні.

До соціально-економічних методів соціальної роботи належать всі існуючі засоби, за допомогою яких соціальні працівники, інші спеціалісти здійснюють вплив на матеріальні, моральні, сімейні, національні та інші потреби й інтереси сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах. Це – натуральна та грошова допомога, моральне заохочення, встановлення пільг, здійснення патронажу, соціального супроводу, допомоги в побутовому обслуговуванні.

Організаційні (адміністративні) методи розглядаються в управлінському аспекті; їх реалізація можлива за умови наявності відповідних нормативно-правових документів. Це – регламентування (розробка та введення в дію організаційних положень – наказів, типових нормативів діяльності соціального працівника: наприклад, нормативи чисельності сімей із розрахунку на одного соціального працівника, нормативи часу обслуговування); інструктування (роз'яснення завдань, шляхів розв'язання проблем, наслідків неправильних дій членів сім'ї – консультування, інформування).

Дещо інший погляд на організаційні методи роботи мають 1. М. Грига та Т. В. Семигіна. Науковці відносять до них: сприяння працевлаштуванню; представлення інтересів клієнта на міжвідомчому рівні; контроль та інспектування [6].

Педагогічні методи. Це методи формування свідомості, спрямовані на формування певних понять, оцінок, світогляду (переконання, навіювання, приклад); методи організації діяльності, спрямовані на формування позитивного досвіду поведінки, дій та вчинків (доручення, соціальне навчання, закріплення позивного досвіду); методи стимулювання діяльності, націлені на стимулювання особистості до покращання чи зміни своєї поведінки, розвитку мотивації на соціально схвальну діяльність (позитивне підкріплення, змагання); методи самовиховання, що сприяють свідомій зміні людиною власної особистості (самооцінка, самоорганізація, самоконтроль, самокорекція).

Психологічні методи. Це – тестування, що дає змогу встановити рівень розвитку у членів сім'ї необхідних знань, умінь, навичок, особистісних характеристик; психодрама, під час якої використовується рольова гра, що дозволяє створити умови для

вираження індивідом почуттів, що пов'язані з важливими для нього проблемами; соціограма, що спрямована на аналіз відносин між різними групами людей; ігрова терапія, що передбачає залучення, перш за все дітей, до різноманітних ігрових ситуацій (розрізняють діагностичні, корекційні, розвивальні та творчі ігри).

На корекцію міжособистісних стосунків між членами подружжя, батьками й дітьми спрямована сімейна психотерапія, у процесі якої робота соціального працівника передбачає пошук і усунення причин емоційних розладів у сім'ї.

Метод виливу на людину за допомогою різних видів художнього та ужиткового мистецтва (малювання, живопис, ліплення, різьба, випалювання тощо) називається арт-терапія. Цей метод особливо ефективний, якщо в сім'ї є діти з функціональними обмеженнями. Групові заняття арт-терапією сприяють формуванню комунікативних навичок членів сім'ї.

Епістолярна терапія дозволяє здійснити корекцію міжособистісних стосунків між членами сім'ї (лист до батьків, лист до самого себе, лист у майбутнє).

Однією із цікавих психокорекційних технік є казкотерапія. Форми казкотерапії, які можна використовувати при роботі з сім'ями: аналіз відомих казок, створення казки "по колу від кожного", експромтне інсценування казки, вигадування початку чи кінця казки, створення авторської казки кожним членом сім'ї тощо. Аналіз казок дозволяє соціальному працівникові побачити причини життєвої кризи, оцінити рівень зрушень у реабілітації того чи іншого члена сім'ї та ін.

Великим потенціалом впливу на сім'ю, яка опинилися у складних життєвих обставинах, володіє соціально-психологічний тренінг як метод активного навчання.

Соціологічні методи – це спостереження, опитування (традиційним методом є дистанційне (по телефону) чи очне інтерв'ю, анкетування, фокус-група), аналіз документів (різновидом цього методу є біографічний метод, що полягає у вивченні особистих документів людини – характеристик, щоденників, листів).

Розрізняють форми та методи індивідуальної, групової та масової роботи.

Основними формами індивідуальної роботи з членами сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, є: телефонні розмови, сімейні, індивідуальні візити в сім'ю: планові та без попереджень, зустрічі, інтерв'ювання, тестування, консультація, співбесіда, пере адресація, доручення. До найбільш розповсюджених групових форм належать: бесіда, дискусія, диспут, проведення тренінгів, робота групи взаємодопомоги та взаємопідтримки [7].

До масових можна віднести проведення свят (День матері, "Тато, мама, я – спортивна сім'я"), народні свята – Різдво, Новий рік, Дні здоров'я і т. ін.

Фахівець із соціальної роботи повинен володіти всіма необхідними формами та методами соціального супроводу сімей, які опинися у складних життєвих обставинах, оскільки це передбачається професійними вимогами до посади соціального працівника. Утім, треба зазначити, що оволодіння усім розмаїттям форм і методів потребує неабияких вольових зусиль та зосередженої сумлінної праці. Форми і методи соціального супроводу відносяться до фундаментальних тем соціальної роботи як науки та навчальної дисципліни, тому їх класифікація представляє для автора важливе методологічне значення. А від використання соціальними працівниками набутих на практиці умінь та навичок залежить життя та здоров'я людей, заради яких систематизуються та розробляються нові форми та методи соціальної роботи, зокрема з сім'єю, яка опинилася у складних життєвих обставинах.

Література:

1. Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота (теорія і практика): Навч. посіб. – К.: ВМУРОЛ "Україна", 2004. – С. 185– 191. *http://books.br.com.ua/40011*
2. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: Навч. посіб. – К., 2002.– 132 с.
3. Словник-довідник соціального працівника. Режим доступу: http://ipp.lp.edu.ua/Library/004/004.html
4. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах:методичний посібник. / І.Д. Звєрєва та ін. – К.:Держсоцслужба, 2006 – 104 с.
5. Служба соціальної підтримки сімей http://zmcsssdm.at.ua/index/
6. Соціальні служби – родині: Розвиток нових підходів в Україні / За ред. / М. Григи, Т. В. Семигіної. – К., 2003. – 128 с.
7. Зміст та форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю http://ebooktime.net/book_157_glava_35_4.4

Руслана Кривенкова
(Ужгород, Україна)

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Актуальність даної теми полягає насамперед в тому, що на сьогоднішній час суспільство й держава потребують підготовки нової генерації і підвищення кваліфікації вже працюючих керівників і фахівців органів державної влади та місцевого самоврядування, а також формування реального і перспективного резерву її кадрів, щоб своєчасно підготувати фахівців для заміщення нових посад та покращити ефективність власне управлінського процесу. Саме з цієї причини одним із пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку України є якісний розвиток системи підготовки державних службовців та підвищення їхнього професіоналізму як важливої передумови розвитку державної служби загалом.

Дослідженню даного питання присвячено чималу кількість наукових праць, зокрема автором було використано такі з них: М.Гниденка [1], О.Зінченко [3], К.Кікіньової [4], В.Лавріненко [5], М.Логунової [6], О.Оболенського [7], Ю.Сіліної [9] тощо.

Мета статті – розглянути систему підготовки державних службовців в Україні та шляхи підвищення професіоналізму як важливої передумови розвитку державної служби загалом.

Насамперед для дослідження даної теми потрібно розглянути поняття ***«державна служба»***. У ст.1 Закону України «Про державну службу» міститься зокрема наступне визначення: «Державна служба в Україні – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження» [2].

На даний час державна служба України є найважливішим резервом української держави, адже від використання її ресурсу на чітко визначених організаційно-правових засадах вирішальним чином залежить дієздатність української держави та результативність її реформ.

Щодо ***системи навчання державних службовців***, то до неї належать:

- *підготовка державного службовця*, тобто навчання з метою отримання особою певного нового для неї освітньо-кваліфікаційного рівня (спеціаліст, магістр) за спеціальністю, спрямованою на професійну діяльність в органах державної влади чи місцевого самоврядування. Під підготовкою держслужбовця необхідно розуміти і навчання особи, яка вже перебуває на державній службі, і особи, яка цілеспрямовано готується до державної служби;
- *перепідготовка державного службовця* – це навчання з метою отримання певного освітньо-кваліфікаційного рівня за іншою спеціальністю (спеціалізацією), спрямованою на професійну діяльність в органах державної влади чи місцевого самоврядування;

• *підвищення кваліфікації державного службовця* – це навчання, що спрямоване на підвищення рівня загальної управлінської культури і що спеціалізується в межах певної категорії посад і спеціалізації на окремих функціях, завданнях, повноваженнях [9].

Система навчання державних службовців може успішно розвиватися тільки за умови постійно та якісно зростаючої потреби в результатах їхньої діяльності, тому необхідно створити новий мотиваційний механізм, який не тільки зобов'язує, а й стимулює державного службовця постійно оновлювати свої професійні вміння та знання. Наведені аспекти доводять, що система державної служби та її кадровий склад відіграють найважливішу роль у реалізації державного управління, що стало причиною закріплення у законодавчому порядку Програми розвитку державної служби на 2005-2010 рр. [8].Професіоналізм державних службовців як умова нетільки ефективної діяльності органів державної влади , але і, відповідно, підвищення рівня сучасного та майбутнього розвитку країни є нагальною потребою, враховуючи ті кардинальні зміни, які відбуваються на даний час в економічній, суспільно-політичній та соціальній сферах, впровадження демократичного управління, умов інформаційного суспільства і динамічних процесів європейської інтеграції та світової глобалізації.

Перш за все, необхідною умовою для реалізації професіоналізму є створення для державних службовців належних умов щодо розвитку особистості державного службовця, підвищення ним своєї кваліфікації і виконання ним службових обов'язків, забезпечення гідного рівня оплати праці, забезпечення можливості та перспективи кар'єрного розвитку та зростання, а також забезпечення матеріально-технічних умов праці [3; с. 18].

Однак не можна забувати про той беззаперечний факт, що ефективною та успішною державна служба стає завдяки таким здібностям як уміння працювати з людьми, організовувати їх на виконання управлінських рішень, одержувати та доводити інформацію, встановлювати контакти та взаємозв'язки у суспільстві. Відповідно, діяльність органу матиме результат, якщо розуміти психологічні особливості поведінки, дотримуватись високих моральних принципів і етичних норм, а це, у свою чергу, сприяє формуванню позитивного іміджу. Тому розвиток індивідуальних соціально-психологічних якостей та культурної поведінки особистості державного службовця є не менш необхідним, ніж вдосконалення його фахових здібностей та високої професійної майстерності [4].

З метою виховання певних моральних чеснот службовців потрібна періодична індивідуальна та колективна роз'яснювальна робота, направлена на дотримання службової дисципліни, забезпечення чесності, підтримки поваги та довіри, справедливого, неупередженого відношення, шанобливого ставлення до підлеглих та колег між собою, дотримання високої культури спілкування, виявлення толерантності у відносинах, постійної гармонійної комунікації, а також з метою розвитку творчих підходів та вдосконалення організації роботи.

Вирішенню вказаних психологічних та етичних аспектів сприятиме затвердження кожним державним органом, власного етичного кодексу, який буде містити положення «Загальних правил поведінки державного службовця», затверджених наказом Головдержслужби від 23.10.2000р. №58 [9]. Обов'язковою умовою є вжиття певних заходів впливу та покарання за порушення цих правил.

На думку автора, особливо корисним є також використання досвіду європейських країн стосовно їхнього вирішення питань етики державних службовців. У цьому питанні прискіплива увага повинна приділятися роботі щодо запобігання корупції при здійсненні своїх повноважень та забезпечення прозорості у діяльності державних службовців. Щодо забезпечення реалізації вищезазначеного, то ключову роль тут відіграють керівники, оскільки саме нестача професійної та особистої компетентності призводить до неефективної роботи органів державної влади [1].

Найсуттєвішим фактором, що впливає на розвиток професіоналізму, є також система безперервної професійної освіти та навчання держаних службовців. Проте, на жаль, часто державні службовці підвищують свій професійний та кваліфікаційний рівень тільки по мірі настання законодавчо визначених термінів, відповідно до наказів безпосереднього керівництва, не відчуваючи внутрішньої потреби в удосконаленні власних знань та підвищенні своєї фаховості [5; с. 133].

Одним з прикладів організації підвищення професіоналізму державних службовців є систематичне самостійне навчання, або самоосвіта, наприклад, участь у щорічному Всеукраїнському конкурсі «Кращий державний службовець».

Окрім цього, враховуючи відсутність необхідних фахових знань спеціалістів, зокрема контрольно-наглядових органів, було б доцільно поширити практику використання послуг консультаційно-методичної допомоги консультантів і досвідчених фахівців, зокрема, при набутті нових повноважень та функцій, або наявність безперешкодного доступу до використання спеціалізованої літератури [7; с. 38]. Державний службовець повинен володіти теоретичними і практичними знаннями, уміннями й навичками, а також мати етичні і моральні якості. Саме тому при відборі кандидатів на державну службу слід проводити більш жорсткіший відбір, який дозволить під час співбесіди (а також письмових тестів) визначити та з'ясувати ці показники, цінності та установки претендента на посаду, його психологічну готовність та усвідомленість. Потрібно звернути увагу на те, що в деяких закордонних країнах відбір майбутніх державних службовців здійснюється задовго до досягнення ними повнолітнього віку, коли вже чітко виявляються лідерські, вольові, ініціативні, творчі, комунікативні та аналітичні якості [1].

Одним з факторів до мотивації та професіоналізації є кар'єрний розвиток державних службовців відповідно до їхніх заслуг, що підтверджується іноземним досвідом та практикою, який полягає у просуванні на вищі посади найдостойніших службовців за результатами об'єктивного оцінювання їх професійних якостей і результатів, а не на підставі особистої відданості керівникові. Результати оцінки державних службовців повинні також мати прямий зв'язок з рівнем оплати праці, можливістю кар'єрного росту, іншими видами стимулювання та подальшого проходження і навчання.

На даний час в України є можливість залучати та використовувати позитивний закордонний досвід в сфері державної служби, підтверджений практикою й часом, зокрема, використовувати компетентісну концепцію професіоналізації та профілі лідерства. Інтенсивне використання та впровадження Україною іноземного досвіду підтверджується регулярним проведенням із залученнями іноземних фахівців семінарів, тренінгів, круглих столів, конференцій та інших заходів, присвячених обміну досвідом, різносторонньому розвитку державної служби, зокрема, щодо застосування компетенцій лідерства, професійної етики, питанням запобігання проявам корупції, добору та навчання кадрів [4]. Окрім цього, підтвердженням, що питання професіоналізму державних службовців є одним з пріоритетних питань в державній політиці України є розробка, затвердження, впровадження та поступове вдосконалення нормативно-правових актів (зокрема, розробка змін до Закону України «Про державну службу»), реалізація яких сприяє підвищенню професіоналізму державних службовців [2; с. 19].

Таким чином професіоналізація є стійкою тенденцією розвитку державної служби в Україні, про що свідчать також стратегічні та програмні документи щодо розвитку цієї сфери, в яких професіоналізм задекларовано як базовий принцип, зокрема: Концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів ЄС, Програма кадрового забезпечення державної служби та Програма роботи з керівниками державних підприємств, установ і організацій, Комплексна програма підготовки державних службовців, Запровадження нових підходів до оцінювання результатів діяльності держаних службовців тощо.

Підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок, що досягти професіоналізму, компетентних та політично незаангажованих державних службовців для України є цілком можливим, враховуючи підтримку європейських країн, які зацікавлені у партнерських відносинах з нашою державою, за умови що її представлятиме професійна кадрова еліта. Однак тут кожна людина повинна розуміти, щоб досягти кращих умов життя починати змінювати світ потрібно з себе.

Базовою умовою формування професіоналізму державних службовців, звичайно, є зацікавленість, в першу чергу, держави, яка здійснює управління цим процесом, відображаючи свою потребу у кадрах-професіоналах і, відповідно, кожного працівника, тому всі відносини та обов'язки повинні затверджуватися на державному рівні і відображатися в нормативно-правових актах, а за потреби – переглядатися без певної політичної залежності.

Література:

1. Гниденко М. Професіоналізм державних службовців як умова ефективної діяльності органів державної влади / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://kds.org.ua/blog/profesionalizm-derzhavnih-sluzhbovtsiv-yak-umova-efektivnoi-diyalnosti-organiv-derzhavnoi-vladi
2. Закон України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3723-12
3. Зінченко О. До питання професіоналізму державних службовців / Вісник державної служби України. – 2006. – №1. – С.17-20.
4. Кікіньова К. Професіоналізація як процес підвищення ефективності державної служби в контексті Європейських стандартів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2008-2/doc/3/09.pdf.
5. Лавріненко В. Розвиток кадрового потенціалу органів державної влади – основа ефективного управління України // Збірник наукових праць НАДУ при Президентові України, 2004. - №2. – С.132-139.
6. Логунова М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності . Навч.вид. – К.: Центр сприяння інститут.розв.держ.служби, 2006. – 256 с.
7. Оболенський О. Державна служба: Підручн. / О. Оболенський – К.: КНЕУ, 2006. – 472 с.
8. Про затвердження Програми розвитку державної служби на 2005-2010 роки / Кабінет Міністрів України. – Офіційний вісник України. – 2008. – № 68. – С. 18-19.
9. Сіліна Ю. Питання підготовки державних службовців в сучасних умовах / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://intkonf.org/silina-yus-pitannya-aktualnosti-pidgotovki-derzhavnih-sluzhbovtsiv-v-suchasnih-umovah/

Науковий керівник: доктор наук з держ.управління, Черленяк Іван Іванович.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Надежда Галочкина
(Воронеж, Россия)

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ АЛИМЕНТАРНОЙ КОРРЕКЦИИ СЕЛЕНДЕФИЦИТНЫХ СОСТОЯНИЙ НАСЕЛЕНИЯ

Одна из наиболее актуальных в настоящее время проблем питания -- дефицит веществ-антиоксидантов, которые защищают клетки организма от воздействия негативных факторов различной этиологии и продлевают его «молодость», работоспособность и резистентность к заболеваниям. Одним из ключевых микроэлементов в обеспечении нормальной функции ферментативной антиоксидантной системы организма является селен. Этот химический элемент требует серьезного внимания при формировании рационов питания и профилактике ряда заболеваний. К ним относятся онкологические болезни различной этиологии, сердечно-сосудистые, а также, возможно, и сахарный диабет (И.В. Гмошинский, В.К. Мазо, 1999). Селен - биологически активный микроэлемент, входящий в состав ряда гормонов и ферментов и связанный таким образом с деятельностью всех органов, тканей и систем. Однако он является антиоксидантом непрямого действия, а некоторые из его соединений, особенно при передозировке, могут проявлять прооксидантное действие [1].

Еще одной проблемой в дозированном обогащении продуктов питания усвояемыми формами селена является малый интервал между уровнем физиологической потребности (55 мкг/сутки для женщин и 70 мкг/сутки для мужчин) и верхним допустимым уровнем потребления - 300мкг/сутки [2].

Результаты исследований в области современных лечебных и профилактических технологий с применением ПД И БАД показывают [3], что в настоящее время эволюция селенсодержащих препаратов включает четыре поколения (табл. 1).

Таблица 1

Классификация селеносодержащих препаратов
(О.А. Громова, Л.С. Намазова, 2003г.)

Поколение	Описание	Примеры
1	Неорганические композиции	Селенит натрия, селенат натрия (форма шестивалентного селена)
2	Органические композиции	Диметилдипиразолилселенид, диацетофенонилселенид (двухвалентный селен)
3	В комплексе с биологическими лигандами природного, растительного и животного происхождения	Селен-метионин, селен-цистеин (четырехвалентный селен)
4	В комплексе с экзолигандами, полными аналогами эндогенных лигандов	Селен-протеин

Источником селена (Se) в повседневном питании человека являются различные продукты животного и растительного происхождения. Весь этот Se находится в органической форме, причем в животных продуктах преобладает селеноцистеин (Se-Cys), а в растительных - селенометионин (Se-Met).

Снабжение организма селеном первого поколения может осуществляться в виде неорганических солей: селенита или селената натрия (Na2SeO3), который всасывается в кишечник путем пассивной диффузии. Соединения неорганического селена токсичны ввиду возможностей утилизации их главного токсического метаболита - селеноводорода (аниона гидроселенида). Кроме того, селенит натрия является окислителем и, обладая низкой биодоступностью (20-30 %), все реже применяется в медицинской практике, так и в животноводстве.

Последние 20 лет прогрессивные фармакологические компании активно переходят на второе поколение элементорганических препаратов, в которых микроэлементы содержатся в виде органических солей. Примером является диметилдипиразолилселенид (производитель - ООО «Селекор», г. Москва), который официально разрешен в качестве БАД, в 2003 г. - в качестве кормовой добавки (Свидетельство о государственной регистрации № 77.99.23.3.У.2435.3.06 от 22.03.2006 г.).

Изучаются и более перспективные фармакофоры, где микроэлементы непосредственно входят в состав ферментов, находятся в биокординационных связях с нейропептидами (селен-метионин, селен-цистеин) [2]. При этом для получения сельскохозяйственного сырья, содержащего данные формы селена, необходимы прежде всего сведения о естественном фоне данного элемента в почве.

Имеющиеся в литературе результаты исследований с применением спектрофлуориметрического метода [4, с.189] показывают, что в почвенно-растительном комплексе различных ландшафтов Se распределен дискретно. В условиях засушливых биогеоценозов миграция Se в растения из почв, наряду с другими элементами, более выражена по сравнению с природными комплексами Нечерноземной зоны России [5].

В пределах Европейской части Нечерноземья наблюдается алиментарный дефицит Se, несмотря на нормальное его содержание в породах и почвах. Это явление, вероятно, обусловлено слабой ассимиляцией его растениями, произрастающими на подзолистых и торфяных почвах. По данным Л.С. Щелкунова, М.С. Дудкина, коэффициент биологического поглощения селена в системе: растение -- почва для этого региона, как правило, не превышает 0,2. В то же время аккумулятивная способность растений довольно высока в Центральном Черноземье (0,6-0,8). В связи с этим перспективным подходом для данного региона является выращивание растений с высокой способностью аккумулировать селен с последующим использованием в сквозных агропищевых технологиях продуктов питания.

Предпочтительнее коррекцию селенового статуса населения проводить на уровне биосинтетических процессов в растительных и животных организмах, как объектах индустриального производства пищи. Учеными Поволжского НИИ производства и переработки мясомолочной продукции РАСХН под руководством академика И.Ф. Горлова проведены системные исследования по повышению продуктивности животных и обеспечению заданного состава животноводческой продукции на основе новых подходов к вопросам селекции, технологи и кормления сельскохозяйственных животных [6, с.9]. В частности, разработаны технологии получения таких обогащенных селеном продуктов, как мясо, молоко кобыл и коров. Разработаны и используются комплексные подкормки для решения проблемы селенодефицита животных с учетом его вида и физиологического состояния. Широкое распространение получили разработки по использованию цеолитов в сельском хозяйстве. Уникальные свойства этих минералов - поглощающая способность и молекулярно-ситовый эффект, невысокая стоимость и безвредность для здоровья обусловили их применение как носителей селена (ДАФС-25). Эффективным и безопасным методом повышения содержания селена в продуктах питания является его введение в рационы животных. Использование селенсодержащих препаратов дало возможность создать ряд кормовых добавок: ДАФС с метионином, с лактулозой, селенопиран с лактулозой, ДАФС с тыквенным жмыхом, ДАФС с нутом [6, с.11].

Обобщив все выше сказанное, следует уделять внимание препаратам селена третьего и четвертого поколения, внедрять технологии по производству продуктов, обогащенных селеном, в условиях биосинтеза или через пищевые цепи, осваивать концепции развития мясного и молочного скотоводства России. На базе аграрных университетов необходимо внедрение новых технологий выращивания растений, используя селеновые удобрения (соли селенатов и селенитов с цеолитами).

Другим подходом в решении обозначенной проблемы является использование биополимеров углеводной и белковой природы, выполняющих функции пищевых веществ в рационах, в качестве носителей данного элемента. При этом может быть обеспечен полифункциональный характер позитивного воздействия на экосистему человека при употреблении в пищу продуктов питания, обогащенных такого рода добавками - (ПВ + Se) [5; 7,с.456].

Анализ и обобщение результатов исследований позволяют выделить среди растительного и животного сырья группы препаратов с высокой, средней и низкой адсорбционной способностью. Наиболее эффективно адсорбировали селен два продукта: люцерна и жома стахиса - 2 мкг Se/г пищевого волокна (ПВ), а также продукты биомодификации жилок и сухожилий крупного рогатого скота (1 мкг Se/г ПВ). Ко второй группе сорбентов отнесены ПВ жома сахарной свеклы, пшеничных отрубей, жмыха амаранта, тритикале и жмыха виноградных семян (0,5-0,9 мкг Se/гПВ). К третьей группе препаратов с низкой адсорбционной способностью (менее 0,3 мкг Se/г ПВ) принадлежат ПВ кукурузной мезги, клевера, опилок сосны, подсолнечного шрота и др. [5, с.2].

Нами проведены эксперименты по иммобилизации селена на коллагеновые носители (продукты биомодификации жилок и сухожилий крупного рогатого скота ферментным препаратом «Коллагеназа пищевая», производитель - ЗАО «Биопрогресс», г. Щелково Московской обл.). Использовали два источника селена: неорганический - селенит натрия и органический - диметилдипиразолилселенид (ДДС). Оценка антиоксидантной способности источников селена по методу [8] показала, что раствор ДДС имеет в 5 раз большую антиоксидантную активность, чем раствор селенита натрия. Для продуктов иммобилизации препаратов селена на коллагеновом носителе сохранялась та же тенденция, однако превышение уровня антиоксидантной активности препарата с ДДС составляло 2 раза. Причем в растворах после обработки ими коллагена произошло увеличение антиоксидантной активности. Это может быть вызвано воздействием на растворы функциональных групп вносимого белка, а также щелочной средой (pH = 9), при которой производится обработка селенсодержащими растворами.

Оценку безвредности и биологической активности источников селена проводили с помощью экспресс-биотеста. В качестве тест-объекта был использован свободноживущий легко культивируемый одноклеточный организм Paramecia caudatum (В.С. Бузлама и др., 1997). Экспресс-биотест достаточно чувствительно реагирует на активные вещества, содержащиеся в испытуемых объектах, и отражает их отношение к жизнеспособности организма. Получены аналогичные результаты для исходных препаратов селена (табл. 2) и продуктов их иммобилизации на коллагеновых белках.

Таблица 2

Показатели биологической активности препаратов селена на культуре P. caudatum

Разведение	Биологическая безопасность		Плотность инокулята (ПИ)		Индекс биологической активности (ИБА)	
	Селенит натрия	ДДС	Селенит натрия	ДДС	Селенит натрия	ДДС
1:1000	БА	ИН	08,1 ±0,1**	1,19 ±0,1***	0,76 ±0,1***	1,19 ±0,1***
1:10000	ИН	ИН	0,87±0,1	1,1±0,1	0,9±0,1	1,1±0,1
1:100000	ИН	ИН	1,0±0,1	1,0±0,1	1,0±0,1	1,0±0,1

* ИН - индифферентность, БА - биоактивность, БЦ-50 - погибло 50 ± 10% клеток; БЦ-100 - погибло 100±10% клеток.

** ПИ - 1±0,1 объект биологически не активен; ПИ - больше 1±0,1 объект стимулирует размножение; ПИ - меньше 1±0,1 объект угнетает размножение клеток.

*** ИБА - 1±0,1 - объект биологически не активен; ИБА меньше 1±0,1 - объект снижает жизнеспособность клеток; ИБА больше 1±0,1 - объект повышает жизнеспособность клеток.

Результаты проведенных исследований показывают, что в пробах неорганического соединения селена обнаруживается определенное агрессивное воздействие на тест-культуру, в то время как биомодифицированный коллагеновый носитель с иммобилизованным ДДС незначительно стимулирует размножение и повышает жизнеспособность клеток. Это служит аргументом в пользу заключения, что коллагеновую добавку с иммобилизованным ДДС безопасно и перспективно использовать в пищевой промышленности.

Литература:

1. Гмошинский И.В.,. Селен в питании: Краткий обзор. [Текст] / И.В. Гмошинский, В.К Мазо // Medicina Altera.-1999.-№ 4.-С. 18-22.
2. МР 2.3.1.2432 -08. Нормы физиологических потребностей в энергии и пищевых веществах для различных групп населения РФ. Методические рекомендации. - Введ. 2008-12-18. - 39 с.
3. Громова О.А., Намазова Л.С.Неорганические вещества [Электронный ресурс]: Витамины и минералы в современной клинической медицине. Возможности лечебных и профилактических технологий.- 2003 / - Режим доступа http://ovenmed.narod.ru/ZNF/Neorganika.pdf - Заглавие с экрана.
4. Alfthan G. Micromethod for the determination of selenium in the tissues a biological fluidsa by single-teste-tube fluorimetric // Anal. Chim. Acta. --1984. --V. 165. --P. 187-194.
5. Щелкунов Л.Ф. Микроэлемент селен -- токсикант или антитоксикант? [Электронный ресурс]/ Л.Ф. Щелкунов, М.С. Дудкин// Проблемы токсикологии.-2002.-№1 - Режим доступа: http://www.medved.kiev.ua/arhiv_mg/st_2002/02_1_3.htm - Заглавие с экрана.
6. Горлов И.Ф. Создание системных технологий производства продукции животноводства [Текст] / И.Ф.Горлов // Вестник мясного скотоводства. - 2010 -- Т. 1. № 63. - С. 9-15.
7. Глотова И.А. К вопросу защиты биосистем путем разработки пищевых добавок с использованием компьютерного моделирования нанообъектов [Текст] / И.А. Глотова, Ю.В. Болтыхов, И.В. Вторушина// Информация и безопасность. - 2008. - № 3. - С. 455-458.
8. Патент 2282851 Российская Федерация. МПК7 G01N33/02. Способ определения суммарной антиоксидантной активности [Текст] / Т. Г. Цюпко, З. А. Темердашев, О. Б. Воронова, Н. В. Храпко - № 2004138188/13; заявл. 27.12.2004; опубл. 27. 08. 2006, Бюл. № 24.

Научный руководитель: д.т.н. Глотова Ирина Анатольевна

УДК 613.644

Інна Дітяшова
(Черкаси, Україна)

ВПЛИВ ШУМОВОГО ЗАБРУДНЕННЯ УРБОСИСТЕМИ НА СТАН ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ

Людина завжди жила в світі звуків. Природа ніколи не була безмовною, вона безшумна. Звуки завжди були і навіть жахливої сили і потужності. Але все таки в природному середовищі переважали звуки шелестіння листя, дзюрчання струмка, пташині голоси, легкий плескіт води і шум прибою, які завжди приємні людині. Вони заспокоюють, знімають стреси [1].

Небажані або шкідливі для здоров'я звуки кваліфікують як шуми. Навколишнє середовище сповнене різноманітними шумами – сигналами, що реєструються органами слуху людини і тварини, які за частотою і силою зливаються в одноманітне незлагоджене звучання. Фізичними носіями сигналів, що доносяться до органів слуху, є акустичні (звукові) хвилі – механічні хвилі, які поширюються в повітрі і сприймаються слуховими органами.

До акустичних коливань належать не тільки хвилі, що реєструються органами слуху, а й механічні коливання пружних середовищ. Акустичні коливання в діапазоні 16 – 20 Гц (герц – одиниця частоти коливань) сприймаються вухом людини і тому називаються звуковими, із частотами менше 16 Гц – інфразвуковими, вище 20 Гц – ультразвуковими. Поширюючись у просторі, звукові коливання утворюють акустичні поля.

Органи слуху людини можуть сприймати звуки в досить широкому діапазоні частот та інтенсивності. Область звуків, які чує людина, обмежується двома пороговими кривими: нижня – поріг сприйняття, верхня – поріг больових відчуттів. Поріг слуху людини становить 0 дБ (децибел – одиниця вимірювання інтенсивності звуку) на частоті 1000 Гц, а больовий поріг виникає від звуку у 140 дБ [2].

Про шкідливий вплив шуму на здоров'я було відомо давно. Ще в XVI ст. німецький лікар Парацельс вважав, що сам шум спричинює глухоту й головний біль у шахтарів, мірошників, карбувальників. У середньовіччі застосовувалося жорстоке покаранню бовканням могутнього дзвона: приречений помирав у страшних муках від нестерпного болю у вухах. Скільки існують війни, відомо, що масові бойові крики (на зразок «Урагх!» татарсько-монгольської орди, яке згодом перейшло в «Ура!» в російській армії), барабанний бій пригнічують противника. Сирени літаків-штурмовиків та бомбардувальників викликають у нього жах, бажання втекти. Тепер цьому знайдене пояснення: гучні звуки збуджують людину, сприяють надходженню в кров великої кількості гормонів, зокрема, адреналіну, внаслідок чого виникає відчуття небезпеки, страху [3].

Фізичними джерелами шуму в довкіллі найчастіше є машини, механізми, обладнання, технологічні процеси з використанням пари, потяги, літаки, транспортні засоби, будівельні машини і комунальне обладнання.

Таблиця 1 – Джерела шуму

Джерело шуму	Рівень звукового тиску, дБ	Джерело шуму	Рівень звукового тиску, дБ
Зимовий ліс за тихої погоди	0	Салон автомобіля	70
Шелест листя, тихий шепіт	10-15	Телевізор	80-95
Шепіт	20	Вантажівка, що їде вулицею	90-95
Цокання будильника	30	Двигун гелікоптера	110
Сільська місцевість	30	Відбійний молоток	110-120
Струмінь води з крана	40-45	Блискавка	130
Читальня	40	Реактивний двигун	130
Друкарська машинка	50	Реактивний літак на віддалі 25 м	140
Машбюро	65	Старт космічної ракети	150

З погляду на джерело і місце виникнення розрізняють промисловий, комунікаційний (дорожній, залізничний, аварійний), комунальний (мікрорайони, помешкання) шуми.

Найпоширенішим і найзагрозливішим джерелом шуму і вібрації, особливо в урбанізованому середовищі, є дорожні засоби комунікації. Рівень звуку комунікаційних засобів становить 75 – 90 дБ.

Ділянками найвищого забруднення шумом, створюваним автомобільним транспортом, є:

− автостради і дороги швидкого руху, вузли багаторівневого руху. Тут існує суттєва небезпека для жителів збудованих вздовж трас будинків; також погіршується акустичний фон на прилеглих територіях і ландшафтах, навіть тих, що перебувають під охороною і використовуються для відпочинку людей;

− головні вулиці міст, коридори прольоту літаків, перехрестя доріг, аеродроми та ін. Створювані там шуми і вібрації загрожують здоров'ю жителів міст;

− вулиці, місця стоянок і паркування автотранспорту. Шуми і вібрації діють локально, але не менш шкідливо.

Сила звуку біля доріг коливається в межах 65 – 80 дБ, а біля будинків, розташованих на відстані 100 м, шум від транспорту досягає 57 – 65 дБ. Рівні шуму залежать і від покриття дороги (асфальт, бетон, бруківка), виду транспортного засобу (легковий автомобіль, вантажівка, трейлер). Автобуси і трамваї створюють у міському середовищі шум на рівні 80 – 88 дБ, до цього долучаються машини і обладнання на будівництві, в комунальному господарстві тощо.

Траси літаків у польоті, залізничні дороги, хоча там зафіксовано вищий рівень шуму, медики вважають менш небезпечними, ніж автостради. Літаки належать до джерел шуму з найвищим рівнем. У місцях злету, посадки, в аеропортах вони створюють шум на рівні 80 – 110 дБ. Загальна площа шумового забруднення біля аеропорту з шумом 80 дБ досягає 45 км^2 [2].

Шум залізниць, з огляду на його циклічність, а також високий рівень звуку може спричинити проблеми на смугах уздовж ліній руху потягів. Вважається, що шум вище 60 дБ за невеликої швидкості потягів поширюється на десятки метрів від носія, за інтенсивного руху – на 1 км.

Джерелами створюваних роботою машин і технологічного обладнання шуму і вібрації є також промислові підприємства. У приміщеннях деяких із них шум сягає 80 – 125 дБ, звідти він долинає до суміжних територій. По сусідству із промисловими підприємствами сила звуку становить від 50 – 60 до 80 – 90 дБ. Нерідко більш небезпечними є розташовані в забудованій частині населених пунктів малі виробництва, ніж великі сучасні підприємства, розміщені на значній відстані від об'єктів, що потребують охорони від шуму.

У міському середовищі, крім комунікаційного шуму, небезпечним є і шум побутовий. Понад 25% жителів міст підпадають під дію наднормативного шуму в приміщеннях внаслідок використання в будівництві недосконалих матеріалів і конструкцій (панелі). Шум у квартирах створюють автомашини, що вивозять сміття, доставляють до магазинів товари, обслуговують офіси, а

також голосна музика, недосконала робота водно-каналізаційних систем. Згідно із санітарними нормами рівень шуму в будинках може становити протягом дня 30 – 40 дБ, вночі – 2,5 – 3 дБ. Дошкульним у сучасних містах є шум від петард, феєрверків [2].

У промислово розвинених країнах 20 – 30 % міських жителів страждають від неврозів або захворювань слухового апарату. Люди похилого віку переносять шум набагато важче, ніж молодь. Вважають, що шум спричиняє передчасне старіння й скорочує тривалість життя на 8 – 12 років [3].

Шум може негативно впливати на здоров'я людини, тваринний і рослинний світ. Шкідливість його залежить від інтенсивності, частоти, тривалості в часі. Особливо небезпечним є шум, що виникає як одинокий імпульс звуку (гук, сигнал) і постійно повторюється. У складі шуму, разом із звичайними звуковими сигналами, можуть бути одночасно представлені інфразвуки та ультразвуки, які здійснюють додатковий шкідливий вплив на організм людини.

Встановлено, що інтенсивний шум знижує увагу людини, збільшує кількість помилок при виконанні робіт, пов'язаних із використанням інформації, управлінням механічними системами чи засобами. У біологічному аспекті шум є сильним стресовим фактором і може спричинити не тільки порушення функціонування центральної нервової системи, а й деструктивні процеси в органах і тканинах людини. Він впливає на весь організм людини: пригнічує центральну нервову систему, викликає зміни пульсу, дихання, спричинює порушення обміну речовин, виникнення гіпертонії, серцево-судинних захворювань [2].

В осіб «шумних» професій у 4 рази частіше розвиваються захворювання шлунка, набагато частіше – глухота, на 30 % нижча продуктивність фізичної праці (розумової – на 60%) У шумних цехах у 1,5 – 2 рази вищий рівень захворюваності, часті випадки тимчасової втрати працездатності, браку в роботі, продуктивність праці нижча на 50 – 60 % [3].

Шум у 20 – 30 дБ не шкідливий; 35 дБ – не турбує людину; 40 – 70 дБ – викликає погіршення самопочуття; 75 дБ – може спричинити втрату слуху [1]. Шум у 100 дБ, що виникає під час роботи відбійного молотка, двигуна вантажного автомобіля, звучання духового оркестру, є межею допустимого. Він вже викликає нервові розлади, дратівливість. Коли рівень шуму перевищує 110 дБ, спочатку настає шумове «сп'яніння», яке часто супроводжується спалахами безпідставної агресії, або, навпаки, загальною депресією. Шум у 120 дБ призводить до необоротних ушкоджень нервових закінчень слухового аналізатора, дуже негативно впливає на серце, нервову систему, органи дихання. Звуковий тиск у 140 дБ викликає нестерпний фізичний біль, а його тривалий вплив призводить до смерті [3].

Адаптація до шуму неможлива. Дослідженнями встановлено, що шум може бути фізичним наркотиком, оскільки ритмічні звуки викликають звукове сп'яніння.

Негативний вплив на людину можуть спричиняти ультра - й інфразвуки. Біологічний ефект впливу ультразвуку залежить від інтенсивності, тривалості дії, поверхні, що піддається його дії, способу поширення. Він може викликати порушення в роботі нервової, серцево-судинної і ендокринної систем, слухового і вестибулярного апаратів. У людей, які зазнали шкідливого впливу ультразвуку, спостерігається астенія, порушення рефлекторних функцій мозку (почуття страху в темноті, замкнутому просторі, прискорення пульсу, підвищена пітливість, спазми у шлункові, кишечнику, жовчному міхурі). Контактна дія високочастотного ультразвуку на тіло людини супроводжується порушенням капілярного кровообігу, пониженням відчуття болю. Ультразвукові коливання можуть викликати зміну структури кісткової тканини. Однак у певних дозах вони мають терапевтичний ефект і використовуються в медицині.

Інфразвук із частотою 16 – 20 Гц і рівнем 110 – 150 дБ може викликати неприємні суб'єктивні відчуття, порушення роботи центральної нервової, серцево-судинної, дихальної систем, вестибулярного апарату. У людей, які зазнали дії інфразвуку із рівнем 105 дБ, з'являються підвищена тривожність, невпевненість, емоційна нестійкість [2].

Шум шкідливий не лише для людини. Встановлено, що рослини під впливом шуму повільніше ростуть, у них спостерігається надмірне (навіть повне, що призводить до загибелі) виділення вологи через листя, можливі порушення клітин. Гинуть листя і квіти рослин, що розміщені біля гучномовців.

Аналогічно діє шум на тварин. Від шуму реактивного літака гинуть личинки бджіл, самі вони втрачають здатність орієнтуватися, в пташиних гніздах дає тріщини шкаралупа яєць. Від шуму знижуються надої, приріст у вазі свиней, несучість курей. Хворобливо переносять шум риби, особливо у період нересту [4].

Значного ефекту боротьби з комунікаційними шумом і вібрацією можна досягти завдяки обмеженню руху транспорту, своєчасному ремонту поверхні доріг і залізничної колії, модернізації конструкцій потягів, легкових, вантажних автомобілів, автобусів і трамваїв, впровадженню в експлуатацію малошумового обладнання, комунікаційних ліній, створенню захисних бар'єрів, екранів (лісосмуг), використанню природних акустичних бар'єрів, протишумових конструкцій і матеріалів, поліпшенню акустичного фону міст за рахунок об'їзних доріг, своєчасного ремонту і реконструкції автострад, автодоріг.

Захисту людей від шумів і вібрацій у промисловості сприяє використання на підприємствах спеціальних засобів (навушників, прокладок, шоломів), впровадження мало шумових технологій, машин, верстатів, механізмів, автоматів і роботоверстатів у шумовому виробництві, використання у будівництві і реконструкції антивібраційних і протишумових фундаментів, дверей, вікон, звукозахисних екранів, шумопоглинаючих плит, базальтової вати, поліетиленової плівки, ізоляційної піни, поліпшення умов праці (скорочення робочого часу, нормування шуму і вібрації на робочих місцях, в місцях проживання і відпочинку, впровадження системи атестації на шум і вібрацію технологій, обладнання та машин) [2].

Отже, проблема шумового забруднення є досить важливо в наш час. Кількість джерел шуму з кожним днем збільшується і необхідно застосовувати нові засоби боротьби з ними. А, заважаючи на негативний вплив шуму на живі організми, це питання потребує уваги та негайного вирішення з боку як суспільства, так і влади.

Література:

1. www.kuksin.dp.ua
2. Залеський І.І., Клименко М.О. Екологія людини: Підручник. – К, : Академія, 2005. – 288 с.
3. Білявський Г. О., Фурдуй Р. С. Основи екологічних знань: Підручник.—К.: Либідь, 1997. — 297 с.
4. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Навч. посіб. - К. Т-во "Знання", КОО, 2000. – 203 с.

Ніна Кушка
(Богуслав, Україна)

ВМИРАЄ РІЧКА…

Природа – єдина книга, усі сторінки
якої сповнені глибоким змістом
Йоган Гете

Природа – джерело життєдіяльності людини, однак упродовж тривалого часу відбувається руйнація життєтворчих основ, що загрожує знищенням не лише людини, а і всього живого на Землі.

Екологічна структура визначає способи і форми взаємовідносин людей з навколишнім середовищем. За своєю сутністю екологічна структура є своєрідним кодексом поведінки, що лежить в основі екологічної діяльності. Екологічну структуру складають екологічні знання, пізнавальні, морально-естетичні почуття і переживання, зумовлені взаємодією з природою, екологічно доцільна поведінка у довкіллі. Контакт з природним довкіллям людини починається з раннього віку. Саме тоді закладаються початки екологічної культури особистості.

Отже, дитину ще з дитинства потрібно привчати до емоційного ставлення до природи і виховувати в неї позитивні емоції, позитивне ставлення до навколишнього середовища. Щоб зрозуміти, наскільки важлива для нас природа, треба спілкуватися з об'єктами і явищами природи, адже в природі все живе.

Мотивом взаємодії людини з природою може бути задоволення корисливих потреб – у їжі, одязі, матеріалах для виробництва. Саме тому слід звернути особливу увагу на красу і велич природи, адже природа – це наша матінка. Природа – джерело, яке забезпечує підтримання психічного здоров'я людини. [1, с.165]. Людина – частина природи. Але не всі люди це розуміють і тому часто не дбають про неї, а навпаки забруднюють, знищують. Соціальна екологія розв'язує проблеми взаємодії людини з природним довкіллям, визначає вплив діяльності людини на стан природи.

Прикладна екологія розв'язує проблеми, пов'язані з правилами поведінки в природі, використанням природних ресурсів, застосування природних заходів. Однією з головних причин негативних змін у природі є забруднення середовища – повітря, води, ґрунту. Тому людина повинна усвідомити, що її завданням є збереження чистоти природного середовища.

Наше покоління практично в усіх куточках планети безсоромно грабує в коморах природи те, що належить дітям і онукам. Ліквідація глобальної екологічної кризи є на сьогодні найважливішим завданням людства. Ми – люди XXI століття – майже ненароком для себе раптом опинились у подвійній ролі свідків і винуватців катастрофічних змін у навколишньому середовищі. Ми бачимо це, розуміємо, що це дуже серйозно, але чому ж тоді не припиняється цей страшний «марафон», що неминуче приведе людство до загибелі?

Природа – наш дім, а отже, кожен має дбати про нього. Піклуватися про дикі рослини, звірів, птахів – не означає поливати їх, годувати. Про це природа потурбувалася сама. Нам, людям, не можна забруднювати, порушувати місце розселення, лякати, знищувати їх. Важливе місце серед цінностей займає естетичний потенціал природи. Це розмаїття форм, звуків, запахів; світла і кольорів. Природа – джерело краси, що є виразом біологічної доцільності й «почуття міри». Ми маємо допомагати природі, збагачувати її, а не лише руйнувати, знищувати, засмічувати.

Наша природа дуже забруднена. Це можна побачити на прикладах лісів, річок, лук. Сьогодні нам слід задуматись, в якому екологічному стані ми знаходимось. Чимало річок можна побачити, подорожуючи Богуславщиною. Але частіше трапляються засмічені річки з брудною водою і занедбаними берегами. Вони більше нагадують стічні рівчаки, ніж річки з творів художньої літератури або наших мрій. Хочу висвітлити проблему однієї з них – Росі.

Вперше річка Рось згадується в літописах за 1030 рік, коли Ярослав Мудрий почав розселяти на ній поляків. Вода – у вигляді постійного водостоку – Росі – використовувалась як транспортна мережа та джерело рибальства. Минали роки, століття, Рось ставала колискою росичів. Саме наша річка дала і назву племенам русів, русичів і великій державі – Київська Русь. Річка Рось бере початок з джерела поблизу села Ординці Погребищенського району Вінницької області і пересікає дев'ять районів трьох областей. Довжина річки – 346 км, площа басейну – 12,6 тис. км. У межах Богуславського району її довжина – 49 км.

Людство постійно збільшувало водоспоживання, піддаючи гідросферу великому різноманіттю впливів. Передусім це стосується таких небезпечних впливів, як забруднення і виснаження поверхневих і підземних прісних вод. Запаси прісної води потенційно великі, однак вони можуть виснажуватися через нераціональне водокористування або забруднення. [2, с.129].

Раніше річка Рось була найчистішою річкою, її береги були чисті, доглянуті, засаджені вербами. Споконвіку люди селилися біля води, тією чи іншою мірою пов'язуючи з нею своє життя. Рось – одна з найбільших правих приток Дніпра, живодайна артерія Богуславщини. Щоправда, раніше вона була незрівнянно глибшою й ширшою. Важко уявити нині, що колись на Росі процвітало судноплавство…

В наш час річка поступово замулюється, заростає рослинністю, розмиваються її береги. Все це відбувається завдяки втручанню людини. У багатьох місцях біля річки можна побачити, що береги річки вкриті сміттям, яке роками лежить там.

Чарівна Рось, яка з давніх-давен приваблювала і манила до себе людей для відпочинку, нині може перетворитися у сміттєві звалища, якщо люди, не замислюючись, будуть продовжувати викидати сміття на берег річки. Незважаючи на те, що об'єм річкової води становить лише 0,0002% загальних запасів води на Землі і лише 0, 006% прісної, вона має дуже велике значення для людини, оскільки є неперервно відновлювальним джерелом водних ресурсів. [3, с.124].

За останні двадцять років запаси води в річці на одного жителя зменшилася у п'ять разів. У майбутньому можемо зіткнутися з проблемою нестачі води.

Населення міста повинно узяти під захист красу і багатство природи, віддати належне древній Росі, адже захист навколишнього середовища – це закон для всіх, і дотримання його повинно бути абсолютним. Страшно робиться від того, що ми дар Божий перетворили на суцільне екологічне лихо.

Широкі кола громадськості глибоко стурбовані різким загостренням екологічного стану річки Рось. Після того, яку 1994 році було введено в дію водопровід на місто Умань, який щодоби забирає 13 тис. куб. метрів води, річка обміліла, якість води в ній щороку погіршується до такої межі, що навіть після проходження очистки, вона непридатна до вживання. Практично в усі пори року спостерігається цвітіння води, неприємний запах, збільшення показників групи азоту, зниження вмісту розчинного кисню, високе бактеріальне забруднення.

Погіршення якості води та обміління Росі призвело до знищення рибних запасів, зникнення деяких видів цінних риб та рослинного світу.

Оскільки річка Рось протікає територією трьох областей України, вирішення проблем її екологічного оздоровлення можливе тільки на державному рівні. Преса, радіо, телебачення дедалі частіше інформують населення про стихійні лиха, причиною яких є людська недбалість. Вражає й те, що більшість з нас добре розуміє – природа «віддячить» нам за наше ставлення до неї. Однак практично нічого не робиться для виправлення становища.

Екологічна ситуація річки Рось надзвичайно складна. На жаль, воду, яку використовують як питну в Київській та Черкаській областях, не назвеш якісною. Вона каламутна, подекуди має неприємний запах, а саме ложе русла Росі місцями покрите багаторазовим шаром мулу. Річка давно втратила свою здатність до самоочищення.

Хочу зазначити, що за останні 5-6 років Рось втратила статус найчистішої річки України. За бактеріальним забрудненням її вода класифікується як «сильно забруднена». Якість води визначає загальний екологічний стан екосистеми річки. За своєю якістю вода в Росі знаходиться у межах від 4-го до 6-го класу, тобто, від забрудненої до дуже брудної. Через нехтування правилами здорового екологічного довкілля, річка Рось катастрофічне втратила природну самоочисну здатність, тому вода й має невластиве їй забарвлення.

Вода має надзвичайно цінну властивість – постійно самопоновлюватися під впливом сонячної радіації та самоочищення. При перемішуванні забрудненої води з усією її масою проходить процес мінералізації органічної речовини та відмиранні бактерій. У природному самоочищенні води беруть участь бактерії, гриби, водорості. Встановлено, що в процесі бактеріального самоочищення через 24 години залишається 50% бактерій. У разі сильного забруднення самоочищення води не відбувається. [3, с.144].

Стічні води міста Богуслава мають перевищення за вмістом фосфатів у 1,42 раза, завислих речовин – у 3,32 раза та хлоридів – у 1,1 раза. Об'єм скиду в річку Рось складає 0,92 тис куб. м за добу. Аналогічна ситуація і в інших районах. У місцях скидів стічних вод міст Тетієва, Узина, Богуслава санітарно-екологічний стан водойм небезпечний. Прибережні захисні водоохоронні смуги захаращені та засмічені [4, с.2].

Проблема Росі – проблема всієї нації і потребує негайного вирішення, оскільки річка є джерелом місцевого водозабезпечення населення, що проживає в її зоні. За оцінками вчених, в Україні запасів питної води залишилось лише на 20 років. Тому вже зараз воду річки, що подається для споживання, потрібно розбавляти артезіанською з подальшим повним її забезпеченням для населення.

Масове забруднення, шкідливі викиди промислових підприємств, бездумне споживання водних ресурсів призводить до

того, що річка втрачає природну здатність очищуватися. Рось гине у нас на очах!

Причин, що призвели до різкого загострення екологічного стану річки Рось та її приток, чимало. Наведу тільки деякі з них:

– висока розораність заплав та схилів річкової долини, ярів приярків, байраків (схили більше 5 - 7° не підлягають розораності);

– наявність на берегах річки та її притоках тваринницьких ферм та літніх таборів худоби, а також глиняних та піщаних кар'єрів у річковій долині;

– скидання побутового та іншого сміття у береговій захисній смузі;

– розміщення житлових та господарчих будівель у берегових смугах та на схилах річкової долини;

– надмірний забір води з річки;

– відсутність очисних споруд підприємств та комунальних служб, що скидають стоки в річку;

Нам дісталося в користування велике багатство — чудова річка Рось, безліч ставків. Давайте вести себе на їх берегах як бережливі і мудрі господарі, а не бездумні варвари. Не даймо загинути річці, річечкам і струмочкам, не бруднімо і не знищуймо їх. Бо де вода – там життя.

Допомогти відродити річки України нам може і повинна держава. Для цього треба:

1. розробити цілісну державну екологічну програму, яка б охоплювала всі сфери діяльності промислових підприємств і сільськогосподарського виробництва;

2. розчистити русла річок;

3. висаджування дерев у природній зоні на приватизованих земельних ділянках та створення ровів, які захищали б річки, ставки, водосховища від залучення та потрапляння отрутохімікатів.

Хто не хоче нічого робити, той шукає причини, щоб виправдовуватись, і хто хоче щось зробити – той шукає шляхи та кошти для досягнення мети. І прикладів тому є немало.

Отож давайте будемо дбайливими господарями і не будемо знищувати красу і велич нашого краю. Адже, Рось – це багатство нашого району.

Річка гине. Життя Росі у ваших руках! Вийдіть і приберіть берег, якщо є джерело – очистіть його і направте потік до річки. Продовжіть життя Росі. Знайте: «Головне – бути не одним, а першим».

Формуючи ставлення до природи, слід керуватися тим, що ставлення до природи є ставленням до самого себе, адже людина живе в приводі, а природа живе в людині.

Одне з важливих завдань – не лише навчити людину піклуватися про живих істот, а й створювати умови для їхнього життя у природному оточенні, вчасно помітити об'єкт, що потребує допомоги.

Література:

1. Гісем О.В. Людина і світ. 11 клас: Розробки уроків / О.В.Гісем, О.О.Мартинюк. – Х.: Вид-во «Ранок», 2009. – 352 с. – (Майстер-клас).
2. Заверуха Н.М., Серебряков В.В., Скиба Ю.А. Основи екології: Навч. посібн. 2-е вид. – К.: Каравела, 2011. – 304 с.
3. Лук'янова Л.Б. Основи екології: Навч. посіб. – К.: Вища шк.., 2000. – 327 с.: іл.
4. Хоменко М.М. Хто захистить красу природи? // Нові рубежі. – 1990. – 11 січня.

УДК 378.147:502-043.83

Таїсія Пузир
(Боярка, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ЕКОЛОГІЧНОГО НАПРЯМКУ

Життєдіяльність людини в повній мірі залежить від благополуччя навколишнього природного середовища. Небезпека самознищення людини в результаті необдуманого природокористування потребує негайного перегляду основних поглядів на відношення людини до природи.

Вагомою складовою у вирішенні проблеми пошуку шляхів є формування екологічної культури, яка за своєю суттю, є своєрідним «кодексом поведінки», що лежить в основі екологічної діяльності та екологічної поведінки. Формування екологічної культури фахівців екологічного напрямку посідає в Україні особливе місце. Здійснення якого базується на безперервній екологічній освіті, формуванні екологічних переконань, екологічного стилю мислення, практичних умінь і навиків, оволодіння основами раціонального природокористування, усвідомлення наслідків негативного впливу на природу.

Провідна роль у формуванні екологічно вихованої особистості належить навчальним закладам І-ІІ рівня акредитації, які на основі базових знань, умінь і навиків, здобутих учнями у загальноосвітній школі, логічно продовжують гуманітарний напрям екологічної культури як складової національної культури.

Шлях до формування високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту та виховання, які здійснюються в процесі навчання, виховання, самоосвіти, а також на власному життєвому досвіді.

При цьому екологічна культура виступає адаптаційним чинником людини до змін умов навколишнього середовища, яка ґрунтується на історичній взаємодії із світом природи, забезпечуючи гармонійне співіснування з довкіллям і виражається у наукових знаннях, способах практичного засвоєння моральних норм, ціннісних орієнтацій та культурних традицій [2].

Екологічна культура є внутрішньою суттю людини та людського суспільства, що знаходиться «всередині нас і проявляється в певних діях щодо природи». Наша епоха – час великої дисгармонії між зовнішньою культурою, що проявляється в здатності людини створювати видатні твори мистецтва, та внутрішньою культурою, дефіцит якої викликав глобальну екологічну кризу [3].

Екологічна культура є складовою сучасної культури. Вона характеризується глибоким і узагальнюючим осмисленням важливості екологічних проблем для майбутнього розвитку людства. Екологічна культура спрямована, з одного боку, на звільнення людини від жорсткої природної детермінації, а з іншого – на гармонізацію відносин між суспільством і навколишнім середовищем.

Екологічна культура є регулятором екологічної діяльності, яка спрямована на гармонізацію соціоприродних відносин. Як стверджує О. Салтовський, екологічна культура є своєрідним «кодексом поведінки», який лежить в основі екологічної діяльності та екологічної поведінки, включає в себе культурні традиції, життєвий досвід, моральні почуття та моральну оцінку ставлення людини до оточуючого природного світу [7].

Екологічна культура передбачає формування системи наукових знань, поглядів, переконань, нового ставлення до природи, нових стратегій і технологій гармонійної взаємодії з природою.

Сутність екологічної культури була предметом дослідження М. Дробнохода, Н.Адаменко, А.Дудаш, Л.Кириленко, С. Іващенко, В. Крисаченко, Н. Негруци, М. Хилько [8]. Питаннями формування екологічної культури особистості присвяченні роботи І. Белавіної, С. Глазачева, М. Вересова, Н. Дєжнікової, В. Ясвіна, І. Звєрєва, І. Суравегіна, М. Хилько. Проблема екологічної культури в системі загальнолюдської культури знайшла відображення в працях О. Вербицького, Е. Гірусова, А. Горлова, Л. Лук'янової, М. Моісєєва, А. Урсул, А. Фадєєва [1].

Найбільш широко розглядає екологічну культуру В. Крисаченко, як здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля. Тобто, екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та

трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів. Екологічна культура спрямована на подолання власної обмеженості людини як природної істоти (біологічного виду) щодо пристосування в біосфері в умовах постійної конкуренції з боку тих чи інших форм живої речовини [4].

Екологічна культура спрямована на подолання власної обмеженості людини як природної істоти (біологічного виду) щодо пристосування в біосфері за умов постійної конкуренції з боку тих чи інших форм живої речовини. Вона є сукупністю адаптивних ознак виду принципово нового ґатунку.

Екологічна культура – це тип життєдіяльності людини, що успадковується та її взаємовідносини з навколишнім середовищем, що сприяє здоровому способові життя, стійкому соціально-економічному розвитку, екологічній безпеці країни і кожної людини. Вона звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями екологічна культура спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі та на виховання високих гуманістичних життєвих цінностей і орієнтирів людини [7].

Тому екологічна культура не є чимось несуттєвим чи вторинним для існування людини: вона становить його функціональну основу, уможливлюючи доцільне й ефективне природокористування [5] .

Процес формування основних компонентів екологічної культури фахівців екологічного напрямку повинен здійснюватися системно:

- мета, завдання, принципи (міждисциплінарності та екологізації знань), зміст, методи і форми екологічної підготовки, реалізація яких різнобічно обґрунтовуються концептуальними положеннями дослідження;
- педагогічні складові та умови формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів-аграрників;
- діагностика та управління процесом формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації;
- результат, який полягає у досягненні високого та достатнього рівнів екологічної культури у студентів вищих аграрних навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації [8].

Стрижневими елементами формування екологічної культури є:

- знання (засвоєння основних наукових понять про природу, екологічні проблеми);
- усвідомлення (формування свідомої позиції щодо довкілля);
- ставлення (розуміння природи як унікальної цінності та джерела матеріальних і духовних сил людини);
- навички (здатність практичного освоєння довкілля і його охорони);
- діяльність (участь у природоохоронній діяльності);
- уміння (участь у розв'язанні екологічних проблем);
- екологічний стиль мислення та відповідальне ставлення до природи [9].

Екологічна підготовка фахівців має бути спрямована на якісне засвоєння всього обсягу теоретичних і практичних знань відповідно до програм дисциплін, самостійно аналізувати і прогнозувати наслідки нераціонального використання природних ресурсів, брати участь у проведенні екологічних експертиз, виконувати розрахунки розмірів збитків, штрафів і нормативів гранично допустимих викидів (ГДВ) і гранично допустимих скидів (ГДС), виконувати екологічну паспортизацію об’єктів, виконувати лабораторний аналіз хімічних, фізичних і біологічних показників природних і штучних об’єктів.

Основними принципами формування екокультури є міждисциплінарний підхід, який визначає місце кожної дисципліни в загальному процесі екологічної освіти, узгодження форм та методів роботи, їх постійне вдосконалення; принцип систематичності, послідовності і безперервності вивчення екологічного матеріалу; принцип єдності інтелектуального і емоційно-вольового компонентів у вивченні і поліпшенні навколишнього середовища, принцип взаємозв’язку глобального, національного і регіонального розкриття екологічних проблем у навчальному процесі, принцип наочності, який сприяє свідомому, активному сприйманню, осмисленню і засвоєнню матеріалу, виховує спостережливість, принцип зв’язку навчання з практичною діяльністю, принцип єдності наукової і навчальної діяльності викладачів і студентів, принцип участі студентів у науково-дослідній роботі, принцип урахування особистих можливостей студентів, принцип професійної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності студентів, краєзнавчий принцип, принцип комплексності, принцип патріотизму [6,9].

Використовуючи отриманні знання, фахівці екологічного напрямку повинні формувати навички з організації професійної діяльності, відзначатися високою моральністю, екологічною свідомістю і грамотністю, мати організаторські та професійні навички, необхідний інтелектуальний рівень, здатність до системного мислення. Вміти оцінювати історичні та сучасні процеси і проблеми в житті країни, професійно вирішувати питання з метою отримання найкращих кінцевих результатів.

Професійна підготовка майбутніх фахівців екологічного напрямку має завдання сформувати у студентів світоглядні ціннісні орієнтації щодо природи, екологічний стиль мислення, відповідальне ставлення до природи і свого здоров’я, набуття навичок вирішення екологічним проблем та передбачення можливих негативних наслідків діяльності людини.

Тому однією з найважливіших умов забезпечення реалізації цінностей екологічної культури є високий рівень екологічної свідомості, зміст екологічних знань та постійний і безперервний процес формування зазначених якостей екологічно вихованої особистості.

Література:

1. Глухова Г.Г. Аксіологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів. Автореф. дис. канд. пед. наук. – К., 2008.– 23 с
2. Дробноход М.І. та інші. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою: [Кол. моногр.] / М.І. Дробноход, Ф.В. Вольвач, С.І. Іваненко. – К.: МАУП, 2000. – 76 с.
3. Злобін Ю.А. Основи екології.К.: «Лібра», ТОВ, 1998.– 248с.
4. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика. – К.: Заповіт, 1996. –350 с.
5. Малимон С.С. Основи екології. Підручник.– Вінниця: Нова книга, 2009.– 240 с.
6. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 4.е видання, доповнене, 2003.– 615 с.
7. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.– 382 с.
8. Фенчак Л.М. Формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації. Автореф. дис…канд. пед. наук .–Тернопіль, 2006.–21 с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб./ М.М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К.: Академія, 2010.– 456 с.

УДК 613.2+616 – 024

Олена Ракша-Слюсарева
Наталія Попова, Олексій Слюсарев,
Андрій Безсмертний, Марія Слюсарева
(Донецьк, Україна)

ПЕРПЕКТИВИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗАХВОРЮВАНЬ ОСІБ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ НА ВИРОБНИЦТВАХ З ШКІДЛИВИМИ УМОВАМИ ПРАЦІ

Постановка проблеми. Професійна захворюваність – загальновизнаний критерій шкідливого впливу несприятливих умов праці на здоров'я працівників [1].

Професійні захворювання мають біотичну й абіотичну природу й за чинниками можуть бути поділені на такі, що спричинені антропогенними, хімічними, фізичними й біологічними чинниками або їх комплексом. До хімічних чинників виробничого середовища відносяться хронічні і гострі інтоксикації, отруєння свинцем, ртуттю, бензолом, пестицидами. Фізичні чинники виробничого середовища викликані дією шуму, вібрацією, дією природної й техногенної іонізуючої радіації, високими або низькими температурами, що викликають відповідну патологію. Професійні шкідливості призводять до перенапруження окремих органів і систем, захворювань периферичних нервів і м'язів, плечолопаткового періартрозу, деформуючих остеоартрозів, епікондильозу плеча, асептичних остеонекрозів, бурситів, попереково-крижової й шийної радикулопатії. Виробничий пил призводить до пилових бронхітів, хронічних ринофаринголарингітів, пневмоконіозів, силікозів, металоконіозів. Біологічні чинники пов'язані із зниженням адаптації, дисбалансом показників системи імунітету й високою вірогідністю обсіменіння організму працюючих патогенною мікрофлорою виробничого довкілля.

Хоча сьогодні професійні захворювання найчастіше зустрічаються в стертій або легкій формі, нерідкі випадки виникнення не лише професійних хвороб, але і виробничих травм. До виробничих травм відносяться гострі захворювання, що виникають унаслідок хімічного, термічного і електричного пошкодження тканини, органу або системи організму під час робочого процесу (на робочому місці).

Особи, що працюють у шкідливих і несприятливих умовах праці, отримують подвійне навантаження зовнішніх несприятливих чинників в умовах виробництва і невиробничих умовах, тобто піддаються значно вищому ризику дії несприятливих екологічних чинників і це особливо суттєво в старопромислових регіонах України, таких як Донецька, Дніпропетровська, Запоріжська й Луганська області, де організм підпадає дії ряду комбінованих негативних факторів Довкілля [2-3].

Успішне проведення профілактичних заходів дає можливість уникнути серйозних пошкоджень основних систем організму, що підпадають постійним негативним впливам виробничого середовища. Це визначає актуальність і значущість лікувально-профілактичних і реабілітаційних заходів щодо попередження виникнення професійних захворювань, їх прогресу і розвитку можливих ускладнень[1-4].

Дослідженнями зарубіжних й вітчизняних вчених, встановлено, що праця у шкідливих і небезпечних умовах (холод, жара, дія шкідливих речовин, іонізуючого випромінювання, інтенсивні фізичні навантаження) вимагає більшої потреби організму у поживних й біологічно активних харчових елементах [2-3].

Найбільш ефективним та оптимальним шляхом корекції зрушень гомеостазу й зриву адаптації організму для широких прошарків населення й контингентів професійного ризику є введення в організм дієтичних харчових добавок (ДХД) і функціональних продуктів харчування (ФПХ) [5-9].

Ці харчові продукти мають вирішувати завдання корекції й регулювання тих чи інших систем організму різних контингентів населення. ФПХ охоплюють широке коло продовольчих товарів із заданими властивостями. Згідно останніх змін у Законодавстві України, функціональні харчові продукти, залежно від призначення, можуть мати біологічно активну дію, а можуть бути просто збагачені або збіднені тими чи іншими харчовими речовинами [5-11].

ФПХ і ДХД БАД вводяться у харчовий раціон для збагачення його необхідними речовинами та інгредієнтами, яких бракує в організмі конкретних осіб. Вищезгадане свідчить про актуальність пошуку, розробки й використання сировини й речовин для дієтичних харчових добавок і функціональних продуктів для використання їх у комплексі заходів з профілактики професійних захворювань[5-9].

Метою статті є вивчення питання щодо наявності й використання в Україні ДХД й ФПХ для профілактики професійних захворювань.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На відміну від сусідніх держав і розвинених країн світу, сектор спеціальних харчових продуктів для профілактики професійних захворювань в Україні майже не розвивається. В даний час на ринку відсутні вітчизняні продукти спеціального харчування, за виключенням, і те не скрізь, де належить, молока, далеко не так необхідного, як вважалося раніше [1,4, 10].

В той же час, Україна потребує розвитку цього сектора ДХД і ФПХ і не лише для осіб, які зайняті на роботах, пов'язаних з професійно шкідливими факторами, надмірним фізичним навантаженням, але для тих контингентів, виконання професійних обов'язків яких вимагає постійної уваги і психічної напруги.

У міру накопичення знань про роль продуктів харчування при дії певних шкідливих виробничих чинників в СРСР сформувалися 7 спеціальних раціонів лікувально-профілактичного харчування (СРХ), які містили відповідно до шкідливих факторів виробництва різні додаткові компоненти харчування, а також мікроелементи й вітаміни. В даний час в Україні на більшості підприємств не лише недержавного, але і державного фінансування, спеціальні СРХ, не використовуються. В той же час питання про способи захисту робітників, що працюють в шкідливих і особливо шкідливих умовах праці (РПШОШУП) стоїть як ніколи гостро. Особливо це стосується осіб, які не лише працюють, але проживають в умовах постійної дії комплексу шкідливих чинників довкілля [2, 3, 9].

Як видно з вищенаведеного, питання відновлення СРХ, а також розробки нових оптимізованих систем СРХ для РПШОШУП в Україні є актуальними і своєчасними, що підтверджують й проведені нами раніше дослідження [2-4].

В даний час на ринку України є ряд продуктів ДХД БАД і ПФХ, які можуть з успіхом, як замінити звичайні продукти живлення, що раніше водиилсь в СРХ РПШОШУП , так і оптимізувати їх склад. Це продукція таких міжнародних корпорацій як: „Амвей", „VL", „NSP", „Віші"; компаній: „Вітамакс XXI Вік", „Коралл-клуб", „Тенторіум"; ООО: „Гербалайф", „Мірра Люкс", „Нутра Сорс", „Еліт-Фарм", „Аюрведа, „Арт-Лайф", „Родник здоровья", „Біомед", „Тяньши", „Кардєя Груп", „Ковчег и Ко", „Фенікс", „Еней-Віта" тощо.

Україна представлена ДХД БАД компанії „Дивосвіт", НПО: „Екомед", „Вітан"; ООО: „Stirol Biopharm", „Ляпко", „Біомір", „Нутрімед", „Эліт-Фарм", „ЛекФарма Адоніс", „Донлісгосп", „Ефект" тощо [10-11].

Арсенал сучасних харчових добавок пропонує такі речовини для детоксикації організму і елімінації токсичних речовин як: ДПД БАД і ФП: „Рутацель", „Гренім", „Чай Очищення", „Супер клінз", різновиди препаратів пектину, активовані вуглеволокнисті сорбенти: „Енсорал", „Бєлосорб", „Карбедон", „Карбедон-М" тощо. ДХД БАД, спрямовані на функціонування мікрофлори кишковика: „Міранда-4", „Лактофайбер", „Мірасил з екстрактом розторопши", „Апіформула", „Флора-Дофілус+ФОС ". „Колон Кейр" „Nutrilite Суміш клітковини" тощо. Для захисту й відновлення функції печінки з успіхом використовуються вищевказані речовини й ДХД БАД: „Міранда – печінковий дренажний комплекс", „Біозим", „Віта триптофан", „Лівер Райт» тощо. Речовини ,що переважно впливають на процеси обміну являють собою ДХД БАД: „Соєвий лецитин", „Цитрі-Берн", „Апіхіт", „Посейдонол", „Вітазим", „ Кальмарин", „Ейфітол", „Долівін-3" „Ламінарин", „Альфа Герб", „Nutrilite Протеїновий порошок", „Кофермент Q-10", „Жир

печінки акули" тощо. Для захисту й відновлення функції центральної нервової системи можуть бути використані ДХД БАД: „Стреском", „Мірасил – 2 з екстрактом шипини", „Віта-Триптофан", „Амітон Стрес Блок", „РС-Лецетин", „Лецетин", „Нейро Плас", „Нейростронг", „Нейростабіл",„Гінго Білоба" „Голден-Макс", „Лінджи-Кардіцепс" тощо. Виражену антиоксидантну дію мають ДХД БАД: „Жива зелень", „Люцерна", „Мега Плюс", „Nutrilite Комплекс Омега-3", „Супер Е", „ОРС 95+", „МКЦ-ламінарія", „Nutrilite Концентровані фрукти і овочі", „Nutrilite Мультикаротин", „Nutrilite Ацерола С" сорбенти: „Енсорал", „Бєлосорб", „Карбедон", „Карбедон-М". Підтримку й стимуляцію функції імунної системи забезпечують ДПД БАД: „Кардіоцепс", „Котячий кіготь", „Віта-Часник", „Nutrilite Часник", „Ріпак", „Цикорій-С" „Солодка Плюс", а її корекцію – сорбенти: „Енсорал", „Бєлосорб", „Карбедон", „Карбедон-М". Джерелом мінеральних речовин й вітамінів є ДХД „Цинк", „Мідь", „Ультра кальцій", „Селен", „Срібло", „Золото", „Йогорадж Гугул", „Кораловий кальцій", „залізо ессенціальне", „Nutrilite Кальцій Магній", комплекс „Джойнт Кейр", „Алка Майн", „Біокальцій Гай–Бао", „Авітон Лізин Актив", „ Nutrilite Вітамин С", „Супер Е", „Супер С".

Як продукти функціонального харчування із заданими властивостями можуть бути рекомендовані ПФХ закордонних розробників: „Кембріджське харчування": супи, каші, бари, напої, напої типу „VITA", лікувально-профілактичні киселі і компоти, пектин „Леовіт".

Серед вітчизняних розробок можна запропонувати як ПФХ м'ясні січеніі напівфабрикати: біфштекси: „Мисливський", „Козацький", „Голосіївський", пельмені „Диво", „Богатирські", „Голосіївські", котлети „Ніжні" і „Рапсодія", напої „Квітковій", „Медова квітка", „Нектар базиліку", морозиво „Вітамінне" і „Ароматне", молоко „Вітамінне", шоколад „Сонячний".

Перспективами подальших досліджень є вивчення можливостей розробки нових ДХД з їх включенням до складу продуктів функціонального харчування з подальшим використанням останніх в раціони осіб, що працюють в шкідливих і особливо шкідливих умовах праці.

Література:

1. Пилат Т.Л., Истомина А.В., Батурин А.К. Питание рабочих при вредных и особо вредных условиях труда. История и современное состояние. – М.: ООО «Леовит нутрио». – 2006. –244 с.
2. Ракша-Слюсарева О.А. Екоімунологічні особливості умовно здорових мешканців Донецького регіону в динаміці моніторингу після аварії на ЧАЕС / О.А. Ракша-Слюсарева, Слюсарев О.А. // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – 2006. – т.14. – С. 102 – 112.
3. Реабилитация системы иммунитета населения экологически неблагоприятного промышленного региона /Е.А. Ракша-Слюсарев, А.А. Слюсарев, С. В. Кожемякин Л.Д. Подольская [и др.] // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Екологія. – Миколаїв: вд-во МДГУ ім. Петра Могили, 2004. – Т. 3. Вип. 26. – С. 123 – 126
4. Мухин В.В., Ракша-Слюсарева Е.А. Мухина И.В. Основные требования к питанию работающих во вредных и опасных условиях труда (Обзор рационов питания) // Четверта міжгалузева міжнародна науково–практичній конференції «Харчові добавки. Харчування здорової та хворої людини»: матеріали Міжнар. міжгалузевої науково- практичної конференції 7-9 квітня 2011 р. – Донецьк : ТОВ «Цифрова типографыя», 2011. – С. 139-149.
5. Тутельян В.А., Новые стратегии в лечебном питании /В.А.Тутельян, Т.С. Попова. – М.: Медицина, 2002. – 144 с.
6. Учение о питании / В.В. Ванханен, В.Д. Ванханен, В.И. Циприян и др. под ред. В.Д. Ванханена. – Донецк: Донеччина, 2003. – 602 с.
7. Рудавська Г.Б. Наукові підходи та практичні аспекти оптимізації асортименту продуктів спеціального призначення: [монографія] /Г.Б. Рудавська, Є.В. Тищенко, Н.В. Притульська. – К.: Київ. нац. торг. – екон. у-т, 2002. – 371 с.
8. Аспекти сучасного застосування харчових добавок та їх класифікації /О. А. Ракша-Слюсарева, Г.Ф. Коршунова, С. Е. Стіборовський, В. Д. Малигіна // Обладнання та технології харчових виробництв: Темат. зб. наук. пр. / Голов. Ред. О. О. Шубін. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. Вип. – 14. –202 – 207.
9. Підходи до оцінки якості харчових добавок, спрямованих на корекцію харчування й регуляцію систем організму: монографія / О.А. Ракша – Слюсарева [та ін.]; М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, кафедра товарознавства і експертизи продовольчих товарів. – Донецьк : [ДонНУЕТ], 2010. – 193 с.
10. Ракша-Слюсарева Е.А., Мухин В.В., Слюсарев А.А., Мухина И.В., Воробьева В.Г. Использование пищевых добавок и продуктов функционального питания как перспективный способ защиты организма лиц, работающих во вредных условиях труда // «Здоров'я працюючих» : науч.-практ. конф. з міжнародною участю : 10-11 листопада 2011 р., м. Донець : [матеріали]. – Донецьк: ФЛП Дмитренко, 2011.– С. 195 –198
11. Ринок продовольчих товарів України: реалії та перспективи: монографія: в 2 т/ кол. авт.: О. О. Шубін, А. А. Садеков О. М. Азарян та ін..; за наук. Ред. О. О. Шубіна; М-во освіти і науки України, Донец. Донецьк: [ДонНУЕТ], 2010. – Т.2. – 508 с.

Галина Рисаченко
(Біла Церква, Україна)

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД В ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ

Пошук нового світорозуміння, нових перспектив розвитку, а тому й відповідного меті педагогічного світобачення, яким був позначений кінець 20 ст., триває й нині. Усі розуміють: щоб гідно прийняти історичний виклик 21 ст., освіта і педагогіка повинні мати випереджальний характер, тобто бути налаштованими на розв'язання проблем нової епохи, розвиток соціально активної , відповідальної за свої вчинки особистості.

Однією з найактуальніших проблем сучасності є взаємодія людини з природою. Важливим аспектом у вирішенні проблеми збереження природних ресурсів є освіта людей в області навколишнього середовища, екологічне виховання всього населення, а особливо підростаючого покоління

Людству потрібна нова філософія життя, висока екологічна культура і свідомість. Сьогодні в усіх розвинених країнах світу екологічна культура стає невід'ємною частиною функціональної грамотності населення.

Екологічне виховання - це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення молоді до природи, реальним показником якого є практичні дії учнів та студентів по відношенню до природного середовища, що відповідають нормам людської моральності.

Екологічна освіта є сукупністю екологічних знань, екологічного мислення, екологічного світогляду, екологічної етики, екологічної культури. *Головною метою екологічної освіти є:* оволодіння науковими знаннями про довкілля, складні взаємозв'язки в природі, що склалися протягом тривалого історичного розвитку; формування знань і вмінь дослідницького характеру, спрямованих на розвиток інтелекту, творчої і ділової активності; розуміння сучасних проблем навколишнього природного середовища і усвідомлення їх актуальності для себе; формування екологічної свідомості та культури особистості, усвідомлення себе частиною природи.

Основою екологічного навчання та виховання студентів є екологічно зорієнтована педагогіка. Вона охоплює принцип природовідповідності, екологію соціального середовища, екологію внутрішнього світу людини, екологізацію навчання та виховання.

Знання мають бути набутими, здобутими, «відкритими» самими студентами, лише тоді вони стануть для них значимими. Набуття знань, як і інші освітні завдання, можна вирішити лише зацікавивши, створивши умови для того, щоб у підлітків виникла потреба в освіті.

Традиційні форми освітньої діяльності (лекції, семінари, практичні роботи, екскурсії, бесіди, спостереження) орієнтовані переважно на фронтальну чи індивідуальну роботу, розвиток раціонального мислення і пізнавального типу поведінки. Гуманістична ж модель екологічної освіти ґрунтується на гнучкому поєднанні фронтальних, групових та індивідуальних видів діяльності, врахуванні різноманітних стилів пізнання, у відповідності з чим, окрім перерахованих, активно використовуються форми, спрямовані на збалансоване використання різних каналів передачі інформації:

- ✓ Інтерактивні (рольові ігри, дискусії, інсценування);
- ✓ Спрямовані на емоційне сприйняття природи;
- ✓ Спрямовані на сприйняття розвитку діяльносної поведінки – робота в малих групах і навчання через співпрацю, «мозковий штурм», вирішення проблемних задач, природоохоронна робота, інтегровані творчі й навчально-дослідницькі проекти, орієнтовані на вирішення соціально-економічних проблем.

Екологічна освіта може успішно здійснюватися при виконанні таких умов:

- ➢ Студенти отримують позитивні емоції під час навчання, бо саме позитивні емоції краще запам'ятовуються;
- ➢ Методи навчання – активні та інтерактивні;
- ➢ Навчання побудоване навколо ідеї індивідуальної та суспільної відповідальності людини;
- ➢ Навчання базується на використанні місцевих матеріалів і формує вміння приймати рішення й активно діяти по збереженню довкілля.

У сучасній педагогіці існує багато різноманітних форм та методів інноваційного навчання, спрямованих на якісне засвоєння знання студента, розвиток їх розумової діяльності, виявлення вмінь та навичок критичного осмислення проблем, набуття досвіду самостійного опрацювання навчального матеріалу, пошукової роботи, набуття якостей, які стануть у нагоді в подальшій самоосвіті і самореалізації. [5; с. 50-52]

Ці методи на практиці ведуть до зміни позиції викладача. Він перетворюється на організатора пізнавальної діяльності своїх студентів, переорієнтовує свою навчально-виховну роботу і роботу студентів на різноманітні види самостійної діяльності, на пріоритет діяльності пошукового, дослідницького, творчого характеру.

Організація такого навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, успіху. Студент розвиває свою індивідуальність при спільному вирішенні екологічних завдань, коли застосовується його життєвий досвід і отримані ним теоретичні знання. Щоб студенти могли правильно і глибоко мислити, викладач прагне виробити в них уміння користуватися прийомами розумової діяльності, такими як аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, аналогії, протиставлення, класифікація, абстрагування.

Основними шляхами удосконалення занять теоретичного навчання є посилення організаційної чіткості заняття, підвищення пізнавальної активності і самостійності студентів, формування у них мотивів навчання і мотивація навчальної діяльності, здійснення між- і внутріпредметних зв'язків, удосконалення технології та структури занять. [6]

Суттєвим моментом підготовки до професійної діяльності студентів є формування у них *умінь передбачати, прогнозувати, розумово програвати* ті наслідки, які можуть виникнути у виробничій ситуації. Навчання такому прогнозуванню є одним із аспектів підготовки студентів до самостійної трудової діяльності.

Зорієнтуватися у великому потоці інформації, уміти її опрацювати, аналізувати студенти зможуть лише на основі глибокого розвитку мислення, вмінь учитися, самостійно здобувати знання. ***Позааудиторна робота студентів*** – це процес, у якому домінує елемент самореалізації. Вона дає змогу студентам гармонізувати внутрішні та зовнішні фактори формування професійної культури, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу, задоволення тих потреб, які в процесі аудиторної роботи не задовольняються. Зростаючий розрив між обсягом знань, призначених для вивчення, й можливістю їх засвоєння, може бути подоланий, головним чином, шляхом розвитку розумових здібностей студентів, формування в них здатності самим регулювати процес засвоєння нових знань і підвищення ефективності навчання.

Зростання ролі позааудиторної роботи є однією з провідних ланок перебудови навчання. Перевага надається дослідницьким комунікативно - діалогічним та моделюючим формам роботи; максимально використовується особистий досвід студента, розвивається його творче мислення, зростає його внутрішня мотивація отримання нових знань та навичок.

Позааудиторна робота студентів молодших курсів має специфіку. Більшість часу в таких студентів займає проблема адаптації до умов навчання у коледжі. На даному етапі доцільно залучити студентів до олімпіад, гурткової роботи, заняттях у творчих майстернях, диспутах, семінарах, конкурсах і т.д.

Знання з охорони навколишнього середовища, якщо вони не втілюються на практиці, недостатньо. Важливо, щоб студенти брали активну участь у збереженні і збагаченні природи рідного краю, тільки у цьому разі у них формуватимуться необхідні уміння і навички, розвинеться відповідальне ставлення до природи. Самостійний пошук інформації є важливим моментом роботи, позитивним для студентів, оскільки, спрямований на знаходження вибіркової інформації, він є могутнім каталізатором таких процесів, як сприйняття та ідентифікація.

Дослідницька діяльність передбачає не пасивне спостереження, а різноманітну активну роботу: опис, картування місцезнаходження порід дерев, що ростуть на вулицях, алеях, парках, росли Червоної книги; дослідження органолептичних характеристик різноманітних водойм на певних територіях; вивчення вмісту важких металів у складі грунту і т.д. Студенти готують презентації, створюють міні-фільми, фото – репортажі і т.д.

Під час вивчення предмету доцільно використовувати такі види науково-дослідної роботи студентів:

1) збір дослідницького та експериментального матеріалу при підготовці до семінарських та практичних занять, спецсемінарів і спецкурсів з спеціально-методичних дисциплін;

2) накопичення досвіду вивчення та критичного аналізу наукової літератури;

3) експериментальна робота під час підготовки рефератів, курсових і дипломних проектів;

4) виконання домашніх завдань з елементами творчого пошуку;

5) дослідження, пов'язані з практикою: виконання індивідуальних методичних завдань; вивчення досвіду роботи природоохоронних організацій;

6) науково-дослідна та творча робота студентів у позанавчальний час: участь у наукових гуртках, МАН, товариствах і т.д.

Науково-дослідницька робота студентів показує, що вона сприяє розвитку самостійності мислення майбутніх спеціалістів, стимулює їх до творчого пошуку, спрямовує енергію молоді на корисні справи і надає їй можливість виразити і перевірити себе в конкретній діяльності.

Успіх будь-якої діяльності залежить від уміння її виконувати. Тому ми намагаємося, щоб екологічні знання студентів перейшли в екологічні вміння.

Тренінги активізують спілкування студентів, у результаті чого розвиваються їхня самосвідомість, самоконтроль та саморегуляція, коригуються потреби, мотиви та ціннісні орієнтації щодо світу природи, формуються вміння швидко пристосовуватись до нових ситуацій, знаходити альтернативні рішення, абстрактно мислити.

Перевагою тренінгів є групові вправи. Група має своєрідну динаміку, складну мережу мотивацій і зобов'язень. Істотною також є мудрість колективу: те, що для окремої особи часто є недосяжним, не становить великих труднощів для групи.

Творчі проекти екологічного змісту розвивають творчу кмітливість, комунікативні здібності, сприяють творчому самовираженню особистості в екологічній діяльності, надають можливість вільного вибору у прийнятті певних рішень

Цей метод органічно поєднується з груповим підходом до навчання. Він включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю. Щоб досягти певного результату, потрібно навчити дітей самостійно мислити, знаходити і розв'язувати проблеми, використовуючи знання з різних галузей, здатність прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів розв'язання, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Екологічна освіта і виховання здійснюється не лише шляхом введення спеціальних предметів, але й через широку екологізацію змісту дослідницьких робіт на основі міждисциплінарного підходу та інтеграції набутих знань і умінь із використанням сучасних технічних засобів (комп'ютерів, мультимедійних систем).

Особливе значення при цьому має краєзнавчий принцип вивчення проблем навколишнього середовища. Широко впроваджувати екскурсії та експедиції в ході яких студенти співпрацюють з науковцями (у нашому випадку дендропарку «Олександрія», Білоцерківського НАУ, співробітниками краєзнавчого музею).

Впровадження інтеграції є одним із ефективних засобів підвищення якості навчально-виховного процесу, спрямованого на формування неординарного мислення студентів, сприйняття ними світу і самих себе в новому якісному складі.

Інтегроване заняття стимулює аналітико-синтетичну діяльність студентів, розвиває потребу в систематичному підході до об'єкта пізнання, розвиває можливості для синтезу знань, формує вміння переносити знання з однієї галузі в іншу, виробляє вміння аналізувати, порівнювати складні процеси і явища об'єктивної дійсності як цілісного об'єкта; передбачає варіювання обсягу інформації і гнучкості у визначенні вимог до засвоєння її студентами.

У процесі екологічного навчання і виховання зростає зацікавлення до екологічних проблем довкілля, розвиваються дослідницькі вміння, формуються наукові знання, переконання і система екологічних цінностей, які визначать екологічну позицію, поведінку та екологічну культуру людини.

Література:

1. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упорядники: Андрєєва В.М., Григораці В.В. – Х.: Вид. група "Основа", 2006
2. Професійно-технічна освіта: інноваційний досвід, перспективи: наук.-метод. Зб. / Упорядники Н.І.Бугай, - Вид.5. – Запоріжжя: ПП "ААТандем", 2008.
3. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання – Х.: Вид.група "Основа", 2005
4. Сиротенко Г.О. Сучасний урок інтерактивні технології навчання. – Х.: Видав.гр.. "Основа", 2003.
5. Хуртенко Л. Активні та інтерактивні форми і методи екологічної освіти і виховання. Інтерактивне навчання на уроках хімії / Упоряд. Г. Мальченко, О. Каретникова. – К.: Ред. Загальнопед. Газ., 2004. – С. 50 – 52.
6. http://pidruchniki.ws pedagogika/ekologichne_vihovannya_studentskoyi_molodi

Любов Сопівник
(Заліщики, Україна)

СТАН БІОСФЕРИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ ТА ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Протягом усієї історії людства природа потерпала від непомірних апетитів людей і відповідала на це виснаженням ресурсів, скороченням лісів, збільшенням пустель, бо неодмінною умовою життя на планеті є підтримка рівноваги між потребами людини і можливостями природи їх задовольнити [2; с.113].

Спеціалісти вважають, що довкілля змінюється настільки швидко, що організм людини не завжди встигає адаптуватись до його змін. Проблема людини – середовище, визнана проблемою віку. Вирішення її спрямоване на те, щоб наперед точно визначити, чим загрожує здоров'ю людини подальше втручання в навколишнє середовище. За останні десять років в Україні майже на третину збільшилася загальна захворюваність. Особливо високою захворюваність і смертність дітей, зростає тенденція народження дітей з генетичними порушеннями, відхиленнями у фізичному та психічному розвитку. У деяких промислових регіонах кількість дітей з природженими каліцтвами збільшилась у 2-4 рази.

Є багато даних про те, що сучасна людина перебуває у стані періодичного гострого напруження. Вчені ВООЗ вважають, що значна кількість хвороб спровокована саме «Екологічною напругою». Забруднення повітряного і водного басейнів, шумові навантаження – усе це негативно впливає на людський організм. «Сонце, повітря і вода – наші найвірніші друзі»., - кажуть у народі. І це справді так, бо без них життя неможливе. Зазначу лише, що людині потрібні чисте повітря і чиста вода, тоді вона буде здорова [1; с.223-227].

Найбільш вразливими в такій ситуації стають органи дихання. Вони контактують безпосередньо з шкідливими факторами в атмосфері, зі значною кількістю збудників інфекційних захворювань, тому на їх частку припадає понад 70% від загальної захворюваності. Внаслідок ослаблення імунної системи можуть виникати онкологічні захворювання, чутливі до небезпечних екологічних чинників органи кровотворення. Фактор підвищення рівня шуму негативно впливає на нервову систему та органи чуття. З 2005 року за участю зацікавлених осіб в м. Тернополі проводиться вивчення показників здоров'я населення міста по окремих мікродільницях в залежності від екологічного навантаженнях. Порівнюються території з різними показниками забруднення повітряного басейну промисловими викидами, з різними транспортним навантаженням, з різними рівнями шуму.

Дослідженнями встановлено, що в житлових районах із значним рівнем шумового забруднення зростає захворюваність, так як високі рівні звукового тиску є стимуляторами серцево-судинних навантажень, шлункових і інших захворювань, а також різноманітних нервових розладів. Дослідження показують, що міське населення гостро реагує на шуми, які порушують сон, відпочинок, а також знижують продуктивність і якість праці. Гігієністи вважають верхньою межею шуму для лікарень і санаторіїв - 35дБ, для квартир і навчальних приміщень - 40дБ, стадіонів і вокзалів - 60дБ [3; с.152, 153].

Доведено, що шелест листя, спів птахів, дзюрчання струмка, звуки дощу оздоровче впливають на нервову систему. Так під впливом звукових хвиль водоспаду посилюється робота м'язів. Але захворювання від забруднення довкілля, крім шуму, безпосередньо залежать від фізичних систем підтримки життя: повітря, води, ґрунту, їжі [2; с.121].

Забруднене повітря шкідливо впливає на організм людини, тварин, рослин, завдає збитків суспільному господарству. Як наслідок, концентрація вуглекислого газу у повітрі з початком XX століття почала зростати і нині збільшилась майже на 30%. Чадний газ СО легко сполучається в організмі з гемоглобіном крові, перешкоджає проникненню кисню в клітині, спричинює тяжкі отруєння. Тривала дія забруднювальних речовин атмосфери знижує захисні функції організму, а отже, робить його менш стійким проти впливу інших несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів [1; с.230, 231].

Грунт може бути забруднений промисловими відходами, пестицидами, добривами, у разі надмірного їх внесення. Сьогодні спостерігається швидка деградація ґрунтів, змінюються їх фізичні, хімічні і біологічні властивості. Відомий російський ґрунтознавець Г. Добровольський назвав це явище «тихою кризою планети». Особливо небезпечним є вміст у ньому важких металів, сірки, нафтопродуктів, радіонуклідів, патогенних організмів. Щорічно світова промисловість вносить в ґрунти понад 500 млн. тонн мінеральних добрив і близько 4 млн. тонн пестицидів, більша частина яких осідає в ґрунтах і виноситься поверхневими водами у річки, озера, моря і океани. Пестициди – хімічні речовини, що використовуються для знищення бур'янів, грибків, бактерій, різноманітних комах і тварин. Більшість пестицидів є синтетичними хімікатами, що мають токсичні властивості. Головна їх властивість і роль – знищувати різні форми життя. Всі пестициди є небезпечними. На всіх стадіях виробництва, транспортування, зберігання та утилізації пестициди забруднюють навколишнє середовище. Нині на Землі не залишилося

куточка, не забрудненого цими хімічними речовинами. Рівень забруднення 65% сільськогосподарських угідь країн Західної Європи перевищив допустимі норми. У світі близько 25 млн. працівників сільського господарства щороку зазнають шкідливого впливу пестицидів, цей вплив на людину полягає в ураженні та зміні функції печінки, захворюваннях центральної нервової, серцево-судинної та дихальної систем. Пестициди негативно впливають також на репродуктивну функцію людини. Дуже уразливі до дії пестицидів діти. Споживаючи продукти із їх залишками та забруднену ними питну воду, дитячий організм реагує структурними змінами систем і окремих органів. Накопичення пестицидів в організмі призводить до появи онкологічних захворювань. Особливо небезпечним є ефект спільної дії пестицидів та радіонуклідів на людину [2; с.115, 116, 159].

Людина щодня споживає значну кількість води. Під час усіх видів людської діяльності утворюється величезна кількість забрудненої води, що становить серйозну проблему, насамперед для здоров'я людини. На думку багатьох вчених, головною загрозою для водопостачання є не абсолютне збільшення витрат води, а прогресуюче забруднення водою. Шкідливим для здоров'я людини може бути не тільки вживання забрудненої води, а і вплив її через такі трофічні ланцюги, як вода – ґрунт – рослини – тварини – людина [1; с.232, 233].

Бактеріальне забруднення води може викликати такі серйозні епідемічні захворювання: як холера, черевний тиф, дизентерія. Вживання забрудненої води може спричинити інфекційний гепатит, а також захворювання, які зумовлюються такими паразитами, як амеба або гельмінти [2; с.126].

Нині в Україні спостерігається стабільне зростання серед населення захворюваності на гепатит. З 1975 року щорічне зростання захворюваності на цю хворобу відбувається на 1,9%. Лише за останні 3 роки економічні збитки від цієї інфекції становили для держави 300 млн. доларів США. Проведені дослідження свідчать про те, що вирішального значення в розповсюджені гепатиту В в Україні набуває водний фактор. Добре відомі випадки отруєння людей солями важких металів, що містяться у воді. Описано отруєння арсеном у Латинській Америці, коли його концентрація в питній воді становила 0,6 мг/л, у західній частині Тихого океану 0,24-0,96 мг/л [1; с.233-235]. Головні джерела забруднення водного середовища в Тернопільській області: підприємства молочної, цукрової, спиртової промисловості; тваринницькі комплекси. Значні обсяги стічних вод підходять у відкриті водойми з комунального господарства. В Заліщиках і Збаражі стічні води скидаються без очистки. В Підволочиську, Борщові очисні споруди не діють. Найзабрудненішими є р. Нічлава, р. Коропець. показники якості води в яких в 2 рази нижчі норми. Підземні води найбільш забруднені в районі міст: Збараж, Хоростків, Шумськ, Велика Березовиця. Системи оборотного використання функціонують на науково-виробничому об'єднанні «Ватра», заводів «Оріон», цукрових і спиртових заводах. Для поліпшення ситуації з очисткою стічних вод в області потрібно щорічно вводити станцію для очистки потужністю до 20 тис. м/куб на добу. На сьогодні область немає гарантій належного захисту водних ресурсів і тому не готова відреагувати на ріст виробництва [3; с.154, 155].

З природних якостей води на стан здоров'я людей впливає її твердість, що визначається вмістом у ній солей магнію і кальцію. М'яка вода містить небагато цих речовин і вони виконують захисну функцію щодо серцево-судинної системи. Водночас у м'якій воді міститься багато кадмію, який не сприятливо впливає на серце і судини. Рівень серцево-судинних захворювань залежить також від вмісту в питній воді хлоридів. Збільшення їх кількості може викликати розвиток гіпеторнічної хвороби. На початку XX століття людство знайшло найдешевший засіб боротьби з інфекціями, які передаються водою – хлор. Знадобилося ще півстоліття аби зрозуміти, що хлор – це не рятівний засіб, а отрута, оскільки хлорорганічні речовини здатні викликати онкологічні захворювання, зниження імунітету й дітородних функцій у жінок і чоловіків, природжені дефекти і захворювання печінки, нирок, інших внутрішніх органів людини [2; с.154, 156].

Так, у Києві, Одесі, Дніпропетровську та інших містах водопровідну воду фторують. Радіоактивне забруднення води відбувається внаслідок потрапляння у водойми радіоактивних речовин з викидами АЕС, з часточками золи від працюючих ТЕС [1; с.235, 236]. Інтенсивний розвиток електроніки та радіотехніки спричинив забруднення природного середовища електромагнітними випромінюваннями. Головними їх джерелами є радіо-, телевізійні і радіолокаційні станції, високовольтні лінії електропередач, електротранспорту. Забруднення електромагнітними полями завдає шкоди передусім нервовій системі людини. Так, напруженість поля 1000 В/м спричиняє головний біль і сильну втому, більші значення зумовлюють розвиток неврозів, безсоння, важкі захворювання [2; с.124, 125].

Таким чином, з появою людини на планеті Земля велику роль у глобальній екосистемі стали відігравати відносини між суспільством і природою. Особливо швидко посилюється вплив суспільства на природу у зв'язку з розвитком машинного виробництва. Це відбувається стрімко: людство поступово перетворюється на потужну геологічну силу, яка впливає на природні процеси. На всі типи кругообігу, що здійснюється в природі, людина прямо чи опосередковано має вплив. Джерела безпосередньої загрози здоров'ю людини – широке використання в народному господарстві України шкідливих хімічних сполук, перед усім пестицидів, контроль над використанням яких значною мірою нині втрачено, викиди газоподібних відходів в атмосферу міст, погано очищенні водні стоки. В Україні третина всіх продуктів харчування містить нітрати доза яких вища офіційно встановленої. Нині наша країна характеризується дуже низьким рівнем залісненості території – всього14%, значним рівнем радіоактивно забруднених природних і сільськогосподарських угідь.

Якщо не призупинити ці негативні тенденції то дефіцит і якість продуктів харчування, води, кисню, а також генетична обтяженість значно прискорить дегенерацію нації. Серед першочергових завдань забезпечення екологічної безпеки України можна назвати такі: поліпшення якості повітря, раціональне використання водних ресурсів і поліпшення якості води, боротьба із забрудненням морського середовища, захист грунтів, збереження біологічного розмаїття біосфери, контроль за небезпечними відходам промисловості. Сучасний стан навколишнього середовища свідчить про те, що основними чинниками загрози екологічній безпеці є неефективне використання природних ресурсів, що знижує продуктивність біосфери та посилює забруднення, яке загрожує всьому живому, передусім здоров'ю людини [2; с.114, 148, 150, 151].

Література:

1. Л.Б.Лук'янова "Основи екології" Київ «Вища школа» 2000р.
2. А.А.Ходоренко. "Дитяча енциклопедія природа екологія" м.Харків «Фоліо» 2008р.
3. В.І.Поліщук, Л.П.Царик. "Основи екологічних знань" м.Тернопіль видавництво «Тернопіль» 1995 р.

УДК 504(477-25)

Анна Фурса, Таїсія Пузир
(Боярка, Україна)

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МІСТА КИЇВ

Погіршення стану більшості екосистем біосфери, зменшення продуктивності і біорізноманітності, мінеральних ресурсів, забруднення поверхні Землі, гідросфери, атмосфери пов'язане з інтенсивним зростанням чисельності населення планети та розвитком науково-технічного прогресу. Задоволення потреб людського суспільства призвела до максимального розширення меж господарської діяльності, змін у пропорціях світового господарства, у виробничих потужностях, техніці, технологіях, асортименті споживання.

Екологічний стан столиці України вже переріс поняття «проблема» і якщо недотягнув до поняття «катастрофа», то це питання часу. Подібні проблеми характерні для кожного великого міста – транспорт, промислові зони, шкідливе виробництво, щільне будівництво – але так само як і наявність проблеми, для кожного міста існують шляхи її вирішення [3].

Зростання населення і промислового виробництва зумовили необхідність інтенсивного індустріального, житлово-комунального та соціально-культурного будівництва, розширення транспортної та енергетичної мереж міста. Щільність забудови в Києві безперервно збільшується, що негативно впливає як на міське природне середовище, так і на міського жителя. Через нарощування промислово-енергетичного і транспортного потенціалів підвищується рівень забруднення навколишнього природного середовища [1].

Основними джерелами забруднення навколишнього середовища в Києві є промислові підприємства енергетичного комплексу, а також хімічні і транспорт.

Сучасне місто не можна уявити без транспорту, проте саме транспорт, насамперед автомобільний, належить до найбільших і найшкідливіших джерел забруднення повітря (до 70 %). До того ж, із цим видом забруднень боротися важко і складно. Двигуни викидають у повітря значну кількість оксидів карбону, вуглеводних сполук, оксидів нітрогену, сполук свинцю та інших токсичних і канцерогенних речовин. І чим більше автомашин у місті, чим інтенсивніший їхній рух, тим вищі рівні забруднення навколишнього середовища, тим відчутніша шкода здоров'ю людини. Смог все сильніше наступає на Київ, а загазованість атмосферного повітря – є однією із причин екологічної кризи великого міста [2].

Викиди забруднюючих речовин від автотранспорту з року в рік зростають та негативно впливають на стан забруднення атмосферного повітря в місті. Особливо небезпечні тому, що здійснюються в безпосередній близькості від тротуарів у зоні активного пішоходного руху. Крім забруднення атмосферного повітря, міський транспорт та його супутня інфраструктура є головними забруднювачами водних об’єктів та грунтів нафтопродуктами. Насамперед, це стосується відкритих автостоянок, гаражних кооперативів та автозаправних станцій, які не обладнано локальними очисними спорудами дощових стоків, пунктів розвантаження паливно-мастильних матеріалів на території річкового порту та автотранспортних підприємств міста. Має місце забруднення трамвайних колій мастилами через їх витікання з негерметичних редукторів трамвайних вагонів. Негативно впливають на стан довкілля і відходи автотранспортних засобів, які утворюються в процесі їх експлуатації, а саме: відпрацьовані мастила, фільтри, акумулятори, відпрацьовані шини, деталі та корпуси автомобілів, утилізацію яких належним чином ще не налагоджено.

Ще однією екологічною проблемою є проблема поводження з відходами. Незважаючи на тенденцію деякого зменшення обсягів утворення відходів виробництва, в місті триває процес накопичення відходів різних видів. У наслідок екологічно безграмотного господарювання на стічні канави перетворилися малі річки, які могли б бути окрасою нашого міста. Наприклад, відома річка Либідь, яка протікає по територією семи районів Києва. На її берегах розташовано понад 350 великих і малих підприємств та господарських об'єктів. У стічних водах, які потрапляють у річку Либідь з промислових майданчиків без очищення, вміст забруднювачів часто в 30-40 разів перевищує гранично допустимі концентрації. Значна кількість їх стікає потім у Дніпро [2]. Однак слід зауважити, що достатньо успішно, порівняно з іншими містами України, в Києві вирішено проблеми очищення міських стічних вод та захоронення побутових відходів. Окрім того, в кожному районі міста відкрито бювети з джерельною водою. Невирішеними залишаються такі проблеми поводження з відходами як:

- не запроваджена чітка система утилізації та використання для потреб столиці продуктів переробки макулатури, склобою, автомобільних шин, полімерних відходів, відходів легкої та харчової промисловості, відпрацьованих нафтопродуктів;
- не впроваджена система поводження (знешкодження) з токсичними відходами. Необхідно вирішити питання щодо облаштування сучасного екологічно безпечного полігону токсичних відходів, який зараз відсутній. В Києві на території промислових підприємств та на звалищах сконцентровано близько 170 тис. тонн промислових токсичних відходів;

Вирішення більшості питань щодо утилізації відходів не потребує значних капіталовкладень, а залежить лише від зацікавленості та ініціативності місцевих органів управління [4].

Однім з найшкідливіших проблем, що викликає захворювання у людей є шумове забруднення. Зростаюче шумове забруднення великого міста також спричиняє чимало неприємностей городянам, негативно відбивається на їхньому здоров’ї та психічному стані. З розвитком усіх видів транспорту, інтенсивного будівництва збільшуються шумові навантаження на людину, зумовлюючи її роздратування, психічну неврівноваженість, безсоння і як наслідок – серцево-судинні та психічні захворювання. Тепер на вулицях Києва в багатьох районах шум іноді досягає у денні часи 80-90, а в нічні – 50-60 децибелів, що не є нормальним явищем. Дослідження показують, що саме акустичне забруднення міського середовища є одним з найвірогідніших чинників, що призводять до зростання гіпертонічної хвороби та інфаркту міокарда [2].

Київ – місто новобудов та інтенсивної реконструкції, зокрема, житлового фонду. Недотримання комплексного підходу, в тому числі екологічного, до освоєння тієї чи іншої території, що забудовується, часто призводить до перетворення житлових мікрорайонів у будівельні майданчики. При цьому знищуються дерева, зазнають шкоди рослинний покрив, асфальтові та інші покриття, відбувається інтенсивне забруднення середовища пилом і викидними газами будівельної техніки, а також шумове забруднення. Також для Києва залишається актуальною проблема радіоактивного забруднення, тому що на ньому лежить відбиток Чорнобильської катастрофи.

Дуже сприятливо відображається на екологічному стані міста те, що більше половини усієї території Києва займають зелені насадження. На південному сході міста розташований великий лісовий масив Пуща-Водиця, на півдні – Голосіївський ліс. У межах міста є 13 великих парків, численні сквери, два ботанічні сади та різноманітне вуличне озеленення. За площею зелених насаджень на одного мешканця (160-170 м^2) Київ займає друге місце в Європі [2].

Отже, задля нашого майбутнього потрібні не тільки сучасні технології і обладнання, а й певна перебудова нашої свідомості. Тільки за умови дбайливого ставлення до довкілля, участі кожного з нас у збереженні та примноженні зелених насаджень, роздільного збирання відходів, а також екологічної освіти населення, соціальної реклами в поєднанні з державною підтримкою можливо покращити екологічну ситуацію в місті Київ та забезпечити гідне майбутнє підростаючого покоління.

Література:

1. Голубець М.А., Кучерявий В.П., Генсірук С.А. та ін. Конспект лекцій з курсу « Екологія і охорона природи». К., 1990.
2. Заверуха Н.М., Серебряков В.В., Скиба Ю.А. Основи екології: навч. посібн. 2-е вид.–. К.: Каравела, 2008. – 304 с.
3. http://www.likar.info/novosti-Ukrainy/news-10276-kilka-poglyadiv-na-ekologiyu-kijeva.
4. http://ecology-kiev.narod.ru/KCA/osnprob.htm.

УДК 504:911.375(477)

Катерина Шишанова, Таїсія Пузир
(Боярка, Україна)

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВЕЛИКИХ МІСТ ТА ПРОМИСЛОВИХ ЗОН УКРАЇНИ

На всіх етапах розвитку суспільства виробництво матеріальних благ є процесом взаємодії людей і природи. В умовах науково-технічного прогресу очевидним є посилення взаємодії і взаємозалежності матеріального виробництва і природи.

Україна – це країна з високим рівнем негативних екологічних наслідків виробничої діяльності, у зв'язку з чим проблема охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів потребує першочергового вирішення. Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивних законів розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України.

Наша держава належить до числа індустріально-аграрних країн. Частка важкої промисловості складала до недавнього часу 60 % ВВП країни, що істотно вище, ніж в західноєвропейських країнах, де цей показник складає приблизно 35 %. Саме

підприємства важкої промисловості формують основне техногенне навантаження на навколишнє природне середовище. Значна частина промислових підприємств (понад 80 %) розташована в містах та селищах міського типу. Тут проживає біля 70 % населення країни. За статистикою до 90 % газоподібних, рідких та твердих відходів утворюються в містах та біля 10 % – у сільській місцевості [1].

Із розвитком промисловості, міст і транспорту з'явилося нове джерело потрапляння речовини в атмосферу – так зване техногенне забруднення.

До основних антропогенних факторів розвитку екологічної кризи в Україні належать передусім великі промислові комплекси – споживачі сировини, енергії, води, повітря, земельних просторів і водночас найпотужніші джерела практично всіх видів забруднень (механічних, хімічних, фізичних, біохімічних). Сконцентровані вони навколо родовищ корисних копалин, великих міст і водних об´єктів: у Донецькій області, Центральному Придніпров´ї, Криворіжжі, Прикарпатті, Керчі, Маріуполі, більшості обласних центрів. Серед цих об´єктів найнебезпечнішими забруднювачами довкілля є металургійні, хімічні, нафтопереробні й машинобудівні заводи, кар´єри та збагачувальні фабрики, деякі військові підприємства [4]. На екологічну ситуацію негативно впливають швидкозростаючі міста. За останні 50 років чисельність міського населення в Україні зросла майже на 80 %. Саме у швидко зростаючих містах, особливо у великих, екологічна обстановка оцінюється як дуже напружена.

До числа екологічно найбільш напружених регіонів України відносяться також Прикарпаття, Північний Крим, північна частина Сумської та придніпровська частина Черкаської областей, м. Київ з їх потужним хімічним та нафтохімічним виробництвами; ряд районів Київської, Харківської, Івано-Франківська, Вінницької, Рівненської, Хмельницької, Запорізької та Одеської областей з розміщеними в них великими об'єктами енергетики, у тому числі атомної [2].

Безперечними лідерами за рівнем забрудненості повітря є: Донецьк, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Костянтинівка, Кривий Ріг, Маріуполь, що обумовлено наявністю і концентрацією підприємств чорної і кольорової металургії, теплоенергетики, хімії і нафтохімії, гірничодобувної промисловості, цементних заводів.

У великих містах з великими транспортними потоками вміст у повітрі канцерогенних речовин типу бензапірену в 2–3 рази, а у центрах чорної металургії приблизно в 12 разів вище, ніж у малих містах чи сільській місцевості [3].

Нині спостерігається катастрофічне зменшення вмісту кисню в атмосфері. За останні 10–20 років його кількість зменшилася настільки, наскільки за попередні 10 тис. років.

Проблеми наявні не лише у великих, але і у середніх та малих містах України, за наявності в них розгорнутої промисловості. Ці підприємства забезпечують інфраструктуру і міський бюджет, на них працює більшість мешканців міста. Ці ж підприємства створюють у містах специфічні екологічні проблеми. В даний час назріває необхідність проведення низки заходів щодо забезпечення екологічної безпеки ряду виробництв, особливо це стосується хімічної, металургійної, гірничодобувної галузей, оскільки вони є виробниками небезпечних і шкідливих речовин, які викидаються в атмосферу, води, відкладаються в ґрунтах [5,6].

Інший не менш небезпечною екологічною проблемою міст є стан каналізаційного господарства та очищення стічних вод. Практично у всіх містах України каналізаційні мережі потребують заміни або капітального ремонту. Часті прориви каналізаційних колекторів є постійним джерелом небезпечного забруднення міського середовища, а іноді призводять до спалахів інфекційних захворювань. Приблизно половина міських стічних вод скидаються у водні об'єкти недостатньо очищеними, з них близько 15 % – взагалі без очищення. Без будь-якої очистки скидаються до 70 % виробничих стічних вод.

Забрудненість ґрунтів у містах пов'язана головним чином з викидами автотранспорту та промислових підприємств. Забруднюючі речовини осідають або вимиваються атмосферними опадами з повітряного басейну в радіусі до 5 км від стаціонарного джерела викидів. Основними джерелами забруднення ґрунтового покриву є теплові електростанції, підприємства кольорової й чорної металургії.

Таким чином, зони екологічної кризи сформувалися майже на третині території України. Де впродовж десятиріч порушувався принцип раціонального природокористування та було перевищено антропогенним навантаженням природно-ресурсний потенціал. Високий рівень концентрації промислових об'єктів, нераціональна структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв, відсутність належних природоохоронних систем зумовили тут високий рівень забруднення довкілля, дефіцит водних ресурсів та нестачу в безвітряні періоди кисню в приземних шарах атмосфери, що призводить до смогових явищ [2].

Для вирішення проблем охорони навколишнього середовища слід поглибити рівень наукових досліджень, розгорнути обґрунтування екологічних прогнозів для окремих регіонів та України в цілому.

Необхідно удосконалити управління природоохоронною діяльністю, виробити систему адміністративних, економічних, психологічних, освітніх заходів та визначити відповідальність населення за порушення заборони викидання неочищених вод у водойми і викидів у атмосферу, виробити систему безпечних технологій внесення у ґрунт мінеральних добрив, отрутохімікатів, на науковий рівень піднести процес лісозаготівель, щоб до мінімуму звести шкідливий вплив від вирубування лісу.

Треба виробити національну програму екологічного оздоровлення, яка може стати базою поступового нормування всіх компонентів природних комплексів, забезпечити контроль якості сільськогосподарської продукції у зв'язку з радіоактивним і хімічним забрудненням, що перевищує допустимі концентрації.

Від успішного вирішення цих проблем залежить здоров'я людей, продуктивність їхньої праці. При цьому необхідно всебічно враховувати особливості природи та клімату, не повинно бути єдиного стандарту при проектуванні міст в різних природних умовах.

Література:

1. http://buklib.net/index.php?option=com_jbook&catid=127
2. http://pidruchniki.ws/ekologiya/
3. http://works.tarefer.ru/98/index.html
4. http://www.info-library.com.ua/books-book-94.html
5. Екологія міста: Підручник. / / За ред. Ф.В. Стольберг. – К.: Лібра, 2004.
6. Білявській Г.О. та ін. Основи екології. – К.: Либідь, 2004. – 408с.

УДК 504(477.64)

Наталія Шкарівська, Таїсія Пузир
(Боярка, Україна)

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МІСТА МАРІУПОЛЬ

Цивілізації притаманні стрімкі темпи урбанізації. Вони зумовлені збільшенням кількості населення та науково-технічною революцією в усіх сферах. Уже сьогодні в багатьох країнах світу, особливо економічно розвинених, питома вага міського населення досягає 85-90 % і більше в загальній його чисельності [1,2]. Процес урбанізації притаманний і Україні. Тільки за останні 30 років частка міського населення в Україні зросла в 2,2 рази та становила на кінець XX століття близько 70 % від загальної чисельності населення. За кількістю великих міст (з населенням понад 100 тис. чоловік) наша держава посідає одне з провідних місць серед країн світу [1].

Урбанізацію неможливо розглядати без зв'язку з розвитком суспільного виробництва, зокрема важкої індустрії, енергетики, хімічної промисловості тощо. Все це призводить до забруднення навколишнього середовища. Рейтинг найбрудніших міст України очолив Кривий Ріг. Друге місце посів Маріуполь [3].

Маріуполь – місто відоме з початку XVI століття, як козацька фортеця Домаха. Сьогодні це десяте за чисельністю населення місто в Україні. За останнє сторіччя кількість населення в ньому зросла майже у 12 разів.

Місце для розвитку металургії з економічних міркувань було вибране вигідне: морським шляхом, підвозиться керченська руда, з Донбасу на власний коксохімічний завод везуть сировину. Проте такі рішення не врахували стратегічну перспективу. Особливість географічного положення і велика концентрація промислових підприємств призвели до того, що місто стало одним із найбільш забруднених.

Наприкінці 70-х років XX століття Маріуполь за кількістю промислових викидів в атмосферу займав III-є місце в СРСР після Новокузнецька і Магнітогорська. Сьогодні місто займає друге місце в Україні за об'ємами викидів шкідливих речовин промисловими підприємствами.

Навіть у період деякого ослаблення активності промисловості в державі (середина 90-х років XX століття) гранично допустима концентрація (ГДК) багатьох забруднювачів навколишнього середовища була перевищеною за: аміаком і фенолом у 1,3 рази, формальдегідом у 2 рази. У житлових районах, що безпосередньо примикають до промислових гігантів, концентрація бензопірену (канцероген) коливається в межах 6-9 ГПК, фтористого водню, аміаку, формальдегіду - 2-3,5 ГПК, пилу, окислів вуглецю, сірководню − 6-8 ГПК, двоокису азоту - 2-3 ГПК. Були зафіксовано випадки перевищення ГПК по фенолу в 17 разів, а бензапірену до 13-14 разів.

Не зовсім продуманим було розташування ділянок для будівництва металургійних комбінатів і «Макрохіму», бо враховувалась лише майбутня економія в транспортних витратах (під час будівництва в 30-х роках) та за наступної експлуатації. Все це призвело до того, що відповідно до рози вітрів, всі викиди, головним чином, відносяться до центральних районів Маріуполя. Пилогазові викиди підприємств формують над містом важке темно-фіолетове марево, що містить шкідливі домішки в концентраціях, у багато разів перевищуючі гранично припустимі.

Місто розташоване на піднесеній частині слабохвилястої рівнини, що обривається до моря крутим уступом. Рельєф місцевості та наявність постійних вітрів (узимку − бору, улітку − бризу) забезпечує гарну провітрюваність території міста й розсіювання пилогазових викидів. Висока інтенсивність цих вітрів і географічна «рівність» рельєфу не дозволяє довгий час скопичуватися забруднювачам. У той же час сильні вітри підсилюють вітрову ерозію численних відвалів промислових відходів, піщаних і еродованих ділянок ґрунтового покриву.

У тяжкому становищі перебуває і Азовське море поблизу міста. Вилов риби у морі за останні 30-40 років скоротився у кілька разів. Море в районі Маріуполя темно-буроватого кольору, особливо в центральній частині набережної, де впадає річка Кальміус, стік якої, як і стік її правобережного притоку річки Кальчик, на 70-80 % сформований із шахтних і стічних вод. У Таганрозьку затоку потрапляють міські стічні води міста і його найбільших промислових підприємств. На якість морської води в Таганрозькій затоці негативно впливає і прибережна морська течія, що формується під впливом річки Дон. Течія відносить забруднені води р.Дону й стічні води Таганрогу на захід, убік Маріуполя. Прозорість морської води в районі Маріуполя знижується до 0,5 м, у той час як у відкритій частині Азовського моря прозорість води становить 8 м. Забруднені води річки Кальміус і скидання стічних вод підприємствами міста приводять до зниження змісту кисню в придонному шарі моря практично до нуля, особливо в літню пору. Це спричиняє періодичну загибель риби. Особливо підсилюється таке явище в післеповеневий період, коли з підвищенням швидкості й інтенсивності прибережної морської течії із дна мілководдя піднімається накопичений за багато років великий шар донних відкладень техногенного походження. В акваторії Таганрозької затоки іржавіють численні залишки потоплених морських суден.

Враховуючи, що Азовське море є внутрішнім морем процеси водообміну і процеси самоочищення йдуть у ньому досить уповільнено. Період водообміну Азовського моря становить 60-80 років.

Територія міста, особливо його прибережна частина, захаращена залишками металевих конструкцій і смітниками виробничих відходів, пересічена численними залізничними під'їзними коліями. Крім того враховуючи, що міське середовище для людей є штучним і відірваним від природного воно виявляє комплексну шкідливу дію на здоров'я населення внаслідок не лише внаслідок забруднення атмосферного повітря, а й дефіциту сонячного проміння, води, стресових факторів, зумовлених напруженим ритмом життя, скупченістю населення, недостатністю зелених насаджень [4]. Небезпеку для здоров'я людей становлять і шумові, вібраційні навантаження, транспортні проблеми, вплив електричних, магнітних, іонізуючих полів [5].

Все це негативно впливає на екологічну ситуацію в місті. Проте багато що робиться і для її покращення. Із загальної площі, що займає місто під забудовою знаходиться 106,0 км ², зелені масиви займають 80,6 км ². В останні роки проблемами екології почали займатися провідні підприємства міста. І хоча у зв'язку зі стабільною роботою більшості великих підприємств, місто постійно стикається з екологічними проблемами за 15 останні років промислові викиди знизилися майже в 2 рази. Багато робиться в Маріуполі і для утилізації промислових відходів. На базі переробки доменних шлаків створене виробництво будівельних матеріалів. Металургійні підприємства зобов'язалися знижувати кількість викидів в разі виникнення несприятливих метеорологічних умов. Дуже серйозно до цього підійшли на комбінаті ім. Ілліча і на комбінаті «Азовсталь». Планується зниження викидів у цьому випадку на 66 тонн за добу у ММК «Ілліча» і на 88 тонн − у ММК «Азовсталь». Дуже важливим є зниження викидів на 10 т по коксохімвиробництву, запах якого є найбільш відчутним [6]. В 2009 році викиди шкідливих речовин, порівняно із 2008 роком зменшились майже на 80 тис. тон, хоча залишились досить великими − 284 тис. тон [6]. Нове об'єднання цих металургійних гігантів − «Метінвест-холдинг», зобов'язується впровадити екологічну програму, розраховану на декілька років, яка передбачає зниження викидів виробництва до європейських норм. В цілому на впровадження очисного обладнання і проведення екологічних програм холдинг має намір витратити близько 1 млрд. гривень [5].

Незважаючи на досить важку екологічну обстановку Маріуполь надалі залишається не лише «металургійною столицею» України, але і одночасно регіональним курортом. У природоохоронну діяльність провідні підприємства Маріуполя вкладають мільйони гривень, але цього виявляється поки що недостатньо для того, щоб розв'язати екологічні проблеми, накопичені в місті роками. Але можливо за модернізації цих підприємств, а також комунального господарства, шкідливі викиди будуть мінімалізовані і тоді місто набуде статусу курорту державного значення.

Література:

1. Бочкарева Т.В. Экологический «джинн» урбанизации / Т.В. Бочкарева. –М.: Мысль. – 1988. – 270с.
2. Ігнатенко М.Г. Екологія і економіка природокористування: навчальний посібник /М.Г. Ігнатенко, В.О. Малєєв. – Київ-Херсон: Айлант, 2002. – 287с.
3. gorod-ukrainy-49091
4. Злобин Ю.А. Основи екології/ Ю.А. Злобин. – К.: Лібра. – 1998. – 248с.
5. Топчиев А.Г. Геология: геграфияческие основы природопользования / А.Г. Топчиев. – Одесса: Астропринт. – 1996. – 392с.
6. mariupol.7ya-media.com.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

УДК (631.11+633.1)(177): (339:316.32)

Эльвира Аблаева
(Симферополь, Украина)

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР УКРАИНЫ

Зерновой комплекс Украины находится под влиянием комплекса сложных факторов: политических, экономических, технологических и социальных. Факторы, имеющие влияние на продовольственный потенциал можно разделить на внутренние и внешние. К внутренним относятся: эффективность функционирования аграрного сектора, уровень и распределение доходов потребителей, природные условия, состояние и качество земельных ресурсов; зрелость аграрного рынка; аграрная политика государства. Среди внешних факторов выделяются: конъюнктура мирового рынка сельскохозяйственной продукции и продовольствия, степень открытости рынков, предсказуемость протекционистских средств торговых партнеров; аграрная политика стран и региональных интеграционных объединений [1; с. 244].

На внешнеэкономическую деятельность субъектов агропромышленного комплекса влияет ряд негативных явлений, таких как:

- низкая эффективность функционирования или даже упадок этой отрасли по сравнению с другими странами;
- низкий инновационный уровень отрасли;
- устаревшие технологии, используемые во время производства;
- несоответствие структуры украинского экспорта спроса других стран на продукцию агропромышленного комплекса;
- несоблюдение подавляющим большинством предприятий международных требований производства аграрной продукции;
- низкое качество продукции вследствие того, что ее производят преимущественно мелкие частные предприятия, что, в свою очередь, ограничены в своих финансовых и информационных ресурсах;
- занятость в производстве аграрной продукции преимущественно лиц без надлежащей профессиональной подготовки, в результате чего изготовленая продукция теряет конкурентные преимущества не только на внешнем, но и на внутреннем рынке [3; с. 367].

Зерновой комплекс является одним из основополагающих элементов продовольственной безопасности. В сфере аграрного производства инновационный процесс развивается бессистемно и недостаточно интенсивно. Мировой опыт свидетельствует, что на развитие инновационного процесса в агросфере преимущественно влияют такие факторы как размер хозяйства, форма землевладения, уровень образования работников, доступность кредитных и информационных ресурсов [4; с. 93].

Необходимость государственной поддержки аграриев определяется специфическими условиями функционирования и рядом объективных факторов. Наиболее существенными следует считать:

* разнообразные природно - климатические условия, обусловливающие необходимость создания и развития системы защиты зерновых товаропроизводителей, страхование их деятельности;
* непостоянство цен и доходов в агропромышленном производстве, которые зависят от природных факторов и конъюнктуры рынка;
* недостаточный уровень концентрации производства в зерновом хозяйстве и высокий - в ресурсообеспечивающих и обслуживающих сферах;
* слабая привлекательность инвестирования в сельском хозяйстве, преимущественно в зерновой комплекс через специфику воспроизводственного процесса;
* особенности формирования социальной инфраструктуры села;
* значительное радиационное загрязнение сельскохозяйственных угодий;
* необходимость экологизации аграрного производства.

Одной из первоочередных задач данной политики является формирование эффективного механизма государственного регулирования внешнеэкономической деятельности в агропромышленном комплексе, а в частности в зерновом комплексе.

Отметим также, что не сегодняшний день земельный потенциал Украины используется неудовлетворительно. Урожайность большинства зерновых культур значительно уступают соответствующим показателям европейских стран.

Большую угрозу таит в себе состояние сельскохозяйственного производства после вступления Украины в ВТО. Так, в приложении № 1 к "Протоколу о вступлении Украины в ВТО", подписанном в Женеве 5 февраля 2008 года, отмечается: "Украина подтверждает, что она не будет искать способы, что бы воспользоваться специальными защитными мерами в сфере сельского хозяйства" [2; с.2].

Участие Украины в ВТО открывает новые возможности перед ее обществом, однако порождает и новые вызовы. Среди последних - повышение уровня рисков через неоднозначное влияние правил ВТО на регулирование аграрного производства и торговли сельскохозяйственным сырьем и продовольственными товарами. Повышение объемов украинского продовольственного экспорта, который продолжался и в кризисном 2009 году, как аргумент в пользу ВТО, не является прямым следствием участия отечественной экономики в этой организации, поскольку его позитивная динамика наблюдалась и до апреля 2008 года, что связано с обострением глобальной продовольственной проблемы. Зато, имплементация Украиной обязательств, взятых ею при вступлении в ВТО, вызывает справедливое беспокойство по поводу будущего развития внутреннего зернового рынка.

Опасной тенденцией является высокая изношенность машинно-технологического парка, а отсутствие финансовых средств для осуществления ремонтно-восстановительных работ только ухудшает его положение. Для достижения уровня технологических потребностей не хватает десятков тысяч различных технических средств. Наряду с этим резко ухудшилось обеспечение отраслей зернового комплекса высококвалифицированными кадрами.

Чтобы избавиться от негативного воздействия этих явлений, необходимо разработать меры улучшения государственного регулирования аграрной сферы. Главной целью государственной политики в сфере АПК является развитие стабильного, экспортоориентированного и конкурентоспособного на внешних рынках сектора экономики и создание для этого соответствующих организационно-экономических условий.

Одной из первоочередных задач данной политики является формирование эффективного механизма государственного регулирования внешнеэкономической деятельности в зерновом комплексе и мерами об ускорении аграрной реформы.

Радикальное решение проблемы обеспечения населения основными видами зерна требует значительного увеличения объемов их производства на основе финансовой поддержки отечественного товаропроизводителя. На сегодня экстенсивный путь развития сельского хозяйства практически иссяк. Поэтому в дальнейшем он может осуществляться только на основе широкомасштабного внедрения энерго- и ресурсосберегающих технологий, коренной модернизации средств механизации.

АПК играет важную роль в производстве сельскохозяйственной продукции является единой целостной производственно-экономической системой, которая охватила целый ряд отраслей народного хозяйства специализированных на производстве продовольствия.

Главная задача, стоящая перед отраслями АПК - это рост сельскохозяйственного производства, надежное обеспечение страны продуктами питания и сельскохозяйственным сырьем, объединение усилий всех отраслей комплекса для получения высоких конечных результатов, предоставление возможности выхода продукции АПК Украины на мировой рынок, преодоление

глубокого экономического кризиса, в частности в АПК Украины связано с переходом к рыночным отношениям, с устранением государственного монополизма и развитием совершенной конкуренции во всех сферах АПК.

Укрепление позиций Украины на мировом рынке в значительной степени зависит от эффективности аграрного производства, повышение качества продукции, рост конкурентоспособности АПК (разработка и реализация национальной программы повышения конкурентоспособности), гармонизации национальных стандартов с международными, определении оптимальной структуры агропромышленного экспорта, диверсификации географической структуры внешней торговли. Но без государственной политики формирования экспортоориентированного агропромышленного производства (радикальных действий со стороны государства для более эффективного функционирования отечественных товаропроизводителей в сфере АПК) невозможно говорить о эффективное развитие АПК. Данные меры позволят АПК Украины адаптироваться к мировым стандартам производства конкурентоспособной продукции, заняв подобающее место в международном разделении труда, соответствующее ее продовольственном и аграрном потенциала.

Приоритетное направление повышения продовольственного потенциала нашей страны - стимулирование развития национального сельского хозяйства и принятия соответствующих мер его поддержки, повышение конкурентоспособности на внутреннем и внешнем рынках, защита от продовольственной экспансии стран-экспортеров, стимулирование экспорта продукции и т.д.

Важнейшая цель развития АПК, в частности зернового комплекса - повышение эффективности его функционирования, роста благосостояния его работников и на этой основе наращивания объемов сельскохозяйственной продукции и продовольственных товаров до уровня, обеспечивающего продовольственную безопасность государства и оптимальные объемы экспортных поставок. Для наращивания эффективности функционирования агропромышленного комплекса необходима разработка комплекса мер, направленных на его развитие.

Устойчивое развитие АПК нуждается в отношение к нему страны как к приоритетной экономической системе, обеспечивающей продовольственную безопасность.

В системе АПК, в свою очередь, могут быть собственные приоритеты. Важнейшей сферой является сельскохозяйственное производство, развитие которого должно задавать направление функционирования других сфер (материально-технического снабжения, агросервиса, переработки). Что касается структуры и объемов производства, то они определяются емкостью рынков и конкурентоспособностью продукции.

Литература:

1. Ибрагимова Э. Э. Украина и мировой продовольственный кризис // Ибрагимова Э.Э. Экономика и управление в условиях глобализации. – С.: Таврия, 2010.- № 3. – С. 243-245.
2. Протокол «Про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10.04.2008 р. № 250-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. - № 23. – Ст. – 213.
3. Турчина С. Г. Особенности развития АПК Украины в условиях глобализации // Турчина С.Г. Экономика и управление в условиях глобализации. – С.: Таврия, 2010.- № 3. – С. 366 – 369.
4. Шубравская О. В. Инновационные трансформации сектора экономики: мировые тенденции и отечественные реалии // Шубравская О. В. Экономический прогноз. – К.: Основи, 2010. - № 3. – С. 90 – 102.

Научный руководитель: кандидат географических наук, доцент Ожегова Людмила Александровна

Марія Бордян, Ольга Антіш
(Чернівці, Україна)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Глобалізація економічного розвитку всіх сторін сучасної господарської діяльності диктує відповідні вимоги, кількісні та якісні параметри для української економіки. Реформування економіки з метою подолання наслідків економічної кризи та відповідність її світовим стандартам потребує створення сприятливого інвестиційного клімату для вітчизняних і закордонних інвесторів, становлення та ефективного розвитку національного фондового ринку.

Порівняно з фондовими ринками найбільш розвинутих країн національний фондовий ринок перебуває на стадії початкового розвитку, що пояснює його низьку ліквідність і конкурентоспроможність. Тому існує необхідність у дослідженні слабких сторін фондового ринку України та пошуку шляхів їх вирішення.

Аналіз наукових досліджень. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про значний інтерес науковців до формування та ефективного функціонування фондового ринку України. В останні роки дослідженню розвитку фондового ринку України приділяли увагу ряд економістів, зокрема: А.П. Данькевич [2], Г.М. Калач [6], Г.В. Карпенко, Г.М. Терещенко, О.М. Чемодуров [3].

Виклад основного матеріалу. Концепція функціонування та розвитку фондового ринку України, визначає, що метою функціонування даного ринку є сприяння обігу та раціональному розміщенню фінансових ресурсів, що дає можливість самостійно оцінювати ефективність управління підприємством; створення умови для добросовісної конкуренції та обмеження монополізму [1].

Сьогодні дедалі більше інвесторів віддають перевагу розміщенню своїх коштів на фондовому ринку, який, незважаючи на періодичні коливання, в останні роки впевнено зростає. Але далеко не кожен потенційний суб'єкт ринку має можливість здійснювати інвестування у цінні папери. Причиною цього є ряд явищ: від непоінформованості та браку знань потенційного споживача послуг фондового ринку, до негативних явищ як на самому ринку, так і в економіці країни загалом.

Вітчизняні підприємці недостатньо ознайомлені з основними засадами ведення успішної діяльності на фондовому ринку та шляхами уникнення негативних наслідків на ньому. Ми поділяємо думку відносно необхідності постійних PR-акцій за участю провідних управляючих компаній. Це, без сумніву, дозволить значно ширшому колу потенційних споживачів долучитися до можливості інвестування у фондовий ринок.

Ситуація на фондовому ринку (певна стагнація) перебуває під впливом тих обставин, які мають місце в країні: політичних - очікування чергових виборів і вичікування позитивних змін; економічних - значна невизначеність у сфері приватизації/реприватизації; регуляторних - проблем із репатріацією фінансових інвестицій за кордон через зміну нормативної бази НБУ щодо цих операцій. А оскільки понад 2/3 організованого фондового ринку України формує іноземний капітал, то зрозуміло, проблеми з виводом інвестицій мають своєю зворотною стороною проблеми їх входження [5].

Ще однією з важливих причин розвитку фондового ринку України є його низька ліквідність та слабка внутрішня підтримка. Тобто, у випадку настання кризового стану на фондовому ринку і бажанні інвесторів продати власні цінні папери, ринок не здатний повністю поглинути обсяг, що продається, і у результаті, продавець вимушений істотно знижувати ціну і ринок провалюється [2, 6].

Внутрішня підтримка українського фондового ринку знаходиться не на найвищому рівні - українські інституціональні інвестори (пенсійні фонди, страхові компанії, які розміщують свої резерви в ліквідних акціях, інститути спільного інвестування) істотно програють західним інвесторам за обсягом коштів, що інвестуються в український фондовий ринок. Західні ж інвестори дуже швидко реагують на будь-які новини на відміну від вітчизняних.

Крім низької ліквідності та слабкої внутрішньої підтримки на фондовому ринку України існує ще одна фундаментальна проблема: вкрай низький відсоток акцій, які обертаються на біржі. А це означає, що фондовий ринок України є вкрай недорозвиненим і на ньому неможливо реалізовувати довготривалі інвестиційні стратегії і ринок. А це в свою чергу уповільнює як самий розвиток ринку, так і розвиток національної економіки [3, с. 45].

Для покращення ситуації на фондовому ринку України потрібні координовані дії Парламенту, Уряду та Фонду державного майна України. Терміново необхідно створити систему інформування і консультування населення щодо ситуації на фондовому ринку, більш активно розвивати накопичувальну пенсійну систему, проводити приватизацію державних підприємств переважно через фондову біржу. Все це дозволить достатньо швидко зробити український фондовий ринок прозорим, ліквідним та ефективним [3, с. 46].

10 січня 2012 року парламент ухвалив у першому читанні Законопроект щодо посилення державного контролю за діяльністю учасників фондового ринку, що покликаний забезпечити належний контроль з боку держави за професійними учасниками фондового ринку, визначення реальних власників його професійних учасників і встановлення вимог до їх ділової репутації та фінансового стану. Якщо цілі даного Законопроекту будуть досягнуті можна очікувати покращення становища як на самому ринку так і усунення негативних явищ на ньому (недобросовісних спекуляцій) [6].

Необхідно звернути увагу також на покращення діяльності фондового ринку за рахунок виконання власних обов'язків дипозитарієм, який згідно нинішньому законодавству повинен брати на себе функції клірингової організації.

Повинен існувати чіткий технологічний зв'язок між біржею і клірингової організацією. Тільки такий зв'язок дозволить створювати нові інструменти і, найголовніше, нові розрахункові механізми, які, в свою чергу, дозволять повністю гарантувати виконання всіх операцій на фондовій біржі [6].

У 2011 році крім нестабільності глобального фондового ринку, український ринок цінних паперів "розгойдували" ще і внутрішні чинники. Втім, у таких умовах українські інвестори продовжували заробляти, віддаючи перевагу строковим інструментам, чого не скажеш про інвестиційні фонди, тільки п'ять з яких змогли отримати прибуток за підсумками 2011 року.

Протягом січня – листопада 2011 року порівняно з даними аналогічного періоду 2010 року обсяг біржових контрактів (договорів) з цінними паперами на організаторах торгівлі збільшився більше ніж у 2 рази (або на 113,11 млрд грн) (січень – листопад 2010 року – 104,35 млрд грн). Також в 2011 році обсяги торгів на терміновому ринку порівняно з 2010 роком зросли в 6,5 разів, кількість угод - в 7,5 разів. [4]

Але у підсумку, на початок 2011 року індекс ПФТС (український фондовий індекс, який розраховується щодня за результатами торгів на фондовій біржі ПФТС) знизився на 45,9% , або на 453 пункти, а індекс Української Біржі - на 1034 пункти або на 41,5% в порівнянні з початком 2010 року. Таким чином, в 2011 році обидва індекси втратили всі набрані за 2010 рік пункти і навіть трохи опустилися нижче своїх значень початку 2010 року [4].

Однак інвестиційні менеджери прогнозують, що 2012 рік забезпечить ринкам акцій можливості зростання, а інвесторам - підвищення доходів. Необхідною умовою реалізації цього позитивного прогнозу є активні дії політичної влади і центробанків, і поки ці дії будуть здійснюватися, інвесторам доведеться пережити ще один період підвищеної волатильності (статистичний показник, що характеризує тенденцію ринкової ціни або доходу змінюватися з часом) [2].

Висновок. Хоча останнім часом ми маємо можливість спостерігати позитивні тенденції в розвитку фондового ринку України, все ж рівень його розвитку змушує бажати кращого. В порівняні із фондовими ринками розвинутих держав вітчизняний фондовий ринок перебуває на початкових етапах розвитку, в стані низької ліквідності і не достатньої привабливості для залучення інвесторів - потенційних користувачів його послуг.

Таким чином, для усунення існуючих недоліків на фондовому ринку починати необхідно з системного аналізу законодавчої та нормативної бази, що регулює діяльність фондового ринку, уточнення всіх причинно-наслідкових зв'язків на ньому, усунення негативних явищ в процесії його діяльності.

Адже покращення функціонування та збільшення популярності фондової біржі України, насамперед її успішний розвиток, сприятиме залученню інвестицій в національну економіку, зближення її зі світовим господарством та слідування світовим тенденціям розвитку, а звідси і позитивним зрушенням в національній економіці країни загалом

Література:

1. Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України: від 22 вересня 1995 року № 342/95-ВР// Верховна Рада України. Постанова // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №33.
2. 2012: Ринки акцій побачать світло в кінці тунелю, якщо влада буде готова його запалити/ За матеріалами Інтерфакс-Україна // Фондовий ринок. – 2012. [http://news.finance.ua/]
3. Чемодуров О. Капіталізація фондового ринку та економічне зростання/ О. Чемодуров // Економіка України. – 2011. - № 9 (598). – с. 43-53.
4. Офіційний сайт ДКЦПФР: [сайт http://www.ssmsc.gov.ua/]
5. Сайт «Oleg Soskin Portal»: [сайт http://www.soskin.info/]
6. Сайт «ЛІГА. Фінанси»: [сайт http://finance.liga.net/]

Науковий керівник: Петрук Олександр Федорович

Марія Бордян, Інна Настащук
(Чернівці, Україна)

ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Реформування економіки з метою подолання наслідків економічної кризи та відповідність її світовим стандартам потребує створення сприятливого інвестиційного клімату для вітчизняних і закордонних інвесторів, становлення та ефективного розвитку національного фондового ринку для привабливості потенційних користувачів, серед яких найбільшу частку становлять акціонерні товариства.

Аналіз наукових досліджень. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про значний інтерес науковців до ефективного функціонування підприємств на фондовому ринку України. В останні роки над дослідженням цієї проблеми працюють вчені-економісти, зокрема: А.П. Данькевич [2], Г.М. Калач [6], Г.В. Карпенко, Г.М. Терещенко, О.М. Чемодуров [3].

Мета написання статті. Немаловажну роль у темпах розвитку національної економіки відіграє ефективне функціонування акціонерних товариств, що не можливе без відповідного рівня діяльності фондового ринку України. Тому існує необхідність у дослідженні слабких сторін діяльності акціонерних товариств на фондовому ринку України та пошуку шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Концепція функціонування та розвитку фондового ринку України, визначає метою його функціонування сприяння обігу та раціональному розміщенню фінансових ресурсів і створення умови для позитивного інвестиційного клімату, що є основним фактором успішного функціонування акціонерних підприємств..

Як відомо фондовий ринок покликаний обслуговувати дві категорії клієнтів - інвесторів і емітентів. Перші вкладають свої вільні засоби в активи ринку, другі - акціонерні підприємства, залучають ці самі засоби під випуски цінних паперів [1].

Сьогодні дедалі більше інвесторів віддають перевагу розміщенню своїх коштів на фондовому ринку, який, незважаючи на періодичні коливання, в останні роки впевнено зростає. Але далеко не кожен бажаючий має можливість для індивідуального інвестування у цінні папери. Це створює перешкоди для залучення коштів акціонерними товариствами, що стримує їхню діяльність

На заваді цьому стоять ряд причин: від непоінформованості та браку знань потенційного інвестора-споживача послуг фондового ринку до негативних явищ як на самому ринку, так і в економіці країни загалом.

Вітчизняні підприємці недостатньо ознайомлені з основними засадами ведення успішної діяльності на фондовому ринку та шляхами уникнення негативних наслідків на ньому. Ми поділяємо думку відносно необхідності постійних PR-акцій за участю провідних управляючих компаній. Це, без сумніву, дозволить значно ширшому колу потенційних споживачів долучитися до можливості інвестування у цінні папери акціонерних товариств.

Ступінь і активність залучення акціонерних підприємств до функціонування на фондовому ринку залежить від обставин, які мають місце в країні: політичних - очікування чергових виборів і вичікування позитивних змін; економічних – нестабільність в країні породила певну стагнацію на фондовому ринку, що не може не позначатись на діяльності акціонерних товариств. А оскільки понад 2/3 організованого фондового ринку України формує іноземний капітал, то, зрозуміло, що це створює проблеми із залучення вітчизняних інвестицій для зменшення ступеню іноземного контролю над акціонерними товариствами - резидентами [5].

Як відомо емісія акцій чи облігацій є зручним видом залучення грошових коштів підприємством. Протягом січня – серпня 2011 року Комісією з ЦП і ФР зареєстровано 433 випуски акцій на суму 45,54 млрд грн. Порівняно з відповідним періодом 2010 року обсяг зареєстрованих випусків акцій збільшився на 22,55 млрд грн (майже у 2 рази).

Комісією також зареєстровано 124 випуски облігацій підприємств на суму 21,57 млрд грн. Порівняно з аналогічним періодом 2010 року даний показник збільшився на 18,77 млрд грн. [4].

Однак, такий спосіб залучення коштів є недоступним для переважної більшості українських акціонерних підприємств. На жаль, інвесторів мало цікавлять акції та облігації українських підприємств (за винятком одного-двох десятків емітентів) через ряд незадовільних причин.

Для покращення ситуації функціонування акціонерних підприємств на фондовому ринку України, яка є однією з причин втрати потенційних інвесторів, потрібні координовані дії Парламенту, Уряду та Фонду державного майна України. Терміново необхідно створити систему інформування і консультування населення щодо ситуації на фондовому ринку, проводити приватизацію державних підприємств переважно через фондову біржу. Все це дозволить достатньо швидко зробити український фондовий ринок прозорим, ліквідним та ефективним, що дозволить акціонерним товариствам залучати більші обсяги інвестицій і ефективно здійснювати діяльність пов'язану з цінними паперами [3, с. 46].

10 січня 2012 року парламент ухвалив у першому читанні Законопроект щодо посилення державного контролю за діяльністю учасників фондового ринку, що покликаний забезпечити належний контроль з боку держави за професійними учасниками фондового ринку, визначення реальних власників його професійних учасників і встановлення вимог до їх ділової репутації та фінансового стану. Якщо цілі даного Законопроекту будуть досягнуті можна очікувати покращення становища як на самому ринку так і усунення негативних явищ на ньому (недобросовісних спекуляцій), що сприятиме збільшенню частки інвесторів, покращення і полегшення здійснення діяльності на ньому акціонерними товариствами [6].

Також повинен існувати чіткий технологічний зв'язок між біржею і клірингової організацією. Тільки такий зв'язок дозволить створювати нові інструменти і, найголовніше, нові розрахункові механізми, які, в свою чергу, дозволять повністю гарантувати виконання всіх операцій на фондовій біржі, а це в свою чергу сприятиме зростанню довіри інвесторів та розширенню діяльності акціонерних підприємств за рахунок нових інвестицій [6].

Однією з головних умов ефективного функціонування акціонерних товариств на ринку цінних паперів є наявність розвинутої ринкової інфраструктури, яка забезпечує прискорення обігу цінних паперів та реєстрацію прав власності на цінні папери даними товариствами.

Протягом січня – листопада 2011 року порівняно з даними аналогічного періоду 2010 року обсяг біржових контрактів (договорів) з цінними паперами на організаторах торгівлі збільшився більше ніж у 2 рази (або на 113,11 млрд грн) (січень – листопад 2010 року – 104,35 млрд грн). Також в 2011 році обсяги торгів на терміновому ринку порівняно з 2010 роком зросли в 6,5 разів, кількість угод - в 7,5 разів. У листопаді 2011 року було укладено більше контрактів, ніж за весь 2010 рік [4]

Але у підсумку, на початок 2011 року індекс ПФТС (український фондовий індекс, який розраховується щодня за результатами торгів на фондовій біржі ПФТС) знизився на 45,9% , або на 453 пункти, а індекс Української Біржі - на 1034 пункти або на 41,5% в порівнянні з початком 2010 року. Таким чином, в 2011 році обидва індекси втратили всі набрані за 2010 рік пункти і навіть трохи опустилися нижче своїх значень початку 2010 року [4].

Однак інвестиційні менеджери прогнозують, що 2012 рік забезпечить ринкам акцій можливості зростання, а інвесторам - підвищення доходів. Необхідною умовою реалізації цього позитивного прогнозу є активні дії політичної влади і центробанків, і поки ці дії будуть здійснюватися, інвесторам доведеться пережити ще один період підвищеної волатильності (статистичний показник, що характеризує тенденцію ринкової ціни або доходу змінюватися з часом), що й на далі спричинятиме труднощі щодо реалізаці цінних паперів акціонерних товариств, а звідси труднощі щодо залученню ними інвестицій [2].

Висновок. Отже, ефективне функціонування акціонерних підприємств залежить від рівня розвитку національно фондового ринку. Для залученн вітчизняними акціонерними підприємствами коштів, які у формі інвестицій надходять до них через операції з цінними паперами на фондовому ринку, необхідно привести до відповідного рівня розвитку сам фондовий ринок України. Формування відповідних умов для інвестиційної активності є важливим напрямком державної політики. Адже відповідність української економіки світовим стандартам потребує створення позитивного інвестиційного клімату в країні, що сприятиме розвитку і розширенню діяльності акціонерних товариств, і загалом сектору підприємств, який як відомо, є рушієм економіки загалом. А це все не можливе без відповідного розвику фондового ринку України.

Література:

1. Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України: від 22 вересня 1995 року № 342/95-ВР// Верховна Рада України. Постанова // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №33.
2. 2012: Ринки акцій побачать світло в кінці тунелю, якщо влада буде готова його запалити/ За матеріалами Інтерфакс-Україна // Фондовий ринок. – 2012. [http://news.finance.ua/]
3. Чемодуров О. Капіталізація фондового ринку та економічне зростання/ О. Чемодуров // Економіка України. – 2011. - № 9 (598). – с. 43-53.
4. Офіційний сайт ДКЦПФР: [сайт http://www.ssmsc.gov.ua/]
5. Сайт «Oleg Soskin Portal»: [сайт http://www.soskin.info/]
6. Сайт «ЛІГА. Фінанси»: [сайт http://finance.liga.net/]

Науковий керівник: Літовська Іванна Миколаївна

Юлія Гафійчук
(Чернівці, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Розвиток фінансових ринків та інституцій є важливою та невід'ємною частиною процесу економічного зростання [3].

Актуальність цієї теми зумовлено тим, що фінансовий ринок потенційно здатний допомогти здійсненню в Україні структурної перебудови економіки, завдяки перетіканню капіталів, стати фактором економічного зростання, збільшення зайнятості, інтеграції економіки України у світове господарство [5].

Дослідженням даної теми займалися провідні вітчизняні та закордонні фахівці цієї сфери: О. Василика, В. Гейця, А. Гальчинського, В. Герасимчука, В. Кваснюка, І. Лукінова та ін. Серед зарубіжних особливо вирізняється праця американських дослідників Левіна та Кінга "Фінансовий розвиток та економічне зростання", в якій показано, що фінансова система сприяє розвитку економіки через виконання таких функцій: зменшення ризиків, оптимальне розміщення ресурсів, здійснення фінансового контролю, мобілізація заощаджень, сприяння обміну товарами та послугами [4].

Дослідження розвитку фінансового ринку України обумовлена рядом причин:

- по-перше, потребою обгрунтування дослідження проблем, що мають місце на фінансовому ринку України;
- по-друге, відсутністю у вітчизняній науці теоретичних розробок правового характеру, що визначають здійснення регулювання фінансового ринку;
- по-третє, потребою в ефективних, у практичному відношенні, рекомендаціях стосовно подальшого розвитку та становлення фінансового ринку України [1].

Фінансовий ри́нок – це сукупність обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних з процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та фінансової діяльності. Він є забезпечуючою структурою, насамперед для фінансів суб'єктів господарювання, які є базовою сферою фінансової системи.

Однією з найважливіших передумов швидкого розвитку фінансового ринку в Україні є успішне освоєння досвіду розвинених країн українськими бізнесменами й економістами як на основі вивчення друкованих джерел, прямих контактів і консультацій із зарубіжними фахівцями, так і через обмін кадрами, проходження стажування або навчання у світових фінансових центрах. Це дасть можливість сформувати кваліфіковані кадри бізнесменів і вчених, поширити в Україні вітчизняний та зарубіжний науковий і практичний досвід організації, функціонування та регулювання фінансових ринків [1].

В Україні слід впровадити цілісну довгострокову стратегію розвитку фіансового ринку України, а також для координації дій різних органів влади в сфері впровадження заходів щодо розвитку фінансового ринку. [2]

Основною метою діяльності стратегії розвитку повинно бути:

- створення ефективної системи регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ, зокрема тих їх видів, щодо яких не існує чіткого та повноцінного законодавчого поля та відсутній орган регулювання та нагляду.
- створення узгодженого законодавства та стабільного політичного і економічного середовища.
- розроблення та узгодження концепції створення та діяльності незалежного органу регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ. Цей документ має визначати засади створення та діяльності органу регулювання та нагляду, його функції та механізми їх реалізації.
- розроблення та узгодження концепції розвитку законодавчого поля фінансового сектора. Ця концепція має передбачати стратегію розробки та прийняття ряду законопроектів, що регламентують діяльність окремих видів небанківських фінансових установ та доповнюють вже існуючу законодавчу базу по фондовому ринку та банківському сектору.
- розроблення та прийняття єдиної стратегії розвитку фінансового сектору України та визначення в її рамках довготермінової програми, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку небанківського фінансового сектору в цілому та окремих видів небаиківських фінансових установ зокрема [4].

Розвиток фондового ринку ринку протягом 2009 -2011 років.

	2009	2010	2011
Відношення загального обсягу торгів до ВВП %	91,7	106,3	109,9

Отже фондовий ринок України протягом 2009 – 2010 років збільшив обсяг своїх торгів. Але це ззбільшення є недостатньо високим.

Для розвитку фінансового ринку необхідно:

- Збільшення капіталізації, ліквідності та прозорості фінансового ринку.
- Удосконалення ринкової інфраструктури та забезпечення її надійного і ефективного функціонування.
- Удосконалення механізмів державного регулювання, нагляду на фінансовому ринку та захисту прав інвесторів.
- Стимулювання подальшого розвитку фінансового ринку України [3].

Слід зазначити, що фінансовий ринок є життєво важливим фундаментом для зростання, розвитку і стабільності національної ринкової економіки. Становлення і розвиток фінансового ринку має стати ключовим елементом сильного економічного середовища, який підтримуватиме корпоративні ініціативи, забезпечуватиме фінансування реального сектора економіки через залучення інвестицій, здійснення платежів та перерозподілу капіталів. Як каталізатор економічного зростання - фінансовий ринок буде істотно впливати на забезпечення суверенітету держави та реалізацію її національних інтересів в умовах глобалізаційних процесів [5].

Отже, розвиток фінансового ринку значною мірою відображає гнучкість фінансової системи та швидкість з якою вона може пристосуватися до змін в економічному та політичному житті країни, а також до різноманітних процесів, які відбуваються за межами країни. Розвинуті фінансові ринки посилюють фінансові потоки в економіці та зменшують суспільні витрати.

Література:

1. Еш С. М. Фінансовий ринок: Навч. Посібник. - К.:Центр учбової літератури, 2009 рік.
2. Колісник М. К., Маслак О. О. Фінансовий ринок: Навч. Посіб. – 2-е вид., випр. – К.: Каравела, 2009.
3. Маслова СО., Опалов О.А. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – 2-е вид., випр. – К.: Каравела, 2007.
4. Смолянська О.Ю. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – К.: Центр навч. літ., 2010.
5. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. –К.:Знання-Прес,2011.

Науковий керівник: викладач Петрук Олександр Федорович

Юлія Гафійчук
(Чернівці, Україна)

ЗАХОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Підвищення ефективності використання основних засобів підприємств є одним з основних питань у період переходу до ринкових відносин. Від вирішення цієї проблеми залежить фінансовий стан підприємства, конкурентоспроможність його продукції на ринку.

Заходам, щодо ефективності використання основних фондів присвятили свої праці багато учених, як зарубіжних так і вітчизняних: З. Н. Борисенко, В. О. Вишневський, В. Є. Козак, О. Є. Кузьмін, Е. В. Лапін, А. Е. Фукс.

Основні засоби — це матеріальні цінності, що використовуються у виробничій діяльності підприємства понад один календарний рік з початку введення їх в експлуатацію, а також предмети вартістю за одиницю понад 500 гривень (за ціною придбання). Основні засоби підприємства включають основні виробничі засоби й невиробничі основні засоби [2 с.40].

Ефективність використання основних засобів є однією із найбільш важливих дослідницьких ланок на підприємствах. Відтворення основних виробничих засобів розглядається, як процес безперервного їх поновлення [3].

На сьогодні в Україні склалася несприятлива ситуація щодо забезпеченості та ефективності використання основних фондів. Насамперед, це пов'язано з високим ступенем зношеності виробничих фондів, який в порівнянні з минулими роками збільшився, що обумовлює нагальну потребу у заміні та модернізації наявного парку засобів виробництва (табл.1).

Таблиця 1

Ступінь зносу основних засаобів за 2009 – 2011 роки

Роки	Первісна вартість, млн.грн.	Залишкова вартість, млн.грн.	Ступінь зносу, у %
2009	49826	25498	50,1
2010	54343	27396	50,9
1 квартал 2011	58526	29442	51,2

Так, незважаючи на те, що вартість основних засобів з кожним роком збільшується, промислові підприємства виготовляють продукцію на технічно застарілому обладнанні, що за умов форсованого НТП гальмує розвиток виробництва як на рівні окремого суб'єкта підприємництва, так і країни в цілому. Тобто спостерігається викривлення ситуації щодо забезпеченості та особливостей використання основних засобів [2].

Метою вирішення зазначених проблем пропонується здійснення наступних заходів, які можна класифікувати на заходи макро- та мікроекономічного характеру. Так, серед макроекономічних заходів слід виокремити: оптимізацію структури економіки країни, загальне пожвавлення секторів промисловості, активізацію інноваційного розвитку країни. У даному напрямку до заходів, які обумовлюють державну політику можна віднести: стабільність законодавчої бази, державну підтримку інвестиційних, інноваційних проектів та професійного зростання працівників підприємств.

Відповідно серед мікроекономічних заходів можна відзначити покращення чинників екстенсивного, інтенсивного, екстенсивно-інтенсивного використання основних засобів та соціальних заходів. При цьому до першої групи заходів належать: підвищення змінності роботи устаткування, оптимальність між робочою силою та устаткуванням, а також суміщення професій. До другої – зменшення кількості застарілого устаткування, прогресивні методи організації виробництва, нові технології як передумова ефективного використання основних засобів. До третьої – освоєння проектних показників та введення в дію нових технологічних агрегатів, що обумовлюють істотні резерви екстенсивного та інтенсивного використання основних фондів. До складу соціальних заходів: створення відповідної ритмічності забезпечення робочих місць, що впливає на своєчасність доставки матеріалів; оптимальний рівень медичного обслуговування, харчування; рівень кваліфікації працівників, адже від цього залежить продуктивність та ефективність роботи працівника; механізм оплати праці, так як саме заробітна плата виступає основним стимулюючим механізмом для робітника [3 с.51].

Для більш ефективного використання основних засобів підприємство може прийняти наступні заходи:

- введення в дію невстановленого обладнання, заміна і модернізація його;
- підвищення коефіцієнта змінності, яке може бути досягнуте застосуванням оптимального графіка роботи підприємства, включаючий ефективний план проведення ремонтних і налагоджувальних робіт;
- більш інтенсивне використання обладнання на підприємствах;
- впровадження заходів НТП;
- підвищення кваліфікації робочого персоналу, яке забезпечує більш ефективне і дбайливе поводження з обладнанням;
- економічне стимулювання основних і допоміжних робітників, що передбачає залежність зарплати від випуску і якості вироблюваної продукції. Формування фондів стимулювання а також заохочення робітників , що досягли високих показників у процесі своєї роботи;
- проведення соціальних робіт, що передбачають підвищення кваліфікації робітників, поліпшення умов труда і відпочинку, оздоровчі заходи, що позитивно впливають на фізичний і духовний стан робочого [5].

Важливим напрямком підвищення ефективності використання основних фондів є зменшення кількості недіючого устаткування, виведення з експлуатації зайвого та швидке залучення у виробництво невстановленого устаткування, обсяги якого є досить значними [5 с.61].

Поліпшення використання основних засобів підприємств позначається на зниженні собівартості виробів, що в кінцевому результаті дає змогу збільшити прибуток підприємств та підвищити рентабельність їх діяльності.

Отже, на сьогоднішній день спостерігаються безліч проблем використання основних засобів підприємств. Підвищення ефективності використання основних засобів в даний час має величезне значення. Підприємства, що мають в своєму розпорядженні основні засоби, повинні не тільки прагнути їх модернізувати, збільшувати час роботи обладнання, поліпшувати склад, структуру і склад основних засобів, але і максимально підвищувати ефективність використання того, що є із застосуванням переважно інтенсивних методів.

Література:

1. Економіка підприємства: Навч. Пос./ П. В. Круш, В. І. Подвігіна, Б. М. Сердюк та ін.. - К.: Ельга - Н: КНТ, 2007.
2. Економіка підприємства: Підручник/ ред.: Й. М. Петрович. - 2-ге вид., виправл.. - Львів: Магнолія, 2010.
3. Житна І. П. Економічний аналіз господарської діяльності підприємств. — К.: Вища шк., 2008.
4. Іващенко В. І., Болюх М. А. Економічний аналіз господарської діяльності. — К.: КНЕУ, 2009.
5. Шваб Л.І. Економіка підприємства: Навч. посібник. – К.: Каравелла, 2008.

Науковий керівник: Гаватюк Людмила Станіславівна

УДК 339.138

Марина Головіна
(Київ, Україна)

ВИСТАВКИ ТА ЯРМАРКИ – ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Анотація. Соціально-економічний розвиток України супроводжується постійним зростанням виставково-ярмаркової діяльності. Нині вона не лише сприяє зміцненню міжнародного авторитету держави, розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, просуванню вітчизняних товарів на ринки інших країн, а також є одним із видів рекреаційно-туристичної діяльності.

Ключові слова: ярмарки, виставки, виставково-ярмаркова діяльність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки для промислових підприємств надзвичайно актуальним є розширення існуючих національних ринків збуту та вихід на нові міжнародні ринки. У цьому напряму ефективним інструментом інтегрованих маркетингових комунікацій є виставкові заходи, що проводяться на міжнародному рівні. Однак, для ефективної участі у конкретному заході підприємствам необхідно використовувати всі його можливості, зосереджуватись на унікальності виставкового потенціалу та чітко визначитись з цілями участі. Проблема виставко-ярмаркової діяльності в Україні полягає у відсутності теоретичних навичок у даній сфері.

Аналіз останніх досліджень. Особливості розвитку виставкової індустрії відображені в працях таких відомих українських та зарубіжних науковців, як Грищенко І. М., Стровський Л. Е., Пєтєлін В. Г., Гусєв Э. Б., Ламбен Ж. Ж., Шарков Ф. И., Критсотакіс Я. Г., Багрова І. К., Власюк В. О., Гетьман О. О., Григоренко О. Ю., Пєтєлін В. І., Рєдіна Н. П та інші

Постановка завдання. У зв'язку з цим, завдання статті полягають у дослідженні теоретичних засад виставкової діяльності експонентів в сучасних умовах, виокремлення переваг та недоліків виставково-ярмаркових заходів, порівняння виставки та ярмарку за допомогою сформованих критеріїв, узагальнення функцій виставково-ярмаркових заходів та розрахунок динаміки основних показників виставкової діяльності, оцінка її стану на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Виставки та ярмарки займають особливе місце в арсеналі засобів рекламного впливу, так як вони представляють дуже широкі можливості демонстрації виробів, що рекламуються для встановлення прямих контактів безпосередньо з покупцями та продавцями.

Проект Закону України «Про виставкову діяльність в Україні» трактує поняття виставки та ярмарки наступним чином [1; с. 3].

Виставка — організована за допомогою виставкового підприємства демонстрація експонентами своєї продукції, яка проводиться на певних площадях у визначений термін з метою пошуку партнерів для укладення угод.

Ярмарок — організований за допомогою виставкового підприємства продаж особами своєї продукції, яка провадиться на певних площадях у визначений термін. Поняття ярмарки та виставки істотно відрізняють, їх основні відмінності наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння ярмарку та виставки

Критерій порівняння	Ярмарок	Виставка
Основне призначення	укладання торговельних угод	демонстрація досягнень
Мета	укладання прямих торговельних угод по зразках продукції	розповсюдження інформації з кінцевою метою стимулювання продажів за зразками
Споживачі	кінцеві споживачі	Посередники
Кількість зразків	велика	Обмежена
Масштаби	великі	Обмежені
Час та місце проведення	проведення ярмарку в точно визначений час регулярно в одному й тому самому місці	може бути організована у будь-якому місці й у будь-який час

Основною відмінністю ярмарки від виставки є її основне призначення, для ярмарку це – укладення торгівельних угод по зразках продукції, а для виставки – демонстрація досягнень з метою стимулювання продажів за зразками. Проте, незважаючи на різницю між ярмарками та виставками очевидним є подібність даних визначень. Найголовніша їх спільна риса – ринкових характер виставково-ярмарочних заходів. Ярмарки при цьому більше орієнтуються на спеціалізованого відвідувача-покупця, оптовика, тобто на здійснення продаж експонентами продукції, що демонструється. У той час виставки зосереджені на більш широкому колі можливих споживачів, на приверненні їх уваги до товару. І виставки і ярмарки організуються фізичними та юридичними особами, мають обмежену тривалість, діють періодично в постійних або заздалегідь визначених місцях, призначені для великої кількості експонентів і відвідувачів і є організованими товарними ринками. Крім того, кінцевою метою організації як виставок, так і ярмарків є сприяння збільшенню обсягів реалізації продукції, що виробляється на фірмі.

Виставки та ярмарки класифікують наступним чином [2; с. 17]:

1) міжнародні виставки та ярмарки: загальногалузеві та спеціалізовані;
2) національні виставки: стаціонарні, пересувні;
3) оптові та роздрібні ярмарки;
4) спеціалізовані виставки рекламодавця: стаціонарні, пересувні, виставки-продажі;
5) постійнодіючі експозиції, кабінети зразків, демонстраційні зали [3; с.12].

В загальному недоліки та переваги виставково-ярмарочної діяльності можна описати наступним чином:

Переваги: наочність зразків продукції, що демонструються та можливість їх показу в дії; можливість миттєвого встановлення ділових контактів; позитивна дія елементів «святкової атмосфери», безпосереднє і одночасне порівняння конкуруючих товарів; сприяння укладенню угод; співпраця із професійною аудиторією; прямі контакти з представниками преси, зокрема професійних видань.

Недоліки: висока вартість організації та участі; порівняно рідка періодичність; недостатньо широкий регіональний охват представників груп цільового впливу.

Основними функціями виставки та ярмарку є [4; с. 24]:

• концентроване дзеркальне відображення відповідного ринку;
• забезпечення і збільшення видимості ринку;
• дозволяють прояснити ситуацію на ринку;
• відкривають доступ до нових ринків;
• дозволяють встановити пряму залежність між ціною і якістю.
• дають можливість контакту з численними і компетентними спеціалістами за короткий проміжок часу [5; с. 9].

В рамках виставок та ярмарків організації за допомогою (експонатів) демонструють вироблені товари чи послуги з ціллю вивчення кон'юктури та сприяння збуту, проводяться ділові переговори потенційних учасників операцій купівлі-продажу, уточнюються комерційні позиції, здійснюється оптова торгівля по зразках, підписуються зовнішньоторговельні договори, контракти.

Виставково-ярмаркова діяльність застосовується практично для усіх видів товарів та продукції. Для товарів масового споживання проводяться переважно загальногалузеві ярмарки, виставки та виставки-продажі.

Число та розмір міжнародних загальногалузевих та спеціалізованих ярмарок та виставок регулюються потребою світових ринків, які вони обслуговують. Ярмарко-виставкові заходи, які не відповідають вимогам суспільства, що висуваються, як правило, відмирають, а нові - виникають у відповідності до тенденцій загального розвитку світового господарства.

У світовій економіці роль і значимість виставкової діяльності постійно зростає. Всесвітня асоціація виставкової діяльності (UFI), членом якої є Виставкова федерація України (ВФУ), прогнозує подальший динамічний розвиток виставкового бізнесу. Це підтверджується розвитком світового виставкового ринку: розбудовується сучасна інфраструктура виставок, збільшується кількість виставкових заходів, кількість учасників виставок тощо. Такі ж тенденції прослідковуються і на українському виставковому ринку [5; с. 37].

Динаміку основних показників виставкової діяльності у період з 2004 по 2011рр. наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка основних показників виставкової діяльності у період з 2004 по 2011 р.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010 рік у % до 2009 року
Кількість проведених виставкових заходів - всього	1 019	1 094	1 107	1 088	1 174	1 076	1 127	104,7
із них								
виставки	453	572	566	593	653	512	510	99,6
ярмарки	566	522	541	495	521	564	617	109,4
Кількість учасників виставкових заходів	72 006	66 376	74 082	74 937	82 453	68 745	73 367	106,7
Кількість відвідувачів виставкових заходів, тис.осіб	10 101	9 834	11 891	11 006	13 309	10 629	11 161	105,0
Загальна виставкова площа виставкових центрів, тис.кв.м	198	203	210	169	192	196	206	105,1
Кількість учасників виставкових заходів	72 006	66 376	74 082	74 937	82 453	68 745	73 367	106,7

Як видно із даних таблиці кількість проведених виставкових заходів протягом 2004-2010 років потроху зростає, це пов'язано із тим що форми та зміст виставково – ярмаркових заходів з плином часу зазнають змін під дією потреб ринку. Тематичні вузькоспеціалізовані ярмарки можуть перерости в тематичні загальногалузеві, а на базі них можуть утворитись ярмарки з більш вузькою направленістю, товарні ярмарки можуть перетворитись в тематичні і т д. Ярмарково-виставкові заходи, які не відповідають вимогам, що висуваються, як правило, відмирають, а нові - виникають у відповідності до тенденцій загального розвитку світового господарства.

На сьогодні лідерами серед українських операторів є такі найбільші виставкові оператори: «Авто-ЭКСПО» (Київ), «Бізнес-Лайн» (Київ), «Внешэкспобизнес», «ГалЭКСПО» (Львів), «КиївЕкспоПлаза» (Київ), «КОМІНФО» (Дніпропетровськ), «Міжнародний виставковий центр» (Київ), Національний комплекс «Експоцентр України» (Київ), «Одеський будинок» (Одеса), тощо [6; с. 17].

Виставково-ярмаркова діяльність в Україні регулюється Указом Президента України від 30 жовтня 1996 року № 1015/96 «Про заходи з удосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні». 2 листопада 2000 року було прийнято розпорядження Президента України від № 343/2000 «Про удосконалення проведення виставково-ярмаркових заходів в Україні», яке зобов'язує Кабінет Міністрів України передбачати в загальнодержавних програмах соціально-економічного розвитку проведення спеціалізованих виставок та ярмарків з найбільш актуальних тематик тощо. Розроблено проект Закону № 7812 від 12.07.2005 «Про виставкову діяльність в Україні» [2]. Підприємства-організатори виставкових заходів в Україні на добровільних засадах керуються «Концепцією розвитку виставкової діяльності», що була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2003р. №459-р.

8 січня 2012 року Уряд України затвердив перелік виставок і ярмарків, що проводитимуться в 2012 році, яким надається статус міжнародних та національних. Перелік включає в себе 139 виставково-ярмаркових заходів, з них 37 національних, 102 міжнародних.

Виставкова діяльність в Україні є пріоритетною галуззю, важливим важелем нарощування експортного потенціалу, просування продукції вітчизняних виробників на міжнародні ринки, залучення передових фірм до участі в розвитку економіки країни [1].

Висновки. Отож участь підприємств у міжнародній виставковій діяльності сприяє збільшенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції і послуг, удосконаленню технологій, залученню інвестицій, забезпеченню науково-технічного і технологічного оновлення вітчизняного виробництва, розвитку ділового туризму в регіонах України та активізації інноваційного процесу та виробничої кооперації.

Підприємство, що приймає участь у виставках чи ярмарках має такі переваги як: наочність зразків продукції, що демонструються та можливість їх показу в дії; можливість миттєвого встановлення ділових контактів та укладення угод; безпосереднє і одночасне порівняння конкуруючих товарів; прямі контакти з представниками преси. А головним недоліком залишається висока вартість організації та участі та порівняно рідка періодичність.

Завдяки виставковим заходам на внутрішній ринок країни надходить найбільш конкурентоздатна продукція вітчизняного та зарубіжного виробника, також формується значна частина експортного потенціалу, тому промислові підприємства розглядають виставкові заходи як найефективніший спосіб просування продукції, можливо єдиний для виходу на зарубіжні ринки.

Література:
1. Закон України “Про виставкову діяльність в Україні ” (проект). — Режим доступу : // www.zakon.rada.gov.ua
2. The Global Association of the Exhebition Industry — Режим доступу : // http://www.ufi.org/
3. Сайт Виставкової федерації України — Режим доступу : // http://www.expo.org.ua
4. Александрова Н., Сорокина Е., Филоненко И. Выставочный менеджмент. М.: Промэкспо, 2001. — 183 с. — ISBN 5-279-02291-8
5. Миллер С. Как использовать торговые выставки с максимальным эффектом. — М.: Довгань, 1998. — 112 с. — ISBN 9984-96004-8
6. Циганкова Т. Виставки і ярмарки як інструменти маркетингу: // Маркетинг в Україні. — 2000. — № 2. — С. 38-41
7. Грищенко І. М. Ринкові аспекти виставкової діяльності в Україні на сучасному етапі // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 9. — С. 113-119.

Науковий керівник:
кандидат економічний наук Гук Ольга Володимирівна

УДК 336.143

Альона Городюк
(Чернівці, Україна)

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Постановка проблеми. Фінансова сторона діяльності є однією з найхарактерніших рис економічного життя країн з розвинутою ринковою економікою. Тому роль фінансового менеджменту в умовах переходу до ринку визначається необхідністю усунення проблем в управлінні економікою держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова система перебуває у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних економістів, про що свідчать безліч зарубіжних праць, виданих останніми роками. Аналіз проблем та особливостей фінансового управління досліджували такі зарубіжні вчені як Р. Брейлі, Є. Брігхем, А. Гропелі, М. Портер, С. Рос та ін. Питання фінансової системи висвітлюється в працях В. Федосова, В.Опаріна, С. Льовочкіна, (в монографії «Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми та напрямки» (2002), де досліджені напрями і засади фінансової реструктуризації в Україні в перехідний до ринкової економіки період), С. Науменкової (в науково-дослідній праці «Теоретичні основи формування бюджетної політики в системі регулювання соціально-економічного розвитку країни» (2010-2011)), В. Міщенка (в дисертації на тему «Формування ефективної структури фінансового сектору України») та ін.; розглядали бюджетну та податкову системи як невід’ємні складові фінансової та їх вдосконалення такі вчені як В. Андрущенко («Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво»), Т. Бабич («Аналіз податкової системи і пропозиції до її вдосконалення»), Т. Єфименко («Бюджетна політика України в системі інструментів конкурентоспроможності держави»), І. Луніна («Податкова політика України у контексті створення умов для економічного зростання») та інші.

Постановка проблеми. Основними завданнями даної статті є виявлення проблем та обґрунтування необхідності механізму вдосконалення бюджетного менеджменту.

Результати досліджень. В умовах перехідної економіки зростає роль державних фінансів. Фінансова система країни при поступовому зростанні економіки удосконалюється. Це стосується насамперед державних фінансів, так як ефективність фінансової системи та фіскальної політики значною мірою залежить від пріоритетів державного бюджету [5; с. 5].

Основні проблеми у бюджетній системі, що потребують комплексного підходу щодо їх вирішення та проведення відповідних системних змін, полягають у наступному:

- достатньо висока ступінь централізації бюджетних ресурсів, що перешкоджає проведенню політики децентралізації суспільних фінансів (за даними МФУ за 2011 рік частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України становила всього 83737,9 млн. грн. або 21%);
- орієнтація бюджетних видатків переважно на споживання, а не на розвиток (видатки розвитку визначені в сумі 48,7 млрд.грн., або 15,1% усіх видатків бюджету);
- низький абсолютний і відносний рівень капітальних видатків з місцевих бюджетів, що суперечить обраному курсу на формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку країни (у 2011 році частка капітальних видатків місцевих бюджетів становила 28237,4 млн. грн. 15,9%);
- слабка дохідна база та висока трансфертна залежність місцевих бюджетів, яка не відповідає потребам формування фінансово самостійного самоврядування (дотації вирівнювання у 2011 році з державного бюджету місцевим бюджетам перераховано у сумі 43629,9 млн. грн.; субвенції та додаткові дотації з державного бюджету місцевим бюджетам профінансовані у сумі 51639,3 млн. грн.) [7];
- відсутність ефективних стимулів до збільшення доходів державного і місцевого бюджетів, а також дієвих механізмів подолання регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць;
- недосконалий порядок надання міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам з державного бюджету України (бюджетна система України спрямована на підтримку не самодостатніх (тих, що володіють власною фінансовою базою), а дотаційних територіальних громад та регіонів).
- нерозвиненість демократичних принципів функціонування бюджетної системи та організація функціонування бюджетного процесу, серйозні порушення у сфері розподілу і використання бюджетних коштів, відсутність дієвої системи суспільного контролю за станом державних і місцевих фінансів [4. с. 47].

У сфері податкової політики спостерігається порівняно високий рівень податкового навантаження, низький рівень збору податків через ухилення від їх сплати та приховування платниками податків реальних доходів (за різними оцінками частка тіньової економіки в Україні становить 35-45%, що істотно скорочує податкові надходження). Разом з прийняттям Податкового кодексу спостерігається тенденція до покращення – за 2011 рік рівень податкового навантаження значно знизився і становив близько 20% від ВВП порівняно з 2009 роком, коли податкове навантаження становило 37,3% від ВВП [7].

Фінансова політика, яка також залежить від монетарної сфери, потребує розв’язання наступних проблем: відсутність єдиної системи регулювання кредитних, фондових, валютних, бюджетних та податкових потоків фінансового ринку країни; інтенсивне витіснення із внутрішнього ринку акціонерних банків з національним капіталом іноземними банками; висока процентна ставка за кредит, коли через низький рівень рентабельності більшості виробничих підприємств виникають серйозні перепони для повернення комерційного кредиту, а отже, для його отримання та ін.

На ефективність фінансової політики істотно впливає відсутність затвердженої Верховною Радою довготермінової програми розвитку економіки України з визначенням 2-5 чітких пріоритетів розвитку країни, реалізацію яких забезпечував би кожен наступний уряд, незалежно від його політичної платформи. Натомість прийнято невиправно велику кількість державних програм, наслідком чого стало розпорошення й без того обмежених фінансових ресурсів і зриви термінів їх виконання [2; с. 55].

На нашу думку, пріоритетними завданнями розвитку країни є: впровадження та вдосконалення програмно-цільового методу формування бюджетів, удосконалення системи між бюджетних трансфертів з метою забезпечення самостійності і стимулювання розвитку місцевих бюджетів, співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями для поліпшення інвестиційного клімату України та залучення інвестицій тощо.

Нинішній склад українського парламенту особливий – переважна його частина представляє великий бізнес, який практично і визначає бюджетну політику держави. Доцільно передбачити в Законі про Держбюджет України на наступний бюджетний період підвищення ставки податку на прибуток тих підприємств, де частка приватної власності цих депутатів перевищує 50% [5; с. 23].

Основними завданнями при реформуванні бюджетного менеджменту є:

- застосування стратегічного планування і покращення середньострокового макроекономічного і бюджетного прогнозування;
- удосконалення програмно-цільового бюджетування та застосування його на рівні місцевих бюджетів з метою ефективного використання обмежених бюджетних ресурсів;
- удосконалення казначейського обслуговування бюджетів для оперативного управління бюджетними коштами, забезпечення дотримання бюджетного законодавства, спрощення казначейського обслуговування місцевих бюджетів;
- реформування системи управління державним боргом з метою збалансування бюджетів усіх рівнів і залучення необхідних ресурсів для розвитку економіки;
- реформування місцевих бюджетів в напрямку забезпечення фінансової самостійності і розвитку територіальних громад;
- реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю;
- удосконалення та стабілізація податкової та митної політики для підвищення фіскальної ефективності податків, підтримки вітчизняних виробників і забезпечення інтеграції країни у світове співтовариство;
- формування цілісної та ефективної системи управління державними фінансами [5; с. 25].

Для досягнення цих цілей потрібно, перш за все, підготувати необхідну законодавчу базу; проводити заплановані заходи у різних сферах управління державними і місцевими фінансами одночасно і в достатньо стислі строки, забезпечуючи при цьому їх взаємоузгодженість та взаємообумовленість. Для покращення функціонування державного сектора необхідно оптимізувати його обсяги видатків і доходів, виходячи з міркувань економічної доцільності, створити цілісну систему управління державною власністю, сформувати дієвий механізм контролю за діяльністю об'єктів з державною участю, запровадити конкурсний відбір управлінських кадрів, встановити їх персональну відповідальність за результати роботи державних підприємств [4; с. 47].

Бюджетна програма повинна бути тісно пов'язана з державними програмами та загальнодержавною стратегією розвитку, орієнтуватись не на витрачання коштів у запланованому економічному напрямі, а на результати виконання завдань [3; с.79].

Головною проблемою політики бюджетних витрат є хронічний дефіцит фінансових ресурсів політика державних витрат повинна бути синхронізована з очікуваним рівнем доходів і мати середньо терміновий характер. Первинною ланкою в бюджетному прогнозуванні і плануванні мають бути доходи бюджету, а не його витрати [2; с. 55].

В Україні потрібно оптимізувати мережу виконавців бюджетних програм для того, щоб на одне завдання припадала мінімальна їх кількість, так як наслідком неоднорідного підпорядкування стає неповноцінне фінансування установ, що належать до однієї галузі.

Серед пріоритетних державних (цільових) програм України особлива увага приділяється реформуванню системи соціального захисту, посиленню цільової спрямованості соціальних програм, підвищенню мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, допомога окремим верствам населення [3; с. 79].

Отже, основними напрямками вдосконалення бюджетного менеджменту є:

- забезпечення ефективного функціонування податкової системи, мобілізації бюджетних доходів у обсягах, визначених відповідно до вимог податкового законодавства;
- формування бюджетних видатків, орієнтованих на стимулювання економічного зростання, з огляду на необхідність забезпечити реалізацію пріоритетів економічної і соціальної політики; створення умов для інвестиційної та інноваційної діяльності; орієнтація бюджетних видатків на досягнення кінцевих соціально-економічних результатів;
- створення ефективної системи управління та регулювання бюджетними ресурсами, застосування механізму обліку всіх зобов'язань, здійснюваних центральними та місцевими органами влади при виконанні покладених на них функцій, виробленні критеріїв фінансування зобов'язань, прийнятих у попередні роки;
- здійснення структурних реформ у соціальній сфері, слід досягти підвищення ефективності використання бюджетних коштів шляхом скорочення та ліквідації малоефективних та неефективних витрат, підвищення рівня оптимізації видатків у бюджетній сфері;
- реформування між бюджетних відносин з метою досягнення взаємного розуміння і згоди в питаннях розподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи та адміністративно-територіальними утвореннями, створення належних умов для ефективного використання центральними та місцевими органами виконавчої влади покладених на них функцій [5; с. 20].

Отже, цілому фінансова політика може бути ефективною, якщо її розглядати й реалізувати як сукупність цілеспрямованих державних дій та заходів у частині формування й ефективного використання фінансового потенціалу країни, окремих регіонів та секторів економіки в напрямі прискорення соціально-економічного зростання, підвищення стійкості корпоративних фінансів і фінансів домогосподарств, удосконалення інституційної сфери, яка забезпечує реалізацію цієї політики.

Література:

1. Буковинський С. Формування бюджетної політики у ринковому середовищі / Буковинський С. // Вісник НБУ. – 2006. – С. 14-21.
2. Даниленко А.І. Проблеми фінансової політики України й розвитку фінансово-монетарних важелів / Даниленко А.І. // Фінанси України. – 2007. – №9. – С. 51-58.
3. Жибер Т.В. Удосконалення процесу бюджетування в Україні / Жибер Т.В. // Фінанси України. – 2009. – №8. – С. 76-81.
4. Кириленко О. Актуальні проблеми модернізації державних фінансів України / Кириленко О. // Вісник економічної науки. – 2008. – №1. – С. 46-50.
5. Кудряшов В. Стан державних фінансів та напрями їх оздоровлення / В. Кудряшов // Економіка України, 2011. – № 3. – С. 14-26.
6. Радіонов Ю. Актуальні проблеми розвитку міжбюджетних відносин / Ю. Радіонов // Економіка України, 2011. – № 5. – С. 54-64.
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.minfin.gov.ua/

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент. Юрій Е.О.

УДК 338.2

Фируза Жапакова
(Киев, Украина)

МОДЕЛЬ ИНФОРМАЦИИ В ТРУДОВОЙ ТЕОРИИ СТОИМОСТИ

В этой статье мы хотим доказать, что ***трудовая теория стоимости*** является научной теорией в самом сильном смысле эмпирических наук. Вначале мы уточним, что мы считаем критериями научности, а затем покажем, что они практически выполняются для трудовой теории стоимости. Научные теории говорят нам что-то о материальном мире. Это средства, с помощью которых мы одновременно объясняем и предвидим различные стороны реальности. Они не являются единственными

средствами объяснения: мифы, сказки и религия также объясняют мир, но с более ограниченной способностью предсказания. Теория, не делающая предсказаний, не может быть научной, а та, чьи предсказания не подтвердились, лишается права считаться наукой. Научная теория делает проверяемые предсказания. Обратите внимание, что под «предсказанием» мы не имеем в виду только предсказание будущего, хотя оно сюда тоже входит. Историческая наука может формулировать временные «послесказания» как логические предсказания. Научные предсказания дают информацию о мире, которая была недоступна в имевшихся ранее данных. Например, австралопитек жил задолго до Дарвина, но его существование – как «недостающего звена» - было выведено на основе теории эволюции гораздо позже. Такие предсказания предполагают применение какого-то общего закона к уже известным данным и получение производных данных, правильность которых может быть проверена. Производные данные не обязательно должны относиться к будущему или даже быть до того неизвестными, если только они не использовались в качестве входных.

Теперь мы можем вернуться к нашей главной теме, оценке версий теории стоимости в терминах *предсказывающей мощности* или *прироста информации*. У трудовой теории стоимости самая простая формула, цены продукции по *теории Сраффе* немного сложнее, а цены продукции по *теории ВОС* имеют самую сложную формулу (если считать только входные данные). Более сложная формула может быть оправдана, если прирост предсказанной информации превышает дополнительную сложность формулировки. Общее уравнение содержания информации или энтропии в последовательности символов выглядит следующим образом:

$H=-\sum_i \pi_i \log_2(\pi_i)$, где H - энтропия последовательности битов, π_i - вероятность нахождения i-того символа, вероятности складываются по всей последовательности символов 4 . Определим наши символы как отношение p/e, где p - это рыночная цена, а e - оценка рыночной цены или с помощью трудовой стоимости, или с помощью какой-то формы цены продукции. Определив наши символы таким образом, мы получаем условную энтропию вектора рыночных цен P при данном векторе оценок E. То есть

$H(P|E)=-\sum_i \pi_i \log_2(\pi_i)$,где $\pi_i = Pr(p/e \in x_i)$, вероятность, что случайно выбранная единица продукции имеет отношение p/e, попадающее в $i-\text{тый}$ малый интервал (ширина этих интервалов определяется точностью измерений). В общем случае лучшей оценкой будет та, которая дает наименьшую условную энтропию вектора рыночных цен, поскольку это означает, что бóльшая часть информации в этом векторе уже закодирована в самой формуле оценки. Исходя из общего содержания информации в векторе рыночных цен $H(P)$, мы можем рассчитать взаимную информацию или *«трансинформацию»* как $I(P;E)=H(P)-H(P|E)$. Эта величина есть показатель уменьшения неопределенности относительно P, достигаемая при предсказании E; при прочих равных условиях мы хотим увеличить ее до максимума, но необходимо также принимать во внимание требуемое количество входной информации. В этом свете предельная предсказательная эффективность теории будет равна $\frac{\Delta I(P;E)}{\Delta I(input)}$,отношению прироста трансинформации к приросту поступления информации для относительно более простой теории. Эта предельная предсказательная эффективность дает меру элегантности теории.

Чтобы провести эти расчеты, нам потребуются: 1) показатели общего содержания информации в векторе рыночных цен и 2) распределение вероятности для отношения. Мы оцениваем содержание информации в векторе рыночных цен, предполагая определенную точность входных данных, а именно: показатели даны с точностью до 3 цифр или 9,96 битов точности. Тогда информационное содержание вектора рыночных цен будет равно: 47 отраслей по 9,96 битов в каждой, или около 470 битов. Точное количество цифр после запятой относительно неважно, поскольку более высокое даст преимущество (то есть равным образом поднимет значение) всем методам оценки. Наши данные взяты из американской таблицы затрат/результатов 2010 года и показателей Бюро экономического анализа по основному капиталу за тот же год. Данные бюро по сравнению с таблицей более агрегированы по заводам и оборудованию. Следовательно, мы должны объединить некоторые строки и колонки таблицы, чтобы гарантировать, что у каждой отрасли есть отдельная цифра, которой сопоставлены данные по заводам и оборудованию. В получившейся таблице 47 колонок и 61 строка. Колонки – создающие вместе с первыми 47 строками квадратную подматрицу, - представляют агрегированные группы отраслей. Остальные строки содержат: затраты, для которых нет соответствующей информации о результатах, например, «Образовательные и социальные службы, добровольные организации» или «Несопоставимый импорт» (всего 9 строк); «Компенсация наемным работникам», которую мы считаем переменным капиталом; «Другая добавленная стоимость», которую мы считаем прибылью; «Финансы» - мы считаем их соответствующим процентам с капитала и включаем в прибыль; «Недвижимость и гонорары» и «Непрямые налоги на прибыль и неналоговые обязательства».

Два последних пункта создают некоторые аналитические проблемы. На агрегатном уровне они, вероятно, являются частью прибавочного продукта, но с точки зрения фирм, которые уплачивают непрямые налоги и ренту, они представляются расходами. Пока существует тенденция к выравниванию нормы прибыли, мы считаем чистую прибыль, а не прибыль после уплаты непрямых налогов и рентных платежей. В отсутствие более удовлетворительного решения в настоящем исследовании мы просто исключили их из всех наших расчетов (т.е. удалили их из расчета и издержек, и прибыли). Цифры БЭА даны по постоянному капиталу; мы предполагаем, что дополнительно отрасли располагают запасами переменного капитала, равным месячной себестоимости (причем себестоимость для расчетов по ВОС включает в себя зарплаты, а для расчетов цен по Сраффе – нет). Необходимо отметить, что моделирование постоянного капитала – это логический двойник моделирования времени оборота. Мы предполагаем, что для совокупного капитала оборот переменного капитала составляет один месяц. Это предположение основано на сильных упрощениях: предполагается, что год состоит из 12 производственных периодов, соответствующих выплате месячной зарплаты, а общие запасы товаров в процессе производства и в цепях оптовой и розничной торговли равны продажам за месяц. То есть мы предполагаем, что время оборота переменного капитала - один месяц, и зарплаты выдаются авансом, а оборотный постоянный капитал закупается одновременно с рабочей силой. (При расчете цен по Сраффе мы предполагаем, что зарплаты выплачиваются в конце месяца). Более сложное исследование должно было бы изучить движение счетов фирм в каждом секторе экономики и построить модель реального работающего капитала. В отраслях, где производство основано на системах оперативной поставки, складские запасы гораздо меньше, следовательно, оборот – быстрее; для других отраслей оценка запасов в один месяц, наоборот, недостаточна. Для расчета показателя общего выпуска по каждой отрасли при использовании трудовой стоимости и моделей по Сраффе использовались итеративные процедуры, описанные выше. Оценки ВОС общего выпуска получены одним проходом без преобразования исходных данных. Таким образом получены три оценки вектора совокупных цен; корреляции между этими оценками и наблюдаемыми ценами показаны в табл.1.

Таблица 1. Корреляции между ценами по секторам экономики и их предсказанными значениями для 47 секторов американской промышленности

	Наблюдаемая цена
Трудовые стоимости	0,983
Цены ВОС	0,989
Цены по Сраффе	0,983

Как мы видим, все оценки хорошо коррелируют с рыночными ценами, причем оценки по ВОС немного точнее остальных. Корреляции не взвешены; каждый сектор просто считался одним наблюдением. Мы также рассчитали корреляции между регистрациями переменных – в согласии с аргументом Шайха (2004) о накапливающейся ошибке в связи цена-стоимость. Распределение корреляции осталось неизменным (трудовые стоимости – 0,980, цены ВОС – 0,986, цены по Сраффе – 0,980). Мы также рассчитали взвешенные корреляции, веса назначались по предсказываемой переменной (то есть в случае трудовых стоимостей как доля общественного труда, затраченного в каждом секторе): в этом случае цены ВОС по-прежнему были точнее всех – корреляция 0,989, а трудовые стоимости (0,987) оказались впереди цен по Сраффе (0,985). Для каждой отрасли мы затем рассчитали отношение рыночной цены выпущенной продукции к каждой из оценок, получив вектор отношений рыночная цена/стоимость, рыночная цена/цена ВОС и рыночная цена/цена по Сраффе. Энтропия этих векторов рассчитывалась следующим образом:

1.Для наблюдений была проведена свертка по Гауссу (со стандартным отклонением 0,08), каждое наблюдение взвешено относительно общего выпуска продукции данной отрасли в денежном выражении. В результате получилась таблица функции плотности вероятности, связывающей цены с различными их оценками. Теоретической основой для свертки стал тот факт, что каждое отдельное наблюдение на деле является средним показателем по отрасли: мы предполагаем, что для различных производителей в отрасли наблюдается нормальное распределение отношения цена/стоимость вокруг этого среднего.

2. Функция энтропии была проинтегрирована в диапазоне от 0 до 3 с разбиением на 1000 шагов интегрирования. 1000 шагов дают максимально возможную величину интеграла равную = 9,96, то есть предполагаемой точности данных в таблицах. Интервал [0;3] был выбран для интегрирования, поскольку плотность вероятности для всех оценок за пределами этого диапазона падает до нуля. Получившаяся условная энтропия рыночных цен относительно каждой оценки показана в табл. 2.

Таблица 2. Расчеты энтропии (P – наблюдаемая цена, E1 – трудовые стоимости, E2 – цены ВОС, E3- цены по Сраффе.

	(P|E1)	(P|E2)	(P|E3)
Условная энтропия	8,028	7,538	7,734
Потенциальная энтропия	9,966	9,966	9,966
Трансинформация I(P4;E)			
- для одного предсказания	1,938	2,428	2,232
- для всех 47 отраслей	91,09	114,12	104,90
За вычетом того, что уже известно о ценах	0	-468	0
Чистое предсказание	91,09	-354	104,90
Дополнительная входная информация	0	90	90
Прирост информации на бит дополнительной входной информации	-	-3,93	0,153

Четвертая строка в таблице показывает общее количество информации о ценах для 47 отраслей, которое может дать каждая из моделей. В терминах выхода информации модель ВОС превосходит модель Сраффа, а та превосходит модель трудовой теории стоимости. В терминах исходной информации модели выстраиваются в прямо противоположном порядке, поскольку модель Сраффы требует дополнительного вектора из 47 элементов с данными о постоянном капитале, а модели ВОС нужен еще и вектор входных цен из 47 элементов. Сколько дополнительной информации содержится в каждом из этих векторов? Если мы предположим, что они точны до трех знаков, тогда в каждом из векторов содержится 468 битов. Но, вероятно, не имеет смысла требовать, чтобы данные о ценах и постоянном капитале были даны с такой точностью. Поскольку мотивацией для построения модели ВОС было как минимум воспроизвести марксистскую технику преобразования стоимостей в цены продукции, мы предположим, что данные по постоянному капиталу должны иметь точность не большую, чем цены, рассчитанные только по трудовым стоимостям – примерно 1,9 битов на показатель или 90 битов на весь вектор. Эффективность использования этой дополнительной информации в теории Сраффы довольно низкая: для каждого бита, добавленного к входным данным, к выходным данным добавляется примерно 0,15 бита.

Необходимо заметить, что требуемая дополнительная информация в обоих случаях сильно различается. В случае ВОС требующаяся дополнительная информация относится к переменной, которую модель и предсказывает, а именно к цене. В идеале мы должны предоставить для расчетов цены, запаздывающие всего на один период производства. При использовании таблиц затрат/результатов это невозможно, поэтому на деле мы используем текущие относительные рыночные цены. Учитывая, что данные по ценам в таблицах отражают средние цены за год – срок, значительно больший, чем любая правдоподобная оценка «периода производства» - разница между текущим и предшествующим периодом размывается.

Література:

1. 1.Chaitin, G. J., 2007, Information, Randomness and Incompleteness, Singapore: World Scientific.
2. 2.Cockshott, W. P., A. Cottrell and G. Michaelson, 2009, “Testing Marx: some new results from UK data”, Capital and Class, 55, Spring, pp. 103–29.
3. 3.Farjoun, E. and M. Machover, 2003, Laws of Chaos, London: Verso.
4. 4.McGlone, T. and A. Kliman, 2006, “One system or two? The transformation of values into prices of production versus the transformation problem”, in A. Freeman and G. Carchedi (eds) Marx and Non-Equilibrium Economics, Aldershot: Edward Elgar, pp. 29–48.
5. 5.Penrose, R., 1989, The Emperor’s New Mind, Oxford: Oxford University Press. (Русский перевод: http://polbu.ru/penrose_kingmind/)
6. 6.Shaikh, A., 1984, “The transformation from Marx to Sraffa”, in A. Freeman and E. Mandel (eds) Ricardo, Marx, Sraffa, London: Verso, pp. 43–84.
7. 7.Reza, F. M., 1998, An Introduction to Information Theory, New York: McGraw-Hill.
8. 8.Solomonoff, R. J., 1994, “A formal theory of inductive inference”, Information and Control, vol. 7, no. 1, March, pp. 1–22.

УДК 331.522

Тетяна Іванова
(Україна, Донецьк),
Марина Дьоміна
(Україна, Макіївка)

ВПЛИВ РІВНЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Перебудова економічних відносин в Україні, яка триває протягом усього часу існування незалежної української держави, привела до зниження рівня життя переважної частини населення, зменшення його платоспроможності, спричинила розшарування суспільства за рівнем доходів.

Проте нерівномірність регіонального розвитку і рівня життя населення створює передумови для соціального напруження в суспільстві, уповільнює ринкові перетворення та знижує їх ефективність. На сьогодні регіони України мають різні рівні життя населення.

В Указі Президента України «Про Основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2011 року» відзначається, що «трудовий потенціал – це сукупна чисельність громадян працездатного віку, які за певних ознак (стан здоров'я, психофізіологічні особливості, освітній, фаховий та інтелектуальний рівні, соціально-етнічний менталітет) здатні та мають намір провадити трудову діяльність» [4].

В.В. Адамчук відзначає, що трудовий потенціал – це ресурсна категорія. Він має містити в собі джерела, кошти, ресурси праці, що можуть бути використані для вирішення будь-якого завдання, досягнення поставленої мети, забезпечення можливостей окремої особи, суспільства, держави у певній сфері.

І.Р. Лошенюк характеризує трудовий потенціал як можливості і здібності людини орієнтуватися в соціально-економічних ситуаціях та приймати ефективні рішення, які забезпечують процес реалізації конкурентноспроможного товару і послуг в умовах невизначеності та ризику, закладені в людині джерела сили і запаси енергії – як спеціаліста й організатора, які можуть і мають бути приведені в дію, використані для досягнення поставлених цілей і вирішення завдань у певних умовах [2, с.25-27].

Таким чином, трудовий потенціал працівника є сферою перехрещення інтересів суспільства й особистості. Взаємообмін здійснюється на основі залучення індивідів до того, що створено суспільством на даному етапі розвитку. Саме суспільство, спираючись на наявні досягнення, підвищує можливості перетворення навколишнього світу. Створене суспільством перебуває в прямій залежності від трудового потенціалу. Отже, ми бачимо, що стимулювання розвитку трудового потенціалу є дуже важливим для нашої країни. Адже це корисно як для країни, так і для особистості зокрема, оскільки професійний розвиток людини, у свою чергу, сприяє процвітанню регіону і держави.

Ситуація, яка склалася сьогодні у розвитку трудового потенціалу України, стала справжнім потрясінням для більшості людей, що довгий час жили в умовах повної зайнятості, абсолютної довіри до державного контролю за цінами і розподілом товарів та послуг. Громадяни України відчули вплив відкритого безробіття і вкрай швидкого соціального розшарування, тому дослідження процесів формування і використання трудового потенціалу як суспільства, так і регіону є досить актуальним в сучасних умовах економічного розвитку України. У сумарному результаті підвищення ефективності використання трудового потенціалу регіону та суспільства в цілому може забезпечити зростання індексу людського розвитку країни.

Трудовий потенціал складається з багатьох компонентів, головним з яких є: здоров'я, освіта, професіоналізм, моральність, вмотивованість, вміння працювати в колективі, творчий потенціал, активність, організованість, ресурси робочого часу.

Таким чином, розглянувши поняття «трудовий потенціал», його сутність, компоненти та значущість, ми можемо ширше його розглянути на прикладі Донецької області.

З кількісної точки зору, трудовий потенціал Донецької області являє собою економічно активне населення, тобто всіх тих, хто працює або активно шукає роботу (зайняті і безробітні), включаючи осіб працездатного віку і старше працездатного віку.

Згідно таблиці 1, трудовий потенціал працездатного населення Донецької області зменшується. У 2000-му році трудовий потенціал регіону нарахував 4581 тис. осіб, що на 1,09 %, або 386,5 осіб менше, ніж у 2011році.

Вікові характеристики трудового потенціалу регіону такі: серед тих, хто працює або активно шукає роботу - 52% осіб мають вік від 30 до 50 років, 13,9% - вік від 15 до 24 років, 11,5% - вік від 25 до 29 років, 16,9% - від 50 до 59 років, 5,8% - від 60 до 70 (за даними обласного управління статистики) [3].

Кількісні та структурні зміни економічно активного населення зумовлені як демографічними, так і соціально-економічними наслідками ринкових перетворень в економіці країни загалом і регіону зокрема.

Економічні та соціальні чинники виявили проблеми безробіття, поширення безробіття, поширення нелегальної трудової діяльності, зниження національного інтелектуального й освітнього потенціалу, значного розшарування населення за рівнем доходів.

Таблиця 1

Населення Донецької області за показниками економічної активності з 2000 по 2011 роки [розробка автора]

(тис. осіб)

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Економічно активне населення:												
- у віці 15-70 років	2383,5	2315,2	2261,0	2253,9	2250,4	2265,1	2261,6	2260,7	2267,3	2186,9	2166,6	2168,7
- працездатного віку	2197,5	2159,1	2112,3	2111,8	2113,6	2119,4	2132,3	2135,0	2138,8	1981,3	1983,7	2025,8
Зайняте населення:												
- у віці 15-70 років	2153,2	2077,1	2069,5	2074,2	2086,0	2124,9	2132,3	2135,0	2138,8	1981,3	1983,7	1981,2
- працездатного віку	1970,3	1921,7	1921,9	1933,1	1950,0	1980,5	1998,5	1997,8	1998,0	1832,0	1834,6	1838,2
Безробітне населення (за методологією МОП):												
- у віці 15-70 років	230,3	238,1	191,5	179,7	164,4	140,2	129,3	125,7	128,5	205,6	182,9	187,5
- працездатного віку	227,3	237,4	190,4	178,7	163,6	138,9	129,2	125,4	128,5	205,6	182,9	187,5
Потреба в робочій силі на кінець року (тис. осіб)	**15,1**	20,5	24,6	26,0	33,4	34,8	28,8	25,0	10,1	3,3	2,9	5,0
Навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце (осіб)	**6**	4	3	3	2	2	2	2	2	6	13	11

До позитивних змін у складі трудового потенціалу слід віднести зменшення кількості безробітних осіб майже у 2 рази (точніше в 1,84 рази, за методологією МОП) - з 227,3 тис. осіб у 2000-му р. до 187,5 тис. осіб в 2011 році. Серед безробітних частка жінок складає 42,6%, чоловіків - 57,4%.

Аналіз даних статистики дає змогу констатувати, що в Донецькій області стрімко зменшується кількість найманих працівників підприємств, установ, організацій. Йдеться про тих працівників, які уклали письмові трудові угоди (трудовий договір) на постійній або тимчасовій основі.

На формування кількісного складу трудового населення регіону негативно впливають такі фактори, як зменшення природного приросту населення, погіршення демографічної ситуації в сільській місцевості, зниження народжуваності, зростання смертності, міграція населення із сіл в міста в результаті впливу урбанізації, труднощі, що виникли у суспільстві в результаті формування нових економічних відносин, створення ринкового середовища.

Кількість громадян, які звернулися в державну службу зайнятості за допомогою в працевлаштуванні, в 2011 році склала в області 94,1 тис. осіб. Загальна кількість осіб, які скористалися послугами служби зайнятості, становила 127,1 тис. осіб (з урахуванням тих, хто перебував на обліку на початок року). За 2011 рік було працевлаштовано 54,5 тис. осіб, що порівняно з попереднім роком більше на 8,2%. Рівень працевлаштування (відношення працевлаштованих державною службою зайнятості до загальної кількості осіб, які перебували на обліку) в 2011 році становив 42,9% проти 37,1% в 2010 році [1].

Кількість незайнятого населення на 1 січня 2012 року становила 28,4 тис. осіб. На кожне вільне робоче місце (вакантну посаду), кількість яких склала 4,1 тисячі, претендували 7 осіб проти 11 осіб – рік тому.

Кількість зареєстрованих безробітних на 1 січня 2012 року склала 27,5 тис. осіб, що на 5,6% більше, ніж місяць тому, а порівняно з 1 січня 2011 року менше на 14,2%. Кількість безробітних жінок зменшилася за рік на 13,3%, безробітної молоді у віці до 35 років – на 19,4%. Питома вага безробітних жінок на початок 2012 року склала 66% усіх зареєстрованих безробітних, а їх кількість становила 18,1 тис. осіб. Безробітної молоді до 35 років на 1 січня перебувало на обліку 12,3 тис. осіб, або 45% усіх безробітних. Середній розмір допомоги по безробіттю в грудні 2011 року становив 1053 грн.

Рівень зареєстрованого безробіття на 1 січня 2012 року склав в області 1% населення працездатного віку. Рівень безробіття економічно активного населення працездатного віку, визначений органами статистики за методологією Міжнародної організації праці, становив 8,7% (згідно з останніми даними за 9 місяців 2011 року).

Для ефективного вирішення проблем зайнятості та безробіття на ринку праці необхідно:

- при формуванні загальнодержавних, галузевих та регіональних програм економічного та соціального розвитку, реалізації програм структурної перебудови економіки, інвестиційних, приватизаційних програм та програм реструктуризації підприємств передбачати здійснення заходів щодо ефективного вирішення проблем зайнятості працівників;
- визначати галузеві та регіональні пріоритети створення нових та підвищення ефективності використання наявних робочих місць, введення виробничих потужностей та об'єктів соціальної сфери;
- передбачати залучення та ефективне використання капітальних вкладень, внутрішніх і зовнішніх інвестицій та інших фінансових надходжень для створення нових робочих місць, розширення зайнятості населення;
- вжити заходів щодо посилення стимулювання роботодавців до створення додаткових робочих місць. Під час проведення конкурсів на розміщення державних замовлень надавати перевагу підприємствам з переважною чисельністю працюючих інвалідів з метою їх соціального захисту, стабілізації виробництва та збереження робочих місць для інвалідів;
- посилити розвиток малого та середньою підприємництва, передусім у регіонах з критичною ситуацією на ринку праці, особливо в населених пунктах з монофункціональною структурою виробництва;
- визначити обсяги професійно-кваліфікаційної підготовки фахівців і кваліфікованих робітників у навчальних закладах відповідно до потреб галузей економіки;
- посилити контроль за ефективністю використання робочої сили на підприємствах, розвитком системи професійного навчання кадрів на виробництві, реалізацією роботодавцем відтворювальної, стимулюючої та регулюючої функцій заробітної плати тощо.

Вирішення соціальної проблеми зайнятості та безробіття повинно здійснюватися в умовах посилення координуючої та регулюючої функції в діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної з розробленням та реалізацією заходів щодо ефективного використання трудових ресурсів.

Література:

1. http://economy-zt.info/files/e-region/year_2011/sesr_02__2011.pdf
2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини. Підручник для ВНЗ (затв. МОН України), 4-е вид. - К: Знання, 2009. – 390 с. – С. 25-88.
3. http://www.ukrstat.gov.ua
4. http://www.zakon.nau.ua/doc

УДК 330.36.01

Тетяна Іванова
(Донецьк, Україна)

ЦИКЛІЧНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Загальновідомо, що ринкова економіка розвивається циклічно, і економічний цикл містить дві агреговані стадії - експансія і рецесія, або проходить чотири послідовні фази: економічне зростання, розквіт, спад (рецесія) і депресія. Водночас будь-який розвиток, у тому числі економічний, завжди виступає як органічна єдність перервного і безперервного, тому у теорії економічного циклу важливе місце займає *проблема економічної рівноваги* [1]. Загальний методологічний принцип теорії економічної рівноваги уперше було викладено К. Марксом, який виявив схильність економічної системи до руйнування рівноваги і закономірну тенденцію економіки і окремих сфер виробництва до повернення в урівноважений стан. Згідно з даним принципом циклічні спади в економіці розглядалися як порушення стану рівноваги, що призводять до непередбачуваних відхилень від неї. Рівновага й економічна криза не існують відокремлено, взаємодоповнюють одне інше і представляють собою діалектично взаємопов'язані протилежності.

Канонічне визначення економічної рівноваги полягає у наступному. *Економічна рівновага* — стан економіки, за якого досягаються стале зрівноважування та взаємне збалансування структур, що протистоять одна одній, а саме: виробництва і споживання, попиту і пропозиції, ресурсів і потреб. Рівноважний стан економічної системи досягається насамперед за допомогою дії саморегуляторів ринкового механізму, і рівновага віддзеркалює внутрішній стан саморегульованої ринкової системи.

На думку американського вченого П. Самуельсона, рівновага – це такий стан економіки, який зберігає здатність до саморегулювання. Саморегулювання як невід'ємна складова ринкової системи повертає економіку до збалансованого, врівноваженого стану і нівелює вплив дестабілізуючих внутрішніх і зовнішніх чинників, автоматично відтворюючи порушені структурні зв'язки. Відповідно до принципів економічної теорії, механізм вбудованих стабілізаторів найкраще діє за умов висококонкурентної ринкової ситуації, відмінностями якої є: функціонування на ринку економічно самостійних суб'єктів; вільне ціноутворення на товари і виробничі ресурси; демонополізація та оптимальне державне регулювання; наявність відповідної ринкової інфраструктури. Натомість так звані «провали» ринку, що час від часу відбуваються як в окремо взятій національній економіці, так і у світовому просторі, наочно демонструють нездатність ринкової системи до самоврівноваження і потребують втручання держави у виді активних дій з метою повернення економічної системи до стану рівноваги. Висока актуальність вивчення рівноважних станів в економіці обумовлена також трансформацією форм організації економічних відносин і зміною соціально-економічного середовища їх реалізації. Особливого значення дана проблема набуває в умовах значно мінливого і

динамічного зовнішнього середовища, стан якого характеризується суттєвим відхиленням макроекономічних базових показників від їх рівноважних значень.

У [2] представлено схему, яка дозволяє розглянути розвиток підходів до визначення економічної рівноваги у історичному контексті. Вона містить дві гілки, одна з яких демонструє первісні теорії, що відбивали окремі елементи рівноваги, а інша – фундаментальні теорії економічної рівноваги. У XVIII – XIX століттях наріжні камені сучасних концепцій економічної рівноваги заклали фізіократ Ф. Кене, класики А. Сміт і Ж.- Б. Сей, неокласики А. Маршал, І. Фішер, А.О. Курно, маржиналісти Л. Вальрас, В. Парето, К. Маркс та інші. На другому етапі значний внесок в розвиток теорії економічної рівноваги зробили Дж. М. Кейнс (засновник кейнсіанства), Р.Харрод, Є. Домар, Е. Хансен, М. Кондратьєв, Й. Шумпетер, Р. Солоу, С. Кузнець (дослідники теорії росту та циклів), Дж. Хікс, М. Алле, В. Леонтьєв, Р. Лукас, Ж. Дебре, П. Самуельсон, Т. Сарджент (неокласичний синтез), Г. Мюрдаль (інституціоналізм), М. Фрідмен (монетаризм) тощо.

А. Маршал сформулював концепцію «рівноважної ціни», що забезпечує рівновагу попиту та пропозиції на окремих ринках (часткова рівновага). Більш цілісну та ґрунтовну теорію економічної рівноваги створив Леон Вальрас, в який побудував модель взаємозв'язку рівноважних цін на усіх ринках. Представник «лозанської школи» маржиналізму В. Парето обґрунтував критерії і обмеження теорії споживчого вибору та теорії загальної рівноваги. К. Маркс уперше комплексно дослідив рівновагу суспільного відтворення та його кількісно-якісні пропорції. У межах концепції економічних криз К. Маркс показав, що досягненню макроекономічної рівноваги та поступальному економічному розвитку перешкоджають внутрішні, властиві капіталістичному суспільству, протиріччя.

У XX столітті теорії економічної рівноваги розвивались за трьома основними напрямками: кейнсіанські (неокейнсіанські), неокласичні та неокласичного синтезу, які достатньо вивчені у науковій і навчальній літературі. В них макроекономічна рівновага означає рівність сукупних витрат і загального обсягу виробництва і рух від сукупних витрат до сукупної пропозиції. Дана кейнсіанська доктрина, що базувалась на ідеї державного втручання в економіку, панувала до кінця другої світової війни, після чого з'явились теорії економічного росту та циклів, пов'язані з іменами Р. Харрода та Є. Домара. Модель рівноваги Р. Харрода базується на ідеї про рівність інвестицій і заощаджень, а Є. Домара – рівність грошового доходу (попиту) і виробничих потужностей (пропозиції). На їх основі розроблені більш складні моделі Дж. Робінсон, Калдора та інші. Особливої уваги заслуговують теорії економічних криз, дослідниками яких були М. Кондратьєв, Е. Хансен, А. Шварц, Є. Долан, М. Фрідмен. У концепції циклічності рівновагу розглядають як вихідний стан економічної динаміки.

Класичне визначення економічного циклу у XX столітті розробили американські вчені Артур Берне та Уеслі Мітчелл, розглянувши економічні цикли як тип коливань у сукупній економічній активності нації, що організує свою діяльність у формі приватного підприємництва. М. Фрідмен створив теорію монетаризму, постулатами якої є прагнення ринкової економіки до рівноваги і саморегулювання, а також домінування монетарної політики відносно фіскальної.

Більшість із представників школи «неокласичного синтезу», який відноситься до другої половини XX століття, отримали нобелівську премію з економіки за дослідження у галузі економічної рівноваги: Джон Хікс та Кеннет Ерроу – «За новаторський вклад в загальну теорію економічної рівноваги і терію добробуту»; Жерар Дебре – «За розробку проблем по теорії загальної економічної рівноваги»; Джон Харсаньї, Джон Неш, Рейнхард Зелтен – «За аналіз рівноваги в теорії некоаліційних ігор». Найбільш відомими представниками неокласичного синтезу є Д. Хікс, В.П. Леонтьєв, П. Самуельсон. Модель IS-LM Д. Хікса стала ключовим інструментом при вивченні рівноважних станів в економіці. Аналізуючи марксистські схеми формування економічної рівноваги простого і розширеного відтворення, американський економіст Василь Леонтьєв розробив метод аналізу міжгалузевих зв'язків за принципом «витрати — випуск», який надав теорії рівноваги нові можливості практичного застосування. Вчений отримав нобелівську премію «За розвиток метода «витрати – випуск» і за його застосування до важливих економічних проблем». У свою чергу, П. Самуельсон також здобув нобелівську премію «За наукову роботу, що розвила статистичну і динамічну економічну теорію». Дж. Дебре спробував пояснити, як функціонує ринок в умовах нерівноваги і як забезпечити вихід на стан рівноваги, застосовуючи теорію Вальраса. Моріс Алле доповнив теорію рівноваги в аспекті ринкової економіки рівновагою з позиції «економіки ринків», враховуючи невизначеність майбутнього та ризики. У 60-х роках XX століття радянський вчений Б.Г. Серебряков у монографії «Теории экономического равновесия» зробив узагальнення і критичний аналіз теорій економічної рівноваги і висловив припущення, що вони є початковими для побудови економіко-математичних моделей виробництва, обміну і розподілу товарів і факторів виробництва. Добре відомими є також більш пізні теорії раціональних очікувань Р. Лукаса та Т. Сарджента, які ґрунтуються на прогнозах, тобто передбаченні макроекономічних подій. Узагальнено підходи до визначення сталого розвитку, або економічної стійкості [3], економічного розвитку і економічної рівноваги представлені у таблиці 1 з позицій їх співставлення і порівняння. Це далеко не весь перелік концепцій та вчених, що займалися проблемою економічної рівноваги в науці і на практиці.

Узагальнюючи, відзначимо, що економічна рівновага багатопланова категорія і має багатовекторний вимір. Можна навести її різні класифікації: *за сферою виникнення* – економічну, фінансову,соціальну, екологічну, політичну, інституційну тощо; *за критерієм виробництва і розподілу* - вирізняють рівновагу обміну, виробництва, розподілу і споживання, які лежать у основі загальної системи економічної рівноваги процесу суспільного відтворення; *за часом* - виділяють довгострокову, середньострокову і короткострокову рівновагу; *за тривалістю* - тимчасову та постійну рівновагу; *за ступенем прояву* - повну та часткову; *за характером дії* – статичну і динамічну; *за масштабом* – загальну, відносно досліджуваного об'єкту, і локальну – відносно його окремої частини; *за галуззю знань* - рівновагу, що вивчає економіка, філософія, психологія (суспільні та гуманітарні науки), фізика, хімія, математика (природничі науки), механіка, будівництво (технічні науки). Більш розгалужене тлумачення рівноваги передбачає, що вона забезпечує досягнення збалансованості: *між матеріально уречевленими ланками виробництва* – виробництвом засобів виробництва і предметів споживання; *між відокремленими структурними підсистемами* - сферою послуг і інформатики та їх вартісним еквівалентом, з одного боку, і частками одержаного продукту – вартістю використаних у виробничому процесі засобів виробництва, оплати праці та отриманого прибутку – з іншого.

Таблиця 1

Співставлення економічної стійкості, економічного розвитку і економічної рівноваги [розробка автора]

Економічна стійкість, сталий розвиток (sustainable development)	Економічний розвиток (economic growth, economic development)	Економічна рівновага (economic equilibrium) - стан економіки, при якому досягається стале урівноваження та взаємне збалансування структур, що протистоять одна одній: (виробництво і споживання, попит і пропозиція тощо)
Розвиток суспільства, який дозволяє задовольнити потреби нинішніх поколінь, не завдаючи при цьому збитків можливостям, які залишаються як спадок майбутнім поколінням для задоволення їхніх власних потреб (концептуальні документи ООН)	Економічний розвиток – характеризує нелінійний (стрибкоподібний і переривчастий) процес наростання складності при переході від одного якісного стану до іншого, також як зміну самих його типів	Класики: стихії і лібералізм ринкового механізму господарювання, «незрима рука», яка забезпечує загальну гармонію через «вільну гру» приватних інтересів (А. Сміт); гнучке і вільне ціноутворення на ринку приводитиме до миттєвої реакції в кон'юнктурі господарства, «попит є пропозиція» (Ж.- Б. Сей)
Це такий розвиток, коли ми задовольняємо свої поточні потреби і водночас не створюємо загрози для наступних поколінь (Донелі Медоуз)	Стійкий ріст економіки означає чітко виражений вектор саме росту в межах визначених коливань у його темпах, що мають позитивні значення	Неокласики: ринкова цінність товару визначається рівновагою граничної корисності товару і граничних витрат на його виробництво (А. Маршал) і маржиналісти – рівновага, при якій виробничі послуги розподіляються з оптимальним результатом між конкурентами (Л. Вальрас, В. Парето)
Певна траєкторія довготермінового збільшення загального блага людства, яка поділяється на такі складові: соціально-економічну та техногенно-екологічну безпеки (С. Дорогунцов, О. Ральчук)	Стійкий розвиток економіки припускає не тільки позитивні значення росту економіки, але й нульові, мінусові значення, що, однак, повинні перекриватися позитивними значеннями економічного росту	К. Маркс: обґрунтував загальні умови пропорційного розвитку простого і розширеного відтворення пояснив сутність відтворення продуктивних сил і виробничих відносин, а також усіх його фаз, рівність суми змінного капіталу і додаткової вартості I підрозділу величині використаного у виробничому циклі постійного капіталу II підрозділу
Урівноважений розвиток, при якому зберігається здатність суспільства до саморегуляції (П. Самуельсон)	Під розвитком слід розуміти якісну зміну складу, зв'язків, тобто структури і функціонування системи	Дж. М. Кейнс і кейнсіанство: сукупні витрати визначають сукупну пропозицію, ціни і відсоткові ставки – нееластичні, держава – регулятор ринку
Концепція, ідеологія, реакція світового співтовариства на кризові явища у біосфері, економіці, сфері міжнародних відносин (З.Грефф)	Кількісна зміна складу і взаємозв'язків системи відбиває поняття «економічне зростання» і його темпи	Монетаризм: прагнення ринкової економіки до рівноваги і саморегулювання, кредитно-грошова політика як регулятор ринку (М. Фрідмен)
Розвиток, який має дозволити людству уникнути можливого передчасного зникнення з обличчя Землі в результаті самознищення під впливом власних варварських дій стосовно оточуючої дійсності (Д.Стиглиц)	Розвиток може йти як по лінії прогресу, так і регресу, та виражатися в еволюційній або революційній формі	Неокласичний синтез -Д. Хікс, В.П. Леонтьєв, П. Самуельсон, Р. Лукас та Т. Сарджент: модель IS-LM, модель нерівноваги, «економіка ринків», теорії раціональних і адаптивних очікувань, моделі прогнозу і передбачення розвитку

В умовах інтеграції національних економік і процесів глобалізації важливим сучасним аспектом є визначення різних форм і умов економічної рівноваги з позицій функціонування світового ринку, що виокремлює ще один різновид, який можна назвати *ендогенно-екзогенною макроекономічною рівновагою.* Вона передбачає двовекторний вимір, тобто має досліджуватися з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників впливу на стан національної економіки у цілому і акцентує увагу на проявах і індикаторах зовнішнього оточення відносно окремої економіки. Вказана рівновага претендує на відповідну оцінку, дозволимо термін, - з позицій *світової мегаекономічної рівноваги*, під якою розумітимемо значно динамічний і мінливий врівноважений стан мегаекономіки. На наш погляд, мегарівновага багатокомпонентної глобальної економічної системи характеризується певною стабільністю рівноважних станів міжнародних ринків, в умовах, коли економічна мегасистема відносно збалансована, забезпечені світові мегаекономічні пропорції і внерівноваженість окремих національних економік не призводить до світової економічної кризи. Підходи до встановлення екзогенно-ендогенної макроекономічної рівноваги, як і мегаекономічної, мають бути формалізовані з точки зору критеріїв і показників їх оцінки.

Література:

1. Юхименко П. І. Історія економічних учень: підручник / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко – К. : Знання, 2008. – 639 с.
2. Савченко Т. Г. Генезис теорій економічної рівноваги. Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/6317/1/Genesis%20of%20economic%20equilibrium%20theories..pdf
3. О. В. Надоша. Теоретико-методологічний аналіз сталого розвитку у контексті сучасних дослідницьких підходів. Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=341

УДК 336.275.3

Ігор Коблик
(Київ, Україна)

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. В умовах поширення глобалізацій них та інтеграційних процесів кожна країна прагне забезпечити безпеку розвитку національної економіки, створити сприятливі умови для захисту основних соціально-економічних та політичних інтересів країни. Тому кожна країна намагається проводити ефективну політику економічної безпеки.

Розвиток ринкової економіки України обумовлюється нестачею власних фінансових ресурсів, важливим інструментом залучення яких є державні запозичення на внутрішньому та зовнішньому ринках позикових фінансових ресурсів. В умовах нагромадження внутрішньої та зовнішньої заборгованості важливим елементом є боргова безпека, як складова економічної безпеки загалом.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питання економічної та боргової безпеки вивчали ряд закордонних та вітчизняних науковців, серед яких варто виділити Дж. Кейнса, А. Лернера, А. Лаффера, К. Рогоффа, Л. Абалкіна, В. Мунтіяна, О. Ілларіонова, О. Барановського, О. Василика, В. Гейця , Т. Вахненко, С. Макуха, Л. Нечипорук, А. Сухорукова. Однак, не зважаючи на велику кількість наукових досліджень лишається несформований єдиний підхід щодо визначення впливу державної внутрішньої і зовнішньої заборгованості на боргову та економічну безпеку держави.

Постановка завдання. Обґрунтування теоретичних та методологічних основ оцінки рівня боргової безпеки в Україні, визначення та надання пропозицій щодо аналізу і керування ризиками державних запозичень при визначенні кредитного рейтингу держави.

Викладення основного матеріалу дослідження. Накопичення останніми роками значного розміру державної заборгованості та витрат на їх обслуговування посилює актуальність вирішення проблеми по його оптимізації та роль у забезпеченні економічної безпеки держави. Інтерпретація визначення економічної безпеки має дуже широке значення. Так, Б.Губський зазначає що «економічна безпека визначає спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій» [1, с. 11].

Одним з головних індикаторів економічної безпеки є державний внутрішній та зовнішній борг та його вплив на фінансову стабільність в державі. В державах з розвинутою економікою державні запозичення виступають одним із головних інструментів забезпечення сталого економічного розвитку. Однак, як показує практика розвинутих країн, чим більш обтяжливий для економіки держави борг, тим більше його обслуговування включається з діяльністю економіки та її безпекою.

При великому обсязі накопиченого державного боргу стає складним завданням: зміцнення довіри громадян до національної валюти, протидії інфляційним процесам, накопичення та забезпечення країни валютними резервами, конвертованості національної грошової одиниці. Все це може призвести до девальвації національної грошової одиниці та збільшення платежів по обслуговуванні державного боргу.

Коли видатки на обслуговування державного боргу досягають величини доходів бюджету, держава втрачає контроль за управлінням державним боргом, що призводить до втрати економічної і політичної безпеки.

Вплив державного боргу на економічну безпеку країни визначають на основі макроекономічних показників розвитку. До таких показників відносять : ВВП, промислове виробництво, валова продукція сільського господарства, інвестиції в основний капітал, роздрібний товарооборот, індекс інфляції, доходи, видатки, дефіцит чи профіцит зведеного бюджету держави, експорт та імпорт товарів, сальдо зовнішньої торгівлі товарами, прямі іноземні інвестиції, заборгованість із заробітної плати,грошові доходи населення, середньомісячна заробітна плата, кількість безробітних серед населення країни.

Розмір державного боргу визначається як в абсолютних, так і у відносних показниках, причому відносні показники обчислюються у відсотках до ВНП та ВВП [2, с.11].

Проте абсолютна сума державного боргу є не дуже показовим показником, адже борг зростає зі збільшенням ВВП, і на його величину впливає інфляція [3]. Так, згідно Методи розрахунку рівня економічної безпеки України визначено порогові значення відношення загального обсягу державного боргу та загального відношення зовнішнього державного боргу до ВВП у розмірі 55% та 25% відповідно [4].

При дослідженні економічної безпеки необхідно приділити увагу борговій безпеці держави. Боргова безпека держави – рівень внутрішнього та зовнішнього боргу з урахуванням вартості його обслуговування та ефективності використання залучених ресурсів, достатніх для задоволення соціальних та економічних потреб суспільства, що не загрожує втратою суверенітету та руйнуванням економічної системи країни. Боргову безпеку визначають оптимальним співвідношенням між внутрішнім та зовнішнім боргом держави з урахуванням загальної його величини та вартості обслуговування.

Підвищенню рівня боргової безпеки сприятимуть:

- прийняття Закону «Про Державний борг України», який окреслить основні положення внутрішньої та зовнішньої заборгованості держави на законодавчому рівні;
- розробка та обґрунтування стратегії проведення та спрямування залучених фінансових ресурсів державою;
- ефективне заміщення одних джерел запозичення іншими;
- проведення скоординованої політики управління державним боргом на основі використання співвідношення показників зовнішньої та внутрішньої заборгованості;
- зміна структури боргу за рахунок продовження терміну та вартості позик.

Для отримання позик з зовнішніх джерел, країні боржнику проводять контроль за наданням та погашенням позик слідкують за її фінансовим станом, на основі якого складають кредитний рейтинг.

Кредитний рейтинг являє собою незалежну суб’єктивну якісну оцінку, якою інвестори керуються при визначенні ступеня довіри до кредитора і допомагає приймати рішення про здійснення інвестицій [1, с.91].

Найавторитетнішими агентствами на ринку рейтингових послуг є: "Moody's", "Standart & Poor's", "Duff & Phelps Credit Rating", "Fitch IBCA", "Dow-Jones".

Методологія, якою користуються рейтингові агентства при визначенні рейтингу тієї чи іншої країни складається з двох головних компонентів: політичного та економічного ризиків [1, с.92].

Перший компонент визначає готовність держави виконувати свої боргові зобов’язання і залежить від політичної системи, соціального середовища та міжнародних відносин країни-боржника.

Економічний ризик характеризує спроможність держави виконувати свої боргові зобов’язання і залежить від структури економіки і темпів її розвитку, платіжного балансу та зовнішнього фінансового становища, управління економікою.

Основними ознаками високого рівня економічного ризику є:

- критичний рівень показників, які характеризують платоспроможність держави (Відношення сумарної суми державного боргу до ВВП, показник бюджетного навантаження та ефективності використання залучених фінансових ресурсів);
- короткостроковість отримання державних позик;
- несприятливі показники та прогноз економічного розвитку держави.

При аналізі ризиковості надання позик враховують такі фактори:

- політична стабільність в державі;
- законодавче забезпечення (господарське, податкове, інвестиційне законодавство);
- стабільність та висока конвертованість національної валюти;
- рівень економічного розвитку держави (банківська система, інфраструктура).

Доцільною є розробка дієвої системи аналізу і керування ризиками державних запозичень, яка ґрунтується на комплексному підході та передбачає виконання наступних завдань:

- виявлення і аналіз фінансових ризиків, які виникають в процесі зростання суми зовнішнього боргу, моніторинг якісних і кількісних показників боргової залежності;
- встановлення взаємозв’язків між обсягами залучених ресурсів та ефективністю їх використання у соціально-економічних проектах;
- оцінка допустимості і обґрунтованості обсягу зовнішніх запозичень;
- розробка ефективної концепції управління ризиками у галузі боргової безпеки з метою відстеження негативних тенденцій, швидкого реагування на зростання ризиків та їх мінімізація [5, с.22].

Отримання кредитного рейтингу державою та підтримання його на високих позиціях полегшить розміщення боргових зобов’язань на міжнародних фінансових ринках, надасть можливість знизити вартість отриманих позик, допоможе застосовувати різні види реструктуризації боргу, сприятиме залученню іноземних інвестицій в економіку держави.

Висновки. Для забезпечення високого рівня розвитку економіки країни необхідним є підтримування стабільних показників економічної безпеки, одним з головних елементів якої є боргова безпека. Вона визначається оптимальним співвідношенням між внутрішнім та зовнішнім боргом держави. Для отримання позикового капіталу на зовнішньому ринку фінансових ресурсів важливою умовою є позитивний кредитний рейтинг, який виступає оцінкою боргової та економічної безпеки країни загалом.

Література:

1. Hubskyi B. V. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: metodolohiia vymiru, stan ta stratehiia zabezpechennia / B. V. Hubskyi. –K. : Ukrarkhbudinform, 2001. – 122 s.
2. Управління державним боргом: Навч.посіб. – Прутська О.О., Сьомченков О.А., Гарбар Ж.В., Губанова Л.І., Руденко В.В.,/за заг.ред. Прутської О.О. – К.: Центр учбової літератури,2010. – 216с.
3. Супрун Н. Управління державни боргом в умовах фінансової кризи / Н.Супрун // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2009.- Вип. 5. – с.33 - 40.
4. Методика розрахунку рівня економіної безпеки України // Офіційний сайт Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua.
5. Новікова К.І. Державний борг в системі фінансової безпеки держави: внутрішні та зовнішні загрози в умовах глобалізації / К.І.Новікова // Економічний простір. – 2011. -№ 47. – с.16 – 24.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор Мельник В.М

Христина Колтун, Христина Мельник
(Львів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ

Сьогодні інформаційні технології почали активно впливати на повсякденну діяльність будь-якої організації і стали невід'ємною складовою частиною інформаційної інфраструктури цієї організації. Інформаційні технології дозволяють досліджувати та взаємопов'язувати складові ділянки діяльності організації між собою. Вони розвиваються надзвичайно швидкими темпами і захоплюють все ширші сфери діяльності таким чином, що будь-яка конкурентоспроможна діяльність у майбутньому не може бути сформована без детального аналізу можливостей застосування інформаційних технологій. Звідси і випливає, що одним з важливих компонентів будь-якої управлінської діяльності повинна стати інформаційна інфраструктура, яка підтримується сукупністю інформаційних ресурсів та програмно-апаратних засобів обчислювальної техніки та зв'язку.

Технологія – це комплекс наукових та інженерних знань, реалізованих в прийомах праці, наборах матеріальних, технічних, енергетичних, трудових чинників виробництва, засобах їх поєднання для створення продукту або послуги, що відповідає певним вимогам. Тому технологія нерозривно пов'язана з автоматизацією виробничого або невиробничого, перш за все управлінського процесу. Управлінські технології ґрунтуються на застосуванні комп'ютерів і телекомунікаційної техніки.

Згідно з визначенням, прийнятим ЮНЕСКО, інформаційна технологія – це комплекс взаємопов'язаних, наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробкою і зберіганням інформації; обчислювальна техніка і методи організації і взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, їх практичні додатки, а також соціальні, економічні та культурні проблеми. інформаційної системи [2, с. 214].

У більшості компаній, які працюють на ринку, гостро постає питання системного управління персоналом. Достатньо великі кошти вкладаються у підбір і розвиток персоналу. І ці дії в 90% випадків виправдовують себе – підвищують ефективність роботи персоналу, а відповідно і ефективність організації. Управління персоналом складається з таких важливих елементів, як: визначення загальної стратегії підприємства; залучення, відбір та оцінка персоналу; підвищення кваліфікації та перепідготовка персоналу, тощо [1, с. 252].

Сучасна система управління є ефективним механізмом функціонування підприємства. Вирішення проблеми ефективності управління є необхідним, оскільки це забезпечить досягнення потрібних темпів економічного зростання і прибутковості, реалізації потенціалу конкурентного середовища, підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва в цілому. Однією з таких систем є так звана інтегрована система управління підприємством Галактика ERP.

Автоматизована система управління Галактика ERP (Enterprise Resource Planning) – це вітчизняна ERP-система для комплексної автоматизації бізнесу, основа комплексу Галактики Business Suite. Можливості системи ERP дозволяють в єдиному інформаційному просторі оперативно вирішувати головні управлінські завдання, забезпечити менеджерів різного рівня управління необхідною і достовірною інформацією для ухвалення управлінських рішень [4].

Функції автоматизації управління в системі Галактика ERP об'єднані в так звані контури управління:

- побудова системи обліку і формування різних видів звітності;
- управління матеріальними і фінансовими потоками (логістика);
- фінансове планування і управлінський облік;
- виробниче планування і управління виробництвом, контролінг;
- управління персоналом і кадровою політикою.

До складу системи автоматизації управління підприємством Галактика ERP також входять засоби для підтримки спеціальних управлінських завдань:

- управління технічним обслуговуванням і ремонтом устаткування;
- управління якістю продукції;
- управління взаєминами з клієнтами;
- управління нерухомістю.

Система ERP володіє тими властивостями, які необхідні підприємствам сьогодні і будуть необхідні завтра:

- підтримка національних і міжнародних стандартів фінансової звітності;
- захист конфіденційної інформації;
- масштабованість;
- оптимальне для кожного замовника співвідношення «ціна/якість рішення»;
- можливість швидкого впровадження.

Для невеликих підприємств на базі системи Галактика ERP розроблено рішення, яке дозволяє швидко і з мінімальними витратами провести автоматизацію основних бізнес-процесів підприємства, – Галактика Старт. Середні по масштабах бізнесу, компанії, що динамічно розвиваються, можуть скористатися спеціальною пропозицією корпорації «Галактика» — рішенням Галактика Прогрес [4].

Сучасні автоматизовані системи управління персоналом повністю забезпечують необхідною інформацією як керівництво, так і працівників кадрових служб і суттєво зменшують затрати часу на підготовку та прийняття управлінських рішень. Зокрема менеджери з персоналу завдяки таким системам звільняються від виконання рутинних операцій. Автоматизоване зберігання та оброблення кадрової інформації також надає можливість ефективно здійснювати підбір і переміщення співробітників.

Управління персоналом (HR) – повністю інтегрована система для планування та управління роботою персоналу. Ключові елементи: адміністрування персоналу; розрахунок зарплати; управління тимчасовими даними; розрахунок витрат на відрядження; пільги; набір нових співробітників; планування і підвищення кваліфікації персоналу; використання робочої сили; управління семінарами; організаційний менеджмент; інформаційна система персоналу [5].

Переважна більшість комплексних інформаційних систем закордонної розробки (утім, як і майже всі вітчизняні) побудована за модульним принципом і має у своєму складі модуль управління персоналом. Серед відомих у світі систем, що мають у своєму складі HR-модулі, можна назвати SAPR/3, Baan, Oracle Applications.

Система SAP R/3 складається з набору прикладних модулів, які підтримують різні бізнес-процеси компанії і інтегровані між собою в масштабі реального часу.

Система управління ресурсами Baan, розроблена американо-голландською компанією Baan, являє собою велику інтегровану ERP-систему, що підтримує всі напрями бізнесу, включаючи фінанси, виробництво, збут, постачання, склади, транспортні перевезення, сервісне обслуговування і проектно-конструкторські роботи.

Система Oracle Applications – велика інтегрована ERP-система, розроблена корпорацією Oracle. Пакет корпоративних додатків Oracle Applications складається з 55 програмних модулів, кожний з яких являє собою повнофункціональне рішення у сфері управління кадрами, фінансами, виробництвом, матеріально-технічним постачанням і збутом. Створюючи Oracle Applications, корпорація Oracle дотримувалася таких принципів [3, с. 96]:

1) орієнтація на процес як основний об'єкт автоматизації (процесно-орієнтований підхід);
2) відмова від традиційних ієрархічних, орієнтованих на функціональність структур;
3) орієнтація на керівника як основного споживача інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень.

Зазвичай вважається, що продуктивний результат від упровадження HR-систем на підприємствах відчутний, коли чисельність їх персоналу перевищує 1 000 працівників. Західні розробники стверджують, що введення HR-модулів дає можливість будь-якому підприємству одержати організаційні, економічні й соціальні ефекти.

Організаційні ефекти полягають:

- у скороченні часу прийняття рішень на всіх рівнях управління підприємством;
- підвищенні якості кадрових рішень;
- оперативності підготовки звітності для органів державного управління відповідно до українських законодавчих і нормативних вимог.

Економічні ефекти зводяться до таких складових:

- зниження витрат на управління персоналом;
- підвищення продуктивності праці персоналу;
- оптимального використання професійних якостей конкретного співробітника підприємства.

Соціальними ефектами є:

- ведення повної індивідуальної трудової історії персоналу підприємства;
- підготовка кадрового резерву та просування по службі найбільш перспективних співробітників підприємства;
- планування кар'єрного зростання та підвищення кваліфікації.

Важливо розуміти, що при визначенні доцільності використання інформаційних систем потрібно враховувати значимість глибокого і ретельного аналізу як необхідної передумови прийняття управлінських рішень. Без інформації та її аналізу є неможливим ефективне функціонування і розвиток фірми. Досвід процвітаючих компаній переконує, що їхній успіх завдячується наявністю добре функціонуючих інформаційних систем, які активно застосовуються у прийнятті управлінських рішень.

Література:

1. Виноградський М.Д. Управління персоналом: Навч. посіб. / М.Д. Виноградський, С.В. Беляєва, А.М. Виноградська. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 504 с.
2. Скороходов В.А. Автоматизоване робоче місце менеджера: Навчальний посібник / В.А. Скороходов, І.М. Худякова. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 416 с.
3. Томашевський О.М. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів: навч. посіб. / О.М. Томашевський, Г.Г. Цегелик, М.Б. Вітер та ін. – К.: ЦУЛ, 2012. – 296 с.
4. Галактика ERP [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://erp.galaktika.ru
5. Сучасні автоматизовані системи управління [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://center.gov.ua

Науковий керівник: кандидат державного управління Мар'яна Біль.

УДК 330.322

Юлія Моісєєва
(Донецьк, Україна)

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Однією із найважливіших складових економічної політики держави, є інвестиційна політика. В сучасних умовах фінансово-економічної кризи вона набуває особливого пріоритету. У розпорядженні держави знаходяться основні засоби регулювання відтворювального процесу. Інвестиційна політика повинна сприяти піднесенню економіки, підвищенню ефективності виробництва, забезпеченню соціально-економічної стабільності та вирішенню екологічних проблем.

Інвестиційна політика – комплекс господарських рішень, що визначають основні напрями капітальних вкладень, заходи щодо їх концентрації на пріоритетних напрямах структурної перебудови економіки [1].

Питанням дослідження проблем інвестиційної політики присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених таких як: Ю.М. Бажала, І.А.Бланк, Л.М.Борщ, А.Ф.Гойко, Б.Є. Кваснюк, А.А.Пересада, В.С.Савчук, О.О.Удалих, А.Є.Фукс та інші.

Метою статті є розглянути основні напрями державної інвестиційної політики.

За останні роки економіка України так і не позбавилася глибоких структурних деформацій і значно відстає від розвинених країн світу за сукупною продуктивністю всіх факторів виробництва та відповідно – рівнем добробуту населення. Більшість підприємств залишилися технологічно відсталими, енергоємними, зі слабкою диверсифікацію продуктів і ринків. Це пов'язано з нестабільністю державної інвестиційної політики, прогалинами в інвестиційному законодавстві, відсутністю належного інституційного забезпечення розвитку інвестиційного ринку та його інструментів, і як наслідок - недостатнім рівнем внутрішніх та зовнішніх інвестицій [2].

Формування мети та завдань інвестиційної політики повинне спиратися на концептуальні основи розвитку держави та суспільства, відповідати основним напрямам соціально-економічного розвитку.

До основних завдань інвестиційної політики належать:

- вибір і підтримка розвитку окремих галузей господарства;
- реалізація програми щодо конверсії військово-промислового комплексу;
- забезпечення конкурентоспроможності сучасної продукції;
- підтримка розвитку малого і середнього бізнесу;
- забезпечення збалансованості в розвитку всіх галузей економіки України;
- реструктуризація вугільної промисловості;
- реалізація програми житлового будівництва в Україні [1].

Держава здійснює регулювання інвестиційної діяльності у двох формах: шляхом прямого та непрямого втручання. Адміністративно-правовий вплив реалізується через правове, організаційне та інформаційне забезпечення. Опосередкований вплив держави здійснюється засобами бюджетної, грошово-кредитної, амортизаційної та науково-технічної політики, через надання податкових пільг підприємствам. Амортизаційна політика дозволяє регулювати темпи і характер відтворення, в першу чергу, швидкість оновлення основних фондів. Ефективна амортизаційна політика держави надасть можливість підприємствам мати достатні інвестиційні кошти для простого та розширеного відтворення основних фондів. Особливої уваги потребує науково-технічна політика, яка передбачає вибір пріоритетних напрямів у розвитку науки і техніки.

На регіональному рівні інвестиційна політика повинна сприяти мобілізації інвестиційних ресурсів і визначенню напрямів їх найефективнішого та раціонального використання. Слід відмітити, що інвестиційний клімат є важливим фактором, який визначає

можливість залучення фінансових ресурсів. Формування сприятливого інвестиційного клімату України є визначальним завданням держави у сфері здійснення інвестиційної діяльності.

Таким чином, ефективна інвестиційна політика повинна враховувати реалії економічного стану, бути спрямованою на подолання фінансово-економічної кризи та на стабілізацію економіки. Для цього необхідно щоб інвестиційна політика будувалась на таких принципах:

- підвищення інвестиційного рейтингу держави;
- удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, для формування привабливого інвестиційного клімату України;
- концентрація на стратегічних напрямках інвестиційних програм;
- активізація науково-технічної та інноваційної діяльності в інтересах розвитку національної економіки;
- організації взаємодії з підприємствами з метою мобілізації власних ресурсів в інвестиційну діяльність;
- постійного моніторингу інвестицій.

Література:

1. Курило С.В. Інвестиційна політика, її сутність і роль у сучасних умовах//Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. Науково-виробничий журнал – 02.2009.
2. Концепція Державної цільової програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – режим доступу: in.ukrproject.gov.ua

УДК 331.5.024.5

Галина Монастирська
(Київ, Україна)

МОТИВАЦІЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

Становлення ринку праці з принциповою зміною радянської моделі зайнятості на ринкову передбачає, з одного боку, здійснення ефективної державної політики у цьому сегменті, а з іншого - певну підготовленість роботодавців і населення до діяльності на цьому ринку: розуміння проблем зайнятості, адекватне сприйняття безробіття, навички самостійного пошуку праці тощо. Для цього передусім має бути сформований методологічний і організаційний інструментарій стратегій зайнятості, і у цьому, крім об'єктивних факторів, неабияку роль можуть зіграти особистісні фактори адаптації до нової ситуації. Важливим механізмом адаптації до змін ринку праці виступають стимулювання і мотивація його акторів, що представляють собою спонукання працівника до трудової діяльності шляхом впливу на властиві йому мотиви праці, спрямовані на підвищення цінності праці й активізацію трудової поведінки.

Вихід із зайнятості частини працездатного населення, поширення орієнтації на незайнятість серед певних його категорій, низька мотивація праці – взаємопов'язані ланки одного процесу. Мотивація – це внутрішній процес свідомого вибору людиною того або іншого типу поведінки, обумовленого комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) факторів. Отже, стосовно зайнятості вирішення проблеми може бути реалізовано при знаходженні мотивів і стимулів акторів ринку праці, що можуть бути задіяні для підвищення активності трудової поведінки, зацікавленості у праці і готовності до неї, адаптації до нових її умов, зміні ціннісних орієнтацій на розвиток зайнятості.

Зауважимо, що ми розрізняємо дві форми мотивації: мотивацію зайнятості і мотивацію до праці, тому і стратегія стимулювання має два напрямки:

- стимулювання зайнятості (залучення та утримання працівників);
- стимулювання праці (трудових зусиль).

Обидва напрямки тісно пов'язані, і без розкриття одного неможна зрозуміти сутність іншого.

Механізм мотивації зайнятості має передбачати:

- виявлення в осіб, діючих на ринку праці, домінуючих мотивів, ціннісних орієнтацій, установок;
- формування системи стимулювання зайнятості, заснованої на виявлених мотивах (факторах, що спонукують до зайнятості), з врахуванням специфіки трудової діяльності та нівелювання демотиваторів (факторів, що негативно впливають на мотивацію);
- моніторинг ефективності стимулювання і мотивації зайнятості.

Домінуючі тенденції соціально-трудових процесів на ринку праці регулюється складною системою інститутів і акторів. Перспективи вирішення проблем зайнятості залежать від безпосередніх акторів ринку праці: працівників, нинішніх і потенціальних, роботодавців і держави, що є головними діючими особами ринку праці і вступають між собою в різні соціальні взаємодії й відносини, у тому числі щодо зайнятості і безробіття. При цьому політика зайнятості і розподіл ризику безробіття між працівником, роботодавцем і державою є центральним питанням кожного ринку праці: якщо регулюючі механізми їхньої взаємодії відсутні, то всі ризики мають нести працівники.

У цілому на стан і динаміку зайнятості і безробіття впливає система факторів, які можна розподілити на такі, що:

- зумовлюють попит робочої сили;
- зумовлюють пропозицію робочої сили;
- впливають на формування і функціонування ринку праці.

Тому ключове завдання стимулювання зайнятості - вплив на попит і пропозицію робочої сили, і це потребує формування відповідних механізмів на різних рівнях управління. Відповідно до багаторівневого підходу до системи мотивації і стимулювання, запропонованого нами раніше, ключові фактори-мотиватори, що впливають на регулювання зайнятості і безробіття, формуються на макро- (державному), мезо- (корпоративному) і мікро- (особистісному) рівнях. Визначимо відповідні кожному з цих рівнів заходи щодо стимулювання зайнятості.

Макрорівень

Система стимулювання і мотивації зайнятості формується передусім під впливом ситуації, що формується на макрорівні. Держава має найбільший вплив на ринок праці, адже фактично встановлює детермінанти функціонування цього ринку. Головні її цілі на цьому ринку (і відповідні мотиви) – забезпечити зайнятість робочої сили, зберегти і підвищити її якість, гнучко регулювати її рух.

Регулювання зайнятості і безробіття протягом всього періоду ринкових реформ було пріоритетом державної політики регулювання ринку праці. Але при цьому основний акцент традиційно робився на соціальній складовій — підтримці осіб, що залишилися без роботи, а також малозахищених категоріях населення, - а не на активних мірах стимулювання зайнятості. Основні зусилля досі спрямовувалися на регулювання відкритого безробіття; у той же час приховане безробіття (часткове безробіття і неповна зайнятість) консервувалися. При всьому позитивному соціальному ефекті такої політики, як її наслідок, зберігається значна маса неефективних робочих місць, підриваються стимули до модернізації економіки, руйнується мотивація до продуктивної праці, а в результаті демотивується ефективна зайнятість.

Створення державою умов для сприяння працевлаштованості має бути спрямована на коректування непрямими методами економічної поведінки учасників ринку праці, а заходи такого впливу - ґрунтуватися здебільшого на заохочувальних, стимулюючих кроках.

Активність державної політики стимулювання зайнятості повинна спрямовуватися у таких напрямках:

- створення робочих місць на базі розвитку підприємництва;
- створення умов для самозайнятості населення;

- профпідготовка і перепідготовка, професійна орієнтація населення;
- організація оплачуваних громадських робіт;
- забезпечення робочими місцями осіб з обмеженою можливістю використання трудового потенціалу;
- проведення інвестиційної та інноваційної політики, спрямованої на інтелектуальні технології управління зайнятістю;
- заохочення безробітних до пошуку роботи і працевлаштування;
- сприяння мобільності робочої сили, створення умов для переїзду у трудонедостатні регіони;
- формування умов для забезпечення роботою молоді;
- підвищення якості створюваних робочих місць та ефективності праці зайнятих.

Мезорівень

Попит на робочу силу залежить переважно від роботодавця і зумовлюється його потребами та інтересами. Від нього, його поведінки на ринку праці, бажання і вміння керувати мотивацією значною мірою залежить й поведінка працівників – вже працюючих і майбутніх, шукаючих роботу на ринку праці.

Головний мотив роботодавця – одержання прибутку, для чого йому необхідно забезпечити конкурентоздатність очолюваного ним підприємства (головна ціль). А для цього, у свою чергу, він має найняти робочу силу відповідної якості та оптимізувати процес її використання. Дані цілі зумовлюють його мотивацію (у першу чергу, зниження витрат на робочу силу та підвищення віддачі працівників), і відповідно до цього необхідно вибудовувати систему стимулювання роботодавця, впливаючи на його політику зайнятості.

Витрати роботодавця на персонал впливають на прийняття ним рішень щодо чисельності працівників і щодо можливості підстроювання попиту на працю шляхом її зміни. Якщо у роботодавця є можливість компенсувати ці витрати (шляхом скорочення заробітної плати працівникові, її затримок, темпів її приросту в процесі наступної діяльності чи іншими методами), то в українських реаліях він скоріше не буде приймати рішення щодо звільнення працівників. Про таку тактику роботодавців свідчить досвід їх поведінки під час минулих криз.

Основний напрямок стимулювання попиту на робочу силу на цьому рівні - збереження і модернізація робочих місць, створення нових і ліквідація зайвих або неефективних. Для його здійснення на діючих підприємствах необхідна підтримка органів влади всіх рівнів, їхнє сприяння в залученні необхідних коштів, адекватна податкова політика і сприятливе законодавче забезпечення. Передусім необхідно опрацювати ефективний механізм державних гарантій роботодавцям, що беруть участь у створенні і підвищенні якості робочих місць, у працевлаштуванні соціально незахищених громадян з недостатньою конкурентоздатністю та одночасно підняти їхню відповідальність за розвиток кадрового потенціалу через податкові санкції.

Одним з традиційних заходів щодо стимулювання роботодавців до створення та збереження робочих місць є надання субсидій певним видам господарювання або підприємствам. В умовах України більш прийнятним є використання не субсидій, а певних пільг за умов залучення працівників та податкових канікул на виплату у Фонд соціального страхування на випадок безробіття (на певних умовах). Для ефективного стимулювання роботодавців можна також використовувати їх пільгове кредитування; включення витрат на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів до валових витрат їхніх підприємств; пільгове оподаткування у частині реалізації освітніх та наукових проектів і т. ін.

Мікрорівень

На цьому рівні відбувається *стимулювання пропозиції робочої сили*, яке має відображати потреби й інтереси працівника (і зайнятого, і майбутнього), керованого головним мотивом - одержати роботу, що влаштовує його за змістом, умовами й оплаті праці. Економічний зміст зайнятості для працівника – у можливості забезпечити своєю працею гідне існування, підвищити своєю працею життєвий рівень.

Трудова мотивація людини є процес вибору й обґрунтування способу її участі у виробничій діяльності. Вона становить інтерес і з наукової, і з практичної точки зору. По-перше, необхідно знати, що впливає на трудову поведінку населення. По-друге, важливо передбачити цю поведінку. І це у сумі надає можливість керувати трудовою поведінкою зайнятих та стимулювати незайняте населення до участі у трудовій діяльності. Особливо це важливо для українського ринку праці, де дія економічних законів доволі обмежена, а людський, особистісний фактор, навпаки, максимальний.

Проблема, яка насамперед потребує розв'язання - це недостатня економічна активність населення. Основний тип трудової поведінки українців – адаптивний: але адаптуються вони до вже готових умов, не беручи участь у їх створенні. А необхідно, щоб працівник (потенційний працівник) провадив активно трудову поведінку щодо своєї ролі на ринку праці, виконуючи роль соціального партнера роботодавців.

Серед перешкод, які заважають економічній активності працівників - їх несформованість як суб'єкта трудових відносин, що виявляється у їхньому нерозумінні специфіки свого становища у системі трудових відносин, недостатньому знанні своїх прав і слабких навичках відстоювання своїх інтересів. Особливо помітно це у соціально-трудовій сфері, де зберігаються очікування патерналізму: працівники прагнуть перекласти відповідальність за свою зайнятість на державу, і роботодавці воліють, щоб працівників для них навчала держава.

Результати опитувань, які проводили українські соціологи у 2007-2011 рр., демонструють тенденції до перетворення праці на джерело заробітку, незадоволеність працею, тим, як наймана праця оплачується і стимулюється, повсюдно простежується пріоритетність матеріальних орієнтацій в ієрархії трудових цінностей, що свідчить про наявність протиріччя між змістом праці та її оплатою.

Серед основних причин недостатньої економічної активності населення найвагомішими є значне відставання ціни робочої сили від її вартості та незадовільні умови праці: робота пропонується з низьким рівнем заробітної плати, важкими та шкідливими умовами, на застарілому обладнанні, і таку працю не можна назвати гідною (взагалі прийняті у нас критерії гідної праці: рівень заробітної плати, нормальні умови праці, соціальна захищеність, - покривають тільки обов'язкові вимоги до якості зайнятості; розширений, сучасний перелік критеріїв поглиблює це поняття новими царинами). І це на сьогодні - основні демотиватори зайнятості.

Треба наголосити, що таке ставлення до праці притаманне аж ніяк ні усім категоріям зайнятого населення. Відмінне ставлення до праці демонструють, наприклад, підприємці: вони більше налаштовані на працю, яка надає їм можливість не тільки заробити, а й самореалізуватися, більш самостійні й упевнені у власних силах. Про вплив сфери прикладання праці на ціннісні орієнтації і мотиви працівників свідчать соціологічні дослідження, які відзначають, що в українському суспільстві можна вирізнити певні групи з термінальною мотивацією до праці, але поки вони не є домінуючими серед працюючих українців.

Тип мотивації і структура трудових цінностей залежать також від соціально-демографічних характеристик працівників, зокрема, від роду занять і віку. Найбільша значимість мотивів стабільності, захищеності і нерозвиненість мотиваційної структури виявляється у тих, хто займає «нижні поверхи» посадової структури, молоді і осіб літнього віку, жінок і працівників з низьким рівнем освіти, тобто найменш конкурентоздатних груп персоналу.

Таким чином, мотиви і стимули зайнятості диференційовані за рівнями управління, за місцем прикладання праці, за статусом зайнятих (працюючих за наймом, безробітних, підприємців і т. д.). Отже, при розробці форм і методів мотивації і стимулювання зайнятості необхідно враховувати рівень управління, статус та категорію працівника.

Вікторія Морека, Андрій Шептицький
(Львів, Україна)

НОВІТНІ МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Будь-яка спільна діяльність людей повинна бути, як мінімум, належним чином узгоджена, тобто здійснюватись у певній послідовності, взаємодії між різними її учасниками, у злагодженому виконанні ними покладених на них функцій, тому що результативність такої діяльності, її успіх залежать від того, наскільки вдало вона організована, наскільки чітко і неухильно виконують

свої обов'язки всі учасники такої діяльності. Щодо процесу праці як спільної діяльності людей, то її результат залежить від того, наскільки відповідально виконує свої обов'язки власник або уповноважений ним орган стосовно організації пронесу праці, створення нормальних умов праці для працівника і наскільки рівень фактичної поведінки працівників відповідає вимогам правових норм щодо такої. Дотримання учасниками трудового процесу встановлених правил поведінки в процесі праці, точне виконання ними своїх трудових обов'язків забезпечує дисципліну праці. Отже, дисципліна праці – це заснований на загальновизнаних принципах моралі та санкціонований правовими нормами порядок взаємодії між сторонами трудових відносин у процесі праці.

Проблеми трудової дисципліни були досліджені в працях багатьох вчених, серед яких варто відзначити напрацювання А. Абрамової, О. Процевського, О. Барабаша, Н. Хуторян, З. Сіморота, А. Мацюка, Е. Монастирського, М. Данченка, О. Пятакова та інших. Але все ж таки слід відмітити, що більшість досліджень щодо дисципліни праці здійснювались у період адміністративно-командної системи управління. Тому в цих працях основна увага приділялася таким методам забезпечення трудової дисципліни, як переконання, виховання й примус. І зовсім недостатньо досліджувалися економічні й організаційні умови забезпечення плідного процесу праці. На сьогоднішній день вже існують наукові праці таких молодих вчених, як С. Кожушко, М. Дей та інших, в яких ставляться питання про переосмислення інституту дисципліни праці та приведення його у відповідність до нових потреб суспільного та економічного розвитку країни.

За змістом дисципліна праці включає трудову дисципліну, виробничу, технологічну, службову, фінансову, інші види дисципліни і є найбільш загальним порівняно з іншими. Дефініція трудової дисципліни в широкому значенні є синонімом дисципліни праці, а в вузькому може означати дотримання працюючими правил внутрішнього трудового розпорядку.

Трудова дисципліна на підприємстві регламентується Кодексом законів про працю України, який затверджений Законом УРСР від 10.12.1971 року №322-VIII, зокрема Главою X «Трудова дисципліна» [1]. Даний нормативно-правовий документ зокрема містить наступні важливі для управління персоналом положення:

- Трудова дисципліна на підприємствах, в установах, організаціях забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов для нормальної високопродуктивної роботи, свідомим ставленням до праці, методами переконання, виховання, а також заохоченням за сумлінну працю.
- У трудових колективах створюється обстановка нетерпимості до порушень трудової дисципліни, суворої товариської вимогливості до працівників, які несумлінно виконують трудові обов'язки. Щодо окремих несумлінних працівників застосовуються в необхідних випадках заходи дисциплінарного і громадського впливу.
- Працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу, додержуватись трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна власника, з яким укладено трудовий договір.

У зв'язку з глибокою кризою в економіці на багатьох виробництвах відсутні нормальні умови праці через відповідні суб'єктивні причини. Через часті простої, вимушені відпустки значно знижується і рівень дисципліни праці. Водночас загроза масового безробіття, що виникла в останні роки, змушує працівника більш відповідально ставитись до роботи і дотримуватись дисципліни праці. У цих двох протилежних тенденціях забезпечення фактичного рівня дисципліни праці переважає перша тенденція, коли не забезпечуються нормальні умови праці.

Разом з тим, самі по собі необхідні умови праці, якщо вони навіть і створені на підприємстві, не впливають на попередження проявів недисциплінованості, порушення встановлених правил поведінки.

У зв'язку з цим законодавством передбачені спеціальні правові засоби, які сприяють забезпеченню трудової дисципліни, а саме про що ми вже згадували – переконання, заохочення, примус [2].

Переконання – це метод виховання, впливу на свідомість працівника з метою стимулювання його корисної діяльності.

У трудових відносинах важливими є передусім правові й економічні переконання, за допомогою яких і впливає на працівника власник підприємства. Зміст правових переконань складають наступні елементи:

- правові цінності – свобода, порядок, законність, правда, справедливість;
- правові установки – важлива умова життя, законне використання всіх своїх прав і необхідність виконувати всі свої обов'язки якісно і добросовісно;
- правові знання – знання законів, закономірностей розвитку правових відносин, правових теорій, які є складовими світогляду;
- правові почуття – особисте ставлення до права, справедливості, повага до закону, тобто визнання їх цінностей для себе особисто і для суспільства, повага прав честі і гідності інших громадян;
- правові потреби – потреба щодо порядку, організованості, справедливості, поваги.

Метод заохочення розглядають як спосіб забезпечення трудової дисципліни і певну форму суспільного визнання заслуг працівника у зв'язку з досягнутими ним успіхами в роботі. Заохочення в першу чергу справляє на працівника не тільки позитивний моральний вплив, але й тягне за собою надання певних пільг і переваг. Працівникам, що успішно і добросовісно виконують свої трудові обов'язки, надаються в першу чергу переваги і пільги у сфері соціально-культурного і житлово-побутового обслуговування. Їм надаються також переваги у просуванні по службі.

Заохочення сприяє позитивному впливу не тільки на працівника, до якого застосовується заохочення, а й є відповідним стимулом до сумлінного виконання іншими працівниками покладених на них обов'язків, дотримання трудової дисципліни. Заохочення здійснюється за допомогою винагороди. Винагорода – це все те, що людина вважає для себе цінним. На підприємстві існує два типи винагороди: внутрішня і зовнішня. Внутрішню винагороду дає сама праця. Це такі відчуття, як значущість виконуваної роботи, почуття отриманого результату [1].

Заохочення повинно бути ефективним. Це означає, що заохочення має застосовуватись не тільки для сумлінних високопрофесійних працівників, а й для інших. Заохочення доцільно застосовувати при будь-якому прояві трудової активності працівником, що спрямована на позитивний результат. При цьому доцільно використовувати весь комплекс заохочувальних заходів, що містять затверджені трудовими колективами правила внутрішнього трудового розпорядку. Підстави і порядок заохочення за сумлінну працю регламентуються Кодексом законів про працю України, правилами внутрішнього трудового розпорядку, положеннями і статутами про дисципліну.

Метод примусу полягає у застосуванні до порушників трудової дисципліни відповідних заходів матеріального і морального впливу, а також заходів дисциплінарного й громадського впливу. Сам факт невиконання працівником своїх обов'язків повинен бути зафіксований. При застосуванні відповідних заходів впливу необхідно враховувати особистість працівника, його потреби, попередню роботу. Власник підприємства повинен врахувати тяжкість вчиненого проступку та його наслідки.

В умовах ринкових відносин особливого значення набувають *економічні та організаційні методи забезпечення дисципліни праці*. Сутність економічних методів полягає у всебічній активізації працівників за допомогою відновлення почуття господаря, власника, створення умов для справжньої зацікавленості у результатах роботи та розподілі прибутку. Створення організаційних умов означає забезпечення роботодавцем належних умов праці (забезпечення робочим місцем, роботою за спеціальність і кваліфікацією, простежити, щоб кожен керівник був ознайомлений із своїми обов'язками до початку роботи тощо), безпечних умов праці (налагоджене обладнання тощо), впровадження досягнень науки і техніки тощо [3].

Таким чином, трудова дисципліна є важливим напрямом управлінської діяльності та вимагає використання широкого інструментарію її забезпечення і профілактики. Важливо розуміти, що шлях до ефективного управління персоналом пролягає через розуміння його потреб й мотиваційних установок. Тільки знаючи, що спонукає людину до дії, які мотиви покладено в основу її діяльності, можна розробити ефективну систему форм і методів управління нею. Сучасні умови вимагають поступового переходу від регулювання трудової дисципліни із застосуванням методів переконання до виховання свідомого ставлення до праці та заходів громадського впливу. Більше уваги також треба приділяти належному матеріальному стимулюванню для забезпечення високої якості праці.

Література:
1. Поняття трудової дисципліни і методи її забезпечення [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z236_page_5.html
2. Трудова дисципліна. Стягнення, які застосовуються до працівників, порядок їх застосування і зняття. Правова допомога адвоката в таких спорах [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://advocatesanswers.in.ua/ix-/191-2011-05-02-08-40-25.html
3. Трудова дисципліна. – №2(134), 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.hrd.com.ua/index.php/priz/arhivpriz/56-2-134-

УДК 338.43.01

Роман Морозов
(Київ, Україна)
Олександр Федорчук
(Херсон, Україна)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ В ГАЛУЗІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Враховуючи важливе значення сільськогосподарської галузі для економіки України, в наукових основах ведення агропромислового виробництва поряд з дослідженням матеріального стану галузі надзвичайного значення набуває проведення комплексного аналізу, прогнозування та планування розвитку цієї галузі економіки. Крім того, реалізація прийнятих законодавчих актів передбачає удосконалення системи прогнозування [1; 3]. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 "Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року" [3] передбачається розроблення та впровадження технологій прогнозування і моделювання розвитку аграрного сектору та сільських територій.

Слід відмітити, що показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку є орієнтиром для розроблення суб'єктами підприємницької діяльності власних прогнозів, бізнес-планів та інших документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях вітчизняних та закордонних вчених питання прогнозування та планування висвітлено у працях Л.Ю. Басовського, Л.П. Владимирової, В.Г. Воронкової, В.М. Геєця, С.В. Глівенка, Т.І. Макаренко, М.В. Мінченка, М.Т. Пашути. Вітчизняна економічна наука впродовж багатьох десятиліть збагачується новими розробками теоретичного і прикладного характеру в цій сфері. Важливу роль у дослідженні проблем організації, прогнозування та планування агропромислового комплексу відіграли праці П.С. Березівського та Н.І. Михалюк. Широке коло питань, пов'язаних із прогнозуванням в системі планування, висвітлено в працях В.М. Нелепа.

Водночас, незважаючи на вагомість даної проблематики й посилену увагу до неї багатьох провідних дослідників, окремі її аспекти все ще залишаються недостатньо вивченими. В нових умовах особливої актуальності набувають питання теоретико-методологічного обґрунтування наукових положень і методичних підходів до розв'язання проблеми прогнозування в галузі агропромислового виробництва.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування наукових положень і методичних підходів до розв'язання проблеми прогнозування розвитку агропромислового виробництва на галузевому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прогнозування розвитку агропромислового виробництва на галузевому рівні – науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку окремої сільськогосподарської галузі, можливого стану галузі в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку галузі.

Сутність прогнозування вітчизняні науковці визначають як "… процес наукового передбачення, визначення тенденцій розвитку й образу майбутнього …" [7, с. 362], "… наукове обґрунтування можливих змін або якісного стану економіки в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення цього стану" [10, с. 29], "… метод планування, в якому передбачення майбутнього спирається на набутий досвід та поточні припущення відносно майбутнього …" [11, с. 411].

Слід зазначити, що прогноз є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої та виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів на галузевому рівні (рис. 1).

Прогнозні документи розвитку окремої сільськогосподарської галузі розробляються на основі комплексного аналізу стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, її конкурентоспроможності та оцінки досягнутого рівня економічного розвитку з урахуванням впливу зовнішніх політичних, економічних та інших факторів і очікуваних тенденцій зміни впливу цих факторів у перспективі.

Погодимося з думкою вітчизняних вчених економістів-аграрників, що значення прогнозування у плануванні сільського господарства набагато більше, ніж в інших галузях народного господарства [10, с. 30].

Головними завданнями прогнозування на галузевому рівні є: аналіз соціально-економічних і науково-технічних процесів; виявлення закономірностей, чинників і тенденцій, які визначають подальший соціально-економічний розвиток галузі; вивчення та оцінка можливостей для досягнення поставленої мети і на цій основі прийняття оптимального рішення щодо розвитку галузі.

Результати прогнозів ураховуються при розробці програм розвитку окремих галузей АПК, що розробляються з метою реалізації державної політики щодо регулювання розвитку цих галузей, концентрації фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і громадян для розв'язання найважливіших галузевих проблем.

Як зазначає В.М. Нелеп, "якість прогнозів значною мірою залежить від методів прогнозування …" [10, с. 31].

Рис.1. Прогнозування в галузі агропромислового виробництва *

* *Сформовано на основі [1; 2; 3].*

У наукових працях В.П. Боровікова та ін. [5; 6] розглядаються практичні методи прогнозування в системі STATISTICA (система статистичної обробки даних) разом з викладенням необхідних теоретичних основ (викладені основні ідеї, методи і результати теорії стохастичного прогнозування). Е.О. Вуколов [8; 9] досліджує різні методи статистичного аналізу: непараметричні методи математичної статистики, однофакторний дисперсійний аналіз, регресійний аналіз, найпростіші методи аналізу часових рядів, кластерний аналіз. В книгах Е.О. Вуколова [8; 9] наведені необхідні теоретичні відомості та розглядається рішення завдань прикладної статистики з використанням пакету STATISTICA.

Нині в економічних дослідженнях велике значення має теорія і практика економетричного моделювання, яка дозволяє дослідити і кількісно визначити внутрішні і зовнішні зв'язки між показниками економічних систем, вивчати закономірності їх формування і тенденції розвитку. Крім того, як відмічають П.С. Березівський і Н.І. Михалюк, "під час формування системи моделей необхідно враховувати великий обсяг початкової інформації. Її отримання вимагає своїх спеціальних методів дослідження в різних областях науки: агротехніці, механізації, технології і т. д." [4, с. 358]. Слід додати, що значна частина інформації повинна готуватися в окремих науково-дослідних інститутах та регіональних центрах наукового забезпечення агропромислового виробництва.

Висновки. Таким чином, методологічне обґрунтування наукових положень і розроблення методичних підходів до розв'язання проблеми прогнозування розвитку агропромислового виробництва на галузевому рівні дасть можливість органами законодавчої та

виконавчої влади, органами місцевого самоврядування приймати обґрунтовані рішення по управлінню регуляторними заходами щодо вирішення проблем розвитку окремої сільськогосподарської галузі.

Література:

1. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України / Верховна Рада України, 23.03.2000, № 1602-III. – (Нормативний документ Верховної Ради України. Закон): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1602-14
2. Про державні цільові програми / Верховна Рада України, 18.03.2004, № 1621-IV. – (Нормативний документ Верховної Ради України. Закон): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1621-15
3. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року / Кабінет Міністрів України, 19.09.2007, № 1158. – (Нормативний документ Кабінету Міністрів України. Постанова): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1158-2007-%EF
4. Березівський П.С. Організація, прогнозування та планування агропромислового комплексу: навч. посіб. / П.С. Березівський, Н.І. Михалюк. – 2-ге вид., стереот. –Львів: Магнолія Плюс, 2006. – 443 с.
5. Боровиков В.П. Прогнозирование в системе STATISTICA в среде WINDOWS: основы теории и интенсивная практика на компьютере: учебник для вузов / В.П. Боровиков, Г.И. Ивченко. - М. : Финансы и статистика, 1999. - 384 с.
6. Боровиков В.П. Прогнозирование в системе STATISTICA в среде WINDOWS: основы теории и интенсивная практика на компьютере: учебник для вузов / В.П. Боровиков, Г.И. Ивченко. - Изд. 2-е, перераб. и доп. - М. : Финансы и статистика, 2006. - 368 с.
7. Василенко В.А. Стратегічне управління: навч. посіб. / В.А. Василенко, Т.І. Ткаченко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 396 с.
8. Вуколов Э.А. Основы статистического анализа: практикум по статистическим методам и исследованию операций с использованием пакетов STATISTICA и EXCEL / Э.А. Вуколов. - М. : ФОРУМ ; М. : ИНФРА-М, 2004. - 462 с. : рис., табл. - (Профессиональное образование).
9. Вуколов Э.А. Основы статистического анализа. Практикум по статистическим методам и исследованию операций с использованием пакетов STATISTICA и EXCEL: учебное пособие по специальности "Менеджмент организации" / Э.А. Вуколов. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : ФОРУМ, 2010. - 463 с. : рис., табл. - (Высшее образование).
10. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: підруч. / В.М. Нелеп. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 495 с.
11. Організація управління аграрною економікою: монографія / М.Ф. Кропивко, В.П. Немчук, В.В. Россоха та ін.; За ред. М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 420 с.

УДК 332.146:330.322

Дар'я Мошкіна, Тетяна Іванова
(Донецьк, Україна)

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЯК ОСНОВА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Останнім часом стратегічне планування стало застосовуватися не тільки в сфері бізнесу, де була доведена ефективність даного інструменту, але і у сфері управління соціальними системами та територіальними утвореннями. Стратегічне планування розглядає окрему територію (регіон) як в певному сенсі «соціальну корпорацію», яка обслуговує своїх клієнтів (населення регіону, місцевий і зовнішній по відношенню до даного регіону бізнес) і конкурує за цих клієнтів з іншими територіями.

Метою даної роботи є аналіз основних чинників, що впливають на рівень розвитку певного регіону і країни в цілому, а також поясненні особливостей інноваційно-інвестиційної стратегії в контексті регіональної політики та інвестиційної привабливості регіону.

До вивчення даної проблеми інтерес науки і практики останнім часом істотно виріс. Теоретичні, методологічні та прикладні питання інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку регіонів є предметом і об'єктом постійних наукових досліджень. Вчені, які займаються розглядом даного питання, такі як А.С. Музиченко [1, с. 55], В.Г. Матвейкін, С.І. Дворецький, Л.В. Мінько, В.П. Таров, Л.Н. Чайкіна, І.О. Летунова [2, с. 20], Зелений О.А. [3, с. 43], головну увагу приділяють способам спрямування державної економічної політики на посилення інвестиційної діяльності та визначення шляхів її активізації в реальному секторі економіки України.

Стратегічне планування дозволяє направляти соціальні, економічні та культурні зміни регіону. При цьому існує ряд труднощів, які пов'язані з модернізацією підходів управління регіоном, з браком коштів для здійснення заходів, а також з психологічним аспектом в небажанні і неприйнятті нововведень органами влади на місцях. Територіальне стратегічне планування - це визначення цілей і основних напрямків сталого соціально-економічного розвитку в динамічному конкурентному середовищі. Оскільки регіони повинні конкурувати один з одним за заохочення інвесторів, за вихід на нові ринки збуту, за залучення висококваліфікованої робочої сили, необхідно розвивати конкурентні переваги, вдосконалювати їх, використовувати найбільш продуктивно ресурси, мінімізувати витрати. Адже в умовах прискорення всіх процесів та глобалізації, застій може привести не тільки до того, що регіон може залишитися на тому ж самому рівні, а й до кількох кроків назад у розвитку.

Загальною метою розвитку регіону є створення таких умов, які забезпечать порівняно високі і стійкі темпи економічного зростання, підвищення соціального рівня населення, стабілізацію фінансової безпеки регіону. Таким чином, основою економічного зростання можуть стати інновації, так як вони є ключовим фактором збільшення конкурентних переваг, таких як зниження собівартості, підвищення якості, освоєння нових ринків, поліпшення іміджу країни [2, с. 78]. Для стабільного і довгостроково соціально-економічного розвитку регіону необхідно розроблення стратегії, яка буде в змозі відповісти на виклики сучасності. В сучасному світі наявність природних ресурсів, дешевої робочої сили, фінансових і технологічних ресурсів ще не дає переваг у конкурентній боротьбі на ринку. Найважливіше значення має спосіб, відповідно до якого з'єднуються сировина, фінанси, технології та люди для досягнення конкурентних переваг. Рівень продуктивності залежить від здатності забезпечувати собі довгострокові і стійкі конкурентні переваги на ринку. Причому інформаційний вік, що характеризується більш високим ступенем невизначеності, стрімкими змінами на ринку і впливом глобалізації, висуває нові вимоги. Натомість стратегія дасть орієнтир швидко адаптувати існуючі ресурси, а також розвивати і створювати нові, будучи планом управління на довгий період часу, з зазначенням способів, напрямів та етапів досягнення поставленої мети. Стратегія - це поточне розуміння цілей розвитку регіону, шляхів їх досягнення і механізмів взаємодії різних суспільних груп для їх обговорення, уточнення та зміни їх в майбутньому.

Активізація інвестиційної діяльності є пріоритетною умовою стабільного розвитку регіонів, яка здатна залучити фінансові та матеріальні ресурси як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів, а також раціонально їх використовувати в найбільш пріоритетних галузях економіки. Обсяг залучених в економіку регіону інвестицій - один із критеріїв ефективності його функціонування[1, с.55].

Забезпечити конкурентоспроможність можна тільки визначеними і цілеспрямованими діями, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності регіонального бізнесу, за допомогою створення привабливих умов для його розвитку. Таким чином, регіони мають потребу в розробці інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності.

Для управління розвитком регіонів необхідно оцінити рівень конкурентоспроможності регіонів, вивчити особливості розвитку економічного простору регіонів, оцінити якості управління розвитком інноваційно-інвестиційних процесів у регіонах. Тоді напрямками підвищення рівня конкурентоспроможності можуть бути структурна модернізація та інноваційна спрямованість інвестицій і формування умов для інвестиційної активності. Це в свою чергу створить передумови для безперервного вдосконалення продукції, спеціалізації, використання економіки масштабу, покращення якості трудових ресурсів, доступу до сучасних технологій, вдосконалення організаційних методів управління, розвитку місцевих і міжнародних зв'язків.

В умовах ринкової економіки активна роль в стратегічному розвитку належать інвестиційній політиці, яка, як відомо, включає основні елементи : вибір джерел і методів фінансування інвестицій; визначення термінів реалізації; вибір органів, відповідальних за реалізацію інвестиційної політики; створення необхідної нормативно-правової бази функціонування ринку інвестицій; створення сприятливого інвестиційного клімату. Для інвестора є важливою ефективність функціонування регіону і ризики. Відомо, що в

забезпеченні ефективності особливу роль грає його інвестиційна привабливість, у зв'язку з цим точна і об'єктивна оцінка потенціалу і ризиків є однією з пріоритетних завдань, рішення якої дозволить згодом обґрунтувати адекватні заходи по підвищенню інвестиційної привабливості [3, с.43]. Традиційне поняття інвестиційна привабливість означає наявність таких умов інвестування, які впливають на переваги інвестора у виборі того або іншого об'єкту інвестування. Об'єктом інвестування може виступати окремий проект, підприємство в цілому, корпорація, місто, регіон, країна. Неважко виділити те загальне, що ставить їх в один ряд: наявність власного бюджету і власної системи управління.

Об'єкт кожного рівня (і відповідно, його інвестиційна привабливість) має власний набір значимих властивостей, але регіон в цьому ряду займає власне місце: в силу особливостей він має свою специфіку, і в той же самий час в силу цілісності структури не є унікальним. Саме ця особливість дозволяє порівнювати регіони між собою.

Завданнями оцінки інвестиційної привабливості регіону є:

- визначення соціально-економічного розвитку;
- встановлення дії інвестиційної привабливості на приплив інвестицій;
- розробка заходів, спрямованих на врегулювання інвестиційної привабливості.

В аспекті інвестиційної привабливості важливу роль відіграє конкурентоспроможність регіональної влади, впровадження ефективних механізмів адміністративного управління і модернізація владних структур, формування базових мобілізаційних ідей для території.

Необхідно виявляти максимально конкурентоспроможні області бізнесу і сфери інноваційного розвитку, проводити політику по просуванню даного бізнесу в інші регіони і на міжнародний ринок, а також включати регіональні бізнес-структури в реалізацію пріоритетних національних проектів[2, с.92]. Крім пошуку нових можливостей і вироблення стратегії розвитку для територій, необхідно вирішувати завдання формування механізму координації органів державної влади при реалізації значущих проектів розвитку регіонів.

Для того щоб вивести регіон на новий рівень розвитку, необхідно вийти за межі поточної діяльності і перейти з позиції виживання в позицію розвитку. Інноваційна спрямованість стратегічного планування передбачає більш активне впровадження науково-технічних досягнень і розвиток інноваційної інфраструктури, а також організаційні, кадрові, технічні та інші інновації. Також важливим механізмом регіонального розвитку є реалізація міжрегіональних зв'язків, більш тісну співпрацю регіонів, як між собою, так і на загальнонаціональному рівні.

Найгострішою та ключовою проблемою, якщо говорити про інноваційний розвиток, для переважної числа регіонів є нестача кадрів, особливо висококваліфікованих управлінців. Регіональні системи освіти, передусім професійної освіти, абсолютно не націлені на утворення суб'єктів регіонального розвитку, на освіту елітного прошарку суспільства, орієнтованого на розвиток свого регіону. У зв’язку з тим, що одним з важливих об’єктів при розробленні будь-якої стратегії є людський потенціал, самоорганізація суспільства в регіоні, розвиток людського потенціалу, забезпечення економічної та соціальної привабливості регіону, підвищення рівня життя шляхом реформування соціальної сфери, освіти та охорони здоров'я мають бути враховані при формуванні інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку регіону.

Розробка стратегічного плану розвитку, що відбиває весь спектр варіантів соціально-економічного розвитку регіону, вимагає детального узгодження (в числах, датах, схемах і т.д.) величезної кількості неповної, і часто суперечливої економічної та технологічної інформації, що надходить з різних рівнів системи управління регіону і держави. До останнього часу не було інформаційно-аналітичних і комунікаційних систем потрібної потужності з такими функціональними характеристиками, які дозволяли б створювати більш-менш адекватні математичні моделі складних соціально-економічних і технологічних систем.

Зараз уряд України починає активно здійснювати регіональну політику, яка буде пріоритетною для держави, і водночас створить певні умови для розвитку регіонів. Відповідно для визначення сильних та слабких сторін певного регіону, його конкурентних переваг і недоліків необхідно вивчити особливості, властиві кожному регіону. Основна складова розвитку економіки - це інноваційно-інвестиційний вектор розвитку, оскільки тільки завдяки йому можливі прориви, удосконалення, а також поліпшення ситуації в окремо взятому регіоні. Державна підтримка може здійснюватися різними засобами, одним з яких є створення гарантійних фондів, фінансування державних програм, преференції інноваційним виробництвам, зміни в законодавстві, які визначають організацію, повноваження і порядок діяльності органів влади. Також пріоритети подальшої державної політики щодо стимулювання розвитку регіонів на найближчі роки будуть формуватися виходячи зі скорочення розривів між відстаючими і "прогресивними" регіонами.

Таким чином, розробляючи інноваційно-інвестиційну стратегію розвитку регіону, необхідно насамперед відштовхуватися від його конкурентних переваг у цій сфері. Однією з головних переваг є інвестиційна привабливість регіону, тобто визначення, наскільки певний регіон є привабливим для потенційного інвестора. Такі фактори, як економічна та політична нестабільність, зростання рівня соціальної напруженості, інфляція, недосконалість кредитно-фінансової системи та законодавчої бази, недовіра населення до уряду можуть змусити інвесторів задуматися про доцільність вкладення коштів. Інноваційно-інвестиційна стратегія розвитку регіону має враховувати дані аспекти, сприяти стабілізації ситуації та подальшому соціально-економічному розвитку регіону.

Література:

1. Музиченко А.С. Інвестиційна діяльність в Україні. К.: Кондор, 2009. – 406 с.
2. Инновационный потенциал: современное состояние и перспективы развития: монография / В.Г.Матвейкин, С.И. Дворецкий, Л.В. Минько, В.П. Таров, Л.Н.Чайникова, И.О.Летунова. – М.: «Издательство «Машиностроение-1», 2007. – 284с.
3. Зеленый О.А. Активизация инвестиционных и инновационных процессов / О. А. Зеленый // МЕРКУРИЙ. - 2010. - № 7. - С.43-45.

Шынар Муталляпова
(Астана, Казахстан)

О РОЛИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

В современных условиях рыночной экономики для лучшего усвоения теоретических и практических вопросов экономики, повышения уровня квалификации и общей профессиональной культуры экономист должен хорошо разбираться в экономико-математических методах, уметь их практически применять для моделирования реальных экономических ситуаций и решения глобальных вопросов экономики.

Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев в своем выступлении перед молодежью отмечал, что «Владеть математическими методами анализа данных должны все – инженеры, экономисты, юристы, строители, государственные деятели. Как показывает мировая практика, высокий уровень математической подготовки кадров обеспечит качественный рывок во всех отраслях» [1].

Перед специалистами различных отраслей экономики встают задачи, возникающие непосредственно из практики и требующие построения математических моделей. Одним из решений такой проблемы следует считать обучение методам постановки и решения математических задач, возникающих в реальных практических ситуациях Специалисты разных направлений, связанные с приложением математики ясно представляют, что математическое моделирование – это, в некоторой степени, искусство применения математики и системного анализа. Большинство специалистов считает, что приложение математики к решению отраслевых задач сводится к набору формул, подстановке в них некоторых чисел, в результате чего получается ответ. При этом упускается из виду один важный момент, без которого «приложение» математики превращается в демонстрацию известных математических приемов. Упущенный момент заключается в описании так называемого «реального мира» языком математики, что позволяет получить более точное представление его наиболее существенных свойств и предсказать будущие события. Это обстоятельство и отражает термин «математическое моделирование». Целью прикладной математики является математическое осмысление действительности [2].

Математические методы являются важнейшим инструментом анализа экономических явлений и процессов, построения теоретических моделей, позволяющих отобразить существующие связи в экономической жизни, прогнозировать поведение экономических субъектов и экономическую динамику. Математическое моделирование становится языком современной экономической теории, одинаково понятным для учёных всех стран мира [2].

Таким образом, математические методы в экономике – это важное научное направление в экономике, посвящённое исследованию экономических систем и процессов с помощью математических моделей.

Математика как основа теории принятия решений успешно применяется для управления (планирования, прогнозирования, контроля) экономическими объектами и процессами. Например, прогнозы социально-экономического развития строятся с применением таких разделов эконометрики и прикладной статистики, как корреляционный анализ, регрессионный анализ, метод главных компонент, факторный анализ и т. д.

Методы экономико-математического моделирования в настоящее время представляют один из наиболее динамично развивающихся разделов прикладной экономической науки. При решении экономических и финансовых задач, требующих получения оптимальных решений, широкие возможности применения имеют наиболее распространенные и разработанные методы математического (в частности, линейного) программирования.

Следует особо отметить, что внимание к экономико-математическим методам особенно возросло в связи с появлением современных программных продуктов для компьютеров, реализующих экономико-математические методы.

Большие возможности, которыми обладает современная компьютерная техника и ее математическое обеспечение, используются недостаточно широко. До сих пор практическое использование компьютерных технологий еще не достигло такого уровня, при котором экономисты, финансисты, руководители предприятий и организаций могли бы выполнить с помощью компьютера анализ, необходимый для принятия решений; провести сложные аналитические расчеты, связанные с исследованием рынков; имитировать деятельность своего предприятия с учетом влияния внешних и внутренних факторов; проанализировать возможности разрешения конфликтных ситуаций.

Если раньше пакеты прикладных программ по экономико-математическим методам были ориентированы в основном на профессиональных пользователей (математиков-прикладников), то широко распространенные сегодня табличные процессоры Excel, входящие в известный продукт MS Office, не требуют от исследователя подготовки, выходящей за рамки программы высшего образования.

В современных условиях хозяйствования процессы принятия решений в экономике опираются на достаточно широкий круг экономико-математических методов. Ни одно более или менее серьезное решение, затрагивающее управление деятельностью отраслей или предприятий, распределение ресурсов, выбор наилучшего варианта развития, изучение рыночной конъюнктуры, прогнозирование, планирование и т.п., не осуществляется без предварительного математического моделирования конкретного процесса или его частей.

Как уже ранее говорилось, на развитие и применение математических методов огромное влияние оказало и еще окажет развитие вычислительной техники. Вычислительная техника последних поколений уже позволила на практике применить множество методов, описанных ранее лишь теоретически или на простейших примерах. К тому же развитие систем компьютерной обработки, накопления и хранения информации создает новую, весьма обширную информационную базу, которая, возможно, послужит толчком к созданию новых, ранее неизвестных математических методов поиска и принятия решений.

Литература:

1. Лекция Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева в Евразийском Национальном Университете имени Л.Н.Гумилева «К экономике знаний через инновации и образование». Астана, 26 мая 2006 г.
2. Букреев В.Г. Основы математического моделирования экономических систем. Учебное пособие / В.Г. Букреев, В.А. Воловоденко. – Павлодар, 2002. – 70 с.
3. Абчук В.А. Экономико-математические методы: Элементарная математика и логика. Методы исследования операций / Абчук В.А. – СПб.: Союз, 1999.

УДК 339.313:665.58

Аліна Наконечна
(Київ, Україна)

АНАЛІЗ РИНКУ ПОБУТОВОЇ ХІМІЇ В УКРАЇНІ

В наш час вплив товарознавчої та маркетингової діяльності, в тому числі і в дослідженні ринків, на підвищення ефективності функціонування підприємств набуває досить великого значення, оскільки тільки з гарною обізнаністю ринку товарів, потреб споживачів та ефективною діяльністю по організації і стимулюванню збуту підприємство має шанс на успіх.

Дослідженням питань вивчення ринку, виявлення потреб споживачів та маркетингової діяльності в цілому присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, зокрема Ф. Котлера, Б. Бермана, Дж. Еванса, Д. Едкока, В. Снегірьової, Ф.Панкратова, Г. Серьогіної, Гаркавенко, Л.В. Бобкова, Г.А. Васильєва, І.Н. Герчикової, Е.П. Голубкова, П.С. Зав'ялова, Е.Ф. Жукова, М.М. Максімцова, Б.А.Соловйова, С.М. Ілляшенка, Л.В. Балабанової, В.Я. Кардаш та ін. Дослідженням ринку та виявленням споживчих переваг товарів побутової хімії займалися такі науковці як А.А. Шубин, К.В. Муратова, Т.М. Коломієць, Т.Ю. Россоха, М.Ю. Плетнев, А.М. Юдин, В.І. Миголь, В.М. Ковалев, Тарасова Н.В. та ін.

Разом з тим, ринок товарів побутової хімії потребує вивчення та розгляду в динаміці для його системного огляду, виявлення тенденцій розвитку та окреслення перспектив.

Україна є привабливим ринком для збуту товарів побутової хімії (ТПХ) завдяки багатомільйонному населенню та вигідному географічному положенню. Водночас в країні практично повністю відсутнє власне промислове виробництво поверхнево-активних речовин (ПАР), таких як: алкилбензолсульфонат натрію, алкилсульфати вищих жирних спиртів, алкилефірсульфати, неіонні та інші види ПАР, які є основою синтетичних мийних засобів (СМЗ).

Робота в ринкових умовах внесла свої корективи. Фактично кожне підприємство самостійно вирішує свої проблеми з придбання ПАР. Сировина закупається в Росії, Туреччині, Кореї, Німеччині та інших країнах. На сьогоднішній день Україна має три старі установки сульфування, які були побудовані ще за радянських часів – в містах Первомайську, Вінниці та Горлівці. На даних установках може вироблятися алкилбензолсульфонат натрію. Установка в Горлівці простоює внаслідок своєї нерентабельності, установки в Первомайську та Вінниці працюють рідко і випускають продукцію для власних потреб. В Україні також є установка по виробництву неіонних ПАР потужністю 2 тис. т на рік в Івано-Франковській фірмі "Барва", але зараз зазначена фірма випускає неіонні ПАР в обмеженій кількості [1, с. 226].

Із наведеного вище можна зробити висновок, що в найближчі роки підприємства по виробництву СМЗ, як і раніше, будуть задовольняти свої потреби в ПАР самостійно, шляхом їх закупівлі у різних іноземних фірм.

На сьогодні асортимент синтетичних мийних засобів, які представлені на ринку України, є різноманітним, але хімічний склад їх доволі однотипний. Переважну частку становлять мийні засоби на основі синтетичних аніоноактивних ПАР, а мийні засоби ПАР іншого походження, зокрема на основі натуральних ПАР, представлені в невеликому обсязі.

У зв'язку з цим розширення наявного асортименту мийних засобів, особливо на основі натуральних ПАР, є актуальним і своєчасним. З іншого боку, синтетичні ПАР шкідливі для довкілля, а питання екологічної безпеки є найпріоритетнішими в сучасному світі.

Найбільш потужним споживачем ПАР є виробництво порошкоподібних СМЗ, в яких використовуються в основному алкілбензосульфонати і алкілсульфати натрію. Потреба в таких ПАР для виробництва мийних засобів у наш час задовольняється за рахунок імпорту. Це пов'язано з унікальною ситуацією, яка склалася в Україні щодо випуску синтетичних мийних засобів: високе мито на

ввезення готової продукції і низьке – на ввезення сировини для їх виробництва. Ураховуючи цей фактор, зарубіжні виробники почали розгортання в Україні виробництва мийних засобів під відомими споживачам торговельними марками (українсько-турецьке спільне підприємство «Olviabeta», ВАТ «Время») [2].

В цілому ринок побутової хімії в Україні охоплений 5-7 найбільшими і агресивними представниками транснаціонального бізнесу. Провідні позиції щодо обсягу виробництва синтетичних мийних засобів займає компанія Procter & Gamble (близько 23 %). Цікавим є той факт, що компанія Procter & Gamble займає сьому позицію в рейтингу 100 найдорожчих брендів світу [3].

Методика розрахунку рейтингу вміщає різні аспекти діяльності компаній, які мають ті або інші бренди. Рейтинг будується на детальному аналізі того, яка частина продажу продукції виробляється за рахунок лише бренду. До розрахунку включається також сила бренду, яка визначається такими факторами: лідерство цього бренду на ринку; стабільність і здатність цього бренду перетинати географічні і культурні кордони.

Щоб потрапити до рейтингу, бренд повинен відповідати багатьом формальним критеріям. По-перше, вартість бренду повинна перевищувати $1 млрд. По-друге, він має бути глобальним, тобто за межами країни його появи повинно продаватися не менше третини усіх товарів під цим брендом. По-третє, компанія повинна мати відкриту фінансову і маркетингову інформацію про власну продукцію.

Велика частка продукції компанії Procter & Gamble – російського виробництва – це марки Mr. Proper, Dreft, Fairy, Ace, Lenor та ін. З українського заводу Procter & Gamble Manufacturing Ukraine (Орджонікідзе, Дніпропетровська область) поставляються дешеві пральні порошки (Gala), а також туалетне мило (Shandy, Safeguard і Camay).

Найбільш крупним вітчизняним виробником порошкоподібних СМЗ є ВАТ “Время” (м. Первомайський Харківської обл.), яке створилося на базі колишнього первомайського ДП “Хімпром”. Починаючи з 1999 року контрольний пакет акцій ВАТ “Время” належить дніпропетровській корпорації “Ольвія Бета”. Вихід із складу “Хімпрому” сприятливо відобразився на показниках роботи підприємства.

Слідом за лідерами йде компанія Henkel (США, ЄС). Через «Henkel – Україна» з ЄС і СНД експортується широкий спектр продукції під відомими марками Persil, Rex, Perwoll, Pur, Bref, Silan, Losk. На думку експертів, Henkel займає близько 15 % ринку побутової хімії. Проте в масштабах діяльності компанії, світовий об'єм продажів якої складає $17 млрд, Україна займає не таке важливе місце, як для Procter&Gamble.

Частка ринку інших компаній зарубіжних виробників є незначною: вони поділяють між собою (залежно від регіону) 5-15 % українського ринку та на сьогодні конкурують з найбільшими гравцями епізодично. Це, наприклад, дуже відомі в СНД торговельні марки від британської Unilever (Domestos, Cif), ізраїльської SanoBrunos (понад 15 видів очисників, дезинфекторів бачків Optima), німецької Werner&mertz (пральні порошки, вибілювачі і очисники Frosch, Emsal).

Характерними ознаками ринку СМЗ України в 2010-2011 рр. були:

- скорочення внутрішнього виробництва і зовнішнього торгового обігу;
- зниження інвестиційної привабливості галузі;
- зростання використання продукції дешевого сегмента;
- звуження асортименту;
- збільшення тенденції в сегменті засобів для чищення до зростання попиту продукції універсального призначення.

Фінансова криза негативно позначилася на споживчій активності практично в усіх асортиментних групах СМЗ. За оцінками експертів, у 2010 р. попит на засоби для прання скоротився на 5-7 %; засоби для чищення – на 8-10 %; вибілюючі засоби – на 6-8 %; апретувальні засоби – на 10-12 %. Досить незначні зміни в обсязі і структурі споживання основних видів товарів побутової хімії в період кризи пояснюються тим, що ця продукція відноситься до товарів повсякденного попиту [1, с. 229].

Понад 85 % СМЗ для роздрібної торгівлі в 2011 р., як і за підсумками 2009-2010 рр., контролювала група провідних продуцентів: «Проктер енд Гембл Менюфекчуринг Україна», «СК Джонсон», «УНАЛ-АВС Кемікал Індастрі», «Інтерфіл», «Вінницяпобутхім», «Мілам». У досить великих обсягах випуск СМЗ для роздробу здійснювали компанії «ОНІКС», «Голд-Дроп», «Мейнпак», «Карапуз», «Сан Клін Інт», «Пірана», «ЮСИ», Київський експериментальний ЗПХ та ін.

ЗАТ «Вінницяпобутхім» збільшило виробництво СМЗ у січні 2011 р. на 80 % (до січня 2010 р.) – до 1832 т. У загальному виробництві СМЗ продукція для роздрібної торгівлі склала 96,2 %. Для компанії «ФРЕШАП» було характерне зниження виробництва на 9 % – до 60,9 т СМЗ. ВАТ «Кримський содовий завод» випустив у січні 2011 р. 42 т СМЗ проти 296 т у січні 2010 р. В умовах кризи вітчизняні виробники СМЗ розширюють асортимент, позиціонують на ринку нові торговельні марки.

Зниження споживчої активності на українському ринку СМЗ обумовлюється скороченням імпорту цієї продукції. Основні постачання СМЗ для роздрібної торгівлі збереглися за Росією, зокрема це компанії Benckiser (ТМ Cilit, Vanish), Uniliver (Domestos, CIF), «Невська косметика» та ін., і Польщею – сумарно 77 % загального імпорту. Зниження було характерне для більшості країн-постачальників. Найбільш високе зростання імпорту характерне для Сербії, в структурі постачань якої значну частку займали рідкі мийні засоби для посуду ТМ Pur. Постачання із США збільшені на 4,4 %. Великі обсяги СМЗ з цієї країни представляла продукція ТМ AMWAY, середньоімпортна ціна якої була найбільш високою.

На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1). Тенденціями розвитку ринку побутової хімії в Україні є:

- зростання виробництва мийних засобів для прання, для миття посуду та засобів для чищення, в тому числі, рідких;
- зниження ввозу товарів побутової хімії;
- зниження нелегального імпорту і виготовлення підробок;
- використання імпортної сировини для виробництва товарів;
- модернізація виробниками технологій та устаткування з метою збільшення якості і конкурентноздатності продукції і освоєння випуску нових видів товарів широкого споживання;
- модернізація виробництв за рахунок реконструкції і техничного переоснащення, виводу із експлуатації екологічно шкідливих виробництв, впровадження мало- і безвідходних технологій, технологічних процесів переробки промислових відходів та знешкоджування і утилізації шкідливих речовин із стічних вод;
- збільшення забезпеченості міст і населених пунктів біоочисними спорудами.

2). Характерними ознаками ринку СМЗ України в 2010-2011 рр. були:

- скорочення внутрішнього виробництва і зовнішнього торгового обігу, зниження інвестиційної привабливості галузі, зростання вжитку продукції дешевого сегмента, збільшення тенденції в сегменті чистильних засобів до зростання попиту продукції універсального призначення;
- асортимент синтетичних мийних засобів на українському ринку дуже поширений і представлений такими основними виробниками, як Procter&Gamble, Henkel, Unilever, Werner&mertz, ВАТ «Время», «Вінницяпобутхім»;
- основну частку вітчизняного ринку складають мийні засоби на основі синтетичних ПАР, які в нашу країну постачають з Китаю, Німеччини, Росії, Туреччини, Греції, Польщі та ін.;
- на основі аналізу пральних порошків, що представлені в столичній торгівлі, можна зробити висновок, що українські підприємства зараз не випускають порошки для прання кольорових і тонких тканин, які перуть у холодній воді, або з добавками, що покращують структуру тканин; нема рідких рецептур; дуже бідний асортимент продукції з відбілювачами. Відсутні порошки в економічній пластиковій упаковці, не практикується і фасування малими обсягами – в 1/3 або 1/4 звичайної пачки;
- слід відмітити, що, на жаль, в групі рідких СМЗ українські підприємства не можуть запропонувати продукти, що можна порівняти за їхніми споживними властивостями з тими, які випускаються за кордоном. Крім сировинних проблем, на це впливає нестача наукових розробок і недосконалість технічної бази. В Україні зберігається практика, при якій рідкі СМЗ розглядаються як вторинні продукти підприємств, що виробляють іншу продукцію;
- в умовах, коли ринок насичений продукцією рівної якості, а успіх визначається вмінням добре представити свій товар, вітчизняна продукція пропонується часто в неестетичному оформленні, що наводить на думку про залежалий товар, чи в упаковках, що повторюють дизайн популярних іноземних фірм. Але економія на цих елементах підриває довіру і знижує інтерес споживачів до продукції українських заводів, що погрожує втратою позицій на ринку.

Література:
1. Муратова К.В., Пиріков О.В., Рибаченко В.І. Сучасні тенденції розвитку українського ринку мийних засобів / К.В. Муратова, О.В. Пиріков, В.І. Рибаченко // Збірник наукових праць ДонНУЕТ. – 2010. – С. 225-230.
2. Шубин А.А. Маркетинг синтетических моющих средств: Монография /А.А. Шубин, Д.П. Лойко, Т.П. Писаренко. – Донецк: ДонНУЭТ, 2006. – 243 с.
3. www. patent.km.ua

Марина Пальчик, Юлия Назаренко
(Харьков, Украина)

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ И ПЛАНИРОВАНИЕ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Современный темп изменения внешней среды и увеличения информации является настолько большим, что стратегическое планирование представляется практически единственным способом снижения неопределенности будущего, предвидения проблем и возможностей, обеспечивающим создание плана действий на длительный срок. Современный этап трансформации экономики Украины, в котором наблюдаются элементы выхода из общесистемного кризиса, требует активного развития и внедрения стратегического управления на предприятиях. В научных исследованиях стратегического управления предприятием существуют не только не исследованные, а и не поставленные к этому времени проблемы. Так, например, в недостаточной мере разработаны концепции стратегического управления предприятием, адекватные условиям трансформирующейся экономики. Целью работы является исследование стратегического планирования и управления деятельности украинского предприятия.

Теоретическим и методологическим аспектам стратегического планирования и управления было посвящено немало специальных исследований и монографий за рубежом. Огромный вклад в становление и развитие этого раздела науки управления внесли Ф.Абраме, Р.Акофф, И.Ансофф, Дж.Куинн, К.Эндрюс, М.Портер, Г.Хемел, Г.Минцберг, К.Хофер, Г.Штейнер, А.Томпсон и другие ученые. Из украинских ученых следует отметить А.Мищенко, В.Герасимчук, О.Раевнева, С.Ильяшенко. Исходя из этого, можно сказать, что в их исследованиях эти вопросы остаются не решенными, что и обусловило актуальность данной проблемы.

Известны различные определения стратегического планирования, обобщая которые можно сделать вывод, что стратегическое планирование - это процесс выбора целей на перспективу и принятия решений для достижения этих целей.

Процесс стратегического планирования включает [2]:

- определение или уточнение миссии и целей;
- сбор и анализ информации, выявление факторов, определяющих достижимость целей;
- выбор общей стратегии, формирование делового портфеля предприятия;
- разработку плана реализации стратегий, выбор деловых и функциональных стратегий.

Стратегическое планирование представляет собой процесс решения неточных задач - проблем, базирующихся на субъективных оценках. Например, если производственный процесс можно в известном приближении описать с помощью математических формул, внося в них время от времени определенные коррективы, то при планировании развития предприятия математические методы уже не дают требуемой точности.

При исследовании стратегического планирования на украинских предприятиях (его необходимости в случае отсутствия), стиля принятия стратегических решений, характеристик, а также содержания стратегического плана было определено, что большинство украинских предприятий используют в своей практике элементы стратегического планирования, чаще всего составляют бизнес-планы для решения конкретных проблем: проведения реконструкции, технического перевооружения. Отечественные менеджеры выдвигают на первый план лучшее распределение ресурсов, что объясняется остро ощущаемой ограниченностью в финансах и активах в условиях кризиса и, кроме того, тем, что большинство руководителей и специалистов, не имея четкого представления о стратегическом планировании, помнят методику составления пятилетних планов, где главный акцент делался на распределении ресурсов.

Украинские менеджеры так же, как и их зарубежные коллеги, едины во мнении о необходимости стратегического планирования. Однако по ряду принципиальных вопросов методики стратегического планирования имеются существенные расхождения. Отечественные менеджеры считают наиболее важным основанием для стратегического планирования лучшее распределение ресурсов, тогда как в Великобритании и Японии на первое место ставится формирование долгосрочных целей.

Для большинства украинских предприятий стратегическое планирование по-прежнему остается теоретической концепцией. На практике данную технологию использует относительно небольшой процент из них. Естественно, у одних это получается лучше, у других — не так хорошо, как хотелось бы.

Многие компании к этому подтолкнула жизнь в условиях кризиса. Если до недавнего времени отрасль отлично развивалась, то организации, работающие в ней, зачастую вообще не обращали внимание на данную технологию. Мысль о том, что завтра будет не так, как сегодня, посещала умы далеко не всех «топов». Столкнувшись же с последствиями кризиса, многие осознали необходимость стратегического планирования, но произошло это довольно поздно.

По мнению Андрея Длигача, к. э. н., генерального директора группы компаний Advanter Group, ведущего эксперта «Украинской ассоциации маркетинга», можно выделить несколько подходов к стратегическому планированию в украинском бизнесе:

1) Классический подход. В данном классе организаций стратегическое планирование бизнеса лежит в основе успеха;

2) Проницательный руководитель. В таких компаниях главный стратег и основной генератор идей — высший руководитель (зачастую он же — собственник бизнеса). Предприятие является реализатором его идей и планов. Наиболее часто подобные организации гибнут при диверсификации — когда опыт (интуиция) топ-менеджера напрямую не срабатывает на новых рынках;

3) Стратегия как компромисс. В таких компаниях стратегия формируется как компромисс интересов различных внутренних влиятельных сил;

4) Эмпирический подход. Предприятия движутся на ощупь, короткими шагами. Деятельность уподобляется броуновскому движению;

5) Приспособление. Организации подстраиваются под изменяющиеся условия внешней среды. Они достаточно гибки, и стратегическое планирование заменяется политикой выживания.

Когда компании прибегают к планированию на длительные периоды, они прежде всего хотят знать, куда движутся и как минимизировать риски на этом пути. Однако долгосрочное планирование, которое использует большинство отечественных предприятий, не всегда полноценное стратегическое. Чаще всего это планирование текущей деятельности, основанное преимущественно на анализе прошлого и на предположении, что компания или бизнес на протяжении, например, пяти-семи лет будет развиваться по принципам, которые имели место в предшествующий период. По большому счету, долгосрочное планирование можно назвать развитой формой укрупненного бюджетирования.

Стратегическое управление - это набор решений и действий по формулированию и реализации стратегий для того, чтобы достичь цели организации [3].

В настоящее время многие предприятия находятся в кризисном положении и требуют радикальных изменений по их решению, проблема связана с тем, что нет разделения полномочий между службами отдельного предприятия. Для того чтобы решить ряд проблемных вопросов на предприятии, нужна целенаправленная скоординированная деятельность на всех уровнях управления.

Основная проблема, которая возникает при разработке стратегического управления на предприятии - это совмещение стратегической структуры и действующей организационной структуры, т.е. это организационная форма стратегического управления [4]. Ее надо рассмотреть для того, чтобы повысить оперативность реализации стратегий предприятия.

Гармоничное управление происходит тогда, когда стратегическая организационная структура управления совпадает с организационной структурой управления предприятия в целом, ориентирована на реакцию изменений во внешней среде, характеризуются децентрализацией, гибкостью, универсальностью в деятельности отдельных звеньев, направленных на выявление проблем новых управленческих решений,

Рассмотрим два варианта совместимости организационной структуры и стратегической структуры управления. Первый - когда стратегическая структура накладывается на существующую организационную структуру. Распределение стратегических функций в этой ситуации будет выполняться в рамках существующих организационных структур. Такая модель представляет идеалистическую стратегическую структуру. Но на отечественных предприятия складывается такая ситуация, когда стратегическая структура способствует возникновению новых структурных подразделений и организационных форм. В таком случае проблема заключается в формировании именно такой организационной структуры, обеспечивающей реализацию стратегии в полном объеме. Эта ситуация вызывает необходимость создания специального подразделения, которое будет координировать процессы внедрения, функционирования и развития системы стратегического управления на предприятии.

Организационная структура разрабатывается менеджерами для достижения стратегических целей организации. Это своеобразный официальный план выполнения задач, обеспечивающих достижение стратегических целей. Когда руководство составляет перечень предполагаемых планов деятельности предприятия, тогда происходит формализация плана деятельности организации. Чтобы разработать организационную структуру предприятия, менеджерам необходимо [1]:

1) сформировать вертикальную структуру (создание рабочих мест под конкретные функции);

2) осуществить иерархию подразделений (группировка рабочих мест по отделам и более крупными структурными единицам);

3) сформировать горизонтальную структуру (координация всех функций, чтобы компания могла работать как единое целое).

Таким образом, можно сделать выводы о том, что стратегия управления предприятия может быть эффективной при условии, когда существует гармония между организационной и стратегической структурами управления. Такое управление происходит, когда каждый работник имеет четкие задачи и понимает стратегическую цель предприятия в целом. Стратегическое планирование является важнейшей составной частью управления организацией, и без него вряд ли возможна успешная работа организации в условиях рыночной экономики. В современной быстроменяющейся экономической ситуации невозможно добиться положительных результатов, не планируя своих действий и не прогнозируя последствий.

Литература:

1. Дойль, П. Менеджмент: стратегия и тактика. / П. Дойль - СПб: Изд-во «Питер», 1999. – 277с.
2. Клейнер Г. Механизм принятия стратегических решений и стратегического планирования на предприятии// Вопросы экономики – 2004 -№9. С..46-48.
3. Лапин, А.Н. Стратегическое управление современной организацией / А.Н. Лапин // Управление персоналом. – 2004. - №14. – С. 65-70.
4. Основные понятия стратегического планирования как функции стратегического управления /Ходжич М.В.// Вестник Владимирского юридического института. - 2009. - № 1. - С. 171-173.

Научный руководитель: кандидат экономических ннаук, доцент Большенко С.Ф.

УДК 336.767:001.8

Надія Параниця
(Ірпінь, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Ключові слова: ринок цінних паперів, фондовий ринок, фондові біржі.

В умовах глобалізації фінансових систем та відкритості вітчизняного ринку цінних паперів виникають нові можливості та загрози для розвитку ринку цінних паперів як сектору ринку капіталу, що потребує проведення нових досліджень факторів впливу на економіку України.

Істотний внесок у розробку проблеми становлення і розвитку фондового ринку внесли вчені економісти: М.Ю. Алексєєва, Б.І. Альохіна, П.Ю. Бородіна, В.М. Гейця, М.А. Гольцберга, Е.Ф. Жукова, А.А. Кирєєва, В.В. Колесника, Ю.Г. Лисенка, Д.Г. Лук‘яненка, Ю.В. Макогона, О.М. Мозгового, Є.Г. Панченка, Ю.М. Пахомова, А.М. Поручника, О.В. Плотнікова та ін.

Разом з тим залишаються недостатньо дослідженими окремі аспекти розвитку вітчизняного фондового ринку. В першу чергу потребують поглибленого аналізу та оцінки новітні тенденції розвитку фондового ринку. Вивчення зміни структури і динаміки ринку, для дослідження яких необхідно використовувати сучасні інформативні методи аналізу.

Ринок цінних паперів як сегмент фінансового ринку забезпечує опосередкування і організацію руху заощаджень через сукупність угод з цінними паперами, фондовий ринок має бути частиною ринку цінних паперів, так само як фонди є певною категорією цінних паперів. Тому, твердження про еквівалентність понять "ринок цінних паперів" і "фондовий ринок ", яке закріпилась у вітчизняній літературі, вірне не за суттю, а за практичним застосуванням [2; с. 25].

Фондовий ринок – це система економічних взаємозв’язків з постійним процесом їх відтворювання між суб’єктами інвестиційного процесу, яка опосередкована довгостроковими цінними паперами з метою формування і трансформації фондів фінансових ресурсів цільового призначення. Поняття ж “ринок цінних паперів” є загальним відносно “фондового ринку”, оскільки відбиває економічні відносини, опосередковані будь-яким видом цінних паперів [3; с. 28].

Динаміка розвитку ринку цінних паперів за 2003–2009 рр. має стійку тенденцію зростання. За оперативною інформацією, протягом 2009 року загальний обсяг торгів на ринку цінних паперів становив близько 1 трильйона грн, що більше на 120 млрд грн порівняно з даними за 2008 рік (2008 рік – 883,42 млрд грн), що становить відчутну величину для нашої країни. За результатами торгів на фондових біржах, протягом 2009 року обсяг біржових контрактів з цінними паперами становив 36,02 млрд грн, що менше на 1,74 млрд грн порівняно з даними за 2008 рік (рис.1). У 2010 році обсяг випуску цінних паперів зменшився на 67,13 млрд грн.

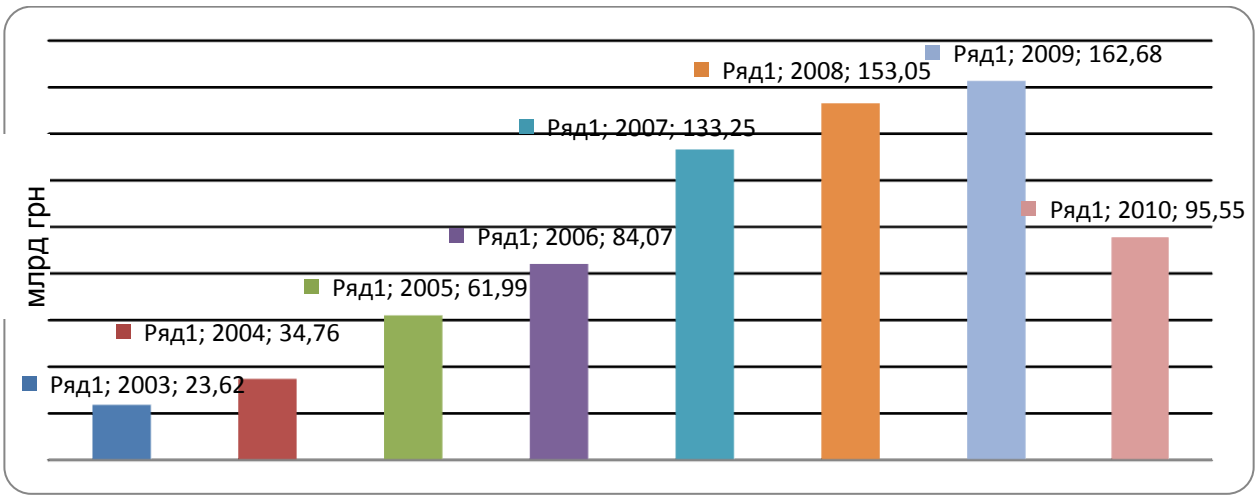

Рис. 1. Обсяги випусків цінних паперів у 2003–2010 роках

Для порівняння, обсяг кредитних вкладень в економіку на кінець 2009 року дорівнював 731,2 млрд грн. На перший погляд це свідчить про зіставність значення даних сегментів фінансового ринку. Але це не так, оскільки ринок цінних паперів протягом усього періоду його становлення і розвитку характеризується майже тотальною закритістю. За таких умов не можуть повною мірою реалізовуватися його основні системні завдання, пов'язані з мобілізацією фінансових ресурсів. Зведена майже нанівець роль фондових бірж, які забезпечують прозорість функціонування ринку цінних паперів та формування інформаційної підтримки у процесах інвестування.

Фондовий ринок України просто не виконував і не виконує того завдання, для якого він існує скрізь: перерозподіл фінансових ресурсів на користь тих, хто здатний найефективніше їх використовувати. Головна проблема українського фондового ринку у тому, що в обігу перебуває дуже незначна частина акцій кожного емітента. На відміну від 90-х, гроші у людей є. Достатньо звернути увагу на залишки на депозитних рахунках.

Підсумовуючи вищеописане, можна сказати, що фондовий ринок в Україні не зважаючи на всі позитивні тенденції, в загальновизнаному значенні, перебуває в стадії становлення. Це зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Головні з яких: відсутність логічно завершеної нормативно-законодавчої бази; організаційно-методична невідповідність окремих елементів вітчизняного фондового ринку міжнародним стандартам; невизначеність правового забезпечення, механізмів котирування цінних паперів, відсутність належної інфраструктури, недостатня прозорість та ліквідність та ін.

Література та джерела:

1. Закон України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Уркаїні" від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР // Електронна база даних "Законодавство".
2. Любкіна О.В. Фондовий ринок України: особливості формування та перспективи розвитку: дис... к.е.н. наук: 08.01.01. / Любкіна Олена Вікторівна – К., 2003 – 172 с.
3. Нескородєва І.І. Формування і застосування фондових індексів в Україні: дис... к.е.н. наук: 08.00.08 / Нескородєва Інна Іванівна – Х., 2007 – 158 с.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Про соціально-економічне становище України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.ukrstat.gov.ua – Назва з титул. Екрана.
5. Офіційний сайт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssmsc.gov.ua/fund/info – Назва з титул. Екрана.
6. Офіційний сайт Національного банку України. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm – Назва з титул. Екрана.

УДК 336

Андрей Пась, Сергей Пустовой
(Харьков, Украина)

БАНКОВСКАЯ СИСТЕМА УКРАИНЫ

Банковская система является основной составляющей кредитной системы страны. Под ней понимают совокупность различных видов банков и небанковских институтов в их взаимосвязи, существующую в той или иной стране в определенный исторический период. Банки составляют неотъемлемую черту современного денежного хозяйства, их деятельность тесно связана с потребностями воспроизводства. В современном обществе банки не только организуют денежный оборот и кредитные отношения. Через них осуществляется финансирование народного хозяйства, страховые операции, купля-продажа ценных бумаг.

Банк – это автономное, независимое кредитное учреждение, имеющее статус юридического лица и осуществляющее деятельность с сфере оказания финансово-кредитных услуг. Банк является самостоятельным хозяйствующим субъектом, действующим на принципах хозяйственного расчета. Специфика заключается в том, что банки работают в сфере обмена, а не в сфере производства. Главным в их деятельности является организация кредитно-денежного процесса и монетарная политика [1].

Банковская система состоит из двух уровней : первый в Украине представлен Национальным банком Украины, второй – коммерческими банками. Сущность банковской системы заключается в системе взаимосвязей на рынке банковских услуг, которые позволяют обслуживать денежный оборот и тем самым – поддерживать функционирование экономики государства.

Национальный банк Украины (НБУ) – это банк первого уровня. Он выполняет традиционные функции, которые характерны для центрального банка государства: это эмиссионный и расчетный центр государства, банк банков и банкир правительства. НБУ не является независимым. Он подчиняется Верховной Раде и Кабинету Министров Украины. С принятием закона « О национальном банке» (май 1999 года) в Украине стал чётко определен статус центрального банка, разграничены его функции от функций коммерческих банков.

В отличие от центрального, коммерческие банки привязаны обслуживать экономические субъекты – участников денежного оборота: фирмы, семейные хозяйства, государственные структуры. Именно через эти банки банковская система обслуживает народное хозяйство согласно задачам, которые вытекают из денежно-кредитной политики центрального банка. Поэтому коммерческие банки можно рассматривать как фундамент всей банковской системы, вершиной которой является центральный банк. Все коммерческие банки обязаны сохранять свои свободные резервы (средства) на счетах в центральных банках, а последние имеют право контролировать и регулировать движение средств по этим счетам. При появлении у коммерческих банков чрезмерных резервов, которые угрожают чрезмерным ростом предложения денег и нарушением конъюнктуры рынков, центральный банк имеет право часть их заблокировать, повысить норму обязательных резервов и, сузив этим возможности коммерческих банков, предоставлять кредиты и

создавать новые депозиты. Если же нужно увеличить объемы банковских резервов и расширить кредитные возможности коммерческих банков, центральный банк снижает эту норму и даже может предоставлять последним в ссуду дополнительные резервы. В таком случае у коммерческих банков увеличивается кредитный потенциал, возможности создавать новые депозитные деньги, которые приводит к увеличению предложения денег.

Главной целью деятельности отдельных банков является получение прибыли. Что касается банковской системы, то эта цель не просто не увеличивается пропорционально количеству банков, которые входят в систему, а вообще перемещается на второй план, оставаясь лишь целью отдельных банков. На первое место в системе выходят цели [2]:

1) Обеспечение общественного надзора и регулирование банковской деятельности с целью согласования интересов отдельных банков с общественными интересами;

2) Обеспечение надежности и стабильности функционирования банковской системе в целом с целью стабилизации денег и бесперебойного обслуживания экономики.

Ни одна из этих целей не по силам отдельному банку, каким бы экономически могущественным он не был. Только скоординированное объединение их в систему, сориентированную на указанные цели, делает достижение их реальным [3].

Роль банковской системы в экономике страны определяется её функциональными характеристиками. Хотя банковская система Украины и построена функционально независимо от каких-либо секторов экономики, взаимосвязи её с остальными отраслями народного хозяйства являются неоспоримыми и порой даже определяющими. Так, банковская система является основным источником, средств, остро необходимых для функционирования разных экономических подсистем. Она участвует в распределении и перераспределении благ посредством инструментов кредитной системы. Кроме того, сейчас банковская система перенимает на себя большую часть денежного оборота, переводя его в сферу безналичных платежей. В процессе последующего развития банковской системы Украины необходимо не только как нельзя шире использовать заграничный опыт, но и не забывать исторические особенности страны.

Проблема рисков – одна из наиболее сложных и угрожающих в банковской деятельности. Потери от рисков – это не ущерб отдельных банков, а и потери многих их клиентов – юридических и физических лиц. Поэтому борьба с рисками – это задача всей банковской системы. Это обстоятельство закреплено в банковском законодательстве всех стран, которое предусматривает мероприятия банковской деятельности. Реализация этих мероприятий призвана обеспечить стабильную, бесперебойную работу каждого банка второго уровня и осуществляется под надзором.

На сегодня украинские банки перешли на международные стандарты ведения учета и отчетности, однако работа в этом направлении не закончилась. Применение современных норм бухгалтерского учета и складывания балансов, а также регулярная публикация балансов, отчетов о прибылях и убытках будут содействовать большой прозрачности деятельности банковской системы и постепенно увеличат доверие клиентов к банкам. Следовательно, можно сделать вывод, что реформирование банковской системы Украины на сегодня дала ощутимые результаты для национальной экономики и перестройки общества. В то же время согласованного взаимодействия всех отраслей экономики можно достичь только при условии экономического роста. Тогда и банки смогут эффективно выполнять свои задания, которые встали перед ними на этапе трансформации.

Литература:

1) Лаврушин О. И. Банковское дело: Современная система кредитования — 2-е, доп.. — М.: Кнорус. — 264 с.
2) Николаева Т. П. Финансы и кредит: Учебно-методический комплекс — М.: Изд. центр ЕАОИ, 2008. — 371 с.
3) Банки и банковские операции: Учебник /Под ред. Е. Ф. Жукова. - М.: ЮНИТИ. Банки и биржи, 2007. – 264 с.

Олег Приходько
(Харьков, Украина)

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЯ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

На сегодняшний день человечество старается решить множество глобальных проблем, таких как предотвращение катастрофического загрязнения окружающей среды и снижения биоразнообразия, обеспечение человечества ресурсами, глобальное потепление, озоновые дыры и прочие. Все эти проблемы связаны с человеческой деятельностью и чрезмерным и, зачастую, нерациональным использованием природных ресурсов. [1 с.38,50]

Трудно обойти экономический аспект этих проблем, т.к. именно погоня за большей прибылью на протяжении последних столетий привела к подобным глобальным проблемам, с которыми все жители земли должны бороться. Вышеперечисленные проблемы, за исключением может быть озоновых дыр присущи нашей стране. Десятилетия нерационального использования ресурсов и энергоносителей оказывают пагубное влияние не только на экологическую, но и на экономическую ситуацию в стране.

В настоящее время в Украине функционирует сотни производственных предприятий, относящихся к различным отраслям промышленности.

Современное промышленное предприятие включает значительное количество подразделений, которые выполняют бумажную работу, поскольку в них ведется обработка информации на бумажных носителях.

Например, службы главных специалистов (главного инженера, главного технолога и т.д.) имеют в своем составе многочисленные бюро, отделы, в которых, как правило, задействовано большое количество сотрудников.

Экономия ресурсов в процессе функционирования указанных подразделений оказывает влияние на эффективное функционирование предприятий. Примером этому могут служить факты постоянных переговоров насчет не только стоимости, но и уровня потребления энергоносителей.

При переходе от государственного уровня к единичному предприятию, можно найти достаточное количество перерасхода ресурсов. Понятно, что для промышленных предприятий одними из существенных источников снижения издержек и выбросов в атмосферу являются более современные технологии и системы очистки и фильтрации отходов. Большинство из них могут лишь в чем-то ограничить использование определенных ресурсов. Однако, применение эффективных методов снижения затрат на энергоносители, экономия бумаги, тепла и т.п., позволяет экономить ресурсы не только на производственных площадках, но и в административных подразделениях. В данном случае уместно использовать опыт экономии, накопленный на предприятиях торговли и сферы услуг. Комплекс подобных мероприятий составляет концепцию «зеленого офиса». Все больше отечественных компаний отказываются от традиционных механизмов функционирования своих офисов в пользу так называемых «зеленых», ведь, как выяснилось, это позволяет не только внести посильную лепту в защиту окружающей среды, но и заметно сократить издержки. На сегодняшний день эти принципы внедряют на практике более 40 отечественных компаний, среди которых «Киевстар», «МТС», «Nemiroff», «Оболонь», «Фокстрот». Концепция «зеленого» офиса базируется на правиле трех R: Reduce, Reuse, Recycle — сокращай, повторно используй, перерабатывай. Соответственно формируются и основные составляющие фундамента экологичного бизнеса. Прежде всего это уменьшение потребления ресурсов (тепла, электроэнергии, бумаги и др.), а также меры, помогающие снизить негативное влияние деятельности компании на окружающую среду. Как показывает практика, многие из них позволяют добиться не только реального снижения вреда от деятельности компании для окружающей среды, но и неплохо сэкономить.

Помимо экономии, "зеленый офис" привлекает к себе внимание СМИ, создает среди клиентов и партнеров экологически ответственный имидж всей компании, что повышает узнаваемость бренда на рынке. Экологическая политика компании может стать эффективным пунктом маркетинговой стратегии, особенно при выходе на зарубежный рынок, где забота об окружающей среде воспитывается с детства. По статистике, на крупные здания приходится 40% мирового потребления энергии, 70% потребления электричества и, как следствие, 30% выбросов углекислого газа в атмосферу.[3]

В общем и целом "зеленый офис" означает комплекс технических и мотивационных мер по формированию экологической политики компании и сбережению ресурсов офиса. Проще говоря, эко-офис работает согласно принципам защиты окружающей среды, снижая к тому же финансовые расходы на содержание помещения.

Условно, комплексы мероприятий по снижению затрат в офисе можно разбить на 4 группы:

1. Экономия тепла:

Чтобы не терять драгоценное тепло, окна меняют на герметичные металлопластиковые, батареи снабжают регуляторами температуры, позволяющими снижать уровень обогрева ночью и в выходные дни, когда в офисе нет сотрудников. Более продвинутые бизнесмены устанавливают в помещении специальные «умные» системы. Такая система экономного потребления тепла состоит из специальных датчиков присутствия человека, терморегулятора, таймера, различных задвижек и пр. Их объединяют в единую сеть, что позволяет запрограммировать специальные температурные режимы для разного времени суток, выходных и т.д. В итоге, компания, рассчитывающаяся за отопление по счетчику, может сократить расходы на теплоснабжение на 20–50%. Стоит такое оборудование от $3 тыс. для помещения до 50–80 кв. м. Сроки его окупаемости составляют ориентировочно четыре-пять лет.

2. Экономия электроэнергии:

Схожая система, включающая специальные фотоэлементы, датчики движения и пр., помогает экономить электроэнергию. Ее установка обойдется примерно в те же деньги, что и системы для экономии тепла, и позволит сократить счета на электроэнергию на треть. Но учитывая, что свет у нас пока не такой дорогой, как тепло, сроки окупаемости такой техники несколько больше — от пяти лет.

Предприятие может экономить электроэнергию и без высокотехнологичных новинок, просто приучив сотрудников, выходя из офиса, выключать свет, заменить обычные лампочки на энергосберегающие или люминесцентные и отказаться от «ждущего» режима работы техники в пользу ее отключения от сети. Энергосберегающие лампы используют на 75% электроэнергии меньше, чем традиционные, и при этом служат в десять раз дольше (до 10 лет). Даже с учетом того, что стоят они намного дороже обычных, затраты на них окупаются уже через 10 месяцев, после чего компания начинает экономить на освещении. По словам директора по управлению персоналом «МТС Украина» Натальи Березы, их компания заменила в прошлом году порядка 1300 ламп накаливания на энергосберегающие. «Обычная лампочка потребляет 60 Вт электроэнергии. Энергосберегающая — 10 Вт. Если учесть, что в день одна лампочка горит в среднем пять часов, за год компания сократила расход электроэнергии почти на 117 МВт-ч, что в деньгах эквивалентно 41 тыс. грн.» [2]

Сумма, которую теоретически может сэкономить компания, во многом зависит и от качества офисной техники. Новые модели более дружественные к окружающей среде и экономны. И хотя они дороже менее продвинутых моделей на 25–30%, эти расходы быстро окупаются. Энергосберегающая модель позволяет на 80% уменьшить расходы электроэнергии, на 20–30% — затраты на кондиционирование помещения (так как выделяет меньше тепла).

Достаточно простыми элементами экономии электричества являются так же максимальное использование дневного света, настройка кондиционеров на автоматическое отключение, если человек забыл выключить их при уходе с работы, и использование настольных ламп вместо общего освещения. Идея состоит в том, чтобы у каждого была возможность регулировать освещение на рабочем столе. Потом можно попробовать не включать свет в офисе вообще и оставили только лампы, и получается, что каждый находится в зоне своего светового пятна, относительный полумрак вокруг помогает сосредоточиться на своей работе и не отвлекаться на других сотрудников.

3. Экономия бумаги:

По данным исследований Всемирного фонда дикой природы (WWF) подсчитано, что среднестатистический работник использует порядка 0,5 кг бумаги в месяц, причем ежегодно эта цифра возрастает на 20%. Уменьшить этот показатель как минимум на треть можно за счет внедрения электронного документооборота — как внутреннего (деловая переписка сотрудников, внутренние приказы, заявки, переписка между департаментами и пр.), так и внешнего (рассылка счетов и писем клиентам, деловая переписка с партнерами, поставщиками и др.). Создание электронного архива значительно освободят пространство и снизят расход бумаги.

Проще всего начать экономить, убедив собственных сотрудников придерживаться азов электронной переписки: в конце электронного письма, которое можно не печатать добавить надпись «Не распечатывать этот документ без необходимости». К примеру, в «Фокстроте» с недавних пор добавили к стандартному бланку электронного письма просьбу не распечатывать его без надобности. Как правило, напоминание срабатывает. В компании Nemiroff отмечают, что благодаря использованию внутреннего документооборота сэкономили за год 3 т бумаги (приблизительно 1,5 кг бумаги на каждого сотрудника). В «МТС» практически полностью отказались от бумажного документооборота с 2006г. В компании действует более 20 электронных автоматизированных баз согласования – от договоров, заявок на закупки, тендерных процедур, внутренних приказов до заказов оргтехники, канцелярии, бронирования комнат для встреч и назначения самих встреч в режиме он-лайн с возможностью отслеживания статуса этих заявок. За счет того, что документы не распечатываются на принтере, за год экономится порядка 2 т бумаги. [2]

Все чаще компании убеждают в целесообразности переходить на новые технологии общения и своих клиентов и партнеров. В компании «Киевстар» подсчитали, что только на письма со счетами для контрактных абонентов в год уходит 72 т бумаги. Убедив часть клиентов пользоваться электронной системой самообслуживания «Мой Киевстар», им удалось сэкономить 2 млн грн. в год, что помогло сократить общие расходы и не повышать тарифы на связь. С начала прошлого года они отказались от рассылки контрактным абонентам бумажной версии информационных материалов заменив их электронным вариантом. Это позволило за год сэкономить 12 т бумаги.

4. Переработка расходных материалов:

Среди природоохранных составляющих «зеленого» офиса — правильная утилизация отработанных приборов освещения и офисной техники, сортировка и отправка на вторичную переработку использованных расходных материалов, уменьшение «карбонового следа» (объем углекислого газа и вредных выбросов, которые попадают в атмосферу в результате деятельности предприятия или человека) от деятельности компании в целом и каждого сотрудника в частности. Подсчитано, что сданная в макулатуру 1 т бумаги экономит 4 МВт электроэнергии, 29 тыс. л воды и предотвращает выброс в атмосферу 30 кг CO_2, тогда как от компании сбор использованной бумаги требует лишь установки специальных бачков и проведения разъяснительной работы среди сотрудников.

К примеру, как отметил председатель совета корпорации «Оболонь» Сергей Блощаневич, установив систему раздельного сбора отходов, за год они сдают около 600 т макулатуры со своей главной производственной площадки. Технический директор компании Nemiroff Юрий Гладкий рассказывает, что только в 2009 г. на переработку отходов производственной и офисной деятельности они потратила свыше 140 тыс. грн. В результате сданные на 4,9 тыс. грн. 7 т макулатуры помогли сохранить 120 деревьев, 28 МВт-час электроэнергии, более 200 тыс. л воды и воспрепятствовать выбросу в атмосферу порядка 200 кг углекислого газа.

Внедрение дружественных к экологической среде норм работы офиса не приносит моментальной прибыли, как это происходит в случае с экономией ресурсов. Более того, нередко они требуют от компании немалых затрат. В то же время значение бережного отношения к природе переоценить сложно, так как «сознательность» предприятия в этом вопросе воспринимается обществом как признак его социальной зрелости и ответственности.

Чтобы внедрить природозащитные и в тоже время экономные технологии одного желания менеджмента компании недостаточно. Проводя разъяснительные беседы, тренинги с персоналом можно добиться максимальной экономии энергоресурсов, бумаги.

Подводя итог выше сказанному можно сделать следующие выводы:

1. В современных условиях экономия внутренних ресурсов, к которым в первую очередь относятся электроэнергия, тепло и расходные материалы, в управленческих структурах является важным фактором эффективной деятельности промышленных предприятий.
2. Целесообразно при расчете эффективности работы предприятия учитывать экономию ресурсов в управленческих структурах.
3. Политика разумной экономии ресурсов позволит улучшить экологическую ситуацию в стране.

Литература:
1. Основы экологии и экономика природопользования: Учеб./ О.С. Шимова, Н.К. Соколовский, 2-е изд. – Мн.:БГЭУ, 2002, - 367 с.
2. http://ua.ukrrudprom.ua/digest/Ekonomit_stalo_modno.html //Деловая столица, №23, 7 июня 2010. Опубликовано 10 июня 2010 года - Людмила КСЕНЗ
3. http://www.be-in.ru/people/21267-green_office/

Научный руководитель: Каменева Зоя Викторовна

УДК 631.145:330534.4

Алла Ревуцька
(Київ, Україна)

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН АГРАРНОГО СЕКТОРУ З ДЕРЖАВНИМ БУДЖЕТОМ

Функціонування сільського господарства України неможливе без виваженої державної бюджетної підтримки, яка має забезпечувати безперервність сільськогосподарського виробництва, розробку та реалізацію виробничих і соціальних програм, спрямованих на збільшення обсягів виробництва й поліпшення життя аграріїв.

Специфіка державної підтримки сільського господарства випливає з особливостей галузі матеріального виробництва. На відміну від інших галузей сектору економіки держави головним засобом виробництва у сільському господарстві є земля, особливість якої - її обмеженість, незамінність. У цій галузі результати виробництва багато в чому залежать від якості землі, її родючості, місцезнаходження. Особливо важливого значення набуває земельний фактор при розміщенні сільськогосподарського виробництва на території держави, області, району та визначенні спеціалізації виробництва.

У сільському господарстві економічний процес відтворення незмінно пов'язаний з природним, який характеризується нестабільними кліматичними умовами [1]. Сільгоспвиробник ніколи напевно не знає, чи буде економічно ефективним наступний рік. Занадто холодна зима, або посушливе літо - завжди може спричинити збитки сільському господарству. Тому одну з найважливіших ролей відіграють природні фактори. Засобами виробництва тут виступають живі організми - тварини й рослини, які розвиваються на основі природно-біологічних законів. Це означає, що для того, щоб впливати на економічне зростання, не можна не враховувати біологічну закономірність розвитку природи.

Сільському господарству притаманна сезонність виробництва, період якого не збігається з робочим періодом. Відомо, що робочим періодом називається той час, протягом якого продукт піддається дії праці; періодом виробництва - той час, протягом якого продукт знаходиться у виробництві, включаючи період, коли він піддається дії праці [2].

Незбіг робочого періоду з часом виробництва продукції призводить до того, що кінцеві результати визначаються значно пізніше, ніж закінчення трудового процесу. Така особливість не може не позначитися на формуванні фонду оплати праці аграріїв, він формується з двох частин: основної та змінної. Зазвичай в інших галузях виробництва перша частина гарантує винагороду за працю залежно від її кількості та якості в розмірі, необхідному для відтворення робочої сили, виходячи із прожиткового мінімуму, а друга - виплачується у вигляді різних доплат і премій. Але щодо сільського господарства, то існують певні особливості: витрати у виробника сільськогосподарської продукції виникають протягом усього року, починаючи з підготовки землі навесні, а доходи у вигляді продукції свого виробництва - лише восени. Таким чином, на думку автора, незбіг у системі видатків та доходів виробника сільськогосподарської продукції спричиняють не лише незручності для нього, а й впливають на його фінансовий стан.

Усі перелічені вище фактори, що визначають специфіку галузі сільського господарства, постійно впливатимуть на економічний механізм сільського господарства, незалежно від рівня розвитку держави та її політичних уподобань.

Динаміка розвитку сільського господарства пов'язана з макроекономічною ситуацією та міжгалузевими пропорціями. Їхня оптимізація, на думку більшості науковців-аграріїв (Огородник С., Саблук П., Пайкова В., Юрій С.), є важливішим фактором стійкого розвитку агропромислового комплексу.

Кризовий стан сільського господарства має затяжний характер. На думку академіка П. Т. Саблука та інших авторитетних науковців (поділяємо їхню точку зору), причини такого положення в недооцінці нашою державою ролі та місця сільського господарства в економіці держави.

Основним гальмом у розвитку, а скоріше формою прояву глибокого кризового стану, сільського господарства є проблема диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію та продукцію промислових підприємств.

Таким чином, найважливіша функція сучасної української держави - створення стійкої системи продовольчої безпеки на основі формування фонду сільськогосподарської продукції, сировини й продуктів, їх достатніх резервів для державних потреб, стабілізаційних продовольчих фондів і збалансування попиту та пропозиції.

За оцінкою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) порогом продовольчої безпеки є 20 % імпорту порівняно із загальним обсягом потреби в продовольчих товарах. Водночас в Україні за 1999-2005 роки майже в два рази скоротилося виробництво сільськогосподарської продукції та збільшився її імпорт. У зв'язку з цими змінами можлива втрата по багатьох позиціях продовольчої безпеки держави. Зростання імпорту м'яса та молочних продуктів призвели до того, що частка імпорту м'яса і м'ясопродуктів у загальному обсязі (без птиці) збільшилася за останнє десятиріччя від 11 до 39 [3]. Отже, можна зробити висновок щодо надмірного обсягу імпорту, його негативного впливу на продовольчу безпеку держави та на відтворювальні можливості окремих галузей.

Основними контрагентами стали держави далекого зарубіжжя та держави Європейського Союзу. Водночас відбувається дезінтеграція єдиного ринку на пострадянському просторі й орієнтація більшості країн СНД також на імпорт продовольчих продуктів із країн далекого зарубіжжя. В Україну із країн СНД надходить лише 25 % імпорту, а 75 % - із країн далекого зарубіжжя.

Розвиток сільського господарства має бути спрямований на збільшення виробництва власної продукції з мінімальними витратами, в тому числі природних ресурсів. Але сільське господарство не може ефективно працювати в ринковій економіці без державної підтримки. Найважливішою ланкою АПК є сільське господарство, консервативне та нееластичне, що менше ніж інші галузі пристосовується до змінних економічних і технологічних умов, через що воно не може швидко відреагувати на умови та потреби ринку.

Важливим аспектом у питанні розвитку сільського господарства є те, на думку автора, що підвищення й зниження попиту на сільськогосподарську продукцію є звичайним явищем на ринку. Але особливості сільськогосподарського виробництва не дають можливості швидко відреагувати та збільшити, або навпаки, скоротити випуск продукції. Неможливо, наприклад, зменшити або збільшити виробництво сільськогосподарських культур, якщо вже проведені посівні роботи, не можна суттєво розширити площу оброблених земель навіть за умови збільшення інвестицій. Це пов'язано з природною обмеженістю сільськогосподарських угідь. Щоб закласти сад, необхідно більше п'яти років, виноградники - не менше трьох років. Неможливо також суттєво збільшити виробництво молока та м'яса без підвищення продуктивності поголів'я худоби, або без його збільшення, яке пов'язане з досить тривалим періодом вирощування худоби. Щоб виростити високопродуктивне стадо для виробництва молока, потрібно близько трьох - п'яти років.

Сільське господарство - капіталомістка галузь, при цьому окупність інвестицій розтягнута у часі; вкладені в неї капітали дають віддачу в основному з третього або четвертого року, що стримує вкладення коштів у сільське господарство. Для пом'якшення впливу цього фактора, в усіх розвинутих країнах земельні угіддя незалежно від форми власності розглядають як загальнонаціональне надбання й кошти на їхнє збереження виділяються з бюджету. Крім того, держава бере на себе значну частину видатків, пов'язану з формуванням соціальної інфраструктури села, розвитком сільських територій. До того ж сільське господарство менш ефективне порівняно з іншими галузями економіки.

У сільському господарстві має місце також швидка амортизація виробничих фондів через використання їх у несприятливих умовах (робота на відкритому просторі, з хімічними препаратами, мінеральними добривами).

Сільськогосподарське виробництво пов'язане з біологічними та природними процесами, на які людина не може впливати; знаходиться в прямій залежності від природно-кліматичних факторів з яскраво вираженим сезонним, циклічним характером виробництва, що не має достатнього рівня доходів. Тому нині - це найбільш відстала галузь порівняно з іншими галузями економіки.

Викладене вище підводить нас до того, що в нинішній економічній ситуації вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники не можуть самостійно поліпшити ситуацію в галузі. Важелі фінансового й економічного оздоровлення сільськогосподарського виробництва знаходяться в руках держави.

Між тим сільське господарство є найважливішою частиною економіки України, де виробляється життєво необхідна для суспільства продукція та зосереджений величезний потенціал. Тут зайнято понад 30% працюючих у галузі матеріального виробництва, задіяна п'ята частина виробничих фондів і створюється близько третини валового національного доходу. Розвиток сільського господарства визначає стан господарського потенціалу, рівень продовольчої безпеки й соціально-економічний стан суспільства.

Високий рівень розвитку сільського господарства, його платоспроможність, можливість і необхідність придбання матеріально-технічних ресурсів (техніки, запчастин, засобів хімізації, енергоресурсів), що є продукцією десятків галузей, визначає стійкий розвиток усього народногосподарського комплексу. Вкладення коштів у сільське господарство може викликати збільшення попиту на продукцію в інших, пов'язаних з ним галузях.

Потрібно враховувати, що підтримка сільськогосподарських товаровиробників, незважаючи на додаткові видатки держави, створює умови для зростання виробництва, сприяє розвитку інфраструктури, знижує безробіття та в цілому укріплює соціальну стабільність. Державна підтримка сільських товаровиробників є одночасно й засобом підтримки доходів і рівня життя населення, значна частина якого проживає в сільській місцевості, й так чи інакше пов'язана з сільськогосподарським виробництвом. На такі видатки йдуть практично всі держави.

Отже, недосконала правова база в частині функціонування державної підтримки сільського господарства поряд із зменшенням обсягів фінансування знижує реальний вплив державної підтримки на розвиток цієї галузі через несвоєчасне її одержання, нестабільність і часту залежність від суб'єктивних рішень, що приймаються апаратом управління країни, а також неефективне та нецільове використання коштів.

У зв'язку з цим необхідно розробити нормативно-правові документи, що стосуються державної підтримки сільського господарства, з чітким визначенням поняття «державна підтримка», її мети, завдань, форм, напрямів і механізмів.

Варто переглянути існуюче аграрне законодавство, усунувши в ньому невизначеність, забезпечити сталість законів і контроль за їх виконанням. Повинна бути відрегульована система підготовки й прийняття законопроектів, тому що повільне проходження останніх через законодавчі органи держави спричиняє неефективність державної підтримки через її запізнення. Саме тому вчасна, стабільна та ефективна державна підтримка є запорукою економічного зростання сільськогосподарських підприємств, розвитку інфраструктури сільськогосподарського ринку і підвищення рівня добробуту на селі.

Одна з найбільших стратегічних помилок держави в тому, що донині не створена ефективна фінансова система, й потерпає від цього передусім сільське господарство як найслабший суб'єкт фінансової системи.

Суттєві негативні явища і тенденції призвели до: нераціонального використання земель сільськогосподарського призначення; критичного ступеня зношення основних виробничих фондів у сільськогосподарських підприємствах; недостатнього фінансування потреб сільськогосподарського виробництва; наявності диспаритету між цінами на сільськогосподарську продукцію й цінами на матеріальні ресурси, що споживаються у сільському господарстві; нестабільності зростання виробництва сільськогосподарської продукції, часткової реалізації потенційних можливостей сільськогосподарського виробництва. Як наслідок, значно менше ніж у розвинутих країнах світу, виробляється продукції рослинництва і тваринництва, зокрема низьким залишається рівень забезпечення м'ясом.

Нині ведеться полеміка стосовно питання, за яким принципом повинні виділятися бюджетні кошти: всім сільськогосподарським товаровиробникам чи тільки ефективно працюючим. Багато науковців схиляються до другого варіанта виділення коштів.

Державна підтримка сільського господарства, на відміну від державної координації ринкового механізму в аграрній сфері, через специфіку сільськогосподарського виробництва є найбільш стабільною підсистемою державного регулювання. Вона існувала за умов адміністративно-планової економіки, представлена практично в усіх зарубіжних державах з розвинутою ринковою економікою. Її форми та методи розвиватимуться й надалі паралельно зі зміною всього комплексу економічних відносин в аграрній сфері. Але, як показує досвід розвинених країн Заходу, інтенсивність її досягнувши визначеного рівня не повинна суттєво знижуватися. Разом із тим форми й методи державної підтримки сільського господарства мають змінюватися відповідно до трансформації аграрної політики.

Література:

1. Олійник Д.С. Фінансова підтримка сільськогосподарського виробництва у зарубіжних країнах / Д.С. Олійник // Фінанси України. – 2002. № 6. – С. 72-79.
2. Основи економічної теорії: підручник; у 2 кн., кн. 1 / за ред. Ю.В. Ніколенка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 2001. – 272с.
3. Синчак В.П. Дотування сільськогосподарських товаровиробників через податок на додану вартість / В.П. Синчак // Економіка АПК. – 2005. № 5. – С.21-25.

Ольга Рогатюк
(Чернівці, Україна)

НЕОБХІДНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Актуальність дослідження. Господарська діяльність будь-якого підприємства нерозривно пов'язана з рухом коштів. Кожна господарська операція супроводжується або надходженням, або витратою коштів. Кошти обслуговують практично всі аспекти операційної, інвестиційної і фінансової діяльності.

Поступовий перехід до нових форм господарювання зумовив гостру потребу розроблення адаптованих до сучасної практики механізмів управління їх фінансово-господарською діяльністю, серед яких особливої уваги заслуговує процес управління та планування грошових потоків. Забезпечення грошових надходжень, які потрібні для відшкодування витрат виробництва й обігу, своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед державою, банками та іншими суб'єктами господарювання, формування доходів і прибутку є найважливішою стороною діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема сутності грошових потоків, управління грошовими потоками достатньо широко розглянута в сучасній економічній літературі. Цим займалися як українські вчені – І.О. Бланк, Г.Л. Вознюк, О.В. Дзюблюк, А.Г. Загородній, Л.О. Лігоненко, Н.Ю. Невмержицька, О.Ю. Ролько, В.А. Харченко, М.В. Матвієць, Н.В. Перловська, О.В. Мицак, Р.А. Слав'юк, Т.С. Смовженко, О.М. Сорокіна, О.О. Терещенко, так і російські фахівці – М. Бертонеш, В.В. Бочаров, Є.В. Бикова, Л.Ш. Лозовский, Р. Найт, Б.А. Райзберг, Л.Г. Риндін, Г.А. Шамаев, а також низка зарубіжних вчених – Ю. Брігхем, Дж. Ван Хори, Б. Коласс, Б. Койлі, Т. Райс та ін.

Метою статті є аналіз сучасних методів управління грошовими потоками підприємства.

Виклад основного матеріалу. Система управління та планування грошових потоків необхідна для виконання як стратегічних, так і короткочасних планів підприємства, збереження платоспроможності та фінансової стійкості, більш раціонального використання його активів та джерел фінансування, а також мінімізації витрат на фінансування господарської діяльності.

Важливим документом серед фінансової звітності є звіт про рух грошових коштів. У ньому відображаються та аналізуються господарські операції, які проходять через банківський рахунок компанії. Цей звіт розділяє грошові потоки на три категорії: грошові потоки від основної діяльності, грошові потоки від інвестиційної діяльності, грошові потоки від фінансової діяльності. Оцінка потоків грошових коштів лежить в основі оцінки компанії, і, таким чином, чітке та ясне розуміння елементів грошових потоків є дуже важливим для успішного розуміння оцінки компанії в цілому [2, 41]. Обсяг їх генерування в процесі операційної діяльності засвідчує визнання ринком товарів та послуг, що пропонуються підприємством. Гроші як результат інвестиційної діяльності, характеризують, з одного боку,

отриманий поточний ефект їх збільшення у порівнянні з сумою, авансованою в інвестиційні проекти, а з іншого боку, обсяги іммобілізації грошової маси з інвестиційних проектів у зв'язку із їх закінченням або виходом із них. Грошові кошти як результат фінансової діяльності характеризують обсяги залучення підприємством грошей на фінансовому ринку [4, 37].

Отже, планування грошових потоків є одним з найважливіших аспектів фінансового менеджменту, оскільки грошові кошти є найбільш ліквідними активами підприємства, здатними легко трансформуватися в будь-який інший вид активів.

Для того, щоб бути попереду конкурентів та мати прибутковий бізнес, керівництву компанії необхідно приймати правильні управлінські рішення. Без ефективної системи управляння фінансовими потоками це практично неможливо. Адже, неплатоспроможність виникає у той момент, коли грошовий потік стає від'ємним. Важливим є те, що така ситуація може трапитися навіть у тому випадку, коли підприємство формально залишається прибутковим. Саме з цим пов'язані проблеми доходних, але неліквідних компаній, які можуть бути на межі банкрутства. Найчастіше всі ці проблеми є результатом неправильно організованих платежів або порушення умов здійснення платежів.

Звісно, що специфіка галузі може дозволяти певне відтермінування надходження грошових коштів від клієнтів. Але наявність значної дебіторської заборгованості і погана робота з нею може призвести до браку грошових коштів для оплати поточної діяльності підприємства [5, 88]. Проблема неправильно організованих платежів може бути вирішена тільки комплексно на етапі бюджетування та на етапі оперативного управління платежами.

Серед сучасних методів управління грошовими потоками можна виділити наступні: бюджетування, збір інформації про заплановані платежі, перевірка та затвердження платежів, оперативне планування, оперативне управління платежами [6, 16].

При бюджетуванні на основі плану продажу та закупівлі складаються плани руху грошових коштів на проміжок часу. Вже на цьому етапі можна виявити потенційні касові розриви та вжити необхідних заходів. Бюджети видатків грошових коштів також важливі при управлінні грошовими потоками. Використання бюджетування руху грошових коштів дозволяє відповісти на питання про те, хто, коли, на які цілі і скільки може використати коштів.

Оперативне планування призначене для керування поточними потребами і надходженнями грошових коштів. Кінцевою ціллю оперативного планування є, головним чином, платіжний календар, який дозволяє виявити касові розриви більш детально та точно. Платіжний календар може формуватися на основі планових надходжень і заяв на витрачання грошових коштів, також у ньому зазначаються залишки грошових коштів, що плануються на початок та кінець періоду по кожному банківському рахунку. Однак цих даних може також бракувати для аналізу причин касових розривів. Тому календар може бути більш розгорнутий, з додатковою інформацією у розрізі по контрагентах, по договорах тощо.

Оперативне планування не може обмежуватися відображенням заявок та коригуванням платіжного календаря. Важливо проводити попередній відбір та перевірку заявок. Вони повинні бути узгоджені з відповідальними особами компанії, але ця процедура має здійснюватися достатньо швидко.

Застосування платіжного календаря дозволить:

— підвищити контрольованість поточних платежів, що знижує втрати від нецільового використання коштів, та прозорість бізнесу,

— створити обґрунтовані середньострокові та короткострокові плани надходжень та виплат,

— мати в оперативному режимі повну та достовірну інформацію про наявність грошових коштів,

— заощаджувати при залученні додаткових кредитів та додатковому фінансуванні [3, 63].

Отже, ціль застосування платіжного календаря - впровадження дієвих, швидких та ефективних засобів оптимізації системи управляння фінансами в частині управління грошовими коштами компанії.

З розглянутих аспектів управління грошовими потоками можна зробити висновок, що управління як важлива складова планування - це дуже складна і трудомістка робота кожного керівника підприємства, бо йому щодня необхідно приймати безліч управлінських рішень щодо розподілу і використання грошових коштів, а також ефективно направляти грошові потоки.

Ураховуючи вищезазначене, з метою підвищення ефективності управління грошовими потоками вітчизняних підприємств необхідно:

- залучати в практику розрахунок системи показників грошових потоків як вимірників фінансової стійкості, платіжної стабільності та нормальної платоспроможності
- досліджувати галузеві закономірності грошових потоків та враховувати їх у практиці обліку та аналізу підприємства;
- визначати потоки в обліковій, у тому числі оперативній, інформації для формування своєчасного та повного інформаційного забезпечення аналізу руху грошових коштів підприємств;
- удосконалити методику аналізу грошових потоків, що повинна здійснюватися, виходячи з реального фінансового стану підприємств;
- ураховувати фактори руху коштів вітчизняних господарчих суб'єктів в умовах невизначеності та ризику [2, 44].

Таким чином, інтегруючи оперативне, поточне і стратегічне планування грошових потоків в єдиний процес, можна досягти узгодженості руху грошових коштів із тактичними і стратегічними завданнями підприємства в часі і просторі. Такий підхід до концепції планування грошових потоків дозволить спрямувати діяльність підприємства на досягнення фінансової стійкості та платоспроможності.

Висновок. Управління грошовими потоками є важливим фактором прискорення обігу капіталу підприємства. Це відбувається, по-перше, за рахунок скорочення тривалості операційного циклу. По-друге, за рахунок більш економного використання власних коштів і, як наслідок, зменшення потреби в запозичених коштах. Тому ефективність роботи підприємства значною мірою залежить від організації системи управління грошовими потоками.

Крім цього, система управління грошовими потоками необхідна для виконання як стратегічних, так і короткочасних планів підприємства, збереження платоспроможності та фінансової стійкості, більш раціонального використання його активів та джерел фінансування, а також мінімізації витрат на фінансування господарської діяльності.

Література:

1. Ролько О.Ю. Значення ефективності управління грошовими потоками підприємств / О.Ю. Ролько // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 18-22.
2. Коваленко Н. Управління грошовим потоками українських підприємств у сучасних умовах господарювання / Н. Коваленко // Економічний аналіз. – 2011. – № 8. – С. 40-44.
3. Харченко В.А. Система управління грошовими потоками підприємства / В.А. Харченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 1. – С. 61-65.
4. Матвієць М.В. Диверсифікація грошових потоків підприємства у контексті його фінансової політики / М.В. Матвієць // Наукові праці НДФІ. – 2010. – № 11. – С. 37-41.
5. Перловська Н.В. Обґрунтування критерію ефективності управління грошовими потоками підприємства / Н.В. Перловська // Економічні науки. – 2011. – № 7. – С. 87-90.
6. Мицак О.В. Грошові потоки у системі фінансового управління підприємством / О.В. Мицак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 9. – С. 15-21.

Науковий керівник: Гаватюк Людмила Станіславівна

УДК 339.172:330

Оксана Сидоренко
(Київ, Україна)

БІРЖОВИЙ РИНОК В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Розвиток сучасних економічних систем всіх рівнів характеризуються сьогодні системною нестабільністю. Це пов'язано із порушенням загальносвітового фінансово-економічного балансу. Хоча деякі позитивні зрушення й спостерігаються в розвитку окремих систем, проте постійно росте розрив на рівні макроекономічних структур, зокрема в сфері ресурсного розподілу та споживання на фоні нерівномірного відновлюваного процесу економік.

В цьому контексті дослідження біржового ринку як ключового індикатора загальноекономічних процесів, як засобу формування справедливих цін на більшість стратегічних товарів загальносвітової цінності, як одного з потужних важелів врегулювання суспільно-економічних відносин є безумовно важливим та вкрай необхідним. Звичайно ж біржові відносини в своїй основі ґрунтуються на практичній діяльності суб'єктів. Проте слабка науково-теоретична база, віднесення біржової діяльності до чисто прикладної та іноді зневажливе ставлення в практичних дослідженнях до могутнього потенціалу біржової індустрії, призвели до формування потужних біржових схем, які здатні вивести з рівноваги будь яку економічну систему. Як показують останні наукові дослідження, саме вплив безконтрольного біржового спекулятивного капіталу та крупних фінансово-інвестиційних вливань в національні економіки через біржові інститути, став перетворювати біржі на «державу в державі».

З огляду на це, науковий світ сьогодні намагається знайти причини таких негативних наслідків господарювання. І як показує багатовіковий досвід економічної науки, витоки варто починати шукати із розуміння суті досліджуваного об'єкту і як казав батько логіки Аристотель, варто визнавати ті визначення, які «розкривають суть речей».

Згідно загальної теорії систем, економіка – це система високої складності, яка являє собою величезну кількість господарських елементів, що знаходяться в постійній взаємодії між собою та функціонує як багаторівнева структура. Зважаючи на те, що ринок, як і економіка, є «специфічним механізмом функціонування кібернетичної системи», то йому властиві усі риси, притаманні економічній системі [3, с.7]. «Мікроекономічна модель ринку є основою макроекономічної моделі, що дає можливість розглядати проблеми ринку з точки зору економічної системи в цілому» [5, с.195]. Цей постулат теорії економічних систем на сьогодні сприймається практично як аксіома.

Економічну систему розглядають як формальну соціально-економічну структуру, що організовує виробництво товарів і послуг, затребуваних у зовнішньому середовищі, у відповідності із довгостроковою стратегією і використанням внутрішніх та зовнішніх ресурсів. Основними елементами економічної системи є соціально-економічні відносини, що базуються на сформованих у кожній економічній системі формах власності на економічні ресурси та результати господарської діяльності; організаційні форми господарської діяльності; господарський механізм, тобто спосіб регулювання економічної діяльності на макроекономічному рівні; конкретні економічні зв'язки між господарськими суб'єктами. Праця, капітал, технології, інформація, ресурси, – це теж все економічні системи, складні системи взаємопов'язаних між собою елементів [1]. Таким чином до економічних систем відносяться підприємства, організації, ринки, країни, економічні явища, такі як проекти, середовища (обмежені в часі), процеси (які з'єднують економічний простір, поширюючи інновації, інформацію) і т.п. [2].

Очевидно, що біржі в такому ракурсі проявляють себе як економічні системи «з подвійною силою». З одного боку, товарна біржа є організацією, що створюється зі спеціальною метою - організація, спрощення та полегшення товарообігу тощо. Її завдання полягає у створенні умов для біржової торгівлі, наданні послуг в укладанні біржових угод, визначенні товарних цін, попиту і пропозицій на товари тощо. У цьому сенсі товарна біржа визначається як юридична особа, яка може має певну правосуб'єктність у відповідності до цілей, зазначених безпосередньо в законі. З іншого боку, товарна біржа може виступати у багатьох майнових відносинах як звичайний суб'єкт цивільного права: при укладанні так званих супутніх угод, які забезпечують життєдіяльність самої біржі, рекламують її тощо.

В цілому вітчизняна наука виділяє два основні підходи до визначення біржі: 1. біржа - це певним чином організований ринок (сегмент ринку); 2. біржа - це організація особливого типу та призначення. В обох випадках – це все одно економічна система. Фактично ми можемо стверджувати про подвійний ефект навантаження понятійного апарату економічної системи на таку категорію, як «біржа», «біржовий ринок» - як ринок і як організація.

В класичному розумінні поняття «ринок», біржі розглядаються як місце обміну (торгівлі) [3,с.177]. Спочатку розвитку економічної теорії, ринок і справді розглядався тільки як базар, ринкова площа, тобто місце проведення торгових операцій, де зустрічаються виробник і споживач. Через призму такого розуміння ринку, біржа як найкраще відображає функціональні особливості ринку. Так, визначні економісти Роберт С. Піндайк і Деніел Л. Рубінфелд визначають ринок як «сукупність покупців і продавців, що взаємодіють, в результаті чого з'являється можливість обміну» [6,с.27]. В свою чергу російський вчений Ю.Д.Філіпов підкреслив таким чином «ринковість» бірж, а саме, що «біржі є особливою історично організованою формою ринку, яка отримала своє відображення у регулярних зібраннях та у відповідній постійній організації торгів, - ринку, на якому торг здійснюється шляхом укладення спеціальних угод за відповідними правилами» [7, с.3].

Думку про організаційну природу бірж продовжив зарубіжний економіст Дж. Маршал, розглядаючи біржовий ринок як «товарні та фінансові біржі, торгівля на яких проводиться за допомогою системи подвійного аукціону у спеціальних торгівельних залах. Тобто, узагальнено ми можемо сказати, що біржа – це оптовий ринок, юридично оформлений у вигляді організації торговців.

Економічна теорія напрацювала різні підходи до трактування терміну «організація»: і як «комплекс взаємопов'язаних елементів, що самостійно організовуються на всіх етапах життєвого циклу», і як «системне утворення». Таким чином, організація виступає як системний інтегратор – цілісний економічний суб'єкт, що об'єднує в часі і просторі різноманітні соціально-економічні процеси та отримує ефект через використання мультиплікативних ефектів [8,с. 20].

Біржові інститути в контексті застосування категорії «організація» знаходять своє відображення і в категорії «господарююча організація». Тут біржа, як організація, являється «основним структуроутворюючим елементом економіки та первинним соціальним утворенням. Всередині організації поєднуються трудові, матеріальні та фінансові ресурси і одночасно вона є найважливішим місцем, де першочергово виникають точки дотику індивідуума і соціуму»[8, с.7]. Це ж твердження закріплено і в законодавстві України, зокрема Закон України «Про товарну біржу», який гласить, що «біржа – це організація, яка об'єднує юридичні та фізичні особи, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, має на меті надання послуг в укладанні біржових угод, виявленні товарних цін, попиту і пропозиції на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торгівельних операцій» (ст1. Закону). А основною організаційною формою господарюючої організації, яка може займатися будь-яким видом діяльності, об'єднуючи різноманітні ресурси для досягнення економічних та соціальних результатів, є підприємство. Звідси, біржі є і підприємствами, з усіма характерними для останніх рисами.

Отже, наукові підходи через категорійний апарат економічної теорії систем дозволяють нам дійти висновку, що біржовий ринок (біржі) – унікальна економічна система, яка гармонійно поєднує риси ринкової економіки, з її вільним ціноутворенням та конкуренцією, та ключові характеристики організації, економічного інституту, підприємства.

А враховуючи розвиток економічної теорії, варто зауважити, що усі наукові дослідження, намагалися описати біржову діяльність виключно як ринок вільної конкуренції, де ціни встановлюються на основі попиту і пропозиції. Але як показує практика, біржі стали відігравати набагато значнішу роль. На сьогодні біржові ринки це не просто елемент інфраструктури ринку та організований оптовий ринок товарів, а вже потужний самостійно функціонуючий організм, який може повністю перевернути та змінити структуру не тільки певної галузі, але й світової економіки в цілому. Віддзеркалюючи усі процеси, які відбуваються в економічних системах різного рівня – галузі, країни, світу – вони поступово перетворились із пасивного гравця, який лише відображав наслідки загальноекономічних процесів, в активно діючий механізм, який, використовуючи потужний грошово-фінансовий потенціал, може порушити економічну рівновагу в суспільстві.

В зв'язку із цим, економічні науки стали серйозніше відноситись до вивчення біржових ринків: біржова торгівля стала об'єктом досліджень вчених з теорії економічного розвитку; біржова торгівля є універсальним механізмом ринкової організації, масштабом

використання якого можна вимірювати стан розвитку економіки країни; багато досліджень стали розглядатися із застосуванням новітніх напрямків теорії управління, оскільки сучасні біржові ринки являють собою потужні фінансово-інвестиційні структури, які потребують новітніх підходів до регулювання процесами тощо.

В підсумку варто наголосити, що глибокий аналіз біржових відносин, як макро- та мікроекономічної системи, дозволить суттєво розширити та удосконалити теоретико-практичні дослідження суспільно-економічних відносин, а поняття сутності біржових відносин і їх місця в системі категорій економічної теорії надзвичайно важливе для розвитку самої економіки**.**

Література:

1. Астапов К. Условия стабильного развития экономических систем в современном мире // Проблемы теории и практики управления. – 2005. - №2. – С.90-94.
2. Клейнер Г. Стратегический менеджмент: актуальные проблемы и новые направления // Проблемы теории и практики управления. - 2009. -№1. - http://www.uptp.info/content
3. Гальчинський А., Єщенко П. Економічна теорія. Підручник. – К.: Вища школа, 2003. – 507с.
4. Экономические системы: кибернетическая природа развития, рыночные методы управления, координация хозяйственной деятельности корпораций / Под общ. ред. акад. РАН Н.Я. Петракова, д-ра экон. наук, проф. В.И. Видяпина, д-ра экон. наук, проф.Г.П. Журавлевой. — М.: ИНФРА - М, 2008. – 384 с. – (Научная мысль)
5. Ринок в системі категорій сучасної економічної теорії. Прилуцький А.М. / Теоретичні та прикладні питання економіки. – Випуск 25. - с.185-197
6. Піндайк Р., Рубінфелд Д. Мікроекономіка /Пер. з англ. А. Олійник, Р.Сільський. – К.: Основи,1996. – 646 с.
7. Филипов Ю.Д. Биржа. Ее история. Современная организация и функции / Ю.Д.Филипов. – М.: 1920. – 199с.
8. Бай С.І. Розвиток організації : політика, потенціал, ефективність: монографія. – К.: КНТЕУ, 2009. – 280 с.

Ю. Черникова
(Донецьк, Україна)

САНАЦІЙНИЙ АУДИТ - ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В сучасних економічних умовах кожне підприємство повинно ефективно функціонувати, розвиватися та вдосконалюватися для того, щоб бути конкурентоспроможним. Проте в Україні не кожне підприємство відповідає зазначеним вимогам, а навпаки – значна частина підприємств знаходиться на межі банкрутства. Їхнє кризове становище обумовлено негативним фінансовим станом, тому питання перевірки достовірності фінансової діяльності підприємства є головним етапом запобігання кризових наслідків. Підтвердженням цієї достовірності займаються аудитори. Санаційний аудит є окремим напрямком діяльності аудиторських фірм. Характерною рисою санаційного аудиту є те, що він проводиться на підприємствах, які перебувають у фінансовій кризі. Метою аудиту - це оцінка санаційної спроможності підприємства на підставі аналізу фінансово-господарської діяльності та наявного плану фінансового оздоровлення [5; с. 261]. У зв'язку з цим, практика санаційного аудиту є доволі актуальною.

Особливостями проведення санаційного аудиту підприємств займається велика кількість вітчизняних та зарубіжних науковців: А. М. Подерьогін , Г.М. Азаренкова, І.А. Бланк, Л.І. Кравченко, Л.В. Донцова, Н.А. Нікіфорова, Жак Рішар, О.А. Терещенко та ін..

Санаційний аудит – інструмент зменшення до прийнятного рівня інформаційного ризику для інвесторів, кредиторів та інших осіб, які бажають узяти участь у фінансовій санації неспроможного підприємства. Він проводиться зовнішніми аудиторами в тісній співпраці з внутрішніми службами підприємства (особливо з відділом контролінгу). Спеціалісти, які проводять санаційний аудит, мають бути висококваліфікованими економістами, розумітися на галузевих особливостях діяльності будь-якого підприємства, повністю незалежними як від підприємства, аудит якого проводиться, так і від замовника аудиторського висновку (кредиторів та інвесторів).

Проведення санаційного аудиту містить наступні етапи [3; с. 69]:

1. Збір інформації про підприємство
2. Проведення оцінки глибини фінансової кризи підприємства
3. Виявлення симптомів та причин фінансової кризи підприємства
4. Прийняття рішення про санацію або ліквідацію підприємства

Для проведення першого етапу використовуються як внутрішні, так і зовнішні джерела отримання інформації, призначені для забезпечення повноти аналізу оперативного та стратегічного положення підприємства.

Повнота аналізу оперативної діяльності забезпечується: річною фінансовою звітністю за 2 - 3 попередніх роки; документами про результати інвентаризації; розрахунками нормативу власних оборотних коштів; розшифровкою дебіторської та кредиторської заборгованості; звітом про наявність та рух основних виробничих фондів та амортизації; даними про наявність та рух грошових коштів на банківських рахунках; висновками попередніх аудиторських перевірок та актів перевірок підприємства державними контролюючими органами; даними про кадровий склад підприємства та рівень заробітної плати; даними про наявність на балансі підприємства об'єктів соціальної сфери.

Інформація стратегічного значення включає: бізнес-плани; фінансові плани та інші прогнозні розрахунки; аналіз ринків збуту та конкурентоспроможності продукції; галузевий аналіз; звітні та дані прогнозу про розвиток народного господарства в цілому; оцінку впливу виробничої діяльності підприємства на екологічну ситуацію та зайнятість в регіоні; матеріали маркетингових досліджень; законопроекти Верховної Ради та проекти нормативних актів уряду України; іншу інформацію.

Проведення другого етапу засноване на аналізі фінансового стану підприємства та оцінки ефективності його виробничо-господарської діяльності, а саме:

- аналіз фінансового стану підприємства - оцінка динаміки та структури валюти балансу; дослідження та висновки по джерелах власних коштів; структура дебіторської (кредиторської) заборгованості; аналіз структури активів; аналіз формування та використання прибутку.

- аналіз виробничо-господарської діяльності: дослідження та аналіз сфери виробництва; аналіз складу та ефективності використання основних виробничих фондів; оцінка ефективності використання трудових ресурсів; огляд конкурентного середовища; аналіз ефективного складу об'єктів соціального, культурного побуту та незавершеного будівництва; оцінка екологічної сфери.

На третьому етапі, при вивченні симптомів фінансової кризи підприємства, використовують такі основні показники його діяльності, як: рівень ліквідності та рентабельності; якість менеджменту; відносини зі споживачами, виробничими партнерами та державними органами; відносини із засновниками; відносини з банками.

Важливим моментом даного етапу є ідентифікація "вузьких місць" діяльності підприємства, в процесі чого досліджується: дефіцит ліквідності; високий рівень заборгованості; високий рівень собівартості продукції порівняно з конкурентами; розрахунки в інвестиційній діяльності; відсутність ефективної системи контроллінгу; низька якість маркетингу і т.д.

Четвертий етап - прийняття рішення про санацію або ліквідацію підприємства проводиться на основі результатів порівняльного аналізу сильних та слабких сторін підприємства. Це і є ключовий момент проведення санаційного аудиту.

Задачі, що вирішуються в процесі поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємства, яке знаходиться у фінансовій кризі:

- оцінка результатів господарської діяльності;
- визначення кризової фази підприємства;
- ідентифікація причини кризи;
- визначення факторів впливу;
- виявлення та систематизація проблем в діяльності підприємств;

- розробка висновку про структуру балансу та про платоспроможність (або неплатоспроможність) суб'єкта господарювання;
- виявлення резервів та факторів потенційної беззбиткової діяльності.

Останнім чинником проведення аудиту є визначення загальної оцінки санаційної здатності з наступним прийняттям рішення про доцільність санації або ліквідації підприємства та складання акту аудиторської перевірки. Акт складається з таких розділів:

1) Відомості про аудитора та аудиторську фірму
2) Підстави для проведення аудиту, мета, методи та обсяг
3) Оцінка достовірності інформації та наданих доказів
4) Висновки про санаційну спроможність чи неспроможність Важливим елементом процесу санації підприємства є розробка проекту фінансового оздоровлення, який розробляється фінансовими та контроллінговими службами підприємства, яке знаходиться у фінансовій кризі, представниками потенційного санатора: незалежними аудиторськими та консалтинговими фірмами [4; с. 213]. Структура проекту:

Вступ – де відображується: фактичний фінансовий стан підприємства; аналіз причин, внаслідок яких підприємство опинилося в кризовій ситуації; характеристика ринків збуту продукції; кадровий потенціал та інші вихідні параметри. Також формулюються стратегічні цілі санації та дається короткий прогноз результатів проведення оздоровлення підприємства.

Перший розділ містить план оздоровлення:

1. План маркетингу та оцінка ринків збуту продукції**.**
2. План виробництва та капіталовкладень**.**
3. Організаційний план.
4. Фінансовий план.

Другий розділ проекту - відображаються прогнозовані результати виконання проекту, дається оцінка ефективності запропонованої форми оздоровлення, та прогнозуються причин можливого ризику, сум можливих збитків. Основою для вибору тієї чи іншої форми санації є розрахунок її ефективності, яка може визначатися як співвідношення прогнозованого обсягу прибутку до розміру вкладень на проведення операції.

Таким чином, сьогодні в умовах нестабільного середовища української економіки багато підприємств стикаються із проблемою банкрутства. Для того, щоб не допустити негативного перебігу кризових явищ доцільно застосовувати санаційний аудит діяльності підприємства. Процес санації складається із зазначених етапів, завдань та вирішення проблем. Рішення про санаційну здатність приймається на основі результатів порівняльного аналізу сильних та слабких сторін підприємства. В проведенні даного аналізу і полягає мета санаційного аудиту, яка вважається досягнутою, якщо за рахунок зовнішніх та внутрішніх фінансових джерел (або за допомогою реорганізації), проведення організаційних та виробничо-технічних вдосконалень вдалося вивести підприємство з кризи та досягнути його рентабельності та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді існування. Тому необхідно застосувати санаційний аудит на проблемних українських підприємствах.

Література:

1. Бланк И. А. Стратегия управления финансами: [учебн. пособ.] / И. А. Бланк. – К. : МП «ИТЕМ», 2006.
2. Бодюк А. В. Методологічні й нормативно-правові аспекти аудиту підприємницької діяльності: Монографія. / А. В.Бодюк – К. : Кондор, –2005. – 356 с.
3. Кравченко Л. И. Анализ финансового состояния предприятия : [учебн. пособ.] / Л. И. Кравченко. – Мн. : ПКФ «Экаунт», 2008.
4. Ришар Жак. Аудит и анализ хозяйственной деятельности субъекта хозяйствования: [учебн. пособ.] / Жак Ришар. – Мн.: Вышейшая школа, 2007.
5. Подерьогін А.М. Фінанси підприємств: Підручник.-К.:КНЕУ,2004-406с.
6. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств-К.: КНЕУ, 2002

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор Фролова Л.В.

Наталія Чорна
(Чернівці, Україна)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Вступ. Сучасна інтеграція України до ЄС вимагає глибокого вивчення законодавства європейських та інших країн світу. В цьому корисним буде досвід інших держав у частині регулювання тих чи інших відносин. Будь-яка демократична держава намагається забезпечити належний рівень функціонування місцевого самоврядування. Важливим у цьому аспекті є питання стану фінансових та економічних засад місцевого самоврядування, яке зачіпає, передусім, інтереси населення відповідної країни. Йдеться, щонайперше, про місцеві бюджети, з яких фінансуються майже всі місцеві видатки.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання місцевих бюджетів повсякчас перебувають у полі зору науковців і практиків, їх розгляду присвячені праці І.П. Адаменка [1], М.І. Деркача, М.В. Литвина, Л. Михайлишина, Р.О Стефранчука., О.А. Музики-Стефанчука [7], В.В. Руденка, Л.В. Панасюк [5], С.В. Слухай [6] та інших.

Мета. Мета нашої статті полягає в дослідженні окремих питань, пов'язаних із місцевими бюджетами, бюджетними системами в деяких державах та визначення можливості застосування зарубіжного досвіду формування місцевих бюджетів в Україні.

Виклад соновного матеріалу. Бюджетна система ґрунтується на економічних і юридичних нормах та організаційно залежить від форми державного устрою. Так, для федеративних країн (наприклад США, Німеччина, Російська Федерація, Канада, Швейцарія) характерною є трирівнева бюджетна система (федеральний (центральний) бюджет, бюджети суб'єктів федерації (бюджети штатів, регіональні бюджети тощо), місцеві бюджети), а бюджетна система в унітарних країнах (наприклад Італія, Франція, Україна, Японія) представлена двома рівнями бюджетів (державний і місцеві бюджети). У федеративних державах види місцевих бюджетів визначені зазвичай федеральним законодавством та законодавством окремих суб'єктів федерації, в унітарних же чітко визначаються на загальнодержавному рівні. Існують країни, місцеві бюджети яких мають свої особливості. Так, у Іспанії до місцевих бюджетів включено також бюджети сумісних підприємств (так званих торговельних товариств), створених за участю держави. Для країн із високим ступенем розбіжності бюджетної забезпеченості характерним є доволі високий рівень централізації бюджетної системи. Проте в більшості країн світу бюджетні системи належать до децентралізованих, тобто місцеві бюджети становлять окрему ланку бюджетної системи та не включені до державного бюджету чи місцевих (регіональних) бюджетів вищих рівнів. Отже, центральною ланкою фінансів органів місцевого самоврядування є місцеві бюджети, які формуються на території адміністративних одиниць, що зазвичай мають виборні (представницькі) органи управління. Формування кожного місцевого бюджету зумовлене необхідністю фінансового забезпечення реалізації повноважень органів місцевого самоврядування. Ці повноваження, своєю чергою, пов'язані із розв'язанням питань місцевого значення [1].

Система місцевих бюджетів може включати різні види бюджетів, а саме: бюджети територіальних громад та інших органів місцевого самоврядування, а також бюджети державних утворень, які є суб'єктами федерації (наприклад, бюджети земель у ФРН, штатів у США, суб'єктів федерацій у Російській Федерації).

Місцеві бюджети складаються із доходної та видаткової частин. Безперечно, доходи та видатки місцевих бюджетів є взаємопов'язаними категоріями. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок як податкових, так і неподаткових надходжень. Податкові бюджетні надходження (до яких належать доходи від податків, зборів, інших обов'язкових платежів) є базисом бюджетних доходів. Неподаткові доходи відіграють значно меншу роль у складі доходів місцевих бюджетів, ніж податкові. Надходження від неподаткових доходів коливаються в середньому від 10% до 30%. Так, у доходах місцевих бюджетів Бельгії неподаткові доходи дещо

перевищують 30%, у доходах муніципалітетів США – 27%, Швеції – 15%, Норвегії – 14,5%, Австрії та Великобританії – 14%. Також важливим витоком доходів і фінансування видатків місцевих бюджетів є різноманітні міжбюджетні трансферти (гранти, державні дотації, субвенції та субсидії), а також запозичення [5; с.135].

У окремих країнах доходи місцевих бюджетів формуються по різному, проте можна виокремити чотири основні джерела наповнення дохідної частини місцевих бюджетів: податки, неподаткові надходження, субсидії та дотації з центрального бюджету, позики (кредити). Одним із найважливіших джерел доходів місцевих бюджетів є податки. Рівень доходів від податків коливається досить широко. В Італії, Ірландії і Нідерландах він найнижчий і становить менше 10% від доходів місцевих бюджетів. У Бельгії, Франції, Німеччині, Данії, Великобританії доходи від місцевих податків перевищують 20% бюджетних доходів. В Данії і Франції ця стаття доходів перевищує 40% [2; с.347].

Практика справляння місцевих податків і зборів в Україні свідчить про збільшення протягом останніх років надходжень від цих платежів. Так, станом на 2010 рік у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) 97,1 % належить податковим надходженням. Їхній обсяг склав 65,7 млрд. грн., що на 14,0 % більше, ніж аналогічний показник 2009 року (у 2009 році відмічалося зменшення на 0,2 %). Від місцевих податків і зборів у 2010 році отримано 819,4 млн. грн., що практично відповідає обсягам двох попередніх років. Проте, їхня частка у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів протягом 2006-2010 років продовжила спадну тенденцію і склала лише 1,3 %. Отже, роль місцевих податкових платежів у забезпеченні фінанової незалежності органів місцевого самоврядування є незначною, а тому вітчизняна податкова система потребує подальшого реформування, розпочатого Податковим кодексом України. Система місцевого оподаткування в країнах вельми різноманітна. В Японії вона налічує близько 30 видів місцевих податків, в Італії – більше 30, у Франції – більше 50, в Бельгії – майже 100, а у Великобританії їх тільки 2 [4].

Особливості формування та використання коштів місцевих бюджетів у зарубіжних країнах наведено в табл.1 [5].

Таблиця 1

Особливості формування та використання коштів місцевих бюджетів у зарубіжних країнах

Досвід Німеччини	Досвід Великої Британі	Досвід Франції	Досвід Скандинавських коаїн (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія, Ісландія)
Особливості формування коштів місцевих бюджетів			
В урядовому проекті місцевих бюджетів видатки плануються на 2-3% більше, ніж минулого року. Проект має відповідати критеріям бюджетної політики ЄС.	Частка місцевих бюджетів у бюджетній системі коливається на рівні 30%. Головне джерело місцевих бюджетів - муніципальний податок (справляється залежно від вартості майна та кількості дорослих членів сім'ї). Видатки місцевих бюджетів поділяються на поточні та капітальні (капітальні покриваються за рахунок позик, а джерелом фінансування поточних, головним чином, є податки).	Місцеві органи влади здійснюють великі капіталовкладення - понад 52% всіх капітальних державних витрат. Частка податків у місцевому бюджеті - 40%, субсидій – 30%, власні надходження і позики 30%. Місцеві бюджети, як правило, дефіцитні і потребують додаткових ресурсів для фінансування власних програм. Місцеві бюджети Франції в частині видатків складаються з двох основних розділів: бюджети поточної діяльності (функціональний) та бюджети нового будівництва (інвестування).	Особливістю фінансів Норвегії є те, що зовнішнього боргу у країни немає. Проблеми бюджетного дефіциту в країні немає також, навіть попри традиційно високий рівень бюджетних витрат та соціальних зобов'язань уряду. У Фінляндії із середини 1990- х років одним із пріоритетів бюджетних витрат є розвиток науки. Рівень видатків на науково-дослідні роботи у відсотках відносно ВВП є одним з найвищих у світі.
Структура видатків, спрямована на фінансування міністерств освіти, у справах сім'ї, літніх людей, жінок і молоді, закордонних справ, економічного розвитку і співпраці та ін. Найбільшу групу витрат становлять соціальні виплати.	Основні напрями спрямування коштів місцевих бюджетів Великої Британії такі: житлове та шляхове господарство, освіта, місцева влада та самоврядування, судова система, поліція, заходи з охорони навколишнього середовища.	У країні більше третини всіх поточних витрат місцевих органів влади припадає на утримання адміністративно-силового апарату (поліція, цивільна оборона, пожежна охорона, управління), третина - на освіту, культуру; важливою статтею витрат є розвиток інфраструктури.	Соціальна сфера є пріоритетом фінансової політики. Крім того, що велика частка соціальних послуг у скандинавських країнах є безкоштовною, вони дуже різноманітні за формами і доступні всім громадянам.

Важливі питання удосконалення використання бюджетних коштів пов'язані із розмежуванням їх між державним та місцевими рівнями управління. Порівняти пропорції розмежування функцій між рівнями фінансової системи у різних країнах дає змогу показник централізації, який характеризує частку видатків центрального уряду в повному обсязі витрат бюджетної системи. Розвинуті держави мають різні моделі централізації фінансової системи. В унітарних державах загалом спостерігається дещо вищий рівень централізації, а у федеративних, де фінансова система є трирівневою, дещо менший. Так, у США цей показник стано- вить 57%, у Франції - 71%, у Канаді - 40%. В Україні показник централізації коливається на рівні 65-70% [2]. Аналізуючи формування фінансової політики сталого розвитку місцевихбюджетів розвинутих держав світу, можна зробити висновок про посилення їх соціальної спрямованості. Саме на задоволення соціальних потреб людини була спрямована фінансова політика таких держав, як США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Швеція. Найвищий рівень забезпечення соціальних потреб населення за рахунок бюджетного фінансування характерний для скандинавських країн, зокрема Швеції [4]. У видатках місцевих бюджетів значну частину складають асигнування на соціально-культурні об'єкти. Це, насамперед, витрати на початкові і середні школи. У Німеччині ці витрати становлять 25% видатків місцевих бюджетів, у Японії і Франції - більше 33%, а у бюджетах Великобританії і США – понад 40%. У ряді країн (Німеччині, США) за рахунок територіальних бюджетів покриваються витрати на вищі навчальні заклади. За рахунок місцевих бюджетів фінансується й охорона здоров'я. У Норвегії, Швеції, Фінляндії ці витрати становлять більше 50% бюджетних видатків.

На відміну від розвинутих країн світу, Україна залишається державою, в якій зберігаються екстенсивні методи розвитку економіки, що неминуче призводить до нераціонального і неефективного використання коштів місцевих бюджетів. З метою удосконалення використання коштів місцевих бюджетів в Україні особливу увагу слід приділити розгляду Європейського законодавства. Запровадження європейських стандартів у галузі місцевих фінансів передбачає приведення у відповідність з рекомендаціями Ради Європи національного законодавства. Зокрема це стосується Рекомендації «Про фінансове й бюджетне управління на місцевому й регіональному рівнях», якою передбачається введення та оприлюднення показників ефективності фінансового управління в галузі видатків на надання місцевих суспільних послуг, обмеження місцевого боргу, встановлення персональної відповідальності службовців органів місцевого самоврядування за об'єктивність та достовірність показників у фінансовій та бюджетній сфері, запровадження процедури незалежного аудиту в органах місцевого самоврядування тощо.

Отже, міжнародний досвід свідчить про те, що здатність органів місцевого управління надавати високоякісні соціальні послуги, поліпшувати умови життя своїх громадян, вдосконалювати інфраструктуру та залучати необхідні ресурси, які б відповідали їх потребам, базується на таких постулатах:

– раціональному розподілі видаткових зобов'язань між різними рівнями влади, сильній і надійній базі доходів зі значною часткою власних;

– “оптимальному” розмірі територіальної громади базового рівня, та раціональному вирішенні питання укрупнення чи об’єднання громад задля досягнення їхніх спільних цілей;

– стратегії розвитку, що базується на ініціативі знизу, передбачає, власне, виокремлення громадою потреб і пріоритетів та мобілізує громаду на пошук ресурсів, необхідних для послідовного досягнення цілей розвитку [4].

Досліджуючи зарубіжні країни, стало зрозумілим, що надання органам місцевого управління відповідальності за збільшення своїх власних доходів є тривалим і складним процесом. Що стосується України, то через фактичну централізацію дохідної бази та слабкі фінансові й адміністративні можливості нереалістичним буде сказати, що цей процес можна швидко здійснити. Однак, якщо уряд має серйозні наміри поліпшити надання послуг через реальну децентралізацію, то необхідно для цього визнати зв’язок між послугами, що надаються на місцевому рівні, та коштами, необхідними для надання таких послуг. Треба здійснити необхідні кроки зараз, щоб Україна могла в майбутньому отримати більшу автономію в доходах.

Література:

1) Адаменко І.П. Запровадження європейських стандартів у галузі місцевих фінансів в Україні / І.П. Адаменко // Наукові праці НДФІ. – 2007. - №3 (40). – С. 67-77.
2) Михайлишин Л. Фінансове забезпечення місцевого управління: зарубіжний досвід для України / Л. Михайлишин // Збірник наукових праць: Ефективність державного управління. – 2010. - №23. – С.343 – 351.
3) Музика-Стефанчук О. Декілька нарисів про місцеві бюджети в зарубіжних країнах // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. праць. – К., 2010. - № 1.
4) Панасюк Л.В. Удосконалення механізму формування фінансових ресурсів місцевих органів влади з урахуванням світового досвіду / Л.В. Панасюк // Економіка та держава. – 2009. - №1. – С.46-50.
5) Стефанчук Р.О. Зарубіжний досвід формування та функціонування місцевих бюджетів / Р.О. Стефанчук, О.А. Музика-Стефанчук // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності.- 2010. - №1. – С.132 – 138.

Науковий керівник: Сокровольська Н.Я.

Наталія Чорна
(Чернівці, Україна)

ЗНАЧЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Анотація. У статті розкрито суть місцевих бюджетів, як фінансової бази місцевого самоврядування та обґрунтовано значення місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів.

Постановка проблеми. На сьогодні першочерговим завданням, яке має передбачати економічна політика України, є утримання стійкої динаміки та покращення якості економічного зростання як невід’ємної умови підвищення соціальної спрямованості розвитку держави. Реалізація завдань соціально-економічного розвитку України, насамперед залежить від забезпечення стійкого зростання економіки, яке дасть змогу суттєво покращити добробут українського населення. Держава має виробити стратегічні орієнтири, які б консолідували всі її регіони для подолання негативних тенденцій макроекономічної динаміки, які спричинили суттєве сповільнення темпів економічного розвитку та погіршення макроекономічних пропорцій. В умовах глибоких ринкових трансформацій національної економіки ще більш актуальними стали проблеми економічного розвитку регіонів, що залежать від їх бюджетного потенціалу.

Метою даної роботи є дослідження особливостей місцевих бюджетів України, та визначення їх ролі в соціально-економічному розвитку регіонів.

Аналіз досліджень та публікацій. Методичні підходи до формування, розподілу і використання фінансових ресурсів регіону з позиції саме його соціально-економічного розвитку висвітлювали наступні вчені: Василик О. Д. та Павлюк К. В., які є провідними науковцями у бюджетній сфері, ними розроблено бюджетні концепції і теорії, зокрема, значну увагу вони приділили вивченню соціальної спрямованості місцевих бюджетів [2], Васильєва Н. досліджує проблему підвищення соціальної спрямованості місцевих бюджетів [3], Ворона П. В. аналізує механізми впливу органів місцевого самоврядування на соціально-економічний розвиток регіону [4], Мярковський А.І. досліджував формування місцевих бюджетів як складова соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць [5], Осадчук Н. В. розглядає місцеві бюджети і їх роль у регіональному розвитку [6].

Результати дослідження. Фінансовою базою органів місцевого самоврядування та вирішальним фактором регіонального розвитку є місцеві бюджети. Наявність місцевих бюджетів закріплює економічну самостійність місцевих органів самоврядування, що передбачено Конституцією та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», активізує господарську діяльність, дозволяє їм розвивати інфраструктуру на підвідомчій території, розширювати економічний потенціал регіону, виявляти і використовувати резерви фінансових ресурсів.

Місцеві бюджети, з одного боку, є складовою частиною бюджетної системи держави, а з іншого – складовою частиною місцевих фінансів і віддзеркалюють певну систему економічних відносин. Ці економічні відносини виникають у двох площинах: у процесі формування доходів різних рівнів місцевих бюджетів і при їх використанні як цільових фондів грошових коштів місцевих органів самоврядування. Незважаючи на велику різницю між доходами і видатками місцевих бюджетів, характерним для цих двох напрямів є те, що вони – носії розподільних відносин і мають однакове призначення – найповніше задовольняти потреби регіону. У процесі розподілу вартості ВВП шляхом формування та використання місцевих бюджетів грошові відносини виникають між бюджетами середньої ланки та вищими бюджетами, підприємствами комунальної форми власності, закладами культурної сфери та населенням регіону. Тобто особливістю місцевих бюджетів є те, що вони відображають певну чітко обмежену частину грошових відносин, які функціонують на окремій території.

Саме місцевим бюджетам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, належать особливе місце в бюджетній системі нашої держави. У них зосереджено понад 80% усіх фінансових ресурсів, якими розпоряджаються органи місцевого самоврядування [1, 170].

Будучи частиною бюджетних відносин, місцеві бюджети як категорія мають ті самі ознаки, які притаманні фінансам в цілому, але у той же час мають свої особливості, які відрізняють їх від інших сфер та ланок фінансових відносин. До числа таких особливостей варто віднести те, що:

1) бюджет являє собою економічну форму перерозподільчих відносин, пов’язаних з відокремленням частини ВВП, що перебуває у розпорядженні держави, та її використанням для суспільних потреб;

2) за допомогою бюджету здійснюється перерозподіл ВВП між найважливішими сферами суспільного виробництва (промисловістю, сільським господарством, транспортом і т.д.) в межах галузей народного господарства, між сферами суспільної діяльності (виробничою і невиробничою сферами економіки), регіонами країни та територіями [5, 14].

Для аналізу ролі місцевих бюджетів в соціально-економічному розвитку регіонів та їх місця у бюджетній системі України потрібні їх кількісна та якісна характеристика. Про співвідношення місцевих бюджетів з макроекономічними показниками, насамперед з валовим внутрішнім продуктом (ВВП), свідчать такі дані (див. табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення обсягу місцевих бюджетів та ВВП

Показники / Роки	2009	2010	2011
ВВП, млрд.грн.	914,7	1095,0	1314,0
Видатки місцевих бюджетів, млн. грн	127,1	152,0	178,1
Питома вага витрат місцевих бюджетів у ВВП, %	13,9	13,8	13,6

Через місцеві бюджети у 2009 році перерозподілялась сьома частина ВВП. Якщо проаналізувати динаміку питомої ваги місцевих бюджетів у ВВП, то тут спостерігається тенденція до зменшення частки місцевих бюджетів. Наприклад, у 2009 році питома вага витрат місцевих бюджетів у ВВП зменшилась до 13,9% і в останні роки спостерігається поступове зменшення частки до 13,6% у 2011 році. Це пов'язано із змінами в державному регулюванні розподілу доходів між різними ланками бюджетної системи та свідчить про посилення державного впливу на процес мобілізації коштів та розподіл між різними рівнями влади [7]. Тому питання щодо пошуку оптимального варіанта співвідношення між державними та місцевими бюджетами залишається актуальним. Необхідно враховувати, що мобілізація та використання коштів місцевих бюджетів пов'язані з інтересами різних соціальних груп населення, підприємницьких структур різних форм власності, що зумовлює становлення місцевих бюджетів як важливого фінансового інструменту регулювання господарського й соціального життя регіонів.

Важливим при оцінці ролі місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів є аналіз співвідношення обсягів місцевих бюджетів із загальними витратами зведеного бюджету (див. табл. 2.)

Таблиця 2

Співвідношення обсягу місцевих бюджетів із витратами зведеного бюджету

Показники	2009 рік	2010 рік	2011 рік
	млн. грн	млн. грн	млн. грн
Видатки державного бюджету	242,3	303,6	332,8
Видатки місцевих бюджетів	65,0	74,3	83,8
Видатки зведеного бюджету	307,3	377,9	416,6
Питома вага державного бюджету, в %	58,7	80,3	79,9
Питома вага місцевих бюджетів, в %	41,3	19,7	20,1

У 2010 - 2011 роках, питома вага видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті країни неухильно знижується, порівняно з 2009 роком, що свідчить про посилення впливу центральних органів влади на розподіл коштів. Так, у 2009 році частка видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України складала 41,3%, а у 2010 та 2011 роках 19,7% та 20,1% відповідно [7]. Наведені статистичні дані підтверджують висновок про те, що роль місцевих бюджетів у фінансуванні видатків регіонів уже в найближчому майбутньому повинна зрости. Місцеві бюджети мають свою внутрішню структуру та характерні відмінності. Так, незважаючи на те, що на сьогодні нараховується понад 14 тис. місцевих бюджетів, а найчисельнішу групу становлять сільські й селищні бюджети (більше 10 тис.), понад 72 % всіх витрат місцевих бюджетів здійснюється через обласні бюджети (їх 24) та бюджети міст загальнодержавного й обласного підпорядкування (223). Нині витрати республіканського бюджету АР Крим та обласних бюджетів становить 26,5 % від загального обсягу витрат місцевих бюджетів, а бюджетів міст загальнодержавного та обласного підпорядкування — 45,9 %, районних бюджетів - 19,4 %. Значно меншу частку становлять витрати інших видів місцевих бюджетів: сільських - 4,5 %, міст районного підпорядкування - 1,9 %, селищних -- 1,8 %. Із аналізу видно, що найбільш чисельну группу складають бюджети районів, що об'єднують районні, селищні, сільські та міст районного підпорядкування, які є базовими в бюджетній системі країни. Через них мобілізується й використовується майже третина всіх ресурсів місцевих бюджетів, проте сьогодні саме в цій ланці місцевих бюджетів існує найбільше питань, які потребують свого вирішення. Насамперед, це питання закріплення за ними постійних джерел доходів, а також питання вдосконалення взаємовідносин як з державним бюджетом, так і з обласними. Усе це свідчить, що при подальшому реформуванні бюджетної системи проблеми місцевих бюджетів необхідно розв'язати не взагалі, а з урахуванням особливостей і чіткого розмежування функцій між окремими ланками місцевих бюджетів [5].

Висновки. Таким чином, ефективним напрямом забезпечення збалансованості бюджетної системи в Україні має стати перетворення місцевих бюджетів у дієвий інструмент соціально-економічного розвитку регіонів. Слід відмітити, що від ефективності регіональної політики прямо пропорційно залежить обсяг бюджетного фінансування регіональних потреб, отже, і життєвий рівень населення регіону. Сучасний соціально-економічний розвиток регіонів України характеризується зрушеннями у структурних реформах бюджетної системи, спрямованими на підвищення ролі місцевого самоврядування. Жодна країна світу не може претендувати на повноцінний розвиток, якщо життєвий рівень населення буде підтримуватись лише завдяки зусиллям представників державної виконавчої влади.

Література:

1. Бондарук Т. Концептуальні засади реформування місцевих бюджетів україни / Т. Бондарук // Світ фінансів. – 2011. - №2. - С. 168-171.
2. Василик О. Д. Бюджетна система України: підруч. / О. Д. Василик, К. В. Павлюк – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
3. Васильєва Н. Підвищення соціальної спрямованості місцевих бюджетів / Н. Васильєва // Управління сучасним містом. – 2004. - №1-3.
4. Ворона П. В. Механізми впливу органів місцевого самоврядування на соціально-економічний розвиток регіону / П. В. Ворона // Теорія та практика державного управління. – 2009. - №2. – С. 7-14.
5. Мярковський А.І. Формування місцевих бюджетів як складова соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць / А.І. Мярковський // Наукові праці НДФІ. - 2009. - №2. - С. 3-17.
6. Осадчук Н. В. Місцеві бюджети і їх роль у регіональному розвитку / Н. В. Осадчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. - №9. –С. 219-223.
7. Сайт Інститут бюджету та соціально - економічних досліджень [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ibser.org.ua.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Юрій Е.О.

Андрій Чорний
(Чернівці, Україна)

ДОХОДИ ТА ВИДАТКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ

Постановка проблеми. За нинішніх умов господарювання під час забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень особлива увага приділяється своєчасності та повноті мобілізації фінансових ресурсів і напрямам витрачання їх у різних ланках фінансової сфери. Управління охоплює весь процес формування та використання фінансових ресурсів стосовно доцільності та обґрунтованості здійснення фінансових операцій на місцевому рівні.

Реалізація ефективного процесу управління здебільшого залежить від фінансового забезпечення регіону. На сьогодні органи місцевого самоврядування не повною мірою забезпечені фінансовими ресурсами для виконання своїх повноважень.

За сучасних умов виникає необхідність у створенні ефективного механізму управління, що забезпечить соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних утворень завдяки належному формуванню та ефективному використанню фінансових ресурсів суб'єктами господарювання.

Аналіз досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії та практики управління фінансовими ресурсами, зміцнення фінансових засад місцевого самоврядування, функціонування окремих елементів системи управління місцевими фінансами зробили такі українські науковці, як І.Я. Чугунов, В.В. Зайчикова, О.Д. Василик, О.П. Кириленко, В.І. Кравченко, К.В. Павлюк та ін. Проте низка питань щодо методів та механізмів організації процесу управління фінансовими ресурсами, проведення оцінки взаємодії органів управління з суб'єктами господарювання на місцевому рівні, розробки й реалізації нетрадиційних організаційних структур в управлінні формуванням та використанням фінансових ресурсів ще не знайшли достатнього науково-теоретичного й методичного вирішення і потребують подальшого вивчення й уточнення з позицій управління на рівні органів місцевого самоврядування.

Метою статті є дослідження механізму управління формуванням та використанням фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, за якого стала б можливою раціональна взаємодія різних сфер фінансової системи країни в умовах постійної реалізації управлінських заходів на рівні адміністративно-територіальної одиниці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність фінансового забезпечення місцевих органів влади являє собою сукупність заходів щодо акумуляції, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою створення умов, що сприяють нормальному здійсненню економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проектів, та запобіганню і усуненню порушень при використанні фінансових ресурсів. Фінансові ресурси місцевих органів влади – це фонди коштів, що створюються і використовуються на соціальний і економічний розвиток регіонів. Джерела фінансування потреб органів місцевого самоврядування поділяються на: доходи місцевого бюджету, позики, фінансові ресурси комунальних підприємств, фінансові ресурси населення, інвестиції, цільове фінансування регіональних програм з державного бюджету, позабюджетні фонди і міжбюджетні трансферти (рис.1.1.) [5].

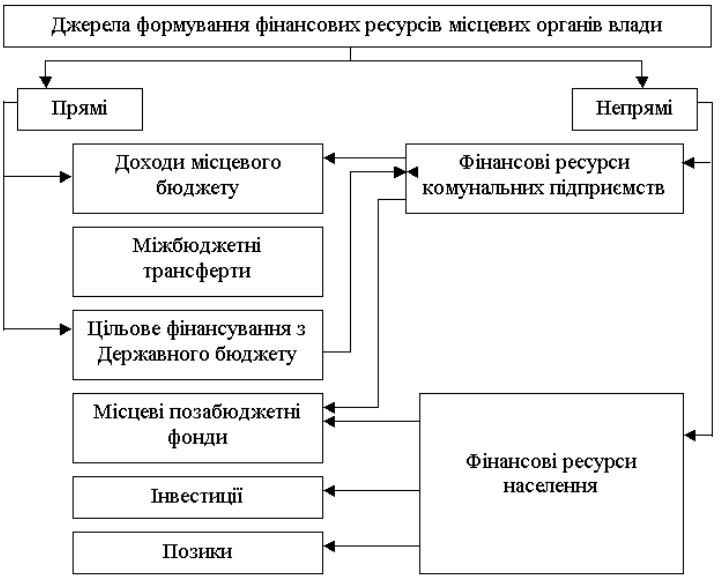

Рис.1.1. Джерела формування фінансових ресурсів місцевих органів влади

Основу фінансових ресурсів місцевих органів влади складають доходи місцевих бюджетів відповідних територій. Однак протягом останніх років частка місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті Україні зменшується. Такий процес вступає у протиріччя з тим, що на місцеві органи влади перекладається виконання великої кількості зобов'язань у сфері соціально-економічного розвитку територій. Більшість місцевих бюджетів більше як на 50 % сформовані за рахунок міжбюджетних трансфертів, питома вага місцевих податків і зборів залишається вкрай низькою, що свідчить про відсутність податкової бази формування місцевих бюджетів [3; с. 11].

Моніторинг формування фінансового потенціалу регіонів показує, що перспективними джерелами формування фінансових ресурсів місцевих органів влади є інвестиції, а також прибутки від діяльності комунальних підприємств. Зменшити навантаження на видаткову частину бюджету допоможе активізація підприємницької діяльності в регіонах. Суттєвий вплив на формування і реалізацію фінансового потенціалу в регіонах має населення. Збільшення числа зайнятих, своєчасна і гідна оплата праці дозволяє зменшити видаткову частину місцевих бюджетів на величину обсягів соціальної допомоги і субсидій.

Головними проблемами фінансового вирівнювання регіонів є неефективне використання отриманих трансфертів на місцях, що не сприяє покращенню соціально-економічного розвитку регіонів; відсутність у місцевих органів влади дієвих стимулів щодо пошуку додаткових джерел фінансування розвитку територій; подальше поглиблення диспропорцій у розвитку окремих територій України.

Нині вирішальне значення для забезпечення фінансової основи місцевого самоврядування мають здебільшого доходи місцевих бюджетів. Вони виконують важливу роль у соціально-економічному розвитку території, адже саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації, також фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки по упорядкуванню населених пунктів. Отже, саме місцеві бюджети – це запорука ефективної праці органів місцевого самоврядування.

На жаль, сучасний стан місцевих бюджетів виглядає не найкращим чином, що заважає виконанню покладених на органи місцевої влади складних завдань: мізерність власних дохідних джерел, майже повна залежність від державного бюджету, непрозорість бюджетних відносин у наданні фінансової допомоги з центру, відсутність стимулів у додатковому одержанні доходів та економічному витрачанні бюджетних коштів.

Гострою залишається проблема стабілізації дохідних джерел державного і місцевих бюджетів. Основним джерелом формування останніх повинні стати власні доходи, а не надходження з центру. Але місцеві органи влади не мають реальних самостійних місцевих бюджетів через відсутність відповідної доходної бази. Система формування місцевих бюджетів «зверху» характеризується відсутністю

стимулів місцевих органів, що діють, в розвитку власної податкової бази, яка залежить від економічного розвитку регіону, його соціальної і виробничої інфраструктури.

Важливою умовою вирішення проблеми зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів є розширення прав органів місцевого самоврядування у сфері встановлення податків і зборів, а також створення багатоканальній системи формування бюджету, на підставі якої кожен рівень бюджетної системи повинен мати власні закріплені доходи.

Ще одним джерелом поповнення місцевих бюджетів могли б стати місцеві позики, але на жаль в Україні вони не набули належного поширення, притаманного європейським країнам.

Реформування трансфертної політики та системи формування доходів і видатків місцевих органів влади має відбуватися паралельно з адміністративною і територіальною реформами. Подальша реалізація принципів децентралізації місцевих органів влади і їх функцій може відбутися після здійснення адміністративно-територіальної реформи. На основі дослідження зарубіжного досвіду можна обґрунтувати розмежування повноважень між рівнями місцевої влади, що дозволяє чітко закріпити відповідальність за неякісне надання відповідних послуг за конкретними органами місцевої влади.

Актуальною на сучасному етапі розвитку нашої країни є питання ефективного управління комунальними підприємствами (школи, дитячі садки, лікарні). Відсутність у місцевих органів влади фінансових гарантій при покладенні на них державою додаткових обов'язків і при переданні неліквідної державної власності є причиною слабкості економічних основ місцевого самоврядування, тому для зміцнення матеріальних основ органів місцевого самоврядування, об'єкти комунальної власності повинні мати таку структуру та обсяги, які б відповідали потребам населення даної адміністративно-територіальної одиниці [4; с. 167].

Перспективним джерелом формування та використання фінансових ресурсів місцевих органів влади можуть стати інвестиції, особливо внутрішні, які здійснюються юридичними і фізичними особами як прямо, так і опосередковано. Проте для активізації таких процесів мають бути створені належні умови з боку держави.

Висновок. Отже, збільшення доходної частини місцевих бюджетів має відбуватися паралельно із скороченням видаткової частини. Досягти скорочення видаткової частини можна завдяки розбудові комунального сектора економіки на місцях і збільшення кількості малих підприємств. Розбудова комунального сектору економіки має відбуватися у напрямі створення комунальних підприємств у прибуткових галузях економіки, таких як готельний і ресторанний бізнес, роздрібна торгівля. Збільшення кількості прибуткових комунальних підприємств та малих підприємств сприятиме не тільки збільшенню доходної частини місцевих бюджетів за рахунок збільшення податкових надходжень, але й зменшенню видаткової частини за рахунок зменшення на неї соціального навантаження.

Враховуючи результати проведеного дослідження, можна сформулювати наступні висновки:

1. Провідним чинником успішної реалізації завдань місцевого самоврядування є чітке визначення необхідного обсягу фінансових ресурсів даного територіального утворення.

2. Важливою умовою ефективного розвитку бюджетної системи країни є реальна децентралізація державних фінансів.

3. З метою збільшення доходів місцевих бюджетів необхідно чітко розподілити компетенції щодо розв'язання конкретних завдань між центральними органами влади і органами місцевого самоврядування, та поступово здійснювати перехід до децентралізації державних фінансів.

4. Запорукою збільшення самостійності органів місцевої влади є реформування податкової системи країни шляхом розподілу джерел надходжень.

5. Місцеві позики є потенційним джерелом наповнювання та збільшення доходів місцевих бюджетів країни.

6. Кількість підприємств комунальної форми власності характеризує рівень економічної децентралізації. При розробці стратегії управління підприємствами комунальної власності органи місцевого самоврядування повинні організовувати їх діяльність на засадах рентабельності та ефективності.

7. Удосконалення основ фінансової організації органів місцевого самоврядування повинно здійснюватися у комплексі з удосконаленням існуючої законодавчої бази [5].

Запропоновані в дослідженні заходи дозволять підвищити ефективність використання фінансових ресурсів місцевих органів влади та фінансову незалежність органів місцевого самоврядування.

Література:

1. Панасюк, Л. В. Удосконалення механізму формування фінансових ресурсів місцевих органів влади з урахуванням світового досвіду / Л. В. Панасюк // Економіка та держава. - 2009. - №1. - С. 46-50.
2. Мельничук, Н. Ю. Механізм управління формуванням та використанням фінансових ресурсів на місцевому рівні: сучасний стан та перспективи розвитку / Н. Ю. Мельничук // Наукові праці НДФІ. - 2008. - №3. - С. 41-52.
3. Гризоглазов, Д. Доходи місцевих бюджетів: сучасний стан та перспективи / Д. Гризоглазов // Ринок цінних паперів України. - 2008. - №5-6. - С. 11-12.
4. Легкоступ, І. І. Особливості формування місцевих бюджетів України та шляхи зміцнення їх доходної бази / І. І. Легкоступ // Формування ринкових відносин в Україні. - 2010. - №3. - С. 165-170.
5. Повстяна А.С. Ефективність використання фінансових ресурсів місцевих органів влади [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www. rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66867.doc.htm.

Науковий керівник: к.е.н., в.о. доцента Юрій Е.О.

УДК 339.727:330.5(477)

Эдие Сейдаметова
(Симферополь, Украина)

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

Само понятие инвестиции (от лат. investio – одеваю) означает вложения капитала в отрасли экономики внутри страны и за границей. Различают финансовые (покупка ценных бумаг) и реальные инвестиции (вложения капитала в промышленность, сельское хозяйство, строительство, образование и др.).

Инвестиции играют центральную роль в экономическом процессе, они предопределяют общий рост экономики. В результате инвестирования средств в экономику увеличиваются объемы производства, растет национальный доход, развиваются и уходят вперед в экономическом соперничестве отрасли и предприятия в наибольшей степени удовлетворяющие спрос на те или иные товары и услуги. Полученный прирост национального дохода частично вновь накапливается, происходит дальнейшее увеличение производства, процесс повторяется непрерывно. Таким образом, инвестиции, образующиеся за счет национального дохода в результате его распределения, сами обуславливают его рост, расширенное воспроизводство. При этом, чем эффективнее инвестиции, тем больше рост национального дохода, тем значительнее абсолютные размеры накопления (при данной его доле), которые могут быть вновь вложены в производство. При достаточно высокой эффективности инвестиций прирост национального дохода может обеспечить повышение доли накопления при абсолютном росте потребления [1, с.-37].

Что дают иностранные инвестиции:

1. Прямые инвестиции создают дополнительные возможности для реструктуризации и модернизации производственного аппарата без увеличения кредитной задолженности.

2. Иностранные инвестиции означают дополнительные средства для инвестиций внутри страны, и таким образом способствуют экономическому росту.

3. С помощью иностранных инвестиций передаются современные технологии, «ноу-хау» и создаются дополнительные рабочие места.

4. Иностранный партнер включается в экономическую жизнь внутри страны.

5. Иностранные инвестиции способствуют включению в международное разделение труда. Благодаря этому они решающим образом влияют на повышение конкурентоспособности и служат средством развития экспорта.

6. Иностранные инвестиции сами по себе создают условия для понимания внутренних связей и закономерностей функционирования рыночной экономики.

Современные особенности:

1. Основным источником иностранных инвестиций являются транснациональные корпорации.

2. Прямые иностранные инвестиции растут опережающими темпами по сравнению с темпами роста валового продукта, промышленного производства и международной торговли.

3. Основными экспортерами капитала являются ведущие промышленно развитые страны. При этом сокращается доля США и растет доля Японии.

4. К крупным экспортерам капитала относятся малые и средние страны, такие как: Швейцария, Нидерланды, Швеция, Канада и Австралия.

5. Рост прямых иностранных инвестиций ряда развивающихся стран, в частности: Бразилия, Мексика, Индия, Южная Корея, Саудовская Аравия и т.д.

6. Преобладающей сферой приложения иностранного капитала являются ведущие промышленно развитые страны, особенно США и страны ЕС.

7. Преимущественный рост прямых иностранных инвестиций в обрабатывающей промышленности, особенно в передовых, наукоемких отраслях.

8. Преимущественное развитие по сравнению с рынком реальных активов.

9. Свободное перемещение в современном экономическом пространстве, повышенная мобильность.

10. Отсутствие национальной принадлежности и преимущественно спекулятивный характер.

Современные тенденции:

1. Ведущими экспортерами и импортерами капитала в мире являются промышленно развитые страны.

2. Преобладает миграция предпринимательского капитала, особенно между странами т.н. «триады» (США, Западная Европа, Япония).

3. Увеличивается объем мигрирующих иностранных инвестиций между развивающимися странами.

4. Отмечаются изменения в отраслевой структуре иностранных инвестиций, в частности в промышленно развитых странах основными областями их применения являются финансово-банковский сектор. Сфера услуг (информационных), фармацевтика, биотехнология, электронная промышленность, научно- и техноемкое машиностроение. В развивающемся мире по-прежнему привлекательны для прямых иностранных инвестиций нефте- и газодобыча, отдельные секторы машиностроения и агропромышленности.

5. Усиливается роль реинвестирования прибыли и внутрисегментных кредитов, как форм международного инвестирования.

6. Растет роль ТНК, как основного субъекта мирового рынка иностранных инвестиций.

7. Создается система международного регулирования зарубежного инвестирования.

Совместные предприятия определяют как вид международного совместного предпринимательства, реализуемый субъектами хозяйственной деятельности из нескольких разных стран, характеризующийся наличием совместной собственности, производственной и научно-технической базы, а также распределением между сторонами прав, обязанностей и финансовых результатов функционирования предприятия. Роль и значимость совместных предприятий раскрываются в преимуществах, которые они предоставляют реализующим их сторонам. Выгоды, которые приносят СП на микроуровне, обусловлены возможностью объединения ресурсов и конкурентных преимуществ, которыми располагают стороны, формирующие СП [4; с.170-177]. Наиболее известными среди подобных совместных предприятий были следующие: AT&T и Philips (СП основано в Нидерландах), AT&T и Italatel (Италия), Siemens и EC - Plessy (Великобритания.) Однако у создаваемого предприятия также имеются и уязвимые места, основным из которых являются комплексность управления, возникающая из-за участия двух (или нескольких) партнеров. Так, согласно исследованию, проведенному специалистами Экономического Отдела Международной Финансовой Корпорации (The Economics Department of the International Finance Corporation) 36 % СП не достигают поставленной перед ними цели и приносят неудовлетворительные результаты, в силу разногласий и нескоординированности управления предприятием [3, с.272-277].

Функционирование СП в большинстве случаев является взаимовыгодным и дает позитивный эффект на микроуровне. Следовательно, необходимо рассмотреть особенности и проблемы функционирования данной формы международного сотрудничества в Украине.

В связи с интенсивным развитием международного инвестиционного процесса, во многих странах имеется специальное законодательство в виде инвестиционных законов и кодексов.

В развивающихся странах и странах с переходной экономикой иногда вводятся специальные льготы для иностранных инвесторов. Особенно большие льготы предоставляются инвесторам в оффшорных зонах и в свободных экономических зонах, в которых значительно упрощены процедуры регистрации новых предприятий, предоставлены широкие налоговые и другие льготы для иностранных фирм, сняты валютные ограничения, упрощена финансовая отчетность, обеспечивается охрана тайны личности владельца компании и т.д.

Законодательства многих стран предусматривают взаимные прямые инвестиции. С этой целью оговаривается вопрос об исключении двойного налогообложения.

Глобальные потоки прямых иностранных инвестиций (ПИИ) в 2010 году несколько выросли - до 1,24 трлн. долл., но все же были на 15% ниже их среднего докризисного уровня. На этом фоне контрастом смотрятся глобальное промышленное производство и торговля, которые вернулись к докризисным уровням. Согласно оценкам ЮНКТАД, глобальные ПИИ в 2013 году приблизятся к пиковому показателю 2007 года. Этот положительный сценарий будет реализован при условии отсутствия любых неожиданных глобальных экономических потрясений, которые могут возникнуть под воздействием целого ряда все еще действующих факторов риска.

Впервые за историю развивающиеся страны и страны с переходной экономикой в совокупности привлекли более половины глобальных потоков ПИИ. Вывоз ПИИ из этих стран также достиг рекордных уровней, а большинство их инвестиций направляются в другие страны Юга. Напротив, приток ПИИ в развитые страны продолжает уменьшаться[2, с.9].

В некоторых из беднейших регионов потоки ПИИ продолжают уменьшаться. Приток инвестиций во все нижеперечисленные группы стран (Африка, наименее развитые страны, развивающиеся страны, не имеющие выхода к морю, малые островные развивающиеся государства, а также Южная Азия) сократился. В то же время в ведущих регионах с формирующейся рыночной экономикой, таких, как Восточная и Юго-Восточная Азия и Латинская Америка, был отмечен мощный рост притока ПИИ. Международное производство расширяется, а зарубежные продажи, занятость и активы в транснациональных корпорациях (ТНК) возрастают. В 2010 году добавленная стоимость в рамках мирового производства ТНК составила приблизительно 16 трлн. долл. - около четверти глобального ВВП. На зарубежные филиалы ТНК приходилось более 10% глобального ВВП и треть мирового экспорта. Важным новым источником ПИИ являются государственные ТНК. Насчитывается как минимум 650 государственных ТНК, которые имеют 8 500 зарубежных филиалов по всему миру. Хотя их число составляет менее 1% всех ТНК, на их зарубежные инвестиции в 2010 году приходилось 11% глобального ВВП. Форма собственности и управления государственными ТНК породила в некоторых принимающих странах обеспокоенность по поводу, в частности, неравных правил игры и национальной безопасности со всеми вытекающими из этого регулятивными последствиями для международного расширения этих компаний.

Приток ПИИ в Украину в 2010 году вырос на 35%. Эксперты говорят, что это произошло благодаря улучшению макроэкономической ситуации. В 2010 году мировой объем прямых иностранных инвестиций (ПИИ) вырос на 5% по сравнению с предыдущим годом и составил 1, 24 триллиона долларов. Об этом говорится в докладе о мировых инвестициях, подготовленном

Конференцией ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД). В 2010 году наблюдался рост ПИИ в развивающиеся страны и страны с переходной экономикой, что частично компенсировало снижение интереса инвесторов к промышленно развитым государствам Европы. Приток ПИИ в Европу в прошлом году составил 313миллиардов долларов США - снижение на 19% по сравнению с 2009 годом.

В 2010 году впервые на развивающиеся страны и страны с переходной экономикой пришлось свыше половины глобальных ПИИ потоков.

Таким образом, на сегодняшний день совместные предприятия, базирующиеся на конкурентных преимуществах их основателей, являются одной из наиболее эффективных форм международного бизнеса и видов прямого иностранного инвестирования.

Привлекая иностранные инвестиции любое государство должно стараться гармонично включить их в общий инвестиционный процесс так, чтобы они эффективно работали вместе с внутренними инвестициями, внутренним производственным потенциалом страны. Этой цели служит инвестиционная политика государства. Она базируется на оптимизации производства для удовлетворения человеческих потребностей и на минимизации использования природных ресурсов и имеет как внутренние, так и внешние источники.

Литература:

1. Буглай В.Б., Ливенцев Н.Н. // Буглай В.Б., Ливенцев Н.Н. Международные экономические отношения: Учеб. пособие/ Под ред. Н.Н. Ливенцева. - М.: Финансы и статистика, 2001.-256с.6 ил.
2. Макагон Ю. В. // Макагон Ю. В. Иностранные инвестиции в современных условиях: статистика, опыт, проблемы - Донецк: ДонНУ, 2007.
3. Окс М. М. // Максим Окс. Закономерности и особенности создания совместных предприятий Украины / Труды Одесского политехнического университета - 2008. – №2 (30).
4. Чухно С. Г. // Сергей Чухно. Меры по оптимизации функционирования совместных предприятий в Украине / Донецкий национальный технический университет. 2007. - № 87.

Научный руководитель: доктор географических наук, профессор Яковенко Ирина Михайловна

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Б.К. Альжаппарова
(Астана, Республика Казахстан)

К ВОПРОСУ О ГОЛОДЕ В КАЗАХСТАНЕ В НАЧАЛЕ 1920-Х ГГ. (НА МАТЕРИАЛАХ АКМОЛИНСКОЙ ГУБЕРНИИ И КАРКАРАЛИНСКОГО УЕЗДА)

В начале 1920-х гг. Казахстан пережил крупномасштабный и катастрофический по своим последствиям голод. Одной из причин голода стала политика «военного коммунизма», в частности продовольственные разверстки. 11 января 1919 г. был издан декрет о продразверстке, распространявшийся не только на хлебопроизводящие, но и на потребляющие губернии. Отличительной особенностью этого декрета являлось изменение самого принципа определения « излишков». Отныне излишком считалось то количество продуктов, которое было необходимо государству, что создавало как бы законное основание для изъятия не только действительных излишков, но и необходимого для крестьян продовольствия. На наш взгляд, именно это определение термина «излишков» стало необходимым поводом для легитимации злоупотреблений и репрессий в ходе проведения «продразверсток».

В Акмолинской губернии и Каркаралинском уезде проводились также и мясные разверстки. Военно-силовой характер этих кампаний не мог не привести к катастрофическому уменьшению скота в этом регионе. Так, в Каркаралинском уезде численность скота в 1917 году составляла 1 млн. 343 тыс. голов, а в 1922 году – 275 тыс. 390 [1,с.20]. В 1914 году численность лошадей в Каркаралинском уезде достигала 108 тыс. 247 голов, в 1922 году поголовье лошадей сократилось до 56 тыс. 598 голов. Беспрецедентное сокращение скота произошло и в Акмолинской губернии, где в 1914 году количество поголовья составляло более 4 млн., а в 1922 году – 1 млн. 347 тыс. Поголовье лошадей сократилось в этой губернии в 3 раза, овец – в 4 раза [2, л.18].

Таким образом, политика «военного коммунизма» привела многие скотоводческие хозяйства на грань разорения. Ярким тому подтверждением является положение, сложившееся в Баганалинском районе Атбасарского уезда (нынешние Улытауский и Карсакпайский районы Карагандинской области). Баганалинский район в досоветский период был богатейшим (по численности скота) районом Сары-Арки. Шарипов в этой связи подчеркивает, что, проживая среди баганалинцев в 1905 – 1906 гг., он не встречал там ни одного нищего, нуждающегося бедняка или даже пешего человека. «Впавший в нужду человек получал реальную поддержку от других» – пишет Шарипов [3, с.151].

Такое относительное уравновешивание социальных диспозиций санкционировалось существовавшими в казахском обществе институтами родовой помощи такими, как «Асар», «Аза», «Журтшылык» и др. Однако, политика «военного коммунизма», со всеми присущими ей издержками, значительно ускорила процессы разорения и пауперизации (обнищания) кочевого населения. Ярким тому примером является положение баганалинцев. В начале 1920-х гг. около 2 тыс. хозяйств баганалинцев откочевало к реке Ишим и влилось в крестьянские переселенческие поселки в качестве батраков, пастухов и сезонных рабочих; некоторые стали наниматься в хозяйства зажиточных казахов – скотоводов [3, с.153]. Таким образом, «каналы деятельностной самореализации пауперизировавшегося населения» были самые разнообразные. При этом, ученые подчеркивают, что речь идет именно о пауперизации, а не пролетаризации казахского населения [4, с.121]. Состоятельные хозяйства (1000 кибиток) откочевали в пределы Туркменистана. «Обезлюживание» этого района было очевидным даже для сторонних наблюдателей. Так, к 1923 г. на берегу реки Сарыкенгир осталось всего лишь 180 хозяйств из 770 хозяйств, проживавших в 1914 г. Вдоль реки Сарысу на протяжении 100 верст в 1923 г. находилось всего 22 хозяйства из 336 [3, с.154]. Если в 1916 году в Баганалинском районе находилось 7 тыс. 435 хозяйств и проживало около 40 тыс. человек, то уже к 1923 году численность населения снизилась до 2 тыс. человек [5, л.57]. Например, Улытауская волость состояла только из одного аула, в Сарысуйской – проживало 15 хозяйств, Кенгирская и Жездинская волости включали только 3 аула [6, л.194]. «… Целое племя, недавно носившее громкое имя в губернии «Баганалы» числом 40 тыс. душ за 2-3 года превращено в нищенство и рассыплено по соседним губерниям» [6, л.58]. Снизилось и поголовье скота: с 408 тыс. (1917 г.) до 16 тыс. (1923 г.) [7, л.69].

Баганалинский районный инспектор Гумар Диваев в письме на имя председателя Киргизского Совета Народных Комиссаров С. Сейфуллина отмечает, что в дореволюционный период большинство хозяйств баганалинских волостей отличалось своей зажиточностью. Некоторые хозяйства имели до 1000 голов лошадей, до 5 тыс. овец, до 100 коров и т.д. Ситуация изменилась в 1919 году, когда наступил джут, способствовавший гибели скота. Следующей причиной сокращения животноводства стала политика мясных развёрсток. Из 8 тыс. хозяйств 6 тыс. хозяйств откочевало в Ишимский район и другие регионы [8, л.45].

Голод, охвативший многие районы Центрального Казахстана, стал закономерным следствием сокращения поголовья скота. «Среди киргизского населения Баганалинского района и Среднего Аргынского районов развивается голод и продовольственный вопрос находится в самой острой форме» [9, л.10]. Как констатируют документальные источники: «В настоящее время беднота питается разной сорной травой с примесью одной десятой части пшеницы, толкут их и мелят кость для потребления, съедаются скотские кожи и всё то, что имеет хотя бы одну сотую часть питательности» [9, л.86]. «Население питается исключительно травою, последствием чего является опухание, переходящее в голодную смерть, случаев которой зарегистрировано немало» [10, л.34]. Оперативные сводки ВЧК (Всероссийской Чрезвычайной Комиссии) констатировали: «Голод, связанный с продовольственным кризисом, определяет положение всех слоёв населения, исключая кулаков и спекулянтов. Большинство питается травой и падалью…» [11, л.160].

Непосредственное воздействие суррогатов на человеческий организм было различным. Как утверждают исследователи, питание глиной вызывало непроходимость кишечника, запоры, особенно опасные – вплоть до смертельного исхода – в пожилом возрасте. Картофельная ботва вызывала понос, костяная мука из свежих костей также имела опасные последствия для человеческого организма [12, с.315].

По официальным данным, в одном только Атбасарском уезде численность голодающих достигла 25 тыс. человек, в Карсакпае голодало около 40% населения [13, л.14].

Большие масштабы голод приобрел в Акмолинском уезде, имевшем репутацию самого плодородного уезда в Акмолинской губернии. Политика «военного коммунизма», неурожай и джут 1922 года в немалой степени способствовали появлению в уезде «призрака Поволжья» [14, л.69]. Голодающие, в особенности, жители южных волостей – Асан-Кайгинской и Сары-Аркинской, направлялись в город Акмолинск, где пытались найти работу и улучшить свое бедственное положение. Детские дома были переполнены беспризорными детьми. Население употребляло в пищу кошек, собак, суррогаты [13, л.12].

Необходимо подчеркнуть, что регистрация голодающих стала проводиться в Казахстане лишь с ноября 1921 года. Если в ноябре 1921 года в Казахстане, по данным Народного Комиссариата Здравоохранения, голодало 1 млн. 559 тыс. 911 человек или на 1 тыс. человек приходилось 315 голодающих, то уже в апреле 1922 года, численность голодающих достигла 2 млн. 471 тыс.740 человек [14, л.22]. Таким образом, голодом было охвачено почти 50 % населения Казахстана. В Акмолинской губернии, в апреле 1922 года, согласно данным Народного Комиссариата здравоохранения, голодало 472 тыс. человек, в Семипалатинской губернии, в состав которой входил Каркаралинский уезд, численность голодающих достигла 14 тыс. 505 человек [14, л.25].

Необходимо отметить, что эти данные несколько занижены и не отражают реальной действительности, так многие кочевые волости не были охвачены сетью медицинских учреждений. В Акмолинском уезде в 1922 году функционировало только 4 врачебных пункта: городская больница, Алексеевская, Спасская больницы и Карагандинский приёмный покой. Все остальные медицинские пункты распоряжением Акмолинского Губернского отдела здравоохранения за № 1178/438 в феврале 1922 года были закрыты; 7 фельдшерских пунктов перешли на полное содержание населения. Весь медицинский персонал Акмолинского уезда был сокращён до 12 человек [14, л.22].

Голод, в немалой степени, способствовал возникновению эпидемий таких заболеваний, как туберкулёз, тиф, оспа, малярия, холера и другие. Например, в 1922 году в Акмолинской губернии заболело тифом 36 тыс. 524 человек, холерой – 4 тыс. 731, малярией – 4 тыс.234, цингой – 1137, дизентерией – 2 тыс.780 человек [14, л.7]. Начальник Акмолинского Уездного здравотдела в своём докладе

на губернском совещании отмечал, что «смертность киргиз от инфекционных заболеваний (тифа, оспы, туберкулёза) – огромная» [14, л.8]. В Акмолинской губернии в 1922 году умерло в больницах 8 тыс. 373 человек [14, л.13].

Символом того времени стала детская беспризорность. В 1922 году в Акмолинской губернии были 14 детских домов, где находилось 9.тыс.426 детей и 4 приюта для содержания младенцев с грудного возраста до 3 лет. Как констатируют источники, детская смертность была высокой и достигала 40 % [15, л.42].

Голод стал причиной смертности и миграции населения не только за пределы региона, но и за границу. Согласно данным Козиной В.В., численность сельского населения Каркаралинского уезда за период с 1897 по 1920 год сократилась на 28 145 человек или на 16, 8 процента [19, с.60].

Однако, районы Центрального Казахстана официально не были признаны голодающими. Как известно, декретом ВЦИК (Всероссийского Исполнительного комитета) от 18 августа 1921 года были признаны голодающими и освобождены от продовольственного налога современные Западно- Казахстанская, Атырауская, Мангистауская, Кустанайская области, а также Оренбургская область Российской Федерации. Последняя в начале XX века входила в состав Казахской АССР .

Таким образом, районы Центрального Казахстана в начале 1920-х гг. были охвачены крупномасштабным голодом, причинами которого стали политика «военного коммунизма» и джут начала 1920-х годов.

Список использованных источников:

1 Отчет Семипалатинского Губернского экономического совещания за 1922 г. – Семипалатинск, 1923. – 112 с.
2 ГАГА. (Государственный архив города Астаны) Ф.244. Оп.1. д.250.
3 Шарипов М. Баганалинцы // Советская Киргизия. – 1924. – №3-4. – С.150-154.
4 Абылхожин Ж.Б. Традиционная структура Казахстана. Социально-экономические аспекты функционирования и трансформации (1920-1930гг.) – Алма-Ата: Ғылым, 1991. – 240с.
5 ГААО.(Государственный архив Акмолинской области) Ф.115. Оп.1. д.22.
6 ГААО. Ф.115. Оп.1. д.149.
7 ГААО. Ф.118. Оп.1. д.13.
8 ЦГА РК.(Центральный государственный архив Республики Казахстан) Ф.30. Оп.1. Д.247.
9 ГААО. Ф.115. Оп.1. д.2.
10 ГААО. Ф.115. Оп.1. д.149.
11 ЦГА РК. Ф.44. Оп.11. Д.63.
12 И. Нарский. Жизнь в катастрофе. Будни населения Урала в 1917-1922 годах. – М.: Роспэн, 2001. –632 с.
13 ЦГА РК. Ф.82. Оп.1. Д.280.
14 ЦГА РК. Ф.82. Оп.1. Д.212.
15 ГААО. Ф.115. Оп.1. д.5.
16 Козина В. В. Население Центрального Казахстана. – Алматы: Өркениет, 2000. –144 с.

Олександр Барило
(Яготин, Україна)

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В 1989-2001 рр.: ОКРЕМІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ

В умовах розбудови української незалежної держави однією з ключових проблем, що потребують нагального вирішення, є проблема покращення матеріального і духовного добробуту громадян, забезпечення достойного рівня їх розвитку. Не можна однозначно оцінювати діяльність нашої держави в цьому напрямку, але загальнозрозумілим є те, що на сьогоднішній день соціально-побутове становище населення, зокрема міських жителів не є задовільним. Тому, виникає необхідність наукового аналізу соціально-економічного, культурного і духовного розвитку населення міст в перші роки становлення України як незалежної держави з метою визначення найбільш пріоритетних напрямків оптимізації матеріально-побутових умов, підвищення рівня духовної культури суспільства. Саме такі завдання має вирішити історія повсякденності як відносно новий напрямок історичної науки.

Історія повсякденності як наукова течія зародилася в першій третині XX століття у Франції і до кінця століття здобула визнання у більшості країн Європи та Америки, завдяки працям таких вчених, як Ф. Бродель, Л. Февр, М. Блок, Е. Гуссерль, К. Гінзбург та інші [7, с. 58]. В українській історіографії цей напрям лише набуває своїх рис і статусу, а його становлення відбувається під значним впливом зарубіжних істориків [5, с. 175]. Проте, вітчизняними істориками вже досягнуто значних результатів в даному напрямку. Серед авторів, які стоять у витоків становлення історії повсякденного життя в Україні, треба згадати С. В. Кульчицького, О. А. Удода, О. А. Коляструк, під керівництвом яких при Інституті історії України НАН України створено проект серії книг «З історії повсякденного життя в Україні». Окремі видання серії вміщено на Інтернет-порталі Інституту історії. Серед них такі як «Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928рр.)», «Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)» та деякі інші.

Даній проблемі присвячено ряд дисертацій, зокрема робота В. Вовка на тему «Побут та дозвілля міського населення України в 50-80-х роках XX століття», в якій проведено комплексний аналіз та зроблено спробу висвітлити особливості побуту й дозвілля населення україни, яке проживало в містах районного підпорядкування в 50-80-х рр. XX ст.

Проте повсякденне життя міського населення періоду розпаду СРСР та перших років незалежності залишається практично не дослідженим і головні труднощі, які постають перед вченими, стосуються перш за все питань методології та джерельної бази дослідження.

Розглядаючи питання методології повсякденної історії слід наголосити, що в основу дослідження повсякденного життя народу покладено принципи та методи, характерні як для історичної науки в цілому так і для окремих її напрямків та підгалузей. Але враховуючи специфіку досліджуємого періоду, спробуємо проаналізувати можливість залучення до наукового обігу при вивченні історії повсякденності зазначеного періоду не тільки джерел і методів історичної науки, а й й інших дисциплін, що дасть можливість всебічно і об'єктивно вивчити і проаналізувати повсякденне життя міського населення України в 1989-2001 рр.

Виходячи з результатів досліджень вчених в галузі урбаністики та містознавства звернемо увагу на зв'язок історії повсякденності з такими дисциплінами як економіка, географія, політичні науки, соціологія.

Економічна наука за останні десятиріччя не залишалась осторонь від зазначених проблем. Зокрема, цілий ряд кандидатських і докторських дисертацій, захищених останнім часом, присвячені таким актуальним проблемам життєдіяльності міст, як проблеми бідності, зайнятості населення, проблеми тіньової економіки, екологічні проблеми, транспортна інфраструктура тощо.

Цілий ряд праць присвячено питанням суто міського характеру. Зокрема, в роботі Н. Марченко «Врахування екологічних чинників при економічній оцінці міських територій» запропонована методика для визначення впливу показників розвитку інженерно-транспортної інфраструктури, стану забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури, стану навколишнього середовища та природно-ландшафтних умов на показники доходності жителів міст як суб'єктів господарювання.

У дослідженні О. Шпачука «Місто як уособлена територіальна соціально-економічна система» встановлено базові ознаки й властивості урбанізації, виявлені основні універсальні напрямки стратегії розвитку міста як агломераційного комплексу «населення – економіка – природне середовище», що висувають на перше місце показники соціально-культурного розвитку населення та стану міського середовища.

При дослідженні економічних аспектів повсякденності міського життя доцільно використати загальні роботи з економіки та історії економіки зазначеного періоду, статистики, в яких дана якісна та кількісна характеристика економічних процесів, що відбуваються в державі в епоху становлення ринкових відносин.

Визначаючи зв'язок історії повсякденності з географією, зупинимось на краєзнавчій складовій останньої, оскільки, за визначенням Л. Берга, краєзнавство – це мала географія. Загалом, краєзнавство – це всебічне вивчення певної частини території держави (міста, села, району, області, краю), тобто її природи, населення, господарства, історії і культури; це комплекс наукових дисциплін, різних за змістом і методами дослідження, таких, що ведуть до єдиної мети – наукового і всебічного пізнання краю. Один з провідників сучасного українського краєзнавчого руху П. Тронько, даючи відповідь на питання, чому саме краєзнавство користується любов'ю і повагою в населення, писав, що «далеко не кожна галузь науки здатна так органічно поєднати минуле, сучасне та майбутнє, відкрити нове у начебто давно відомому, промовляти безпосередньо до сердець» [1, с. 83]. Хоча є й ті, хто не погоджується з даною точкою зору, зокрема Я. Верменич зазначає: «В історіографічному сенсі краєзнавство вичерпало свою когнітивну функцію і зберігає соціокультурну роль як громадський рух, який сприяє розвитку національного почуття, любові до рідного краю, витвору регіональної самосвідомості, відновленню історичної пам'яті, збереженню народних традицій та культурних ам'яток» [9, с. 130].

Не зважаючи на те, чи будемо ми застосовувати краєзнавство як метод в контексті історичного пізнання, чи як окрему дисципліну, не використати надбань даного краєзнавчої школи було б не коректним, адже саме краєзнавці є найбільш ревними хранителями фактів, джерел і пам'яток локальної історії і досліджуючи свій край вони, хоч і з врахуванням політичної кон'юктури, та все ж торкаються питань повсякденності, а значить їхній доробок можна використати при дослідженні повсякденного життя міського населення України 1989-2001 рр.

Під політичними науками в світлі досліджуваного питання маються на увазі дисципліни політико-правового спрямування, такі як політологія, право, державне управління. Без допомоги зазначених дисциплін не можливо відтворити ті суспільно-політичні та соціально-економічні умови, на фоні яких розгорталося міське життя початкового періоду розбудови державності в Україні. Без аналізу нормативно-правових документів, що регулювали соціальну сферу, методів і принципів державного управління та місцевого самоврядування, місця і ролі місцевого населення як в регіональному, так і в загальнодержавному політичному житті, а також без вивчення деяких інших аспектів політико-правового характеру палітра повсякденного життя «малих»міст була б не повною.

Складним є зв'язок історії повсякденності з соціологією. Характерно, що проблемність застосування такого зв'язку визначається взаємним несприйняттям як істориками соціологів, так соціологами істориків, і причиною цього є відмінність методів дослідження обох наук при тому, що предмет дослідження історії і соціології в більшості випадків збігаються.

Варто зауважити, що на відміну від істориків, які в першу чергу досліджують політичний фактор, увага соціологів прикута до соціальних проблем і явищ. Так, Н. Коваліско, дослідивши трудову мобільність в умовах регіонального ринку праці, керується саме соціологічною парадигмою при дослідженні по-суті економічного питання і зазначає, що соціологи, на відміну від економістів «зосереджують свою увагу насамперед на переміщеннях індивідів, шансах на кар'єру, а також фактах її усвідомлення, на цілях і мотивах трудової мобільності», інтереси ж економістів «зосереджені в основному на вивченні економічних аспектів мобільності робочих місць, трудова мобільність індивідів вивчається економістами як чинник економічних процесів» [12, с. 9-10].

Крім того, саме в царині соціологічної науки з'явилися такі наукові напрямки і навіть навчальні дисципліни як соціологія міста, соціологія архітектури, соціальна інфраструктура населених пунктів тощо.

Отже, використання міждисциплінарних зв'язків дає можливість по-перше більш об'єктивно, різнобічно вивчити історію повсякденного життя міського населення країни в 1989-2001 рр. і, по-друге, збагатити історичну науку новими методами і джерелами, що має сприяти подальшому розвитку вітчизняної історіографічної школи.

Література:

1. Вагин В. Социология города // На сайте "Библиотека Гумер". — [Электронный ресурс]. — URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Vagin/02.php
2. Вильковский М. Социология архитектуры. – М.: Фонд «Русский авангард», 2010. – 592 с., ил.
3. Вплив тіньової економіки на формування доходів населення а умовах ринкової трансформації: Автор. дис… канд. екон. наук: 08.01.01 [Електронний ресурс] / Б. П. Тимченко; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – 20 с.: рис, табл. – укр.
4. Касьянов Г. В. Сучасна історія України : проблеми, версії міркування // Український історичний журнал. – 2006. - № 4.
5. Коляструк О. А. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці // Український історичний журнал. – 2007. - №1. – с. 174-184.
6. Місто як уособлена територіальна соціально-економічна система: Автор. дис… канд. екон. наук: 08.01.01 [Електронний ресурс] / О. В. Шпачук; Харк. держ. акад. міськ. госп-ва . – Х., 2000. – 16 с. – укр.
7. Нариси повсякденного життя радянської України в добу Непу (1921-1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. – [Кн. 1], ч. 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 445 с.
8. Ольга Коляструк, Олександр Коляструк. Проблематика історії повсякденності в сучасній українській історіографії // Історія повсякденності: теорія та практика. Матеріали всеукраїнської наукової конференції 14-15 травня 2010 р. – Переяслав-Хмельницький, 2010 р.
9. Тронько П. Т. Краєзнавчий рух в Україні: шляхи подальшого розвитку // Український історичний журнал. – 2004. - №2.
10. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія: Історіографія світової та української історії XVIII-XX століть. – К.: Либідь, 2001. – 480 с.
11. Смелзер. Социология: пер. с англ. – М.: Феникс, 1994. – 688 с.
12. Трудова мобільність в умовах регіонального ринкупраці: Автор. дис… канд. соц. наук: 22.00.07 [Електронний ресурс] / Н. В. Коваліско; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 1999. – 20 с.– укр.
13. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної урбаністики // Український історичний журнал. – 2004. - № 3.
14. Верменич Я. В. Суб'єктивні межі й об'єктивні можливості історичного краєзнавства: деякі міркування щодо шляхів осмислення місцевої історії // Український історичний журнал. – 2008. - № 2.

УДК 947 (498.7) "19"

Маргарита Башли
(Ізмаїл, Україна)

ДВОРЯНСТВО БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ XX СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ «АЛФАВІТНОГО СПИСКУ ДВОРЯНСЬКИХ РОДІВ БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

З входженням Бессарабії до складу Російської імперії, влада сприяла укріпленню становища дворянства в регіоні та його приведення до загальноімперських стандартів. Першим кроком у цьому напрямку стало створення дворянських родовідних книг. Цей процес розпочався в перші роки XIX ст., а 29 січня 1845 р. була затверджена родовідна книга дворян Бессарабської губернії. Пізніше вона неодноразово поновлювалася. На початку XX ст. деякі з дворянських станових організацій приступили до публікації алфавітних списків дворян своїх губерній. Аналогічно було зроблено і в Бессарабській губернії. Аналіз цього видання, з'ясування особливостей походження, розподілу та етнічного складу дворян є завданням даної публікації.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в полі зору дослідників опинилися різні питання з історії дворянської верстви імперії. Побачили світ праці Батюшкова П. Н., Берга Л. С., Крупенського А.Н. [1], в яких були висвітлені питання складу російського дворянства, взаємовідносин з владою тощо. До робіт радянської доби відносяться праці Соловьйова Ю.Б. та Кореліна А.П. [2], в яких автори зупинилися на проблемах кількості дворянства, етнічних аспектах та політичному становищі верстви. Сучасні дослідники основну увагу звертають на регіональні особливості дворянства, правові засади оформлення, особливості нобілітації та внутрішньої стратифікації верстви.

Родовідні книги складалися для кожної російської губернії окремо й затверджувалися дворянськими депутатськими зборами. Рішення дворянської корпорації проходили процедуру затвердження в Герольдії Сенату. Списки дворянських родів постійно поновлювалися.

Лише спадкове дворянство, яке володіло нерухомим майном в губернії або було задіяне на державній службі, мало ряд важливих переваг. Претендент на зарахування до родовідної книги повинен був довести приналежність свого роду до дворянства. Доказами дворянства були: жалувані грамоти або дипломи від російських імператорів; універсали права власності на маєтності; свідоцтва про чини або нагороди; родовідна, завірена предводителем дворянства та затверджена Духовною консисторією на підставі метричних книг, яка доводила, що претендент походить по прямій лінії, в законних шлюбах, від предків, які мали право на спадкове дворянство; свідоцтво Скарбничої Палати, що не він, ні його предки не сплачували подушної податі та свідоцтво про відповідність шляхетному статусу.

Дворянська родовідна книга складалася з 6 частин. До першого розряду записували дворянські роди, що отримали дворянство в якості пожалування від імператора. Підтвердженням цього слугував спеціальний диплом або грамота завірена гербовою печаткою. До другої частини відносились дворяни, які отримали свій статус за військову службу. Третю частину дворянської родовідної книги складала цивільна аристократія. Дворянські роди іноземного походження, котрі прийняли російське громадянство, вписувалися до IV частини родовідної книги. Найбільш шанованими вважалися V та VI частини родовідної книги, до яких включалося титуловане дворянство, а також давні шляхетні роди, які вели свій родовід з часів Рюрика.

До дворянських книг вписувалося лише спадкове дворянство, а особисте дворянство було позбавлене такого привілею.

У 1901 р. у Бессарабській губернії значилося 396 дворянських родів, які були записані до шести частин родовідної книги наступним чином:

Частина	***Внесено***	***%***
I	117	30
II	110	27
III	102	26
IV	4	1
V	7	2
VI	56	14

Так, найбільш чисельну групу в губернії становили дворяни, які отримали свій статус в якості пожалування імператора або за військову службу. Кількість вихідців з Бессарабської губернії вписаних до I та II розрядів складала 171 особу, або 59%. Також у краї мешкало багато представників давніх дворянських родів. Це було пов'язано з інкорпорацією молдавського боярства, польського шляхетства та грецької аристократії до складу російського дворянства [3; с. 104].

Аналіз Алфавітного списку дозволяє стверджувати, що пік запису до бессарабської дворянської родовідної книги припадає на 50-ті роки XIX ст., коли до неї було внесено 69 родів. Перший запис до родовідної книги було зроблено у 1821р., саме в цей рік до родовідної книги вписали найбільшу кількість дворян (25 родів). Переважну більшість списку становили мешканці Бессарабської губернії – 19 дворянських родів (Александрі, Ботезат, Вирнав, Зілоті, Казімір, Калмуцький, Крісті, Кешко, Макареско, Стаматі та ін.) [4].

Серед тих, хто був внесений до складу першого списку родовідної книги, ми знаходимо прізвище Стурдзи Івана Михайловича, який свого часу двічі обирався на посаду предводителя місцевого дворянства (з 4 січня 1822 р. по 18 грудня 1824 р. та з 4 серпня 1841 р. по 12 червня 1850 р.). Родина Стурдз відносилась до найвідоміших і найбагатших у регіоні. Івану Михайловичу належали великі земельні ділянки у Оргєєвському та Хотинському повітах (вотчини Краснашени, Пояна, Котюжани,Чучуени, Новоселиця, Маршанци, Тарасауци). Крім того, він придбав в цих повітах вотчини Котелеу та Онцени.

Наступний сплеск запису до родовідної книги припадає на 1847 р. та 1883 р., коли було записано по 20 родів. У всі останні роки їх кількість коливалась від 1 до 15. На 1900 р. до "Алфавітного списку" було занесено лише представників 5 родів.

З'ясувавши походження дворянських родів, які до1901 р. оселилися в Бессарабській губернії ми робимо висновок, більше половини списку – 286 осіб або 72 % – складали вихідці з Бессарабської губернії (*Таблиця 1*). Другу за кількістю групу складали дворяни з Подільської губернії – 46 осіб або 12% від загальної кількості дворянських родів. Решту складали представники з різних українських (31 особа) та російських (32 особи) губерній. Іншими словами, наприкінці XIX ст. серед дворянських родів Бессарабської губернії переважали роди місцевого походження.

Таблиця 1

РОЗПОДІЛ ДВОРЯНСЬКИХ РОДІВ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

Губернія	**Розряди родовідної книги**						**Всього**
	I	**II**	**III**	**IV**	**V**	**VI**	
Бессарабська	84	87	83	3	5	24	286
Подільська	23	3	2	-	-	18	46
Полтавська	2	2	1	-	-	-	5
Київська	1	1	-	-	-	-	2
Волинська	1	-	2	-	-	3	6
Херсонська	-	6	6	1	-	-	13
Чернігівська	-	1	2	-	-	1	4
Катеринославська	-	1	-	-	-	-	1
З рос. губерній	6	8	6	-	2	10	32
З Війська Донського	-	1	-	-	-	-	1

Отже, аналіз даних "Алфавітного списку дворянських родів Бессарабської губернії", дозволяє зробити висновок, що бессарабське дворянство протягом XIX ст. проходило активний процес інкорпорації і нобілітації, постійно збільшувалась кількість визнаних родів.

Література:

1. Батюшков П. Н. Бессарабия: Историческое описание / Помпей Николаевич Батюшков. – СПб. : узд. П.Н. Батюшкова, – 1892 – 177 с.; Берг Л. С. Бессарабия. Страна. Люди. Хозяйство / Лев Семенович Берг. — Петроград: Огни, 1918. — 244 с.; Крупенский А.Н. Краткий очерк о бессарабском дворянстве. 1812-1912. К столетнему юбилею Бессарабии / Анатолий Николаевич Крупенский. – СПб. : Типография Р. Голике и А. Вильборг, 1912. – 64 с.
2. Соловьев Ю.Б. Самодержавие и дворянство в конце XIX в. / Юрий Соловьев. – Л. : Наука, 1979. – 382 с.; Корелин А. П. Институт предводителей дворянства. О социальном и политическом положении дворян / Авенир Павлович Корелин // История СССР. – 1978. – № 3. – С.31– 48
3. Циганенко Л.Ф. Дворянство Півдня України (друга половина XVIII ст.. – 1917 р.) : Монографія / Лілія Федорівна Циганенко. – Їзмаїл: СМИЛ, 2009. – 384 с.
4. Алфавитный список дворянским родам Бессарабской губернии, внесенным в дворянскую родословную книгу по 1-е янв. 1901 г. – Кишинев, 1901. – 24 с.

Науковий керівник: Циганенко Лілія Федорівна

Ірина Верховцева
(Ізмаїл, Україна)

ДУНАЙСЬКО-ЧОРНОМОРСЬКИЙ ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПОДУНАВ'Я

Зміни у картині світу сучасної людини, зумовлені якісними зрушеннями її соціокультурного буття, вимагають пошуку нових ракурсів осмислення минулого і сьогодення. Один з них в сучасній соціогуманітаристиці пов'язаний з зростанням ролі соціального простору у науковому пізнанні, так званим «просторовим поворотом»: у зв'язці «простір-час» поняття простору істотно переосмислюється і усвідомлюється не тільки як синонім «території», але як вміщена у певні рамки соціальна реальність, «ансамбль невидимих зв'язків» [1, с.32]. У суспільній практиці це корелюється з розгортанням процесів регіоналізації і формуванням такого важливого різновиду територіальної ідентичності, як регіональна. Саме з останньою пов'язуються піднесення соціальної активності мешканців областей, їх мобілізація на культурну і господарську розбудову своєї малої батьківщини, відповідальне ставлення до її сьогодення та майбутнього [2, с. 36]. Фактором, що сприяє формуванню регіональної ідентичності та піднесенню регіональної свідомості людності краю, безумовно, є адекватні уявлення про його минуле, зокрема, про особливості соціокультурного розвитку, зумовлені, передусім, специфікою географічного розташування і того природного середовища, в якому формувалась місцева культура, набували своєрідності соціальні процеси.

Одним з регіонів України, історія якого потребує суттєвого переосмислення в контексті вищевказаних завдань з огляду на депресивний стан його економічного та культурного життя, є Українське Подунав'я, розташоване на південному заході Одещини, у дунай-дністровському пониззі. В радянській історичній літературі після включення краю в 1940 р. до складу УРСР у результаті радянсько-німецьких домовленостей 1939 року за ним закріпилась дещо штучна назва «Південна Бессарабія», хоча з історичною «Південною Бессарабією» - складовою історичної області «Бессарабія» - територія Українського Подунав'я не співпадає. Паралельно використовується також назва «Буджак», хоча в сучасних державних кордонах України перебуває лише частина цієї історичної області. Нові соціополітичні реалії, що склались після 1991 р., змусили науковців активніше використовувати ще одне ім'я краю – Подунав'я (Придунав'я), додавши до нього «Українське» з огляду на те, що існують румунське, молдовське та інші «Подунав'я» [3]. Натомість в сучасній краєзнавчій літературі [4], періодиці і навіть працях фахових істориків [5; 6], на жаль, не достатньо аргументовано використовуються усі вищенаведені назви краю, що, безумовно, заважає формуванню адекватних поглядів мешканців Подунав'я на минуле своєї вітчизни. Спробуємо довести: край має специфічні риси соціокультурного буття, що суттєво відрізняють його «регіональне обличчя» від «регіональних облич» південної частини Бессарабії і Буджаку через особливості розвитку в минулому, зумовлені його розташуванням на берегах Дунаю та узбережжі Чорного моря. Відтак, використання топоніму «Українське Подунав'я» є найбільш обґрунтованим і сприяє формуванню правдивих уявлень місцевого населення про історію краю та піднесенню його регіональної свідомості.

Вплив дунайсько-чорноморського фактора на розвиток краю досить виразно виступає вже на світанку євразійської історії. Кам'яна доба, як відомо, була часом періодичних геолого-кліматичних змін, у неоліті ще продовжувалось формування конфігурації материку, через геологічні катастрофи піднялись води Середземного моря і з озера утворилось сучасне Чорне море. Розвідки фахівців свідчать, що територія розглядуваного краю тим часом була затоплена водами останнього і лише з їх відступом почалось формування дунайської дельти, берегових ліній ріки та моря [7, с. 79-80]. Свідчення античних письменників та наукові дослідження останнього часу довели, що в давнину маршрут протікання Дунаю, форма його дельти, кількість рукавів у гирлі чимало разів змінювались [8, с. 7]. Як відомо, суттєвих змін у минулому неодноразово зазнавав і клімат Північно-Західного Причорномор'я. Будучи низовиною, що омивається водами моря, край має специфічну розу вітрів, відкритий повітряним масам зі спекотних частин континенту і навіть – північної Африки, Сахари. В силу циклічності кліматичних змін через космічні, глобальні і континентальні природні процеси, періоди посухи і спеки тут періодично змінюються часами доволі м'яких кліматичних умов, помірної вологості. Зрозуміло, це впливало на господарську діяльність людини [9, с. 231; 10, с. 4-5].

Історично, як відомо, цивілізаційні потоки в Європі у стародавню добу спрямовувались з півдня на північ, імпульси йшли з Малої Азії та Балкан. Українське Подунав'я перебуває у безпосередній близькості саме до цих найбільш активних у плані культурних контактів між стародавніми народами областей. Дунай зв'язує край з Карпато-Балканським регіоном, а чорноморське узбережжя – з Малою Азію, звідки відкриті шляхи до вогнищ землеробської цивілізації і стародавніх високорозвинутих культур Близького Сходу. Останні перебували в активних культурних контактах з іншими народами Стародавнього Сходу – Індії, Китаю, Єгипту. Отже, географічне розташування Українського Подунав'я на берегах важливих комунікаційних артерій – ріки Дунай та Чорного моря - робило край складовою тих макрорегіонів світу, з якими пов'язане формування базових культурних і цивілізаційних явищ людства. У свою чергу, слід припустити, що відповідно до змін кліматичних умов краю тут періодично домінував той чи інший спосіб господарського і культурного життя: в часи посухи – скотарський, помірного вологого клімату – землеробський. Дійсно, відступ Чорного моря у пізньому неоліті зробив долину Дунаю плодючою і сформував сприятливі умови для мотичного землеробства [7, с. 93]. Археологічні дані підтверджують, що саме тоді з Анатолії через Балкани та Подунав'я рухаються на північ у пошуках родючих земель землеробські народи, які поступово заселяють чималу частину Східної Європи, у тому числі Правобережну Україну. Одні з їх назв - культура Кукутень та Трипілля. Аридизація, якої зазнало Північне Причорномор'я в кінці пізньонеолітичної доби – на початку бронзового віку, стала потужним природним фактором для переорієнтації місцевого господарського життя з землеробського на скотарський. У бронзовому віці ці зміни пов'язані з початком нової сторінки європейської історії – її індоєвропеїзацією. І хоча пошуки прабатьківщини індоєвропейців та етногенетичні процеси у їх середовищі залишаються науковою проблемою, археологічні дослідження довели, що один з шляхів формування цього нового етногенетичного стовбура та відповідної мовної сім'ї просторово пов'язується з Північно-Західним Причорномор'ям та Подунав'ям [11]. Слідуючи вздовж річіща Дунаю на захід, мігранти з азійських степів вели чисельні табуни рогатої худоби, коней і поширювали у Європі нові породи свійських тварин. Поволі їх спосіб життя зазнавав впливу місцевого природного середовища та змінювався. Дослідники твердять: середньодунайська рівнина стала кузнею, де кочовики євразійського степу перетворювались на осілих землеробів [12]. Відповідно, Подунав'я стало контактною зоною між світом осілих землеробів та кочових скотарських народів, містком, що з'єднував Европу з Азією.

Ранньозалізний вік став часом ще більш активних контактів між європейцями та азійськими мандрівниками у Подунав'ї, між народами півдня Європи та Північного Причорномор'я, а значить часом культурного обміну, культурних запозичень. Слід згадати фінікійців, які відвідували гирло Дунаю та заснували поселення на місті майбутньої елінської Тіри (сучасного Білгорода-Дністровського) [13, с. 35]. Цей народ відомий не тільки як чудові мореплавці, а й як творці абетки та системи письма, що стала базою для розвитку писемності греків, а значить і багатьох сучасних народів, у тому числі слов'ян. Неодноразово відвідують край еліни. Торували Дунаєм-Істром легендарні аргонавти [14, с. 81]. Переселенці з Іонії засновують факторії поблизу сучасних Ізмаїлу, Кілії, місто-державу Тіра. Драматичну сторінку історії краю становлять протистояння між кочовими народами Степу цієї доби, між військами Олександра Македонського та скіфами, між скіфами та персами, між римлянами та мігрантами зі Сходу і Півночі Європи - сарматами, готами, гунами [15]. У ході цих контактів відбувались не тільки військові протистояння, але й обмін військовими технологіями, культурні контакти [11; 16, с. 39]. Отже, завдяки водним шляхам Подунав'я стає зоною, де в античні часи зустрічаються потужні цивілізаційні потоки з Європи та з Азії, прибувають носії передових культурних технологій Старого Світу. Це не могло не вплинути на розвиток праслов'ян, які представляли одну з гілок індоєвропейського населення і складовою прабатьківщини яких вважається Подунав'я [17, с. 12]. У часи пізньої античності Подунав'я стає складовою християнської ойкумени, оскільки саме Дунаєм проходили кордони Римської, пізніше – Візантійської імперій. Регіон виступає одним з каналів проникнення Віри Христа у Північне Причорномор'я, на землі України [2, с. 37]. Цим самим закладаються культурні константи для подальшого розвитку східної частини Європи.

Раннє середньовіччя відмічене динамічними геополітичним змінами Епохи Великого переселення народів, формуванням слов'янських політичних об'єднань. Через Подунав'я проходить чимала кількість войовничих народів зі сходу (авари, угри, протоболгари тощо). Антський племінний союз, племінні протодержави улічів і тіверців, відвідини легендарним Києм столиці Візантії і

заснування міста Дунаєвець, переможні військові походи князя Олега до Константинополю, зухвалі наміри князя Святослава Ігоревича (Завойовника) перенести столицю Давньоруської держави з Києва до Переяславця на Дунаї, адже саме Нижнє Подунав'я у ті часи стало перехрестям міжнародних торговельних шляхів, - усі ці події не тільки вітчизняної, а й європейської, історії тою чи іншою мірою пов'язані з Українським Подунав'ям [14, с. 82; 18]. І не випадково, адже Чорне море в середньовіччі стало важливою комунікаційною мережею. Славнозвісний шлях «з варяг у греки», переоцінити значення якого у творенні східнослов'янської державності не можливо, також проходив береговими кордонами Подунав'я: рухаюсь морем у каботажний спосіб, купці та мореплавці робили зупинку на острові, який знаємо як Зміїний, та відвідували гирло Дунаю [19]. У пізньому середньовіччі та Нові часи Подунав'я стає зоною, де стикались геополітичні інтереси чималої кількості маленьких і великих держав, імперій, що прагнули до панування в Середземномор'ї й Чорномор'ї (Османської, Російської). Формується нове «етнічне обличчя» краю, він стає слов'яно-романо-тюркським пограниччям [20, с. 160-164], а значить нової специфіки набувають соціокультурні процеси.

Література:

1. Верменич Я. Історична лімологія: проблеми концептуалізації // Регіональна історія України. Зб. наук. статей / Гол. Редактор В.Смолій. – Вип. 5. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 29-49.
2. Верховцева И.Г. Христианское наследие Украинского Придунавья и региональная идентичность населения края // Михайло-Архангельские чтения: Сборник материалов VI Международной научно-практической конференции 17 ноября 2011 г. – Рыбница: Рыбницкий филиал ПГУ им. Т.Г.Шевченко, 2011. – С. 36-39.
3. Українське Придунав'я:історія, етнокультурний розвиток. -Ізмаїл,1995. - 56 с.
4. Шишкина І.А. Купецтво Півдня Бессарабії // Краеведческий вестник. – Вып. 2. – Измаил, 2008. – С. 85-95.
5. Стецкевич В.В., Стецкевич Л.М. Буджак – поліетнічне прикордоння: спроби міждисциплінарних вимірів // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. – Одеса, 2011 – С. 145-149.
6. Південна Бессарабія (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.) / під ред. Л.Ф. Циганенко. – Ізмаїл, 2011. – 246 с.
7. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К.: Либідь, 1992. – 376 с.
8. Мельник И. Вилково – город у трех дунайских гирл // Вокруг света. – 2004. – Декабрь. – С. 6-21.
9. Грицюк В. Скіфія: воєнно-географічний аналіз // Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – Ч. 9 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2006. – С. 211-242.
10. Верховцева И.Г. Природно-географические факторы социокультурного развития Украинского Придунавья // Вестник гуманитарного научного образования: Научно-практический журнал. – 2011. – № 11 (13). – С. 3-8.
11. Найдавніші землероби неоліту України // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://bojky.wordpress.com
12. Гудзь-Марков А. Индоевропейцы Евразии и славяне. Унетицкая культура. Бронзовый век Европы первой половины II тис. до н.э. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://oldrushistory.ru/library/Indoevropeytsy-Evrazii-i-slavyane/45
13. Шпигельман Я.Е., Воронцов В.М. Международное Дунайское судоходство: Справочное пособие. – М.: Транспорт, 1991. – 384 с.
14. Верховцева І.Г., Дізанова А.В. Українське Подунав'я як історико-культурний регіон // Гуржіївські історичні читання: Зб. наук. праць. – Черкаси, 2009. – С. 78-83.
15. История Европы. – В 8 т. – Т. 1. Древняя Европа. – М.: Наука, 1988. – 704 с.
16. Люттвак Э. Стратегия Византийской империи. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2010. – 664 с.
17. Мельнікова Л.С. Східнослов'янська колонізація Південної Бессарабії (V - перша половина XIX ст.): автореф. дис. …. канд. іст. наук. – Одеса, 1999. – 19 с.
18. Миролюбов Ю. Образование Киевской Руси и ее государственности // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.e-reading.org.ua
19. Путь «из варя́г в гре́ки» или «Восточный путь» // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org
20. Верховцева И.Г. Украинское Придунавье – славяно-романо-тюркское пограничье: базовые факторы формирования коллективной идентичности населения // Актуальные проблемы социологии, политологии, философии и истории: материалы международной заочной научно-практической конференции. – Новосибирск: Сибирская ассоциация консультантов, 2011. – С. 159-164.

УДК 94 (477.7) «1918/1940»

Ганна Вєтрова
(Ізмаїл, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ В РОКИ РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІ (1918-1940 рр.)

В сучасній історичній науці існує необхідність дослідження окремих регіонів України. Південна Бессарабія є українським регіоном, який привертає увагу сучасних науковців внаслідок того, що його історія є маловідомою. Край, розташований на півдні Одеської області, у пониззі межиріччя Дністра та Дунаю, відомий також під назвою Буджак, Подунав'я, Придунайський край.

В результаті Першої світової війни економічний потенціал Румунії збільшився завдяки приєднаним територіям Буковини, Трансільванії та Бессарабії. Однак країна опинилася в стані важкої післявоєнної кризи: промисловість і транспорт були зруйновані, сільське господарство деградувало, країна страждала від інфляції, ціни виросли. Стан румунської економіки позначився на економічному розвитку Бессарабії, який у міжвоєнний період характеризувався застійними процесами. Сільське господарство перебувало у хронічній кризі, промисловість краю потерпала від засилля іноземних товарів, нестачі кредитів та інвестицій, демонтажу підприємств.

Населення Південної Бессарабії страждало від постою окупаційних військ. Мешканці краю утримували понад 100 тис. військ та жандармів [1, с. 132]. В селах солдати селилися в будинках селян, а в містах населення було змушене ділити житлову площу з офіцерським складом румунської армії.

Рибалкам у Вилково було заборонено вільний продаж риби, її забирали за встановленими румунською владою низькими цінами. Рибалок грабували жандарми-прикордонники, вони повинні були заготовляти рибу та ікру для адміністрації Ізмаїльського повіту. Румунські військові забирали рибальські баркаси і човни для постійних військових навчань. За право промислу на Дунаї, Дністрі, Чорному морі, плавнях і ставках рибалки сплачували наступні податки: рибній інспекції, за видачу посвідчення на право промислу, місцеві податки, державне мито, поштові витрати. В результаті значна частина рибалок не мала можливості замінити непридатні човни на нові і навіть купити снасті [2, с. 83-85, 208].

Економічне становище населення краю погіршувалося реквізицією зерна та худоби. У населення відбиралася пшениця, кукурудза, жито, ячмінь, овес, квасоля, горох, боби, соняшник, а також всі вироби з муки [3, с. 157]. З Південної Бессарабії вивозили коней, рибу, сухофрукти, вози, килими та інше. Були видані декрети про реквізицію тютюну, шкір, вовни тощо. В селі Ташбунар Ізмаїльського повіту було реквізовано більше 1000 пудів пшениці, кукурудзи та ячменя. В результаті багато селян залишилося без хліба. Примар села Чичми у 1919 р. писав до «Сфатул Церій», що в селі голодує 500 сімей. Газета «Правда» 14 вересня 1918 р. писала, що територія Бессарабії спустошена, зерна та хліба немає, населення голодує. За спробу приховати хліб від румунської влади селянам загрожував великий штраф або тюремне ув'язнення. Лише у серпні 1924 р. до боргових в'язниць Південної Бессарабії потрапили 700 осіб [2, с. 80-81, 90]. Формально румунська влада платила за реквізовану продукцію, але ціни були дуже низькими.

Селянам було заборонено продавати зерно, також була заборонена купівля-продаж льону, ліса, шкір, сала та багатьох інших товарів, тому що всі вони вивозилися за кордон. Хліб з Південної Бессарабії вивозили до Німеччини, Австро-Угорщини, Франції, Греції, Югославії. Німеччина та Австро-Угорщина на 3 роки отримали право реквізувати хліб з Ізмаїльського та Акерманського повітів [3, с. 157]. За короткий час було вивезено 2,5 млн. пудів зерна. В липні 1919 р. газета «Правда» повідомляла, що тільки в Кілії французи заготовили близько мільйонів лантухів для зсипки зерна [3, с. 283].

Сільське господарство руйнували численні податки: на землю, на користь повіту, на користь общини, на цукор, на нерухоме майно, на проїзд по державних дорогах, за кожну голову утримуваної худоби. Були відновлені деякі податки, які існували за часів турецького панування: «діжма» – десята частина від прибутків селянина, «вама» – збір з товарів, які привозилися на ринок для продажу, «безмен» – плата за землю під забудовами тощо. Румунський уряд відновив такі давні податки, як плата за користування річками для перевезення вантажів, видобуток глини з озера Ялпуг, забій худоби, поливку городів водою з рік та озер, встановлення пам'ятників на могилах. Доводилося платити численні непрямі податки, які включалися в ціни на сірники, гас, бензин, тютюн, горілку, інших промислових та продовольчих товарів, у вартість електроосвітлення [1, с. 131].

Податки стягувалися з населення навіть за таких важких обставин, як неврожай, посуха, інші стихійні лиха. Від податкового тягаря особливо страждало незаможне селянство, адже сума податків нерідко перевищувала вартість їхнього майна. У 1924 р. селяни села Зіглу писали до румунської влади, що в селі від голоду померло шість селян та багато дітей. У 1928 р. у звітах румунської адміністрації зазначалося, що в Бессарабії голодувало 400 тис. чоловік, особливо важким було становище в південних повітах – Акерманському та Ізмаїльському [3, с. 88-91]. У 1931 р. в Акерманському повіті було зібрано всього 27% податків, а в Ізмаїльському – 16%. В цій ситуації влада прийняла рішення реквізувати майно селян і продати його за борги.

У 1932 р. був прийнятий закон «Про конверсію сільськогосподарських боргів», згідно з яким уряд брав на себе виплату селянських боргів кредиторам протягом 30 років. Задля погашення боргу використовувалась праця селян на будівництві стратегічних об'єктів [4, с.277]. У зв'язку зі зростанням невдоволення селянських мас румунський парламент у 1934 р. ухвалив «Закон про ліквідацію сільськогосподарських і міських боргів», який передбачав скорочення боргу на 59% з погашенням суми, що залишилася, протягом 17 років і сплатою 3% річних [5, с. 194]. У більш вигідному становищі опинилися лише заможні селяни і поміщики, які могли скористатися пільгами, передбаченими цим законом. За умови несплати хоча б двох внесків боргу конвертованої суми селянин втрачав право користуватися зменшенням первинної суми. Боржникам загрожувало накладення арешту на майно, на врожай зернових, фруктів і на інші доходи, виведення тих, хто не зробив два внески поспіль, зі списків по конверсії боргів, продаж заставленого у кредитора майна тощо [6, с. 38].

Населення Півдня Бессарабії страждало від туберкульозу, тифу та інших епідемічних захворювань, що спричинило збільшення смертності в краї. Створена під головування королеви комісія для боротьби з туберкульозом не змогла суттєво поліпшити ситуацію. Хворих на трахому в Бессарабії було виявлено більше ніж у всій Румунії. Епідемія скарлатини, яка спалахнула у Болграді, забрала сотні дитячих життів. В місті був оголошений карантин. У 1926 – 1927 рр. в Ізмаїлі вмирав кожен десятий житель міста, в Акермані у 1927 р. померло понад п'ятої частини населення. Смертність серед дітей до 5 років сягала в містах 33%, в сільський місцевості 58%. У селах Подунав'я смертність перевищувала народжуваність. В середині 30-х рр. за рівнем смертності Бессарабія займала перше місце в Європі та одне з перших місць у світі і могла бути поставлена у ряд з деякими колоніями Азії та Африки [4, с. 241, 277, 314].

Медичне обслуговування в краї заставляло бажати кращого, адже на 15 тис. чоловік приходився один дільничний лікар, катастрофічно не вистачало аптек [2, с. 92-94]. В Болграді діяла тільки одна лікарня на 25 ліжок, де працювало 2 лікаря. Лікування було платним. Земська медична служба в Бессарабії була ліквідована, а румунський санітарний інспекторат призначав на місця лікарів – вихідців з Румунії. В 1929 р. в Акермані 35 тис. жителів обслуговували всього 10 лікарів, міська лікарня мала 80 ліжок . В Кілії та Рені діяли по одній лікарні на 12 ліжок, в Тарутине – на 20 [7, с. 356, 483, 739].

Вивезення до Румунії та закриття промислових підприємств сприяло загостренню проблеми безробіття в краї. У роки кризи в Рені було 3 тис. безробітних, в Акермані – 2 тис., в Ізмаїлі – близько 4 тис., в Кілії – більше тис. осіб [6, с.31]. Місцеві власті в зимові місяці надавали матеріальну допомогу безробітним, але в цілому навіть ця підтримка не дозволяло поліпшити їх становище. Безробіття змушувало населення переїжджати в Добруджу, Трансільванію, Буковину та інші області Румунського королівства, а також до США, Бразилії, Франції. Багато робітників уходили в села, але і там вони не знаходили роботу, адже у бессарабських селах також був надлишок робочої сили. В той час, як Бессарабія гостро потребувала вчителів, лікарів, інженерів, кадри інтелігенції емігрували. Це було спричинено систематичним скороченням штатів, урізанням заробітної платні та пенсій, затримкою їх виплати. За перші десять років окупації з Бессарабії емігрувало більше 300 тис. чоловік [4, с. 240].

Загроза страйкової боротьби вимагала вироблення законодавчих актів, які б регулювали відносини найму у промисловості та сільському господарстві. Після Першої світової війни парламентом королівської Румунії були прийняті закони, направлені на захист прав робітництва. Румунське трудове законодавство проголошувало право робітників на трудові відпустки, регулювало тривалість робочого дня і виплату заробітної платні [6, с. 33-34]. Трудове законодавство певним чином обмежувало свавілля власників підприємств по відношенню до робітників. Проте в нових законах, які фактично всіляко намагалися захистити інтереси підприємців та землевласників, відсутність чітких каральних санкцій спричиняла невиконання підприємцями урядових постанов.

Конкуренція на ринках праці, загальна бідність переважної частини робітників змушували їх найматися на запропонованих умовах. Хронічне безробіття дозволяло підприємцям знижувати заробітну платню, не думати про поліпшення умов праці і техніки безпеки на підприємствах. Нерідко робочий день на підприємствах Півдня Бессарабії тривав від 10 до 14 годин на добу, іноді навіть 18 годин. Сільські батраки особливо у весняно-літній сезон працювали 15 – 16 годин на добу [2, с. 110-111]. Наднормові роботи не оплачувалися. Так, в Болграді напередодні базарних днів роботу закінчували в 10 – 11 годин вечора. В Ізмаїлі у 1930 р. робочий день тривав з 7-ї до 20-ї години з невеликою перервою [7, с. 356, 433].

За свідченням багатьох джерел, робітникам доводилося працювати у важких умовах. Нерідко промислові підприємства розміщувалися у темних, сирих, брудних приміщеннях. Не була налагоджена система соціального страхування та пенсійного забезпечення робітників [4, с. 241]. В негоду, жорстокі морози залізничники Акермана були змушені працювати під відкритим небом. Серед робітників були поширені туберкульоз та ревматизм. Середні та дрібні майстерні Ізмаїла були погано обладнані, вони розташовувалися в погано освітлених приміщеннях без підлоги та водопроводу. Ослаблені робітники не мали можливості повноцінно працювати і утримувати свої родини, страждали на різні хвороби [7, с. 256, 432].

Оплата праці фабрично-заводських та сільськогосподарських робітників знаходилась на низькому рівні. Активно застосовувалася жіноча та дитяча праця, яка була значно дешевшою. За рівну працю з чоловіками жінки отримували платню на 20-30%, а підлітки – на 25-50% меншу [5, с. 194]. Навіть у врожайному 1929 р. заробітна платня робітників не піднімалася вище 40-48% рівня 1913 р., в той же час ціни неухильно підвищувалися. У 1931 р. в румунському статистичному бюлетені було вказано, що місячна заробітна платня робітника в 3 тис. лей (30-35 крб.) у Старому королівстві офіційно визнавалася нижче прожиткового мінімум. В той же час на Півдні Бессарабії заробітна платня не перевищувала 20-25 крб. на місяць [2, с. 111, 202]. В роки кризи багато підприємств працювали лише 2-3 дні на тиждень, а іноді закривались на тривалий час, отже робітники отримували менше фіксованих окладів. Зменшення заробітної платні відбувалося також за рахунок численних штрафів. Звичним явищем були випадки несвоєчасної виплати зарплатні. Після 1934 р. номінальна заробітна платня робітників збільшилася, але зростання податків та цін на предмети першої необхідності призвели до подорожчання вартості життя [4, с. 313]. За офіційними даними, середня зарплата кваліфікованого робітника на підприємствах металообробної і харчової промисловості в 1938 р. складала 75% від рівня 1928 р., в інших галузях вона ледве досягала лише 47% [5, с. 193].

На початку 30-х рр. важкі часи переживали портові робітники Ізмаїла. У зв'язку з тим, що підвезення вантажів до міста припинилися, сім'ї робітників порту голодували. Заробітна платня були знижена на чверть, відбулися масові звільнення. В роки кризи заробітна платня робітників міста Рені була знижена на 18%, портових працівників – на 10-25%. Робота порту фактично припинилася, деякі службовці, вчителі та лікарі не отримували зарплату [2, с. 203-204].

У виключно важкому становищі перебували сільськогосподарські робітники, батраки і поденники, кількість яких постійно збільшувалася за рахунок розорення дрібних власників. Згідно з документами Кишинівської палати промисловості та торгівлі у другій половині 30-х рр. сільськогосподарські робітники отримували 400-450 лей на місяць, діти до 18 років – на 50% менше, ніж дорослі. Договір по найму як правило передбачав харчування робітників [6, с. 40]. Заробітків сільськогосподарських робітників ледь вистачало для задоволення елементарних потреб. Наслідком важких умов праці у сільському господарстві було погіршення стану здоров'я наймитів, виникнення інфекційних та професійних захворювань.

Споживання населенням краю продуктів харчування було втричі нижчим, ніж у Румунії, і в десятки разів нижчим, ніж в інших країнах Європи. Характерним для праці промислових робітників та сільськогосподарських наймитів було погане харчування, відсутність медичної допомоги та задовільного житла.

Література:

1. Лебеденко О.М. Українське Подунав'я: минуле та сучасне: [навчальний посібник] / О.М. Лебеденко, А.К. Тичина. – Одеса : Астропринт, 2002. – 208 с.
2. Смішко П.Г. Боротьба трудящих Придунайських земель за возз'єднання з УРСР (1917-1940 рр) / П.Г. Смішко. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1969. – 260 с.
3. Березняков Н. В. Борьба трудящих Бессарабии против интервентов в 1917–1920 гг. / Николай Васильевич Березняков ; [под. ред. И. М. Разгона]. – Кишинёв : Госиздат Молдавии, 1957. – 316 с.
4. История Молдавской ССР : в 2 тт. – Т. 2: От Великой Октябрьской социалистической революции до наших дней / отв. ред. С. П. Трапезников. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1968. – 814 с.
5. История Республики Молдова. С древнейших времен до наших дней / [ред. кол. В.Е. Андрущак, П.А. Бойко и др.] – Ch. : «Elan-Poligraf», 2002. – 360 с. – (Асоциация ученых Молдовы им. Н. Милеску-Спэтару)
6. Платон В.П. Против фашизма, за воссоединение с Советской Родиной (1934-1940): Революционно-освободительная борьба трудящихся Бессарабии в период наступления реакции и фашизма / Василий Поликарпович Платон. – Кишинев: Картя Молдовеняска, 1983. –192 с.
7. История городов и сёл УССР : в 26 т. / главн. редкол. Тронько П.Т. (голова) [та ін.]. – К. : Главная редакция УСЭ, 1978. – Т.: Одесская обл. – 1978. – 866 с.

УДК 51(091)

Альона Геза
(Київ,Україна)

РАННЯ ІСТОРІЯ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ

Теорія ймовірностей є однією з фундаментальних теорій сучасного математичного природознавства. Біля джерел її формування стояв італійський математик Дж. Кардано, який у середині XVI ст. проводив дослідження з гральними кістками. Він зазначив число можливих випадків появи хоча б на одній гральній кістці певної кількості очок, яких виявилось 11. Вчений зазначав: «Це число менше, ніж число випадків, коли це число очок відсутнє. Його відношення до загальної кількості випадків при підкиданні двох гральних кісток становить більше, ніж шоста та менше, ніж одна четверта» [3]. Нині відомо, що вірним твердженням є «менше за третину», оскільки одинадцять тридцять шостих є більше за одну четверту.

Ці праці заслуговують на значну увагу, оскільки Дж. Кардано в них пропонується відношення, яке зараз ми називаємо класичним визначенням ймовірності. А саме, одна шоста – ймовірність появи заданого числа при підкиданні однієї гральної кості, а одинадцять тридцять шостих – ймовірність отримання хоча б на одній із двох гральних кісток грань із заданим числом очок. Дж. Кардано не узагальнив цей результат, хоча близько підійшов до поняття ймовірності, яке має величезне значення для подальшого розвитку математики, фізики, природничих та гуманітарних дисциплін [2,3].

У наступному розділі Дж. Кардано поширив свої міркування на випадки підкидання трьох кісток, проте тут він не звертався до відношення числа сприятливих шансів до числа всіх можливих, зосередившись на підрахунку числа можливих випадків. У цій же книзі Дж. Кардано наближається до визначення нешкідливої гри: «Отже, маємо одне загальне правило для підрахунків: необхідно врахувати загальну кількість можливих випадків і число способів, за яких можливий той чи інший випадок, а потім знайти відношення останнього числа до числа можливих випадків, що залишились, майже таким чином визначаються відносні розміри ставок для того, щоб гра була на рівних» [1]. Слід зазначити, що погляди науковців стосовно того, наскільки близько Дж. Кардано цим наблизився до класичного визначення поняття ймовірності, розбігаються.

Дж. Кардано цікавила також і задача Л. Пачолі про поділ ставки до закінчення гри. У книзі «Практика загальної арифметики» (1539 р.) Дж.Кардано зазначив декілька зауважень Л. Пачолі щодо розв'язання цієї задачі. Він стверджував, що Л. Пачолі, запропонувавши розділити ставку пропорційно числу вже виграних партій, не врахував, як багато партій ще треба виграти кожному гравцеві. Згідно з думкою Кардано, якщо S – число партій, які треба виграти, а p і q – фактично виграних партій першим та другим гравцями, то ставка повинна розділитись між гравцями у відношенні $[1+2+...+(s \quad q)]:[1+2+...+(s \quad p)]$. Згодом виявилось, що це твердження Кардано для загального випадку буде помилковим, проте в деяких частинних випадках буде давати вірний результат.

Саме до цієї задачі згодом повернувся Н. Тарталья в книзі «Загальний трактат про міру та число», яка була опублікована у 1556 р. У XX розділі «Помилка брата Луки із Борго» цієї книги Н. Тарталья зазначив: «Це його правило я не вважаю ані красивим, ані хорошим, оскільки якби один гравець мав 10 очок, а інший взагалі не мав очок, то, дотримуючись цього правила, отримали б, що перший гравець може забрати все, а інший не отримав би нічого, що не мало б ніякого сенсу» [2,3].

На жаль, розв'язання першої задачі Л. Пачолі (із змінами в умові), яке запропонував Н. Тарталья, також виявилося помилковим. Згодом Н. Тарталья запропонував ділити ставку за таким правилом: відхилення виграшу від половини ставки повинно бути пропорційним до різниці виграних партій. Розглянемо це твердження на прикладі, в якому 60 – найбільша кількість очок, яку може отримати кожен гравець, а ставка дорівнювала 22 дукатам, перший гравець виграв 10 партій, другий – 0 партій, таким чином, кожен гравець, згідно з Тарталья, отримає: 14 і $\frac{2}{3} = 11 + 22 \quad \frac{10 \quad 0}{60}$ та $11 + 22 \quad \frac{0 \quad 10}{60} = 7$ і $\frac{1}{3}$.

Обговорюючи це питання, ми повинні згадати ім'я засновника експериментального методу Г. Галілея (1564–1642 рр.). Його праця «Про випадання очок при грі», опублікована у 1718 р., була присвячена підрахунку числа можливих випадків при підкиданні трьох гральних кісток. Число всіх можливих випадків Г. Галілей підрахував найпростішим методом – він підніс 6 (число різних можливих випадків при підкиданні однієї гральної кістки) до третього степеня і отримав $6^3 = 216$, саме це число він отримував при звичайних підрахунках. Після цього Г. Галілей підрахував число різних способів, якими можна було б отримати те чи інше значення суми очок, які випали під час підкидання гральних кісток. Зрозуміло, що ця сума може коливатись у діапазоні від трьох до вісімнадцяти. При підрахунках Г. Галілей скористався тим, що кожну кістку він пронумерував (перша, друга, третя) і можливі результати записував у вигляді трьох чисел, при чому на відповідному місці стояло число очок, які випали на гральній кістці з певним номером. Слід відмітити, що ця не складна, на перший погляд, думка для свого часу була дуже прогресивною. По завершені цієї роботи вчений створив таблицю, яка мала наступний вигляд: у верхньому рядку вказане значення суми чисел очок, що випали під час підкидання, перші три цифри в кожній клітинці вказують на те, яким чином може утворитись сума у відповідному стовпці, а четверта цифра – це число можливих різноманітних випадків. В цю таблицю Г. Галілей заніс результати лише для половини всіх можливих сум, друга ж половина обчислюється таким же способом [1,3].

Працюючи над задачами з теорії ймовірностей, математики зустрічались й з питаннями комбінаторного характеру. Так, наприклад, Н. Тарталья визначив число різних комбінацій із n елементів по m (без повторень), які ми завжди означаємо за Л. Ейлером (1778 р., публікація 1806 р.) символом $\binom{n}{m}$ або, як багато математиків XIX століття, C_n^m від слова $combinasion$, яке

вживав вже Б. Паскаль. Цей же результат відкрив вдруге паризький викладач математики П. Еригон (1634 р.), а після (у 1656 р.) викладач з Лувену та Антверпену А. Таке (1612 – 1660 рр.), підручники з арифметики та геометрії якого користувалися широкою популярністю в XVII та XVIII ст.

Важливу роль у розвитку комбінаторики відіграла праця Б. Паскаля «Трактат про арифметичний трикутник» (1654 р., публікація у 1665 р.). Вчений записав таблицю комбінацій певних чисел у трикутній формі, згодом цю таблицю почали називати «трикутник Паскаля». У «Трактаті» Б. Паскаля розглядаються і деякі інші властивості комбінацій та їх безпосереднє застосування, зокрема до задач теорії ймовірностей. Слід відмітити, що, незалежно від Б. Паскаля, такі ж результати отримав й французький вчений П. Ферма.

Вагомий внесок у розвиток комбінаторики здійснили й інші відомі вчені, такі як Г.В. фон Лейбніц зі своєю працею «Міркування про комбінаторне мистецтво» (1666 р.) та Б.Ф. де Бессі з працею «Резюме про об'єднання» (1729 р.) В багатьох джерелах вважають основоположником теорії ймовірностей математиків, фізиків та філософів Б.Паскаля (1623 – 1662 рр.) та П. Ферма (1601 – 1665 рр.). Вважають, що вперше Б. Паскаль зайнявся теорією ймовірностей під впливом питань французького придворного шевальє де Мере (1607 – 1648 рр.), який цікавився філософією, мистецтвом, при цьому був занадто азартним гравцем. Гра була для нього також приводом наукових міркувань. Де Мере запропонував Б. Паскалю два важливих питання, на перше з яких він намагався знайти відповідь сам: 1. Скільки раз слід кинути дві гральні кістки, щоб ймовірність випадання одразу двох шісток була більшою, ніж число випадків, коли при жодному підкиданні не з'являться одразу дві шістки? 2. Як справедливо розділити ставку між гравцями, якщо вони закінчили гру, не набравши достатньої кількості очок для виграшу? [1,2]

Ці та інші питання обговорювали у своєму листуванні Б. Паскаль та П. Ферма. Збереглося три листа Б. Паскаля (від 29 липня, 24 серпня та 27 жовтня 1654 р.) та чотири листа П. Ферма (один лист без дати та листи від 9 серпня, 29 серпня, 25 вересня 1654 р.). На жаль, найперший лист Б. Паскаля не зберігся, про його зміст можна лише здогадуватись за відповіддю П. Ферма [1].

Згодом Б. Паскаль розглянув наступні випадки: перший гравець виграв дві партії, а другий жодної, та випадок, коли перший гравець виграв одну партію, а другий жодної. В обох випадках Б. Паскаль проводив свої міркування подібно до попередніх міркувань. Відповіді, які він запропонував в кінцевому результаті, були такі: в першому випадку перший гравець повинен отримати 56 пістолів, а другий – 8 пістолів; в другому ж – 44 і 20 пістолів відповідно.

П. Ферма бачив розв'язання цієї проблеми так: нехай до виграшу гравця А не дістає двох партій, а гравцю В – трьох партій. Тоді для завершення гри достатньо розіграти ще чотири партії. Можливі варіанти П. Ферма заніс до таблиці:

Номер гри(НГ)	Можливі випадки(МВ)	НГ	МВ	НГ	МВ	НГ	МВ
	1234		1234		1234		1234
1 2 3 4	AAAA AAAB AABA AABB	5 6 7 8	ABAA BAAB BAAA ABAB	9 10 11	ABBA BABA BBAA	12 13 14 15 16	BBBA BBAB BABB ABBB BBBB
Гру виграно гравцем	А після двох партій		А після трьох партій		А після чотирьох партій		В після трьох чи чотирьох партій

В цій таблиці символом А позначено виграш відповідної партії гравця А, а символом В – гравцем В. Номера партій йдуть по рядках, а номера випадків – по стовпцях. В перших одинадцяти випадках виграв гравець А, а в останніх п'яти – гравець В. Таким чином, ставка між гравцями А і В повинна бути поділена у відношенні одинадцять до п'яти. Інакше кажучи, гравець А отримає одинадцять шістнадцятих ставки, а гравець В – п'ять шістнадцятих ставки. Очевидно, що П. Ферма, так як і Б. Паскаль, ділить ставку пропорційно ймовірностям виграшу кожному гравцю всієї гри, але цього поняття вони ще не ввели, отже, змушені шукати інші способи вирішення цього питання.

Основне завдання, яке мав на меті англійський статистик, в подальшому засновник демографії як науки, Дж. Граунт, – відшукання методу, який дозволяв би точно встановити віковий склад населення міста в результаті спостереження за віком померлих. З цією метою він проаналізував результати 229250 реєстрацій смерті в Лондоні за останні 20 років, серед яких було відмічено 71124 смерті дітей віком від 0 до 6 років. Причини смертей Дж. Граунт детально вивчив і проаналізував. Він спеціально зазначив, що відношення числа смертей дітей віком від 0 до 6 років до числа загальних смертей становить близько третини. Таким чином вчений привніс в науку уявлення про частоту подій. Для розвитку теорії ймовірностей ця обставина зіграла величезну роль. Вчений також він зазначив, що деякі з випадків мають безпосереднє відношення до числа всіх похорон, підійшовши, таким чином, до уявлення про статистичну стійкість середніх [1,3].

Дж. Граунт встановив, що в Лондоні число народжених хлопчиків до числа народжених дівчат відноситься як чотирнадцять до тринадцяти, що в середньому на кожні одинадцять сімей щороку помирає три людини, що одна із 2000 жінок помирає від пологів, що в середньому на кожні 63 небіжчики припадає 52 новонароджених. Також він встановив на основі бюлетенів смертності, що в Лондоні на кожні 100 мужчин 34 віком від 16 до 56 років. Дж. Граунт створив таблицю, дані якої свідчити, що доживали до 6 років 64% мешканців, до 16 років – 40%. Вчений зазначав, що недостатньо робити висновки за бюлетенями смертності за один чи два тижні, для точних підрахунків слід аналізувати не один десяток років.

Поняття частоти виявилось корисним і його одразу ж почали використовувати й інші вчені. Так, у своїй невеликій праці «Два нариси політичної арифметики, які мають відношення до людей, будівель, лікарень в Лондоні, Парижі», яка вийшла 1682 р. у Лондоні, а через два роки французькою мовою в Парижі, В. Петті проводив певні дослідження протягом року у лікарнях шаріте, які створила церква для бідняків в Лондоні та Парижі. Виявилось, що частота смертей в шаріте Лондона та Парижа приблизно однакова і становить одну сьому від усіх госпіталізованих за цей рік. Було також встановлено, що в Лондоні за рік в середньому помирає один із тридцяти жителів, а в сільській місцевості – один із тридцяти семи тощо [3]. Таким чином, праці Дж. Граунта та В. Петті є першими відомостями в галузі математичної статистики.

Література:

1. Гнеденко Б.В. Очерк по истории теории вероятностей / Б.В. Гнеденко. - М.: Наука, 1988. – 68 с.
2. Гнеденко Б.В. Очерки по истории математики в России / Б.В. Гнеденкою - М.: Изд-во технико-теоретической литературы «ОГИЗ», 1946. – 250 с.
3. История математики с древнейших времен до начала XIX столетия. В 3 т. / Под ред. А.П. Юшкевича. Том второй. М.:Наука, 1970. – 304 с.

Науковий керівник: доктор історичних наук Литвинко Алла Степанівна

УДК 94.347.191.5(477)«1960/1970»

Інна Демуз
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ТРАНСПОРТНІ ПІЛЬГИ ІНВАЛІДІВ В УРСР (1960-1970-ті рр.): ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ

Інвалідність – соціальна недостатність у зв'язку з обмеженням життєдіяльності людини, викликана порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, що потребує соціального захисту та допомоги, зокрема пільг із працевлаштування, забезпечення

медичною допомогою, санаторно-курортним лікуванням, житлово-комунальним обслуговуванням, транспортними пільгами тощо. Проблема інвалідності існувала як у країнах СРСР, так і в незалежній Україні. Розробка ефективної соціальної політики щодо допомоги людям із обмеженими можливостями визначається одним із пріоритетних завдань кожної демократичної держави. Юридичні гарантії надання пільг інвалідам в Українській РСР, зокрема пільг із проїзду, знайшли відображення у науковій літературі (праці О.Д. Глазунова [1], А.М. Єгорова [2], збірник, укладений Г.П. Кочаненко [3]).

Інваліди війни у СРСР, а також і в УРСР користувалися правом пільгового проїзду майже всіма видами пасажирського транспорту, що означало їхнє часткове або повне звільнення від оплати за проїзд, а в окремих випадках – наявність знижки на проїзд особам, які супроводжували інвалідів. Окрім того, інваліди війни мали переваги під час придбання або отримання проїзних квитків і забезпечення іншими видами транспортних послуг.

Інвалідам війни надавалося право безкоштовного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі), а також на автомобільному транспорті (крім таксі) у сільській місцевості у межах адміністративного району за місцем проживання [4, п. 4, с. 394]. До даної категорії пільговиків належали інваліди з числа військовослужбовців, що отримали інвалідність унаслідок поранення, контузії або каліцтва під час захисту СРСР або при виконанні інших обов'язків військової служби, внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, а також інваліди з числа осіб керівного та рядового складу органів Міністерства внутрішніх справ СРСР, які отримали інвалідність після поранення, контузії або каліцтва при виконанні службових обов'язків [4, п. 11, с. 394].

Інваліди війни користувалися правом безкоштовного проїзду залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів (Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 листопада 1978 р.), а також потягами приміського сполучення (до приміських відносилися потяги, що курсували на відстань до 150 км і на проїзд у яких застосовувався приміський тариф. Якщо на окремих ділянках потяги курсували на відстань більшу, ніж 150 км і в них здійснювалося перевезення приміських пасажирів, то інвалідам війни дозволявся безкоштовний проїзд на ділянках застосування приміського тарифу [1, с. 50]).

Право безоплатного проїзду інвалідам Вітчизняної війни I і II груп у сільській місцевості на автомобільному транспорті загального користування (окрім таксі) надавалося на приміських і міжміських маршрутах, у тому числі внутрішньорайонних, внутрішньообласних, міжобласних і міжреспубліканських у межах адміністративного району за місцем проживання інвалідів. У районах, де функції транспорту загального користування з перевезення пасажирів здійснювалося відомчим автомобільним транспортом, інваліди мали право безкоштовного проїзду на відомчому транспорті на однакових із іншими пасажирами умовах [9, п. 7-8, с. 399]. Документами, що засвідчували право на пільги, були посвідчення інваліда Вітчизняної війни єдиної форми, введеної Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 18 квітня 1975 р. № 304, а до його отримання – посвідчення про право на пільги [9, п. 9, с. 399].

У випадках проїздів на переправах через ріки, канали та інші водосховища від плати за проїзд звільнялися не лише інваліди війни, але й спеціальні транспортні засоби, що перевозилися пільговиками: мотоколяски, автомобілі, крісла-коляски та велоколяски з ручним управлінням.

Державним комітетом СРСР із цін, міністерствами шляхів сполучення, морського флоту та громадянської авіації СРСР, а також відповідними міністерствами союзних республік для інвалідів війни були встановлені пільги з проїзду в осінньо-зимовий період залізницею, морським і річковим флотом, автобусами міжміського сполучення і літаками громадянської авіації.

Так, інвалідам Вітчизняної війни I і II груп, а також особам, які супроводжували інвалідів I групи (не більше одного супроводжуючого), надавалася 50-% знижка вартості проїзду залізничним транспортом і місцевими лініями річкового флоту один раз на рік (туди і назад) у період із 16 травня по 30 вересня. 50-% знижка на проїзд залізничним транспортом (у період із 6 жовтня по 15 травня щорічно) встановлювалася для інвалідів громадянської і Першої Світової воєн, інвалідів Вітчизняної війни та інших інвалідів із числа військовослужбовців, непрацюючих інвалідів праці, інвалідів дитинства, які отримували державні пенсії або пільги, осіб, що супроводжували у поїздках інвалідів I групи (не більше одного супроводжуючого на кожного інваліда), осіб, які жили у будинках-інтернатах для старих та інвалідів або в аналогічних закладах і знаходилися на повному державному забезпеченні.

Для цих категорій інвалідів передбачена 50-% знижка на проїзд пасажирськими суднами каботажного плавання (у період із 1 жовтня по 15 травня) і 50-% сезонна знижка на тариф у випадку перевезення внутрішніми повітряними лініями громадянської авіації (в осінньо-зимовий період, причому конкретні терміни надання пільг визначалися щорічно). 50-% сезонна тарифна знижка у випадку проїзду суднами транзитних і місцевих ліній річкового флоту на період із відкриття навігації по 15 травня та з 1 жовтня до закриття навігації установлювалася для інвалідів I і II груп.

Згідно з Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 листопада 1978 р. № 907 учасникам Великої Вітчизняної війни надавалася 50-% знижка на проїзд один раз на рік (туди і назад) залізничним транспортом, а в районах без залізниці – водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, а також право на безкоштовний проїзд залізничним і водним транспортом приміського з'єднання та автобусами приміських маршрутів, причому вказана знижка надавалася у потягах і вагонах (каютах, салонах) усіх категорій і класів [6, п. 1а, п. 3а, с. 394-395].

Згідно з Правилами перевезення пасажирів і багажу залізницями СРСР інваліди війни обслуговувалися носіями багажів поза чергою, їм поза чергою надавалися місця у кімнатах відпочинку для транзитних пасажирів. Квитки на пільговий проїзд в автобусах міжміського маршруту продавалися інвалідам війни усіма касами заздалегідь і в поточному режимі на автовокзалах, автостанціях і в транспортно-експедиційних агентствах, а на зупиночних пунктах, де кас не було, – водіями чи кондукторами автобусів. Окрім того, інваліди користувалися правом на позачерговий прийом і виконання замовлень на транспортно-експедиційні послуги. Щодо пільг інвалідам війни на переміщення літаками, яке, як правило, у період із 1 жовтня по 31 травня здійснювалося з 50-% знижкою, то перевезення їхнього безоплатного багажу здійснювалося за діючими на той час загальними нормами, а платного (коли вага багажу перевищувала дозволену норму) – за багажним тарифом без застосування пільг. Інвалідам війни, які придбали квиток за пільговим тарифом, дозволялося змінювати маршрут поїздки, зупинятися у проміжних аеропортах у загальновстановленому порядку [1, с. 52-54].

Відповідні пільги були надані також інвалідам зору (Постанова Ради Міністрів СРСР від 9 березня 1954 р.): право на безкоштовний проїзд внутрішньоміським транспортом – трамваєм, тролейбусом, метрополітеном і автобусом міських ліній (окрім таксі) у всіх містах СРСР [8, п. 1, с. 402]. У 1968 р. перелік транспортних засобів, проїзд якими для сліпих інвалідів здійснювався на безоплатній основі, був розширений за рахунок залізничного транспорту приміського з'єднання і водного транспорту внутрішньоміського та приміського з'єднання (враховуючи переправи), а також автобусів приміських і внутрішньорайонних ліній. Інваліди зору користувалися правом безкоштовного проїзду даними видами транспорту у випадку пред'явлення членських квитків товариства сліпих [7, с. 402].

Отже, законодавча база щодо надання пільг інвалідам із проїзду на транспорті в УРСР у 1960-х – 1970-х рр. була достатнім чином розробленою і гарантувала пільговикам безкоштовні послуги або значні знижки.

Література:

1. Глазунов А.Д. Забота Советского государства об инвалидах войны / А.Д. Глазунов. – М.: Знание, 1981. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Государство и право»; № 1).
2. Егоров А.Н. Социально-трудовая реабилитация инвалидов и престарелых (правовой аспект) / А.Н. Егоров. – М.: Издательство Московского университета, 1985. – 104 с.
3. Льготы и преимущества инвалидам и участникам Великой Отечественной войны: [Сборник / Сост. Г.П. Кочаненко]. – Куйбышев: Куйбышевское книжное издательство, 1980. – 32 с.
4. О дополнительных льготах для инвалидов Отечественной войны и семей погибших военнослужащих. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 18 апреля 1975 г. № 304 // Социальное обеспечение и страхование в СССР: Сборник нормативных актов. – М.: Юридическая литература, 1979. – С. 393-394.
5. О льготах на проезд в автобусах междугородных сообщений пассажиров отдельных категорий. Постановление Совета Министров РСФСР от 27 сентября 1968 г. № 661 // Социальное обеспечение и страхование в СССР: Сборник нормативных актов. – М.: Юридическая литература, 1979. – С. 403.

6. О мерах по дальнейшему улучшению материально-бытовых условий участников Великой Отечественной войны. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 10 ноября 1978 г. № 907 [Извлечение] // Социальное обеспечение и страхование в СССР: Сборник нормативных актов. – М.: Юридическая литература, 1979. – С. 394-396.
7. О предоставлении дополнительных льгот инвалидам-слепым при пользовании транспортом. Постановление Совета Министров СССР от 8 февраля 1968 г. № 86 // Социальное обеспечение и страхование в СССР: Сборник нормативных актов. – М.: Юридическая литература, 1979. – С. 402.
8. О предоставлении инвалидам-слепым права бесплатного проезда внутригородским транспортом. Постановление Совета Министров СССР от 9 марта 1954 г. № 399 // Социальное обеспечение и страхование в СССР: Сборник нормативных актов. – М.: Юридическая литература, 1979. – С. 402.
9. Положение о порядке предоставления льгот по оплате жилой площади и коммунальных услуг инвалидам Отечественной войны I и II групп и семьям погибших военнослужащих, а также проезду на городском пассажирском транспорте и автомобильном транспорте общего пользования в сельской местности инвалидам Отечественной войны. Утверждено постановлением Совета Министров РСФСР от 15 мая 1975 г. № 312 [Извлечение] // Социальное обеспечение и страхование в СССР: Сборник нормативных актов. – М.: Юридическая литература, 1979. – С. 397-399.

УДК 94(498)“1850”

Віктор Дроздов
(Ізмаїл, Україна)

РУХ ЗА ОБ’ЄДНАННЯ ДУНАЙСЬКИХ КНЯЗІВСТВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-Х РР. XIX СТ.

Встановлення нової системи міжнародних відносин після закінчення Східної війни 1853–1856 рр. сприяло посиленню національно-визвольних рухів народів Османської імперії кінця 50-х – 60-х рр. XIX ст. Невирішеність статусу Дунайських князівств (Валахії та Молдавії) Паризьким конгресом 1856 р. спричинила активізацію руху за їх об’єднання, що перетворився на проблему загальноєвропейського значення.

Питання об’єднання Молдавського та Волоського князівств і розвитку уніоністського руху досліджувалися в румунській [1], російській [2], молдавській [3] та західній історіографії [4]. При цьому румунські історики переважно акцентують увагу на внутрішньополітичних чинниках об’єднання Дунайських князівств, а російські та західні науковці відзначають великий вплив зовнішнього фактору у формуванні румунської держави. В українській історіографії досліджувана проблема не була предметом спеціального комплексного вивчення.

Виникнення уніоністського руху в Дунайських князівствах було зумовлено як внутрішніми, так і зовнішніми причинами. Економічний розвиток князівств призвів до виникнення румунської буржуазії, яка була зацікавлена в становленні національного ринку та, як наслідок, здобутті власної державності. Революційні події 1848–1849 рр. сприяли розвитку національної ідеї в Молдавії та Валахії.

Після Східної війни з’явилися сприятливі зовнішньополітичні умови для об’єднання Дунайських князівств. Згідно з Паризьким трактатом 1856 р. було встановлено заступництво великих держав (Росії, Франції, Англії, Австрії, Пруссії та Сардинії) над князівствами, заборонялося втручання в їхні внутрішні справи, гарантувалося незалежне та національне управління, а також повну свободу віросповідання, законодавства, торгівлі та судноплавства. Передбачалося створити комісію, яка повинна була дослідити становище князівств та запропонувати засади їхнього майбутнього устрою. Народним диванам ad-hoc було надано право висловити побажання населення щодо подальшого устрою Валахії та Молдавії. Проте для остаточного затвердження устрою Дунайських князівств повинна була зібратися нова конференція держав, які підписали Паризький трактат. Крім цього, до Молдавії відходила територія Південної Бессарабії, що належала Російській імперії [5; с. 29-31]. Після Східної війни 1853–1856 рр. об’єднання Молдавії та Валахії та здобуття ними незалежності стало першочерговим завданням політичних сил румунських князівств.

Уніоністський рух на початковому етапі більш активно розвивався в Молдавії. З кінця 1855 р. М. Когелнічану почав видавати в Яссах газету «Стяуа Дунерій», в якій виступав за об’єднання князівств. 6 червня 1856 р. в Яссах сформувалося «Товариство об’єднання», в програмі якого передбачалося об’єднання румунських князівств на чолі з іноземним господарем (князем). В багатьох містах Молдавії відбувалися збори та маніфестації прихильників об’єднання. У Валахії уніоністський рух розвивався повільніше внаслідок значного опору з боку консервативно налаштованої боярської верхівки. Після приходу до влади каймакама (турецького намісника) О. Гіки влітку 1856 р. у Бухаресті було створено Центральну комісію уніоністів, а потім підпільні уніоністські комітети в повітах.

Розвиток уніоністського руху в Дунайських князівствах викликав протиріччя між європейськими державами: уряди Австрії, Великобританії та Туреччини виступали проти об’єднання князівств, а Франція, Росія, Пруссія та Сардинія підтримували цей рух.

Намагаючись послабити вплив уніоністів у Дунайських князівствах, турецький та австрійський уряди проводили різноманітні політичні акції. Зокрема, Австрія та Туреччина затягували з виведенням своїх військ з Молдавії та Валахії, що були окуповані під час Східної війни. Одночасно турецький уряд намагався законодавчо позбавити румунські дивани можливості розглядати питання про об’єднання Дунайських князівств.

У листопаді 1856 р. російський та французький консули виступили з демаршем перед турецьким урядом, в якому вимагали виведення іноземних військ з Дунайських князівств та визнання права румунського населення вирішувати питання про майбутній устрій Молдавії та Валахії. В результаті султан 8 лютого 1857 р. проголосив новий фірман, на основі якого повинні були обиратися дивани ad-hoc, а наприкінці лютого 1857 р. розпочалося виведення австрійських військ з окупованої території.

Одним із засобів послаблення уніоністського руху в Дунайських князівствах було призначення Туреччиною новим каймакамом у Молдавії М. Вогоріде. За часів його правління було розпущено низку уніоністських комітетів, здійснено чистку державного апарату та судових органів від прихильників об’єднання, заборонено передвиборчу агітацію та маніфестації. На виборах у Молдавії в липні 1857 р. каймакам прибіг до масової фальсифікації, що призвело до невдоволення як з боку населення князівства, так і з боку Франції та Росії. У відповідь на такі дії молдавської адміністрації посли Росії, Франції, Пруссії та Сардинії заявили про розрив дипломатичних відносин з Туреччиною. В результаті султан анулював результати виборів у Молдавії та призначив їх на вересень 1857 р.

Вибори в Дунайських князівствах у вересні 1857 р. закінчились перемогою уніоністів, що свідчило про загальнонаціональний характер уніоністського руху. 22 вересня 1857 р. відкрились надзвичайні збори молдавського дивану, на якому депутати висловились за визнання автономного статусу Дунайських князівств, їх об’єднання на чолі з представником іноземної династії, встановлення конституційної форми управління та запропонували нову назву майбутньої суверенної держави – Румунія [6; с. 267]. Депутати волоського дивану також прийняли рішення про об’єднання князівств з визнанням верховних прав Порти.

10 травня 1858 р. у Парижі відкрилася конференція між державами, що підписали Паризький трактат, з метою остаточного вирішення статусу Молдавії та Валахії. Результатом конференції стало підписання Конвенції стосовно устрою Дунайських князівств від 7 серпня 1858 р., згідно з якою румунські князівства отримали назву Об’єднані князівства Молдавія та Валахія та залишались під сюзеренною владою султану. У документі передбачалося колективне заступництво держав над князівствами, які підписали Паризький трактат, а також обрання молдавського та волоського господарів з осіб місцевого походження. Установою, яка мала загальний характер, була Центральна комісія, основною метою якої була охорона конституційних положень нового устрою князівств. Конвенція встановлювала спільні для обох князівств Верховний і Касаційний суди та регулярну міліцію [5; с. 56-68]. Отже, Паризька конференція 1858 р. не врахувала бажань населення Дунайських князівств та фактично узаконила їх сепарацію. Незважаючи на це, Конвенція мала позитивне значення в процесі об’єднання Молдавії та Валахії. Принцип автономії дозволив уніоністам успішно протистояти спробам Туреччини втручатися у внутрішні справи румунських князівств.

Згідно з рішеннями Паризької конвенції в Молдавії та Валахії утворювалися тимчасові комісії (каймакамії) для підготовки виборів у Надзвичайні збори, що обирали князів. У Надзвичайних зборах Молдавії керівна роль належала представникам уніоністського руху, а у Валахії – консерваторам, які підтримували ідею об'єднання, але під владою колишнього господаря Г. Бібеску.

Вибори в Молдавії принесли повний успіх уніоністам. 3 січня 1859 р. на засіданні Надзвичайних зборів після тривалого обговорення кандидатур князем було обрано Александру Іона Кузу. 5 січня він був одноголосно обраний на молдавський престол.

У Валахії шанси прихильників об'єднання були незначними: з 72 депутатів противниками унії було від 42 до 46 осіб [7; с. 193]. Проте уніоністи запропонували кандидатуру вже обраного в Молдавії князя А. Кузи. Під тиском масових демонстрацій, якими керували уніоністи, консерватори почали втрачати свій вплив на зборах. Внаслідок цього на засіданні 24 січня вдалося досягти згоди про обрання А. Кузи князем Валахії. Такий розвиток подій у князівствах не був заборонений жодним документом, але суперечив самому змісту Конвенції 1858 р.

Вибори в Дунайських князівствах спричинили значні протиріччя в європейській політиці. Франція та Росія виступили з вимогою скликання нової конференції для повторного вирішення питання про статус князівств. Вона відкрилася в Парижі в квітні 1859 р., але була зірвана початком франко-австрійської війни. Паризька конференція 1859 р. не розв'язала питання про остаточне об'єднання Дунайських князівств: подвійне обрання А. Кузи не отримало юридичного визнання європейських держав.

22 листопада 1861 р. турецький уряд видав фірман, що проголошував адміністративне об'єднання Молдавії та Валахії, але лише на час правління А. Кузи. Бухарест став столицею країни, було утворено єдиний уряд та законодавчі збори. Перший румунський господар А. Куза узяв курс на розширення автономії: було обмежено консульську юрисдикцію, досягнуто визнання з боку європейських держав права на укладення міжнародних угод, дипломатичне представництво, видання документів та паспортів з грифом «Об'єднані князівства», карбування монети, заснування національних орденів, вивішування національного прапору тощо [8; с. 328-330]. 24 січня 1862 р. відбулося перше засідання єдиних законодавчих зборів Об'єднаних князівств та було сформовано новий уряд на чолі з консерватором Б. Катарджіу. З цього часу в усіх державних актах вказувалася нова назва – «Румунія», незважаючи на відмову її визнання Туреччиною.

Отже, розвиток уніоністського руху в Дунайських князівствах у другій половині 50-х рр. XIX ст. призвів до їхнього об'єднання на чолі з місцевим господарем А. Кузою, що стало першим кроком на шляху до формування румунської держави. Крім цього, він спричинив появу в європейській дипломатії румунського питання, що стало складовою частиною Східного питання. Саме спільна політика Франції та Росії щодо Дунайських князівств сприяла зміцненню позицій уніоністів та прискорила розвиток об'єднавчих процесів.

Література:

1. Xenopol A.D. Istoria Romînilor din Dacia Traiană / A.D. Xenopol. – Vol. VI: Istoria contimporană. – Iaşi: Tipo–litografia H. Goldner, 1892. – 668 p.; Аданилоане Н. Образование Румынского национального государства / Н. Аданилоане. – Бухарест: Меридиане, 1965. – 108 с.; Джуреску К.К. Образование единого Румынского государства / К.К. Джуреску. – Бухарест: Меридиане, 1971. – 168 с.; Independenţa României / [comitetul de redacţie : Şt. Pascu, C. C. Giurescu, I. Ceterchi, Şt. Ştefănescu, C. Olteanu]. – Bucureşti : Ed. Acad. RSR, 1977. – 526 p.; Beriendei D. Epoca unirii / Dan Beriendei. – Bucureşti: Acad. RSR, 1979. – 272 p.; Caragea A. Epoca renaşterii naţionale, 1750–1878 / Anton Caragea. – Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2003. – 330 p.
2. Чертан Е.Е. Русско–румынские отношения в 1859 – 1863 гг. / Е.Е. Чертан. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1963. – 232 с.; Чертан Е.Е. Великие державы и формирование румынского независимого государства / Е.Е. Чертан. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 283 с.
3. Палаузов С.Н. Румынские господарства Валахия и Молдавия в историко–политическом отношении / С.Н. Палаузов. – СПб.: Каманчиков, 1859. – 296 с.; Виноградов В.Н. Россия и объединение румынских княжеств / В.Н. Виноградов. – М.: Изд–во Акад. наук СССР, 1961. – 331 с.;
4. Jelavich B. Russia and the Formation Romanian National State 1821–1878 / Barbara Jelavich. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 376 p.
5. Сборник договоров России с другими государствами. 1856 – 1917 / [сост. Козьменко И. В. ; ред. Адамов Е. А.]. – М. : Госполитиздат, 1952. – 463 с.
6. Documente privind Unirea Principatelor / [red. responsabil A. Oţetea]. – Vol. II: Rapoartele consulatului Austrie din Iaşi (1856–1859). – Bucureşti : Editura Academiei republicii populare Române, 1959. – LIX, 550 p.
7. Краткая история Румынии с древнейших времен до наших дней / [Л.Е. Семенова, В.Н. Виноградов, М.Д. Ерещенко, Т.А. Покивайлова ; отв. ред. В.Н. Виноградов]. – М. : Наука, 1987. – 541 с.
8. Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza. – Vol. I: 1859 – 1861 / [intor. D. Berindei et al]. – Bucureşti : Editura Academiei republicii Socialiste România, 1989. – XLV, 346 p.

УДК 94(477):281.93("18/19"):37.014.521(063)

Тетяна Єрич
(Ізмаїл, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

У XIX – початку XX ст. парафіяльне православне духовенство, крім виконання своїх основних душпастирських обов'язків, проявляло активну соціальну позицію у різних формах роботи. Православна церква покликана була виховувати підростаюче покоління в дусі знаменитої уварівської формули «самодержавство, православ'я, народність». Одним з найважливіших завдань церква вбачала в організації початкової освіти для населення, допомагаючи у такий спосіб зменшити рівень безграмотності в державі.

У педагогічній думці цього часу панувала думка про нерозривну єдність релігійного навчання і виховання. Так, відомий педагог Є.М. Крижановський вважав, що тільки поєднання школи та церкви створить необхідні умови для правильного морального виховання молоді, чого не може дати виключно світська освіта. Віками православна церква виробляла дієві засоби морально-релігійного виховання, способи впливу на людей. Він зазначав: «Таким могутнім засобом виховання, яке міститься в нашому богослужінні, не володіє жодне інше християнське суспільство, тим більше жодна наукова система і жодна людська установа» [1, с. 137].

Церковнопарафіяльні школи були однокласними, з двома роками навчання, та двокласними, з чотирирічним терміном. Вони давали мінімальний обсяг знань. Значні повноваження в системі початкової народної освіти Синод отримав після введення в 1884 р. «Правил про церковнопарафіяльні школи». Ці правила визначали основну мету діяльності таких шкіл – посилення серед населення православного вчення, моральності та надання початкових корисних знань [2]. Основними навчальними предметами були: Закон Божий, церковний спів, читання, писання, рахування. Історію православної церкви та Російської імперії вводили до вивчення в двокласних церковнопарафіяльних школах.

У 1902 р. «Положення про церковні школи відомства православного віросповідання» збільшило термін навчання: в однокласних до трьох років, а в двокласних до п'яти років. При цьому шкільна програма поповнилася такими предметами як російська мова, рукоділля (для дівчаток), історією, географією, кресленням, малюванням [3, с.368].

Процес навчання та навчальні програми були регульовані єдиними програмами, затвердженими Синодом у 1885 р. Навчальне тижневе навантаження складало 24 години, із них 6 відводилося на Закон Божий, 8 – на заняття церковнослов'янською та російською мовами, 4 – церковним співом. Кожного навчального дня учні повинні були вранці і після завершення уроків, а також на початку і в кінці кожного уроку, читати молитву. Обов'язковим було відвідування учнями та батьками церкви у неділю та православні свята. Учні з музичними здібностями мали співати на криласі. Суворо дотримувалися постів, сповідувалися й причащалися. Діти у святкові дні відвідували церкву разом з учителями. У школах влаштовували різдвяну ялинку, ходили колядувати та щедрувати. Все це мало виховати дітей у морально-релігійному православному дусі.

Важливим було забезпечення учнів книгами та підручниками. Закон Божий викладався за книгами протоієреїв Миколи Попова, Олександра Рудакова, Петра Смирнова та ін. Церковнослов'янська мова вивчалася за допомогою азбуки, Часослова та Псалтиря, молитов. Євангелія та богослужбові книги читали у двокласних школах. Окремо наголошувалося на методиці навчання учнів молитов з метою полегшення їх запам'ятовування [4, с.10].

Наприкінці XIX – початку XX ст. помітним стало зниження авторитету православної церкви серед населення, що негативно позначилося на викладанні Закону Божого. Постало питання про зміни в системі церковної освіти. З цією метою розширилася підручникова база навчання. Так, для викладання церковнослов'янської мови почали використовувати настінні таблиці, Буквар, Октоїх, книгу Миколи Ільмінського «Обучение церковнославянской грамоте в начальном народном училище» (Казань, 1885 р.). Російську мову опановували за книгами «Славяно-русская подвижная азбука», «Азбука» священика В. Нікольського, «Русская азбука» П.І. Білого та ін. Писання вдосконалювали за підручниками В.Гербача «Методическое руководство к обучению письму», В.Пожарського «Полный курс русского чистописания», «Русская скоропись». Для вивчення арифметики використовували підручники А.І. Гольденберга, О.Воронова, Т.Лубенця.

Наступний крок у вдосконаленні початкової церковної освіти було здійснено у 1903 р. Синод затвердив нові навчальні програми для церковнопарафіяльних шкіл, які практично зрівнювалися з програмами міністерства народної освіти. Предмети релігійного змісту займали майже 2/3 всього навчального плану. Проте, у двокласних церковнопарафіяльних школах уже вводилися елементи фізики, хімії, ботаніки, зоології, астрономії, читалися лекції про відомих історичних діячів. При деяких церковнопарафіяльних школах засновувалися й діяли хори. Здібні до музики учні розучували та виконували молитви та церковні пісні, що впливало на формування в учнів музичного смаку та сталого інтересу до культури. Проте, в цій справі існувало чимало проблем: нестача кваліфікованих викладачів музики; самі співи в навчальному плані займали другорядне положення; учнів часто вчили не по нотах, а на слух.

При церковнопарафіяльних школах діяли бібліотеки, які забезпечували необхідною літературою і учителів, і учнів. Тут концентрувалися підручники й видання, схвалені Синодом. Відмітимо, що наповненість цих бібліотек була помітно вищою, аніж світських [5, с. 61].

Відмітимо, що навчання та ставлення учителів до учнів не було формальним. Обов'язково вівся класний журнал. Учителі прагнули до того, щоб учні не тільки заучували, але й розуміли матеріал. Методами покарання до порушників дисципліни були: догана особисто, розмова у присутності учнів, залишення після уроків, позбавлення обіду, виклик батьків до школи тощо. Постанова Синоду від 16-30 січня 1891 р. заборонила застосування тілесних покарань до учнів [5, с. 64]. Головною метою учителів було прищеплення дітям морально-етичних норм православної віри, смиренності і покори, охайності, поваги до старших, працелюбства.

Церковнопарафіяльні школи повинні були обов'язково святкувати 19 лютого як день звільнення селян від кріпосної залежності. Спеціальною постановою Синоду учнів звільняли від навчання 11 травня, на честь Дня святих Кирила та Мефодія.

Головна роль в церковнопарафіяльних школах відводилася учителю, який повинен бути зразком чесності, старанності, своєю поведінкою демонструвати приклад жителям села. Він не мав відвідувати шинок разом з селянами.

Наприкінці терміну навчання, в травні, проводилися випускні екзамени. Для цього створювалася спеціальна комісія, до складу якої входили члени педагогічної ради школи, представник від єпархіальної училищної ради та керівник школи – священик. Учні, які закінчили школу на «відмінно», отримували похвальні грамоти, книги, іноді подарунки від місцевої єпархіальної влади або попечителя школи. Всі інші отримували книги релігійно-морального характеру.

Для більшості випускників церковнопарафіяльних шкіл освіта на цьому завершувалася. Однак, найбільш здібні могли продовжувати навчання в інших освітніх закладах вищого типу, щоб здобути собі професію.

Освітніми послугами церковнопарафіяльних шкіл могли скористатися й дорослі. Так, «Положення про церковні школи відомства православного відомства» 1902 р. дозволяло проводити додаткові уроки для дорослих, народні читання та співбесіди, курси для навчання церковним співам та ремеслам.

Крім початкової освіти та виховання дітей на церковнопарафіяльні школи покладалося завдання боротьби з алкоголізмом селян. З цією метою при школах влаштовувалися народні читання про шкідливий вплив алкоголю на людський організм. Також церковнопарафіяльні школи мали боротися з дитячою смертністю, популяризувати санітарно-гігієнічні знання серед сільських жителів. Дітей привчали дотримуватися правил гігієни, прибирати класи, встановлювалося чергування.

Таким чином, формування системи церковнопарафіяльних шкіл покликане було створити умови для поширення та укорінення православної атмосфери життя. Характерною особливістю цих шкіл було переважання виховних цілей над дидактичними. Діяльність їх була спрямована на виховання в учнів поведінки православного віруючого у шкільних, побутових і громадських умовах. Однак, ці школи не були відірвані від життя, вони доволі міцно тримали зв'язок з реальністю, впливали на становище селян в цілому.

Література:

1. Крыжановский Е.М. Основы «Дидактики» в связи с основами церковно-приходской школы / Е.М. Крыжановский // Церковно-приходская школа. – 1889. – Октябрь.
2. Спасский П.Н. Сборник правил о школах церковно-приходских и грамоты / П.Н.Спасский. – СПб., 1898. – 213 с.
3. Пругавин А.С. Законы и справочные сведения по начальному народному образованию / А.С. Пругавин. – СПб., 1904. – 464 с.
4. По поводу программы для преподавания Закона Божего в церковно-приходских школах // Церковно-приходская школа. – 1889. – Август.
5. Петренко І.М. Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської імперії (1884–1917 рр.) / І.М. Петренко. – Полтава, 2008. – 218 с.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Циганенко Л.Ф.

УДК 004(930)

Сергій Жабін
(Київ, Україна)

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ІНФОРМАТИКИ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Сучасний етап розвитку наукових знань є постнекласичним [1; с. 57–62]. Використання інформаційних та комп'ютерних технологій в 1960–1970 рр. при пошуку, аналізі та вивченні історичної інформації привело до виникнення і становлення провідних радянських шкіл квантитативної історії, яка об'єднала різні сфери історичного дослідження, сцієнтизма, переходу до точного, верифікованого виміру інформації і подальшого (статистичного) аналізу. Квантитативний підхід в історичних дослідженнях привів до багатьох позитивних наслідків: пошуку закономірностей, уваги до чіткості в оцінках, перевірки результатів. Найбільш успішними виявилися дослідження, в яких вдалося знайти постановку нових проблем і більш високий рівень узагальнення, це знаменувало перехід від тематики джерела до проблемно–орієнтованих історичних досліджень [2; с. 151]. Достатньо згадати колективні монографії І.Д. Ковальченка та його співавторів за результатами дослідження соціально–економічного устрою Російської імперії. Ці праці вже стали класичними стосовно поставлених проблем, великих масивів даних і використання складних методів багатовимірного статистичного аналізу, що було можливе тільки завдяки комп'ютерним технологіям.

В цей час в Інституті історії АН СРСР завдяки зусиллям І.Д. Ковальченка з'явилася нова лабораторія, що використовувала математичні методи та ЕОМ в історичних дослідженнях. Її штат складався з 12–13 молодих математиків, що мали схильність до гуманітарних наук, та молодих істориків, які виявили цікавість до точного знання [3].

Потужна школа квантитативної історії І.Д. Ковальченка розробила інформаційні аспекти джерелознавства з позиції семіотики, концепції і методи аналізу масових джерел інформації. Теоретичні проблеми квантитативної історії всебічно проаналізовано в узагальнюючій монографії І.Д. Ковальченка [4]. До кінця 1970–х рр. коло методів квантитативної історії розширилося: почалася

розробка дослідницьких підходів, орієнтованих на роботу з текстами. Особливе місце зайняли методи і технології створення електронних архівів даних, пізніше баз і банків даних. Важливою частиною дослідження стало перетворення інформації в електронну форму [2; с. 152].

Наступний етап в розвитку історичних досліджень з використанням кількісних методів та ЕОМ відкрила «мікрокомп'ютерна революція» другої половини 1980–х рр. Розповсюдження перших персональних комп'ютерів (ПК) та введення інформатики як загальнообов'язкової дисципліни для всіх спеціальностей в вищих навчальних закладах значно розширили можливості квантитативних істориків [5].

Кінець 1980–х рр. характеризується зростанням використання СКБД як конкретної реалізації джерельно–орієнтованої концепції історичних досліджень [2]. Наприклад, в галузі просопографічних досліджень істориками були розроблені бази даних, що включали біографічні відомості сотень тисяч чоловік для аналізу колективних біографій специфічних груп населення.

Революція інформаційно–комунікаційних технологій(ІКТ) та поширення мережі Інтернет (третій етап – 1990–ті – наш час) в усіх сферах суспільства визначають остаточне становлення історичної інформатики.

Історична інформатика до певного часу розвивалася всередині квантитативної історії [6]. Як самостійна наукова дисципліна вона виникла в 1980–х рр., коли в Західній Європі були створені її професійні об'єднання. В СРСР на рубежі 1980–1990–х рр. Л.І. Бородкін сформулював програму розвитку історичної інформатики [3; 5]. В 1986 р. була утворена міжнародна асоціація «History and Computing»(АНС), а з 1992 р. в Росії та СНД діє її національна «гілка» АІК(«Історія і комп'ютер»). Сьогодні на пострадянському просторі працює 20 центрів історичної інформатики [7; с. 144].

В Україні на початку 1960-х рр. ЕОМ було вперше використане для дослідження проблем історії техніки засновником української школи наукознавства Г.М. Добровим [8; с. 23]. Основний напрям сучасних досліджень Центру ім. Г.М. Доброва – наукознавство в контексті «удосконалення соціальних, економічних, організаційних і інформаційних механізмів формування та ефективного використання науково-технологічного та інноваційного потенціалів України» [9].

Сьогодні в Україні також діють Лабораторія історичної інформатики історичного факультету ХНУ ім. В.Н. Каразіна (основним науковим проектом є «Індустріальний розвиток Наддніпрянської України в др. пол.. XIX – на поч. XX ст.»[10]) та Науково–дослідна лабораторія історичної інформатики при ХДУ, («Шляхами козацької слави», «Історія України. Всесвітня історія XX ст.» і мультимедійна енциклопедія «Пам'ятки козацької історії та культури» [11].

За ініціативи Державного комітету архівів України, Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського в Україні здійснюється державна програма «Архівна та рукописна Україніка [12].

В Інституті історії України Національної академії наук України існує Відділ спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів, співробітники якого виконують дослідження в картографії, археографії, бібліографії та ін. [13].

Завідувач кафедри історичної інформатики МГУ ім. М.В. Ломоносова Л.І. Бородкін визначає історичну інформатику як наукову дисципліну, що вивчає закономірності процесу інформатизації історичної науки та освіти. Теоретичною основою історичної інформатики є сучасна концепція інформації, включаючи соціальну інформацію та теоретичне джерелознавство, а її прикладна частина – інформаційно–комунікаційні технології [14; с. 12]. Таким вином, можна стверджувати, що об'єктом історичної інформатики є загальне історичне знання, її предмет – це історична інформація в електронній формі, яку можна збирати, оброблювати та аналізувати за допомогою інформаційно–комунікаційних технологій – її методів.

На Заході тривають дискусії щодо визначення історичної інформатики, різні країни використовують різні назви: «History and computing» (Велика Британія), «Cliometrics» (США, стосується більше економічної історії), «Historische Fachinformatik» (Німмечина, дослівно «Історія в галузі комп'ютерних наук»), «Historische informatiekunde» (Нідерланди, «історична наука інформації»), існують варіанти «E–history», «Historical information science», «Historical information processing», на просторах СНД – «історична інформатика». Ці розбіжності є результатом різного розумінням об'єкта, предмета та методів даної дисципліни. Одні вчені (Л. Маккренк) вважають, що «історична інформатика порівну об'єднує предмет історичного дослідження, квантитативної соціальної історії, лінгвістичні методи дослідження, комп'ютерно–інформаційні технології та інформатику, і концентрується на історичних джерелах, структурах та зв'язках», інші вчені (Ч. Гарві) стверджують, що «історична інформатика пов'язана зі створенням моделей минулого чи уявленням минулих реальностей» [15; с. 18].

Напрямок розвитку історичної інформатики є важливим питанням міжнародної дискусії. [15; с. 92]. Вчені–гуманітарії стверджують, що в історичних дослідженнях слід зосередитись саме на пошуку нової історичної інформації, постановці проблем і використовувати стандартне програмне забезпечення («plain IT»), оскільки воно є універсальним (наприклад, СКБД dBase), сумісним з будь–якими обчислювальними засобами (від звичайних ПК до складних комп'ютерних систем) і відносно доступне, а також існує безліч вільних програмних продуктів («freesoft»).

Вчені–технологи вважають, що спеціалісти з історичної інформатики мають займатися розробкою власних спеціальних історичних програмних продуктів («enchanced IT»), яскравим прикладом є спеціалізована система KLEIO, яку розробив М. Талер із Геттінгену, вона була гібридом класичної структурної СКБД, повнотекстової пошукової систем та документальної пошукової системи, мала базу знань і механізм логічного виводу для семантичного пошуку і інтерпретації даних [2; с.154]. Технічний напрямок вимагає певних професійних навичок у дослідника в області ІКТ, а також складно поширювати оригінальні «історико–орієнтовні» продукти поза межами свого дослідження, що підвищує витрати.

В своїй книзі «Минуле, теперішнє і майбутнє історичної інформатики» О. Боонстра, Л. Брере і П. Доорн зробили спробу визначити найбільш перспективні напрямки історичної інформатики [15]: моделювання даних, їх стандартизація; електронна публікація джерел за допомогою технології XML; комп'ютеризований контент–аналіз тексту та аналіз зображень; використання складних статистичних технологій; розробка спеціальних інформаційно–пошукових систем для роботи з історичними даними; рефлективне та імітаційне моделювання: ГІС (геоінформаційні системи), 3D–реконструкції, графіка та ін.; електронні публікації історичних досліджень, on–line музейні експозиції. Л.І. Бородкін, погоджуючись з цим переліком на конференціях АНС, додає ще один вельми важливий пункт: мультимедійні технології в навчальному процесі [16; 17].

На думку Л.І. Бородкіна, історична інформатика в ряді напрямків зробила справжні прориви. Наприклад демографічна історія, озброєна сучасними ІКТ та електронними архівами, переживає справжню революцію. Стало можливо проводити генеалогічні дослідження в десятках поколінь за секунди пошуку.

Водночас на думку О. Боонстра, Л. Брере, П. Доорна, незважаючи на значні успіхи, за останні 20 років історична інформатика не виправдала усіх очікуваних сподівань [15; с. 99–101]: «Методологічний прогрес був менш енергійним, а широке розповсюдження офісного програмного забезпечення в суспільстві призвело до ілюзії, що історики набули високої освіченості та професійних навичок в ІКТ». Продовжує існувати професійний розрив за інтересами і методами між істориками та комп'ютерними інженерами, яким ще далеко до об'єднання в спеціалістів з історичної інформатики, використовуються стандартне програмне забезпечення а також має місце ідеологічний вплив на історичну інформатику.

Література:

1. *Добронравова І.С.* Філософія та методологія науки : підручник / І.С.Добронравова, Л.І. Сидоренко. – К.: Видавничо–поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 223 с.
2. *Гарскова И.М.* Источниковедческие проблемы исторической информатики // Российская история, 2010, 3. С. 151–161.
3. Расцвет исторической информатики – Леонид Бородкин о клиодинамике и моделировании прошлого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://exlibris.ng.ru/person/2011–05–26/2_informatic.html?insidedoc.
4. *Ковальченко И.Д.* Методы исторического исследования. М., 1987.
5. Общая информация. Кафедра исторической информатики Исторического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.hist.msu.ru/Departments/Inf/info.htm.
6. *Бородкин Л.И.* Методологические проблемы исторической информатики и квантитативной истории // Новая и новейшая история. 1997. № 3, 5

7. *Гарскова И.М.* Новые тенденции развития исторической информатики: по материалам конференций 2000–х годов // Вестник Челябинского государственного университета. 2011. № 9 (224). История. Вып. 44. С. 144–153.
8. *Добров Г.М.* Наука о науке. Начала науковедения. – 3-е изд., доп. и перераб. / Отв. ред. Н.В. Новиков. – Киев : Наук. Думка, 1989. – 304 с. : ил.
9. Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://stepscenter.ho.ua/napr.htm.
10. Лабораторія історичної інформатики. Історичний факультет Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www–history.univer.kharkov.ua/index.php?id=27&lang=u.
11. Науково–дослідна лабораторія історичної інформатики при Херсонському державному університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.histnova.narod.ru/lab.htm.
12. Історична інформатика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://histua.com/slovnik/i/istorichna–informatika.
13. Відділ спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів. Інститут історії України Національної академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/index.php?urlcrnt=structure/select.php&dep=v_it.
14. Бородкин Л.И. Историческая информатика: этапы развития // Новая и новейшая история. –1997. № 1
15. *Boonstra O., Breure L., Doorn P.* Past, Present and Future of Historical Information Science. — Amsterdam, 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hist.msu.ru/Departments/Inf/Stud/Heuristics/Reader/PPFofHIS.pdf.
16. Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». Информационные ресурсы, технологии и модели реконструкции исторических процессов и явлений — 2010. — №36: Материалы XII конференции ассоциации «История и компьютер». — Москва, 22–24 октября 2010 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aik–sng.ru/text/bullet/36/bull36.pdf.
17. *Бородкин Л.И.* Историческая информатика в точке бифуркации: движение к Historical Information Science // Круг идей: алгоритмы и технологии исторической информатики. Труды IX конференции Ассоциации "История и компьютер" / Под редакцией Л.И. Бородкина, В.Н. Владимирова. М.–Барнаул, 2005. С.7–21.

Науковий керівник: доктор історичних наук Литвинко Алла Степанівна

УДК 50 (091)

Галина Звонкова
(Київ, Україна)

ОЛЕКСАНДР ЯКОВИЧ УСІКОВ – ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ РАДІОФІЗИКИ І ЕЛЕКТРОНІКИ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Вивчення історії науки України є одним із засобів збагачення вітчизняної історіографії. Щодо дослідження діяльності наукових установ і окремих вчених, то це має, крім того, ще і виховне значення. Незважаючи на те, що організація науково-дослідної роботи у Харкові систематично вивчається дослідниками, питання висвітлення діяльності вчених і цілих установ академічного, вузівського і галузевого профілю, особливо етапу науково-технічної революції, потребує поглибленого вивчення. Одним з таких питань є вивчення наукової і організаторської роботи одного із видатних вчених України Олександра Яковича Усікова.

О.Я. Усіков є одним з видатних вихованців Харківського фізико-технічного Інституту (ХФТІ), де почав працювати у 1932 р. під керівництвом професора А.О. Слуцкіна (згодом академіка АН УРСР). Тут на той час працювала плеяда видатних фізиків Радянського Союзу. Серед них: Л.Д. Ландау (майбутній лауреат Нобелівської премії) – учень Н.Бора. У 1932-1937 рр. Л.Д. Ландау очолював теоретичний відділ УФТІ і одночасно був завідувачем кафедри теоретичної фізики у Харківському механіко-машинобудівному інституті, а з 1936 р. – кафедри загальної фізики Харківського університету. Тут вперше в СРСР почали цілеспрямовано займатись ядерною фізикою. У харківський період учнями Л.Д. Ландау були Є.М. Ліфшиць, О.С. Компанієць, О.І. Ахієзер, І.Я. Померанчук, І.М. Ліфшиць, та ін., які згодом стали відомими ученими і заклали початок наукової школи. Л.В. Шубніков – учень В.Й. Хааса заснував першу кріогенну лабораторію в СРСР (четверту в світі). Тут працювали учні Е.Резерфорда К.Д. Синельников і О.І. Лейпунський, І.В. Обреімов та багато інших видатних дослідників. Активно у ХФТІ розроблялась також радіофізична тематика під керівництвом А.О. Слуцкіна. В Інституті працювали і приїздили за досвідом десятки іноземних учених [1, с.147-165].

У такій атмосфері творчості розпочав свою працю О.Я. Усіков. Галуззю його перших досліджень стала розробка магнетронних генераторів дециметрових хвиль, способів їх модуляції, використання цих генераторів для радіозв'язку і виявлення умов для постановки робіт в галузі радіолокації. Разом із співробітниками лабораторії електромагнітних коливань він винаходить магнетрони дециметрового діапазону з багато сегментним анодом, які генерують рекордні потужності від 30 до 100 Вт при роботі у безперервному режимі. До початку 1941 р. О.Я. Усіков вперше виявив явище перервної генерації в магнетронах і застосував його для створення потужних імпульсних магнетронів. Під його керівництвом створено перші макети станцій гарматної наводки з постійно збільшуваними потужностями передатчика. Та було створено установку «Зеніт» потужністю 1 кВт. Це була перша у світовій практиці трикоординатна радіолокаційна установка. У 1941 р. О.Я. Усіков передбачав створити установку «Рубін» з використанням потужності у 100 кВт у імпульсі. Установка «Зеніт» використовувалась в системі противоповітряної оборони Москви у 1941 р. Нею виявлялись і точно визначались три координати ворожих літаків і передавались у штаб протиповітряної оборони Москви [2, с.3-4].

В евакуації у 1942-1943 рр. О.Я. Усіков разом зі співробітниками УФТІ І.Д. Трутнем, І.М. Вигдорчиком, А.А. Чубаковим, А. П. Майдановим і співробітниками Науково-дослідного випробувального інституту зв'язку Червоної Армії (НДВІЗ ЧА) розробили і здійснили одноантенний варіант трикоординатного дециметрового радіолокатора «Рубін». У 1944-1945 рр. А.Я. Усіков створив перший в Радянському Союзі прилад радіолокаційного принципу дії для дистанційного визначення високовольтних ліній електропередач на великих відстанях, а у 1946 р. – і на підземних силових кабелях. Будучи простим за конструкцією, ці прилади забезпечували точність дослідження ліній електропередач. Прилади широко використовувались при швидкий дії і були надійними у визначенні місця пошкодження у силових підземних кабелях , відновленні повітряних і підземних електричних мереж, зруйнованих під час війни у Харкові та інших містах країни, зокрема в районах Заполяр'я. З 1945 по 1955 рр. О.Я. Усіков – завідувач радіофізичного відділу ХФТІ, створеного за його ініціативою [2, с.5–7].

Після закінчення другої світової війни стрімко почали розвиватися такі напрямки науки і техніки, як радіотехніка, радіоелектроніка та радіофізика, які були пов'язані з швидким розвитком радіолокації та радіонавігації. У 1946 р. за ініціативи академіка АН УРСР А.О. Слуцкіна і професора С.Я. Брауде, які працювали в ХФТІ, у Харківському електротехнічному інституті (з 1950 р. у складі Харківського політехнічного інституту (ХПІ)) створено радіотехнічний факультет. У 1951–1956 рр. на кафедрі теоретичних основ радіотехніки, яку очолив С.Я. Брауде, розпочались роботи зі створення іоносферної станції. На станції вперше в Україні вивчено зміни щільності іоносфери під час закриття сонячного диску 30 червня 1954 р. З цього часу у ХПІ розпочалось планомірне вивчення середньоширотної іоносфери в спокійних умовах та під час збурень штучного та природного походження (геокосмічні бурі, сонячні затемнення, сонячні спалахи тощо). Молодий дослідник Б.Л. Кащєєв вирішив чисто радіотехнічне завдання – визначив робочі частоти між конкретними географічними пунктами і захистив кандидатську дисертацію (керівник А.О. Слуцкін). Він включається в розробку і виготовлення іоносферної станції вертикального зондування. 24 червня 1954 р. вперше в Україні на станції зареєстровані радіометеори – предмет вивчення молодої науки метеорної астрономії, яка тоді ще не входила в коло наукових інтересів кафедри основ радіотехніки. Першими результатами стало: індикатор станції показав короткочасні сигнали, які відбивалися від плазмових утворень на висоті 80 – 100 км [3, с.643].

Подальша доля радіофізичних досліджень пов'язана з новоутвореною академічною установою. У 1955 р. на основі сектору електромагнітних коливань ХФТІ створюється Інститут радіофізики і електроніки АН УРСР, який очолив О.Я. Усіков. Формуванню напрямів його діяльності в галузі фундаментальних і прикладних наук нової наукової установи сприяли академіки АН УРСР А.І. Берг і І.В. Обреімов, а також А.С. Боровик і О.О. Галкін, які належали до школи Б.Г. Лазарєва, яка успадкувала кращі традиції Е. Резерфорда

і П.Л. Капиці. Тут цінувалась незалежність, ясність, оригінальність мислення, ініціатива, фізична інтуїція, але саме головне – тут цінувався експеримент [4, с. 542].

Інститут радіофізики і електроніки Академіії наук УРСР розпочав плідно працювати з кафедрою радіотехніки ХНУРЕ, яку очолив Б.Л. Кащєєв. [1, с. 6].

Таким чином можна зробити наступні висновки:

1. Для розвитку таланту вченого-дослідника, яким був О.Я. Усіков, була сприятлива аура творчості, створена знаковими особистостями в науці.

2. Зростаючі потреби держави і запит на наукову продукцію, вимоги розширити фундаментальні і прикладні дослідження в галузі радіофізики і електроніки (це загально світовий аспект науково-технічної революції) мала виконувати академічна установа – Інститут радіофізики і електроніки Академії наук Української РСР.

Література:

1. Павленко Ю.В. Павленко Ю.В., Ранюк Ю.Н., Храмов Ю.А.. «Дело УФТИ». 1935-1938 - К. : «Феникс», 1998. – 324 с.
2. Александр Яковлевич Усиков / ред. колегія К.М. Сытник (председатель), П.Т. Тронько, Ф.С. Бабичев и др.. – К. : Наукова думка, 1984. – 31 с.
3. Поточне діловодство кафедри історії науки і техніки НТУ «ХПІ»: Научные школы НТУ «ХПИ». 1885-2010. История развития. – Х. : НТУ «ХПИ», 2011. – 660 с.
4. Лазарев Б.Г. Жизнь в науке. Избранные труды. Воспоминания / Б.Г. Лазарев. – Х. : ННЦ ХФТИ, 2003. – 704 с.

УДК 930.2:004

Олена Колтачихіна
(Київ, Україна)

ПЕРЕДІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРОБЛЕМ РЕЄСТРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ НАН УКРАЇНИ

У цьому році виповнюється 25 років з дня створення Інституту проблем реєстрації інформації НАН України. Інститут об'єднав важливі наукові напрями, які мають принципове значення для створення інформаційно-аналітичних систем та систем реєстрації інформації не руйнуючими та томографічними методами. Ці роботи є важливими для побудови комп'ютерних технологій при розв'язанні різноманітних проблем інформатизації, що здійснюються нині в Україні. До ювілею Інституту проблем реєстрації інформації НАН України розглянемо основні передумови його створення.

У 1966 р. М.Т. Костишиним, Є.В. Михайловською та П.Ф. Романенком в Інституті напівпровідників АН УРСР були проведені дослідження плівок систем «напівпровідник-метал» під дією світлової плями від сфокусованої лампи розжарювання. В результаті досліджень ними було відкрито явище фоточутливих тонкоплівкових систем «напівпровідник-метал» [1; с.5]. В.В. Петров у статті «Оптичний запис інформації. Наукове есе» (2007) [1] писав: «відразу стало очевидним, що на такому надчутливому матеріалі можна реєструвати зображення з розмірами десяти і навіть сотих часток мікрона» [1; с.5].

Через три роки в Інституті кібернетики АН УРСР та Інституті напівпровідників АН УРСР було запропоновано, розроблено та досліджено світлочутливі матеріали високої роздільної здатності на базі халькогенідних напівпровідникових матеріалів [2–5]. В.В. Петров, О.П. Токар, В.А. Леонцев, І.І. Карпіков, А.Д. Кравченко, М.Т. Костишин, Є.В. Михайловська та П.Ф. Романенко показали можливість отримання високої щільності запису на базі таких матеріалів та проекційним методом із використанням імерсії записали елементи із субмікронними розмірами 0,2–0,3 мкм та електронно-променевим експонуванням – 0,07–0,08 мкм [6; с.23].

Дослідження були підтримані В.М. Глушковим і Г.Є. Пуховим і продовжені в Інституті електродинаміки АН УРСР. Вже на початку 70-х рр. XX ст. у ньому В.В. Петровим, О.П. Токарем, В.А. Леонецем, А.А. Крючиним та Л.І. Крючиною було розроблено та виготовлено перші пристрої запису й відтворення інформації на оптичний диск, де було вирішено запис крізь прозору підкладку та використання систем автоматичного фокусування та світлочутливих матеріалів з одноразовим записом [7–10]. У цих пристроях в якості реєструючого середовища використовувалось середовище «напівпровідник-метал». На першому дисковому носії інформації було здійснено запис аудіо інформації зі швидкістю 150 Кбайт/с завдяки методу широтноімпульсної модуляції.

У 2007 р. В.В. Петров у статті «Дослідження методів оптичного запису та створення систем пам'яті на оптичних носіях» [11] писав, що «проведені в 1973–1975 рр. дослідження процесів оптичного запису сфокусованим лазерним випромінюванням, світлочутливих матеріалів на базі халькогенідних склоподібних напівпровідників, методів напилювання багатокомпонентних напівпровідникових матеріалів дозволили створити технологію виготовлення оптичних носіїв з одноразовим записом і багаторазовим відтворенням даних типу WORM (кількість послідовних зчитувань понад 10^6 разів). Дослідження оптичних властивостей, профілю поверхні, шорсткості показали доцільність використання для виготовлення підкладок оптичних носіїв силікатного скла, одержаного методом флоат-процесу» [11; с.25].

23 січня 1976 р. при Інституті електродинаміки АН УРСР було організовано проблемну науково-дослідну лабораторію оптичних запам'ятовуючих пристроїв з метою створення оптичного запам'ятовуючого пристрою ємністю 10^{10} біт. ЇЇ керівником було призначено В.В.Петрова. У ній А.А. Крючин, Г.Ю. Юдін і Т.І. Сергієнко розробили метод термоіонного напилення багатокомпонентних халькогенідних напівпровідників, що дозволило отримувати реєструючи середовища для носіїв типу WORM, які мали високу надійність зберігання даних.

Вчені проблемної науково-дослідної лабораторії оптичних запам'ятовуючих пристроїв разом з підприємствами Мінрадіопрому (Науково-дослідний центр електронної обчислювальної техніки, Науково-дослідний інститут обчислювальної техніки, Кам'янець–Подільський завод "Електроприлад", Канівський завод "Магніт"), (Інститут металофізики, Інститут надтвердих матеріалів, Інститут проблем матеріалознавства, Інститут проблем машинобудування) АН УРСР розробили і захистили технічний проект першого оптичного диска для обчислювальних машин ЄС 5150. Запам'ятовуючий пристрій дозволяв здійснювати запис/відтворення даних зі швидкістю 6,4 Мбіт/с [11; с.27]. Перші зразки ЄС5150 були виготовлені на Канівському заводі «Магніт».

У проблемній науково-дослідній лабораторії оптичних запам'ятовуючих пристроїв Інституту електродинаміки АН УРСР також було розроблено матеріали для запису інформації та об'єктивів, створено системи обертання та переміщення. У ній було виявлено, що завдяки використанню скла для вітрових стекол, яке виготовлялося за методом флоат-процесу, в якості скляних підкладок зменшує вартість оптичних дисків.

У 1977 р. М.В. Горшков і В.В. Петров на Всесвітньому електротехнічному конгресі у Москві у своїй доповіді «Оптичний диск як «єдиний» носій інформації в системах управління» [12] висловили ідею оптичного диска як «єдиного» носія інформації. Вони зазначали, що «поряд із значним розширенням асортименту ЕОМ і зовнішніх запам'ятовуючих пристроїв швидко зростає кількість типів невзаємопов'язаних носіїв інформації, які використовуються в зовнішніх запам'ятовуючих пристроях. Це створює великі труднощі при обміні інформацією, в результаті виникає необхідність мати додаткові обладнання для здійснення обміну інформацією. Все це приводить до думки про доцільність створення універсального, «єдиного» носія інформації, широке застосування якого дозволило б розробити зовнішні запам'ятовуючі пристрої та ряд інших зовнішніх пристроїв ЕОМ, які відповідають основним сучасним вимогам і вимогам на найближче майбутнє» [12; с.1].

У доповіді вони розглянули основні вимоги до «єдиного» носія інформації для його використання в зовнішніх запам'ятовуючих пристроях великих систем управління, обчислювальних комплексах, системах збирання та обробки інформації при наявності великих потоків інформації, ЕОМ середньої та малої продуктивності, системах підготовки даних і для обміну даними між ЕОМ однакової та різної продуктивності. М.В. Горшков і В.В. Петров прийшли до висновку, що «широке застосування зовнішніх пристроїв з використанням «єдиного» носія інформації дозволить різко збільшити об'єм збережених даних, узгодити та істотно підняти надійність прийому та передачі даних, спростити структуру керуючої системи. При наявності захисту, який запобігає повторному запису

інформації на «єдиний» носій інформації, оптичний диск у системах збирання та обробки даних може бути офіціальним документом, так як інформацію на записаних ділянках змінити не можливо» [12; с.17-20].

У 1979 р. за наказом Міністра радіопромисловості СРСР базовим заводом для впровадження оптичного дискового запам'ятовуючого пристрою ЄС 5150 був визначений Кам'янець-Подільський завод «Електроприлад» [11; с.9]. Були виготовлені дослідні зразки ЄС 5150 і проведено їх випробування.

Через шість років було виготовлено перший вітчизняний накопичувач інформації на оптичних дисках ЄС 5150 із змінним оптичним диском ємністю 2500 Мбайт та розроблено нові реєструючи середовища, методи копіювання й перезапису інформації, методи підвищення достовірності записаної інформації [13].

У 80-ті рр. XX ст. виникла необхідність покращити організацію робіт у галузі створення оптичних накопичувачів даних через бурхливий розвиток інформаційних технологій. Тому 24 вересня 1987 р. за постановою Президії АН СРСР було створено Інститут проблем реєстрації НАН України та визначено основні напрямки його науково-дослідної діяльності, а саме: фізичні основи, принципи та методи оптичної реєстрації інформації; оптичні накопичувачі інформації для електронних обчислювальних машин, інформаційно-обчислювальні системи збереження і обробки великих обсягів інформації. Директором інституту був призначений В.В. Петров, який і до сьогодні займає цю посаду [13].

З 2005 р. і до сьогодні основними напрямами наукової діяльності Інституту проблем реєстрації НАН України є фізичні основи, принципи, методи та системи оптичної реєстрації інформації; створення технології довгострокового зберігання цифрової інформації; теоретичні основи і прикладні методи створення комп'ютерних інформаційно-аналітичних систем; дослідження та розробка методів захисту інформації в комп`ютерних системах і мережах; розробка методів та створення системи комп`ютерних мереж банків та баз даних і знань, систем масового поширення комп'ютерної інформації; створення систем відтворення звуку та зображень з раритетних носіїв інформації, систем реєстрації інформації неруйнуючими та томографічними методами [13].

Література:

1. Петров В.В. Оптическая запись информации. Научное эссе / В.В. Петров // Реєстрація. Зберігання і обробка даних. – 2007. – Т.9. – №3. – С.3-13
2. А.с. 258387 СРСР, МКТ^5 G 11 C 7/00. Спосіб виготовлення фотошаблонів / В.В. Петров, М.Т. Костишин, К.В. Михайловська, П.Ф. Романенко, Г.Д. Чепель. – Опубл. 1970; Бюл. №1
3. Петров В.В. О применении неорганических светочувствительных материалов для изготовления фотошаблонов / В.В. Петров, И.И. Карпиков // Гибридная вычислительная техника и электроника. – К.: Наук. думка, 1972. – С.471-490
4. Петров В.В. Использование неорганических светочувствительных материалов для изготовления фотошаблонов. Гибридная вычислительная техника и электроника / В.В. Петров, И.И. Карпиков, С.С. Лысенко, А.Д. Кравченко. – К.: Наук. думка, 1972. – С.491-503
5. Пат. 3637381 США, МКТ^5 G 03 C 5/00. Radiation – Sensitive Seefrevealing Elements and Methods of Marking and Utilizing the Same / R.W.Hallman, G.W.Kurtz (США), Teeg Research, Inc. (США); Заявл. 3.07.1969; Опубл. 25.01.1972
6. Петров В.В. Дослідження методів оптичного запису та створення систем пам'яті на оптичних носіях / В.В. Петров, А.А. Крючинин, С.М. Шанойло, О.П. Токар, Л.І. Крючина // Реєстрація. Зберігання і обробка даних. – 2007. – Т.9. – №3. – С.23-42
7. Петров В.В. Оптико-механические запоминающие устройства / В.В. Петров, А.А. Крючин, А.П. Токарь, С.М. Шанойло, В.Я. Сандул. – К.: Наук. думка. – 1992. – 152 с.
8. Леонец В.А. Оптические запоминающие устройства / Гибридная вычислительная техника и электроника / В.А. Леонец, А.П. Токарь. – К.: Наук. думка. – 1972. – С.504-521
9. Оптические диски: история, состояние, перспективы развития / Петров В.В., Крючин А.А., Шанойло С.М. и др. – К.: Наук. думка, 2004. – 174 с.
10. Петров В.В. Оптические ЗУ для вычислительных систем / В.В. Петров / Тр. III Всесоюз. конф. «Однородные вычислительные системы и среды»: Тез. докл. – Таганрог, 1972. – С.21-22
11. Петров В.В., Крючин А.А., Шанойло С.М., Токар О.П., Крючина Л.І. Дослідження методів оптичного запису та створення систем пам'яті на оптичних носіях / В.В. Петров, А.А. Крючин, С.М. Шанойло, О.П. Токар // Реєстрація. Зберігання і обробка даних. – 2007. – Т.9. – №3. – С.23-42
12. Горшков Н.В. Оптический диск как «единый» носитель информации в системах управления / Н.В. Горшков, В.В. Петров. – Труды Всемир. электротехнич. Конгресса, 21-25 июня 1977 г., Москва, секция 7, доклад 44. – С.1-23
13. Інститут проблем реєстрації інформації Національної Академії Наук України. Про інститут: http://www.ipri.kiev.ua/index.php?id=cetest_firstpage

Науковий керівник: д.ф.-м.н., проф. Храмов Ю.О.

УДК 63:634

Майя Костюк
(Умань, Україна)

ІЗ ІСТОРІЇ САДІВНИЦТВА XIX-XX СТОЛІТТЯ: ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-ПОМОЛОГ, ЗАСНОВНИК НАУКОВОГО ПЛОДІВНИЦТВА, АКАДЕМІК В. В. ПАШКЕВИЧ

В. В. Пашкевич – визначний вчений, один із засновників вітчизняної помології, доктор біологічних наук (1934), академік ВАСГНІЛ (1935). Основні дослідження присвячені вивченню сортоведення плодових культур. Наукова спадщина – понад 300 наукових робіт із різних питань садівництва.

В. В. Пашкевич народився в Білорусі 10 червня 1857 р. в селі Семеновичі Мінського повіту (нині Червенський район). Випускник Мінської духовної семінарії. В 1882 р. закінчив фізико-математичний факультет Імператорського Петербурзького університету з присудженням наукового ступеня магістра природничих наук за дисертацію «Флора квіткових рослин Мінської губернії ».

З наступного року він був відряджений за кордон, на два роки для „вивчення плодівництва, виноградарства, а також інших галузей садівництва, в Німеччину в Гейзенгеймське училище садівництва і виноградарства на Рейні" [12, с. 72]. Останні три місяці відрядження провів у подорожах по садових закладах півдня Німеччини і Австрії, побував у Швейцарії, завершивши закордонне перебування у Східній Прусії, знайомством з установами Проскауського помологічного інституту.

З 1894 р. служив в департаменті землеробства Міністерства землеробства та Державного Майна. З 1885 р. В. В. Пашкевич викладає в Уманському училищі землеробства і садівництва ботаніку та садівництво, завідує Уманським Царициним Садом.

Діяльність В. В. Пашкевича в Умані розпочалася 21 квітня 1885 р. і тривала до 31 січня 1892 р. За цей порівняно короткий час він встиг зробити дуже багато, і частиною цих надбань продовжують користуватися наші сучасники. За визнанням самого Василя Васильовича тут він отримав можливість ознайомитися з численними колекціями саду, що дало значний матеріал для подальшої діяльності.

В. В. Пашкевич зробив помітний вклад в підтримку та розвиток парку, який в той час перебував в запущеному стані. Особливу цінність для сьогоднішньої „Софіївки" становить „Англійський парк", або Арборетум, який у 1890-1891 рр. був висаджений екзотичними породами дерев і кущів. З нагоди 210-річного ювілею Національного дендропарку „Софіївка" НАН України були проведені значні роботи з упорядкування насаджень та дорожньо-алейної системи і присвоєння цій ділянці імені видатного вченого-садівника В. В. Пашкевича.

Закладається помологічний сад, в якому було 350 сортів яблуні, 250 – груш, 40 – слив, 50 сортів вишень і черешень вітчизняного та закордонного походження; створюється формовий сад для навчання учнів технології обрізування плодових дерев і

ягідних кущів, вперше в Київській губернії розпочато культивацію винограду. За ініціативою Василя Васильовича було запроваджено різні способи технічної переробки: сушіння плодів і овочів, варка паст, пастили, мармеладу, виготовлення плодово-ягідних вин. За вказівками В. В. Пашкевича була споруджена сушильня Рейнольда і сонячна сушильня [11].

Діяльність Василя Васильовича в Уманському училищі сприяла подальшому розвитку плодового та декоративного садівництва, виноградарства в Російській імперії, а пізніше і в Україні.

Подальша діяльність В. В. Пашкевича була пов'язана з Нікітським ботанічним садом в Криму та Імператорським ботанічним садом в Петербурзі. З 21 липня 1894 р. він був призначений на посаду старшого спеціаліста із садівництва при Департаменті Землеробства, а з 1912 р. – чиновником із особливих доручень при Головному управляючому Землеустроєм та Землеробством.

Василь Васильович, виконуючи різні доручення Департаменту Землеробства, ознайомився зі станом садівництва майже всієї європейської частини Росії, дослідив безпосередньо плодівництво Воронезької, Нижегородської, Казанської, В'ятської, Симбірської, Самарської, Саратовської, Астраханської, Пензенської і Волинської губерній і розпочав у 1914 р. дослідження Мінської губернії. Звіти про цю роботу були надруковані Департаментом окремими томами під загальною назвою: „Плодівництво в Росії: Матеріали і дослідження" [2]. Загальна кількість праць про стан плодівництва в Росії викладена в 12 томах (містяться у фондах наукової бібліотеки Уманського національного університету садівництва).

Окрім цих праць, В. В. Пашкевич написав „Підручник садівництва для нижчих шкіл садівництва" у трьох частинах, який був двічі перевиданий, а також „Плодове сортоведення або Помологія на нових началах" та книгу „Родоначальні форми і дикі родичі плодових дерев" [7; 9; 10].

Займався Василь Васильович і викладацькою діяльністю: читав курс плодівництва і помології на Петроградських сільськогосподарських курсах та на Стебутівських вищих жіночих сільськогосподарських курсах, розвиваючи свою програму помології на нових засадах [12, с. 72-74].

Виступивши проти описового підходу до сортів плодових культур, який обмежує завдання помолога лише класифікацією сортів на основі морфології плоду, вчений вважав за необхідне вивчення біологічних особливостей сортів, таких, як стійкість до хвороб і морозів, продуктивність, терміни проходження фенофаз. Важливе значення В. В. Пашкевич надавав виявленню зв'язку сучасних сортів з родоначальними формами плодових рослин, необхідності глибокого вивчення дикорослих родичів. Сучасна система помології як наукової дисципліни, що займається різнобічним вивченням сортів плодових рослин, викладена В. В. Пашкевичем в книзі „Загальна помологія, або вчення про сорти плодових дерев"(1930). Під керівництвом В. В. Пашкевича було здійснено сортове районування плодових і ягідних культур[6; 8].

В. В. Пашкевич приділяв велику увагу медицині, зокрема, гомеопатії. Він стояв біля витоків вітчизняної лікарської індустрії, брав безпосередню участь в організації Могилевської дослідної станції лікарських рослин, керував роботою по заготівлі лікарської сировини в Білорусії й на Україні.

В 1894 м. Пашкевич опублікував „Перший російський посібник з культури лікарських і запашних рослин". В 1925 р. учений виступав на Всесоюзній нараді по лікарських рослинах і лікарській сировині. В 1926 р. Пашкевич організував науково-дослідну роботу з лікарськими рослинами в системі ВАСГНІЛ.

Ще в дореволюційний період в „Щорічнику департаменту землеробства" ним були опубліковані описи лікарських рослин і їх медичне застосування. Пізніше В. В. Пашкевич доповнив і переробив багато матеріалів і випустив книгу „Лікарські рослини, їх культура й збір" [1; 4]. Дані про корисні рослини продовжували поповнюватися. В 1939 р. у співавторстві зі співробітником інституту рослинництва ім. М. І. Вавилова Г. Н. Крейєром, була видана книга „Культура лікарських рослин" [3]. Вона стала останньою, що вийшла за життя вченого.

Після реорганізації системи управління державою (1917 р.), В. В. Пашкевич переходить на викладацьку діяльність до Ленінградського сільськогосподарського інституту у якості професора (1922 р.). Працював в інституті рослинництва ім. М. І. Вавилова, на Ленінградській та Павловській плодоовочевих дослідних станціях. На Павловській експериментальній базі Всесоюзного інституту рослинництва посівом насіння від природного запилення мічурінського сорту Бельфлер-китайка виведений сорт „яблуко Пашкевича червоне" (в 1948 р. прийнятий Державною комісією із сортовипробування).

У 1935 р. він стає членом ВАСГНІЛ, йому було присуджене почесне звання „заслужений діяч науки і техніки РРФСР" [5, с. 255]. Був В. В. Пашкевич і членом Імператорського Петербурзького товариства садівників, за сприяння якого виходив журнал „Плодоводство".

В. В. Пашкевич був надзвичайно доброю, широко освіченою людиною, тонким знавцем і цінителем мистецтва, дуже любив літературу й музику.

Помер В. В. Пашкевич 14 липня 1939 р.

Література:

1. Пашкевич В. В. Лекарственные растения, их культура и сбор. Руководство к изучению лекарственных растений и их культуры для агрономов, сельскохозяйственных учебных заведений, для фармацевтов и любителей / В. В. Пашкевич . – М.-Пг., 1924. – 100 с.
2. Пашкевич В. В. Плодоводство в Казанской губернии / В. В. Пашкевич // Плодоводство в России: Материалы и исследования. — СПб., 1899. — Вып. 2.
3. Пашкевич В.В. Культура лекарственных растений / В. В. Пашкевич.– СПб., 1894. –132 с.
4. Пашкевич В.В. Лекарственные растения, их сбор и культивирование / В. В. Пашкевич. – М., 1930. –100 с.
5. Пашкевич В. В. // Большая Советская Энциклопедия. – М., 1955. – Т. 32. – С. 255.
6. Пашкевич В. В. Бесплодие и степень урожайности в плодоводстве в зависимости от сорта опыляющего / В. В. Пашкевич. – Л.: Изд. Ин-та растениеводства, 1931. –201 с.
7. Пашкевич В.В. Плодовое сортоведение или Помология на новых началах / В. В. Пашкевич .– СПб., 1911. – 100 с.
8. Пашкевич В. В. Сортоизучение и сортоводство плодовых деревьев / В. В. Пашкевич. – М.-Л.: Сельхозгиз, 1933. –512 с.
9. Пашкевич В. В. Учебник садоводства для низших школ садоводства / В. В. Пашкевич.– СПб., 1910. – 288 с.
10. Пашкевич В. В. Учебник садоводства / Пашкевич В. В. – Б. м., б. г. – 288 с.
11. Уманский Царицын сад // Вести Импер. Рос. Общества садоводства. — СПб., 1894. — №3. — С. 167-179.
12. Юбилейный справочник журнала „Плодоводство" за истекшее двадцатилетие: 1890-1914. – СПб., 1914. – С. 72-74.

Анна Котиченко
(Черкаси, Україна)

ПРОНИКНЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Поширенню польських колонізаційних процесів на українських землях після Люблінської унії відведено досить незначне місце в історичній літературі, починаючи від XIX століття і до наших днів.

Наприклад, один із представників київської історично-юридичної школи М. Владимирський-Буданов звертав увагу на те, що польський уряд був зацікавлений, а відтак і приділяв значну увагу колонізації, але винятково у економічних та політичних інтересах [1; с. 209]. Дослідник довів, що склад підданських мас населення Південної Київщини та Брацлавщини залишався загалом стабільним і до, й після Люблінської унії, а практична колонізація відбувалася переважно завдяки їх зусиллям.

М. Коялович також наголосив на тому, що польські шляхтичі інтенсивно освоювали землі сучасної України. Дослідник вказував на насильницьке нав'язування віри, мови та нерівність становища руської та польської шляхти. Польська шляхта зображена науковцем виключно негативно, надто часто підкреслюється спільність та єдність російського та українського народів, а поляки виступають виключно негативно – загарбниками. Очевидно, істориком не враховані об'єктивні події історії, за якими сама Росія мала неодноразові

наміри колонізувати польські землі. Разом з тим, історик вказав і на специфічне, але від того не менш важливе місце євреїства в українсько-польських стосунках [2; с. 58].

Досить ґрунтовною у контексті розгляду польської колонізації українських земель є позиція М. Грушевського. Дослідник вважав період від Люблінської унії до Хмельниччини за добу культурно-політичного наступу Польщі, перенесення польського досвіду та устрою, польських практик на українські землі [3]. Він наголосив на тотальному спольщенні верхів Київщини та Брацлавщини у 20-30-х рр. XVII ст., що в свою чергу пов'язано з імміграцією польських або спольщених елементів у ході колонізації. Історик звернув увагу на те, що в основі процесів модифікацій і полонізації староруських форм лежить сфера суспільно-політичних і економічно-культурних відносин, яка найглибше вплинула "… на все дальше житє нашого народу, а саме якраз на еволюцію суспільних кляс…" [3].

Процес полонізації М. Грушевський пов'язував із політичними процесами: "… на всякі важнійші посади правительство осаджувало своїх людей, поляків, на яких могло б спуститися, а над старою системою урядників, для загального нагляду, творило нові, з широкими компетенціями й екзекутивою, для своїх повірників. Для Русинів лишалися самі малозначні посади; все інше було для поляків та хиба зовсім спольщених Русинів, як наприклад, подільський воєвода Грицько Кердеєвич, і різних зайдів, що трималися польського режиму..." [3].

Разом з тим М. Грушевський акцентував і на байдужості до активних процесів ополячення самої української шляхти, незважаючи на свою впливовість. Історик пояснює це тим, що "… її клясові інтереси казали її бажати повного зрівняння руських земель Корони з іншими, польськими провінціями, й заведення польського устрою й польського права на Руси …" [3].

Відштовхуючись від тези В. Антоновича про нечисельність та економічну неспроможність української упривілейованої верстви, історик дійшов висновку, що, саме це становище і уможливило інтенсивну полонізацію української шляхти, з одного боку, а з іншого – створило всі умови для активного освоєння поляками українських земель [4]. Так, на думку М. Грушевського, виник колонізаційний рух Польщі на схід – "Drang nach Osten", який сприяв витворенню групи кресових магнатів, котра представляла виключно польський елемент.

У творах українських радянських істориків передвоєнного періоду поняття польської колонізації та культурно-політичного наступу зазнають дещо інших інтерпретацій.

Так, наприкінці 30-х рр. XX ст. було висунуто тезу про "польське загарбання" України. Сутність цієї тези досить прозоро проглядається у нарисах з історії України за редакцією К. Гуслистого. Там читаємо: "… з перетворенням Польщі в крупного експортера сільськогосподарської продукції в Західну Європу польська шляхта надзвичайно підсилила свої зазіхання на українські землі і все настирливіше добивалась проникнути на ці землі. Одночасно польська шляхта продовжувала просуватись на Підляшшя, Волинь та інші землі, набуваючи тут володіння за допомогою шлюбів, спадкування та іншими шляхами і одержуючи посади й маєтки від королів польських…" [5; с. 163–164].

Крім того, дослідник звертає увагу й на позицію та зацікавленість української шляхти в контактах із польською. Намагання польських панів захопити Україну й інкорпорувати українські землі зустріло підтримку руської шляхти, що добивалась шляхетських вольностей Польщі й обмеження диктатури магнатів. Причиною цього К. Гуслистий вважав насамперед прагнення литовсько-руської шляхти, котра хотіла піднести свою політичну роль і одержати права шляхти польської щодо військової служби та інших державних повинностей [5; с. 163–164].

У вузівському підручнику з історії України, виданому 1943 р., польська колонізація українських земель подана ще радикальніше, аніж у означеній вище праці: "… посилено ринула польська шляхта на територію Південно-Східної України … озброєною рукою просувалися польські можновладці в глиб українських земель захоплювали величезні володіння з селами та містами… Жахом віє від тієї страшної епопеї насильства та кривавого розбою, що розцвів на Україні в умовах колонізації України польсько-шляхетськими окупантами…" [6; с. 183].

Наприкінці 40 – початку 50-х рр. XX ст. розгорнулася ідеологічна боротьба проти так званого космополітизму та буржуазного націоналізму. Для української історичної науки вона реалізувалася у постанові ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 року "Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України та академії наук УРСР". Серед помилок тогочасної історичної науки зазначалося, що, по-перше, історію України розглядали відірвано від історії народів Росії; по-друге, недостатньо висвітлювалося прогресивне значення російської держави для історії України [7; с. 580]. Тому для радянських ідеології важливим було наблизити та максимально пристосувати історію України до історії єдино-неподільної історії Росії.

Яскраво оформили цю концепцію тези ЦК КПРС "Про 300-річчя возз'єднання України з Росією у 1954 році ". Разом із наголосом на єднання там читаємо: "… Польські пани жорстоко насаджували на Україні католицизм, чинили релігійне гноблення, проводячи насильницьку політику ополячення, захоплення українських земель, глумилися з мови та культури, намагаючись духовно поневолити український народ та розірвати його зв'язки з російським народом…" [8; с. 12]. Іншими словами, поляки зображувалися такими, що перешкоджали та стояли на заваді возз'єднанню України з Росією, як двох "споконвічно єдиних народів".

Характер, методи і засоби польського проникнення на українські землі критично оцінювала і Н. Полонська-Василенко: "… польська шляхта згірдливо ставилася до всього чужого, і перед українцями постала дилема: або зректися політичного життя, або полонізуватися. Поволі польське право, мова, католицизм ширилися так, як то було в Галичині. Король дістав необмежене право роздавати землі, і цим широко користалися поляки [9; с. 457].

Поштовхом до освоєння українських земель історіяя вважала насамперед економічну ситуацію того часу, на яку впливали і політичні чинники: "… в Польщі давно вже вичерпано було вільні землі, а в зв'язку з загальною економічною кон'юнктурою в Європі збільшився попит на збіжжя, і сільське господарство стало прибутковим. Це викликало бажання побільшувати площу орної землі. Майже негайно після Люблінської унії починається широка роздача землі польським панам на Київщині, Брацлавщині, на Задніпров'ї, що славилися родючим чорноземом. В Україні з'являються величезні латифундії "королев'ят" – польських маґнатів: Замойські володіли землями від Тернополя до Паволочі, Тарновські – Уманщиною, Конецпольські мали староства Барське, Плоскіровське, Чигиринське, Корсунське, Переяславське, Гадяцьке, Миргородське. Найбільше одержали Вишневецькі – Олександр та Михайло: в 1590 р. все Посулля, що наприкінці XIX ст. охоплювало Полтавську та частину Чернігівської губерній. Землі ці були слабо залюднені, і, щоб привабити селян, в цих латифундіях встановлено "слободи", пільгові роки, від 20 до 40, протягом яких вони не платили податків і не робили панщини. Люди з усіх частин України з неймовірною швидкістю стали заселяти ті землі…" [9; с. 457–459].

Утім в історіографії знайшли місце й інші, у тому числі й альтернативні підходи до тлумачення польської колонізації українських теренів. Приміром, досить цікавою видається оцінка польської колонізації українських земель одного з найвідоміших дослідників Західної Європи Д. Бовуа. Хоча він розглядав це питання побіжно, утім давав стриману оцінку відповідного процесу, зауваживши, що на початку XVII ст. закріплюється домінування на українських землях великих землеволодінь. Цей факт Д. Бовуа пов'язував з осіданням тут польських аристократів, а саме: Фірлеїв, Замойських, Собеських, Любомирських, Конецпольских, Потоцьких, Бранницьких [10; с. 45].

Підсумовуючи вище зазначене, слід вказати на те, що розбіжності у підходах дослідників до оцінки проблеми польської колонізації українських земель лежать насамперед у площинах методологічних та ідеологічних, що, на жаль, часто не співпадало з реаліями того часу.

Література:

1. Владимирский-Буданов М. Население Юго-Западной России от половины XV в. до Люблинской унии (1569 г.) // Архив ЮЗР. – К., 1886. – Ч. 7. – Т. 2
2. Коялович М. Люблинская уния, или Последнее соединение Литовского княжества с Польским королевством на Люблинском сейме в 1569 году. – СПб., 1863.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. 5. – К., 1994 [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/hrushrus/iur502.htm
4. Антонович В.Б. Содержание актов об околичной шляхте / Акты о происхождении шляхетских родов Юго-Западной России // Архив ЮЗР. – К., 1886. – Ч. 4. – Т. 1.

5. Нариси з історії України. – Вип. 2: Гуслистий К. Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею (з XIV по 1569 р.) / Відп. ред. С. Н. Бєлоусов. Інститут історії України Академії наук УРСР. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1939. – 198 с.
6. Петровський М.Н. Історія України / С.Юшков, Л.Славін, М.Петровський, К.Гуслистий. за ред. проф. М.Н.Петровського. – Т.1.: Вид. АН УРСР, 1943.
7. Інститут історії України Національної академії наук України. Документи і матеріали. 1936–1991: У 2 кн. – Кн. 1: 1936–1947 / Відп. ред. акад. НАН України В. А. Смолій; Ред. кол. Г. В. Боряк, О. П. Реєнт, В. А. Смолій (голова); Упорядн. О. С. Рубльов, О. В. Юркова. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2011. – 630 с.
8. Тези ЦК КПРС до 300-річчя возз'єднання України з Росією. – К., 1954.
9. Полонська-Василенко Н. // Полонська-Василенко Н. Історія України. Україна під Польщею – Т. 1. – К., 1992 [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.infoukes.com/ukremb/history/POLONSKA/Part3.html
10. Бовуа Д. Російська влада та польська шляхта в Україні 1793 – 1830 рр. / переклад Зої Борисюк. – Львів: Кальварія, 2007. – 296с.

Науковий керівник: кандидат історичних наук Михайлюк Юрій Миколайович

УДК 94:625.1(477.41)

Олексій Кривопішин
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ФАСТІВСЬКОЇ ЗАЛІЗНИЦІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Україна належить до регіонів зі значним розвитком залізничного транспорту, на який припадає основна частина вантажообороту і перевезень пасажирів. Залізничний транспорт має вирішальне значення у забезпеченні економічних зв'язків як у межах України, так і в її зв'язках з іншими країнами. На нього припадає основна частина вантажообороту та перевезень пасажирів. Цей вид транспорту поєднує у собі важливі техніко-економічні показники: регулярність руху й високу швидкість перевезень, велику пропускну та провізну спроможність. На сьогоднішній день історія створення залізничного транспорту є малодослідженою темою. Вивчення окремих питань історії залізничного будівництва, становлення залізничної мережі в кінці XIX ст. дозволяє більш глибоко осмислити сучасний стан регіонального розвитку України та з'ясувати рівень досягнень транспортної галузі. Актуальним у даному аспекті залишається питання спорудження Фастівської залізничної гілки у другій половині XIX ст.

Виникнення і функціонування Фастівської залізниці було пов'язано, у першу чергу, з цукроварнями графського роду Бобринських. Цукор та інша сільськогосподарська продукція з маєтку Бобринських на станції навантаження Києво-Брестської і Харківсько-Миколаївської залізниць доставлялася гужовим транспортом, що значно ускладнювало доставку до споживача й підвищувало ціну на товар. Виконуючий обов'язки міністра шляхів сполучення Російської імперії у 1869–1871 рр. генерал-лейтенант граф В.О. Бобринський активно лобіював перед царем будівництво залізниці по землях свого маєтку. 7 липня 1869 р. він вніс, з найвищого повеління, у Комітет залізниць питання про будівництво залізниці, яка повинна прорізати трикутник між рікою Дніпро та рейковими шляхами двох залізниць: Києво-Балтської і Балто-Кременчуцької. На одержання концесії для її будівництва вже було отримано кілька пропозицій: від камер-юнкера Бенардаки; почесного громадянина Бекерса; довіреного Бельгійського заводу Кайля і К, Филь-Фель-Борги.

Комітет залізниць розглянув на засіданні лише напрямок від містечка Шпола до Балто-Елисаветградської лінії і не вирішуючи питання про продовження залізниці до Києво-Балтської лінії (тобто на Фастів), схвалив напрямок від Шполи на Новомиргород до станції Плетений-Ташлик.

У 1872 р. питання про будівництво Фастівської залізниці було піднято знову. Генерал-губернатор Південно-Західного краю князь О.М. Дондуков-Корсаков у доповідній «всеподданійшій» записці просив про якнайшвидше з'єднання Києво-Брестської залізниці від станції Фастів із Знаменсько-Миколаївською залізницею. Імператор уважно ознайомився зі змістом доповідної записки генерал-губернатора і зробив запис: «На чем остановилось».

Із представленої 30 грудня 1872 р. пояснювальної записки міністра шляхів сполучення, виявилось, що дана залізниця, як це випливає із записів у Журналі Комітету Міністрів від 18 січня 1870 р., включена до затвердженої мережі будівництва залізниць ще у 1870 р. Розпочати її будівництво планувалося найближчим часом.

30 березня 1873 р. при розгляді у Комітеті Міністрів записки міністра шляхів сполучень графа В.О. Бобринського були затверджені нові правила видачі залізничних концесій не окремим особам, як це було раніше, а акціонерним товариствам, створеним при безпосередній участі скарбниці. Після затвердження статуту запланованого до будівництва товариства, технічних умов і розціночних відомостей зпроектованої залізниці міністр шляхів сполучення за узгодженням із міністром фінансів відкрив публічну підписку на акції заснованого товариства у Державному банку із опублікуванням статуту.

Після розповсюдження акцій і виборів правління першими загальними зборами акціонерів, товариство визнавалося таким, що відбулось і почало працювати маючи у складі правління постійного урядового директора від міністерства шляхів сполучення. На нових концесійних умовах планувалось організувати чотири товариства: Оренбурзької, Привислінської, Уральської і Фастівської залізниць [5, с. 152].

20 червня 1873 р. статут Фастівської залізниці був затверджений: залізнична мережа повинна була з'єднати невелике провінційне містечко Фастів Києво-Брестської магістралі та станцію Знаменка Харківсько-Миколаївської залізниці. Підписка на акції Фастівської залізниці була оголошена 14 – 16 березня 1874 р.

Проект Фастівської залізниці підготовлено інженером шляхів сполучень бароном Ган. Її обов'язковими атрибутами були лінії телеграфу, мости, станції водопостачання, будівлі для пасажирів і службовців. Уздовж усієї Фастівської залізниці мали збудувати 10 будинків для сторожів, 10 казарм, 20 пасажирських вокзалів, серед яких два вокзали другого класу – у Фастові та Знам'янці. Вартість будівництва однієї версти залізниці оцінювалась у 43 497 руб. Один із місцевих цукрозаводчиків віддав під будівництво залізниці кілька десятин землі безоплатно, справедливо вважаючи при цьому, що перевезення пуду цукру залізницею ціною по 8 копійок, де він раніше платив 15, збереже йому 150 000 руб.

Товариство було визнано таким, що відбулося з 5 квітня 1874 р., а 14 квітня пройшли перші загальні збори акціонерів, на яких було обране Правління у складі Полякова, Варшавського, Губоніна, Кислаковського. Товариство зобов'язувалося побудувати залізницю від станції Фастів Києво-Брестської залізниці через містечко Сміла до станції Знаменка Харківсько-Миколаївської залізниці з відгалуженнями на Черкаси та Шполу. Розпочати будівельні роботи товариство зобов'язувалось упродовж шести місяців, маючи на меті закінчити будівництво за три роки. Термін, яким товариство могло володіти залізницею, був визначений у 81 рік від дня закінчення будівництва. Граф В.О. Бобринський переконав акціонерів товариства прокласти залізницю поблизу своїх цукрових заводів і побудувати гілку на Черкаси, щоб мати вихід до річкових портів. Таким чином були побудовані станція Бобрінська, названа на честь графа (тепер – станція імені Тараса Шевченка) та станція Сміла. Залізниця мала назву Фастівської, проте управління залізниці знаходилось на станції Бобрінська [3].

Навесні 1875 р. розпочали будівельні роботи. На початку вересня в районі містечка Фастів почали укладати рейки та шпали, а вже у листопаді робочі поїзди відкрили рух від Фастова до Білої Церкви. Необхідні матеріали й обладнання для рейкових шляхів і станцій придбали на великих підприємствах Росії та за кордоном: телеграфний дріт було виготовлено на заводі Ротмана в Одесі; чавунні труби для пропуску паводкової води і рейки – на заводі Крупа в Гессені (Німеччина), кріплення для труб – на заводах Тенишева та Струве.

В окремі періоди на будівництві залізниці працювало близько 2 тис. землекопів, 1,5 тис. кінних підвод, більше 500 теслярів і каменярів. Згодом з'явилися муляри, пічники, покрівельники. Для нагляду за станом здоров'я робітників і запобігання епідемій на кожній ділянці залізниці були влаштовані лазарети з медичним персоналом.

Фастівська залізниця дала поштовх до промислового розвитку Фастова. Насамперед, у місті з'явилися державні підприємства для обслуговування залізничної інфраструктури – паротягове депо, ремонтні майстерні. Фастівський вокзал і паротягове депо були зведені у 1875 – 1876 рр. за проектом архітектора В. Куликівського, автором забудови навколо залізничного вокзалу був підполковник Г. Копанський.

«…З проведенням залізниць по Південно-Західному краю, – наголошував у листі до міністерства внутрішніх справ київський, подільський і волинський генерал-губернатор 26 жовтня 1874 р., – деякі станції, особливо ті, в яких сходяться кілька ліній, набули дуже важливого значення, в них оселяються, крім службовців, різні особи, влаштовуються торгівельні заклади і мало-помалу ці станції, раніше майже зовсім безлюдні, стають досить жвавими заселеними місцевостями, котрі невдовзі можуть стати містечками чи посадами, можливо вельми значними» [4, с. 154-162].

18 листопада 1873 р. була оголошена підписка на акції Фастівської залізниці, яку планувалось будувати від ст. Фастів Києво-Брестської залізниці через Смілу до станції Знаменка Харківсько-Миколаївської залізниці з відгалуженнями на Черкаси, Шполу, а також до заводів Абази, Браницьких, Воронцова загальною протяжністю 327 верст. Основний капітал був визначений у 14 696 тис. руб. Фастівська залізниця перетинала густонаселені сільськогосподарські райони, – хлібородні та буряківничі з переробними цукровими та ливоварними заводами. У 1875 р. був укладений контракт із радником С.С. Поляковим на спорудження дороги за 10 млн. 232 тис. 847 руб. [8].

У 1873 р. правління товариства звернулося до міністра фінансів про видачу позики в 100 000 руб., необхідної для утримання адміністрації. Правління товариства Фастівської залізниці перебувало в Петербурзі, для безпосереднього керівництва роботами було створене управління по будівництву залізницею. Дорога відкрилася для руху 23 листопада 1876 р. У 1877 р. були остаточно проведені розрахунки з будівельником дороги С.С. Поляковим і усунуті недоліки. У цьому ж році дорога була оглянута урядовою комісією і правління товариства офіційно прийняло залізниці в експлуатацію від оптового будівельника [9]. Фастівська залізниця була включена в пряме пасажирське і товарне сполучення, керівництво яким здійснювалося загальними з'їздами представників російських залізниць. Дорога входила до третьої групи залізниць, з'єднавши Петербург і Ревель (Таллін, – Авт.) з портами Чорного та Азовського морів. У зв'язку з цим, а також з війною 1877 – 1878 рр. міністерством шляхів сполучення вживалися заходи щодо збільшення пропускної здатності дороги, були побудовані інші колії від Знаменки до Цветково (В'язовськ).

Найбільшою станцією Фастівської залізниці була Бобрінська, від якої відходила Черкаська гілка. Тут було збудоване основне паротягове депо та майстерні для ремонту паровозів і вагонів; для забезпечення паровозів водою були викопані спеціальні ставки. На першому етапі товариство Фастівської залізниці планувало будівництво гілки через район Новомиргород-Златопілля, однак міністр шляхів сполучення граф В.О. Бобринський домігся виконання статуту товариства, яким воно було зобов'язане прокласти колію через Смілу з правом її експлуатації до 1957 р. Граф задумав будівництво станції заздалегідь, тож назва Бобрінська уперше з'явилася на мапі 1870 р., що нині зберігається у бібліотеці імені Салтикова-Щедріна (м. Санкт-Петербург). Основний капітал товариства був визначений у 14 696 000 руб. металічних, з яких 25% (1/4) акціями з абсолютною гарантією уряду 5% прибутку і 1/10% погашення, інші облігації з такою ж гарантією уряд залишив у міністерстві фінансів за ціною 88 за 100.

Виконані за державний кошт вишукувальні роботи на трасі робили це будівництво надзвичайно привабливим з економічної точки зору – попередні підготовчі витрати були зведені до мінімуму. Будували залізницю по лівий бік річки Кам'янки, тож колія пройшла через повітове містечко Біла Церква. Власники земель, що прилягали до міста, Браницькі-Енгельгардти сприяли будівництву не тільки грішми та своїми зв'язками при царському дворі, але й безоплатно віддавали землі під залізницю. Так само вчинили землевласники Давидові – господарі Кам'янського маєтку та цукроварні. Майже без грошових компенсацій надала землі під залізничні колії міська влада Білої Церкви, Сміли, Черкас [7, с. 31-35].

Перші рейки були чавунними з крицевими стиковими накладками, шпали виготовляли на станціях Фундукліївка та Богданівка. Щоб здешевити будівництво, шпали не просочували, чим значно зменшувався термін їхнього використання; рухомий склад був вітчизняного виробництва. На залізниці застосовувалися телеграфні апарати петербурзького заводу «Сіменс і Гальске».

Станція Фундукліївка, відкрита у 1876 р. сьогодні відноситься до Одеської залізниці. Вона отримала назву на честь Івана Івановича Фундуклея – знаменитого цивільного губернатора Києва, вченого, громадського діяча, дійсного таємного радника, почесного громадянина міста. За рахунок особистих коштів І. Фундуклея вперше було вимощено каменем Андріївський спуск і створено один із фонтанів нової водопровідної системи на Хрещатику. При участі І. Фундуклея були створені та видані у 1862 р. перші фундаментальні дослідження з історичної топографії і статистики Києва – «Статистическое описание Киевской губернии».

Станції та вокзали будували з деревини. Кам'яні адміністративні та технологічні будівлі почали будувати тільки після передачі у 1897 р. Фастівської залізниці до складу Південно-Західних залізниць. Фастівська залізниця передала до складу Південно-Західних залізниць 17 пасажирських та 42 товарні паровози старої конструкції, які до того ж виявилися дуже зношеними та розбитими [2, с. 16].

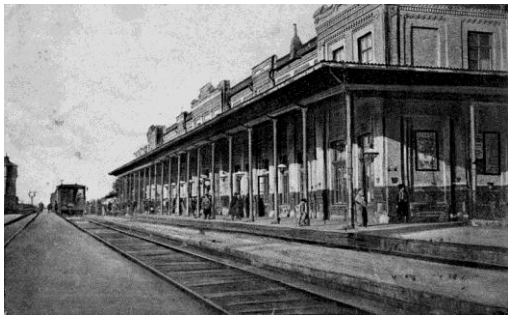

Одним із перших управляючих Фастівською залізницею був військовий інженер, полковник (пізніше – сенатор, генерал-лейтенант) Альфред Альфредович фон Вейндрих. Після катастрофи царського поїзда у 1888 р. його перевели на роботу до Міністерства шляхів сполучення головним інспектором залізниць, у1907–1908 рр. він виконує обов'язки заступника міністра шляхів сполучення. А.А. Вейндрих – ініціатор централізації розпорядження рухомим складом залізниць (у свій час цю ідею не підтримало ні Міністерство шляхів сполучення, ні Технічне залізничне товариство), автор численних наукових праць, у тому числі курсу лекцій для старших класів академії, відомий публікаціями з питань експлуатації залізниць у військових цілях актуальними для свого часу були роботи: «Примерный расчет потребного количества вагонов для воинского движения (применительно к организации в Германии, Австро-Венгрии и Франции)» (1887 р.), «Организация военно-железнодорожных штабов на коммуникационных линиях и централизованных учреждений по управлению подвижным составом в военное время» (1888 р.), «Отчет по управлению перевозками по железным дорогам в местности, пострадавшей от неурожая» (1896 р.), «Зависимость будущей войны от благоустройства военных сообщений» (1899 р.), «Международная эксплуатация рельсовой сети» (1899 р.).

А.А. Вейндрих народився 28 жовтня 1845 р., освіту отримав в Олександрівському військовому училищі та Миколаївській інженерній академії (закінчив у 1869 р.) З 1886 по 1889 рр. викладав залізничну справу в Миколаївській інженерній академії, а потім був переведений на службу до Міністерства шляхів сполучень. З 12 березня 1893 р. генерал-майор А.А. Вейндрих став членом Інженерної ради МШС; кілька разів був відряджений за кордон для вивчення питань функціонування залізниць у воєнний час. У 1908 р. призначений бути присутнім у Сенаті. Займаючи посаду заступника міністра шляхів сполучень, надав імператорові доповідь про те, що для упорядкування служби на залізницях особовий склад доріг повинен бути мілітаризований і підлеглий йому, а він сам – повинен стати членом Ради державної оборони. Доповідь цар затвердив, але після протидії кількох міністрів, – скасував.

«Колійне відомство переживало тяжкі дні, – згадував сучасник. – На залізницях лютував полковник Вейндрих. Цього чесного, але крутого німця породив князь Мещерський, указавши на нього імператорові Олександрові III, як на єдину людину, здатного розсіяти

хаос російських залізниць... Вейндрих кришив, начальники залізниць божеволіли і по Росії пронісся стогін від «вейндрихіади»... Силовий, енергійний стиль полковника прийшовся до смаку Олександрові III, він навіть збирався висунути Вейндриха на посаду міністра шляхів сполучення, і лише загальний опір столичної бюрократії, змусив царя відмовитися від свого наміру». Міністром шляхів сполучень було призначено С.Ю. Вітте.

Відзначився А.А. Вейндрих і в боротьбі зі «самарським голодом» у 1897–1898 рр. Посланий уповноваженим у постраждалі райони, він дезорганізував вантажний рух на центральних залізничних магістралях, загнав у глухий кут одинадцять тисяч вагонів із зерном для постраждалих від голоду. На заставлених вагонами шляхах намокли і стали загнивати 6,5 мілн. пудів жита і пшениці. Коли про поводження А.А Вейндриха доповіли цареві, він роздратовано заперечив: «Не говоріть про нього дурниці, це гідний офіцер».

У своїх спогадах граф С.Ю. Вітте характеризував А.А. Вейндриха як «самодура», пишучи: «...коли з'явилася думка про те, щоб призначити його (Вейндриха – Авт.), міністром шляхів сполучення, то, звичайно, усі злякалися і почали відговорювати Государя. Усі, знаючи Вейндриха, розуміли, що він не може зайняти місця міністра шляхів сполучення, а що його можна рекомендувати саме тільки на такі ролі, як поїхати, розпорядитися і т.п. Але особливо переконувати в цьому Государя не довелося, тому що, очевидно, Імператор давно мав на увазі призначити мене міністром шляхів сполучення, що і виконав, незважаючи на те, що я був директором департаменту усього один рік. Моїм призначенням був здивований увесь петербурзький світ. Я був призначений міністром шляхів сполучення на початку 1892 року» [1, с. 327-331].

З 1 серпня 1892 р. управляючим Фастівською залізницею було обрано дійсного статського радника Погорелка Миколу Костянтиновича. З 14 січня 1902 р. зайняв посаду управляючого Києво-Полтавською залізницею; з 12 серпня 1909 р. призначений на посаду інспектора Інспекції по контролю за будівництвом на Московсько-Києво-Вороніжській залізниці залізничної лінії Бахмач – Одеса; контролював будівництво залізничних ліній Новоселиця-Чернігів-Київ і Вересоч-Прилуки.

З 1894 р. правління Фастівської залізниці очолив представник відомої династії «залізничних королів» Полякових – Лазар Якович Поляков, який закінчивши у 1875 р. інститут інженерів шляхів сполучень, одержав звання цивільного інженера, був зарахований у відомство Міністерства шляхів сполучень і відряджений у товариство Фастівської залізниці. Два роки працював на її будівництві, а в липні 1877 р. був переведений у розпорядження будівельника військових залізниць; брав участь у прокладці нових гілок Бендеро-Галацької залізниці. У 1879 – 1883 рр. Л. Я. Поляков служив у Київській підкомісії, яка досліджувала будівництво залізниць, у 1884 р. працював у товаристві Курсько-Харківсько-Азовської залізниці. З 1884 по 1894 рр. – директор правління товариства Козлово-Вороніжсько-Ростовської [6].

Отже, Фастівська залізниця, сполучаючи між собою рейковими шляхами цукроварні райони, мала вирішальне економічне значення у забезпеченні транспортних зв'язків між Києво-Брестською і Харківсько-Миколаївською залізницями для вивозу цукру. Для керівництва Фастівською залізницею міністерство шляхів сполучень призначало досвідчених, високо професіональних працівників.

Джерела та література:

1. Витте С.Ю. Воспоминания и мемуары / С.Ю. Витте. – Т. 3. – М.; Минск: АСТ/Хорвест, 2002.
2. Вестник Юго-Западных железных дорог, № 29.
3. Дело по вопросу образования общества Фастовской железной дороги. – Российский государственный исторический архив. – Ф. 445. – Оп. 1. – Дело 6.
4. Кравченко Н.М. Фастівщина: сторінки історії (від давнини до 20-х років XX століття) / Н.М. Кравченко, Л.Г. Чигорська, Т.В. Неліна. – Фастів: Фастівський державний краєзнавчий музей, 2004.
5. Краткий исторический очерк развития и деятельности ведомства путей сообщения за сто лет его существования (1798-1898 гг.). – СПб., 1898.
6. Лапин В.П. Всеукраинская транспортная газета «Магистраль» от 26 сентября 2008, № 35.
7. Линюк Ю.С. Сторінки історії Одеської залізниці 1865-2005 / Ю.С. Линюк. – Одеса: Аспринт, 2005.
8. Российский государственный исторический архив. – Ф. 445. – Оп. 1. – Дело 20. – Ед. хр. 17.
9. Российский государственный исторический архив. – Ф. 445. – Оп. 1. – Ед. хр. 803-804; 1027.

УДК 94 (498.7) "18"

Сніжана Кузьміна
(Ізмаїл, Україна)

ЧИСЕЛЬНІСТЬ І РОЗМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ БЕССАРАБІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

З-поміж інших українських регіонів національний склад Бессарабії (південь Одеської та східна частина Черновецької областей) завжди відрізнявся своєю різноманітністю. Формування та становлення поліетнічної структури населення цього краю - багатогранний та складний процес, який тривав багато століть. Досить цікавою з наукової точки зору є перша половина XIX ст. – час зародження та трансформації етносоціальної структури бессарабського суспільства. Саме в цей період регіон починає розвиватися в нових для себе соціально-економічних і політичних умовах, що в значній мірі вплинуло на характер його подальшого розвитку. Вивченням етнічної історії Бессарабії займався ряд вітчизняних і зарубіжних дослідників, однак їх увага приділялася окремому колу питань. Пряме відношення до нашої теми мають праці дореволюційних учених: О. І. Защука [2], А. О. Скальковського [8], П. Кеппена [9]. Значний вклад у подальше дослідження демографії бессарабського краю зроблено молдавськими вченими В. С. Зеленчуком [5], І. Г. Будаком і Я. С. Гросулом [1], а також російським (радянським) дослідником В. М. Кабузаном [4]. Цікаві дані, з означеної проблеми, знаходимо на сторінках роботи сучасної вітчизняної дослідниці О. А. Бачинської, предметом спеціального дослідження якої були українці [7].

Мета даної статті – прослідити динаміку чисельності бессарабського населення, визначити місця його компактного проживання.

Після входження в 1812 р. до складу Російської імперії в етносоціальному розвитку Бессарабії відбуваються кардинальні зміни. На початку XIX ст. цей край являв собою малозаселену територію. За різними даними тут проживало близько 240 тис. осіб, переважна більшість із яких у північних повітах (Хотинському, Сорокському та Бєльському). Однак вже в перші роки після приєднання починається інтенсивне заселення регіону різними народами: молдаванами, українцями, росіянами, болгарами, гагаузами, німцями, євреями, циганами та ін. Увагу переселенців привертали не тільки вигідне природно-географічне положення краю, а також ряд тих пільг, які вони отримували в разі оселення на бессарабських землях: звільнення на ряд років від сплати податків і виконання повинностей, надання матеріальної допомоги та земельного наділу, право на вільне сповідування своїх релігійних поглядів тощо.

Заселення Бессарабії відбувалося декількома шляхами: повернення назад із Запрутської Молдавії корінних жителів, стихійні переселення кріпосних українських і російських селян, а також цілеспрямована урядова колонізація краю державними селянами, козаками та іноземними переселенцями [1; с. 52-53].

Всі ці фактори позитивно вплинули на ріст чисельності населення краю та формування його поліетнічної структури. Так, у 1816 р., за даними російського дослідника О. І. Защука, в Бессарабії проживало вже 461,6 тис. чол. Протягом 1816-1817 рр. із регіону на територію Молдавських князівств рятуючись від злиднів втекло 3 тис. молдавських і болгарських родин. Внаслідок чого протягом наступних трьох років чисельність населення скоротилася більше ніж на 50 тис. чол. Крім того в 1819 р. році царський уряд призупиняє іноземну колонізацію. В 1823 р. за рахунок переселення українських і російських селян чисельність бессарабського населення знову зростає до 550 тис. чол. Але епідемії чуми та холери, що лютували в краї протягом 1823-1828 рр. забрали життя близько 140 тис. осіб.

Після чергової російсько-турецької війни 1828-1829 рр. чисельність населення Бессарабії неспинно росте. Саме в цей період відбувається інтенсивне заселення краю задунайськими переселенцями, в переважній більшості болгарами та гагаузами. В 1830 р. тут проживало вже 469,783 чол., у 1843 р. - 785,175, а в 1856 р. вже 990,274 особи [2; с. 494-498].

Дещо інші цифри приводить молдавський вчений Я. С. Гросул. Так, згідно з підрахунками історика в 1817 р. у Бессарабії проживало близько 465 тис. чол., у 1834 р. – 784,6 тис., у кінці 50-х рр. XIX ст. тут нараховувалося 903 817 жителів, без урахування тих

128 тис. чол., які проживали на землях, що в 1856 р. відійшли до Молдавського князівства (Ізмаїльський та частина Кагульського повіту) [3; с. 54].

Приведені дослідниками дані не співпадають, однак на їх основі можна виділити загальні особливості динаміки росту чисельності населення Бессарабської області протягом всього досліджуваного періоду. Так, найбільший приріст населення спостерігається з 1812 по 1816 рр. – 221, 6 тис. чол., а також протягом 30-х-40-х рр., коли населення регіону виросло більше ніж на 315,3 тис. чол. У цілому трохи більше ніж за 40 років (1812-1856 рр.) населення краю виросло більше ніж на 750 тис. осіб. З 1817 р. по 1834 р. Бессарабія виходить на перше місце по темпам приросту населення серед усіх губерній та областей Російської імперії. З 30-х по 50-ті рр. XIX ст. кількість бессарабських жителів, по нашим підрахункам, збільшилося більше ніж у 2 рази. За даними російського дослідника В. М. Кабузана - на 32,3%, а з 1851 р. по 1858 р. - на 14,8% [4; с. 147].

Найбільш заселеними були Хотинський та Кишинівський повіти. Так, якщо протягом всієї першої половини XIX ст. чисельність бессарабського населення в цілому зросла більше ніж у 4 рази, то в Хотинському повіті – в 10,4 рази. Саме цей повіт був тісно пов'язаний із сусідніми українськими областями – Буковиною, Галичиною та Поділлям із яких на його територію був направлений основний потік мігрантів.

В цей час швидкими темпами зростає чисельність населення південних повітів регіону (Акерманського, Бендерського та Ізмаїльського). Однак не дивлячись на те, що показники природного приросту населення на півдні були досить високими, в порівнянні з загальною чисельністю проживаючого в них населення, вони все ж таки уступали північним районам. Наприклад, у 50-х рр. у Хотинському повіті нараховувалося 160,5 тис. чол., у Бендерському – 111 тис. [5; с. 100].

В першій половині XIX ст. Бессарабія мала чітко виражену поліетнічну структуру населення. Не зважаючи на те, що в 30-х рр. перехід молдаван із турецьких території було обмежено, їх чисельність у краї неспинно росте. Так, в 1835 р. на території всієї області нараховувалося близько 411 тис. осіб молдавської національності, в 1858 р. цей показник збільшується до 570,7 тис. чол., які складали 53,2% від загальної кількості мешканців області, т. т. в етнічній структурі населення вони займали перше місце. Ареалом їх розселення були Оргіївський, Хотинський, Бєльський, Кишинівський, Сорокський та Бендерський повіти [6; с. 22].

Наступною найчисельнішою етнічною групою Бессарабії були українці. Більшість із них проживала в Хотинському та Акерманському повітах. Крім того, значна їх частка осіла в Ізмаїльському, Сорокському та Бендерському повітах. Внаслідок постійних міграцій чисельність і питома вага українців постійно зростає. В 1817 р. у краї проживало близько 30 тис. українців. Визначити ж точну чисельність українського населення на кінець досліджуваного періоду досить важко. Дані щодо цієї групи населення доволі суперечливі. Так, О. І. Защук вказував, що в цей період тут проживало 126 тис. українців. Ці дані повторюються й молдавським дослідником В. С. Зеленчуком. Історик також відмічав, що на той момент в етнічній структурі населення вони складали 13,4%. Більш високу цифру вказує В. М. Кабузан. За підрахунками російського вченого в краї проживало 202,8 тис. українців, питома вага яких складала 18,9% від загальної кількості мешканців. Враховуючи масштаби міграцій українців у Бессарабію, ці дані, на нашу думку, найбільше відображають тогочасну реальність [7; с. 103].

Росіяни проживали на території всієї Бессарабської області, однак найбільше представників цієї групи населення було в Кишиневі, Ізмаїлі, Бендерах і Акермані. Відомості щодо загальної чисельності росіян у краї знаходимо в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. За їх підрахунками чисельність російськомовного населення в регіоні в середині XIX ст. коливалася від 40 до 60 тис. чол.

Південні райони Бессарабії були місцем проживання задунайських переселенців. Болгари та гагаузи оселялися переважно в степах Буджаку, неподалік від міст Ізмаїл, Кілія, Акерман і Рені. На початку XIX ст. у краї проживало вже близько 8,5 тис. болгар і гагаузів. У 1821 р. у болгарських округах нараховувалося вже 38 тис. осіб із них болгар - 24 тис. У 1837 р. тут проживало вже близько 58 тис. представників цього народу. До кінця досліджуваного періоду населення болгарських колоній, за даними історика А. О. Скальковського, збільшилося до 87,8 тис. осіб із них болгар близько 73 тис. [8; с. 39]. Російський дослідник П. Кеппен приводить дещо інші відомості. За його підрахунками в цей час у Бессарабії проживало 69 525 болгар із них більше третини або 21 525 чол. були гагаузами [9; с. 25-26]. Більш ймовірна цифра представлена М. В. Кабузаном – 77,7 тис. болгар, які складали 7,2% від усіх жителів краю. В цілому протягом всього досліджуваного періоду чисельність болгарського та гагаузького населення зросла в середньому в 8,6 разів.

Німецькі колоністи селилися спочатку в Акерманському повіті, однак потім територія зайнята німцями ввійшла до складу Бендерського повіту. В 1815 р. у Бессарабії проживає близько 7,6 тис. осіб німецької національності, до 1841 р. їх чисельність зросла практично в 2 рази – більше 15 тис. осіб. У середині XIX ст. в трьох колоністських округах проживало вже більше 24 тис. німців, питома вага яких становила 2,3% [10; с. 437].

Єврейське населення головним чином було сконцентроване в Хотині, Кишиневі та в північних районах краю. З 1835 р. Бессарабська область увійшла в рису єврейської осілості. З цього часу чисельність євреїв тут неспинно росте. В 1818 р. на бессарабських землях проживало близько 20 тис. євреїв, у 1847 р. їх чисельність зростає майже в 2,5 рази й становить близько 49 тис. чол. У 50-х рр. ця цифра збільшується до 80 тис. чол., які складали 7,8% від усіх жителів регіону [11; с. 105].

Циганське населення Бессарабії поділялося на дві категорії: кріпосних і державних. Визначити загальну кількість циган, які проживали в краї досить проблематично. Цей народ відрізнявся своїм кочовим способом життя, нерідко його представники уникали офіційної статистики, а також самовільно тікали за кордон. У 1813 р. у краї проживала 221 родина державних циган, у 1839 р. їх чисельність збільшується - 1 135 сімей. В цьому ж році згідно з урядовим наказом усі державні цигани були зараховані до Дунайського війська. На початку 50-х рр. їх питома вага там становила близько 22,7% або 2 724 особи. Згідно з IX ревізією (1851 р.) в Бессарабії проживало чоловічої статі 1 375 дворових кріпосних циган, 2 506 поселених кріпосних циган та 17 міських жителів. У 1858 р. тут числиться - 5 459 кріпосних і 5 615 державних циган. Всього 11 074 чол. За іншими даними - 14,5 тис. осіб, які складали 1,5% від усіх жителів області. Циганське населення проживало в основному в Акерманському та Хотинському повітах [12; с. 437].

Отже, протягом всього досліджуваного періоду Бессарабія заселялася представниками різних народів. Це в значній мірі вплинуло на ріст чисельності населення регіону та формування його поліетнічної структури. Основні міграційні потоки були направлені на південь, а також у Кишинівський та Хотинський повіти. Протягом всієї першої половини XIX ст. молдавани в етнічній структурі населення краю займали перше місце. На другу після них сходинку виходили українці. Бессарабське населення проживало на території всього регіону, однак найбільш заселеними були його північні та центральні повіти.

Література:

1. Будак И. Г. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861) / И. Г. Будак, Я. С. Гросул. – Кишинев: Карта молдавенескэ, 1967. – 399 с.
2. Защук А. Этнография и статистика Бессарабской области / Александр Иосифович Защук // Записки одесского общества истории и древностей. – 1863. - Т. V. – С. 491-594.
3. Будак І. Г., Гросул Я. С. Вказ. праця. – С. 54.
4. Кабузан В. М. Украинцы в мире / Владимир Максимович. – М.: Наука, 2006. – 658 с.
5. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. / Валентин Степанович Зеленчук. – Кишинев: Штиинца, 1979. – 287 с.
6. Комунальна установа «Ізмаїльський архів». – Ф. 56. – Оп. 1. – Спр. 532. – Переписка с правлением Измаильского центрального карантина о порядке приёма переселенцев из-за границы. – Арк. 22.
7. Бачинська О. А. Українське населення Придунайських земель XVIII -початок XX ст. / Олена Анатоліївна Бачинська. – Одеса: Астропринт, 2002. – 328 с.
8. Скальковский А. А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае / Аппалон Александрович Скальковский. – Одесса: типография Т. Неймана и Ко., 1848. – 156 с.
9. Кеппен П. Девятая ревизия: исследование о числе жителей в Российской империи в 1851 г. / Пётр Кеппен. – Санкт-Петербург: типография Имперской Академии наук, 1857. – 298 с.

10. Кабузан В. М. Вказ. праця. – С. 437.
11. Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т. XI. -Бессарабская область. – Санкт-Петербург: типография Департамента Генерального Штаба, 1849. – 339 с.
12. Кабузан В. М. Вказ. праця. – С. 437.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Лебеденко Олександр Михайлович

УДК 94(420):303.446.4 "1750/1800

Анастасія Легкоступ
(Донецьк, Україна)

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ПИТАННЯ ВПЛИВУ ІДЕЙ АНГЛІЙСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА НА ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ АНГЛІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ст.

Історіографію дослідження варто розділити за проблемним принципом. Дослідження, що стосуються загального розвитку Британії часів Просвітництва характеризуються охопленням у невеликому обсязі великої кількості проблем, що звісно впливає на якість та достатність інформації з кожного конкретного питання. Однак в цьому напрямку історіографічного матеріалу можна виокремити певні групи, серед яких: роботи, пов'язані з визначенням термінології (Велика радянська енциклопедія, Радянська історична енциклопедія [28; с. 106]); праці, присвячені історії Нового часу (Н. Кареєв, Ф.Бродель, Р.Осборн [6; 25]); дослідження з історії Англії та Шотландії (Д.Р.Грін, А.Л.Мортон, К.Деніел, П.В.Н.Майєрс, У.Е.Г.Леккі, Дж.Маккі, Г.І.Звєрєва [10; 11; 41; 38; 12]); а також історії англійського Просвітництва (Н.М.Мещерякова [24; 26]) та роботи з питань вивчення історії Британської держави (В.В.Согрін, Г.І.Звєрєва, А.П.Репіна [30; 12]).

Інший напрям літератури включає в себе роботи, присвячені аналізу переходу від феодалізму до буржуазного суспільства. Вони освітлюють загальні тенденції, присутні країнам під час заміни феодальних порядків на капіталістичний устрій. Тут виокремлюється своєю всеохопленістю праця "Розклад феодалізму та генеза капіталізму у Західній Європі в XVI ст. – останній третині XVIII ст." та роботи М.А.Барга [4; 28].

Наступний напрям включає праці, присвячені вивченню витоків економічних ідей Просвітництва. Дослідження, присвячені окремо лише питанню витоків, характерні переважно для представників закордонної, а не вітчизняної історіографії. Однак навіть і вони досліджують головним чином витоки взагалі ідей Просвітництва, а не конкретно економічних. Цей напрям історіографії можна розподілити на наступні групи: роботи з розгляду питань впливу наукової революції (Т.Кун, Р.Б.Шер [17; 45]) та праці, що стосуються впливу державного законодавства на появу та розвиток економічних ідей Просвітництва (Н.А.Алексєєв, Л.Д.Кейр, Т.Е.Мей [2; 39]). Окремо стоїть дисертація Красюк О.С. [16], в якій йдеться про те, якою мірою ідеї Просвітництва були запозичені з творів античних мислителів.

Праці, що знайомлять з ідеями англійських просвітників в сфері економіки займають величезну частину історіографічного матеріалу. В цих дослідженнях надається інформація про різноманітні аспекти економічних ідей просвітників, тому виокремлюємо декілька груп робіт, як це вже було зроблено з попередніми напрямками історіографічного матеріалу. В ці групи входять: роботи, що стосуються всіх ідей просвітників (Г.Майер, Р.Ю.Віппер [21; 7]); праці з економічної думки світу (А.В.Анікін, Е.М.Майбурд [3; 20]); дослідження життя та ідей Д. Юма, А. Фергюсона та А. Сміта (І.С.Нарський, М.А.Абрамов, Д.Кеттлер, Л.І.Абалкін, С.Дюгалд, К.Р.Фей, Л.Хілл [1; 33; 34; 35]); книги про ідеї підприємництва та вільної торгівлі (В.Лібкнехт, М.Е.Горожанкіна, Е.І.Крихтін, Л.Брентано, О.Л.Грідасов [8; 9]). Серед подібних праць оригінальністю викладення матеріалу шляхом окреслення особливостей теоретичного осмислення ідеї громадянського суспільства вченими різних періодів, в тому числі й другої половини XVIII ст., виділяється дослідження українського вченого Карася А. "Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях" [14].

В роботах, що присвячені вивченню окремих аспектів економічного життя англійців другої половини XVIII ст. теж можна виокремити декілька груп літератури. Адже в основі своїй вони розглядають розвиток економічного життя Англії другої половини XVIII ст. та роль просвітників в ньому. Це: роботи про економічну історію Британії (А.А.Ткаченко, А.Редфорд, Б.Ленман, К.Мор [43; 37; 40]); праці з історії промислового перевороту (П.Манту, А.Тойнбі, Е.Л.Джонс, В.М.Лавровський, Е.В.Миронова, Дж.Рул [22; 19; 44]); дослідження державної політики в цей період (А.Л.Єгоров [13]); роботи про розвиток соціального життя (Д.М.Тревельян, Р.Портер, Г.Грехем, Е.І.Валліч, Дж.Рюде, П.Кларк, Ю.Кучинський, Дж.Кеннон [31; 42; 29; 15; 18; 32]).

Отже, аналіз наукової літератури з питання впливу англійського Просвітництва на економічне життя Англії другої половини XVIII ст. свідчить, що ця проблема ще не була предметом спеціального дослідження, хоча попередниками здійснено вагому роботу в напрямку вивчення англійського Просвітництва в цілому, а також окремих його питань. Це дає підстави для здійснення поглибленого дослідження.

Література:

1. Абрамов М. А. Читаем Фергюсона… / Абрамов М. А. - М. : РОССПЭН, 2000. – 30 с.
2. Алексеев Н. А. Палата Лордов Британского парламента: От суда Короля Эгберта до революции Премьера Т. Блэра (825 – 2003). / Алексеев Н. А. – М. : изд-во ВЕК, 2003. – 432 с.
3. Аникин А. В. Юность науки. Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. / Аникин А. В. – М. : Политиздат, 1985. – 367 с.
4. Барг М. А. Великие социальные революции XVII – XVIII веков. / Барг М. А., Черняк Е. Б. – М. : Наука, 1989. – 256 с.
5. Брентано Л. История развития народного хозяйства Англии: в 3 т. / Брентано Л. ; [пер. с нем С.Т. Вольского]. – М., Л. : Госиздат, 1939. – 518 с. – (Т. 3.).
6. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV- XVIII вв. : в 3 т. / Бродель Ф. ; [пер. с фр. Л. Е. Куббеля]. – М. : Прогресс, 1986 – 1990. Т. 1. – 1986 – 624 с. ; Т. 2. – 1988 – 632 с. ; Т. 3. – 1990 – 680 с.
7. Виппер Р. Ю. Общественные учения и исторические теории XVIII и XIX вв. / Виппер Р. Ю. – М. : типо - литография т-ва И. Н. Кушнеревъ и К., 1913. – 210 с.
8. Горожанкина М. Е. Экономические теории и школы. События. Имена. Идеи. / Горожанкина М. Е., Крыхтин Е. И. – Донецк : ДонДГУЭТ, 2001. – 198 с.
9. Гридасов О. Л. А. Смит о меркантилизме, свободе торговли и колониях. / О. Л. Гридасов // Новая и новейшая история : Межвуз. сб. — Саратов, 1997. - Вып. 16. - С. 52 - 61.
10. Грин Д. Р. История английского народа : в 4 т. / Грин Д. Р. – М. : Тип. лит. В. О. Рихтер, 1892. – 424 с. – (т. 4.).
11. Дэниел К. Англия: история страны. / Дэниел К. ; [пер. с англ.] – М. : Эксмо; СПб. : Мидгард, 2007. – 480 с. - (Биографии великих стран).
12. Зверева Г. И. История Шотландии. / Зверева Г. И. – М. : Высш. шк., 1987. – 208 с.
13. Егоров А. Л. Экономическая политика Уильяма Питта Младшего накануне Французской буржуазной революции конца XVIII в. / А. Л. Егоров // Из истории экономической политики европейских капиталистических государств в новое и новейшее время. — Ростов-на-Дону, 1987. — С. 4 — 14.
14. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. / Карась А. – К., Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 520 с.
15. Кларк П. Время, пространство и социальный диалог: социальные изменения в британских городах в XVIII в. / П. Кларк // Социальная история-1997. - М., 1998. - С 265 – 284.
16. Красюк Е. С. Влияние античности на историческую мысль английского Просвещения : дис. ... канд. ист. наук : 07. 00. 02 / Красюк Е. С. – Донецк, 2004. – 240 с.
17. Кун Т. Структура научных революций. / Кун Т. ; [пер. с англ. И. З. Налетова]. – М. : Прогресс, 1975. – 288 с.

18. Кучинский Ю. История условий труда в Великобритании и Британской империи. / Кучинский Ю. ; [пер. с англ. Б. Н. Мандельцвейга]. – М. : Госиздат Иностранной литературы, 1948. – 428 с.
19. Лавровский В. М. Исследование по аграрной истории Англии XVII – XIX вв. / Лавровский В. М. – М. : Наука, 1966. – 256 с.
20. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. / Майбурд Е. М. – М. : изд-во «Дело», ВИТА – ПРЕСС, 1996. – 344 с.
21. Майер Г. Очерк общественно-экономических учений: с древнейших времен до второй половины XIX века. / Майер Г. – Спб. : Типография И. Н. Скороходова, 1905. – 114 с.
22. Манту П. Промышленная революция XVIII столетия в Англии. / Манту П. – М. : Соцэкгиз, 1937. – 440 с.
23. Мир Адама Смита. // Исследование о природе и причинах богатства народов. / Смит А. ; [отв. ред. Л. И. Абалкин]. – М. : Наука, 1993 – 572 с.
24. Общественно – политическая мысль европейского Просвещения. / [под ред. Н. М. Мещеряковой]. – М. : Университет, 2002. – 384 с.
25. Осборн Р. Цивилизация: Новая история Западного мира. / Осборн Р. ; [пер. с англ. М. Колопотина]. – М. : АСТ, ХРАНИТЕЛЬ, 2008. – 764 с.
26. Просветительское движение в Англии. / [под ред. Н. М. Мещеряковой]. – М. : изд-во Моск. ун-та, 1991. – 445 с.
27. Просвещение в Англии // Большая Советская Энциклопедия / [гл. ред. А. М. Прохоров]. - М. : изд-во Советская Энциклопедия, 1975. – С. 106. – (Т. 21.).
28. Разложение феодализма и генезис капитализма в западной Европе в XVI в. - последней трети XVIII в. [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://www.ref.by.
29. Рюде Дж. Народные низы в истории 1730 – 1848. / Рюде Дж. – М. : Прогресс, 1984. – 320 с.
30. Согрин В. В. Современная историография Великобритании. / Согрин В. В., Зверева Г. И., Репина А. П. – М.: Наука, 1991. – 232 с.
31. Тревельян Д. М. Социальная история Англии : Обзор шести столетий от Чосера до королевы Виктории. / Тревельян Д. М. ; [пер. с англ. А. А. Крушинской, К. Н. Татариновой]. – Смоленськ : Русич, 2007. – 624 с. – (Популярная историческая библиотека).
32. Cannon J. Aristocratic century. The peerage of eighteenth-century England. / Cannon J. – Cambridge : Cambridge univ. press, 1984. - 193 p.
33. Fay C. Adam Smith and the Scotland of his day. / Fay C. – Cambridge : Cambridge univ. press, 1956. - 174 p.
34. Fay C. R. Great Britain from Adam Smith to the Present day : An Economic and social survey. / Fay C. R. — London, New York, Toronto : Longmans, Green and Co, 1946. - 482 p.
35. Hill L. Two Eighteenth Century Visions of the New Civil Society : Adam Smith and Adam Ferguson on the Effects of Modernity. [On-line resource] / Hill L. // Access mode : http://www.fff.org.
36. Jones E. L. Agriculture and industrial revolution. / Jones E. L. – Oxford : Blackwell, 1974. - 233 p.
37. Lenman B. Integration, enlightenment, and industrialization : Scotland, 1746-1832. / Lenman B. – London : Arnold, 1981. – 186 p.
38. Mackie J. D. A History of Scotland. / Mackie J. D. – London : Penguin Books, 1978. – 416 p.
39. May T. E. The Constitutional History of England since the accession of George the third. 1760 — 1860 : in 3 vol. / May T. E. — London : Longmans, Green and Co, 1875.- 452 p. – (Vol. II.).
40. More C. The industrial age : Economy and society in Britain, 1750 - 1985. / More C. - London, New York : Longman, 1989. – 449 p
41. Myers P. V. N. Mediaeval and Modern History. / Myers P. V. N. – Boston, New York, Chicago, London : Ginn and Company, 1885. – 751 p.
42. Porter R. English society in the eighteenth century. / Porter R. — London : Penguin books, 1990. – 420 p.
43. Redford A. The economic history of England. / Redford A. — London : Longman, 1960. – 244 p.
44. Rule J. The experience of labour in eighteenth-century industry. / Rule J. – London : Croom Helm, 1981. – 227 p.
45. Sher R. B. Church and university in the Scottish enlightenment : The moderate leterati of Edinburgh. / Sher R. B. – Edinburgh : Univ. press, 1985. – 390 p.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Єрхов Г.П.

Тетяна Логвинюк
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ЖУРНАЛ «НАУКА І СУСПІЛЬСТВО» – ПРОВІДНИК ПОЛІТИЧНИХ І НАУКОВИХ ЗНАНЬ, ПРОПАГАНДИСТ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОГО МАТЕРІАЛІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

У своєму становленні і розвитку журнал «Наука і суспільство» пройшов ряд етапів, які відрізняються масштабами і глибиною поставлених завдань. Вони залежали від багатьох факторів, зокрема, наявності професійних журналістських кадрів, обсягів фінансування, впливу політичних та ідеологічних чинників. Видання було соціально-культурним феноменом тоталітарного суспільства, на формування його тематики, змісту публікацій впливали партійні директиви, політична цензура, ідеологічна пропаганда радянської доби.

Умови соціально-економічного розвитку УСРР вимагали від громадян радянської держави напруження всіх сил, щоб відродити господарство країни, підняти культуру і забезпечити міжнародний вплив. Якщо звернути увагу на першу обкладинку журналу, то на передньому плані стилізований малюнок робітника, який лівою рукою спирається на кайло, а в правій високо тримає запалену шахтарську лампу, що освітлює попереду шлях йому й селянинові з традиційним пшеничним снопом під пахвою. Удалині перед ними – шахта й хлібні лани... Тут же короткий зміст тижневика, де редакція сповіщає про вихід нового видання та перший випуск політичних і економічних новин за тиждень [1, с. 1].

Малюнок, за задумом засновників журналу, повинен був свідчити про те, що робітникові й селянинові ці знання були потрібні так само, як столяру – рубанок, як шевцеві – шило. Робітник – це господар держави, і щоб бути добрим господарем, він повинен мати відповідні знання для господарювання. Щоб виробляти продукцію, найефективніше працювати на виробництві, робітники і селяни повинні були систематично збагачувати себе новими технічними знаннями. Одночасно партійні органи через систему пропаганди «просвітлювати мізки» робітників і селян Радянської України дозованою інформацією про хід як економічного, так і політичного життя Радянського Союзу, міжнародні події. Для висвітлення життя на фабриках, заводах і в селі, досвіду роботи трудових колективів, писалося у вступній статті «Від редакції», «…ми й видумали видавати щотижневого науково-популярного журналу «Знаття» для робітників і селян» [1; с. 1] для здійснення комуністичної пропаганди в галузі науки і техніки.

З перших років свого існування журнал «Наука і суспільство» був двомовним, виходив у світ українською і російською мовами [2; с. 1]. Поряд з інформацією про будівництво нових заводів, мостів, шляхопроводів журнал висвітлював актуальні питання вітчизняної медицини, досягнення Академії наук СРСР, освоєння космосу та інші здобутки науково-технічного прогресу, розгортається дискусія про післявоєнну відбудову. Серед авторів видання того часу, були такі відомі вчені як Б. Патон (мостобудування); С. Всехсвятський, М. Барабашов, Ш. Горделадзе, В. Цесевич, А. Яковкін (освоєння космосу); академік О. Палладін, В. Філатов (медицина) і багато інших.

Журнал «Наука і суспільство» Всесоюзного Товариства для поширення політичних та наукових знань (підконтрольне в повсякденній роботі ЦК ВКП(б)), за час свого існування посіло відповідне місце в тій ідеологічній роботі, яку монопольно проводила правляча партія в радянському суспільстві. Пропаганді політичних та наукових знань, відводилася важлива роль у тогочасній системі комуністичного виховання трудящих. Саме тому за рішенням ЦК ВКП(б) з квітня 1951 р. було продовжено видання ілюстрованого науково-популярного журналу «Наука і життя» (так у перші чотирнадцять років, починаючи з 1951 р., називався журнал «Наука і суспільство»). В 1965 р., з метою аби не копіювати московський журнал «Наука и жизнь», український журнал став називатися «Наука і суспільство» – органу Товариства для поширення політичних і наукових знань Української РСР. Таке рішення мало підтвердити тезу

Й. Сталіна про те, що всіх робітників і селян слід зробити культурними й освіченими [3; с. 1 – 3], звичайно, в рамках панівної марксистсько-ленінської ідеології.

Одним з головних напрямів журналу була роль науки у створенні нової техніки й технології, у розвитку народного господарства країни. У редакційних портфелях були статті про нове в телефонному й радіозв'язку, нові засоби автотранспорту (як легкового, так і великовантажного), нові кораблі, атомні електростанції, літаки, локомотиви. Традиційною залишалася рубрика «XX століття; майбутнє наук»; де регулярно, як і завжди, публікувалися матеріали про освоєння космосу, пізнання світобудови, репортажі з найбільших науково-технічних центрів республіки й країни.

Безумовно, редакції й редколегії журналу було над чим працювати, щоб далі підвищувати науково-популярний рівень статей, поглиблювати й «осучаснювати» їх тематику, поліпшувати оформлення номерів [4; с. 46].

За 1960-ті р. громадянська ініціатива породила нові, найрізноманітніші форми поширення політичних і наукових знань у масах. Поряд із лекціями широкого розповсюдження набули народні університети, школи передового досвіду, усні журнали, тематичні вечори, дні науки і техніки, дні спеціалістів, молодіжні клуби, вечори трудової слави, диспути, теоретичні, економічні, технічні та інші конференції, недільні читання, лекторії для жінок, молоді, батьків, вечори обміну досвідом новаторів виробництва, переможців і членів бригад комуністичної праці та багато інших. Про це, зокрема, йшлося в журнальній статті «Приклади, гідні наслідування» [5; с. 56].

Помітні успіхи відзначалися в біохімії нервової системи і м'язів, у дослідженні структури і функцій білків.

Як зазначалося вище, ідейний зміст щомісячника «Наука і суспільство» визначався партійним органом, контролювався політичною цензурою. Саме тому в тематичних планах видання головна увага приділялася пропаганді партійних рішень, зокрема пленумів і з'їздів КПРС, висвітленню досягнень радянської науки в пізнанні людини, розширенні її психофізіологічних можливостей, адаптації до умов, що виникли під дією науково-технічної революції.

Цю роботу редакція вела за такими головними напрямами: висвітлення здобутків наукових колективів у галузі природничих і суспільних наук у їх тісному зв'язку з практикою народногосподарського будівництва. Було опубліковано статті про актуальні проблеми фізики, економічного розвитку, управління сільськогосподарським виробництвом, його інтенсифікацію тощо.

Як бачимо, заснування і діяльність журналу «Наука і суспільство» визначалися партійними документами, а його зміст залежав від політичних змін у країні, викликів НТР та проявів ідеологічного протистояння, змагання двох протилежних світових систем, боротьби з релігією за утвердження радянського способу життя.

Отже, можна відзначити, що журнал «Наука і суспільство» став провідником політичних і наукових знань, пропагандистом природничо-наукового матеріалістичного світогляду, висвітлював досягнення вітчизняної науки і техніки, друкував кращі публічні лекції, методичні поради на допомогу лекторам, рецензії на книги і брошури [6; арк. 6]. Водночас, враховуючи ідеологічні парадигми радянської доби, друковане видання надавало перевагу пропаганді відкриттів саме вітчизняної, соціалістичної науки. У повідомленнях, кореспонденціях, статтях переважала інформація про здобутки в розвитку радіотехніки, електрозварювання, машинобудування, практичне застосування досягнень фундаментальної науки. Поєднання різноманітних рубрик і жанрів друкованих матеріалів, їх інформаційна насиченість роблять журнал «Наука і суспільство» важливим джерелом вивчення історичного розвитку вітчизняної науки і техніки.

Література:

1. Від редакції журналу // Знаття. – 1923. – № 1. – С. 1.
2. Від редакції журналу // Наука і суспільство. – 1951. – № 1. – С. 1.
3. Кузовков Г. В. За високий ідейний рівень роботи Товариства / Г. В. Кузовков // Наука і суспільство. – 1952. – № 7. – С. 1–3.
4. Всехсвятський С. К. «Науці і суспільству» – чверть століття [до ювілею наук.-попул. журн.] // Трибуна лектора. – 1976. – № 4. – С. 46.
5. Приклади, гідні наслідування. Пленум Товариства // Наука і суспільство. – 1961. – № 5 – С. 56.
6. Центральний державний архів громадський об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 8. – Спр. 1045. – 6 арк.

УДК 94(477.4)

Богдан Луговий
(Бережани, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ У КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЕННЯХ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

У Правобережній Україні військові поселення запроваджували в 30-х роках XIX ст. Земельним ресурсом для них стали конфісковані маєтки учасників польського повстання 1830–1831 рр. Військовий характер формування не виключав духовного життя поселян, а навпаки релігія стала важливим чинником впливу керівництва на поселян.

Історична наука не повністю висвітлила релігійні аспекти поселенського життя, тим самим окреслюючи перспективи майбутніх досліджень в даній проблематиці. Для повного відтворення історії українського народу це питання є актуальним, оскільки в сучасний період прослідковуються аналогічні тенденції.

В межах військових округів Київської і Подільської губерній проживали представники різних віросповідань: православні, римо-католики, іудеї та лютерани. Православ'я займало панівне становище, а інші релігії були на другорядних позиціях. Держава проводила цілеспрямовану політику заохочення переходу представників інших віросповідань у православ'я. Свідченням цього є боротьба проти розкольників. У випадку, коли хтось з представників цього віросповідання виявив бажання перейти в православ'я, то про це зразу ж ставало відомо вищому керівництву [1; с. 1]. Також протягом існування військових поселень усі нові накази зачитувалися поселянам у храмах після богослужінь.

Під час формування керівного апарату військових поселень було створено посаду благочинного. В його юрисдикцію входив розгляд справ, що стосувалися духовенства. У 1841 році в ході розширення штату штабів поселень було введено ще одну посаду благочинного. У віданні одного були входили отці 1-го (Уманського) і 2-го (Маньківського) округу Київської губернії, а другому підпорядковувались священики 3-го (Ладижинського), 4-го (Меджибіжського), 5-го (Савранського) округів Подільської губернії [22; с. 655]. На рік такому церковнослужителю виділялося 28 руб. 57 ½ коп. сріблом кожному на канцелярські витрати з церковних прибутків округів [3; с. 244].

Кількість священиків для одного округу залежала від кількості населення округу та кількості церков. При кожному окрузі був декан. Кожен декан і священик мали по два прислужники, які забезпечувалися провіантом із запасів округів, а грошова виплата виділялася з церковних прибутків по 3 руб. 45 коп. сріблом на рік кожному. У випадку надання їм землі, провізію не видавали. Священики мали своїх візничих, для яких виділявся провіант із військово-поселенських запасів. З 1 січня 1854 року духовенству військових поселень із капіталу військових поселень почали виплачувати заробітну плату. Витрати на оплату праці священика вносили в кошторис військового поселення з 1 січня цього ж року. Окрім цього, духовенство було наділене землею, прибуток від якої зараховувався в заробітну плату. У зв'язку з цим скасовувалася видача провіанту духовенству на візничих.

Поселяни дбали про благоустрій існуючих та будівництво нових храмів. Процеси реконструкції та побудови нових храмів проходив у населених пунктах військових поселень. Так, у місті Гранові було споруджено церкву святого Миколая. Стара дерев'яна церква була розібрана і продана, а нова будівля вже була кам'яною. Аналогічний процес торкнувся церкви св. Успіня у м. Ладижин, храму Різдва Богородиці в с. Четвертинівка, с. П'ятківка, містечка Івангород, церкви Покрови с. Бахматівці та ін. [4; с. 307, 331, 345, 793, 531].

У період існування військових поселень у Київській та Подільській губерніях було проведено ряд перебудов аварійних дерев'яних храмів. Такі перебудови були проведені у с. Паланці, Сушківці та Псярівці [5; с. 1–2]. Окрім цього відбулися реконструкції церков: св. Трійці в с. Давидківці (збудовано заново купол та дзвіницю), Різдва Богородиці с. Моломолинці (прибудовано дзвіницю, придбано новий іконостас), св. Дмитра с. Пархомівці (піднято на новий фундамент, добудовано

паламарню, ризницю та дзвіницю), св. Параскеви с. Пирогівці та св. Михайла с. Западинці (піднято на кам'яний фундамент, збудовано дерев'яну дзвіницю та кам'яну ризницю) та ін. [4, с. 536–537, 546–550].

Однак цей процес був доволі тривалим, оскільки потрібно було отримати ряд дозволів різних інстанцій на проведення будівництва. Робота розпочиналася зверненням громади з проханням до волосного начальника. Той, у свою чергу, звертався до начальника округу, який вдалі писав рапорт до начальника 5-ти округів Київського та Подільського військових поселень. Остаточний дозвіл на будівництво затверджувався начальником округів військових поселень 4-ох останніх Новоросійських і 5-ти Київської і Подільської губерній. Через велику кількість рапортів від нижчих чинів до вищих цей процес щодо сіл Паланки, Сушківки та Псярівки тривав із 23 квітня 1854 року до 17 лютого 1855 року [6; с. 3–33]. Також він ускладнювався і тим, що держава всіляко намагалася отримати від цього якнайбільший зиск. Тому селянам пропонували будувати кам'яні церкви замість дерев'яних, бо за добування каменю селяни сплачували б набагато більше коштів. У свою чергу, поселенці просили, щоб їм було дозволено будувати дерев'яні церкви замість кам'яних, бо камінь видобувався для будівництва доріг. 17 лютого 1855 року селяни сіл Паланка, Сушківка, Псярівка отримали дозвіл на будівництво дерев'яних церков [6; с. 33].

Перебудова проводилася коштами селян, що були отримані від продажу цінного зерна. Не останню роль відігравали і пожертви військових поселян на перебудову церков. Так, у селі Паланці від продажу зерна було отримано 93 руб. 49 коп., а від пожертв – 200 руб.; в с. Сушківці від продажу зерна – 51 руб. 30 коп., від пожертв – 591 руб. 14,5 коп.; в с. Псярівці від продажу зерна грошей не було, а пожертв лише 3 руб. 72 коп. [6; с. 9]. Отже, селяни володіли певним грошовим капіталом, який залишався у них, з якого вони могли робити пожертви. Ведення церковних справ ускладнювалося через велику кількість чиновницького апарату.

Також були ряд храмів, які були розібрані та продані в інші місцевості. Цей процес проходив у 40-х роках XIX ст. У цей час перестали існувати храми: св. Успіня в місті Гранові, св. Миколая в с. Батог, св. Михаїла с. Скибинці, св. Кузьми і Дем'яна в с. Слободі Четвертинівській, Різдва Богородиці в с. Давидківці та ін. [4; с. 307, 345–346, 338, 536–537].

Як свідчать спогади священика Павловича, церква перебувала у важкому становищі навіть у роки ліквідаційного процесу. Контроль за діяльністю церкви безпосередньо здійснювався військовими начальниками. Під їхнім наглядом було не тільки забезпечення поселенських церков свічками, ціна яких тут була значно вищою від ринкової, але й весь церковний дохід. Церква мала право залишати у своїй скарбниці не більше 6 руб., але і ті на придбання свічок. А також 1 руб. на місяць священик міг використати на купівлю муки. Про всі витрати церковного доходу він змушений був письмово звітувати (у двох примірниках) начальнику округу. Половину із свого прибутку священики віддавали на допомогу дітям-сиротам. Їхня робота ускладнилася після об'єднання парафій у військових поселеннях. Вони змушені були долати значні відстані за будь-якої погоди для того, щоб відправити службу, здійснити обряд хрещення, миропомазання, вінчання та ін. В останній період існування (1857–1866 рр.) військових поселень становище священиків не покращувалося [7; с. 169–172].

У випадку хвороби священика йому надавалось безкоштовне лікування у військовому шпиталі. Всім священослужителям військових поселень, котрі не утримували на службі платні і добросовісно відслужили термін, встановлений для гвардійського та армійського духовенства, призначали пенсії. При виході на пенсію священик мав право отримати одноразову допомогу. Проте за час існування військових поселень було зафіксовано лише декілька випадків. Охорона здоров'я знаходилося у важкому становищі і не могла надавати належної допомоги потребуючим.

За час існування військових поселень через об'єднання населених пунктів та парафій перестала існувати значна кількість храмів. Якщо в селі було дві церкви, то, зазвичай, одна з них нефункціонувала. Свою діяльність припинила церква невідомої назви с. Струтів, храми Різдва Богородиці та св. Дмитра в с. Бандурове, церкву Воскресіння в с. Западинці та ін. [4**Ошибка! Источник ссылки не найден.**; с. 346, 55].

Отже, церква була структурною ланкою у військово-поселенській системі. Вона займала одне з провідних місць у забезпеченні ефективної діяльності цієї структури та остаточній русифікації краю. Однак, на її утримання та розвиток значних коштів не виділяли. До того ж держава прагнула одержати якнайбільше грошових надходжень із церковних прибутків. Визначальним у створенні військових поселень був принцип самозабезпечення. Цей постулат був основним при формуванні та функціонуванні таких сфер поселенської діяльності, як освіта, охорона здоров'я у релігійних питаннях.

Література:

1. Державний архів Черкаської області. – Ф. 833. Уманский уездный суд. – Оп. 1. – Спр. 385. Указы и циркуляры Киевского губернского правления за 1844 г. – Арк. 64.
2. О имении двух Благочинных в округах военного поселения Киевской и Подольской губерний // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1842. – Т. XVI. – Отделение первое. – 1841. – № 14683. – С. 655.
3. О отпуске денег на канцелярские расходы благочинным церквям кавалерийских округов военного поселения // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1843. – Т. XVII. – Отделение первое. – 1842. – № 15437. – С. 244.
4. Приходы и церкви Подольской епархии / [состав. Е. Сецинский]. – Каменец-Подольский: Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета, 1901. – Вып. IX. – 1232 с.
5. Центральний державний історичний архів України у м.Києві (далі ЦДІАУК). – Ф. 445. Управление Киево-Подольскими военными поселениями. – Оп. 1. – Спр. 191. Дело Киево-Подольского поселения. – 20 марта 1854 – 7 апреля 1861 гг. – Арк. 126.
5. ЦДІАУК. – Ф. 445. Управление Киево-Подольскими военными поселениями. – Оп. 1. – Спр. 198. Дело о инструкции высочайше утвержденный о новом устройстве строительной части южных поселениях. – 1860–1861 гг. – Арк. 1–40.
6. Павлович. Из воспоминаний священника о жизни и службе в военном поселении // Киевская старина. – 1884. – Т. 10. – С. 168–172.

Сергій Михайленко
(Яготин, Україна)

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА

Знаковою постаттю українського національного відродження середини XIX століття був Микола Іванович Костомаров – відомий засновник Кирило-Мефодіївського братства, один із творців вітчизняної історичної науки, політології, етнопсихології. Його по праву, можна вважати основоположником – патріархом народницького напрямку у вітчизняній історіографії, що панував з середини XIX до початку XX століття.

У творчій спадщині вченого, як зазначають автори енциклопедичного довідника присвяченого життю і творчості М. І. Костомарова: «поняття народ вживається переважно в межах дихотомії, антитези, «народ – аристократія» для інтерпретації основних чинників історичного процесу, а також для протиставлення удільно-вічового народного начала централізованій абсолютистській державі – єдинодержавності» [1, с. 26]. Народу відводиться у працях М. І. Костомарова не лише первинна по відношенню до держави, а й визначальна роль в історичному процесі. М. І. Костомаров вважав що: «Государство и народ не одно и то же. Государство есть необходимая внешняя форма соединения обществ и может быть составлено из многих народов, которые в государственном смысле, все вместе составляют одно тело, но во внутренней жизни каждый пребывает самобытным целым» [6, с. 381-382]. Такі твердження українського вченого були прогресивними на той час, адже офіційна російська історіографія дотримувалась тієї думки, що народ без власної держави, без самостійного політичного життя не є власне окремим народом, що єдність держави, повинна зливатись з єдністю народності. Для М. І. Костомарова: «народ вовсе не есть механическая сила, а истинно живая стихия, содержание, а государство, наоборот, есть только форма, само по себе мертвый механізм» [7, с. 429].

Вчений розумів важливість дослідження інститутів держави та проблем державності, тому зазначав: «государственная точка также нужна для науки, как и народная» [8, с. 294]. Держава була для нього більш випадковим наслідком завоювань, ніж необхідним

результатом географічних і етнографічних особливостей народного життя. Як зазначав М. І. Костомаров: «Там, где не было завоевания или где оно не являлось достаточно могучим, там не могло составится и государство» [8, с. 527]. Таким чином, М. І. Костомаров показав себе як прихильник насильницької теорії походження держави, що була поширена у XIX ст. під впливом суспільного дарвінізму. Вчений не був проти держави як інституту влади взагалі, як несправедливо стверджують більшість дослідників його творчості. Він лише висловлював своє критичне ставлення до ролі держави в житті народу, в значній мірі через недоліки державного устрою сусідніх країн, що поневолили і визискували український народ. Народ і держава повинні існувати у тісній взаємодії між собою. М. І. Костомаров з жалем констатує той факт, що «Государство обособилось от народа, составило свой круг, образовало особую народность, примкнутую к власти» [9, с. 257]. Це не є правильно, адже держава не повинна існувати окремо, відірвано від народу, вона має діяти в інтересах народу. На думку М. І. Костомарова: «Пусть государство не мешает свободе местной жизни, потому что оно крепко и сильно; а последняя не будет боятся государства, находя в нем покровительство своему развитию» [9, с. 258]. Як справедливо стверджує вчений: «без власти обществу существовать нельзя; вырвавшись из государства, нужно будет творить новое государство» [6, с. 382].

Отже, М. І. Костомаров не був проти держави, а виступав лише за її демократизацію; він був проти влади у формі самодержавства, але за владу народу під якою розумів народоправство. Ідеї рівності і свободи на українському грунті мали трансформуватися в ідею національної самоідентичності.

Вчений вбачав елементи народоправства в удільно-вічовому устрої Русі, в організації козацтва, в общинному дореформенному селі, у всьому тому, що представляло собою розвиток самодіяльності народних мас. Ідею народоправства М. І. Костомаров розглядав не лише в історичній ретроспективі, а і як можливість реалізації в майбутньому, через впровадження в Російській імперії республіканської форми правління та перетворення її на федерацію. Ці думки були давньою мрією вченого, ще будучи вчителем гімназії у Рівному, як згадує К. П. Яновський про спілкування з М. І. Костомаровим: «Мысль о федеративном устройстве славянского міра под главенством Россиі очень занимала Николая Ивановича: ее не раз он не высказывал и доказывал необходимость ее осуществленія» [12, арк. 2].

В громадській свідомості федеративна ідея має коріння більш глибоке, ніж навіть у державно-правових інститутах. Меншою мірою, ніж остання, вона також підлягає впливу змін, що відбуваються в світі. Федералізм як політико-правова ідея с невід'ємною складовою частиною демократичних програм, політичних теорій і вчень в Україні протягом століть. В історії української політичної думки федералізм виступав як засіб забезпечення свободи для народу (нації), який не мав своєї сталої державності. Федералізм розглядався і як засіб обмеження державної влади в центрі, розділенням її по вертикалі, як своєрідний вияв протесту проти централізму і самодержавства.

Ідея слов'янської федерації була розвинена та сформульована М. І. Костомаровим і його соратниками у програмних документах Кирило-Мефодіївського братства. Поняття «федерації» лише формувалося в політичній думці України в середині XIX ст., що підтверджує і М. І. Костомаров: «Мимо нашей воли стал нам представляться федеративный строй как самое счастливое течение общественной жизни славянских наций. Мы стали воображать все славянские народы соединенными между собою федерации подобно древним греческим республикам или Соединенным Штатам Америки, с тем чтобы все находились в прочной связи между собою, но каждая сохраняла свято свою отдельную автономию. Мы не могли уяснить себе в подробности образа, в каком должно было явиться наше воображаемое федеративное государство; создать этот образ мы предоставляли будущей истории» [8, с. 474].

У своїй федералістській концепції М. І. Костомаров подає модель, схему подальшого політичного розвитку слов'янського світу. Кожний слов'янський народ мав би право створювати самостійну демократичну республіку при наявності спільної центральної влади (яка вирішувала б переважно зовнішні справи), наявність спільного війська і флоту, законів і права, відсутність митниць і свобода торгівлі. При цьому передбачалось, щоб «кожен народ скомпонував свою Річ Посполиту і управляв незмісимо з другими, так щоб кожен народ мав свій язик, свою літературу і свою справу общественну» [3, с. 33]. Ідея панславізму у М. І. Костомарова ґрунтується не на зверхності однієї народності над іншими, а на рівноправності і внутрішній свободі. Як пише вчений: «Республіканське правління, безперечно, є найкращим, найбажанішим ладом людського суспільства, але воно поєднується тільки з тим, що є найкращого в людстві, – з рівноправ'ям, громадською енергією, чесністю та прагненням до освіти» [10, с. 154].

Отже, влада в слов'янській федерації відповідно до планів кирило-мефодіївців повинна бути в народу. Так, законодавча влада в кожній республіці належала б Народним зборам. Виконавча влада теж передбачалась виборною і підзвітною народним зборам. За таким же принципом поділу влади та контролем з боку народу вибудовувалися б і федеративні органи. Таким чином у слов'янській федерації «каждое племя должно иметь правление народное и соблюдать совершенное равенство сограждан» [5, с. 34]. Такі елементи народоправства, як виборність та підзвітність влади народу, М. І. Костомаров вбачав в минулому і прагнув реалізації в майбутньому. В умовах існування Російської централізованої держави (самодержавства), ідея створення демократичної слов'янської федерації з республіканською формою правління була досить революційною і сміливою.

У своїй федералістській концепції М. І. Костомаров відводив важливе місце Україні. На думку П. А. Зайончковського, ідея об'єднання слов'ян виникла у кирило-мефодіївців у результаті неможливості іншим шляхом добитись звільнення українського народу та створити справді суверенну державу [2, с. 19]. Як пише М. Костомаров, Україна повинна становити окрему державну цілісність на всій етнічній території, із збереженням «единства, основаного не на губительной, мертвящей централизации, а на ясном сознании равноправности и собственных выгод» [11, с. 411]. Чи не першими взялися до розробки проекту політичного воз'єднання східних і західних земель кирило-мефодіївці за участю М. І. Костомарова. Взагалі, на думку вченого, поділ України «єсть найпоганіше діло, яке тільки можна знайти в історії» [4, с. 27]. Україна, як складова частина майбутньої слов'янської федерації, мала утворити два штати: Східний (Лівобережжя) і Західний (Правобережжя), до якого мала прилучитися і Галичина. Соціально-економічне становище України М. І. Костомаров у майбутньому бачив таким чином: «Щоб у кожній Речі Посполитій була посполита рівність і станів не було овсі» [3, с. 33]. Розуміючи, що на даному етапі реалізація цієї концепції утопічна, вчений говорить спочатку перш за все про виховання суспільства в дусі таких ідей. Він відкидав будь-які насильницькі засоби досягнення мети, якою б вона не була, адже розумів, що постраждає як завжди народ.

Вироблена М. І. Костомаровим ідея слов'янської єдності перебувала у відвертій опозиції до урядового панславізму. Ідеї зцентралізованої слов'янської імперії з центром у Петербурзі він протиставив ідею федеративної слов'янської республіки з столицею у Києві.

Таким чином, федералістично – демократична традиція в українській політичній думці XIX ст. збагатилась ідеєю децентралізму. Для М. І. Костомарова централізм — це принцип організації влади і управління, який виключає демократію і веде до надмірного бюрократизму. Децентралізація управління в федеративній державі — це один із головних шляхів демократизації суспільства, залучення до управління широких верств населення.

Отже, М. І. Костомаров, будучи теоретиком загальнослов'янської федерації, маніфестував у ній права українського народу. Для якого ідеї федерації, на думку вченого, є тим політичним ідеалом до якого прагне народ, у свою чергу, наявність спільного ідеалу (національної ідеї) є основою для досягнення і збереження єдності самого народу. Таким чином, внаслідок кризи національної ідеї в Україні ідея консолідації усіх слов'ян посіла місце національної ідеї. При цьому слід зазначити, що федералістські ідеї М. І. Костомарова не замикались у вузькому колі національних інтересів тільки українців, вони обстоювали і захищали інтереси усіх слов'янських та неслов'янських народів.

Література:

1. Бібліографічний показчик творів Миколи Івановича Костомарова / Упорядники О. Т. Гончар, Г. В. Пасещенко; вступ. ст. Ю. А. Пінчука. – К., 2002.
2. Зайончковський П. А. Кирилло-Мефодиевское общество (1846-1847) / П. Зайончковський. – М., 1959. – 172 с.
3. Костомаров М. І. Відозва "Брати українці" / М. І. Костомаров // Закон Божий (Книга буття українського народу) - К.: Либідь, 1991. – 40 с.
4. Костомаров М. І. Закон Божий (Книга буття українського народу) / М. Костомаров. – К.: Либідь, 1991. – 40 с.

5. Костомаров М. І. Статут Кирило – Мефодіївського братства / М.І.Костомаров // Закон Божий (Книга буття українського народу) – К.: Либідь, 1991. – 40 с.
6. Костомаров Н. И. Мысли южноруса / Н. И. Костомаров // Казаки : Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1995. – 608 с.
7. Костомаров Н. И. Об отношении русской истории к географии и этнографии / Н. И. Костомаров // Земские соборы : Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1995. – 640 с.
8. Костомаров Н. И. Автобиография / Н. И. Костомаров // Исторические произведения. Автобиография. – К.: Изд-во при Киев, ун-те, 1989. – С. 425-651.
9. Костомаров Н. И. О значении Великого Новгорода Русской истории / Н. И. Костомаров // Бунт Стеньки Разина: Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1994. – 640 с.
10. Костомаров Н. И. Черты народной южнорусской истории / Н. И. Костомаров // Исторические произведения. Автобиография. - К.: Изд-во при Киев, ун-те, 1989. – С. 8-107.
11. Костомаров Н. И. Историческое значение южнорусского народного песенного творчества / Н. И. Костомаров // Славянская мифология . Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1994. – 688 с.
12. Яновський К. П. Воспоминания о Н. И. Костомарове // ІР НБУВ. – Ф. 22. – Спр. 441.

Валентина Молоткіна
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

РОЛЬ РЕКЛАМИ В ПОШИРЕННІ ДРУКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УСРР В 20-ТІ РР. XX СТ.

Нині, як і в досліджуваний період, видавнича продукція набула функціонального значення і стала товаром. Розвиток галузі відбувається на тлі серйозної конкурентної боротьби, перш за все з іноземним видавничим продуктом. Дедалі гострішими стають економічні проблеми видавничих підприємств. Скоротилися кількісні та знизилися якісні показники випущеної друкованої продукції, зростає собівартість видань, зменшується купівельна спроможність населення, слабшає інтерес до книги. В особливо критичному стані опинилася україномовна література.

Отже, питання про те, яка роль в поширенні книжок відводилась рекламі, має на сьогодні не лише науково-пізнавальне, але й практичне значення.

Хоча, деякі аспекти діяльності видавництв й були досліджені радянськими [17] та сучасними істориками [3, 4], проте, аналіз наявної літератури засвідчує, що особливості рекламної діяльності видавництв 1920-х рр. залишаються поза увагою дослідників.

В даній статті автор ставить за мету показати, як в 1920-ті рр. видавництва рекламували свою продукцію.

Як свідчив очевидець М. Биковець, «кожне з видавництв витрачає великі кошти на рекламу, вишукує стежинки до споживача, намагається зняти галас із приводу саме своїх видань. Великі видавництва видають спеціальні бюлетені, каталоги, проспекти, не шкодуючи на те коштів» [1, с.6]. Зокрема, «Книгоспілка» видавала такі каталоги: «Нова книга» та «Кооперативний книгар». Також, завдяки зусиллям І. Крекотеня, який на запрошення «Книгоспілки» повернувся з-за кордону й обійняв посаду завідувача її українського книжкового відділу та паперової крамниці [13, арк.76], в рекламних цілях видавництво у 1924 р. випустило каталог українських книжок «Книгоспілки» тиражем 5 тис. примірників. До каталогу ввійшли переважно брошури невеликого обсягу, популярно і доступно написані на актуальні для селян теми [4, с.66].

Взагалі, видавництва постійно пропонували читачам свою продукцію, вміщуючи короткі відомості про нові видання у бібліографічному розділі журналів та на останніх сторінках періодичних видань, що відводилася рекламі.

Крім того, з метою пропаганди нової літератури, або тієї, що готувалася до друку, перед видавництвами були поставлені вимоги про створення спеціальних рекламних відділів. Відповідні відділи були організовані при Держвидаві, видавництвах: «Книгоспілка», «Радянський селянин», «Пролетарий» та ін. До їх функцій входило налагодження перспективної та поточної інформації про літературу, яку випускало те чи інше видавництво. Так, у кінці 1923 р. при видавництві «Пролетарий» був створений відділ з розповсюдження періодичної літератури та реклами, що називався «Орпір», у складі якого працювало 14 осіб. Діяльність «Орпіру» поширювалася на три основні відділи: газетно-експедиційний, рекламний та комісійно-комерційний. Усі відділи знаходилися в безпосередньому віданні управляючого «Орпіру», який особисто керував усіма трьома відділами, маючи при цьому своїх помічників-співробітників. Заробітну плату усім задіяним в «Орпірі» робітникам нараховували з відсотків від загального обороту відділень [8, арк. 31-32].

Видавництво «Робітник Донбасу» також мало рекламний відділ. Основне його завдання полягало в тому, щоб якнайбільше людей та організацій привабити до продукції видавництва. Він вміщував оголошення в періодичних виданнях, що видавалися видавництвом. Окрім власної реклами, можна було помістити й оголошення інших організацій та приватних осіб, але ця послуга була платною. Так, рекламне оголошення в журналі «Супутник-календарь» за 1925 р. мав такі розцінки: попереду тексту за одну сторінку – 150 крб., позаду тексту – 100 крб. Усі замовлення на рекламу, що надходили до періодичних видань видавництва «Робітник Донбасу», спочатку реєструвалися, потім реєстратор передавав замовлення завідуючому відділом розповсюдження, який дозволяв друк, а вже згодом замовлення потрапляло до відділу оголошень [12, арк.91]. З кожного оголошення згідно з постановою Донецького губернського виконавчого комітету від 26 березня 1924 р. у бюджет держави видавництво повинно було сплатити 10% від загальної вартості оголошення. Від податку звільнялися лише безкоштовні оголошення, що характеризували попит та пропозицію на ринку праці, оголошення, подані державними органами влади, окрім тих, що носили комерційний характер [11, арк.13].

Для швидкого розвитку свого підприємства видавництва запроваджували посади рекламних агентів. Так, «Пролетарий» вводить посаду спеціального агента, у функції якого входив пошук книжкових ринків і ведення переговорів з питань купівлі та продажу книг від імені видавництва. Його заробітна плата була невисокою, від 40 до 60 крб. «Український робітник» у своєму арсеналі мав спеціальних агентів, які займалися розповсюдженням продукції видавництва у регіонах, де були відсутні філії. Торгові агенти отримували свою платню з продажу товару, який брали в торгових центрах видавництва. З кожним агентом видавництво укладало окремий договір, у якому зазначались основні умови принципу роботи агента та його права й обов'язки [10, арк.44]. «Книгоспілкою» В.П. Шабаєву була надана спеціальна довіреність, згідно з якою він мав право представляти в Радянському Союзі інтереси видавництва перед державними, суспільними, кооперативними установами то організаціями, купувати й продавати товари та майно як за готівку, так і в кредит; наймати приміщення та робітників, укладати угоди за власним бажанням, виступати в суді тощо. Договір мав силу виключно на території Радянського Союзу, окрім УСРР, і надавався на один рік [14, арк.24].

З метою реклами нових видань широко використовувались сторінки газет: «Вісті ВУЦВКу», «Літературна газета», «Робітнича газета», журналів: «Гарт», «Красне слово», «Науково-технічний вісник», «Знання», «Шлях освіти» та ін. [3, с.28].

Набуває значного розвитку й видавничо-книготорговельна періодика, яка ставила за мету інформувати про стан книжкового ринку. Її становлення пов'язане з уведенням платності літератури і переходом видавництв на госпрозрахунок у період непу. Зокрема, постійне інформування працівників книжкової торгівлі про нові видання та організація замовлень на літературу проводились за допомогою бюлетеня ДВУ, який під різними назвами виходив з 1922 по 1929 рр. Так, в 1922 р. він називався «Книга Державного видавництва України. Бюлетень торгового відділу», 1923 р. – «Бюлетень торгового відділу Державного видавництва України», 1924 р. – «Бюлетень Державного видавництва України», 1925-1926 рр. – «Щотижневий бюлетень нових книжок Державного видавництва України», 1927 р. – «Щомісячний бюлетень Державного видавництва України», 1927-1929 рр. – «Бюлетень Державного видавництва України». На сторінках бюлетеня друкувались бібліографічні списки нової літератури, «Бланки для замовлень», рекламні оголошення. Матеріал у більшості списків розташовувався у систематичному порядку; бібліографічний опис містив у собі всі необхідні відомості про автора й книгу. Як правило, він доповнювався анотаціями, які вміщували уривки з передмов та рецензій. Хоча, треба зазначити, що Бюлетень ДВУ з 1925 по 1928 рік носив суто інформаційний характер. З п'ятого номера за 1928 р. він реорганізовується і висвітлює також практичні питання пропаганди й поширення книги серед читачів. Тут з'являються нові рубрики: «Преса про наші видання», а

також кореспонденції з місць, великий відділ хроніки (видавнича хроніка, книготоргівля, матеріали про роботу ДВУ). Однак, бюлетень залишався відомчим журналом, який проіснував до 1929 р. Його вихід припинився здвоєним номером (4-5), присвяченим десятій річниці Держвидаву України [3, с.28].

Аналогічна інформація інших великих видавництв України подавалася на сторінках бюлетеня торговельного відділу видавництва «Пролетарий», інформаційного бюлетеня Всеукраїнського робітничого видавництва «Український робітник», бюлетеня «Книгоспілки» - «Кооперативний книгар» та ін.

Та, наявність значної кількості бюлетенів не давала повного уявлення про всю друковану продукцію, що надходила у продаж. Інформацію про літературу всіх видавництв України надавав розділ «Книжкові новини», який друкувався додатком до журналу «Радянський книгар». Це було його великою перевагою в порівнянні з неповною інформацією, що наводилась у бюлетенях окремих видавництв з розрізненою несистематичною періодичністю. У розділі «Книжкові новини» подавався повний бібліографічний опис літератури, який доповнювався анотаціями на художню літературу тощо. Однак, інформація, яка подавалася на сторінках цього розділу, була недостатньо оперативною, оскільки журнал «Радянський книгар» виходив із запізненням. З метою підвищення його оперативності, збільшення тиражу та розширення сфери його використання, деякі працівники книжкової торгівлі пропонували видавати цей бюлетень окремо [3, с.28].

Крім поточної та перспективної інформації про нові видання, значна увага надавалась ретроспективному обліку літератури. Видавництва друкували каталоги, які вміщували літературу, видану за попередні роки. До них можна віднести «Каталог зданий. 1922-1928» (Х.: Пролетарий, 1929), «Каталог» (Х.: Український робітник, 1929), «Каталог видавництва «Радянський селянин» (Х., 1929), «Каталог видань кооперативного видавництва «Рух» (Х., 1929), «систематичний каталог видань Всеукраїнської академії наук 1928-1929» (К., 1926) та ін. Державним видавництвом України були видані такі фундаментальні каталоги універсального змісту, як «Українська книга ДВУ. Вип. 1. 1919-1924» (К., 1926) та «Каталог видань ДВУ української перекладної та російської літератури» (К., 1929).

Інколи, для налагодження партнерських зв'язків члени правління видавництв виїздили за кордон. Звісно, порядок виїзду та приїзду за кордон суворо регламентувавсь інструкціями, що були обов'язковими для виконання [9, арк.4]. Так, у 1924 р. в Празі проходила виставка української книги, присвячена 350-літтю річниці друку першої книжки на Україні – «Апостол» [5, с.9]. У лютому 1925 р. відбулася флорентійська виставка, на якій представляли свою друковану продукцію й українські видавництва, зокрема видавництво «Пролетарий» та Державне видавництво України [7, арк.187]. У червні-липні 1926 р. у Празі відбувся бібліологічний з'їзд, на якому представляли свою друковану продукцію понад 83 видавництва, серед учасників згадуються видавництва: «Книгоспілка», «Рух», «Друкар», «Пролетарий» [15, арк.3]. Від Артемівської друкарні видавництва «Український робітник» 17 жовтня 1927 р. до Москви було надіслано двох представників, де представили свою поліграфічну продукцію всі друкарні СРСР. У вересні 1927 р. завідуючий видавничим відділом «Українського робітника» Г.І. Штоке відвідав виставку, що проходила в місті Лейпцигу. На виставці представляли свою продукцію різноманітні видавництва, що діяли за кордоном [10, арк.80]. За кордоном члени видавництв знайомилися з методами та засобами торгівельної роботи своїх колег і партнерів, які вдало використовували будь-які можливості, щоб привернути увагу клієнта: спеціальну пресу, журнали, газети, листівки, радіо й телебачення, виставки книги тощо. На думку М.З. Штернгарца, «для рекламы книги за рубежом характерным является стремление к тесному взаимодействию всех лиц, заинтересованных в продаже книги, – автора, издателя, оптового и розничного торговца» [17, с.34], до цього прагнули й члени видавництв УСРР.

Свої рекламні акції видавництва часто проводили й на зборах та з'їздах різних організацій, заздалегідь попередивши про це їхнє правління. Вони проводились у вигляді виставок, симпозіумів, ярмарок. Де учасники зібрань могли придбати за значно нижчими цінами різноманітну літературу. Одну з таких виставок у грудні 1922 р. в приміщенні театру Березіль провів «Пролетарий» [6, арк.60]. У Харкові 21 квітня 1929 р. при музеї Українського мистецтва відбулася виставка української графіки, де представляли свою продукцію й видавництва. На цій виставці особливо відзначилася книжка видавництва «Пролетарий». Як зазначає Д. Чурін, «видавництво орієнтує на обкладинку конструктивну, приємне враження, добрий папір і прекрасні кліше» [16, арк.130].

Також видавництва успішно практикували рекламу й на кінематографічних стрічках, наприклад, під час перегляду кінофільму, на початку або в кінці стрічки, глядачі проглядали короткий рекламний ролик, де показували продукцію того чи іншого видавництва та проводили книжкову лотерею. «Щасливчик» усього за 20 коп. міг виграти книжку або навіть цілу бібліотечку вартістю в 50 крб. [2, с.3].

Отже, в 1920-ті 113р.. з метою реклами своєї продукції видавництва створюють спеціальні рекламні відділи, запроваджують посади рекламних агентів й видають спеціальні бюлетені, каталоги, проспекти. Крім того, видавництва постійно пропонували читачам свою продукцію, вміщуючи короткі відомості про нові видання у бібліографічних розділах журналів та на останніх сторінках періодичних видань. Представляли свою друковану продукцію й на закордонних виставках Також свої рекламні акції у вигляді виставок, симпозіумів, ярмарок, видавництва часто проводили й на зборах та з'їздах різних організацій. Та вже у середині 1920-х років більшовики обмежили право довільного вміщення реклами, а потім зовсім поставили його під свій контроль.

Література:

1. Биковець М. Бібліографія / М. Биковець // Культура і побут (додаток до газети «Вісті ВУЦВК»). – 1927. – 10 серпня.
2. Доценко І. Книжку в маси / І. Доценко // Культура і побут (додаток до газети «Вісті ВУЦВК»). – 1928. – 19 травня.
3. Загуменна О. Книготорговельна бібліографія 20-х років ХХ ст. / О. Загуменна // Вісник книжкової палати. – 1999. – №2. – С. 27-29.
4. Левчук О.М. Книгоспілка: Становлення кооперативного книговидання в Україні / О.М. Левчук. – К.: Наук. думка, 1992. – 182 с.
5. Лотоцький О. Українська книга / Виставка книжкової культури при міжнародному з'їзді бібліотекарів і приятелів в Празі / О. Лотоцький. – Прага, 1926. – 13 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України). – Ф. 168. – Оп. 1. – Спр. 9. – 149 арк.
7. ЦДАВОВ України. – Ф. 168. – Оп. 1. – Спр. 173. – 721 арк.
8. ЦДАВОВ України. – Ф.168. – Оп. 1. – Спр. 527. – 811 арк.
9. ЦДАВОВ України. – Ф. 174. – Оп. 1. – Спр. 119. – 21 арк.
10. ЦДАВОВ України. – Ф. 174. – Оп. 2. – Спр. 1. – 83 арк.
11. ЦДАВОВ України – Ф. 174. – Оп. 2. – Спр. 53. – 18 арк.
12. ЦДАВОВ України. – Ф. 174. – Оп. 2. – Спр. 54. – 11 арк.
13. ЦДАВОВ України. – Ф. 292. – Оп. 1. – Спр. 8. – 139 арк.
14. ЦДАВОВ України. – Ф. 337. – Оп. 1 – Спр. 814. – 53 арк.
15. ЦДАВОВ України. – Ф. 4465. – Оп. 1 – Спр. 372. – 11 арк.
16. Чукін Д. Виставка нової української графіки в Харкові / Д. Чукін // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 2-3. – С. 128-130.
17. Штернгарц М.З. Книжная торговля за рубежом / М.З. Штернгарц. – М.: Издательство Центросоюза, 1958. – 64 с.

Людмила Науменко
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАПОВІДНИКИ – ЦІННА ПАМЯТКА ПРО ІСТОРІЮ МИНУЛОГО НАШОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Поглиблений інтерес до історії, турбота про збереження історичної і культурної спадщини – одна з характерних прикмет нашого часу. В духовному житті людства дедалі більшого значення набувають музеї — скарбниці історичних і мистецьких багатств народу. Вони мають багатовікову історію, яка розпочинається збиранням цінних речей у храмах, палацах, ризницях церков і монастирів, продовжується збиранням аристократичними колами творів мистецтва і різноманітних раритетів і остаточно закріплюється організацією публічних музеїв.

Слово ***«музей»*** походить від грецького слова ***мусейон.*** В Давній Греції воно означало місце, присвячене музам, святилище, храм муз — в давньогрецькій міфології богинь-покровительниць поезії, мис***тецтва і наук [1; с.121].***

У дореволюційний період література з музейної справи була представлена переважно путівниками й каталогами найбільших музеїв країни — Оружейної палати, Кунсткамери, Ермітажу та ін. На Україні було також видано покажчики збірок ряду музеїв Києва, Одеси, Чернігова, Катеринослава. Деякі музеї мали свої періодичні видання. Наприклад, Одеський археологічний музей видавав «Записки Одесского общества истории и древностей», Волинський музей — «Труды Волынского музея», природничі музеї, які діяли при навчальних закладах і наукових товариствах, — свої збірники. Жодної праці, яка охоплювала б основи з історії й теорії музейної справи в Росії до революції видано не було [2; с. 9].

З перемогою Жовтня і встановленням Радянської влади, коли культурні цінності країни стали всенародним надбанням, а піклування про розвиток музеїв узяла на себе соціалістична держава, небачено зріс інтерес до теорії і практики музейної справи. Вийшла низка праць, у яких висвітлювалася історія музейної справи, узагальнювався досвід роботи музеїв різних типів, визначалися шляхи дальшого розвитку музеєзнавства [3; с. 4].

Важливе значення для розвитку вітчизняного музеєзнавства мало видання Науково-дослідним інститутом культури (нова назва НДІМУ) книги «Изучение и научное описание памятников материальной культуры», в якій уперше всебічно обґрунтовано критерії для визначення першоджерел, що зберігаються в музеях, зокрема кераміки, тканин, одягу, меблів, дерев'яних, металевих та інших виробів, розроблено методику опису їх. Того ж року НДІ культури видав книгу «Музейная эстетика и архитектура музеев», статті якої досліджують архітектурно-художнє оформлення експозицій Центрального музею Збройних Сил СРСР, музею історії Ленінграда виконане на рівні сучасних вимог. Книга містить також цінні матеріали з проектування музейних будівель у нашій країні та з а кордоном. Окремі пов'язані з музеєзнавством питання порушуються в працях істориків, археологів, етнографів. Так, у статтях археологів Б.О. Рыбакова, А.В. Айціховського, О.О. Формозова, В.Л. Яніна розкривається методика польових досліджень, вивчення пам’яток матеріальної культури [2; с.10].

Починаючи з 20-х років пожвавилася музеєзнавча робота в сфері створення державних заповідників. Найперший в Україні державний заповідник історико-культурного спрямування було створено у 1921 р. на місці археологічного дослідження давньогрецького міста Ольвія. У 1924 р. його було передано до системи Академії наук. Серед об'єктів, що стали заповідниками у 20-ті роки, – могила Т.Г. Шевченка на Чернечій горі біля Канева (1925 р). Тепер це – широко відомий у світі культурно-освітній, науково-дослідний і туристичний центр, який вивчає і популяризує надбання української національної і світової історико-культурної спадщини, творчість Кобзаря, історію Тарасової (Чернечої) гори, а також здійснює на своїй території охорону пам'яток культури від доісторичних часів до сьогодення, оберігає природно-ландшафтний комплекс Канівського Подніпров'я. Також, до заповідників увійшли: Територія Києво-Печерської Лаври (1926 р.), замок-фортеця у Кам'янці-Подільському та монастир босих кармелітів у Бердичеві (обидва у 1928 р). У 1929 р. статус заповідника отримали Кирилівська церква у Києві, колишній замок князів Острозьких у Старокостянтинові, садибо-парковий ансамбль «Олександрія» у Білій Церкві (1922 р.) та «Софіївка» в Умані.

З 1946 р. до заповідника також увійшли Спасо-Преображенський, Єлецько-Успенський та Троїцький собори, що в Чернігові. Існували також заповідники у Новгород-Сіверському а також відомчі (зокрема, Садиба М.О. Максимовича у Прохорівці біля Канева) та низка заповідників місцевого значення. [4, с.82].

Переслідування української національної культури у 30-ті роки (репресії, яких зазнали багато чесних, відданих справі краєзнавців, руйнування історико-культурних пам'яток і цілих комплексів), руйнації та втрати музейних цінностей у роки Другої світової війни привели до величезних, здебільшого непоправних втрат у заповідній історико-культурній справі в Україні.

У повоєнні роки відновлюється робота багатьох історико-культурних заповідників та починається створення нових. Зокрема, на місці Лютізького плацдарму, звідки почалося звільнення Києва від німецько-фашистських загарбників, вже в 1945 р. будується пам’ятник-музей, що згодом доповнюється діорамою та перетворюється в історико-культурний заповідник «Поле битви за Київ». Пізніше, з’являються такі історико-культурні заповідники як історико-археологічний музей-заповідник «Кам’яна могила» (1954 р.), музей-заповідник І.К. Тобілевича «Хутір Надія», та історико-архітектурний заповідник (1958 р.) у Судаку (генуезька фортеця XIV – XV ст., філія заповідника «Софійський музей»).

Також, розпочалося будівництво заповідника й на острові Хортиця – місці, пов'язаному з існуванням Запорозької Січі (1965 р.). Проте незабаром роботи по його влаштуванню були згорнуті, а ентузіасти створення заповідника звинувачені в націоналізмі. На вимогу національно свідомої української інтелігенції в 1966 році було припинено плюндрування святині українського народу – місця героїчної загибелі воїнів козацько-селянської армії у битві під Берестечком 1651 р. Тут, на місці, освяченому ще монахами Почаївської лаври, біля храма-пам'ятника, збудованого в 1910 – 1914 рр. на народні кошти, було створено музей-заповідник «Козацькі могили» (нині історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви») [4; с. 83].

У 70-ті – на початку 80-х років завдяки невтомній діяльності ентузіаста музейної справи М.І. Сікорського на музейне місто перетворюється й старовинний Переяслав-Хмельницький [5]. В історико-культурних заповідниках віддається належна шана видатним пам'яткам архітектури Львова, Кам'янця-Подільського (Старе місто), Острога, Полтави, Слав'яногорська, Херсонеса Таврійського, пам'ятним місцям, пов'язаним з життям видатного письменника М.В. Гоголя. Історико-культурний заповідник у Новгороді-Сіверському реорганізується в музей-заповідник відомої літературної пам'ятки Київської Русі «Слово о полку Ігоревім». [4].

Значні зміни в історико-заповідній справі сталися після проголошення незалежної Української держави. Пріоритетним завданням стає охорона пам'яток, пов'язаних з часами Київської Русі, з визвольною боротьбою українського народу, козаччиною, гайдамацьким рухом. Набувають статусу Національних заповідників такі святині українського народу, як «Шевченківський заповідник» поблизу Канева, «Софія Київська», «Києво-Печерська лавра», «Хортиця», «Чигирин» – резиденція Богдана Хмельницького у роки національно-визвольної війни українського народу (з філією у Холодному Ярі – місці початку гайдамацького руху), залишки старовинного Галича (с. Крилос Івано-Франківської області), пам'ятка часів давньогрецької колонізації Північного Причорномор'я «Херсонес Таврійський».

Статус державних заповідників отримують гетьманські столиці Батурин і Глухів, центр реєстрового козацтва у Трахтемирові, місце героїчного опору іноземним загарбникам у період Галицько-Волинського князівства - фортеця Тустань. Державними заповідниками стають видатні пам'ятки палацо-паркового мистецтва у Качанівці, Алупці та Корсунь-Шевченківському, пам'ятки давнього Пантікапею (Керч), пам'ятки культури кримсько-татарського, караїмського, слов'янських та багатьох інших народів у Бахчисараї та його околицях.

Історико-культурним заповідником оголошуються місця на Черкащині, де народився Тарас Григорович Шевченко. На батьківщині славетного Каменяра – Івана Франка («Нагуєвичі»), місці поховання видатних діячів української культури (Лук’янівське кладовище у Києві), місцях, пов’язаних з перебуванням декабристів, О.С. Пушкіна та П.І. Чайковського в Кам’янці. Відновлено заповідник на місці княжого міста Вишгорода. Створено музей заповідник українського гончарства в Опішні на Полтавщині. Велися роботи по створенню заповідників у Чернівцях, Білгороді-Дністровському, Жовкві, Ізмаїлі, Сумах [4, с. 84].

Нині в Україні функціонує більше 60 історико-культурних заповідників які становлять частину культурної спадщини всього людства. Вони являються осередками активної науково-дослідницької і просвітницької діяльності, що виховують високі почуття патріотизму, відповідальності за долю країни. Зберегти в сучасному надбання минулого, для майбутніх поколінь, – висока і благородна місія всіх, хто причетний до складових проблем культурного будівництва, адже історико-культурні заповідники розповідають про історію минулого мовою експонатів та пам’яток.

Література:

1. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство//. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Навчальний посібник– К.: Альтерпрес, 2007. – С.121

2. Мезенцева *Г. Г.* Музееведение / Мезенцева *Г. Г.*(На материалах музеев Украинской ССР). Курс лекций ¯ К.: Вища школа, 1980. ¯ 120 с.

3. Ступак Л.Ю. Музейное строительство на украине в годы совецкой власти/ АН УССР.– К., Ин-т. истории, 1987. – 264с.
4. Лугова О.І. Туристичні ресурси України / Лугова О.І. Федерація профспілок України. Зб. наук. Статей – К.: 1996. – 352с.
5. Махінчук М.Г. Переяславський скарб // Махінчук М.Г. Документальна повість – К.: Молодь, 1989. ¯ 200 с.

Алиса Петушкова
(Астрахань, Россия)

ИНСТИТУТ БРОДЯЧИХ ПЕВЦОВ У РУССКИХ И УКРАИНЦЕВ

Устная традиция передачи информации является одним из важных факторов развития культуры всех народов мира. Такими носителями информации можно считать бродячих певцов. Странствующие певцы-нищие — это явление, общее почти для всех славян, начиная со времен Средневековья вплоть до 30-40-х гг. XX в.

Институт бродячих певцов представляет собой уникальный феномен в истории и культуре каждого государства. Своим пением певец-нищий выполнял важную функцию социального регулятора в сфере утверждения нравственных норм и системы ценностей. Бродячие певцы были важным фактором в выражении национальных идей и стремлений в различные периоды социально-исторического развития, а также распространителями христианских идеалов.

Украинские слепцы-старцы также как и русские калики перехожие, как правило, были людьми не способными зарабатывать деньги физическим трудом или нищими, которые сохраняли из поколения в поколение народные песни и думы.

Калики перехожие в России были нищими высшего разряда. По летописным рассказам и по былинам — это паломники пилигримы, идущие на поклонение в Святую землю и добывающие себе пропитание милостыней. В нищую братию, добывающую себе пропитание именем Христа, калики превратились, видимо, значительно позднее времени массовых паломничеств и хождений в Святую землю в XII — XV веках. Древние каличьи былины перешли к нищей братии в наследство, как и само имя — калики, переосмысленное и измененное затем в калеки. Калики-паломники и калеки-нищие — не одно и то же, хотя со временем эти два образа и совместились.

А. Н. Веселовский видел происхождение калик перехожих богомильским, подчеркивая, что первые калики перехожие приходили к нам с византийского юга, центра богомильской проповеди» [11, с. 720]. Сведения о каликах перехожих есть также в памятниках XII — XIV веков и в былинах.

Судя по былинам, положение калик в обществе было довольно значительное, их принимали с почётом. О положении убогих калик в обществе свидетельствует то, что в Великий четверг их водили в княжеские палаты [7, с. 224]. В сказаниях, калики нисколько не напоминают калек в нынешнем смысле этого слова: это были все дородные добрые молодцы, силачи, иногда и красавцы, а если и старики, то уж никак не люди, возбуждавшие к себе сострадание каким-нибудь телесным недостатком. В целом ряде былин последовательно прослеживается стремление создать героический образ калики, поставить его в один ряд с главными героями русского богатырского эпоса.

По возвращении со Святой земли многие из калик принимали монашеский постриг или странствовали по Руси, рассказывая о своих приключениях. Возможно, они даже записывали их. Калики были образованными людьми. «Приходили калики перехожия, Они крест кладут по писаному, Поклон ведут по-ученому» [5, с. 314] – говорится в былине об Илье Муромце.

Образ калик – слепых певцов начинает рождаться, когда помимо былин калики начинают сочинять духовные стихи – народные песни на религиозные сюжеты.

Ряды "нищенствующей братии" кобзарей в 17-18вв. пополнялись часто за счет бывалых воинов-сечевиков. Были специальные военные кобзари, составлявшие с себя полковые песни, они, как говорит Житецкий, были из отставных казаков, потеряв возможность продолжать проявлять себя в бою. Бывшие запорожцы, которые пострадали от врагов во время битв или в плену, или же старые казаки, которые не могли уже воевать, но остались верными казачеству. Некоторые из них жили вместе с собратьями на Сечи, чтоб поднимать боевой дух молодых воинов. Существуют упоминания, что перед решающими битвами казаки слушали пение кобзарей, и это воодушевляло их на ратные подвиги. Другие кобзари бродили, останавливаясь в городах и селах, где на центральных площадях исполняли свои произведения, рассказывали людям последние новости.

Конец XVIII века принес упадок старого кобзарства. Это время было временем упадка старого казацкого кобзарства. В это время народ уже не творит песен о казацких рыцарях, не составляет дум о борьбе с татарами или поляками, песни кобзарей начинают носить иной характер. Настроения украинского народа отражает одна из песен, записанная Н. И. Костомаровым на Волыне: «Наступала чорна хмара, настала ще й сива: Була Польща, була Польща, та стала Росія!» [10, с. 901]. С этого времени кобзарями становятся многие калеки, не имеющие отношения к военной службе.

Организация бродячих певцов у русских была значительно проще, чем у украинцев. Быт калик приводил их в постоянное соприкосновение с церковью. Они жили преимущественно около монастырей, а у монастырских ворот было главное поприще их деятельности. Иногда зимой калики пристраивались к кому-то на дом. На базарных площадях слепые казались заурядным промышленными людьми, которые потому и поют усердно, что хотят получить деньги. Придя на место, они становились в круг и начинали петь. Под монастырскими стенами эта «слепая нищая братия кажется чем-то священным и, во всяком случае, как бы продолжением и дополнением того, что навеяно церковной службой» [7, с. 220]. Слепцы признавали над собой власть духовных лиц, и во всем с готовностью покорялись священникам [7, с. 221]. Духовные певцы являлись посредниками между церковью и народом, они переводили на народный язык то, что наиболее поражает их воображение в византийско-московском книжном фонде православия [12, с. 15]. Также калики любили сбиваться в артели, во главе которых стоял подрядчик, имевший одну или несколько артелей слепых певцов.

Кобзарей этнографы XIX в. застали организованными на манер средневековых цехов со старинными цеховыми обычаями и цеховой моралью, с отлаженной системой обучения молодых лирников, с сакральным отношением к своему ремеслу - вплоть до своеобразного "цехового суда" для нарушителей.

Тяжелые условия кобзарской деятельности, преследования народных певцов заставили их образовывать братства, или группы, которые возникали по примеру городских ремесленных цехов и должны были защищать интересы кобзарей. Во второй половине XIX в. они почти везде прекратили существование, однако в свое время сыграли значительную роль в жизни, деятельности и быту народных певцов-кобзарей. Как и в каждом ремесле, в кобзарстве также были свои мастера и ученики. Чтобы стать кобзарем и этим ремеслом зарабатывать себе на жизнь, нужно было хорошо научиться кобзарскому или лирницкому делу, овладеть кобзарским языком, получить «визвілку» [9, с. 27], соблюдать все обычаи и вступить в группу. Право петь и играть на бандуре получали только ученики, которые успешно закончили обучение у своего мастера. За подготовку самостоятельного кобзаря полная ответственность ложилась на учителя.

Члены братства заботились о чести своей корпорации, об уважении к ней людей и не допускали, чтобы в их ряды прибивались кобзари с сомнительной репутацией, аморальные, пьяницы и т.д. И все же, когда некоторые из кобзарей нарушали установленные кобзарской группой правила поведения, ими занимался суд при братстве, который строго наказывал виновных.

Для обучения кобзарскому искусству существовали также кобзарские школы. Сведения, говорящие о школах у калик перехожих до нас не дошли.

Пение не мешало ни каликам, ни кобзарям заниматься дополнительно какими-либо ремеслами, например, вить веревки или вязать крестьянскую упряжь.

Евангельские и библейские сюжеты, народные легенды первых веков христианства и апокрифическая литература — вот три основных источника каличьей поэзии. Основу основ её составляют стихи о бедности и богатстве.

Каликам перехожим принадлежит главная роль в распространении духовной поэзии. На раннем этапе они использовали традиционные народные формы для пропаганды христианской идеологии. Их пение было их ремеслом.

Подавляющее большинство кобзарей обладала довольно значительным репертуаром. Они выполняли думы, народные исторические, общественно-бытовые, обрядово-свадебные, семейно-бытовые, лирические песни, песни-баллады, а кроме того, сатирические и юмористические песни, псалмы. А еще кобзари играли народные танцевальные мелодии, которые пользовались популярностью на свадьбах, семейных праздниках, народных гуляниях.

В середине XIX века на смену слепым музыкантам, как каликам, так и кобзарям, постепенно приходят зрячие, которые находят возможности приспосабливаться к новым условиям жизни. Русские исполнители поют сохранившиеся в памяти произведения калик перехожих. Часто такими исполнителями становятся женщины.

Говоря о роли бродячих певцов в обществе, стоит обратить внимание на то, что для них самих значило их творчество. Ведь можно передать в песне какие-то идеалы, только самому глубоко чувствуя их. Великорусские калики часто пели о том, чего не понимали [9, с. 15] или просто «плакались» и жаловались на судьбу всех обездоленных, чем вызывали жалость слушателей. Деревенский народ любит слушать жалобные сказания о людской нужде и благочестивых, Богу угодных, подвигах сирых и неимущих от калик перехожих. Кобзари всей душой болели и страдали за то, о чем поют. П. А. Кулиш говорит, что певец дум часто бывает растроган содержанием песен, и его голос дрожит более и более, и, наконец, рыдания прерывают на несколько минут и пение и музыку. Украинский певец для первого встречного может спеть семинарский псалом или чечетку и только с приятелем и близким человеком поделиться дорогой ему думою. В песнях кобзаря отражены главные события в жизни всего украинского народа, кобзарь не только сопереживает своим землякам, но и побуждает в своих песнях бороться за лучшую долю.

Кобзарь поет не только потому, что это его промысел, но и в силу своей поэтической природы, в песне он отводит свою душу. Кобзари постоянно развивали свои поэтические и философские способности, они всегда могли менять текст песни в зависимости от своих взглядов или настроений в обществе. Репертуар кобзарей не оставался постоянным, а менялся в зависимости от тех или иных общественно-бытовых обстоятельств, от аудитории. Поэтому в одном варианте подчеркивались социальные конфликты, общественные противоречия, о которых говорится в думах и песнях, в других - сглаживание их. То же самое наблюдается и с религиозными и моралистическими нюансами, особенно в псалмах, входивших в репертуар каждого кобзаря. Произведения, которые в определенный период не имели популярности, кобзари переставали играть и петь.

Бродячие певцы – это важная составляющая духовной культуры у русских и украинцев. Характер их деятельности и социальное положение определили особую общественную значимость в жизни рассматриваемых народов. Они выполняли в жизни общества важные функции, связанные с сохранением и передачей народных традиций, распространением религиозно-нравственных норм и системы ценностей. Поскольку калики перехожие исполняли только духовные стихи, не касаясь политики, то и их значимость и основные достижения ограничиваются сферой культуры. Они не имели такой силы в обществе, как кобзари. Кобзари же оказали огромное влияние на формирование национального самосознания у украинцев. Они выполняли просветительскую миссию, извещали население о последних событиях в мире, умели не только хорошо петь и играть, но и лечили, гадали, выполняли различные религиозные обряды, опираясь на собственный опыт, высказывали людям советы как действовать в той или иной ситуации. У украинцев кобзари – это борцы за справедливость, своим творчеством они вселяли в людей веру в независимость и свободу. Так, кобзари были вдохновителями борьбы с турецко-татарскими завоевателями, освободительной войны против польских магнатов и шляхты под руководством Богдана Хмельницкого 1648-1654 годов, активно участвовали в гайдамацком движении, а также в целом ряде крестьянских восстаний XIX века. Кобзари поднимали национальное самосознание народа, вселяли веру в независимость украинской державы. Их песни заставляли народ вставать на борьбу с несправедливостью. Кобзари выражали в своих произведениях социальные чаяния украинского народа. Они также в своих произведениях призывали народ не только к высоким нормам нравственности, но и формировали патриотические чувства. Историки неоднократно указывали на кобзарскую песню и думу, как на одно из средств формирования украинской ментальности.

Литература:

1. Безсонов П. Русский народ и его творческое слово. - М.: Институт русской цивилизации, 2010 – 609 с.
2. Веселовский А. Н. Калики перехожие и богомильские странники / / Вестник Европы, 1872. Апрель – 682 – 722 с.
3. Ємець В. Кобза і кобзарі, 1-ше видання, - Берлін, 1923 – 111 с.
4. Извѣстія Историко-филологическаго института князя Безбородко въ Нѣжинѣ, Томъ V. - К., 1904 – 238 с.
5. Калугин В. И. Струны рокотаху...: Очерки о русском фольклоре . - М.: Современник, 1989 – 623 с.
6. Лавров Ф. И. Кобзарі: Нариси з історії кобзарства України. - К.: Мистецтво, 1980 – 254 с.
7. Максимов С. В. Бродячая Русь Христа ради-С. - Пб., 1877 – 465 с.
8. Песни собранные Рыбниковым П.Н. Т. I. - М.: Издание фирмы «Сотрудник школ», 1909 – 512 с.
9. Прыжов И. Нищие на святой Руси. - М., 1862 – 139 с.
10. Собрание сочинений Н. И. Костомарова. Исторические монографии и исследования, Книга 8, Том XXI-С. - Пб., 1906 – 1083 с.
11. Срезневский И. И. Калики Древнего времени / / Записки Императорской Академии Наук, т. 1, кн. II., 1862. – 186 – 210 с.
12. Федотов Г.П. Стихи духовные: русская народная вера по духовным стихам. - М., 1991 – 192 с.

Ярослав Потапенко
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр. В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПСИХОСОМАТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ

Сьогодні маємо всі підстави говорити, що після тривалого періоду домінування в історіографії постмодерністських стратегій конструктивізму, наративізму та деконструктивізму (т. зв. “лінгвістичного повороту”) прийшов час відродження інтересу до “сирої реальності”, “повороту до речей” та віджвлення інтересу до проблематики тілесності та сексуальності. Російський історик М. Епштейн стверджує, що після “подій 11 вересня” загострилося відчуття тілесної беззахисності окремої людини і людства вцілому, посилилася увага до “справжньої і єдиної” реальності (напротивагу віртуальним гіпертекстам і симулякрам постмодерну). На новому етапі розвитку гуманітарні науки “жадібно вбирають” в себе все, що випало з їх кола зору на етапі герменевтичного розкодування історичних дискурсів та “метанаративів”: питання життя і смерті, любові й ненависті, страху й покаяння, болю й тортур тощо. Переплетіння “летальності й вітальності”, підвищення больового порогу в процесі “зривання” з реальності усіх “покривів цивілізованості”, активізація уваги до архаїчно-ритуальних і оргіастично-варварських начал історії, – знаменують формування нової естетики й нової парадигми історіописання: пошук “нової глибини, дірчатої, рваної”, паралельно до відродження “цікавості до життя” й на фоні інтенсивного відчуття “оголеності всією людської істоти, тілесної мізерності, пронизливого смутку смертності.., екзистенційної роздягнутості світу” [14].

В контексті подібних гносеологічних і стильових трансформацій у царині історіографії актуальної значущості набувають дослідження, пов’язані не тільки з конкретно-історичними, але й психосоматичними наслідками та виявами “терору голодом” 1932-1933 рр. в Україні. Міждисциплінарні стратегії й залучення методологічного інструментарію зі сфери психоісторії, історії тіла, гендерних і постколоніальних студій здатні поглибити й інтенсифікувати об’єктивне наукове осмислення соціокультурних ретроспектив і перспектив українського посттоталітарного соціуму.

Паралізуючий страх перед державою, котра будь-якої миті здатна відібрати останній кусень хліба, в жінки на рівні тілесному відображається в девіантній сексуальності або фригідній асексуальності, суїцидальних схильностях та інфернальному світогляді, пробуджує на рівні підсвідомості “каструючу мегеру”. Оперуючи категоріями психоаналізу, компаративістики та психоісторії, Н. Зборовська стверджує, що більшовицька влада брутально втручалася в статеве життя громадян, адже статеве мало підкорятися “класовим інтересам”. “Герої революції”, сповнені садистських імпульсів та хворобливих амбіцій, проектували на жінку власні перверсії, мали втіху від сексуального приниження її; їхня сексуальність – агресивно-жорстока, садомазохістська, розгнуздано-хтива і сповнена

тяжких невротичних комплексів і розладів (секс розглядався ними як садистська помста жінці). “Комунівська Україна ототожнюється в літературі з проституткою”, “образ проститутки” стає символічним замінником України й “національного материнського суб’єкта”, – до таких висновків приходить дослідниця, вважаючи, що “національний ерос” у 1930-ті рр. під тиском російського імперського “садомазохістського психотипу” деградує до повної утрати здатності любити і “батьківського коду мужності”, хронічних психотичних розладів, депресивно-інфантильних, маніакально-параноїдних станів, тривоги переслідування, підозрілості й численних фобій [6, с. 312-319].

За словами Ж. Бодріяра, тоталітарне минуле втягує сучасність у свою порожнечу, коли “мертві висмоктали наше останнє бажання культури, закону і порядку” [5, с. 19], а культурно-мистецьке життя – справжнє, не сфальшоване ідеологією – пронизує потужний струмінь катастрофізму, “монструозність” масової радянської свідомості [5, с. 122]. Тоталітарна мова радянського офіціозу, ґрунтована на клішованих міфологемах, ідеологемах і символах-симулякрах, деформувала не лише свідомість окупованої й колонізованої нації українців, – екзистенційному руйнуванню піддавалося й “тіло нації” та тілесність окремого індивіда. Уявлення про “патріархальну природну тілесність” витісняються плакатно-емблематичними постатями героїв-ударників, гіпертрофовано-перебільшених у своїй вітальній бадьорості й маскулінно-мілітарній агресивності (ідеологічно фетишизованій та естетично ідеалізованій).

Тіло індивіда у просторі тоталітарної держави семантично спустошується, робиться нечутливим до національного етосу й перетворюється на резонатора, віддзеркалення ідеологічно толерованих тілесних практик і “технік тіла”. Формується система бездуховного й “безтілесного” комуністичного кітчу, в якому панує “колективне тіло” тотальної радянської людини [5, с. 129], агресивно зорієнтованої відносно всього зовнішнього (“нерадянського” світу) й позбавленої сексу (принаймні, в офіційному дискурсі). Деперсоналізація особистості проявляється і на тілесному рівні: з’являється мода на шаблонно-правильні “ікони” радянського стилю життя.

За словами О. Гомілко, тоталітаризм здійснює експансію на людську тілесність, підпорядковує її власній волі, як і політичні інституції чи моральні й художні цінності. Тоталітарно упокорена людина “тілесно віддана у повне розпорядження держави”, не належить собі, її плоть жодним чином не захищена від державної сваволі, стає “посередником”, через якого влада реалізує абсолютний контроль над особистістю, аж до повної її деструкції. Шлях до утвердження тотальної влади лежить у площині подолання окремішності тіл підданих, їх “колективізації” до рівня суцільної маси, “колективного тіла”, завжди лояльного до режиму й готового до відмови від власного -я. Тоталітарна людина, підсумовує дослідниця, є десоматизованою істотою, оскільки, фактично, позбавлена свого невідчужуваного тіла [3, с. 213-215] (за “першим покликом партії” мусить віддати його “заради боротьби за світле майбутнє”).

По-суті, вся стилістика й прагматика соцреалізму російсько-імперського штибу базувалася на культивуванні масової посередності, позірно впевненої в собі, проте хворобливо підозрілої до всього, що не є санкціонованим владою (звичка дивитися на людей з перспективи того, чи є вони переслідуваними, чи ні [6, с. 318]). В подібній атмосфері індивіда легко перетворити спочатку на сексота, а згодом на співучасника репресій, збудити в ньому імпульс до вбивства, а далі – збудити моральне відчуття провини за скоєне, докорів сумління й саморуйнівні імпульси. Таким індивідом, знеособленим і морально спустошеним, дуже легко керувати – саморуйнування стає звичайним способом життя (“руйнуючи себе, індивід живе”, за словами І. Смірнова). Такий індивід, “екстравертований мазохіст”, світоглядно змаргіналізований та десоціалізований, створює подібну до його власного психотипу “мазохістську соціальність, середовище сталінізму, потребу в домінантному авторитеті” [12, с. 260, 290].

Голодомор з перспективи цивілізаційного контексту й виміру світоглядного став можливим через те, що фіаско раціоналізму, криза віри (“смерті Бога”), модерністська “ірреалізація” дійсності, поєднані з декаданснним “жаданням смерті” й богемною естетикою самознищення, підживлювані Фрейдовою “пансексуальністю” й моральним волюнтаризмом модного тоді марксизму, – співпали у часі й уможливлювали появу тоталітаризму з його ключовою тезою про догмат вседозволеності (за Г. Арендт). Жадання смерті, чужої і власної, на думку І. Шафаревича, пронизує всю історію соціалізму. Всі тоталітарні ідеології ХХ ст., за словами соціального філософа Р. Жирара, ґрунтувалися на виправдальній раціоналізації жертовних механізмів, ідеях функціоналізму, коли можливість досягнення ідеального суспільного стану ставиться в залежність від попереднього винищення “винних” і “покидьків” або їх навернення до “правильної віри” (варіації архаїчної міфологеми принесення жертви задля підтримання “космічної рівноваги” з подальшою сакралізацією цієї жертви) [12, с. 195]. Подібного штибу “політична метафізика” мала цілком реальні трагічні наслідки для українських селян у 1932-1933 рр.

Серед ментальних і психосоціальних наслідків Голодомору, котрі й нині значною мірою продовжують суттєво впливати на наше моральне, соціальне й політичне буття, можна вказати на байдужість до власної історії, світоглядну дезорієнтованість, ціннісну невизначеність, ксенофобські (зокрема, антисемітські) настрої значної частини суспільства, страх перед владою, хронічну недовіру до держави й толерування спробам “вкрасти” у неї (ставлення до держави як підступного ворога й “жандарма”, жадібного, облудного й жорстокого). Звичка сприймати несправедливість з боку представників держави до простих громадян як “норму”, вкорінена в часи “великого терору”, до сьогодні заважає наблизитися до європейських стандартів життя, засвоївши європейські громадянські й моральні цінності.

Травма, завдана більшовизмом “національному тілу”, спричинила формування психології невпевненості українського характеру, стала головною перешкодою його психорозвитку, спровокувала перехід національного характеру на нижчий щабель. “Соматичні аномалії” провокували ментальне розщеплення й активізацію деструктивних сил та інстинктів на рівні як колективного, так і індивідуального несвідомого [6, с. 316-317]. В сучасному історико-культурологічному дискурсі повсякчас акцентується важливість трансформування травматичних спогадів з “невербального жаху” в мовний наратив як шанс на терапевтичну реконструкцію віктимізованої ідентичності: Український духовно-інформаційний простір щільно наповнений колективними травмами, найбільш масштабні серед яких – Голодомор та аварія на Чорнобильській АЕС – сприймаються суспільством як гуманітарні катастрофи, глобальні “інфотравми”, що їх наслідки досьогодні справляють дестабілізуючий вплив на соціокультурну й суспільно-економічну ситуацію в Україні. В Радянському Союзі, за словами К. Мерідейл, реалізувалася стратегія ігнорування колективного й індивідуального досвіду паралельно з утвердженням компенсаторного псевдоісторичного наративу, центрованого навколо фальшивого героїзму й казенного ура-патріотизму [13].

Вести наукові дослідження психічних та тілесних трансформацій, що їх пережили жертви геноциду 1932-1933 рр. – як ті, хто помер, так і ті, хто зумів вижити – досьогодні надзвичайно складно, оскільки це завдання передбачає глибоке проникнення в суть досліджуваного. Як сказати про те, у що неможливо до кінця повірити, неможливо раціонально пояснити (коли бути гранично чесним з собою), – що, врешті, неможливо висловити звичною нам мовою чи то наукового, а чи літературно-художнього дискурсу? Адже для багатьох із тих, хто пережив “голодовку”, “звичайний” світ так і залишився нереальним – трагічний досвід, витіснений у забуття, на узбіччя свідомості, патологічно повертався невиліковними нічними жахіттями, психічними розладами, хронічними депресіями й раптовими нападами параноїдально-непояснюваного відчаю і страху, котрі продовжували “вбивати” людину на рівні тілесному й ментальному.

Абсурдність “вбивства голодом” видавалася настільки дикою й немислимою, що не лише майбутні жертви не вірили до кінця в те, що відбувається з ними, але й ті, хто вижив і щосили прагнув збагнути терор, аби зберегти себе, – вони теж іноді шизофренічно вагалися: а чи могло *таке* відбутися насправді. Іншим виходом залишалося примирення зі світом через божевілля. В цьому ракурсі слушності набуває методологічний сумнів постмодерної історіографії в тому, що саме раціональність має бути підставою для міркувань, що не випливають з контексту раціональності (або для осмислення драматичних історичних феноменів, раціоналізувати які можна лише вступивши у конфлікт з засадами усталеної етики).

Британський історик Браян Бріваті піднімає доволі провокативне, проте цілком вмотивоване, як видно з підібраної аргументації, запитання: коли закінчується геноцид? Адже він і надалі продовжує впливати на життя людей навіть після формального припинення вбивств: виявляється у скорботі, неврозах, дисгармонії, які переживаються й тими, хто вижив, і їх нащадками у другому чи третьому поколінні. Слід брати до уваги й ненароджених дітей тих, кого знищили, самотність та ізоляцію тих, хто-таки зумів уціліти (й не накласти в подальшому на себе руки під тиском спогадів про жах, позбутися якого неможливо) [2, с. 45]. Говорячи про “мовчання мертвих” як один з головних наслідків геноциду й аналізуючи тексти письменників, котрі пережили його, дослідник приходить до висновку, що для

нації життєво важливим є осуд і покарання, насамперед моральне, злочину: потрібно змусити самих злочинців визнати провину й надати процесу розслідування правового статусу – задля вшанування і збереження пам'яті про загиблих і покращення життя живих [2, с. 45-46].

Дослідження тематики Голодомору з позицій широкого міждисциплінарного синтезу, з залученням кращих напрацювань історії, соціології, демографії, психології та психоаналізу, гендерних, феміністичних, візуальних та постколоніальних студій, відкриває значні перспективи для вироблення єдиної комплексної моделі репрезентації подій 1932-1933 рр. як на внутрішній, так і на зовнішній арені з метою формування нової, національно консолідуючої концепції української історії, здатної ефективно посприяти розбудові громадянського суспільства, об'єднаного повагою до європейських демократичних цінностей та національно свідомого водночас. Таке суспільство, позбавлене паралізуючого страху перед владою, закладеного у 1933 р. на генетичному рівні колективного несвідомого, здатне стати найефективнішою протидією будь-яким спробам запровадження "м'якого авторитаризму" ("контрольованої демократії"), що перманентно повторюються в історії українського сьогодення.

Література:

1. Snyder Timothey. Blood Lands. Europe Between Hitler and Stalin. – New York: Basic Books, 2010. – 344 p.
2. Бріваті Б. Коли закінчується геноцид? / Б. Бріваті // Український тиждень. – № 49(162). – 2010. – С. 44-46.
3. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К.: Наукова думка, 2001. – 340 с.
4. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад / Я. Грицак. – К.: Критика, 2011. – 350 с.
5. Гундорова Т. Постчорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 264 с.
6. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури / Н. Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
7. Злобіна Т. Рецензія на книгу "Травма: пункты. Сборгик статей" / Т. Злобіна. // Критика. – Число 7-8. – 2011. – С. 17.
8. Касьянов Г. Danse macabre: голод 1932-1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х) / Г. Касьянов. – К.: Наш Час, 2010. – 271 с.
9. Наймарк Н. Геноциди Сталіна / Н. Наймарк. – К.: Вид. дім "КМ Академія", 2011. – 135 с.
10. Портнов А. Мученицька смерть мільйонів і перспективи теоретичної рефлексії / А. Портнов // Критика. – Число 7-8. – 2011. – С. 36-37.
11. Рєпіна Л. Інтелектуальна історія сьогодні: методи, проблеми, перспективи / Л. Рєпіна // Ейдос. – Вип. 1. – 2005. – С. 89-106.
12. Смирнов И.П. Психодиахронология: Психоистория русской литературы от романтизма до наших дней / И.П. Смирнов. – М.: Новое литературное обозрение, 1994. – 456 с.
13. Травма: пункты. Сборник статей. – М.: Новое литературное обозрение, 2009. – 326 с.
14. Эпштейн М. Знак пробела: О будущем гуманитарных наук / М. Эпштейн. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 864 с.

Юлія Різник
(Черкаси, Україна)

НЕВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДИСИДЕНТ ВІКТОР ПАНАСЕНКО ТА ЙОГО ВІДКРИТІ ЛИСТИ ДО РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА

Виникнення руху опору в Україні в 1960-1980-х роках у багатьох відношеннях можна вважати феноменальним явищем. Він виник та існував протягом двадцяти з лишком років майже виключно завдяки зусиллям інтелігенції й усе це – за вкрай несприятливих соціально-політичних умов. Придушити його остаточно так і не вдалося, незважаючи на активну репресивну політику держави. Феноменальність цього явища, таким чином, криється в його соціальному характері, тривалості існування й парадоксальності, завдяки якій воно одночасно є частково вже історією і сучасністю, перебуває в минулому і сьогоденні [1].

Панасенко Віктор Васильович на протязі 1978-1981 років займався в Москві нелегальною політичною діяльністю, антикомуністичною пропагандою. Найголовнішим з його напрацювань є "Відкритий лист геніальному і демократичному товаришу Брежнєву" [3]. Ще були десятки аналогічних пропагандистських матеріалів, в тому числі "Звернення до членів ЦК КПРР", "Звернення до членів Політбюро" – в сотнях екземплярів. Ці матеріали він сам писав, сам тиражував і сам розповсюджував. Це все робилося таємно. В руки КДБ він не попався – вийшов із води сухим. Все ж конфлікт з комуністичним режимом у нього був і дорого обійшовся – Віктор Васильович відкрито заявив про свою відмову від комунізму, за що був вигнаний із Уральського педагогічного інституту, де працював викладачем.

Перш ніж зайнятися нелегальною роботою, він написав зашифровану книгу, алегорію історії, спробу хоч таким способом поділитися з людьми своїми думками і почуттями про наболівші питання життя. Це була графічна модель історії в художніх образах, списана з дійсності. В одній з редакцій йому сказали: "до друку абсолютно не гідна". Зрозуміло чому.

Чому Віктор Панасенко став на такий шлях? Це видно із матеріалів, які він надсилав. Обставини життя і "найкращі риси" розвинутого соціалізму підштовхнули його до цього, до того ж загроза великої війни. От чому він свідомо пішов на 64-у статтю Кримінального кодексу РСФСР [5, с. 1]. Тому ціль своєї роботи невідомий нікому дисидент сформував так: розкривати комунізм, підштовхувати думки до осмислення необхідності демонтажу комунізму зверху, методом реформ. Відповідно і гострі пропаганди націлив на людей того ешелону влади, тих, хто через кілька років повинен був стати на чолі держави, бо вже тоді було очевидно видно, що Брежнєв довго не протягне [4, с. 1].

В 1988 р. він зробив першу спробу відшукати сліди своєї роботи. Працював Віктор Васильович тоді на ЧЗТА і жив у Черкасах. Але його миттєво Черкаська прокуратура і Черкаський обласний комітет КПСС (в особі інструктора Корзуна А. П.) вигнали з Черкас і він вимушений був шукати притулок разом із сім'єю. Які організації стояли за Черкаською прокуратурою – хтозна, але від неї самої до нього ніяких справ не було за відсутністю інформації про його дії [5, с. 2].

Після краху комунізму і розпаду СРСР Панасенко взявся за пошуки слідів своєї роботи. І напряму: запити в офіційні інстанції, консульство України в Росії, служби безпеки Росії, в газети, журнали. Але все безрезультатно. Справа в тім, що він розумів – оскільки в руки КДБ він не попався і прізвище його ніде не фігурувало на папці з написом "Справа №", значить, позитивної відповіді із офіційної інстанції він не отримає. Але роботу все-ж він робив. Роботу, потрібну мільйонам людей, притому з великим ризиком і втратами для себе і своєї родини.

І тому для очищення совісті, що для пошуку зроблено все можливе, Віктор Васильович провів перевірочну операцію. Якщо на неї клюнуть – значить щось було. Він підготував лист і відправив його з Києва в редакцію газети "Комсомольська правда". На конверті – Петренко, зворотна адреса – вул. Садова. В листі він написав таке: "Я займався в Москві нелегальною антикомуністичною роботою. І зараз, коли розпався Радянський Союз, я вже можу сказати про це відкрито." В своїй пропаганді він ні одним словом не згадав національне питання. Мабуть не хотів гіршого варіанту – розпаду держави, бо йому було зрозуміло, що "від такої катастрофи постраждають перш за все звичайні робітники, сотні мільйонів звичайних людей" [4, с. 2]. Але крах комунізму і можливість розпаду Радянського Союзу він передбачив за 10 років до того. Його знання і досвід дозволили йому зробити такий прогноз. Щоб викликати додаткову зацікавленість у тих, хто буде читати лист в Москві і зіграти на струні великодержавного шовінізму, він надав характеристику українському націоналізму: "бандерівщина – це український нацизм, передтечія фашизму" [3]. Згадав у листі і про зашифровану книгу.

Лист був запечатаний в чорний пакет від фотопаперу хімічним клеєм, потім пакет приклеєний з середини до звичайного поштового конверту цим же клеєм, і тільки потім сам конверт заклеєний звичайним клеєм. При відкритті такої подвійної упаковки сліди постороннього відкриття спеціалісти обов'язково помітили б. Те, що було ззовні і те, що було всередині і давало ключ, який доступний тільки двом – відправнику і одержувачу.

Після відправлення листа він почав слідкувати за змістом “Комсомольської правди”. І не помилився – очікування не підмануло його. Через два тижні в “Комсомольській правді” на четвертій сторінці з’явилася замітка “Петренко стреляет из трости, Полищук танцует балет”, за підписом І. Степанов. Замітка була на театральну тематику – про спектакль одного другорядного московського театру. Перші славо були такими: “підстрелили чеховську чайку” і стріляв артист Петренко, тобто це потрібно було зрозуміти, що лист від Петренка попав в ціль. “Буде цікаво”, тобто викликають на повторний зв’язок, ніби пиши ще. Сам факт відповіді означав головне – його лист дійшов по призначенню, йому повірили і дали відповідь. Прочитати відповідну шифровку міг лише автор листа. Для решти читачів ця замітка нічого не значила [4, с. 3].

В червні він надіслав другий лист в “Комсомольську правду” за підписом Петренко, і паралельно надіслав в “Комсомольську правду” лист відкритим текстом, підписавшись своїм справжнім прізвищем з фотокопією свого нелегального матеріалу 1980-го року “Відкритий лист геніальному і демократичному товаришу Брежнєву” (в листі – відкрита критика політики Брежнєва та умов життя, які склалися за його режиму) [3]. Але цей лист було написано так, що адресат, отримавши листи за підписом Петренко, тепер легко міг встановити справжнього автора.

І негайно в “Комсомольській правді” з’явилася замітка І. Степанова на книжкову тематику під рубрикою “Клуб любителів читання”. Врахували, що він написав зашифровану книгу і може шифрувати і розшифровувати на зручному матеріалі. І за смислом натяків він зрозумів, що обидва його листи отримані, прочитані, і його як автора встановили. І знову дали відповідь. Такий варіант розвитку гри він і передбачав з самого початку [4, с. 2].

Так була проведена ціла серія обмінів посланнями, більше десятка. По суті всі вони були взаємопов’язані, піддавалися розшифруванню і прочитанню. Панасенко настоював на безпосередньому контакті, а вони затягували час. Фактично був встановлений стійкий шифрозв’язок.

Його абонентом була, більше всього, спецслужба, колишнє КДБ. Бо редакція газети не володіла необхідною інформацією для такої шифрованої переписки. Це поле діяльності таких професіоналів [2].

На першому етапі обміну листами із змісту відповідей стало очевидним, що він зацікавив свого абонента. Але поступово від зв’язкового Степанова на паралельних виконувачів обов’язків, а під кінець видали серію сигналів руками Маргарити Кечкіної, редактора відділу листів. І тому в 1993 році він обірвав зв’язок [4, с. 3].

Можна переконатися, що навіть початкова зацікавленість могла з’явитися лише предметно, – це значить, що його нелегальна діяльність залишила документальні сліди і залишила політичні наслідки, по-іншому вони б не говорили з ним взагалі, тим паче на сторінках багатомільйонної газети, а діалог вівся півтора року. Вони самі знали, що сліди його нелегальної праці існують, залишилися, скоріш за все в їхніх же руках. Але якщо сліди є, а йому відповіли, що їх немає, зрозуміло, що вони просто їх не розкривають.

Література:

1. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1995. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://spavedfront.io.ua/s87287
2. Курносов Ю. Інакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) / Ю. Курносов // НАН України, Ін-т історії України. – К., 1994.
3. Панасенко В. Відкритий лист геніальному і демократичному товаришу Брежнєву. – 24 с.
4. Панасенко В. Лист в редакцію. – 2002. – 3 с.
5. Панасенко В. Лист Масненку В. В. – 2005. – 2 с.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Масненко В. В.

Сергей Фильчиков
(Тюмень, Россия)

ПАУВАУ КАК ОСНОВНОЙ ЭЛЕМЕНТ СОВРЕМЕННОЙ ИНДЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Каждой весной в марте месяце в США, в Денвере (штат Колорадо) множество индейцев собираются вместе. Люди приезжают со всех уголков США и Канады, чтобы принять участие в празднике, начинающий то, что известно как «Тропа Пауваy» [7, с.1].

Название этого мероприятия – Пауваy (или Пау Вау, Пау-Вау – от Powwow или Pauau) – происходит с алгонкинского языка индейского племени Наррангасетов, и раньше обозначало собрание лекарей или духовных лидеров племени. Еще с конца XVIII столетия европейцы стали называть так все религиозные собрания у индейцев [9]. В дальнейшем сами индейцы стали использовать это слово для обозначения любого своего собрания, и чем больше они учили английский язык, тем больше это слово входило в их обиход. Но, вначале индейцы называли подобное мероприятие по-иному – праздник, фестиваль, ярмарка, союз [11] и т.п.

История Пауваy расплывчата, и точных данных о первом (или первых) Пауваy нет. Можно лишь предположить, что появился он более 100 лет назад, еще в начале XIX столетия. На южных Равнинах миссионеры-иезуиты способствовали развитию Пауваy, внося их в список римско-католических праздников [9], отмечаемых на данных территориях. Предположительно, Пауваy берет свое начало от танцев Общества Травы среди племен пауни, омаха и других, и которые быстро стали наиболее социальными танцами для всех племен [11]. Индейцы племени дакота до сих пор относят возникновение Пауваy к военным танцам омаха.

Одной из причин возникновения и развития Пауваy стало «… усиливающееся проникновение евро-американской культуры, и разложение коллективистских начал, на которых строится традиционный общественный уклад коренных американцев», пишет В.А.Тишков [1, с.217]. С того момента, как индейцы Равнин были поселены в резервации, все религиозные церемонии, а значит и танцы, были запрещены. Но это лишь способствовало развитию Пауваy. Танец Травы, как единственный социальный танец, не был запрещен, и на его основе стало формироваться современное Пауваy. На это формирование сильно повлияли военные общества племен и их танцы. Одна из старых легенд возводит танцы Пауваy к четырем братьям омаха, которые были воинами. Возвращаясь из похода, они совершали танец войны для всего племени в ознаменование своего успеха [9].

Известно, что в 1891 году была попытка провести Пауваy 4 июля в Арли (штат Монтана) резервации Флэтхед, но полиция и армия разогнали участников. Эта попытка – первое документальное свидетельство в истории Пауваy. Но уже 4 июля 1900 года (по другим данным в 1898 году) Пауваy состоялось в том же месте [9].

Первоначально Пауваy проводился только в резервациях, но потом его стали проводить в колледжах, общественных парках, выставочных центрах. Первый Пауваy в помещении прошел в 1954 году в Санта-Фе в аудитории собора Святого Франциска Ассизского [13, с.32]. Этому способствовала урбанизация 1950-х годов и расширение контактов индейцев с белыми. Чуть позже индейцы, живущие в городах, стали проводить свои собственные Пауваy.

С этого времени, с 1953-1954 годов, стали допускать на танцевальную арену Пауваy и женщин [9]. Ранее им разрешалось лишь стоять возле барабанов и петь. С 80-х годов XX века Пауваy стал символом самобытности коренных американцев. Сейчас около 90% индейцев посещают различные Пауваy или участвуют в них.

Пауваy проходят в выходные и праздничные дни в течение всего года, даже в рождественские праздники, но пик приходится на весну и лето. Пауваy в Денвере открывает целую цепочку мероприятий, которая заканчивается ближе к осени. Многие индейцы в одиночку и семьями тратят все это время, путешествия от Пауваy к Пауваy. Этот путь и называется «Тропа Пауваy» [9].

Пауваy «… могут быть маленькими и большими, длиться в течение нескольких часов или нескольких дней, проводиться в закрытом помещении и на открытом воздухе, в резервации, в палаточных лагерях, на стадионах и в школьных гимназиях… Они могут быть организованы отдельными семьями, племенными советами или другими племенными организациями, группами сообществ, музеями и индейскими студенческими группами», пишет Карен Харви [8, с.3]. Основной задачей крупных межплеменных Пауваy

является реклама и коммерция для сбора необходимых средств для поддержания мероприятий (в том числе и религиозных) в резервациях [3, с.424].

Пауваy не является религиозным мероприятием, но это и не чисто светское мероприятие, так как по своему содержанию (танцы и песни) он воспроизводит элементы религиозного содержания, не говоря уже о проводимых в течение его обрядах Священной Трубки, очищения в парильне (onikare, Инипи, Sweat Lodge) и обрядов Пейотизма с применением мескаля [4, с.220]. «Религия смешивается в Паувау», отмечает Карен Харви, ведь индейцы здесь «… не делают различия. Духовность, в противоположность организованной религии, пронизывает всю традиционную жизнь индейцев. Искусство, танцы и музыка – часть духовности и неотъемлемая частица каждодневной жизни (а не только случайных церемоний) для многих племен» [8, с.4].

Символической основой Паувау является круг. В нем заложено два понятия – круг (цикл) жизни и круг (кольцо) единства. Круг символизирует все верования индейцев и весь его образ жизни – единство, равенство, гармония, баланс. «Все, что делает индеец, находится в круге», говорил Черный Лось [5, с.99]. В центре находится круглая танцевальная арена – она считается священной, и к ней относятся с уважением, как к церкви. Рядом с ней находятся столы, барабанщики и сидячие места для танцоров. Второй круг – это места для прессы и зрителей. И третий круг – это места для торговли и т.п.

На Паувау индейцы собираются, чтобы танцевать, петь, общаться и обсуждать свою культуру. На танцевальной арене проходят важные межплеменные и социальные мероприятия, конкурсы, выставки, танцы, конкурсы барабанов, церемониалы, подарки, фандрайзинг. За пределами арены – родео, парады, спортивные мероприятия, азартные игры, продажи ремесла и искусств. Здесь же продается все необходимое для изготовления танцевальных нарядов. Сами наряды представляют собой комбинацию различных традиций и стилей разных племен. Многие индейцы используют для них современные материалы, но остались костюмы и из традиционных материалов [6].

Паувау начинается с Большого Выхода и с молитвы. Это действие имеет сакральное значение и на многих Паувау его запрещено фотографировать и снимать на видео. На любом Паувау есть строгий этикет поведения, в котором есть довольно интересные моменты: нельзя ходить через танцевальную арену во время танцев, нужно собирать мусор на территории Паувау [7, с.21], запрещены алкоголь и наркотики, необходимо спрашивать разрешение на фото и видеосъемку [12], и т.д.

Музыка на Паувау – это сочетание барабанов, пения и танцев. На Паувау почти всегда много барабанов, но есть главный барабан, который пользуется наибольшим авторитетом. Барабан — центральный символ любого Паувау. В штате Оклахома барабаны располагаются в центре танцевальной площадки, в свою очередь, образовывая круг. Южные барабаны расставляются по четырем сторонам света. Северные барабаны расставляются вне арены. Люди приносят музыкантам воду и всячески помогают им при необходимости.

Во время Паувау исполняется множество танцев, в основе которых лежат религиозные церемониальные танцы, ранее исполняемые только адептами культа и лишь во время церемоний. Танцы есть межплеменные и конкурсные. Наиболее популярный из межплеменных – круговой, или даже в несколько кругов. Конкурсные же танцы стали популярны с 1920-х годов. На конкурсах почти всегда денежные призы, но из-за этого существует и вступительный взнос для участников конкурса [6]. Описание стилей танцев и нарядов присутствует у многих авторов [7, с.13], [2].

Если во время танцев случилось, что выпало перо орла и коснулось арены, все останавливается, и проводится ритуальное очищение танцевальной арены. Упавшее перо воспринимается как дух умершего воина, о котором надо немедленно позаботиться. Церемония проводится четырьмя ветеранами. Старший ветеран, выбранный из воинов, раненых в бою, поднимает перо и передает владельцу с рассказом о военном эпизоде или эпизоде из своей службы в армии [6]. Ветераны и современные воины пользуются самым высоким уважением на любом Паувау среди всех племен [2].

По словам Уильяма Ричарда Веста, индейца из южных шайеннов, танец – это воплощение ценностей индейцев и ответ на сложные и трудные исторические переходы. Танец является жизненно важным средством выживания индейской культуры [9].

Но самым важным моментом Паувау является потлач, или процесс дарения подарков, хорошо описанный у Джеймса Мура [10, с.308-316]. Если танцы на Паувау являются своеобразной рекламной компанией, которые привлекают людей своей зрелищностью, то потлач – это «звездный час» Паувау, так как именно по тому, как он прошел, и будут судить, хорош ли был праздник.

По окончании Паувау комитет благодарит всех, кто приехал и желает им благоприятной дороги домой. Люди выражают надежду, что увидятся снова на следующий год, ведь наиболее важное на Паувау – это встреча старых и новых друзей. Здесь сохраняются традиции честности и благородства, которые передаются из поколения в поколение [9]. Развитие культуры и продолжение традиции – главная задача Паувау. Если ранее Паувау был праздником среди индейцев Равнин, то потом он распространился и дальше. Таким образом, он стал первым паниндейским фестивалем. «Паувау – это место исцеления, молитвы, танцев и пения… когда вам грустно, придите на Паувау, и вы снова будете счастливы», говорил Тони Браун [8, с.3].

Подводя итог, можно сделать некоторые выводы. Формирование современного облика Паувау было невозможно без европейского влияния – невольно, но европейцы (белые переселенцы в Америке) сами создали этот культурный феномен. На данный момент Паувау является первым, и пока единственным, фестивалем для всех индейцев Северной Америки. Само мероприятие является социальным, но с некоторыми элементами религии (как традиционных верований, так и христианства). Проведение Паувау способствует как трансляции традиций из поколения в поколение, так и развитию индейской культуры и общества в целом. На Паувау присутствуют главные ценности индейцев – танцы и потлач. То есть, Паувау – это некая точка сосредоточения основ современной индейской культуры.

Литература:

1. Коренное население Северной Америки в современном мире / под ред. Тишкова В.А. – М.: Наука, 1990. – 400 с.
2. Паувау коренных американцев [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://lakota-indians.narod.ru/National_Powwow.html; 29 января 2012 г.
3. Североамериканские индейцы / под ред. Аверкиевой Ю.П. – М.: Прогресс, 1978. – 496 с.
4. Стельмах В.Г., Тишков В.А., Чешко С.В. Тропою слез и надежд: Книга о современных индейцах США и Канады / В.Г. Стельмах, В.А. Тишков, С.В. Чешко. – М.: Мысль, 1990. – 316 с.
5. Черный Лось. Священная трубка / Черный Лось. – М.: Кинокомпания SRS, 1994. – 248 с.
6. Dancers [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.powwow-power.com/dancers.html; 2 февраля 2012 г.
7. Engstrom D. The Denver March Powwow // Denis Engstrom. – Denver Public School, 2001. – 28 p.
8. Harvey, Karen D. Dancing the Circle: an introduction to powwows / K.D. Harvey. // Middle level learning. Supplement to National Council for the Social Studies publications. – 2002. – 16 p.
9. History of the «Powwow» [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.powwow-power.com/powwowhistory.html; 2 февраля 2012 г.
10. Moore J.H. The Cheyenne / J.H. Moore. – Oxford, Blackwell Publ., 1987. – 342 p.
11. Oxendine, Jamie K. History of the «Powwow» [Электронный ресурс] / J.Oxendine – Электрон. текстовые дан. – Режим доступа: http://www. powwows.com/2011/10/history-of-the-powwow; 2 февраля 2012 г.
12. Powwow etiquette [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www. powwows.com/?p=932; 2 февраля 2012 г.
13. Steiner S. The New Indians / S. Steiner. – New York, Happer & Row Publ., 1968. – 350 p.

Научный руководитель: к.и.н., д.ф.н. Хлевов А.А.

УДК 94 (477) “19” – 058. 232. 6

Володимир Швець
(Черкаси, Україна)

ТРУДНОЩІ ПОЛІТИЗАЦІЇ СЕЛЯНСЬКОГО ЗАГАЛУ НАДДНІПРЯНЩИНИ ТА РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ ЙОГО ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ (ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

В силу історичних обставин у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у соціальній структурі українського народу селянство становило переважну більшість. Саме ця обставина спонукала багатьох діячів до різноманітних рефлексій щодо визначення місця хліборобської верстви у суспільно-політичних процесах.

Загалом, дослідження селянської ментальності, зокрема політичної свідомості хліборобів, у радянські часи було досить викривленим. Тогочасні історики, досліджуючи історію селянства, були обмежені схемою марксистко-ленінської ідеології. Поняття ментальність та політична культура не зовсім вписувались у схему “класової боротьби”, в межах якої селян нібито цікавило лише одне – “повалення буржуазної поміщицької влади”.

Тому тодішня історична наука, будучи інструментом у руках комуністичної ідеології, у більшості випадків звертала увагу не на ментальні особливості селянського загалу, а на постійну боротьбу “експлуатованого класу” і на “революційну спрямованість” селян початку ХХ ст.

Саме ці чинники зумовили необхідність переосмислення, і більш ґрунтовного дослідження ментальності селян, адже одним із найменш вивчених аспектів є саме політична свідомість українського селянства на початку ХХ ст.

Становище соціальної групи в суспільстві залежить від багатьох чинників, зокрема й від здатності самої верстви його змінювати. Тож і українське селянство, як соціоетнічна спільнота з притаманним їй світом уявлень (“другою реальністю”), мало на свій лад відповідати на “виклики долі”. Під “викликами” дослідник Ю. Присяжнюк розуміє скільки-небудь серйозні проблеми, що поставали у рамках пореформеної трансформації хліборобського соціуму, точніше було б сказати – його життєдіяльності в посткріпосний період, бо найменші зміни в мисленні вже передбачали наявність оригінальної реакції на нові суспільні реалії [2; с. 300].

Очевидно, селяни мало розумілися на політичних постулатах й окремих революційних течіях. Історик Іван Линниченко залишив цікавий запис у своєму щоденнику за 1917 р., коли побачив, як хлібороби сприймають більшовицьких пропагандистів: “Прилетів один “пролетар” на велосипеді і полетів далі, – казали вони, абсолютно не розуміючи, хто ж такий “пролетар” [5; с. 5].

Революція 1905-1907 рр. справила величезний влив на свідомість і психологію селянства, вона вперше створила із натовпу селян, пригнічених колишнім кріпосним правом, масу, яка почала усвідомлювати свої права, відчула свою силу. У ході революційної боротьби виявилася притаманна соціальній природі селянина двоїстість: психологія трудівника і власника, безграмотність і нерішучість, скутість віковими забобонами і віджилими традиціями, патріархальний устрій життя [4; с. 6].

Революційні події на селі показали, що очікування російського уряду на ілюзії селян, їхню соціальну інертність і патріархальність не справдилися. Найбільш активні селяни не лише усвідомлювали убогість свого становища, а й починали розуміти, які зміни необхідні в суспільному ладі країни. Прагнення знищити існуючий лад, старі форми та порядки землеволодіння й побудувати суспільство вільних і рівноправних людей проходить червоною ниткою через революційні вимоги селянських мас. Тоді як дореволюційне селянство ще не розуміло, що повалити поміщика – значить повалити царя [4; с. 6].

У революційні роки на селі з’явився новий типаж людини – “свідомий селянин”, який вів стосунки зі страйкарями, читав газетну нелегальну літературу, розповідав землякам про події в містах, роз’яснював односельцям значення політичних вимог, закликаючи до боротьби проти уряду і поміщиків. Які б помилки не робили різні партії під час революції, – основні ідеї боротьби вони визначили правильною. Агітація і організаторська робота партій багато прислужилися проясненню політичної свідомості селянських мас.

Урядова “турбота” сприймалася селянами з великою недовірою, і миру з владою бути вже не могло. Прагнучи врятувати свої економічні та політичні привілеї, поміщики змушені були розпрощатися з усіма романтичними ілюзіями і надіями на “патріархальність” селянина і шукати собі союзників серед нових буржуазних елементів, взагалі й сільських зокрема [4; с. 6].

Усвідомлення своєї політичної ролі стимулювало у частини селянства живий і досить активний інтерес до “справ державних”. У газеті “Рада” у травні 1907 р. була надрукована кореспонденція з подільського села, в якій, зокрема, зазначалося: “Всім відомо, яка темрява панує скрізь по Поділлю. Навіть Державна Дума мало зацікавила селян. Тепер, в цей слушний час, треба всі сили віддати, щоб освідомлювати селян українським питанням. Тепер, коли саме в Думі буде рішатися питання про просвіту на Україні українською мовою й взагалі про автономію України, коли про це здіймуть питання наші посли-українці – підтримка од селян цих домагань дуже потрібна, а підтримати можуть тільки свідомі селяни” [3; с. 3].

Отже, в цілому є підстави стверджувати про деякі трансформації у світогляді селянства доби революції на національному ґрунті. Попри різний рівень етнічної, національної, мішаної і таких інших ідентичностей, можна говорити про появу в малоросійському (етнічному) суспільстві достатньо помітних двох типів “національно свідомих” селян. В оповіданні В. Винниченка “Уміркований” та “щирий” (1907) яскраво показано саме ці два типажі малоросійського соціуму доби революції 1905-1907 рр. Перший із них – уміркований – це чоловік, який щиро вболіває за все українське, але щойно починаються якісь тертя з цього приводу, починає пасувати і здавати свої позиції. Другий – щирий українець, який живе тим, що за будь-яких обставин підкреслює перед усіма свою українськість, чинить тиск на інших людей, провокує їх і т.ін. Розповідь у творі ведеться від імені умірковaного українця Сидора Самжаренка, який пише до своєї дружини з в’язниці: “Сидів-сидів у хуторі, двадцять літ не показував на світ носа, раз вирвався, та й то, дякувати землячкам, посадили-таки” [1; с. 457]. До в’язниці він втрапив, як то кажуть, “за компанію”, оскільки мав “необережність” подорожувати до міста із “щирим” Данилом Недоторканим, за вини якого і разом з яким і втрапив до рук поліції.

Напередодні Першої світової війни уряду Російської імперії не вдалося заспокоїти селянські маси. Аграрна реформа (1906-1913 рр.) продовжувала загострювати класову боротьбу на селі, яка набувала загрозливішого характеру, охоплюючи дедалі більше населених пунктів, зокрема нові села, волості й повіти.

В умовах воєнного часу агітація і пропаганда революціонерів знаходила сприятливий ґрунт для політичної освіти селянства. Селяни жадібно шукали відповіді на актуальні питання політичного життя. Важливим джерелом, звідки селяни черпали відповіді на питання, що їх цікавили, була поточна преса. Наприклад, у недільні та святкові дні в селі Новоукраїнка можна було зустріти натовп селян, що чекав прибуття потягу до Єлисаветграда, яким привозили газети, які селянство миттєво розкуповувало і жадібно читало [4; с. 7-8].

Зрештою, важливо розв’язати проблему формування та поширення національної (політичної) свідомості в малоросійському суспільстві. Вона потребує зосередження дослідницької уваги на стосунках у цій площині інтелігенції і селянства.

Перш ніж розкрити ці стосунки, потрібно передовсім простежити, як формувалася українська інтелігенція. Водночас неминучою видається й перспектива окремого націологічного аналізу постаті “пересічного малороса” (себто етнічного українця, яким у соціальному зрізі був здебільшого все той же селянин-хлібороб). Потреба вивчення цієї суспільної категорії полягає у спробі розібратися: здатна (чи не здатна) вона була усвідомити себе національно.

Основна “теорема”, яку знали з прикладів і деякою мірою випробували самі українські інтелігенти століття тому, передбачала визнання успішним такий національний рух, кінцевою метою якого було створення власної нації і держави, і в якому будуть задіяні широкі верстви населення. Усвідомлюючи, що національно (політично) свідомий компонент представлений насамперед нею, – не чисельною інтелігенцією, – ця соціальна верства повинна була поширити свій вплив на багатомільйонний “народ” [6; с. 138].

Головним джерелом поповнення інтелігенції, як відомо, є середні та вищі навчальні заклади. Інтелігент, як відомо, це – освічена, грамотна людина. З даних перепису 1897 р. Ю. Арутюнян виводить, що всеросійський рівень грамотності у сільській місцевості становив тоді серед чоловіків 24,22 %, а серед жінок – 6,84 %. На думку сучасного українського дослідника В. Огнев’юка, рівень грамотності населення українських губерній, яких у складі Російської імперії було дев’ять, був на 30 % нижчим від середньостатистичного показника імперії [7; с. 36-37]. Як уважає Г. Касьянов, на кінець ХІХ ст. “беззаперечні” інтелігенти (особи із вищою та середньою освітою) Наддніпрянщини становили 0,2 % від усього населення, тобто трохи більше 40 тис. [8; с. 14].

З вище сказаного можна зробити висновок, що освіченість, тобто основа “інтелігентності”, мала обмежене коло осіб з українства. І навіть ця (незначна) частина інтелектуалів не мала нормальних умов для своєї діяльності (функціонування).

Соціокультурний процес, як найбільш незалежний від політичної та економічної кон’юнктури, справляв значний вплив на формування соціальної психології тогочасної інтелігенції України в цілому і сільської інтелігенції зокрема. За слушним спостереженням Г. Касьянова, на початок ХХ ст. вже припадає “період активної саморефлексії інтелігенції, її самовизначення в системі соціальних координат, пошуку свого місця в суспільстві” [8; с. 20]. Отже, можна вести мову про певний рівень психологічної самоідентифікації цієї мало чисельної верстви населення. Тоді ж моральним образом інтелігенції стає доброзичлива та благочестива людина, така, що проймається “любов’ю до ближнього”. І хоча ця саморефлексія “давалася” не так просто, як здається на перший погляд, інтелігенція інтенсивно формувалася як спільнота.

Особливість становища сільського інтелігента полягала у тому, що у нього фактично не було своєї “спільноти” на селі. Скажімо, якщо у місті вчителі могли спілкуватися між собою у певному “педагогічному” середовищі, то у селі такої можливості майже не було. Міський працівник контори працював поряд із багатьма собі подібними. Працівник поміщицької контори на селі мав одного-двох помічників, з якими його дуже рідко пов’язували спільні інтереси і т.д. Основне соціальне оточення сільського інтелігента становили інші спільноти: селянство та дворянство, представники інтелігенції не їхнього фаху. Відповідно організація окремих груп сільської інтелігенції на основі професійних інтересів, політичних поглядів і т. ін. соціальних цінностей ускладнювалась особливостями (обставинами) життя на селі [7; с. 50]. Судячи з цього, можна зауважити, що умови розвитку інтелігенції на селі і у місті не були тотожними. Так склалося історично.

Водночас серед української інтелігенції відбувалося усвідомлення себе в ролі “поводиря нації”, в ролі того, хто “відкриє очі народові”. Приблизно у цьому контексті Б. Грінченко писав, що “… ніяковому народові не можна жити без інтелігенції. Бо інтелігенція показує звичайно всьому народові добрий шлях куди йому треба йти та що робити… скрізь у світі інтелігенція однієї національності, однієї мови з усім народом. А в нас воно інакше, і через те наш бідолашний народ остався без своїх поводирів. Тим то він такий і темний, так мало знає про свої власні права й потреби” [9; с. 2].

Підсумовуючи вищесказане ми дійшли до наступних висновків. Труднощі політизації селянського загалу Наддніпрянщини на рубежі ХІХ – ХХ ст. мали свої специфічні риси. Зокрема відсутність підґрунтя для творення політично свідомої селянської спільноти, яка могла б брати активну участь у політичному житті імперії і мати реальний вплив на виборні представницькі органи влади. Важливу роль у процесі політизації селянського загалу відігравала інтелігенція, яка у складних умовах суспільної реальності намагалася “прищепити” політичну культуру на селі.

Література:

1. Винниченко В. “Уміркований” та “щирий” // Винниченко В. Краса і сила / Упоряд., авт. приміт. Федченко П., авт. передм. І. Дзеверін. – К.: Дніпро, 1989. – С. 457-466.
2. Присяжнюк Ю.П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Ю.П. Присяжнюк. – Черкаси: “Вертикаль”, видавець ПП Кандич С.Г., 2007. – 640 с., іл.
3. Селянин. Лист до редакції з Поділля // Рада. – 1907. – № 112. – С. 3.
4. Сусоров В. Деякі аспекти політичного і духовного розвитку селянства України (червень 1907 – лютий 1917) // Історія України. – 2001. – № 5. – С.6-8.
5. Шамара С.О. Прилетів один “пролетар” на велосипеді // Молодь Черкащини. – 2009. – № 41. – С. 5.
6. Оленин Р. Крестьяне и интеллигенция (к характеристике освободительного движения в Малороссии) // Русское богатство. – 1907. – №2. – С. 135-169.
7. Шамара С.О. Сільська інтелігенція Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: соціально-психологічні та етнокультурні характеристики: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / 09.00.12 – українознавство. – Черкаси, 2007. – 283 с.
8. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ – ХХ століть: соціально-політичний портрет. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.
9. Грінченко Б. Якої нам треба школи // Громадська Думка. – 1906. – № 5. – С. 2; № 6. – С. 2-3.; № 7. – С. 2-3.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, Шамара Сергій Олександрович

Василь Якуба
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

М. М. НОВИКОВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ КИЇВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

В історії науки важливим напрямом особливо з часів з часів незалежності стала біографістика. В українській науковій біографістиці є окремі особистості про яких можна з упевненістю сказати, що це була людина з великої літери – інтелігент та інтелектуал найвищого ґатунку, справжній професор, педагог і вчений.

Микола Миколайович НОВИКОВ, учасник Великої Вітчизняної війни, кращі роки свого творчого життя віддав самовідданій роботі у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, зокрема на кафедрі фізики металів, з якою пов’язано становлення його як ученого, формування як досвідченого наставника, стрімке наукове зростання, плідна багаторічна діяльність.

Доцільно зазначити знаменні віхи історії кафедри.

Кафедру фізики металів створено в 1931 р. на чолі з професором С.Д. Герцрікеном, який уславився дослідженнями в галузі дифузії. Далі ця тематика розроблялася під керівництвом заслуженого діяча науки України професора П.П. Кузьменка. Було відкрито явища електронного вітру (за участю Харькова Є.Й. та Островського Л.Ф.) та діркового вітру (за участю Гриневич Г.П.). Було доведено відсутність абсолютного електропереносу у металевих розплавах (Лозовий В.І. і Харьков Є.Й.). За роботи з електропереносу та фізики розплавів лауреатами Державної премії у 1984 р. стали П.П. Кузьменко, Є.Й. Харьков, В.І. Лисов і В.Є. Федоров. У 1955–1957 рр. на кафедрі розпочалися важливі дослідження дислокацій (Герцрікен С.Д., Новиков М.М.). Було відкрито фотомеханічний ефект (Кузьменко П.П., Новиков М.М., Горидько М.Я.). У 60-х рр. ХХ ст. розпочато дослідження динаміки дислокації кристала (Макара В.А., Новиков М.М., Стебленко Л.П.). Розпочато дослідження кремнію (за участю також Руденка О.В., Стебленка Л.П., Весни Г.В.). Ця розробка завершилася важливими для виробництва інтегральних схем досягненнями, відзначеними Державною премією України (Новиков М.М. і Макара В.А.) 1987 р. З 1988 р. до нині кафедру очолює колега та співавтор з багатьох розробок М. М. Новикова член-кореспондент НАНУ, професор В.А. Макара.

Для М. М. Новикова визначним стало у житті те, що після закінчення з відзнакою фізичного факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка з 1957 р. він зразу ж був направлений на кафедру фізики рідного Університету, спочатку асистентом, а згодом із 1975 р. стає професором кафедри фізики металів.

За зразкову діяльність у 2003 р. йому присвоєне почесне звання «Заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка», тому, що із загального стажу роботи 54 роки, упродовж 47 років він на високому професійному рівні виконував навчальну, виховну та наукову роботу: читав лекції з загальної фізики, фізичних основ міцності, рентгеноструктурного аналізу, фізики твердого тіла тощо. Вперше в державі ним одноосібно було розроблено курс і у 1983 р. видано з грифом Мінвузу УРСР відповідний підручник з фізичних основ міцності і пластичності «Структура и структурно-чувствительные свойства реальных кристаллов». Цей підручник і нині використовується в багатьох ВНЗах відповідного напряму. В 2000 р. видавництвом Національного університету імені Тараса Шевченка видано його доповнене продовження – посібник «Мікро і макродеформація ковалентних кристалів». Також у 2006 році у співавторстві виходить фундаментальна книга «Основи загальної фізики».

Інша сторінка діяльності професора у КДУ: з 1986 по 1992 р. – плідна праця на посаді декана факультету підвищення кваліфікації викладачів вузів. За період керівництва факультетом підвищення кваліфікації вченим виконано значну роботу з удосконалення організації учбового процесу, наближення його до завдань часу (організація робіт по підвищенню комп'ютерної освіти викладачів), впровадженню нових спеціальностей, учбових дисциплін та планів.

М. М. Новиков завжди приділяв велику увагу науковому супроводженню освітнього процесу за рахунок створення лабораторної бази. Ним уперше для спеціальних вищих навчальних закладів України було поставлено лабораторний практикум по фізиці міцності та практикум з рентгенівської трикристальної дифрактометрії.

Він віддавав багато часу виховній та громадській роботі. Неодноразово обирався до керівних органів університету (Вчена Рада університету і факультету, профком тощо).

Професор М. М. Новиков – був дійсним членом Української екологічної академії наук та Академії наук Вищої школи України, де очолював відділення матеріалознавства, членом науково-методичної ради Міністерства освіти та науки України з фізики твердого тіла.

Велику увагу М. М. Новиков приділяв підготовці кадрів вищої кваліфікації. За його науковим керівництвом виконано та захищено 11 кандидатських дисертацій. Він був науковим консультантом 2 докторських робіт.

Впродовж багатьох років М. М. Новиков був членом спеціалізованих вчених рад по захисту кандидатських та докторських дисертацій (Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут металофізики НАНУ, Інститут матеріалознавства НАНУ, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»). Неодноразово призначався опонентом кандидатських та докторських дисертаційних робіт.

Професор М. М. Новиков плідно займався науковою роботою. Він один із провідних фахівців України по дослідженню структурної досконалості кристалічних речовин, праці якого відомі світовій науковій громадськості. З даної тематики він упродовж багатьох років працював з університетами Праги, Брно (Чехія), Санта-Клари (Куба), Лейпцига (ФРН), Дебрецена (Угорщина). Для викладачів і аспірантів університету Санта-Клари в 1983 р. ним було прочитано великий за обсягом лекційний курс.

Професором М. М. Новиковим опубліковано понад 300 наукових праць, у тому числі 8 підручників, посібників і брошур, отримано 37 авторських свідоцтв на винаходи та патенти. Загальний економічний ефект від впровадження його розробок перевищив 2,5 млн. крб., а науково – дослідна робота «Кремній» була відзначена премією Мінвузу УРСР. В 1985 р. йому було присвоєно звання «Винахідник СРСР». В 1987 році М. М. Новикову було присуджено Державну премію УРСР в галузі науки і техніки за цикл робіт, пов'язаних з удосконаленням технологій виготовлення кремнійових приладів. Окремі його розробки в цій галузі отримали золоту та срібні медалі ВДНГ СРСР.

У 2003 р. професор М. М. Новиков був нагороджений Знаком Міністерства освіти та науки України «Відмінник освіти», а з нагоди 70-річчя від дня народження за особливі заслуги перед українським народом у цьому ж році – Почесною Грамотою Верховної Ради України.

Вивчаючи славетну постать професора М. М. Новикова згадуються високі слова Т. Г. Шевченка «Он де, люде, наша слава! Слава України!»

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

УДК 539.3

Elena Artamonova
(Saratov, Russia)

MATHEMATICAL MODELING FOR ITEMS DURABILITY

In this paper we propose a mathematical model of destruction (the relations connecting parameters of efficiency at the time of fracture characteristics material), based on the relationship of both these approaches to allow for the dependence of the limiting critical conditions at which the destruction, the time of stress, temperature environmental exposure, exposure, etc. This is especially typical for polymers [1, p.293]. An examination of these experimental data one can draw conclusions that should be taken into account when constructing the mathematical correlations for the conditions of fracture:

1. Mechanical properties and the process of destruction of polymer materials substantially depend on time and operating conditions.

2. Destruction is a two-stage process. At the first stage the degradation of the properties of the material, the accumulation of damage, microcracks occur. The stage ends at a time when the merger of microdamage formed macroscopic crack. This moment is short-lived and by their physical nature is a loss of stability of equilibrium microdefects [2, p.684].

3. At the failure of the material from effect of aggressive media, corrosion

or caused by visco-elasticity the value of the first stage is so large

that when evaluating time of destruction the destruction process can be generally described as the accumulation of damages and degradation properties of plastic. 4. Because of the irreversibility of the process of destruction is determined not only the current values of parameters characterizing it, but the entire prior history change of these parameters.

5. Because of the private nature of the experimental data on the effect of medium on behavior of plastic the composition of the general mathematical for all materials the phenomenological description of fracture based on mechanical ideas due to the difficulties and serious shortcomings. Therefore it is necessary and the molecular interpretation of macroscopic changes in the material. Thus, the phenomenological theory of time dependence as would provide a common framework, which must fit the theory of material behavior, and that put a detailed mechanical theory of change of macroscopic and microscopic properties of the polymer. This need arises in the interpretation of the parameters of the phenomenological equation, allowing you to identify not only the common features, as well as the difference between the materials.

6. Because of significant time effects for polymers the process of their destruction more difficult than traditional materials, the phenomenon of viscous and brittle fracture occur simultaneously. Fracture criterion in this case must take into account the achievement σ, ε of the instantaneous and destructive values σ p,ε p, at the time tразр., and their dependence on the development of degradation of material properties ω (t).

7. Analysis of experimental data suggests characteristics of the temperature dependence of relaxation processes and fracture for viscoelastic polymers with the same value of energy activation for each material.Both aspects of the strength of polymers (short-term and long-term loading) depend on the local structural changes that primarily can be linked with the process of accumulation of damage, education grid hairline cracks. Combining different approaches to describing these processes, i.e. formulation of a general mathematical theory of deformation and fracture of polymers depends on the study of the relationship of deformation, destruction and action of strain, temperature, aggressive factors in the whole time interval of operation of the element.

Relaxation properties influence the process of destruction, enhancing the growth of

microdamages. This is explained by the fact that in the process of development forced highly elastic deformation near the damage is occurred the transition mechanical energy into heat [3, p.319].

According the survey of the literary sources for the analyzing of long-term durability of materials and elements made of them two alternative approaches are basically exist: mechanical (benchmarking) and kinetic.

According the first approach we model the generalized condition for material destroying: ϕ (θ1, θ2, θ3) = ϕ p.

Here ϕ - the functional is some combination of the components of the stress or strain. The functional ϕ depends on the accepted theory strength or given empirically and then the functional contains parameters determined experimentally.

1.The strain tensor can be represented as a sum of tensors of elastic deformation of inelastic deformation: $\varepsilon_{ij} = \varepsilon_{ij}^1 + \varepsilon_{ij}^2$.

2. For description the strain state and fracture in the framework of a generalized model of inelasticity is necessary to consider the history of deformation of the sample depends on the loading path and on time. For different loading paths for the processes of varying duration results will be different.We give a physical explanation of the above stated hypothesis. Usually characteristics of any model of a continuous medium mathematically depend of state parameters. The number of state parameters can be infinite, but the state of a thermodynamic

t

system is defined by a finite number of parameters: $\varepsilon(t) = \sigma / E + \int_0^t K(t,\tau,\omega)\sigma(\tau)d\tau$.

Bibliography:

1. Suvorova J.V., Ohlson N.G., Alexeeva S.I. An approach to the description of time-dependent materials //Materials and Design, Vol.24. Issue 4, June 2003.- P.293-297.
2. Biing-Lin Lee, Lawrence E.N. Temperature Dependence of the Dynamic Mechanical Properties of Filled Polymers //J. of Polymer Science, Vol.15, 1977.-P.683-692.
3. T. P. Liddiard Jr . The Compression of Polymethyl Methacrylate by Low Amplitude Shock Waves // Fourth Symposium on Detonation, 1965.- P. 214 – 221.
4. L. M. Barker, R. E. Hollenbach. Shock-Wave Studies of PMMA, Fused Silica, and Sapphire // J. of Appl.Physics, Vol. 41, № 10, 1970.- P. 4208-4226.

Мария Деканова
(Новополоцк, Белоруссия)

ПРИЛОЖЕНИЕ РАСКРАСКИ ВЕРШИН ГРАФА К ЗАДАЧЕ СОСТАВЛЕНЯ РАСПИСАНИЯ

Одной из проблем, имеющих важное прикладное значение, является составление расписания учебных занятий для университета. Существует ряд методов решения этой задачи, но ни один из них не является точным. Поэтому их изучение и сравнение, а также разработка новых, более совершенных алгоритмов составления расписания является актуальным.

1. **Локально-эволюционный метод** позволяет находить решение в сильно ограниченном пространстве поиска. Дополнительное сжатие пространства поиска становится возможным за счет использования эвристик особого типа – рекурсивных [2, с. 28].

Достоинствами метода являются:

1. Получение хороших приближенных решений уже на первых итерациях и высокая вероятность получения точного решения за большое число итераций.
2. Гибкость, которая обеспечивается содействием различных стратегий.
3. Возможность видоизменять участвующие в алгоритме эвристические стратегии.

Недостаток – располагать можно только лишь статистическими оценками эффективности данного алгоритма, что требует проведения огромного количества экспериментов на различных задачах для получения достоверной информации.

2. Многоагентный подход состоит в разбиении исходной задачи на несколько мелких задач. Для решения каждой мелкой задачи выделяется агент – самостоятельный объект системы, обладающий свойством коммуникабельности и наделённый собственной системой принятия решений [3, с. 56-78].

Идея применения агентного подхода к задаче составления расписания состоит в том, чтобы заменить агентами каждого пользователя расписания [1, с. 21].

Достоинства агентного подхода:

4. Сильная индивидуальность предпочтений (каждый пользователь имеет возможность высказать свои предпочтения).
5. Динамическое изменение предпочтений.
6. Существование частичного решения.

Недостатки агентного подхода:

1. Распределенность (агент – это самостоятельный программный модуль, все агенты исполняются на разных компьютерах).
2. Резко (экспоненциально) увеличиваются временные затраты на поиск лучшего (приемлемого) решения с ростом размерности решаемой задачи.
3. Большой риск (отсутствует гарантия получения приемлемого решения задачи построения расписания занятий).

3. Интеллектуальный метод базируется на использовании различных эвристик, основанных на интуитивных соображениях, не подкрепленных математическим обоснованием. Это позволяет ускорить поиск расписания, но не гарантирует нахождения точного решения [2, с 88-92]. В этом случае возникает проблема оценки близости найденного локального экстремума к глобальному экстремуму. При составлении расписания занятий в системах массового обучения предлагается использовать математический аппарат нечеткой логики для перехода от «жестких» ограничений к более «мягким» требованиям. Это позволяет упростить формализацию требований, предъявляемых к расписанию, но рассмотрение наиболее важных требований в качестве «мягких» может привести к «плохому» расписанию (появлению «окон», накладок и т.д.).

4. Генетический алгоритм

Генетический алгоритм, комбинируя переборные и эвристические методы, позволяет находить приближенное решение, точность которого возрастает при увеличении времени расчета [1, с. 6-13].

Преимущества генетического алгоритма:

1. Возможность получения близких к оптимальному решений за небольшое время.
2. Результатом поиска является не одно решение, а сразу несколько.
3. На любой итерации есть возможность получения наилучшего на данный момент решения, что важно для задач высокой размерности.

Недостатки:

1. Качество решения зависит от начальной размерности данных.
2. Недостаточное разнообразие данных может привести к преждевременному окончанию работы алгоритма и, как следствие, к получению некорректного расписания.

5. Метод раскраски вершин графа

Для построения оптимального расписания занятий предлагается использовать сетевую модель, в основе которой лежит раскраска вершин графа с ограничениями на множество цветов.

В процессе решения задачи построения расписания необходимо назначить каждое занятие на конкретный промежуток времени рабочего дня недели. Обозначим через W множество всех таких известных интервалов времени в рассматриваемом при составлении расписания плановом периоде. При построении расписания учебных занятий необходимо выполнить следующие требования (условия).

1. Если два занятия проводятся с одной и той же группой студентов, то они должны быть назначены на различные интервалы времени.
2. Если два занятия проводятся одним преподавателем, то они должны быть назначены на различные интервалы времени.
3. Если два занятия проводятся в одной и той же аудитории, то они должны быть назначены на различные интервалы времени.
4. Пусть V_k обозначает множество всех занятий, которые должны быть проведены в аудиториях типа k. Тогда мощность подмножества занятий множества V_k, которые могут быть назначены на один и тот же интервал времени из множества W, не должна превышать общего числа имеющихся в ВУЗе аудиторий типа k.
5. Необходимо предусмотреть возможность запрещать назначение пар для конкретной группы учащихся на тот или иной интервал времени из множества W.
6. Необходимо предусмотреть возможность запрещать назначение пар для преподавателя на тот или иной интервал времени (методический день).
7. Необходимо обеспечить возможность проводить некоторые занятия непосредственно одно за другим (например, лабораторные занятия, требующие две последовательные пары).
8. Необходимо обеспечить возможность проводить какие-либо занятия в разные дни (например, три занятия по высшей математике не должны проводиться в один день с одной группой учащихся).
9. Для студентов в построенном расписании не должно быть так называемых форточек.

Процесс построения расписания сводится к раскраске вершин V графа $G=(V, E)$ с множеством ребер E и дополнительными ограничениями на множества цветов.

Функцию ϕ называют раскраской (вершин) графа $G = (V, E)$, если для каждой вершины $v_i \in V$ она определяет натуральное число (называемое цветом) $\phi(v_i) \in N$ так, что из включения $[v_i, v_j] \in E$ следует соотношение $\phi(v_i) \neq \phi(v_j)$. Здесь N обозначает подмножество множества натуральных чисел.

В задаче оптимальной раскраски графа требуется построить раскраску ϕ, которая содержит минимальное число цветов.

Предполагается, что каждая нефиктивная вершина графа $G = (V, E)$ соответствует определенному занятию, которое проводится конкретным преподавателем с конкретной группой учащихся в конкретной аудитории (если аудитория задана заранее) или в аудитории конкретного типа (если аудитория заранее не задана). Раскраска $\phi: V \rightarrow N$ интерпретируется следующим образом: если нефиктивная вершина $v_i \in V$ окрашена в цвет $\phi(v_i) \in N = \{1, 2, \ldots, n\}$, то занятие, определенное вершиной $v_i \in V$, должно быть проведено в $\phi(v_i)$-й по порядку следования интервал времени из упорядоченного множества W интервалов. Граф $G = (V, E)$ может содержать фиктивные вершины, включение которых во множество V определяется правилами представления условия 5 и 6 в терминах раскраски графа.

Ребра множества E графа $G = (V, E)$ используются для определения условий и ограничений 1–9. В частности, ребро $[v_i, v_j] \in E$, инцидентное нефиктивным вершинам $v_i \in V$ и $v_j \in V$, может обозначать, что занятия, соответствующие данным вершинам, проводятся у одной и той же группы (условие 1), у одного и того же преподавателя (условие 2), в одной и той же аудитории (условие 3).

Следующее ограничение, которое необходимо учитывать при составлении расписания, связано с количеством имеющихся в ВУЗе аудиторий каждого типа (условие 4). Это ограничение учитывается путем введения дополнительного условия на использование одного и того же цвета для ограниченного числа вершин из заданного подмножества множества V. Конкретный цвет вершин означает, что занятия, представленные вершинами одного цвета, проводятся в один и тот же интервал времени из множества W. Следовательно, учет при построении раскраски $\phi: V \rightarrow N$ заданной границы на число вершин одного цвета позволяет ограничить количество аудиторий соответствующего типа, которые могут быть использованы в одном и том же интервале времени из множества W.

При составлении расписания следует учитывать необходимость или пожелания преподавателей или группы не назначать для них занятия на какие-то конкретные промежутки времени из множества *W* (или не проводить занятия в каких-то аудиториях в конкретные промежутки времени). Для задания такого требования или пожелания требуется сопоставить преподавателю (группе или аудиториям определенного типа) конкретные цвета (номера интервалов времени из множества *W*), запрещенные для них по тем или иным причинам (условия 5 и 6).

Условие 7 учитывается в процессе построения допустимой раскраски *ф: V → N* следующим образом. При окрашивании подмножества вершин, связанных условием 7, цвет необходимо выбирать только для основной вершины из этого подмножества. При этом неосновным вершинам подмножества цвета назначаются исходя из их расположения относительно окрашенной основной вершины.

Условия 8 и 9 отражаются непосредственно в целевой функции, которая используется при построении оптимальной допустимой раскраски графа *G*, и учитываются как тенденция к запрещению цветов, нарушающих эти условия уже в самом алгоритме построения допустимой раскраски.

Алгоритм раскраски вершин графа *G*:

1. Назначаются последовательно цвета из множества *N* всем вершинам, которые необходимо раскрасить.
2. Вычисляются оценки качества полученного назначения цветов (назначаются штрафы)
3. Если штраф за полученное назначение цветов равняется нулю, то получена допустимая раскраска, которая определяет расписание учебных занятий. В противном случае выполняется шаг 4.
4. Разрешение конфликтов.

6. Сравнение методов составления расписания учебных занятий

Наиболее эффективными с точки зрения достижения наивысших показателей являются следующие методы: метод решения на основе раскраски вершин графа; интеллектуальный метод; генетический алгоритм.

Все рассмотренные методы вообще не учитывают такие ограничения как:

1. Обеспечение возможности проводить некоторые занятия одно за другим (например, лабораторные занятия, требующие двух последовательных пар).
2. Обеспечение возможности проводить некоторые занятия в разные дни (например, три занятия по высшей математике не должны проводиться в один день с одной группой учащихся).

Выводы

Проведен анализ существующих математический моделей и алгоритмов решения задачи составления расписания учебных занятий. Ни один из них не дает оптимального решения.

Основной проблемой разработки методик автоматизации составления расписания занятий в ВУЗе является отсутствие однозначных решений следующих вопросов:

1. Проблема сложности задачи составления расписания в большинстве разработок решается путем максимизации учета управляющих параметров, существующих ограничений, а оптимизация достигается путем многократного перебора возможных вариантов расписания.
2. Проблема многокритериальности чаще всего рассматривается только на уровне математической постановки задачи, но не учитывает совмещения задач оптимизации показателей качества автоматизации процесса составления расписания и критериев оптимальности формируемой сетки расписания.

Литература:

1. S.V. Baltak, Yu.N. Sotskov. Generation coursetimetabling on the basis of vertex graphcoloring. – 69 p.
2. Haupt, R.L. Practical Genetic Algorithms / R.L. Haupt, S.E. Haupt. – NJ: John Wiley & Sons. – 2004. – 261 p.
3. Leighton, F.T. A graph coloring algorithm for large scheduling problems // Journal of Research of the National Bureau of Standards. – 1979. – P. 489–506.

Научный руководитель: к. ф.-м. наук, доцент Голубева Оксана Валерьевна

Лаззат Дюсембаева
(Астана, Казахстан)

ФИЛОСОФСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ ПРОИЗВОДНОЙ ФУНКЦИИ

Соответственно, Δy приращение функции $y = f(x)$ в произвольно взятой, условно фиксированной, точке *x* и записывается в виде:

$$\Delta y = f(x+\Delta x) - f(x). \quad (1)$$

Ограничимся рассмотрением случая функции в точке *x*;

$$\lim_{\Delta x \to 0} f(x+\Delta x) = f(x). \quad (2)$$

Последнее эквивалентно следующему требованию:

$$\lim_{\Delta x \to 0} \Delta y = \lim_{\Delta x \to 0} [f(x+\Delta x) - f(x)] = 0, \quad (3)$$

известному как «разностная форма» условия непрерывности функции $y = f(x)$ в точке *x*.

Заметим, что в стандартном подходе существенное значение имеет следующее условие:

$$\Delta x \neq 0 \ (x + \Delta x \in (a, b)). \quad (4)$$

Напоминим [1], что с учетом (3) и (4) вводится следующее

Определение. Производной функции $y = f(x)$ в точке *x* называется предел при $\Delta x \to 0$ разностного отношения,

$$\lim_{\Delta x \to 0} \frac{f(x+\Delta x) - f(x)}{\Delta x} \quad (5)$$

(при условии, что этот предел существует)".

Напомним, что производную функции в *x* обозначают либо $f'(x)$, либо $y'(x)$, или кратко y'.

Итак, $f'(x) = \lim_{\Delta x \to 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \to 0} \frac{f(x+\Delta x) - f(x)}{\Delta x}$. (6)

Здесь $f'(x)$ есть просто некоторое число, соответствующее по определенному правилу данной фиксированной точке *x* интервала *(a, b)*.

Если же функция $f(x)$ имеет производную в каждой точке интервала *(a, b)*, то $y'(x)$ рассматривается как некоторая функция аргумента *x*, определенная на интервале *(a, b)*.

Методологический анализ

1. Итак, при формулировании понятия «производная функции» в данной фиксированной точке *x*, во-первых, предполагается ее непрерывность в этой точке, а приращение Δx считается не равным нулю. Затем вводится «разностное отношение»: $\frac{\Delta y}{\Delta x}$ $(x + \Delta x \in (a, b))$, (7) с последующим переходом к пределу при $\Delta x \to 0$.

2. Придавая Δx последовательно все уменьшающиеся значения (Δx_1 > Δx_2 > … > Δx_n) и получая при этом соответствующие значения для приращения функции Δy, замечают, что, начиная с некоторого значения *n* = *N* (имеет условный смысл), дальнейшие уменьшения значения Δx практически мало влияют на значение “разностного отношения” (7).

3. Эту тенденцию экстраполируют на область значений $n \to \infty$, утверждая, что разностное отношение $\frac{\Delta y}{\Delta x} \to$ const, когда $\Delta x \to 0$.

Именно этот непрерывный процесс выхода на константу, при $\Delta x \to 0$ называют “предел разностного отношениями” (предел по-латыни limes (лимес)).

Подчеркнем еще раз, что речь идет о тех случаях, когда предел (6) существует.

Возникает вопрос, нельзя ли вместо того чтобы проделывать столь длинное рассуждение, сразу подставить в разностное отношение (7) $\Delta x = 0$?

Нельзя, потому что это будет прямым нарушением условия (4) .

Теперь перейдем к другому подходу и предположим, что $\Delta x = 0$.

Тогда в соответствии с (1) и (7) мы пришли бы к неопределенности вида $\frac{\Delta y}{\Delta x} = \frac{0}{0}$. (8)

В то же время производная $f'(x)$ имеет вполне определенное значение (по предположению).

К этой проблеме можно подойти, следуя например [2, с. 24-39]: “Так как в выражении *0/0* испарился всякой след его происхождения и значения, то мы заменяем его на *dy/dx*, где конечные разности Δx и Δy появляются [при этом] в символической форме как **снятые** или **исчезнувшие** разности, так что $\Delta y / \Delta x$ превращается в *dy/dx*.

Утешение, за которое крепко держатся некоторые рационализирующие математики, что якобы количественно *dy и dx* в действительности являются лишь бесконечно малыми, [что их отношение] лишь близко к *0/0*, есть химера …”.

Отсюда можно усмотреть, что цитируемый автор не принимает трактовку понятия производной функции как отношения бесконечно малых.

В чем заключается сущность этого неприятия? Это показывается [2] на следующем примере.

Пусть $y = x^2$. Примем, что некоторые значение $x_1 = x + dx$. Тогда $y + dy = (x + dx)^2 = x^2 + 2x \cdot dx + (dx)^2$ и $y + dy - y = 2x \cdot dx + (dx)^2$ или $dy = 2x \cdot dx + (dx)^2$. Здесь последнее слагаемое в первой части насильственно уничтожается [2]. Но почему? “Ведь это уже предполагает известным, что [оно стоит] поперек дороги и в действительности не [принадлежит] производной“.

“Данный оппонент” предлагает свой, алгебраический, метод объяснения дифференцирования, а именно, рассматривать его как диалектический процесс отрицания отрицания.

Если в обычном подходе переменная *x* “замораживается” (фиксируется) и в качестве новой переменной выступает приращение Δx , то в алгебраическом методе *x* считается реально действующей, т.е. изменяющейся переменной.

Так, вместо обычного примера рассматривать выражение $x + \Delta x$, в алгебраическом подходе рассматривается возрастание *x* до некоторого x_1. Далее, образуется разность значений функции, например, взятой в виде $f(x) = x^3 + a \cdot x^2$:

$f(x_1) - f(x) = x_1^3 + a \cdot x_1^2 - (x^3 + a \cdot x^2)$. “Здесь дело вовсе не в том, чтобы снова устранять первоначальную функцию, так как $x_1^3 + ax_1^2$ ни в какой форме не содержит x^3 и ax^2. Напротив, первое разностное уравнение дает нам некоторый момент развития…”. Здесь *x* отрицается, превращаясь в x_1. Если теперь приведенное выше соотношение поделить на x_1 – *x*, то будем иметь:

$$\frac{f(x_1) - f(x)}{x_1 - x} = x_1^2 + x_1 x + x^2 + a \cdot (x_1 + x) . \quad (9)$$

Посредством этого деления получена “средняя скорость” (если *x* — время, $f(x)$ – координата тела). Если теперь положить $x_1 = x$, то правая часть (9) примет вид $3x^2 + 2a \cdot x$, а левая часть – *0/0*. Это – второе отрицание, а именно, отрицание отрицания, которое однако приводит не к исходному пункту (поскольку совершается в рамках другого, разностного отношения), а к новой функции – производной $f'(x) = 3x^2 + 2ax$.

“Отрицание” в левой части (9) (*x* отрицает x_1 , $f(x)$ отрицает $f(x_1)$), т.е. полагается: $x = x_1$, $f(x)$ = $f(x_1)$, приводит к *0/0*, которое заменяют символом *dy/dx* , олицетворяющее “разностное отношение” Δy / Δx , но тогда никакого количества нет: Δx = 0, Δy = 0, а есть только отношение без количеств (*0/0*).

Литература:

1. Ильин В. А. Математический анализ / Ильин В. А., Садовничий В.А., Бл. Х. Сендов. – Под ред. А.Н.Тихонова. – 2-е изд., перераб. – М.: Изд. МГУ, 1985. – 662 с.
2. Историко-математические исследования. – Вып. 26: Сб. статей. – М.: Наука, 1982. – 336 с.

Владимир Кравченко (Зерноград, Россия),
Вероника Дурягина (Таганрог, Россия)

РАЗРАБОТКА СЦЕНАРИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ МАШИННО-ТРАКТОРНОГО АГРЕГАТА НА БАЗЕ Т-150К С ПОМОЩЬЮ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ.

Несмотря на достигнутый технический уровень современных тракторов, еще остаются резервы дальнейшего совершенствования их эксплуатационных показателей, в частности, таких важных, как производительность и топливная экономичность. Для повышения производительности следует стремиться к более полному использованию мощности дизеля, а экономичность может быть достигнута выбором соответствующей области режима его работы. Одним из способов повышения показателей работы двигателя машинно-тракторного агрегата является установка в силовых передачах трактора упруго-фрикционных демпферов и упругих элементов. Это связано с тем, что в системе «двигатель – трансмиссия – движитель – почва» возникают повышенные колебательные процессы, что влечет за собой увеличение буксования движителей, расхода топлива, повышение динамических нагрузок на трансмиссию и двигатель, ухудшение плавности хода, а следовательно, качества выполнения заданных технологических операций.

Упругодемпфирующий механизм (УДМ) в трансмиссии машинно-тракторного агрегата является «частотным фильтром». Он ослабляет колебания, действующие на двигатель, от внешних воздействий в определенном диапазоне частот. Поскольку колебания нагрузки обусловлены видом работ трактора с агрегатом и неравномерностью физико-механических свойств почвы, то путем изменения основных параметров УДМ можно снизить наиболее выраженные гармоники внешних колебаний нагрузки на соответствующих режимах работы трактора.

Для моделирования работы трактора Т-150К с УДМ была составлена динамическая модель, которая отображает основные физические свойства технического объекта и характеристики взаимодействия его с внешней средой.

Динамическая модель машинно-тракторного агрегата на базе колесного трактора Т-150К с упругодемпфирующим механизмом в трансмиссии представлена в работе [1].

В работах [2, 3] представлена схема и описание работы данного упруго-демпфирующего механизма.

Для соблюдения динамического подобия реального машинно-тракторного агрегата представленной модели необходимо при расчете сил и моментов учитывать сухое и вязкое трение в трансмиссии, жесткость трансмиссии и шины, буксование движителей, характеризуемые, соответственными коэффициентами.

По динамической модели была построена математическая модель. Разработка математической модели тяговых процессов МТА является сложной задачей и неизбежно связана с идеализацией изучаемого объекта. Для еепостроения были приняты следующие допущения:

– остов трактора вместе с кабиной рассматривается как твердое тело;

– движение машинно-тракторного агрегата поступательное прямоли-нейное по случайному микропрофилю горизонтального поля;

– сцепление двигателя не буксует;

– силовое воздействие на правое и левое колесо одинаковое и одновременное;

– колеса имеют двустороннюю связь с почвой, то есть не отрываются от опорной поверхности при колебательных процессах;

– контакт колеса с почвой точечный;

– вертикальные колебания остова трактора, не влияют на продольные колебания агрегата;

– колебания отсчитываются от положения статического равновесия, с началом координат в центре тяжести трактора;

– колебательные процессы в МТА создаются только переменными силами на крюке и неровностями поля;

– тяговое усилие, создаваемое агрегатом, приведено к коленчатому валу двигателя в виде момента сопротивления;

– силы вязкого трения в элементах шины и трансмиссии пропорциональны относительным скоростям, а силы неупругого сопротивления – действующим усилиям.

При составлении математической модели машинно-тракторного агрегата на базе полноприводного колесного трактора Т-150К с упругодемпфирующим механизмом в трансмиссии используются известные закономерности динамики машинных агрегатов [4].

Как известно, на частоту колебаний коленчатого вала двигателя большое влияние оказывает неустановившийся характер действующей нагрузки. При введении в систему возмущения в виде приращения момента сопротивления равновесное состояние системы нарушается. Возникающая разность моментов вызывает ускорение или замедление вращения коленчатого вала, вследствие чего возникают инерционные силы. Крутящий момент двигателя, снабженного регулятором и турбонагнетателем, зависит от трех переменных величин: угловой скорости коленчатого вала двигателя ω_1, угловой скорости ротора нагнетателя $\omega_н$ и перемещения рейки топливного насоса Z.

При построении математической модели двигателя СМД-62, использовались методы теории подобия. Будем исходить из того, что *подобными* называются явления, происходящие в геометрически подобных системах, в которых протекают процессы одинаковой природы и в которых одноименные величины, характеризующие явления, относятся между собой как постоянные числа [5]. В качестве двигателя-прототипа (*подобного* двигателя) можно использовать, например, двигатель ЯМЗ-238 [8, 9].

В начальный период трогания и разгона работа двигателя с турбокомпрессором и муфты сцепления с достаточной точностью описывается зависимостью вида [6, 7]:

$$J_1\dot{\omega}_1 = \mathrm{a}_1\frac{V_1}{V}\omega_1 + \mathrm{a}_2\frac{V_1}{V}\omega_н + \mathrm{a}_3\frac{\psi_1}{\psi}\mathrm{y} - nP_{пр}r_{ср}(1-e^{-k_1t})(\mu_{max} - \Delta\mu(1 - e^{-k_2(\omega_1-\omega_к)}),$$

$$J_н\dot{\omega}_н = b_1\frac{V_1}{V}\omega_1 + \mathrm{b}_2\frac{V_1}{V}\omega_н + \mathrm{b}_3\frac{\psi_1}{\psi}\mathrm{y},$$

$$m_p\ddot{y} + \beta\dot{y} + c_1y = c_2\omega_1.$$

Движение масс силовой передачи возникает при разности момента трения фрикциона и момента силовой передачи. Внешнее воздействие на трансмиссию идет от двигателя, от пути через шины и от нагрузки. Тогда с учетом начальных условий и на основе динамической модели получим следующее уравнение:

$$J_2\dot{\omega}_2 = z_{\text{тр}}R_{\text{ср}}SP_{max}(1-e^{-k_3t})\{1-\eta(1-e^{-k_4(\omega_k-\omega_3)})\} - [\text{c}_{\text{тр}}(\varphi_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\varphi_3) + \alpha_{\text{тр}}(\dot{\varphi}_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\dot{\varphi}_3) + \{\text{c}_{\text{тр}}(\varphi_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\varphi_3)\eta_{\text{тр}}\}sign(\dot{\varphi}_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\dot{\varphi}_3)] + \acute{\alpha}_{\text{тр}}\omega_2.$$

Уравнения работы планетарного механизма, пневмогидроаккумулятора и дросселя можно описать, если провести анализ сил и скоростей [1, 2, 3]:

$$\omega_к = \frac{r_ц\omega_ц + 2(r_c + r_ц)\omega_в}{2r_c + r_ц},$$

$$J_{\text{пр}}\dot{\omega}_{\text{ц}} = \frac{r_{\text{ц}}}{2r_c + r_{\text{ц}}}nP_{пр}r_{ср}(1-e^{-k_1t})(\mu_{max} - \Delta\mu(1-e^{-k_2(\omega_1-\omega_к)}) - [\frac{V_{\text{н}}^2\gamma\omega_{\text{ц}}^2}{8\pi\upsilon^2F_{\text{др}}^2} + \frac{P_0h_0 + \frac{P_{\text{атм}}V_{\text{н}}D}{2\pi F}}{h_0 - \frac{V_{\text{н}}D}{2\pi F}}\frac{F_0}{F}]V_{\text{н}}k_{\text{под}},$$

$$J_{\text{в}}\dot{\omega}_{\text{в}} = \frac{2(r_{\text{c}} + r_{\text{ц}})}{(2r_{\text{c}} + r_{\text{ц}})}nP_{пр}r_{ср}(1-e^{-k_1t})(\mu_{max} - \Delta\mu(1-e^{-k_2(\omega_1-\omega_к)}) - [\text{c}_{\text{тр}}(\varphi_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\varphi_3) + \alpha_{\text{тр}}(\dot{\varphi}_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\dot{\varphi}_3) + \{\text{c}_{\text{тр}}(\varphi_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\varphi_3)\eta_{\text{тр}}\}sign(\dot{\varphi}_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\dot{\varphi}_3)].$$

В соответствии с предлагаемой динамической моделью ведущее колесо представляется двухмассовой моделью с моментами инерции J_3 и J_4. Момент инерции J_3 определяет инерционные свойства ступицы, обода колеса и части шины, прилегающей к ободу. Момент инерции J_4 характеризует деформируемую беговую дорожку шины, находящуюся в контакте с опорным основанием. Тогда движение масс ведущих колес опишется следующими уравнениями:

$$J_3\dot{\omega}_3 = i_{\text{тр}}[\text{c}_{\text{тр}}(\varphi_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\varphi_3) + \alpha_{\text{тр}}(\dot{\varphi}_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\dot{\varphi}_3) + \{\text{c}_{\text{тр}}(\varphi_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\varphi_3)\eta_{\text{тр}}\}sign(\dot{\varphi}_{\text{в}} - i_{\text{тр}}\dot{\varphi}_3)] - [c_\tau(\varphi_3 - \varphi_4) + \alpha_\tau(\omega_3 - \omega_4)],$$

$$J_4\dot{\omega}_4 = c_\tau(\varphi_3 - \varphi_4) + \alpha_\tau(\omega_3 - \omega_4) - \left(c_\lambda\lambda + \alpha_\lambda\{\omega_4r_0^c\left(1 - \xi_1(c_{r1}z_{r1} + \alpha_{r1}\dot{z}_{r1} + c_{r1}h_{z1} + c_{r2}z_{r2} + \alpha_{r2}\dot{z}_{r2} + c_{r2}h_{z2}) - \xi_2\frac{\lambda}{r_0^c}signω_4\right) - \frac{V_{\text{сх}}}{1-\delta(t)}\}\right)(2r_0^c - 2z_c - (a - b)\varphi_c + q_1 + q_2) - (c_{r1}z_{r1} + \alpha_{r1}\dot{z}_{r1} + c_{r1}h_{z1} + c_{r2}z_{r2} + \alpha_{r2}\dot{z}_{r2} + c_{r2}h_{z2})[f_k + k_\lambda\lambda].$$

Основными источниками возмущений, вызывающих колебания трактора, являются колебания тягового сопротивления сельскохозяйственных орудий и неровности микропрофиля поля. Это вызывает колебания остова трактора в продольно-вертикальной плоскости и нагружает его трансмиссию. Колебания остова трактора в продольно-вертикальной плоскости описываются системой уравнений [1, 4]:

$$m_a\ddot{z}_c = c_{z1}(z_c + a\varphi_c - q_1) + \alpha_{z1}(\dot{z}_1 - \dot{q}_1) + c_{z2}(z_c - b\varphi_c - q_2) + \alpha_{z2}(\dot{z}_2 - \dot{q}_2)$$

$$J_c\ddot{\varphi}_c = [c_{z1}(z_c + a\varphi_c - q_1) + \alpha_{z1}(\dot{z}_c + a\dot{\varphi}_c - \dot{q}_1)]a - [c_{z2}(z_c - b\varphi_c - q_2) + \alpha_{z2}(\dot{z}_c - b\dot{\varphi}_c - \dot{q}_2)]b + [c_\lambda\lambda + \alpha_\lambda\{\omega_4r_0^c\left(1 - \xi_1(c_{r1}z_{r1} + \alpha_{r1}\dot{z}_{r1} + c_{r1}h_{z1} + c_{r2}z_{r2} + \alpha_{r2}\dot{z}_{r2} + c_{r2}h_{z2}) - \xi_2\frac{\lambda}{r_0^c}signω_4\right) - \frac{V_{\text{сх}}}{1-\delta(t)}\}](2r_0^c - 2z_c - (a - b)\varphi_c + q_1 + q_2 + 2h_{cr}) - P_ch_c,$$

$$m_a\dot{V}_{\text{сх}} = c_\lambda\lambda + \alpha_\lambda\dot{\lambda} - P_{\text{кр}}^0(1 - e^{-k_{\text{тс}}V_{\text{сх}}}) - A_{P_{\text{кр}}}(f, t) - m_ag\varphi_c.$$

Где $J_1, J_{\text{н}}, J_2, J_{пр}, J_в, J_3, J_4, J_c, m_a$ – соответственно моменты инерции двигателя; ротора ГТН; силовой передачи; привода масляного насоса от центральной шестерни; водила; обода колеса и части шины, прилегающей к ободу; деформируемой беговую дорожку шины, находящуюся в контакте с опорным основанием; трактора относительно центра масс; поступательно движущиеся массы агрегата.

$\varphi_1, \varphi_2, \varphi_3, \varphi_4, \varphi_{\text{c}}$ – углы поворота коленчатого вала двигателя; первичного вала трансмиссии; ведущего колеса; беговой дорожки шины; остова трактора относительно поперечной горизонтальной оси, проходящей через центр масс трактора.

$\omega_1, \omega_{\text{н}}, \omega_2, \omega_{\text{к}}, \omega_{\text{ц}}, \omega_{\text{в}}, \omega_3, \omega_4$ – угловая скорость коленчатого вала двигателя; ротора турбонагнетателя; первичного вала трансмиссии; ступицы, обода колеса и части шины, прилегающей к ободу; беговой дорожки шины, находящейся в контакте с опорным основанием.

Для решения полученной системы уравнений используется метод Рунге-Кутты. Высокая точность, вместе с достаточной простотой реализации делает метод Рунге-Кутты четвертого порядка одним из весьма распространенных численных методов решения систем обыкновенных дифференциальных уравнений. Программная реализация математической модели осуществляется на языке С++.

Полученная математическая модель позволяет провести имитационное моделирование работы машинно-тракторного агрегата на базе трактора Т-150К с упругодемпфирующим механизмом в трансмиссии.

Литература:

1. Кравченко В.А. Повышение динамических и эксплуатационных показателей сельскохозяйственных машинно-тракторных агрегатов. Монография / Кравченко В.А. – Зерноград.: Изд-во ФГОУ ВПО АЧГАА, 2010. – 220 с.
2. Кравченко В.А. Упругодемпфирующий механизм в трансмиссии сельскохозяйственного трактора / Кравченко В.А., Гончаров Д.А., Дурягина В.В. // Сельский механизатор. – 2008. – № 11. – С. 40-41.

3. Кравченко В.А., Сенкевич А.А., Сенкевич С.Е., Дурягина В.В., Гончаров Д.А. Патент на изобретение RU 2398147 C1. / Устройство для снижения жесткости трансмиссии машинно-тракторного агрегата. / Бюл. №24, 2010.
4. Барский И.Б. Динамика трактора / Барский И.Б., Анилович В.Я., Кутьков Г.М. – М.: Машиностроение, 1973. – 280 с.
5. Гухман А.А. Введение в теорию подобия: Учебное пособие для втузов. – Изд 2-е., доп. и перераб. – М.: Высш. шк., 1973. – 296 с.
6. Шешин А.И. Метод получения уравнения газотурбинного нагнетателя по известной математической модели двигателя-прототипа / Шешин А.И. – В кн. Исследование гидроприводов и тепловых процессов сельскохозяйственного производства: Межвуз. сб. – Ростов-на-Дону: Ин-т с.-х. машиностр., 1983. – С. 57-61.
7. Шешин А.И. Метод получения уравнения двигателя с газотурбинным наддувом по известной математической модели двигателя-прототипа / Шешин А.И. – В кн. Исследование гидроприводов и тепловых процессов в сельскохозяйственном машиностроении: Межвуз. сб. – Ростов-на-Дону: Ин-т с.-х. машиностр., 1981. – С. 86-94.
8. Двигатели ЯМЗ-236, ЯМЗ-238 / Чернышев Г.Д., Ершов М.В., Крашенинников Д.Н., Письман Я.Б., Созинов Г.И. – М.: Машиностроение, 1968. – 230 с.
9. Диденко А.М. Дизель СМД-60 и его модификации: Техническое описание и инструкция по эксплуатации 60-00001.00ТО / Диденко А.М. / Под ред. ген. конструктора по двигателям средней мощности А.М. Диденко. – 13-е изд., перераб. – Х.: Прапор, 1987. – 208 с.

Александр Сухинов, Алла Никитина
(Таганрог, Россия)

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ДЛЯ РАЗРАБОТКИ СЦЕНАРИЯ УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА ВОД МЕЛКОВОДНОГО ВОДОЕМА

Введение. Теоретической основой биологической реабилитации мелководных водоемов Юга России является комплексное решение проблем загрязнения их вод. Схема биологической реабилитации водоемов должна включать действия, направленные на минимизацию концентрации загрязняющих веществ, улучшение санитарного состояния, предотвращение «цветения» воды синезелеными токсичными водорослями, такими как Microcystis aeruginosa, Aphanizomenon flosaquae, Anabaena flosaquae и др., биологическую мелиорацию высшей водной растительности и т.д. [3, с. 113]. Микроорганизмы, растения и животные, заселяющие загрязненные водоемы, участвуют в процессе естественного самоочищения водоемов, но эффективность такого процесса достаточно низкая. В качестве механизма, использующегося для биологической реабилитации сточных вод и загрязненных мелководных водоемов, служит штамм Chlorella vulgaris BIN ввиду его универсального действия на различные виды водных загрязнений. При альголизации сточных вод и загрязненных водоемов этой водорослью происходит структурная перестройка их фитопланктонного сообщества, преобладание в развитии получают зеленые водоросли, наиболее благоприятные для экологического, санитарного и рыбохозяйственного состояний водоема.

Разработка сценария улучшения качества вод мелководных водоемов, таких как Азовское море и Таганрогский залив, основана на моделировании процесса взаимодействия зеленых и токсичных синезеленых водорослей с использованием принципа конкурентного исключения.

1. Трехмерная математическая модель взаимодействия фитопланктона

В качестве одного из объектов моделирования была выбрана токсичная синезеленая водоросль Aphanizomenon ввиду ее широкой распространенности на территории Азовского моря и Таганрогского залива (согласно экспедиционным данным ее концентрация составляет 5-6 млн. особей в $м^3$ воды).

Рассмотрим модель в области $\bar{G}$, представляющей собой замкнутый бассейн, ограниченный невозмущенной поверхностью моря $\sum_0$, дном $\sum_H = \sum_H (x, y)$:

$$\frac{\partial X_1}{\partial t} + div(\bar{u} \cdot X_1) = \mu_1 \Delta X_1 + \frac{\partial}{\partial z}\left(\nu_1 \frac{\partial X_1}{\partial z}\right) + \alpha_1 S X_1 - \delta_1 X_1 Z - \theta_1 X_1 X_2 - \varepsilon_1 X_1,$$

$$\frac{\partial X_2}{\partial t} + div(\bar{u} \cdot X_2) = \mu_2 \Delta X_2 + \frac{\partial}{\partial z}\left(\nu_2 \frac{\partial X_2}{\partial z}\right) + \alpha_2 S X_2 - \delta_2 X_2 Z - \theta_2 X_1 X_2 - \varepsilon_2 X_2,$$

$$\frac{\partial Z}{\partial t} + div(\bar{u} \cdot Z) = \mu_Z \Delta Z + \frac{\partial}{\partial z}\left(\nu_Z \frac{\partial Z}{\partial z}\right) + p_1 X_1 Z - p_2 X_2 Z - \varepsilon_Z M_2 Z, \qquad (1)$$

$$\frac{\partial S}{\partial t} + div(\bar{u} \cdot S) = \mu_s \Delta S + \frac{\partial}{\partial z}\left(\nu_S \frac{\partial S}{\partial z}\right) - \beta_1 X_1 S - \beta_2 X_2 S + \varepsilon_1 X_1 + \varepsilon_2 X_2 + \varepsilon_Z M_2 Z + B(S_p - S) + f,$$

$$\frac{\partial M_1}{\partial t} + div(\bar{u} \cdot M_1) = \mu_3 \Delta M_1 + \frac{\partial}{\partial z}\left(\nu_3 \frac{\partial M_1}{\partial z}\right) + k_1 X_1 - \varepsilon_3 M_1,$$

$$\frac{\partial M_2}{\partial t} + div(\bar{u} \cdot M_2) = \mu_4 \Delta M_2 + \frac{\partial}{\partial z}\left(\nu_4 \frac{\partial M_2}{\partial z}\right) + k_2 X_2 - \varepsilon_4 M_2,$$

где X_i – концентрация зеленых (Chlorella Vulgaris BIN) и синезеленых водорослей (Aphanizomenon) соответственно, $i = \overline{1,2}$; Z – концентрация зоопланктона (Bosmina Longirostris); S – концентрация биогенного вещества; M_i – концентрация метаболита i - го вида; Δ – двумерный оператор Лапласа; $\mu_r, \mu_Z, \mu_S, \nu_r, \nu_Z, \nu_S$ – диффузионные коэффициенты в горизонтальном и вертикальном направлениях субстанций X_i, Z, S, $M_i, r = \overline{1,4}$; α_i – функция роста i - го вида; α_Z – скорость роста зоопланктона; $\psi_Z(X_1, X_2) = p_1 X_1 - p_2 X_2$ – функция, описывающая рост Z за счет потребления вида X_1 и угнетения видом X_2; p_i – коэффициент переработанной биомассы водорослей i -го вида в биомассу зоопланктона;

$\varphi_S\left(X_1, X_2\right) = \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2$ – функция потребления биогенного вещества водорослями; β_i – коэффициент потребления водорослями i - го вида биогенного вещества; B – скорость поступления биогенного вещества; S_p – предельно возможная концентрация биогенного вещества; ε_i – коэффициенты смертности i -го вида; ε_Z – коэффициент элиминации зоопланктона; $\lambda = \varepsilon_Z M_2$ – функция смертности зоопланктона, включающая в себя риск элиминации за счет метаболита синезеленой водоросли; ε_m – коэффициенты разложения метаболитов, $m = \overline{3,4}$; k_i – коэффициенты экскреции i - го вида; f – функция источника биогенного вещества (загрязнения).

Пусть n – вектор внешней нормали к поверхности $\sum$, U_n – нормальная по отношению к $\sum$ составляющая вектора скорости водного потока. Начальные условия для модели (1) задаются в виде:

$$X_i\left(x,y,z,0\right) = X_{i0}\left(x,y,z\right);\ Z\left(x,y,z,0\right) = Z_0\left(x,y,z\right);\ S\left(x,y,z,0\right) = S_0\left(x,y,z\right);$$

$$M_i\left(x,y,z,0\right) = M_{i0}\left(x,y,z\right),\ \left(x,y,z\right) \in \bar{G},\ i = \overline{1,2},\ t = 0. \quad (2)$$

Граничные условия для модели (1) имеют вид:

$$X_i = Z = S = M_i = 0,\ i = \overline{1,2} \text{ на } \sigma \text{, если } U_n < 0;$$

$$\frac{\partial X_i}{\partial n} = 0,\ \frac{\partial Z}{\partial n} = 0,\ \frac{\partial S}{\partial n} = 0,\ \frac{\partial M_i}{\partial n} = 0 \text{ на } \sigma \text{, если } U_n \geq 0;$$

$$\frac{\partial X_i}{\partial z} = 0,\ \frac{\partial Z}{\partial z} = 0,\ \frac{\partial S}{\partial z} = 0,\ \frac{\partial M_i}{\partial z} = 0 \text{ на } \sum_0; \quad (3)$$

$$\frac{\partial X_i}{\partial z} = -\xi_k X_i,\ \frac{\partial Z}{\partial z} = -\xi_Z Z,\ \frac{\partial S}{\partial z} = -\xi_S S,\ \frac{\partial M_i}{\partial z} = -\xi_k M_i \text{ на } \sum_H,$$

где $\xi_k,\ \xi_Z,\ \xi_S, k = \overline{1,4}$ – неотрицательные постоянные; $\xi_1,\ \xi_2$ – учитывает опускание водорослей на дно и их затопление; ξ_Z – учитывает элиминацию зоопланктона и опускание его на дно; $\xi_S,\ \xi_3,\ \xi_4$ – учитывает поглощение биогенного вещества и метаболитов зеленых и синезеленых водорослей донными отложениями.

Модель (1) – (3) учитывает взаимодействие зеленых и токсичных синезеленых водорослей, пространственное распределение зоопланктона и биогенных веществ, движение водной среды, микротурбулентную диффузию, температурный и кислородный режимы, соленость. В качестве входных данных использовались расчетные данные полей течений водного потока в Азовском море, описанные в работе [1, с.18].

2. Построение и исследование дискретной модели

Для численной реализации построенной модели была введена равномерная сетка:

$$\bar{\omega}_h = \left\{ t^n = n\tau, x_i = ih_x, y_j = jh_y, z_k = kh_z; n = \overline{0..N_t}, i = \overline{0..N_x}, j = \overline{0..N_y}, k = \overline{0..N_z}; \right.$$
$$\left. N_t\tau = T, N_x h_x = l_x, N_y h_y = l_y, N_z h_z = l_z \right\},$$

где τ – шаг по времени, h_x, h_y h_z – шаги по пространству, N_t – верхняя граница по времени, N_x, N_y N_z – границы по пространству.

Линеаризация задачи (1) – (3) была выполнена на основе метода Ньютона. Для дискретизации построенной модели использовалась схема с центральными разностями следующего вида:

$$\hat{X}^{p+1}_{(1)\bar{t}} + U\tilde{X}^{p+1}_{(1)\overset{\circ}{x}} + V\tilde{X}^{p+1}_{(1)\overset{\circ}{y}} + W\tilde{X}^{p+1}_{(1)\overset{\circ}{z}} =$$
$$= \mu_1\left(\tilde{X}^{p+1}_{(1)\bar{x}x} + \tilde{X}^{p+1}_{(1)\bar{y}y}\right) + \left(\nu_1\tilde{X}^{p+1}_{(1)\bar{z}}\right)_z + \alpha_1\tilde{S}^p\tilde{X}^{p+1}_{(1)} - \delta_1\tilde{Z}^p\tilde{X}^{p+1}_{(1)} - \theta_1\tilde{X}^p_{(2)}\tilde{X}^{p+1}_{(1)} - \varepsilon_1\tilde{X}^{p+1}_{(1)},$$

$$\hat{X}^{p+1}_{(2)\bar{t}} + U\tilde{X}^{p+1}_{(2)\overset{\circ}{x}} + V\tilde{X}^{p+1}_{(2)\overset{\circ}{y}} + W\tilde{X}^{p+1}_{(2)\overset{\circ}{z}} =$$
$$= \mu_2\left(\tilde{X}^{p+1}_{(2)\bar{x}x} + \tilde{X}^{p+1}_{(2)\bar{y}y}\right) + \left(\nu_2\tilde{X}^{p+1}_{(2)\bar{z}}\right)_z + \alpha_2\tilde{S}^p\tilde{X}^{p+1}_{(2)} - \delta_2\tilde{Z}^p\tilde{X}^{p+1}_{(2)} - \theta_2\tilde{X}^p_{(1)}\tilde{X}^{p+1}_{(2)} - \varepsilon_2\tilde{X}^{p+1}_{(2)},$$

$$\hat{Z}^{p+1}_{\bar{t}} + U\tilde{Z}^{p+1}_{\overset{\circ}{x}} + V\tilde{Z}^{p+1}_{\overset{\circ}{y}} + W\tilde{Z}^{p+1}_{\overset{\circ}{z}} =$$
$$= \mu_Z\left(\tilde{Z}^{p+1}_{\bar{x}x} + \tilde{Z}^{p+1}_{\bar{y}y}\right) + \left(\nu_Z\tilde{Z}^{p+1}_{\bar{z}}\right)_z + p_1\tilde{X}^p_{(1)}\tilde{Z}^{p+1} - p_2\tilde{X}^p_{(2)}\tilde{Z}^{p+1} - \varepsilon_Z\tilde{M}^p_{(2)}\tilde{Z}^{p+1},$$

$$\hat{S}^{p+1}_{\bar{t}} + U\tilde{S}^{p+1}_{\overset{\circ}{x}} + V\tilde{S}^{p+1}_{\overset{\circ}{y}} + W\tilde{S}^{p+1}_{\overset{\circ}{z}} = \mu_S\left(\tilde{S}^{p+1}_{\bar{x}x} + \tilde{S}^{p+1}_{\bar{y}y}\right) + \left(\nu_S\tilde{S}^{p+1}_{\bar{z}}\right)_z -$$
$$-\beta_1\tilde{X}^p_{(1)}\tilde{S}^{p+1} - \beta_2\tilde{X}^p_{(2)}\tilde{S}^{p+1} + \varepsilon_1\tilde{X}^p_{(1)} + \varepsilon_2\tilde{X}^p_{(2)} + \varepsilon_Z\tilde{M}^p_{(1)}\tilde{Z}^{p+1} + B\left(S_p - \tilde{S}^{p+1}\right) + f,$$

$$\hat{M}^{p+1}_{(m)\bar{t}} + U\tilde{M}^{p+1}_{\overset{\circ}{x}} + V\tilde{M}^{p+1}_{\overset{\circ}{y}} + W\tilde{M}^{p+1}_{\overset{\circ}{z}} =$$

$$= \mu_r\left(\tilde{M}^{p+1}_{(m)\bar{x}x} + \tilde{M}^{p+1}_{(m)\bar{y}y}\right) + \left(\nu_r\tilde{M}^{p+1}_{(m)\bar{z}}\right)_z + k_m\tilde{X}^{p+1}_{(m)} - \varepsilon_r\tilde{M}^{p+1}_{(m)}, \quad m=\overline{1,2}, r=\overline{3,4}.$$

Здесь $\hat{X}_{(m)},\ \hat{Z},\ \hat{S},\ \hat{M}_{(m)},\ m=\overline{1,2}$ – значения соответствующих функций в узлах сетки на $n+1$-ом временном слое, $\tilde{X} = \sigma\hat{X} + (1-\sigma)X$, $\sigma \in [0,1]$ - вес схемы; *p* – номер итерации в итерационном процессе.

Погрешность аппроксимации математической модели взаимодействия фито и зоопланктона равна $O\left(\tau^2 + \|h\|^2\right)$ в случае $\sigma = 1/2$, где $\|h\| = \sqrt{h_x^2 + h_y^2 + h_z^2}$.

Сеточные уравнения были решены адаптивным попеременно-треугольным итерационным методом.

Достаточное условие устойчивости и монотонности разработанной модели (1) – (3) определяется на основе принципа максимума [5, с.239] при ограничениях на шаг временным координатам $\tau < \min\{\tau_1, \tau_2, \tau_3\}$:

$$\tau_i = \min\left[\left(\sigma\|\varphi_i\|\right)^{-1}, \left((1-\sigma)\|2\mu/h_x^2 + 2\mu/h_y^2 + 2\nu/h_z^2 - \varphi_i\|\right)^{-1}\right],\ i=\overline{1,3},\ \text{где}\ \|\varphi\| = \|\varphi\|_C,$$

$$\varphi_1^n = \alpha_1 S^n - \delta_1 Z^n - \theta_1 X_2^n - \varepsilon_1,\ \varphi_2^n = \alpha_2 S^n - \delta_2 Z^n - \theta_2 X_1^n - \varepsilon_2,\ \varphi_3^n = p_1 X_1^n - p_2 X_2^n - \varepsilon_Z M_2^n.$$

Для модельных расчетов использовалась сетка размерностью $251 \times 351 \times 15$.

3. Результаты численных экспериментов

Опишем возможный сценарий биологической реабилитации Азовского моря с помощью модели (1) – (3). Известно, что концентрация фитопланктонных популяций в значительной степени зависит от скорости движения водной среды, а также от структуры течений. Поэтому, в начальный момент времени моделирования гидробиологических процессов культивированный штамм зеленой водоросли Chlorella vulgaris BIN поместим в центр области с вихревой структурой течения в Восточной части Азовского моря. Наличие вихревой структуры течения в Восточной части Азовского моря – «S-структуры», описано в работе [2, с. 17], влияет на распределение концентраций зеленых и синезеленых водорослей. В данном районе вода богата органическими примесями, источниками которых являются реки Дон и Кубань. «S-структуры» являются природными «ловушками», которые могут накапливать все типы загрязнений. Распределенные источники импульса и массы, сила Кориолиса, тангенциальные ветровые напряжения и рельеф дна Азовского моря оказывают влияние на физическую природу S-структур.

Зеленые водоросли при отсутствии интенсивного течения активно начинают размножаться и поглощают в данном районе биогенные вещества, что приводит к замедлению темпов роста популяции токсичных синезеленых водорослей, которые являются основным источником органического осадка т.к. практически не употребляются рыбой в пищу.

З**аключение.** С помощью экспедиционных исследований проведена первичная верификация модели экосистемы Азовского моря. Реализована задача моделирования и прогноза состояния водной экосистемы Азовского моря в условиях антропогенного воздействия и всестороннего изучения уникального водного объекта, который в силу мелководности в большей степени подвержен антропогенному влиянию. Создан исследовательско-прогнозный комплекс, объединяющий математическую модель и базу экспедиционных данных, позволяющий проверить ряд гидрологических и биологических гипотез о ключевых механизмах формирования вертикальной и горизонтальной зональностей в распределении концентраций биогенных веществ, кислорода и планктонных популяций, указать параметры управления объемом сероводородной и гипоксиной зон, оценить возможность биологической очистки вод Азовского моря с помощью альголизации его зеленой водорослью Chlorella vulgaris BIN с последующим вытеснением токсичных синезеленых водорослей, таких как Microcystis aeruginosa, Aphanizomenon flosaquae, Anabaena flosaquae и др., осуществить ранжирование экологической эффективности факторов управления устойчивостью видового состава фитопланктона, включая «цветение» микроводорослей [4, с. 63].

Математическая модель взаимодействия фито и зоопланктонной популяций может быть использована для разработки эффективных сценариев биологической реабилитации мелководных водоемов с целью восстановления их экосистем до естественного уровня.

Литература:

1. Сухинов А.И. Численная реализация трехмерной модели гидродинамики для мелководных водоемов на супервычислительной системе / Сухинов А.И., Чистяков А.Е., Алексеенко Е.В. // Математическое моделирование. – 2011. – Т. 23. – № 3. – С. 3-21.
2. Сухинов А.А. Реконструкция экологической катастрофы в Азовском море на основе математических моделей / Сухинов А.А. // Математическое моделирование. – 2008. – Т. 20. – № 6. – С. 15-22.
3. Никитина А.В. Численное решение задачи динамики токсичных водорослей в Таганрогском заливе / Никитина А.В. // Известия ЮФУ. Технические науки. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2010. – №6 (107). – С. 113-116.
4. Никитина А.В. Математическое моделирование и экспедиционные исследования качества вод в Азовском море / Никитина А.В. // Известия ЮФУ. Технические науки. – 2011. – № 8. – С. 62-73.
5. Самарский А.А. Введение в теорию разностных схем / Самарский А.А. – М. Наука, 1989.

Шерзодбек Фармонов
(Фергана, Узбекистан)

ОБ ОДНОМ АНАЛОГЕ ЗАДАЧИ ФРАНКЛЯ ДЛЯ УРАВНЕНИЯ СМЕШАННОГО ТИПА ВТОРОГО РОДА

Пусть Ω – конечная односвязная область плоскости xOy, ограниченная отрезками $\overline{AB} = \{(x,y): x+y=1, x\ge 0, y\ge 0\}$, $\overline{B^*O} = \{(x,y): y=0, -1\le x\le 0\}$, $\overline{A^*O} =$

$=\{(x,y): x=0, -1\le y\le 0\}$ и дугами $B^*B=\{(x,y):\sqrt{-x}+\sqrt{y}=1, x<0, y>0\}$, $A^*A=$ $=\{(x,y):\sqrt{x}+\sqrt{-y}=1, x>0, y<0\}$, а $\Omega_0=\Omega\cap\{(x,y): x>0, y>0\}$, $\Omega_{1j}=\Omega\cap$ $\cap\{(x,y):(-1)^j(x+y)<0, y<0\}$, $\Omega_{2j}=\Omega\cap\{(x,y):(-1)^j(x+y)<0, x<0\}$, $j=\overline{1,2}$.

Задача $F^{(2)}$**.** Найти функцию $u(x,y)\in C(\overline{\Omega})$, удовлетворяющую следующим условиям: 1) в области Ω_0 есть регулярное решение уравнения

$$xu_{xx}+yu_{yy}+\alpha u_x+\alpha u_y=0, \qquad 0<\alpha=const<(1/2); \tag{1}$$

2) в областях Ω_{11}, Ω_{12}, Ω_{21}, Ω_{22} есть обобщенное решение уравнения (1) из класса R_2 [1]; 3) выполняются условия склеивания

$$\lim_{y\to-0}(-y)^\alpha u_y(x,y)=-\lim_{y\to+0}y^\alpha u_y(x,y), \quad 0<x<1; \tag{2}$$

$$\lim_{x\to-0}(-x)^\alpha u_x(x,y)=-\lim_{x\to+0}x^\alpha u_x(x,y), \quad 0<y<1; \tag{3}$$

4) удовлетворяет краевым условиям

$$u(x,y)=\varphi(x,y), \qquad (x,y)\in\overline{AB}; \tag{4}$$

$$\left.\begin{aligned}
&u(0,y)=f_1(y),\ (0,y)\in\overline{OA^*}; \quad u(x,0)=f_2(x),\ (x,0)\in\overline{OB^*};\\
&\lim_{x\to+0}x^\alpha u_x(x,y)=m\lim_{x\to+0}x^\alpha u_x(x,-y)+g_1(y), \qquad (0,y)\in OA^*;\\
&\lim_{y\to+0}y^\alpha u_y(x,y)=m\lim_{y\to+0}y^\alpha u_y(-x,y)+g_2(x), \qquad (x,0)\in OB^*,
\end{aligned}\right\} \tag{5}$$

где $\varphi(x,y)$, $f_j(t)$, $g_j(t)$ - заданные функции, причем $f_1(0)=f_2(0)$, а $m=\pm1$.

Пусть $u(x,y)$ есть решение задачи $F^{(2)}$. Введём обозначения:

$$\left.\begin{aligned}
&\tau_{11}(x)=u(x,0), \qquad (x,0)\in\overline{OA}; \quad \nu_{11}(x)=\lim_{y\to-0}(-y)^\alpha u_y(x,y), (x,0)\in OA;\\
&\tau_{21}(y)=u(0,y), \qquad (0,y)\in\overline{OB}; \quad \nu_{21}(y)=\lim_{x\to-0}(-x)^\alpha u_x(x,y), (0,y)\in OB;\\
&\tau_{12}(y)=u(0,y), \qquad (0,y)\in\overline{OA^*}; \quad \nu_{12}(y)=\lim_{x\to+0}x^\alpha u_x(x,y), \quad (0,y)\in OA^*;\\
&\tau_{22}(x)=u(x,0), \qquad (x,0)\in\overline{OB^*}; \quad \nu_{22}(x)=\lim_{y\to+0}y^\alpha u_y(x,y), \quad (x,0)\in OB^*;\\
&\nu_{11}^+(x)=\lim_{y\to+0}y^\alpha u_y(x,y), (x,0)\in OA; \quad \nu_{21}^+(y)=\lim_{x\to+0}x^\alpha u_x(x,y), \quad (0,y)\in OB;
\end{aligned}\right\} \tag{6}$$

$$u_{kj}(x,y)=u(x,y), \quad (x,y)\in\Omega_{kj}, \qquad k,j=\overline{1,2}.$$

В гиперболических подобластях $\Omega_{kj}, k,j=\overline{1,2}$ смешанной области Ω решение задачи Коши для уравнение (1) определяется формулой[1]

$$u_{kj}(x,h)=c_1\int_0^1 t_{kj}(z)t^b(1-t)^b\,dt-\frac{(-1)^j c_1}{2(1+2b)}(h-x)\int_0^1 t\,\check{y}_{kj}(z)t^b(1-t)^b(1-2t)dt+$$

$$+(-1)^j\chi_2(\eta-\xi)^{1-2\beta}\int_0^1|\zeta|^{\alpha-1}\nu_{kj}(\zeta)t^{-\beta}(1-t)^{-\beta}\,dt, \ (x,y)\in\Omega_{kj}, \ k,j=\overline{1,2}, \tag{7}$$

где $b=a-1/2$, $\chi_1=\Gamma(2+2\beta)\Gamma^{-2}(1+\beta)$, $\chi_2=4^{2\beta-1}\Gamma(2-2\beta)(1-\alpha)^{-1}\Gamma^{-2}(1-\beta)$,

$$x=\left|\sqrt{|x|}-\sqrt{|y|}\right|^2,\ h=\left(\sqrt{|x|}+\sqrt{|y|}\right)^2,\ \zeta=(-1)^{j+1}\left[\xi+(\eta-\xi)t\right].$$

Определение. Функция $u_{kj}(x,h)$ (и соответственно $u_{kj}(x,y)$) $k,j=\overline{1,2}$ называется обобщенным решением уравнения (1) в области Ω_{kj}, $k,j=\overline{1,2}$, принадлежащим классу R_2, если $u_{kj}(x,h)$ представима в виде (7), а

$$\tau_{kj}(t)=\tau_{kj}(0)+sign(t)\int_0^t|t-z|^{-2\beta}T_{kj}(z)dz,\qquad k,j=\overline{1,2},\tag{8}$$

$\nu_{kj}(t)=|t|^{1-\alpha}\tilde{\nu}_{kj}(t)$, причем $T_{k1}(t),T_{k2}(-t),\tilde{\nu}_{k1}(t),\tilde{\nu}_{k2}(-t)\in C(0,1)\cap L(0,1), k,j=\overline{1,2}$.

Подставляя функции $\tau_{kj}(t)$, определяемые равенствами (8) в (7) и считая $\tau_{kj}(0)=0$, функции $u_{kj}(x,h)\mathrm{O}R_2(\mathrm{W}_{kj}), k,j=\overline{1,2}$ можно представить в виде [1]

$$u_{kj}(x,y)=\int_0^x T_{kj}(z)(x-t)^{-b}(h-t)^{-b}dt+\frac{1}{2\cos(bp)}\int_x^h T_{kj}(z)(h-t)^{-b}(t-x)^{-b}dt-$$

$$+(-1)^j c_2\int_x^h t^{a-1}n_{kj}(z)(h-t)^{-b}(t-x)^{-b}dt,\ z=(-1)^{j+1}t,\ (x,y)\mathrm{O}\mathrm{W}_{kj},\ k,j=\overline{1,2}.\tag{9}$$

Кроме того, в силу условия $u(x,y)\in C(\overline{\Omega})$, справедливы равенства

$$\lim_{y\to -x+0}u_{11}(x,y)=\lim_{y\to -x-0}u_{12}(x,y),\quad 0<x<(1/4);\tag{10}$$

$$\lim_{x\to -y+0}u_{21}(x,y)=\lim_{x\to -y-0}u_{22}(x,y),\qquad 0<y<(1/4).\tag{11}$$

Подставляя функции $u_{kj}(x,y)$, определяемые формулами (9), в равенства (10) и (11), после некоторых преобразований[1], с учетом (6), имеем

$$\tau_{11}(t)-\tau_{12}(-t)=\chi_3\int_0^t(t-z)^{-2\beta}z^{\alpha-1}\left[\nu_{11}(z)+\nu_{12}(-z)\right]dz,\qquad 0\le t\le 1;$$

$$\tau_{21}(t)-\tau_{22}(-t)=\chi_3\int_0^t(t-z)^{-2\beta}z^{\alpha-1}\left[\nu_{21}(z)+\nu_{22}(-z)\right]dz,\ 0\le t\le 1.$$

Отсюда, принимая во внимание условия (2),(3) и (5), находим

$$\left.\begin{aligned}\tau_{11}(t)&=-\chi_3\int_0^t(t-z)^{-2\beta}z^{\alpha-1}\left[\nu_{11}^+(z)-m\nu_{21}^+(z)\right]dz+\Phi_1(t),\ 0\le t\le 1;\\ \tau_{21}(t)&=-\chi_3\int_0^t(t-z)^{-2\beta}z^{\alpha-1}\left[\nu_{21}^+(z)-m\nu_{11}^+(z)\right]dz+\Phi_2(t),\ 0\le t\le 1,\end{aligned}\right\}\tag{12}$$

где $\chi_3=2\chi_2\cos(\beta\pi)$, $\Phi_k(t)=f_k(-t)+\chi_3\int_0^t(t-z)^{-2\beta}z^{\alpha-1}g_k(-z)dz$, $k=\overline{1,2}$.

Равенства (12) являются функциональными соотношениями между $\tau_{11}(t)$, $\tau_{21}(t)$, $\nu_{11}^+(z)$ и $\nu_{21}^+(z)$, получаемые из того условия, что решение задачи $F^{(2)}$ должно удовлетворить условиям (2),(3),(5) и равенствам (10),(11).

Таким образом, поставленная задача эквивалентно сведена к следующей задаче $\tilde{F}^{(2)}$ в области Ω_0: найти регулярное в области Ω_0 решение $u(x,y)\in C(\overline{\Omega}_0)$ уравнения (1), удовлетворяющее условиям (4) и (12).

Из (12) следует следующие равенства, которые используются ниже.

$$\tau_{11}(t)-n_k\tau_{21}(t)=-\chi_3(1+n_k m)\int_0^t (t-z)^{-2\beta} z^{\alpha-1}\left[\nu_{11}^+(z)-n_k\nu_{21}^+(z)\right]dz+\Phi_{k+2}(t), \quad (13)$$

здесь $\Phi_{k+2}(t)=\Phi_1(t)-n_k\Phi_2(t)$, $n_k=(-1)^k$, $k=\overline{1,2}$.

Теорема 1. Задача $F^{(2)}\left[\tilde{F}^{(2)}\right]$ не может иметь более одного решения.

Эта теорема доказывается с помощью доказанных ниже лемм 1 и 2.

Лемма 1. Пусть $u(x,y)\in C(\overline{\Omega}_0)$ есть регулярное в области Ω_0 решение уравнения (1), удовлетворяющее условиям $u(x,y)\equiv 0$, $(x,y)\in\overline{AB}$ и

$$\lim_{\varepsilon\to 0}\int_{l_\varepsilon}(xy)^{\alpha-1}u(x,y)\left[xu_x(x,y)dy-yu_y(x,y)dx\right]\equiv 0,\ (x,y)\in\Omega_0, \quad (14)$$

где $l_\varepsilon:\ x+y=\varepsilon$, $\varepsilon>0$. Тогда имеет место равенство

$$\iint_{\Omega_0}(xy)^{\alpha-1}\left(xu_x^2+yu_y^2\right)dxdy+\int_0^1 x^{\alpha-1}\tau_{11}(x)\nu_{11}^+(x)dx+\int_0^1 y^{\alpha-1}\tau_{21}(y)\nu_{21}^+(y)dy=0. \quad (15)$$

Доказательство. В области Ω_0 справедливо тождество (1). Умножим обе части этого тождества на функцию $(xy)^{\alpha-1}u(x,y)$ и перепишем в виде

$$\left(x^\alpha y^{\alpha-1}uu_x\right)_x+\left(x^{\alpha-1}y^\alpha uu_y\right)_y-(xy)^{\alpha-1}\left(xu_x^2+yu_y^2\right)=0.$$

Далее, интегрируем это тождество по области Ω_0. Затем, применяя фор-мулу Грина и учитывая $u(x,y)\equiv 0$, $(x,y)\in\overline{AB}$ и (14), получим равенство (15).

Лемма 2. Пусть $u(x,y)$ есть решение задачи $F^{(2)}\left[\tilde{F}^{(2)}\right]$ при $\varphi(x,y)\equiv\ \equiv f_j(t)\equiv g_j(t)\equiv 0$, $j=\overline{1,2}$ и $u(1,0)=u(0,1)=0$. Тогда справедливо неравенство

$$I=\int_0^1 x^{\alpha-1}\tau_{11}(x)\nu_{11}^+(x)dx+\int_0^1 y^{\alpha-1}\tau_{21}(y)\nu_{21}^+(y)dy\ge 0. \quad (16)$$

Доказательство. В силу $f_j(t)\equiv g_j(t)\equiv 0$, $j=\overline{1,2}$, из (12) следует, что

$$\tau_{21}(z)=-m\tau_{11}(z),\ \nu_{11}^+(z)-m\nu_{21}^+(z)=-\frac{\sin(2\beta\pi)}{2\beta\pi\chi_3}\frac{d^2}{dt^2}\int_0^z (z-t)^{2\beta}\tau_{11}(t)dt.$$

Принимая во внимание эти равенства, из (16) получим

$$I=-\frac{\sin(2\beta\pi)}{2\beta\pi\chi_3}\int_0^1\tau_{11}(t)\left[\frac{d^2}{dt^2}\int_0^t (t-z)^{2\beta}\tau_{11}(z)dz\right]dt.$$

Применяя правило интегрирования по частям сперва к внутреннему, а затем к внешнему интегралу в правой части последнего равенства, с учётом $\tau_{kj}(0)=0$, $k,j=\overline{1,2}$ и $u(1,0)=u(0,1)=0$, находим

$$I=\frac{\sin(2\beta\pi)}{2\beta\pi\chi_3}\int_0^1\tau_{11}^{/}(t)\left[\int_0^t (t-z)^{2\beta}\tau_{11}^{/}(z)dz\right]dt. \quad (17)$$

В силу $-1<2\beta<0$, справедливо равенство[3]

$$|t-z|^{2\beta}=\left[\Gamma(-2\beta)\cos(\beta\pi)\right]^{-1}\int_0^\infty \xi^{-2\beta-1}\cos\left[\xi(t-z)\right]d\xi. \quad (18)$$

Подставляя (18) в (17), после некоторых преобразований, имеем

$$I=\chi_4\int_0^\infty \xi^{-2\beta-1}\left\{\left[\int_0^1 \tau_{11}^{/}(t)\cos(\xi t)\,dt\right]^2+\left[\int_0^1 \tau_{11}^{/}(t)\sin(\xi t)\,dt\right]^2\right\},$$

где $\chi_4=\sin(\beta\pi)\left[\beta\pi\chi_3\Gamma(-2\beta)\right]^{-1}$. Откуда, в силу $\chi_4>0$ следует (16).

Если учесть I і 0, $u(x,y)\in C(\overline{\Omega}_0)$ и $u(x,y)\equiv 0$, $(x,y)\in\overline{AB}$, то из (15) сле-дует, что $u(x,y)\equiv 0$, $(x,y)\in\overline{\Omega}_0$. Отсюда, легко следует утверждение теоремы 1.

Решение задачи $F^{(2)}\left[\tilde{F}^{(2)}\right]$ в области $\overline{\Omega}_0$ ищем в виде формулы[1]

$$u(x,y)=J(x,y)+u_0(x,y), \tag{19}$$

которая дает решение задачи N для уравнения (1) с краевыми условиями (4), $\lim\limits_{y\to+0} y^\alpha u_y(x,y)=\nu_{11}^+(x)$, $x\in(0,1)$, $\lim\limits_{x\to+0} x^\alpha u_x(x,y)=\nu_{21}^+(y)$, $y\in(0,1)$ и $u(+0,+0)=0$, здесь $J(x,y)$ - решение задачи NE [2]:

$$J(x,y)=-\int_0^1 n_{11}^+(x)h^{1-a}G(x,h;x,y)\Big|_{h=0}dx-$$

$$-\int_0^1 n_{21}^+(h)x^{1-a}G(x,h;x,y)\Big|_{x=0}dh+\int_{\overline{AB}} j\left(x(s),h(s)\right)A_s\left[G\left(x(s),h(s);x,y\right)\right]ds\,; \tag{20}$$

$$u_0(x,y)=J(+0,+0)\left[(x+y)^{-2b}-1\right];$$

$$A_s[J]=\left(h\frac{\partial J}{\partial h}+(1-a)J\right)\frac{dx}{ds}-\left(x\frac{\partial J}{\partial x}+(1-a)J\right)\frac{dh}{ds}\,;$$

s – длина дуги AB, отсчитываемая от точки A,

$$G(x,h;x,y)=q(x,h;x,y)-(x+y)^{-2b}q(x,h;\bar{x},\bar{y})$$

– функция Грина задачи NE для уравнения (1) в области W_0,

$$q(x,h;x,y)=c_6(xh)^{a-1}(r_1r_2)^{-2b}F\left(b,b,2b;16\sqrt{xhxy}\Big/(r_1^2r_2^2)\right)$$

– фундаментальное решение уравнения (1); $c_5=\left(4^{2b-1}G^2(b)\Big/bG(2b)\right)$,

$r_{1,2}^2=\left(\sqrt{x}\,\mathrm{m}\sqrt{x}\right)^2+\left(\sqrt{h}\pm\sqrt{y}\right)^2$, $\sqrt{\bar{x}}=\sqrt{x}\Big/(x+y)$, $\sqrt{\bar{y}}=\sqrt{y}\Big/(x+y)$.

В формуле (20), сперва полагая $y=0$ и заменяя x на t, а затем $x=0$ и заменяя y на t, с учётом обозначений (6), получим

$$\tau_{k1}(t)=-\chi_5\int_0^1\left[\left|z-t\right|^{-2\beta}-(1-zt)^{-2\beta}+\left(1-z^{-2\beta}\right)\left(1-t^{-2\beta}\right)\right]z^{\alpha-1}\nu_{k1}^+(z)\,dz-$$

$$-\chi_5\int_0^1\left[(z+t)^{-2\beta}-(1+zt)^{-2\beta}+\left(1-z^{-2\beta}\right)\left(1-t^{-2\beta}\right)\right]z^{\alpha-1}\nu_{j1}^+(z)\,dz+\Phi_{k+4}(t), \tag{21}$$

где $0\le t\le 1$, $k,j=\overline{1,2}$, $k\ne j$, $\varphi_1(z)=\varphi(z,1-z)$,

$$\Phi_{k+4}(t)=2\beta\chi_5\left(1-t^{-2\beta}\right)\int_0^1\varphi_1(z)\left[z(1-z)\right]^{\beta-(1/2)}dz-$$

$$-2\beta\chi_5\left(1-t^2\right)\int_0^1\varphi_1(z)\left[z(1-z)\right]^{\beta-(1/2)}\left\{\left[1-(-1)^k t\right]^2+(-1)^k 4tz\right\}^{-1-2\beta}dz,\ k=\overline{1,2}.$$

Далее, подставляя $\tau_{11}(t)$ и $\tau_{21}(t)$ из (21) в равенства (13), имеем

$$\chi_5\int_0^1\left[(z+t)^{-2\beta}-(1+zt)^{-2\beta}+\left(1-z^{-2\beta}\right)\left(1-t^{-2\beta}\right)\right]\mu_k(z)dz-$$

$$-(-1)^k\chi_5\int_0^1\left[|z-t|^{-2\beta}-(1-zt)^{-2\beta}+\left(1-z^{-2\beta}\right)\left(1-t^{-2\beta}\right)\right]\mu_k(z)dz=$$

$$=\chi_3\left[1+(-1)^k m\right]\int_0^t(t-z)^{-2\beta}\mu_k(z)dz+\Phi_{k+6}(t),\ 0\le t\le 1,\ k=\overline{1,2}, \qquad (22)$$

где $\mu_k(z)=z^{\alpha-1}\left[\nu_{11}^+(z)-(-1)^k\nu_{21}^+(z)\right]$, $\Phi_{k+6}(t)=\Phi_5(t)-(-1)^k\Phi_6(t)-\Phi_{k+2}(t)$.

Применяя к обеим частям уравнений (22) оператор $\frac{d^2}{dx^2}\int_0^x(x-t)^{2b}dt$ получим систему сингулярных интегральных уравнений:

$$[1-m-\sin bp]m_1(x)-\frac{2\cos bp}{p}\int_0^1\left(\frac{t^{-2b}}{t^2-x^2}-\frac{t^{2+2b}}{1-t^2x^2}\right)m_1(t)dt=F_9(x), \qquad (23)$$

$$[1+m-\sin bp]m_2(x)-\frac{2\cos bp}{p}\int_0^1\left(\frac{t^{-2b}}{t^2-x^2}-\frac{t^{1+2b}}{1-t^2x^2}\right)m_2(t)dt=F_{10}(x), \qquad (24)$$

где $F_{k+8}(x)=-\cos bp(2bc_5)^{-1}\frac{d^2}{dx^2}\int_0^x(x-t)^{2b}F_{k+6}(t)dt$, $k=\overline{1,2}$.

Теорема 2. Пусть заданные функции удовлетворяют следующим условиям: $\varphi(x,y)=\left[x(1-x)\right]^{\varepsilon}\tilde{\varphi}_1(x)$, $\tilde{\varphi}_1(x)\in C[0,1]$, $\varepsilon>1+\alpha$; $f_j(t)=A\left[1-(-t)^{-2\beta}\right]+\tilde{f}_j(t)$, $\tilde{f}_j(0)=-A$, $\tilde{f}_j(t)\in C^{(2,\lambda)}[-1,0]$, $\lambda>0$; $g_j(t)=|t|^{\delta}\tilde{g}_j(t)$, $\tilde{g}_j(t)\in C[-1;0]\cap C^1(-1,0)$, $\tilde{g}_j'(t)=|t|^{-\varepsilon_1}O(1)$, $\delta\ge 1+\alpha$, $0\le\varepsilon_1<1$, $j=\overline{1,2}$, где $A=2\beta\chi_5\int_0^1\tilde{\varphi}_1(t)\left[t(1-t)\right]^{\alpha+\varepsilon-1}dt$.

Тогда задача $F^{(2)}\left[\tilde{F}^{(2)}\right]$ имеет единственное решение.

Автор выражает глубокую благодарность А. К. Уринову за внимание к работе.

Литература:

1. Исамухамедов С.С. Дифференциальные уравнения / С.С. Исамухамедов, Ж. Орамов. – Минск, 1982. – Т.18. – № 2. – С. 324-334.
2. Иваницкий И.И. Известия вузов / Иваницкий И.И. // Математика. – 1975. – №12. – С. 20-29.
3. Бейтмен Г. Высшие трансцендентные функции / Г. Бейтмен, А. Эрдейи. – М.: Наука, 1965. – Т. 1. – 296 с.

Айгерим Хурметхан
(Астана, Казахстан)

ПАРАМЕТРИЧЕСКАЯ ФОРМА ВАРИАЦИОННЫХ ЗАДАЧ

Вариацонное исчисление занимается задачей отыскания наибольших и наименьших значений функционалов, определенных на множествах линий или поверхностей.

Понятие функционала является расширением понятия функции на случай, когда область определения E есть множество объектов произвольный природы. Если каждому элементу f из E по некоторому правилу ставится в соответствие действительное число J, то говорят, что на множестве E определен функционал J=J(f). Функционалы обычно задаются с помощью некоторых определенных интегралов. Функции из области определения E данного функциона J будем называть функциями сравнения.

В дальнейшем качестве классов. С функций сравнения используется следующие множества функции, заданных на отрезке $[x_0, x_1]$: $C[x_0, x_1]$ – класс непрерывных функций; $c^{(1)}[x_0, x_1]$ – класс гладких (т.е. имеющих непрерывные первые производные) функций.

Обобщением этих двух классов является множества – класс функций, имеющих непрерывные *m*-е производные (m=0,1,2, …).

В каждом из указанных классов можно ввести понятие расстояния. Именно, расстоянием нулевого порядка между любыми двумя функциями $y = y_1(x)$ и $y = y_2(x)$, принадлежащими $C[x_0, x_1]$, называется число

$$\rho_0 = \rho_0(y_1, y_2) = \max_{x_0 \le x \le x_2} |y_1(x) - y_2(x)| \quad (1)$$

Расстоянием первого порядка между функциями $y = y_1(x)$ и $y = y_2(x)$ из класса $c^{(1)}[x_0, x_1]$ называется число

$$\rho_1 = \rho_1(y_1, y_2) = \max_{x_0 \le x \le x_1} |y_1(x) - y_2(x)| + \max_{x_0 \le x \le x_1} |y_1'(x) - y_2'(x)|. \quad (2)$$

Аналогично можно ввести понятие расстояния $\rho_m(y_1, y_2)$ между любыми двумя функциями $y = y_1(x)$ и $y = y_2(x)$ из класса $c^{(m)}[x_0, x_1]$.

Пусть $\bar{y}(x) \in c^{(m)}[x_0, x_1]$ и ε – произвольное сколь угодно малое положительное число. Множества всех функций $y(x)$ из класса $c^{(m)}[x_0, x_1]$ таких, что $\rho_m(y, \bar{y})(\varepsilon$, называется ε – окрестностью функций $\bar{y}(x)$ в заданном классе функций.

Например: надо вычислить функционала

$$J(y(x)) = \int_0^1 [y(x)]^2 dx, \text{ если } y_1(x) = x, y_2(x) = e^x, y_3(x) = \sqrt{1 + x^2}.$$

Здесь функционал задан как определенный интеграл $J(y(x)) = \int_0^1 [y(x)]^2 dx,$.

Подставляя в это соотношение данные функции, получим числовые значения функционала. Имеем

при $y_1(x) = x$: $J_1(x) = \int_0^1 x^2 dx = \frac{1}{3}$;

при $y_2(x) = e^x$: $J_2(x) = \int_0^1 (e^x)^2 dx = \frac{1}{2}(e^2 - 1)$;

при $y_3(x) = \sqrt{1 + x^2}$: $J_3(\sqrt{1 + x^2}) = \int_0^1 \sqrt{1 + x^2}^2 dx = \frac{4}{3}$.

Пусть функционал $J(y(x)) = \int_{x_0}^{x_1} F(x, y, y') dx$ где $F(x, y, y')$ – некоторая известная функция трех переменных, определен в классе С. Разность $\delta y(x) = \bar{y}(x) - y(x), y(x), \bar{y}(x) \in C,$ (3) называется вариацией аргумента у функционала $J(y)$. Разность $\Delta J = \Delta J(\delta y) = J(y + \delta y) - J(y)$ (4) называется вариацией функционала $J(y)$, соответствующим приращению δy аргумента.

Пусть функция $F(x, y, y')$ непрерывна и имеет непрерывные частные производные по всем переменным до второго порядка включительно. Тогда превращении функционала $\Delta J(\delta y)$ можно выделить главную часть, линейную относительно вариации аргумента, которая называется вариацией функционала $J(y)$ и обозначается через δJ.

Например: надо найти вариацию функционала:

$$J(y(x)) = \int_{x_0}^{x_1} yy' dx, \text{ если } y(x) \text{ и } \delta(y(x)) \in c^{(1)}[x_0, x_1].$$

По определению приращение функционала

$$\Delta J = J\big(y(x)+\delta y(x)\big) - J\big(y(x)\big) = \int_{x_0}^{x_1}\big(y+\delta y\big)\big(y'+\delta y'\big)dx - \int_{x_0}^{x_1} yy'\,dx = \int_{x_0}^{x_1}\big(y'\delta y + y\delta y'\big)dx + \int_{x_0}^{x_1}\delta y\delta y'\,dx,$$

откуда искомая вариация $\delta J\big(y(x)\big) = \int_{x_0}^{x_1}\big(y'\delta y + y\delta y'\big)dx.$ $[1, c.385]$

Рассмотрим функционал $J = J_c = \int_{t_0}^{t_1} F\left(x, y, \dot{x}, \dot{y}\right)dt$, (5) где производные от $x = x(t)$ и $y = y(x)$ по параметру t, – значения на концах кривой $x = x(t)$, $y = y(x)$. Если $F\left(x, y, k\dot{x}, k\dot{y}\right) = kF\left(x, y, \dot{x}, \dot{y}\right)$, где k>0,то функции $x(t)$ и $y(t)$, реализующие экстремум функционала J, при любом выборе пааметра t должны удовлетворять системе уравнений Эйлера:

$$F_x - \frac{d}{dt}\left(F_{\dot{x}}\right) = 0,\ F_y - \frac{d}{dt}\left(F_{\dot{y}}\right) = 0.$$

Эти два уравнения можно свести к одному: $F_1\left(x, y, \dot{x}, \dot{y}\right)\left(\dot{x}\ddot{y} - y\ddot{x}\right) + F_{x\dot{y}} - F_{Y\dot{x}} = 0,$

где $F_1\left(x, y, \dot{x}, \dot{y}\right) = \dfrac{F_{\dot{x}\dot{x}}}{\dot{y}^2} = \dfrac{F_{\dot{x}\dot{y}}}{-\dot{x}\dot{y}} = \dfrac{F_{\dot{y}\dot{y}}}{\dot{y}^2}$, или $\dfrac{F_{x\dot{y}} - F_{y\dot{x}}}{F_1\left(\dot{x}^2 + \dot{y}^2\right)^{3/2}} = \dfrac{1}{R}$ (6)

(R-радиус кривизные экстремали).

Например: надо найти экстремали функционала $J = \int_{t_0}^{t_1}\left[\sqrt{x^2 + y^2} + a^2\left(x\dot{y} - y\dot{x}\right)\right]dt,$

где *a* – некоторые положительное число. Здесь $F = \sqrt{x^2 + y^2} + a^2\left(x\dot{y} - y\dot{x}\right)$-положительная однородная функция первой степени от $\dot{x}$ и $\dot{y}$. Имеем $F_{x\dot{y}} = a^2$, $F_{y\dot{x}} = -a^2$, $F_1 = \dfrac{F_{\dot{x}\dot{x}}}{\dot{y}^2} = \dfrac{1}{\left(\dot{x}^2 + \dot{y}^2\right)^{3/2}}$.

Поэтому уравнение (6) принимает вид $\dfrac{1}{R} = 2a^2$. Таким образом, экстремалями служат дуги окружностей с радиусом $\dfrac{1}{\left(2a^2\right)}$.

Литература:

1. Данко П.Е. Высшая математика в упражнениях и задачах / Данко П.Е., Попов А.Г., Кожевникова Т.Я. – в 2-х ч. – М., Ч. 1. – С. 385.
2. И.Саханов Жоғары математика / И.Саханов, Б.Жаңбырбаев. – Алматы: Қайнар, 1993. 219 бет.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Мадина Муталиева
(Алматы, Казахстан)

ИСКУССТВО ТАНЦА: ШИПЫ И РОЗЫ

Известно, что артистом мы называем не только того, кто выступает на сцене в той или иной роли, но и музыканта – пианиста, скрипача, виолончелиста, – художника-живописца, певца, исполнителя на концертной эстраде. Каждый из них владеет спецификой своего жанра: в основе одного лежит разговорная речь, другого – певческий голос, третьего – гармоническое развитие, тренированное тело. Но всех артистов объединяет умение говорить со зрителем на языке художественных образов. Если этого нет, нет и артиста в настоящем смысле слова.

Артист балета – это тот же мастер, художник, творящий образ. Независимо от того, является ли артист балета солистом или выступает в кордебалете, он не может только механически выполнять движения, заданные балетмейстером. Он должен быть его соавтором. Специфика творчества артиста балета заключается в том, что мысли, чувства и переживания своего героя он выражает без помощи человеческой речи: движениями тела, жестами рук, мимикой лица. Речью здесь является сам танец. От степени его наполненности содержанием зависит сила его выразительности. Если скрипач всю мощь своего таланта вкладывает в инструмент, извлекая из него чарующие звуки, и они – человек и скрипка, на которой он играет, – составляют как бы единое целое, то артист балета сам является одновременно и «скрипачом» и «скрипкой». Вот почему, говоря о своеобразии профессии артиста балета, мы должны сказать и о тех данных, которые необходимы всякому, кто решил посвятить себя этому виду художественного творчества.

Человеку, несведущему в балетном искусстве, кажется, что артисты балета немного надменные. В действительности же все дело в осанке. Высоко поднятая голова и развернутые плечи придают танцовщику такой вид. Но кроме того, те, кто закончил хореографическое училище, отличаются большим терпением, крепкими нервами, устойчивой психикой и дисциплинированностью. Привыкшие за годы учебы к строгости, однообразным упражнениям для поддержания формы, артисты балета знают, что их карьера во многом зависит от того, сумеют ли они удержать себя в самых жестких рамках. Понятно, например, что балерина не может позволить себе набрать лишние килограммы, она вынуждена постоянно и методично ограничивать себя в еде. То же самое можно сказать и про ежедневные изнурительные занятия, которые нельзя прекращать. Даже самые знаменитые примы, безупречное мастерство которых является аксиомой, каждый день по несколько часов проводят у балетного станка.

Выносливость, терпеливость, собранность – вот первые качества профессии «артист балета». Именно они дают возможность приобрести и довести до совершенства технику танца. И лишь потом появляется та самая эмоциональность и одухотворенность, без которых невозможно великое искусство танца.

Многие думают, что «балет – это искусство одержимых. И мы понимаем эту одержимость, ведь балет сам по себе уже эстетическое совершенство. Существует мнение, что страсть к балету заложена в генах. Какая-то хромосома делает ноги и руки некоторых людей «пригодными» для этого искусства, а еще заставляет трепетать и благоговеть всех остальных» [2].

Возможно, именно этим объясняется тот факт, что каждое лето стены балетных училищ осаждают толпы родителей с детьми. В глазах взрослых читается одно желание – ввести дитя в этот возвышенный мир. Они надеются, что их дети станут новыми «Барышниковыми» или «Улановыми», и готовы терпеть любые испытания. Дети же с любопытством всматриваются в тех, кто уже учится искусству танца, и пытаются определить, каково это – учиться балету. И здесь им предстоит первое испытание: отбор.

На первом туре конкурсного отбора оцениваются, прежде всего, физические данные. Будущая балерина или танцовщик должны быть стройными, иметь узкое колено, тонкую щиколотку, высокий подъем, обладать «шагом», или, иначе говоря, растяжкой.

На втором туре к работе приступают врачи. Балет, как известно, это изнурительные физические нагрузки, справиться с которыми может лишь здоровый организм. А потому медики обследуют состояние позвоночника, внутренних органов, проверяют зрение.

И только затем у детей проверяют музыкальный слух и танцевальные навыки. Предложив им двигаться под музыку, педагоги наблюдают, пытаясь хотя бы приблизительно строить прогнозы относительно профессиональной пригодности. Ведь даже имея идеальные данные, можно не слышать и не чувствовать музыку, не уметь координировать движения - а тогда в балете делать нечего.

Счастливчики, поступившие в хореографическое училище, не знают, что их ещё не раз будут «отсеивать» - кого-то по медицинским показаниям, кого-то – из-за несоответствия учебным требованиям.

Уже в первом классе училища проходят первые экзамены, которые ведут к отсеву. В январе и мае отчисляют тех учеников, которые не выдержали нагрузок, а главное - не смогли оправдать ожиданий педагогов. Следующее серьезное отчисление происходит в третьем классе, а окончательное – в девятом. То есть практически перед выпуском. А виновны в этом порой гормоны, лишние килограммы или проблемы со здоровьем. Девочку, которая прибавила два килограмма или пять сантиметров роста, трудно поднимать в поддержках, поэтому ей приходится уходить. В итоге из 70 поступивших к моменту выпуска остается человек 25.

Но и это ещё не главные испытания для тех, кто только начинает свой путь в балетном искусстве. Главное – это те физические и моральные нагрузки, которые ждут молодого танцовщика.

«Срок работы артиста балета на сцене короток: первые два-три года после окончания хореографического училища выпускник только пытается освоиться в балетной труппе, входит в репертуар, причём ведущих партий ему никто предлагать не собирается» [1]. Лишь единицы, самые талантливые сразу получают своё соло. Для этого нужно быть действительно ярким, необычайно выдающимся артистом. Большинство же, что называется, «встают у воды». Это выражение означает попросту кордебалет. Еще лет пять проходит, пока танцор наращивает мышцы и крепнет, после этого лет десять-двенадцать артист балета может исполнять более-менее заметные партии. А дальше – как распорядится судьба. Многое, если не все, в судьбе любого артиста балета зависит от стечения обстоятельств, от закулисных отношений, репертуара театра, призовых мест на конкурсах, личного обаяния, наконец.

Уже в 38-40 лет у артиста балета ухудшается упругость мышц и гибкость, появляется «букет» профессиональных болезней: поясничный или шейный остеохондроз, изуродованные стопы и абсолютную психологическую растерянность. После того как тридцать лет жизни отданы балету, трудно начинать все сначала. Именно поэтому в СССР артиста балета после 20 лет работы отправляли на пенсию.

«В мировой театральной практике артисты балета выходят на заслуженный отдых до 40 лет. Так принято в Лондонском королевском театре, в Парижской Гранд-опера, в любом российском театре. Но в Казахстане с некоторых пор балерины выходят на пенсию только в 58 лет, а танцоры – в 63 года. Это самый «острый шип» нашего отечественного балета. За минувший год с казахстанской балетной сцены буквально в никуда ушли многие талантливые танцоры труппы» [3].

Это происходит потому, что люди, которые заняты законотворчеством, сами никогда не танцевали, и просто не могут даже гипотетически себе представить, что организм артиста балета, который испытывает колоссальные физические и моральные нагрузки, к 38-40 годам практически уже исчерпал весь положенный ресурс. Это с одной стороны. С другой – руководство театров вынуждено содержать артистов, которым перевалило за 40 лет, и которых невозможно включить в действующий репертуарный состав. Они приходят на работу, чтобы разминаться, не выступая на сцене, но получая зарплату. Кроме того, не объяснить их моральное состояние, когда танцовщик понимает, что он – балласт. Действительно, творческий век в балете короток, а желание реализоваться – большое. Но что, пожалуй, самое главное и обидное – рынок потребителей их продукции весьма ограничен. Вот почему большинство казахстанских артистов балета предпочитают работать не в Казахстане, а в тех странах, где искусство танца более востребовано, а танцовщиков ждёт наибольшее уважение и наиболее благодарный зритель. А зрители же в Казахстане, простые обыватели не могут понять: «Почему наши выдающиеся танцовщики делают славу многим театрам мира, но не выступают в родной стране, не выступают в Казахстане?».

Ответ опять-таки кроется в структуре профессиональной подготовки специалистов в области хореографии. Нам нужно более сбалансировано готовить балетные кадры, обеспечивать им поле для плодотворной творческой деятельности и открывать танцевальное искусство Казахстана для всего мира. Специалисты, не реализовавшие себя в родной стране, должны иметь

возможности для свободной самореализации в других странах. В таком случае идея казахстанского патриотизма, при всех остальных составляющих, будет оправдана и реализована.

В заключение хотелось бы отметить, что год от года число юных дарований, желающих поступить в балетные школы, не уменьшается. Детей, готовых подвергать себя ежедневным изнурительным занятиям, готовых работать с полной самоотдачей, достаточно много. Но вместе с тем мало кто из них действительно обладает теми способностями и данными, которые реально соответствуют высочайшим требованиям, предъявляемым к великому искусству танца. И специалисты в области хореографии должны отчётливо осознавать своё высокое предназначение как профессионалов, от творчества которых зависит будущее мирового танцевального искусства.

Литература:

1. Бурдин В. Балет в один конец, или Кто мешает хорошим танцорам? / Бурдин В. // Время. – 14.06.2011.
2. Черномыс О. Профессия артист балета / Черномыс О. // Обучение в России. – 24.11.2011.
3. Шекель Я. Балет – жестокое искусство / Шекель Я. // Vesti.kz. – 24.09.2009.

Людмила Николаева
(Алматы, Казахстан)

ИСКУССТВО ТАНЦА – ИСКУССТВО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЫХ ХОРЕОГРАФОВ XXI ВЕКА

Мировое сообщество вступило в новый этап своего развития – этап сублимации и осмысления всего, что было накоплено человечеством на протяжении веков в различных областях жизнедеятельности.

Хореографическое искусство нового времени не остаётся в стороне от общемировых процессов развития. На первый план, наряду с собственно творческими, выходят задачи воспитания хореографов нового типа – личностей, способных воплощать самые смелые творческие замыслы постановщиков.

Совершенствование методов воспитания молодых хореографов – актуальнейшая проблема в настоящее время. Современная система хореографической подготовки отличается поиском новых рациональных решений воспитательной и образовательной деятельности, созданием условий для наиболее полного развития и самореализации исполнителя и балетмейстера-хореографа.

И здесь мы подходим, пожалуй, к самой главной проблеме в области хореографической подготовки на сегодняшний день: правильное и полноценное воспитание молодых хореографов.

Известный балетный танцовщик, педагог ГИТИСа В. Васильев пишет: «Хотелось бы поразмышлять о сегодняшней практике подготовки хореографов. Не следует себя тешить иллюзиями, что в стенах ВУЗов мы не можем «родить» таланты. Балетмейстеров - педагогов можно воспитать при условии их профессиональной подготовки. Этому призван учить ВУЗ, готовить в своих стенах людей эрудированных, знающих теорию и методику профилирующих дисциплин и определенный репертуар» [1, с. 5]. Было бы неверным заявлять, что до сих пор процесс воспитания хореографов в ВУЗах не был поставлен как учебная дисциплина. Наоборот, он давно и прочно установлен. Следует отдать должное и сказать о существующих методических проектах по методике преподавания Р. Захарова, для хореографических училищ, школ и ВУЗов искусств. Однако при глубоком анализе различных воспитательно-образовательных систем, можно выявить следующие недоработки:

1) во всех методиках отсутствует общая система преподавания в учебных заведениях. И речь здесь идет не об «одинаковости» ведения занятий, а о выработанной программе изучаемого материала;

2) недостаточное внимание преподавателей к музыкальному сопровождению уроков, подбора музыкального материала. Тем самым нарушается формирования музыкального воспитания, ибо воспитание исполнителя, танцовщика и педагога будет не полным без знания им сокровищниц классической музыки вообще и балетной музыки в частности;

3) невнимательное отношение к индивидуальным особенностям студента и т.д., когда часть программы курса неоправданно завышается.

Кроме того, еще одна проблема обучения и воспитания молодых хореографов на современном этапе заключается в том, что каждый педагог- хореограф на базе общих воспитательных приёмов имеет свою индивидуальную направленность. Обладая знаниями о всех видах хореографии, он обычно выбирает и работает в каком-то одном или двух направлениях, только в рамках выразительных средств классического, народно-сценического или современного танца.

Между тем, для полного и многостороннего обучения педагога- хореографа в ВУЗе необходимо учитывать, что процесс этого обучения действует в единстве 3 функций: балетмейстерской, педагогической, репетиторской. Поэтому «в системе ценностных ориентаций личности учителя важную роль играет его профессиональная направленность, в основе которой лежит потребность в педагогической деятельности. Она в себя включает: интерес и любовь к детям, увлеченность педагогической работой, психолого-педагогическое воображение, организаторские способности, справедливость, общительность, требовательность, настойчивость, целеустремленность, уравновешенность, выдержку, самооценку, готовность к самообразованию, чувство нового» [2, с. 17].

Последнее качество особенно ценно, поскольку на протяжении целого ряда лет в практике ВУЗов культуры сложилось определенная система приемов и методов обучения и подготовки преподавателей хореографии.

Но время не стоит на месте, и необходимо учитывать как изменившееся балетного искусство в мире, так и изменения в психологии людей. Кроме того, в хореографическом искусстве всегда учитывали индивидуальные свойства исполнителя, его физические данные.

Поэтому одним из наиболее эффективных путей совершенствования качества подготовки молодых хореографов следует считать индивидуальный подход к каждому из них. А это означает, что необходимо помочь им эффективно освоить новые теоретические и творческие приемы для дальнейшей успешной творческой деятельности

А отсюда вытекает предположение, что раз существует индивидуальный подход, то при воспитании молодых хореографов в рамках единых, объективных условий и требований к их деятельности важное место должно быть уделено выработке таких же индивидуальных навыков своего собственного стиля, который в дальнейшем поможет им в их творчестве.

А для этого необходимо, что бы у начинающего хореографа были:

1) положительное отношение к выбранной профессии
2) психологическая готовность к деятельности хореографа
3) творческий характер деятельности: свобода в выборе средств, приемов и способов работы.

Исходя из этого, можно предположить следующее:

1) обучение хореографа вообще и педагогов – хореографов в частности должно строиться не на субъективных взглядах и личных методиках, а на глубоком анализе всех существующих программ, уже прошедших положительную апробацию;

2) изучение мирового танцевального наследия должно быть обязательным, причем занятия следует проводить на основе лучших образцов мировой хореографии;

3) учебные комбинации также должны быть составлены по принципу: идея – цель – содержание.

Следует отказаться от фальшивой виртуозности технического разнообразия. Учебный материал должен быть четким, конкретным, методически выверенным. Ведь еще Д. Локк писал: «Если вы желаете, что бы дети выполнили какое -либо действие, заставляйте их много раз проделывать это, пока они не достигнуть совершенства » [3, с. 155].

Хороший педагог будет стараться с самого начала использовать этот принцип на практике, и тогда обучение будет успешным, и студент сделает большие успехи в учебе.

В настоящее время, когда возрос интерес к изучению современных течений хореографии, к постановочной деятельности, необходима фундаментализация процесса обучения хореографическому мастерству, совершенствование воспитательного аспекта при подготовке будущих специалистов хореографии в ВУЗах культуры и искусства.

Определенные нами методы и приемы не являются единственными в процессе воспитания молодых хореографов, а лишь могут быть учтены в единой системе обучения и воспитания.

Но для того, чтобы балетная теория, методика и практика были решены последовательно, сохраняя непрерывность движения всех компонентов, основным принципом должно быть осуществление непрерывного образования.

Только создание эффективного взаимодействия существующих методик воспитания молодых хореографов в ВУЗах, создание дополнительно к ним организованной и вместе с тем достаточно гибкой системы повышения квалификации специалистов – хореографов позволит более оперативно приспособить систему воспитания хореографов XXI века к постоянно обновляющимся тенденциям в мировом хореографическом искусстве.

Список литературы:

1. Васильев В. Заглядывая в будущее / Васильев В. – М., ГИТИС, 1988. –68 с.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / Беспалько В. П. – М., 1983. – 145 с.
3. Локк Д. Педагогическое наследие / Локк Д. – М., 1973. – 155 с.

Альона Тарасевич
(Київ, Україна)

СПЕЦИФІКА ПОСТАНОВКИ ВОГНЯНОГО ТА ПІРОТЕХНІЧНОГО ВИДОВИЩА

Актуальність даної теми виявляється в тому, що цей популярний різновид мистецтва є ще досить молодим, а тому недостатньо вивченим сучасними дослідниками. На сьогодні в Україні і світі є вже досить велика кількість практикуючих майстрів вогняних та піротехнічних шоу, але існує дуже мало авторитетних джерел, що надавали б методичні рекомендації щодо створення видовищ такого роду.

Мета даної статті – окреслити принципи та закони режисури вогняного та піротехнічного видовища, враховуючи їх особливості. Для досягнення цієї мети планується вирішити такі завдання: простежити історичні витоки видовищ з використанням вогню та піротехніки в культурі різних країн; визначити вимоги до вогняно-піротехнічного видовища як продукту творчої діяльності. На жаль, об'єм даної статті не дозволяє широко розкрити порушене питання, тому автор розглядає його дуже стисло.

Якщо звернутися до історії, то можна побачити, що людство використовувало вогонь та піротехнічні вироби у різноманітних цілях. Вогонь був першим елементом, якому вклонялися та активно використовували в ритуалах. Саме з давніх ритуальних традицій сформувалося сучасне вогняне видовище. В міфології вогонь представлено в найрізноманітніших образах. Найбільшу кількість міфів про символ та образ вогню зібрано Дж. Фрезером. В своїй книзі «Золота гілка» він з різної точки зору трактує свята вогню (наприклад, «Солярна теорія свят вогню», «Очисна теорія свят вогню» та ін.). В різних релігійних течіях існує багато культів, пов'язаних з вогнем. В зороастризмі це культ Мітри, у Ведах – культ бога Агні, якому присвячено майже 200 гімнів Рігведи. В Європу вогонь та піротехніка прийшли ще в IV столітті н.е. В епоху Середньовіччя вогонь широко використовувався мандруючими артистами, циркачами та факірами, а піротехніка була однією з найулюбленіших розваг знаті та простого люду. Тріумфальний хід вогняних розваг по Російській імперії досяг свого апогею в часи Петра I, який не просто сприяв їх популяризації, але й приймав безпосередню участь в їх виготовленні та запуску. Тоді створювалися масштабні видовища та грандіозні феєрверкові вистави. «Вогняні вистави, що проводилися в той час, несли в собі конкретні ідеї.<…>Вони мали певний зміст, що відповідав тій події, якій присвячувалися вистави.<…>Ці ідеї проводилися через художні образи: алегорії, емблеми, картини, написи-девізи, що несли в собі значення, зрозуміле без слів» [3, с. 30-31, 60-61]. З часом характер «потішних вогнів» змінився: вони стали менш складними, зате більш доступними широкому загалу. В радянські часи вогонь і феєрверки використовували майже у всіх масових святкуваннях. Особливий попит був на поєднання двох стихій – вогню та води. Тож за цей тривалий час вогняні та піротехнічні видовища міцно увійшли у святкове життя і зараз без них вже не обходиться жодна урочиста подія.

В нашу добу актуальним стає питання вивчення принципів створення видовища такого роду. Якщо звернутися до розвитку цього жанру в світі та на вітчизняному просторі, то виявляється, що ті митці, які сьогодні є провідними діячами в галузі вогняних та піротехнічних шоу, здебільшого були «самоучками». Їх навчальними посібниками були не дуже якісні відеоматеріали виступів закордонних майстрів, а основною методикою навчання – метод спроб та помилок. Отримані знання передавалися з рук в руки і таким чином поступово розповсюджувалися.

На даному етапі існування вогняно-піротехнічних видовищ умовно можна виділити два напрями діяльності в цьому жанрі. Першою групою є аматорські колективи, що характеризуються частковою або повною відсутністю постановочної частини та роблять акцент переважно на техніку роботи як таку. Друга група – професійні вогняні театри, де у виставі простежується сюжетна лінія, всі складові видовища (акторська та режисерська робота, костюми, реквізит, музика) підкорюються єдиній ідеї та використовуються для кращого її розкриття.

Видовище з використанням вогню та піротехнічних виробів має сьогодні багато форм. По-перше, це вуличний виступ, де виконавці не обмежені в часі, в основному виступ є імпровізаційним, як правило, проходить він у супроводі живих музичних інструментів. Також стихія вогню сьогодні активно використовується артистами під час зустрічі гостей перед входом на місце проведення події («велкам» – від англ. welcome – прошу) та у виступах для розігріву публіки, що є популярним в нічних клубах (гоу-гоу – від англ. go-go – давай-давай). Нещодавно популярності набуло так зване світлове видовище – шоу з використанням сучасного аналогу вогняного та піротехнічного реквізиту – світлодіодного, в якому замість вогню використовується світло. Ця тема активно обговорюється в творчих колах, зокрема на першому українському форумі, що присвячений вогняним видовищам – «Fire Forum». «Багато хто вважає, що світлодіодне шоу – давно розкрита тема, а насправді цей жанр на стадії зародку.<…>Світлове шоу, мабуть, на даний момент є тим жанром, що воістину має необмежені можливості.<…>Існує безліч матеріалів, що дозволяють як завгодно знущатися над візуальним світосприйняттям<…>але шоу з використанням цих можливостей ще ніхто не зробив» [4]. І, звичайно, з давніх часів є дуже популярним фейерверк, при проведенні якого основна увага приділяється використанню піротехнічних виробів.

Вогняно-піротехнічне видовище, як і кожен витвір мистецтва, підкоряється певним законам, як тим, що є загальними для усіх різновидів мистецтва так і суто специфічним. Питання аспектів постановки, що стосуються кожного масового видовища, достатньо освітлене в сучасному науковому світі в роботах таких фундаментальних теоретиків театрального мистецтва, як Й.Шароєв, В.Зайцев, Й.Туманов, А.Чечетін та ін. Існує окрема група дослідників, що приділила увагу вивченню специфіки вуличного театру, до якого видовища з використанням вогню та піротехніки мають пряме відношення. Це Н.Венедіктов, Б.Галєєв, В.Колязін, Є.Кузнєцов, А.Мальков, М.Мосіна, А.Обертинська, А.Сілін та інші. Тому на сьогодні більш актуальним є визначення специфічних характеристик, що впливають на постановку видовища такого роду.

Режисура вогняно-піротехнічного видовища, звичайно, має свої особливості. Як правило, воно проводиться в темну годину доби (або при вимкненому світлі, в темному приміщенні) та є завершальною частиною свята. При побудові постановки видовища з використанням вогню та піротехніки велике значення має вибір місця проведення заходу. Якщо місце на пагорбі, краще за все розташовувати артистів та декорації в долині, а глядачам запропонувати місця на узвишші. Великий ефект призводить вогняне видовище, що відбувається на галявині лісу або на березі водойми. В першому випадку ліс створює темне тло, в другому – віддзеркалення від водної поверхні візуально збільшує об'єм та масштаби шоу.

Ще одним фактором, на який обов'язково треба звернути увагу, є погодні умови: вітер, атмосферні опади, туман та ін. Вітер «змішує» полум'я в фігурах та елементах. У випадку, коли вітер йде в сторону глядачів, а особливо при застосовуванні піротехніки,

дим від згорівших виробів не дає змогу надалі правильно сприймати видовище. Атмосферні опади, окрім зниження видовищного ефекту, впливають і на надійність роботи фейерверочних виробів та вогняного реквізиту.

Для вогняно-піротехнічного шоу важливо вміле використання додаткових засобів, які можуть вигідно доповнити видовище: архітектурних побудов, скульптурних елементів, сцен, електричного освітлення, інженерних споруд, музичного супроводу. Професійна робота з цими елементами може сприяти збільшенню видовищного ефекту. Чим більше побічних засобів, що гармонійно вписуються в побудову всього дійства, входить до складу видовища, тим грандіозніше воно виглядає.

Для підтримання незгасаючої уваги глядачів вогняне та піротехнічне видовище треба будувати від простих елементів та декорацій до більш складних і красивих, залишаючи їх на кінець вистави. Щоб вразити різноманітністю ефектів, наростаючою динамікою дії та не змішуватися з другою в спогадах публіки, кожна наступна сцена повинна відрізнятися від попередньої. Використання піротехнічних виробів повинно змінюватися вогняними елементами, статичні сцени – динамічними. Якщо у видовищі використовується кольоровий вогонь та піротехніка, треба дуже економічно вдаватися до ефекту різнобарвності, запалюючи спершу по одному або по два кольори і тільки під кінець збільшуючи яскравість та об'єми шоу. Якщо якась декорація або елемент справив сильне враження, то після цього треба зробити невелику паузу, щоб підсилити вплив на глядача.

О.Крилов у своїй роботі «Основи фейерверочного мистецтва» надає такі рекомендації щодо композиційного розміщення фейерверочної вистави: «Встановлюють фейерверкові фігури в декорації симетрично, найбільша фігура (група) розміщується в центрі, з обох боків її – дві однакові фігури менших розмірів. Зазвичай більше ніж сім декорацій не встановлюють, оскільки така декорація дуже розтягнута за фронтом і для глядачів складно уважно іі сприймати. Чим більшою є декорація, тим далі вона повинна розташовуватися від глядачів і тим більшими повинні бути фігури» [2]. Звичайно, що це стосується і вистав з використанням вогню. Всі елементи, декорації, реквізит, повинні знаходитися в достатній відстані від глядачів та один від одного, або не підпалюватися одночасно, оскільки в такому випадку відбудеться змішування вогню, що буде заважати правильному сприйманню картини і задуму видовища.

Висновок. Постановка видовищ, в яких вогонь та піротехніка грають головну роль, є достатньо складним різновидом мистецтва. З цим твердженням погоджується і Є.Дєдова, кандидат мистецтвознавства, що захистила дисертацію на тему «Алегоричні образи в мистецтві фейерверків та ілюмінацій в Росії середини XVIII століття». «Фейерверки та ілюмінації являють собою яскравий приклад синтезу мистецтв: в їх оформленні використовувалися виразні засоби живопису, скульптури, архітектури, а також музики і театру» [1] – пише вона в своїй роботі. Для їх організації необхідними є знання з різних галузей науки та техніки, розуміння законів художньої творчості. Узагальнюючи проблеми та питання організації та проведення вогняно-піротехнічних вистав, варто відзначити, що в реальних умовах, звичайно, дуже важко повністю враховувати всі вимоги до такого видовища як до витвору мистецтва. На його композицію та об'єм впливають такі фактори, як місце проведення, доба, погодні умови. Як правило, вогняно-піротехнічне видовище проводиться в спеціально відведеному організаторами торжества місці, яке не завжди точно відповідає можливостям створення його ідеальної композиційної побудови. Тому в кожному конкретному випадку не завжди вдається досягти оптимального розташування фігур, декорацій, артистів за фронтом та глибиною. Також важливою особливістю є необхідність додержуватися вимог технічної та пожежної безпеки в під час підготовки та при проведенні видовища, що часом обмежує технічні та художні можливості постановників та ускладнює їх підготовчі роботи.

Література:

1. Дедова Е.Б. Аллегорические образы в искусстве фейерверков и иллюминаций в России середины XVIII века: Автореф. дисс. канд. искусствоведения. М., 2011. – 22 с.
2. Крылов О.А. Основы фейерверочного искусства / О.А.Крылов. – М.: Моск. правда, 1996. – 58 с.
3. Трапенок В.А. От маленькой хлопушки до большого фейерверка / В.А. Трапенок, Л.А. Антонова. – СПб.: КРИСТАЛЛ. – С. 1-68.
4. Новый жанр – световые шоу [Електроний ресурс] // Режим доступу: http://fireforum.com.ua/viewtopic.php?t=9258.

Науковий керівник: доктор культурології, доцент Кікоть Антоніна Андріївна

УДК 7.71.730

Галина Тобілевич
(Тернопіль, Україна)

ДЕКОРАТИВНА ПЛАСТИКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ СУЧАСНОГО МІСТА

Декоративна пластика сьогодні належить до тих жанрів прикладного мистецтва, в яких духовно-естетичні потреби суспільства можуть отримати активне вираження, а художній процес – нові цікаві перспективи. Специфіка цього жанру відкриває дорогу для найрізноманітніших експериментів і сміливих творчих фантазій.

Часи, коли елемент творчості в професії скульптора і архітектора у радянському суспільстві були продиктовані певними умовностями, відійшли в минуле. Тенденція до створення стандартних пластичних форм, будівництва дешевого «тимчасового» житла для широких мас населення та помпезних будівель громадського призначення, які, зазвичай, виражали панівні ідеї тоталітаризму, у великій мірі збіднювали архітектуру. Монументальна скульптура, яка несла навантаження основних смислових та ідеологічних акцентів, рідко допускала використання малої декоративної пластики в архітектурному середовищі. Це і робить наше дослідження актуальним. Сьогодні ситуація принципово змінюється. У сфері творчості сучасних українських архітекторів та їхньої плідної співпраці з скульпторами, дизайнерами та художниками поступово виявляються нові тенденції, скеровані на надання сучасному урбаністичному середовищу яскравої образної характеристики.

Ефективним засобом у цій ситуації може виявитися декоративна пластика. У процесі її творення художники сьогодні отримують можливість застосовувати найрізноманітніші матеріали й техніки. На шляху творчих пошуків і експериментів не зайвим для них може стати досвід зарубіжних колег.

Декоративна пластика, як у безпосередньому зв'язку з архітектурою, так і в станковому, виставковому вигляді згадується у працях багатьох учених. Стаття грунтується на опублікованих теоретично наукових працях, з цієї проблеми, до якої звертались: О. Голубець, Т. Кара-Васильєва і З. Чегусова, Г. Кусько, Т. Печенюк, А. Жоголь, Р. Яців та інші. Автори згаданих досліджень однак звертали швидше увагу на потенційні можливості застосування декоративної пластики в організації сучасного архітектурно-просторового середовища і рідко аналізували тенденції стосовно використання нових матеріалів у цій галузі мистецтва. Основний акцент ставився на проблемах творення інтер'єру, в той час, як використанню пленерної пластики не надавалося належного значення.

Середовище людини, історичне довкілля людей є невіддільною частинкою їх сутності [8, 198]. Формування і вираження художнього образу міста засобами декоративної пластики, яка населяє вулиці, парки, сквери та прилеглі території споруд різноманітного призначення, має гідне майбутнє.

Мета статті – окреслити тенденції та перспективи використання декоративної пластики при формуванні художнього образу сучасного урбаністичного середовища.

Не заглиблюючись у мистецтвознавчі теоретичні проблеми, пов'язані із визначенням самого поняття декоративної пластики, можна відмітити, що сучасні учені схиляються до думки про те, що значний доробок художників декоративно-ужиткового мистецтва 1960-х – 1980-х рр., періоду, коли творчі можливості радянської скульптури були вкрай регламентованими та обмеженими домінуванням реалістичної зображальної форми (а крім того, її неодмінним ідеологічним навантаженням) сьогодні сміливо можна відносити до сфер скульптурної, декоративної пластики [2, 86].

Якщо розглядати словосполучення «декоративна пластика в оточенні міста» як термін, то ним можна визначити будь-яку екстер'єрну скульптуру: і пам'ятники, і меморіальні ансамблі, і твори, що прикрашають фасади будівель, і малі архітектурні форми, що знаходяться в оточенні міста, ландшафту [7].

У даний час жанр декоративної пластики стає безперечним художнім явищем з новими естетичними критеріями і новими можливостями. Паркова скульптура, як галузь декоративної пластики набуває визначеності, самостійності, вона розширює свій життєвий простір. Сьогодні, коли людина більшу частину доби проводить в стінах будинку або установи, тих кілька годин, які вона буває на вулицях, площах, в садах, скверах, повинні бути наповнені відчуттям краси та психологічного комфорту. Гостра потреба в такого роду емоціях особливо проявляється у відкритих, таких, що інколи тягнуться кілометрами міських просторах, які нам важко сприймати в єдності і в яких ми неминуче відчуваємо себе не комфортно. Сучасна декоративна пластика та скульптура може принести в ці величезні стандартні квартали співрозмірність, співмаштабність з людиною, комфорт та рівновагу. Але яку б самостійну роль в оформленні екстерєрного міського середовища не відігравала декоративна пластика, яким би різноманітним не було її ідейне навантаження, вона залишається лише одним з жанрів творінь, лише частиною цілого і, безумовно, несе в собі закономірності, що характеризують мистецтво декоративної пластики в загальному, допомагаючи зрозуміти причини загостреної уваги до неї, і розглянути все це відповідно до сучасної спрямованості синтезу пластичних мистецтв, з принципами співвідношення його невід'ємних складових: архітектури, живопису, скульптури.

Безумовно у тріаді – архітектура, живопис, скульптура – головне місце відведене архітектурі. Це основа синтезу, якщо так можна сказати, його матеріальна база. Їй належить організуюча роль. Архітектурні композиції фізично об'єднують живопис і творіння в своєму просторі, і лише тоді вони набувають спільності стилю, здатності нести в собі характеристику епохи.

Тяжіння сучасної скульптури до відкритих просторів вулиць, скверів і парків можна розглядати як реакцію мистецтва творіння на пропозиції архітектури. Наш час – час її стрімкого зростання. Архітектурно-будівельна революція рубежу XX–XI віків відновила архітектуру. Вона поставила їй на службу промисловість. Типове промислове виробництво принесло архітектурі нові можливості, нові ритми, грандіозні, невідомі раніше масштаби, зробило її наймасовішим з пластичних мистецтв. Архітектура у свою чергу багато в чому змінила положення живопису і скульптури. В результаті цього декоративна пластика переступила межі камерності, вийшла в життя з галерей і музейних залів і населила, спроектовані архітекторами простори, осмисливши, одухотворивши їх.

Існує багато дотичних декоративної пластики з архітектурою. Проте, яким би не був такий взаємозв'язок, він органічно пов'язаний із загальним для мистецтва завданням організації естетично повноцінного середовища, яке повинно оточувати сучасну людину, середовища, що сприяє розвитку її здібностей і творчої активності.

Є багато пропозицій з приводу того, як вирішувати синтез мистецтв у сучасному містобудуванні. Але всі думки зводяться до того, що цей процес не може бути обмежений простою співучастю однієї із сторін у діяльності іншої. Він має бути побудований як свідома спільна робота. Співтворчість архітекторів скульпторів і художників дозволить забезпечити єдність ідеї, єдність виконання, єдність і цілісність результатів.

Формування декоративної, садової, паркової, або, як її все частіше в наші дні іменують пленерної скульптури в специфічну жанрову течію пластики з визначеними цільовими, ідейними і просторовими завданнями датується 1970-ми роками. Саме у цей період відбулися покази скульптури на повітрі – перша Всесоюзна художня виставка «Скульптура і квіти», скульптурні виставки «Рига-72» і «Рига-76». Почали створюватися парк скульптури в Кишиневі, пленерний розділ при Львівському державному музеї і т. д. Проте світська скульптура увійшла в простір міст ще в XVIII ст. і нею була саме ландшафтна, паркова декоративна пластика.

Декоративна пластика це просторове мистецтво. Вона виступає свого роду архітектурою об'ємів, і сама через це в змозі підпорядкувати собі територію, що нею оточена. Маса, фактура, колір, силует, висота, ширина створюють її зоровий образ, «силове поле дії», дієвість якого, у свою чергу, підсилюється змістом твору. Тому декоративна пластика може перетворити загальний простір в простір конкретний, насичений певним значенням. Функцією декоративної пластики є доповнення чимось новим інуючого простору і внесення образності в ідейну інертність типової масової забудови.

Здатність пленерної скульптури ставати натхненним ядром архітектурного ансамблю особливо цінна в умовах сучасної урбанізації, яка зробила міськими жителями три чверті населення держав колишнього радянського союзу [6]. На прикладі інших країн, де містобудування досягло грандіозного розмаху,можна стверджувати, що цей процес залучив до себе всі види скульптурної творчості.

Декоративна пластика представляє інтерес і за ідейною і за жанровою різноманітністю. На вулицях міст можна спостерігати твори, вирішені в різних видах станкової пластики – портреті, багатофігурних і монофігурних композиціях, декоративній скульптурі. Вони присвячені найрізноманітнішим темам – праці людини, її способу життя, одвічним для всіх часів і народів темам краси і гармонії. Вони не завжди можуть знайти втілення в монументальній скульптурі. Отже, декоративна пластика це мистецтво ідей, які можуть бути і філософсько-глибокими, і публіцистично-закличними, і проникливо-людяними і навіть жартівливими. Жанр цього мистецтва дуже привабливий своїми образними і пластичними властивостями, що вбирають міфологічні, історичні і алегоричні сенси.

За допомогою декоративної пластики пусті двори, безликі вулиці, типові території спальних районів, нові житлові комплекси і офісні центри з гучними назвами – набувають змісту та ідейності. Вони, в свою чергу, виражають неповторність та індивідуальність всіх типів міського простору. Трактування цих символів залежить від контексту, настрою, уяви глядача, його ментальності та культури.

Крім цього експозиції декоративної пластики демонструють всі види матеріалів, які використовують сьогодні скульптори – бронзу, мармур, граніт, дерево, алюміній, штучний камінь, бетон, чавун, кераміку, а також зовсім нетипові, як на перший погляд, для скульптури матеріали.

Міське середовище складається роками, десятиліттями, століттями. Воно зберігає минуле і демонструє теперішнє. Отже, декоративна пластика не лише створює устрій побутових, комунальних процесів, а закріплює соціальні і речові цінності та норми поведінки людей. Вона впливає на суспільну психологію та формування людської особистості. Кожна епоха залишає в середовищі свої сліди, додаючи містам характерність, образність, неповторність, тобто ті межі, якості, з яких народжується їх слава, їх привабливість, їх художній образ. Взаємодія пластичних мистецтв на сучасному етапі практично означає доведення до рівня художнього твору всієї функціональної і просторової структури окремого мікрорайону, міста, чи села Цією складною проблемою займаються зараз в творчій співпраці і архітектори, і художники, і соціологи.

Література:

1. Геврик Т. Ландшафтна скульптура в університетському містечку / Геврик Тит // Образотворче мистецтво. – 1991. – № 2. – С. 40 – 41.
2. Голубець О.М. Львівська кераміка / О. М. Голубець – К.: Наукова думка, 1991 – 120 с.
3. Голубець О. М. Між свободою і тоталітаризмом. Мистецьке середовище Львова другої половини XX ст. / О. М. Голубець. – Львів: Академ. експрес, 2001. – 176 с.
4. Дида І. А. Стосунок до природи як фактор формування архітектурного довкілля / ДидаІ.А. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: архітектура. – Львів, 2007. – №585 – С. 30 – 34.
5. Кара-Васильєва, Т. В. Декоративне мистецтво України XX століття. У пошуках «великого стилю» / Т. В. Кара-Васильєва, З. А. Чегусова. – К., Либідь, 2005. – 280 с.
6. Скороходова А.В. Сучасне архітектурне середовище та його вплив на поведінку людини / А. В. Скороходова, Ю.В. Купрійова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка».Львів. – № 632. – С. 131 – 133.
7. Шмидт И.М. Беседы о скульптуре / И. М. Шмидт. – М.: Искусство, 2003.
8. Шпенглер О. Закат Европы: очерки морфологи мировой истории. Т. 1: Образ и действительность / О. Шпенглер. – Минск: Попурри, 1998. – 688 с.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

УДК 378.147.88

Тетяна Бабенко
(Кривий Ріг, Україна)

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МЕДСЕСТРИНСЬКОЇ ОСВІТИ

В умовах стрімкого розвитку науки і техніки, збільшенні інформаційного навантаження, зростанні темпів життя людина все частіше опиняється під дією стресових чинників. Як наслідок, значно зростає рівень захворюваності. Отже, головним завданням країни є збереження здоров'я населення. Це забезпечується якісним проведенням профілактичних заходів, діагностики патологічних станів, наданням своєчасної висококваліфікованої допомоги та проведенням реабілітації. Задля виконання поставленої мети як стратегічне питання постає необхідність внесення змін у процес підготовки майбутніх медичних працівників, підготовку кадрів європейської формації, конкурентоспроможних на ринку праці.

Реформування медсестринської освіти було започатковано прийняттям Програми розвитку медсестринства України на 2005 – 2010 роки створеної на виконання наказу МОЗ України від 08 листопада 2005р. №585 «Про затвердження Програми розвитку медсестринства України на 2005 – 2010 рр.». Метою якої є «формування умов для підвищення ефективності і значущості середнього медичного персоналу в наданні медичної допомоги всім верствам населення, які її потребують» [7], та визначила напрям, стратегію, тактику, засоби, мету освіти у процесі переходу від медичної (спрямованої на захворювання) до медсестринської (спрямованої на задоволення потреб пацієнта) моделі, продовжене у реформуванні галузі в рамках Програми економічних реформ Президента України на 2010 – 2014 роки [11]. Вжиті заходи забезпечили визнання медсестринства як унікальної, самостійної складової медицини та подальше професійне зростання.

Спираючись на Закон України «Про освіту» від 11 червня 2008, Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002р. №2984 – III і Постанову Кабінету Міністрів «Про затвердження положення про державний вищий навчальний заклад освіти» від 5 березня 1996р. №1074, активізується процес трансформації медичних училищ у медичні коледжі [4, 3, 9]. Зазначений пакет документів дозволив запровадити триступеневу систему підготовки медичних сестер: медична сестра – молодший спеціаліст; медична сестра-бакалавр; а з 24 травня 1997р., у результаті підписання Постанови Кабінету Міністрів України №507 «Про перелік напрямів та спеціальностей за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» – магістр сестринської справи [10].

Наказ МОЗ України №401 від 07.07.2011р. «Про введення в дію складових галузевих стандартів вищої освіти зі спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста галузей знань «Медицина» та «Фармація»» надав можливість внести значні корективи у навчально-виховний процес середніх медичних навчальних закладів [6].

Аналіз нормативно-правових документів та робіт провідних фахівців свідчать про те, що основним напрямом реформування є удосконалення системи підготовки майбутніх медичних сестер, фельдшерів, акушерів, лаборантів, фармацевтів та помічників санітарного лікаря, розширення функцій медичного персоналу до світових стандартів. Особлива увага приділяється самостійній, пошуковій, творчій роботі студентів. Проте, незважаючи на активність дій, сучасна система навчання у медичних коледжах характеризується недостатнім спрямуванням освітнього процесу на дослідницьку діяльність студентів. Відтак більшість випускників мають високий рівень теоретичної підготовки, у достатні мірі володіють необхідними професійними навичками та маніпуляційними техніками, але застосувати отримані знання й уміння у нестандартних, нетипових ситуаціях не вміють. Ми вважаємо, що оптимальною умовою подолання визначених проблем є спрямування навчання не на засвоєння значної кількості інформації з подальшим її відтворенням, а на активний пошук та критичний аналіз необхідного матеріалу, творчого підходу до розв'язання проблем. Як наслідок – отримання суб'єктивно нових знань які, за умови практичної діяльності, легко трансформуються у професійні уміння.

Як основний аспект підвищення якості сестринської практики Г. Перфільєва називає медсестринські дослідження, що забезпечують вивчення клінічної або управлінської проблеми медсестринства, отримання нової інформації для покращення допомоги пацієнтам та розв'язання проблемних ситуацій [8, с. 62].

І. Губенко, Л. Бразалій, О. Шевченко акцентують увагу на проблемі розвитку дослідницької діяльності у практичній медицині та висувають низку чинників: по-перше, медсестринство розглядалося, а часто і продовжує розглядатися як допоміжна, технічна, несамостійна професія, відтак недооцінюється внесок медсестринського догляду у справу формування, збереження та відновлення здоров'я; по-друге, медсестринська освіта тривалий час розглядалася на рівні професійно-технічної, тобто такої, що потребує швидше практичних навичок, ніж теоретичних знань, що не має перспектив розвитку. Але саме медсестринські дослідження здатні формувати наукове підґрунтя для медичної практики працівників середньої ланки, забезпечувати не інтуїтивний, а детально описаний науковий підхід до сестринської діяльності на засадах доказової медицини [2, с. 60 – 61].

В. Шатило говорить про медсестринські дослідження як про метод отримання достовірних наукових даних, що дозволяють на їх основі здійснювати і удосконалювати професійну діяльність; це систематичний процес вивчення клінічної або управлінської проблеми медсестрами, що намагаються здобути нову інформацію для поліпшення допомоги пацієнтам у розв'язання проблемних ситуацій [12, с. 23].

В. Котепчук основним завданням наукових досліджень проблем мед сестринської освіти вбачає розробку перспективних напрямів підвищення рівня підготовки медичних сестер-бакалаврів та магістрів медсестринства відповідно професійного рівня [5, с. 140].

Проведення анкетування студентів, викладачів медичних коледжів, та аналіз навчальних планів показали, що формування дослідницьких умінь починається в школі на заняттях з різних дисциплін шляхом розв'язання творчих завдань, виконання експериментів у домашніх умовах, розробки проектів, участі в конференціях та олімпіадах. Студенти-медики залучаються до емпіричної діяльності з першого року навчання, проте, зважаючи на різний рівень підготовки, роботи носять реферативний характер. Суттєве повернення до досліджень відбувається на п'ятому курсі навчання у процесі підготовки бакалаврів з медсестринства та лабораторної діагностики під час вивчення дисципліни «Методологія наукових досліджень». Таким чином, дослідницька діяльність студентів має епізодичний характер, не містить чіткого професійного спрямування.

Розв'язання визначених проблем ми вбачаємо у запровадженні та дотриманні комплексу педагогічних умов які відповідають цілям, професійному спрямуванню та специфічності навчання у медичних закладах освіти. При виокремленні першої позиції ми виходили з того, що пріоритетом у виконанні будь-яких дій є позитивна мотивація. У роботах Л. Божович, відзначено, що діяльність студентів активізується системою різноманітних мотивів, які для кожної дитини мають не однакову спонукальну дію. Тож визначаються дві великі категорії:

1) пов'язані із змістом самої навчальної діяльності та процесом її виконання, це пізнавальні інтереси, потреба в інтелектуальній активності та у оволодінні новими уміннями, навичками і знаннями;

2) більш широкі відносини дитини із навколишнім середовищем, які пов'язані із потребою в спілкуванні, оцінюванні та погодженні (тобто широкі соціальні мотиви) [1, с. 36].

Оскільки дослідження – процес творчий, його не можна нав'язати. Мотиви виникають на основі власної потреби, а причинами їх може виступати бажання отримати суб'єктивно нові знання, удосконалювати сформовані уміння розуміючи суспільну значущість обраної професії, або скласти успішно залік чи іспит, підняти власний рейтинг серед однолітків, досягти особистісного визнання.

Процес формування дослідницьких умінь та навичок проходитиме успішно якщо майбутні медичні працівники прийматимуть активну участь у дослідництві. Для цього оптимальні умови можна створювати на практичних заняттях у процесі безпосереднього спілкування з пацієнтами, де нові технології навчання дозволяють позбутися формалізму, сприяють більш повному розумінню теоретичного матеріалу, розвивають творчий потенціал студентів.

Важливим аспектом є забезпечення безперервності дослідництва протягом всього періоду навчання. Така позиція забезпечується внутрішньо предметною та міжпредметною інтеграцією навчального матеріалу, що вимагає певних змін при викладанні

лекційного матеріалу. Теоретичні заняття доцільно організовувати у вигляді обговорення, дискурсу на підґрунті попередньої підготовки студентів. Практичні заняття повинні навчити студентів застосовувати отримані знання у майбутній професії, містити в собі елементи емпіричної діяльності: проведення анкетування, розроблення й проведення констатувального та формувального експериментів, оформлення результатів, презентація та захист роботи.

Не менш важливою є відповідна підготовка педагогічних кадрів. Молоді фахівці, володіючи потужним арсеналом дидактичних методів, не завжди вдало застосовують їх тим самим перетворюючи процес навчання у рутинне засвоєння професійних алгоритмів та механічне виконання маніпуляцій. Викладачі із великим педагогічним досвідом задовольняються директивними методами навчання посилаючись на високі якісні показники результатів навчання. Основною причиною такої ситуації вважаємо невміння правильно і продуктивно організовувати і контролювати дослідницьку діяльність студентів. Це проявляється в ускладненнях при визначенні проблеми пацієнта, формулюванні медсестринського діагнозу, висуненні гіпотези, складанні плану догляду, проведенні критичного аналізу результатів своєї роботи.

Отже, якісна підготовка медичних сестер до професійної діяльності в умовах реформування медичної галузі як основний компонент включає в себе формування активної дослідницької позиції майбутніх спеціалістів. Залучення студентів до самостійної, емпіричної, творчої роботи, за умови дотримання комплексу педагогічних умов дозволить замінити пасивне сприйняття великого обсягу інформації розвитком пізнавальних інтересів, прагненням до підвищення власної кваліфікації, формуванням спеціаліста європейської формації.

Література:

1. Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Лидия Ильинична Божович; под ред. Д. И. Фельдштейн. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 209 с.
2. Губенко І. Я. Розвиток наукових досліджень в медсестринстві як основа вдосконалення сестринської допомоги / І. Я. Губенко, Л. П. Бразалій, О. І. Шевченко // Головна медична сестра. – 2009. – №8. – С. 59-61.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 19 січня 2010р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/
4. Закон України «Про освіту» від 11 червня 2008р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/part_2.html
5. Котепчук В. А. Формування науково-педагогічної еліти з медсестринства в медичних навчальних закладах / В. А. Котепчук // Вища освіта в медсестринства: проблеми і перспективи. – Житомир: Полісся, 2011. – 392 с.
6. Наказ МОЗ України №401 від 07.07.2011р. «Про введення в дію складових галузевих стандартів вищої освіти зі спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста галузей знань «Медицина» та «Фармація»» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=12802
7. Наказ МОЗ України №585 «Про затвердження Програми розвитку медсестринства України на 2005 – 2010 рр.» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=4423
8. Перфілієва Г. М. Научные исследования в сестринском деле: история вопроса / Г. М. Перфільєва, Н. Н. Каминіна,Н. В. Туркіна та ін. // Головна медична сестра. – 2009. – №8. – С. 62 – 64.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про державний вищий навчальний заклад освіти» від 5 вересня 1996р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1074-96-%EF
10. Постанови Кабінету Міністрів України №507 «Про перелік напрямів та спеціальностей за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/2461
11. Програми економічних реформ Президента України на 2010 – 2014 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html
12. Шатило В. Й. Проблеми і перспективи розвитку медсестринства у світі і в Україні (історичний аспект і сучасність) / В. Й. Шатило, О. В. Горай, С. В. Гордійчук, Я. В. Карлінська, В. О. Коваленко, В. А. Котепчук, І. Р. Махновська, В. З. Свиридюк, П. В. Яворський // Вища освіта в медсестринства: проблеми і перспективи. – Житомир: Полісся, 2011. – 392 с.

УДК 338.48-6:37

Oksana Baglaj
(L'viv, Ukraine)

MODEL OF PREPAREDNESS FORMATION FOR MULTICULTURAL COMMUNICATION OF INTERNATIONAL TOURISM SPECIALISTS

Nowadays an intercultural approach acquires special significance in specialists' professional training. It is aimed at "training future and current specialists to live in a multicultural society". Multicultural approach helps students to see what is common and different between cultures, look at their own culture through the eyes of other nations, to form an individual picture" [13; p.330]. Multicultural approach is also aimed at learning and understanding of another culture. As students often consider cultural phenomena of another nation in terms of their internal perspective, in the light of their own culture, sometimes making big mistakes, it may disrupt the process of communication or make it just impossible.

Communication is the need of man as a social, intelligent human being, as a carrier of consciousness. It is a universal means of knowledge of other people, there inner world, it is an excellent textbook of life, the way to success in different areas, "the process of interaction and relationships in which the exchange of information, activities, emotions, abilities, skills takes place. It performs important functions: uniting, informative, coordinating, stimulating, educational and other. Communication has different types and kinds. Communication is a combination of intercourse, interaction and perception" [8; p.437].

Communication plays an important role in professional activity of tourism specialist. Communication is a speaking human activity included into career and is its obligatory condition. The purpose of communication is to plan and coordinate mutual activities of the individual or society in a whole, that is to say, it serves another non-speaking activity.

The problem of multicultural communication was investigated by many scientists, in particular, in the field of pedagogy, by A. Borovkov, Y. Dovhopolova, B. Kuzmenko, L. Goncharenko, N. Moyseyuk, M. Pentylyuk, S. Sysoeva, I. Shulgin, N. Yaksa and also in the context of tourism specialists training - by Pazenok V., V. Fedorchenko, E. Slobodenyuk.

However, the problem of multicultural communication of future tourism industry specialists hasn't been the subject of special study, in particular, question of its modeling remained uninvestigated.

The objective of the article is to ground the model and structural components of multicultural communication of tourism industry future specialists as a means of preparedness formation to multicultural communication in the professional activity.

Multicultural competence is defined as the availability of knowledge and skills used in the process of communication with people of different cultures. That's why, multicultural competence can be also defined as knowledge of one's own cultural identity and traditions in order to use this knowledge in the process of communication with culturally different people and to develop particular speaking strategies in the process of communication with the representatives of other cultures. E. Teylor distinguishes the concept of "multicultural competence" as a transformational process in which a person develops adaptive capacity, changing his/her life style for effective understanding and adapting to the demands of another culture. In this sense, multicultural competence is not a result, but is regarded as a constant internal personal process. From this point of view a personality with already formed multicultural competence is one which has well-developed behavioral, cognitive and affective (emotional) competencies, in particular: empathy, adaptive motivation, ability to seek alternative ways of development, behavioral flexibility and skills of personally-oriented communication [14; p. 156].

J. Dovhopolova notes that the culture of professional communication is a complex integrated quality that combines perceptive, communicative and interactive skills. It is determined by valuable orientations and estimates the effectiveness of professional interaction. Effective implementation depends on the formation of personal specific communicative skills, the main of which are the following: the ability to "see and hear" your partner; the ability to understand him/her; the ability to take partner's position [2; p.145]. All components of the culture of professional communication are in close interrelation. The ability to perceive and understand the partner or the audience correctly helps to find the right arguments, and possession of declamatory art, culture of speech helps to express them clearly and convincingly. All this is necessary for successful business contacts, in the process of which we can see the ability to interact with a partner; to overcome the barriers in communication, to take adequate psychological position, to take the appropriate level of communication and so on.

N. Moyseyuk, summarizing the investigations in pedagogics and psychology, which extended and concretised the concept of "preparedness to activity" as a complex entity in the structure of a person, emphasizes that the term " preparedness " is used in two senses: 1) being trained, ready to fulfil future tasks; 2) availability of competence, knowledge and skills necessary to perform these tasks. Thus, the essence of preparedness is determined by a set of personal professional, methodical, psychological and pedagogical knowledge and skills. [5; p. 364-368.]. Analysis of existing ways of professional preparedness formation gives the possibility to define preparedness as an integral professionally meaningful quality of a person, a system of interconnected structural components, which includes both personal and psychological (professional motives and interests, knowledge) and procedural aspects.

Borovkov concludes that there is a certain coincidence between such terms as competence and preparedness, and that fact that a competent specialist is able to go out beyond the subject of his/her profession; he treats it as an opportunity to define competence as a higher level of preparedness [1; p. 292-296]. Analysis of the results of theoretical and practical investigations concludes that the notion of preparedness depends on the type of activity. The majority of scientists determine preparedness as an integral system which has its own structure. In psychological and educational literature such integrity is defined as a set of personal qualities, properties and states, which help him/her to carry out professional tasks.

Thus, summing up the preceding, we can conclude that the preparedness to activity is an integral formation that has a number of structural components which are interconnected and interdependent.

In the informational context the effectiveness of preparation to professional communication can be carried out on two levels - "cognitive (informational knowledge of the content of training to master the skills and qualities of professional communication; informational flows in professional communication); operational and methodological (informational means of training, artistic and aesthetic information as a means of development of skills and qualities of the specialist in professional communication)" [4; p.21].But at the same time internet and the most modern telecommunicational technologies are not able to substitute live, real communication, direct perception of new life circumstances, new ideas, emotional experience of mastering them.

We have developed a model of the preparedness formation for multicultural communication in professional training of international tourism future specialists which is based upon the following teaching conditions:

• interaction and dialogue between cultures as a basis for multicultural communication;

• peculiarities of multicultural communication of tourism specialists;

• multicultural knowledge and skills in the process of subjects and special courses learning.

The model describes the methods and forms of preparation to multicultural communication of international tourism future specialists, foreign language multicultural communication methods and description of the developed special course "Multicultural communication in pilgrimage tourism." The developed materials are subject to aprobation during the teaching experiment and they foresee the possibility to correct both theoretical statements and concrete methods.

The model is presented in picture 1. Thus, the model contains such components of preparedness to multicultural communication of the future tourism industry specialists as: *cognitive* (semantic), *operational (*activity-oriented) and *axiological* (innerpersonal and interpersonal). In the process of multicultural communication certain transformation of tourists' valuable orientations takes place which is embodied in reinterpretation of their life values, filling them with humanistic senses and orientation.

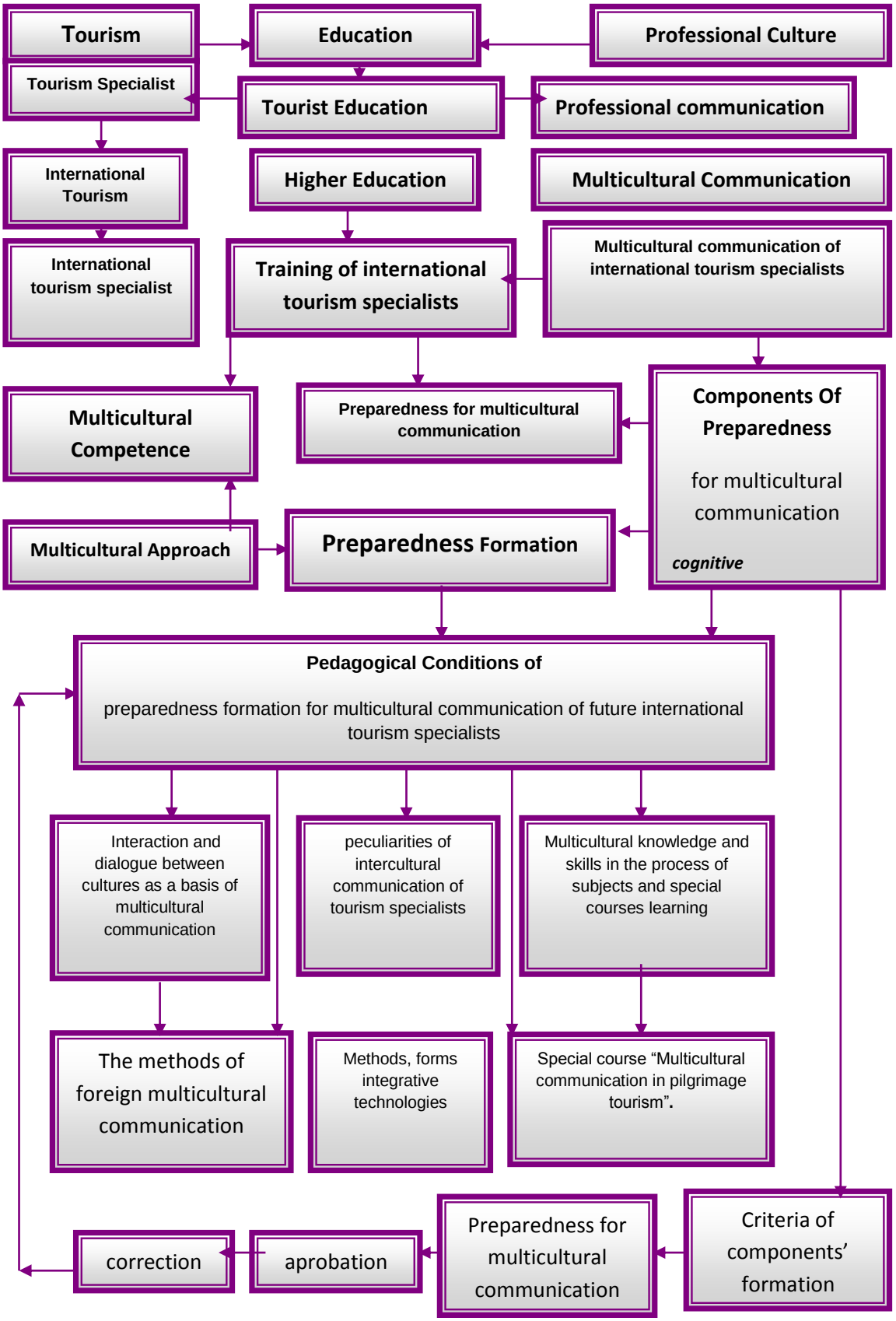

Picture 1. Model of future international tourism specialists' preparedness formation for multicultural communication in professional training.

To further directions of investigation we refer the elaboration of scientific materials for students necessary for the model realisation, creating, in this way, students' cognitive interest to the ethnic and cultural world diversity, gaining knowledge about multicultural communication, formation of multicultural skills, organization of practical activities for students, which would be aimed at gaining experience of multicultural interaction.

List of references:

1. Боровков А. Б. Влияние системной компьютеризации управления школой на содержание подготовки будущих учителей к использованию НИТ в профессиональной деятельности / А. Б. Боровков // Информатизация образования – 2002 : сб. трудов Всероссийской науч.-метод. конференции. – Н.-Тагил, 2002. —с. 292 —296

2. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 ” Соціальна педагогіка” / Я. В. Довгополова – Луганськ, 2007. – 20с.
3. Кузьменко В.В., Гончаренко Л.А. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: навчальний посібник / В.В. Кузьменко, Л.А. Гончаренко/ [За ред. В.В.Кузьменка.]. — Херсон: РІПО, 2006. — 92 с.
4. Локарєва Г. В. Теоретичні та методичні засади застосування художньо-естетичної інформації у підготовці соціального педагога до професійного спілкування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 ”Теорія та методика професійної освіти” / Г. В. Локарєва. — К., 2005. — 44 с.
5. Мойсеюк Н. Є. Готовність до професійної діяльності: суть і шляхи формування // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. / [Редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.]. — К. ; Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2006. — № 12. —с. 364— 368.
6. Пазенок В.С. Філософія туризму: навчально-методичний посібник / В.С.Пазенок, В.К.Федорченко. — К.: Кондор, 2004. — 268 с.
7. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика: пробний підручник [для гімназій гуманітарного профілю] / М.І. Пентилюк . —К.: Вежа, 1994. — 240 с.
8. Сисоєва С.О. Психологія та педагогіка: підручник [для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання.] / С. О. Сисоєва, Т. Б. Поясок. — К.: Міленіум, 2005. — 520 с.
9. Сластёнин В. А. Психология и педагогика / В. А. Сластёнин, В. П. Каширин. — М. : Школьная пресса, 2002. — 512 с.
10. Слободенюк Е. В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Е. В. Слободенюк — О., 2003. — 19с.
11. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: Духовний світ школяра: Методика виховання колективу: Вибрані твори: В 5 т./ В.О Сухомлинський. — К.: Рад. школа, 1976. —654, [1] с.
12. Шульгіна І.Є. Поняття милосердя у філософському та психолого-педагогічному аспекті //Нові технології виховання/ І.Є. Шульгіна: [зб.наук.статей / Відп.ред. С.В.Кириленко.]. — К.: ІСДО, 1995. — 156 с.
13. Якса Н.В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону: [монографія] — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. — 568 с.
14. Taylor E.W. Intercultural competency: A transformative learning process / E.W. Taylor // Adult Education Quarterly. — 1994. — № 44 (3). — p.154— 174.

Ботагөз Байменова
(Астана, Қазақстан)

ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Жас ұрпаққа беретін жоғары білімнің маңызы қай уақытта да артпаса кеміген емес. Оны қоғамның дамуына ықпал етіп қана қоймай, оның сұраныстарын да қамтамасыз ететін әлеуметтік институт деп білуіміз керек. Өйткені, бүгінгі ғаламдық аймаққа шығып кеткен кең ауқымды және жан-жақты мазмұнға ие экономикалық қарым-қатынастар ең алдымен жоғары оқу орындарында кәсіби дайындалған әмбебап мамандарға деген сұранысты қалыптастырып отыр. Мұның өзі жоғары білім беру жүйесін жер жүзіндегі озық ғылым мен техниканың жеткен биігі болып есептелетін

“әлемдік стандартқа” талпынуға итермелейді. Халықаралық білім беру кеңістігін құру, әр түрлі елдің ұлттық білім беру жүйесінің заман талабына сай озық үлгілерін теориялық-әдістемелік тұрғыдан жақындастыру арқылы Қазақстанда ұлттық білім беру жүйесін құру қажеттігі туындады. Осы тұрғыдан алғанда, жоғары білім жүйесін халықаралық деңгейде интеграциялау бағытындағы құнды шешім болып табылған 1997 жылғы Лиссобон конвенциясы. Қазақстан бұл құжатты басшылыққа алып, оқу жүйесіне ұтымды түрде пайдалануға шешім қабылдаған болатын. Ал 1998 жылы Батыс Еуропаның 4 елі (Германия, Италия, Франция, Ұлыбритания) білім берудің жүйелері мен құрылымдарын сәйкестендіру жөнінде Сорбон декларациясын қабылдаған болса, 1999 жылы Еуропаның 30-ға жуық елінің білім беру өкілдері Болон декларациясына қол қойды. Бұл декларацияға сәйкес 2010 жылға дейін Еуропалық білім берудің біріңғай жүйесіне көшу көзделген болатын. Еліміздің Болон процесіне қосылуы отандық білімнің жаңа талаптары мен республиканың саяси-экономикалық таңдауына толық жауап береді. Бұл – білім сапасы мен бәсекелестік мүмкіндігін көтеру мақсатында істеліп жатқан қадам. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев жолдауында айқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім» [1,б.5].

Қоғамның сұранысы мен талаптарына сай жаңа технологияларды пайдалану арқылы бәсекеге қабілетті мамандар даярлау мәселелеріне ерекше көңіл бөлінуде. Жоғары оқу орны негізінен жақсы білім алған,сондай-ақ, болашақтағы кәсібін білетін оған бейім оқуын жалғастыруға бағытталған жастардың түсуіне мүдделі. Г.И.Рузавиннің айтуынша, егер студент өзінің болашақтағы кәсіби ортасын жақсы елестете алса, онда білім алудағы іс-әрекеті мақсатты болады. Жоғары оқу орнына түскен кез келген студентке тиімді білім беру ақпараттық технологиялар негізінде іске аспақ. [2, б.65].

Кез-келген елдің экономикалық қуат, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарылығы, дүниежүзілік қауымдастықтағы орны мен салмағы сол елдің инновацияның даму деңгейімен анықталмақ. Инновация -бұл оқытудың тиімділігін арттыру мақсаты мен білім беру үрдісін зерттеу негізінде оқу үрдісін жүзеге асыру және бағалау, бағдарлаудың жүйелі тәсілі. «Инновация» термині ғылымға XIX ғасырда енді, ағылшын тілінен тікелей аудармасы «жаңашылдық», «жаңалық енгізу» деген ұғымды білдіреді. XX ғасырдың екінші жартысында инновация әлеуметтік өзгерістердің жалпы үрдісінің сатысы ретінде қаралып, оның негізгі элементтері аталып көрсетілді. Инновациялық процестің толық түсінігін XX ғасырда экономист И.Шумпетер экономикалық жүйенің дамуындағы өзгерудің «жаңа комбинациясын» талдады. 30 жылдары И.Шумпетер, Г.Менш «инновация» терминін ғылымға енгізді. Себебі жаңа технологияның және заттың ғылыми тұтас жаңалығын ашты. Осы кезден бастап «инновация», «инновациялық процесс», «инновациялық потенциал» терминдері жалпы ғылымдардың терминологиялық жүйесін байытты. Инновацияның жалпы ғылыми түсінігі жүйе қызметінің тұтастай өзгеруін анықтайды. Ол-жүйе элементтерінің және әртүрлі сфераларының сапалық және сандық өзгеруі. **Инновация** сөзі латын сөзінен аударғанда жаңалықты енгізу деген ұғымды білдіреді. Ал **инновациялық тәрбиелеу** дегеніміз – жаңалықты ашу, оны игеру және өмірге енгізу. Қазіргі таңдағы кейбір жаңалықтар жүйесі – ескінің айналып келуінен немесе өзгеріске түсіп, қайталауынан туған болмыстың сипаты. В.Г.Белинский: «Ең ескі дүниені жаңамен байланыстырып өзгеше сипат беріп, жаңалық ашуға болады» деген болатын. Мысалы, В.Т. Шаталовтың тірек конспектілері педагогикада бұрыннан қолданылып келе жатқанымен, мектептердің қазіргі даму жағдайына байланысты оны «жаңа» бір әдіс-тәсіл ретінде, яғни белгілі бір өзгерістерді өмірге енгізу арқылы мұғалімдердің жұмысында кеңінен пайдалануға болады.

Қазіргі заманғы студенттің басты мақсаты көптеген пәндерден, олардағы ұшан-теңіз ақпараттардың ішінен ең негізгісін, мәндісін тани білу. Бұл мәндік көзқарас жаратылыстану, гуманитарлық және техникалық ғылымдардың синтездік жиынтығын қарастырады. Инновациялық білім беруді ұйымдастыруда мәндік көзқараспен тығыз байланыста акмеологиялық көзқарас қарастырылады. **Акмеология** («акме» - грек сөзі, «шың», «төбе», «бір нәрсенің ең биік басқышы» - дегенді білдіреді) – **зерттеу обьектісі** өмірдің әртүрлі өзін-өзі көрсету сфераларында өзін-өзі дамытушылық, өзін-өзі жетілдірушілік динамикасында қарастырылатын **адам** болып табылатын ғылыми пәндер кешені, ғылыми білімдердің жаңа аймағы. Акмеологияның пәні адамның шығармашылық потенциалы, субьектінің өзін-өзі жетілдіруінің айқындалуының түрлі деңгейлеріне, шыңына жетуінің заңдылықтары мен шарттары. Акмеологияның міндеттері субьектіні түрлі қызмет салаларында, сонымен бірге таңдап алынған кәсібі саласында оның табысты жетілуі, дамуының қажетті білімдермен және технологиялармен қамтамасыз ету. «Акме» кәсіпкерліктің шыңы жұмыстың жоғары нәтижелерінің тұрақтылығы – сенімділігі. Алайда, бұл акмеологиялық факторларды іске асыру үшін күшті қозғаушы себептер қажет. Бұл себептер жетістікке жетудің түрткілері (мотивациясы) болуы мүмкін. Оқытушының міндеті – студенттерге олардың мотивтері мен қажеттіліктерін

қалыптастыруға көмектесу. [3, б.7] Осылайша, инновациялық білім беру өз құрамына – жеке тұлғалық көзқарасты, білім алудың мықты негіздерін, мәндік және акмеологиялық көзқарастарды, кәсіби шеберлікті, екі мәдениеттің (техникалық және гуманитарлық) синтезін, жаңа ақпараттық технологияларды қолдануды біріктіреді. Бүкіл дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында қазіргі кезде Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылуда. Бұл үрдіс педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіне нақты өзгерістер енгізумен елімізде болып жатқан түрлі Осы орайда инновациялық үрдістің кең тараған түрі технология термині. « Технология » ежелгі гректің «techno» - өнер, шебер, білгір және «logos» - ілім, ғылым деген сөздеріне шыққан. Сонымен технология – шеберлік, өнерлік, білгірлік туралы ғылыми ұғым. Көптеген уақыттар желісінде «технология» түсінігі педагогикалық ұғымдар қорынан тыс қалып келді. Шынайы мәні («шеберлік жөніндегі ілім») педагогикалық міндеттерге: педагогикалық процесті сипаттау, түсіндіру, болжау, жобалау – сай келсе де, ол технократиялық тіл элементі ретінде қарастырылды. Педагогикалық әдебиеттерде қандай да технологиялар сипатын айқындаушы көптеген терминдер ұшырасады, мысалы: оқу-үйрену, тәрбиелеу, оқыту технологиялары, білімдендіру және дәстүрлі технологиялар, бағдарламаластырылған және проблемді оқу технологиялары, авторлық технология және т.б.[4, б.25] Алғашқыда педагогтар «педагогикалық технология», «оқу-оқыту технологиясы» және «тәрбиелеу технологиясы» ұғымдарының өзіндік мән-мағыналарына назар аудармай келді. Ал бүгінде педагогикалық технология оқу және тәрбие аймағындағы педагогикалық міндеттердің шешілуіне байланысты орындалатын педагог іс-әрекеттерінің бірізді жүйесі ретінде танылуда. Осыдан «педагогикалық технология» мәні «оқу технологиясы», «тәрбие технологиясы» ұғымдары мәндерімен салыстырғанда тереңдеу де ауқымдылау. Ақпараттық технологиялар көп түрлі болуына қарамастан, олардың іске асуының екі ғана жолы бар. Біріншісі – теориялық негізде орындалуы (В.Б.Беспалько, В.В.Данилов, В.К.Дьяченко және т.б.), екіншісі – тәжірибемен жүзеге келуі (Е.Н.Ильин, С.Н. Лысенкова, В.Ф.Шаталов және т.б.).

Ақпараттық технологиялар үнемі қарқындап өсуде. XIX ғасырдың екінші жартысына дейін негізгі ақпараттық технология құрамына қағаз, қауырсын, сия, статистмкалық есеп кітаптары кірді. Коммуникация құжаттарды мекен-жайға бағыттау, жіберу арқылы жасалды. Ғалым М.С.Мәлібекованың ғылыми сараптаған пайымдауларын негізге алатын болсақ, адам баласы орта есеппен 0,1 парақ бет ақпаратты меңгеріп өңдей алады екен. Болашақ педагог-психолог мамандарды жаңа өрлеу заманында ақпараттандыру негіздерімен қаруландыру бүгінгі күннің кезек күттірмейтін мәселелерінің бірі. Себебі біздің қазіргі өмір сүріп отырған дәуір-ұлан-ғайыр әлеуметтік өзгерістердің дәуірі. Қазіргі кезде оқу процесінде ақпараттық технологияларды қолданудың мәні көптеген факторлармен айқындалады:

-жоғары оқу орындарында арнайы пәндерді интеграциялау;

-оқу материалының көлемін арттыруға мүмкідік жасау;

-оқу процесіне ақпараттық технологияларды, қазіргі телекоммуникациялық құралдарды енгізу.

Оқу үрдісінде инновациялық технологияларды пайдаланудың студенттердің білімін көтерумен қатар оның тәрбиелік те маңызы зор. Дәстүрлі оқыту әдісіне қарағанда кредиттік оқыту жүйесі, электрондық оқулық немесе жаңа инновациялық оқыту технологиясы студенттердің жалпы қызығушылығын туғызады, ол өз кезегінде оларды сапалы және тұрақты білім алуына жағдай жасайды. Қазіргі кезеңде ақпараттық технологиялардың дамуының негізгі бағыты «мультимедиа» жүйесі болып табылады. «Мультимедиа» терминін ағылшын тілінен сөзбе-сөз аударғанда «көп орталық», яғни электрондық ақпаратты тасушы, құрамына бірнеше түрде мәтін, сурет, бейне және т.б. топтаушы деген мағынаны береді. Н.В.Клемешова мультимедиа терминін оқу материалының мазмұнына дыбыстық және визуальдық түрде интерактивтік форма беретін, сезімдік қабылдау процестердің тиімді өтуіне қолайлы жағдай туғызатын, студенттердің жеке қабілеттерінің дамуына мүмкіндік туғызатын компьютерлік құрал деп түсіндіреді.Мультимедиа бағдарламасында ақпарат үш құрал арқылы –сызба, аудио, видио арқылы беріледі. Оқытудың кез келген түрінің тиімділігі студент пен оқытушының арақатынасына, педагогикалық технологиялардың пайдалануына, оқу-мазмұнына, әдістемелік материалдардың құрастырылу деңгейіне тәуелді.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына дәстүрлі Жолдауы// Егемен Қазақстан, 2011. 12ақпан.
2. Рузавин Г.И. Педагогические инновационные технологии: Учебн. пособие для вузов. – М: ЮНИТИ ДАНА, 1999. -250с.
3. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактического исследования: – М: Педагогика, 1982.-150с.
4. Бұзаубақова К.С. Жаңа педагогикалық технологиялар: -А: Білім, 2000.-85б.

Тетяна Балицька
(Луганськ, Украина)

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ В КРЕДИТНО-МОДУЛЬНІЙ СИСТЕМІ

Актуальність. Для того, щоб керувати розвивальною взаємодією в процесі кредитно-модульного навчання, необхідно, щоб здійснювався індивідуальний підхід до кожного суб'єкта взаємодії й не тільки поза аудиторією, а й під час аудиторної роботи. Усе це зробить навчальний процес більш ефективним [1; с. 111 – 113], наприклад, усім студентам на лекції подається однакова інформація, але засвоюють її студенти різними темпами. Однією з причин цього буде індивідуальна особливість сприйняття та пам'яті.

Отже, для індивідуального навчання необхідно вивчення індивідуальних особливостей кожного студента та групи в цілому, а саме: рівень інтелектуального розвитку, провідний тип темпераменту, мотив, самооцінка тощо [6].

Мета статті: розглянути основні умови ефективного використання індивідуалізації навчання в кредитно-модульній системі.

Індивідуалізації навчання в кредитно-модульнійсистемі сприятиме й створення індивідуальних навчальних планів (ІНП) студентів. ІНП складається на кожний навчальний рік відповідно до освітньо-професійної програми (бакалавр, магістр). Він включає інформацію про навчальні досягнення студента. В індивідуальному навчальному плані вказуються нормативні дисципліни, дисципліни за вибором студента, дисципліни вивчені додатково, кількість кредитів ECTS, форма підсумкового контролю, результати державної атестації тощо.

Контроль за виконанням та реалізацією індивідуального навчального плану студента здійснюється деканом та наставником (куратором) [4].

Однією з основних умов ефективного використання індивідуалізації навчання в кредитно-модульній системі є не тільки знання індивідуальних особливостей кожного студента та створення ІНП, а й упровадження в навчальний процес необхідних науково-методичних матеріалів. Тому для студентів Луганського національного аграрного університету, діє програма впровадження інтерактивних технологій у самостійну роботу студентів. З цією метою йде розробка інтерактивного методичного комплексу з кожної навчальної дисципліни, який подається студенту в електронному варіанті на диску CD, або на сайті відповідної кафедри, або у формі Інтернет-сторінки у віртуальній бібліотеці університету. Завдяки такій програмі студент має можливість отримати весь пакет необхідної навчально-методичної літератури до курсу.

Структура інтерактивного методичного комплексу навчальної дисципліни включає: програму курсу; лекційний курс; семінарські заняття; модулі перевірки знань; індивідуальні навчально-дослідні завдання; рекомендовану літературу; тести для самоконтролю. Для забезпечення реалізації програми в університетах діє єдина комп'ютерна мережа із забезпеченням усіх робочих місць з доступом до мережі Інтернет, уводиться в дію програмне забезпечення для створення електронного каталогу бібліотек університетів, створюються банки текстів рідкісної літератури.

Також викладачі в процесі перепідготовки знайомляться з новими вимогами щодо організації самостійної роботи студентів, а саме:

- визначення конкретних завдань для самостійної роботи відповідно до їхніх реальних можливостей і наявності часу;
- формування в студентів потреби й інтересу до самостійної роботи;
- урахування індивідуальних особливостей студентів під час визначення їм завдань для самостійної роботи;

• урахування групових особливостей студентів (рівень інтелектуального розвитку, провідний тип темпераменту, мотив навчальної діяльності і т. п.);

• розробка індивідуальних творчих завдань студентам для самостійної роботи до проблемних тем курсу й керівництво нею з боку викладача;

• організація допомоги та взаємодопомоги в плануванні самостійної роботи й виконанні завдань;

• грамотне керівництво самостійною роботою студентів і надання вчасної допомоги для усунення недоліків.

Викладачами Луганського національного аграрного університету в аудиторній роботі зі студентами використовується інтерактивний метод „мозкового штурму”.

Для використання методики викладач, по-перше, вибирає ведучого при рівноправному становищі всіх учасників (частіше це сам викладач), по-друге, колективно визначає правила та умови колективної роботи. Наприклад, такі: влада уявлення, позитивний настрій на партнерів; заохочення й підтримка партнерів, неприйняття критичних зауважень і проміжних оцінок у процесі „штурму” (наприклад: „згодний, але можна й по-іншому”); можливі доповнення й комбінування ідей, чіткість і узагальненість формування суджень, ідей; дія за принципом – чим більше ідей, рішучіше атака, тим ближче досягнення мети штурму; доброзичливий настрій і розкутість учасників; активність усіх учасників команд оцінюється балами (пасивні учасники дають привід експертам знімати бали команді); оптимізм і впевненість тощо.

Викладач повідомляє, що за порушення правил знімається від 2 до 4 балів з групи. Утворюються робочі групи по 3 – 5 осіб і експертної групи, що оцінюють і відбирають кращі з ідей. Уся академічна група розподіляється на 4 – 5 осіб. Експерти займають свої місця в групах (експерти вибираються із студентів, які досконало знають матеріал, тобто здатні аргументувати свою позицію). Далі проходить експрес-розминка – швидкий пошук відповідей на питання й рішення завдань тренувального характеру, які підготовлені викладачем раніше. У ході роботи правила не нагадуються, а тільки ще раз швидко уточняється завдання. Нагадується про дотримання оголошених раніше правил. Генерування ідей у групах починається під спостереженням експертів, за сигналом викладача, одночасно у всіх групах. У групі учасники по черзі висловлюють уголос свої ідеї, роботу кожного, дотримання ними правил. „Штурм” проблеми в групах триває 10 – 15 хвилин. А саме: обговорення експертами підсумків роботи груп; добір ними й оцінка найкращих ідей; повідомлення про результати „мозковоїатаки” та публічний захист найкращих ідей.

Метод мозкового штурму проводиться в аудиторний час. А в позааудиторний час викладачі використовують один з підходів організації самостійної роботи студентів за допомогою завдань-комплексів, що пов’язані з основними розділами програми. Завдання, які пропонувалися, були логічно взаємопов’язані. Так, кожний тематичний комплекс містив 5 – 6 завдань, наприклад:

• скласти опорну схему або заповнити опорну таблицю;

• відповісти на питання самоперевірки;

• розв’язати ситуаційні задачі й вправи.

До завдань додається список рекомендованої літератури.

Контроль виконання завдань проводиться у вигляді 20-хвилинної співбесіди з групами студентів по п’ять осіб за графіком. У кожну групу підбираються як сильні, так і слабкі студенти, що сприяє їхній самоосвіті. Співбесіда розпочинається з розминки за матеріалом опорної таблиці та за питаннями для самоперевірки, потім відбувається розв’язання ситуаційних задач, яке проходить досить цікаво, тому що кожен намагається знайти своє пояснення. Якщо завдання не можна було вважати прийнятим, співбесіда проводиться повторно.

З метою більш глибокої індивідуалізації навчання розробляються психологічні „портрети” академічної групи студентів. У психологічному портреті визначається тип індивідуальності: рівень інтелектуального розвитку, провідний тип темпераменту, мотив, самооцінка, додатково оцінювався рівень академічної успішності. На основіцього подальше навчанняокремого студента та групи в цілому будується за індивідуальним пакетом завдань з урахуваннямрівняпідготовки, здібностей та інтересів. Наприклад,академічна група має такий психологічний портрет (загальнийрівеньрозвиткуінтелекту – вищесереднього і високий, мотив навчання – позитивний, пізнавальнийінтерес – стійкий, провідний тип темпераменту – холерики, загальнасамооцінка – адекватна, провіднамодальність – візуальна). Тому свою роботу з цієюгрупоюстудентіввикладачібудуватимуть так: навчальнийкурс зісвого предмета розбивається на глобальні блоки-модулі, які у свою чергуділяться на великі блоки; при структуруванніцілісного циклу навчального модуля більшеувагиприділяється теоретично-пошуковому та корекційно-рефлексивному етапам;використовуютьсяінтерактивніформигрупових та індивідуальних занять з метою активізаціїтворчостістудентів; підключаючистудентів до навчально-дослідної та науково-дослідноїробіт; використовуючипроблемнітворчізавдання; швидкий темп діяльності на заняттях, з різними формами робіт; використовуючибагатовізуальноїінформації; створюютьсякожномустудентовівсіумови для спілкування, ініціативності, самостійності й творчості.

Для такоїгрупистудентіввикладачібільшезастосовуютьтехніки, якінавчатьстудентівсамостійновирішуватипроблеми та ухвалюватиколективнерішення.

Так, викладачі готують для студентівпроблемнізавдання, проблемніситуації. Потімоб’єднуютьстудентів у невеличкігрупи, у яких вони обговорюють проблему.Далівикористовується метод „мозкового штурму”.

Ще один метод роботизі студентами запропонованоїгрупи, – це метод пошукуінформації, а потімвідповіді на запитання. Так, для групирозробляютьсязапитання, відповіді на якіпоповнюють уже прослуханийматеріаллекції. Необхіднуінформаціюможназнайти в різнихджерелах. Цедокументи, підручники, довідковівидання, роздатковийматеріал, доступна інформація на комп’ютері.

Студентиоб’єднуються в групи. Кожнагрупаотримуєзапитаннязгідно з темою заняття та часу,необхідного на пошук та аналізінформації. Наприкінцізаняттязаслуховуютьсяповідомленнявідкожноїгрупи та доповнюються.

Отже, індивідуалізаціянавчання - одна ізнайскладніших проблем вищоїосвіти, вирішенняякої в значніймірізалежитьвіддвохчинників: індивідуально-психологічнихособливостейстудентів та впровадженнявідповідноїметодичноїсистеминавчання,саменад вирішенням цієї проблеми і повинні працювати викладачі в системі кредитно-модульного навчання.

Література:

1. Антонюк М. С. Психологічні особливості формування у студентів умінь і навичок самостійної роботи / М. С. Антонюк // Сучасні педагогічні технології у вищій школі : наук.-метод. зб. – К. : Вища шк., 1995. – 267 с.
2. Балицька Т. В. Організація самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів у світлі Болонського процесу / Т. В. Балицька // Освіта Донбасу. – 2007. – № 1. – С. 9 – 15.
3. Творча особистість у системі неперервної освіти : матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 16 – 17 трав. 2000 р.). – Х., 2000. – 434 с.
4. Тимчасове положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців // Універ. вісн. – 28 квіт. 2004. – С. 1 – 3.
5. Унт И. Индивидуализация и дифференциацияобучения / И. Унт. – М. : Педагогика, 1990. – 192 с.
6. Фурман А. В. Модульно-розвивальне навчання: принцип, умови, забезпечення / А. В. Фурман. – К. : Школяр, 1997. – 340 с.

Тетяна Бикова
(Запоріжжя, Україна)

РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ СТУДЕНТА – ЗАПОРУКА ЙОГО УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНЬОМУ

Важливою характеристикою сучасної людини є креативність – здатність до творчості. Життя доводить, що в складних умовах, в умовах, що постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового (нових ідей і задумів, нових підходів, нових рішень). Творчий потенціал можна розвивати впродовж

усього життя людини, але чим раніше розпочати цей процес, тим краще. Щоб довести, що творчість є важливою властивістю особистості, наведемо приклад дослідження (лонгітюдного спостереження), проведеного американськими психологами.

У 1921 р. в Каліфорнії психологи Термен і Кокс відібрали з учнів 95 середніх шкіл 1528 хлопчиків і дівчаток у віці від 8 до 12 років з IQ рівним 135 балів, що склало 1% від усієї вибірки (рівень інтелекту визначали за тестами Стенфорда-Біне). Ці діти відрізнялись раннім розвитком (рано почали ходити, говорити, читати, писати), випереджали своїх однолітків у рівні розвитку в середньому на 2 шкільних класи. Що стосується творчості, то її рівень у цих дітей був приблизно на середньому рівні. Дослідження тривало 50 років. Ким стали ці діти? Практично всі вони досягли високого соціального статусу: стали відомими письменниками, докторами філософії, медицини, викладачами, політиками тощо. Прізвища 47 чоловік увійшли до довідника «Кращі люди Америки за 1949 рік», тобто ранні інтелектуали надзвичайно успішно адаптувались в суспільстві. Але жоден з них не проявив себе як творець в галузі науки, літератури, мистецтва; не вніс суттєвий внесок в розвиток світової культури, науки.

Отже, високий рівень IQ не гарантує творчих досягнень. Можна бути інтелектуалом і не стати творцем (генієм). Тому так важливо розвивати творчість у кожній дитині.

На жаль, у нашій освітній діяльності мають місце деякі упущення:

- то ми звертаємо посилену увагу на учнів (студентів), схильних до порушень дисципліни, з проблемних сімей;
- то на обдарованих, які підтримують марку навчального закладу на заходах вищого рівня.

А на «звичайних» - не завжди звертаємо увагу. Вони ідуть своєю дорогою. Добре, коли з часом потраплять в категорію «обдарованих», а не проблемних. А якщо створити умови для творчості, то «розкриються» всі або більша частина учнів (студентів).

Як відомо, ***творчість*** – це діяльність, яка на основі реорганізації наявного досвіду і формування нових комбінацій знань породжує нове. Виявляється вона на різних рівнях. Для одного рівня творчості характерне використання наявних знань і розширення галузі їх застосування; на іншому створюється абсолютно новий підхід, що змінює усталений погляд на об'єкт або галузь знань.

Творча особистість бачить результати, які становлять принципову новизну, а нетворча – лише результати, які стосуються досягнення мети (доцільні результати). Творчий, інтелектуальний потенціал людей є рушієм прогресу суспільства.

Результати психолого-педагогічних досліджень свідчать, що, коли дитині 3-6 років, її творча уява, фантазія сягають найвищого розвитку. Та якщо три-чотирирічний малюк мислить нестандартно, часом навіть інтуїтивно, то згодом ця здатність зникає, оскільки дітей вчать сприймати вже готове, всіма доведене. Навіть молодші школярі настільки пригноблені стереотипами мислення, що їх уже неможливо навчити грамотно творчо мислити.

Ось чому так важливо переконати студентів – майбутніх вихователів, вчителів у важливості розвитку власної творчості і креативності їх учнів, вихованців.

Перш за все, прикладом розвитку нестандартного мислення повинні стати навчальні заняття в коледжі. В кожного викладача своя методика, яка має закостенілі постулати й вимоги, а також повинна передбачати творчість у кожному її елементі. На нашу думку, викладач повинен подбати про усунення психологічної інерції, яка є бар'єром при створенні, застосуванні нового.

Такими ***психологічними бар'єрами*** можуть бути:

- боязнь видатися некомпетентним, що породжує боязнь критики;
- боязнь ідеального як чогось недосяжного, нереального;
- невміння сприймати об'єкт у незвичній функції, тобто творча сліпота.

Для усунення цих бар'єрів необхідно дотримуватися основних ***принципів стимулювання творчої активності***, які передбачають:

- підтримання здатності учнів, студентів до творчості;
- неприпустимість несхвальної оцінки творчих спроб;
- терпимість до незвичних ідей і запитань, необхідність відповідати на всі запитання учнів, студентів.

Також необхідно спиратись на положення Л. Виготського про те, що учень, студент приймає програму навчання тією мірою, якою ця програма стає його власною. Отже, щоб учень, студент сприйняв навчальні цілі, навчався й творчо розвивався, ***необхідно***:

- розвинути пізнавальний інтерес, активне мотивоване емоційне ставлення до предмета;
- використовувати активні методи, нестандартні форми уроків, занять, інноваційні педагогічні технології.

З метою розвитку пізнавального інтересу, творчих здібностей, на навчальних заняттях з педагогіки використовуємо активні форми вивчення лекційного матеріалу, коли студенти беруть участь у дидактичних вправах, рольових, ділових іграх, розв'язують педагогічні задачі.

Альтернативою лекції може стати навчальне заняття такої структури:

на початку заняття вводимо студентів в проблематику, виконуємо вправу, об'єднуючись у групи, а потім доповнюємо результати виконаних завдань вправи міні-лекцією.

Так, на навчальному занятті з педагогіки для 1-х курсів з теми «Учитель, його соціальні функції», студентам було запропоновано засвоїти теоретичний матеріал за допомогою вправи «Чотири стіни». Викладач зачитував твердження, а студенти підходили до надписів, що були розвішані на стінах і з якими вони погоджувалися, аргументуючи свій вибір. Використані такі надписи: повністю згоден, майже згоден, частково не згоден, повністю не згоден.

Наводимо приклади тверджень, висунутих викладачем:

- Учителем треба народитися.
- Гарний педагог – це педагог від Бога.
- Учитель повинен вивчати передовий педагогічний досвід педагогів-новаторів.
- Відсутність педагогічних здібностей є перешкодою до заняття педагогічною діяльністю.
- Учительська професія не може бути творчою, так як учитель викладає один і той самий предмет, ті самі теми із року в рік.

Також на навчальних заняттях з педагогіки, психології, «Робота з обдарованими дітьми» студентам пропонується вести творчі конспекти, а саме:

- складіть, накресліть схему;
- зобразіть у вигляді малюнка;
- доповніть лекцію;
- порівняйте конспект з матеріалом підручника;
- запропонуйте власні роздуми;
- напишіть міні-твір тощо.

Вивчивши основні педагогічні поняття, студентам пропонуємо виконати нестандартне домашнє завдання – розробити творчий проект «Моє бачення педагогічного процесу» з використанням вивчених педагогічних категорій.

На заняттях з навчальної дисципліни «Робота з обдарованими дітьми» спочатку діагностуємо творчий потенціал студентів, а потім виконуємо спеціальні вправи, тренінги для його розвитку. Наприклад, вправа «А що буде, якщо…

- в словах зникнуть закінчення;
- люди навчаться читати думки один одного;
- в школі зламається шкільний дзвінок».

Студенти на практичних заняттях розробляють фрагменти нестандартних уроків для обдарованих учнів, підбирають творчі завдання для дітей початкової школи. На заняттях необхідно передусім створити вільну атмосферу, спрямовану на забезпечення комфортності спілкування, впевненості у своїх силах, творчих потенціях і відповідному потенціалі інших членів групи (класу).

Отже, використання творчими викладачами нестандартних методів, прийомів, форм роботи максимально підвищує ефективність основних навчальних програм, а також сприяє розвитку творчості студентів – майбутніх учителів.

Література:

1. Выготский Л.С. Воображение и его развитие в детском возрасте II сбор. соч.: В 6 т. Москва, 1984. Т.3.

2. Моляко В.А. Творческая одаренность и воспитание творческой личности. – К., 1991.
3. Науменко В. Підготовка вчителя до розвитку творчої діяльності учнів // Початкова освіта. – 2008. – №44. – С.7–10.
4. Пашнєв Б.К. Психодіагностика обдарованості: – Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. – 128с.

Ирина Буршит
(Таганрог, Россия)

ПРЕДШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПОДГОТОВКА «ДОМАШНЕГО» РЕБЕНКА К ШКОЛЕ

В современном мире дошкольное детство рассматривается как особый национальный ресурс, позволяющий решать сложные проблемы социального и экономического развития государства, «как самобытная целостность и выход в пространство социальных общностей» [4, с. 3].

Поиски в этом направлении показывают, что ключ к пониманию личности дошкольника находится не в сфере его индивидуального сознания, не в безличном описании его деятельности, а в системе общественных отношений, мире значимых для него людей, в социальных группах.

В последние годы многие исследователи (М.М.Безруких, Г.А.Дорофеева, М.И.Степанова и др.) констатируют интенсивное увеличение числа учащихся первых классов с нарушениями поведения, общения, психосоматическими заболеваниями, вызванными трудностями адаптации к новым социальным условиям. Особенно эта проблема характерна для детей, не посещавших детский сад. В связи с этим особую роль приобретают вопросы организации специальной предшкольной подготовки данной категории детей.

Начало обучения в школе - один из наиболее сложных и ответственных моментов в жизни детей, как в социально-психологическом, так и в физиологическом плане. Изменяется вся жизнь ребёнка и даже всей семьи: она подчиняется учёбе, школе, школьным делам и заботам. Это очень напряжённый период, так как школа с первых же дней ставит перед учеником ряд задач, не связанных непосредственно с его опытом, требует максимальной мобилизации интеллектуальных и физических сил. Первые дни в школе особенно трудны для детей, не готовых к систематическому обучению. Ученик с низким уровнем школьной готовности может добиться в учебе достаточно хороших результатов, но дается ему это более дорогой ценой, ценой чрезмерных усилий и дополнительных занятий, что нередко приводит к ухудшению со здоровья, психоневрологическим расстройствам.

Исследования, проводимые М.М.Безруких, Л.М.Денякиной, И.К.Кряжевой, Е.Е.Кравцовой, многолетний опыт работы с «домашними» детьми в группах кратковременного пребывания в рамках областной площадки по организации предшкольного образования позволяет констатировать, что большая часть родителей детей, не охваченных дошкольным образованием, так или иначе уделяют внимание развитию интеллектуальной сферы своих детей, как единственному с их точки зрения критерию готовности к школе. В то же время родители не придают значения развитию умения сопереживать, общаться со сверстниками и взрослыми, оценивать себя адекватно.

По данным проводившегося нами исследования, в котором принимали участие учителя начальных классов Ростовской области (257 чел. - 2000 г., 354 чел. - 2007 г., 326 чел.- 2010 г.), дети, не посещающие ДОУ, испытывают значительные трудности адаптации к обучению в школе. В среднем, 82% респондентов указали, что дети, посещавшие ранее ДОУ, школы раннего развития, и дети, не посещающие ДОУ, по-разному «входят» в новую социальную ситуацию развития, связанную с поступлением в первый класс массовой школы. Это обусловлено различиями в протекании дошкольного периода. 54% опрошенных в 2000 г., 76% - в 2007 г., 82% - в 2010 г., показали, что дефицит общения с «чужими» взрослыми и сверстниками, бессистемное приобретение знаний и представлений об окружающем мире детьми, не посещающими ДОУ, препятствуют актуализации потенциальных возможностей их психического развития.

Около 44% респондентов в 2000 г., 65% - в 2007 г., 72% - в 2010 г. отметили, что к концу периода адаптации к школьной жизни (конец первой - начало второй четверти) дети, не посещавшие ДОУ, и дети, получившие дошкольное образование, приходят с различным уровнем социальной, личностной и эмоциональной готовности. Для детей, не посещавших ДОУ, характерны признаки, затрудняющие адаптацию в школе: низкий социальный статус, низкая самооценка, повышенная тревожность. В начальной школе дети с подобными нарушениями вынуждены затрачивать большое количество сил, энергии, физического и душевного здоровья на выстраивание отношений со сверстниками и взрослыми, формирование адекватной самооценки и др.

Исходя из этого, для разработки *программы формирования готовности* к обучению в школе детей, не посещающих ДОУ, необходимо, в первую очередь, учитывать риски, затрудняющие ее формирование. Как показывают результаты многолетнего психолого-педагогического мониторинга, проводимого в первых классах, существует три наиболее выраженные группы затруднений «домашних» детей: 1) *неумение общаться*; 2) *неадекватная* (*низкая или слишком завышенная) самооценка*; 3) *эмоциональное неблагополучие*, проявляющее себя как неустойчивость эмоциональной сферы.

Многие дети, не посещающие ДОУ, не имеют опыта общения, поскольку большую часть времени проводят с одним взрослым. Чаще общение им заменяют многочасовые просмотры телепередач или компьютерные игры. В результате наносится ущерб как социальному, личностному, так и эмоциональному развитию.

Неадекватность самооценки – следующая группа затруднений, мешающих формированию готовности ребенка к школе. Как показывают исследования М.М.Безруких, адекватная самооценка – большая редкость у современных детей. Это связано, с одной стороны, с невозможностью большого числа «домашних» детей иметь широкий круг общения со сверстниками (отсутствие условий для формирования самооценки в детском коллективе через игровую деятельность) и чужими взрослыми (отсутствие условий для объективной оценки действий ребенка), с другой стороны, – с распространенным подходом к организации подготовки к школе, когда упор делается только на развитие интеллектуальной сферы. Тогда как для педагогов и психологов все более очевидным становится тот факт, что самооценка ребенка, его отношение к себе и восприятие себя во многом определяют его школьные поведение и успеваемость. Данные многих исследований говорят о том, что неудовлетворительная успеваемость, незаинтересованность в учебе, низкая мотивация, плохое поведение, во многом обусловлены отрицательным отношением к себе и заниженной самооценкой. Ничто так не способствует успеху, как уверенность в себе. Исходя из этого, становится очевидным, что при организации учебно–воспитательного процесса с детьми, не охваченными дошкольным образованием, особое внимание необходимо уделять формированию адекватной самооценки.

Эмоциональное неблагополучие – третья группа затруднений «домашних» детей при переходе их в статус учеников. Эмоциональная устойчивость, эмоциональное благополучие старшего дошкольника понимается как уменьшение импульсивных реакций, наличие способности преодолевать естественно возникающее чувство школьной тревожности, определенный уровень эмоциональной устойчивости. Отечественные ученые, психологи, педагоги (П.К.Анохин, Л.С.Выготский, Г.А.Данюшевская, Н.М.Трофимова, др.) в своих исследованиях показали, что зачастую нарушения эмоциональной сферы оказываются более критичными для учебы, чем нарушения познавательных процессов.

Именно ***общение ребенка*** *со сверстниками и со взрослыми (родными и чужими)* является необходимым и достаточным условием как для формирования самосознания, так и для развития эмоций и чувств дошкольника. Целенаправленно организованное общение со сверстниками и чужими взрослыми (учителями, воспитателями) приводит к изменениям структуры эмоциональных реакций: эмоциональный фон восприятия становится более спокойным, а эмоциональные процессы более управляемыми. В общей структуре поведения ребенка меняется функциональное место аффекта: ребенок, активно общающийся со сверстниками и чужими взрослыми, способен предвидеть отрицательный (положительный результат), неодобрение (одобрение).

Исследования отечественных ученых показывают, что «недоразвитие в этом возрасте общения, эмоциональной сферы, воображения в дальнейшем практически не компенсируется даже специальной коррекционной работой и отрицательно сказывается, прежде всего, на личностном развитии ребенка (т.е. проблема «трудных детей» закладывается на дошкольном этапе).

Диагностика, проводимая в группах кратковременного пребывания, показывает, что свыше 30% детей имеют проблемы в социально-личностной сфере. Следовательно, опора только на наличие тех или иных знаний у детей не дает возможности кардинально решить вопрос, связанный с подготовкой к школе детей, не посещающих ДОУ, Эффективное взаимодействие с окружающими сверстниками и чужими взрослыми – залог успешной подготовки к школе.

Таким образом, многолетняя работа с «домашними детьми» показала, что готовность к школе – это нечто большее, чем просто развитие физических, интеллектуальных и творческих способностей. Поэтому в региональной авторской программе «ДАР: Дошкольник. Адаптация. Развитие», прошедшей экспертизу в Академии ПК и ППРО (г. Москва) и используемой педагогами для работы с «домашними» детьми в 14-ти территориях Ростовской области, наряду с развитием интеллектуальной и творческой сфер особое значение придается развитию социально- личностного компонента готовности к школе. При этом, для решения поставленных задач не разрабатывается отдельный образовательный курс. Каждое занятие («Веселые кубики», «Смекалочка», «Игралочка», «Волшебная кисточка» и др.) разрабатывается комплексно. Многолетний опыт работы с детьми данной категории дает нам право утверждать, что проблему могут решить не отдельно взятые программы по учебным предметам плюс дополнительные курсы по развитию эмоциональной сферы, сферы общения и т.д., а программы, предполагающие на каждом занятии по развитию речи, развитию математических представлений, ИЗО, динамическом занятии и др. решать проблемы детей, не охваченных дошкольным образованием, в комплексе.

Комплексный подход предполагает: объединение всех учебных предметов единым тематическим содержанием с предложением сценариев каждого занятия (8 тем: 1.Здравствуй, школа; 2. Дружная семья; 3. Природа вокруг нас; 4. Языки общения; 5. Я и мои друзья; 6. Сохрани своё здоровье сам; 7. Эти мудрые сказки; 8. Я – маленький гражданин Приазовья; 9. Здравствуй, школа (продолжение раздела №1, охватывает последнюю неделю занятий); построение единой структуры занятий для всех учебных предметов, проработка одной и той же сказки на всех предметах одновременно, использование так называемого минимума обязательных народных и классических сказок, включение в каждое занятие упражнений, формирующих социально-личностную сферу, путешествие по «Царству загадок», опора на игру и на групповую работу, единые требования к подбору содержания, единые принципы, подходы, требования к развивающей среде и др.

Таким образом, содержательно каждое занятие по программе «ДАР» представляет игровую деятельность на основе одной выбранной сказки в сочетании с развивающей когнитивной основой.

Наша концепция подготовки к школе детей, не посещающих ДОУ, дает основание утверждать, что в течение всего лишь одного учебного года возможно создать условия, при которых ребенок, не охваченный до этого дошкольным образованием, сможет получить то развитие, которое позволит ему *легко адаптироваться* на этапе перехода в статус ученика и *быть успешным* на протяжении всего обучения в начальной школе, а также – что немаловажно - повышает статус и значимость школы в глазах родителей.

Литература:

1. Безруких М.М. Готов ли ребенок к школе?- М.: Вентана - Граф, 2002.
2. Денякина Л.М. О разработке единых требований к содержанию дошкольного образования // Методист. – 2007. – № 6. (в соавт. Н.А. Песняева).
3. Захаров А. И. Предупреждение отклонений в поведении ребенка: 3-е изд., испр. – СПб: Союз, 1997. -224с.
4. Корепанова М.В. Теория и практика становления и развития образа Я дошкольника: монография,/М.В. Корепанова. —Волгоград: Перемена, 2001.-240 с.
5. Кравцова Е.Е. «Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе», М., 1991. -152с.
6. Кряжева Н.Л. Развитие эмоционального мира детей. Популярное пособие для родителей и педагогов. - Ярославль: «Академия развития», 1997. – 208 с. - С.142.
7. Миланич Ю. М. Психологическая коррекция эмоциональных нарушений у детей дошкольного возраста.— Л., 1998.
8. Парамонова Л. Дошкольное образование и его качество: Новые подходы к проблеме. – М.: Чистые пруды, 2009. – 39 с. – (Библиотечка «Первого сентября», серия «Дошкольное образование». Вып. 30).

Татьяна Веренич, Наталья Дрибас
(Минск, Беларусь)

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ

В современном образовании все больший акцент делается на работу с информацией. Студентам важно уметь самостоятельно добывать дополнительный материал, критически осмысливать получаемую информацию, уметь делать выводы, аргументировать их, располагая необходимыми фактами, решать возникающие проблемы. Работа с информацией на ИЯ, особенно, если учесть возможности, которые открывает глобальная сеть Интернет, становится весьма актуальной. Это общеучебные интеллектуальные умения, которые приобретаются не только на уроках ИЯ И здесь помощь преподавателя будет заключаться в отборе и использовании в своей практике технологий, которые ориентированы именно на такие виды деятельности.

Термин "компьютерное обучение" означает такую организацию учебного процесса, при которой преподаватель разрабатывает учебную программу, главным образом базирующуюся на самостоятельном обучении студента. Такая среда обучения характеризуется тем, учащийся в основном, а зачастую и совсем отделен от преподавателя в пространстве или во времени, в то же время, студенты и преподаватели имеют возможность осуществлять диалог между собой с помощью средств телекоммуникации. Оно позволяет учиться жителям регионов, где нет иных возможностей для профессиональной подготовки или получения качественного высшего образования, нет университета нужного профиля или преподавателей требуемого уровня квалификации.

Основными целями компьютерного обучения являются:

- формирование умений работать с информацией, развитие коммуникативных способностей;
- подготовка личности «информационного общества»;
- формирование исследовательских умений;
- формирование умений принимать оптимальные решения;
- преподносить столько информации, сколько студент в состоянии усвоить.

Концептуальными особенностями применения такого обучения являются:

- принцип адаптивности: приспособление компьютера к индивидуальным особенностям каждого студента;
- управляемость: в любой момент возможны коррекция преподавателем процесса обучения;
- неограниченное обучение: содержание, его интерпретация и приложения могут быть как угодно велики;
- поддержание у студента психологического комфорта при общении с компьютером;
- взаимодействие студента с компьютером может осуществляться по всем типам: субъект – субъект, субъект – объект, объект – субъект. [3, с.38].

Обучение осуществляется с помощью компьютерных телекоммуникаций, имеет следующие формы занятий:

- чат-занятия – учебные занятия, осуществляемые с использованием чат-технологий. Чат-занятия проводятся синхронно, то есть все участники имеют одновременно доступ к чату;
- веб-занятия – дистанционные уроки, конференции, семинары, деловые игры, лабораторные работы, практикумы и другие формы учебных занятий, проводимых с помощью средств телекоммуникаций. Для веб-занятий используются специализированные

образовательные веб-форумы – форма работы пользователей по определенной теме или проблеме с помощью записей, оставляемых на одном из сайтов с установленной на нем соответствующей программой.

- телеконференции – проводятся, как правило, на основе списков рассылки с использованием электронной почты.

При внедрении компьютера в обучение иностранному языку появляется возможность организовывать диалог с каждым студентом, изучать материал в индивидуальном темпе, эффективно организовывать контроль.

Телекоммуникации добавляют новую размерность к дистанционному обучению и очень быстро развиваются в виде применения асинхронной электронной почты.

Компьютер гарантирует конфиденциальность. Студент знает, какие ошибки он делает, у него нет страха, что кто-то узнает о его ошибках. Также компьютер имеет большие методические достоинства. Он моментально реагирует на введенную информацию, т.е. компьютер обеспечивает большую степень интерактивности обучения, чем работав аудитории. Это обеспечивается постоянной и прямой реакцией на ответы студентов в ходе выполнения упражнений. И поскольку студенты сами определяют темп работы, компьютерное обучение как нельзя лучше соответствует принципу индивидуального обучения.

Компьютер можно использовать на всех этапах процесса обучения: при объяснении нового материала, закреплении, повторении, контроле знаний умений и навыков. [3, с.39-40]

Интернет повышает роль «сетевых» педагогов, ведь зона их влияния с помощью телекоммуникаций возрастает в сотни и тысячи раз по сравнению с обычным учебным процессом. Талантливый педагог интересен не только тем людям, которые его окружают; его миссия шире – помочь тем, которые хотят учиться у него, используя для этого дистанционные технологии. В нашем столетии лучшими педагогами скорее всего будут именно дистанционные, то есть те, кто имеет возможность и умеет взаимодействовать со всем миром с помощью электронных телекоммуникаций.`

Зная другие языки, человек получает возможность для пересечения границы своей родной культуры и встречи с другими культурами. Происходит диалог культур.

Иностранный язык является неотъемлемой частью культурологического образования. Задачей культурологического образования, в том числе и спроецированного на иностранный язык, является создание условий, в которых человеческая личность может проявляться во всем своем многообразии и самоопределении, ведя диалог в горизонте культуры. Личность жива только в своей обращенности к другим, в восприятии другого во внимании к другому, в общении с другим (или самим собой в качестве Другого). Значит, личность есть там, где есть диалог.

Все методы, приемы и средства обучения иностранному языку в контексте диалога культур направлены на узнавание и понимание новой культуры. В свою очередь, подобные установки создают потребность в обеспечении такой организации учебного процесса, которая способствовала бы формированию и развитию личности обучающегося.

Основой обучения иностранному языку в контексте личностно-деятельностного подхода должно быть не только и не столько запоминание информации, сколько активное участие обучаемых в овладении знаниями, формирование у них способности к самостоятельной продуктивной деятельности на иностранном языке. Это предусматривает возможность использовать серию творческих заданий, ролевых игр, ситуаций и т.д.

Процесс познавания, понимания, узнавания новой культуры очень труден. Поскольку обучающийся часто рассматривает культурные явления другого народа с точки зрения внутренней перспективы, через призму собственной культуры, то становится ясно, почему допускаются грубые ошибки, иногда нарушающие процесс коммуникации, а иногда делающие его просто невозможным. По меткому замечанию немецкого исследователя Г.Фишера мы имеем в данном случае дело с так называемой "страноведческой интерференцией".

При обучении иностранным языкам в контексте диалога культур возникают неограниченные воспитательные возможности, если иностранный язык используется как средство приобщения студентов к духовной культуре других народов и познания действительности путем иноязычного общения, как способ самопознания и самовыражения личности в процессе общения.

Изучение аутентичных текстов, чтение газет и журналов на иностранным языке, прослушивание аудиокассет, просмотр видеофильмов знакомит обучаемых с культурой другого народа, помогает выявить сходство и различия в культуре двух народов, дает студентам возможность по-другому взглянуть на проблемы своих сверстников в стране изучаемого языка, познакомиться со спецификой менталитета народа, нравами, обычаями, стилем жизни страны изучаемого языка.

При изучении иностранного языка в контексте диалога культур следует исходить из принципа равноправия всех человеческих культур (Л.Гётце). Этот тезис, однако, нисколько не умаляет автономии культуры любого народа и в то же время помогает избежать этноцентризма, т.е. чувства превосходства собственного языка и культуры.

Преподаватель должен занимать такую позицию в процессе педагогической деятельности, при которой он будет воспитывать у студентов уважение к культуре другого народа, давать объективную оценку явлениям культуры другого народа, пробуждать у студентов желание узнать как можно больше о стране изучаемого языка, учитывая при этом возможности взаимного обогащения культур. Только в этом случае можно будет говорить о диалоге культур в широком смысле этого слова, предполагающем взаимопонимание и взаимообогащение.

Кто хочет знать иностранный язык и правильно пользоваться им, тот должен, прежде всего, познать мир людей, которые говорят на этом языке.

Литература:

1. Иванченко, В. Челночный бег по полю мин образования. http://computerra.ru/offline/2002/461/20280/print.html
2. Ковальчук, С.П. Диплом не глядя(сравнительный анализ Интернет-систем дистанционного обучения). http://computerra.ru/offline/1999/313/3199/print.html
3. Конышева А.В. Современные методы обучения английскому языку 3-е изд. – Мн. :ТетраСістемс, 2005. – 176 с.
4. Языковое образование в условиях перехода к новым государственным стандартам: цели, содержание, технологии: Материалы Междунар. Науч.-практ. Конф., Минск, 15-16 дек. 2009 г.:В 2 Ч. 2./ редкол.: Н.П.Баранова (отв. ред.) [и др.]. – Минск, МГЛУ,2010. – 280 с.

Наталія Вересоцька
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Радикальні зміни в економічному, політичному, мовно-культурному житті нашої держави, що відбуваються значною мірою пов’язані з розширенням інформаційного простору, що вимагає впровадження в навчальний процес інформаційних технологій. Разом з тим, це створило певний дисбаланс між наявним інформаційним забезпеченням та спроможністю вчителя реалізувати його на практиці, оскільки раніше підготовка вчителів не передбачала використання комп’ютерних технологій сучасного рівня при підготовці та проведенні уроків [5].

У Державній національній програмі «Освіта (Україна ХНІ століття)» наголошується, «одним із завдань освіти є забезпечення її розвитку на основі прогресивних концепцій, запровадження у навчально-виховний процес сучасних інформаційних технологій та науково-методичних досягнень»[6].

Важливим напрямком інформатизації суспільства є широке застосування накопичених наукових знань і технічних досягнень. При цьому глобальна інформатизація й інтелектуалізація суспільства характеризуються великим фронтом досліджень, спрямованих на

здобування нової інформації. Об'єми наукової, економічної, статистичної та іншої інформації наскільки значні, що виникла диспропорція між швидкістю отримання та надходження інформації й можливостями її обробки. Людство не завжди знає, що робити з уже зібраною інформацією. Величезні масиви інформації в цих важливих галузях не завжди поліпшують розуміння досліджуваних процесів, не дають можливостей для їхнього прогнозування.

Тому науковці сьогодення справедливо зазначають, що «практика формування інформаційного суспільства у різних країнах світу свідчить, що загальнодержавний успіх зазначеного процесу залежить у першу чергу від ефективності інформатизації освіти»[3].

Основна мета процесу інформатизації освіти – це зміна властивостей сфери освіти і, в першу чергу, вищої школи, з метою підвищення її сприятливості до інновацій, надання можливостей активного цілеспрямованого використання світової інформації магістралі, нових можливостей впливати на свою освітню, наукову, професійну тракторію, а з ними і на історичну тракторію України.

Аналіз публікацій, присвячених особливостям розвитку інформаційного суспільства свідчить, що «перехід до інформаційного суспільства, перш за все, полягає в загальнодержавному процесі інформатизації, що включає під процеси комп'ютеризації (тобто комп'ютерного забезпечення суспільства та держави), медіатизації (зростання якості інформації та інформативна направленість суспільного розвитку) та інтелектуалізації (зростання ролі та можливостей для розвитку інтелекту)» [2].

Огляд літературних джерел з проблем інформатизації освіти показує, що переважна більшість науковців одностайні в тому, що інформатизація відкриває нові перспективи в галузі навчання, науки і управління, створює основи для розвитку критичного мислення, вміння вирішувати складні проблеми, узагальнювати та робити висновки. Сучасний науково-технічний прогрес відкриває колосальні можливості створення засобів розвитку людини, засобів формування в неї знань, умінь, навичок, певних психологічних якостей і творчого потенціалу[4].

Мета статті – визначення змісту інформаційної підготовки вчителя трудового навчання.

Для реалізації завдання підготовки вчителя трудового навчання передбачений цикл дисциплін освітньо-професійної підготовки, до якого входять такі предмети як: «Інноваційні та інформаційні технології трудового навчання», «Виробничі інформаційні технології».

Проаналізуємо більш детальніше інформаційну підготовку вчителя трудового навчання з позиції виробничих функцій, відповідних їм типових задач діяльності та вмінь, які передбачають використання інформаційних технологій вчителем трудового навчання.

У галузевому стандарті вищої освіти [1] виділено наступні виробничі функції вчителя трудового навчання: навчальна, виробнича, контролююча, діагностична, виховна, розвиваюча, плануюча.

Проаналізувавши зміст виробничої функції, ми визначили наступні типові задачі діяльності вчителя трудового навчання:

- забезпечити підготовку обладнання;
- забезпечити ефективну підготовку навчального процесу;
- забезпечувати навчальний процес адаптованими до особливостей навчального процесу засобами унаочнення;
- обирати електроприводи та користуватись апаратурою ручного управління.
- визначати експлуатаційні характеристики машин [5].

Перша задача виробничої функції вимагає вміння виконувати операції по налагодженню обчислювальної техніки. Вчитель повинен самостійно налагодити комп'ютерне програмне середовище для роботи учнів та методично правильно пояснити як з ним працювати.

Виконання другої задачі ґрунтується на наступних вміннях:

- використовувати текстовий редактор для введення та редагування текстових документів, створення дидактичних матеріалів при підготовці до проведення навчальних занять;
- використовувати електронні таблиці для обчислень, обліку і створення документів;
- виконувати технічний малюнок, ескіз, креслення з використанням засобів обчислювальної техніки.

Для забезпечення навчального процесу адаптованими до особливостей навчального процесу засобами унаочнення вимагається вміння створювати із використанням презентаційних систем дидактичні матеріали для процесу трудового навчання.

При виконанні четвертої та п'ятої типових задач функції необхідно вміти приводити обчислення за допомогою комп'ютерних засобів.

Для організації матеріального забезпечення навчального процесу, в якому використовується комп'ютерна техніка, вчитель повинен вміти самостійно обирати склад обчислювальної системи, який відповідає потребам і можливостям навчального закладу та даного навчального предмету зокрема [5].

Отже, вчитель трудового навчання повинен правильно обирати організаційні форми навчання, визначати доцільність використання певного програмного засобу у навчальному процесі, вміти використовувати спеціальні комп'ютерні програми для моделювання технологічних процесів, які складно пояснити учням через обмеженість можливостей навчальної майстерні.

Широке впровадження в навчальний процес нових інформаційних технологій навчання, що базується на комп'ютерній підтримці навчально-пізнавальної діяльності, включає розробку та практичне використання науково-методичного забезпечення, ефективне застосування інструментальних засобів та систем комп'ютерного навчання і контролю знань, системну інтеграцію цих технологій у гуманітаризації освіти й гуманітаризації навчального процесу, розширення та поглиблення теоретичної бази знань і надання результатам навчання практичної значущості, інтеграції навчальних предметів та диференціації навчання відповідно до запитів, нахилів та здібностей особистості [3].

Виходячи з вище сказаного можна зазначити, що на даний час актуальним є завдання розробки та впровадження нових підходів до розвитку трудового навчання з позиції інформатизації. При цьому інформатизація повинна враховувати еволюційний розвиток методичної освіти, що вже склалася, за рахунок переваг використання засобів інформаційних технологій і здійснюватися як керований, спеціальним чином організований процес. Слід зазначити, що впровадження комп'ютерних технологій у професійну діяльність вчителя трудового навчання повинне бути не самоціллю, а сприяти підвищенню його науково-методичного рівня та професіоналізму.

Література:

1. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за спеціальністю 7.010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання напрямку підготовки 0101 Педагогічна освіта. – Київ, 2001.
2. Ковалевський В. Висновки // Українське інформаційне суспільство. – [http://kovalevsky.diallink.net/concl/htm].
3. Коломієць А. Інформатизація професійної освіти як чинник і наслідок інформатизації суспільства Освітянські обрії : реалії та перспективи // збірник наукових праць. – К. : ІПТО, 2007. – № 1(1). – 432 с.
4. Мещанінов О. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні : Монографія. – Миколаїв : Видавництво МАГУ ім. Петра Могили, 2005. – 460 с.
5. Нітченко Г. Інформаційна підготовка вчителя трудового навчання / Г.Нітченко. Освітянські обрії : реалії та перспективи // збірник наукових праць. – К. : ІПТО, 2007. – № 1(1). – 432 с.
6. Сиротюк М. Використання мультимедійних засобів у сучасній освіті / М. Сиротюк. Освітянські обрії : реалії та перспективи // збірник наукових праць. – К. : ІПТО, 2007. – № 1(1). – 432 с.
7. Чурсін М. Інформаційні проблеми вищої освіти / М. Чурсін // Наукові записи Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2004. – №5. – С. 74-78.

Анна Виневская
(Таганрог, Россия)

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ МОБИЛЬНОСТЬ БАКАЛАВРА СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Сегодня одной из актуальных задач образования является задача подготовки человека новой, современной формации, способного соответствовать новым требованиям, создать общество, в котором возможно объединение таких составляющих, которые еще 20-30 лет назад воспринимались, по меньшей мере, фантастично. Речь в данном случае идет о способности и возможности современного человека быстро и полно интегрироваться в меняющееся образовательное и информационное пространство, о развитии самого человека, его самобытной индивидуальности, способности к творчеству.

В современном мире также обострилось основное противоречие сложившейся системы образования между ускоренным темпом приращения знаний в обществе и ограниченными возможностями их усвоения отдельно взятым человеком. Данное обстоятельство заставляет педагогическую теорию отказаться от прежней парадигмы и педагогического идеала – всестороннего развития личности, и начать рассматривать новую парадигму образования развитие способностей и качеств человека и их максимально полную реализацию в социуме. Именно эти составляющие могут рассматриваться в системе образования как ведущие субъективные условия успешной интеграции в социуме и предпосылки профессиональной мобильности, поскольку они, хотя и не составляют имеющиеся у человека знания, умения, навыки и компетенции, но обнаруживаются в том, насколько быстро, глубоко и прочно человек овладел способами и приемами деятельности. Таким образом, актуальной и востребованной в современном образовании становится социальная и профессиональная мобильность личности.

Мобильность – понятие, которое используется сегодня не только в социологии, но и в науке, и технике. Изначально оно обозначало возможность быстрого реагирования на возникшие изменения, готовность к быстрой реакции и включению в какую-либо деятельность. Широко известно такое понятие, как «социальная мобильность», которая обозначает переход людей из одних общественных групп в другие. Это понятие, уже в более сокращенном виде стало использоваться и педагогами, т.е. актуальным стало явление мобильности в образовании. Совершенствование учебного процесса в педагогическом вузе с целью обеспечения подготовки компетентных профессионально мобильных кадров для работы в современной инновационной школе предполагает разработку вопросов, связанных с определением понятия «профессиональная мобильность», выделением связей этого понятия с компетенциями бакалавра и магистра, рассмотрением особенностей профессиональной мобильности выпускников – будущих педагогов.

Таким образом, профессиональная мобильность педагога – это не просто декларируемая образовательная стратегия, она порождена временем и является отражением мировых образовательных тенденций, а готовность к мобильности является как условием, так и следствием происходящих сегодня в мире интеграционных процессов. Мы полагаем, что профессиональная мобильность педагога, ее формирование и развитие в педагогическом вузе – это существенная педагогическая проблема. На современном этапе развития общества ее решение является необходимой предпосылкой для успешного развития современной образовательной системы и, соответственно, экономического роста всего общества. Успех современного образования определяется, прежде всего, способностью гибкого реагирования на постоянно меняющиеся условия. Государству, обществу необходим такой бакалавр педагогического образования, который способен гибко перестраивать содержание своей деятельности в связи со сменой требований рынка труда [3, с. 23]. Старый опыт в новых условиях может оказаться не только бесполезным, но даже вредным. Возникает потребность в «обучении длиною в жизнь» для получения новых знаний и навыков, «привязанных» к конкретным условиям и к ситуации в регионе в целом. Как отмечала в своей работе Горюнова Л. В., в сфере образования России накопился ряд системных проблем: 1. Зауженная образовательная мобильность (нет образовательного пространства, по которому можно перемещаться; ни школьники, ни студенты не имеют возможности перемещаться по стране и погружаться в разные ситуации). 2. Устаревшая технологическая инфраструктура. 3. Кадры: лишь 10% педагогов в принципе способны осваивать новые технологии обучения. 4. Образование это огромная инерционная система, в которой разработка и внедрение новых методик занимает годы и десятилетия. 5. Цикл смены профессии стал меньше (2-3 раза в течение жизни), поэтому система образования с ее ритмом жизни отстает от идущих в обществе процессов и не может найти новые формы своего функционирования [6, с. 12]. По признанию специалистов, сохранение профессиональной компетентности становится все более сложной задачей, поскольку ежегодно, по подсчетам американских ученых, специалист должен обновлять 5% теоретических и 20% практических профессиональных знаний [5, с. 7].

Сегодня речь идет о подготовке и развитии личности бакалавра специального образования, способной самостоятельно найти пути самореализации и самосовершенствования, благополучно миновать периоды профессиональных кризисов, не поддаться маргинализации сознания [3]. Именно такая личность способна не только к саморазвитию и самоактуализации, но и к социализации ребенка, помощи в освоении им социокультурного опыта, в создании условий для его самореализации в обществе. И прежде всего это касается помощи детям, имеющим ограниченные возможности здоровья и жизнедеятельности, а вследствие этого, особые образовательные потребности. В этой связи развитие профессиональной мобильности будущего педагога специального образования становится актуальнейшей задачей профессионального образования в России, а сама мобильная личность выступает как целевой ориентир современного образования.

В контексте социальных изменений меняется и само образование. Уже сегодня на всех своих уровнях оно ориентируется на формирование и развитие мобильных качеств личности и создание условий для социально-педагогической деятельности. Социально-педагогическая деятельность бакалавра специального образования, готового к реализации своего потенциала должна быть направлена на конкретного ребенка и решение его индивидуальных проблем, возникающих в процессе социализации, интеграции в общество, посредством изучения личности ребенка и окружающей его среды, составления индивидуальной программы помощи ребенку, поэтому она локальна, ограничена тем временным промежутком, в течении которого решается проблема ребенка.

При наличии различных взглядов на рассматриваемую нами проблему мнения исследователей сходятся в том, что профессиональная мобильность поддается целенаправленному развитию, а также саморазвитию при соответствующем педагогическом сопровождении этого процесса. Основанием для такого утверждения является то, что, по мнению большинства исследователей, профессиональная мобильность педагога может быть введена в систему основополагающих ценностей личности как ценность терминальная, базовая и ценность инструментальная, направляющая деятельность и действия педагога на эффективное решение профессиональных и жизненных задач [1, с. 35]. При этом многие исследователи определяют мобильность как экзистенциальную ориентацию личности, представленную в ее структуре в виде ценностно-смыслового конструкта, создающего в определенные моменты жизни виды, типы, уровни мобилизации, адекватные требованиям среды. Профессиональная мобильность специалиста, рассматриваемая в своей сущности как экзистенциальная ориентация личности, при организации соответствующего образовательного процесса профессионального образования может трансформироваться в интегративное качество личности, которое в условиях профессиональной деятельности проявляется в виде потенциальной и актуальной мобильности личности [2].

Зримым проявлением актуальной мобильности педагога является мобилизация им внешних и внутренних ресурсов профессиональной деятельности: разработка и создание необходимых для успешного осуществления деятельности педагогических условий; реорганизация методической и содержательно-технологической базы деятельности; внедрение и генерация инноваций; построение эффективных отношений в пространстве профессиональной деятельности. Проявляясь только лишь в деятельности, актуальная мобильность выступает как интегративное образование, вбирающее в себя личностные и деятельностные составляющие, которые существуют и развиваются в единстве, взаимно обусловливая друг друга [1].

Современной России нужны специалисты, умеющие и желающие учиться и адаптироваться к новым условиям. С целью выявления потребностей и возможностей современных бакалавров к постоянному профессиональному совершенствованию и изменению профессиональной деятельности нами было проведено анкетирование бакалавров специального образования в Таганрогском государственном педагогическом институте имени А.П.Чехова. Около 60% будущих бакалавров специального образования не знают, чего они хотели бы добиться в своей профессии в ближайшие годы после окончания вуза, т.е. более половины

опрошенных не определились в направлении и не имеют конкретной цели своего профессионального развития, 30% опрошенных не хотят изменять род своей профессиональной деятельности и удовлетворены выбором профессии, а 10% с трудом осваивают обучение в вузе. Таким образом, мы видим, что около половины бакалавров не имеют опыта осуществления внутренней профессиональной мобильности. Именно по этой причине около 80% респондентов отметили, что не хотят никакого продвижения в профессиональном плане, а 75% хотели бы заняться новым творческим делом, но для этого у них нет возможностей, свободного времени и должным образом не складываются обстоятельства. Следовательно, две трети опрошенных хотели бы быть активными участниками инновационных изменений в образовании, но они не владеют навыками изменения своей деятельности в профессии и уверены, что для изменений должны создаваться условия извне. Более половины опрошенных вообще не смогли оценить свою способность быстро и адекватно модифицировать профессиональную деятельность, хотя при этом почти полвина опрошенных – 50% считают, что максимально смогли бы себя реализовать своей будущей профессиональной деятельности. Около трети опрошенных уверены, что неправильно выбрали профессию. Они готовы ее поменять, но предполагают, что для этого не создано определенных условий, т.е. они желали бы проявить внешнюю профессиональную мобильность, но уверены что без посторонней помощи им это не удастся. Результаты анкетирования показали, что современный бакалавр нуждается в развитии проектировочных умений, направленных как на себя, так и на свою деятельность. Более половины готовы к осуществлению профессиональной мобильности как внутренней, так и внешней, но не имеют необходимых компетенций и не владеют технологией реализации себя в профессии. Все это требует пересмотра теории и практики подготовки бакалавра специального образования, обеспечения условий становления личности профессионала новой формации, способной к профессиональной мобильности в условиях интеграции.

Современный мир очень динамичен, новые сферы деятельности возникают очень часто, на протяжении жизни одного поколения могут происходить серьезнейшие структурные перестройки экономики. Поэтому необходимо быть готовым к тому, что полученного первоначального образования будет недостаточно и придется на протяжении жизни постоянно доучиваться и переучиваться.

Литература:

1. Амирова JI.А. Управляемое самообучение взрослых: практическая андро-гогика Текст.: учебное пособие для вузов / Л.А.Амирова. Уфа: Башк. гос. пед. ун-т, 2005. - 132с.
2. Амирова Л.А. Профессионально-педагогическая мобильность: сущность, стратегии реализации, векторы развития Текст. / ЛА.Амирова, З.А.Багишаев. -М.: РАО, 2004. -190с.
3. Бухарова Г.Д. Современное образование: тенденции и направления развития // Образование и наука. Будущее в ретроспективе: Научно-методический сборник / Автор-составитель Е.В.Ткаченко. — Екатеринбург: Изд-во УРО РАО, 2005.- 434 с.
4. Гаязов А.С. Семь проблем современного образования Текст. / А.С. Гаязов. Уфа: Вагант, 2008. - 246с.
5. Гордеева Н.Н. Индивидуализация практической подготовки будущего учителя к профессионально-педагогической деятельности Текст. / Н.Н.Гордеева. — М.: Академия профессионального образования, 2001. — 193с.
6. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования России: дис... докт. пед. наук. Ростов-на-Дону, 2006.- 44 с.
7. Технология профессионально-личностного развития будущего, учителя, его готовности к организации воспитательного процесса в образовательном учреждении Текст. / под. ред. В.А.Сластенина, М., 2003. -176с.

Володимир Гаргін
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

КОНЦЕПЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

До інновацій у галузі методики трудового навчання початку XXI ст. потрібно віднести появу у пресі Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів (автори О. Коберник та В. Сидоренко), яка знайшла підтримку й широке обговорення у Всеукраїнській асоціації наукових і практичних працівників технологічної освіти [3, с. 24 – 26].

Концепція розроблена з урахуванням сучасного стану, вітчизняного та зарубіжного досвіду технологічної підготовки і перспектив розвитку суспільного знання, вона спрямована на формування технологічної культури особистості школяра відповідно до вимог часу й основних положень Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти у XXI ст., Концепції профільного навчання, Державного стандарту освітньої галузі «Технологія» [1].

Автори Концепції на основі вивчення та узагальнення провідних тенденцій розвитку науки і виробництва, зокрема запровадження у виробництво нової техніки й технологій, ідей становлення й розвитку ринкових відносин та нових форм господарювання, зростання обсягу знань про перетворення матеріалів, енергії й інформації в інтересах людини, про загальні принципи цих перетворень доводять необхідність підвищення рівня технологічної культури підростаючого покоління.

Шлях до високої технологічної культури, на думку авторів, лежить через ефективну технологічну освіту. Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду дає підстави розробникові Концепції стверджувати, що введення в навчальні плани загальноосвітніх шкіл багатьох країн світу освітньої галузі або навчального предмета «Технологія» активно підтримується промисловістю й бізнесом цих країн, тому що цей предмет спрямований на розвиток творчих здібностей учнів і включення їх у творчу працю.

Технологічна освіта підростаючого покоління на порозі третього тисячоліття, акцентують розробники Концепції, стала необхідною складовою загальної середньої освіти, необхідною умовою цілісного й гармонійного розвитку особистості школяра. Важливість її здійснення у школі відзначалася і в резолюції «Освіта для інноваційних суспільств у XXI ст.» саміту Великої вісімки, проведеного в м. Санкт-Петербурзі 16 липня 2006 р., де зазначалося, що дана спільнота буде сприяти впровадженню високих стандартів, особливо у сфері вивчення математики, природничих наук, технічних, прикладних наук та іноземних мов на всіх рівнях освіти.

Концепція технологічної освіти ґрунтується на таких теоретико-методологічних засадах:

1.Проблема формування творчої особистості багато десятиліть є предметом уваги педагогів усього світу.

2.Зміна освітніх парадигм у нашій країні передбачає, що мета розвитку дитини є провідною стосовно цілей засвоєння змісту, який, у свою чергу, є лише засобом розвитку дитини.

3.Теорія розвитку змісту освіти свідчить як мінімум про дві детермінанти, які визначають зміст освіти: інваріантно-діяльнісні сторони особистості і генеральні галузі наукового знання. Відповідно до такого підходу перетворювальній діяльності з матеріальними об'єктами відповідають практичні науки, і їм, у свою чергу, у навчальному плані повинен відповідати навчальний предмет або освітня галузь інтерактивна за своєю суттю.

4.Склалася нова галузь філософії – філософія технології. Тут можна виділити декілька основних напрямів. По-перше, це дихотомія «технологія – техніка» (в англомовних країнах – це філософія технології, у німецькомовних – філософія техніки). По-друге, це інженерна філософія технології (або парадигма «технологія як прикладна наука»).

5.Формується нова галузь наукового знання – технологічні знання, які є такими ж важливими і значимими як і природничо-наукові та гуманітарні знання.

6.Високий рівень освіченості може бути досягнутий тільки за умови високого рівня мотивації учнів. Основним засобом розвитку мотивів у сучасних умовах є гуманітаризація освіти й відмова від технократизації, а тому надзвичайно важливо розвивати технологічну освіту в гуманістичній парадигмі.

7.Ринкові відносини також серйозно вплинули на формування концепції технологічної освіти. Орієнтація на споживача, на ринок, на покупця, а не на усереднену людину – важливі й невід'ємні риси технологічної підготовки.

8.Розрізнені шкільні навчальні предмети не можуть у повному обсязі забезпечити розвиток в учнів технологічного світогляду й мислення, сформувати в них уявлення про технологічні процеси на мега-, макро-, меза- та мікрорівнях, показати загальне значення технологій. Тому технологічна освіта передбачає перехід від предметного до проблемно орієнтованого навчання. У школах потрібні інтегровані галузі знань, побудовані на міжпредметній основі.

Цікавою є думка авторів Концепції про запровадження нових принципів, які визначають сутність і перспективність технологічної освіти. До таких вони крім загально дидактичних (науковості, наочності, зв'язку навчання з практикою, послідовності і наступності, урахування вікових особливостей, міцності, активності), відносять і нові: природовідповідності, культуровідповідності, творчості, варіативності, інтегративності, диференціації, системності, ергономічності, педагогічного проектування.

Уперше в методиці трудового навчання О. Коберник та В. Сидоренко обґрунтовують провідну місію технологічної освіти, яка полягає в забезпеченні цілісного фізичного, інтелектуального, соціального й духовного розвитку особистості школяра, формуванні його технологічної культури, вихованні внутрішньої потреби й шанобливого ставлення до праці, підготовці до успішної творчої предметно-перетворювальної діяльності та професійного самовизначення.

Головна мета технологічної освіти, стверджують ці науковці, полягає у формуванні технічно, технологічно і комп'ютерно освіченої особистості, підготовленої до життя й активної природовідповідної предметно-перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства і сімейної економіки, основних компонентів інформаційної культури учнів, забезпеченні умов для їх професійного самовизначення, виробленні в них навичок творчої діяльності, вихованні культури праці, здійсненні допрофесійної та професійної підготовки за їх бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей.

Авторами також розкриваються завдання, зміст і структура технологічної освіти на всіх етапах навчання дитини в школі.

Автори Концепції обґрунтовують стратегічні напрями розвитку технологічної освіти, до яких віднесено: розробку наукових основ неперервної технологічної освіти на засадах здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки і практики; виховання поколінь з новою технологічною культурою, новим технічним мисленням; поступове поетапне реформування змісту технологічної освіти; зміцнення матеріально-технічної бази; підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів; розвиток міжнародних зв'язків у галузі технологічної освіти та методики трудового навчання [2].

У вдосконаленні технологічної освіти необхідна наступність на всіх рівнях навчання, що сприяє поступовому та неперервному оволодінню системою технологічних знань, практичних умінь і технологічних якостей, які забезпечать у подальшому результативність професійної підготовки.

Література:

1. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 28. – С. 230.
2. Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.rer.ptosvita.org. – Загол. з екрану.
3. Сидоренко В. К. Концепція працюватиме на майбутнє держави / В. К. Сидоренко // Професійно-технічна освіта. – 2004. – №1. – С. 24 – 26.

Асель Жактаева,
Алтыншаш Жактаева
(Жезказган, Республика Казахстан)

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Президент РК Н. А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана подчеркивает: «Качественное образование должно стать основой индустриализации и инновационного развития Казахстана», поэтому главная цель средней общеобразовательной школы – способствовать умственному, нравственному, эмоциональному и физическому развитию личности, используя различные методы обучения [1]. Современная жизнь выдвигает на передний план вопросы развития человека в быстро меняющемся обществе. В связи с этим особое звучание приобретает проблема взаимодействия человека и общества. В этом взаимодействии значимым оказывается не только то, как общество влияет на человека, какие оно обеспечивает условия для его развития, что происходит с ним в результате этого, но и то, как сам развивающийся человек воздействует на общественную жизнь, преобразует ее, создавая тем самым наиболее благоприятную ситуацию для собственного развития. Однако в современных условиях, характеризующихся экономической, политической и нравственной нестабильностью, человек чаще всего оказывается не готовым к такому, взаимно обогащающему взаимодействию с обществом, коллективом, ближайшим окружением, конкретными людьми, что существенно тормозит процесс его развития и делает проблему взаимодействия человека и общества значимой. Важная роль в решении этой проблемы принадлежит школе, которая призвана обеспечивать условия для развития каждого учащегося, включенного в школьный коллектив. Однако, как свидетельствуют эмпирические данные, в массовой практике педагоги далеко не всегда находят правильное соотношение индивидуального и коллективного в учебно-воспитательном процессе. В одних случаях недооценивается роль коллектива, его влияние на индивидуальное развитие учащихся, в других - предпочтение отдается коллективному взаимодействию. Важным и необходимым условием для создания у учащихся интереса к содержанию обучения и к самой деятельности является возможность проявить в учении умственную самостоятельность и инициативность, поэтому чем активнее методы обучения, тем легче заинтересовать ими учащихся. Основным средством воспитания устойчивого интереса к учению является использование таких вопросов и заданий, решение которых требует от учащихся активной поисковой деятельности. Учитывая состояние теории и потребности практики в решении проблемы методов обучения, а также их возможности, которые сложились в социальной ситуации и имеются в педагогической науке, мы определили тему нашего исследования. Объект исследования - современные методы обучения. Необходимо отметить, что учитель должен постоянно совершенствовать свои профессиональные навыки, расширять круг используемых методов и применять их на практике. В противном случае при неправильном использовании методов обучения могут быть отрицательные результаты. Очень важно помнить, что методы нужно использовать в совокупности, потому что единичный метод не даст возможности выполнить задачи и цели обучения. В качестве доказательства можно привести слова Ю. К. Бабанского. Размышляя над проблемой методов обучения в своей книге «Выбор методов обучения в средней школе», он сказал: «Чем в большем числе аспектов был обоснован учителем выбор системы методов обучения (в перцептивном, гносеологическом, логическом, мотивационном, контрольно-регулировочном и др.), тем более высоких и прочных учебно-воспитательных результатов он достигает в процессе обучения за одно и то же время, отведенное на изучение соответствующей темы » [2, с. 208]. Сегодня метод обучения является одном из главных компонентов процесса обучения. Если не применять различные методы, то нельзя будет реализовать цели и задачи обучения. Именно поэтому такое большое внимание исследователи уделяют выяснению, как их сущности, так и функциям.

В наше время развитию творческих способностей ребенка, его познавательным потребностям и особенностям мировоззрения необходимо уделять большое внимание. О важности методов обучения писал А.В. Луначарский: «…От метода преподавания зависит, будет ли класс смотреть на занятия как на каторгу и противопоставлять им свою детскую живость в виде шалостей и каверз или класс этот будет спаян единством интересной работы и проникнут благородной дружбой к своему руководителю. Незаметно методы преподавания переходят в методы воспитания. Одно и другое связано теснейшим образом. А воспитание еще более чем преподавание, должно базироваться на знании психологии ребенка, на живом усвоении новейших методов» [3, с.336].

Некоторые ученые в соответствии с источниками знаний подразделяют методы на три категории: 1) словесные; 2) наглядные; 3) практические. Разработчиками этой классификации стали Е. И. Голант, С. Г. Шаповаленко, Н. М. Верзилин. В связи с тем, что

классификация была простой и доступной, она получила довольно широкое распространение, но все же общего признания не получила. Одним из тех, кто не был согласен с этой классификацией, стал Р. Г. Лемберг. Мотивировал свое несогласие он тем, что слово и речь не являются источником знания. По его мнению, первичным компонентом в познавательной деятельности является образ. В свою очередь практика — это не только источник знания, но и критерий истины. Правомерны замечания Лемберга по вопросу о том, что в предложенной классификации группы исследователей (Голанта, Шаповаленко, Верзилина) нет четких границ отнесения методов к иной группе [4, с.288].

Существует и классификация методов обучения согласно дидактическим задачам. В итоге получается следующее:

1. Учебная задача — приобретение учащимися знаний; а) подготовка учеников к выслушиванию объяснения учителя. Методы: предварительные наблюдения, предварительное чтение материала; б) изложение знаний учителем. Методы: объяснение, рассказ, беседа, лекция, показ учебных пособий, наглядных объектов, проведение опытов; в) обдумывание темы, изложенной учителем, и ее закрепление на практике. Метод: изучение книжного и учебного материала; г) получение знаний учениками без предварительного объяснения учителем. Методы: работа с книгами, учебниками, практические опыты.

2. Учебная задача — формирование у учащихся навыков и умений. Метод: выполнение упражнений.

3. Учебная задача — применение учениками знаний на практике. Метод: составление и решение задач, проведение лабораторных и творческих работ.

4. Учебная задача — закрепление полученных знаний и умений на практике. Методы: чтение учебного материала, повторное проведение некоторых практические работ и выполнение упражнений, проведение бесед. Заключительные беседы по изученному ранее материалу.

5. Учебная задача — проверка знаний и умений на практике. Методы: устный опрос изученного материала, текущая проверка знаний посредством наблюдения. Выполнение письменных и практических контрольных работ. Несмотря на свою подробность, эта классификация также не является идеальной. Дело в том, что ее нельзя четко систематизировать, так как некоторые методы применяются при решении разных задач. Встречается и еще один вид классификации, согласно которому методы обучения делятся по степени самостоятельности учащихся. Несмотря на то, что в таком делении есть зерно смысла, методы здесь рассматриваются в соответствии с источниками получаемых знаний, например при работе с книгой, учебником, при опытах, наблюдениях. Существует и еще одна классификация, которую предложили исследователи И. Я. Лернер и Л. Я. Скаткин. По их мнению, методы обучения — это способы организации познавательной деятельности учащихся, с помощью которых в процессе обучения происходит овладение знаниями, умениями и навыками.

Так, все методы они классифицируют на четыре категории.

1. Объяснительно-иллюстративный, или репродуктивный, метод. Этот метод связан, прежде всего, с усвоением учениками уже готовых знаний. Эти знания сообщает им учитель в разнообразных формах, а они, соответственно, эти знания воспроизводят.

2. Проблемный метод. В этом случае ученики активно участвуют в обсуждении и решении различного рода учебных проблем. Эти проблемы выдвигает сам учитель в познавательных целях.

3. Исследовательский метод. Здесь проблему решают сами учащиеся. Учитель же играет роль организатора самостоятельной поисковой деятельности учеников.

4. Частично-поисковый метод. Это более доступный и простой метод по сравнению с исследовательским. С его помощью ученики получают знания, навыки и умения на отдельных этапах, называемыми элементами процесса научного познания. Достигается это с помощью создания гипотез, посредством наблюдения или решения логических задач.

По мнению авторов этой классификации, способы обучения в их традиционном понимании являются внешним проявлением названных ими методов. Иными словами, объяснительно-иллюстративный метод аналогичен демонстрации, лекции, рассказу, беседе, письменным упражнениям, работе с учебниками и т.д. Что касается проблемного метода, то ему соответствуют доказательное изложение учителя, полученная из учебника или научно-популярной книги информация, экскурсии и демонстрации. Исследовательский метод адекватен наблюдениям, экспериментам, составлению планов, решению познавательных задач, проектированию и т.д. Но и данная классификация подверглась критике.

Любому учителю известна ситуация, когда на уроках детям неинтересно и скучно. Почему же жизнь школы нередко так не похожа на тот самый яркий и цветной мир детства, который сопровождает ребенка в повседневной жизни? Казалось бы, именно школа должна увлекать ребенка, ведя его по прекрасной дороге знаний в новый прекрасный мир, но это получается далеко не всегда.

Только не нужно делать поспешных выводов и говорить, что школа не может служить источником знаний, что уже иногда можно встретить в средствах массовой информации. Хотя иногда подобные утверждения могут быть и вполне обоснованными. Дело в том, что школе всегда была свойственна некоторая доля консерватизма, не позволявшая процессу передачи знаний подрастающему поколению идти в ногу со временем.

Таким образом возникло своего рода противоречие между новым стремительным временем, характерной особенностью которого стало всемерное проникновение в повседневную жизнь человека современных технологий, и рутиной традиционного школьного образования, мало восприимчивого к каким-либо новшествам.

Однако преодолеть это противоречие вполне возможно. Выдающиеся педагоги современности уже давно задумывались об этом и прилагали все усилия для преодоления подобной ситуации. Наглядные методы обучения призваны стать тем самым первым звеном в цепи других ведущих к цели методов, которые могут сделать для детей получение новых знаний доступным и увлекательным, причем так, что о скуке не может быть и речи. Вообще-то успех в обучении может зависеть не только от применяемых методик — нужно помнить, что единых универсальных методов, пригодных для всех случаев жизни, просто не существует. Успех может напрямую зависеть от самой личности педагога. Применяя игровые методы обучения, можно разнообразить учебный процесс и сделать его увлекательным. В высших и средних специальных учебных заведениях методы профессионального обучения также часто являются активными и интерактивными, что позволяет усваивать учебный материал наилучшим образом. Современные методы обучения создают необходимые условия для развития умений самостоятельно мыслить, ориентироваться в новой ситуации, находить свои подходы к решению проблем, устанавливать деловые контакты с аудиторией. В результате использования современных методов в учебном процессе повышается эмоциональный отклик учащихся на процесс познания, мотивацию учебной деятельности, интерес на овладение новыми знаниями, умениями и практическом их применении способствуют развитию творческих способностей учащихся, устной речи, умения формулировать и высказывать свою точку зрения, активизируют мышление.

Использование учителем современных методов обучения в процессе обучения способствует преодолению стереотипов в обучении, выработке новых подходов к практическим ситуациям, развитию творческих способностей учащихся.

Литература:

1. Послание Президента РК Н. Назарбаева, январь, 2011г. // Построим будущее вместе.
2. Бабанский Ю. К. // Выбор методов обучения в средней школе. - М., 1989.-208 с.
3. Макаренко А. С. Педагогические сочинения // Педагогические сочинения. Том 8 // Сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М.: Педагогика, 1986. – 336 с.
4. Волохова Е. А., Юкина И. В. // Дидактика. Конспект лекций. -Ростов н/Д:» Феникс», 2004. – 288 с.
5. Селевко Г. К. // Современные образовательные технологии: Учебное пособие для педагогических вузов и ин-тов повышения квалификации. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

Татьяна Иванова
(Таганрог, Россия)

СТАНОВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ АНТРОПОГЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Сегодня наше общество переживает далеко не лучшие времена. Нынешние правительственные реформы, ориентированные на переход к рыночным отношениям, перестроечные процессы коренным образом изменили идеологический настрой нашего общества. Коммунистический режим привел не только к физическому уничтожению или бегству из страны самой лучшей, талантливой части населения, но и сказался на генофонде науки, резко снизился уровень духовной и нравственной культуры.

Педагоги, взаимодействуя с подрастающими поколениями, должны осуществлять функцию гражданской ориентации: ответить молодому пытливому уму на наиболее острые, сложные вопросы нашей общественной жизни, помочь учащимся мировоззренчески определиться, продемонстрировать собственные ценности. Учитель, как представитель массовой профессии, сегодня, как правило, уходит от подобных вопросов. Раньше было проще. Школа получала от государства политически четко сформулированный для всех одинаковый социальный заказ на воспитание нового человека. Сейчас отсутствие ориентиров и рамок для выработки собственного мировоззрениянe позволяет учителю осуществлять полноценное воспитание и развитие учащихся, восполнять ценностный опыт ребенка опытом личного самоопределения в жизни и деятельности, действительно ориентировать наших детей относительно будущего нашей России. То, что российское образование не оправдывает надежд на развитие и воспитание человека, способного к переустройству общественной жизни, производства, сохранению культуры, экологии, правопорядка, особенно стало ясно в последние годы. Возникший в обществе, школе, вузе моровоззренческий и ценностный вакуум, который способствует риску асоциальных и криминальных тенденций, связан не только с крушением СССР и утратой коммунистической идеологии. Мировоззрение, ценностные ориентации связаны с мышлением, которое давно устарело. Эта проблема характерна не только для России, она стоит перед всем человечеством. Необходимо научиться по новому понимать настоящее и будущее мира, научиться осознавать, что мы ставим под угрозу общее будущее человечества.

В развитии истории человечества был период (до Ньютона, Бекона и Декарта), когда господствовало антропоцентрическое понимание мироздания: Земля считалась плоской и помещалась в центр Вселенной. Изменить такое мировоззрение было очень сложно, инакомыслящих преследовали и сжигали на костре (Джордано Бруно и др.).

Иное миропонимание утвердилось свыше 400 лет назад благодаря Ньютону, Бекону и Декарту, с тех пор стало и оставалось вплоть до XX века. В общих чертах такое миропонимание можно представить в совокупности следующих идей:

- мир - это механическая система, построенная из элементов, «строительных блоков»;
- человек - это своего рода машина, которую можно познавать, изучать «по частям», не заботясь о целостности восприятия;
- в мире идет постоянная борьба за выживание между различными странами, племенами, родами, этническими группами;
- идея о неограниченном материальном прогрессе путем совершенствования техники и экономики; этим самым собственно признается, что люди имеют право и даже должны управлять природой.

Такое миропонимание англо-американский философ Грегори Бейтсон назвал «старым мышлением», которое провоцирует мировое общество на экологический кризис. Причины, вынуждающие человечество двигаться по порочному кругу, ученый видит в самих людях: в их высокомерии, надменной уверенности в том, что люди могут и должны управлять природой [1].

Другой философ Фритьоф Каира пишет о необходимости «сменить парадигму», перейти от «старого мышления» к «новому». Он понимает парадигму как совокупность мыслей, восприятия и ценностных ориентаций, которая определяет форму отношения к действительности, того отношения, на котором базируется способ саморегуляции общества.

«Новое мышление», «новую парадигму» называют также «мировоззрением холизма», «глубокой экологией» (Ева Нордланд, Арне Наес, М.С. Горбачев и др.).

В начале 70-х годов норвежский философ Арне Наес разграничил «поверхностную» и «глубокую экологию», охарактеризовав преимущества последней.

«Поверхностная экология» видит людей вне природы или выше ее, даже считает человека источником всех ценностей. «Глубокая экология» напротив, не выделяет человека из природного окружения; она мыслит мир как переплетение взаимосвязанных феноменов. Все живые существа самоценны, а люди – только «один из видов этих существ». «Глубокую экологию» понимаемую в таком духе, многие связывают с религиозным или духовным знанием. Духовность понимается при этом как осознание индивидом своей принадлежности к целостному миру.

Конечно, у каждой эпохи свое понимание мира. К концу XX века стала очевидной несостоятельность «самонадеянного» материализма. «И в понимании общечеловеческих ценностей большую роль играет иррациональная составляющая человеческого сознания. Так что совершенно естественно, что у людей два канал восприятия информации. Рациональный – это наука, логические рассуждения, к каким мы привыкли, и иррациональные, что часто называют откровением. Откровения идут помимо науки. Это весьма важный путь в том отношении, что очень дополняет привычный для нас путь познания. И очень плохо, когда кто-то пытается создать чисто научное мировоззрение. Восприятие мира не может быть лишь научным, но может быть целостным» [2, с. 22].

Говоря об исторических основах нового мышления, нельзя не отметить Я.А. Коменского, Дж. Локка, Ж.Ж. Руссо, Л.Н. Толстого, М. Ганди, В.Ф. Малиновского, П.Бове, М. Монтессори и многих других, которые признавали человеческую жизнь высшей ценностью, провозглашали приоритет общечеловеческих ценностей: чувств доброты и милосердия, терпения, совести, красоты.

Более 60 лет назад выдающийся ученый ВИ. Вернадский сформулировал концепцию ноосферы, согласно которой человек, являясь частицей биосферы, на определенном этапе развития должен принять на себя ответственность за ее дальнейшую судьбу. Однако подобная трансформация сознания не возникает сама по себе. Это может быть лишь результатом соответствующего процесса целенаправленного развития личности, обладающей чувством сопричастности за все происходящее в мире, т. е. теми качествами, которые связывают отдельных членов сообщества с остальным человечеством.

Идеи космизма стали особенно популярны в эпоху, когда апокалипсис XX века разразился первой мировой войной. Именно тогда был поставлен вопрос о необходимости синтеза многообразных форм культуры, науки, традиций различных народов и цивилизаций, о создании единого духовного пространства, о самом человечестве как планетарном явлении должном осознавать себя в масштабе Космоса. Невозможно совершить злое, порочное, преступное тому, кто слился всецело и безраздельно с творческим Космосом (К.Н. Вентцель).

В настоящее время, подобно тому, как (по идее В.И. Вернадского) разумная человеческая деятельность становится главным фактором развития сферы взаимодействия природы и общества – ноосферы, деятельность учителя, его взаимодействие со множеством и отдельными «Я» становится определяющим фактором развития сферы образования.

Учитель – это всегда сложность, ибо в нем сосредоточие духовного, социального, профессионального. Л.Н. Толстой был глубоко убежден, что советую Вам стараться вносить в ваше учение религиозные начала и нравственность учителя должна в первую очередь проявляться в его религиозности, в его стремлении к самосовершенствованию. В письме, например, к Н.Ф. Буклеевой пишет: «Советую вам продолжать учить детей, не смущаясь тем, что другие учителя могут больше знать, чем Вы! Главное же нравственность» [3, с. 20]. Учитель поскольку профессионал, постольку он ощущает себя гражданином и интеллигентом (Е.П. Белозерцев). Интеллигент – человек мягкий, справедливый, соучастливый, просветительный, мирный. Он, несомненно, человек умственных и гуманитарных занятий, но и ум у него мирный. Интеллигенция не может к такому чувству, как патриотизм, относиться хорошо или плохо, поскольку вырабатывает его из себя беспрестанным служением России (В. Распутин). Истинный интеллигент всего ближе к профессии учителя. По существу мы имеем идеальный образ Учителя [4, с. 5]. Смысл жизни Учителя с большой буквы заключается в его стремлении к идеалу, к совершенству, к Абсолютным ценностям. Это вечные ценности являют собой не просто изобретение человеческого разума, это то, что может помочь сохранить человека как материальную форму Духа на Земле, это жизнь по законам Абсолютного добра, любви, красоты, истины.

В условиях перехода от техногенной цивилизации XX века к антропогенной цивилизации будущего учителя – профессионал – это интеллигент, который устремлен к высшим общечеловеческим ценностям – добру, красоте, истине, стремится руководствоваться ими в жизни, обустраивая ее по законам разума, справедливости, совести, эстетического творчества. Условиями проявления вышеперечисленного у учителя является «новое мышление» как человека и «новое педагогическое мышление» как профессионала.

Выходом в область духовности и устремления к высшим общечеловеческим ценностям не должно ограничиваться рассмотрение методологических регулятивов становления личности российского учителя как интеллигента. Здесь важно подчеркнуть интеллигентность как феномен православной педагогической культуры, в основе которой лежит национальная идея, национальный характер, сущность которых всегда состояла в нравственных исканиях ценностей и смыслов жизни [6]. «Идея сплачивает нацию, ради нее идут на жертвы, лишения… Без идеи жить нельзя. Во всяком случае, в России» [2, с. 22].

Национальная идея как феномен православной педагогической культуры впервые в России была выдвинута и всесторонне обоснована К.Д. Ушинским. В поисках средств, обеспечивающих реализацию русской идеи, он создал фундаментальный труд «Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии». Это не имеющее аналога в мировой педагогике произведение опиралось на методологию христианской антропологии.

В качестве важнейшей составляющей русской (национальной) идеи обычно выделяют принцип соборности, который означает единение свободных личностей на основе их любви к Богу, друг к другу, к семье, малой и большой Родине, ко всем абсолютным ценностям. Соборность русской идеи неотделима от Православия, представляющего собой, по замечаниям А.С. Хомякова, истинную религию свободы (в отличие от католицизма и протестантизма, где находят свое выражение в первом случае – единство без свободы и во втором – свобода без единства) [7]. Усвоение будущими учителями всей глубины содержания русской идеи, способствуя целенаправленному формированию их внутриличностного, духовного опыта, служит соответствующим регулятором их профессионального поведения, в большей или меньшей степени обеспечивая их приближение к идеальному образу Учителя.

Литература:

1. Приоритеты современной педагогики: Мир Экология Сотрудничество: Материалы международного педагогического проекта Р.Е.А.С.Е./ Международное движение «Педагоги за мир и взаимопонимание». Центр педагогики мира/ - под редакцией Э.С. Соколовой, сост. В.С. Митина. М., 1993.

2. Раушенбах Б.В. Идея выше повседневности. Фрагменты из книги «Праздные мысли» // Начальная школа. 2002. № 7.

3. Толстой Л.Н. Полное собрание сочинений: В 90 т. М.- Л., 1928-1958; т. 77

4. Белозерцев Е.П. Образ и смысл русской школы: Очерки прикладной философии образования. Волгоград: Перемена, 2000.

5. Белозерцев Е.П. Соборность как путь к новой школе.// Русская школа. Вып. 1. – М.: Роман-газета, 1993.

6. Бондаревская Е.В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания // Педагогика. 2001. № 1.

7. Сластенин В.А. Педагогическая культура и православное воспитание. // Научные ведомости. Белгородский государственный университет. Белгород. 2002. № 2 (17). Серия «Педагогика».

Елена Игнатович
(Петрозаводск, Россия)

К ВОПРОСУ О МОДЕРНИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНЫЗ СИСТЕМ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В последние годы в российской системе образования происходят серьезные содержательные, технологические, управленческие изменения, требующие нового качества подготовки и профессионального развития управленческих и педагогических кадров. Задача модернизации педагогического образования становится одной из ключевых в выстраивании маршрутов дальнейшего развития сферы образования в целом, и региональных образовательных систем в частности.

Потребности в кардинальных изменениях системы педагогического образования связаны как с внешними, так и с внутренними факторами. Традиционно сложившаяся ещё в советский период система педагогических вузов, институтов повышения квалификации педагогических работников и педагогических училищ (техникумов, колледжей) сегодня вступает в серьезное противоречие с социально-экономическими реалиями, так как не справляется с государственно-общественными заказом на педагогического работника, готового работать в условиях инновационной экономики.

Причины неготовности видятся не только в кадровом обеспечении региональных систем педагогического образования, но и в её долгой закрытости по отношению к действующей школе, в отсутствии действенных механизмов взаимосвязи, взаимообусловленности теории и практики. За последние 15 лет в школьном образовании произошли серьезные изменения, многие из которых ещё (или уже) не стали предметом серьезного научно-педагогического обобщения, имеют статус частных педагогических концепций, подходов, методик. С одной стороны, в региональных системах педагогического образования не хватает научно-педагогических кадров; у педагогических работников недостаточно сформированы методические и методологические компетенции. С другой стороны, не сформированы действенные механизмы проектирования и обобщения школьных инноваций, недостаточно разработан инструментарий по выявлению и оценке инновационной деятельности педагога.

Ещё одна проблема, затрагивающая как внутренние, так и внешние факторы торможения развития системы педагогического образования, связана с отсутствием престижа профессии учителя. Как следствие, в системе высшего педагогического образования наблюдается так называемый «двойной негативный отбор», когда в педагогические вузы поступают абитуриенты с наименьшим количеством проходных баллов по ЕГЭ, а лучшие выпускники не идут работать в школу. Эта картина усугубляется, когда речь идёт о педагогических колледжах (техникумах), в которые поступают те, кто по каким-либо причинам не смог или в будущем не сможет поступить в вуз. Как и в педвузах, лучшие выпускники системы среднего профессионально-педагогического образования, как правило, редко связывают свою будущую карьеру со сферой образования.

Отсутствуют действующие и действенные механизмы профессионального развития педагогов. Традиционная система 72-часовых курсов повышения квалификации, ориентированных в основном на теоретические знания, переживает острый кризис в связи с тем, что эта форма больше не удовлетворяет образовательные потребности педагогов в профессиональном развитии. Вместе с тем, в последние годы интенсивного развития инновационной образовательной среды наблюдается рост потребности педагогов в выстраивании индивидуальных маршрутов профессионального самосовершенствования.

Ещё одно важное противоречие, которое является одним из ключевых в торможении развития системы педагогического образования, связано с развитием его инновационной инфраструктуры и информационно-образовательной среды. В рамках Приоритетного национального проекта «Образование», реализуемого с 2006 года, Федеральной целевой программы развития образования на период 2006-2010 были реализованы важные направления инновационного развития школьных инфраструктур. Педагогические вузы и ссузы остались в стороне, не получили в рамках проекта ресурсы, ставшие доступными для школ, например, коллекции цифровых образовательных ресурсов, программное обеспечение, инструменты по их созданию и мн. др. Таким образом, не имея необходимого оборудования, других ресурсов педагогические вузы, ссузы не могли в полной мере реализовывать задачи подготовки востребованных педагогических кадров для современной школы.

Выше обозначена лишь часть ключевых проблем, характерных для современной российской системы педагогического образования, решение которых лежит в плоскости проектирования новой инновационной системы профессиональной подготовки и развития педагогических кадров. Изменения должны коснуться всех компонентов системы:

- содержания программ, технологий организации образования;
- методов, форм, технологий профессиональной подготовки и развития педагогических кадров;
- кадрового обеспечения системы педагогического образования; создания условий для профессионального развития научно-педагогических работников;

– инновационной инфраструктуры системы педагогического образования.

Предполагается, что содержательные изменения будут реализованы в системе педагогического образования через введение федеральных государственных образовательных стандартов и уровневой системы обучения. В основных образовательных программах бакалавров и магистров педагогического образования усиливается психолого-педагогическая, методическая составляющая, перераспределяются акценты. Если ранее выпускники классических и педагогических вузов получали схожее образование в части предметной области, то теперь это разные программы и, соответственно, разный уровень подготовки. Введение уровневой системы вводит и негласное соответствие уровня высшего образования цензу общего образования – так предполагается, что в профильной школе смогут работать только магистры педагогического образования, что, несомненно, будет работать на повышение качества обоих подсистем.

Двухуровневая модель позволит не только дифференцировать содержание педагогического образования, но и выйти на создание новых профессиональных маршрутов для выпускников со степенью бакалавра. Это и механизм подготовки востребованных кадров, в частности, руководителей образовательных учреждений.

В связи с введением двухуровневой системы высшего профессионально-педагогического образования и наличием профессиональных образовательных программ среднего профессионально-педагогического образования, одной из приоритетных задач в развитии региональных профессионально-педагогических систем становится выстраивание механизмов взаимодействия региональных образовательных учреждений СПО, ВПО, повышения квалификации и федеральных педагогических вузов; преодоление проблемы межбюджетных отношений; организация полноценной преемственности образовательных программ, реализации сетевых профессиональных образовательных программ; формирование запроса на актуальные направления, профили подготовки, повышения квалификации, профессиональной переподготовки педагогических работников. Важным представляется и определение образовательной ниши каждого учреждения педагогического образования. В чем ниша выпускников педагогических колледжей и техникумов (дошкольное образование, тренеры, тьюторы, педагоги дополнительного образования, педагоги-организаторы и др.). Как выстроить сетевую модель взаимодействия образовательных учреждений в пространстве последипломного профессионального развития педагогических кадров?

Огромное значение в развитии региональных систем педагогического образования начинают играть программы профессиональной переподготовки, которые могут стать действенным инструментом решения кадровых проблем в образовательных учреждениях, в том числе профессионального развития инновационных и управленческих кадров.

Реализация программ профессиональной переподготовки позволят выпускнику педагогического вуза, ссуза, работающему педагогическому работнику либо освоить новую предметную область (например, бакалавр образования по профилю «математика» освоил программу профессиональной переподготовки «Преподавание информатики в 5-9хх классах» и т.п.); осваивать новые востребованные виды деятельности, например педагог-библиотекарь; социальный педагог, тьютор и др. В действующем Едином квалификационной справочнике (раздел «Квалификационные характеристики должностей работников образования» 20 педагогических должностей Не все они представлены в системе профессионально-педагогического образования основными профессиональными образовательными программами: учитель; преподаватель; педагог-организатор; социальный педагог; учитель-дефектолог, учитель-логопед (логопед); педагог-психолог; воспитатель; тьютор; старший вожатый; педагог дополнительного образования; музыкальный руководитель; концертмейстер; руководитель физического воспитания; инструктор по физической культуре; методист; инструктор-методист; инструктор по труду; преподаватель-организатор основ безопасности жизнедеятельности; тренер-преподаватель; мастер производственного обучения.

Таким образом, в региональных моделях педагогического образования должны выстраиваться условия для реализации вариативных индивидуальных образовательных маршрутов педагогов:

– «педагогический» бакалавриат – профессионально-педагогическая деятельность – система профессионального развития через ДПО;
– «педагогический» бакалавриат – «педагогическая» магистратура - профессионально-педагогическая деятельность в старшей; профильной школе, системе профессионального образования – система профессионального развития через ДПО;
– «педагогический» бакалавриат – «педагогическая» магистратура – «педагогическая» аспирантура – начно-педагогическая деятельность – система профессионального развития через ДПО;
– др.

Развитие региональных систем педагогического образования должно идти не только в сторону постдипломного и дополнительного, но и сторону предпрофессионального, профильного обучения. В этом нам видится одно из решений проблемы престижа педагогической профессии, отработки механизма отбора кадров для системы образования. Пересмотр функций педагогических образовательных учреждений, открытие педагогических школ-интернатов для одаренных детей на базе педагогических колледжей и техникумов, реализация сетевых профильных социально-гуманитарных программ для школьников региона – меры, которые реально реализовать на уровне регионов и областей.

Сетевая модель непрерывного педагогического образования в регионе, как основа для инновационного преобразования уже сложившейся системы, должна включить в себя не только традиционные образовательные учреждения, но и существенно расширить свои рамки через включение инновационных образовательных площадок, образовательных учреждений, успешно накапливающих инновационный опыт для организации различного вида практик, стажировок как студентов педагогических ссузов, вузов, так и работающих педагогов, руководителей образовательных учреждений.

В сетевые региональные модели должен быть включен и некоммерческий сектор. Автономные некоммерческие организации, общественные объединения, работающие на развитие системы образования, могут выступить частью регионального механизма общественно-профессиональной аккредитации программ основного и дополнительного профессионально-педагогического образования, авторских методик, технологий; сертификации педагогических и управленческих работников, стать партнёрами инновационных проектов в образовании и мн. др. Социально-образовательные эффекты такого взаимодействия благотворно повлияют на развитие системы образования в целом.

Одна из существенных проблем, которая препятствует созданию эффективной системы непрерывного профессионально-педагогического образования – это проблема профессионального развития научно-педагогических кадров, реализующих программы основного и дополнительного профессионального образования, то есть создание системы подготовки научно-педагогических кадров на инновационной платформе. Есть определенная проблема, когда те, кто не работает в системе общего образования, учат тех, кто в ней работает. На наш взгляд, есть два продуктивных пути решения этой проблемы: 1. Включить научно-педагогические кадры системы профессионального образования (в том числе дополнительного) в «школьные» процессы в разных ролях (кроме экспертной); 2. Включить не менее 25% практиков в систему подготовки студентов и профессионального развития педагогических кадров с участием на всех уровнях жизнедеятельности образовательного учреждения высшего, среднего и дополнительного профессионального образования.

Как быть с научно-педагогическими кадрами? Инструментально-технологическое решение этой проблемы лежит в непрерывном участии в проектировочной и экспериментальной деятельности на образовательных площадках, обобщении инновационного опыта, описании устойчивых и эффективных педагогических, образовательных моделей, технологий, методик, проектирование учебных курсов и их дальнейшая реализация. Этот процесс должен получить некий новый технологический уровень, сам стать моделью постоянного профессионального развития «высших» педагогических кадров.

УДК 378

Дорина Іванова, Віра Марченко
(Ізмаїл, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї: ЗМІСТ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ РЕАЛІЗАЦІЇ

На сьогоднішній день в Україні в умовах економічної кризи, політичної і соціальної нестабільності, радикальної соціально-культурної трансформації постає проблема щодо необхідності розробки нових форм утримання та виховання дітей, які перебувають у особливо складних і дискомфортних умовах. Перш за все це стосується дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

В останні десять років в нашій державі вдвічі збільшилася кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Переважна більшість цих дітей влаштовані в інтернатні заклади. Вихованці інтернатних закладів відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ях, станом здоров'я, розвитком інтелекту й особистості в цілому, що підтверджено спеціальними психологічними дослідженнями (І.М.Дубровіна, М.І.Лисіна, А.М.Прихожан).

Проблема забезпечення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, хвилює багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. В цьому напрямку плідно працюють відомі науковці А.Й.Капська, С.І.Мещерякова, І.В.Пєша, І.М.Трубавіна, Н.М.Комарова та інші. Питання, що стосуються функціонування форм сімейного виховання висвітлені в роботах українських теоретиків та практиків сфери захисту дитинства: Артюшкіної Л., Бевз Г.М., Карпенко О.Г., Волинець Л.С., та інших.

Дитина в державних закладах отримує комплекс освітніх, медичних, соціальних послуг, але спостерігаються значні відхилення у процесі її соціалізації, які проявляються у відсутності навичок самостійного життя, невмінні самостійно будувати стосунки у сім'ї та відкритому колективі. Вивчення проблем влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, довело, що сімейне виховання, безперечно, виступає пріоритетною формою в Україні [1]. Під час перебування дитини у прийомній сім'ї держава не тільки фінансує, а й контролює утримання і виховання дитини, надає допомогу у її розвитку, соціалізації, організовує соціальний супровід сім'ї та дитини.

До основних причин, які вплинули на зміну соціальних державних пріоритетів щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, належать: - формування соціальної політики, заснованої на гуманістичних засадах, що передбачає орієнтацію соціальних інститутів на врахування індивідуальних запитів і потреб особистості; - стрімке зростання кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують влаштування; - неспроможність державної інтернатної системи забезпечити соціалізацію вихованців з урахуванням потреб розвитку суспільства.

Прийомна сім'я є однією з найбільш ефективних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти, що втратили батьків, або їхні батьки в силу різних обставин не можуть виконувати свої обов'язки, потребують родинного тепла і виховання. Прийомна сім'я – це сім'я або особа, що не перебуває в шлюбі, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання. Порядок прийому дітей в сім'ї встановлено Постановою Кабінету міністрів України № 565 від 26 квітня 2002 року "Про затвердження Положення про прийомну сім'ю". Ті, хто взяли дітей у прийомну сім'ю, є прийомними батьками, а влаштовані діти – прийомними дітьми.

Прийомна сім'я, як форма виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, не є новою для України. Як свідчать історичні данні, в Київській Русі, ще за часів Ярослава Мудрого, існували не лише сім'ї, які можна назвати прийомними, а й необхідні закони й правила, що регулювали ці питання. Пізніше, в Російській імперії, сімейні форми влаштування дітей стали приватною ініціативою членів царської та шляхетних родин, сімей багатих купців.

За часів Радянського Союзу прийомна родина розглядалася як форма опіки дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Тоді роль патронату і патронажу було зведено до мінімуму. Пріоритетними стали колективні форми виховання дітей. Основним принципом такої виховної концепції стала наявність розгалуженої мережі інтернатних закладів, які фінансувалися державою. Кількість дітей в одному такому закладі сягала до 400 осіб. Дитячі колективи шкіл-інтернатів формувалися за віковою ознакою. Виховання дітей в умовах „закритого" інтернатного закладу й донині є найпоширенішою формою виховання дітей-сиріт у нашій країні. Відродження сімейних форм виховання в Україні почалося лише у 90-х роках XX століття.

У 1998 та 1999 роках Кабінет Міністрів України прийняв Постанову „Про проведення експерименту щодо створення прийомних сімей в окремих регіонах України", що забезпечили створення прийомних сімей у цілому ряді регіонів України. Зокрема, обласними державними адміністраціями Харківської, Запорізької, Львівської, Одеської областей, Київської міської держадміністрації, а також Урядом Автономної Республіки Крим були ухвалені розпорядження про створення нової інституції сімейної опіки над дітьми-сиротами й дітьми, які залишилися без батьківського піклування - прийомної сім'ї.

Ініціаторами проведення даного експерименту виступило Міністерство України у справах сім'ї та молоді та Представництво ЮНІСЕФ в Україні. Напередодні Спеціалъної сесії Генеральної Асамблеї ООН, присвяченої становищу дітей (травень 2002 р., Нью-Йорк), весною 2001 року в Україні було прийнято Закон „Про охорону дитинства", у якому вперше зафіксовано пріоритет сімейних форм опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. А у квітні 2002 року Постановою Кабінету Міністрів було затверджено „Положення про прийомну сім'ю".

За даними Інституту соціальних досліджень, у період з 1998 до 2000 року в Україні було створено лише 17 прийомних сімей, у яких виховувалося 22 дитини. З кожним роком в Україні зростає кількість прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: 131 у 2005 році; 1302 у 2006 році; 2011 у 2007 році. Станом на 1 жовтня 2010 року в Україні функціонувало 467 дитячих будинки сімейного типу, в яких перебувало 3122 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та 2827 прийомних сімей, в яких виховувалося 4730 дітей. Проте актуальною залишається проблема влаштування у сім'ї дітей, що досягли віку 7-10 років [2].

Створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу для влаштування в них дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування пропагується не лише на державному рівні, а й численними благодійними фондами, громадськими організаціями й інтернет-проектами: всеукраїнський портал національного усиновлення "Сирітству - ні!", інтернет-проект "Детдом.інфо", інтернет-проект "Наша Кроха", БФ "Щаслива дитина", тощо.

Особливий внесок у цьому процесі відіграла діяльність Представництва благодійної організації „Надія і житло для дітей " в Україні. В рамках проекту розвитку сімейних форм виховання Представництво створило і розвинуло 65 дитячих будинків сімейного типу у 13 регіонах України. Понад 750 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, отримали не лише затишну домівку, а й люблячих батьків, підтримку близьких їм людей і впевненість у майбутньому. Підтримка, окрім матеріального забезпечення, передбачала підготовку батьків-вихователів до виконання своїх обов'язків, розвиток їх батьківських навичок, створення умов для повноцінного розвитку дітей, повернення дітей до біологічних родин, навчання соціальних працівників здійснювати супровід створених сімейних будинків.

Соціальний супровід — це цілеспрямована діяльність соціального працівника (або групи соціальних працівників) зі створення необхідних умов для оптимального функціонування прийомної сім'ї і розвитку дитини.

Відбір сімей, які після проведення інформаційної кампанії виявили бажання взяти на утримання та виховання дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, проводиться таким чином.

Оцінювання потенційних прийомних батьків. Ця процедура передбачає збір матеріалів, документів, свідчень, на підставі яких будуть затверджуватися кандидатури прийомних батьків. Важливою складовою процедури відбору є ознайомлення з житловими умовами кандидатів та зустрічі соціальних працівників з членами потенційної прийомної сім'ї. Незалежно від того, хто з членів сім'ї вирішив стати прийомним батьком / матір'ю, вивчається вся сім'я, її спроможність створити позитивний виховний клімат.

Затвердження кандидатів проводиться за результатами процедури оцінювання. Водночас визначається спеціалізація прийомних батьків. Вони можуть бути затверджені для виховання однієї конкретної дитини, певної кількості дітей або певної соціальної групи. Після затвердження кандидатів підписується угода між прийомними батьками та представниками місцевої влади, в якій визначаються обов'язки сторін щодо виховання дитини, умови партнерства прийомної сім'ї та місцевих органів влади, строки виховання у прийомній сім'ї, спеціалізація сім'ї.

Підготовка проходить шляхом тренінгів, які проводять соціальні працівники. Як правило, такі тренінги розраховані на 10 щотижневих зустрічей.

Процес соціального супроводу складається з зустрічей соціального працівника з батьками з певною послідовністю, під час яких він вивчає умови виховання дитини, надає допомогу у вирішенні проблем, які з'являються при вихованні, а у разі потреби залучає до роботи з прийомною сім'єю інших спеціалістів соціальної сфери.

Основними завданнями соціального супроводу є: ефективне використання наявних ресурсів для оптимальної та швидкої адаптації прийомної сім'ї і прийомної дитини з метою вирішення проблем останньої; надання допомоги прийомній сім'ї для того, щоб у майбутньому вона могла вирішувати проблеми, які постають, в основному шляхом мобілізації власних ресурсів; забезпечення партнерських відносин між прийомною сім'єю, соціальною службою, іншими державними і громадськими установами для комплексного забезпечення прав прийомної дитини [3].

Зміст освітнього напряму соціального супроводу прийомної сім'ї передбачає соціальну допомогу в навчанні та вихованні. Допомога в навчанні спрямована на запобігання появі сімейних проблем і формування педагогічної культури прийомних батьків. В основі роботи — соціально-педагогічні методи, які враховують найбільш типові помилки у вихованні дітей в сім'ї: недостатнє уявлення про цілі, методи, завдання виховання; відсутність вимог у вихованні з боку всіх членів сім'ї; сліпа любов до дитини; надмірна суворість; перекладання виховання на освітні заклади; сварки батьків; брак педагогічного такту у взаєминах з дітьми; застосування фізичних покарань тощо.

Тому діяльність соціального педагога передбачає проведення широкої освітньої роботи серед прийомних батьків з таких питань: педагогічна, соціально-педагогічна і правова підготовка прийомних батьків до виховання дітей; допомога батькам у формуванні адекватної поведінки у дітей стосовно однолітків; значення особистого прикладу і авторитету батьків у вихованні дітей, ролі батька і матері, взаємини між батьками, налагодження взаємостосунків різних поколінь у сім'ї, методи педагогічного впливу на дітей, формування позитивних взаємин між дорослими і дітьми; виховання дітей у сім'ї з урахуванням статі й віку; соціально-психологічні проблеми "важких підлітків", проблеми негативного впливу бездоглядності й безпритульності на психіку дитини; самовиховання і його організація, роль сім'ї у керуванні процесом самовиховання дітей і підлітків; заохочення та покарання у процесі виховання дітей у сім'ї; особливості виховання дітей з відхиленнями у фізичному і психічному розвитку; трудове виховання у сім'ї, допомога дитині у виборі професії, проблеми виявлення і розвитку професійних нахилів і здібностей дітей; організація режиму праці, навчання, відпочинку і дозвілля дітей у сім'ї; підготовка дітей до шкільного віку до занять у школі; моральне, фізичне, естетичне, статеве виховання дітей; розвиток досвіду спілкування у дитячому віці; причини та наслідки дитячого алкоголізму, токсикоманії, дитяча патологія та роль батьків у цьому, зв'язок здоров'я дітей з асоціальною поведінкою їхніх батьків.

Крім цього, в межах соціально-педагогічного супроводу доцільно організовувати для прийомних батьків практичні заняття, які допомагають значною мірою впорядкувати побут сім'ї та підвищити її соціальний статус. Соціальні навички, набуті під час практичних занять, можуть бути такими: вміння розпоряджатися домашнім бюджетом, раціональне ведення домашнього господарства, правильне харчування дітей різного віку, навички санітарії та гігієни, етика сімейного життя, культура взаємин між членами родини, адекватне соціальне реагування на проблемні ситуації тощо.

Прийомна сім'я на період адаптації прийомної дитини часто стає носієм потенційної кризи, а тому має бути предметом особливої уваги працівників соціальних служб, хоча з часом їхня роль буде зменшуватися, в ідеалі — зведеться до щорічного оцінювання ефективності функціонування благополучної прийомної сім'ї і допомоги їй (якщо це необхідно) на етапі становлення.

Література:

1. Прийомна сім'я: методика створення та соціального супроводу: Метод. посіб. / Бевз Г. М., Кузьмінський В. О., Доля Н. Г. та ін. – К.: Центр стратегічної підтримки, 2005.
2. Проект Закону України "Про затвердження Державної цільової програми розвитку національного усиновлення дітей в Україні "Кожній дитині - власну родину" на 2006 - 2016 роки".
3. Методичні рекомендації щодо навчання прийомних батьків, соціальних працівників, національних та регіональних тренерів / Комарова Н. М., Пєша І. В. . – К.: Держсоцслужба, 2006.

УДК 37.004.85

Олег Іовенко, Тетяна Кот, Олександр Кошуков,
Віктор Малишев, Валентин Перлій
(Київ, Україна),

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Підготовка студентів вищих навчальних закладів з питань охороні праці та формування відповідного світогляду – одна з найважливіших задач в системі освіти майбутніх спеціалістів. В зв'язку з цим на профільних кафедрах університетів велика увага приділяється підготовці студентів з дисципліни «Основи охорони праці».

Як показує досвід традиційні методи викладання цієї дисципліни недостатньо ефективні, особливо в умовах жорсткого обмеження часу на її викладання.

Вихід з цієї ситуації – впровадження в навчальний процес сучасних інформаційних технологій. У Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна» вже майже 10 років для навчання і контроля знань з питань охорони праці використовується програмний комплекс «Автоекзаменатор «Охорона праці» (надалі Автоекзаменатор).

Підготовка студентів з використанням Автоекзаменатора відбувається наступним чином.

Крок 1. Лекційне заняття. Викладач читає лекцію на певну тему згідно до робочої навчальної програми.

Крок 2. На практичному занятті в комп'ютерному класі студент працює з Автоекзаменатором в режимі «Самопідготовка» з текстом лекції, яка прочитана викладачем напередодні. Студент читає матеріал лекції по розділах. Прочитавши перший розділ, він має нагоду оцінити засвоєння знань, викликаючи на монітор комп'ютера контрольні запитання до прочитаного розділу і відповідаючи на них. Комп'ютерна програма фіксує відповіді на кожне запитання і демонструє вірну відповідь при хибній відповіді студента. При роботі з контрольними запитаннями у студента є можливість вивести на екран монітора фрагмент тексту прочитаного розділу, до якого було сформульовано запитання, і повторно вивчити цей матеріал.

Крок 3. Кожне практичне заняття закінчується тестуванням студента. За результатами тестування автоматично виставляється оцінка за п'ятибальною системою.

Як показано в роботі [1], навчання з використанням Автоекзаменатора більш ефективне ніж навчання за традиційним методом.

Література:

1. Кот Т.М. Практика використання автоматизованих систем у процесі навчання та перевірки знань з курсу «Охорона праці» / Кот Т.М., Кошуков А.В., Русаловський А.В. // Восточно-европейский журнал передовых технологий. – №2/3 (26). – 2007. – С. 59-61.

УДК 378.145

Олег Кирик,
Олег Фльонц
(Бережани, Україна)

Технологія нарахування норм часу у вищих навчальних закладах та на підприємстві

Постановка проблеми: Нормування є основою організації праці на підприємстві, в установі, організації. Суттю нормування праці вважається визначення об'єктивно необхідних витрат робочого часу під час проектування раціональних трудових процесів та встановлення прогресивних, науково обґрунтованих норм праці чи проектування й практичне запровадження комплексу заходів із підвищення загальної результативності праці [3].

Аналіз з останніх досліджень з теми: Аналіз наукових досліджень з питань нормування виявив недостатню інформаційно-кількісну картину результатів з нормування роботи в педагогічній галузі, зокрема науково-педагогічних працівників у вищих навчальних закладах.

На законодавчому рівні зарегульовані відповідними «Положеннями» механізми нормування навчальної роботи. Практично недосліджені і не доведені до зручної в практичному користуванні методи нормування методичної, наукової та виховної роботи, яка в сумі становить 42% від загальнорічного навантаження на науково-педагогічного працівника. Відповідно питання наукового обгрунтування нормування діяльності суб'єктів навчального процесу є актуальною проблемою.

Обґрунтованим є твердження П. Богині й О. Грішнової: нормування праці – це вид діяльності з управління підприємством, спрямований на встановлення оптимальних співвідношень між витратами та результатами праці, а також між чисельністю працівників різних груп та кількістю одиниць обладнання [1]; В. Прокопенко вказує, що нормуванням праці зазвичай називають встановлення норм часу на виконання певних робіт або розмірів виробітку в тоннах, кубометрах, штуках на одиницю часу [5]; нормування праці включає в себе визначення необхідних витрат праці (часу) на виконання робіт (виготовлення продукції) і окремими працівниками, і колективами (бригадами), зазначають Г. Чанишева, Н. Болотіна та інші [7], а на думку А. Румянцева, нормування – це встановлення нормативних витрат праці у вигляді норм часу на виконання певних операцій (робіт) або у вигляді норм виробітку, що передбачають виготовлення певної кількості виробів за одиницю часу (день, годину) [8]. За визначенням С. Новожилова, нормування – один із головних засобів оцінки різноманітних варіантів організації праці та вибору з них найраціональнішого, який дає можливість виконати роботу щонайефективніше [4]; із точки зору І. Лясникова, П. Петроченка й Г. Холодної нормування – це встановлення міри витрат праці на виконання певної роботи (операції та її елементів) у щонайраціональніших організаційно-технічних умовах виробництва [8], а на думку М. Порубова, нормування – це визначення міри праці, установлення єдиного комплексу показників, які дають цілковите уявлення про кількісну та якісну сторони праці [9]. Узагальнюючи, зазначимо, що нормування праці – це іманентна складова системи організації оплати праці, воно здійснюється на основі положень централізованого й локального законодавства задля точного визначення міри праці працівника й, відповідно, установлення науково обґрунтованого, оптимального й справедливого (з точки зору не лише правових, а й наявних соціально-економічних чинників) [2] розміру винагороди за працю.

Мета і завдання досліджень: Соціально-економічні перетворення, які характеризують сучасний стан і тенденції розвитку українських підприємств, потребують приведення в дію всіх резервів ефективності використання трудового і виробничого потенціалу, що є неможливим без успішного вирішення проблем в сфері нормування праці, особливо його удосконалення на сучасних підприємствах.

Нормування праці є складовою частиною управління виробництвом і полягає у визначенні необхідних витрат праці на виконання робіт (виготовлення продукції) як окремими працівниками, так і колективами працівників та встановлення на цій основі норм праці.

Виходячи із актуальності зазначеної наукової проблеми, специфіки навчального процесу у вищих навчальних закладах як об'єкту особливостей нормування роботи навчального процесу як предмету системного аналізу методів нормування як мети задачами досліджень є наступне:

1. Виконати аналіз нормативно-правової бази з нормування робочого часу науково-педагогічних працівників.
2. Виявити недосліджені науково та необгрунтовані нормативними документами складові режиму роботи науково-педагогічних працівників.
3. Виконати аналіз існуючих методів нормування діяльності працюючих в різних галузях народного господарства, виявити як максимально приближені до умов навчального процесу і запропонувати технологію нормування максимально адаптовану до умов вищої освіти.
4. Намітити напрями подальших наукових досліджень з питань нормування.

Виклад основного матеріалу: В умовах розвитку ринкових відносин та поглиблення економічної самостійності підприємств нормування праці набуває великого значення як засіб скорочення затрат живої праці, зниження собівартості продукції, підвищення продуктивності праці. Отже, нормування праці є засобом визначення як міри праці для виконання тієї чи іншої конкретної роботи, так і міри винагороди за працю залежно від її кількості та якості [6].

Світовий досвід засвідчує, що ефективна робота підприємств в економіці ринкового типу можлива лише за умови високого рівня організації нормування праці. Провідні країни, такі як США, Великобританія, Швеція, Японія, Італія та ін., не лише не знижують вимоги до нормування праці, але і розширюють сферу його застосування. Широко застосовуються методи мікроелементного аналізу і нормування трудових процесів.

Метою нормування праці в сучасних умовах господарювання є удосконалення організації виробництва і праці, поліпшення її умов та скорочення затрат на випуск продукції, що, у свою чергу, підвищить продуктивність праці та сприятиме розширенню виробництва і зростанню реальних доходів працівників.

Науково обґрунтовані норми праці дозволяють оцінити результати трудової діяльності кожного працівника, колективу. Встановлення норм праці на окремі види робочих процесів і операцій дозволяє розрахувати та витримувати необхідні кількісні та якісні пропорції між робочими місцями, цехами, виробництвами, що сприяє зростанню продуктивності праці.

У вищих навчальних закладах для професорсько-викладацького складу в основу нормування його праці покладено річне навчальне навантаження в академічних годинах відповідно до навчального плану. До педагогічного навантаження належать: читання лекцій, проведення семінарських і практичних занять, прий-няття екзаменів, керівництво практикою, аспірантурою, підготовкою магістерських дисертацій. На всі види робіт встановлено норми в годинах, наприклад, керівництво магістерською дисертацією — 32 години, курсовою роботою — 2 години тощо. Річний обсяг педагогічного навантаження в розрахунку на одного викладача не має чітко виражених меж. Для професорсько-викладацького складу введено 36-годинний робочий тиждень. При цьому викладачі повинні виконувати всі види навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи. Контроль за виконанням передбаченого індивідуальними планами обсягу робіт ведуть завідуючі кафедр, деканати, навчальні відділи та ін. служби.

Нормування праці професорсько-викладацького складу має свою специфіку: для викладача вищого навчального закладу робочий час не обмежується перебуванням у самому вузі, а продовжується й за його межами. Нормування праці у вищих навчальних закладах дає можливість правильно визначити затрати праці викладачів, порівняти різні види праці з урахуванням складності, трудових затрат, науково обґрунтувати розподіл часу між навчальною, методичною і науково-дослідними роботами, диференціювати норми навчального навантаження залежно від ученого ступеня чи звання (посади).

Учителям, вихователям та іншим педагогічним працівникам середніх, середніх спеціальних і дошкільних закладів ставки заробітної плати встановлюють за певну кількість годин педагогічної роботи на день (тиждень). Так, норма навантаження вчителів V—XII класів шкіл і шкіл-інтернатів усіх типів і найменувань — 3 години педагогічної роботи на день (18 годин на тиждень), викладачів і старших викладачів середніх спеціальних закладів - 3 години викладацької роботи в середньому на день (720 годин на рік), вихователів, вихователів-методистів дитячих дошкільних закладів — 6 годин на день (36 годин на тиждень).

Тривалість робочого дня для наукового, навчально-допоміжного та адміністративно-господарського персоналу — 7 годин.

Висновки і напрями подальших досліджень. Безпосередній зміст діяльності працівників, що займаються нормуванням праці, включає: вивчення й аналіз кожного елемента виконуваної роботи і виробничих можливостей робочого місця та підрозділу; узагальнення передового виробничого досвіду організації виробництва і праці, впровадження раціональних прийомів і методів праці; проектування складу, регламенту та послідовності виконання трудових процесів (операцій) на основі даних аналізу; обґрунтування розроблених варіантів виконання робіт з технічної, економічної і психофізіологічної точок зору; встановлення норм праці (тобто визначення нормативних величин кожного з елементів трудового процесу), перевірку та уточнення їх у виробничих умовах; створення засад для впровадження цих норм.

На підставі такого послідовного дослідження конкретної операції, її структури, методів виконання з'являється можливість розробки конкретних шляхів удосконалення та скорочення часу на виконання того чи іншого трудового елементу і як кінцевий результат підвищення продуктивності праці.

Питання нормування праці у вищих навчальних закладах потребує на даний момент більш детального аналізу. В подальшому слід приділити увагу нормуванню часу студентів на лекціях, а також під час лабораторно-практичних занять.

Література:

1. Богиня Д.П., Грішнова О.А. Основи економіки праці: Навч. посіб. - К.: Знання-Прес, 2000. - 219 с.
2. Гамаль О. В. Особливості нормування діяльності слідчих підрозділів / Трудове право України в контексті європейської інтеграції: Матеріали наук.-практ. конф., Харків, 25–27 травня 2006 р. / За ред. проф. В. С. Венедіктова. – Х.: УАФТП; ХНУВС, 2006. – С. 222 – 224.
3. Зайкин А. Д., Ремизов К. С. Экономико-правовое регулирование труда и заработной платы. – М.: Норма-Инфра, 1999. – 284 с.
4. Научная организация труда в промышленности / С. С. Новожилов, Л. А. Костин, С. Л. Смирнов и др. / Под ред. С. С. Новожилова. – М.: Экономика, 1986. – 214 с.
5. Прокопенко В. І. Трудове право. – Х.: Консум, 2004. – 342 с.
6. Завіновська Г. Т. Економіка праці. - К.: КНЕУ, 2000. - 134 - 147 с.
7. Трудове право України / За ред. Н. Б. Болотіної, Г. І. Чанишевої. – К.: Знання, 2000. – 362 с.
8. Экономика труда и основы нормирования / Под ред. П. Ф. Петроченко. – М.: Экономика, 1965. – 128 с.

Олена Книш
(Петрівка, Україна)

ЗНАЧЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ У ВНЗ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ

Необхідність проведення науково-дослідницької діяльності студентів в системі підготовки фахівців середньої ланки продиктована вимогами нинішньої ринкової економіки до випускників навчальних закладів, коли роботодавець вимагає від новоспеченого фахівця вмілого вирішення найрізноманітніших виробничих ситуацій. Підготовка такого фахівця можлива лише при впровадженні в навчальний процес науково-дослідної діяльності. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що науково-дослідна робота студентів є невід'ємним елементом навчального процесу.

В рамках навчального процесу визначено наступні види науково-дослідної роботи студентів (НДРС):

- НДРС, передбачена діючими навчальними планами;
- Дослідна робота поза вимогами, що висуваються навчальними планами.

Кожен з видів НДРС має свої форми. Так - перший вид має наступні форми: - написання звітів до лабораторних, практичних робіт, навчальних практик, рефератів;

- Виконання курсових, розробка дипломних робіт та проектів;

Другий вид НДРС включає такі форми, як:

- Робота в предметних гуртках;
- Діяльність наукових гуртків за окремими напрямами;
- Участь у наукових студентських конференціях;
- Участь у вузівських і республіканських конкурсах.

При організації науково-дослідної роботи студентів необхідно дотримуватися певних вимог і основні з них є:

- творчий підхід;
- творче мислення;
- планомірність досліджень;
- динамічність;
- критичний підхід до виконання та результатів;
- самокритичність;
- постійна робота над собою;
- діловитість;
- енергійність;
- практичність.

НДРС базується на основі законодавчих та нормативних документів, зокрема – Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;;

- Закон України «Про вищу освіту»;
- Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах.
- Державні стандарти України. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення.
- Освітньо-кваліфікаційні характеристики та освітньо-професійні програми.
- галузеві нормативні документи.

Існує ряд особливостей в проведенні науково-дослідної роботи (НДРС) у ВУЗах ІІІ-IV та І-ІІ рівнів акредитації.

Щодо першого виду НДРС в навчальному процесі, то вони майже співпадають. Відмінність в основному, в тому, що у ВУЗах І-ІІ рівнів акредитації виражений підготовчий (адаптивний етап), який необхідний, враховуючи те, що студенти приходять в технікум(коледж) без навичок, а то й поняття про наукову діяльність і перед викладацьким складом стоїть завдання в найкоротший термін навчити студентів азів НДРС.

Щодо другого виду НДРС – поза навчальним процесом, то тут є значні відмінності – у ВУЗах І-ІІ рівнів акредитації ця робота зводиться до участі в роботі предметних гуртків, участі в роботі наукових гуртків, участь у студентських конференціях, семінарах, публікаціях статей.

Щодо ВУЗів ІІІ-IV рівнів акредитації, то цей вид НДРС передбачає роботу кафедральної госпрозрахункової тематики, роботу в наукових лабораторіях, консультаціях, фірмах – все це є кроком до вищої сходинки – Лекторської роботи, експериментальних досліджень з визначенням ефективності результатів.

Всі ці особливості простежуються і в НДРС в Петрівському ДАТ, де визначилася наступна ступенева система проведення науково-дослідної роботи студентів:

- дослідницька робота студентів в процесі навчання – дослідження на лабораторних, практичних заняттях, написання рефератів та обговорювання їх на семінарських заняттях - етап охоплює всіх студентів. Рівень виконання завдання у великій мірі залежить від

професійних якостей викладача. Даний етап найважчий і найважливіший, оскільки саме тут виявляється і формується потенціал студентів здатних активно займатися науково-дослідною роботою в процесі навчання.

- дослідницька робота під час навчальних практик – виконання та обґрунтування індивідуальних завдань, На даному етапі до дослідної роботи залучаються всі студенти, але, як свідчить практика, не всі на однаковому рівні виконують поставлені завдання.

- Науково-дослідна робота студентів в рамках предметних гуртків – написання рефератів та виступи з ними на засіданнях гуртка, виконання індивідуальних та групових досліджень, складання звітів до них та обговорення результатів на засіданнях гуртка. В технікумі працює 49 предметних гуртків, але охоплюють вони лише 34% особового складу студентів закладу.
- Дослідницька робота при проходженні виробничих (технологічної та переддипломної) практик – виконання індивідуальних завдань у виробничих умовах та написання звітів до них. В даному випадку успіх залежить від правильності індивідуального завдання та керівника практики на виробництві.
- Науково-дослідна робота в рамках наукових гуртків, де студенти самостійно проводять дослідження за попередньо отриманими завданнями, побудованими з врахуванням їхньої ініціативи. В Петрівському ДАТ їх працює – 5, але охоплюють вони лише біля 10% особового складу студентів.
- Участь студентів у регіональних, республіканських семінарах, конференціях, регіональних олімпіадах для студентів певного напрямку. Оскільки у наукових гуртках мало учасників, то і невелика кількість відвідує вищеназвані заходи, хоча до проведення студентських конференцій в рамках спеціальностей залучаються практично всі студенти.

Дослідження показали, що до дослідницької роботи в рамках перших двох пунктів залучаються всі студенти всіх відділень, починаючи з другого курсу навчання.

Покращити рівень науково-дослідної діяльності студентів в Петрівському ДАТ можна при виконанні нижче перерахованих пропозиції щодо поліпшення якості науково-дослідної роботи студентів ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації:

1. Створити умови для здійснення науково-дослідної роботи у ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації, тобто забезпечити лабораторіями з необхідним обладнанням та інструментами.
2. Максимально скоротити період адаптації студентів до науково-дослідної роботи.
3. Організувати системну роботу органів правління науково-дослідною роботою та студентського активу НДРС.
4. Постійно поновлювати тематику проведення дослідних робіт із дисциплін ветеринарного циклу з врахуванням останніх досягнень ветеринарної медицини.
5. Активніше проводити внутрітехнікумівські олімпіади, конкурси з навчальних дисциплін, де вирішувати ситуаційні завдання.
6. Проводити студентські відкриті семінари, де б вирішувалися комплексні ситуаційні завдання, вирішення яких вимагає поєднання глибоких знань з кількох спеціальних дисциплін.
7. Кабінетам і лабораторіям налагодити тісний зв'язок з відповідними лабораторіями факультету «Ветеринарна медицина» Одеського державного аграрного університету і більш широко виконувати сумісні наукові дослідження.
8. Забезпечити відповідне фінансування науково-дослідної роботи в навчальному закладі та сприяти творчому та матеріально-фінансовому зацікавленню керівників гурткової роботи і її учасників - студентів.
9. Підвищувати науковий рівень керівників гурткової роботи шляхом навчання в магістратурі або аспірантурі, факультетах підвищення кваліфікації, стажуванням на виробництві.
10. Розробляти різні чинники стимулів для студентів, що займаються науково-дослідною роботою, надавати їм можливість реалізувати себе.

Науково-дослідна робота із залученням студентів вимагає великої уваги і терпіння від наукових керівників, тому що удача або невдача кожного студента багато в чому є результатом їх власних вірних і невірних дій.

Науково-дослідна робота в навчальному закладі повинна знаходитися в центрі уваги керівних ланок вищих навчальних закладів.

Розмаїття форм науково-дослідної роботи дає можливість кожному студентові ВУЗу знайти заняття до душі і участь у ній необхідна для найбільш гармонійної і глибокої освіти.

Головні мотиви участі студентів у пошуковій науково-дослідній роботі полягають у тому, що ця діяльність є одним з напрямів особисто орієнтованого навчання, яка спрямована на розвиток аналітичних здібностей, інтелекту, пам'яті, мови, креативних здібностей, поліпшення засвоєння студентами навчального матеріалу згідно з державними освітніми стандартами. Результати виконаної роботи свідчать про відповідні досягнення: стали різноманітнішими форми взаємодії "викладач-студент", зміцнились зв'язки з конкретними підприємствами, зроблено крок у формуванні професійної компетентності студентів, майбутніх фахівців. Досвід роботи декількох років дозволяє зробити висновок, що впровадження дослідної роботи в навчальний процес оправдано і дає відчутний ефект у питаннях підготовки спеціалістів сучасного рівня і повинно розглядатись як важливий елемент технології активного навчання, в якому "школа пам'яті" поступається місцем "школі мислення".

Науково дослідницька робота студентів є важливим чинником при підготовці молодого фахівця і вченого. Виграють усі: сам студент здобуває навички, що придадуться йому протягом усього життя в яких би галузях народного господарства він не працював: самостійність суджень, уміння концентруватися, постійно збагачувати власний запас знань, мати багатобічний погляд на виникаючі проблеми, просто вміти цілеспрямовано і вдумливо працювати.

Суспільство одержує гідного свого члена, що, володіючи перерахованими вище якостями, зможе ефективно вирішувати задачі, поставлені перед ним.

Дослідження показали, що до дослідницької роботи в рамках перших двох пунктів залучаються всі студенти всіх відділень, починаючи з другого курсу навчання.

Кожен викладач Вузу повинний приділяти НДРС не менше уваги, чим до аудиторних занять, незважаючи на те, що це віднімає багато часу і сил. Адже найбільша нагорода для нього - це дійсно освічена, усебічно розвинута і вдячна людина, що завжди буде пам'ятати уроки, отримані в юності.

Література:

1. Дзюба Н. Організація проведення пошукової та науково-дослідної роботи.//Дзюба Н. Організація навчально-виховного процесу у ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації. Випуск Х. Немішаєве.НМЦ. – 2007. – с. 57-68.
2. Дудченко А. Основи наукових досліджень.//Дудченко А. Навчальний посібник . — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 114 с.
3. Зубак К. Організація науково-дослідної роботи студентів.//Зубак К. Організація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації. Випуск VII. Немішаєве. НМЦ, – 2005. – с. 213-218.
4. Коваленко О. Методика професійного навчання.//Коваленко О. Навчальний посібник. – Харків, 2002. – 158 с.

УДК 37.013.2

Ірина Козинець
(Ніжин, Україна)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА «ЗНАННЯ» УКРАЇНИ

У сучасній філософії освіти домінує ідея формування людини-дослідника, здатної до пошуку проблем та їх самостійного вирішення. Виховання такої людини має стати головною метою освіти ХХІ століття. Основними знаннями стають узагальнені засоби вирішення нових завдань у різних видах людської діяльності [5, с. 75].

Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті базується на ідеї розвитку особистості. Виходячи з цього, перед сучасною системою освіти стоять такі завдання:

1) навчати засобам отримання і засобам роботи з новими знаннями.

2) розвивати новий тип особистості – суб'єкта власної життєдіяльності [1].

Популяризація знань серед населення в будь-яку епоху – обов'язкова умова стабільного функціонування суспільства. Товариство «Знання» України з цієї точки зору є унікальною організацією, досвід роботи якої повинен бути застосований в сучасних умовах, коли для кожної нації першочергового значення набуває освітній, просвітницький «прорив». Саме Товариство «Знання», продовжуючи кращі просвітянські традиції, може взяти на себе частину суспільних і державних функцій щодо подальшого розвитку освіти дорослого населення.

Традиційною формою лекційно-просвітницької діяльності в арсеналі Товариства «Знання» завжди була публічна лекція. Проте на перший план у міру еволюції структур Товариства «Знання» вийшли системні форми – цикли лекцій, лекторії, кінолекторії, наукові читання і особливо народні університети, що свідчило про зростання ролі Товариства «Знання» в забезпеченні процесу освіти дорослих. Лекції ж із проблем економіки, науково-технічного прогресу, передового виробничого досвіду, що читалися провідними вченими і спеціалістами різних галузей господарства, допомагали підтримувати на пристойному рівні загальноосвітню підготовку активної частини населення України і, безперечно, виконували просвітницьку функцію.

Просвітництво впливає на світоглядну структуру суспільства, через нього – на світогляд людини, на її понятійний, категоріальний апарат, на її конструкції й константи мислення. Роль просвітництва, особливо наукового, набуває особливого значення в період переходу до інформаційного суспільства, коли дійсність змінюється надзвичайно швидкими темпами і людині в цьому мінливому світі особливо потрібні життєстверджуючі стабілізатори, які походять від наукового просвітництва [3].

У сучасних умовах, коли цивілізований світ опановує стратегію сталого людського розвитку, науково-просвітницька, інформаційно-освітня та інноваційна робота мають становити основу діяльності Товариства «Знання», здійснюватися з урахуванням політичної, економічної та соціокультурної динаміки розвитку держави, адекватно реагувати на потребу населення в освітніх та інформаційних послугах.

Основні напрямки роботи: соціально-політичний, зокрема: інформаційно-пропагандистське забезпечення курсу економічних реформ та політичних перетворень; пропаганда ідеології державотворення та пошук шляхів національної консолідації українського суспільства; роз'яснення державної регіональної політики та розвиток місцевого самоврядування; виховання національної та етнічної толерантності, принципів соціального порозуміння; економіко-правовий, зокрема: правова освіта та надання правових послуг громадянам України; поширення економічних знань; науково-просвітницький, зокрема: поширення фундаментальних природничо-наукових знань; виховання екологічної культури громадян; інформатизація суспільства, поширення комп'ютерної грамотності; організація додаткової освіти дорослих; міжнародна діяльність, зокрема: туризм, в тому числі освітній; партнерські стосунки.

Основні напрями освітньої діяльності Товариства «Знання»: науково-просвітницька робота; інформаційно-освітня робота Товариства «Знання».

1. Науково-просвітницька робота. Поширення наукових знань, інформування населення про сучасні досягнення науки і техніки, освіти, культури, медицини, якісне задоволення інтелектуальних потреб людей в отриманні знань є визначальними в діяльності Товариства «Знання». Водночас нинішній етап розвитку країни ставить на порядок денний необхідність посилення практичного аспекту цієї роботи, органічного поєднання поширення знань з політичною, соціально-економічною практикою, життєдіяльністю людини, різних груп, всього народу. Виходячи з цього, увага Товариства «Знання» концентрується довкола таких проблем, як: реалізація державної стратегії випереджувального розвитку економіки, державних і регіональних програм розвитку, підтримка інноваційних процесів в економічній, соціальній і культурній сферах; поглиблення демократичних і державотворчих процесів у суспільстві, консолідація етносів, що проживають в Україні, у модерну українську політичну націю, утвердження міжнаціонального порозуміння, миру і злагоди; формування у людей готовності і здатності орієнтуватися в соціальному просторі, жити і працювати в умовах демократії, ринкових відносин, новітніх технологій, стверджувати себе як суб'єкт власного конструктивного рішення, мислення і дії; виховання патріотизму, національної свідомості, національної гідності і самоповаги, шанобливого ставлення до державних святинь, української мови і культури, історії і культури всіх етносів, які проживають в Україні; утвердження політичної, правової, екологічної, етичної й естетичної культури, культури міжнаціонального спілкування; профілактика соціальної, національної і релігійної нетерпимості, інших соціальних хвороб та моральних вад, притаманних суспільству; пропаганда здорового способу життя, поширення знань про профілактику захворювань та боротьбу з хворобами, особливо такими, як СНІД, туберкульоз, наркоманія, алкоголізм тощо.

Всі ці фундаментальні проблеми, що мають виключно важливе значення для держави і суспільства, вимагають ґрунтовного перегляду й уточнення змістової складової діяльності Товариства «Знання», широкого застосування не тільки традиційних, перевірених практикою форм роботи, а й адекватних цим проблемам нових технологій. Зокрема, таких, як аудіовізуальні програми про нові відкриття в науці з використанням спеціальних відеоефектів, комп'ютерної графіки, семінари-дискусії, широкі презентації наукових видань, дискусійні клуби, зустрічі з відомими вченими та практиками тощо.

Беручи до уваги трансформаційні процеси, що відбуваються в політичній і духовній сферах суспільства, важливою складовою діяльності Товариства «Знання» стала робота щодо відродження історичної пам'яті людей, поширення знань про Україну як суб'єкта глибокої історії і вагомої перспективи, її людей, історію, політичну систему, економічний устрій, національні інтереси, природно-ресурсний потенціал, досягнення науки і культури. Під цим кутом зору сформовано новітні українознавчі цикли, переглянуто і уточнено цільову міжвідомчу програму «Українознавство», прискорено формування мережі українознавчих народних університетів та лекторіїв, започатковано відповідні рубрики в періодичних виданнях Товариства «Знання», випуск передплатних видань та методичних матеріалів, створено дискусійні клуби, передбачено перепідготовку лекторів з даної проблематики, у тому числі на базі Університету сучасних знань. Розгорнуто роботу в галузі освітнього і пізнавального туризму в Україні, насамперед для молоді, старшого покоління, пенсіонерів.

Процеси глобалізації, сучасні міграційні потоки ставлять на порядок денний необхідність формування усвідомлення причетності України та її народу до єдиної світової історії, життя людства, минулих і нинішніх цивілізацій. А це потребує ґрунтовнішої роботи щодо поширення наукових знань про світ, інші народи і культури, що сприятиме зміцненню позитивного іміджу України в світі, толерантному співіснуванню представників різних народів у глобальному, регіональному та локальному соціумі, не поділяючи їх на «своїх» і «чужих». Все це вимагає перегляду тематичної спрямованості різних організаційних форм роботи Товариства «Знання», налагодження співробітництва з зарубіжними дипломатичними місіями в Україні, розширення функцій і завдань науково-просвітницьких центрів «Міжнародна політика», «Знання-круїз», «Виставки, ярмарки, презентації», «Центр перекладів та вивчення мов» [2].

Якісно нового осмислення, нових підходів вимагає освоєння Товариством «Знання» езотеричних знань, що набуваються і поширюються в системі повсякденної практики людей (життєвий досвід, традиції, віра, звичаї, обряди тощо). Інша проблема, осторонь яких не може стояти Товариство «Знання», це – духовні знання, що пов'язані з релігійною свідомістю, поширенням в Україні новітніх, у тому чисті тоталітарних релігійних рухів. Зважаючи на їхню потужну пізнавально-регулятивну функцію, установити конструктивний діалог із позанауковою та ірраціональною складовою структури цього виду діяльності. Враховуючи відносну новизну даної проблеми, доцільно провести серію науково-практичних конференцій, засідань круглого столу тощо, на яких виробити методологічні, методичні та організаційно-правові засади роботи системи Товариства «Знання» у цьому напрямі [2].

2. Інформаційно-освітня робота Товариства «Знання», основними пріоритетами якої є реалізація проекту безперервної освіти дорослих, додаткової професійної освіти, вона спрямована на подальше підвищення її якості і доступності, наближення освітніх послуг до споживачів та їх індивідуалізацію, забезпечення тісного зв'язку освітньої роботи з практичними завданнями, що розв'язуються державою, соціальними групами, людиною.

Розвиток організаційної структури освіти дорослих має будуватися на основі попиту на відповідні освітні послуги, соціального партнерства з органами державної влади, бізнесовими і підприємницькими структурами, орієнтуватися на задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб населення.

Поряд із традиційними організаційними формами, впроваджуються такі інноваційні технології, як Центри освіти дорослих, Навчальна фірма, створення освітніх структур з підвищення кваліфікації персоналу на базі фірм, акціонерних товариств, промислових підприємств. Спільно з зацікавленими організаціями організовується підготовка менеджерів за фахом «Менеджер у сфері науково-освітньої діяльності», «Менеджер з навчання персоналу».

Особлива увага приділяється формуванню середньої ланки управління (менеджери підприємств, установ та організацій). На основі угод з органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади проводиться навчання депутатів місцевих рад, працівників місцевих органів управління з питань муніципального права та муніципального менеджменту.

З метою правового всеобучу організовується серед різних категорій населення проведення семінарів, курсів, лекторіїв. Надається допомога працівникам кадрових служб в освоєнні і реалізації на практиці законодавства України про працю; працівникам митниць та підприємцям - митного законодавства; приватним підприємцям - законодавства про малий та середній бізнес. Слухачі цих курсів забезпечуються спеціальними методичними матеріалами.

Враховуючи життєво важливе значення інформатизації українського суспільства, приділяється першочергова увага поширенню інформаційних технологій, як необхідного інструменту виробничої практики та поширення знань, ліквідації комп'ютерної неграмотності дорослого населення.

З цією метою Товариство «Знання» прагне створити при правлінні Товариства загальнодоступну інформаційну систему, поклавши на неї завдання: впровадження телекомунікаційних технологій в систему дистанційної освіти, створення баз знань у різних галузях науки і техніки; відкриття електронних читалень у регіонах для забезпечення доступу громадян до ресурсів національних і світових баз знань [2].

Проблема освіти дорослих існувала завжди, оскільки люди, протягом життя за різних умов засвоювали й використовували досвід своїх пращурів. Результати досліджень з психології дорослих показують, що людина в усі періоди життя здатна засвоювати нові знання, розширювати світогляд, а під час професійної діяльності поглиблювати досвід, а за потреби здобувати нові й суміжні професії [4].

Товариство «Знання» України може зробити значний вплив на стан освіти дорослих, взявши на себе функції громадської сертифікації програм додаткової освіти, методичної підготовки волонтерів і менеджерів та ін.

Отже, маючи більш ніж 60-й досвід роботи, Товариство «Знання» є своєрідним неформальним інститутом реалізації інтелектуального потенціалу нації з метою задоволення освітніх потреб громадян України. Товариство «Знання» займається розробкою та впровадженням нових інформаційно-освітніх технологій, працює над створенням потужної інформаційної бази знань.

Література:

1. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» № 347/2002 від 17.04.02 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/other/2827
2. Концепція розвитку й діяльності Товариства «Знання» України на період до 2010 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.znannya.org.ua/post/2/117_2.htm
3. Кушерець В. І. Наукове просвітництво та інформаційна культура [Текст] / В. І. Кушерець. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.znannya.org.ua/post/2/99_1.htm
4. Рекомендації XI Міжнародного «Тижня освіти дорослих» в Україні: «Освіта дорослих для розуміння і соціального партнерства» [Текст] // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 1. – С. 74-76.
5. Удовенко М. В. Психологічне супроводження розвитку особистості в системі безперервної освіти [Текст] / М. В Удовенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 8. – С. 75-76.

УДК 373.3.03:502.2

Олена Котяй
(Рівне, Україна)

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДОЗНАВСТВА У 3 КЛАСІ

Сучасні процеси зростаючого руйнівного впливу людини на навколишнє середовище і, як наслідок, катастрофічна його руйнація, спричиняють необхідність докорінних змін не лише в ідеологічних, соціально-економічних та технологічних сферах життєдіяльності людства, але й актуалізують пошук гуманістичних засад взаємодії людини і природи, стимулюючи тим самим розвиток ефективних шляхів формування ціннісної сфери особистості у системі «природа-людина-суспільство» [2, с. 50]. З огляду на це важливою педагогічною проблемою виступає забезпечення умов гармонійного розвитку особистості в навколишньому середовищі, ефективна підготовка підростаючого покоління до екологічно доцільності діяльності у довкіллі. Вирішити ці проблеми покликане екологічне виховання, мета якого – формувати людину, давати прогрес людському суспільству.

Метою дослідження є вивчення рівня екологічної вихованості молодших школярів засобами природознавства. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1) здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми;

2) дослідити рівні екологічної вихованості дітей молодших школярів засобами природознавства у 3 класі.

Екологічне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення школярів до природи, реальним показником якого є практичні дії учнів по відношенню до природного середовища, що відповідають нормам людської моральності.

Проблема екологічного виховання знайшла достатньо широке висвітлення в педагогічній теорії та практиці. Гносеологічним основам її розв'язання присвячено роботи М. Дробнохота, В. Коменської, М. Гомової, Т. Чурилової та інших. Сутність екологічної культури, її характерні особливості розкриваються у працях С. Дерябо, А. Захлєбного, Г. Ільїної, І. Суравегіної, Л. Печко [3, с. 26].

Теоретико-методологічним основам розв'язання проблем взаємодії людини і навколишнього середовища, філософсько-культурологічним аспектам соціальної природи особистості, формування її свідомості в контексті активного буття, присвячено дослідження В.Вернадського, С.Глазичева, А.Горєлова, А.Гора, М.Кисельова, В.Крисаченка, В.Лося, М.Мойсеєва, Р.Неша, Г.Філіпчука, В.Хесле, Г.Швебса, М.Шеллера та інших [2, с. 45].

Головна ціль екологічного виховання – формування відповідального відношення до навколишнього середовища, що будується на базі екологічної свідомості. Це припускає дотримання моральних і правових принципів природокористування і пропаганду ідей їх оптимізації, активну діяльність по вивченню й охороні природи своєї місцевості [1; с. 23].

У формуванні екологічної свідомості відповідальна роль належить початковій школі, яка є однією з перших ланок становлення людини – громадянина. Основні риси характеру особистості формуються у ранньому дитинстві, і спілкування з природою має у вихованні дитини першорядне значення. Для успішного екологічного виховання молодших школярів необхідно вичленити екологічний потенціал кожного навчального предмета. Основну роль при цьому слід відвести природознавству, під час вивчення якого необхідно закласти наукову основу природоохоронної діяльності дітей [5, с. 10].

Курс природознавства який є базовим предметом у формуванні природничих понять, володіє необмеженими можливостями екологічного виховання, оскільки учні безпосередньо стикаються з різноманітними предметами і явищами, опрацьовуючи різні наочні посібники (колекції, гербарії) в їх натуральному вигляді і у графічному зображенні, проводять спостереження за змінами, які відбуваються в природі кожної пори року, виконують дослідні роботи. Весь цей надзвичайно різноманітний матеріал слугує основою не тільки для ознайомлення із зовнішнім виглядом природних об'єктів, а й шляхом встановлення різних видів взаємозв'язків створює умови для визначення їх внутрішньої сутності, з'ясування причин спостережуваних змін, формулюванню висновків-узагальнень розгляду об'єктів з різних точок зору, що в свою чергу, сприяє всебічному їх вивченню [4, с. 217].

В експериментальному дослідженні взяли участь 40 дітей 3-А і 3-Б класів: 20 дітей експериментальної групи (ЕГ) та 20 дітей контрольної групи (КГ).

Для виявлення екологічної вихованості молодших школярів було обрано комплекс методів дослідження: бесіди з дітьми, спостереження за їх поведінкою в природі у повсякденному житті та спеціально створених педагогічних ситуаціях, аналіз результатів

діяльності дітей, анкетування.

При визначенні рівня екологічної вихованості дітей молодшого шкільного віку було обрані наступні критерії та показники: якість екологічних уявлень (обсяг, системність, реалістичність, усвідомленість), тип ставлення до природи (емоції та мотиви), характер діяльності та поведінки дитини у природі (уміння і навички догляду за об'єктами природи, вчинки).

На основі виділених критеріїв та їх показників було встановлено такі рівні екологічної вихованості: високий, середній, низький. Результати констатуючого експерименту засвідчили, що молодші школярі мають різний рівень екологічної вихованості.

Високий рівень характеризувався достатнім обсягом уявлень дітей про об'єкти та явища природи (в межах програми навчання та виховання дітей та вище), відповідністю уявлень реальній дійсності, розумінням екологічних зв'язків та залежностей між об'єктами природи, об'єктами природи та умовами існування, між природою та людиною, здатністю обґрунтувати їх за допомогою мовлення; тип ставлення до природи – позитивне емоційно-ціннісне; у дітей сформовані уміння та навички догляду за об'єктами природи, які вони самостійно застосовують.

Середній рівень характеризувався обсягом уявлень дітей в межах програми, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, здатністю диференціювати живі й неживі істоти, частково визначати окремі потреби живих організмів, називати деякі умови, необхідні для їхнього життя, відсутністю розуміння цілісності природи, залежності життя і здоров'я людини від чинників природного середовища, утрудненнями з аргументацією суджень; тип ставлення до природи – змішане; у дітей сформовані уміння та навички догляду за об'єктами природи, які застосовуються епізодично.

Низький рівень характеризувався недостатнім обсягом уявлень дітей про об'єкти та явища природи, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, недостатнім усвідомленням залежності живого організму від чинників середовища, нерозумінням екологічних зв'язків, цілісності природи, відсутністю аргументації суджень; тип ставлення до природи – споживацьке чи змішане; уміння та навички догляду за об'єктами природи в основному сформовані, але рідко застосовуються.

Результати експериментального дослідження наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості екологічної вихованості учнів 3 класів

№ Пп.	Класи	Кількість учнів	Високий I	Середній II	Низький III
			успішно, відповідно до визначених програмою вимог	добре, за більшістю показників	незадовільно
1	А (ЕГ)	28 (100%)	4 (14%)	21 (75%)	3 (11%)
2	Б (КГ)	32 (100%)	6 (19%)	24 (75%)	2 (6%)

У результаті дослідження було з'ясовано, що високий рівень екологічної вихованості показали 14% дітей ЕГ та 19% дітей КГ, середній – 75% дітей ЕГ та 75% дітей КГ, низький – 11% дітей ЕГ та 6% дітей КГ. Ми констатували, що діти усвідомлюють необхідність екологічного виховання, мають певний обсяг знань з природознавства, здебільшого виявляють інтерес і зацікавленість у підвищенні рівня власних знань про природу.

Результати констатуючого експерименту дали змогу зробити висновок про недостатню екологічну вихованість молодших школярів, необхідність оптимізації процесу екологічного виховання за рахунок комплексного впливу на когнітивну, почуттєву та діяльнісну сферу особистості. Важливу роль при цьому належить засобам природознавства.

Так на етапі осмислення єдності людини зі світом природи ми використовувати методи і форми, які здатні актуалізувати ціннісні орієнтації, усвідомити важливість екологічної проблеми, викликати емоційний стан, співчуття. Такий стан створювали з допомогою емоційної розповіді, вірша, показу слайдів, відвідування парку, лісу. Важливе місце тут відводилося навчальним завданням.

На етапі формування екологічної проблеми як реального протиріччя у взаємодії суспільства і природи застосовували методи, які стимулюють пізнавальну діяльність. При цьому найбільш ефективними були евристична бесіда, проблемний виклад матеріалу, диспут, виконання завдань типу «що буде, коли…».

На етапі теоретичного обґрунтування взаємодії суспільства і природи ми поєднували різні форми і методи навчання (конкурси рефератів, завдання з моделювання ситуацій морального вибору: «Яким афоризмом можна виразити Ваше відношення до природи?»). Важливе місце в обґрунтуванні взаємодії суспільства і природи відводили спостереження під час екскурсій, практикумів в природі, походів.

Завершальним етапом дослідження було проведення контрольного експерименту. Аналіз результатів контрольного експерименту показав наступну зміну рівнів екологічної вихованості дітей (табл. 2).

Таблиця 2

Рівні сформованості екологічної вихованості учнів 3 класів після використання засобів природознавчого змісту

№ Пп.	Класи	Кількість учнів	Високий I	Середній II	Низький III
			успішно, відповідно до визначених програмою вимог	добре, за більшістю показників	незадовільно
1	А (ЕГ)	28 (100%)	10 (35%)	16 (58%)	2 (7%)
2	Б (КГ)	32 (100%)	13 (41%)	17 (53%)	2 (6%)

Виходячи з даних, що відображено в таблиці 2, можемо констатувати, що в експериментальній групі дітей із високим рівнем екологічної вихованості стало 35%, у контрольній – 41%; із середнім рівнем в експериментальній групі – 58%, у контрольній – 53%; дітей із низьким рівнем екологічної вихованості в експериментальній групі 2%, у контрольній також 2%.

Отже, аналіз результатів контрольного експерименту дає нам підстави стверджувати, що використання засобів природознавчого змісту сприяють підвищенню рівня екологічної вихованості дітей.

Література:

1. Горопаха Н.М. Ознайомлення дітей з природою. Хрестоматія. Друга частина. / Н.М. Горопаха. - Р.,2007. - 464 с.
2. Жаркова Л. Керівництво процесом формування у молодших школярів природничих умінь дієво практичного характеру / Л. Жаркова, Л. Мечник // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка, 2004. - №2. - С. 45-50.
3. Панамарчук В.І. Хрестоматія з природознавства. Посібник для вчителів. / В.І. Панамарчук - К., 1978. - 421 с.
4. Пустовіт Г.П. Теоретико-методологічні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. /Г.П. Пустовіт – К. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
5. Федотова Н. Цікаві задачі з природничим змістом / Н.Федотова // Початкова школа. - 2000. - №6. - С.8-10.

УДК 378.134:811.11123

Світлана Куца
(Бережани, Україна)

СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Невід'ємною складовою професійної підготовки спеціалістів різного профілю є вивчення іноземної мови, яка є важливою частиною сучасного ритму життя. Вивчення іноземної мови – крок надто важливий, тобто, потребує значних зусиль. Це також запорука майбутньої вдалої кар'єри студентів. Для досягнення високого рівня іноземної мови викладачеві важливо знати новітні методи викладання, спеціальні навчальні техніки та прийоми, щоб оптимально підібрати той чи інший метод відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів тощо. Раціональне та вмотивоване використання методів навчання на заняттях іноземної мови вимагає креативного підходу з боку викладача, адже «педагогіка є наукою і мистецтвом одночасно, тому і підхід до вибору методів навчання має ґрунтуватися на творчості педагога» [2, с. 159-160].

Метою даної статті є огляд сучасних тенденцій розвитку методів викладання іноземних мов.

При відборі сучасних методів навчання необхідно врахувати наступні критерії, відповідно до яких використані методи повинні:

- створювати атмосферу, в якій студент почуває себе вільно і комфортно, стимулювати його інтереси, розвивати бажання практичного вживання іноземної мови;
- заохочувати студента в цілому, зачіпаючи його емоції, почуття, тощо;
- стимулювати його мовні, когнітивні і творчі здібності;
- активізувати студента, роблячи його головною діючою персоною в навчальному процесі, активно взаємодіючою з другими учасниками цього процесу;
- створювати ситуації, в яких викладач не є центральною фігурою, тобто, студент повинен усвідомити, що вивчення іноземної мови пов'язано з його особистістю і інтересами, а не з прийомами і засобами навчання використані викладачем;
- навчити студента працювати над мовою самостійно на рівні його фізичних, інтелектуальних і емоційних можливостей – одночасно забезпечити диференціацію і індивідуалізацію навчального процесу;
- передбачити різні роботи в аудиторії: індивідуальну, групову, колективну, в певній мірі, стимулюючи активність студентів, їх самостійність, творчість.

Реалізація методу навчання здійснюється через використання ряду прийомів навчання, різноманітних підходів та робочих технік. «Прийоми навчання – сукупність конкретних навчальних ситуацій, що сприяють досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу» [1, с. 320].

Метою навчання іноземної мови в вищій школі на сучасному етапі є оволодіння студентами комунікативними компетенціями, що дозволяють реалізувати їхні знання, уміння, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань в реальних життєвих ситуаціях. Іноземна мова виступає як засіб комунікації, спілкування з представниками інших націй, отже в освіті продовжує розвиватися і надалі культурологічний або інтеркультурний підхід у навчанні в рамках концепції «діалогу культур», з метою формування полімовної грамотності студентів. Отже, я вважаю, в сучасному ВНЗ не має бути місця для таких процесів, як зазубрювання, бездумне завчання текстів на іноземній мові, що не мають практичної цінності для майбутньої життєдіяльності студентів. Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного аутентичного навчального матеріалу до свідомого використання іноземної мови в подальшому житті та роботі. Адже гарне знання іноземних мов є зараз і продовжуватиме залишатися надалі однією з провідних вимог роботодавців. Якісна мовна підготовка студентів не можлива без використання сучасних освітніх технологій. Сучасні технології в освіті – це професійно-орієнтоване навчання іноземної мови, проектна робота в навчанні, застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами з іноземних мов (система мультимедіа), дистанційні технології в навчанні іноземних мов, використання інтернет-ресурсів, навчання іноземної мови в комп'ютерному середовищі (форуми, блоги, електронна пошта).

На даному етапі розвитку методичної науки основним методом навчання іноземних мов є комунікативний метод. У процесі навчання за комунікативним методом студенти набувають комунікативної компетенції – здатності користуватись мовою залежно від конкретної ситуації. Вони навчаються комунікації у процесі самої комунікації. Відповідно усі вправи та завдання повинні бути комунікативно виправданими дефіцитом інформації, вибором та реакцією (information gap, choice, feedback). Найважливішою характеристикою комунікативного підходу є використання автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови. Мовленнєва взаємодія студентів інколи, хоч і далеко не завжди, проходить за співучастю викладача в найрізноманітніших формах: парах, тріадах, невеликих групах, з усією групою. З самого початку студенти оволодівають усіма чотирма видами мовленнєвої діяльності на понадфразовому і текстовому рівнях при обмеженому використанні рідної мови. Об'єктом оцінки є не тільки правильність, але й швидкість усного мовлення та читання.

Для досягнення комунікативної компетенції – комунікативних вмінь, сформованих на основі мовних знань, навичок і вмінь – викладач іноземної мови використовує новітні методи навчання, що поєднують комунікативні та пізнавальні цілі. Інноваційні методи навчання іноземних мов, які базуються на гуманістичному підході, спрямовані на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, створюють передумови для ефективного поліпшення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Основними принципами сучасних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на студента (learner-centered lessons), цілеспрямованість та змістовність занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії при наявності віри у викладача в успіх своїх студентів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук.

Переваги методу: студенти вдосконалюють навички усного мовлення, долається страх перед помилками. Недоліки методу: не надається належної уваги якості мови, комунікативна компетенція досить таки швидко досягає своїх меж.

Інтерактивний метод надає можливість вирішити комунікативно – пізнавальні задачі засобами іншомовного спілкування. Категорію «інтерактивне навчання» можна визначити як: а) взаємодію вчителя і студента в процесі спілкування; б) навчання з метою вирішення лінгвістичних і комунікативних завдань. Інтерактивна діяльність включає організацію і розвиток діалогічного мовлення, спрямованих на взаєморозуміння, взаємодію, вирішення проблем, важливих для кожного із учасників навчального процесу.

В процесі спілкування студенти навчаються:

- вирішувати складні задачі на основі аналізу обставин і відповідної інформації;
- висловлювати альтернативні думки;
- приймати виважені рішення;
- спілкування з різними людьми;
- приймати участь у дискусіях.

Сучасна комунікативна методика пропонує широке впровадження в навчальний процес активних нестандартних методів і форм роботи для кращого свідомого засвоєння матеріалу. У практиці виявили досить високу ефективність таких форм роботи як індивідуальна, парна, групова і робота в команді.

Найбільш відомі форми парної і групової роботи:

- внутрішні (зовнішні) кола (inside/outside circles);
- мозковий штурм (brain storm);
- читання зигзагом (jigsaw reading);
- обмін думками (think-pair-share);
- парні інтерв'ю (pair-interviews) та інші.

Таким чином, можна зробити висновок, що ефективність комунікативно спрямованого навчання іноземних мов у вищій школі залежатиме від бажання і здатності викладачів скористатися позитивним досвідом вітчизняних і іноземних учених і практиків щодо гуманістичного підходу у навчанні, розуміння необхідності відмовитися від авторитарних і схоластичних методів. Методи навчання іноземних мов, які ґрунтуються на гуманістичному підході, допомагають розкрити творчий потенціал студентів і сприяють розвитку та

самовдосконаленню навчально-комунікативного процесу, формуванню майбутніх свідомих патріотів своєї країни, толерантних громадян світу.

Література:

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2007. – 616 с.
2. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2008. – 447 с.
3. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник/кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320
4. Скуратівська М.О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов. http://intkonf.org/skurativska-mo-suchasni-metodi-ta-tehnologiyi-vikladannya-inozemnih-mov-u-vischiy-shkoli-ukrayini/
5. Крючков Г. Болонський процес як гармонізація Європейської системи вищої освіти. // Іноземні мови в навчальних закладах. – Педагогічна преса, 2004.
6. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти // Іноземні мови в навчальних закладах. – Педагогічна преса, 2003.

УДК 81 243:378.147

Вікторія Лапіна
(Кривий Ріг, Україна)

КРИТЕРІЇ, ДЕСКРИПТОРИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Провести діагностування вихідного рівня володіння студентами технічного університету професійно зорієнтованим спілкуванням іноземною мовою можна насамперед, спираючись на критеріальну базу, адекватну концептуальним засадам дослідження.

У результаті теоретичного аналізу інтерпретацій основних категорій окресленої проблеми: критерії, дескриптори та рівні сформованості мовленнєвої компетентності студентів, які належать Н. Сурі, Н. Костриці, М. Лісовому, В. Момоту, В. Завіній, Г. Береговій, В. Галузян, М. Сметанському та ін., охарактеризуємо *критерії оцінювання сформованості іншомовної мовленнєвої компетентності студентів*, як визначені аспекти, за якими здійснюється оцінювання навчальних досягнень студентів в оволодінні іншомовною мовленнєвою компетентністю; *дескриптори сформованості іншомовного мовлення студентів* — точні ознаки, характеристики, що встановлюють відповідність об'єкта оцінювання (сформованість мовленнєвої компетентності студентів) тому чи іншому рівню; *рівні сформованості іншомовного мовлення* — величини, які є вимірювачами об'єкта оцінювання та встановлюють ступінь сформованості отриманих знань (володіння іншомовною мовленнєвою компетентністю).

Наявні різні підходи до розроблення критеріїв сформованості мовлення: в одних науковців критерії збігаються з компонентами структури мовленнєвої компетентності, в інших критерії, дескриптори й рівні спрямовані на оцінювання компонентів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння та письмо) й розроблені окремо в межах кожного виду.

З позиції нашого дослідження, для визначення вихідного рівня сформованості мовленнєвої компетентності студентів пропонуємо оцінювання чотирьох видів мовленнєвої діяльності. Окреслені нами структурні компоненти професійно зорієнтованої мовленнєвої компетентності студентів гірничих інженерів *(базовий, професійно зорієнтований та бізнес зорієнтований)* формуються поетапно (у три етапи, протягом п'яти модулів) згідно з програмою дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» [1]. Теоретично і практично для визначення вихідного рівня сформованості мовленнєвої компетентності студентів ми не можемо оцінювати професійний та діловий аспекти іншомовного мовлення, передбачені у другому (*професійно зорієнтований* (модуль №2, 3) та третьому (*бізнес зорієнтований* (модуль № 4, 5) компонентах розробленої нами структури професійно зорієнтованої мовленнєвої компетентності студентів-гірничих інженерів у процесі вивчення іноземних мов.

Отже, у нашому дослідженні для визначення вихідного рівня сформованості мовленнєвої компетентності студентів майбутніх гірничих інженерів оцінюванню підлягають чотири види мовленнєвої діяльності (аудіювання; говоріння; читання; письмо). Згідно з об'єктами оцінювання (види мовленнєвої діяльності) ми виокремлюємо такі критерії:

—***сприйняття на слух мовлення (аудіювання)*** — розуміти основні думки та розпізнавати відповідну й конкретну інформацію, визначати позицію мовця, намір і комунікативні наслідки його висловлювання, розрізняти різні регістри в спілкуванні з друзями, незнайомцями, колегами та з людьми різного віку й соціального статусу, робити припущення про ідеї та ставлення, розуміти особливості дискурсу***;***

—***розуміння змісту прочитаного (читання)*** — визначати ідею аутентичного тексту та її задуманий наперед вплив, сутність, деталі і структуру тексту, розуміти позицію автора, його намір; розрізняти різні стилістичні регістри в писемному спілкуванні з друзями, незнайомцями, колегами та з людьми різного віку й соціального статусу ***;***

—***монологічне й діалогічне мовлення (говоріння)*** — виконання завдань (організація, кількість, якість, відповідність та чіткість інформації); точність та доречність використання мовних засобів; лексичний і граматичний діапазон; здатність студента продукувати розбірливі висловлювання (вимова: дотримання наголосу, ритму, інтонації), брати активну участь у бесіді, обмінюватися репліками та підтримувати інтеракції (ініціювання розмови та реагування належним чином) відповідно до дескрипторів рівня;

—***письмове висловлювання*** — зміст (відповідність темі, виконання завдання, тлумачення питання через призму різноманітних ідей та аргументів); точне використання мовних засобів, лексики, пунктуації та граматичних структур, характерних для даного рівня (правопис та граматичні помилки, що не заважають розумінню, є прийнятними); лексичний і граматичний діапазон (уникнення повторення лексичних одиниць, використання лексики, різноманітних граматичних структур, відповідних рівню студента,); організація зв'язності тексту (чітка структура: вступ, головна частина і висновок; належна розбивка на абзаци), реєстр і формат (чутливість до читача: соціальні ролі, тип повідомлення, тощо; формат, що відповідає завданню)***.***

Програма курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням», на яку ми орієнтуємося та часто покликаємося в своєму дослідженні, розрахована на досить високий вихідний рівень студентів, який відповідає рівню В1 за загальноєвропейською системою рівнів володіння іноземною мовою [2, с. 1]. Виокремлюємо три рівні сформованості мовленнєвої компетентності студентів, та розглядаємо їх у паралелі з відповідними рівнями загальноєвропейської системи рівнів володіння іноземною мовою: низький (А1); середній (А2); достатній (В1); високий (В2) [3].

У повному обсязі діагностувальну базу рівнів та дескрипторів сформованості іншомовної мовленнєвої компетентності студентів майбутніх гірничих інженерів подано нижче.

Низький рівень (А1):

—***аудіювання*** — студент розуміє окремі знайомі слова й дуже прості фрази під час повільного та чіткого мовлення в ситуаціях повсякденного спілкування, коли говорять про нього, його родину та найближче оточення;

—***читання*** — студент розуміє знайомі імена, слова, а також дуже прості пропозиції в оголошеннях, на плакатах або в каталогах;

—***говоріння (діалог)*** — студент може брати участь у діалозі, якщо його співрозмовник повторює на його прохання в уповільненому темпі свій вислів або перефразовує його, а також допомагає сформулювати те, що студент намагається сказати, ставити прості запитання та відповідати на них у межах відомих або цікавих для нього тем;

—***говоріння (монолог)*** — студент уміє, використовуючи прості фрази й пропозиції, розповісти про місто, де мешкає, та людей, яких знає;

—***письмо*** — студент уміє писати прості листівки (наприклад, поздоровлення зі святом), заповнювати формуляри, вносити своє прізвище, національність, адресу в реєстраційний лист у готелі.

Середній рівень (А2):

—***аудіювання*** — студент розуміє окремі фрази й найбільш уживані слова у висловлюваннях, що стосуються важливих для нього тем (наприклад, основну інформацію про себе та свою сім'ю, про покупки, про місто, у якому мешкає, про роботу); розуміє, про що йде мова в простих, чітко вимовлених і невеликих за розміром повідомленнях і оголошеннях;

—***читання*** — студент розуміє дуже короткі прості тексти, може знайти конкретну, легко передбачену інформацію в текстах повсякденного спілкування: у рекламах, проспектах, меню, розкладах, розуміє прості листи особистого характеру;

—***говоріння (діалог)*** — студент уміє спілкуватися в простих типових ситуаціях, що вимагають безпосереднього обміну інформацією в межах знайомих йому тем і видів діяльності, може підтримувати досить коротку розмову на побутові теми, але розуміє недостатньо, щоб самостійно вести бесіду;

—***говоріння (монолог)*** — студент може, використовуючи прості фрази й пропозиції, розповісти про свою сім'ю та інших людей, умови життя, навчання, теперішню або колишню роботу;

—***письмо*** — студент уміє писати прості короткі записки й повідомлення, може написати нескладний лист особистого характеру.

Достатній рівень (В1):

—***аудіювання*** — студент розуміє основні положення чітко вимовлених висловів у межах літературної мови на відомі йому теми, з якими доводиться мати справу на роботі, в школі, на відпочинку тощо, розуміє, про що йде мова в більшості радіо- й телепрограм про поточні події, а також у передачах, пов'язаних із його особистими або професійними інтересами (мовлення тих, що говорять, має бути при цьому чітким і відносно повільним);

—***читання*** — студент розуміє тексти, побудовані на частотному мовному матеріалі повсякденного й професійного спілкування, розуміє описи подій, відчуттів, намірів у листах особистого характеру;

—***говоріння (діалог)*** — студент уміє спілкуватися в більшості ситуацій, що виникають під час перебування в країні, мова якої вивчається, може без попередньої підготовки брати участь у діалогах на знайому йому тему (наприклад, «сім'я», «хобі», «робота», «подорож», «поточні події» тощо);

—***говоріння (монолог)*** — студент уміє будувати прості зв'язні висловлювання про свої особисті враження, події, розповідати про свої мрії, надії та бажання, може коротко обґрунтувати й пояснити свої погляди та наміри, розповісти історію або викласти сюжет книжки й фільму та висловити своє ставлення стосовно них;

—***письмо*** — студент уміє писати прості зв'язні тексти на знайомі або цікаві для нього теми, уміє писати листи особистого характеру, повідомляючи в них про свої особисті переживання та враження.

Високий рівень (В2):

—***аудіювання*** — студент розуміє розгорнуті доповіді й лекції та навіть складну аргументацію, що міститься в них, якщо тематика цих виступів йому досить знайома, розуміє майже всі новини й репортажі про поточні події, зміст більшості фільмів, якщо їхні герої говорять літературною мовою;

—***читання*** — студент розуміє статті й повідомлення щодо сучасної проблематики, автори яких дотримуються особливої позиції, сучасну художню прозу;

—***говоріння (діалог)*** — студент уміє без підготовки досить вільно брати участь у діалогах із носіями мови, що вивчається, брати активну участь у дискусії про відомі проблеми, обґрунтовувати й відстоювати свою позицію;

—***говоріння (монолог)*** — студент уміє зрозуміло й докладно висловлюватися з широкого кола питань, що цікавлять його, пояснити свою позицію з актуальної проблеми, висловлюючи всі аргументи «за» та «проти»;

—***письмо*** — студент уміє писати зрозумілі докладні повідомлення з широкого кола питань, що цікавлять його, есе або доповіді, висвітлюючи питання або аргументуючи всі «за» та «проти», листи, виокремлюючи ті події і враження, які є для нього особливо важливими.

Окреслені критерії, дескриптори та рівні дають нам змогу визначити вихідні позиції для розроблення методики діагностування вихідного рівня сформованості іншомовної мовленнєвої компетентності студентів технічних спеціальностей вищого навчального закладу на початку експерименту для подальшого розроблення дослідної моделі щодо формування мовленнєвої компетентності студентів майбутніх гірничих інженерів у процесі вивчення іноземних мов.

Література:

1. Нормативно-методичне забезпечення навчального процесу з дисципліни Іноземна мова за професійним спрямуванням» бакалаврів галузі знань 0503 — Розробка корисних копалин І-ІІ курсів навчання / Розроб.: С. І. Кострицька, І. І. Зуєнок, Н. В. Поперечна, О. Д. Швець. — Д. : Національний гірничий університет, 2007. — 165 с.
2. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [Г. Є. Бакаєв, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
3. A Common European Framework of Reference for Languages Learning, Teaching, Assessment Повний текст монографії англійською мовою на сайті Ради Європи. http://www.coe.int/t/dg4/ linguistic/Source/ Framework_EN.pdf

УДК 378.147

Юрій Лещук
(Бережани, Україна)

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ (В РОЗРІЗІ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ВНЗ АГРООСВІТИ УКРАЇНИ)

Анотація. У статті зроблено спробу розкрити окремі аспекти використання компетентнісного підходу в самореалізації студентів аграрного вузу на основі вивчення спеціальних дисциплін в агросфері. Розглянуто підготовку майбутніх фахівців з використанням засобів програмування технічних та технологічних систем в теорії та на практиці.

Ключові слова: компетентнісний підхід; спеціальні дисципліни; Інформаційна компетентність; самостійне опрацювання; програмування технологічних систем.

Постановка проблеми. Перехід до інформаційного суспільства вимагає від системи освіти рішення принципово нової проблеми підготовки людей, пристосованих до швидко плинних реалій навколишньої дійсності, здатних не тільки сприймати, зберігати і відтворювати інформацію, а й продукувати нову, керувати інформаційними потоками і ефективно їх обробляти. [1]

На сучасному ринку праці затребуваними є фахівці з високим рівнем інформаційної компетентності. Зростаючі темпи комп'ютерного та інформаційного розвитку виробничих і соціальних процесів змінили вимоги роботодавців до молодих фахівців. Розвинутому суспільству потрібні сучасно освічені, моральні, заповзятливі люди, котрі можуть самостійно приймати рішення вибору, здатні до співробітництва, відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, готові до міжкультурного взаємодії, що володіють почуттям відповідальності за долю країни, за її соціально-економічне процвітання. На науково-соціальному рівні в сучасному суспільстві виникла необхідність формування особистості, готової до оновлення знань у продовж усього життєвого шляху. Для вільної орієнтації в інформаційному потоці людина повинна володіти інформаційною компетентністю як однієї зі складових загальної культури. Для подальшого аналізу проблеми визначимося з поняттям «інформаційної компетентності ». Інформаційна компетентність - володіння знаннями, вміннями, навичками і досвідом їх використання при вирішенні певного кола соціально-професійної них задач засобами нових інформаційних технологій, а також уміння удосконалювати свої знання і досвід в професійній області. [2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки з'явився ряд робіт: (Завьялов А.Н [1], Зеер Э.Ф. [2], Коваль Т, Соколова І. [4], Безпалова О.О. [5], Литвин А.В., Мамрич С.А [7], Сілютіна І.М[8], і інші), компетентнісний підхід є способом досягнення нового якісного утворення. Він визначає напрямок зміни освітнього процесу, його пріоритети, це змістовний ресурс розвитку. Авторами активно обговорюються питання проектування третього покоління на компетентнісній основі, розробки моделі підготовки бакалаврів,

спеціалістів і магістрів в умовах переходу України на дворівневу систему вищої професійної освіти в рамках реалізації положень Болонської декларації. Компетентнісний підхід сьогодні - інноваційний процес в освіті, який відповідає прийнятій у більшості розвинених країн загальної концепції освітнього стандарту і прямо пов'язаний з переходом на систему компетентностей в конструюванні змісту освіти і системі контролю його якості. В його основі лежить культура самовизначення (формування здатності і готовності самовизначатися, самореалізовуватися, саморозвиватися). Професійно розвиваючись, такий фахівець має можливість створювати щось нове (інноваційний) у своїй професії. Він здатний нести відповідальність за прийняте рішення, визначати цілі, виходячи зі сформованих у нього ціннісних підстав

Метою статті є дослідження інформаційної компетентності як одна із основних умов та особливостей для забезпечення випускника агротехнічного вищого навчального закладу освіти високим попитом на ринку праці.

Результати дослідження. Відповідно до Державного стандарту професійно-технічної освіти, основу теоретичного навчання, що забезпечує професійну підготовку учнів за професією (групою професій), складає вивчення загально-технічних і спеціальних предметів

Загально технічний цикл навчання – це забезпечення сукупністю предметів навчального плану що забезпечують вивчення наукових основ техніки й технології міжгалузевого характеру. Цей цикл покликаний, насамперед, вирішувати завдання технічної освіти в рамках професії виробничої сфери при програмуванні задач, технічних та технологічних систем для забезпечення студентів агротехнічного закладу освіти інформаційною компетентністю

Інформаційна компетентність є однією з ключових рис, котрими повинна володіти особистість, здатна успішно адаптуватися до постійно мінливих умов життєдіяльності. Проблема формування інформаційної компетентності вирішується на державно правовому рівні і має своє відображення Законі України «Про освіту »[4], в «Концепції формування інформаційного суспільства». Розвиток інформаційної компетентності ґрунтується на ідеї безперервності освіти, рушійною силою якого є усвідомлення необхідності студентами переходу на наступний щабель подолання невідповідності між рівнями освоєння теоретичних знань і практичних компетентностей. Принцип безперервності заснований на ідеї забезпечення руху студента від незнання до повного освоєння знань, самонавчання, формуванню компетенцій. Формування інформаційної компетентності у фахівця нерозривно пов'язане з необхідністю розвитку у нього та інших видів компетенцій.

Проблеми розвитку інформаційної компетентності студентів обумовлена наступними протиріччями між:

1. інтенсивним потоком накопичення інформації, швидким темпом амортизації знань в сучасному інформаційному світі і обмеженими можливостями їх засвоєння особистістю з недостатнім рівнем сформованої інформаційної компетентності;

2. збільшеними вимогами суспільства до рівня підготовки фахівців, використовування інформаційної технології та рівнем інформаційної компетентності випускників аграрних вузів;

3. однією з цілей сучасної освіти, пов'язаної з необхідністю підвищення рівня інформаційної компетентності в процесі навчання у вузі і з недостатньою розробленістю теоретичних і методичних аспектів її розвитку.

В числі основних цілей позначена підготовка високоосвічених особистостей і висококваліфікований них фахівців, здатних до професійного росту та професійної мобільності в умовах інформатизації суспільства і розвитку наукоємних технологій [3]. В наш час розвиток інформаційних технологій представляє користувачам нові можливості, що тягне за собою розвиток інформаційної компетентності в системі вищої освіти, в тому числі і освіти у аграрних закладах України.

Засоби інформатики і нові інформаційні технології все ширше проникають в економіку, науку, освіту, культуру, політику, а також в області сільського господарства. У зв'язку з цим головними завданнями при формуванні інформаційних компетенцій студентів у аграрному вузі встановлюються наступні кроки: підготувати студентів до життя в інформаційному суспільстві, сформувати у них уміння користуватися інформацією в різних її видах, володіти способами спілкування за допомогою комп'ютерних, інформаційних технологій, усвідомлювати наслідки впливу на людину засобів інформації. Провідним компонентом кінцевої моделі випускника аграрного вузу є інформаційна компетентність.

Поетапний розвиток інформаційної компетентності у студентів, можливо, забезпечити за допомогою проектування і впровадження спеціальної моделі інформаційної компетентності, що включає розвиток основних особистісних характеристик і професійних навичок учнів.

Інформаційна компетентність передбачає вільну орієнтацію в інформаційних потоках:

• самостійне одержання, обробку і використання суб'єктом інформації з допомогою комп'ютерів, телекомунікацій та інших засобів зв'язку;

• використання інформаційних технологій при вирішенні задач, які він (суб'єкт) ставить для досягнення мети своєї діяльності.

Інформаційна компетентність поряд з формуванням здатності до вільної орієнтації в інформаційних потоках передбачає, зокрема, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування з іншими людьми за допомогою сучасних засобів інформатики. Вирішенню цих завдань сприяє вивчення курсу технічної творчості, як одного із засобів формування інформаційної компетентності у студента вищого агротехнічного закладу освіти України .

Дуже важливим є усвідомлення майбутнім спеціалістом (фахівцем аграрної сфери) ролі об'єктно-орієнтованого програмування в процесі формування інформаційної компетентності. По-перше, вивчення об'єктно-орієнтованого програмування (ООП) виробляють навички оперування з програмуванням технологічних систем. По-друге, ООП займає провідне місце при розробці прикладного програмного забезпечення всіх сфер діяльності, і випускник, який отримує аграрну спеціальність, повинен мати уявлення про сучасні технології та підходи до аграрного виробництва під час вибору своєї майбутньої професії. По-третє, ООП може служити основою для створення автоматизованого робочого місця з метою зменшення фізичної роботи та покращення її виконання для забезпечення ефективного результату.

Висновки. Реалізація можливостей курсу спеціальних дисциплін напрямку «Процеси, машини та обладнання в АПК» буде педагогічно доцільна (виправдана) і призведе до підвищення рівня інформаційної компетентності студентів вищих аграрних закладів освіти України, якщо:

1. підготовку майбутніх фахівців проводити з використанням проблемно-діяльністьного підходу до навчання засобами програмування технічних систем;

2. доповнити методичне забезпечення спеціального курсу комплексом навчальних функціональних завдань, розроблених з урахуванням професійно-орієнтованих вимог і забезпечують формування компонентів інформаційної компетентности.

Реалізація компетентного підходу в професійній освіті буде сприяти досягненню його основної мети - підготовці кваліфікованого спеціаліста (фахівця) відповідного рівня і профілю, конкурентоздатного на ринку праці, вільно володіє своєю професією й орієнтованого в суміжних областях діяльности, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного росту та вдосконалення, соціальної та професійної мобільності .,

Література:

1. Завьялов А.Н. Педагогические проблемы эффективного формирования информационной компетенции // XIII Ершовские чтения: Межвузовский сборник научно-методических статей. Материалы международной научно-методической конференции (18 –19 февраля, 2003 г.) / Под ред. В.Н. Евсеева. 2003. С. 166-168.
2. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход // Образование и наука. 2004. Вып. 3.
3. Завьялов А.Н. Формирование информационной компетентности у будущих специалистов в области новых информационных технологий // Международный конгресс конференций «Информационные технологии в образовании». XIII Международная конференция, «Информационные технологии в образовании»: Сборник трудов участников конференции. Часть III. (16 – 20 ноября, 2003 г.). М.: Просвещение, 2003. С. 34 – 35.
4. Соколова І. Професійна компетентність вчителя: проблема структури та змісту // Неперервна професійна освіта: теорія і практика – 2004. – Випуск 1. – С. 17

5. Беспалов П. В. Акмеологический подход к формированию и развитию информационно-технологической компетентности государственных служащих // Материалы конференции «Информационные технологии в образовании-2003» (http://ito.edu.ru/2003/II/3/II-3-2414.html)
6. Інноваційні технології, які впроваджуються викладачами спеціальних дисциплін в професійно-технічних навчальних закладах / Укладач: В.С. Москаленко // Профтехосвіта Запоріжжя. – 2009. - №14. – 119с.
7. Литвин А.В., Мамрич С.А. Удосконалення методики навчання спеціальних предметів у ступеневій професійній підготовці фахівців **//** Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2003. - №9. – С.123-129
8. Сілютіна І.М. Методика викладання спеціальних дисциплін: проблема змісту // Науковий вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. – 2007. - № 11. – С.23-26.

УДК 378:006.83:06.047

Вікторія Ліпська
(Київ, Україна)

ОСВІТНІЙ АУДИТ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку цивілізованого суспільства, інтеграційні процеси, що відбуваються на європейському освітньому просторі, вимагають трансформування національної системи вищої освіти з урахуванням основних принципів Болонського процесу, ключовою позицією якого виступає якість вищої освіти. Механізми ліцензування та акредитації спеціальностей, програм, самого навчального закладу, а також контроль за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг і правил впровадження освітньої діяльності навчальним закладом є основними критеріями регулювання якості освітньої діяльності. Зазначені критерії здатні забезпечити як внутрішню, так і зовнішню оцінку на національному та міжнародному рівнях, зберігаючи при цьому повагу до автономії вищого навчального закладу, його академічних свобод. Щодо контролю за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг відповідно до своїх повноважень на підставі норм чинного законодавства постійно здійснюється Міністерством освіти і науки, молоді і спорту України. Але нині у розвитку системи освіти відбуваються значні зміни, на законодавчому рівні запропоновано нововведення, які мають змістити акценти в освіті на контроль за її якістю з наданням прозорості й об'єктивності. Таке реформування відбувається в межах Болонського процесу, при цьому важливо створити нову законодавчу базу, яка має унеможливлювати директивне втручання в діяльність освітніх організацій і сформувати легітимний простір їх функціонування через систему відповідних норм і правил.

Внаслідок змін, що відбуваються в системі освіті, виникла вагома необхідність в запровадженні інструменту державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти, в створенні аудиторських агентств та застосуванні процедур для здійснення незалежної оцінки якості вищої освіти або освітнього аудиту, який сприяє вдосконаленню освіти і його подальшому розвитку.

Запровадження освітнього аудиту дозволяє вищому навчальному закладу:

- продемонструвати прихильність якості освітніх послуг і підготовки фахівців;
- отримати незалежну оцінку якості освітніх програм і підготовки фахівців;
- отримати рекомендації щодо вдосконалення освітніх програм;
- публічно заявити про високий рівень якості підготовки фахівців;
- підвищити конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг;
- завоювати і зміцнити свої позиції на міжнародному ринку освітніх послуг;
- забезпечити і поліпшити працевлаштування випускників.

Для повного розуміння поняття «освітній аудит», перш за все необхідно визначити походження терміну «аудит».

Появу терміну «аудит» відносять до X-XI ст. для позначення процедур контролю (від латин. audio – чути, слухає; відповідно auditor – той, хто слухає, або той, кого слухають). В давньому Римі аудитори – люди, що перевіряють слова того, хто оголошує постанови влади. В середні віки в Європі грамотні й пісенні люди зустрічались досить рідко, й тому аудитором називали службовця, який мав вислуховувати звіти посадових осіб. В ті часи люди щиро вважали, що усна форма звіту навіть краще письмової оскільки будь-який документ можна підробити, а сказати неправду, коли на тебе дивляться суворі очі начальника-аудитора, неможливо чи значно складніше. У семінаріях аудитор – учень, призначений учителем перевіряти, як вивчили урок його товариші. Але «аудитор» може вживатися і як «прокурор». Офіційна реєстрація перших професійних аудиторів відбулася в 1853 р. у Великобританії, в зв'язку з розвитком підприємництва. Аудит – це «... фінансовий аналіз, бухгалтерський контроль, ревізія фінансово-господарської діяльності підприємств, установ і організацій, що проводяться незалежними кваліфікованими у цих сферах (фахівцями. Головні вимоги до нього − бездоганна чесність, незалежність, професійна підготовка та використання сучасних контрольно-оцінних засобів і процедур" [1, с. 19].

Дещо інша, осучаснена дефініція цього поняття наводиться у електронній вільній енциклопедії: «Аудит – це незалежна перевірка з метою висловлення думки про достовірність. Слово «аудит» застосовується у світовій практиці для позначення перевірки. Під «аудитом» розуміють усяку виконувану незалежним експертом перевірку якого-небудь явища чи діяльності – тут розрізняють операційний, технічний, екологічний та інші різновиди аудиту. Окремі види аудиту близькі за значенням до сертифікації» [2].

Історія виникнення і розвитку аудиту в Україні вимірюється менш ніж 20-ма роками, що принесли багато здобутків, успіхів і розчарувань. Офіційне визнання обов'язкового аудиту відбулося у 1993 р., через два роки після проголошення незалежності України, у зв'язку з прийняттям Закону України «Про аудиторську діяльність». З тих пір кожен рік додавав щось нового до теорії та практики аудиту і збільшував престижність аудиторської професії у суспільстві. Підприємці, банкіри, інвестори, державні службовці вже добре знають, що таке аудит, і широко користуються його послугами.

Отже, розвиток аудиту в Україні можна поділити на три етапи:

- перший – 1987-1992 рр. – створення перших аудиторських структур;
- другий – 1993-1998 рр. – формування нормативно-правової бази аудиту в Україні;
- третій – 1999 р. – дотепер – діяльність аудиту на новій нормативно-правовій базі та посилення монопольного становища представників провідних іноземних аудиторських послуг в Україні.

Поняття "освітній аудит" в Швейцарії, Іспанії, Великобританії, Італії, Голландії трактується в термінах інструментального аудиту; Данії, Фінляндії, Норвегії – в термінах аудиту якості; Німеччині – в термінах системної акредитації [4, с. 97].

В Україні поняття «освітній аудит» в державно-управлінській та освітянській практиці майже не вживане. Навіть такі сучасні вітчизняні видання як «Державне управління та державна служба: словник-довідник» [3], «Енциклопедія освіти" [5] не містять трактування цього поняття у контексті застосування в освітній галузі, тому впевнено можна зробити висновок, що «освітній аудит» – новітнє поняття у вітчизняних (державно-управлінська, педагогічна) наукових галузях. В Україні освітній аудит є складовою частиною система менеджменту якості освіти (СМЯ) вищого навчального закладу.

У Російській Федерації освітній аудит – не нова процедура. Н. Єфремова визначає освітній аудит в сфері загальної середньої освіти як «оцінювання результатів навчальної діяльності спеціальними атестаційними службами, що мають сертифікат на проведення контрольно-оцінних процедур стандартизованими педагогічними вимірниками при дотриманні правил, встановлених законом про освіту або іншими нормативними документами» [1, с.20].

Отже, освітній аудит – систематична і аргументована діяльність з виміру якості умов, процесів перетворення (розвитку) умов і результатів спільної освітньої діяльності суб'єктів системи освіти з метою оцінки міри їх відповідності атестаційним і акредитаційним вимогам і вимогам освітніх стандартів і (або) вмісту освітніх програм. Це різновид експертизи, що здійснюється в рамках бюджетної або підприємницької діяльності групою експертів (аудиторів), що є аналітичним дослідженням причин виникнення актуальних проблем, які знижують якість освіти. За його результатом замовник отримує мотивований висновок (експертний висновок), який використовується при ухваленні рішень, направлених на вирішення виявлених проблем шляхом корекції умов.

Метою освітнього аудиту є вироблення практичних рекомендацій педагогам і керівникам освітньої організації щодо рішення виявлених проблем, стримуючих підвищення якості спільної освітньої діяльності суб'єктів системи освіти або досягнення стабільно високих показників якості освіти. Завданнями освітнього аудиту є:

- визначення міри відповідності ресурсів, динаміки процесів їх перетворення і кінцевих результатів спільній діяльності суб'єктів освітньої організації ліцензійним і акредитаційним вимогам, вимогам освітніх програм на основі єдиної системи критеріїв, показників і методик їх виміру системи оцінки якості освіти;
- виявлення за допомогою проблемно-орієнтованого аналізу протиріч, проблем і причин неузгодження поточного стану і запланованих результатів якості спільної освітньої діяльності суб'єктів системи освіти;
- вироблення рекомендацій по оперативній корекції умов і процесів освітньої діяльності з метою здобуття вищих результатів, відповідних цільовим орієнтирам освітньої організації протягом навчального року і на кожному етапі реалізації освітньої програми.

Освітній аудит може включати декілька типів перевірки:

• внутрішній аудит – систематична, така, що регулярно проводиться внутрішніми експертами (аудиторами) проміжна самоперевірка стану умов, динаміки їх розвитку і результатів діяльності освітньої організації протягом навчального року;

• зовнішній аудит – експертиза (перевірка) якості освітньої діяльності, яка здійснюється зовнішніми експертами;

• ініціативний аудит – експертиза якості, яка здійснюється добровільно за замовленням освітньої організації незалежним експертом (аудитором) або групою експертів (аудиторів) на основі укладеного договору в слушний для організації час з використанням заздалегідь обумовлених видів, часу і форм експертизи при дотриманні умов повної конфіденційності отриманих результатів.

Один з елементів внутрішнього освітнього аудиту − створення звіту про проведення аудиту і заповнення модуля збору даних про навчальний заклад. Звіт складається раз на п'ять років, і це пов'язано з тим, що проводиться раз на п'ять років процедурою державної акредитації. Зовнішній освітній аудит здійснюється не самим навчальним закладом, а сторонніми організаціями.

Залежно від предмету освітнього аудиту можна виділити різні його види:

- аудит умов (всіх або деяких);
- аудит процесів перетворення умов;
- аудит підрозділу;
- аудит освітньої програми;
- аудит системи оцінки якості освіти;
- аудит системи менеджменту якості (системний аудит), тощо.

Як зазначає Ю. Б. Рубін «Освітній аудит, як внутрішній, так і зовнішній, націлений на забезпечення гарантій якості у сфері професійної освіти. Однією з головних сторін, поза сумнівом, є споживачі. Держава як платник у разі бюджетної освіти і як інститут що проводить політику у сфері професійної освіти і зацікавлений в її успішній реалізації, - це одна зацікавлена сторона. Інша сторона - це працедавець. Хоча працедавець не завжди є платником але завжди є кінцевим споживачем випускників, і це надає йому право вважатися зацікавленою стороною. Зацікавленою стороною є також і самі освітні установи: працюючи на ринку освітніх послуг, вони зацікавлені в тому щоб заробляти і утримувати певні позиції, надаючи якісні освітні послуги» [6].

Таким чином, здійснений аналіз існуючого понятійно-категорійного апарату дає нам підстави визначити поняття «освітній аудит у сфері вищої освіти», *як процедуру здійснення незалежними акредитованими експертами перевірки та оцінювання (з послідуючим декларуванням гарантованої достовірності професійного судження) діяльності вищого навчального закладу у цілому, досягнення заявленого ним рівня якості вищої освіти та її гарантій, освітніх стандартів, відповідно до яких формуються професійні, ділові та особистісні компетенції студентів і забезпечується їхня конкурентоспроможність у освітньому просторі*.

Об'єктами освітнього аудиту у вищому навчальному закладі можуть бути: зміст освіти, освітні програми, технології навчання, управління освітнім процесом, використання наукових основ у системі управління персоналом, наукова діяльність ВНЗ, ефективність освітньої діяльності відокремлених підрозділів вищих навчальних закладів та інше [7]. Мусимо визнати, що суб'єктів освітнього аудиту в Україні офіційно не існує, ними мають стати якнайшвидше створені незалежні інституції, що мають право на здійснення відповідних аудиторських процедур. Для цього доцільно проаналізувати існуючий закордонний досвід та визначитися в умовах і можливостях його застосування в нашій державі.

Література:

1. Ефремова Н. Ф. Образовательньїй аудит качества учебного процесса и его результатов / Н. Ф. Ефремова // Стандартьі и мониторинг в образовании. — 2004. — № 5. — С. 19-22.
2. Википедия: Свободная зниклопедия [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http:// www.wikipedia.org./ wiki/Аудит
3. Державне управління та державна служба : Словник-довідник / Уклад. О. Ю. Оболенський. — К. : КНЕУ, 2005. — 480 с.
4. Рубин Ю. В. Современное образование: качество, стандарть, инструмент: монография / Ю. Б. Рубин. — 2-е изд. — М. : Маркет ДС, 2009. — 336 с.
5. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
6. Ю. Рубін «Развитие системы внешнего обрахзовательного аудита и его особенности в организации e-learning»// журнал Высшее образование в России 11/08- стр. 45
7. Івахненков С.В. Автоматизація аудиту в Україні та світі: підходи і програмне забезпечення // Аудитор України. – 2007. – №3. – С.19–24.

Евгений Лопаткин
(Таганрог, Россия)

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Современные требования к подготовке учителя в условиях модернизации педагогического образования определяются в контексте компетентностного подхода и раскрываются через единство общекультурного, профессионального и социально-нравственного развития личности педагога.

Специалисты (А.Г. Бермус, Е.В. Бондаревская, И.А. Зимняя, В.В. Сериков, В.А. Сластенин, А.В.Хуторской и др.) отмечают, что компетентность педагога является комплексной характеристикой личности; включает не только когнитивную (знания) и операционально-технологическую (умения, опыт, практика), но и ее мотивационную, этическую, социальную и поведенческую составляющие. Ориентиром для профессионально-личностного становления будущих педагогов служит комплекс профессиональных и личностных качеств, характеризующих современного учителя: ярко выраженная гуманистическая позиция по отношению к детям, интеллигентность, духовная культура; высокий профессионализм, педагогическое творчество, потребность в постоянном самообразовании и готовность к нему. Личностно-профессиональный потенциал педагога раскрывается в условиях духовно-нравственного самообогащения, творческой самореализации и самоутверждения себя в жизни и профессии [1].

Компетентностный подход к образованию ориентирован на внутреннее изменение ценностных, потребностных, мотивационных структур личности, ее интересов, установок, позиций, личностных смыслов в овладении знаниями, умениями, способами деятельности. Актуализируя личностные смыслы и ценности образования, компетентностный подход обеспечивает приоритет в сознании обучающегося личностных целей и смыслов, одновременно выводя на более высокий уровень социальные ценности и социальные смыслы овладения системой компетентностей.

Особо подчеркнем, что подготовка современного учителя в педагогическом вузе на основе компетентностного подхода рассматривается как процесс становления и развития личности педагога, наделенного потенциалом непрерывного саморазвития и

самореализации, благодаря смыслам и ценностям, которыми будущие учителя руководствуются в своем профессиональном выборе. В качестве ценностей, образующих аксиологический аспект педагогического сознания учителя, выступают ценности, связанные с утверждением личностью своей роли в социально-профессиональной сфере, ориентирующие на саморазвитие творческой индивидуальности в профессиональной деятельности, позволяющие осуществить самореализацию в профессионально-личностном становлении, удовлетворяющие потребность в продуктивном гуманистическом взаимодействии и общении с учащимися и коллегами и т.д.

В соответствии с государственным образовательным стандартом педагогического образования по направлению 050100 при изучении педагогических дисциплин выделяются общекультурные (ОК), общепрофессиональные (ОПК) и профессиональные (ПК) компетенции выпускника.

Мы исследовали возможности курса «Введение в педагогическую деятельность», изучаемого в педагогическом вузе, в плане развития у будущих учителей следующих компетенций:

- знание современных проблем науки и образования при решении образовательных и профессиональных задач (ОК);
- знание историко-культурных ценностных и современных нормативно-правовых основ профессиональной педагогической деятельности (ОК);
- осознание ценностно-смысловой природы педагогической деятельности в современном обществе (ОПК);
- знание способов профессионального самопознания и саморазвития (ОПК);
- умение получать, перерабатывать и осваивать педагогическую информацию из различных источников (в том числе, исторических, монографических, учебных, научно-популярных, художественных, публицистических и пр.) (ОПК);
- умение проектировать индивидуальный маршрут в педагогическом образовании (ОПК);
- владение способами совершенствования профессиональных знаний и умений путем использования возможностей информационной среды образовательного учреждения, региона, области, страны (ОПК);
- осознание социальной значимости своей будущей профессии, обладание мотивацией к осуществлению профессиональной деятельности (ОПК);
- владение способами решать задачи воспитания и духовно-нравственного развития личности обучающихся (ПК);
- способность применять современные методики и технологии, методы диагностирования достижений обучающихся для обеспечения качества учебно-воспитательного процесса (ПК);
- умение организовывать сотрудничество обучающихся, поддерживать активность и инициативность, самостоятельность обучающихся, их творческие способности (ПК).

Развитие указанных компетенций/компетентностей осуществляется в процессе изучения курса «Введение в педагогическую деятельность» через постановку и реализацию конкретных задач:

- развитие ценностно-смыслового отношения к профессии педагога;
- развитие потребности сотворить себя как педагога и как личность;
- активизация процессов самообразования, самовоспитания, самосозидания себя как будущего педагога;
- развитие субъектности личности будущих педагогов как стержневого образования, что связано с развитием нравственной зрелости, активности, самостоятельности, рефлексивности;
- развитие творческого потенциала личности, ориентированного на саморазвитие творческой индивидуальности в педагогической деятельности;
- организация опыта общения, основанного на ценностях гражданско-правовой и духовно-нравственной культуры;
- развитие профессионально значимых личностных качеств и свойств студента как индивидуальности.

Развитие компетентностей будущих педагогов в процессе освоения курса «Введение в педагогическую деятельность» основано на создании условий и ситуаций, побуждающих обучаемых к активности в учебе; организации обучения, базирующегося на личностно и ценностно-значимой учебной деятельности, ориентированной на профессию учителя; решении задач поисково-исследовательского характера.

Важно, чтобы образовательный процесс в вузе направлялся «изнутри» самой личностью, открывая наиболее благоприятные условия для самореализации. Поэтому изучение педагогической информации требовало использование активных методов, в числе которых:

- анализ конкретных педагогических ситуаций, предполагающий определение проблемы, ее коллективное обсуждение, позволяющее познакомить студентов с вариантами разрешения конкретной проблемной ситуационной задачи;
- проблемная лекция, в которой процесс обучения студентов приближен к поисковой, исследовательской деятельности;
- семинар-дискуссия, включающий элементы «мозгового штурма», который строится на основе диалогического общения участников в процессе обсуждения и разрешения теоретических и практических проблем;
- работа над проектами, позволяющая обеспечить развитие творческого потенциала студентов.

Наша задача заключалась в том, чтобы интегрировать мотивацию непосредственную и опосредованную, внешнюю и внутреннюю в процессе изучения курса «Введение в педагогическую деятельность» и других педагогических курсов, что потребовало определения конкретных задач деятельности преподавателей:

- актуализация у будущих педагогов установки-мотивации на развитие чувства собственного достоинства и личной ответственности, как качеств, определяющих их профессионально-личностное становление, саморазвитие, самовоспитание;
- ориентация на творческую учебно-профессиональную деятельность, связанную с разработкой инновационных проектов, направленных на повышение качества современного образования;
- включение студента в создание среды, помогающей ему в реализации жизнетворческих способностей, креативности в образовательной деятельности;
- организация совместной деятельности и сотрудничества в различных формах (деловые, ролевые игры, дискуссии, ситуации выбора, творческое проектирование, решение проблемных задач);

Таким образом, в процессе освоения курса «Введение в педагогическую деятельность» проектируется развитие компетенций, проявляющихся в способности и готовности: осознавать социальную значимость своей будущей профессии, обладать мотивацией к осуществлению профессиональной деятельности; определять задачи обучения, воспитания и духовно-нравственного развития личности обучающихся; применять современные методы диагностирования достижений обучающихся, реализовать индивидуальную образовательную траекторию своего профессионально-личностного становления.

Задача профессорско-преподавательского коллектива состоит в том, чтобы стимулировать развитие таких ценностно-смысловых ориентаций студентов, которые определяют формирование будущего педагога с достаточно высоким уровнем развития профессионально-личностных компетенций и как человека культуры, гражданина и нравственной личности.

Литература:

1. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. - Ростов-на-Дону, 2000.

Ольга Лучанінова, Ірина Сталь
(Дніпропетровськ, Україна)

ПРОБЛЕМА МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВТНЗ ДО НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Перед вищою освітою постають нові завдання, пов'язані із новими умовами соціалізації, у тому числі виховання компетентної особистості фахівця, із розвитком таких його якостей, як високий професіоналізм, активність, діловитість, мобільність, почуття відповідальності, уміння працювати, швидко орієнтуватися в ситуації, приймати самостійні рішення, поважати працю, формувати потребу в постійному оновленні знань і самовдосконаленні, розвивати культуру міжособистісного спілкування тощо. І важливу роль відіграє мотивація студентів до навчання.

Проблема мотивації навчання є однією з центральних у педагогіці, оскільки і результат, і процес засвоєння знань значною мірою залежать від залучення студентів у навчальний процес, зацікавленості того, хто навчається [1, с. 269].

Проблема мотивації студентів до навчально-професійної діяльності та забезпечення якості професійної освіти майбутнього фахівця одна з найбільш актуальних для ВТНЗ.

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної освіти є побудова такого процесу учення, який міг би бути основою формування мотиваційної сфери учнів. У зв'язку з цим виникають суперечності між існуючим станом мотивації учення у студентів ВТНЗ і сучасними вимогами до їх навчальної активності; між потребами практики в науково обґрунтованих рекомендаціях по управлінню мотиваційною сферою студентів і відсутністю достатніх для цього науково-психологічних знань.

Формування повноцінної особистості студента має важливе практичне значення. Це підкреслюється науковими працями авторів, як Г. Хекхаузен, А.Н.Леонтьєв ,Л.Д. Столяренко, Р.С. Немов, А.К. Маркова та ін.[2, 4, 7,12].

Безперечно, формування особистості людини відбувається упродовж всього її життя, але саме у вищій школі закладаються основні особисті якості фахівця, а вже у подальшій професійній діяльності відбувається подальша шліфовка як особистості. До числа найважливіших якостей особистості сучасного фахівця можна віднести ініціативу та відповідальність, компетентність, спрямованість до новаторських рішень, потреба у постійному оновленні своїх знань. У процесі навчання студент зіштовхується з низкою проблем, психолого-педагогічний аспект яких пов'язаний із пристосуванням до нової дидактичної ситуації, принципово відрізненої від шкільної формами та методами організації навчального процесу. Ця новизна та пов'язані з нею труднощі створюють свого роду дидактичний бар'єр, який повинен бути подоланий. З цього слідує, що у розвитку особистості майбутнього фахівця важливе значення має формування позитивних мотивів та дійсних цілей, оскільки мотиви та цілі є важливими детермінантами навчальної діяльності.

Структура мотивів студента, сформована під час навчання, стає стрижнем особистості майбутнього фахівця. Отже, розвиток позитивних навчальних мотивів – невід'ємна складова частина у процесі навчання студента як особистості.

Нами було поставлено завдання - дослідити педагогічні умови формування мотивів навчання у студентів та внести методичні рекомендації щодо підвищення цих мотивів.

Мотивація творчої активності – це система стійких мотивів, що спонукають до дій спрямованих на розвиток стійкої творчої спрямованості особистості. Виходячи з цього, ми можемо зазначити, що діяльність студента вже є професіонально направленою, вона специфічна за своєю метою, умовами, мотивами. Поняття мотивації включає сукупність факторів, механізмів, процесів, які сприяють виникненню спонукань до реальної або потенційної конкретно направленої активності. Стійкий і сильний науково-пізнавальний мотив сприяє тому, що особистість не має потреби в зовнішніх стимулах і її рівень самостійності досить високий. Важливими є і загально соціальні і професійні мотиви. Обираючи подальший шлях після закінчення школи, підліток мотивує себе до дії. Оптимальним варіантом розвитку цієї мотивації до неперервного одержання освіти є досягнення такої відповідності між групами мотивів, що сприяє зростанню ефективності пізнавальної діяльності і призводить до успішного кінцевого результату вибору.

Мотив – усвідомлена потреба, яка викликає активність людини й визначає спрямованість цієї активності. При чому, на думку А.Н. Леонтьєва, «в якості мотиву виступає не сама потреба, а предмет потреби, тобто за мотивом слід розуміти саме певну потребу».

Загальне системне представлення мотиваційної сфери людини дозволяє класифікувати мотиви. Як відомо, в загальній психології види мотивів (мотивації) поведінки (діяльності) розмежовуються по різним підставам, наприклад, в залежності: від характеру участі в діяльності (що розуміється, відомі мотиви, і ті, що реально діють, за А.Н. Леонтьєвим); від часу (протяжності) обумовлення діяльності (далека - коротка мотивація, за Б.Ф.Ломовим); від соціальної значущості (соціальні, особисті, за П.М.Якобсоном); від факту включення в саму діяльність або ті, що знаходяться поза нею (широкі соціальні мотиви і особисті мотиви, за Л.І. Божович); мотиви певного виду діяльності, наприклад, навчальної діяльності і т. п..

У вищій школі, на думку науковців, педагогів-дослідників, доцільні такі організаційно-педагогічні умови, які сприяють формуванню мотивації навчальної активності студентів: вивчення професійної мотивації майбутніх спеціалістів; професійна спрямованість викладання фундаментальних дисциплін; орієнтація студентів на оволодіння змістом, формами, засобами і способами майбутньої професійної діяльності; введення модульно-рейтингової системи організації навчально-виховного процесу; дотримання принципів зв'язку теорії і практики, єдності навчання і виховання, послідовного моделювання у навчанні цілісного змісту професійної діяльності спеціаліста; забезпечення навчально-методичною, довідковою і науковою літературою, сучасною технікою; організація самостійної роботи студентів, що сприяє озброєнню їх раціональними прийомами розумової і навчальної діяльності.

Сьогодні діяльність кожного викладача повинна оцінюватися не лише з боку його педагогічної майстерності, але й з боку його вміння формувати та стимулювати творчу діяльність студентів, вміння допомогти спрямувати діяльність студента в потрібний йому бік.

У ході педагогічного дослідження ми створили та експериментально перевірили окремі із запропонованих педагогічних умов, що сприяють мотивації творчої активності студентів: використання активних методів навчання в умовах раціонального поєднання різних організаційних форм навчання, систематичне і цілеспрямоване формування загальних і специфічних розумових дій і прийомів розумової і навчальної діяльності, підвищення прикладної спрямованості результатів навчання; забезпечення наочності у навчанні; стимулювання розвитку мислення завдяки формуванню операційного складу умінь розв'язувати типові інформаційні завдання в системах подання знань та експертних системах; організація навчальної взаємодії студентів і викладачів на основі діяльнісного та особистісно орієнтованого підходу; розв'язування нових і незвичних задач, які вимагають інших, раніше студентам невідомих, способів опрацювання даних (системи опрацювання знань, системи опрацювання мовлення); формування навичок користувача інформаційних технологій; найбільш ефективне при належній організації самостійне вивчення матеріалу шляхом складання бази знань експертної оболонки за підручником, допоміжною літературою, інформаційними ресурсами мережі Internet; високий рівень інтересу студентів до цих тем; практична значущість результатів навчання; можливість застосовувати розвиваючі методи навчання дослідницького спрямування; можливість впроваджувати такі ефективні форми навчання, як колективно-розподільна та індивідуально-диференційована.

Вважаємо, що однією із важливих функцій викладача є стимулювання позитивної мотивації кожного студента в процесі організації різноманітних видів діяльності. Позитивною мотивацією навчальної діяльності студентів може бути створення викладачем проблемної ситуації, що спонукає студентів до пошуку рішення проблеми, крок за кроком підводячи їх до мети. Для цього новий навчальний матеріал подається у формі проблемної задачі. В її умові є протиріччя, які потрібно знайти і вирішити [10].

У процесі розв'язування проблемних задач студенти набувають у співробітництві з викладачем нові потрібні знання. Таким чином, процес пізнання студентів при даній формі представлення інформації наближається до пошукової, дослідницької діяльності. За допомогою проблемних ситуацій забезпечується розвиток теоретичного мислення, пізнавальний інтерес до змісту дисципліни, професійна мотивація.

Література:

1. Асеев В.Г. Мотивация учебной деятельности и формирование личности. М., 1976 г.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник.–К.:ІЗМН,1998.–204 с.

3. Вербицкий А. А., Платонова Т. А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации. М., 1986.
4. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. - М.: Педагогика, 1971. -186 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. – М., 1998.
6. Музика О.О. Мотивація творчої активності у становленні технічно обдарованої особистості //Українська еліта та її роль у державотворенні: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2000. – Вип.1. – С. 276-280.
7. Немов Р.С. Психологія: Підручник для студентів вищ. пед. закладів в 3-х кн. . - М.: Владос, 1999. - Кн.1. -688с.
8. Развитие творческой активности студентов: опыт, проблемы, перспективы / А.П. Дьяков, Г.В. Горченко, А.И. Стеценко и др., науч. ред. В.С. Рахманин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1991. – 160 с.
9. Смолкин А.М. Методи активного навчання. – М.: Вища школа, 1991. – 176 с.
10. 3. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие. – М.: Изд. центр ,,Академия", 2001. – 304 с.
11. Фіцула М.М. Педагогіка/ Фіцула М.Ш. - К.: Академія, 2002. – 527 с.
12. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2-х томах. / пер. с нем. Под ред. Б.М. Величковского. – М., 1986.-392 с.

Вікторія Маніта
(Ізмаїл, Україна)

СОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРЕНІНГОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У РОБОТІ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Учнівська молодь є втіленням завтрашнього майбутнього суспільства, й наскільки соціальні установи зможуть забезпечити процес підготовки молоді до входження у доросле самостійне життя, залежить перспектива подальшого розвитку держави. Тому у площині психології, педагогіки, соціальної роботи актуалізуються проблеми пошуку нових технологій, методів і форм роботи з молоддю, які будуть оптимально сприяти покращенню процесу її соціалізації через самопізнання, самоствердження й особливо через самореалізацію.

Проблемі соціалізації підростаючого покоління присвячено наукові роботи багатьох дослідників, зокрема, С. Кузьміна, Б. Ломова, Г. Андреєвої, Б. Вульфова, М. Лукашевича, В. Москаленка, А. Мудрика та ін. Складний і багатогранний процес соціалізації продовжується все життя людини. Тільки соціально прийнята соціалізація надає можливість людині повноцінно існувати в сучасному світі.

Однак необхідно зазначити, що набуття соціальних якостей, необхідних для життя, соціального розвитку особистості, її ефективної соціалізації, є важливішим завданням, яке постає переважно перед учнівською молоддю. Саме тому створення умов для успішної соціалізації дітей та молоді є надзавданням у соціально-педагогічній діяльності.

Практика свідчить, що значна частина учнівської молоді не завжди готова до успішного виконання соціальних ролей. З огляду на це навчально-виховний процес у шкільному середовищі потребує постійних змін і нововведень, які б забезпечили ефективність соціалізуючих процесів й послаблення впливу несприятливих чинників соціалізації. Вирішити цю проблему можна через запровадження спеціального супроводу соціалізації молоді впродовж усього періоду навчання. Справедливість такого припущення засновується на багатьох чинниках, серед яких фахівці акцентують увагу на необхідності введення інноваційних технологій соціальної роботи в учнівському середовищі. Однією з таких інтерактивних технологій є тренінг, який зорієнтований на динамічні перетворення в навколишньому середовищі й ґрунтується на інтерактивних недирективних методах роботи.

Наразі, для розв'язання соціальних проблем та поліпшення становища учнівської молоді, формування сприятливих умов для її соціалізації й адаптації обумовлюється необхідність впровадження тренінгових технологій, про що зазначено у дослідженнях А. Земби [1], Н. Ізбуцької [2], О. Кікінеджі [3], Н. Кошечко [5], Ю.Мельник [6], О. Тютюнник [8], Т. Цюман, О. Штепи [9]та ін. Актуальною інноваційною технологією, яка сприяє оптимальному забезпеченню позитивної соціалізації дітей і молоді в освітньому шкільному просторі, є соціально-педагогічний тренінг.

Звернення науковців та практиків до такого інструменту, як тренінгові технології (Т. Авєльцева, Г. Бевз, І. Вачков, В.Гаврилюк, О. Главник, І. Дичківська, Л. Животовська, І. Звєрєва, Г. Лактіонова, С. Мельник, Б. Паригін, Р. Тур, С. Страшко, Л. Тюптя та інші), є цілком обґрунтованим, адже технології дають змогу науково будувати соціально-педагогічну діяльність; сприяють підвищенню її ефективності; забезпечують тиражування, відтворюваність оптимального способу реалізації соціального процесу, тобто можливість здійснення його іншими фахівцями після спеціального навчання.

Саме поняття «тренінг» походить від англійського «to train» й перекладається як «навчати, тренувати». У довідникових джерелах термін «тренінг» трактується як «форма інтерактивного навчання, метою якого є розвиток компетентності міжособистісної професійної поведінки у спілкуванні» [4, с. 358]. В енциклопедії з соціальної педагогіки зазначено, що поняття «тренінг» ідентифікується часто з термінами «активне соціальне навчання», «групи інтенсивного спілкування» й трактується науковцями по-різному – як «група методів, які спрямовані на розвиток здібностей до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності», «засіб впливу, який спрямований на розвиток знань, соціальних установок, вмінь і досвіду у сфері міжособистісного спілкування, а також засіб розвитку компетентності у спілкуванні, засіб психологічного впливу» [7, с. 304].

У соціально-педагогічній же площині тренінг можна розуміти як запланований соціально-педагогічний процес, призначений надати або поновити знання та навички індивідуума, перевірити або сформувати ставлення людей до певних проблем та ідей, моделювати поведінку у групі з метою зміни, оновлення та покращення процесу загального розвитку особистості.

Необхідно зауважити, що важливими перевагами тренінгової соціально-педагогічної технології є її спроможність оптимізувати процес соціалізації особистості, забезпечувати підвищення рівня соціалізованості учнівської молоді, що виявляється у здатності до передачі соціальної інформації, задоволеності міжособистісними стосунками, особистісно-професійному самовизначенні, просоціальній активності, розвиненості лідерських якостей та творчих здібностей.

Завдяки гнучкості своєї структури та варіативності тренінгова соціально-педагогічна технологія є ефективною у роботі з будь-якою віковою категорією учнівської молоді. У роботі з учнівською молоддю тренінговий формат взаємодії забезпечує ефективне засвоєння інформації та практичне відпрацювання знань, нерозривний зв'язок із життям, створення комфортних умов для успішної взаємодії з викладачами, тренером та ровесниками.

Отже можна узагальнити, що соціально-педагогічний тренінг забезпечує просоціальний вплив на особистість та сприяє позитивній соціалізації учнівської молоді.

Однак необхідно зауважити, що на кожному етапі соціалізація особистості має свою спрямованість й домінанту. Так, для учнів початкової й середньої ланок шкільної освіти соціалізація має особистісний характер, для старшокласників характеризується особистісно-професійною домінантою, для студентів соціалізація має суто професійне спрямування. Тому процес соціально-педагогічного тренінгового супроводу мати бути диференційованим із врахуванням психологічної специфіки тренінгової групи.

З метою технологічного збагачення тренінгового інструментарію у роботі з дітьми та молоддю нами було розроблено спеціальну комплексну тренінгову програму соціально-педагогічного супроводу соціалізації учнівської молоді. Зміст програми складається з п'яти взаємопов'язаних структурно-змістових блоків, що поділяються на модулі. Кількість модулів у програмі різна й передбачується, виходячи з особливостей певної респондентної категорії (йдеться переважно про вікові особливості) та зі специфіки тренінгової роботи за різними соціалізаційними напрямами.

Охарактеризуємо вищезазначені блоки. Так, для учнів початкової школи пропонується соціально-педагогічний тренінг «Ціннісні орієнтири сучасного молодшого школяра», який складається з циклу занять переважно виховного спрямування і має на меті сприяти позитивній соціалізації молодших школярів, формуванню їх ціннісного ставлення до людей та суспільства в цілому (тренінгові заняття «Джентельмени»), до найближчого оточення (заняття на тему «Родинне дерево – дерево життя»), до природи (тренінгове заняття

«Увійди у світ природи») та до мистецтва («Світ краси»). Цей тренінговий блок насичений ігровими заняттями, цікавими руховими вправами та ін.

Другий блок комплексної програми складається з соціально-педагогічного тренінгу «Здоров'я суспільства – в моїх руках», розробленого для учнів середньої школи. Тренінг базується на методі навчання «рівний – рівному», сутність якого полягає в тому, що основну участь у поширенні знань й формуванні навичок усвідомленого здорового способу життя бере сама молодь. Змістовому збагаченню цього тренінгу сприяють таку модулі, які є його компонентами: «Спілкуємось та діємо», «Твоє життя – твій вибір», «Знаємо та реалізуємо свої права». У рамках цих модулів пропоновано низку занять («Правий та зобов'язаний», «Наркотичні речовини як фактор загрози здоров'ю», «Спілкування – це здорово!», «Я + інші») із залученням інтерактивних засобів соціального навчання.

Тренінг «Лідер серед однолітків – лідер у державі» є складовою частиною комплексної програми і зорієнтований на формування світогляду старшокласників, вироблення в них просоціальної стратегії життя, визначення життєвих цінностей і планів підлітків, вміння творити власну долю, активно, відповідально й ефективно реалізувати свої громадянські права та обов'язки.

Тренінгова програма включає також соціально-педагогічний супровід професійно зорієнтованої соціалізації студентської молоді. Так, четвертий блок програми представлений соціально-педагогічним тренінгом «Через соціальне проектування до професійного успіху». Цільову групу тут становлять студенти педагогічного училища, які опановують професію соціального педагога. Враховуючи те, що проектна соціально-педагогічна діяльність є наскрізною, а проективні вміння соціального педагога виступають важливішою складовою його професійної компетентності, для майбутнього фахівця соціальної сфери формування навичок проектування забезпечить позитивний фон для загальнопрофесійної соціалізації. Соціально-педагогічний тренінг спрямований на оволодіння важливим інструментом управління соціально-педагогічною діяльністю, ефективним застосуванням ресурсів соціально-педагогічної діяльності, формування навичок контролю за соціально-педагогічним процесом для досягнення поставленої мети. Складається він із інформаційного, аналітичного, практичного та технологічного змістових модулів.

Останній змістовий блок програми представлений тренінговою програмою стимулювання особистісно-професійної активності студентів і має назву «Я-соціальний педагог». Цей тренінг направлений на підвищення мотивації до соціально-педагогічної діяльності студентів ВНЗ через їхню просоціальну активність й включає окрім тренінгових занять низку заходів просоціального спрямування: акція милосердя «Чужих дітей не буває», конкурс «Соціальна фотогалерея», кінофестиваль «Права людини починаються з прав дитини», круглий стіл із проблеми «Насильство в сім'ї: шляхи протидії та допомоги», конкурси соціальної реклами, соціальних та соціально-педагогічних проектів, творчий відеопроект «Я – соціальний педагог!», соціальні й соціально-педагогічні акції «Молодь – за здорове майбутнє», «Зупинимо насильство в сім'ї» та ін.).

Зауважимо, що апробація вищезазначеної авторської комплексної програми свідчить про позитивну динаміку соціалізації усіх учасників тренінгу. Цільовою групою у щодо впровадження тренінгу були учні Сергіївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №8 м. Білгорода-Дністровського, студенти вищого навчального комунального закладу «Білгород-Дністровське педагогічне училище» та Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Для виявлення характеру соціалізації учнівської молоді, яка є основним об'єктом для впровадження тренінгової соціально-педагогічної технології, було обрано соціалізованість особистості як показник результативності соціалізаційного процесу. Зауважимо, що після впровадження програми загальний рівень соціалізованості цільової групи збільшився в цілому на 23%, позитивна динаміка спостерігалася в усіх респондентних групах.

Отримані в результаті діагностування дані підтвердили результативність впровадженої комплексної програми супроводу учнівської молоді й довели ефективність тренінгової соціально-педагогічної технології у соціалізаційній роботі з дітьми та молоддю у шкільному соціокультурному просторі.

Подальші наукові розвідки ми пов'язуємо збільш детальним дослідженням інтерактивним і методів роботи з учнівською і студентською молоддю, якими можна збагатити потенціал соціально-педагогічного тренінгу.

Література:

1. Земба А.Б. Проблема ефективності управління студентською групою: тренінг розвитку лідерських якостей студентів // – № 3.- 2007. – С. 42-48.
2. Ізбуцька Н.В. Тренінг професійної комунікації соціальних педагогів і соціальних працівників // – № 8.- 2007.- С. 51-54
3. Кікінеджі О.М., Кізь О.Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми // Практична психологія та соціальна робота. – № 8.- 2007. – С. 64.
4. Коджаспирова Г.М., КоджаспировА. Ю. Словарь по педагогике. – Москва:ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. – 448 с.
5. Кошечко Н.В. Тренінг «Молодь обирає конструктивний конфлікт» // Практична психологія та соціальна робота. – № 8.- 2007. – С. 55-58.
6. Мельник Ю.Б. Упровадження соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – №3 - 2009.
7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І.Д. Звєрєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008 – 336 с.
8. Тютюнник О. Тренінг як форма соціального навчання підлітків при здійсненні первинної соціально-педагогічної профілактики вживання наркотиків // Соціальна педагогіка: теорія та практика.- № 1. – 2007. – С. 89-95.
9. Штепа О.С. Тренінг «Актуалізація особистісної зрілості» // Практична психологія та соціальна робота. - № 2. – 2005. – С. 42-46.

Софія Олійник
(Петрівка, Україна)

СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ

Динамічні зміни життя, оновлення інформації та великі темпи її нагромадження зумовлюють потребу в таких членах суспільства, які здатні гнучко і оперативно адаптуватися до нових вимог, адекватно реагувати на нові виклики, навчатися впродовж усього життя розвиватися і творити.

Тому нині перед освітянами стоїть завдання - формування в молодих українців таких якостей, як:

- прагнення до навчання впродовж усього життя;
- постійний пошук найкращих шляхів розв'язання життєвих проблем;
- готовність своєю фаховою працею закласти підмурівок власного соціального успіху і зробити внесок у громадську державну справу.

Відомо, що основною формою організації навчальної діяльності були класно-урочна система, і освітня модель, що базувалася на пріоритеті простого засвоєння і відтворення інформації. Сьогодні вони перестали задовольняти потребу суспільства, застаріли й потребують вдосконалення.

Як же провести сучасне заняття? Як донести сьогодні, в наш нелегкий у всіх відношеннях час, ази науки? Тільки шляхом активності, самостійності студентів, тільки шляхом пошуку нових форм і методів навчання, тільки шляхом високої вимогливості до себе.

Треба зібрати найкращі ідеї, які були вже втілені, і взагалі застосовувати те, що найбільше відповідає нашим потребам, специфіці навчального закладу. [3; с.5].

Викладач повинен пам'ятати, що в душі студентів борються різні мотиви. Наприклад, намагатися слухати викладача і бажання тихенько з сусідом поговорити або просто помріяти. Завдання викладача – не примушувати вчитися, а заохотити. Досягти цього можна лише вмілою організацією навчального процесу.

Кожен з викладачів старається «втиснути в голови студентів якнайбільше матеріалу», а це призводить до втоми, природної протидії… Основою на заняттях повинно стати не екстенсивне завантаження студентів якомога більшим обсягом матеріалу, а інтенсивний розвиток його здібностей. «Людський розум, за висловом Плутарха, не глек для рідини, а вогонь, який треба запалити.»

Запалити такий вогонь треба з перших хвилин аудиторної роботи. Студентів треба зацікавити, показати, що моя дисципліна цікава, захоплююча. А для цього треба бути зібраним, спостережливим, уважним. Але і не секрет, що зміст навчального матеріалу, мабуть з любої дисципліни, не може бути завжди цікавим. І тут на допомогу приходять різні прийоми і методи. Так, з з метою зацікавлення до теми, зразу ж після дзвоника, можна розповісти якийсь інтригуючий матеріал з даної теми. Наприклад, при вивченні питання «Діагностування вад розвитку людини та їх корекція», можна розповісти інтригуючий матеріал (4 січня 1950 року в одній із московських лікарень у Катерини Кривошляпової проходили важкі пологи. Довелося зробити кесарів розтин. Лікар, побачивши новонароджених, ледве стримав крик жаху. Мати, побачивши своїх дітей, два роки провела в психіатричній лікарні в стані важкої депресії.) Студенти, затаївши подих, уважно слухають, а що ж далі? Отже, уже з перших хвилин заняття вони включилися в роботу. Вміння кількома реченнями заінтригувати, зацікавити студентів до роботи слід віднести до сучасних технологій навчання.

Для подальшої підтримки уваги до нового матеріалу, важливо зберегти в собі інтерес до того, що розповідаю. Лекцію треба давати емоційно, а не монолітно. Викладач повинен переживати разом з групою про те, про що він розповідає. Тоді студенти почнуть відчувати в словах викладача привабливу щирість, яка допомагає зрозуміти найскладніші ази науки. [1; с.7] Не дивно, що емоційність викладання є однією з вимог сучасної дидактики. Викладачеві не варто захоплюватися лише своїми знаннями, більше приділяти уваги думкам і почуттям студентів. Лекція – це не «сольний номер» викладача, а дружна бесіда, ефективність якої залежить від його майстерності, вміння спілкуватися, здатності до діалогу. Потрібно постаратися створити такі умови для студентів, щоб вони зрозуміли, що без уміння думати, обговорювати, чути і бачити, їм не відчути своєї успішності, компетентності, інтелектуальної спроможності. Отже, збудити інтерес до теми, до дисципліни ще замало, його треба розвинути, підтримати і зробити стійким.

Дуже часто можна побачити таку картину, коли студент відповідає, а потім зупиняється, тому що забув. І варто викладачеві підказати слово, або символ як студент знову відповідає. Виходить, що студент зупинився при відповіді на «слизькому місці», і якщо на таких місцях поставити маяки, опори,

то студент буде відповідати красиво, змістовно, не думаючи, а що ж далі.

Складання опорного конспекту – це клопітна робота. Опорний конспект повинен бути на запам'ятовування і простим відтворення, щоб опори можна було легко і швидко зобразити на дошці, в конспекті і при цьому не вимагаються вміння добре малювати. Студенти повинні осмислити, що вивчити або скласти таку «картинку» легко і тоді вони з охотою будуть працювати з конспектом.

Як зазначав В. Ф. Шаталов, «використання опорних конспектів полягає у викладенні навчального матеріалу таким чином, щоб на основі логічних зв'язків навчальний матеріал став доступним, закарбувався у довготривалій пам'яті». [6; с.25]

Використання опорного конспекту дає змогу оперувати образами, яких у даний момент немає в полі сприймання. Опорні конспеки формують в уяві асоціації із сигналами, які збуджують і спрямовують на себе діяльність.[6; с.25] Не секрет, що першокурсники не вміють належним чином працювати з літературою, часто переписують все підряд, що дуже важко та малоефективно. І тут їм на допомогу приходить опорний конспект.

Вважаю, що при вкладені теми інновація представлена опорним конспектом.

Всезростаючий інтерес молоді до євро-американських фільмів відсунув питання патріотизму, естетичного, морального виховання на другий план. Тому нам потрібно так працювати, щоб дані питання цікавили молодих людей аж ніяк не менше, ніж їх фільми.

В звичайній сірій буденності не вистачає поетичного образу. Одним із засобів зацікавлення є використання живопису. Так, в своїй практиці, при вивченні тем з біології, використовую репродукції картин української народної художниці Катерини Білокур. Добираючи картину, враховую, щоб зображене на ній, було пов'язане з темою, щоб було якомога менше стороннього.

Такими картинами можуть бути картини Катерина Білокур «Снідання», «Квіти і буряки», «Богданівські яблука», «Цар Колос», «Натюрморт», «Квіти за тином» і ін.. Тут можна вдало поєднати мистецтво і науку. Таке поєднання розвиває розумові сили, пізнавальні інтереси, підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу, формує почуття патріотизму, гордості за українську народну художницю.

Використання живопису при викладанні біології сприяє і інтелектуальному розвитку, адже наші діти дуже мало цікавляться мистецтвом, літературою.

Інтеграція науки і мистецтва – річ здається недосяжна, але це одна із стежинок, по якій можна назавжди покинути безплідний світ духовності. Ця тема невичерпна. Біологи, хіміки навіть в речовині, процесі, що досліджують, повинні бачити красу, досконалість, гармонію.

Навчаючи, ми повинні вносити естетичні засоби в життя молодих людей, почуття патріотизму, зробити життя духовним,

багатим і цікавим. Тому пропоную лише трохи заглянути в храм науки, де картини Катерини Білокур окрилюють нас, а наука вселяє в серця впевненість і формує особистість.

Одним із найважливіших чинників інтенсифікації навчального процесу є використання сучасних технічних засобів, передусім комп'ютера. Використовуючи комп'ютерні технології за короткий час можна: демонструвати, експериментувати, показувати недоступне, провіряти лабораторні і практичні, здійснити контроль, допомогти у підготовці рефератів, творчих робіт, підвищити статус викладача [5; с.34]

Література:

1. Буринська Н. Як зробити навчання хімії цікавим // Біологія і хімія в школі – 2006. № 5
2. Волков Н.П. Педагогіка. – К.: ВЦ «Академія», 2001.
3. Мельниченко Л.І. Використання інтерактивних технологій на уроках хімії // Хімія. – 2010 - № 3
4. Пометун О, Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – К.: Вид-во А.С.К., 2004. – 192с.
5. Сіпчук І. Дидактичні можливості інформаційних технологій у навчанні біології // Біологія і хімія в школі. – 2006. - №5.
6. Кучеров І. Допоможіть учням опанувати біологічні поняття // Біологія і хімія в школі. – 2005. - №3.
7. Шаталов В.Ф. Учить всех, учить каждого // Пед. Поиск / Сост. И. Н. Баженова. – М.: Педагогика, 1988.

УДК 373.5.016:78

Олена Павленко
(Переяслав-Хмельницький, Україна)
Людмила Карапетян
(Ірпінь, Україна)

СТИЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО УСВІДОМЛЕННЯ ЯВИЩ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Соціальні зміни, що здійснюються у нашій державі, потребують невідкладного формування інтелектуального та культурного потенціалу нації як найвищої культурної цінності і забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення кожної особистості. В цих умовах зростає роль мистецтва, у якому втілений унікальний статус духовності людства.

Визнаним засобом формування духовності виступає музика, де узагальнений багатовіковий досвід звукового спілкування та морально-емоційного ставлення людини до оточуючої дійсності. Діапазон пізнання життя, що відкривається через цей вид мистецтва величезний. Музика допомагає особистості не тільки глибше пізнати себе, власний внутрішній світ, а й навколишнє суспільне й матеріальне середовище. Якщо змістовність духовної культури становлять естетичні, моральні та світоглядні цінності суспільства, то

даний вид мистецтва представляє собою інтонаційний спосіб вираження цих цінностей. Створюючи хвилюючий образ дійсності й людини, музика стає незамінним засобом актуалізації та творчого збагачення естетичного досвіду людської цивілізації.

Завдяки бурхливому розвиткові різноманітних технічних засобів запису та відтворення, цей вид мистецтва став нині одним із найбільш поширених і доступних. Проте, багатство втілених у музиці образів, що консолідує у собі великі виховні можливості, для непідготовленого слухача, здатного лише до пасивного, комітатного (фонового) «споживання» інтонаційно-звукових зразків, залишаються не зрозумілими і в повній мірі не пізнаними. Такий стан справ загрожує небезпекою збайдужіння підростаючих поколінь до світових шедеврів музичної культури. Тому одним із напрямків вирішення проблеми залучення слухачів до музично-культурної спадщини та адекватного й цілісного її пізнання є використання можливостей стильового підходу до усвідомлення явищ музичного мистецтва.

Визначена проблема особливо важлива у сфері естетичного виховання підростаючого покоління, оскільки найпопулярнішою сферою інтересів сучасних школярів та молоді, за дослідженнями вчених, виступає музика. Проте, не зважаючи на усю багатоманітність змісту і видів даного виду мистецтва, більшість сучасних школярів захоплюється переважно її розважальними жанрами. Внаслідок цього виховна функція найкращих зразків академічної, так званої серйозної музики, зокрема інструментальної, залишається практично не реалізованою. Тому відкрити для дітей усе багатство музичного мистецтва, виховати їх на найкращих зразках вітчизняної і світової музичної культури – нагальне завдання сучасних закладів культури і освіти.

Слід зазначити, що проблема стильового підходу в усвідомленні явищ музичного мистецтва не нова у музичній педагогіці. Ідея пізнання сутності музичних явищ крізь призму феномену стилю ґрунтується на теоріях родоначальників стилезнавства (Б.Асаф'єв, М.Михайлов, Б. Яворський), котрі визначають стиль як вияв специфіки музичного мислення, а вивчення принципів організації творчого мислення композитора вважають ключем до осягнення змісту музичного твору.

Усвідомлення необхідності пізнання музичних явищ на засадах стильового підходу розглядаються у роботах О.Катрич, В.Москаленка, О.Сокола. В них підкреслюється взаємозв'язок композиторського та виконавського стилю, наголошується на значущості виконавської діяльності як способу об'єктивації музичного стилю. Проблема реалізації художньо-пізнавальних властивостей стилю, де досліджуються питання виконавського стилю, розглядається у роботах В.Антонюк, В.Буцяк, Є. Йоркіної, О.Щербініної та ін.

Проте в галузі музично-педагогічної освіти дослідницький пошук вчених щодо розвитку музично-стильового досвіду школярів та стильового аналізу твору як засобу естетичного виховання представлений лише окремими працями (М. Красильникова, О. Критська, Л. Школяр, О. Рябініна).

Незважаючи на глибину й теоретичну фундаментальність вивчення феномену стилю, визнання його пріоритетності у розумінні явищ музичного мистецтва, до цього часу немає спеціальних досліджень, які б розкривали механізми усвідомлення стильових явищ слухачами. Тому суперечність між необхідністю та браком ефективних способів розвитку музично-стильових відчуттів школярів у системі навчально-виховного процесу музичної школи визначила **мету** даної статті.

У науковій літературі стиль розглядається як «генотип» культури [1], «цілісна модель світосприйняття» [2], «особистість, що виражається у музичних звуках» [4].

Будь-який стиль, включаючи і композиторський, є поєднанням органічно взаємопов'язаних взаємодіючих елементів, які створюють у сукупності цілісну, відносно стійку систему. Складові елементи цієї систем належать до сфери змістовної форми. Об'єктивну основу усвідомлення стильової спільності між різними за змістом творами при безпосередньому слуховому сприйнятті, складає система засобів виразності, що утілюють ці твори, тобто форма у широкому розумінні слова, за якою криється ідейно-естетична, тематична, жанрова спільність.

Природа будь-якого стилю як відносно стійкої цілісної системи елементів (стильових ознак), визначається їхньою сутністю і функцією, ступенем значущості й активності у даній системі та характером взаємозв'язків. Тому найважливішим завданням є з'ясування саме стильових ознак як реальних, конкретних елементів стилю, що сприяють усвідомленню школярами явищ музичного мистецтва. Ці ознаки, котрі виникають шляхом слухового сприйняття, є об'єктивною основою утворення уявлень про єдність стильової системи.

Стильові ознаки – це музично-виразні засоби, які конкретизовані у контексті певної стильової системи і підпорядковані її нормам. Поняття стильових ознак пов'язане з уявленням про стиль як цілісною стійкою системою, з котрою вони асоціюються й усередині якої знаходяться між собою в конкретній функціональній взаємодії, тобто утворюють чітку структуру. Спочатку виділяються основні, найбільш глибокі ознаки, які складають основу вищого, епохально-історичного стильового рівня. Потім, у межах кожного з них, виділяються нижчі окремі ознаки, які відповідають вужчим рівням і визначають послідовні етапи історичного розвитку даної ознаки. Після цього йдуть ознаки, що займають, порівняно з першими, підпорядковане місце.

До ознак максимально глибинних історико-стильових шарів слід віднести, в першу чергу, систему логічної організації музично-звукового матеріалу, що охоплює собою усе різноманіття тих часткових систем, що виникали впродовж багатовікового історичного розвитку музичного мистецтва. Зокрема, від первісних доладових періодів, через системи, засновані на ладовому тяжінні, зокрема мажоромінорі, і аж до систем, що заперечують ладовий принцип тяжіння та використовують принципи додекафонії, атональності, серійності тощо. Порівняння таких систем носить при цьому не абсолютний, а відносний характер, оскільки перехід від одного порядку звукоорганізації до іншого в історії музичної культури завжди здійснюється поступово. Виникнення нової системи не означав повної відміни колишньої. Остання або продовжувала ще деякий час співіснувати разом з новою, або вона взагалі не зникала, співіснуючи не тільки паралельно, але й по-своєму розвиваючись.

Другою глибинною ознакою слід вважати побудову або фактуру, яка вважається показником цілого епохально-стильового нашарування. Це принцип викладу музично-звукового матеріалу у вертикальній проекції. Вона охоплює і монодію (одноголосся), і різні історично існуючі форми багатоголосся – лінійне (засноване на русі паралельними інтервалами), гетерофонне, підголоскове, імітаційне, гомофонно-гармонічне, гармонічно-поліфонічне.

Третьою, такою ж широкою і загальною ознакою виступають принципи розвитку музичного матеріалу, що включають у себе і закономірності його формоутворення. Вони передбачають собою увесь комплекс прийомів, за допомогою яких здійснюється розгортання музики в горизонтальній проекції, тобто у часі. Ця ознака також передбачає значне різноманіття часткових її проявів, розпочинаючи від точної або варіювальної повторності початкового висотно-ритмічного тематичного ядра аж до утворення складних композиційних схем. При цьому, кожна з перерахованих стильових ознак реально існує лише у сукупності з іншими ознаками, у спільній функціональній взаємодії.

Виділені стильові ознаки характеризують лише найбільш істотні особливості значних історичних етапів розвитку музичного мислення. Їхня подальша конкретизація (індивідуалізація) відображає послідовні щаблі еволюції музичного мислення і поступово звужує стильові рівні, що займають, у порівнянні із зазначеними вище властивостями, підпорядковане місце. Конкретна форма їхнього вираження набуває важливого індивідуалізуючого значення.

Особливе місце серед таких стильових ознак займає мелодико-тематичний елемент. Він є складним комплексним засобом, котрий об'єднує у собі висотний і часовий (ритмічний), а також ладовий та формоутворюючий (синтаксичний) чинники. Цей відносно самостійний стильовий елемент передбачає взаємозв'язок зазначених компонентів і характер вираження кожного з них окремо.

Так, мелодично-тематичний елемент, котрий, з одного боку, належить до провідних за своєю значимістю стильових ознак, разом з тим, відноситься і до найважливіших індивідуалізуючих стильових елементів, якому притаманний високий рівень вираження творчо активного, новаторського начала.

Особливе місце у визначенні стильових ознак займає ритмічне начало, беззаперечне значення якого виявляється у якості стильових ознак індивідуального стилю. У певних стильових системах деяких сучасних авторів ритмічне начало відіграє виключно провідну роль, іноді навіть виступаючи як основна загальна стильова ознака.

Говорячи про ритм, необхідно згадати і про значення метру, котре теж утворює собою особливу самостійну стильову ознаку. Метр тут розглядається як чисто музична закономірність, незалежна від старовинного поетичного ритмометру. Він виник на порівняно пізнішій історичній стадії і знайшов своє первинне вираження у мензуральній системі та відповідному порядку нотації XIII-XIV століття.

До відносно підпорядкованих ознак потрібно віднести артикуляцію, динаміку і тембр. Слід зазначити, що останні дві ознаки тісно пов'язані між собою, перш за все, фізичними й акустичними передумовами. Саме через тембр – регістр – динаміку здійснюється реалізація звучання музичного твору, що утворюється рештою виразних засобів. Варто також зауважити, що виразна функція

тембрового начала, котра від епохи романтизму почала значно зростати, досягла колосальної активності у XXI столітті. Адже у сучасній музиці, заснованій на принципі сонорності, на перший план висувається саме темброве начало, підпорядкувавши собі навіть мелодико-тематичне.

У числі стильових ознак необхідно назвати також і категорію жанру, що передбачає собою власну самобутню специфіку. Під трактуванням жанру М.Михайлов розуміє «Типове втілення тих чи інших розділів форми твору, котрі підпорядковані традиціям, які склалися історично у цьому жанрі, і знайшли своє відображення як в стилях групових, так і в індивідуальних» [3, с. 142].

До стильових ознак, що охоплюють собою буквально усі музичні засоби як по вертикалі, так і по горизонталі, належать також і типові закономірності «зачинів» та завершень музичних творів. Їхня природа виконує одночасно як інтонаційно-семантичну, так і психологічну функцію у плані установки слухача на сприйняття, автоматично викликаючи з його боку певну реакцію («музика почалася» або, навпаки, «закінчилася»). Виконуючи так звану комунікативну функцію, названі прийоми досить різноманітні не тільки в окремих стилях, але і в більш вузькій площині одиничних творів та у творчості певного композитора. Вони залежать від інтонаційно-образного замислу конкретних зразків, а також від жанрового фактору.

Максимально широке, навіть універсальне значення як стильова ознака, котра властива абсолютно будь-якому стилю, мають кадансові формули, ті, що завершують твір. Безкінечно змінюючи свою конкретну суть, вони виступають у якості необхідного, атрибутивного елементу будь-якого стилю.

До цього ж кола жанрово-стильових ознак долучаються і оркестрові постлюдії вокальних номерів опер, котрі зазвичай виступають разом із останніми, завершальними звуками творів.

До часткових жанрово-стильових ознак в інструментальній музиці XIX-XXI століть належить також введення окремих епізодів для соло інструментів, котрі різко виділяються своєю більш насиченою звучністю серед контексту, що їх оточує. Їхня поява співпадає, як правило, із драматургічними вузловими моментами творів і фактично утворює собою абсолютно нове явище. Вперше цей прийом зустрічається у Л.Бетховена у перших частинах 17-ої сонати і 5-ої симфонії (соло гобоя на початку репризи), в IX симфонії (речитатив басів у фіналі). У романтизмі цей прийом був широко використаний Ф.Лістом у його патетичних інструментальних речитативах. У симфоніях Д. Шостаковича речитативні інструментальні соло перетворюються на широко розгорнені лірико-філософські монологи, що виконують функцію експозиції ідейних концепцій, які наочно демонструють, по суті, діалектичний закон перетворення кількості в принципово нову якість, де зазначена стильова ознака епізоду (соло духового інструменту) набуває нового драматургічного смислу

Таким чином, розглянуте нами умовне виділення стильових ознак як конкретних елементів стилю, котрі утворюють собою чітку структуру і знаходяться у функціональній взаємодії, відкриває можливість цілеспрямованого педагогічного керування процесом усвідомленого пізнання школярами явищ музичного мистецтва та ціннісного підходу до їхнього осмисленого сприймання.

Література:

1. Борев Ю. Эстетика / Ю.Борєв. – М.: Политиздат, 1981.– 399 с.
2. Медушевский В. Музыкальный стиль как семиотический объект / В.Медушевский // Советская музыка. – 1979. – №3. – С. 30-39.
3. Михайлов М. Этюды о стиле в музыке / М. Михайлов. – Л.: Музыка, 1990. – 288 с.
4. Назайкинский Е. Стиль как предмет теории музыки / Е.Назайкинский //Сб. научных трудов Моск. гос. консерватории. – М.: МГК, 1987. – С. 175-185.

Владимир Погонышев,
Дина Погонышева,
Татьяна Бычкова
(Брянск, Российская Федерация)

МОНИТОРИНГ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Основная цель внедрения системы качества образования – непрерывное совершенствование работы образовательных учреждений по повышению качества оказываемых образовательных услуг на основе улучшения деятельности всех служб и подразделений. Мониторинг результатов образовательной деятельности является необходимым элементом внутривузовской политики. Впервые в Брянской ГСХА введена система менеджмента качества образования четыре года назад. В традиционную схему образования внедряются различные инновационные технологии, вследствие чего, к преподавателям стали предъявляться более высокие требования, но критерии этих требований пока официально не разработаны.

Основными направлениями работы преподавателя являются педагогическая деятельность, педагогическое общение и личность педагога. К основным направлениям и функциям профессионально-педагогической деятельности относятся развитие, обучение и воспитание студентов. Удовлетворение образовательных потребностей будущих специалистов АПК требует от преподавателей повышение уровня профессиональной компетентности и индивидуальной мобильности.

Структура профессиональной компетентности преподавателя содержит:

– концептуальный блок, являющимся индивидуальным для каждого преподавателя, включающий знание преподаваемой дисциплины, знание смежных дисциплин, дисциплин эколого-социально- экономического блока;

– инвариантная часть, включающая умения изложить учебный материал с использованием традиционных и инвариантных образовательных технологий, определить оптимальное сочетание форм, методов и средств и др.;

– технику оптимального педагогического общения;

– качества личности, включающие социальный интеллект, авторитет преподавателя и др.

Небольшой опыт применения системы оценки качества позволяет сделать первые выводы и сформулировать некоторые пожелания, реализация которых позволит повысить ее эффективность:

- Система является инструментом стандартизации образовательных услуг, представляемых обучающимся.
- Контроль остаточных знаний студентов переходит в стадию постоянных и необходимых мероприятий.
- Основное внимание переключается на уровень предоставляемых образовательных услуг и формирование компетенций.

- Качество учебно-методических материалов является инструментом реального повышения качества образования (дистанционные курсы, электронные учебники, задания в тестовой форме и т.п.). Возможности мультимедиа успешно реализуют принцип наглядности, позволяют создавать и использовать интерактивные модели, презентации с анимационными эффектами.
- Активно внедряется рейтинговая система оценки деятельности не только студентов, но и преподавателей.
- Важна мотивация деятельности преподавателей и студентов.
- Центр менеджмента качества образования часто не вникает в систему оценки деятельности студента. При проведении мониторинга качества деятельности преподавателя следует отметить, что дисциплины естественно-научной направленности находятся в очень незавидной ситуации и требуют к себе отдельного внимания.
- Невозможно учесть все виды деятельности преподавателя, поэтому и не надо пытаться это делать.

Сотрудники научной лаборатории «Мониторинга качества образования» нашей академии выделили 20 основных факторов, которые наиболее значимо влияют на качество образования (Приложение 1).

Рейтинг преподавателей подсчитывается в нашей академии с помощью анкеты, в которой число баллов неограниченно, и после компьютерной обработки полученной информации формируется электронная база данных, содержащая сведения об индивидуальных рейтингах преподавателей по кафедрам и факультетам. Однако данный подход имеет ряд недостатков: система очень громоздкая, а, значит, и трудна для понимания преподавателя; не мобильна, трудоёмка в подсчёте баллов, для чего используется автоматизированная система обработки, не достаточно прозрачна. Чем дальше, тем больше эта система становится некорректна («идёт в разнос»), поскольку из года в год число баллов растёт и будет расти неограниченно, цена балла будет постоянно обесцениваться, невозможно учесть все виды работ преподавателя. Предлагаемая нами система (Приложение 1) мобильна и объективна: подсчёт баллов производится самим преподавателем за считанные секунды по приведённой 100-бальной системе, а значит, нет необходимости в автоматизированной системе обработки; полностью прозрачна; учитывает действительные показатели, влияющие на качество обучения, такие, как исполнительская дисциплина, успеваемость, посещаемость студентов у данного преподавателя и др. Следовательно, подводить итоги деятельности преподавателя можно гораздо чаще, ориентируясь на тот период, за который ему уплачивают стимулирующую надбавку. Преподаватель оценивает результаты своей деятельности по 5-ти балльной, привычной для него, системе по каждому виду деятельности и чётко видит свои недоработки, что в значительной мере побуждает его более эффективно работать.

При обработке анкет преподавателей основное внимание уделяется количественным показателям, которые зачастую имеют различные шкалы измерения: штуки, %, руб. и т.д. Говоря об оценке качества деятельности необходимо учитывать и качественные показатели. Применение методов статистики позволит учесть все факторы как числовой, так и нечисловой природы, приведением анализируемых показателей к единому синтетическому основанию, и в дальнейшем ранжировать исследуемые объекты по единой порядковой шкале. Для перевода количественных признаков в их качественные аналоги применяется формула [1]:

$$k_i = \frac{|x_i \quad x_{\min}|(K \quad 1)}{x_{\max} \quad x_{\min}} + 1,$$

где x_i – значение количественного признака;

x_{min} -минимальное значение количественного признака

x_{max} - максимальное значение количественного признака;

K-количество качественных уровней;

k_i - значение качественного аналога количественного признака.

Внутренний мониторинг качества образования должен осуществляться непрерывно. Его легко организовать, внедрив в учебный процесс систему постоянного анкетирования. Данные анкеты «Посещение занятия» (приложение 2). помогут дополнить имеющийся в базе данных рейтинг преподавателей. Считаем, что результаты педагогического взаимодействия преподавателей и студентов должны оцениваться по 100-бальной системе.

В заключение отметим, что действительно качественным является такое образование, когда заметные достижения имеют все участники образовательного процесса.

Литература:

1. Статистический анализ многомерных объектов произвольной природы / Васильев В.И., Красильников В.В., Плаксий С.И., Тягунова Т.И. – М.: Издательство ИКАР, 2004. – 382 с.

Приложение 1.

Расчётная таблица комплексной рейтинговой оценки качества по самообследованию образовательной деятельности преподавателей Брянской ГСХА

	1.Учебно-методическая работа	Показатели	Баллы
1.1	Качественный состав ППС	Проф. Доц. Ст.преп. Асс. УВП	5 4 3 2 1
1.2.	Успеваемость в 1 семестре	95-100% 90-95% 85-90% 80-85% 70-80%	5 4 3 2 1
1.3	Успеваемость во 2 семестре	95-100% 90-95% 85-90% 80-85% 70-80%	5 4 3 2 1
1.4	Учебная работа	Выставки Межвузовские олимпиады Внутривузовские олимпиады Кружковая работа Реферативная раб.	5 4 3 2 1
1.5	Качество учебно-методических комплексов (УМК)	УМК включающий все компоненты Электронный учебник Сертификаты, программные продукты и т.д. Тестовые задания Учебно-методические материалы	5 4 3 2 1
1.6	Издательская деятельность	Гриф УМО Монографии, учебник учебные пособия учебно-метод. пособия прочее	5 4 3 2 1
1.7	Посещаемость занятий	95-100% 90-95% 85-90% 80-85% 70-80%	5 4 3 2 1
1.8	Качество ЛПЗ (лабораторно-практических занятий)	Полное методическое обеспечение Мультимедийное оформление занятий Изготовление стенда или лабораторной установки Разработка и постановка ЛПЗ Модернизация стендов, лабораторий, кабинетов	5 4 3 2 1
	2. Научно-исследовательская деятельность		
2.1	Научные школы, направления, научно-исследовательские и проблемные лаборатории	Научная школа Проблемная лаборатория Член диссертационного совета Экспериментальные исследования Изучение научных достижений	5 4 3 2 1
2.2	Наличие патентов, свидетельств, заявок, публикаций	Патент Положительное решение Статья в центральном журнале Статья в прочих изданиях Тезисы конференций	5 4 3 2 1
2.3	Участие в научно-технических и научно-методических международных мероприятиях	Международные Республиканские Областная Вузовская Кафедральный семинар	5 4 3 2 1
2.4	Научно-исследовательская работа со студентами. Участие студентов в научных кружках, проблемных группах и семинарах кафедры	Международные конкурсы Межвузовские конференции Внутривузовские конференции Кружковая работа Реферативная работа	5 4 3 2 1
2.5	Количество аспирантов	Докторантура Аспирантура Руководство аспирантами Рецензирование работ Руководство дипломными работами	5 4 3 2 1
	3. Подготовка научно-педагогических кадров		
3.1	Повышение квалификации ППС (за 5 лет)	Международные Российского уровня Региональные Областные Внутри ВУЗа, самообразование	5 4 3 2 1
3.2	Профориентационная работа в учебных заведениях	В 5 и более 4 3 2 1	5 4 3 2 1
	4. Воспитательная работа		
34.1	Исполнительская дисциплина (за 3 года)	Министерская грамота Областная Районная Вузовская Факультетская	5 4 3 2 1
34.2	Качество проведения занятия	С использ.мультимедийного оборудования Проблемное изложение материала без конспекта Конспект имеется, но практически не используется Иногда используется конспект Изложение материала с листа	5 4 3 2 1
4.3	Участие в воспитательных и общественных мероприятий, фестивалях, конкурсах, кураторство учебных групп и т.д.	Мероприятия не ниже областного Вузовского Факультетского Кафедрального На занятиях	5 4 3 2 1
	5. Экономическая деятельность		
5.1	Выполнение НИР в рамках контрактов, договоров, грантов, оказание платных образовательных услуг преподавателями кафедры	Более 100 тыс.руб. 50 тыс. руб. 25 тыс.руб. 12 тыс. руб. менее 12 тыс.руб.	5 4 3 2 1
5.2.	Участие в системе обучения специалистов и руководителей АПК	Профессиональной переподготовки Повышения квалификации на семинарах, совещаниях, конференциях Издания учебных пособий для слушателей системы профессиональной подготовки Подготовка кадров рабочих профессий Прочее	5 4 3 2 1

Приложение 2.

Дата_____ Посещаемость(%):_____,
Анкета присутствуют _____,
всего студентов _____

посещения занятия преподавателя (Ф.И.О.):_____
Тема:_____

Оцените качество по 5 -балльной шкале, где 5 – качество проявляется всегда, 4 – проявляется почти всегда, 3– проявляется в 50% случаев, 2 – проявляется редко, 1 – отсутствует. Нужное – обведите.

1.	Орг. момент. Постановка целей и задач_____	1 2 3 4
2.	Мотивация изучения данной темы _____	1 2 3 4
3.	Наличие элементов проблемного изложения. Исторический подход _____	1 2 3 4
4.	Методическое обеспечение курса_____	1 2 3 4
5.	Практическое применение материала_____	1 2 3 4
6.	Использование приёмов закрепления материала (повторение, вопросы, подведение итогов и т.п.)_____	1 2 3 4
7.	Использование ТСО (эффективность) _____	1 2 3 4
8.	Использование конспекта занятия_____	1 2 3 4
9.	Использование доски и мела, опорных материалов, наличие указки и т.п. _____	1 2 3 4
10.	Обратная связь с аудиторией и контроль за работой студентов _____	1 2 3 4
11.	Использование приёмов для поддержания внимания, интереса аудитории к излагаемому материалу (вопросы, замечания, побуждение к дискуссии…) _____	1 2 3 4
12.	Дикция, культура речи и темп изложения материала_____	1 2 3 4
13.	Внешний вид преподавателя и студентов, условия проведения занятий _____	1 2 3 4
14.	Владение материалом _____	1 2 3 4
15.	Педагогический такт _____	1 2 3 4
16.	Активность студентов _____	1 2 3 4
17.	Достижение дидактических целей (знаний, умений, навыков)_____	1 2 3 4
18.	Структура и логика изложения материала _____	1 2 3 4
19.	Контроль за временем _____	1 2 3 4
20.	Выделение главных мыслей и выводов_____	1 2 3 4
Сильные стороны преподавателя_____ _____		Итого баллов: _____
Пожелания по улучшению занятия_____		

Занятие посетили: _____

УДК 378.14

Леся Польова
(Івано-Франківськ, Україна)

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми. Входження України у Болонський процес вимагає складної і багатогранної перебудови системи освіти. Пріоритетним напрямом розвитку вищої освіти України сьогодні є модернізація її змісту з метою інтеграції до європейського та світового освітнього простору на принципах Болонської декларації. Входження України в сучасні соціально-економічні умови вимагає від молодого покоління володіння науковими знаннями на високому рівні. Реформування змісту вищої освіти, її розбудова відповідно до міжнародних стандартів забезпечує вирішення цього завдання.

Зазначений спосіб вивчення предметів дає можливість привести їх викладання та оцінювання до норм, які існують у більшості європейських університетах, оскільки основними характеристиками навчання студентів при трансферах є: перелік вивчення навчальних дисциплін, їх кредитний об'єм в ECTS і отримана оцінка. Проте, окрім таких формальних даних, надзвичайно важливим є сама організація навчального процесу та способи контрольних заходів, зокрема таких, які б відповідали сучасним поглядам на вищу освіту в Європі.

До визначальних рис Болонського процесу відноситься тестова модульно-рейтингова система контролю якості вищої освіти. Міністерство освіти і науки України передбачає використання тестового контролю у складі модульно-рейтингової системи як діагностичного, стандартизованого засобу вимірювання якості вищої освіти, що у свою чергу розширює можливості для отримання необхідної кваліфікації, знань, умінь та навичок у зручний для кожної людини спосіб [1, с. 22].

В останні десятиріччя тестова модульно-рейтингова система оцінки досягнень студентів стала частиною нових технологій навчання, вона знаходить все більше прибічників у навчальних закладах України, що підтверджується численними публікаціями. Ця система значною мірою відповідає новим соціально-правовим умовам, які мають переваги проти традиційних форм перевірки знань.

Мета даної роботи полягає в тому, щоб розглянути тестування як засіб оцінки знань та вмінь студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії педагогічних тестів, композиції і форми тестових завдань, алгоритми обробки результатів тестування та їх інтерпретації досліджено у працях В.С. Аванесова, Ю.М. Богачкова, Я.С. Бродського, І.Є. Булах,

А.Н. Землякова, О.Ф. Кабардіна, С.К. Кожухова, С.Ю. Курганова, О.І. Ляшенко, А.Н. Майорова, О.С. Масалітіної, Т. В. Солодкої, К. Інгенкампа, Дж. Равена та ін. Проблему оцінювання знань студентів, обґрунтування ефективності тестових методик контролю досліджували у вітчизняній науці І. Алексейчук, Н. Тализіна, В. Бочарникова, Н. Шиян.

Виклад основного матеріалу. Контроль у навчальному процесі вищих навчальних закладів є необхідним елементом, який має багато способів оцінювання. Найбільш поширеними й досі залишаються спостереження, усна перевірка знань (опитування), письмова перевірка знань (письмові роботи), співбесіди у вигляді інтерв'ю. Екзамен – складний процес підбиття підсумків пізнавальної діяльності студента. Тому нині у вищих навчальних закладах при діагностиці освітньо-професійної підготовки студентів все частіше застосовується тестовий контроль знань, використання якого є ефективним методом виявлення рівня знань, умінь і навичок студентів.

Тестовий контроль як засіб оптимізації навчального процесу одержав у вузах широке розповсюдження. Якщо раніше тестова форма контролю була предметом дискусії, то на сьогоднішній день доцільність використання тестів визнана у психології, педагогіці, методиці. Що таке тести? За визначенням Є.А. Михаличова, «тести є одним з видів навчальних завдань, які використовуються для контролю і діагностики знань» [2, с. 16].

Викладач повинен знати як правильно підбирати тести і як слід їх складати. Адже не кожен набір запитань з варіантами відповідей на них можна назвати тестом, бо тестовий контроль має бути:

-індивідуальним, що передбачає перевірку, оцінку, облік і корекцію власних результатів навчання кожного студента;

-систематичним, регулярним, що передбачає контроль просування кожного студента у навчанні (за тему, семестр, рік);

-об'єктивним, що передбачає виключення суб'єктивних, помилкових суджень і висновків викладача, які ґрунтуються на недостатньому вивченні студентів або упередженому ставленні до них та пом'якшення впливу соціальних, особистісних та емоційних факторів, які супроводжують процес оцінювання;

-прозорим – студенти повинні розуміти, чому їх відповідь оцінено саме такою кількістю балів;

-валідним, що передбачає відповідність пропонованих тестових завдань тому, що передбачається перевіряти;

-всебічним (охоплювати всі розділи програми), що передбачає контроль знань теоретичних положень, предметних та загальних умінь та навичок, інтелектуального й загально-психічного розвитку студентів, виявлення їхніх нахилів і здібностей;

-диференційованим, що передбачає врахування як рівнів засвоєння програмового матеріалу, так і індивідуальних особливостей студентів;

-надійним, тобто отримані результати тестового контролю повинні корелювати з результатами повторних вимірювань;

-точним, тобто мати мінімальну похибку у вимірюванні даним тестом;

-якісним, який має бути спрямований як на оволодіння предметними знаннями і вміннями, так і на перевірку розвитку загальнопредметних вмінь (аналізувати, міркувати, робити логічні висновки);

-взаємоповязаним між собою (послідовність у термінології);

-різноманітним за формами проведення, що створює умови для реалізації всіх функцій контролю та сприяє підвищенню інтересу студентів до його проведення;

-форма тесту повинна бути уніфікованою, звичною, зручною;

-послідовність тестових завдань повинна визначатись за принципом «від простого до складного».

Крім того, науковці, які вивчають питання тестування в освіті (В.С. Аванесов, І.Є. Булах, А.Н. Майоров) висувають ряд вимог і до побудови самого тесту. Точність тесту визначає мінімальну або систематичну похибку, з якою можна провести вимірювання даним тестом. І.Є. Булах наводить науково обґрунтований зв'язок між довжиною тесту і точністю вимірювання [4, с. 48].

З досвіду запровадження системи тестового контролю у вузах (зокрема у Інституті туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника) можна виділити позитивні сторони, які впливають на якість роботи студентів:

- реалізація тестового контролю знань дозволяє викладачам упорядкувати процес контролю знань, умінь та навичок студентів, підвищити інформативність та об'єктивність оцінки;

- за результатами такого контролю студент має можливість об'єктивно оцінити свої досягнення та свідомо здійснити вибір рівня опанування навчальним матеріалом;

- можливість забезпечення високої стандартизації умов вимірювання;

- кількісні критерії оцінювання – наявність кількісних показників для визначення повноти та глибини засвоєння матеріалу, незначні затрати часу на виміри у великих групах студентів;

- рівні вимоги до знань та умінь фахівця шляхом використання в тесті завдань однакової складності, обсягу та змісту;

- тести ставлять усіх студентів в рівні умови, а це приводить до зменшення нервового напруження. Всі студенти мають рівні можливості, а широта тесту дозволяє їм показати свої досягнення на широкому полі матеріалу.

Однак система тестового контролю має свої і негативні сторони:

-мала кількість спеціалістів із тестування в системі освіти, що уповільнить процес переходу на сучасне тестування. Оскільки ні навчання в аспірантурі, ні

здобуття освіти в педагогічних закладах, на педагогічних факультетах не передбачало вивчення методики складання тестових завдань;

-підручники розраховані на усне опитування перевірки знань;

- деякі тести припускають можливість угадування методом виключення;

-слухач може забути факти, які слід використовувати у відповіді, але згадати їх, переглядаючи перелік можливих відповідей на завдання тесту;

- при тестовому контролі не задіяний мовленнєвий апарат, що унеможливлює дослідження логіки міркування студента;

-повний перехід виключно на тестову перевірку знань студентів швидко зробить не засвоєння, а саме контроль основною метою діяльності студента;

-у вищому навчальному закладі існують предмети, зміст яких важко охопити системою тестів. Навіть в межах одного предмету не всі теми рівномірно перевіряються за допомогою тестів;

- знижується рівень кваліфікації викладача. Перевірка тестових завдань та контрольних робіт здійснюється в автоматичному режимі і не надає професійного навантаження;

- студент представляючи лише номери відповіді не показує характер ходу рішення - розумова діяльність студента і результат може бути тільки ймовірнісним.

Незважаючи на усі вимоги щодо тестового контролю та недоліки, тестова перевірка має ряд переваг порівняно з традиційними формами і методами, вона природно вмонтована у сучасні педагогічні концепції, дозволяє більш раціонально використовувати зворотний зв'язок зі студентами і визначати результати засвоєння матеріалу, зосередити увагу на прогалинах у знаннях та внести відповідні корективи. Однак потрібно мати перевірену надійну базу тестів, поєднувати їх використання з іншими методами контролю, серед існуючих автоматичних систем тестування вибрати таку, яка б максимально запобігала б вгадуванню та зубрінню, виробити об'єктивні, чіткі критерії оцінювання, зрозумілі не тільки екзаменатору, а й студентові.

Література:

1. Аванесов В.С. Основы научной организации педагогического контроля в высшей школе / В.С.Аванесов – М.: Издательство МИСиС, 1989. – С.101-120.
2. Алексейчук І.С. Про технологію створення системи тестування / І.С. Алексейчук // Нові технології навчання: Науково-методичний збірник. – К.: НМЦВД, 2000. –С.43-92.
3. Основи педагогічного оцінювання: Навчальний посібник / І.Є. Булах // Частина 1. – Київ, 2006. – С.36-91.
4. Дорошенко Ю. Педагогічна діагностика та оцінювання результатів тестування / Ю. Дорошенко, П.Ротаєнко, Н.Семенюк // Завуч. – 2005. – № 20-21. – С. 56–60.

5. Дуженков В.Д. Деякі аспекти методики складання тестових завдань / В.Д. Дуженков, Т.І. Панасюк // Організація навчально-виховного процесу. – 2006. – Випуск 8. – С. 104–109.
6. Розновець О.І. Можливості сучасних систем автоматизованого тестування для проведення модульного контролю знань / О.І.Розновець, В.О.Сперанський, Л.А. Волощук // Проблеми освіти : Наук.-метод. зб./ НМЦ ВО МОН України. К., 2005. – Вип.45: Болонський процес в Україні. – Ч.1. – С. 179–183.

Марина Пуйлова
(Таганрог, Россия)

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ

Динамичное развитие системы образования имело одним из своих следствий появление интереса исследователей к проблемам повышения качества подготовки будущих специалистов. Существенно обострилось противоречие между сложностью возникающих задач, на решение которых ориентируется образовательная система, и наличием специалистов, способных решать эти задачи на требуемом уровне. Основная проблема порождается в первую очередь традиционными взглядами, согласно которым самое главное для учителя – хорошо знать свой предмет. Предполагалось, что все остальное будущий учитель получает как результат собственной практической деятельности. Однако на практике учителя предметники часто не могли реализовать свой достаточно высокий уровень предметной подготовки, так как плохо представляли себе те механизмы (в первую очередь психологические), которые опосредуют влияние изученных фактов и закономерностей на ход и результаты образовательного процесса.

Еще в последние годы прошлого столетия Е.П.Белозерцев [20, с. 35] обратил внимание педагогической общественности на необходимость совершенствования теоретической и практической подготовки студентов педвуза в меняющихся социальных условиях. Он утверждал, что это необходимо в связи с гуманизацией и демократизацией системы образования, заменой информационно-репродуктивного обучения на активно-творческое. Автор констатировал, в частности, что уровень психологической компетентности студентов не соответствует желаемому. По его мнению, несмотря на высокую научность и информативность пособий по психологическим курсам, у студентов не формируются необходимые психологические умения, что обусловлено диспропорцией учебных форм, когда преобладают лекционные и семинарские занятия, лабораторно-практические занятиях, практика в школе, отрывом теоретической подготовки от школьной практики, в доминировании поэлементного подхода в ходе профессиональной подготовки студентов. Автор доказывает необходимость целостного подхода к подготовке учителя, в котором определяющее место занимают дисциплины психолого-педагогического цикла и педагогическая практика. Особое внимание уделялось развитию у студентов профессионально-педагогических умений: целеполагания с учетом возрастных и индивидуальных особенностей учащихся и социально-психологических особенностей коллектива, диагностики и проектирования развития и воспитания учащихся, анализа учебно-воспитательной работы, корректировки ее на основе психологических особенностей детей, рефлексии как специфической особенности педагогического общения. Акцентировалась значимость психолого-педагогических дисциплин в развитии творческого потенциала учителя и важность установления межпредметных связей психологии с педагогическими курсами и частными методиками.

В исследованиях О.А.Абдуллиной [1, с. 64] и других исследователей прямо указывается на то, что повышение эффективности педагогической деятельности может возрасти в первую очередь за счет усиления такого аспекта общепрофессиональной подготовки будущих учителей как психологическая компетентность.

И.А. Зимняя [79, с. 11], которая убедительно показывает, что психологическая компетентность является сложным системным образованием, которая в свою очередь включается в структуру личности учителя как профессионала.Аналогичной позиции придерживается Н.В.Кузьмина [93, с. 17], которая считает, что субъективные свойства педагога представляют собой системное образование, в структуру которого входят направленность, способности и соответствующая профессиональная компетентность.Последняя включает в себя социально-педагогическую компетентность и социально-психологическую компетентность.А в структуру субъектных свойств педагога автор включает тип направленности, уровень способностей и компетентность (профессиональные знания и умения), в состав которой входят специально-педагогическая компетентность, социально-психологическая, дифференциально-психологическая, ауто-психологическая компетентность; последняя соотносится с понятием профессионального самосознания, самопознания и саморазвития. В концепции Н.В.Кузьминой компетентность рассматривается как фактор, рядоположный с ведущими профессионально значимыми качествами личности учителя.

В структуру субъектных свойств педагога, по А.К.Марковой [111, с. 55], входят, в частности, психологические знания и умения, психологические позиции и установки, их синтез представлен в будущих профессионально-значимых качествах учителя, каковыми являются педагогическая направленность, педагогическое целеполагание, педагогическое мышление, педагогическая рефлексия, педагогический такт; наличие этих качеств позволяет обеспечить высокую результативность профессиональной деятельности, которая диагностируется по критериям обученности, обучаемости школьников, их воспитанности и воспитуемости.

Концепцию А.К.Марковой развивает Л.М.Митина, в исследовании которой эмпирически установлена зависимость эффективности профессиональной деятельности учителей от уровня их профессиональной компетентности [117, с. 30]. Автор приводит данные, согласно которым 75% молодых учителей, хорошо зная содержание своего предмета, испытывают значительные трудности организации процесса обучения. В частности, им трудно оперативно и в должном объеме получить информацию о запросах ученика и его продвижении в обучении, об особенностях общения с учащимися, поддержании творческой атмосферы на уроке и приемлемого поведения учащихся. Важно отметить, что Л.М.Митина в числе причин, обусловливающих низкий уровень профессиональной компетентности учителей, называет отсутствие у них интереса к психолого-педагогической информации, дефицит соответствующих знаний, отказ от самообразования, приверженность стереотипам педагогической деятельности и т. д.

Одной из актуальных проблем становления профессиональной компетентности в системе высшего педагогического образования является расхождение между теоретическими знаниями и практическими умениями будущих учителей. В.А.Сухомлинский [173, 64] предупреждал об опасности диспропорции между знаниями и умениями обучаемых. Он также обращал внимание на создание в образовательном процессе условий для превращения знаний в средства осуществления практической деятельности. Исследователи, в том числе, В.Г.Онушкин, Ю.Н.Кулюткин, С.Г.Вершловский [149, с 13] отмечают, что теоретические знания, получаемые в вузе, строятся в соответствии с внутренней логикой научных дисциплин; практическое их использование и воплощение предполагает самостоятельный синтез учителем теоретических знаний по разным дисциплинам в некоторое функциональное целое. Для этого выпускникам педвузов необходимо иметь развитое педагогическое мышление, уметь соотносить общие цели и принципы с особенностями конкретных ситуаций педагогической деятельности. Авторы подчеркивают, что практическая актуализация полученных знаний предполагает понимание педагогом необходимости самоанализа профессиональной деятельности, наличие у него психолого-педагогической эрудиции, вычленение нормативных требований к педагогическим явлениям и процессам, владение способами анализа педагогических явлений и процессов, формулирование на основе полученных знаний критериев качества и показателей эффективности своего труда.

Авторы одного из современных учебников по педагогике для студентов педвузов В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко, Е.Н.Шиянова [167, с. 21] считают, что теоретическая готовность учителя, так или иначе, включает в свой состав не только совокупность психолого-педагогических и специальных знаний, но и такие группы умений как аналитические, прогностические, проективные, рефлексивные.

А.Б.Орлов [131, с. 46] считает, что осуществляемый в педагогике сдвиг от моносубъектногоэкстернералистского подхода к полисубъектномудиалогическому актуализирует необходимость перестройки психолого-педагогической подготовки учителей в следующих направлениях:

- психологизация содержания педагогического образования, приведение его в соответствие с данными современной психологической науки, отказ от стереотипов моносубъектной педагогики;
- психологизация методов педагогического образования, переход от пассивных информационных форм обучения и воспитания к активным, включенным, проблемным способам освоения педагогического опыта;
- психологизация цели педагогического образования, отказ от представлений о педагогическом мастерстве как совокупности знаний, умений, навыков, рассмотрение его как результата личностного роста учителя, становления гуманистической позиции.

Необходимость вооружения учителей знаниями о закономерностях психического развития детей в современных социально-культурных условиях, о современном детстве подчеркивалась учеными еще в конце семидесятых годов, отмечая несоответствие получаемых в вузе психологических знаний меняющейся реальности психического развития детей. Следуетконстатировать, что сегодня модернизация предлагаемой студентам психологической информации еще более актуальна.

Так, Е.В.Бондаревская [33, 51] считает, что становление педагогической культуры современного студента предполагает интеграцию психолого-педагогической науки и передовой педпрактики, участие будущих учителей в поддержке инновационных процессов «выращивании» нового педагогического опыта; студенты актуализируют полученные в вузе знания, в частности, при осуществлении научной поддержки инновационных педагогических идей.

Особым результатом профессионального обучения студентов должен стать рефлексивно осмысляемый опыт поисковой деятельности, где присутствовали бы мотивы освоения нового, расширение познавательных возможностей, решение учебно-профессиональных задач как исследовательских. Разрабатываемое авторами содержание профессиональной подготовки будущих учителей выступает важнейшим компонентом становления личностной готовности студентов к эффективному практическому применению психологической информации в профессиональном труде.

В преподавании психологии в педвузе, на наш взгляд, присутствует акцент на получение психологической информации прежде всего об ученике и особенностях его обучения и воспитания, в меньшей мере актуализируется информация о других субъектах образовательного процесса – родителях, учителях; данное состояние психологической подготовки студентов требует переосмысления и коррекции, в частности, мы считаем, что большее значение должен приобрести раздел психологии учителя.

Актуальной проблемой совершенствования психологической подготовки студентов педвуза является становление уровня психологической компетентности, достаточного для конструктивного сотрудничества со школьным психологом.

Сущность совершенствования подготовки студентов к использованию психологической информации в профессиональной деятельности заключается в обеспечении синтеза профессионально ориентированного и технологического подходов в учебном процессе, что позволило бы актуализировать направленность студентов педвуза на практическое применение усвоенного психологического содержания, обеспечить комплекс необходимых знаний и умений, усилить рефлексию на технологию построения педагогической деятельности с учетом психологического анализа возникающих в ней ситуаций и проблем.

Литература:

1. Абдуллина О.А. Актуализация психолого-педагогических знаний студентов в процессе практики // Советская педагогика, 1973, №11.- с. 81-90.
2. Белозерцев Е.П. Подготовка учителя в условиях перестройки. М.: Педагогика, 1989.-208 с.
3. Бондаревская Е.В. Роль учебно-научно-педагогического комплекса в развитии и формировании педагогической культуры у студентов вуза // Ростов н/Д: РГПИ, 1991. -С.65-68.
4. Орлов А.Б. Проблемы перестройки психолого-педагогической подготовки учителя // Вопросы психологии, 1988, №1. - С.16-26.
5. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Шиянова Е.Н. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. М.: Школа – Пресс, 1997. - 512с.
6. Профессия – учитель: беседы с молодыми учителями / Под ред. В.Г. Онушкина, Ю.Н. Кулютина, С.Г. Вершловского. – М.: Педагогика, 1987. – 192с.
7. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. Киев, Радяньска школа, 1984 – 254 с.
8. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал. М.: Дело, 1994 –216 с.
9. Маркова А.К. Психология труда учителя. М.: Просвещение, 1993 – 192 с.
10. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности. Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. - 115 с.
11. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997.-480с.

Оксана Ремізова
(Ізмаїл, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АНІМАЦІЇ

Сучасне суспільство потребує гармонійно розвинутих, творчо мислячих особистостей. Індивідуальна своєрідність та творча ініціатива кожної людини, що реалізуються в різноманітних напрямках, є основним джерелом розвитку людства і фактором соціального прогресу. Кожна цивілізована країна дбає про творчий потенціал суспільства загалом і кожної людини зокрема. Проблема творчого розвитку особистості сьогодні є надзвичайно актуальною, адже саме творчі люди створюють новеє і неповторне у всіх сферах людської діяльності. Сучасна особистість повинна вміти мислити творчо, бути здатною жити у безперервно мінливому світі і відчувати себе комфортно при соціальних змінах, впевнено зустрічати непередбачені ситуації, визначати проблеми та інноваційні шляхи їх розв'язання.

Провідний вектор державної політики України останніми роками спрямований на створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу українського народу, пошуку та підтримки обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві. Проте саме школа має навчити кожного вихованця самостійно мислити, діяти в нестандартних умовах, вирішувати найрізноманітніші завдання сьогодення (соціальні, навчальні побутові тощо). Саме тому питання про розвиток креативності учнів у процесі їхньої шкільної соціалізації знаходиться у центрі наукової уваги.

У роботах Б. Ананьєва, В. Андрєєвої, М. Вердяєва, І. Волкової, В. Кан-Каліка, Н. Кічук, В. Козленко, В. Лозової, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Пушкіна, О. Столярової, О. Сущенко, Г., Г. Шевченко, О. Штепенко розглядаються окремі аспекти виховання творчої активності учнів: в умовах проблемного навчання, трудової, естетичної, громадської діяльності.

Ретроспективний аналіз проблеми формування творчої особистості засвідчує, що творчість, як соціальний феномен, був предметом наукової уваги філософів (Августин, Аристотель, Гегель, Й.-Г. Песталоцці, Платон) ще з давніх часів. Проблемі творчого розвитку учнівської молоді присвячено значну кількість наукових досліджень у галузі психології та педагогіки. Різні аспекти виховання творчої активності в учнів розглядаються у роботах Ю. Бабанського, Л. Базиленко, А. Колмогорова, В. Лозової, Л. Овсянецької, Т. Шамової. Однак зауважимо, що сьогодні питання спеціального супроводу творчого розвитку підростаючого покоління актуалізується й у соціально-педагогічному контексті (О. Безпалько, Н. Гриценко, В. Завгородня, І. Звєрєва, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, В. Лінніческо, І. Ніколаєску).

Слід відмітити, що все частіше соціальні педагоги-практики звертаються у своїй роботі до анімаційних технологій. Зауважимо, що у зарубіжній соціально-педагогічній системі анімаційна діяльність є потужнім засобом розвитку дитячої творчості і активно запроваджується у соціально-виховній сфері. Однак особливого резонансу вона набула у соціально-педагогічній роботі зі шкільною молоддю. У вітчизняній ж практиці анімаційна діяльність є новим явищем.

Звернемося передусім до сутності ключового поняття. Термін анімація означає з французької «одухотворення, спонукання до діяльності, оживлення». Однак однозначного розуміння це поняття поки ще не набуло. Анімація сьогодні розуміється як напрям

соціокультурної діяльності, і як педагогічна система, і як соціально-педагогічна технологія (А. Андрєєва, Т. Дедуріна, Л. Сайкіна, Л. Тарасов, І. Шульга). У вітчизняній науці анімаційна діяльність є новим явищем і розглядається у дослідженнях Л. Волик, Т. Лесіної, Н. Максимовської, С. Пальчевського, С. Пащенко.

Так, у малій енциклопедії з соціальної педагогіки анімація визначається Т. Лесіною як «вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на реалізацію фахово обгрунтованих дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища, створення атмосфери креативності…» [5, с.12; 2, с.13].

За визначенням І. Шульги соціально-педагогічна анімація «задовольняє і розвиває культурно-освітні та культурно-творчі потреби й інтереси стимулює соціальну активність особистості, її здатність до перетворення навколишньої дійсності та самої себе» [6;с.59].

Н. Максимовська, досліджуючи дозвіллєвий потенціал анімаційної діяльності, зазначає, що «соціальна-педагогічна анімація – процес пробудження, одухотворення та активізації власне людських сутнісних духовних сил особистості, результатом чого є натхнення на продуктивне соціальне життя, соціальну творчість, гармонізацію соціальних відносин» [3;с.22].

Отже, анімаційна діяльність цілком пов'язана із розвитком творчого потенціалу й соціальної творчості особистості і групи людей. Не можна переоцінити вагомість соціально-педагогічної анімації у розвитку творчого потенціалу школярів.

Науковці виокремлюють низку принципів, які забезпечують ефективність анімаційної діяльності, а саме:

• урахування регіональних особливостей, соціокультурної та економічної ситуації в регіоні (характеристики дитячого контингенту, структури закладів);

• синергізм (використання комплексу різноманітних заходів у реалізації анімаційних акцій та програм, у яких взаємодіють педагоги-аніматори та партнери, а також психологи, спеціальні педагоги, працівники соціальних служб тощо);

• педагогічний оптимізм (упевненість педагога у змінах на краще в особистості дитини, віра в її можливості);

• принцип поваги до партнера (виступає як основна вимога у відносинах між педагогом та партнером).

У процесі анімаційної діяльності з дітьми та молоддю слід зважати ще й на такі специфічні (інструментальні) принципи, як от:

• розподіл часу (можливість раціонально розподіляти свій час, а також тривалість, темп, інтенсивність при організації освітнього процесу);

• добровільність (будь-яка мінімальна участь особистості сприймається толерантно, адже респонденти мають різні потреби, мотиви тощо);

• невимушеність (поводження учасників «як удома»; відсутність будь-якого тиску щодо результативності, уникнення конкуренції);

• відкритість (можливість прийняття власних рішень та проявів ініціативи учасниками навчально-виховного процесу);

• принцип опори на власні потенційні можливості людини (підкреслює активну роль партнера у розв'язанні своїх проблем) [1, с. 8].

Аналіз педагогічної літератури з питання анімації надав можливість виокремити основні напрямки анімаційної діяльності: рекреаційний, педагогічний, соціально-культурний, музейний, театральний та ін.

Особливий інтерес у контексті розвитку творчого потенціалу підростаючого покоління становить шкільна й педагогічна анімація. Остання спрямована на організацію дозвіллєвої діяльності в школі та під час канікулярного відпочинку через використання театралізованих, ігрових, тренінгових засобів у навчанні. Її основна мета – створення умов, за яких дитина успішно розвивається в сфері вільного часу, просуваючись від відпочинку і розваг, які передбачають фізичний і психоемоційний відновлення, до творчості та соціальної активності у зазначеній сфері, отримуючи від цього задоволення. У її змісті можна виділити пізнавальну, ціннісно-орієнтовану, практично-перетворюючу і творчу діяльність, які реалізується через різні форми анімаційних програм.

Спортивно-оздоровчі, спортивно-розважальні і спортивно-пізнавальні програми будуються на залученні дітей до активного руху через захоплюючі й веселі конкурси, змагання, спортивні свята, спартакіади, рухливі ігри, походи, пішохідні екскурсії тощо. Не менш значущими є творчо-трудові програми, які допомагають набути різні вміння і навички в різних видах занять, ремесел через аукціони виробів із природних матеріалів, конкурси аматорської фотографії, виставки пісочної і крижаної скульптури, фестивалі авторських віршів та пісень. Культурно-пізнавальні та екскурсійні анімаційні програми будуються на залученні особистості до культурно-історичних і духовних цінностей через відвідування музеїв, театрів, художніх галерей, парків, виставок, концертів і різних видів екскурсій. Особливого інтересу у дитячому та молодіжному середовищі набувають сьогодні конкурсно-ігрові та пригодницькі програми, що складаються з різноманітних ігор та конкурсів, об'єднаних загальною темою, залучають дітей до участі у рольових іграх та конкурсах, «піратських вилазках», нічних походах, тематичних пікніках.

З-поміж популярних анімаційних програм, відзначаються також видовищно-розважальні, танцювально-розважальні та фольклорні. Вони включають у себе святкові заходи, конкурси, фестивалі, карнавали, тематичні дні, ярмарки, шоу - програми, концерти, дискотеки, танцювальні вечори тощо.

Проаналізуємо більш детально зміст шкільної анімації. Цей напрям анімаційної діяльності спрямований на подолання проблем сучасних дітей у школі, яких турбують не лише навчальні труднощі, але й особистісні, а також такі, що пов'язані як і зі школою, так і з сім'єю. Допомогу таким учням повинен надавати шкільний соціальний педагог-аніматор. Нове виховання приділяє важливе місце експресії, самовираженню особистості як засобу творення особистісної культури. Необхідно зауважити, що питання про забезпечення оптимальних умов для адекватного про соціального самовираження підростаючого покоління залишається сьогодні відкритим. У зв'язку з цим важливішим завданням шкільної анімації є супровід особистості у процесі її самовираження. Діяльність даного напрямку анімації спрямована на створення особливого соціально-педагогічного середовища, яке було б антиподом "вулиці".

Шкільна анімаційна діяльність заснована на застосуванні театралізованих, ігрових, психотерапевтичних засобів у процесі виховання дітей. Відзначимо, що у процесі запровадження анімаційної діяльності у шкільному середовищі педагогу необхідно дотримуватись таких принципів, як добровільність, конфіденційність, відповідальність. Досвід педагогів-практиків свідчить про те, що ефективна робота з дітьми та підлітками можлива при наявності забезпечення наступної умови: щоб увійти у внутрішній світ дитини, необхідно чітко уявляти особливості соціального контексту її розвитку, "якість життя" та його реалії.

Отже, слід відмітити, що шкільна анімація спрямована на допомогу особистісному самовираженню шляхом використання ігрових, театралізованих та психотерапевтичних методів. Основними закономірностями активного виховання, які покладені в основу анімаційної діяльності, є врахування ритму життя кожної людини та її індивідуальних можливостей, опирання на бажання індивіда та стимулювання нових мотивацій і потреб, допомога особистості у самостійному виборі різних видів анімаційної діяльності, дотримання поваги та рівності у роботі з дітьми, визнання дитини повноцінною особистістю із своїми бажаннями, потребами, правом власного вибору, фізична, інтелектуальна та емоційна участь дитини в анімаційній діяльності.

Значимість анімаційної діяльності як засобу розвитку творчого потенціалу учнівської молоді зумовлена своєрідністю її функцій. Серед них можна виокремити такі:

- функція адаптації та участі, що має на меті сприяти ефективній соціалізації та пристосуванні людини до численних змін навколишнього світу, усунення або пом'якшення соціальних конфліктів, попередження стресів;

- рекреаційну, пов'язану з відновленням та розвитком фізичних сил людини, організацією дозвілля та цілеспрямованим культурним розвитком особистості;

- виховну (анімація відіграє роль додаткової школи, поглиблюючи відповідні знання та культурні інтереси індивіда);

- коригувальну, що вивільняє дитину від щоденної фізичної та психічної втоми, перекриває психологічні вади, виховні та культурні недоліки;

- критичну та стабілізаційну, яка сприяє пошуку нових взаємовідносин між індивідами та групами, нових стилів життя, що стимулюють становлення демократії та полікультурності суспільства.

Отже, проаналізувавши все вищезазначене, можна узагальнити, що анімаційна діяльність – це вагомий ресурс соціально-педагогічної діяльності, при застосуванні методів якої можна досягти ефективних результатів, за допомогою впровадження неординарності та інноваційності. Залучення інтерактивних форм і методів анімації у процесі соціально-педагогічного супроводу розвитку творчості у шкільному середовищі сприяє розвитку творчих здібностей дітей, їхньої уяви та набуття вмінь знаходження

нестандартних рішень у життєвих питаннях, що стимулює підвищення рівню соціальної активності особистості. Саме активізація особистості та стимулювання соціальної творчості призведуть до позитивних змін у соціальному середовищі.

Таким чином, звернення до форм і методів анімації, більш того їх застосування, надає досить вагомих результатів у вирішенні питань у соціально-педагогічній сфері. Щоб сформувати творчу особистість, що володіє пізнавальними потребами і діяльними якостями, необхідна цілеспрямована інтеграція всіх сил суспільства. Саме в такому середовищі особистість пройде успішний процес формування, розвитку, вдосконалення, проявляючи свою діяльну сутність, відображаючи себе в світі і світ у собі, а саме такий процес забезпечує соціальна-педагогічна анімація.

Відтак можна стверджувати, що анімаційна діяльність має необмежені ресурси щодо розвитку творчого потенціалу сучасного школяра. У результаті анімаційного впливу в дітей задовольняються релаксаційні, оздоровчі, культурні, освітні, творчі потреби та інтереси, створюються умови для соціальної активності особи, здатної до перетворення навколишньої дійсності. Анімація, як складова соціально-педагогічної діяльності, є способом ініціації творчих потреб людини та її соціальної активності; оптимізації міжособистісних та міжгрупових відносин, самосвідомості та самовизначення особи в контексті побудови громадянського суспільства.

Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо із дослідженням питання про методичне та технологічне забезпечення анімаційної діяльності у шкільному середовищі.

Література:

1. Волик Л. Анімація як нове явище вітчизняної педагогічної науки / Л.Волик // Шлях освіти. – 2009. – № 1. – С. 6 – 9.
2. Лесіна Т.М. Соціально-педагогічні умови стимулювання майбутніх соціальних педагогів до анімаційної діяльності: автор. дис.. канд. пед. наук: 13.00.05.- Луганськ, 2009.
3. Максимовська Н. Анімація в сфері дозвілля як напрям соціально-педагогічної діяльності // Соціальна педагогіка: теорія та практика. - №1, - 2011, С.22.
4. Сайкина Л.В. Технологии социально-культурной анимации в процессе коррекции девиантного поведения подростков: дисс. канд. пед.. наук: 13.00.05 - Тамбов, 2007. – 243с.
5. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія /За заг. ред. проф. І.Д. Звєрєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008 – С. 12.
6. Шульга И. Педагогическая анимация как социокультурный и психолого-педагогический феномен / Пед. Образование и наука. 2008, № 2. – С.59.

Айжан Сейткенова
(Жезказган, Республика Казахстан)

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

Шығармашылық дегеніміз – адамның өмір шындығына, өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін, дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі. Оқушылардың белсенділігімен танымдық іс-әрекеттері арқылы шығармашылығын дамыту, қажетті жағдайда айрықша шешім қабылдай алатын жеке тұлғаны дайындау, осыған орай оқытуды ізгілендіру мектептерінің алдында тұрған үлкен міндет екені белгілі. Уақыт талабына сай оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту үшін, оқытудың жаңа ақпараттық технологиясын пайдаланған жөн деп ойлаймын.

Шығармашылыққа үйрету үшін мынадай жағдайларды ескеру тиіс. Мұғалім ең алдымен, сыныпта шығармашылық көңіл-күй тудыру үшін баланың назары бір нәрсеге бағытталуы керек. Әрбір шығармашылық тапсырманы оқушыға ұсынудың мазмұны жеткіншектердің жас ерекшелігіне, қызығушылығына үлесуі керек. Оқушының шығармашылықпен айналысуына мектепте, сабақ үстінде, үйде қолайлы жағдай туғызу. Шығармашылық бағытқа баланы жүйелі, сапалы түрде қалыптастырып отыру қажет. Сондықтан баланың шығармашылығын дамытуда ұстаз көп еңбек сіңіру керек. Баланың қиялын дамытып, ойын ілгері жетектеуде, түрлі лингвистикалық жаттығулардың да ролі зор. [1, с.36] Сабақ үстінде материалды салыстырып қарама-қарсы қою әдісі арқылы да ұғындыру өз нәтижесін береді. Мұғалім сабақтарда әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға , өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс-тәсілмен өткізілген әрбір сабақ оқушылардың ойлауын және қиялын, ойын дағдысын, оларды сөйлесуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы балалардың ортасынан қабілеті жоғары бала іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан-жақты тану оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің негізгі міндеті. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өсуіне жол бермеу адамың рухани күшін нығайтып, өзін-өзі тануына көмектеседі. Оқушының өз болмысын тануға көмектесіп, қабілетін ояту жаңа рухани күш беру білімнің ең маңызды мақсаты болып танылады. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, олардың белсенділігін, қызығушылығын арттыра түсу үшін, шығармашылық қабілеттерін сабаққа және сабақтан тыс уақытта дамытуда әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдануға болады.

Бала бойындағы қабілетті ашу оқушының шығармашылық бағытта дамуына жете мән беру болып табылады. Оқушының оқу-тәрбие үрдісі негізінде дамыту мәселесі – бұл жылдар бойы көптеген ғылым – психологтардың, педагогтардың, практик мұғалімдердің арасында пікірталас тудырып келе жатқан және күні бүгінге дейін күн тәртібінен түспей жүрген мәселе.

Оқушыларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы. Осы талап тұрғысынан алғанда оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру жаңа технологияларды тиімді пайдаланудың маңызы ерекше. Қазіргі таңда оқытудың елуден астам технологиясы бар екенін ғалымдарымыз айтып, осылардың кейбіреуі біздің білім беру жүйемізге еніп, тәжірибемізден орын алуда. Қазіргі ұстаздардың алдына тұрған үлкен мақсат өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді.

Оқушының шығармашылық қабілетін дамыту үшін бірнеше шарт орындалуы тиіс.

Олар:

1.Шығармашылық қабілетін дамытуды ерте бастан қолға алу;

2.Жүйелі түрде шығармашылық әрекет жағдайда болу;

3.Шығармашылық іс-әрекетке жағдай туғызу;

Оқушының шығармашылық іс-әрекетіне жағдай тудыру дегеніміз – оқушыны ойлай білуге үйрету екені сөзсіз. Мектеп табалдырығын жаңа аттаған бүлдіршіннен шығармашылық іс-әрекетті талап етпес бұрын, оны соған үйреткен жөн. Оған байланысты «Оқытудың жаңа технологияларын пайдалана отырып, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту» тақырыбын алдыма келелі мәселе етіп таңдап алдым. Бұл мәселені алудағы мақсатым – оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы баланың кішкентай кезінен дүниеге өзіндік көзқарасын қалыптасуына жол ашу шығармашылығын дамыту. Оқушының шығармашылығына бағыт- бағдар беруді ең алғаш білім мазмұнына енгізген М.Жұмабаев болатын. [2, с.105] «Ойлау жанның өте бір қыйын терең ісі – деп атап көрсете келіп, мұғалім баланы ойлап үйренуіне көп күш жұмсау керектігін ескертеді.

Шығармашылыққа баулудың, өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырудың төмендегідей түрлері бар.»

•Тақырыпты мазмұнына сай жинақтау;
•Арнайы бір тақырыпқа пікірталас тудыру;
•Шығарма шағын әңгіме құру;
•Сөз жұмбақ құру, шешу;
•Қиялдау арқылы сурет салу;

Осындай жұмыстарды үнемі жүргізу шығармашылыққа баулуға, шәкірт бойындағы талант көзін ашып тілін байыту қиялын ұштаумен өз бетінше ізденуге зор әсерін тигізеді.

«Шығармашылық» сөзінің төркіні, этимологиясы «шығару», «ойлап табу» дегенде келіп саяды. Демек, жаңа нәрсе ойлап табу, сол арқылы жетістікке қол жеткізу деп түсіну керек. Философиялық сөздікте: «Шығармашылық қайталанбайтын, тарихи қоғамдық мәні бар,

жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет» - деп түсіндіріледі. Өйткені әрбір жаңалық, әсіресе интеллектуалдық тұрғыдағы болса, ол баланың психикасын жаңа сапалық деңгейге көтерем деп есептейді. Ол пікір бүгінгі күнгі педагогиканың талаптарына сәйкес келуімен көңілге қонымды. Соңғы жылдары «Шығармашылық» сөзімен «жаңалықпен» қатаң «бастамалылық, белсенділік ұғымдары» астарлас қолданылып жүр.

Шығармашылық тапсырманы шешімін жобалау арқылы ойлау амалдарын ұйымдастыру оны тиімді шешудің бір жолы. Оқушылардың шығармашылық ісмерліктерін дамыту олардың сын пікірін қалыптастырумен тығыз байланысты. Білім беру мектептен басталады. Оқушылардың өз-өзіне сенімін арттыру, Олардың шығармашылығын дамыту, өтілетін сабақтың оқу материалы терең ұғына білуге баулу мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне де байланысты.[3,с.56]

Мұғалімнің әрбір өтілетін сабағы қазіргі кездегі оқылу талаптарына сай болып келу қажет. Бұл аталған талаптармен бірге мұғалім күнделікті өтілетін әрбір сабағы ғылыми түрде негізделіп, оның тәлім-тәрбиелік мәні жан-жақты ашылуы тиіс. Осындай талаптардың орынды атқарылуында ғана оқушыда шығармашылық қабілет дами түсіп, оқушының оқуға, білімге деген құштарлығы дамып отырады. Оқушы құлшынысын ұдайы дамытып, әрбір өтетін сабағын жаңаша ұйымдастыра біліп, оқытудың озық әдіс-тәсілдерін қолдана білгенде ғана оқушының шығармашылық қабілеті дами түседі.

Мектеп жасындағы оқушыларды технология пәніне баулу қашанда кезек күттірмейтін міндеттер болып табылады. Технология пәні адамның өз ортасының әсемдігін түсінуге, эстетикалық талғамының дұрыс қалыптасуына жол көрсететін алғашқы қадам. Ол адамның ой парасатын өсіреді, танымын кеңейтеді, ізгілікке әсемділікке үйретеді. Өмірде кездесетін келеңсіз құбылыстармен күресуге тәрбиелеп, халқына, еліне, жеріне деген сүйіспеншелекке баулиды.

Бүгінгі жас ұрпаққа жан-жақты білім беру, тәрбиелеу әрбір ұстаздың басты міндеті. Білім негізі бастауышта қаланатын болғандықтан, оқушының жеке тұлғалық күшін дамыту, оның шығармашылық мүмкіндігінің дамуы басты рөл атқарып отыр. Олай болса, қазіргі ұстаздар қауымының алдындағы үлкен мақсат: өмірдің барлық саласындағы белсенді, шығармашылық іс-әрекетіне қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу.

Бұл мақсатқа жетуде ұстаздар терең білімді, әдістемелік жағынан толық қаруланған және жоғары мәдени деңгейі болуы тиіс. Себебі, бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың оқуға ынтасын оятып, олардың қабілеттерінің дамуына жол ашады. Мұғалім алғашқы сабақтан бастап әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін, ынтасы мен бейімділігін, оқу мен еңбекке ұқыптылығын ескере отырып оқу үрдісін жүргізуі керек.[4,с.48]

Ертеңіне лайық ұрпақ тәрбиелемеген елдің келешегі жоқ десек, сол ұрпақты тәрбиелеудегі ұстаз еңбегі – ұлы еңбек. «Ұстазын сыйламаған елдің ұрпағы азады», - дейді халық даналығы. Осыған байланысты шығармашылық, ізденіс деген әр ұстаздың алдында тұрған үлкен міндет деп ойлаймын.

Шығармашылық – бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылу, іздену. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдерқабылдай білуге үйренуі қажет. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өмірден өз орнын табуға көмектеседі.

«Шығармашылық» ұғымының жалпы теориясын зерттеген С.Л.Рубинштейн «оқушы шығармашылығының ерекшелігі оның сапалы түрде мақсатты әрекет жасауымен анықталады» - дей келе, «шығармашылық, шешімінің нәтижесі баланың өзі үшін жаңалық болса жеткілікті» екендігін айтады, яғни баланың шығармашылық өнімді еңбегі оның жеке тәжірибесімен салыстырылады.

Шығармашылық жұмыста, әсіресе, бала қиялының орны ерекше. Бұл жөнінде М.Жұмабаевтың айтқан тамаша пікірі бар: «Жаратылыстың құшағында, меруерт себіл-ген көк шатырдың астында, хош иісті жасыл кілем үстінде, күнмен бірге күліп, түнмен бірге түнеріп, желмен бірге жүгіріп, алдындағы малымен бірге өріп, сары сайран далада тұрып өсетін қазақ баласының қиялы жүйрік, өткір, терең болуға тиісті». «...Баланың атаға тартуы рас болса, сиқырлы даланың баласы – қазақ баласы қиялқұмар болуға тиісті». Педагог ғалымның айтқанының сөз өнері - әдебиетке тікелей қатысы бар. [5,с.103] Өйткені М.Жұмабаевтың сөзімен айтқанда, «қазақ баласының жаратылысы соны тілейді». Сабақтарды түрлендіріп өткізудің маңызы ерекше. Мұндай сабақтардың тиімділігін атап өтсек: сабақ құрлымының ұйымдастырылуы, сыныптағы оқушылардың іс-әрекетін бақылауға қолайлылық, оқу-танымдық тапсырмаларды орындаудағы ұжымдық бірлескен әрекеттің жүзеге асуы, оқу уақытының үнемделуі. Шығармашылық сипаттағы сабақтар түрлерін жүйелі ұйымдастыру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі қалыптасып, ұстазы берген ақпаратты, іс-әрекет тәсілдерімен бағалау өлшемдерін қамтитын қоғамдық және ұжымдық тәжірибе тағылымдарын игеріп қана қоймай, оқушы барлық іс-әрекетте шығармашылық бағыт ұстанады, қабілет білігін ұштай түседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок. – Киев, 2000.
2. Дарынды тану және оқыту мәселелері // Қазақстан мектебі. – 2002. - № 1 - 2.
3. Кулемизина А.В. Детская одаренность: психолого-педагогическое исследование. – Томск, 1999.
4. Қабілет туралы түсінік//Психология. Қ. Жарықбаев. - Алматы, 1982 ж.
5. Одаренные дети в общеобразовательной школе// Дарын, 2000.- №4. –Б. 87-88

Научный руководитель: кандидат педагогических наук Абитаева Роза Шаныракбаевна

Ольга Смірнова
(Переяслав-Хмельницький)

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ТВОРАМИ

Педагогічні умови розвитку творчої уяви детально досліджуються сьогодні багатьма педагогами-новаторами. Щоб піднести мовну культуру учнів та активно розвивати творчу уяву, нова програма з української мови передбачає систему уроків з розвитку зв 'язного мовлення.

Пропонуються такі види робіт, як перекази за складним і простим планом, детальний, стислий та вибірковий перекази розповідного тексту з елементами опису та роздуму, тексту наукового стилю; твори-описи природи, приміщення; твори-міркування про вчинки людей на основі власних спостережень; оповідання за власними враженнями, за жанровою картиною, лінгвістичні твори; а також замітки до газети, оголошення, складання планів роботи, переклад текстів з російської мови.

Твори і розповіді є якраз тим найкращим засобом, який оживляє уроки української мови, захоплює учнів, на власному досвіді допомагає їм проникнути в багатющі можливості мови і необхідність її ретельного вивчення заради повноцінного вираження своїх думок і почуттів, заради виявлення власної творчості. Твір допомагає дітям глибше усвідомити свої почуття, привчає до послідовного викладу своїх думок, підвищує власну самоповагу учнів, розвиває інтерес до літературної творчості.

Навчання написання твору займає особливе місце в роботі вчителя для розвитку мовлення учнів. Навчити дітей правильно і красиво писати твори – велика кропітка праця. Тільки повсякденна робота над засвоєнням норм літературної мови на всіх уроках дає позитивні результати.

Необхідно повсякчас враховувати вже набуті учнями знання, продумувати зміст, методику і організацію кожного з рекомендованих уроків розвитку зв'язного мовлення залежно від теми уроку, характеру і складності навчального матеріалу. Водночас учні повинні чітко усвідомлювати, якими уміннями і навичками вони повинні оволодіти в процесі самостійного написання творів. Насамперед - це уміння вдумуватись в тему твору, підпорядковувати різнобарв'я ідей головній думці, збирати матеріал до твору, систематизувати його, дотримуватися певної послідовності викладу, правильно висловлювати думки, виправляти, переробляти, поліпшувати написане. Вміння учня результативно виконувати вищезазначену роботу, а точніше знаходити головну думку тексту, збирати матеріали для написання творів різних типів, відтворювати власні ідеї у своїй роботі значною мірою залежить саме від рівня

розвитку творчої уяви, адже коли перед учнем стоїть завдання написати твір на конкретну чи обрану тему, залишивши його «наодинці» із зошитом, - одразу включається у плідну роботу його уява і фантазія, себто його творчість [1, с. 11].

Розвитку творчої уяви молодших школярів на уроках української мови значною мірою сприяє робота з текстами різних типів, зокрема: з текстом-описом, текстом-роздумом і текстом-міркуванням. Саме ці уроки допомагають учневі виявити свою творчість, цим самим включити у активну роботу свою уяву.

Творча уява дитини розвивається у зв'язку із засвоєнням мови, тому уроки рідної мови мають провідне значення у розвитку здатності дитини мислити творчо. Мова дозволяє дітям уявляти предмети, які вони ніколи до цього не бачили. Показово, що затримки в мовному розвитку позначаються і на розвитку уяви і ведуть до його збіднення.

У концепції загальної середньої освіти вказується на необхідність формування розгорнутої навчальної діяльності (уміння вчитися) шляхом оволодіння організаційними, логіко-мовленнєвими, пізнавальними і контрольно-оцінними уміннями й навичками у різних видах діяльності. Освітніми результатами цього є повноцінні мовленнєві уміння і навички, здатність до творчого самовираження, особистісно-ціннісного ставлення до праці, уміння виконувати нескладні творчі завдання,коли школяр постійно відчуває, що він цікавий як особистість кожному вчителеві та педагогічному колективу в цілому.

Центральним аспектом цього є розвиток творчої уяви школяра, зокрема під час роботи над творчими вправами з української мови та мовлення, особливо на етапі «розквіту» творчої уяви, а саме мова йде про молодші класи. Така робота задовольняє наступні вимоги:

- реалізує пізнавальну потребу молодшого школяра, що ґрунтується на природних інстинктивних реакціях – «дослідницькій» та «ігровій»; потребу у враженнях , спілкуванні, самореалізації та самоактуалізації;
- втілює єдність змістового, почуттєво-емоційного та операціонального в пізнавальній діяльності ;
- відповідає основним критеріям: понятійності, самостійності, гнучкості, ігровій комбінаторності;
- орієнтує не на результат,а на спосіб дії [4, с.176].

Початкова школа в цілому зорієнтована на викладі конкретного зазначеного програмою матеріалу на уроках рідної мови. Кожен урок несе у собі чітко окреслені завдання і передбачає єдиний алгоритм їх вирішення, тому дуже мало часу і зовсім небагато задач стоять перед учнями, які б сприяли формуванню творчої уяви.

Тому виникає проблема щодо розширення кола завдань, які безпосередньо були б спрямовані на розвиток творчої уяви молодших школярів.

Можна зробити висновок, що актуальністю даної проблеми є високе значення творчої уяви дітей в умовах гуманізації системи освіти, недостатнім науково-теоретичним обґрунтуванням новітніх засобів розвитку творчої уяви. Це і спонукало нас до вибору теми дослідження «Розвиток творчої уяви молодших школярів на уроках української мови у процесі роботи над творами».

Питання значення розвитку творчої людини, зокрема молодшого школяра, завжди цікавило і цікавить багатьох видатних вчених, педагогів-новаторів сьогодення.

Загальна проблематика становлення суб’єктності молодшого школяра посіла значне місце у науковій літературі насамперед завдяки теоретико-експериментальним дослідженням В.Давидова, О.Дусавицького, Д.Ельконіна, Г.Костюка, С.Максименка, В.Рєпкіна, В.Слободчикова, Г.Цукерман та ін. При цьому підкреслюється творчий характер суб’єктної активності молодшого школяра, її тісний внутрішній зв’язок із творчими здібностями, зокрема з продуктивною уявою, яка, будучи загальною властивістю свідомості та системоутворювальним чинником особистості, становить основу духовно-практичного буття школяра – його учіння, пізнання, творчості (В.Давидов, Е.Ільєнков, В.Кудрявцев, Ю.Полуянов, В.Татенко та ін.).

У педагогіці проблема розвитку творчої уяви як чинника становлення суб’єктності молодших школярів не виступала предметом спеціального аналізу, хоча окремі аспекти даної проблематики вивчались у контексті досліджень особистісного та психічного розвитку молодших школярів (І.Бех, Л.Божович, В.Давидов, Л.Долинська, О.Дусавицький, Д.Ельконін, С.Максименко, А.Маркова, В.Моргун, В.Мухіна, Л.Обухова, О.Скрипченко та ін.), а також розробок стратегій психолого-педагогічної діяльності, розрахованих на стимулювання розвитку суб’єктних якостей учня, творчих рис його активності (В.Андрієвська, Л.Балацька Г.Балл, М.Боришевський, Є.Заїка, І.Якиманська, З.Карпенко, О.Киричук, П.Лушин, Ю.Машбиць, О.Митник, В.Моляко, С.Мусатов, В.Рибалка, В.Семиченко, Ю.Швалб, Л.Шрагіна та ін.). Разом з тим, існуючі в науковій літературі погляди щодо розвитку творчої уяви молодших школярів у процесі роботи над художніми творами вимагають суттєвого уточнення [4, с.176].

Дану проблему досліджували такі видатні постаті як С.Л. Рубінштейн, котрий писав, що уява - це відхід від минулого досвіду, це перетворення даного та породження на цій основі нових образів, які є або продуктами творчої діяльності людини і прообразами для неї.

Л.С. Виготський вважає, що творча уява не повторює вражень, які накопичені раніше, а будує якісь нові ряди з раніше накопичених вражень. Таким чином, привнесення нового в наші враження і зміна цих вражень так, що в результаті виникає новий, раніше не існуючий образ, складає основу тієї діяльності, яку ми називаємо уявою [2, с. 519].

Канадський вчений Г. Сельє говорить про творчу уяву як про одну з провідних характеристик творчої особистості.

«Філософський словник» визначає уяву як «здатність створювати нові чуттєві чи розумові образи в людській свідомості на основі перетворення отриманих від дійсності вражень».

Г.Костюк підкреслював важливу роль уяви в розвитку здатності у дитини розуміти те, що вона сприймає: щоб схопити ціле, розкрити в ньому певні ознаки, риси, властивості, треба вийти за межі безпосереднього споглядання. Із розвитком уяви та мови діти оволодівають довільними пізнавальними процесами: ставлять мету, наприклад, запам'ятати, спрямовують свої зусилля на її досягнення. Школярі, відтворюючи прочитаний текст, шукають його основну ідею, передають зміст твору, вдаються до послідовного розгортання сюжету відповідно до складеного плану [3, с. 89].

Професор риторики Галина Сагач творчим завданням вчителя початкової школи вважає знаходження загублених у мовленні дорогоцінних перлин можливостей уяви дитини. Спираючись на низку соціолінгвістичних досліджень, Н.Дзюбишина-Мельник переконливо доводить, що творча уява є також значимим чинником соціалізації людини, формування людини духовної. Авторка пропонує нову дефініцію поняття „рідна мова”: „Рідна мова – це мова творчої особистості, в контексті якої виховується дитина(людина). Немає уяви – немає повноцінної рідної мови.

Актуальність піднятої проблеми викликана потребою психологів, педагогів, батьків удосконалювати методи психолого-педагогічного впливу на уяня задля формування його особистості з метою розвитку інтелектуальних, комунікативних та творчих здібностей. Визначення проблеми та актуальності теми дозволяє сформулювати досить конкретно мету статті - довести ефективність роботи над творами як способу розвитку творчої уяви молодших школярів, а також виявлення значимості поглибленої роботи над твором для розвитку творчої уяви молодших школярів.

Можна зробити висновок про те, що для дітей мовлення – це складне психічне утворення, тому робота вчителя має бути побудована на основі розвитку творчої уяви з використанням системи вправ для її розвитку.

Таким чином, **педагогічними умовами** розвитку творчої уяви молодших школярів у процесі роботи над художніми творами є:

- створення на уроці творчо насиченого освітнього середовища;
- стимулювання пошукової активності учнів;
- поєднання індивідуальної роботи з різними формами навчальної співпраці;
- виявлення прихованих творчих здібностей учнів;
- відбір оптимальних та ефективних завдань з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школярів;
- створення проблемних ситуацій, що вимагають пошуків альтернативи, прогнозування;
- заохочення та відзначення навіть незначних досягнень учнів, підкреслюючи їхню оригінальність, важливість, адже творчість є тоді, коли дитина відчуває, що її цінують.

Таким чином, якщо учитель враховуватиме зазначені педагогічні умови у практиці роботи, то він справді зуміє прищепити любов до рідного слова, навчить оригінально, нестандартно висловлювати думки, тобто виховає творчу особистість. Немає необдарованих

дітей - є дорослі, які не займаються розвитком дитини, адже будь-які здібності, творчі також, потребують розвитку, тому саме на це має бути спрямований навчально-виховний процес [5, с.468].

Література:

1. Бех І.Д.Виховання особистості: У 2 кн. – Кн.1;Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003. –11 с.
2. Виготський Л.С. Мышление й речь. - М. - Л., Госуд. соц. - экон. издат., 1934. - 519с.
3. Г. Костюк Н.М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі формування мовленнєвої компетентності / Г. Костюк // Початкова школа. – 2008. - №8. – С. 89-90.
4. Львів М.Р. Методика розвитку мовлення молодших школярів: Посібник для вчителя. - 2-е вид., Перераб. - М.: Просвещение, 1985.- 176 с.
5. Львів М.Р., Рамзаева Т.Г., Світловська М.М. Навчальний посібник для педагогічних інститутів. - М.: Просвещение, 1987.-468 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Васенко Валентина Василівна

УДК 378.637.147

Катерина Сороколєтова
(Ізмаїл, Україна)

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ДОМІНАНТИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасна концепція інклюзивної освіти спрямована на виконання вимог міжнародних нормативно-правових документів, що були ратифіковані Україною. [1, с. 3-6]. Так , у міжнародних документах пріоритетним, з точки зору державної політики, є реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчанням усіх дітей, незважаючи на відмінності; законодавчо визнати принципи інклюзивної освіти

- принцип реалізації прав людини (цінність кожної особистості, рівність прав та можливостей, надання підтримки незалежно від психофізичного, соціального статусу, релігійних переконань, етнічної належності, місця проживання).
- принцип гарантії та стабільності засобів державної допомоги та підтримки дітей з інвалідністю та їх сімей, створення нових та підтримка існуючих соціальних сервісів.
- принцип науковості (розробка теоретико-методологічних основ інклюзивного навчання, програмно-методичного інструментарію, аналіз і моніторинг результатів впровадження інклюзивної моделі освіти, оцінка ефективності технологій, що використовуються для досягнення позитивного результату, проведення належної експертизи).
- принцип системного підходу до процесу організації та реалізації технологій інклюзивної освіти (реалізація практик соціальної роботи з сім`єю в умовах загальноосвітніх навчальних закладів та системи освіти в цілому).
- принцип соціальної відповідальності сім'ї (за виховання духовно і фізично розвиненої особистості; самостійність та автономність сім'ї в прийнятті рішень відносно розвитку дитини з особливими освітніми потребами, визначення її життєвого шляху).
- принцип міжвідомчої інтеграції та соціального партнерства (координація дій різних відомств, соціальних інститутів, служб з метою оптимізації процесу освітньої інтеграції осіб з особливими потребами). [4]

У контексті вищевикладеного, зауважимо, що у нормативно-правових документах, які визначають стратегію розгортання в Україні ідеї інклюзії зустрічаються такі терміни як: «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» та «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах». Додамо, що в одних із останніх нормативних документів – наказом Міністерства освіти і науки України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» – уточнюється низка термінів, зміст яких варто вкласти у «молодь з інвалідністю», «діти з тяжкими порушеннями розвитку», а також «діти з особливими освітніми потребами». Це особливо важливо, оскільки саме зазначені терміни відображають *медичну модель*, яка розглядає ваду здоров`я як характеристику особи, що може бути спричинена хворобою, травмою чи станом здоров`я і, відповідно, потребує медичного чи іншого втручання з метою «корекції» відповідної проблеми особи. Природно, що реакцією суспільства в контексті медичної моделі є забезпечення лікування, реабілітації та соціальної допомоги – такої, як спеціальна освіта і пенсія. Іншими словами – ставиться за мету зробити життя людини з особливими потребами до певної міри «нормальним» шляхом забезпечення їй, зокрема, економічних та освітніх можливостей.

Історія знає чимало підходів до вирішення поставленої проблеми. Так, на початку XX століття – середині 60 років XX століття було запропоновано медичну модель (сегрегацію). Ця модель припускає, що людина з проблемами розвитку – хвора людина, яка потребує довготривалого догляду і лікування, що найкращим чином може здійснюватись у спеціальних закладах.

Модель нормалізації (інтеграція) – XX століття середина 60-х років – середина 80-х років. Ця модель в період 60-х років визначала політику у ставленні до дітей з особливостями психофізичного розвитку. В цей період стає нормою процес інтеграції дітей з особливостями розвитку в середовище звичайних однолітків. Інтеграція в цьому контексті розглядається як процес асиміляції, що вимагає від людини прийняття норм, характерних для домінуючої культури. Людина має бути «готовою» до прийняття в суспільство. В основі поняття «нормалізації» лежать наступні положення: дитина з особливостями розвитку – людина, яка розвивається, здатна освоювати різні види діяльності; суспільство має визнавати це і забезпечувати умови життя, максимально наближені до загально пройнятої норми.

Соціальна модель (залучення, інклюзія) - XX століття середина 80-х років – теперішній час. В основі соціальної моделі лежить положення: людина не зобов'язана бути «готовою» для того, щоб брати участь в житті суспільства, вчитися у школі, працювати. Соціальна модель спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб воно забезпечувало рівну участь своїх громадян у здійсненні їхніх прав і надавало їм таку можливість. Інклюзія – це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах.

Зауважимо, що останнім часом поняття інтеграції замінюється терміном «інклюзія», який має дещо розширений контекст: інтеграція відображає спробу залучити учнів з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл, а інклюзія передбачає пристосування шкіл та їх загальної освітньої філософії та політики до потреб усіх учнів – як обдарованих дітей, так і тих, котрі мають особливі потреби. Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки це – особлива система навчання, яка охоплює весь різноманітний контингент учнів та диференціює освітній процес, відповідаючи на потреби учнів усіх груп та категорій. «Інклюзію в освіті можна розглядати як один із багатьох аспектів інклюзії в суспільстві взагалі».[2]

У ракурсі вище викладеного, зазначимо, що саме створення та розвиток умов для отримання якісної освіти в загальноосвітньому закладі для дітей з особливими навчальними потребами – одне з основних завдань Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», який було засновано в 1999 році Міжнародним фондом " Відродження " (м. Київ) та Міжнародним центром розвитку дитини (Вашингтон, США).

Так, Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з Інститутом спеціальної педагогіки АПН України розроблено семирічну програму науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», затверджену Міністерством освіти і науки України, що реалізується в освітніх закладах України.

Натомість, як переконливо довів проведений українськими дослідниками педагогічний експеримент, чимало проблемних питань постають у процесі організації інклюзивного навчання. До того ж, якщо враховувати, що нажаль, бракує науково-методичних джерел, які б безпосередньо торкались проблематики саме початкової освіти дітей в інклюзивному класі. Це актуалізує тему нашого дослідження, у межах вивчення якої ми намагалися виробити й апробувати на базі ЗОШ № 4 м. Ізмаїла практико-орієнтовний підхід до здійснення інклюзивного навчання дітей II – III класів.

Беручи до уваги вищесказане конкретизуємо принаймні два аспекти порушеної проблеми з огляду на домінанти саме початкової ланки освіти. Перший, пов'язаний із деталізацією організації початкового навчання дитини з особливими потребами (з порушеннями опорно-рухового апарату, слуху та зору). Ця інформація допоможе зробити доступнішими школи, а діти з особливими потребами матимуть змогу навчатися в них разом зі своїми однолітками. У цьому зв'язку є підстави стверджувати, що найважливіше – створити загальну атмосферу. Якщо до такої дитини ставитися як до звичайного школяра (з певними особливими потребами), то таке ставлення передається й іншим вчителям та однокласникам дитини. Діти надаватимуть посильну допомогу і учень з особливими потребами почуватиметься вільно, а ставлення однокласників до спеціальних архітектурних умов та обладнання буде більш бережним і вони довше залишатимуться в хорошому стані.

Ми переконалися у необхідності залучати дитину з особливими потребами до всіх видів діяльності (освітньої та позакласної). При цьому необхідно сформувати в однокласників ставлення до неї як до рівної і, водночас, як до людини, якій буває потрібна допомога та підтримка. Цей настрій у класі залежить від учителів та адміністрації школи.

До того зазначимо, що педагогічній практиці зустрічаються випадки, коли дитина з особливостями психофізіологічного розвитку, зважаючи на невдоволення, засуджуючі й образливі оцінки батьків, ровесників стає важковиховуваною. Кожен учитель знає, як нелегко проводити бесіду з викликаними в школу батьками «важких» учнів. Подібні зустрічі — проблема як для вчителів, так і для батьків. Деякі дослідники (В. Калошин, Н. Козинчук) пропонують учителеві оволодіти якомога більшим обсягом інформації про сім'ю і дитину, поставити за мету спілкування з родинами об'єднання зусиль педагога і батьків для подолання важковиховуваності учня, а не виправдовування та оборону, не взяття на себе всього тягаря корекції «важкої дитини». Для ефективного проведення бесіди з батьками дослідниками розроблені так звані «гуманістичні правила».

1) «Не відштовхуйте, а залучайте партнера до співробітництва». Досвід роботи в школі багатьох учителів свідчить, що часто педагог бачить у батьках людей, які ставляться до нього не досить доброзичливо. Тому, намагаючись заздалегідь запобігти їхнім можливим запереченням, він починає бесіду у властивому йому «учительському» тоні, повчає, докоряє тощо. Таке ведення бесіди відштовхує від себе співрозмовника. Батьки починають жаліти свою дитину, звинувачувати вчителя.

2) «Намагайтеся зрозуміти почуття вашого учня, більше того, проектуючи сумісні дії, знайдіть у ньому опору. Не відштовхуйте від себе своїх союзників, виявляйте стриману доброзичливість, щирість до них. Ваше особисте позитивне ставлення до свого співроз¬мовника буде проявом доброї волі і першим кроком до співробітництва».

3) «Розвивайте в собі прагнення до рівної позиції з батьками». Дійсно, виховання учня ґрунтується на сумісних зусиллях школи та сім'ї. Якщо тільки школа займається «важким» учнем, а в сім'ї він засвоює негативний досвід, зусилля вчителів будуть майже марними. І, навпаки, відсторонення школи від вихо-вання учня, передача його, наприклад, в руки працівників міліції або направлення на психіатричну експертизу за відсутності втручання батьків, також малоефективні. Об'єднати зусилля педагога та членів сім'ї школяра можна тільки при взаємоповазі одне до одного та визнанні позиційної рівності. Перший крок у цьому напрямі має зробити вчитель, адже це свідчення його професіоналізму.

4) «Як відомо, людям подобається відчувати власне значення. Один із найкращих способів залучення батьків до співробітництва — підкреслення їх особистого значення в цьому процесі». Поясніть батькам їх реальну роль у вихованні та розвитку дитини. При нагоді покажіть безпідставність їх орієнтації тільки на професійну кар'єру, намагайтеся зруйнувати їх внутрішній егоцентризм, зай-нятість лише своїми проблемами. Намагайтесь сформувати впевненість батька і матері в самих собі, втому, що вони безумовно мають бути терплячими, щоб налагодити життя та навчання своєї дитини, свої стосунки з нею.

5) «Покажіть свою любов до чужої «важкої» дитини. Психологічний контакт з батьками виникає зразу ж, як тільки ви засвідчите, що бачите позитивні риси у характері та поведінці дитини, симпатизуєте і навіть любите її. Погодьтеся, що позитивне є в кожній людині, навіть у відчайдушному порушнику шкільної дисципліни чи відстаючому в навчанні». Наш досвід засвідчує, що коли ж батьки зустрічають дружній, заклопотаний погляд учителя і відчувають, що він теж турбується про благопо-луччя дитини, психологічна оборона стає непотрібною. Доцільно використовувати різноманітні форми співпраці. Традиційно це — участь батьків у роботі шкільного батьківського комітету.

Розуміння того, наскільки гуманним є ставлення молодших школярів до дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного класу, нами було проведено опитування учнів II – III класів ЗОШ № 4 м. Ізмаїла (44 особи). Аналіз набутого емпіричного матеріалу підтвердив існуючу позицію дослідників у цьому питанні.[3]. А саме: кожна друга дитина позитивно ставиться до того факту, що поряд із нею навчається «незвичайний учень», 36% засвідчили про своє індиферентне ставлення, а решта (6 осіб) стверджують про своє негативне ставлення через те, що «вчитель цим учням надає більшої уваги, ніж іншим у класі, та дозволяє їм робити те, що не дозволяє іншим учням».

Другий аспект порушеної проблеми, який теж був предметом нашої дослідницької уваги, це ступінь готовності майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивного класу. Респондентами виступали студенти бакалаврату Ізмаїльського державного гуманітарного університету; анкетування було проведено після завершення ними навчально-виробничої практики у закладах освіти. Встановлено таку картину: за само оцінними судженнями» практично готовими» себе вважають 31% респондентів, «більше готовими, ніж не готовими» - 37%, «більше не готовими, ніж готовими» - 21%, решта - 11% вважають себе на етапі завершення бакалаврату ще практично не готовими до професійної діяльності в інклюзивному класі. Ці елементарні матеріали дають підстави стверджувати про значні резерви вищої школи у більш продуктивній професійній підготовці майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивного навчання школярів.

Отже, проблема навчання дітей в інклюзивному класі перебуває у полі зору сучасних дослідників і педагогів-практиків і вимагає більш оперативного і систематичного вивчення з огляду на виключну роль саме початкової ланки освіти у гуманізації навчання.

Література:

1. 1.Даниленко Л. Інклюзивна освіта в теорії і практиці діяльності школи. // Директор школи. – 2011.- № 7. – С. 17-22.
2. Концепція інклюзивної освіти // Соціальний педагог. – 2010. - № 4. – с. 3 – 6.
3. Організація діяльності інклюзивної школи.Даниленко Л., Колупаєва А.//Директор школи.- 2011.-«8.-С.21-27
4. Софій Н.З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти Інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально методичний посібник / за ред. Даниленко Л. І. – К.: 2007. – 128 с.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Кічук Надія Василівна

Ілона Степаненко
(Ізмаїл, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ МАТЕМАТИКИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Завданнями розбудови національної системи освіти й науки як основи становлення особистості, суспільства, держави відповідно до Закону України «Про освіту», Державної програми «Вчитель», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті» є розвиток творчого потенціалу дітей і молоді, формування у них логічного й критичного мислення, виховання до самореалізації.

Мислителі, починаючи ще з Аристотеля, відмічають педагогічну спрямованість логіки. Цю думку поділяв і видатний педагог К.Д. Ушинський, який розглядав логіку як одну із основ педагогіки. Він підкреслював, що доки логіка не стане на належне місце, відбуватиметься «сумна плутанина понять».

Роль навчання в розвитку логічного мислення й основні методологічні положення з виховання логічної культури досліджувалися Ю.М. Калягін, І.І. Маркушевич, А.М. Пишкало, С.Й, Шварцбурд і ін.

Зауважимо, що питанню навчання молодших школярів логічним задачам приділяв у своїх роботах найвідоміший вітчизняний педагог В. Сухомлинський. Суть його міркувань зводиться до вивчення й аналізу процесу рішення дітьми логічних задач, при цьому він дослідним шляхом виявляв особливості мислення дітей. Сухомлинський спостерігав за ходом мислення дітей, і спостереження підтвердили, «що насамперед треба навчити дітей охоплювати думкою ряд предметів, явищ, подій, осмислювати зв'язки між ними... Вивчаючи мислення тугодумів, я усе більше переконувався, що невміння осмислити, наприклад, задачу - наслідок невміння абстрагуватися, відволікатися від конкретного. Треба навчити хлопців мислити абстрактними поняттями».

Проблема розвитку логічного мислення школярів є особливо актуальною у наш час. У наш час проблемою займається А.М. Акселюком, Н.М. Бібік, О.Я. Савченко, Н.Ф. Скрипченко та ін. Адже саме зараз, як ніколи, нашій країні потрібні люди, здатні приймати нестандартні рішення, які вміють творчо мислити. На жаль, сучасна школа ще зберігає застарілий підхід до засвоєння знань. Доволі часто навчання зводиться в основному лише до запам'ятовування і відтворення прийомів дій, типових способів розв'язування завдань. Одноманітне, шаблонне повторення одних і тих же дій відвертає потяг до навчання. Діти позбавляються радості відкриття і поступово втрачають здатність до творчості.

Мета сучасної школи — навчити молодих людей самостійно здобувати знання, знаходити найоптимальніші вирішення певної проблемної ситуації, аргументовано відстоювати власну позицію, чітко висловлювати свою думку, мати розвинені комунікативні здібності. Як відомо, окремі навички мислення формуються стихійно, якщо людина має достатньо багатий життєвий досвід. Проте такий досвід відсутній у більшості учнів. Учні не отримують навичок мислення автоматично. Молода людина має пройти через систематичний процес аналізу та критичної рефлексії, їй необхідно мати досвід обробки інформації, продукування оригінальних ідей. Цей процес не лише допоможе учням під час роботи з інформацією в школі, але й стане основою для подальшого незалежного логічного мислення та розмірковування. Бо вміння просіювати інформацію, перевіряти її на предмет достовірності та вагомості, ігнорувати нерелевантну знецінену інформацію необхідні сучасній людині для досягнення успіху в світі, який швидко змінюється.

Можна виділити основну мету школи, яка полягає у формуванні в учнів вмінь керувати процесами творчості: фантазуванням, розумінням закономірностей, розв'язанням складних проблемних ситуацій.

Логіка – наука про мислення. Назва її походить від грецького слова logos – “думка”, “слово”, “закон”. Термін “логіка” вживається також для позначення закономірностей об’єктивного світу, для позначення строгості, послідовності, закономірності процесу мислення (“логіка мислення”, “логіка міркування”).

Питання розвитку мислення учнів завжди знаходилося у центрі уваги психологів (П.Блонський, А.Брушлінський, Л.Виготський, П.Гальперін, В.Давидов, О.Дусавицький, Я.Пономарьов, С.Рубінштейн) і педагогів (Л.Занков, І.Лернер, В.Паламарчук, М.Скаткін, В.Сухомлинський). На думку Є. Ревіна, мислення - це найвищий ступінь пізнання людиною дійсності. Чуттєвою основою мислення є відчуття, сприйняття і уявлення. Через органи чуття, які є єдиними каналами зв'язку організму з навколишнім світом, поступає в мозок інформація. Зміст інформації переробляється мозком. Найбільш складною (логічною) формою переробки інформації є діяльність мислення. Вирішуючи розумові та життєві задачі людина міркує, робить висновки і тим самим пізнає суть речей і явищ, відкриває закони їх зв'язку, а потім на цій основі перетворює світ. Мислення тісно пов'язане з відчуттям і сприйняттям, і формується на їх основі. Перехід від відчуття до думки є складним процесом, який складається у виділенні і відокремленні предмета чи його ознаки, та відокремленні від конкретного, і встановленні загального для предметів.

Мислення активізується тоді, коли у людини виникають питання, на які не можна отримати відповідь шляхом сприйняття об'єктів, відтворення вже відомого про них. Моментом мислення є постановка запитань: "Що це?", "Чому так?", "Хто винен?", "Що робити?", тому розвиток логічного мислення дитини - це процес переходу мислення з емпіричного рівня пізнання (наочно-дійове мислення) на науково-теоретичний рівень (логічне мислення), з оформленням структури взаємопов’язаних компонентів, прийомів логічного мислення (логічні уміння), які забезпечують цілісне функціонування логічного мислення [3; с. 47].

Мислення, як підкреслює О. Савченко, – це опосередковане та узагальнене пізнання людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх суттєвих зв'язках і відношеннях [4; с. 324]. Саме у процесі розумової діяльності людина пізнає навколишній світ за допомогою особливих розумових операцій.

Основні структури мислення формуються в 5 – 11 років. Тому логічну підготовку дитини потрібно здійснювати з початкової школи. Мислення людини не тільки включає в себе різні операції, але і протікають на різних рівнях, у різних формах, що в сукупності дозволяє говорити про існування різних видах мислення: теоретичного (понятійного, образного) та практичного (наочно-образного, наочно дійового).

Зауважимо, що перераховані види мислення виступають одночасно і як рівні його розвитку. Теоретичне мислення вважається більш досконалим, ніж практичне, а понятійне представляє собою більш високий рівень розвитку, ніж образне.

Підкреслюючи значення математики у вихованні логічного мислення, вчений виділяє загальні положення організації такого виховання: тривалість процесу та повсякденне здійснення виховання культури мислення; неприпустимість помилки у логіці викладу; залучення дітей до удосконалення свого мислення, особистісно значуще завдання для дітей; включення в зміст навчання системи теоретичних знань про способи орієнтування в виконанні розумових дій.

У процесі навчання продовжує розвиватися логічне мислення школяра - його вміння запам’ятовувати хід думки, а не слова. Ця навичка знаходиться в тісному зв’язку з подальшим розвитком абстрактного та мовного мисленням. Психологи зазначають, що особливі можливості для тренування логічного мислення відкриваються в дитині десь у дев’ятирічному віці.

Щоб учні легше усвідомлювали зв’язки й залежності між числами задачі, потрібні спеціальні завдання функціонального змісту, які поділені на три групи:

- вправи (з використанням аналогії, на виключення зайвого, з ланцюжком слів, на розрізання фігур, на складання фігур із паличок, на відновлення цифр, про числові вирази і дії);
- задачі (на рівний розподіл предметів, на вагу та зважування, геометричні, на кмітливість, з природним сюжетом, з логічним навантаженням, економічного змісту);
- нетрадиційні форми (анаграми, лабіринти, кросворди).

Рішення завдань - вправи, що розвивають мислення. Мало того, вирішення завдань сприяє вихованню терпіння, наполегливості, волі, сприяє пробудженню інтересу до самого процесу, пошуку рішення, дає можливість випробувати глибоке задоволення, пов'язане з вдалим рішенням. Сам процес вирішення завдань при певній методиці робить досить позитивний вплив на розумовий розвиток школярів, оскільки він вимагає виконання розумових операцій: аналізу і синтезу, конкретизації і абстрагування, порівняння, узагальнення. Так, при вирішенні будь-якої задачі учень виконує аналіз: відокремлює питання від умови, виділяє дані і шукані числа; намічаючи план рішення, він виконує синтез, користуючись при цьому конкретизацією (подумки малює умову задачі), а потім абстрагуванням (відволікаючись від конкретної ситуації, вибирає арифметичні дії); в результаті багаторазового рішення завдань будь-якого виду учень узагальнює знання зв'язків між даними і потрібним в завданнях цього виду, в результаті чого узагальнюється спосіб розв'язання задач цього виду.

Логічні вправи суттєво допомагають вчителеві розвинути в учнів усі мисленєєві операції, пошуково-перетворювальний стиль мислення, виховати мотивацію досягнення успіху, необхідну кожному як у навчанні, так і в житті. Діти, які вивчають логіку, відрізняються від своїх однолітків глибшим розумовим розвитком, культурою мовлення – висловлюють думку мовними засобами чітко, точно, послідовно і переконливо, у них сформовані такі якості мислення, як самостійність, глибина думки, критичність, гнучкість, допитливість [6; с. 28].

Навчання математики має сприяти формуванню культури мислення молодших школярів, а саме:

- дослідницькому інтересу, прагнення до пошуку;
- аналітичності розуму, логічного мислення;
- якостей мислення: гнучкості, самостійності, критичності;
- інтелектуально-творчих умінь: планувати свої дії на декілька кроків вперед, розмірковувати, знаходити конструктивні рішення проблеми.

В наш час, при використанні комп'ютера та появі нових технологій, діти особливо потребують розвитку гнучкого та логічного вміння мислити.

Для розвитку мислення учнів доцільно використовувати комп'ютер, але в залежності від віку і рівня розумового розвитку учнів. Систематичне і цілеспрямоване використання новітніх інформаційних технологій у процесі навчання математики створює необхідні умови для інтенсифікації пізнавальної діяльності та гуманізації навчального процесу, інтеграції навчальних предметів, диференціації навчання, сприяє наданню навчальній діяльності дослідницького характеру, розкриттю та підвищенню рівня математичної та інформаційної культури учнів. Навчальний процес повинен орієнтувати на практичну спрямованість знань, умінь та навичок молодших школярів, дотримуючись принципу особистісно-зорієнтованого навчання, виконання системи вправ, визнання учня як суб'єкта процесу навчання, врахування і розвиток його мислення, гуманізація процесу навчання за рахунок педагогічної системи "вчитель-учень". Саме тому, на уроки математики необхідно включати різні спеціальні завдання: логічні задачі, завдання на розвиток критичного мислення; комбіновані завдання на тренування уваги, асоціативності і логічного мислення; задачі з інформаційним, економічним та природничим змістом, задачі-жарти, задачі-вірші, ребуси, головоломки, геометричні задачі, які дають змогу зацікавити дітей, підвищують ефективність вивчення навчального матеріалу, сприяють розвитку дитини, розвиває пам'ять, увагу, уяву, логічне мислення, формують культуру мисленнєвої діяльності дитини.

Таким чином, логічне мислення - це вид мислення, сутність якого полягає в оперуванні поняттями на основі законів логіки, їх зіставленні та співвіднесенні з діями, або ж сукупність розумових логічно достовірних дій або операцій мислення, які пов'язані причинно-наслідковими закономірностями та дозволяють узгодити знання з метою опису і перетворення об'єктивної дійсності.

Отже, саме тому, розвиток логічного мислення – багатоаспектна система розумової підготовки, яка передбачає планомірне, цілеспрямоване ознайомлення учнів з основними властивостями предмету світу (форма, колір, кількість, просторове розташування, орієнтування в часі).

Література:

1. Бриж Н. „Розвиток творчих можливостей школярів" //Початкова школа, 2008. №2 – с.19-23.
2. Задорожний К.М. Активні форми і методи навчання. Монограф - Харків „Основа", 2008. – 108 с.
3. Левитес В.В. Задания для развития логического мышления: учеб. пособие для первого класса четырехлетней начальной школы. Монограф – Мурманск: Полиграфист, 2006. –105 с.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. — К.: Ґенеза, 1999. – 404 с.
5. Маслюк Л. Як навчити мислити кожну дитину. //Початкова освіта, 2006. - №1- с.46.
6. Мельник О. Інтелектуальна гра з логіки. //Початкова школа, 2006. - №11 – с.27-31.

УДК 378.147+37.013+504

Кіра Стецюк
(Луганськ, Україна)

ДІАЛОГІЗМ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ

Одним із головних виховних завдань вищої школи сьогодні є запобігання формуванню технократичного мислення майбутньої еліти країни для подолання глобальної екологічної кризи. Арсенал засобів такого запобігання, на наш погляд, слід шукати в площині *діалогічного принципу* навчання й виховання. Цей принцип застосовувався ще в Давній Греції (школа Сократа та його учнів), а потім пройшов наскрізно через усю історію педагогіки. Інша справа, що за панування авторитарної моделі освіти він ніколи не був домінуючим, а, у кращому випадку, допоміжним, другорядним. Тепер, коли людство усвідомило загрозу тоталітаризму та авторитаризму, усе більше педагогів-теоретиків та педагогів-практиків відходять від традиційної моделі навчання й виховання та звертають свої погляди до діалогічного принципу, роблять його провідним у своїх теоретичних побудовах та практичній діяльності [1; 2; 3; 4; 5; 7; 9].Цей принцип останнім часом активно досліджується в різних аспектах, в основному з точки зору філософії освіти. Так, відомий культуролог і педагог В. Біблер вважає, що проблема спілкування – це "не стільки проблема обміну інформацією, але, перш за все, проблема діалогу або, точніше, проблема діалогу культур. Культура лише тоді культура, коли вона персоніфікована як особистість, коли співіснування культур актуалізується у спілкування особистостей" [3, с.7–8]. Крім того, існує проблема діалогічного мислення. Це діалог із собою, внутрішній діалог, діалог філософський [8, с. 94 –95].

Різнобічність феномена діалогу обумовлює різноманітність дискурсів, ідей, думок, аргументів, концепцій, теорій, гіпотез щодо нього. Тут можна послатися на педагогічні роздуми про діалог Д. Дьюї, і на діалогічну антологію М. Бубера, Ф. Розенцвейга, на герменевтичні й соціологічні підходи Г.-Г. Гадамера, Ю. Габермаса, на літературознавчі розвідки М. Бахтіна, на психологічні погляди Л. Виготського, А. Ухтомського. Діалог аналізується як ситуація, яка забезпечує особистісний саморозвиток (М. Бахтін, В. Біблер, Г. Батищев, М. Бердяєв, В. Лутай, Л. Путилова та ін.).

Значення діалогу в особистісному розвитку розглядається С. Братченко, В. Горшковою, К. Роджерсом та ін. Трактування діалогу як набуття особистісного досвіду та засобу реалізації особистості притаманне дослідженням Є. Бондаревської, Б. Неменського, Л. Разбєгаєвої, В. Сурикова та інших. Окрім того, діалог розуміється ще й як досвід співучасті та публічного розгляду-дослідження (М. Боритко, М. Ліпман, Е. Шарп).

Філософ Юрген Габермас висловив цікаву думку, що, коли у XIX та XX століттях людина була конфронтуючою істотою, то в XXI столітті вона повинна стати такою, яка домовляється. І це не конформізм, а уміння знайти правильну позицію у діалозі культур. Тому система виховання і навчання повинна вже зараз відповідати тенденціям майбутнього, закладати нові ідеали. О. Кравцов вважає діалогізм базовим принципом філософії виховання XXI століття. Він визначає найважливіші риси діалогу, які дозволяють розглядати його в якості не тільки провідного виду педагогічної комунікації, який відповідає вимогам до освіти XXI століття, але й головного способу буття всіх суб'єктів освітнього процесу [7]. Це означає, що засади сучасної освіти повинні спиратися на останні досягнення світової думки в розробці теорії взаємодії різних суб'єктів спілкування в суспільстві. Серед таких теорій однією з найпоширеніших у наш час є *теорія діалогового спілкування* цих суб'єктів, яка має досить багато різних варіантів. Саме нею завершується чимало проблем, що мають першорядне значення для освіти.

Такий принципово новий підхід до сучасного розуміння діалогового спілкування був визначений завдяки широкому розповсюдженню принципів релятивістсько-плюралістичної філософії, зокрема, ідей останньої, згідно з якими безпосередня життєдіяльність будь-якої людини визначається, головним чином, не її знаннями про закономірності цієї діяльності в усвідомлено-логічній формі, а її "живою інтенцією", тобто деякою неусвідомленою цілеспрямованою направленістю мислення, наміром цієї діяльності" [9, с. 91]. Тому діалогове спілкування виходить з ідеї унікальності результату кожної елементарної взаємодії між будь-якими двома суб'єктами цього спілкування. І оскільки найважливішим видом такого діалогу є педагогічна діяльність, то, як пише Мартін Бубер, "справжній урок (а це не той, що автоматично повторюється, і не той, результати якого наперед відомі викладачу, тобто який обіцяє обопільні сюрпризи), справжні обійми, а не ті, які перетворились у звичку, справжній, а не іграшковий двобій – ось приклади істинного "між", суть якого реалізується ні в тому чи іншому учаснику, і ні в тому реальному світі, в якому вони перебувають поряд з речами, а в самому буквальному розумінні – між ними обома, начебто в деякому, їм доступному вимірі" [5, с. 154].

Тим самим безперервний процес досягнення "справжньої істини", вищої гармонії здійснюється не шляхом перемоги одного із суб'єктів діалогової взаємодії над іншими і не шляхом досягнення їхнього успіху у взаємодії із зовнішнім (речовим) світом, а тільки завдяки тому, що кожний з двох суб'єктів цього діалогу "звертається до свого партнера і викликає його на безпосередню відповідь" [Там само].

Саме такий доброзичливий діалог "Я" і "Ти" М. Бубер розглядає як деяку необхідну основу вирішення найважливіших проблем людства, виходу із кризового стану як освіти, так і взаємодії в системі "людина – природа", подолання в ній якоїсь абсолютизації,

індивідуалістського чи колективістського принципів. Так, індивідуалізм, як він вважає, пізнає лише частину дійсної людини, що живе в умовах своєї постійної діалогової взаємодії з іншими людьми, тобто розглядає людину тільки з погляду її ставлення до самої себе. З іншого боку, колективізм взагалі не бачить сутності людини, розглядає її як певну частину суспільства. Тільки у вищезгаданому діалозі "Я" і "Ти" людина набуває власної суті, вбирає у себе загалюдське шляхом співвідношення себе з іншими людьми. Цей принцип, безумовно, повинен розглядатись як один із найважливіших у вирішенні головної суперечності педагогічного процесу й інших проблем сучасної освіти. Близькі до цього ідеї розвивав відомий вчений С. В. Мейн, який висунув так званий "принцип співчування". Згідно з цим принципом "треба стати на місце свого опонента і зсередини з його допомогою розглянути будову, яку він створив".

Однією з найважливіших проблем діалогового спілкування і його застосування для виховання нового екологічно активного типу людини є питання про співвідношення особистих інтересів і цінностей із загальнолюдськими і антропокосмічними (наприклад, презумпція екологічної безпеки, яка висунута "Римським клубом").

М. М. Бахтін підкреслював і принципову неможливість зведення кожного суб'єкта діалогу до чогось єдиного, а тому і неможливість зведення особистого вчинку до тих його моделей, які створюються для його розуміння і управління нашою свідомістю таким вчинком. Тобто, М. Бахтін наголошує на тому, що такий особистий вчинок є в основному емоційно-вольовим, інтуїтивним. Але кожна особистість повинна зрозуміти принципову власну відповідальність за результати своїх вчинків. І в такому розумінні треба виходити як з вищого сенсу свого буття, так і з інтересів інших суб'єктів діалогової взаємодії " [9, с. 95].

Як у М. Бахтіна, так і в М. Бубера, першорядне значення надається думці, що конфліктні ситуації у суспільстві є наслідком і проявом конфліктних ситуацій в душі кожної особистості, а тому докорінні зміни, реформи в суспільстві, а значить і в системі його освіти, треба починати тільки з себе. Тобто кожна особистість повинна подолати, перш за все, внутрішній конфлікт, і методологією подолання його є діалогове спілкування.

Для ефективного здійснення "педагогічного діалогу" при формуванні екологічних цінностей викладач має добре знати себе в різноманітності самопроявів. Адже чим більше граней він бачить у собі, тим більше у нього можливостей побачити всю їхню різноманітність в іншій людині, в навколишньому середовищі. Педагог має усвідомити, що студент, як і навколишній світ, постійно знаходиться в розвитку, змінюється. Аналізуючи особливості "педагогічного діалогу", І. Колесникова підкреслює, що такий діалог передбачає відкритість цільових установок викладача й імпровізаційність його діяльності. Діалоговість означає, що в педагогічному спілкуванні переважають суб'єкт-суб'єктні відносини [6, с. 210-228]. При такому підході джерело мети у виховному процесі знаходиться "усередині" суб'єктів як самостійних системних цілісностей. Це положення є принциповим, бо "робить базовою рушійною силою розвитку виховної системи її внутрішній потенціал саморозвитку" [10, с. 67]. У вирішенні завдань з формування екологічної культури студентів одним із пріоритетних принципів є *принцип діалогічності* (діалогової взаємодії), оскільки в цьому процесі слід враховувати три крупні блоки, які складають єдине ціле. Такими є: *культура ставлення людини до природи* (яка відбиває екологічні знання, накопичені людством); *культура ставлення людини до суспільства, інших людей* (відбиває діяльнісне начало особистості, принципи організації діяльності на основі знань законів природокористування і можливих наслідків своєї поведінки для інших людей); *культура ставлення до самого себе* (виражає особливості внутрішнього світу людини, її особистісну позицію і можливість самостійно приймати рішення, наявність переконань та потреб відповідно до навколишнього середовища). Лише за умов поєднання усіх означених складових можна говорити про екологічну культуру, тобто культуру, яка регулює взаємодію з довкіллям, причому в найбільш повному розумінні цього поняття.

При формуванні екологічної культури студентів при подібному трактуванні проблеми діалогу сам діалог у його межах і зміст розглядається як феномен, що охоплює всі прояви людського буття – від суспільного до індивідуального, від глобальних процесів спілкування культур до спілкування із самим собою. А тому в екологічному вихованні діалогова взаємодія має дістати суттєве втілення. Виходячи з таких позицій, суб'єкти намагаються гармонізувати свої стосунки, зрозуміти суть взаємодії в системі "людина – природа". Метою такої взаємодії є розуміння і сприйняття доцільності думки учасників діалогу. У такому виконанні діалог ніколи не може бути закінченим, він перетворюється у спосіб буття людини серед людей і навколишнього середовища в єдино можливий спосіб буття. Це – спосіб гармонізації буття людини, суспільства і природи на всіх рівнях їхньої організації. Принцип діалогічності має досить багато різних варіантів. Наприклад, діалог між людиною і людиною, людиною і суспільством, людиною і природою, людиною і культурою, природою і культурою, викладачем і студентом, агрономом і екосистемами, що сприяє вирішенню економічних, екологічних, соціальних та культурних проблем у світлі завдань збалансованого розвитку. Саме діалоговою взаємодією завершується чимало проблем, що мають першорядне значення в освіті для збалансованого розвитку, а принцип діалогічної взаємодії повинен розглядатись як один із пріоритетних у вирішенні головного завдання реалізації стратегії збалансованого розвитку – формуванні екологічної культури як його імперативу.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. Сост. С. Г. Бочаров. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культур / В. С. Библер. – М. : Прогресс, 1991. – 326 с.
3. Библер В. С. Целостная концепция школы диалога культур. Теоретические основы программы / Б. С. Библер // Психологическая наука и образование. – 1996. – №4. – С. 66 – 73.
4. Бирюкова Г. М. Специфика диалогических отношений в образовательном процессе / Г. М. Бирюкова // Диалог в образовании. Сборник материалов конференции. Серия Symposium, выпуск 22. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 132 – 138.
5. Бубер М. Я и Ты / М. Бубер / Пер. с нем. Ю. С. Терентьева, Н. Фейнгольда; послесл. П. С. Гуревича. – М. : Высшая школа, 1993. – 175 с.
6. Колесникова И. Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии / И. Колесникова. – СПб:ГУПМ, 1999.–242 с.
7. Кравцов А. О. Диалогизм как базовый принцип философии воспитания XXI века / А. О. Кравцов // Философия образования. Сборник материалов конференции. Серия Symposium, выпуск 23. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 358 – 364.
8. Лузина Л. М. Теория воспитания: философско-антропологический аспект / Л. М. Лузина. – Псков: Прогресс, 2000. – 218 с.
9. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: Навчальний посібник / В. С. Лутай. –К. : Центр "Магістр – S", 1996. – 256 с.
10. Прикот О. Г. Педагогика отожествления и педагогическая системология / О. Г. Прикот. – СПб.: Петрополис, 1995. – 260 с.

УДК 378

Ася Сучану
(Ізмаїл, Україна)

СУТНІСТЬ ТЬЮТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМАТИКИ

XXI століття ставить перед людством вимоги високого рівня. Насамперед це стосується сучасної освітньої підготовки нового покоління. Поширення в освітньому просторі нових ідей у навчанні й вихованні, розширення спектру ролей і функцій викладача актуалізує проблему перегляду форм навчання.

У ситуації інтелектуалізації знання необхідним постає збереження цілісності індивідуального життя. З метою забезпечення зазначеної цілісності й спрямована тьюторська система навчання.

У традиційній системі освіти, як засвідчує творчий досвід вищих навчальних закладів, викладач виконує активну роль, проте одним з недоліків цієї системи є те, що вона здебільшого розрахована на абстрактного «середнього студента» із середніми здібностями і середнім темпом інтелектуальної діяльності.

Спроби перегляду й розширення змісту діяльності спектра функцій і ролей, реалізованих педагогом, є закономірним переходом багатьох освітніх практик до нової освітньої парадигми.

Сучасна система освіти має низку переваг перед традиційної системою й розрахована на актуалізацію самоосвіти студентів. А цей фактор обумовлює зміну особистісно-професійної ролі та статусу викладача, який сфокусовано у порівняно новому для вітчизняної вищої школи явищі – «тьютор».

Тьюторство, **як форма**, історично сягає XIV ст., сформувавшись на основі університетського наставництва. *Тьютор* виступав централізованою фігурою в університетській освіті, насамперед відповідав за виховання підопічних. Тьюторами ставали особистості, які мали здібності до рефлексії та аналізу свого досвіду самоосвіти, способів його передачі. Зазвичай, такими особистостями були випускники університетів. Поява тьюторів була актуальною для школярів, бажаючих скоротити термін отримання освіти. Тьютор заміняв школяру батьків, був найближчим помічним у всіх ускладненнях, супроводжував його життя в колегії, включаючи побут.

У XVII столітті сфера діяльності тьютора розширюється, основного значення набувають освітні функції *тьютора*. Тепер діяльність наставника поширюється на підготовку до академічних лекцій і керування у приватних заняттях. Виникає поняття «**тьюторальна система**», яка, здебільшого, була розповсюджена в педагогічних коледжах та елітних школах, згодом офіційно визнається частиною англійської університетської системи і поступово витісняє професорську.

Впродовж XVIII–XIX століть *тьюторська система* займала центральне місце в навчанні, лекційна система стала доповненням до неї.

Довідкові джерела доводять, що освітня система мала вільний характер (професура викладала те, що становила предмет його інтересу), тому стрижневими функціями тьютора були *порада* школяру стосовно вибору відвідування лекцій, *допомога* в складанні плану навчальної роботи, *стеження* за успішністю підопічного та *підготовкою* до університетських іспитів.

Структура тьюторської системи включала наступне:

- власне тьюторство: колегіальні читання;
- керівництво заняттями, що забезпечує навчання школярів, в тому числі в канікулярний час;
- моральне наставництво, передбачає супровід життя школяра в університеті.

Як свідчать одержані дані, тьютор виконував роль наставника, куратора, викладача, репетитора, «путівника», навколо нього формувалась група.

Сучасне тлумачення тьюторства акцентує увагу переважно на двох аспектах: по-перше, йдеться про педагогічну діяльність, спрямовану на організаційно-педагогічне керівництво самостійною роботою тих, хто навчається за індивідуальним планом, або в умовах, коли на самостійне опрацювання наукових джерел відведено значний відсоток навчального часу. По-друге, індивідуалізується аспект професійної компетентності викладача вищої школи.

За даними дослідників (Костіна Н.А., Петров М.К., Хабермас Ю.А., Ковальова Т.М., Лукіна Т.О., Рибалкіна Н.В, та ін.) тьютор сьогодні є центральною фігурою, а тьюторство – офіційно визнаним компонентом системи зарубіжної освіти. У вітчизняній педагогіці тьюторство розуміється як інноваційний напрям у теорії та практиці.

Зауважимо, що головною передумовою ефективності тьюторської системи є партнерська модель взаємодії «викладач–студент». Британський вчений В. Аллен зазначає, що ключ до розуміння стосунків між наставником (tutor) і підопічним (tutee) можна знайти в етимологічному аналізі слова «tutur». Утворене від латинського «tuerі», спочатку воно використовувалося для позначення того, хто був покликаний захищати, охороняти, піклуватися. У словниках української та російської мови зустрічаємо різні відповідники – від слова «учитель» до «наставник». Проте всі ці варіанти не передають точного змісту даного поняття. Зазначимо, що останнім часом в країні все частіше прагнуть спожити кальку англійського слова. Роль тьютора – повчати, піклуватися, охороняти – була обумовлена самою назвою даної професії, характерною для епохи Середньовіччя.

Спираючись на сучасні вітчизняні дослідження у сфері педагогічної діяльності тьютора, відзначимо, що в останні роки з'явилися роботи (М.С. Бернштейн, М.К. Гончаров, Т.А. Ільїна, Т.М Ковальова, Ю.І.Турчанінова, В.І. Слободчиков, Ю.К. Громико, П.Г. Щедровницький, Т.М. Ковальова та ін..), в яких досліджуються певні питання, пов'язані з розширенням спектра ролей викладача вищої школи.

Вивчення й узагальнення наукового доробку досліджень дозволяє стверджувати, що на сьогодні існує декілька підходів до визначення поняття «тьютор», наявним є неоднозначне тлумачення особистісно-професійного призначення тьютора з огляду на вітчизняні реалії.

На думку російського вченого Ю. Деражне, "тьютор у системі відкритої освіти є найважливішим системотворчим компонентом, який виконує функції викладача, консультанта, методиста і наставника". С. Змєєв вважає, що "тьютор – це наставник, член контингенту для навчання дорослих людей, який здійснює постійну допомогу одному або декільком дорослим, які навчаються у вирішенні питань організації навчання". У монографії російського вченого С. Щеннікова поняття "тьютор" визначається як викладач-консультант – фахівець у галузі організації освіти та самоосвіти. На тьютора покладається відповідальність за ведення цілісного освітнього модуля, організацію групової й індивідуальної роботи зі студентами.

Згідно з підходами Т.М. Ковалевої, Н.В.Риблкіної, П.Г.Щеровицького, Т.І.Койчевої, тьютор – це помічник викладача (лектора), є так званим посередником між викладачем та студентом. Основною функцією тьютора зазначені науковці вважають організацію навчальної діяльності студентів.

Іншого аспекту дотримуються науковці Н.В. Борисова, Є.А. Гаврилова, Є.С. Комраков, А.М.Орел, А.Г. Теслинов, А.Г. Чернявська, С.А.Щенников, які виділяють наступне значення терміна «тьютор»: спеціаліст у галузі організації освіти та самоосвіти, який підтримує студентів у процесі самоосвіти та розвитку власної компетенції. Саме тьютор створює освітнє середовище для студентів вищої школи, що зумовлює стрімке входження їх у професію. Відтак стає зрозумілою підвищена увага і теоретиків і практиків сьогодення до особистісно-професійного статусу тьютора.

Так, розглядаючи особисті та професійні якості наставника-консультанта, та узагальнивши різні аспекти щодо визначення поняття «тьютор», а також спектру його діяльності, конкретизуємо змістове ядро функцій тьютора: методична підготовка і проведення групових занять-тьюторалів; допомога у виконанні атестаційних робіт, їх перевірка і оцінка; консультації та інші форми психологічної та педагогічної підтримки студентів (особливо, першокурсників); індивідуальна допомога студентам у вирішенні академічних чи особистих проблем, що пов'язані з навчанням; професійна орієнтація та консультування з питань кар'єри. Відтак, є підстави стверджувати, що домінуючими функціями тьютора є дидактична, організаційна, маркетингова, консультаційна, лідерська.

Варто взяти до уваги, що досі не виявлено точного визначення поняття «тьюторська система». На думку А.А.Барбаріги, це пов'язано з тим, що заняття з тьютором організовуються в різних університетах по- різному. Традиційно, під тьюторською системою розуміють регулярні заняття одного – двох студентів (інколи 5-6) з викладачем-тьютором. Ним може бути аспірант, фахівець-практик, який не входить у штат університету, викладач вузу, але не професор.

Аналіз довідкових джерел дає підстави розглядати тьюторство як систему індивідуальної професійної підтримки майбутнього фахівця. З цією метою розробляються методичні та технологічні рекомендації щодо функціональних обов'язків тьютора, науково-методичні засади.

Зазначимо, що основними складовими методичного забезпечення технології тьюторської діяльності є *державна складова*: державні стандарти освіти, навчальні плани, навчальні програми з усіх нормативних навчальних дисциплін, програми навчальної, виробничої й інших видів практик, підручники і навчальні посібники з грифом Міністерства освіти і науки; *складова, що розробляється вищим закладом освіти*: робочі навчальні плани та програми, навчальні програми з вибіркових навчальних дисциплін, навчальні посібники без грифу Міністерства освіти і науки, інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять; індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни; контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять, контрольні роботи із навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу, методичні матеріали для студентів із питань самостійного опрацювання фахової літератури, написання курсових і дипломних проектів (робіт).

Сучасний студент, в основному, виявляє бажання до навчання, але все ж потребує індивідуального організаційного методичного супроводу, компетентної поради, саме у навчально-пізнавальній діяльності, особистісно-центрованого діагностування власних інтелектуальних ресурсів.

Отже, тьюторство, як своєрідна система індивідуальної роботи зі студентами, направлена на забезпечення їх інтенсивної і позитивної соціалізації до умов системи вищої школи та подальшого навчання. Натомість бракує системних наукових уявлень про своєрідність підготовки магістрів саме в аспекті здійснення функцій тьютора.

Література:

1. Бойко А. Тьютор – якісно вища педагогічна позиція і новий простір духовно-матеріальної взаємодії// Педагогічні науки. Збірник наукових праць.–2011.– Вип.14. – С.4-10;
2. Галус О.М. Індивідуалізація навчання в контексті адаптації студентів до пізнавальної діяльності у педагогічному ВНЗ //Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – Київ: «Педагогічна преса», 2006. – № 28.
3. Іващенко М.В. Особливості реалізації технології тьюторської діяльності//Педагогічні науки. Збірник наукових праць.– 2009.– С.68-72;
4. Ковальова Т.М. Введение в тьюторство [Електронний ресурс]/ Ковалева Т.М.– Режим доступу: http://www.mioo.ru
5. Леонова Е.Н. Педагогическое сопровождение процесса адаптации первокурсников вуза. Автореф.дисс.канд.пед.наук./ Е.Н. Леонова, Хабаровск, 2010.-20с.

Лариса Толмачёва
(Таганрог, Россия)

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗ

Взаимодействие общества и природы – узловая проблема политического и социально-экономического развития общества. Расширяя и усиливая антропогенное и техногенное давление на природу, общество сталкивается с многократно воспроизведенным «эффектом бумеранга»: изменение природы оборачивается экономическим ущербом и социальным уроном. Вопрос о сохранении природы превращается в вопрос выживания человечества. О зыбкости имеющегося на сегодняшний день экологического равновесия предупреждают как отечественные, так и зарубежные исследователи. Экхольм (1980), обращая внимание на то, что благосостояние человека, связанное с вмешательством в окружающую среду и введением новых сил, достигло такой точки, когда необходимо пристально следить за поддержанием экологического равновесия, т.к. последствия нарушения данного равновесия способны настигать раньше, чем можно их реально оценить. Одним из проявлений таких последствий может рассматриваться проявляющийся в городской среде эффект привыкания к свалкам, загазованности; при этом стираются границы экологического благополучия и неблагополучия, «планка снижается» (Е.В. Асахова). Человек постепенно утрачивает чувство опасности. Все сильнее преобладает прагматизм отношения к природе, психологическая противопоставленность человека другим живым существам, субъект-объектный характер их восприятия, не позволяющий включить природу в сферу действия этических норм (В.А. Ясвин, 2001) [6]. Происходящее резкое изменение среды обитания человека, нарушение действия экологических факторов, составляющих фон для проявления коммуникаций нового типа, смена темпа жизни, негативно проявляется на состоянии его мировоззрения, в целом, и здоровье, в частности. Л.П. Новицкой (1982), проводившей исследование по тематике экологии человека, обнаружено патогенное влияние многократно усиленных ритмов рок- и дискомузыки на мозговые структуры, ЭЭГ-активность и на динамику психического состояния студентов. Экологически значимым для здоровья и безопасности человека является и количество перерабатываемой им информации. Описывая «информационные неврозы» у человека, М.М. Хананашвили показал, что огромные информационные перегрузки не могут не повлиять на его психические состояния, которые возникают в условиях постоянного дефицита времени и резкого ускорения темпа жизни, смены биоритмов и климато-географических поясов. На сегодняшний день является общепризнанным, что основы данного единства необходимо закладывать как можно раньше, на начальных этапах жизни человека, а именно – в период его обучения, воспитания, профессионализации. При этом уже недостаточно говорить только о воспитании у человека отдельных позитивных качеств, способных благотворно повлиять на качество его взаимодействия с природой и на определение им своего места в мире [2].

Необходимым представляется сосредоточение внимания на формировании интегрального личностного образования, опирающегося на когнитивный, аффективный и поведенческий уровни организации человека и имеющего значительные потенциалы воздействия на систему «человек – природа». Необходимость развития экологической культуры в настоящее время признается достаточно широко. В частности, в контексте современного высшего образования данная проблема обсуждалась в работах И.В. Абдрашитовой, Н.Д. Андреевой, М.С. Багова, А.Г. Банникова, С.Е. Гусаровой, И.Д. Зверева, С.А. Купцовой, В.Ф. Лашмановой, А.С. Мамзина, Е.В. Муравьевой, Н.И. Кужановой, И.Н. Пономаревой, Л.П. Салеевой, Е.А. Тузовой, О.Д. Удовыченко, Л.А. Яковлевой др.

Анализ имеющихся подходов к рассмотрению экологического образования и непосредственно – к трактовке понятия экологической культуры позволяет рассматривать экологическую культуру в общем виде в качестве сложного личностного образования, обретающего свою специфику через интеграцию содержания составляющих ее компонент. Рассмотрение содержания феномена экологической культуры чаще всего проводится на основе анализа особенностей экологического сознания, экологической ответственности и экологического опыта [4, 5].

Формирование экологического сознания студентов технического вуза предусматривает определенную специализацию знаний, получаемых в сфере экологии. В частности, оно основывается на рассмотрении вопросов вероятности загрязнения атмосферы, гидросферы, почвы в процессе производства разрабатываемого устройства, конструкции, системы; применения инженерных решений защиты окружающей среды, включая не только методы, аппараты или системы очистки, но и малоотходные и безотходные технологии, ликвидирующие или уменьшающие количество вредных выбросов и т.д. В задачи развития экологической культуры входит формирование активно-поддерживающей или, как минимум, исполнительной позиции личности по отношению к экологическим нормам.

Формирование экологической культуры студента технического вуза предусматривает выработку у него активной природоохранной и природосберегательной позиции. В частности, предусматривается формирование у него ориентации на поиск и обоснование возможных вариантов улучшения производственных процессов, привлечения малоотходных и безотходных технологий, ликвидирующих или уменьшающих количество вредных выбросов и т.д. (Т.Н. Бакаева, 2001, С. 12) [1].

Важно учитывать экологические мотивы – побудительные силы личности, выраженные в личностном смысле экологичного поведения [4]. Среди возможного многообразия экологических мотивов выделим следующие:

– общественный мотив – в обществе, в котором игнорируются вопросы экологии, жить невозможно; если и я не буду делать это, то порядка никогда не будет;

– гражданский мотив – здоровая экология является частью моих свобод и прав; я должен иметь возможность воспользоваться тем, что мне гарантировано государством, но я также несу по отношению к природе определенные обязанности и должен соблюдать их;

– коллективистский мотив – поддержание в чистоте воздуха, воды, почвы, природы – это общий интерес, общее дело, в котором и я должен делать то, что могу;

– мотив личного достоинства – не буду делать что-либо, что нарушает гармонию взаимодействия человека и природы, это оскорбляет меня;

– эстетический мотив – природа в своем первозданном виде столь прекрасна, что грубо вторгаться в нее, нарушая хрупкое равновесие системы «человек – природа» было бы величайшим злодеянием;

– мотив целесообразности – придерживаясь экологичного поведения, не принесу ущерба ни себе, ни окружающим и в результате ничто не помешает мне достичь своих целей;

– мотив безопасности – природа дает мне чистый воздух и воду, обеспечивает пищей, следовательно, угрозы в отношении

природы, это угрозы моей безопасности.

Чаще всего экологическую позицию человека определяет не один, а несколько мотивов. Для личности с устойчивой экологической позицией характерно присутствие мотивов, находящихся на верхних уровнях иерархии. Вместе с тем, и другие мотивы способны составить основу выработки у человека экологической культуры.

Востребованная экологическая позиция включает в себя убежденность в личной причастности к деятельности по защите природе, по улучшению экологической составляющей своей жизни и деятельности. Она подразумевает развитое желание вести себя так, чтобы минимизировать негативное влияние на природные объекты, наличие экологически соразмерных целей, задач, планов, намерений в жизни, деятельности, поступках, действиях при полной неприемлемости нанесения ущерба природе [3].

Однако экологическая культура людей не исчерпывается формальными знаниями в сфере экологии. Можно обладать знаниями, но не уметь ими пользоваться, поэтому необходимо учитывать степень практического владения этими знаниями.

Соответственно, важнейшей компонентой экологической культуры выступает экологический опыт или экологическое поведение (по Э.В. Сайко). В широком смысле слова данный феномен представляет собой совокупность умений вести себя экологично, устойчивых навыков постоянного и повсеместного соблюдения экологических требований, стремления непрерывно расширять свое участие в экологических мероприятиях.

Применительно к студентам технического вуза экологический опыт требует определенной конкретизации. В частности, выпускник вуза должен уметь оценивать производство с позиций его воздействия на природные системы и биосферу в целом, создавать, выбирать и реализовывать на практике технологические решения, направленные на предупреждение загрязнения окружающей среды и на бережное расходование природных ресурсов (сырья, материалов, электроэнергии и др.).

На основе проведенного анализа экологическая культура может быть определена как обобщенная характеристика личности, помещенной в процессе создания и освоения материальных и духовных ценностей в систему «человек – природа», которая, интегрируя совокупность знаний, представлений о природе, эмоционально-чувственное и ценностное отношение к ней, соответствующие умения и навыки, образует неразрывное единство ее экологического сознания, экологической ответственности и экологического опыта, влияющее на использование природных ресурсов как на глобальном, так и на региональном и локальном уровнях системы.

Экологическое сознание в нашем понимании представляет собой сферу сознания личности, отражающую экологическую действительность в форме экологических знаний, представлений, оценочных отношений к природе и практике ее защиты, регулирующих человеческое поведение в природной среде. Формами проявления экологического сознания выступают экологическая просвещенность, экологическая осведомленность и экологические отношения.

Экологическая ответственность является проявлением твердой экологической позиции личности, включающей ее убежденность в необходимости следования экологическим нормам, последовательную установку (ориентацию) на экологичное поведение и готовность воплотить его во всех сферах своей жизнедеятельности.

Экологический опыт в широком смысле слова понимается как умение человека вести себя экологично, быть способным постоянно и везде соблюдать экологические требования, обладать непоколебимой устойчивостью к соблазнам получить от природы сверх возможного.

Наличие экологической культуры позволяет субъекту через гармонизацию системы «человек – природа» наиболее адекватно определить свое место в окружающем мире, максимально полно актуализировать жизненные ресурсы, более полно раскрыться и проявить свои способности в разных сферах жизни и деятельности.

Литература:

1. Бакаева Т.Н. Безопасность и экологичность // Т.Н. Бакаева, А.В. Непомнящий, И.И. Ткачев В помощь дипломнику: Методическая разработка к разделу «Безопасность и экологичность» в дипломном проекте (работе) для студентов всех специальностей. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2001. – 51с.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М.: Высшая школа, 1991.
3. Дерябо С.Д. Экологическая психология: диагностика экологического сознания. М.: Московский психолого-социальный институт, 1999. – 310 с.
4. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. – 480с.
5. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. М.: Смысл, 2001. – 365с.
6. Ясвин В.А. Психология отношения к природе. М.: Смысл, 2000. – 456 с.

УДК 378

Марина Труфкіна
(Ізмаїл, Україна)

ПЕРСОНІФІКОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ

У статті розкривається сутність такого процесу, як «персоніфікація навчання», окреслюються його головні відмінності від інших видів особистісно-орієнтованого навчання. Доводиться чому, саме за таких умов формування ціннісних орієнтацій є найбільш ефективним.

Ключові слова: індивідуалізація, диференціація, персоніфікація, ціннісні орієнтації.

В статье раскрывается смысл такого процесса, как «персонификация обучения», описываются его главные отличия от других видов личностно-ориентированного обучения. Доказывается почему именно при таких условиях формирование ценностных ориентаций является наиболее еффективным.

Ключевые слова: индивидуализация, дифференциация, персонификация, ценностные ориентации.

This article deals with the problem of the notion of personificated education, exposes its main features that differ it from other kids of the individually-oriented education. The most favouriable conditions for the formation of the axiological orientations are investigated.

Key words: individualization, differentiation, personification, axiological orientations.

Актуальність статті. Сучасна Україна знаходиться в умовах глобалізації, яка охоплює різні сфери життя, серед яких важливе місце займає й освіта, що завжди була і залишається одним із фундаментальних стовпів формування людської особистості. Знаходячись у постійному розвитку навчальний процес сьогодні вимагає відійти від усталених методів викладання матеріалу і перейти до більш досконалих, основою для яких є людиноцентричний підхід, який реалізується у наступних видах навчання, як-от: індивідуалізація, диференціація та персоніфікація.

На сучасному етапі розвитку освіти найбільш актуальним стало персоніфіковане навчання, що в першу чергу спрямоване не тільки на засвоєння знань, умінь та навичок студентами, а й на саморозвиток і самоактуалізацію, яку науковці часто розглядають в контексті питання про почуття власної гідності, сенсу життя, усвідомлення та розуміння цілей і цінностей в житті. Освітня система має бути орієнтована на реалізацію випереджаючої ролі знань у розвитку особистості та формування аксіологічних установок суспільного розвитку.

Нашу дослідницьку увагу привернуло питання щодо формування саме ціннісних орієнтацій в умовах персоніфікованого навчання студентів гуманітарних спеціальностей, що за сучасних умов є особливо актуальною проблемою, адже наша держава знаходиться в умовах культурного занепаду.

Метою нашого дослідження є дати визначення поняттю «персоніфікація навчання» і розкрити важливість саме такого типу освітянського процесу для формування ціннісних орієнтацій студентів гуманітарних спеціальностей.

Для того, щоб повно і чітко окреслити центральне для нашої дослідницької роботи поняття «персоніфікації» і щоб уникнути перехрещення його з двома іншими, ми вважаємо доцільним, перш за все, дати короткі визначення таким видам навчання, як

«індивідуалізоване» та «диференційоване».

Спираючись на науковий доробок таких фахівців, як Т.Вожегова, В.Володько, П.Гусак, О.Савченко, І.Унт, ми можемо визначити диференційоване навчання наступним чином – це створення умов для навчання студентів, які мають різні знання, вміння, навички та здібності до навчання шляхом організації їх у гомогенні групи. У зв'язку з такою організацією навчального процесу виникає таке поняття, як рівнева диференціація, яка являє собою наявність декількох навчальних програм з кожної дисципліни, що відрізняються рівнем та об'ємом матеріалу. Спираючись на цей факт об'єм засвоєних знань є інваріативною складовою, верхня межа якої є максимальний об'єм знань, а нижня – лише та кількість інформації, яку успішно може засвоїти студент, але не менше, ніж обов'язковий мінімум.

Слід зазначити, що існують різні підходи щодо визначення поняття "індивідуалізація навчання". Зміст поняття "індивідуалізація" у багатьох авторів різниться й залежить у кожному випадку від цілей та засобів навчання. У "Педагогічній енциклопедії" та Українському педагогічному словнику індивідуалізація навчання визначається як організація навчально-виховного процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів та рівень розвитку їх здібностей. Тобто індивідуалізація в такому її розумінні передбачає обов'язкове урахування особливостей кожного учня. Наприклад, такі вчені як А.Бударний, А.Кірсанов, Є. Рабунський використовують поняття індивідуалізації приблизно в такому ж самому розумінні, враховуючи особливості груп учнів, схожих за будь-якою ознакою еквівалентності.

Проаналізувавши довідкові джерела, можемо стверджувати, що індивідуалізація навчання – це реалізація індивідуального підходу до учня, а диференціація – утілення диференційованого підходу. При цьому диференційований підхід у навчанні є необхідною умовою впровадження принципу індивідуального підходу через систему диференційованого навчання [1]. Спираючись на вищезазначене, бачимо, що змістовою основою цих підходів є врахування психологічних особливостей особистості.

Аналітична робота, що проведена нами в напрямку аналізу наукового фонду з проблеми персоніфікованого навчання (М.Єсаулова, Ш.Каланов, О.Попова, Г.Сухобська), дозволяє визначити цей вид діяльності наступним чином: такий особистісно-орієнтований процес навчання, який дозволяє постійно контролювати поточні зміни у студентів. Він спрямований на максимальне засвоєння знань, формування компетенцій та розвиток особистості, який базується на прагненні до самоактуалізації та саморозвитку [2; с. 8].

Слід зазначити, що персоніфікація, як метод навчання у ВНЗ, не виступає окремим ізольованим підходом, а органічно включається до пріоритетних сучасних принципів і методів освіти. Ключовою складовою цього багатогранного поняття є самостійність, тобто повна готовність особистості без додаткових указівок і допомоги досить успішно і результативно орієнтуватися у нових ситуаціях і вирішувати нові завдання. Важливим є той факт, що основою розуміння сутності процесу персоніфікації як засобу педагогічної діяльності, поряд із такими, як індивідуалізація, диференціація, ми вважаємо стає ідентифікація у студента головної ознаки – сумлінної саморегуляції поведінки у процесі освіти, яка постійно стимулюється педагогами.

Персоніфікація, як принцип і метод навчання, може активізувати найбільш глибинні структури саморегуляції особистості, які проявляються під час самоуправління, самоконтролю, самопроектування й т.п. Таким чином, у дидактиці цей засіб навчання акцентує увагу на розвитку психологічної складової цього процесу, на «розкритті себе» й своїх можливостей: від регулювання діяльності студента з боку педагога на перехід до «самоуправління», самоорганізації, самоконтролю особистістю своєї діяльності

Отже, із вищезазначеного можливо зробити наступне резюме: якщо ми розглядаємо індивідуалізоване та диференційоване навчання, то у цьому випадку головною тезою є максимальне врахування вчителем індивідуальних особливостей студента, а при персоніфікації – поступовий перехід особистості в позицію самонавчання на основі необхідності до саморегуляції та самопізнання [3; с. 17].

Як було зазначено раніше, персоніфіковане навчання спонукає особистість до самоактуалізації, яка в свою чергу має на меті формування цінностей у студентства. Ми вважаємо, що саме у процесі такого навчання окреслення ціннісних орієнтацій є найбільш ефективним, адже за таких умов студенти активізують свою розумову діяльність, що призводить до самостійних умовиводів, у яких й окреслюються ці орієнтири. Педагог в свою чергу може направити студента на досягнення того чи іншого результату, який впливає на формування особистості. Слід зазначити, що на думку В.Штерна, вирішальну роль у цьому процесі відіграє те, яку цінність людина вважає найвищою, визначальною.

Для того, щоб визначитися які ж саме цінності є найважливішими для студентів гуманітарних спеціальностей, ми провели локальне дослідження за методикою М.Рокіча серед студентів 2х та 3х курсів педагогічного та філологічного факультетів, деякі результати якого видається за можливе конкретизувати.

Принагідно відмітимо, що в основу дослідження було покладено Кодекс цінностей сучасного українського виховання [4; с. 111], запропонований у 1997 р. Тут, як відомо, наведено перелік із 20 абсолютних цінностей. Студентам-філологам пропонувалося обрати десять найбільш значущих для кожного із них цінностей і присвоїти їм рейтингові ранги від 1 до 10, починаючи від найбільш значущої цінності до найменш значущої.

Зауважимо, що під час обробки результатів рейтингові ранги переводилися у бали: 1-й ранг – 10 б.; 2-й – 9 б.; 3-й – 8 б. і т.д.; 10-й – 1 б. Сума балів, отримана кожною цінністю, ділилися на кількість виборів (максимальна – 30), визначався індекс кожної цінності (максимальний – 10). На основі індексу кожній цінності присвоювався номер за рейтингом.

За отриманими даними у десятку «вічних», соціальних цінностей сучасної молоді увійшли такі, як-от: любов, віра, доброта, чесність, справедливість, щирість, оберігання життя, мудрість, милосердя, надія. Такі цінності, як-от: досконалість, нетерпимість до зла, сумління, благородство отримали, нажаль, дуже низький бал, що свідчить про низьку значимість цих орієнтирів для життя людини.

На думку таких науковців, як А.Ватерман, Е.Еріксон, Дж.Марсія, сучасні суспільні кризи є причиною «розмивання цінностей», що негативно позначається на тому образі світу і тих ціннісних орієнтирах, які формуються в юнацькому віці.

Важливим є той факт, що у процесі досліджень науковцями було встановлено, що існує два основні рівні ціннісної регуляції: ситуаційно-нормативний і суб'єктно-ціннісний. Ситуаційно-нормативна регуляція пов'язана з орієнтацією на вимоги ситуації, соціальні норми та очікування і характерна для пересічних людей. Суб'єктно-ціннісна – характерна для окремих типів особистості, наприклад, для обдарованих людей, які, регулюючи власний розвиток, керуються внутрішніми ціннісними критеріями. Ціннісна підтримка у цих випадках має суттєві відмінності. У першому – вона спрямована в основному на рефлексію діяльнісних ресурсів розвитку (вмінь, дій, операцій), соціальних ресурсів та внутрішніх особистісних ресурсів, розвиток яких є містком для переходу до вищого суб'єктно-ціннісного рівня регуляції.

З досягненням цього рівня людина, як правило, виходить за межі ситуаційних впливів. Ціннісна підтримка у цих випадках має бути спрямована на актуалізацію моральних чи діяльнісних цінностей і включення їх до схеми свідомої саморегуляції [5; с. 2], а за сучасних умов духовного занепаду молоді цей процес стає особливо актуальним.

Із вищезазначеного матеріалу стає можливим зробити наступний висновок: у зв'язку з тим, що процес персоніфікації навчання зорієнтований на самоактуалізацію, саморозвиток, саморегуляцію особистості, але все ж таки він є підконтрольним, стає можливим керувати формуванням аксіологічної сфери життя особистості, але таким чином, що ситуаційно-нормативна регуляція особистісного розвитку кожного студента поступово переходить у суб'єктно-ціннісну регуляцію, результатом чого стає розвиток ціннісних орієнтацій. Ми вважаємо, що під час персоніфікованого навчання цей перехід не є результатом зовнішнього впливу вчителя на студента, а це стає результатом самостійного розвитку особистості.

Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо з поглибленням наукових уявлень про процес персоніфікованого навчання та його ефективний вплив на розвиток багатогранної та сумлінної особистості.

Література:

1. Дейніченко Т.І. Індивідуалізація та диференціація навчання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://nauka.zinet.info/3/deinitshenko.php

2. Попова О.В. Персонифицированные информационные технологии в процессах социализации личности// Межвузовский сборник научных трудов «Персонифицированные информационные технологии в процессах социализации личности и экономике». Новосибирск, 2006. – С.6-10.
3. Есаулова М.Б. Персонификация высшего профессионально-педагогического образования на пути к самоуправляемому обучению: монография. – СПб.: СПГУТД, 2010. – 160 с.
4. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції / А. Погрібний, А.Алексюк та ін. – К. : Школяр, 1997. – 149 с.
5. Музика О.Л. Ціннісна підтримка: теорія і практика сприяння особистісному зростанню // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. - № 7. – С. 1-6

Ірина Тупікіна
(Ізмаїл, Україна)

МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Сучасне динамічне суспільство потребує фахівця, здатного швидко адаптуватися до складних умов соціальної і професійної дійсності, самостійно й відповідально приймати рішення, зорієнтованого на успіх та постійне самовдосконалення. Саме мобільність є одним із невід'ємних показників соціальної та професійної зрілості суб'єкта і тією особистісною характеристикою, що засвідчує внутрішню готовність людини до якісних змін, перетворень.

Аналіз наукового фонду з проблеми формування професійно мобільного керівника НЗ засвідчує, що вона є порівняно новою, хоч у літературі вже намітилися основні напрямки її розгляду (філософський, соціологічний, психологічний, педагогічний). Так, у межах філософського напряму професійна мобільність здебільшого розглядається як системно-інтегративна характеристика, що детермінує загальний фаховий розвиток і становлення професійно успішної людини (К.Попер, І.Пригожин, К.Роджерс, І.Фролов та ін.). Соціологічний контекст вивчення окресленої проблеми здебільшого пов'язаний із аналізом управління процесами мобільності населення (Л.Сорокіна, В.Суровнева та ін.), виокремленням різних видів мобільності (соціальна, соціально-професійна, соціокультурна, трудова, академічна тощо), акцентуалізацією саме для сучасного етапу суспільного розвитку (, І.Василенко, Н.Коваліско, М.Лукашевич та ін.) - соціальним переміщенням (П.Блау, О.Данкен, С.Ліпсет, П.Сорокін та ін.), обгрунтуванням «каналів» професійної мобільності, серед яких домінантним виділяється освіта (Вершиніна, О.Посухова та ін.) тощо. Більшість проведених психологічних досліджень містять нові психологічні фактищодо професійного становлення конкурентноспроможного фахівця (А.Маркова, В.Семиченко, В.Тихонович та ін.), де однією із визначальних характеристик виступає професійна мобільність, структурними ж компонентами вважається готовність як сукупність професійно важливих компетенцій і адаптивність, що визначається наявністю адаптивно важливих особистісних якостей.

У суто педагогічному доробку науковців (Л.Горюнова, Б.Ігошев, О.Нікітіна та ін.) містяться підходи до вивчення процесу формування професійної мобільності керівників закладів освіти у процесі їхнього навчання у НЗ (М.Пазюкова); в системі додаткової професійної освіти керівних ланок педагогів (Л.Амірова, Т.Большакова та ін.). Наявними є напрацювання дослідників, де соціальна і професійна мобільність розглядаються у контексті компетентнісної парадигми (І.Гришина, Л.Овчарук, Л.Петровська, А.Реан та ін.). Аналіз педагогічних досліджень засвідчує, що йдеться лише про постановку проблеми формування професійної мобільності вчителя, а виявлені характеристики феномена «професійна мобільність» тільки «теоретично конституйовані» (Б.Ігошев), дискусійні і потребують спеціального та всебічного вивчення.

Щодо визначення своєрідності процесу формування професійної мобільності саме керівника закладу освіти, то вона ще не виступала предметом наукового пошуку. Натомість окреслена особистісно- професійна якість керівника НЗ є вирішальною з огляду на своєрідність його функціональної ролі і може бути простежена, принаймні, у трьох площинах. По-перше, саме керівник НЗ є особистістю, що приймає рішення щодо подальшого розвитку навчального закладу. По- друге, традиційно керівник навчального закладу повинен знати більшу кількість різнопрофільних навчальних дисциплін. По-третє, неодмінними атрибутами, що пов'язані зі специфікою професійної діяльності сучасного керівника навчального закладу, є вірогідність роботи як в умовах традиційної, багатоступеневої, так і авторської, спеціалізованої школи (школа - інтернат, з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів). Керівник навчального закладу виконує також вирішальну особистісно-професійну роль у педагогічному сприянні соціалізації учнів та студентів через мобільний і компетентний зв'язок з ними. Досвід переконує в тому, що управління педагогічним колективом, будучи різновидом соціального управління, з одного боку, передбачає організацію навчально-виховного процесу, а з другого- складну міжособистісну взаємодію, спрямовану на задоволення потреб, мотивів, цілей учасників управлінського процесу.

Здійснений нами аналіз провідних наукових підходів до проблематики мобільності дає підстави розглядати мобільність як підґрунтя ефективного реагування особистості на «виклики» сучасного суспільства, що забезпечує гнучку орієнтацію й діяльнісне реагування в динамічних соціальних і професійних умовах, готовність до змін та її реалізацію у своїй життєдіяльності. Багатомірність досліджень пов'язана із багатозначністю визначень і трактувань мобільності (соціальна, професійна, культурна, трудова та ін.) у науковій літературі.

Мобільність починається з готовності керівника НЗ до змін на трьох рівнях: на рівні якостей особистості (відкритість до змін, здатність до самопізнання, самокритичність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність); на рівні характеристик діяльності (уміння прогнозувати, досягати успіхів, гнучкість, креативність); на рівні процесів професійного розвитку, самовдосконалення (чітке уявлення про своїможливості (ідеальні і реальні), уміння співвідносити реальну ситуацію на ринку праці зі своїми цілями, мобілізувати зусилля на зміну ситуації, передбачення можливих результатів (розширення компетентностей, зміна професійних орієнтацій, життєдіяльності тощо, готовність до змін).

Аналіз змістовного навантаження поняття «професійна мобільність» дозволяє розглядати його як одну із сутнісних характеристик людини, що проявляється у професійній діяльності, важливу складову професіоналізму керівника, його професіоналізації - «формування позиції, інтеграції особистісних і професійних якостей у процесі виконання обов'язків», як відображення процесу «саморозвитку людини протягом життя, в межах якого відбувається становлення специфічних видів суб'єктної активності особистості на основі розвитку й структурування сукупності професійно орієнтованих характеристик, що забезпечують реалізацію функцій пізнання, спілкування і регуляції в конкретних видах діяльності та на різних етапах професійного шляху» [4, с. 13 - 14].

В контексті окресленого підходу до сутності професійної мобільності педагога доцільним є акцентування на її поліфункціональності. По-перше, призначення професійної мобільності керівника полягає в актуалізації розвитку внутрішніх механізмів людини, передусім її готовності (до дії, вчинку, прояву активності, емоційно-вольових зусиль тощо), як системи професійно важливих компетенцій і адаптивності, що визначається сукупністю адаптивно важливих особистісних якостей. По-друге, професійна мобільність впливає на діяльність спеціаліста, спричиняє зміни у ставленні до результатів своєї праці відповідно до вимог часу, в самооцінці, активізації процесу перетворення, новому баченні себе у професії.

Слід зауважити на тому, що у площині професіоналізації фахівця професійна мобільність є «складним процесом взаємодії потреб, інтересів, стимулів..., настанов, ціннісних орієнтацій і мотивів. Наслідком цього є певний тип мобільної поведінки...» [1; с.56] керівника. Сказане дає підстави стверджувати, що професійна мобільність - складне системне утворення, інтегративна якість особистості та діяльності керівника, що формується і виявляється в процесі професійної підготовки, перепідготовки, самовиховання та творчої самореалізації фахівця, тобто розуміється як можлива стратегія професіоналізації педагогічних кадрів у контексті стандартизації освіти. Мобільність керівника НЗ проявляється при цьому в його творчому самовираженні як цілісної особистості, як самопрезентація (учням, батькам, колегам, органам державної влади), взаємодія, співтворчість із вихованцями та соціумом у цілому (через конструктивно-створювальну, креативну діяльність у професії і житті).

Професійно мобільний керівник НЗ— це самоактуалізована особистість. Самоактуалізація (від лат.actualis- дійсний, справжній за визначенням А.Маслоу, - прагнення людини до більш повного виявлення і розвитку своїх можливостей... Це неперервна реалізація потенційних можливостей, здатностей і талантів, як звершення своєї місії, покликання..., як безупинне прагнення до єдності, інтеграції чи внутрішньої синергії людини [5; с.32]. Означене підґрунтя самоактуалізації можна розглядати своєрідним «пусковим механізмом», який забезпечує можливість активізації особистісного потенціалу вчителя та керівника навчального завладу, набуття ним ознак професійної мобільності [3; с.32].

У ракурсі окресленої компоненти можна зауважити, що керівник НЗ, відкритий до іновацій, - особистість, котра прагне досягти успіхів у професії, кар'єрного зростання і матеріального добробуту, є професійно мобільним. При цьому акцент можна зробити на тих характеристиках професійно мобільного керівника НЗ, оволодіння якими сприяє його самоактивізації (спонукання щодо реалізації запланованого) і, власне, забезпечує успіх у педагогічній праці: самомотивація, що базується на бажанні досягти професійного успіху («Я хочу бути успішним, ефективним, мобільним»); професійна гнучкість (уміння контролювати себе, оперативність, динамічність, зрілість педагогічної свідомості); наполегливість у досягненні цілей; самостійне вирішення нетипових проблем; орієнтованість на результат; швидкість адаптації при зміні педагогічних ситуацій; формування міжособистісних стосунків у різновіковому колективі; ініціювання розв'язання нових завдань, що підтверджує професійну придатність керівника НЗ, його конкурентоспроможність.

Діяльність керівника сучасного НЗ спрямована перш за все на вивчення педагогічного колективу, що є основою для створення ефективного механізму управління; поділ і кооперацію праці керівників НЗ, що є основою організації діяльності керуючої системи; раціональну організацію особистої праці керівника НЗ, що є умовою підвищення його ефективності, а також на самооцінку результативності організаційно-педагогічної діяльності, що є основою її самовдосконалення.

Для аналізу особистих якостей, які мають вирішальне значення для керівника, можна виділити психологічні, професійні та соціальні групи, що зумовлює принципову вагу системного підходу до особистості керівника сучасного НЗ. При цьому є наявними значні розбіжності між позитивним сприйняттям керівника навчального закладу підлеглими, вищим керівництвом та державними органами управління освітою в Україні. Підлеглі покладаються на керівника в вирішенні питань, тому більш важливими вважають психологічні якості для створення атмосфери, в той час як вище керівництво та органи влади очікують від успішного керівника усього спектру якостей- від професійних до суто психологічних. Більш за все мобільність представлена в якостях, які очікують від керівника органи державної влади. Це може розглядатись як прояв того, що освітній простір в сучасній Україні стрімко змінюється, і необхідно швидко адаптуватись та розвиватись для здійснення освітніх функцій на сучасному рівні.

Сучасний керівник НЗ- це керівник , що сповідує принципи гуманності, професійності та активної життєвої позиції. Саме останній феномен, разом з потенційною та реальною готовністю до дій з метою навчання та виховання учнів сприятиме повноцінному динамічному розвитку навчального закладу в цілому та усіх учасників педагогічного процесу зокрема, актуалізуючи мобільність як особистісно- професійну якість керівника-менеджера.

Література:

1. Дьяченко М. И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект / Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А., Пономаренко В. А.- Минск: Университетское образование, 1985,- 206 с.
2. Енциклопедія освіти [гол.ред. В.Г.Кремень]. К.: Юрінком Інтер, 2008 - 1040с.
3. Конаржевский Ю. А. Менеджмент и внутришкольное управление / Ю. А. Конаржевский. - М.: Центр «Пед. поиск», 2000.
4. Краткий словарь по социологии / [под общ. ред. Д.М.Гвилилани, Н И.Лапина; сост. Э.М.Коржева, Н.Ф.Наумова] М.: Политиздат, 1988 .- 479с.
5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы [пер. с англ.] / А.Маслоу - М.: Смысл, 1999,- 425с.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук Кічук Надія Василівна

Юлія Хлабистіна
(Луганськ)

РЕЛІГІЙНІ ЗАСАДИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Проблема виховання підростаючого покоління залишається однією із найактуальніших у системі народної педагогіки, адже саме від нього залежить майбутнє не лише держави, а й людства взагалі. Традиційно даним питанням опікувались два інститути – сім'я та школа, проте важливу роль у його розвитку відіграють духовні, зокрема релігійні, принципи.

На тісний зв'язок з духовністю неодноразово вказував видатний педагог К.Ушинський. На його думку, молода душа має вбирати найкращі надбання моральних цінностей, перейняті від попередніх поколінь, а також наслідувати моделі справжнього християнського ідеалу [1].

Питання морального виховання у контексті релігійного досліджували О.Вишневський, І. Огієнко, Т. Тхоржевська. Моральні цінності, за твердженням дослідників, уособлюють позитивну значущість природних та соціальних духовних явищ, спрямованих на загальний розвиток суспільства та окремої особистості в ньому [2, 3, 4].

Варто зазначити недвозначність тлумачень окресленого кола питань протягом певної історичної доби. Так, за радянських часів узвичаєною вважалася теза про моральність як таку, що сприяє возвеличенню революції (див. «Катехізис революціонера»), і навпаки, аморальним називали все те, що перешкоджало поширенню революційного духу серед населення країни. Поняття честі оголошувалося недійсним, застарілим. Падіння радянської імперії, як свідчить історія, призводить до зневірення у комуністичні прогнозування, а разом з тим зумовлює втрату виховного ідеалу у системі освіти. Як слушно зауважує О. Вишневський, ситуація, що склалася на той час у суспільстві, безпосередньо вплинула на педагогіку: вона втратила свій основоположний духовний стрижень виховного потенціалу. Якщо погодитись з тим, що джерелом духовності в комуністичній системі був ідеал комунізму ("найголовніший каталізатор сумління"), то сьогодні перед педагогічною наукою виникає питання пошуку ціннісного відповідника згаданим принципам.

Що для нас сьогодні може стати Головним Ідеалом і джерелом духовності? Як відновити духовне поле суспільства а, разом з тим, і підвалини педагогіки? Низка таких питань потребує негайного вирішення та адекватної реалізації на практиці.

Ми глибоко переконані в тому, що моральне виховання молоді потрібно будувати на засадах християнської моралі. З огляду на це, метою нашої статті є дослідження релігійного підґрунтя морального виховання.

Вважаємо доцільним розглянути деякі аспекти релігійного трактування проблеми походження моралі. Відомий майстер філософської думки І.Кант підкреслював, що моральний закон відкриває людині життя, незалежне від живої природи і навіть від усього світу, що сприймається нею чуттєво [5; с. 92 – 117]. Дійсно, подібні переконання були властиві людям ще з найдавніших часів. Вони вірили, що правила та норми спілкування встановлюються зі згоди вищих істот. Останні володіли беззастережним правом не лише заохочувати чесноти, але могли жорстоко карати пороки. Таких уявлень притримувались навіть ті з людей, чия релігійність іноді вважалася сумнівною.

Християнські богослови традиційно оспівують божественну природу моралі. Індивід отримує її не лише як природній, внутрішньо обумовлений, закон, але і як богооткровенний (зовнішній). С. Франк з цього приводу зазначав, що будь-яка релігія може бути зведена не тільки до усвідомлення космічного, надприродного значення вищих цінностей, а й до прагнення зблизити людське життя з надприродним та абсолютним початком [6].

Зрозуміло, що в основі подібних суджень лежить віра в Бога, в закладену ним моральну світобудову. З іншого боку, високі моральні принципи, на думку релігійних ідеологів, говорять не про те, що є, а про те, що має бути, а відтак не можуть бути створені грішною за своєю природою людиною.

Моральний закон не можна вважати й наслідком досвіду, звички, виховання, бо він не зважає на те, що відбувається в земному житті, а вказує лише на те, що має відбуватись. Природа людини не є джерелом моралі, тому що людські природні потяги нерідко суперечать велінням моралі. У разі визнання людини творцем власної моралі, стає можливим встановлення нею таких правил, які легко було б виконувати, тоді як насправді доброчесна поведінка потребує значних зусиль, а іноді й самопожертви. Звідси логічним є висновок про те, що моральний закон за природою своєю є закон Божий, а не людський.

Варто відзначити, що релігійне трактування моралі має певні позитивні характеристики. По-перше, це підкреслює універсальний, загальнолюдський характер моралі. Божественні приписання розповсюджуються на всіх людей без винятку. Перед мораллю, як перед Богом, всі рівні. У відомих межах релігія здатна обмежувати сферу дії суб'єктивізму, сваволі в моральних оцінках та судженнях: сам Бог приписав поважати старших, не красти, не вбивати тощо.

По-друге, релігійне трактування виникнення моралі позбавлене раціоналізму. Акцентується увага на її емоційно-почуттєвих складниках, зокрема на совісті, відчутті добра тощо. Моральне почуття обов'язково підкріплюється релігійними переживаннями. Однак не можна не визнати, що подібне розуміння виникнення моралі прийнятне, головним чином, для віруючих і може викликати сумнів в атеїстів, скептиків, – тих, хто вагається.

Тісний зв'язок релігії та моралі може мати й негативні наслідки в наш час, коли релігійні переконання у значної частини населення якщо не відсутні взагалі, то помітно послаблені. Тому ми вважаємо, що прищеплення з дитячих років добрих звичок, здатність розрізняти добро та зло, а також досвід проживання цих знань буде запорукою доброї поведінки дитини у майбутньому. Якщо в сім'ї всі намагаються жити по совісті, то і дитина, зіткнувшись зі спокусами, пропустить їх крізь своє «решето свідомості», а закріплення цієї поведінки в школі, серед однокласників, спрямує життєві орієнтири у відповідне русло. Найважливішим для ефективного виховання є зразок, модель поведінки, який витісняє будь-які моральні сентенції. Для того, щоб наслідувати цей зразок поведінки, потрібен Ідеал. Ненав'язлива роз'яснювальна робота з молоддю, засвоєння нею своєї культурної християнської спадщини має стати важливим чинником морального виховання сьогодення.

Засвоєння моральних категорій має відбуватися паралельно з формуванням добрих звичок. Ми погоджуємося з думкою К. Ушинського про те, що добра звичка є моральним капіталом: необхідно вживати свою силу – силу свідомої волі й зводити моральні «сходинки» свого життя все вище й вище, при цьому не починаючи щоразу своєї будівлі з основи і не витрачаючи своєї свідомості та своєї волі на боротьбу з труднощами, які були вже переможені [1].

Особистість завжди вільна. Жодне примушення не матиме позитивного результату. Дитині ми повинні надавати право вибору, в їхньому житті мають превалювати адекватні альтернативи. Мудрість викладача має проявлятися в тому, що пропонуючи добре, не потрібно на цьому наполягати, дитина згодом має сама прийти до цього, і непотрібне зруйнується само собою.

Зв'язок добра та свободи є необхідною умовою морального становлення. Проте лише правильне розуміння свободи дає силу добра. Такий погляд заснований на безмежній вірі в людину, що є основою християнської антропології. Однак необхідність свободи морального вибору зовсім не передбачає допустимість сваволі. Для морального життя, як зазначає К. Ушинський, свобода так само необхідна, як кисень для фізичного, але кисень повітря, звільнений від азоту, спалив би легені, так само й свобода, звільнена від діяльності, руйнує моральність людини». [1]

Особливістю морального виховання є те, що прагнення до добра може розвинутися тоді, коли добро буде більш привабливим, ніж зло, коли воно здатне викликати в серці радісний відгук, а не огиду.

Звичайно, було б наївним стверджувати, що у вихованні можна обійтися без покарання та заохочувань. Зрозуміло, що дитина не завжди може зрозуміти довгі пояснення щодо того, як слід поводитися. Це може трапитися у разі, якщо у неї недостатньо розвинене відчуття внутрішньої свідомості, спрямоване зовнішніми, соціальними факторами. Попри це першочерговою в моральному вихованні має залишатися опора на позитивний мотив. Така мотивація може стати альтернативою у світі спокус, який з'являється перед дитиною у підлітковому віці.

Психологічно доцільним є також опора на особливості розвитку особистості. Якщо у дошкільника провідною потребою є потреба у визнанні дорослого, а основним завданням розвитку є формування внутрішньої моральної інстанції, то у підлітка – це потреба у визнанні з боку однолітків, розвиток самосвідомості й соціалізація. Тому, звичайно, і підходи повинні бути різні, із врахуванням вікових характеристик.

Вважається, що людина повинна бути доброю й чесною, при цьому основним джерелом її щастя виступають родина та друзі, а сенс життя полягає в турботі про інших. Це формула внутрішнього морального закону, що дозволяє людині залишитися собою всупереч спокусам та соціальній дезорієнтації. Саме таку думку обстоював Л. Виготський. Він, зокрема, зазначав, що причину моральної дефективности слід шукати не в дитині, а поза нею – в соціально-економічних і культурно-педагогічних умовах, в яких ця дитина зростала та розвивалася. Таким чином, оздоровленням середовища мають займатися ті, хто має відношення до виховання, в першу чергу сім'я, школа і суспільство [7].

Як бачимо, ефективний розвиток морального виховання слід вбачати насамперед в духовних цінностях, національній спадщині та релігійних ідеалах. Подальшим вагомим кроком у цьому напрямку має стати питання пошуку кращих методів морального виховання школярів другої половини XX століття та їхній всебічний аналіз у сучасній педагогічній науці.

Література:

1. Ушинский К. Д. Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – 416 с.
2. Вишневський О. Нехай не буде в тебе інших богів, окрім мене / О. Вишневський // Рідна школа. — 2001. — № 10. — С. 24—28.
3. Огієнко І. І Рідна мова і культура народу/ І. І. Огієнко зб.: Шляхи виховання й навчання. – Львів, 1934.-Ч.1. – 31 с.
4. Тхоржевська Т. Д. Православне виховання в історії педагогіки України / Т. Д. Тхоржевська. – Монографія. – К.: Купріянова О.О., 2005. – 412 с.
5. Зеленкова І. Л. Етика: Тексти, коментарі, ілюстрації / І. Л. Зеленкова – Мінськ, – 2001. – С. 92 – 117
6. Франк С. Релігія и наука: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://vehi.net/frank/religiya.html.
7. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии /Л. С. Выготский. – Собр. соч. В 6т. М., – 1984. – Т.4, – 385 с.

УДК 371.134:33

Світлана Хоцкіна
(Кривий Ріг, Україна)

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІКИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Набуття професії передовсім має передбачати розвиток особистості майбутнього фахівця зі сформованими життєвою та професійною позицією і системою фахово-педагогічних настанов.

Беручи участь у навчально-професійній діяльності, студент набуває адекватних професійних уявлень та зростання потенціалу власних можливостей, відповідно, має змогу їх активно розвивати.

Мета статті: на основі проаналізованих наукових джерел, ураховуючи досвід роботи у виші та специфіку підготовки економістів, дослідити значущі аспекти формування комунікативної компетентності економістів-бакалаврів – майбутніх викладачів економіки у процесі навчання.

Цікавими в аспекті нашого дослідження є проблеми, які нині досліджуються науковцями. Так, Л. Дибкова розкрила способи реалізації індивідуального підходу у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів; Л. Сікорська дослідила структуру, зміст та процес формування комунікативних умінь майбутніх менеджерів у процесі вивчення іноземних мов; Н. Замкова визначила механізми формування професійних якостей майбутніх менеджерів.

Як доводить аналіз наукової літератури, зміст підготовки майбутнього економіста має бути зорієнтовано на формування знань, умінь, навичок, які забезпечать ефективність у таких напрямках навчально-професійної діяльності: здійсненні ефективної комунікаційної взаємодії в умовах професійного середовища (А. Карпов); компетентному розв'язанні професійних завдань (А. Кирсанов); психологічному налаштуванні на діяльність в умовах конкуренції та нестабільності на ринку праці (Ф. Гайсин, Ф. Фаізов); самостійному прийнятті рішень, критичному оцінюванні результатів своєї діяльності, гнучкому внесенні коректив (Н. Ничкало); оволодінні іншою професією, самостійному навчанні та поповненні знань, орієнтованих на особистісний професійний розвиток (О. Грішнова, П. Смоловик); мобільному переході з економічної діяльності на іншу (М. Д'яченко, Л. Кандибович).

Оскільки головною парадигмою економічної освіти є розуміння того, що економічний розвиток суспільства зумовлений характером життєдіяльності людини, світоглядом і поведінкою та передбачає розуміння закономірностей формування і розвитку відтворювальних процесів на мікро- та макрорівнях, уважаємо за необхідне закцентувати увагу на пріоритетних аспектах розвитку економічної освіти, визначених Концепцією розвитку економічної освіти в Україні, до яких належать:

- ступенева підготовка фахівців економічного спрямування;
- оптимізація структури спеціальностей та спеціалізацій;
- оптимізація мережі вищих навчальних закладів;
- удосконалення економічної підготовки фахівців у неекономічних вишах;
- підвищення конкурентоспроможності випускників та розвиток системи їх працевлаштування;
- вдосконалення фінансово-економічного механізму функціонування вишів;
- інтеграція вищої економічної освіти у світовий простір [4; с. 4 – 5].

Сучасна система підготовки економістів у виші ґрунтується на галузевих стандартах вищої освіти (ГСВО) Міністерства освіти і науки України, які визначають освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ) випускників певних напрямків; установлює професійне призначення й умови використання спеціалістів, відображає мету й узагальнює зміст освіти і професійної підготовки у формі переліку умінь; вмявляє місце і роль загальосвітнього рівня і галузеві кваліфікаційні вимоги до випускника вишу. Освітньо-професійна програма (ОПП) є нормативною частиною змісту освіти, що установлює вимоги до змісту, обсягу, рівня освіти і професійної підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня конкретної спеціальності. Подається у формі структурованої системи навчальних елементів, що формують інформаційний обсяг і рівень засвоєння знань у процесі підготовки відповідно до вимог (ОКХ). ОПП охоплює цикли гуманітарної, соціально-економічної, природничої та професійно-орієнтованої практичної підготовки. Зауважимо, що стандарт освіти фіксує не зміст, а результати освіти й діяльності та вимоги до них. Зміст освіти – багатокомпонентний, поєднує знання, способи практичної діяльності, творчий підхід, ціннісні орієнтації особистості. Відповідно, виникає необхідність у процесі навчання формувати уміння самостійного оволодіння знаннями.

Як зазначено в «Освітньо-кваліфікаційних вимогах до бакалавра з економіки підприємництва», бакалавр-економіст – «…людина з фундаментальною гуманітарною та грунтовною економічною теоретичною підготовкою, високим загальним рівнем освіти та культури; людина, яка має належний науковий потенціал для широкого вибору конкретних напрямків практичної діяльності, володіє умінням самостійно продовжувати навчання». Бакалавр з економіки і підприємництва повинен мати розвинені аналітичні здібності, широкий кругозір, емоційну стійкість, уміння працювати в умовах дефіциту інформації, ресурсів та часу, бути ініціативним та наполегливим, безперервно поповнювати свої знання [5; с. 6].

Бакалавра з економіки підприємства готують до роботи на підприємствах та організаціях усіх видів господарської діяльності, який може обіймати первинні посади економіста, менеджера, бухгалтера й виконувати проектну, організаційну, методичну, технологічну виробничі функції. Відповідно, економіст повинен бути здатним виконувати організаційно-управлінські функції на рівні середньої ланки управління організацією: планування, організація, координація, аналіз і контроль.

Як зазначають В. Годін, Е. Зеєр, М. Нечаєв, Г. Резницька, Е. Симанюк, на практиці розвиток особистісних і творчих якостей економіста найчастіше відбувається на інтуїтивному, практико-емпіричному рівнях та не є метою вивчення навчальної дисципліни [1]. Відповідно, суттєвим є зауваження І. Іванової щодо поєднання компетентності, організаторських здібностей та особистісних рис у три підгрупи: вольові, морально-психологічні якості, вимоги до здоров'я та способу життя. Поєднання організаторських здібностей та вольових якостей зумовлюють становлення підприємливості як інтегрованої характеристики, а морально-психологічні якості – феномен лідерства [3; с. 23]. Уважаємо, окреслення зазначених чинників стосується спільних особливостей досліджуваного нами феномену.

Ураховуючи викладене вище, нами систематизовано загальні здатності бакалавра-економіста (задля окреслення подальших аспектів досліджуваної проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців), передбачені освітньо-кваліфікаційною характеристикою (галузі знань «Економіка та підприємництво»):

- професійні – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі (збір, опрацювання, передача інформації); уміння розпізнавати, аналізувати, розв'язувати, організаційно-управлінські проблеми та приймати раціональні рішення, пов'язані зі справним функціонуванням і розвитком підприємства чи організації; уміння планувати, передбачаючи події, стан речей та наслідки; володіння управлінськими здібностями;
- особистісні – володіння комунікативною культурою, культура мислення, наявність сформованих пізнавальних, комунікативних, організаційних здібностей і вмінь; розвиток асертивності, креативності, підприємництва; уміння аналізувати економічні передумови; ідентифікувати розв'язання проблем, які сприяють розвитку культури організації праці; організована структура індивідуальних рис, визнаних цінностей та визначених позицій; комунікативність, високий рівень сприйняття й розуміння навколишніх; єдність мотивації та емоційної сили характеру особистості; уміння переконувати; відповідно реагувати, передбачаючи зміни. відповідно реагувати.

Зауважимо, що специфіка вивчення профільних дисциплін передбачає визначення актуальності проблеми досліджуваного поняття, оскільки професійно-економічне суб'єкт-суб'єктне спрямування вимагає урахування комунікативного аспекту. Відповідно, тип мислення, діалогічне спрямування взаємодії та дискусійний характер зумовлюють безпосереднє продуктивне розв'зання поставлених завдань. Як видно з аналізу державних нормативних стандартів освіти, тип економічного мислення є спільною (загальною) особливістю формування комунікативної компетентності майбутнього економіста.

Слушним є зауваження О. Демченко про те, що нині постає проблема формування у студентів такого механізму мислення, який сприяв би можливостям швидкої адаптації до постійно змінних вимог, знаходити й аналізувати нові джерела інформації, творчо застосовуючи їх у професійній діяльності [2; с. 20].

Практичному мисленню економіста притаманна професійна інтуїція (з власного досвіду викладацької діяльності). Оскільки мисленню людини характерна чіткість спрямованості процесу сприйняття, постає важливим урахування інтересу його як активного чинника формування досліджуваної нами дефініції. Багатоаспектність підготовки майбутніх фахівців-економістів зумовлює формування у них якісно нового мислення (розуміємо як процес активної взаємодії аналітико-синтетичної суб'єкт-об'єктної діяльності у єдності порівняння, аналізу, синтезу, абстракції й узагальнення, що сприяють розкриттю об'єктивних зв'язків).

Аналіз кваліфікаційних характеристик дає змогу відзначити суперечність між високим теоретичним рівнем підготовки випускників та посередніми практичними навичками і вміннями застосування знань.

Випускник економічного вишу відповідно до освітньо-кваліфікаційниї характеристики (ОКХ) повинен уміти: організовувати власну діяльність; здійснювати саморегуляцію поведінки; ураховувати суспільні відносини та політичні переконання у процесі діяльності; здійснювати ефективне ділове спілкування; ураховувати основні економічні закони, правові засади у професійній діяльності; застосовувати закони формальної логіки у процесі інтелектуальної діяльності; здійснювати екологічний аналіз заходів царини діяльності.

На нашу думку, треба розширити перелік рис особистості, які забезпечать конкурентоспроможність на ринку праці. Це – гнучкість економічного мислення, комунікабельність та уміння вести діалог.

Відтак формування комунікативної компетентності студентів економічних спеціальностей передбачає володіння навичками усвідомленої й ефективної участі у спілкуванні в межах науково-дослідної, викладацької, організаційно-управлінської, виробничо-технологічної та професійної сфери.

Виходячи з вищезазначеного, можемо зробити висновок про те, що урахування окреслених особливостей сприятиме формуванню комунікативної компетентності майбутнього економіста як інтегративного особистісно-професійного утворення.

Література:

1. Годин В. В. Информационные технологии и требования к менеджменту XXI века [Электронный ресурс] // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 2. – Режим доступу: http: // www.cfin.ru / press/management/2001-2/godin.shtml.
2. Демченко О. Реалізація основних підходів, методів та форм організації самостійної роботи у сучасній педагогічній практиці / О. Демченко // Рідна школа. – 2006. – № 7. – С. 19 – 21.
3. Іванова І. В. Менеджер – професійний керівник: Навч. посіб. – К. : Київський національний торгівельно-економічний університет, 2001. – 107 с.
4. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України. – 2004. – № 6.
5. Освітньо-професійна програма вищої освіти за професійним спрямуванням бакалавра з економіки і підприємництва. Нормативи обов'язкового мінімуму змісту та рівня підготовки бакалавра / Колектив авторів під загальним керівництвом А. Ф. Павленка. – К. : КНЕУ, 1997. – 104 с.

УДК 378.091.33:7.04

Ніна Шульц
(Кам'янець-Подільський, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИКУ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ВИЩИХ ХУДОЖНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Інтерактивні технології та методи навчання – це дієві педагогічні засоби і необхідна умова оптимального розвитку студентів і викладачів, тому навчання майбутніх фахівців засобами інтерактивних технологій є сьогодні на часі.

Метою статті є визначення тих інтерактивних технологій, які використовуються найчастіше у традиційній системі навчання художників у вищих навчальних закладах. Перед цим доцільно зупинитися на групах інтерактивних технологій та на завданнях професійно-спрямованого навчання.

Залежно від охопленості студентів усі інтерактивні технології поділяють на такі групи: парну, фронтальну, групову, індивідуальну.

Слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської мови від слова «mutual» – взаємний і «act» – діяти. Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [3, с.9].

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної, позитивної взаємодії всіх студентів. Відбувається колективне, групове, індивідуальне навчання, навчання у співпраці, коли педагог і студенти – рівноправні суб'єкти навчання. В результаті організації навчальної діяльності за таких умов у аудиторії створюється атмосфера взаємодії, співробітництва, що дає змогу педагогу стати справжнім лідером колективу.

Беручи за основу саму сутність «ін» – «звернення до себе», в інтерактивному навчанні важливішим виступав метод педагогічного впливу на пізнавально-навчальну діяльність студента, за рахунок завдань, що потребують власних зусиль, самостійної діяльності, а не форми. У методі основним постає характер завдань, а формою лише визначаються зовнішні прояви спілкування, висловлення досягнутого, можливості групового, колективного обговорення створеного продукту, сформованої думки, доведення точки зору тощо [1, с.26].

Правильно організовані форми інтерактивного навчання можуть стати ефективним шляхом подолання труднощів, пов'язаних із різним темпом навчання і рівнем розвитку студентів.

Щодо професійно-спрямованого рівня навчання, зазначимо що саме цей рівень орієнтує на продовження освіти у вибраній галузі, передбачає в більшій мірі автономію та самостійність студента. Навчаючи образотворчого мистецтва на професійному рівні, студенти поглиблюють рівень професійної підготовки, яка може бути розширена або змінена за рахунок організації міжпредметної взаємодії з предметами художнього циклу (наприклад з історією мистецтва, композицією, пластичною анатомією, рисунком, живописом) та створювати виставки. З огляду на практичний результат такий підхід до навчання образотворчого мистецтва сприятиме формуванню дипломованого фахівця з інноваційним типом мислення, здатного до інноваційного типу діяльності [5, с. 87].

Найпоширеніші інтерактивні технології, які застосовуються у процесі вивчення образотворчого мистецтва: 1) робота в парах або в групах; 2) дискусія у групі; 3) рольова гра; 4) творча робота; 5) метод малюнків.

Зупинимось на найбільш уживаних нами інтерактивних технологіях у процесі вивчення мистецтва.

Робота в парах або в групах.

Працюючи в парах або групах, студенти вчаться використовувати або осмислювати власний досвід, такий метод роботи сприяє формуванню навичок співпраці в колективі, вихованню поваги до оточуючих. Робота в парах застосовується як окрема форма діяльності або як частина якогось заходу. Групи можуть формуватися за такими критеріями :

- зміст роботи та поставлених завдань;
- здібності студентів;
- стосунки в колективі.

Однак слід пам'ятати, що можливість виявити індивідуальність дає довільне формування групи. Після розподілу груп слід ознайомити з правилами роботи в групі під час виступу та обговорення. Основні ролі в групі: художник, фотограф, інформатор. Група може виконувати різні завдання: готувати проекти, розробляти різні ідеї, готувати виставки, вести літопис тощо.

Метод малюнків.

Залучаючи цей метод роботи до свого арсеналу, викладач навчає студентів розвивати їхню уяву. Малюнки – один з найпростіших способів виявлення їх думок та вражень. Переглянуті та підготовлені за обраною тематикою ілюстрації з газет, журналів та книг. Запропонуємо уважно розглянути зображуване. Потім пропонуємо відтворити те, що побачили, не маючи перед очима оригіналу. Важливим буде вміння побачити головну ідею. Далі слід порівняти роботи з ілюстраціями та запитати, що в ілюстраціях зображено по-іншому, які важливі деталі залишилися поза увагою і чому. Звертаємо увагу на те, як деякі студенти доповнили малюнок чимось своїм, з'ясовуємо чому так сталося. Підсумки роботи підводимо провівши бесіду за питаннями – Яку головну ідею було закладено в ілюстрації? Як ви відтворили її у своїй роботі? Як правильно надавати оцінку творам мистецтва?

Формування і розвиток інформаційної культури в інтерактивному середовищі посилює увагу до розвитку комунікативно-когнітивних умінь в процесі вивчення предметів мистецького циклу. Насамперед це стосується умінь:

- самостійно організовувати свою пізнавальну діяльність (від постановки цілей до отримання і оцінювання результатів) в роботі з матеріалами мистецтва;
- брати участь в проектній діяльності, в організації і проведенні навчально-пошукової роботи;
- створювати матеріал для усних презентацій з використанням мультимедійних технологій.

У впровадженні інтерактивних методів існує низка типових проблем, з якими стикається велика когорта студентів. Головною проблемою визначають те, що студент часто немає власної думки, а якщо й має, то боїться висловлювати її відкрито, на всю аудиторію [4, с.56].

Часто студенти не вміють слухати інших, об'єктивно оцінювати їх думку, рішення. Студент не готовий у процесі обговорення змінювати свою думку, іти на компроміс. Студентам важко бути мобільними, змінювати обстановку, методи роботи. Нерідко тут виникають труднощі й у малих групах: лідери намагаються «тягнути» групу, а більш слабкі студенти відразу стають пасивними.

За умови вмілого впровадження інтерактивних методів навчання дозволяють залучити до роботи всіх студентів групи, сприяють виробленню соціально важливих навичок роботи в колективі, взаємодії з колективом, навичок проведення чи підтримки дискусії.

Тільки впроваджуючи інтерактивні методи навчання, як стверджують кваліфіковані педагоги, студенти набуватимуть культури дискусії; вироблятимуть у собі вміння приймати спільні рішення; покращувати уміння спілкуватись, працювати в колективі; якісно зміниться рівень сприйняття студентами мистецтва – він набуде особистісного сенсу, замість «вивчити», «запам'ятати» стане основним «обдумати», «застосувати».

Висвітлення окремих видів інтерактивних технологій дає змогу зазначити, що застосування технологій інтерактивного навчання сприяє ефективному і швидкому розвитку компетенції студентів і одночасно забезпечує умови для формування найбільш активного і дієвого прошарку суспільства та випускників вищих художніх навчальних закладів України.

Інтерактивні технології відіграють важливу роль у сучасній освіті. Їх перевага в тому, що студенти засвоюють всі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, оцінка), в аудиторіях збільшується кількість учнів, які свідомо засвоюють навчальний матеріал. Студенти займають активну позицію в засвоєнні знань, зростає їхній інтерес в отриманні знань. Значно підвищується особистісна роль викладача – він виступає як лідер, організатор. Але треба зазначити, що проектування і проведення заняття за інтерактивними технологіями потребують, перш за все, компетентності в цих технологіях викладача, його вміння переглянути і перебудувати свою роботу з студентами. Аналогічно за певних умов проводяться й інші інтерактивні вправи.

Література:

1. Гиндрюк В.В. Інтерактивні форми навчання: теоретичні основи й практика // В.В. Гиндрюк. – Ужгород, УКТ 2009. – С.25-30.
2. Корсунська Н.О. Використання інформаційних технологій для індивідуалізації навчання // Н.О. Корсунська. – К.: Наук. думка, 2002. – С.25-32.
3. Панченков А. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтеракт. технологій навчання // А. Панченков, О. Пометун, Т. Ремех. Метод, посіб. – К.: АП.Н., 2004. – 72 с.
4. Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання // О. Пометун, Л. Пироженко. Теорія, досвід: метод, посібник. – К.: А.П.Н., 2002. – 136 с.
5. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.

Наталія Юрчишин
(Київ, Україна)

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС З ДИСЦИПЛІНИ, ЯК ОДИН ІЗ СУБ'ЄКТІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ АГРАРНИХ ВУЗАХ

Вступ. Діяльність викладача регламентована навчально-методичними документами. Укладаючи тематичні плани і програми, кафедра враховує наявний досвід викладання дисципліни, вирішує складні проектувальні проблеми, При цьому обов'язково враховується спеціалізація тих, хто навчається, їх обізнаність у предметі .

Стандартизація навчального процесу дозволить зробити його стійким, ефективним і контрольованим. Ефективним способом стандартизації є паспортизація як навчальних дисциплін, так і всього процесу навчання в цілому. Тому аналіз різних педагогічних підходів до розробки паспортів дисциплін, вироблення оптимізованих підходів до методик їх складання є проблемою актуальною і на часі.. Саме правилам формування паспортів з дисциплін, як однієї із складових частин паспортизації навчального процесу у вищих аграрних вузах, присвячені наші дослідження.

Аналіз останніх досліджень з теми. Загальним проблемам процесу оптимізації формування навчально-методичних комплексів присвячені дослідження Ю.К.Бабанського, І.М.Бендери, В.П.Беспалька, А.П.Верхоли, І.І.Дьяченка, В.І.Загвязинського, І.А.Зязюна, Т.А.Ільїної, І.Я.Лєрнера, І.П.Підласого, М.М.Поташника, О.С.Падалки, В.П.Скалозуба, Н.Ф.Тализіної, С.Л. Рубінштейна та ін.⌈1,2,3,4⌋. Окремі питання паспортизації розглядали, як супутні до основних напрямів досліджень в Г.Б.Гордійчука, П.Г.Лузана.⌈5⌋

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В наукових дослідженнях недостатньо розкриті питання регламентування змісту і загальних вимог до оформлення паспортів дисциплін , їх структури.

Мета і завдання досліджень. Довести, що ефективність планування навчальної роботи студента забезпечується завдяки паспортизації дисциплін, як форми створення інформаційного середовища для самостійного вивчення**.**

Виклад основного матеріалу.. Паспорт – це документ, в якому зафіксована навчально-методична документація, навчальна та методична література, а також оптимальний набір засобів навчання, необхідних для повного та якісного вивчення всіх вузлових питань щодо теми програм теоретичного чи виробничого навчання.

У аграрному навчальному закладі паспорти комплексного методичного забезпечення розробляються викладачами або групою викладачів та майстрами виробничого навчання під керівництвом методичних органів. Паспорт комплексного методичного забезпечення дає можливість:

- визначити вид, назву, коротку характеристику, кількість засобів навчання, необхідних для якісного вивчення навчального матеріалу;
- проводити облік навчальних кабінетів, майстерень, лабораторій;
- планувати та контролювати поточну роботу зі створення необхідних засобів навчання в навчальному закладі.

Паспорт комплексного методичного забезпечення професії складається з наступних основних розділів**:**

Розділ 1 - навчально-методична документація

Особливої уваги потребує забезпечення навчальної програми інженерно-технічною документацією. Технічна документація має відображати виробничі процеси навчання студентів;

Розділ 2- навчальна література з професії (предмета)

Систематизацію навчальної літератури доцільно проводити спільно з бібліотечними працівниками;

Розділ 3 - методичні посібники для викладача, майстра виробничого навчання

Тут фіксуються тільки ті методичні рекомендації та інформаційні матеріали з передового педагогічного досвіду, які відображають методику навчання з даного предмета (професії). Розробка даного розділу паспорта потребує від викладача дидактичного аналізу змісту навчального матеріалу предмета (професії) з кожної теми. Виділені вузлові питання мають в логічній сукупності повністю охоплювати весь зміст теми (розділу), предмета загалом. Згідно з результатами аналізу розробляється перелік наявних і необхідних засобів навчання та контролю для формування професійних знань, умінь, навичок учнів з кожної теми;

Розділ 4 - засоби навчання для вивчення тем, розділів і вузлових питань навчального матеріалу предмета теоретичного навчання;

Розділ 5 - дидактичні засоби навчання для вивчення тем і розділів програми виробничого навчання

Розробка розділів паспорта вимагає дидактичного аналізу змісту навчального матеріалу предмета. Який здійснюється викладачем з кожної теми з виділенням ключових питань (функціонально завершених частин навчального матеріалу). Результати аналізу служать для систематизації навчальної літератури й складання переліку наявних та необхідних засобів навчання й контролю для формування професійних знань, вмінь, навичок з кожної теми..

Систематизацію навчальної літератури викладач проводить спільно з бібліотечними працівниками. Особливу увагу варто приділити забезпеченню навчальної програми інженерно-технічною документацією/Технічна документація повинна віддзеркалювати виробничі процеси, вивчення яких передбачене. Зразки виробничої документації можна отримати на виробництві,.

Розділи 4 і 5 паспорта комплексного методичного забезпечення предметів і професій є основою поточного планування, його здійснення. У них фіксується оптимальна кількість засобів навчання, необхідних для якісного засвоєння навчального матеріалу.

Комплексність методичного забезпечення передбачає вибір відповідних засобів з урахуванням їх переважаючих дидактичних функцій (можливостей та ситуацій їх застосування).

Комплекс навчально-методичного забезпечення аграрного вузу складається з:

1) навчальної документації:
2) навчальних засобів для студентів:
3) дидактичних засобів на заняття:
4) засобів для викладачів, майстрів виробничого навчання:

Для підготовки кваліфікованих інженерів, здатних швидко адаптуватися в умовах сучасного виробництва, необхідно підвищувати ефективність теоретичного й виробничого навчання. Висока активність студентів досягається під час їхньої роботи. Для того, щоб студенти були зайняті повноцінною самостійною роботою, набули умінь застосовувати знання, самостійно вирішувати технічні питання, розвивати своє технічне мислення, потрібні добре обладнані майстерні й кабінети. Тому створення навчально-матеріальної бази є однією з необхідних умов для успішного розв'язання питань активізації пізнавальної діяльності студентства.

Вимоги до якості підготовки інженерів зростають, і як наслідок – зростають вимоги до методики навчання та до засобів навчання. Паспорти комплексного методичного забезпечення предметів і професій у аграрних навчальних закладах не тільки сприяють забезпеченню необхідної й достатньої бази для якісного засвоєння навчального матеріалу, а й дають можливість швидко реагувати на якісне та кількісне осучаснення засобів навчання та їх контроль.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі такого послідовного дослідження паспортизації, її структури, методики оформлення паспортів дисциплін з'являється можливість розробки конкретних шляхів удосконалення навчального процесу і як кінцевий результат - підвищення продуктивності праці педагогів. Паспорт дисципліни у вищому навчальному закладі являє собою оптимізований набір нормативно-методичних документів, використання яких :

- піднімає на новий рівень педагогічну діяльність;
- є матеріалом для вивчення студентами для вбору викладача;
- є інформацією для контролю навчального процесу зі сторони адміністрації;
- є інформацією для визначення рейтингу роботи науково-педагогічних працівників.

Питання паспортизації у вищих навчальних закладах потребує на даний момент більш детального аналізу. В подальшому слід приділити увагу правилам створення кожного з паспортів зокрема, їх складових для регламентування складання навчально-методичних комплексів (паспортів) з дисциплін та навчально-виробничих об'єктів, написання підручників, посібників і методичних матеріалів інструктивного та інформаційного характеру.

Література:

1. Антропов В.А. Организация самостоятельной работы студентов / В.А.Антропов, Н.И.Шаталова. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. ун-т путей сообщения, 2000. – 76 с.
2. Бендера І.М.Організація самостійної роботи студентів агроінженерних спеціальностей у вищих навчальних закладах.Навчальний посібник.-Абетка .,2009.-383 с.(147-199).
3. Бендера І.М. Організація самостійної роботи майбутніх інженерів-механіків сільського господарства на принципі наскрізності. Неперервна професійна освіта. Теорія і практика: науково-методичний журнал. – К., 2003. – Вип. 2.– 245 с. (С. 133–144).
4. Буцик І.М., Лузан П.Г. Сучасні вимоги до професійної підготовки інженерів-механіків сільського господарства // Науковий вісник Національного аграрного університету: Зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2000. – Вип. 33. – С. 214-219
5. Евсеева Е. Н. Требования к составу и содержанию учебно-методического комплекса, рекомендации по его разработке, правила оформления и издания. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 2007.-254с.
6. Класична педагогіка: Навч. посібник / Л.С.Нечипоренко, Я.В.Подоляк, В.Г.Пасинок. – Х.: Основа, 1998. – 420с., с.333
7. Коновалова В.Б. Успішність педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу //Матеріали науково-практичної конференції молодих вчених. - Харків: ОВС, 2003. - С.32-33.
8. Коновалова В.Б. Чинники успішності професійної діяльності викладача вищого навчального закладу //Сучасні освітні технології: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Харків: ХДПУ, 2001. – С.33-35.

УДК 378.147

Тетяна Яковенко
(Стаханов, Україна)

ЩОДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Проблема розвитку креативності широко обговорюються педагогами й ученими. Аналіз різних джерел починаючи з 20-х років XX століття показує, що проблема розвитку креативності вивчалася з різних боків.

Так, ідеї розвитку творчої активності особистості знайшли відбиття в працях І. Лернера, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького. У них розглянуті найважливіші умови ефективної організації цього процесу, філософські й соціологічні аспекти розвитку творчої активності. Здатність особистості до творчості висвітлювалися в працях В. Афанасьєва, Г. Буша, М. Фролова й ін. Психологічні аспекти творчої активності досліджувалися Л. Виготським, В. Крутецьким, О. Матюшкіним, Б. Тепловим і ін. Учені-педагоги й психологи досліджували психолого-педагогічні особливості творчого процесу в різних видах діяльності (В. Мухіна, Н. Дудіна).

Сутність педагогічної творчості розкрито в працях В.Андреєва, Ф.Гоноболіна, В.Загвязинського, В.Кан-Калика, Н.Кузьміної, М.Никандрова, М.Поташника, І.Раченка, В.Сластьоніна та ін. Займалися проблемами розвитку творчої особистості в навчально-виховному процесі І. Зязюн, В. Моляко, С. Сисоєва, Ю. Сокольників. Внесок у розвиток ідей розвитку креативності особистості зробили українські (В. Клименко, Є. Лузік, О. Потебня, В. Роменець, Л. Шелестова), російські (Д. Богоявленська В. Дружинін, О. Лук, С. Максимова, О. Матюшкін, О. Мороз, Є. Ніколаєва, Я. Пономарьов) та зарубіжні (Г. Алдер, Дж. Гілфорд А. Маслоу, К. Поппер, К. Роджерс, П. Торренс) педагоги і психологи. Разом із цим у педагогічній теорії та практиці недостатньо розроблено проблему розвитку креативності студентів інженерно-педагогічних спеціальностей.

Звернімося до понять «креативність» і «творчість». Це споріднені поняття, але не ідентичні. Творчість – процес багатогранний. Він включає в себе соціальну, психічну і фізіологічну складові. На думку О. Клепікова та Т. Кучерявого, у творчості особливого значення набувають психологічні якості особистості: характер, сила волі, досвід, інтелект, гострий розум, інтуїція, уява тощо. Важливою умовою творчості є сприйняття нових ідей, здатність знаходити і порушувати проблеми, незалежність поведінки та суджень і водночас уміння поступатися і відмовлятися від своїх попередніх думок, критичність, сміливість, терпимість [1].

У філософсько-енциклопедичному словнику записано: «Творчість – діяльність, яка породжує дещо якісно нове, що ніколи раніше не існувало» [2, с.670].

Творчість припускає наявність в особистості здібностей як одного з необхідних і важливих компонентів особистості. Вони не зводяться тільки до знань, умінь і навичок, хоча й припускають їхній розвиток. Розмаїтість видів діяльності людини визначає наявність у неї різноманітних здібностей. У психологічній науці їх підрозділяють на загальні й спеціальні здібності. Загальні здібності визначають успіхи людини в навчанні й праці. Спеціальні здібності – це здібності людини до якихось специфічних видів діяльності. Вони також досить різноманітні, як і самі ці види діяльності. Це здібності музичні, художні, поетичні, літературні, математичні, гуманітарні, організаторські й т.п. Здібності завжди проявляються в креативності особистості.

Досить складним залишається в педагогіці проблемне питання співвідношення понять «креативність» та «обдарованість».

У світовій науці й педагогічній практиці представлені дві протилежні точки зору на проблему обдарованості. Одні дослідники вважають, що обдарованою є кожна нормальна дитина й потрібно тільки вчасно виявити та розвинути конкретний вид обдарованості. На думку інших дослідників, це рідке явище, властиве лише незначному відсотку людей. Але педагогічний досвід показує, що при наявності необхідних умов розвитку й підтримці в багатьох дітях може розкритися, виявитися в певній галузі прихований потенціал обдарованості. Найчастіше прихований потенціал креативності робить людину талантом у якійсь сфері діяльності. Тому доцільно

розглянути поняття «креативність» у структурі особистісної активності людини, компонентами якого виступають групи «особистісних властивостей та якостей», що забезпечують їй здатність виступати в ролі конкретного суб'єкта в майбутній професійній діяльності.

Доведено К. Текексом [3, с.144-146], що діти, здатні до досягнень у певній галузі, мають:

- загальні інтелектуальні здібності;
- конкретні академічні здібності;
- творче або продуктивне мислення;
- лідерські здібності;
- художні й виконавські здібності;
- психомоторні здібності.

Вважається, що висококреативною може стати лише та людина, яка має рівень інтелекту вищий за середній – «теорія інтелектуального порога», або «гранична теорія» (Г. Алдер, Є. Ніколаєва, П. Торренс). Сутність її полягає в тому, що оптимальний рівень розвитку інтелекту лежить в області коефіцієнту інтелектуальності (IQ) приблизно 120 балів. Більш високий рівень розвитку інтелекту не сприяє творчим досягненням людини, а іноді може заважати їм. Інтелектуальний коефіцієнт нижче за 120 балів може перешкоджати у творчій діяльності [4].

Т. Любарт і Р. Стернберг [5, с.208] розробили інвестиційну теорію креативності, відповідно до якої для розвитку творчої активності необхідна наявність шести специфічних, але взаємозалежних джерел.

1. Здібності. Виділяють такі види:

- синтетичні (уміння бачити проблеми в новому світлі й уникати звичного способу мислення);
- аналітичні (уміння аналізувати й оцінювати ідеї);
- практично-контекстуальні (уміння знаходити абстрактним ідеям практичне застосування).

2. Знання. Р. Стернберг стверджував, що між знаннями й креативністю існує U-образне співвідношення й знання можуть обмежити гнучкість мислення.

3. Мислення. Зі стилів мислення найбільшу важливість для творчості має законодавчий стиль, «при якому створюються свої власні закони руху думки».

4. Особистісні якості. Безумовну важливість для творчого процесу мають готовність приймати на себе розумний ризик, терпіти невизначеність і віра в себе.

5. Мотивація. Вважається, що люди можуть робити справді творчу роботу у своїй галузі за умови, що вони люблять те, чим займаються, і якщо вони зосереджені на роботі, а не думають про можливу винагороду.

6. Навколишнє середовище. Без підтримки середовища креативність може так і не виявитися.

Російський учений Г. Альтшуллер стверджував, що «однією з найважливіших проблем педагогіки є раннє виявлення, стимуляція й реалізація творчої активності дитини через виявлення її здібностей» [6, с. 45]. Проблема здібності людини є фундаментом у розумінні креативності.

Проаналізувавши погляди провідних вчених різних країн, виділили основні фактори, що впливають на розвиток креативності студентів, і систематизували їх за значимістю:

1) творчі здібності;
2) творче середовище;
3) соціокультурні особливості;
4) творча мотивація;
5) рівень інтелекту вищий за середній;
6) вікові особливості;
7) досвід;
8) час;
9) інтенсивне емоційне переживання;
10) підсвідомі процеси (інтуїція). [7].

Таким чином, у структурі креативності майбутнього інженера-педагога виділяємо наступні якості: здатність до творчості, до вирішення проблемних завдань; винахідливість; гнучкість і критичність розуму, інтуїцію, самобутність і впевненість в собі; здатність ставити і вирішувати нестандартні завдання, здатність до аналізу, синтезу і комбінуванню, здатність до перенесення досвіду, передбачення та ін; емоційно-образні якості: одухотвореність, емоційний підйом у творчих ситуаціях; асоціативність, уява, відчуття новизни, чуйність до протиріч, здатність до емпатії (емпатійність); проникливість, уміння бачити знайоме в незнайомому; подолання стереотипів; схильність до ризику, прагнення до свободи.

Аналіз досліджень дав можливість виявити умови розвитку креативності майбутніх інженерів-педагогів:

- реалізація принципів гуманістичної психології у взаємодії викладача й студента;
- створення клімату взаємної довіри, психологічної безпеки;
- забезпечення незалежності у виборі й прийнятті рішень;
- реалізація принципів розвивального навчання – проблемності, діалогічності, індивідуалізації;
- використання інтелектуальних завдань, які неможливо вирішити звичайним способом;
- обмін думками й питаннями між членами групи, між групою й викладачем;
- прийняття різних аспектів креативності: усних і письмових відповідей, що мають літературну або нелітературну форму поводження або реакції іншої людини;
- надання можливості активно задавати питання.

Таким чином, найбільший вплив на розвиток креативності студентів інженерно-педагогічних спеціальностей мають інтенсивні форми й методи навчання, що, на відміну від традиційних репродуктивно-інформаційних, спрямовані не лише на розвиток логічних операцій мислення, а й на стимулювання творчого мислення, несвідомої обробки інформації, розвиток інтуїції, уяви, натхнення, антиципації, емпатії тощо. Саме розгляд впливу інтенсивних форм й методів, характерних для сучасних освітніх парадигм – креативної, проблемної, розвивальної, особистісно-орієнтованої та продуктивної є перспективним напрямком подальшого дослідження.

Література:

1. Клепіков О.Л., Кучерявий Т.Л. Основи творчості особи: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1996. – 295с.
2. Философский энциклопедический словар / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов — М.: Сов. Энциклопедия, 1983.—840с.
3. Тэкекс К. Одаренные дети/ Под ред. Г.В. Бурлинской М.: Изд-во «Просвещение», 1991. – 208с.
4. Смирнов С. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учебное пособие. – М.: Академия, 2001. – 304с.
5. Одаренные дети/ Пер. с англ., М.: Изд-во «Просвещение», 1996. – 214 с.
6. Альтшуллер Г.С. Творчество как точная наука. М.: Изд-во «Просвещение», 1979. – 175с.
7. Подорожна І.В. Фактори розвитку креативності студентів // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія: Випуск 2(133) – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2008. - С.141-144.

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Наталія Бойко
(Біла Церква, Україна)

УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Два десятиріччя незалежності України проминуло, але держава ще й до цього часу стоїть перед проблемою євроінтеграції. Доля нашої держави визначена її геополітичним і економіко-географічним положенням в Східній Європі. Але, необхідно зазначити, що євроатлантичний курс України є не тільки зовнішньополітичним, а, більшим чином, це процес внутрішніх перетворень нашої країни. Це стосується всіх сфер суспільного життя кожного громадянина.

Геополітичне положення України в Східній Європі висуває перед країною важке завдання – збереження миру і стабільності в регіоні. Україна переживає складний процес становлення та розвитку системи безпеки своєї держави, збереження національних інтересів, а особиста безпека нашої держави – це складова міжнародної безпеки. Національна безпека нашої держави повинна мати такі складові як: військову доктрину, програму забезпечення національної економічної, екологічної та інформаційної безпеки.

Поступово економіка нашої держави розвивається. Тому, зрозуміло, зовнішньоекономічний курс України спрямований на вступ до Європейського Союзу та організації Північноатлантичного договору. Адже, держави-члени цих міжнародних організацій є прикладами країн, які мають високий економічний розвиток і мають стабільні економічні показники на світовому ринку.

Тому, щоб створити національну безпеку можна рухатись двома шляхами: через співробітництво з ЄС, ОБСЄ, НАТО, ЗЄС, або удосконалити свою власну систему захисту (економічну та оборонну).

Організація Північноатлантичного договору (НАТО) на сьогодні є найкраще організованою та дієвою міжнародною організацією у сфері оборони, безпеки та політики. Договір який ознаменував утворення НАТО був укладений з ініціативи Сполучених Штатів. Фактично цей процес відбувався паралельно зі створенням системи колективної безпеки країн соціалізму, об'єднаних Варшавським договором.

Нині членами НАТО є 28 країн. У Статті 5 Договору мова йде про те, що «напад на одного учасника розглядається як напад на всіх членів НАТО». [1, ст.5]

На початку XXI ст. перед НАТО постав цілий комплекс стратегічних цілей і завдань, які докорінно відрізняються від колишніх, зокрема подолання наслідків поділу Європи за часів «холодної війни», зміцнення демократії в країнах Центральної і Східної Європи, боротьби зі зброєю масового знищення і тероризмом. Головна мета НАТО – це захист свободи і безпеки всіх членів політичними і військовими засобами відповідно до Статуту ООН.

На даний час діяльність НАТО, яка здійснює політику «відкритих дверей» дедалі розширюється. Це співпраця з багатьма державами, навіть тими, які не входять в цю організацію, в тому числі й з Україною.

Починаючи з 1994 року наша держава бере активну участь у програмі «Партнерство заради миру» (ПЗМ) в рамках якої українські військові були залучені до кількох десятків спільних із країнами – членами НАТО миротворчих навчань як на території нашої країни так і за кордоном.

Запропоновану НАТО Програму «Партнерство заради миру» Україна сприйняла як перспективну ініціативу блоку, що спрямована на зміцнення стабільності та безпеки в Європі, поглиблення відносин Альянсу з країнами Центральної і Східної Європи та іншими державами ОБСЄ. Позитивним моментом програми ПЗМ є те, що вона не єдина для всіх країн, які співробітничають, а дає можливість кожному із партнерів розвивати взаємовідносини з НАТО.

У своїх взаємовідносинах з НАТО Україна подолала шлях від Хартії про особливе партнерство (1997 рік) через План дій (2001 рік) до інтенсифікованого діалогу з НАТО щодо набуття членства. У серпні 2009 року Президент України затвердив першу річну національну програму на 2009 рік з підготовки України до набуття членства в НАТО. Тоді ж було підписано Декларацію про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО.

Національні інтереси України щодо НАТО повинні бути визначені з огляду на ту роль, яку Північноатлантичний альянс відіграє нині й відіграватиме в перспективі в підтримання міжнародного миру, стабільності й безпеки, сприянні оптимізації клімату довір'я, виробленні підходів до проблем роззброєння і контролю над озброєнням та запобіганні поширенню зброї масового знищення.

Розвиток стабільних відносин із НАТО, безперечно, вигідний для України, оскільки сприяє зміцненню зовнішніх гарантій національної безпеки нашої держави. Підписавши 9 липня 1997 року у Мадриді "Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО", Україна підвищила рівень гарантій політичної незалежності, територіальної цілісності і незалежності кордонів.

Завдяки своєму співробітництву з НАТО Україна отримує сучасну інформацію щодо досвіду країн-членів НАТО в процесі створення та реформування сучасних збройних сил. Велике значення для України також має допомога з боку Альянсу в проведенні операцій щодо захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій цивільного характеру (події в Харкові, Закарпатті).

У Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року зафіксовано намір України як позаблокової європейської держави продовжувати партнерство з Організацією Північноатлантичного договору. А готовність розвивати партнерство з Україною підтверджена у новій Стратегічній концепції, прийнятій на Лісабонському саміті 19 – 20 листопада 2010 року.

Україна на даний час залишається країною-партнером, що бере участь в поточних миротворчих місіях НАТО. Наші миротворці входять до Багатонаціональних сил безпеки в Косово (КФОР), в Антитерористичній операції НАТО «Активні зусилля у Середземному морі».

Отже, повернемось до питання співробітництво невоєнного характеру діяльності, що є особливо важливим. У 2010 році Україна перша серед країн-партнерів розпочала співробітництво з питань кібернетичного захисту. Ведеться співпраця у сферах боротьби з відмиванням «брудних» коштів, незаконним переміщенням людей, контрабандою зброї та наркотиків.

Важливим напрямком залишається співпраця по подоланню катастроф різноманітного характеру. А саме: у 2010 році за сприяння Євроатлантичного координаційного центру з реагування на катастрофи Україна отримала допомогу від Словаччини для ліквідації наслідків стихійного лиха спричиненого сильними зливами в Чернівецькій області. А, з свого боку, Україна допомогла сусідній Польщі у ліквідації наслідків повеней. Також, Таджикистану (травень), Угорщині (червень), Молдові (вересень).

Серйозним питанням залишається співпраця в галузі охорони навколишнього середовища та захисту довкілля. Альянс веде співробітництво з Україною в рамках Програми НАТО «Наука заради миру та безпеки». Це такий проект як: «Моніторинг та передбачення ризиків паводків річки Прип'ять», яка протікає по території Білорусії та України через Чорнобильську зону радіоактивного забруднення.

У 2009 році проводилась державна підтримка українських вчених, які брали участь у п'яти проектах Програми. Особливо слід звернути увагу на реалізацію одного з найбільших грантів НАТО за участю наших Українських вчених. Це проект «Рентгенівський генератор», який виконувався на базі Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» НАН України (м. Харків).

Учасниками цього проекту були Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут»(Україна), Технічний університет м. Ейндховена (Нідерланди), Фізичний інститут ім. Лєбєдєва (Росія), Стенфордська лабораторія синхронічного вимірювання (США).

Важливість цього проекту в тому, що генератор буде сприяти фундаментальним та прикладним дослідженням в медицині, нанотехнологіях, охороні довкілля.

Важливими проектами Україна – НАТО в сфері науки та охорони навколишнього середовища є такі: «Очищення території авіабази в м. Прилуки»; освоєння гранту НАТО для Української науково-освітньої телекомунікаційної мережі «УРАН».

Отже виходячи з вищевказаного важливим спільним завданням України з НАТО є інформаційно-роз'яснювальна робота для громадськості України про спільну діяльність в різноманітних галузях. В першу чергу миру і безпеки, а, також, співробітництво невоєнного характеру. Це реалізувалося в рамках Державної цільової програми на 2008-2011 року, а, також, Річних національних програм співробітництва Україна – НАТО.

За критерієм ставлення до вступу в Північноатлантичний альянс Українське суспільство майже рівномірно поділене на три частини: третина українців виступає за приєднання до НАТО, ще третина не підтримує цей курс, решта – не визначилась.

До числа прихильників НАТО належить здебільшого молодь, інтелігенція, інтелектуали, керівники сучасних підприємств, бізнесмени, висококваліфіковані працівники, фермери, політики, які розуміють, що майбутнє України – в Євроатлантичній цивілізації. Але, на жаль, альтернативної інформації про діяльність Україна – НАТО громадяни отримують мало.

А молоді люди повинні мати цілісне уявлення про сучасні політичні події, які відбуваються в світі і стосуються безпосередньо нашої держави, вміти оцінювати глобальні та регіональні процеси та явища, просторово мислити і аналізувати події сучасного світу. Частину такої інформації вони отримують під час навчання в курсі таких навчальних дисциплін як: економічна і соціальна географія світу і всесвітня історія при вивчення тем «Міжнародні організації, їх функціональний та просторовий розподіл» та «Всесвітні економічні відносини».

Цього, звичайно, замало. Тому, в нашому навчальному закладі працює клуб «Дебати» під керівництвом викладачів соціально-економічних дисциплін де і розглядаються такі сучасні проблеми, які цікавлять молодь. Однією з тем засідання клубу «Дебати» було питання вступу України в НАТО. Крім того це співпало з заходами, які проводив Інститут Європейського Поступу. Члени клубу «Дебати» Технолого-економічного коледжу Білоцерківського НАУ безпосередньо приймали участь у цих заходах, які проходили в Білій Церкві.

Інститут Європейського Поступу вирішив надати населенню реальні факти через проведення ряду зустрічей, тренінгів семінарів, конференцій, конференцій, спрямованих на об'єктивні висвітлення ряду важливих питань в цій галузі. Це такі заходи як: міжнародні круглі столи «Україна – Європейський Союз: Шлях назустріч» (Одеса), «Євроінтеграція України очима молоді» (Херсон), дебати Україна – НАТО: за та проти (Рівне, Суми, Херсон, Одеса, Луганськ, Нова Каховка, Біла Церква з організацією телевідео конференцій з Брюсселем, штаб-квартирою НАТО).

Їхня мета – підвищення рівня інформованості українського населення на регіональному і загальнодержавному рівнях, щодо діяльності НАТО та перспектив інтеграції до Північноатлантичного альянсу України.

Упродовж двох днів – 8 – 9 грудня 2009 року ці зустрічі відбувалися в нашому місті, які організовували Інститут Європейського Поступу за сприяння посольств Данії та Словаччини в Україні.

Зокрема, 8 грудня відбулася зустріч представників країн НАТО (США та Данії) з студентами Технолого-економічного коледжу Білоцерківського національного аграрного університету та міжнародний «круглий стіл» «Перспективи Євроатлантичної інтеграції України сьогодні». Сучасну молодь глибоко хвилюють питання Євроатлантичної інтеграції. Тому зустріч пройшла в активному обговоренні цих питань, студенти цікавились питаннями стосовно сумісних програм Україна – НАТО, розвитку ВПК, вплив вступу на професіоналізацію Збройних Сил України, цивільні проекти в галузі довкілля, систему безпеки України в разі вступу до альянсу.

Крім того, 9 грудня було організовано дебати «Україна – НАТО й телеміст «Біла Церква – Брюссель – штаб-квартира НАТО», що проводились на базі Білоцерківського національного аграрного університету. До участі в цьому заході були залучені представники посольств країн Євроатлантичного альянсу в Україні, а саме, Данії та США, представники місцевої влади, ветерани Великої Вітчизняної війни, ветерани воїни-афганці та студенти Білоцерківського національного аграрного університету та Технолого-економічного коледжу Білоцерківського НАУ.

Інститут Європейського поступу представляв Едуард Ільїн, який відмітив, що заходи, які пройшли в нашому місті є лиш частиною кропіткої роботи в регіонах: «Головне завдання, яке ставить Інститут Європейського поступу – це проведення інформаційних та навчальних кампаній з питань Євроатлантичної інтеграції. У цьому контексті відбуваються тренінги для ЗМІ, депутатів місцевих рад та державних службовців», - додав пан Ільїн. [4] Наша Біла Церква стала дванадцятою в низці зустрічей та подій,які проводились протягом двох років Інститутом Європейського поступу.

Отже, інформація для громадян України має бути постійною в цій галузі. А, особливо, слід звернути увагу на гуманітарне та наукове співробітництво в територіальній діяльності НАТО.

Література:

1. Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 року
2. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та Українська перспектива?/За загальною редакцією О.І. Соскіна. – К:Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2007. – 336с.
3. Процес трансформації НАТО та можливості для України. Матеріали міжнародного круглого столу/За загальною редакцією Джерджа С.Ф. – Київ:ТОВ «Видавництво СИНОПСИС», 2007. – 156с.
4. Інтернет-видання Євроатлантична газета [nato. – uainform.do.am/].
5. Національний центр з питань Євроатлантичної інтеграції України http://www.nceai.gov.ua/

Любов Титаренко
(Одеса, Україна)

РОЛЬ І МІСЦЕ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ В НАПРЯМКУ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ СПІВТОВАРИСТВО

Метою статті є: необхідність переосмислення проблем становлення і розвитку демократизації України, висвітлення місця і ролі суспільних світоглядних орієнтирів у співвідношенні до норм і цінностей розвинених країнах світу.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі перспективи розвитку кожної країни залежать від обсягів її внеску у загальноцивілізаційні проблеми, від світоглядних орієнтирів і цінностей та їх впливу на хід суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню світоглядних орієнтирів суспільного розвитку чимало уваги приділено такими вітчизняними вченими, як В. Аверьянов, О. Воронько, С. Дубенко, Н. Нижник, В. Луговий, В. Майборода, В. Малиновський, М.І. Пірен, В.М. Олуйко і ін. В центрі уваги цих авторів знаходяться визначення спрямованості демократичного поступу країни, а також пошуку шляхів розбудови громадянського суспільства у відповідності до європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Вибір даної теми зумовлений тим, що спрямованість нашої країни на вступ до Європейського Союзу загострює необхідність подолання існуючих проблем суспільного устрою та реформування інституту державної служби на основі європейських стандартів. У Конституції України, Декларації про державний суверенітет України, Програмі діяльності Уряду, Законі України «Про державну службу» ін. концептуально розкрито сутність ідеології державотворення, визначено основні риси демократизації українського суспільства. Основна роль тут відводиться імплементації загальноприйнятих у Європі стандартів в усіх сферах суспільного життя [1; 2; 6].

Необхідно відзначити, що реформування України тісно пов'язане з євроінтеграційним курсом нашої держави. Більш того, слід приєнатись до думки В.Вечірко стосовно того, що євроінтеграція - це насамперед наближення рівня життя українців до європейських стандартів. Необхідно усвідомити, що незважаючи на те, що суспільство хоче жити по-європейськи, воно ще не готове до цього. Звичайно, пострадянське статус-кво затягнулося, фундаментальний розрив із минулим постійно відкладається [3, с. 4].

Разом з тим, на грудневому Саміті Україна - ЄС було оголошено про завершення переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію. Президент України В. Янукович звернув увагу на прогрес у питаннях запровадження безвізового режиму між Україною та Євросоюзом. «Ми на 90% виконали ту дорожню карту, яку намітили. Думаю, вже у другому півріччі 2012 року ми закінчимо цю роботу та розпочнемо новий етап», - резюмував Глава держави [8,с. 2].

Актуальність даної проблематики зростає з огляду на те, що як в інтересах України, так і ЄС – забезпечити мир і стабільність, мати демократичні відносини з розвиненими державами із прогнозованою й дружньою зовнішньою політикою. Для реалізації цих завдань Міністерство юстиції України, разом з Міністерством закордонних справ та іншими міністерствами розглядають світоглядні суспільні орієнтири одним із основних рушіїв інтеграційного процесу. Світоглядні суспільні орієнтири слугують своєрідним критерієм, у визначенні ставлення людини до різноманітних цінностей, установок, відстоювання моральних принципів і суспільних переконань[5, с.7]. Слід відзначити, що світоглядні орієнтири розглядаються передусім, як цінності - в найширшому розумінні. Ми бачимо в цінностях категорію моралі, у світоглядних орієнтирах– суспільні ідеали та ідеї демократичних процедур суспільної взаємодії як всередині країни, так і за її межами.

Наукові дослідження проблем цінностей та світоглядних орієнтирів можна умовно поділити за певними напрямками, серед них – питання демократизації суспільного устрою і співробітництва держави з іншими країнами, в якому світоглядні орієнтири щодо відношення населення країни в напрямку інтеграції з ЄС – посідають одне з провідних місць[3; 4; 9].

«Ми реформуємо державу і тим самим наближаємо країну до європейських стандартів», - відзначив Глава держави, разом з тим додавши, що впровадження системних реформ потребує часу.. Президент України В. Янукович високо оцінює роль Всесвітнього економічного форуму як майданчика для обговорення найбільш актуальних проблем сучасного світу. Про це він заявив під час зустрічі із засновником ВЕФ Клаусом Швабом [8,с.1]. Важливо відзначити, що стосовно розширення Євросоюзу і того, як його бачать громадяни ЄС і населення України, за останнім даними «Евробарометра», відношення населення країн ЄС до розширення Союзу неоднозначне і далеко від одностайної підтримки цього процесу. 43% населення країн ЄС згідне з тим, що Союз повинен розширюватися за рахунок нових країн-членів; у той же час, 35% опитаних не підтримують процес розширення. Цікаво, що більшість прихильників розширення ЄС живуть переважно в країнах з відносно низьким рівнем економічного розвитку (Греція, Ірландія, Іспанія, Португалія). Зате в країнах – лідерах ЄС (Великобританія, Німеччина, Франція), що помітно впливають на визначення стратегії ЄС, частка прихильників розширення перевищує третину. Досить стримано ставляться громадяни ЄС до можливості одержання членських квитків у Євросоюз. Лише п'ята частина респондентів (21%) вважають, що ЄС повинен бути відкритим для всіх бажаючих, а майже половина (44%) допускають таку можливість лише для окремих держав. З огляду на високий рівень розвитку демократії в країнах ЄС (а отже - впливу громадськості на політиків) і ту обставину, що переважна більшість (71%) громадян країн ЄС висловилися за відтермінування розширення (у випадку виявлення його негативних наслідків), можна відзначити, що процес розширення ЄС може стати непередбаченим, з погляду підтримки його громадськістю країн - членів ЄС [7, с.1].

Насправді проблема вступу України в Євросоюз і у зв'язку з цим безпосереднє членство України в ЄС стало одним з найактуальніших питань сьогодення. Куди йдемо і що будуємо? У загальному вигляді відповіді на ці питання містяться в результатах опитування громадської думки щодо висвітлення світоглядних орієнтирів громадян на євроінтеграційний курс країни [7, с.2].

Населення України, до кордонів якої наближається ЄС, оцінюють процес розширення ЄС стримано - позитивно. Найбільша частина населення (32,1%) впевнена, що розширення ЄС поліпшить його відносини з Україною. Тільки кожний десятий (9,6%) дотримується протилежної точки зору. Бажано, щоб поява заможного сусіда - ЄС - на українських кордонах стало не підсилювачем традиційних очікувань допомоги, а стимулом для перебудови власного господарства. В нинішній час у суспільстві є потенціал зміцнення європейських орієнтацій населення. Його може активізувати поліпшення співробітництва України з ЄС, країнами-кандидатами, а також - їхня зацікавленість в інтеграції України в європейське співтовариство. Але разом з тим, саме це викликає в наших громадян помітний скепсис: лише 18,4% респондентів вважають, що країни-ЄС ставляться до України як до потенційного рівноправного партнера; більшість населення (62,4%) переконане, що члени ЄС або байдужі до можливого членства України в ЄС (35,4%), або ставляться до нього критично, вважаючи, що Україна не має перспектив вступу в ЄС (27%) [7, с.2].

Не зважаючи на те, що більшість населення України усвідомлюють факт значного економічного відставання, що стримує українську євроінтеграцію, найбільша частина громадян (39,8%) вважають реальним вихід нашої держави на економічний рівень провідних країн ЄС лише через 20 років. Однак, незважаючи на це, більшість із них (66%) переконані в необхідності вступу України в ЄС протягом найближчих 5–10 років. Видимо, відношення громадян буде визначатися не стільки геополітичними перевагами безпосереднього сусідства з ЄС, а конкретними результатами співробітництва з розширеним Євросоюзом і тим, чи вдасться мінімізувати можливі негативні наслідки його розширення для країни [7, с.2]. Сьогодні Україна зіткнулася з проблемою адаптації інституту державної служби до нових умов, де слід звернути особливу увагу на боротьбу з безробіттям та істотне зниження проявів бідності. Таку позицію підкреслює головний фахівець Інституту світової економіки проф. А. Гальчинський. «В Україні з огляду на відомі обставини, проблема безробіття особливо значуща. Тому антикризова політика повинна фокусуватися на попередженні цієї небезпеки, з урахуванням громадськості – заявив експерт. Чи не тому на теренах Європейського Союзу прослідковується несприятливий прогноз щодо членства України в ЄС»? [4, с. 3].

Разом з тим змінюється світова політика. Які зміни чекають Україну у новій системі координат? [6, с.6]. На думку фахівців, дієвим заходом, спрямованим на подолання безробіття та бідності, мають стати світоглядно-значущі суспільні соціальні орієнтири і цінності, інвестиційні проекти, спроможні адекватно відповідати сучасним викликам державного управління і громадськості [6, с. 4].

Відомо, що Глава держави наголошує на незмінності стратегічного курсу України на інтеграцію до європейської спільноти. «Всі реформи, які ми здійснюємо, відбуваються під кутом євроінтеграції. Це гармонізація українського законодавства до європейського, всебічний комплексний підхід до глобальних реформ - велика робота, яка відповідає світоглядним орієнтирам громадян і цивілізаційній сутності української нації» [8]. Як зазначив Президент України: » гарантії стабільності нашого демократичного курсу постають своєрідною місією управлінської сфери і обов'язком українського громадянина [5].

Отже, одним із найважливіших показників зрілості будь-якого суспільства є ступінь його демократичності. Варто зазначити, що розбудова вітчизняного суспільства передбачає приведення законодавчої бази країни у відповідність з європейським законодавством. Як визначають вітчизняні вчені "під світоглядними суспільними орієнтирами ми розуміємо забезпечення гуманістичною орієнтацією фахівців і, на основі цього, формування спеціалістів, що володіють багатим культурно-гуманістичним потенціалом" [3,с. 4].

У цьому сенсі, загальнонаукова точка зору співпадає в тому, що врахування суспільних цінностей та орієнтирів дозволяє отримати інформацію про ступінь індивідуальних установок громадян щодо задоволення чи незадоволення економічними, соціально-політичними умовами, якістю життя, що створює стимули досягнення Україною європейських стандартів і європейського рівня якості.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. – К.: Преса України, 1997.
2. Закон України про державну службу // Вісн.держ. служби України. - 1995.-№1. - С.3 // Голос України №10 (5260) від 19січня 2012р. – С.19.
3. В.Вечірко. Представник влади, яка себе поважає, не буде наживатися на посаді, а служитиме народу».// Голос України №3 (5253) від 11січня 2012р. – С.4.
4. Гальчинський: Необхідно боротися з безробіттям і знижувати облікову ставку Дзеркало тижня № 42 (721) 8 – 14 листопада 2010.
6. Мікаель Борг-Хансен. Ваше суспільство потребує допомоги, щоб змінитися //Щоденна всеукраїнська газета «День» №237(3638) від 27.12.011р. – С. 7.
7. Щоденна всеукраїнська газета «День» №6(3649)від 18.01.2012р. Деякі міфи про соціалізм. – С. 6.
8. *evrounion.narod.ru/html/UkrInEs.htm*
9. http://www.president.gov.ua/news
10. http://www.day.kiev.ua/ Щоденна всеукраїнська газета «День» №2 (3645).12 січня 2012р.

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Марина Кабаченко
(Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ І ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Питання розмежування і співвідношення адміністративної і дисциплінарної відповідальності є дискусійним, і в той же час достатньо актуальним. Це зумовлюється тим, що в юридичній науці існує певний перелік видів відповідальності (кримінальна, цивільна,матеріальна та ін..), які мають деякі спільні та відмінні риси. [1]

Специфічні особливості адміністративної відповідальності найбільшою мірою виявляються за допомогою її порівняння й відмежування від інших видів юридичної відповідальності, зокрема дисциплінарної, оскільки остання займає особливе місце в системі видів юридичної відповідальності. [2, 274]

Вважається, що доцільно покласти в основу розмежування зазначених видів юридичної відповідальності ознаки адміністративного правопорушення (суспільна шкідливість, протиправність, винність, караність) та ознаки складу правопорушення (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона).

Розглядаючи **суспільну шкідливість** як ознаку правопорушення, окремі автори зазначають, що адміністративні і дисциплінарні проступки є незлочинними правопорушення і, як правило, не є суспільно небезпечними. В сфері діяльності державного апарату суспільна шкідливість адміністративних проступків полягає в порушенні дисципліни, встановленої в суспільстві та державі, в посяганні на суспільні відносини стосовно здійснених функцій держави, що охороняються правом. Суспільна шкідливість дисциплінарних проступків знаходить свій прояв у їх посяганні на суспільні відносини, оскільки порушення дисципліни в подальшому призводить (чи може призвести) до економічних, фізичних чи моральних втрат. Для виникнення дисциплінарної відповідальності необхідна наявність, по-перше, трудових правовідносин, по-друге, відносин службового підпорядкування.

Юридичним виразом небезпеки правопорушення для суспільства є його **протиправність**, тобто необхідно щоб воно порушувало встановлені державою відповідні правила поведінки.

В той же час , протиправність дисциплінарного проступку, на відміну від адміністративного, як правило, не носить конкретного характеру, вираженого в чітко сформульованих юридичних складах, і має абстрактний прояв.

Адміністративним та дисциплінарним проступком визнається тільки **винне** діяння, яке може бути скоєно умисно чи з необережності.

Слід зазначити, що крім обов'язкових ознак, що передбачені у визначенні адміністративного правопорушення, його можуть характеризувати також інші супроводжуючі його ознаки та обставини. Зокрема, до них можуть бути віднесені обставини, що пом'якшують або обтяжують адміністративну відповідальність за адміністративне правопорушення (215ст.. 34, 35 КупАП). [3]

Відносно ж дисциплінарного законодавства, то в ньому, на відміну від адміністративного, не зазначені такі обставини, що, на мій погляд, негативно відображається на ефективності та об'єктивності визначення вини правопорушника, а також застосуванні дисциплінарної відповідальності.

Обов'язковою ознакою адміністративного та дисциплінарного правопорушення також є **караність**, яка знаходить свій безпосередній прояв через застосування при притягненні винної особи до адміністративної чи дисциплінарної відповідальності відповідних стягнень, визначених в чинному законодавстві України.

Слід відмітити, що фактичні підстави розмежування адміністративної відповідальності від дисциплінарної в першу чергу пов'язані з різними об'єктами цих протиправних посягань.

Необхідно зазначити, що **об'єктом адміністративного правопорушення** є суспільні відносини, що виникають і розвиваються як у сфері зовнішнього управління, що не пов'язане з виробничою, службовою, навчальною та іншою діяльністю винного, так і у сфері внутрішнього управління (наприклад, порушення правил протипожежної безпеки). Адміністративний проступок в переважній більшості випадків зазіхає на зовнішні управлінські відносини (у сфері охорони громадського порядку, правил полювання тощо), які перебувають поза межами виконання особою своїх трудових обов'язків. Тому, враховуючи «зовнішній» характер скоєння цього правопорушення, адміністративна відповідальність, на відміну від дисциплінарної, настає перед органами та посадовими особами, яким винний по службі не підлеглий.

У свою чергу, **об'єктом дисциплінарного проступку** є трудові, службові правовідносини, на які посягає правопорушник, оскільки скоєння дисциплінарного проступку характеризується невиконанням трудових обов'язків працівниками, що перебувають у трудових відносинах з адміністрацією конкретного підприємства, організації чи установи. Тому дисциплінарна відповідальність, як правило, обмежується межами внутрішньо-управлінських, трудових відносин.

Таким чином, адміністративний проступок це порушення загальнообов'язкових правил, обов'язків, що розповсюджуються на всіх громадян незалежно від того, де вони працюють і яку виконують роботу. В той же час дисциплінарний проступок проявляється в порушенні тих обов'язків, що покладені на особу як на члена трудового колективу й у зв'язку з його роллю в цьому колективі, а тому це завжди порушення існуючої в організації дисципліни. Однак, у деяких випадках трудові й адміністративно-правові обов'язки посадових осіб, водіїв, працівників торгівлі збігаються, у зв'язку з чим тоді порушення, скоєне ними, виявляється одночасно дисциплінарним та адміністративним проступком.

Об'єктивну сторону адміністративних правопорушень та дисциплінарних проступків складають сукупність ознак, що характеризують зовнішній прояв протиправного діяння , яке посягає на охоронюваний законом об'єкт. Зокрема, центральне місце в об'єктивній стороні займає саме протиправне діяння (дія чи бездіяльність), його шкідливий наслідок, причинний зв'язок між діянням та наслідком, місце,час, спосіб, засоби та знаряддя скоєння правопорушення.

Суб'єктом відповідальності за адміністративне та дисциплінарне правопорушення за загальним правилом є той, хто його скоїв, тобто фізична, осудна особа.

В той же час, необхідно звернути увагу на деякі особливості цього елементу складу зазначених правопорушень.

Аналізуючи чинне законодавство можна визначити, що за скоєння адміністративних проступків до адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті наступні особи: громадяни з досягненням 16-річного віку на момент вчинення правопорушення (в тому числі й неповнолітні особи віком від 16 до 18 років); іноземці та особи без громадянства; спеціальні суб'єкти – посадові особи; військовослужбовці та інші особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів за скоєння адміністративних правопорушень (працівники органів внутрішніх справ, Служби безпеки України та інші); особи, які здійснюють будь-яку професійну діяльність у сфері, яка підлягає адміністративно-правовому регулюванню (працівники транспорту, торгівлі, сільського господарства, землекористувачі, мисливці тощо); саме ці суб'єкти зазначені в статтях 13-16 КупАП.

Крім того, у зв'язку зі спробами розширити поняття юридичної відповідальності, ряд вчених пропонує віднести до кола її суб'єктів юридичних осіб. Однак в КупАП такий суб'єкт адміністративної відповідальності законодавчо не закріплений.

Суб'єктом дисциплінарної відповідальності є дієздатний працівник, статус якого залежить від посади, яку він займає а тому єдиного вікового критерію для визнання особи суб'єктом дисциплінарного проступку не існує. При цьому до них можна віднести як рядових працівників, так і посадових осіб.

Крім того, існують також спеціальні суб'єкти, які притягаються до дисциплінарної відповідальності на підставі законодавчих актів, Дисциплінарних статутів чи Положень про дисципліну.

Характеризуючи суб'єктів адміністративних та дисциплінарних правопорушень слід мати на увазі, що при дисциплінарній відповідальності існує службова підпорядкованість між особою, яка притягається до цього виду відповідальності, і особою, котра застосовує заходи дисциплінарної відповідальності, тобто суб'єктом дисциплінарного проступку є член визначеного стійкого колективу, а суб'єктом контролю та примусу – власник або уповноважений ним орган. В той же час, при адміністративній відповідальності така

підпорядкованість відсутня, оскільки відсутні стійкі організаційні зв'язки між правопорушником та суб'єктом контролю та примусу. [4, 39]

Характеризуючи **суб'єктивну сторону адміністративних та дисциплінарних правопорушень**, необхідно відмітити, що в обох випадках цей елемент їх складу являє собою психічне відношення правопорушника до скоєного проступку та його наслідків. Складовими суб'єктивної сторони проступку є вина мотив та мета.

Вина – це основна ознака суб'єктивної сторони, яка характеризує відношення особи до скоєного нею протиправного діяння, а сам факт порушення правових приписів зазвичай свідчить про винність правопорушника. При цьому вина, як ознака будь-якого правопорушення, знаходить свій прояв у формі умислу (прямого чи непрямого) або необережності (самовпевненість чи недбалість).

До суб'єктивної сторони зазначених правопорушень можуть включатися мотив і мета правопорушення, які переважно не впливають на кваліфікацію діяння.

Характер застосованих стягнень залежить від характеру скоєних правопорушень та суспільних відносин, на які вони посягали. Тому за скоєння дисциплінарних проступків накладаються дисциплінарні стягнення, за вчинення адміністративних – адміністративні, а при наявності спеціального законодавства – дисциплінарні.

В цілому адміністративна відповідальність відрізняється від дисциплінарної характером самих стягнень, ступенем їх ваги, найменуванням. За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення: попередження; штраф; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданому даному громадянинові (права керування транспортним засобами, права полювання); виправні роботи; громадські роботи; адміністративний арешт.

Законами України можуть бути встановлені й інші, крім зазначених, види адміністративних стягнень. Крім того, може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Правові наслідки застосування дисциплінарної та адміністративної відповідальності також різні. Так, притягнення особи до дисциплінарної відповідальності створює їй негативну трудову характеристику. У деяких випадках, передбачених нормами права, накладення дисциплінарного стягнення перешкоджає службовому просуванню особи, підвищенню її за посадою. Адміністративна відповідальність, як правило, не супроводжується негативними для правопорушника наслідками в його службовій діяльності (за винятком випадків застосування позбавлення права керування транспортними засобами – 216ст. 30 КупАП, також прикладом можуть бути ст. 101-103 КУпАП, де мова йде про відповідальність посадових осіб за неналежне виконання своїх посадових обов'язків).

Крім того, слід відмітити, що провадження у справах про адміністративні правопорушення вирізняється серед інших проваджень за низкою критеріїв. До них належать особливості органів, які здійснюють провадження, специфіка актів, якими оформлюється процесуальна діяльність, процедури їх оформлення, його швидкість та економічність. Процесуальна діяльність розвивається послідовно і має відповідні стадії, які чітко регламентовані в чинному адміністративному законодавстві.

В той же час, дисциплінарне провадження не так чітко формалізоване. Вибір санкції залишається за керівником. Крім того, на відміну від провадження у справах про адміністративні порушення, в дисциплінарному провадженні встановлення факту проступку здійснюється не тільки на основі протоколів, доповідних записок, а достатньо пояснення винної особи. Менш виражені в дисциплінарному провадженні стадії руху справи, іншим є порядок накладення стягнень, що оформлюється наказом, і т. ін.

Таким чином, наведені вище порівняльні риси і є такими, що вирізняють адміністративну відповідальність від дисциплінарної. Подальше дослідження цих питань та юридичне закріплення відмінностей цих двох видів відповідальності є актуальним і важливим аспектом для правозастосовчої практики, що дозволить чітко розмежовувати дані види відповідальності.

Література:

1. Адміністративна відповідальність в Україні: Навчальний посібник / За заг. ред. доц. А.Т.Комзюка. 2-е вид., перероб. і доп. – Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. – 99 с.
2. Гавриленко Д.А. Государственная дисциплина: сущность, функции, значение / Д.А.Гавриленко; под ред. А.П.Шергина. – МН.: Наука и техника, 1988. – 328 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х.:ТОВ «Одіссей», 2010. – 248 с.
4. Літошенко О.С. Адміністративна та дисциплінарна відповідальність: спільні риси й відмінності/ О.С.Літошенко// Часопис Київського університету права. – 2004. - №3. – С. 39-45

Науковий керівник: Гаращук В. М. – доктор юридичних наук, професор.

Олеся Ляшук, Анна Стасюк
(Ірпінь, Україна)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ряд сфер господарської діяльності підлягає особливому державному контролю, одним із проявів якого є ліцензування, стандартизація і сертифікація різноманітних видів діяльності, товарів, робіт і послуг.

Ліцензування є одним із провідних інститутів у системі регулювання господарської діяльності, що набуває важливого значення в процесі переходу від адміністративно – командної до ринкової економіки в Україні. Наразі система ліцензування знаходиться в процесі становлення: закладено її нормативну базу, продовжується формування системи органів, які здійснюють ліцензування. Однак цей процес йде досить складно і суперечливо, з невиправданими витратами і збоями, що відображає проблеми і труднощі української економіки [2, с. 5].

Питанням правового регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності в науці господарського права приділяється недостатньо уваги, тому метою даної роботи є дослідження проблем ліцензування господарської діяльності України. Відповідно до мети основними завданнями є:

1)визначення поняття «ліцензування», його ознак та особливостей;

2)виявлення прогалин господарського законодавства щодо здійснення ліцензування та розробка шляхів вирішення цих проблем.

Відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»(далі - Закон) ліцензування – це видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [1]. Тривалий час у законодавстві не було визначено дане поняття із переліком усіх істотних ознак ліцензування. Крім того законодавець, вживаючи термін "ліцензування", часто підмінює його словосполученням "видача ліцензій, що є неприпустимим.

Хоча законодавець врегулював питання ліцензування відносно недавно, існують важливі проблеми, що гальмують процес видачі ліцензії. Закон визначає підстави для прийняття рішення про відмову у видачі ліцензії, у разі відсутності яких орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії. Ці підстави можуть бути встановлені лише певними способами. Так, невідповідність заявника згідно з поданими документами встановлюється на підставі суто формальної (документальної) оцінки доданих до заяви матеріалів. У свою чергу, недостовірність даних у документах, поданих заявником для отримання ліцензії встановлюється як шляхом формальної перевірки (порівнянням змісту заявлених документів із інформацією з інших джерел), так і фактичної перевірки (наприклад,

обстеженням за місцем господарської діяльності заявника). Необхідно відмітити, що в останньому випадку необхідність проведення фактичної перевірки чітко не передбачається законодавством. Вчені вважають, що таке законодавче регулювання не дає органу ліцензування достатніх можливостей провести безпосереднє дослідження фактів на місці, тому потрібно вирішити цю прогалину [3, с.10].

У структурі органу ліцензування діє лише експертно – апеляційна рада, правовий статус якої регулюється ст. 7 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» до повноважень якої не відноситься перевірка та контроль достовірності поданої інформації суб'єктами господарювання. Тому, на нашу думку, необхідно створити спеціальний підрозділ щодо здійснення попередніх фактичних перевірок суб'єктів господарювання. Це дасть змогу:

1) економити на створенні спеціально уповноваженого органу щодо здійснення перевірок;

2)орган ліцензування може здійснювати постійний контроль за підрозділом, оскільки остання знаходиться в його складі.

Повноваження такого підрозділу, його правовий статус потрібно закріпити у Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». Підрозділ повинен складатися з осіб, які компетентні у здійснення контрольних функцій. Це можуть бути особи, які входять до органів, які здійснюють контроль за господарською діяльністю [3, с. 56].

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що ліцензування виступає важливим інститутом господарської діяльності, оскільки є одночасно способом державного регулювання підприємницької діяльності і механізмом реалізації прав суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що існують складнощі у правовому регулюванні ліцензування в Україні. Їх можна усунути шляхом:

1)прийняття нових нормативно – правових актів, які регулюватимуть дане питання;

2)внесення змін до існуючих норм про ліцензування.

Література:

1. Про ліцензування певних видів господарської діяльності [Текст]: [Закон України: станом на 15 жовтня 2011 року]. – К.:Відомості Верховної Ради України, 2011, №36. – 8 с.
2. Григор'єв Є.М. Ліцензування в Україні, проблеми та перспективи / Є.М Григор'єв - Національний університет Києво-Могилянська академія: Зб. наук. пр. – Миколаїв, 2008. – Т. 4. – 156 с.
3. Багандов А. Б. Проблеми ліцензування. / А. Б Багандов – Право України. – 2007. -№ 5. – С. 25-29.

Анастасія Моторіна
(Ірпінь, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НОВОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО

Як відомо, банкрутство є одним із правових засобів впливу на економіку країни. За допомогою нього можна вивільнити ринок від суб'єктів нездатних вести ефективну господарську діяльність, захистити інтереси кредиторів та працівників цього підприємства, тощо. Отже, реформування та вдосконалення цього правового інституту є одним із пріоритетних напрямків розвитку законодавства України про банкрутство. Зокрема, це стосується законодавства, що регулює діяльність арбітражного керуючого, оскільки він є одним із найважливіших учасників процедури банкрутства. Лише з його участю відбувається відновлення платоспроможності боржника, визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури. Тобто, від ступеня законодавчої урегульованості діяльності арбітражного керуючого буде залежати подальша доля боржника, забезпеченість прав кредиторів та інших осіб. Дана проблематика і обумовлює актуальність цього дослідження.

Наявність значних проблем у сфері банкрутства в Україні підтверджуються і даними Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації [4] тривалість процедури банкрутства в Україні в 2011 році становить 2,9 роки. Фінансові витрати на провадження справи про банкрутство - 42% від вартості майна. Крім того, за результатами рейтингу Всесвітнього банку Doing Business 2010 Україна посідає 145-те місце у списку 183 країн за критерієм «припинення діяльності» [6]. Отже, можна говорити про вкрай низьку ефективність процедури і Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі-Закон).

У даній статті нами робиться аналіз ключових змін правового статусу арбітражного керуючого в зв'язку з прийняттям нової редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22 грудня 2011 року № 4212-VI, дані зміни вводяться в дію через рік після опублікування Закону, тобто з 18.01.2013 року.

Правовий статус арбітражного керуючого визначений в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Відповідно до статей 1, 3-1 цього Закону арбітражним керуючим є суб'єкт підприємницької діяльності, який має вищу юридичну або економічну освіту, володіє спеціальними знаннями та не є зацікавленою особою щодо боржника і кредиторів. Крім того, арбітражні керуючі діють на підставі ліцензії арбітражного керуючого, виданої уповноваженим органом у порядку, встановленому законом. Одна і та ж особа може виконувати функції арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство [1].

Але новою редакцією Закону визначає арбітражного керуючого як фізичну особу, призначену господарським судом у встановленому порядку в справі про банкрутство як розпорядника майна, керуючого санацією або ліквідатоар з числа осіб, які отримали відповідне свідоцтво і внесені до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України.

Насамперед, хочеться відмітити те, що тепер арбітражний керуючий буде незалежною професійною особою, а не суб'єктом професійної діяльності [2], що має ряд переваг.

Як стверджують спеціалісти благодійної організації «Центр комерційного права» [7], незалежна професійна діяльність має ряд таких переваг над підприємницькою діяльність: 1) метою діяльності є професійні та суспільно значущі результати; 2) збільшений рівень етичних вимог; 3) посилена система допуску до професійної діяльності; 4) залучення в якості обов'язкового суб'єкту судового провадження справі про банкрутство; 5) лише допустимість дії неконкурентних факторів при визначенні ціни; 6) Домінує адміністративне регулювання діяльності; 7) контроль за ними є державний, професійний і публічний; 8) діяльність має публічний ступінь прозорості, а не комерційний.

Крім того, надання арбітражному керуючому статусу незалежної професійної особи, створює умови для діяльності саморегулювальних організацій (Далі – СРО). Під саморегулюванням розуміється самостійна і ініціативна діяльність, яка здійснюється суб'єктами підприємницької або професійної діяльності або недержавними пенсійними фондами, і цілю якої є розробка і встановлення правил і стандартів вказаної діяльності, а також контроль за дотриманням вимог вказаних правил і стандартів [3].

На нашу думку, дане нововведення дозволить об'єднати арбітражних керуючих в професійні асоціації, які будуть розробляти єдині стандарти і правила діяльності арбітражних керуючих, що в свою чергу дозволить забезпечити чіткість, однозначність та передбачуваність його дій при банкрутстві. За таких умов відносини у сфері діяльності арбітражного керуючого будуть більш стабільними.

Арбітражний керуючий також хоча і не зобов'язаний стати членом однієї із саморегулювальних організацій арбітражних керуючих, але ці організації мають право притягнути його до дисциплінарної відповідальності, так як у їх складі будуть діяти дисциплінарні комісії. Крім того, вводиться страхування ризиків діяльності арбітражного керуючого, як додатковий елемент забезпечення стабільності його діяльності [2].

За допомогою діяльності СРО, мають бути розроблені стандарти професійної поведінки, що в свою чергу дозволяє підвищити рівень надання послуг арбітражними керуючими та навіть слугує одним із принципів запобігання корупції [5]. Так, Комітетом міністрів Ради Європи рекомендується подальша специфікація поведінки, що очікується від посадових осіб, шляхом прийняття відповідних заходів, таких як кодекси поведінки.

Існує думка, щодо запровадження обов'язку участі арбітражного керуючого у саморегулювальних організаціях. Тобто, запровадження спільного контролю державним органом з питань банкрутства та представників професії за діяльністю арбітражних керуючих має забезпечити виключення можливості зловживань з боку чиновників; забезпечення надання послуг арбітражних керуючих на належному рівні; розвантаження діяльності уповноваженого державного органу з питань банкрутства; зменшення бюджетних витрат [4].

На нашу думку, такі пропозиції є недоречними, тому що вони надмірно адмініструватимуть діяльність арбітражного керуючого, фактично він залежатиме не тільки від рішень державного органу з питань банкрутства, а і від рішень керівних органів СРО. Така залежність буде лише заважати здійсненню професійної діяльності.

Ще однією проблемою, є те, що закон визначає лише основні принципи діяльності СРО, та майже нічого не говорить про порядок створення та діяльності СРО. Можливо, що це питання буде регулюватися спеціальним законом, але наразі законопроект «Про саморегулювальні організації» [3] відхилено Верховною Радою України.

Позитивним моментом є створення якісно нової системи оплати праці арбітражних керуючих. Так, грошова винагорода арбітражного керуючого за виконання повноважень керуючого санацією, ліквідатора складається з основної та додаткової грошових винагород. На нашу думку, це є дієвим економічним стимулом їхньої діяльності, наприклад, за виконання деяких своїх повноважень, арбітражний керуючий, отримує 5 відсотків від обсягу стягнутих на користь боржника активів (повернення грошових коштів майна, майнових прав), які на день порушення провадження у справі про банкрутство перебували у третіх осіб, а також 3 відсотків від обсягу погашених вимог конкурсних кредиторів [2].

Найбільшу увагу у новому Законі приділено питанням професійної підготовки та діяльності арбітражних керуючих. Так, відбувається скасування ліцензування арбітражних керуючих, надання їм статусу посадових осіб, введення допуску до професії через систему незалежного автоматизованого тестування [2]. Очікуваним ефектом скасування ліцензування є усунення хибного уявлення про арбітражного керуючого як про підприємця; підвищення авторитету професії та якості надання послуг [4]. Це пов'язано з тим, що отримати ліцензію арбітражного керуючого не є проблематичним, але професійні курси занадто короткі для підготовки висококваліфікованого фахівця. Фактично право здійснювати діяльність з управління та розпорядження активами боржника може отримати будь-який випускник, який щойно закінчив ВНЗ (і, на жаль, такі випадки непоодинокі). Вочевидь більшість подібних «фахівців», не маючи відповідної практичної та психологічної підготовки, не здатні ефективно реалізовувати свої права, виконувати обов'язки за Законом і, як наслідок, відновлювати платоспроможність боржника. Наслідком такої ситуації стають неналежне виконання арбітражними керуючими своїх завдань, потрапляння під вплив недобросовісних кредиторів та боржників, численні порушення процедури та прав учасників банкрутства [6].

Спроба вирішити дану проблему відбулася з прийняттям нової редакції закону. Відтепер, арбітражним керуючим може бути призначений лише громадянин України, що отримав вищу юридичну або економічну освіту, має досвід роботи за фахом не менше трьох років після закінчення ВНЗ, стажувався як помічник арбітражного керуючого не менше 12 місяців, здав відповідний кваліфікаційний іспит. Крім того, цим законом передбачено встановлення ряду додаткових вимог щодо діяльності арбітражного керуючого. Дані норми передбачені для того, щоб уникати ситуацій коли арбітражний керуючий не володіє спеціальними знаннями внаслідок специфіки діяльності боржника.

Актуальним залишається питання з запровадження автоматизованого розподілу справ між арбітражними керуючими. Пропонується здійснювати призначення арбітражного керуючого для участі в конкретній справі за допомогою автоматизованої системи [2]. При визначені кандидатури арбітражного керуючого забезпечується врахування ступеня завантаженості кожного арбітражного керуючого. Дані нововведення передбачалися в проекті цього Закону, але вони, так і не реалізовані.

Отже, варто зазначити, що надання арбітражним керуючим статусу незалежної професійної особи, що ставить їх в один ряд з такими особами, як адвокати, оцінювачі, патентні керуючі, аудитори, тощо. Крім того, поряд із наданням їм такого статусу, створюються і саморегулювальні організації, які покликані розроблювати єдині норми і стандарти діяльності арбітражних керуючих, здійснювати контроль за їх діяльністю і т.д. Але поряд з цим пропонується подальша розробка порядку формування і діяльності таких організацій. Можна стверджувати, що поряд зі звичними органами управління, такими як загальні збори, рада директорів та правління, має передбачатися утворення органів з розробки стандартів діяльності, наглядових органів, і органів, що накладає заходи відповідальності.

Крім того, потрібно закінчити процес впровадження автоматизованої системи з розподілу справ між арбітражними керуючими. На нашу думку, дане нововведення має враховувати позитивні досягнення у діяльності автоматизованих систем у системі судочинства, а також за її допомогою можна буде запроваджувати «спеціалізацію» діяльності арбітражних керуючих для того щоб уникати ситуацій коли арбітражний керуючий не володіє спеціальними знаннями внаслідок специфіки діяльності боржника.

Також доцільним буде прийняття кодексу професійної етики арбітражного керуючого, як засобу регулювання поведінки арбітражних керуючих, підвищення іміджу цієї професії та як засобу, який сприятиме запобіганню проявам корупції.

Література:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України № 2343-XII від 14.05.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - №31. – Ст.440.
2. Про внесення змін до Закону України Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України № 4212-VI від 22.12.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - №42-43. – Ст.378.
3. Про саморегулювальні організації: Проект Закону України № 2951- VI від 01.02.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=38355
4. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Пояснювальна записка до проекту Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua
5. Про двадцять керівних принципів боротьби з корупцією: Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи 97 (24) від 06.11.1997 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/ control/uk/publish/article;jsessionid=ADD49945492AB4622122873FC
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.asterslaw.com/ news_media/publications/1071/

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Боднарчук О.Г.

Анастасія Остапець
(Черкаси, Україна)

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Сьогодні треба усвідомлювати, що багато понять, які регулювали відносини людей ще за родоплемінного ладу, були перенесені у сучасність. В українській правничій традиції це передусім відноситься до поняття "злочин". Розуміння поняття "злочину" є важливим з погляду адекватного сприйняття розвитку кримінального права у період існування Київської держави – Русі. Адже через визначення поняття злочину ми можемо дослідити об'єкти, на які було спрямовано посягання, вивчити їхнє значення для функціонування княжої держави.

Спочатку поняття "злочин" трактувалося як образа, що наносила певні матеріальні та моральні збитки. З часом поняття злочину дещо змінилося й уже в "Руській Правді" під злочином розуміється не тільки образа, а й будь-яке порушення закону. Суб'єктами

злочину могли бути тільки вільні люди. Саме вони відповідали за правопорушення: сплачували кримінальні штрафи, могли бути виселені з громади, продані у холопство [4, с. 68].

Варто зауважити, що питання, яке досліджується, неодноразово розглядалося в історичній та правовій літературі XIX-XX ст. Робилися спроби ґрунтовно проаналізувати розвиток кримінального права середньовічної українсько-руської держави взагалі і поняття злочину зокрема.

Наприклад, М.Ф. Володимирський-Будаков вважає, що розгляд злочинів, караних "Руською Правдою", дійсно обмежується так званими приватними злочинами проти особистих та майнових прав приватних осіб. Водночас він доходить висновку, що до об'єктів злочину за давнім руським правом входили "права держави та громадських союзів, захищених державою (релігії, церкви та моральності)". Інший дослідник – В.І. Сергієвич – уважає, що злочин розглядався у тогочасному праві як матеріальне зло. З ним погоджуються В.В. Єсипов, Л.С. Білогриц-Котляревський та деякі інші вчені. Деякі історики (А. Попов) вважають, що образа наносилася не тільки особі, а й сімейству. Своєрідною є позиція Д.Я. Самоквасова. На його думку, злочин спричиняє потрійну шкоду: порушує закон, права князя і порушує право особи [3, с. 101].

Аналіз поглядів істориків дорадянського періоду дає підстави стверджувати, що більшість із них вважає, що при визначенні поняття злочину за доби середньовіччя варто керуватися не формальним моментом, а матеріальним. Тільки Д.Я. Самоквасов поєднав ці два моменти: з одного боку, скоєння злочину порушує закон, з іншого – заподіює шкоду підданим князя. Учені притримуються думки, що вчинення злочину порушує права особи через заподіяння їй шкоди. Але деякі з них зазначають, що злочин посягав на права особи (А. Попов), або держави чи окремих соціальних спільнот (М.Ф. Володимирський-Будаков). Це при тому, що до прав, які порушувалися, історики відносять особисті та майнові, замах на які завдавав тільки матеріальної шкоди.

Окреслена проблема неодноразово розглядалася й у радянський період. Так, С.В. Юшков уважає, що у понятті злочину в кримінальному праві Русі домінуючим був матеріальний елемент. Разом із тим дослідник зазначає, що після прийняття християнства під впливом церкви у руському кримінальному праві почав набувати поширення формальний підхід до поняття злочину. К.А. Софроненко також вважає, що за Руською Правдою поняття злочину трактувалося як образа потерпілого [3, с. 101]. М.М. Ісаєв уважає, що злочин сприймався як заподіяння потерпілому шкоди, але разом із тим наголошує, що існували злочини, як то розбій, конокрадство, підпал, які були спрямовані проти громади, суспільства в цілому.

Отже, як і більшість істориків XIX ст., вчені XX ст. вважали, що домінуючим у понятті "злочину" був матеріальний момент. Тільки С.В. Юшков притримується думки про поширення формального підходу до поняття злочину під впливом прийняття християнства [6]. Науковець під вивченням злочинних дій розуміє заподіяння особі шкоди: матеріальної, моральної або фізичної.

Аналіз норм "Руської Правди" свідчить, що об'єктивна сторона злочину була ще недостатньо виразна, відомі були лише спроба злочину і закінчений злочин. Суб'єктом злочину могла бути будь-яка особа, крім холопа. Збитки, завдані внаслідок протиправних дій холопів, відшкодовували їхні власники. Але це не виключало застосування до раба фізичного впливу. Його можна було катувати, страчувати. Після смерті Ярослава Мудрого убивства холопів заборонялися, що відображало зацікавленість феодалів у збереженні від знищення їхньої челяді. У разі здійснення злочину групою осіб індивідуальна відповідальність кожного не з'ясовувалася. Вона була однакова для всіх співучасників (ст. 40 Стислої редакції "Руської Правди"; ст. 42, 43 Детальної редакції "Руської Правди") [2, с. 6].

"Руська Правда" містить норми, які стосуються суб'єктивної сторони злочинного діяння. Про навмисно здійснені злочини говорить, наприклад, ст. 12 Староруської Правди, накладаючи штраф на того, хто поїде на чужому коні [5, с. 95-98]. Проте, що "Руська Правда" виділяє злочини відверто навмисні, свідчить і ст. 34 Староруської Правди, яка передбачала значний штраф за злісне знищення майна. Про те, що в Київській Русі в злочинних діяннях чітко проглядався суб'єктивний момент, переконують і статті Руської Правди про злісне, необережне, випадкове банкрутство (ст. 54, 55 Д.П. П.Р.) [5, с. 429-438].

Охорона особи феодала була об'єктом особливої уваги держави. Деякі статті "Руської Правди" стосуються саме дій, спрямованих проти феодала, за здійснення яких карали досить суворо.

"Руська Правда" передбачала покарання за здійснення образливого вчинку (не словом, а фізичною дією). Так, за удар не вийнятим із піхв мечем передбачалися санкції вчетверо суворіші, ніж за тяжку рану (ст. 24. Др. Пр.). Такі самі стягнення очікували того, хто вдарить іншого батогом, долонею чи зворотним боком меча або зазіхне на символ чоловічої гідності – бороду та вуса (ст. 67 Др. Пр.) [5, с. 544-546].

"Руській Правді" відомі злочини проти особистої свободи двох видів: продаж напівзалежної людини в рабство і позбавлення волі за надуманими обставинами. За них передбачалося покарання як за образу честі [2, с. 6].

Окрім того, "Руська Правда" іще розрізняла пограбування від розбійного нападу чи крадіжки. Без сумніву, ці кримінально-правові категорії об'єднані одним терміном – "тягьба". Згідно з ст. 13 Староруського права (ст. 34 Др. Пр.) передбачалися штрафи за крадіж коней, зброї, одягу. Розвиток господарства феодалів призвів до відокремлення нормами "Руської Правди" таких об'єктів, як худоба, свійська птиця, сільськогосподарські продукти (ст. 36, 40 Ср. Пр.; ст. 42, 45 Др. Пр.). Встановлювалася відповідальність за крадіж чужого хліба на гумні або в ямі. Послідовно відстоюючи нетотожність права феодальної власності, "Руська Правда" навіть допустила можливість при певних умовах безкарно убивати злодія, якого захопили на дворі, в хаті або хліві (ст. 38 Ср. Пр.) [5, с. 212-213; 189-190; 393].

"Руська Правда" розрізняє підпал рухомих і нерухомих речей. У першому разі передбачений штраф у 3 гривні, а у другому – підпал будинку і присадибних будівель карався "потоком і пограбуванням". Злочини проти шлюбу та моралі виникають у Київській Русі після прийняття християнства і містяться, в основному, в церковних статутах. До цієї категорії злочинів належали наступні: шлюб між родичами, двоєженство і чоловіка, і жінки, розлучення, неосвячене списком тощо. Ці злочини підлягали церковному суду та грошовому штрафу на користь церковної влади.

Викрадення нареченої, зґвалтування, підпал церковних будівель тощо, підлягали суду князя чи спільному суду князя і церкви. За таких обставин штраф розподілявся між церквою і світською (державною) владою [2, с. 6].

Особливо небезпечним злочином у Київській державі вважалося посягання на князівську владу, що виявилося насамперед у вигляді повстань. До винуватих застосовували досить суворі міри покарання, які накладалися князем. Порушення договорів сюзеренітету-васалітету, якщо їх припускалися васали, також вважалося тяжким злочином [2, с. 6].

Отже, поняття злочину у X ст. розумілося у Київській Русі, як заподіяння фізичної, матеріальної та моральної шкоди особі або моральної шкоди ближнім (при скоєнні вбивства). Словами для позначення поняття злочину були "проказа", "съкрешение", "створить криво". У X ст. домінуючим підходом до поняття злочину був матеріальний.

У XI-XIII ст. збільшилося коло об'єктів, посягання на які вважалося карним. Відповідно ускладнилося поняття злочину. У цей час злочин розглядалося як заподіяння фізичної, матеріальної або моральної шкоди особі, моральної шкоди сім'ї (при скоєні вбивства), порушення закону, посягання на духовну або державну (князівську) владу, порушення суспільного миру (спокою, норм співжиття, безпеки). У цей період поняття "сім'я" становило те коло осіб, яке визначене у "Правді Ярослава" та церковних уставах Володимира і Ярослава. Термінологічно злочин називався "образою" (для позначення порушення закону та нанесення шкоди), "гріхом". Такі терміни, як "порушення миру", відображали поняття замаху на князівську владу або суспільну безпеку. Значний вплив на розвиток формального моменту злочину мали законодавча діяльність князів, прийняття християнства [3, с. 101].

У руському кримінальному праві грошовий штраф на користь держави був провідною мірою покарання, який призначався за вчинення злочину проти особи або її майна (вбивство без корисної мети, членопошкодження, крадіжка тощо). Він передбачався за злочинні дії, які на думку законодавця, були менш тяжкими, ніж ті, за скоєння яких призначався "поток" і пограбування. Так, необережне вбивство вважалось менш небезпечним, ніж вбивство "в разбої", підпал борті – ніж підпал двору, крадіжка птахів, особистих речей – ніж конокрадство. Отже, можна виділити таку рису руського кримінального штрафу, як його призначення за вчинення злочинів, які законодавець відносив до групи менш тяжких. Оскільки кримінальний штраф згідно з "Руською Правдою" застосовувався за вчинення злочинів як проти особи, так і її майна, то він мав усеохопний характер.

"Руська Правда" не знала смертної кари, хоча писемні джерела свідчать про її застосування. Ймовірно, страти людей, які виступали проти князя, були настільки звичайною справою, що законодавець не вважав за потрібне навіть згадувати про них [2, с. 6].

"Руська Правда" визнавала можливість кровної помсти. Проте в разі відсутності месників чи небажання родичів потерпілого мститися встановлювалася грошова компенсація. Чинити помсту дозволялося тільки за два види злочину: вбивство та завдання тяжких ран і сильних побоїв.

У другій половині XI століття Ярославичі змінили систему кровної помсти в інтересах привілейованих верств суспільства. З цього часу закон став захищати "княжого мужа" подвійною вірою (80 гривень). На 80 гривень можна було в той час придбати або 23 кобили, або 40 корів, або 400 баранів. Збільшувалося покарання за вбивство князівських холопів. Згодом Ярославичі взагалі відмінили кровну помсту.

Найсуворіше покарання в той час було "потік і пограбування" – передбачало вигнання злочинця з громади, перетворення членів його родини на рабів і конфіскацію належного йому майна. Застосовувалося за три види злочинів: убивство в розбої, підпал у будинку і присадибних будівель, конокрадство [2, с. 6].

Важливою рисою кримінального штрафу, який застосовувався у період існування Київської Русі, була наявність у ньому розмірів, що визначалися за різними ознаками. Зокрема, за тяжкістю злочину встановлювалися такі розміри штрафу як 40 та 80 гривень. Інші штрафи – за вбивство представників нижчих верств суспільства становили від 5 до 12 гривень [2, с. 6].

Михайло Грушевський відводить головне місце в системі кримінальних покарань "Руської Правди" помсті та грошовому штрафу. Визначаючи недоліки, притаманні останнім, а також маючи перед собою приклад візантійського права, що передбачало поширене застосування тілесних покарань, духовенство робило спроби реформувати слов'янську систему покарань шляхом уведення страти. Проте це суперечило інтересам громадськості та знижувало прибуток від "викупів". Отже, страту було введено, але незабаром скасовано. Мала місце і друга спроба узаконити страту під час правління князя Ярослава, яка була нейтралізована [1, с. 67].

Існував ще такий вид штрафу як продаж (грошове стягнення, яке йшло в казну). Він бував трьох розмірів, залежно від виду злочину: тяжкі злочини – 12 гривень, інші – 3 гривні, малозначні – 60 куп [2, с. 6].

Урок та головщина – грошові стягнення яке отримували потерпілі від кривдників та сім'я чи родичі убитого. На думку вчених, розмір головщини становив одну віру.

В одному випадку Руська Правда дозволяла вершити самосуд. Проте він обмежувався цілою низкою умовностей. Злодія могли скарати на смерть лише тоді, коли його застануть і затримають на місці злочину. Однак, якщо "його спіймають і затримають до світанку, то вести на князівський двір. А коли уб'ють, а люди бачили злодія зв'язаним, то платити 12 гривень" [2, с. 6].

Отже, право ранньосередньовічної української держави – княжої Русі – мало достатньо диференційоване розуміння кримінального права, з розвиненим понятійним апаратом злочину, дізнання, покарання, штрафів тощо.

Література:

1. Бочарников Д.В. М. Грушевський про історію створення та кримінальне право "Руської Правди" // Право України. – 1996. – №11. – С. 65-70.
2. Захарченко П. Київська Русь: державний устрій, суспільний лад та основні риси права // Історія України. – 2002. – №7. – С. 4-6.
3. Кудін С. Поняття злочину в кримінальному праві Київської Русі // Право України. – 2000. – №7. – С. 101-104.
4. Музиченко П. Історія держави і права України. – К. : Знання, 2000. – 662 с.
6. Правда Русская: в 2-х томах / Под. ред. Грекова Б.Д. – М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1947. – Т.2. – 864 с.
7. Федоренко Т. Вплив християнського світогляду на правосвідомість та правову культуру Київської Русі (кінець X – пер. трет. XIII ст.) // Право України. – 2001. – №8. – С. 114-116.

Науковий керівник: кандидат історичних наук Шамара Сергій Олександрович

Марія Фоміна
(Київ, Україна)

ОТРИМАННЯ У ВЛАСНІСТЬ НЕРУХОМОСТІ ЗА ПОЛІСОМ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

Відносини страхування є цивільно-правовими за своєю сутністю. Регулюються ці відносини як Цивільним кодексом України, так і спеціальними нормативно-правовими актами, зокрема, Законом України «Про страхування».

Як зазначається в літературі, при виникненні питань під час застосування ЦК України і ЗУ «Про страхування» слід керуватися нормами ЦК України в силу пріоритету, закріпленого ч. 2 ст. 4 ЦК України. При цьому, слід враховувати, що ЦК України не містить спеціальних норм – визначень основних страхових понять [6; с. 651]. Визначення цих понять зазначене у ст. ст. 8-10 ЗУ «Про страхування». Цим же законом визначено і момент набрання чинності договором страхування (ст. 18), і конкретизацію істотних умов договору (ст. 16).

Договори страхування укладаються згідно з правилами страхування, які розробляються страховиком для кожного виду страхування та підлягають реєстрації спеціальним органом при видачі страховику ліцензії. Договори страхування поділяються на види залежно від предмета страхування, тобто інтересів, які підлягають захисту [6; с. 652]. При цьому, лише договір особистого страхування може мати накопичувальний характер, тобто мати на меті не тільки компенсувати шкоду, завдану особі, але і забезпечити визначений прибуток (відсоток) на вкладений капітал (страхову премію). Відповідно, договори особистого страхування поділяють на ризикові та накопичувальні (ощадні). Найбільш поширеним прикладом накопичувального договору особистого страхування є страхування життя.

Сучасний український ринок страхування життя почав свій розвиток на початку 90-х років XX століття та до теперішнього часу перебуває на стадії формування.

Розвиток ринку страхування перебуває під наростаючим тиском процесів глобалізації та міжнародної інтеграції. Тобто, на даний час вже не існує в чистому вигляді національних страхових ринків і всі вони злилися в єдиний страховий простір, зазнаючи суттєвих змін. При цьому, загострились проблеми, пов'язані із забезпеченням економічної і фінансової стійкості страхових компаній, забезпечення їх конкурентоспроможності в новому економічному середовищі [8, с. 86].

За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [3] в Україні у галузі страхування життя свою діяльність здійснюють вітчизняні та іноземні страхові компанії. Страхування життя на українському ринку страхових послуг становить найменшу частку (близько 0,5%), в той час як у західноєвропейських країнах цей показник досягає 40% [5, с. 39].

Але, українські страхові компанії досить активно розширюють перелік своїх послуг та останнім часом, в Україні з'являються інноваційні страхові програми, спрямовані на розширення можливості операцій з нерухомістю через накопичувальне страхування життя.

Так, у ст. 31 ЗУ «Про страхування» вказується, що кошти резервів по страхуванню життя можуть використовуватись для довгострокового кредитування житлового будівництва, в тому числі індивідуальних забудовників, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. При цьому, правила розміщення страхових резервів не дозволяють компаніям по страхуванню життя активно робити інвестиції в нерухомість. Відповідно до цих правил, страхові компанії можуть інвестувати тільки до 20% резервів в нерухомість та інвестиції в один об'єкт не повинні перевищувати 5% загального обсягу резервів страхувальника. У зв'язку з цим, компанії по страхуванню життя в Україні на теперішній час не мають змоги виділяти значні суми коштів на фінансування будівництва та купівлю готового житла. За таких умов, стає очевидним, що страхувальники повинні створювати новітні фінансові продукти для розширення переліку своїх послуг для клієнтів.

Зокрема, нещодавно, фізичні особи отримали можливість отримувати житло в рамках програми довгострокового накопичувального страхування життя. Фактично, страхувальники пропонують програми, які дозволяють накопичити суму, яка дорівнює вартості нерухомого майна та внаслідок цього отримати це майно у власність.

У 2006 році СК «УСГ «Життя» розробила програму «Ваш дім», в межах якої клієнти, купуючи довгостроковий поліс страхування життя отримували можливість придбати власне житло. В 2010 році аналогічна програма, яка отримала назву «Родинна домівка» була запроваджена СК «Юпітер Вієнна Іншуранс Груп» [4; с. 33].

Пропонуючи програми накопичувального страхування життя з перспективою отримання у власність нерухомості страхові компанії наголошують на тому, що страхувальник купує нерухомість фактично у розстрочку на термін від 10 до 30 років, сплачуючи лише вартість нерухомості на момент купівлі, відсутні будь-які відсотки, комісії, приховані платежі.

Як правило, зазначені страхові програми мають наступні етапи: 1) клієнт укладає із страховою компанією договір накопичувального страхування життя; 2) клієнт в якості агента залучає до страхової компанії платежі, необхідні для купівлі об'єкта нерухомості в забезпечення резервів страхувальника; 3) страхова компанія придбаває нерухомість; 4) клієнт вселяється до придбаного страховиком об'єкта нерухомості та продовжує вносити кошти за укладеним договором накопичувального страхування життя, при цьому між клієнтом та страховою компанією укладається довгостроковий договір оренди з фіксованою орендною платою; 5) страхова компанія передає клієнту майнові права на нерухомість в обмін на суму, накопичену за страховим полісом.

З наведеного вбачається, що на першому етапі страхувальник укладає зі страховиком поліс (договір) добровільного накопичувального страхування життя за обраною програмою.

На наступному етапі стає зрозумілим, що страховики створюють ситуацію обернену кредитуванню, коли страхувальник, який стає на певний час фінансовим консультантом, купує нерухомість за собівартістю, оскільки сума, яка була витрачена страховою компанією на купівлю нерухомості, була залучена ним самостійно [1; с. 66]. При цьому, програми накопичувального страхування життя з наступним придбанням нерухомості передбачені для фінансових консультантів, які, виконуючи певні обсяги продажів страхових продуктів, не отримують комісійного винагородження. Розробниками програм така ситуація обґрунтовується тим, що економія на кредиті (у випадку, якщо б клієнт отримував кредит на придбання нерухомості в банку та сплачував відсотки по цьому кредиту) є покриттям потенційно зароблених комісійних [4; с. 33].

На третьому етапі, після накопичення страхових платежів у розмірі не меншому вартості обраного нерухомого майна, страхувальник здійснює пошук цього майна, а страховик, після виконання необхідних, передбачених договором перевірок, купує нерухоме майно, обране страхувальником. Далі, страхувальник отримує можливість використовувати нерухоме майно, придбане страховиком.

Таким чином, страхувальник дійсно не сплачує страховій компанії відсотків, оскільки кредиту на купівлю житла від страхової компанії він не отримує. Але, клієнт і не отримує права власності на житло, оскільки нерухомість придбавається страховою компанією та весь строк дії програми нерухомість враховується як страхові резерви компанії, тобто, знаходиться у власності страховика до закінчення дії договору страхування.

Порівнюючи придбання нерухомості у власність за договором накопичувального страхування життя із іпотечним кредитуванням може здаватися, що властивості житла для клієнта нічим не відрізняються від властивостей нерухомості, придбаної у кредит: страхувальник має право оформити на своє ім'я особові рахунки в комунальних службах, зареєструвати місце свого проживання за адресою об'єкта нерухомості, виконувати поточний ремонт.

Але, принципова відмінність полягає в тому, що в разі купівлі нерухомості в кредит позичальник стає власником об'єкта нерухомості, а не володільцем. Так, згідно ст. 1054 ЦК України за договором кредиту кредитодавець (банк або інша фінансова установа) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Тобто, в даному випадку, нерухомість придбавається самостійно позичальником за надані йому кредитні кошти та передається в іпотеку.

Натомість, в разі придбання нерухомого майна за договором накопичувального страхування життя це майно знаходиться у власності страховика та передається у власність страхувальнику, який сплачує впродовж строку, визначеного договором страхові внески, шляхом укладення договору купівлі-продажу нерухомого майна. При цьому, у страхувальника немає гарантій, що це майно через 10-30 років дійсно буде передано йому у власність страховиком, наприклад, в разі істотної зміни політичної чи економічної обстановки, ліквідації юридичної особи-страховика.

Крім цього, порівняємо правові наслідки невиконання кредитних зобов'язань та зобов'язань за договором накопичувального страхування життя.

Відповідно до вимог ст. 525 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином, відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу. Згідно зі ст. 625 ЦК України боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. Частиною 1 ст. 1049 ЦК України передбачено, що Позичальник зобов'язаний повернути позикодавцеві позику у строк та в порядку, що встановлені договором. Якщо договором не встановлений строк повернення позики або цей строк визначений моментом пред'явлення вимоги, позика має бути повернена позичальником протягом тридцяти днів від дня пред'явлення позикодавцем вимоги про це, якщо інше не встановлено договором. Згідно з ч. 2 ст. 1050 ЦК України Якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до статті 1048 цього Кодексу.

Тобто, в разі несплати платежі відповідно до графіку погашення кредиту, кредитна заборгованість може бути стягнута з позичальника в судовому порядку, в тому числі і достроково. При цьому, чинне законодавство не пов'язує припинення зобов'язання з ухваленням судового рішення чи відкриттям виконавчого провадження з його примусового виконання, а наявність судових актів про стягнення заборгованості не припиняє грошових зобов'язань та не виключає відповідальності та порушення строків розрахунків [7]. Таким чином, норма ст. 625 ЦК України не обмежує права кредитора звернутися до суду за захистом свого права, якщо грошове зобов'язання не виконується й після вирішення судом питання про стягнення боргу.

За таких обставин, в разі неможливості погашення кредитної заборгованості та звернення кредитодавцем стягнення на предмет іпотеки, коштів отриманих від продажу цього предмета іпотеки може не вистачити на погашення усієї заборгованості та позичальник може залишитися без придбаного за кредитні кошти об'єкта нерухомості, маючи боргові зобов'язання за невиконання умов договору.

В цей же час, за договором накопичувального страхування життя в разі, якщо особа втрачає можливість накопичувати кошти за програмою, то дія договору достроково припиняється. В такому разі, страхувальник має звільнити займане ним житлове приміщення, якщо таке приміщення надане та отримати викупну суму – кошти, внесені ним за договором страхування в період його дії. Звичайно, така ситуація може здаватися невигідною, оскільки страховик фактично отримує від страхувальника «безпроцентний кредит» - користується його коштами, а потім повертає їх, без урахування інфляційних витрат. Але, будь-якому разі, страхувальник залишається власником полісу (договору) страхування життя та має можливість накопичувати кошти, отримуючи інвестиційний прибуток.

Література:

1. Гусев Ю. Покупка жилья за счет накопительных программ страхования жизни. - Бизнес. - №47. – 2007. – С. 66-68.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. – Вид. 2, змінене і доп. / За ред. В.М.Коссака. – К.: Істина, 2008. – 992 с.
3. Офіційний веб-сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua.
4. Рябкова Д. Страховка плюс жилье. – Майбутнє. - №3. – 2010. – С. 32-33.

5. Страхування життя. Тенденції та прогнози. Міжнародний досвід // Страхова справа (укр.). - 2009. - № 3. - С. 37 – 44.
6. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2003. – 856 с.
7. Щодо застосування окремих норм цивільного законодавства: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 грудня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/informacijni_listi.html.
8. Ярошенко С.Л., Куделя Л.В. Проблеми становлення та розвитку страхового ринку життя в Україні: Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності // Формування ринкових відносин в Україні. - №4(83). – 2008. - С. 86-93.

Мольдир Хасенова
(Усть-Каменогорск, Казахстан)

ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ВОДНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Водное право Республики Казахстан - как неотъемлемая составная часть всей нашей правовой системы, оно возникло, сложилось и крепло вместе с установлением и развитием новой, национальной государственности [1].

В своем развитии водное право РК прошло три главных этапа. Первый этап, охватывает период от победы Великой Октябрьской революции и установления Советской власти до победы социализма, преобразования Казахской АССР в союзную республику и принятия Конституции Казахской ССР. Это период возникновения, становления и создания водного права Казахской ССР.

Второй этап охватывает период от победы социализма и преобразования АССР в союзную республику до развала СССР.

Третьи этап начинается с обретения Республики Казахстан независимости до наших дней.

На первом этапе водные отношения в Казахстане регулировались водно-правовыми актами, изданными или санкционированными соответствующими органами как самой республики и Союза ССР, так и РСФСР и Туркестанской АССР. Это объясняется тем, что Казахская АССР в то время состояла в составе Российской Федерации, а ряд ее областей (до 1924 года) - в составе Туркестанской АССР.

Главными задачами водного права Казахской республики в период ее автономии являлись:

- осуществление национализации водных ресурсов и закрепление права исключительной государственной собственности на них;
- подавление сопротивления свергнутых классов, пытавшихся сорвать водную политику Советской власти, чтобы подорвать основы национализации водных ресурсов и тем самым восстановить и сохранить прежние порядки водопользования и охраны водных ресурсов;
- ликвидация наследия и остатков колонизаторской политики царского правительства в водном вопросе и организации водного хозяйства;
- введение, развитие и укрепление коллективных, плановых и иных социалистических начал в организацию и ведение водного хозяйства, в использование и охрану водных ресурсов, строительство и эксплуатацию водохозяйственных сооружений и устройств;
- организация комплексного, наиболее рационального использования водных ресурсов и их всесторонней охраны, а также борьба с вредными воздействиями вод;
- установление, развитие и укрепление межреспубликанских, межнациональных водохозяйственных отношений, отношений по использованию и охране межреспубликанских водных источников, по строительству и эксплуатации межреспубликанских, межнациональных водных систем и сооружений;
- установление, развитие и укрепление социалистической законности и правопорядка в ведении водного хозяйства, использовании и охране водных ресурсов, строительстве и эксплуатации водохозяйственных сооружений и устройств;
- защита и охрана прав и интересов хозяйств - водопользователей и водопотребителей;
- борьба с нарушениями основ советского водного законодательства и социалистической водной дисциплины.

Второй этап охватывает период от победы социализма и преобразования Казахской АССР в союзную республику до наших дней. На этом этапе водное право Казахской ССР получает прочную юридическую базу. Оно развивается и совершенствуется на основе Конституции Казахской ССР 1937 года. С тех пор регулирование водных отношений, возникающих в Казахстане в процессе организации и ведения водного хозяйства, использования и охраны водных ресурсов, строительства и эксплуатации водохозяйственных сооружений и устройств, базируется только на общесоюзном и республиканском водном законодательстве.

Для второго этапа развития водного права Казахской ССР характерно все большее обособление водного права от других отраслей советского социалистического права. Расширяя и углубляя сферу своего влияния на все стороны водных отношений, оно выделяется в самостоятельную отрасль. Вследствие этого возникает и успешно решается проблема кодификации республиканского водного законодательства.

На этом этапе главные задачи водного права Казахской ССР заключались в основном:

- в развитии и умножении водных богатств республики и расширении водохозяйственного строительства;
- в усовершенствовании организации и ведения водного хозяйства, в комплексном, наиболее полном, использовании и всесторонней охране водных ресурсов и надлежащей эксплуатации водохозяйственных сооружений и устройств;
- в усилении охраны водных ресурсов от загрязнения, засорения и преждевременного истощения, а также усилении борьбы с вредным воздействием вод;
- в расширении прав и обязанностей хозяйств - водопользователей по использованию и охране водных ресурсов, строительству и эксплуатации водохозяйственных сооружений и устройств;
- в упрочении основ советского водного законодательства и социалистической водной дисциплины, расширении участия общественности в борьбе с нарушениями правил социалистического водопользования и охраны водных ресурсов и водохозяйственных сооружений;
- в комплексном, наиболее полном, регулировании водных отношений;
- в расширении и упрочении межреспубликанских водохозяйственных отношений, отношений по использованию и охране межреспубликанских водных источников, по строительству и эксплуатации межреспубликанских водохозяйственных сооружений и устройств[2; с. 175-177].

Из изложенного следует, что водное право Казахской ССР как самостоятельная область законодательной деятельности, особая совокупность специальных водно-правовых норм и правил, все время развивалось и совершенствовалось, наполняясь все новым содержанием, активизируя свою творческую роль в организации и ведении водного хозяйства [2; с. 208].

Первый Водный кодекс КазССР был принят 1972 году: несомненно, он олицетворял большой прогресс казахстанского водного права. В его содержании почти все было новым по тому времени. Новыми были понятие "водный объект" и юридическая категория "воды", классификация видов водопользования и разрешительный порядок предоставления права пользования конкретными водными объектами, приоритет хозяйственно-питьевого водопользования и всесторонняя охрана вод от загрязнения, засорения и истощения. Система водных правоотношений, сложившаяся на базе Водного кодекса 1972 года, вписалась в общую систему экологических правоотношений в КазССР и функционировала исправно [3; с. 4].

К рассмотренным этапам развития водного права можно добавить третьи этап – формирование и развитие водного после приобретения Казахстана независимости**.**

В 1991 г. экологическое и водное законодательство были построено на законодательстве Советского Союза. Целевые государственные декларации по защите водных ресурсов от истощения и загрязнения появились относительно недавно – с принятием Основ водного законодательства бывшего СССР и Казахской ССР. В то время действовал Водный кодекс КазССР с 1972 г. [4] ст. 4 закреплялась исключительная государственная собственность на воды, которые являлись всенародным достоянием. В ст. 32 ВК КазССР закреплялось преимущественное предоставление водных объектов для нужд населения [5; с.44].

Законодательной базой в области водных отношений Республики Казахстан стал Водный кодекс 1993 г. [6]. В Водном кодексе 1993 г. предусмотрена компетенция Правительства и Комитета по водным ресурсам Министерства сельского хозяйства РК [5; с.45].

Со времени принятия Водного кодекса 1993 года были приняты базовые законодательные акты, регулирующие экономические, экологические, правовые и социальные отношения в стране, такие как Гражданский Кодекс, Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», Налоговый кодекс, Законы Республики Казахстан «Об охране окружающей среды» и многие другие.

С учетом вышесказанного была разработана новая редакция Водного кодекса. Разработчиками анализировались водные законодательства и другие правовые акты ряда государств: Кыргызстана, Таджикистана, Узбекистана, России, Франции, а также учитывались международные нормы водного права.

Водный кодекс Республики Казахстан принятый 9 июля 2003 г. [7], характеризует начало очередного этапа развития водных преобразований в условиях рынка.

Важность Водного кодекса принятого Парламентом Республики Казахстан и подписанного Главой государства 9 июля 2003 года очевидна. Его принятие дала возможность устранить имеющиеся противоречия между реальной ситуацией, сложившейся сегодня в водном хозяйстве страны и ныне действующей, но уже устаревшей законодательной базой в этой сфере.

В то же время, в Водном кодексе сохранены основополагающие принципы прежнего кодекса. Прежде всего, следует отметить, что водный фонд, т. е. все водные объекты и воды, находящиеся в них, как это указано в Конституции страны, отнесены к исключительной собственности государства. Это: реки; приравненные к ним каналы; озера; ледники; подземные воды; территориальные воды Каспийского и Аральского морей.

В Кодексе также сохранен бассейновый принцип управления водным фондом. Но, при этом, усилены права и полномочия бассейновых водохозяйственных управлений.

Важным новшеством, влияющим на деятельность Комитета является то, что в Кодексе произведено разделение государственных функций от хозяйственных. Осуществление контрольно-надзорных функций будет входит в прерогативу уполномоченного государственного органа в области использования и охраны водного фонда и его бассейновых управлений. В связи с этим в Кодексе статьей 40 четко указаны функции Бассейновых водохозяйственных управлений (БВУ).

В целях усовершенствования управления гидромелиоративными системами на межхозяйственном уровне 8 апреля 2003 года принят Закон Республики Казахстан «О сельском потребительском кооперативе водопользователей».

Наряду с вышеуказанными основными моментами, Кодекс предусматривает усиление нормативной базы водного хозяйства, ужесточение государственного контроля над процессом водопользования.

Лицензирование и специальное разрешение не распространяется на изъятие подземных вод для хозяйственно-питьевых и производственно-технических целей из шахтных колодцев и одиночных скважин глубиной до 20 метров, с объемами изъятия до 50 кубических метров в сутки, т. е. данные объекты предоставляется на правах общего водопользования. Кроме того, использование подземных вод для хозяйственно-питьевых и производственных целей с объемами изъятия до 2000 кубических метров в сутки выводится из контрактных условий недропользования, и будет осуществляться на основании разрешений на правах специального водопользования, что намного упростит получение прав водопользования на подземные водные объекты.

В кодексе осуществлена экологизация водного права: обоснованы приоритеты экологических требований в области использования и охраны водного фонда, определены водные объекты особого государственного значения, оказывающие доминирующие влияние на окружающую среду.

Кроме того, кодексом предусматривается научное сопровождение и инновационно-информационное обеспечение в области использования и охраны водного фонда, а также расширен и приведен в соответствие с международным водным правом раздел проекта, посвященный международному сотрудничеству в области водных отношений и использования трансграничных вод.

И, наконец, водным законодательством определены основные направления, принципы и механизмы международного сотрудничества в области использования и охраны трансграничных вод, что позволит нам решить данный вопрос цивилизованными методами в рамках международного водного права [8].

Таким образом, мы рассмотрели генезис развития водного законодательства Республики Казахстан.

Литература:

1. Мукашева А.А. Становление развитие водного права Республики Казахстан // Государство и право. – 2008. - №2 (39).
2. Байсалов С.Б. Водное право Казахской ССР. - Алма-Ата, 1966. - 396 с.
3. Комментарий к Водному кодексу Российской Федерации. / Отв. ред. С.А. Боголюбов. - М., Юстицинформ, 1997. - 36 с.
4. КазССР. Водный кодекс от 27 декабря 1972 года. – Алма-Ата: Кайнар, 1973. – 180 с.
5. Мукашева А.А. Теоретические и методологические проблемы водного права Республики Казахстан в современных условиях : Дис. док. юрид. наук. - Астана, 2010. – 295 с.
6. Водный кодекс Республики Казахстан 1993 года от 31 марта 1993 года №2061- XII // Ведомости Парламента Республики Казахстан. - 2003. - № 17. - Ст.141.
7. Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года № 481-II // Казахстанская правда. – 2003, июль –17. – № 206-207.
8. Сарсенбаева Г.Б. Национальное водное право Казахстана и его увязка с международным правом // Wednesday, April 04 2007. www.analitika.org

Научный консультант – к.ю.н. Гаврилова Юлия Александровна

Михайло Целуйко
(Одеса, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ КОМПЕТЕНТНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Багатовимірний підхід до культури, розуміння її як способу людської життєдіяльності створює передумови для диференціації цього поняття. Різноманіття видів людської діяльності дозволяє говорити про розмаїття різновидів культури (політична, правова, екологічна, культура управління і т.д.). Компетентна культура значною мірою визначає рівень розвитку суспільства, цивілізації.

Перехід від розгляду правової культури до аналізу компетентної культури, компетентно-правової культури та компетентно-моральної здійснюється у роботі при реалізації одного з обраних методологічних підходів - діяльнісного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Загальним і найбільш значущим в проаналізованих нами визначеннях є те, що тут акцентується увага на таких факторах, як творча діяльність людини і розкриття її творчого потенціалу в процесі діяльності.

Розуміння культури як способу діяльності в тій чи іншій мірі простежується в концепціях багатьох мислителів. Так, Г. Гегель у своїх творах вживав поняття «культура думки», «культура розуму», «культура мислення», «культура свідомості» [4, с. 353], але в той же час він підкреслював, що без «загальнозначущих умінь» ніяка діяльність неможлива. «Невмілий створює завжди не те, що він хоче зробити, тому що він не пан над своїм власним діянням» на відміну від культурного виробника. Цей розвиток індивідуальних особливостей до «загальнозначущого вміння» Г. Гегель називав практичної культурою [4, с. 222].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Поняття компетентна правова культура потребує деяких уточнень: з одного боку, запропонована структура виходить неповною, тому що не можна залишати поза сферою правової культури норми права та правові відносини, а з іншого боку, ця структура передбачає виокремлення тих її характеристик, які не утворюють самостійних елементів. Навряд чи буде доцільним виділяти в якості самостійних структуруючи елементів такі, як рівень досконалості законодавства та юридичну практику. Саме формулювання «рівень досконалості законодавства» уявляється вельми розпливчатим і одночасно з цим передбачає пошук і обґрунтування критеріїв цього рівня досконалості, що вносить елемент суб'єктивності у вивчення цього явища і ставить його в залежність від оціночних орієнтацій дослідника.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в тому, щоб висвітлити питання щодо повної характеристики поняття, змісту і ознак компетентно-правової культури у вітчизняній правовій науці для дослідження в механізмі формування та реалізації сучасного українського права, описавши предмет компетентно-правової культури як наукової дисципліни, охарактеризувавши та висвітливши проблеми, що постають у ході її вивчення та виконати досконалий аналіз таких понять, як «професія», «культура» та «діяльність».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів.

Аналіз сутності та змісту компетентної культури, багато в чому пов'язаний з філософською інтерпретацією поняття «професія». Професія (лат. professio) – основний рід занять, трудова діяльність, яка вимагає певної підготовки і яка зазвичай є джерелом існування.

Як абстрактна, об'єктивно необхідна діяльність існує у вигляді накопиченої на сьогодні традиції, зберігає й передає досвід, знання, цінності, норми та інші характеристики даного виду діяльності соціального індивіда. У цій формі вона наділена відомим пріоритетом по відношенню до суб'єкта компетентної діяльності, тому що змушує його слідувати певним зразкам, еталонам і навіть способам поведінки, здійснювати необхідні операції.

Діяльність соціального суб'єкта має двоїстий характер: у ній діалектично пов'язані система речей і система ідей. Професія в цій ситуації представляється у формі спеціалізованої діяльності, також включає в себе матеріальні і ідеальні компоненти. Кожна професія має свої конкретні сторони: історичну, соціальну, економічну, технологічну, правову, психофізіологічну, психологічну, етичну, культурологічну. Іншими словами, в даному контексті професія об'єднує ряд базових елементів культури, які, у свою чергу, сприяють виникненню системності у феномені професії, тому що надають їй певну цілісність, стратегічну і тактичну спрямованість, гуманістичну характеристику діяльності соціального індивіда.

Межі професії, кількість спеціальностей, з яких вона складається – мінливі. Наростаюча спеціалізація праці поєднується і взаємодіє з формуванням груп споріднених професій, появою «наскрізних» професій, властивих різним галузям виробництва. В процесі інтелектуалізації трудової діяльності зростає спеціалізація усередині професії інтелектуальної праці, в той же час багато його види «технізуються» завдяки застосуванню сучасних комп'ютерів та іншої техніки. У результаті зростаюча кількість професій займає прикордонне місце в суспільному поділі праці, поєднуючи в собі різні його види [1, с. 142].

Об'єднання соціальних індивідів однієї професії як специфічної соціальної групи, посилення внутрішніх і зовнішніх зв'язків між ними та іншими професіями тягнуть за собою необхідність наявності цілого механізму функціонування, що передбачає і забезпечує їх існування і підготовку. Процес створення і розвитку такого механізму можна назвати інституціалізацією професії [4, с. 10].

Останнім часом проблема діяльності привернула найпильнішу увагу представників суспільних наук. Змінилося і продовжує змінюватися саме поняття «діяльність» у сучасному житті. За своєю сутністю діяльність - «специфічна людська форма активності, змістом якої є доцільна зміна і перетворення навколишнього світу» [1, с. 151]; це специфічно людський спосіб ставлення до світу [1, с. 108-109]. Вона виступає в якості проекції суб'єкта на об'єкт, зміни об'єкта відповідно до заданої системою цілей і програм [1, с. 16-18]. Діяльність включає в себе мету, засоби, результат і сам процес.

Діяльність універсальна, в ній можуть бути змінені будь-які об'єкти – фрагменти природи, соціальні інститути, індивіди і стан їх свідомості, знакові об'єкти, що фіксують ті чи інші феномени духовного життя суспільства. Різноманіття проявів суспільного життя передбачає різноманіття видів діяльності. Для того, щоб деяка діяльність відтворювалася, необхідний певний спосіб взаємодії її компонентів [3, с. 17]. Пусковим механізмом будь-якої діяльності, на думку М. С. Кагана, виступають потреби [2, с. 143].

У трактуванні компетенції спостерігаються різні підходи. Досить часто конкуруючими поняттями є права та обов'язки, повноваження, функції і предмети відання, юрисдикція, підсудність і підвідомчість. Справді, визначити їх співвідношення між собою за обсягом та змістом складно, до того ж для різних видів суб'єктів. Наприклад, розглядаємо компетенцію органу управління як його право і обов'язок здійснювати конкретні управлінські функції в певній сфері.

Одним з найважливіших видів діяльності є трудова діяльність людини, соціальних груп, суспільства в цілому, що призводить до зміни засобів і предметів праці, перетворення зовнішнього світу і розвитку самої людини, задовольняючи її потреби. Сучасна діяльність соціальних індивідів породжує розподіл занять між учасниками трудових правовідносин, тобто відбувається поділ праці. Він призводить до закріплення суб'єктів за певними видами трудової діяльності, що призводить до становлення професії. Таким чином, компетентна діяльність індивідів, соціальних груп, суспільства наповнює змістом ті чи інші форми праці і в кінченому випадку визначає рівень розвитку цивілізації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Виходячи з вищенаведеного здається, що кожен підхід має право на існування.

У сучасній цивілізації культура втілює в собі, перш за все, компетентні досягнення в матеріальному та духовному виробництвах. Професіоналізація – закономірність розвитку індустріального і постіндустріального суспільства. Професія і культура взаємопов'язані, відтіняючи тим самим багатство змісту і першого, і другого соціального явища.

Таким чином, категорія «компетентна культура» є діалектичний синтез понять «культура» і «професія». Професія взаємодіє з культурою в трьох відношеннях:

1. Вона засвоює культуру, будучи об'єктом культурного впливу,
2. Функціонує в культурному середовищі таким чином, коли професіонал виступає як носій і виразник культурних цінностей;
3. Людина за допомогою компетентної діяльності створює культуру. І, навпаки, за допомогою професіоналізації культура вторгається в сферу праці. Цей процес є універсальною формою «окультурення» людської діяльності, набуття нею нової якості, нового рівня, нових рис, функцій і можливостей.

Література:

1. Вичев В. Нравственная культура руководителя / В. Вичев. – М., 1988.
2. Медведь Г.М. Формування професійної комунікативної культури майбутніх інженерів зв'язку: автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2010.
3. Модель И.М. Профессиональная культура (социологический аспект): автореф. дис. ... канд. филос. наук / Модель И.М. – Свердловск, 1983.
4. Сливка Степан Степанович. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.12 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Марзия Асылбекова
(Астана, Қазақстан)

ЖЕТІМ БАЛАЛАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі таңда қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағынан дамуы бар әлеуметтік сұраныс негізі жан-жақты дамыған жеке тұлға ретінде қалыптасып қоғамдық ортада әлеуметтенуін қажет етеді. Жетім балаларды жаңа қоғам мүддесіне лайықты, жан-жақты жетілген, белсенді іс-әрекеті мен ғылыми саналы көзқарасын қалыптастыру, бойында ұлттық сана, ұлттық психология қалыптасқан ертеңгі қоғам иегері боларлық парасатты азамат тәрбиелеп өсіру – балалар үйі педагогтарының, Үкіметтің және барша халықтың міндеті.

Балалар үйі – мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балаларды қоғам талабына сай тәрбиеленуін жүзеге асыратын ұйым, ол демократиялық қоғамның тұлғаларын даярлайды. Бұл арнаулы ұйымдар – жетім балалардың дағдыларын қалыптастырып, әлеуметтік тұрғыда бейімделуін қамтамасыз етеді.

Осыған орай, Қазақстанда ұлттық психология ғылымының негізін салған психолог, ғалымдар: Ә.Алдамұратов, С.Балаубаев, Қ.Жарықбаев Т.Тәжібаев Г.А. Урунтаева, Х.Т.Шерьязданова, т.б. өздерінің ғылыми еңбектерін балалардың психологиялық даму ерекшеліктеріне арнады.

Сонымен қатар, балалар үйіндегі жетім балалардың психологиялық даму ерекшеліктері, тәрбиеші мен тәрбиеленушілер арасындағы және оқу-тәрбие жүйесіндегі қарым-қатынастар мәселесін зерттеген Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдері ғалымдары Т.И.Дьяконова, И.М.Михайлицкая, С.В.Яосева еңбектерінде балаларды тәрбиелеу мен жан-жақты дамыта қалыптастыру мәселелерін зерттеп, ғылыми-әдістемелік жолдарын ұсынған.

Ал, С.А.Дзенушкайтенің «Біздің үй» атты еңбегінде: «Балалар үйінің педагогикалық ұжымы денелері мен психикасы дұрыс дамыған балалар үшін қажетті жағдай жасауға міндетті. Ол үшін жоғарғы ұрпақтардың бай тәжірибесін қолдана отырып, әлеуметтік жағдайда адамгершілігі мол, еңбекке бейім етіп, тәрбиеленушілерді өз беттерімен өмір сүруге жан-жақты дайындау» - деп ой түйіндеген [1, Б. 62].

Жетім балалардың психологиялық даму ерекшеліктері туралы А.М.Прихожан, Н.Н.Толстыхтың «Дети без семьи» атты еңбегінде: «Көптеген елдерде жүргізілген зерттеулердің нәтижесі көрсеткендей, отбасынсыз өскен балалардың дамуы, оның ішінде баланың мінез-құлық дағдылары мен жеке тұлға қасиеттерінің қалыптасуы отбасында өскен балаларға қарағанда ерекшеленіп тұрады. Басқаша айтқанда, олардың дамуы төмен немесе жоғары емес, жәй балаға қарағанда - олар өзгешелеу» - деп тұжырымдаған [2, Б. 6].

Жоғарыда біз талдау жасаған зерттеулер бүгінгі таңда балалар үйіндегі оқу-тәрбие үдерісін әр қырынан қарастырғанымен, жеке тұлғаны қалыптастыру мәселесі жан-жақты, арнайы зерттеу нысанасына алына бермейді. Сол себепті, біз зерттеуімізде балалар үйінің оқу-тәрбие үдерісінің барысында ішінара болса да жетім балалардың жеке тұлғасын қалыптастыру мен әлеуметтенуі мәселесін қарастыруға ден қойдық.

Гуманист психологтар Г.Айзенк А.Маслоу, Г.Оллпорт, К.Роджерс өз еңбектерінде жеке тұлға туралы құнды ой-тұжырымдар жасаған.

К.Роджерстің пікірінше жеке тұлға мен оның мінез-құлқы қоршаған ортаны қабылдауына байланысты дамып қалыптасады. Ғалым теориясында: «Мен» тұжырымдамасы «нақты Мен-ді» және «идеалды Мен-ді» (адамдар қандай болғысы келеді және қандай болуы керек) қамтиды. «Мен» тұжырымдамасының дамуы, негізінен әлеуметтену процесі арқылы жүреді. Әрбір адам үшін ең маңыздысы – оны басқалардың түсінуі және жақсы көруі десе, А.Маслоу адамның мінез-құлқы мен тәжірибесі қажеттіліктер иерархиясымен реттеліп отырады дейді [3, Б. 7-8].

Өзінің жеке тұлға теориясында гуманистік және жеке даралық тұрғыны біріктірген гуманист Г.Оллпорт адам табиғатының – жеке тұлғалық даму, өзін-өзі жеңе білу мүмкіндіктерін толық іске асыра білу аспектілерін зерттеген [3].

Г.Айзенктің жеке тұлға теориясы диспозициялық теорияның үш негізгі бағытының біреуіне – қатаң бағытына жатады. Бұл бағыт адамның қатаң биологиялық құрылымдары: дене құрылымы, жүйке жүйесі, ми және белгілі жеке даралық қасиеттері арасында қатаң сәйкестік құруға ұмтылады. Мәселен, психолог: «Жеке тұлға – бұл адамның қоршаған әлемге дербес бейімділігін анықтайтын, оның мінезінің, темпераментінің, интеллектісінің және дене құрылысының азды-көпті тұрақты құрылымы. Мінез – мотивациялы-еріктік мінез-құлықтың азды-көпті тұрақты жүйесі. Темперамент – адамның аффективті, эмоциялы мінез-құлықтың азды-көпті тұрақты жүйесі. Интеллект – бұл когнетивті мінез-құлықтың азды-көпті тұрақты жүйесі» - деген тұжырым жасаған [3, Б. 401]. Әрине, жеке тұлғаның қылықтары, іс-әрекеттері оның мұң-мұқтажы мен (физиологиялық қажеттілікті қоспағанда) талап тілектерінен туындайды.

Осыған орай, біз балалар үйлеріндегі тәрбиеленушілердің даму ерекшеліктерін анықтауда төмендегідей мәселелерді қарастырдық:

- дүниеге келген кезінен бастап әрбір кезеңдердегі өсу тарихын қарастыратын құжаттар мен материалдары;
- жетім балалардың физиологиялық, психологиялық, педагогикалық жағынан дамуы;
- балалардың білімге қызығушылығы мен ынта-ықыластары;
- балалардың еңбексүйгіштік деңгейлері мен еңбекке қатынастары;
- жетім балалардың денсаулық жай-күйлерінің бақылауға алынуы.

Осындай мәселелерді жан-жақты талдау барысында әрбір жетім баланың психологиялық өзгешеліктерін айқындай аламыз. Біздер жоғарыдағы сұрақтарға жауап бермес бұрын, тастанды, жетім балалардың пайда болу себеп-салдарына тоқтала отырып, балалар үйіндегі тәрбиеленушілердің нормативтік-құқықтық құжаттарын талдау барысында төмендегідей мәселелерді анықтадық.

Балалар үйіндегі балалардың әрқайсысының жеке дәрігерлік сараптамалар тарихымен танысқанымызда, біз байқаған ерекшеліктер: балалардың 90% денсаулықтарына байланысты дәрігерлік есепте тұрады, оның 63% невроз, астеноневротикалық, психоневрологиялық тұрғыдан жүйкесінің нашарлауы жиі кездеседі. Ал, 27% йод тапшылығы, темір тапшылығы сияқты т.б. сырқаттары бар екені анықталды. Осы мәліметтерге қосымша ескерілетін жәйт, балалар үйіндегі жетім балалардың психикалық дамуы мен мінез-құлық, жүріс-тұрыстарында өзіндік бағыттылық сияқты қасиеттердің тұрақты еместігі байқалады.

Көрсетілген мәселелердің мәнін ашу барысында жетім балалардың балалар үйіне келгенге дейінгі тарихымен танысқанымызда, олардың ата-аналарының 80% ата-аналық құқықтарынан айырылғандар. Соның 35% моральға жат қалықтарымен өз балаларына теріс әсерлер жасаса, 24% әке-шешелерінің бірі ішімдікке салынған, ал балалардың 21% шешелері жезөкшелік пен қыдырымпаздыққа бой ұрғандар. Қалған 20% ата-аналары жұмыссыздықтан, тұрмыс күйінің жоқтығынан, жалғыз басты студент аналар балаларын балалар үйіне берген.

Қазіргі уақытта ата-анасының қамқорлығынсыз қалған тәрбиеленушілердің психикалық дамуы жағынан отбасында өсетін құрдастарына қарағанда айырмашылығы болады. Себебі, балалар үйі жағдайында тәрбиеленіп жатқан балалардың даму қарқыны бәсеңдеу. Олардың дамуында және денсаулығында бірқатар сапа жағынан жағымсыз ерекшеліктер бар, олар нәрестелік жастан басталып, мектепке дейінгі шақта және одан әрі барлық сатысында байқалады. Бұл ерекшеліктер әр түрлі және бірдей емес дәрежеде өсудің әр сатысында байқалады. Осылайша, балалар үйінде тәрбиеленіп жатқан балалардың бірінші өмір жылында-ақ отбасында өсетін өз құрдастарына қарағанда ерекшеленеді: олар шаттана білмейді, олардың танымдық белсенділігі төмендеген, үлкенге үйір болу сезімі туындамайды, сенбейді, тұйық, көңілсіз және енжар, т.б. Мұндай мінез-құлық сезімдері тәрбиеленушілердің жеке тұлғасының қалыптасуына кері әсерін тигізуі мүмкін.

Осы тұрғыда, америка психологы М.Райбл ана қамқорлығынан айрылған 600 нәрестеге бақылау жүргізген де, ана қамқорлығының болмауы баланың екі айлығынан бастап-ақ өте ауыр тәндік бұзылуларға әкеп соқтырады. Өйткені, емшектегі бала ағзасының дұрыс жұмыс істеуі үшін сыртқы ортадан оған ана-ның табиғи қамқорлығын беретін қоздырғыштар алуы тиіс деген шешімге кел-ді. Сипалау, қолға алу, төске басу, ананың дауысы, емшектегі бала үшін ему мүмкіндігі, емшек сүті, белгілі бір ауа температурасы

және т.с. бала үшін өте маңызды. М.Райблдың пікірі бойынша гигиена сақталмайтын жағдайда өмір сүретін, бірақ анасымен табиғи қарым-қатынасы бар нәрестелерде тәндік бұзылу туындамайды. Сонымен қатар, оның деректері бойынша ана қамқорлығының болмауынан тәндік бұзылулар жақсы жабдықталған және ғылыми тұрғыдан дұрыс күтімді қамтамасыз ететін ең жақсы балалар ұйымдарында да кездеседі. Алайда, зерттеуші есептегендей жетім балалардың толық дамуы үшін қажет «нәзік жеке әсерді» айырбастай алмайды [4].

Жоғарыда аталған ғалымдардың зерттеу нәтижелері бойынша физикалық дамуы (бойы, басының көлемі, салмағы) көбінесе ұйымда бала ұзақ уақыт бойы өмір сүруіне қарай жақсарады. Салыстырмалы қолайлы физикалық дамуының жақсаруын авторлар емшектегі балаларға арналған ұйымдарда көрсетілетін медициналық көмектің жақсылығымен түсіндіреді. Бірақ ақыл-парасат деңгейі физикалық дамуға қайшы келеді: неғұрлым бала ұйымға ерте түссе, солғұрлым олардың ақыл-парасатының бөгелуі байқалған.

Жетім балалардың дамуында психологиялық ерекшеліктер байқалады. Олар:

- психикалық процестердің дамуындағы ерекшеліктер: қабылдауының төмендігі, түйсінудің әлсіздігі, есте сақтаудың, қиялдың баяу дамуы, көрнекілік-бейнелік ойдың толық жетілмеуі, ерік-жігері әлсіз, зейіннің тұрақсыздығы, т.б.;
- мінез-құлық дағдыларындағы ерекшеліктер: жиі көңіл-күйдің өзгеруі мен тұрақсыздық, ашушаңдық, өзін-өзі ұстай алмаушылық, сабырсыздық, сенбеушілік, ызақорлық, тұйықтық, енжарлық, қатыгездік, ұқыпсыздық секілді жағымсыз мінез-құлық дағдылардың басымдылығы;
- қарым-қатынастағы ерекшеліктер: құрдастарымен жиі келіспеушілік, құрдастарымен бірігіп ойнай білмеуі, үлкендермен сөйлесе алмау, оқшауланулы.

Осыған орай, жетім балалардың психологиялық дамуындағы сәтсіздікті анықтайтын себептер мынадай:

- тәрбиеші мен тәрбиеленушілер арасындағы қарым-қатынас пен оқу-тәрбие үдерісінің дұрыс ұйымдастырылмауы;
- әлеуметтік мәдени ортамен қарым-қатынастың шектеулілігі;
- балалар үйі тәрбиешілерінің психологиялық-педагогикалық дайындығының жеткіліксіздігі;
- тәрбиеленушілерді тәрбиелейтін үлкендердің, маман педагогтардың жиі ауысуы;
- жетім балалардың қарапайым мұқтаждықтарының шектелуі.

Отбасы жағдайында, өз үйінде бала өзін еркін ұстап, қалаған қажеттілігін қанағаттандырып отырады. Мысалы, қыз бала әжесі мен анасының үй жұмыстарына қатысып, ұл бала ата, әкесімен үй шаруашылығына қажетті заттарды, нәрселерді жасауға қатысып, көзімен көріп, іс-әрекеттерді бөлісуге, жоспарлауға ат салысады. Әрбір еңбек іс-әрекеттері үлкендер тарапынан қадағаланып, бала еңбекке баулынады. Ал, балалар үйлеріндегі ұл-қыздардың мұндай мүмкіндіктері жоқ. Сол себептен, тұрмыстық қарапайым жұмыстарға икемсіздік көрсетеді. Қазіргі психологиялық зерттеулерде балалар үйлері тәрбиеленушілерінің дамуында болатын негізгі кедергі (депривационные условие), қолайсыз күй деп білеміз.

Жетім балалардың мұқтаждықтарының шектелуі, жеке тұлға ретінде қалыптасуда қажетті әлеуметтік қарым-қатынастар мен аналық жылылықтың болмауынан деп тұжырымдауға болады. Балалардың ақыл-ой, адами ізгілік қасиеттері мен психологиялық процестердің бағдарлы дами алмауы - өз қажетін өтей алмаудың басты сипаттамасы болмақ.

Қорыта айтқанда, жетім балардың тұлғалық сапаларының тежелуі әлеуметтік-мәдениет орталықтарына сирек баруынан, эстетикалық тәрбиенің әлсіздігінен, айналасындағы адамдармен қарым-қатынастардың аздығынан болады. Ал, Жетім балалардың ең басты талап-тілектерін қанағаттандырмайтын іс-әрекеттер құрамы қимыл-қозғалыс, айналасындағы қарым-қатынас мұқтаждығы, әлеуметтік қарым-қатынас күйі, бала жасындағы әлеуметтік шектелу, өз-өзін әлсіз сезінуі, т.б. әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан алғанда, қарым-қатынастың кедейленуі, әсіресе, олардың сезіну, түйсіну, есте сақтау, қиялдау, т.б. процестерінің дамуының тежелеуінен болады деп ой түйіндейміз. Біздің жетім балалардың психологиялық ерекшеліктерін анықтаудағы мақсатымыз – жетім балалардың тұлғасын қалыптастыру мен оларды әлуметтендіру жолдарын іздестіру, бағыт-бағдарын айқындау болды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Дзенушкайте С.А. Наш дом. – Москва: Педагогика, 1987. – 176 с.
2. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Дети без семьи. –Москва: Педагогика, 1990. – 160 с.
3. Психология. Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық: Гуманистік психология. 5-том // Құрастырушылар: Әбеуова И.Ә., Шериязданова Х.Т. – Алматы: Таймас, 2005. – 480 б.
4. Лангмейер И., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1984. – 264 с.

УДК 159.922.7

Лариса Георгінова
(Буча, Україна)

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Однією з небажаних ознак сьогодення є те, що сім'я переживає кризу, наслідком якої є виникнення нових, нетипових виховних проблем, спричинених усілякими соціально-психологічними й матеріальними труднощами. Це, у свою чергу, послаблює її виховні можливості.

Сімейне виховання - тривалий процес впливу на особистість дитини, що полягає у спрямованих діях з боку батьків для досягнення певного результату. Це й несвідомий вплив на дитину, який відбувається повсякчас у процесі спілкування батьків і дитини, і вплив, який чинить на дитину поведінка й приклад батьків. Складність ситуації щодо соціально-психологічних та матеріальних умов сучасного сьогодення накладає свій відбиток на сім'ю. У більшості випадків це позначається на втраті довірливих стосунків, відчуженості, жорсткості, навіть жорстокості. За цих умов актуалізується дослідження проблеми впливу сім'ї на розвиток особистості та, зокрема, збереження емоційного здоров'я дітей і молоді.

У дослідження проблеми розвитку особистості в сім'ї, характеру взаємовідносин між батьками та дітьми важливий внесок зробили видатні зарубіжні та вітчизняні психологи і педагоги Е. Фромм, Д. Бомринд, Е. Еріксон, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін, С.Л. Рубінштейн, А.П Гречишкіна , Т.В.Кравченко та ін.

Зважаючи на те, що в літературі недостатньо розкритою є проблема емоційного розвитку дитини у сім'ї, мета нашого дослідження полягає у тому, щоб дослідити характер впливу сім'ї на емоційну сферу особистості дитини.

У своєму дослідженні Т.В.Кравченко наводить чинники, які впливають у сім'ї на особистість дитини. Умовно автор поділяє їх на три групи: 1) рівень інтелектуального розвитку в сімейному оточенні; 2) емоційний вплив значущих інших на особистість дитини; 3) духовний вплив на дитину [3] . Зокрема, емоційний вплив є джерелом і, водночас, сферою прояву почуттів. Спілкуючись з іншими, дитина одержує перший позитивний і негативний досвід, пізнає зміст таких понять, як любов, ніжність, душевний спокій і навпаки - страх, гнів, образа. Перед нею розкривається весь діапазон відчуттів – від теплоти, близькості, співчуття, турботи до холодності, жорстокості, байдужості.

Т.Ф. Алексеєнко всі умови за результатом впливу на дитину поділяє на чотири типи, а саме: сприятливі умови, умови напруження, умови ризику, несприятливі умови. Автором охарактеризовано особливості кожної з них.

Так, сприятливі умови виховання дітей виникають, в основному, якщо сім'я повна, існує взаємоповага та любов між членами родини. У таких сім'ях наявні соціально-побутові умови, які забезпечують повноцінність її функціонування та повноцінність розвитку дитини. При цьому батьки мають високий рівень педагогічної культури та відповідальності. Як правило, в родині панує загальний позитивний мікроклімат. Це допомагає дитині зрозуміти цінність свого "Я" та свою недосконалість, яка відкриває шлях до розвитку. Усі ці умови сприяють формуванню в дитини адекватної самооцінки, яка регулюється не тільки її ставленням до себе, але й до інших.

Умови напруження можуть спричинятися структурними змінами сім'ї, а саме розлученням, новим шлюбом, смертю когось із членів сім'ї; несприятливими соціально-побутовими умовами; невмінням батьків налагоджувати довірливі стосунки між собою та між собою і дітьми; невисоким рівнем педагогічної культури. Найчастіше розрядка напруження в таких сім'ях відбувається саме за рахунок

дітей, але різними способами. Одні батьки всю силу своєї любові спрямовують на дитину, тим самим компенсуючи втрату іншої близької людини, і що зустрічається досить часто, у своїй любові стають егоїстами. Такі батьки не залишають дитині ніяких прав на самостійний вибір: за неї все вирішують, усе роблять, за неї намагаються нести відповідальність. Інші, навпаки, замикаються, в основному, на своїх проблемах і спілкування з дитиною зводять до догляду за нею, не турбуючись про її внутрішні і духовні потреби. Треті маніпулюють дитиною та її почуттями залежно від настрою. Четверті зривають на ній свій поганий настрій і тим самим роблять її, якоюсь мірою, відповідальною за свої невдачі. Деформована батьківська любов може спровокувати в дитини внутрішній конфлікт між реальним та ідеалізованим "Я", яке формується на основі завищеної або заниженої самооцінки дитини.

Умови ризику виникають тоді, коли немає любові і взаємоповаги між членами сім'ї, коли відсутні належні соціально-побутові умови, а натомість наявною є аморальна особистісна поведінка хоча б одного з батьків (пияцтво, зрада, вживання наркотиків, лінощі, неробство тощо.) Загальний мікроклімат постійно напружений. У таких родинах вимоги батьків непослідовні, часто хтось із дорослих використовує дитину в своїх інтересах проти іншого. Через це в неї немає стійких орієнтирів поведінки, наслідком чого є формування рис протесту.

Несприятливі умови виникають у неблагонадійних сім'ях, де батьки характеризуються антисуспільною поведінкою. Це можуть бути лайки, бійки, приниження, фізичні покарання дитини. Найчастіше в таких родинах немає потрібних для нормального розвитку й виховання дитини соціально-побутових умов. Батьки не зацікавлені у формуванні особистої педагогічної культури, не здатні аналізувати виховні дії й результати виховної діяльності [1].

Але не всі діти усвідомлюють складність свого сімейного становища. Так, Т. В. Кравченко зазначає, що одні з них дуже чутливі до байдужості батьків, грубощів, настанов, фізичних покарань, постійних конфліктів. Другі ж через обмеженість свого життєвого досвіду ні на що інше не претендують. Але і ті та інші знають, що таке страждання.

Треба зазначити, що це умовний поділ, оскільки сім'я - складна структура для дослідження через свою закритість. Зустрічаються випадки, коли зовні благонадійна родина насправді зовсім не така: просто її члени дотримуються закону "не виносити сміття з хати" і тільки досвідчений спеціаліст може відчути приховане неблагополуччя. Окрім того, результат впливу сім'ї може залежати від індивідуальних особливостей дітей, зокрема від ступеня вразливості їхньої нервової системи.

Доцільність характеру стосунків батьків і дітей значною мірою визначаються ціннісними орієнтаціями та пріоритетами в системі цінностей як у сім'ї в цілому, так і її окремих членів. Так, цінність дитини для сім'ї, а отже, і виявлення любові до неї є різним.

За визначенням Т.Ф. Алексеєнко, найпоширенішими типами любові батьків до дітей є любов екзистенційна і любов атрибутивна. У першому випадку дитину люблять тільки за те, що вона є, висовують адекватні до її можливостей вимоги і завжди бачать у ній хороші потенції. У другому випадку - люблять за щось, а особливо за успіхи, яких вона домагається і яких від неї очікують батьки, і якщо їхні сподівання в чомусь не справджуються, вони ставляться до дитини дуже критично, в ставленні до неї проявляються елементи прихованої нелюбові. Приблизно такі самі тенденції спостерігаються і у виявленні любові дітей до батьків[1, с.58].

Е. Фромм, розглядаючи відносини між батьками та дітьми як основу розвитку дитини, провів якісну різницю між відмінностями материнського та батьківського ставлення до дитини. Ця відмінність краще простежується на основі таких понять як умовність - безумовність, контрольованість - не контрольованість. Материнська любов безумовна, мати любить свою дитину за те, що вона є. Материнська любов непідвласна контролю з боку дитини, її не можна заслужити, любов або є, або її немає. Любов батька обумовлена –він любить за те, що дитина виправдовує його сподівання. Любов батька є контрольованою, її можна заслужити, але можна і позбавитись. При цьому Е. Фромм підкреслює, що йдеться не про конкретного батька, а про материнський та батьківський початок, які в певному ступені присутні в особистості матері та батька [4; с. 207].

Аналіз психологічної літератури показує, що батьківські відносини від природи містять у собі два протилежних моменти : безумовний (прийняття, любов, співучасть) і умовний (об'єктивна оцінка, контроль, спрямованість на виховання певних якостей).

З одного боку, в силу первинної єдності, глибинного зв'язку матері та дитини, материнська любов є найвищим виявом альтруїзму. Це породжує стійку та безумовну любов, сильний емоційно-афективний зв'язок. З іншої, глобальна відповідальність за майбутнє дитини породжує оціночну позицію, контроль за її діями, перетворюючи дитину в об'єкт виховання.

Все це передбачає більш або менш жорстку виховну стратегію, яка містить у собі певну спрямованість батьківського впливу на майбутнє, на формування певних якостей, цінних з точки зору батька, об'єктивну оцінку дій та станів дитини. Специфіка батьківських відносин полягає також у постійній зміні з віком дитини і неминучому відокремлені дитини від батьків.

Зважаючи на вищезазначені чинники, які впливають у сім'ї на особистість дитини, нами було проведено дослідження саме щодо емоційного впливу. Не принижуючи значення інших чинників, ми вважаємо, що тенденції у сім'ях, пов'язані з регресією щодо взаємоповаги, симпатії, турботи один про одного, теплоти взаємовідносин співчуття, любові, а також зростанням душевного неспокою, страху, болі, гніву, образи, жорстокості, холодності, байдужості пов'язані саме з проблемою недооцінки позитивного емоційного впливу близьких людей на дитину та, як правило, відсутність зворотнього зв'язку з боку дитини.

З метою дослідження впливу сім'ї на емоційну сферу особистості дитини нами було розроблено анкету, яка містила чотири блоки питань закритого типу, які дозволили проаналізувати: а) характер впливу матері та батька на дитину; б)характер відносин з матір'ю та батьком; в) найбільш характерні почуття у дитинстві та у дорослому віці. Крім того було проаналізовано тенденції щодо впливу на емоційну сферу дітей, які виховувались у повних та неповних сім'ях.

Дослідження було проведено серед студентів Українського гуманітарного інституту. Особливістю батьківських сімей саме цих студентів є те, що 54,5% - це батьки віруючі християнського віросповідання і 76,4 % - це повні сім'ї .

Вивчаючи вплив батьків на емоційну сферу особистості дитини, нами було запропоновано охарактеризувати чинники позитивного впливу через такі прояви : говорив слова любові, опікувався, турбувався, виділяв окремий час для спілкування, говорив про свої почуття, приймав до уваги бажання дитини, підбадьорював, співчував, заспокоював, являв приклад єдності слова та діла, створював умови для прояву відповідальності. Чинники негативного впливу було зазначено через наступний характер вчинків: нав'язував свою волю, пригнічував, командував мною, зривав на мені свою злість, говорив образливі слова, позбавляв можливості займатися улюбленими справами, допускав насильство. Аналіз отриманих даних свідчить про те, що мати, порівняно з батьком, значно частіше виявляє свої почуття до дитини, турботу, виділяє окремий час для спілкування з нею, переважно показує єдність слова та діла. Водночас з цим, як батько, так і мати більшої половини дітей майже порівну створюють умови для того, щоб дитина зростала відповідальною за свої вчинки.

Більш детальний аналіз показує, що, зокрема, лише 80% матерів говорили своїм дітям слова любові. Виділяли окремий час для спілкування з дитиною 62% матерів, говорили про свої почуття лише 56%, що не може не позначитися на емоційному стані, звичках та діях дорослих дітей. Це свідчить про те, що, наслідуючи рольову модель, принаймні, 20% дорослих дітей, не будучи навченими через приклад батьків, позбавлять цього своїх дітей, 38 % майбутніх батьків не будуть вважати за потрібне приділяти окремий час для своїх дітей, 44 % - не будуть вважати за потрібне говорити про свої почуття. Зрештою, все спілкування може зосередитися на контролі за порядком, режимом, вивченими уроками, турботою про матеріальне забезпечення тощо. Прояви негативних емоцій, як свідчать результати анкетування, з боку батька і матері у середньому мали місце в житті кожної четвертої дитини у вигляді пригнічення та ігнорування. При цьому батько удвічі частіше ігнорує своєю дитиною порівняно з матір'ю.

Ми вважаємо, що тенденції у сім'ях, пов'язані з регресією щодо взаємоповаги, симпатії, турботи один про одного, теплоти взаємовідносин співчуття, любові, а також зростанням душевного неспокою, страху, болю, гніву, образи, жорстокості, холодності, байдужості пов'язані саме з проблемою недооцінки позитивного емоційного впливу близьких людей на дитину та, як правило, відсутності зворотнього зв'язку з боку дитини.

З метою узагальнення наслідків впливу матері та батька на взаємовідносини з дітьми, нами було запропоновано студентам охарактеризувати їх через наступні ознаки: теплі та близькі, дружні, відкриті, довірливі, формальні, недовірливі, відчужені.

Аналізуючи відповіді студентів щодо характеру взаємовідносин з матір'ю та батьком, нами отримано значно вищі позитивні показники у відносинах дітей з матір'ю, порівняно з батьком. Так, стосунки як теплі та близькі з батьком встановилися лише у 40% дорослих дітей, у той час як з матір'ю - у 80%; як відкриті з батьком - у 45%, у той час як з матір'ю - у 62%; як довірливі з батьком - у 22%, у той час як з матір'ю - у 71% дорослих дітей. З батьком приблизно удвічі, порівняно з матір'ю, у дітей встановлюються

формальні, недовірливі навіть, відчужені взаємовідносини.

Таким чином, порівняння результатів впливу батьків на своїх дітей та характер взаємовідносин мають взаємопов'язані результати. А саме, у середньому у 24%, тобто кожної четвертої дитини з батьками встановилися дуже формальні взаємовідносини, що може стати у самостійному житті перешкодою до побудови взаємовідносин як у власній сім'ї так і у трудовому колективі, оскільки такі люди, у більшості випадків, з недовірою ставляться до тих, які намагаються встановити з ними більш тісні, дружні стосунки.

Оскільки у студентів, як у дорослих людей, розвинена здатність до здійснення аналізу своїх почуттів, порівняно з тими, які супроводжували їх у дитинстві, нами було запропоновано наступні: любов та повага до батьків, бажання наслідувати найкращі якості характеру, невпевненість, образа, розчарування, самотність, незахищеність, біль, страх, комплекс неповноцінності, провина. Студентам було надано можливість позначити свої емоційні декількома найбільш характерними емоційними станами. Тому пропонуємо визначити загальні тенденції щодо емоційної сфери особистості студентської молоді. При цьому почуття любові, поваги до батьків та бажання наслідувати їхні найкращі якості характеру у теперішній час у середньому становить 77,5 % порівняно з тим, що у дитинстві цей показник становив 67,5%. При цьому образу на батьків відчувало 16% дітей, у той час як у теперішній час - 11%, що свідчить про тенденцію щодо переосмислення деяких подій з урахуванням вікових особливостей. У середньому ж якості, характерні для особистості із заниженою самооцінкою (невпевненість у собі, образа, розчарування, самотність, незахищеність, страх, комплекс неповноцінності) у дитинстві відчувало 17,6% молоді, у теперішній час - 15,7%. Слід зазначити, що біль, як усвідомлене почуття, зазначило 9% студентів і у дитинстві, і у теперішній час. Враховуючи той факт, що біль, перенесена у дитинстві та вчасно не опрацьована, особливо у сім'ях, в яких про почуття говорити було не прийнято, може залишатися у підсвідомості назавжди.

Зважаючи на отримані результати, в Українському гуманітарному інституті, в основу діяльності якого покладено цінності: Бог, людина, сім'я, батьківщина, досліджуються та реалізуються можливості для підготовки студентів до створення здорової сім'ї, побудови сімейних стосунків на засадах безумовної любові та взаємоповаги. Так, у практику навчально-виховної діяльності запроваджено спецкурс "Етика сімейних стосунків". Для бажаючих студентів здійснюються індивідуальні бесіди з дошлюбного консультування капеланом Інституту. Два психологи систематично здійснюють індивідуальні консультації, приділяючи особливу увагу тим студентам, хто має особистісні проблеми, пов'язані з емоційною нестабільністю, комплексом неповноцінності та неадекватною самооцінкою. Причиною цього є у багатьох випадках психологічні проблеми у сім'ях батьків цих студентів. За власними бажаннями студенти мають можливість відвідувати семінар "Секрети сімейного щастя" разом із співробітниками Інституту. Провідною ідеєю цих семінарів є розгляд способів побудови здорових стосунків у сім'ї, які базуються на принципах поваги та любові.

Студенти, які мають достатньо глибокі психологічні проблеми, пов'язані з порушеннями в емоційній сфері особистості, беруть участь у духовно-психологічних тренінгах. Такі тренінги дозволяють їм виявити, усвідомити причини емоційних травм у їхньому житті та отримати "інструменти", завдяки яким можна позбутися наслідків небажаних емоційних станів і стати особистостями, які б не допускали у своїх майбутніх сім'ях помилок щодо формування емоційної сфери своїх дітей.

Література:

1. Алексеєнко Т.Ф. Інтегровані умови сучасного сімейного виховання і коефіцієнт їхньої корисної дії / Алексеєнко Т.Ф. // Педагогіка і психологія. - 2002.-№1-2. - С.53-61.
2. Аметова Є. Р. Про значення сім'ї у формуванні вільної особистості дитини / Аметова Є.Р. // Педагогіка і психологія. - 2006. -№ 2. - С.36-43.
3. Кравченко Т.В. Сім'я та її вплив на соціалізацію дитини / Т.В. Кравченко //Педагогіка і психологія. - 2009. - №3. - С. 32-42.
4. Фромм Э. Душа человека. / Э. Фромм [Общ. ред. П. С. Гуревича]. - М.: Республика, 1992. - 429 с.

Заиченко Александра
(Таганрог, Россия)

СИНЕСТЕТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ОЦЕНИВАНИЯ РАЗНОМОДАЛЬНЫХ ОБЪЕКТОВ

В общем случае феномен синестезии определяют как возникновение ощущений одной модальности при стимуляции другой модальности. К синестетическим ощущениям относят ощущение вкуса при просмотре визуальных изображений, возникновение цветовых представлений при прослушивании музыкальных фрагментов, тактильные ощущения при восприятии различных геометрических фигур и т.п. С психологической точки зрения синестезия представляет собой «спайки» между образами разных модальностей, которые принято называть интермодальными образами [2, 5]. Наличие этих образов позволяет сознанию строить из набора разнородных, разномодальных образов целостный образ окружающего мира. Один из пионеров исследования синестезии Ч. Осгуд считал, что именно синестезия лежит в основе таких явлений как метафорический перенос и проекция. Одним из основных методов исследования синестезии Ч. Осгуд считал построение субъективных семантических пространств человека. Семантические пространства представляют собой наборы отношений человека к различным объектам действительности и сгруппированные на основе шкал, отражающих неосознаваемые способы категоризации человека [3].

Человек воспринимает мир опосредованно, и опосредствующим звеном выступает семантическая система. Существуют области семантического соответствия стимулов разной модальности, которые воспринимаются как сходные или идентичные, также существуют интермодальные, присущие всем ощущениям характеристики, с помощью которых происходит однозначное эмоциональное опосредование и возникновение субъективного ощущения сходства. Исследования Е.Ю.Артемьевой показали, что выполняя задачу соотнесения разномодальных объектов, например, визуальных изображений с различными по текстуре поверхностями или же с разными ароматическими стимулами, испытуемые соотносят объекты, поставленные в соответствие друг с другом, сходным образом, что позволило автору выделить устойчивые инвариантные наборы свойств-оценок объектов – семантико-перцептивные универсалии [1, 3].

Поэтому психике должна соответствовать определенная процедура сопоставления перцептивной универсалии и множества соответствующих ей образов – это процесс актуализации значений в виде развертки глубинных составляющих от коннотативной нерасчлененности к объектно-категориальному отражению мира. Синестетическая реорганизация одной семантической области посредством другой имеет место тогда, когда их иерархичные структуры совпадают [3]. Процесс наложения структур и значений – их общность, происходит за счет того, что свойства, характеризующие синестетичность восприятия, усиливают свойства, которые необходимы для обозначения описываемого объекта.

На сегодняшний день в психологии существует проблема диагностики синестезии, которая связана с различиями в наборе психологических переживаний, относимых к синестезии и с разнообразием противоположных точек зрения на природу и генезис рассматриваемого феномена. Наиболее содержательным, комплексным подходом в изучении сознания и присущих ему феноменов являются «смысловые теории сознания» (психосемантика В.Ф. Петренко; психология субъективной семантики Е.Ю. Артемьевой) [1, 2, 3]. Е.Ю. Артемьева полагала, что исследование сознания семантическими методами апеллирует к способности человека рефлексировать свое отношение к объектам, ситуациям, явлениям мира и к понятиям, существующим в естественном языке [1]. Синестезия в психологии выступает комплексным полисенсорным образованием слитности интермодальных образов, обеспечивает связь между ощущениями разных модальностей, позволяет стабильно воспринимать разномодальные объекты и на основе восприятия одной модальности реконструировать целостный образ. По мнению Ч. Осгуда именно феномен синестезии служит основой метафорических переносов и субъективных оценок, определяет возможность семантических представлений на основе построения субъективных семантических пространств субъекта [2].

Было выявлено, что существуют области семантического соответствия стимулов разной модальности, которые воспринимаются (или оцениваются) как сходные или идентичные. Существуют также интермодальные, присущие всем ощущениям характеристики, с помощью которых происходит однозначное эмоциональное опосредование и возникновение субъективного

ощущения сходства [2]. Синестезия одной семантической области посредством другой имеет место тогда, когда иерархическая структура одной семантической области совпадает со структурой другой (Л.М. Маркс, Т.А. Бевер, М.Г. Гаррет). Наложение структур происходит за счет того, что свойства, характеризующие синестетичность восприятия, усиливают свойства, которые необходимы для обозначения описываемого объекта [5].

Целью данного исследования было изучение индивидуальных особенностей сознания в процессе оценивания разномодальных объектов и подтверждение того, что существует феномен синестезии, как механизма семантических инвариантов. Были сформулированы следующие экспериментальные гипотезы: 1) различные разномодальные объекты имеют в основе общие семантические оценки, выделяемые в семантические универсалии; 2)на семантическом уровне существуют устойчивые типы синестезии, присущие всем ощущениями связаны с возникновением сходных семантических оценок разномодальных объектов. В исследовании приняли участие 92 человек (60 девушек и 32 юноши) в возрасте от 18 до 30 лет, проводилось по группам, в течение 5 сессий по 18-20 человек, каждая группа проходила 2 этапа исследования с перерывом в 1 неделю. В целях определения семантических комплексов свойств воспринимаемых объектов использовался модифицированный 16-ти шкальный семантический дифференциал (СД) Е.Ю. Артемьевой(1).

Стимульным материалом служили четыре независимые группы разномодальных стимулов: 1) визуальные стимулы (8 цветов из классификации М. Люшера): серый, синий, зеленый, красный, желтый, фиолетовый, коричневый и черный; 2) звуковые стимулы: звук водопада, шум проезжающего поезда, пение птиц, звонок, крик петуха, шум дождя и звуки природы;3) вкусовые стимулы: кислый, соленый, горький, острый и сладкий;4) стимулы объекты-поверхности: шелк, хлопчатобумажная ткань, бумажная салфетка, органическое стекло, наждачная бумага, дерево, асбест, кожа и резина. В процессе эксперимента участников исследования просили оценить каждый из предъявляемых объектов при помощи СД, что позволило на качественно различном материале изучить сочетания разномодальных объектов между собой.

В процессе обработки данных были подсчитаны средние ранги по каждой шкале отдельно по каждому разномодальному объекту, проведен корреляционный анализ при помощи корреляций Спирмена, и в результате получены матрица коэффициентов корреляции между всеми возможными сочетаниями цветов, звуков, вкусов и поверхностей по их усредненным семантическим оценкам (получены различные типы синестезии). В результате были получены различные цвето-тактильные, звуко-вкусовые, цвето-звуковые и т.д. типы синестетического восприятия (с учетом показателей корреляционного анализа Спирмена при p=0,01). Было выявлено, что в данной выборке цвето-тактильная синестезия характеризуется следующими примерами: шелк – синий (r=0,4), бумажная салфетка – фиолетовая (0,37), ткань – серая (0,6), органическое стекло – зеленое (0,67), дерево – красное (0,55), кожа – черная (0,7), резина – желтая (0,61). Имеют высокие корреляционные связи типы звуко-вкусовой синестезии: звонок – кислый (r=0,42), звук поезда – соленый (0,48), крик петуха – горький (0,62) и острый (0,47), шум дождя и пение птиц – сладкое (0,41; 0,56) и т.д.

Наиболее выраженные корреляционные связи наблюдаются при оценке объектов цвета и звука (цвето-звуковая синестезия), что, вероятно, связано с возникновением синестетических переживаний на объекты, непосредственно включенные в обычную жизнедеятельность людей и связанные с ведущими сенсорными приемниками в организме (стимулы-цвета наиболее приближены к тем конкретным предметам, с которыми оперируют субъекты в жизни). Наиболее устойчивыми и сильными примерами связей данного типа синестезии выступили: серый – шум дождя (0,48), синий – пений птиц (0,65), красный – крик петуха (0,51), фиолетовый – звуки природы (0,74), черный – звонок (0,57), зеленый – звук поезда (0,63) и т.д.

Высокие корреляционные связи подтверждают устойчивость и универсальность данных сочетаний, а также эффект двойственности синестезии (например при цвето-звуковой синестезии как цвета вызывают звуковые переживания, так и звуки актуализируют цветовые). Следовательно, выявленные сочетания говорят о том, что исследуемые механизмы восприятия и оценивания разномодальных объектов человеком и группой людей имеют наибольшую меру согласованности, находятся в области наибольшего семантического соответствия, что и характеризует феномен синестезии.

Результаты кластерного анализа позволили выделить четыре больших кластера, характеризующих различные синестетические сочетания между собой цветов, звуков, поверхностей и вкусов, с разной степенью выраженности того или иного типа синестетических переживаний. *Первый кластер*: звуко-тактильная синестезия; *второй кластер*: цвето-тактильная; *третий кластер*: звуко-вкусовая синестезия; *четвертый кластер*: межсенсорный. Выделенные кластеры по составу переменных, входящих в них, либо идентичны, либо очень близки. Таким образом, в первый из кластеров группируются семантические оценки цветовых, звуковых объектов, которые имеют сильную взаимосвязь с оценками объектов-поверхностей, при этом обнаружено, что семантические оценки поверхностей имеют очень слабые взаимосвязи с вкусовыми объектами, следовательно, такого вид синестезии очень неустойчив и индивидуален. Во втором кластере был выделен отдельный тип синестетического переживания: цвето-тактильной синестезии, большинство цветовых стимулов имеют устойчивые, сильные связи с семантическими оценками объектов-поверхностей – из всех выделенных, это наиболее независимый кластер. В третий кластер вошел отдельный, независимый вид синестетического восприятия – звуко-вкусовой. Несмотря на то, что некоторые звуковые переживания связаны с объектами поверхностями, 80% всех звуковых стимулов имеют крепкую, устойчивую связь именно с вкусовыми объектами. Четвертый кластер менее устойчивый, имеет более слабые корреляционные связи, однако в него вошли семантические оценки всех объектов, что свидетельствует о наличии локальных межсенсорных синестезий. Следовательно, само переживание рассеяно, не локализовано в сознании субъекта. Человек не может точно определить какое переживание, в какой чувственной модальности возникает в ответ на восприятие того или иного стимула, однако данная полиморфная, межсенсорная активность при оценивании постоянно присутствует, что позволяет нам говорить об особом типе синестетического восприятия – межсенсорном.

Таким образом, различные разномодальные объекты имеют в своей основе, в глубинных структурах сознания общие для большинства субъектов семантические оценки, выделяемые в семантико-перцептивные универсалии. Мы можем говорить о существовании феномена синестезии в сознании, который выражается в межсенсорном сходстве и проявляется в наличии областей семантического соответствия объектов разной модальности (их близости в семантическом пространстве). Н.А. Русина отмечала, что благодаря сходству и инвариантности оценок восприятие разномодальных объектов сопровождается общностью эмоциональных значений по сравнению [4]. В данном исследовании типы синестезии имеют инвариантный, неосознанный и устойчивый характер, способствующий интегральному восприятию разномодальной стимуляции. По результатам «означивания» объекта в сознании происходит замедленный процесс его локализации в системе координат «второвидения», в результате чего формируется окончательный единичный образ объекта. Таким образом, соотнесение и сравнение получаемого обобщенного и единичного образов объектов различных классов модальности, позволяют определить категоризации разномодального объекта.

Проанализировав содержательную сторону феномена синестезии, можно выделить четкую закономерность, что данные соответствия носят условный характер и в основном определяются сложившимися устойчивыми индивидуальными представлениями о характере и предметной стороне каждого объекта. Обращаясь к групповым оценкам можно говорить о существовании синестезии и о сходстве семантических оценок у различных людей. Однако сложно выделить единый код перенастройки системы значений в структуре общественного сознания, что говорит о том, что синестезия существует, однако характер синестетических переживаний и тип синестезии зависит от индивидуально-типологических особенностей субъектов.

Литература:

1. Артемьева Е.Ю. Основы психологии субъективной семантики / Под ред. И.Б. Ханиной. М.: Наука; Смысл, 1999. – 410 с.
2. Бахтияров О.Г. Бахтияров О.Г. Постинформационные технологии: введение в психонетику. К: «ЭКСПИР», 1997. – 270 с.
3. Петренко В. Ф. Основы психосемантики. Смоленск: Изд-во СГУ, 1997. – 723 с.
4. Русина Н.А. Семантические представления о свойствах разномодальных объектов. - Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология, 1982, № 3, с. 26-38.
5. Marks, L.E. The Unity of the Senses: Interrelationships Among the Modalities. New York: Academic Press, 1978. – p304.

Научный руководитель: к.псх.н, доцент Картавенко М.В.

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ

Юрій Довгорук
(Яготин, Україна)

СОЦІАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ІНСТИТУЦІЙ ТА ПРОЦЕС ЇХ БЮРОКРАТИЗАЦІЇ

Кожне стабільне суспільство формує відносно стійкі форми суспільного життя, які дають змогу створити міцну і стійку систему відносин між людьми у складному суспільному середовищі, сформувати соціальний порядок і стабільність, необхідні для задоволення об'єктивних потреб матеріального життя, соціальних благ та культурних цінностей. Таку роль виконують у суспільному житті соціальні організації і інституції. Термін «організація» – пізньолатинського походження. Семантично означає дію, завдяки якій певному предмету, явищу чи ситуації надається більш стрункий вигляд, внутрішня впорядкованість, узгодженість взаємодіючих частин або елементів. А термін «інститут» походить від латинського «institutum», що означало встановлення, запровадження, звичай. «Institutio» або ж «institutiones» називався в давньоримський час підручник.

Поняття «соціальні інституції» або ж «соціальні інститути» виражає ідею упорядкування суспільного життя. До вивчення цього феномену соціологія вдавалася з часу становлення її як науки. Так, наприклад відомий англійський соціолог та філософ Герберт Спенсер (1820-1903) висловив в праці «Принципи социології» [5] думку про те, що соціальні інституції є основою соціуму і виникають внаслідок процесу диференціації суспільства. Еволюцію регулятивної системи суспільства він поєднував з розумінням соціальних інститутів. А французький соціолог Еміль Дюркгейм (1858-1917) в своїй праці «Соціологія и теорія пізнання» [3] пов'язував природу соціальних інститутів з визначенням суспільства як цілісності, тлумачив їх як «фабрики відтворення» соціальних відносин і зв'язків між людьми. Нині це поняття широко вживається у вітчизняній і зарубіжній літературах і вказує на такі суттєві ознаки соціальних інститутів:

- соціальні інститути є комплексом формальних і неформальних правил поведінки, принципів, культурних норм, які регулюють різні сфери діяльності індивідів у суспільстві (сферу економіки, політики, освіти) і обмежують вчинки людей відповідно до суспільних інтересів;
- соціальні інститути охоплюють певну сукупність людей та установ, які покликані розв'язувати важливі для розвитку суспільства завдання. Наприклад, інститут освіти реалізує свою діяльність щодо навчання, виховання, професійної підготовки через школи, університети та ін.

Проте суспільство, як соціальна реальність, упорядковано не тільки інституціонально, а й організаційно. Соціальна організація є певним способом спільної діяльності людей, за якої вона набуває форми впорядкованої, врегульованої, скоординованої, спрямованої на досягнення конкретних цілей взаємодії. Організація як процес налагодження та узгодження поведінки індивідів притаманна всім суспільним утворенням: за об'єднанням людей, закладам, установам, тощо. Навіть поверхневий погляд на людське суспільство дозволяє сказати, що більша частина соціальних груп існує у вигляді організацій. Чому ж організація служить найбільш ефективним засобом в діяльності соціальних груп? Сутність її ефекту полягає в тому, що люди, діючи спільними зусиллями, можуть зробити значно більше, ніж діючи поодинці. Результат спільної діяльності групи індивідів вищий, ніж сума результатів їх індивідуальних розрізнених зусиль. Проте щоб ця властивість проявлялася в повній мірі, організація повинна створювати дійсно оптимальні умови, які забезпечують спільні дії. А коли таких умов не створено, може статися, що кожен з учасників взагалі не зможе здійснити якусь корисну діяльність, для якої дана організація утворена. Таким чином соціальна організація – це соціальна група, орієнтована на досягнення взаємопов'язаних специфічних цілей і формування високо формалізованих структур.

В повсякденній практиці ми часто використовуємо поняття «організація», причому вкладаємо в нього найрізноманітніший зміст. Російський дослідник А. І. Пригожин дає три найпоширеніших визначення терміну «організація»:

1. Організація означає якусь діяльність по виробленню нових норм, налагодженню стійких зв'язків, та також по координації зусиль окремих членів соціальної групи. Ця діяльність краще всього характеризується словами «організовування».
2. Організація часто розуміється як атрибут якогось об'єкту, його властивість мати впорядковану структуру. Це означає, що соціальний об'єкт має деяку внутрішню будову і складається з частин, певним чином пов'язаних.
3. Під організацією розуміють штучно створену соціальну групу інституціонального характеру, яка виконує певну суспільну функцію. Ці три значення поняття «організація» тісно пов'язані між собою [4, с. 39-41].

Що ж стосується фактичного порядку – то його можна визначити як структуру поведінки. Вона значно відрізняється від нормативної структури перш за все тим, що в ній на перший план виступають особистісні якості учасників, і їх взаємні оцінки цих якостей. В цілому структура поведінки – це система відносин між людьми, які знаходяться в рамках нормативної структури, але в той же час яка відхиляється від нормативної структури в певних межах, обумовлених особистими почуттями, уподобаннями, симпатіями і інтересами. Таким чином соціальна структура включає в себе сукупність взаємопов'язаних ролей, а також впорядкування взаємовідношень між членами організації, в першу чергу – влади і підлеглості. Ці відношення змінюються в результаті обміну ресурсами і в результаті зміни характеру їх використання. Саме останній в зміні являється найважливішим резервом розвитку організації, який включає в себе перш за все новації в області поділу праці, мотивації учасників організаційного процесу, нові форми соціального контролю і обґрунтування управлінських рішень. Основним критерієм структурування соціальних організацій є ступінь формалізації існуючих у них відносин. З урахуванням його розрізняють формальні і неформальні організації.

Формальною соціальною структурою прийнято вважати таку структуру, в якій соціальні позиції і взаємозв'язки між ними чітко спеціалізовані і визначені незалежно від особистісних характеристик членів організації, що займають ці позиції. Так, наприклад існують соціальні позиції директора, його замісників, начальників відділів і рядових виконавців. Директор може бути діловим та енергійним, таким, що повністю відповідає займаній посаді, а може бути й пасивним і некомпетентним – але все-одно формально він залишається директором. Взаємозв'язки між позиціями формальної структури засновані на жорстких правилах, регламентах, положеннях і закріплені в офіційних в офіційних документах. Отже, формальні організації будують соціальні відносини на підставі регламентації зв'язків, статусів та норм. Неформальні організації ґрунтуються на товариських взаєминах та особистому виборі зв'язків учасників і характеризуються соціальною самостійністю.

Всі організації мають штучну, створену людьми атмосферу і правила. Крім того, вона завжди прагне до ускладнення своєї структури і технології. Ці дві обставини роблять неможливим завдання ефективного контролю і координації дій членів організації на неформальному рівні або на рівні самоуправління. Членами організації є сукупність індивідів, кожен з яких повинен володіти певним набором якостей і навиків, які б дозволяли йому займати певну позицію в соціальній структурі організації і грати відповідну роль. Всі разом члени організації являють собою персонал, який взаємодіє один з одним в відповідності з нормативною і поведінковою структурою. Володіючи різними здібностями і потенціалом, учасники організації повинні заповнити всі без виключення комірки соціальної структури, тобто соціальні позиції в організації. Для управління членами організації кожна більш чи менш розвинута організація повинна мати в своєму розпорядженні орган, основним видом діяльності якого служить виконання деякої сукупності функцій, направлених на забезпечення учасників організації цілями, координацію їхніх зусиль.

М. Вебер вважав, що бюрократія є найкращою адміністративною формою для раціонального досягнення організаційних завдань. Переваги бюрократії найпомітніші, якщо їй під час виконання службових обов'язків вдається виключити особисті, ірраціональні та емоційні елементи. Головний її недолік полягає у відсутності гнучкості, шаблонності: Виходячи з всього досвіду, можна сказати, що чисто бюрократичне, тобто бюрократично-монократичне управління справами в чисто технічному відношення наближається до найбільш досконалої праці в смислі точності, постійності, дисципліни, підтягнутості і надійності, інтенсивності і екстенсивності праці, в його формально універсальній застосовності до любих завдань. В усіх цих смислах воно являється самою раціональною формою влади» [2, с. 72].

На думку Макса Вебера бюрократія являє собою кар'єрну структуру, в якій просування відбувається або згідно до заслуг, або по старшинству, незалежно від суджень начальника. Діяльність представників бюрократії базується на строгій службовій дисципліні і підлягає контролю. Визначивши специфічні властивості бюрократії вчений розробив таким чином ідеальний тип управління організації.

Бюрократія в такому ідеальному вигляді являє собою найбільш ефективну машину управління, засновану на строгій раціоналізації. Її характеризує відповідальність за кожну ділянку роботи, координація в вирішенні завдань, оптимальна дія безособових правил, чітка ієрархічна залежність. Але такого ідеального положення не існує в реальності, навіть більше того – бюрократія призначена для досягнення цілей організації, на ділі часто відходить від них і починає не тільки працювати вхолосту, але й гальмує всі прогресивні процеси. Вона доводить формалізацію діяльності до абсурду, відгороджуючись формальними правилами і нормами від реальності. Постійна опора на правила керівництва до дії призводить до того, що вони стають всезагальними і остаточними, а їх дотримання – основною задачею і результатом, замість того, щоби заставити ці правила і норми працювати на результат. А вищим наслідком бюрократизації є кастовість, замкнутість бюрократів, зверхність їх над іншими людьми, спроба показати, що вони знають таємні пружини управлінського механізму. На ці ж небезпеки бюрократичного правління вказував і П. Бурдьє в своїй праці «Дух держави: генезис і структура бюрократичного поля» [1].

Отже, можемо зробити висновок про те, що М. Вебер не враховував процеси формування державного капіталу і монополізація цього капіталу державною знаттю, яка приймала участь в його виробництві. Тому незважаючи на закладену в бюрократії небезпеку втрати компетенції і «обюрокрачування» діяльності в сфері управління, така форма управління в теперішній час являється єдиною працездатною і прийнятною, а тому одним із основних завдань сучасного управління є зміна ролі бюрократії в діяльності організації в відповідності з принципами, розробленими М. Вебером.

Шлях до досягнення даної цілі більшість дослідників бачить в зміні установок представників бюрократії, у встановлення зв'язку їх благополуччя і кар'єри з кінцевим результатом діяльності певної організації.

Література:

1. Бурдье Пьер. Дух государства: генезис и структура бюрократического поля. Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии. – Москва: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1999. – С. 125-166.
2. Вебер Макс. Типы господства. Журнал «Социологические исследования», 1988, №5.
3. Дюркгейм Эмиль. Социология и теория познания; Хрестоматия по истории психологии. – М., 1980. – С. 212-236.
4. Пригожин А.И. Социология организаций. – М., 1980. – 296 с.
5. Спенсер Герберт. Принципы социологии. Классики мирового религиоведения : [Антология] / отв. ред. Л.С. Чибисенков . – М.: Канон +, 1998. – 432 с.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 004.056.53

Віолетта Коленко, Михайло Сафонов, Юлія Косенко
(Херсон, Україна)

СТІЙКІСТЬ НЕДЕТЕРМІНОВАНИХ СТЕГОСИСТЕМ

На основі аналізу розподілів контейнерів і розподілів стего виявляється факт використання стегосистеми. Порушник знає точні імовірнісні характеристики контейнерів, стего, приховуваних повідомлень і ключів. Передані стегограми й порожні контейнери не перетерплюють ніяких перекручувань у процесі їхньої доставки по каналу зв'язку, а відправник приховуваних повідомлень обирає тільки такі контейнери, характеристики яких збігаються з характеристиками всіх контейнерів. У підсумку будь-яке відхилення статистики спостережуваного порушником у каналі зв'язку повідомлення від середньостатистичних характеристик порожніх контейнерів повинне кваліфікуватися, як факт виявлення стегоканалу. Така ідеальна модель не цілком адекватна реаліям систем.[1; с. 73]

1. Порушник знає характеристики не дійсно використаного відправником контейнера, а усереднені характеристики безлічі повідомлень деяких джерел, які потенційно можуть бути використані як контейнер.

2. Всі відомі джерела можливих контейнерів у силу їхньої природи є нестаціонарними, тобто їхніх точних оцінок не існує.

3. У сучасних телекомунікаційних системах передані надлишкові повідомлення, як правило, стискуються із внесенням деяких припустимих для їхніх одержувачів перекручувань, що змінює їхні характеристики.

Наприклад, мовний сигнал кодується методами лінійного пророкування мови, зображення стискуються алгоритмами JPEG, MPEG або H.263. І.

4. Канал зв'язку може вносити перешкоди в інформаційні потоки. А якщо канал ідеальний, то відправник для маскування може сам зашумляти передані стего й порожні контейнери такими перешкодами.

Перераховані причини приводять до моделі стегосистеми, у якій порушник може бути здатний визначити, що статистика спостережуваних їм у каналі послідовностей відрізняється від відомої йому статистики контейнерів, але він не здатний установити причину цих відмінностей. Таким чином, порушник хоча й підозрює про існування схованого каналу, але не може довести або спростувати цього. Необхідні докази можуть бути отримані, якщо порушник зуміє прочитати приховуване повідомлення.

Методами теорії інформації опишемо стійкість стегосистеми до читання приховуваних повідомлень.

Стегосистема називається теоретико-інформаційно стійкою, якщо порушник не здатний одержати ніякої інформації про убудоване повідомлення, аналізуючи перехоплені стего за умови знання статистичних характеристик порожніх контейнерів. У рамках цього визначення підраховується взаємна інформація $I(M:(S,C))$ між приховуваними повідомленнями *M* та безлічами стего *S* і відповідних їм контейнерів *C*. У стегосистемі повинна виконуватися рівність $I(M;(S,C))=0$. Як відомо з теорії інформації, взаємна інформація може бути визначена через безумовну й умовну ентропію [2; с. 23]:

$$I(M;(S,C))=H(M) \quad H(M/(S,C))=0 \quad (1)$$

Це дає фундаментальну умову стійкості стегосистеми виду

$$H(M/(S,C))=H(M) \quad (2)$$

Таке визначення теоретико-інформаційної стійкості стегосистеми дуже нагадує відповідне визначення теоретико-інформаційної стійкості системи шифрування інформації. Якщо невизначеність порушника щодо повідомлення *M* не зменшується при перехопленні криптограми *E*, то по визначенню К. Шеннона дана система шифрування є зробленої :

$$H(M/E)=H(M) \quad (3)$$

Помітимо, що вираз (2) і (3) вказують, що порушник не здатний визначити жодного біта повідомлення, що захищає. При цьому для системи шифрування точно відомо, що в криптограмі це повідомлення втримується.

Вираз (2) означає, що невизначеність порушника щодо повідомлення *M* не повинна зменшуватися при знанні їм стего *S* і контейнера *C*, тобто *M* повинне бути незалежно від *S* і *C*. Досліджуємо умови стійкості стегосистем. Думаємо, що не тільки алфавіти *S* і *З*, але і їхньої ентропії *H*(*S*) і *H*(*З*) рівні. Розглянемо два випадки:

а) Нехай ніяке повідомлення *M* не вбудовується в контейнер *C*. Очевидно, що в цьому випадку, коли *S* і *Зі* збігаються, то виконується *H*(*S*/*C*)=*H*(*C*/*S*)=0.

б) У стего *S* є повідомлення *M* с ентропією *H*(*M*)>0. Очевидно, що при наявності цієї убудованої інформації в порушника з'являється відмінна від нуля невизначеність відносно *S*, якщо відомо *C* и невизначеність відносно *З*, якщо відомо *S*: *H*(*S*/*C*))>0, *H*(*C*/*S*)>0. Отже, взаємна інформація між приховуваними повідомленнями й відповідними контейнерами й стего вже не може бути рівної нулю:

$$I(M;(S,C))=H(M) \quad H(M/(S,C))>0$$

Тому,

$$H(M/(S,C))<H(M) \quad (4)$$

Це означає, що умова стійкості стегосистеми не забезпечується. Можна показати, що необхідною й достатньою умовою стійкості є:

$$H(S/C)=H(C/S)=0 \quad (5)$$

Якщо порушникові відомі стегограми й відповідні їм контейнери, то стегосистема не може бути зробленої. У рамках теоретико-інформаційної моделі розглянута стегосистема в атаці порушника з відомим контейнером не може сховати факту передачі приховуваного повідомлення. А з виразу (4) треба, що порушник також здатний довідатися якщо не повністю, то частково зміст цього повідомлення: якщо $I(M;(S,C))>0$, то при відомих *S* і *З* невизначеність порушника про це повідомлення менше його ентропії.

Забезпечення необхідної стійкості може бути отримане при переході від детермінованих стегосистем до недетермінованого (імовірнісним). Розглянемо один з можливих варіантів побудови імовірнісної стегосистеми. У розглянутої імовірнісної стегосистемі для виконання необхідної й достатньої умови стійкості виду *H*(*S*/*C*)=*H*(*C*/*S*)=0 забезпечується невідомість для порушника використовуваного контейнера. Для цього в модель стегосистеми вводиться джерело контейнерів C_S, характеристики якого відомі порушникові. Для вбудовування приховуваних повідомлень із безлічі C_S випадково й равновероятно виберемо підмножину контейнерів *З*, що назвемо підмножиною дійсних контейнерів: $З \subseteq C_S$. Нехай виконується умова $H(C_S) \geq H(З)$ і імовірнісні характеристики підмножини *З* відрізняються від відповідних характеристик безлічі C_S. Зажадаємо, щоб невизначеність порушника щодо дійсних контейнерів при відомій безлічі C_S була б строго більше нуля: $H(З/C_S)>0$. Фізично це може бути забезпечено, якщо вибір дійсних контейнерів здійснюється за допомогою випадкового й равноймовірного значення *R*, отриманого з виходу генератора випадкових чисел [2; с. 56].

Необхідна невизначеність відносно *З* досягається вибором кожного контейнера зовсім випадковим образом і збереженням вибору в таємниці. Прикладом такого процесу може бути узяття вибірок з аналогового вхідного сигналу, такого як мова або відео. Похибка квантователя забезпечує необхідну невизначеність. Якщо зміни контейнера в процесі вбудовування інформації залишаються в межах погрішності квантователя, то така маніпуляція не може бути виявлена.

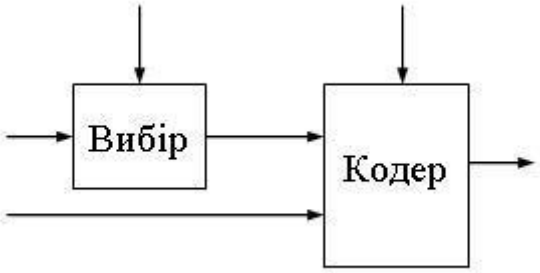

Рисунок 1 – Стегосистема з рандомізованним вибором контейнера

Визначимо, що для розглянутої імовірнісної стегосистеми основна умова стійкості виражається у вигляді

$$H(M/(S,C)) = H(M) \quad (6)$$

Це означає, що невизначеність порушника відносно M не може бути зменшена знанням S й C_S, або M є незалежним від S й C_S .

Досліджуємо умови, при яких порушник не здатний виявити зміни в контейнері, що відбулися при вбудовуванні повідомлення M з ентропією H (M), спостерігаючи стего. Для цього визначимо необхідну величину невизначеності порушника щодо контейнера H (C/S).

У стійкої стегосистемі, порушник, спостерігаючи стего S, не повинен одержати інформацію понад тієї, котра йому відома апріорі зі знання безлічі C_S:

$$H(C/C_S)=H(C/S) \quad (7)$$

і, тому,

$$H(C/C_S)\geq H(M) \quad (8)$$

Таким чином, для порушника, що знає характеристики безлічі C_S, у стійкою стегосистемі невизначеність щодо підмножини дійсних контейнерів C повинна бути не менше ентропії приховуваних повідомлень.

Визначимо спільну ентропію H_0 між безліччю C й C_S

$$H_0=H(C,C_S)=H(C)+H(C_S/C) \quad (9)$$

Тому що $З\subseteq C_S$ й $H(C_S)\geq H(C)$, то

$$H(C_S/C)\geq H(C/C_S). \quad (10)$$

Для стійкої стегосистеми одержимо нижню границю величини спільної ентропії

$$H_0\geq H(C)+H(C/C_S).$$

Відповідно одержимо, що границя може бути визначена у вигляді:

$$H(C_S,S)\geq H(M). \quad (11)$$

Сформуємо висновок: при досягненні нижньої границі для $H(C/S)$, порушник, що знає S й C_S, не здатний одержати доступ до приховуваного в стего S повідомленню M. Фундаментальна умова стійкості може бути виконано.

Розглянемо умови, при яких порушник не здатний визначити ключ До стегосистеми. Порушник, що знає S й C_S, не міг одержати ніякої інформації ні про ключ K , ні про повідомлення M. Це може мати вигляд

$$I((K,M);(S,C_S))=H(K,M)-H((K,M)/(S,C_S))=$$
$$H(K,M)-H(K/(S,C_S))-H(M/(S,C_S,K))=0.$$

При знанні ключа K , безлічі C_S зі стего S однозначно витягається повідомлення M:

$$H(M/(S,C_S,K))=0,$$

Тому одержимо

$$H(K/(S,C_S) = H(K,M),$$

або

$$H(K/(S,C_S)=H(M)+H(K/M)\geq H(M), \quad (12)$$

відповідно, тому що $H(K/M)\geq 0$.

Таким чином, для порушника невизначеність ключа стійкої стегосистеми повинна бути не менше невизначеності переданого схованого повідомлення. Це вимога для стегосистем схожа на вимогу невизначеності ключа. Для систем шифрування, для яких ентропія ключа K при перехопленій криптограмі E повинна бути не менше ентропії шифруємого повідомлення M :

$$H(K/E)\geq H(M)$$

Робимо висновок, що дійсний контейнер повинен бути невідомим для порушника, щоб забезпечити теоретико-інформаційну стійкість стегосистеми. Порушник не здатний не виявити факт передачі приховуваного повідомлення, не читати його, якщо виконуються дві умови:

– Знання S й C_S не зменшує для порушника невизначеності про приховуване повідомлення

$$H(M/(S,C_S))=H(M/S)=H(M).$$

– Умовна ентропія ключа повинна бути не менше ентропії приховуваного повідомлення:

$$H(K/(S,C_S))\geq H(M).$$

За таких умов необхідна стійкість може бути забезпечена в імовірнісних стегосистемах.

Нехай відправник для вбудовування приховуваних повідомлень як дійсні контейнери використає цифрове зображення пейзажу на виході електронної камери. Порушник може знати загальний вид зображення, що знімає, і характеристики використовуваної камери. Але атакуючий і навіть законний одержувач не знають точне положення камери й кут зйомки. Коливання камери навіть на частку градуса приводить до істотно, що відрізняються знімкам. Тому при аналізі порушником перехопленого стего він не здатний визначити яке цифрове зображення є дійсним контейнером і тим самим не може виявити розходження між стего й контейнером. Як безліч контейнерів C_S у даному прикладі використаються всілякі варіанти зображення пейзажу під різними кутами з урахуванням не ідеальності оптико-електронного перетворювача використовуваної камери [1; с. 45].

Література:

1. Конахович Г. Ф., Пузыренко А. Ю. Компьютерная стеганография. Теория и практика. — К.: «МК-Пресс», 2006. — 288 с, ил.
2. Хорошко В.О., Азаров О.Д., Шелест М.Є, Яремчик Ю.Є. Основи комп'ютерної стеганографії. Навчальний посібник для студентів і аспірантів. – Вінниця: ВДТУ, 2003. – 143с.

УДК 378.147

Михайло Сафонов, Віолетта Коленко, Юлія Косенко
(Херсон, Україна)

ОБ'ЄКТНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В СТУПЕНЕВІЙ МОДЕЛІ КЕРУВАННЯ СТРУКТУРНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ

Сучасне проектування систем автоматичного й автоматизованого керування характеризується етапом переходу від багатомірних однооб'єктних систем до багатомірних багатооб'єктним системам керування, наділеним, як правило, ієрархічною структурою з елементами децентралізації функцій керування. Такий підхід викликаний, у першу чергу, появою практичних завдань, у яких оптимальне (або припустиме) локальне керування комплексом взаємозалежних об'єктів або взагалі на загал нездійсненне, або зв'язане зі значними втратами ефективності і якості керування, а застосування централізованих структур неприпустимо через високу розмірність або трудомісткість завдань керування.

Необхідність раціонального розподілу функцій керування між центральними й локальними керуючими підсистемами характерна практично для всіх багатооб'єктних систем керування промисловими підприємствами, оборонними комплексами, інформаційними й обчислювальними процесами в мережах ЕОМ, економічними й екологічними процесами. [1: с.78]

Останнім часом , особливо у зв'язку із широким застосуванням у системах керування мікропроцесорів, мікропроцесорних систем і мереж, широким фронтом розгорнулися дослідження з аналізу й проектуванню розподілених систем. При цьому потрібно враховувати, що під розподіленністю системи розуміють або топологічну розподіленість, або розподіленість функцій керування.

Метою даної статті є дослідження ступеневої моделі керування структурними елементами з боку об'єктно-орієнтованого підходу. Тобто кожний елемент моделі буде розглядатися як окремий об'єкт, щоб детальніше можна було встановити його властивості та вплив на систему в цілому.

Будь-яке керування має на увазі вплив на об'єкти з метою зміни їх поведінки в потрібному напрямку.

Всі структуровані елементі розподіленої системи можна представити як окремі об'єкти. Взаємозв'язок між цими об'єктами виникає за допомогою постійного обміну даних між сусідніми елементами S_N та S_{N+1}. Всі об'єкти володіють своїми властивостями, реагують на події, мають накопичувану базу знань. Тому доцільне використання об'єктно-орієнтованого підходу.

Схема типової розподіленої системи функцій керування представлена на рисунку 1.

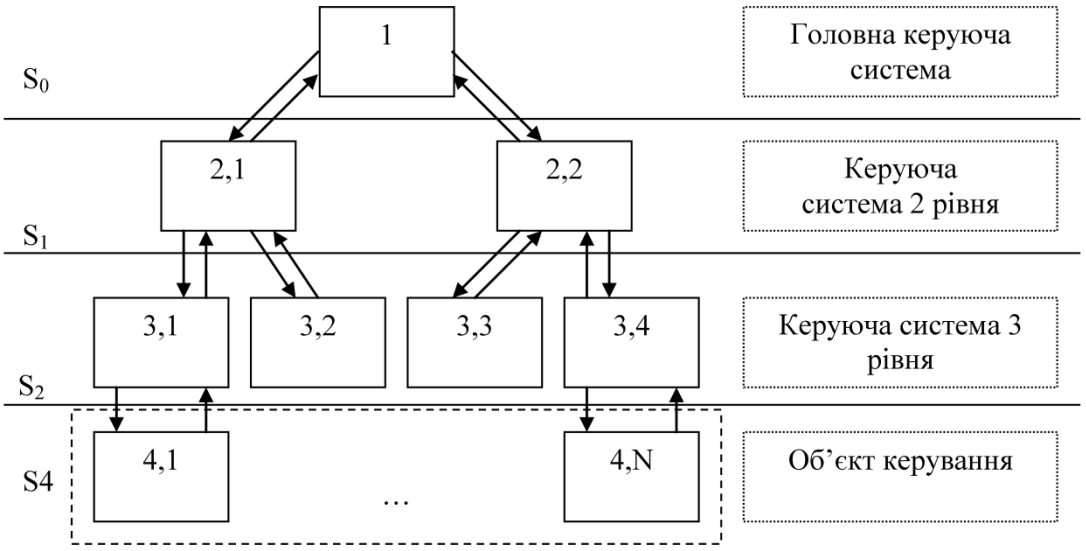

Рисунок 1 - Розподілена система функцій керування

При об'єктно-орієнтованого підході система розглядається не як єдине ціле, а як сукупність взаємозв'язаних окремих об'єктів. У той же час, процеси, що реалізують об'єктно-орієнтований підхід, хоча й присутні, але функціонують не увесь час життя. Вони починають функціонувати лише тоді, коли необхідна обробка відповідного їм об'єкта, після закінчення якої вони знову перебувають у "сплячому" стані. Такий підхід накладає особливі вимоги на супервізор процесів операційно-обчислювального середовища. Зі збільшенням кількості нових типів (класів) даних, збільшується й кількість процесів. Для реальної системи керування, кількість процесів може вимірятися сотнями й тисячами.

Для здійснення керування в деякій системі необхідна наявність об'єктів, що виробляють такі впливи, а також об'єктів, на які ці впливи виявляються. Тому в будь-якій системі керування можна виділити як підсистеми дві системи - керовану й керуючу.

Рисунок 2 – Загальна структура системи керування

На схемі прийняті наступні позначення:

$Z_{<k>}(t) = < z_1(t), z_2(t), ..., z_k(t)>$ – збуджувальні змінні, що характеризують впливи навколишнього середовища на систему керування в момент часу t;

$U_{<m>}(t) = <u_1(t), u_2(t), ..., u_m(t)>$ – керуючі змінні, що характеризують цілеспрямовані впливи керуючої системи на керовану систему в момент часу t;

$X_{<n>}(t) = <x_1(t), x_2(t), ..., x_n(t)>$ – змінні стани, що характеризують стан керованої системи в момент часу t;

$Y_{<r>}(t) = <y_1(t), y_2(t), ..., y_r(t)>$ – вихідні змінні, що характеризують вихідну ситуацію або вплив системи керування на навколишнє середовище в момент часу t;

$H_{<l>}(t) = <h_1(t), h_2(t), ..., h_l(t)>$ – спостережувані змінні – це ті змінні стани й вихідні змінні, які спостерігаються керуючою системою в момент часу t.

Вихідні змінні в загальному випадку пов'язані зі змінними стану функціональною залежністю:

$$Y_{<r>}(t) = \psi_{<r>}(X_{<n>}(t)), \quad (1)$$

де $\Psi_{<r>}$– вектор-функція.

Використовуючи введені змінні, можна скласти наступну математичну модель системи керування 2 - 6:

$X_{<n>}(t)= \Psi_{<n>}(X_{<n>}(t_0), U_{<m>}(t), Z_{<k>}(t), H_{<l>}(t))$, (2)

$X_{<n>}(t) \in A(t)$, (3)

$U_{<m>}(t) \in B(t)$, (4)

$H_{<l>}(t) \in C(t)$, (5)

$t \in [t_0, T]$, (6)

де

$X_{<n>}(t_0)$ – початковий стан керованої системи;

A(t) - область припустимих значень векторів змінних стану керованої системи;

B(t) - область припустимих значень векторів керуючих змінних;

C(t) - область припустимих значень векторів спостережуваних змінних.

Рівняння 2 у моделі являє собою функціональну залежність вектора стану системи від початкового стану керування, спостережуваності системи та часу. Вирази 3-6 у цій моделі є математичним формулюванням обмежень на стани системи, керування й спостережуваність змінних.

За допомогою об’єктно-орієнтованого підходу була описана математична модель взаємозв’язку керуючої системи та об’єкта керування, що дає змогу детальніше розглянути взаємодію структурних елементів деревовидної моделі функцій керування.

Об'єктно-орієнтований підхід допомагає впоратися з такими складними проблемами, як:

- зменшення складності програмного забезпечення;
- підвищення надійності програмного забезпечення;
- забезпечення можливості модифікації окремих компонентів програмного забезпечення без зміни інших його компонентів;
- забезпечення можливості повторного використання окремих компонентів програмного забезпечення.

Систематичне застосування об'єктно-орієнтованого підходу дозволяє розробляти добре структуровані, надійні в експлуатації програмні системи, що досить просто модифікуються. Цим пояснюється інтерес програмістів до об'єктно-орієнтованого підходу й об'єктно-орієнтованим мовам програмування. Об'єктно-орієнтований підхід є одним з напрямків, що найбільше інтенсивно розвиваються, теоретичного й прикладного програмування.

Література:

1. *Пупков К.А.* Методы робастного, нейро-нечеткого и адаптивного управления// 2001.– С.744, ил.
2. *http://www.mista.ru/oop_book/index.htm.*

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Анатолій Клемба, Андрій Кубін,
Ольга Зіньків, Наталія Стефанишин
(Львів, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДА ЗВ'ЯЗОК У НАВЧАННІ ТЕХНІЦІ ЛИЖНИХ ХОДІВ

Постановка проблеми. В теорії технічної підготовки спортсменів розрізняють два практичних методи навчання руховим діям: загалом і по частинах [5,8]. Досвід застосування цих методів підтверджує їх високу ефективність, особливо коли навчають простим вправам чи вдосконалюються в техніці спортивних вправ (метод навчання загалом) або навчають підопічних складним вправам (метод навчання по частинах).

Однак зазначеним традиційним методам навчання властиві недоліки. Так на етапі формування початкового вміння спостерігається генералізація рухових реакцій, не завжди раціональна внутрішньо м'язова і між м'язова координація [5]. А тому якість виконання вправи низька [9]. Очевидно традиційна методика не забезпечує належного формування координаційних якостей, необхідних для ефективного оволодіння вправою. До подібного висновку прийшов Шиян Б. зауваживши, що при виконанні вправи загалом вирішується багато рухових завдань, а тому важко зосередити увагу на всіх деталях техніки [8]. Разом з тим автор звертає увагу і на іншу проблему. У зв'язку з тим, що при розучуванні частин вправи формуються окремі рефлекторні зв'язки на певні рухи, перехід від метода навчання по частинах до цілісного має бути своєчасним, оскільки запізнення зі встановленням зв'язків між окремими частинами вправи може бути дуже складним завданням при їх об'єднанні в цілісну вправу

Зв'язок роботи з важливими науковими завданнями. Робота виконана згідно теми 2.5. " Удосконалення тренувального процесу в зимових видах спорту" Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури та спорту на 2011-2015 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вкінці 20 століття в теорії і практиці фізичного виховання міцно утвердились методи практичного навчання спортивним вправам : загалом і по частинах. Провідні фахівці часто наголошують на їх раціональному співвідношенні в навчальному процесі [1,3,5]. Для оволодіння простими вправами перевага віддається методу навчання загалом, а складно координаційним - методу навчання по частинах

[4,7,8]. В останні роки були висунуті цікаві ідеї стосовно спряженого формування спортивної техніки і розвитку рухових якостей, методики вивчення гімнастичного стрибка у зв'язці з іншими елементами, використання спеціальних вправ в навчанні техніці лижних ходів, з метою ефективного зв'язування окремих частин вправи в цілісну [2,6,7].

Однак проблема ефективного оволодіння складно координаційними вправами на етапі початкового вивчення залишається не в повній мірі вирішеною. Зокрема виникають труднощі в навчанні, на етапі зв'язування окремих частин в цілісну вправу а також відсутня методика спряженого оволодіння спортивною вправою і розвитку рухових якостей в формі, необхідній для її виконання. У зв'язку з цим виникає потреба проведення додаткових наукових досліджень.

Мета роботи: підвищити ефективність навчання техніці способів руху на лижах, за рахунок впровадження в теорію і практику фізичного виховання метода зв'язок і зв'язуючих вправ.

Для досягнення поставленої мети нами вирішувались наступні **завдання:**

1. Дослідити актуальні проблеми теорії і практики навчання спортивним вправам загалом і в лижних перегонах зокрема.
2. Вдосконалити традиційну методику навчання спортивним вправам.
3. Розробити спеціальні зв'язуючі вправи для ефективного оволодіння технікою лижних ходів.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, теоретичне узагальнення, педагогічне спостереження, моделювання, відеоспостереження.

Організація досліджень. Упродовж періоду 2005-2010 рр. досліджувались проблеми сучасної теорії і практики навчання спортивним вправам, уточнювалась мета і експериментальний фактор. З 2009 по 2011 рр. на основі аналізу методики навчання складних лижних ходів розроблялись основні засади метода зв'язок і модель зв'язуючих вправ. В цей же період проводилась апробація розроблених зв'язуючих вправ на практичних заняттях студентів Львівського державного університету фізичної культури.

Виклад основного матеріалу з аналізом отриманих наукових результатів. Як правило, на першому етапі навчання спортивним вправам формуються основи їх кінематичної структури, які об'єднуються в доцільні і ефективні змагальні дії. Слід зазначити, що вже на стадії формування початкового вміння, спостерігається генералізація рухових реакцій, не завжди раціональна внутрішньо м'язова і між м'язова координація, які пов'язані з іррадіацією процесів збудження в корі мозку [1,5]. Згадані психофізіологічні особливості функціонування різних систем організму в певній мірі ускладнюють процес навчання.

Головними факторами, від яких залежить успішність і тривалість навчання технічним прийомам і способам руху можна вважати складність вправ, вимоги, які ставляться до функціональних систем організму, зрештою індивідуальні можливості систем організму. До речі, вимоги, які ставляться до функціональних систем організму, бувають як дуже простими, так і надто складними. Скажімо в лижних перегонах вільне одноопорне ковзання на лижі іноді стає важкодоступним, тоді як вільне двоопорне ковзання досить простим і легким для оволодіння.

Досвід показує, що через складність деяких спортивних вправ, оволодіти ними відразу досить важко, навіть при умові реалізації всіх можливостей методів цілісної і роздільної вправи. Зокрема часто проблема виникає тоді коли в один прийом з'єднуються окремі частини в цілісну вправу. Очевидним є той факт, що така вправа стає важкодоступною.

Ще більшою проблемою є формування рухових якостей і їх складного поєднання у такій формі, як це необхідно при виконанні спортивної вправи. Скажімо, при пересуванні на лижах позмінним чотирикроковим класичним ходом переплітається складна комбінація здатності утримувати динамічну рівновагу на одній лижі, оцінювати і регулювати силу відштовхування, ритмічно виконувати рухи руками і ногами тощо. Немає сумніву, що жодна імітаційна чи підвідна вправа або їх комплекс, не здатні відтворити такої складної комбінації прояву рухових якостей. Тому обов'язковим в навчанні є принцип спряженого формування техніки вправи і розвитку рухових якостей [7]. Це означає, що основним засобом формування необхідних рухових якостей має бути спортивна вправа, якої навчають або її частини. Зрозуміло також, що в процесі вивчення складно координаційних вправ має домінувати методичний принцип доступності, а відповідно використовуватись прості вправи.

Взявши до уваги сказане, ми розробили спеціальні вправи, які моделюють структуру вправи, якої навчають а також відтворюють рухові якості в формі, необхідній для її виконання.

Сутність таких вправ полягає в тому, що до засвоєної частини вправи поступово долучаються структурні компоненти сусідньої проблемної частини. В загальних рисах це виглядає подібно до того, як до однієї ланки нашого тіла зв'язками і суглобами послідовно приєднані одна за другою інші. А тому такий метод практичного навчання доцільно називати методом зв'язок, оскільки його ціль зв'язати окремі частини в завершену цілісну спортивну вправу а вправи зв'язуючими (рис.1).

Механізм формування структури зв'язуючих вправ передбачає наступні дії:

- визначити рухи і дії які виконуються неправильно (проблемні частини вправи);
- визначити дії і частини вправи, пов'язані з проблемною ланкою;
- проаналізувати можливі причини помилок;
- виявити граничні моменти фаз в межах яких проявляється помилка;
- розробити структуру зв'язуючої вправи, яка б включала проблемну ланку і тісно пов'язані з нею сусідні частини вправи.

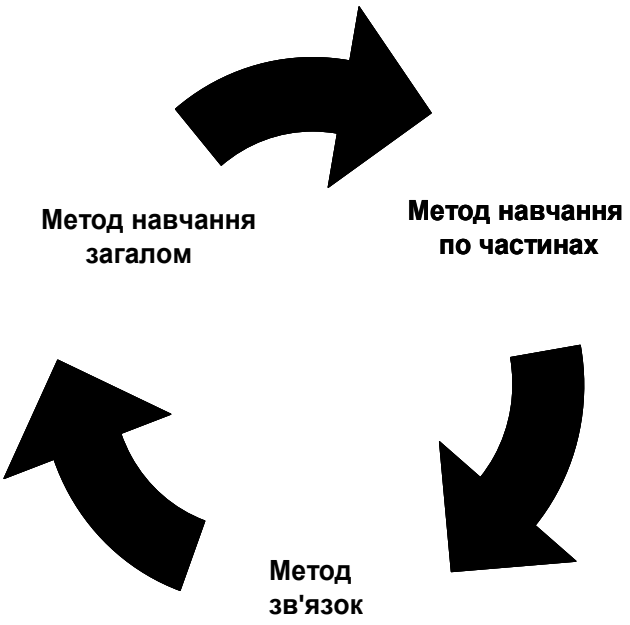

Рисунок 1. Використання метода зв'язок в традиційній схемі навчання техніці спортивних вправ.

Приведений алгоритм дій передбачає проведення діагностики процесу навчання, виявлення проблеми, встановлення її причини і розробку ефективної методики вирішення проблеми.

Зрозуміло, що уважне педагогічне спостереження за виконанням вправи допоможе визначити існуючу проблему. Докладний аналіз взаємозв'язку проблемної ланки із сусідніми по вправі діями дозволить виявити механізм виникнення помилки і встановити ймовірну причину проблеми. Зрештою поглиблене дослідження фазової структури вправи дасть можливість розробити доступну зв'язуючу вправу, яка б забезпечувала поступове долучення до неї елементів проблемної ланки.

Особливість зв'язуючих вправ заключається саме в тому, що до засвоєної частини вправи поступово долучаються елементи сусідньої проблемної ланки. На відміну від інших вони мають циклічну структуру, яка змінюється і ускладнюється від початку до кінця виконання вправи за рахунок долучення елементів проблемної частини. Таким чином зв'язуються окремі частини вправи в цілісну і вона стає доступною.

Прикладом може служити зв'язуюча вправа для оволодіння технікою одноопорного ковзання на лижі (рисунок 2).

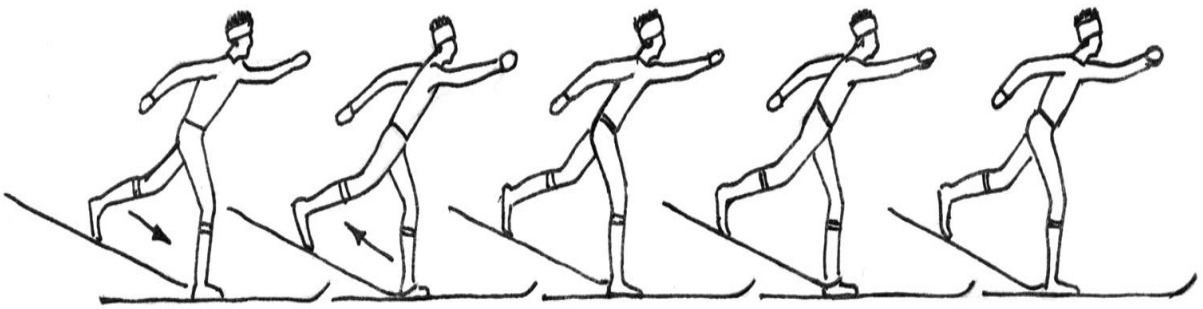

на місці ступаючий крок ковзний крок
Рисунок. 2. Поступовий перехід від імітації ковзного кроку на місці до ковзного кроку русі на лижах.

За кінематичними параметрами вона не відрізняється від початку до кінця, але насправді зв'язує три різні за динамічними характеристиками вправи в одну: імітацію класичного ковзного кроку на місці, ступаючий і ковзний крок. Така вправа, як показує досвід, успішно формує динамічний компонент, тобто тонке відчуття сили відштовхування яка забезпечує переведення тіла в положення динамічної рівноваги.

1. Аналітичний огляд спеціальної літератури а також практика дозволили виявити, що традиційна методика навчання складно координаційним вправам не забезпечує в повній мірі ефективне оволодіння вправою на етапі початкового вивчення. Зокрема виникають труднощі в навчанні, на стадії зв'язування окремих частин в цілісну вправу а також відсутня методика спряженого оволодіння спортивною вправою і розвитку рухових якостей в формі, необхідній для її виконання.

2. З метою вдосконалення методики навчання спортивної техніки, на етапі початкового вивчення, нами розроблений і обґрунтований метод зв'язок, який служить проміжною ланкою між методами навчання по частинах і загалом і забезпечує ефективне зв'язування окремих частин в цілісну вправу.

3. На основі принципу доступності, методом моделювання розроблена структура зв'язуючої вправи для формування динамічної рівноваги на одній лижі при пересуванні позмінним двокроковим ходом.

Література:

1. Боген М.М. Обучение двигательным действиям. -М.: Физкультура и спорт, 1985. -192 с., ил.

2. Клемба А. Підвищення ефективності методики навчання лижних ходів на основі інноваційних підходів / А. Клемба, Ю. Байцар, Ю. Любіжанін // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Л., 2007. – Вип. 11. – т. з. – С. 151 – 154.
3. Лыжный спорт : учебник для ин-тов и техн. физ. культуры / В. Д. Евстратова, Г. Б. Чукардина, Б. И. Сергеева и др. – М. : Физкультура и спорт, 1989. – 319 с.
5. Лыжный спорт : учебник для студентов высших учених заведений / Т. И. Раменская, А. Г. Баталов – М. : Физическая культура, 2005. – 320 с.
6. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения / В. Н. Платонов. – К.: Олимпийская литература, 2004. – 808 с.
7. Смолевский В.М., Курысь В.Н., Вольные упражнения мужчин / Под ред. Ю.Гавердовского. – М.: Физкультура и спорт, 1976. - 103 с.
8. Тер-Ованесян А.А., Тер-Ованесян И.А. Обучение в спорте. – М.: Советский спорт, 1992.-192с.
9. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Богдан Шиян : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 176 с.
10. Schnabel G. Grudkonzept “Sportliche Leistung” // Trainingswissenschaft. – Berlin : Sportverlag. 1994. - P. 35-92.

Тетяна Лісовенко
(Богуслав, Україна)

СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ОЗДОРОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ

Різнобічний розвиток особистості в сучасних умовах неможливо уявити без забезпечення її базою знань з основ здорового способу життя. Актуальність формування валеологічної культури студентів зумовлена багатьма факторами, серед яких – науково-технічний прогрес і різке зниження адаптаційних можливостей організму, рухової активності людини. Крім того, сучасне суспільство висуває вимоги до рівня загальної культури, а отже, і валеокультури й освіченості майбутнього фахівця, що є важливим показником оцінки його готовності до здійснення професійної діяльності.

В.О. Сухомлинський усвідомлював, що здоров’я його вихованців залежить від колективу вчителів, які працюють з учнями, від способу життя дітей, від валеологічного наповнення навчально-виховного процесу.

Приділяючи велику увагу валеологічній грамотності школяра, Сухомлинський В.О. раз на півтора місяця проводив серед учнів бесіди про людську психіку, про гігієну розумової праці. Він прагнув об’єднати теоретичний виклад з безпосереднім зверненням до особистості виховання, щоб життєві процеси і явища, про які йшлася, кожен підліток розглядав не як абстрактне узагальнення, а як живе життя власного організму.[5, с.140]

Всі ми знаємо і підтримуємо думку, що добре здоров’я студента – запорука успішного навчання, запорука розвитку нашої держави.

Формуючи європейське обличчя вищої школи, ми повинні пам’ятати, що фізичне виховання є невід’ємною складовою загальної культури особистості. На жаль, ситуація складна. Адже близько 90 відсотків студентів мають відхилення у стані здоров’я, ще половина з них – незадовільну фізичну підготовку. Наукові дослідження С.І. Шульги, І.П. Смирнова, О.О. Кваші свідчать, що за останні роки стан здоров’я школярів та студентської молоді набагато погіршився. На думку багатьох дослідників [1,с.16; 2,с 66; 3, с.4], ситуація зі станом здоров’я молоді зумовлена низьким рівнем знань про здоровий спосіб життя. Нас насторожує ця проблема, оскільки вона стосується високоосвіченої категорії громадян, які в майбутньому мають скласти основу продуктивних сил суспільства, стати носіями загальної культури нашого народу.

Фізична культура є одним із діяльних факторів, спонукаючи до збереження і укріплення здоров’я людини, розвитку його фізичних і психологічних якостей. Саме тому виникає потреба а пошуку ефективних засобів впливу на процес формування і розвиток психомоторних функцій, які мають особливе значення в професійній діяльності спеціаліста, в значному ступені визначають його продуктивність [4, с. 234].

Опрацювавши Положення “Про організацію фізичного виховання і масового спорту у ВНЗ” затвердженого наказом №249/12123 Міністерства освіти і науки України від 10.03.2006 р., циклова комісія фізичного виховання Богуславського гуманітарного коледжу імені І.С. Нечуя-Левицького звернула увагу на пошук нових форм організації навчального процесу з фізичного виховання. Удосконаливши методичне забезпечення кожного викладача, для студентів розроблений курс лекцій, який передбачає засвоєння студентами знань з основ теорії і методики й організації фізичного виховання, спорту, секцій, фізичної реабілітації.

З вересня 2006-2012 рр. з метою покращення спортивно-масової та тренувальної роботи для студентів перших курсів шляхом анкетування ми створили навчальні групи з урахуванням спортивних інтересів студентів, їх стану здоров’я, фізичної та рухової підготовленості.

Відповідно до Програми фізичного виховання І-ІІ рівнів акредитації (2003), викладачі циклової комісії фізичного виховання розробили програми на кожну групу-секцію: волейбол, баскетбол, футбол, легкої атлетики, групи загальної фізичної підготовленості та реабілітаційні групи, заняття з ними проводяться у відокремлених залах з підбором комплексу вправ за станом здоров’я. Заняття проводяться парами: перша половина по загальній програмі , друга – по спеціально розробленій програмі. Якщо порівняти результати роботи занять між спеціалізованими групами і традиційними заняттями, то в спеціалізованих групах ефективність вища. Студентам подобається їх вибір, з бажанням, з натхненням навчатися обраному виду спорту.

На практичних заняттях викладачі організовують та урізноманітнюють різні форми та методи. Індивідуальні заняття організовуються та проводяться з окремими студентами з метою покращення рівня їх підготовки та відпрацюваннях пропущених занять за окремим графіком. Постійно працюють тренажерний та гімнастичний зали, де кожен має змогу попрацювати над собою. Однак, наскільки не були б масовими заняття, фізичними вправами, вони все ж не забезпечують належного розвитку молодого організму, якщо далі не переходять у спортивну діяльність.

Поза фізичними вправами неможливе формування та розвиток гармонійно розвинутої особистості студента. Беручи активну участь у роботі секцій і фізкультурних організацій, молодь набуває досвіду виховної, організаторської діяльності в інших сферах творчості своєї майбутньої професії.

Після занять студенти мають можливість займатися в секціях: легкої атлетики, волейболу, футболу, баскетболу, настільного тенісу, шашок-шахів, гандболу, фітнесу, атлетизму, рукопашного бою.

Різносторонні мотиви спортивної діяльності, висока емоційність, широкі можливості для розвитку власних творчих сил, прояви самостійності та ініціативи – все це спонукає велику кількість студентів до занять спортом і стає важливим засобом виховання нової людини.

В результаті роботи, у порівнянні з минулими роками, спортивні секції відвідує більше студентів. Наприклад, у 2009-2010 навчальному році в секціях займалося 173 особи, на сьогоднішній день ми маємо 222 студента. Найбільша кількість студентів займається в секціях „баскетбол” (дівчат – 23, юнаків – 32), „волейбол” (юн. -17, дів. – 21), „футбол” (22 особи). Помітно, що на це вплинув розподіл на спеціалізації з першого курсу. Хочеться відмітити клопітку роботу викладачів-тренерів збірних команд, які не дивлячись на вихідні дні, працюють та захищають честь коледжу, як на районних, так і на обласних змаганнях: Коваленко Ю.А., Ткач В.Р.

Аналізуючи спортивно-масову роботу, я хочу відмітити основні заходи цього навчального року, в яких брали участь наші спортсмени і досягли непоганих результатів:

- районна спартакіада до Дня Незалежності – І місце,
- районна спартакіада до Дня фізичної культури і спорту – І місце,
- Турнір по баскетболу на приз „Різдвяний кубок” серед навчальних закладів Київської області між чоловічими збірними – І місце,

- Турнір по баскетболу на приз „Різдвяний кубок” серед навчальних закладів Київської області між жіночими збірними – І місце,
- Районні змагання з волейболу на кубок Зозулі – ІІ місце,
- Районні змагання з волейболу на приз Маринки Гризун – І місце,
- Районні змагання з пішохідного туризму – ІІ місце,
- Відкриті районні змагання на кубок воїнів-афганців – ІІІ місце,
- Кубок ветеранів по волейболу – І місце,
- Кубок мера по волейболу серед чоловічих команд – І місце,
- Кубок мера по волейболу серед жіночих команд – І місце.

Здоровий спосіб життя – це все, що в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров’я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту.

Основу системи фізичного виховання студентів складає комплекс показників обсягу щотижневої рухової активності, рівень спеціальних знань про особливості рухової активності сучасної людини. Її фізичний розвиток.

Головним напрямом розвитку фізичного виховання і спорту в Богуславському гуманітарному коледжі є забезпечення 8-10-ти годинного тижневого обсягу рухової активності студентів з використанням секцій та самостійних занять. Організація поза навчальної роботи в коледжі здійснюється не тільки колективом фізичного виховання, а й студентською радою, спортивним клубом коледжу „Гармонія”.

Всього за навчальний рік проходить до 50 спортивно-масових заходів. Говорячи про пропаганду здорового способу життя, хочеться відмітити, що ми і своїм прикладом, проводячи першості коледжу з різних видів спорту, організовуючи змагання, товариські зустрічі між викладачами та студентами, проводячи відкриті виховні заходи: “День здоров’я”, “Козацькі забави”, “Веселі старти”, “Вечір спортивної слави”, “Спецназ”, Фестиваль танцювальної аеробіки, організовуючи виховні години, готуючи студентів до проходження педагогічної практики в літніх таборах, з спортивної роботи, завжди пропагуємо, запрошуємо до постійних занять фізичного виховання та спортом, запевняємо на користь, спираючись на досвід наших викладачів та відомих спортсменів. Ми виховуємо та даємо знання з дотримання основ здорового способу життя, знання основ і форм рухової діяльності, уміння застосовувати їх на практиці, інформуємо про головні цінності фізичного виховання і спорту, зміцнення здоров’я та сприяння правильного формування і всебічному розвитку організму, профілактики захворювань, набуття фонду рухових умінь та навичок та здатності до виконання державних тестів та нормативів на рівні вимог програми відповідно до спеціалізації.

З 2001 р. щорічно проходить туристичний зліт під девізом „Молодь – за здоровий спосіб життя”, де із задоволенням ідуть в похід близько 50 студентів, які ознайомлюються з різними способами переправи, способами орієнтування на місцевості, беруть участь в першостях табору по настільному тенісу, волейболу, футболу, баскетболу, шахах-шашках, плаванню.

Поліпшення здоров’я не може бути досягнуто заходами, обмеженими однією складовою – соціальною чи природною. Нерозривний зв’язок людини й середовища її існування зумовлює необхідність будувати заходи формування здорового способу життя на основі соціоекологічного підходу до здоров’я від індивідуального до загально-світового.

Спостерігаючи за студентами, можна побачити те, що у студентів, які мають високу фізичну підготовленість, дидактична і соціальна адаптація до умов коледжу протікає швидше, ніж у студентів з низькою фізичною підготовленістю. Головне, що необхідно усвідомити і втілити в життя – це визначення позиції студента в навчально-виховному процесі. Тому і підходити треба індивідуально до оцінки кожного студента, враховуючи його фізичну підготовленість і обов’язково важливо довести розходження між ними до розуміння поставленої оцінки.

Обов’язковим принципом нового підходу до процесу фізичного виховання є затвердження колективності як основної якості і діяльності. Тому ми і проводимо першості коледжу з таких видів спорту: легкій атлетиці, волейболу, баскетболу, гандболу, шашках та шахах, спортивних танців, настільного тенісу.

Щорічно на регіональних засіданнях керівників фізичного виховання ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації Центрального регіону України обмінюємося досвідом нових підходів до організації навчально-виховного процесу фізичного виховання.

Проводячи профорієнтаційну роботу на протязі року, викладачі-тренери кожного місяця запрошують на товариські зустрічі команди з різних видів спорту (Лисянський р-н, Таращанський р-н, Миронівський р-н, Рокитнянський р-н, Богуславський р-н).

З метою покращення рівня підготовки фахівців спеціальності „Початкове навчання” початкового навчання викладачі теорії та методики фізичного виховання створили інформаційні носії, де студенти можуть отримати ілюстровану і мультиплікаційну довідкову інформацію про значення медичного обстеження перед початком тренувань, користь фізичних вправ, поради щодо самодопомоги, рекомендації медиків, валеологів щодо режимів дня, тренувань, значення активного відпочинку, довідкову інформацію про принципи і засоби загартування, лікування водою та інше. Ми плануємо розробити комплекси загально-розвиваючих вправ з предметами та без предметів, основні положення рук, ніг. тулуба, техніку і тактику гри в футбол, що по програмі з фізичної культури йде вже з 1 класу загальноосвітньої школи.

Обговоривши проблеми фізичної культури з вчителями початкових класів СШ №1 м. Богуслава та узгодивши з директором школи у квітні цього року викладачі ТМФВ планують провести конференцію по питаннях методики та практичної організації проведення уроків у початковій школі, особливу увагу звернути на уроки футболу.

Свідомість у сфері фізичної культури є однією з ознак всебічного розвитку особистості. Таким чином, без самовиховання, самовдосконалення особистості, її розвиток і формування не можуть бути повноцінними, активність повинна бути спрямована на досягнення свідомо визначених цілей, що гармонічно сполучаються з потребами, бажаннями, інтересами самого студента.

Найголовнішим висновком має бути усвідомлення того, що такого альтернативного шляху збереження та поліпшення здоров’я студентів, як через впровадження здорового способу життя, не існує.

Література:

1. Міненок А.О. Основи валеологічного моніторингу і оздоровчих технологій. – Чернігів, 2005. – 16 с.
2. Бабенко В.Л. Досвід роботи школи по впровадженню програми „Молодь за здоров’я» // Безпека життєдіяльності. – 2005.- № 7. – С.66-67.
3. Москаленко В.Ф. Здоровий спосіб життя: теорія та практика // Охорона здоров’я України.- 2002. - № 2. –С.4-6.
4. Данилко М.Т. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх вчителів фізичної культури. – Луцьк: Волинська обл. друк., 2003. – 234с.
5. Сухомлинський В.О. Фізичне виховання на уроках і спорт [Текст] // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т.- т.4. – К.: Рад.шк., 1977 с.140

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Баян Абылбаева
(Қарағанды, Қазақстан)

ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА БАҒЫТТАР

Қазіргі кезеңде білім берудің ұлттық модеміне өту оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдері мен инновациялық педагогикалық технологияларды игерген, технологиялық-пеагогикалық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан, бұрынғы ескі сүрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашылық педагог-зерттеуші, ойшыл мұғалім, зерделі оқытушы болуын қажет етеді. Өйткені еліміздегі дүбірлі өзгерістер, қайта жаңғырулар білім беру жүйесіне де айтулы реформалар мен мақсаттар әкелді. Білім стандартының жасалынуы, төл оқулықтарымыздың жазылуы, жаппай компьютерлендіру, инновациялық технологиядағы іздену, білім мазмұнын байыту, әлемдік білім кеңістігіне ену мақсатындағы жұмыстар сол өзгерістердің куәсі.

Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қоғамды ақпараттандыру – экономиканың, ғылымның, мәдениеттің дамуының негізгі шарттарының бірі. Сондықтан тіл үйретуде ақпараттық технологияларды қолданудың тиімді жақтары мен жаңа ақпараттық технология құралдары (жаңа типті компьютерлер, телекоммуникациялар, виртуальды орта және мультимедия, интерактивті құрылғылар) оқу үрдісіне көптеп енгізілуде.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияны пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында «Біз бүкіл елімізде әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметіне қол жеткізуге тиіспіз. Қазіргі таңда ақпараттық-коммуникативті технологиялар біздің елімізде де жоғары қарқынмен дамып келеді. Оқу үрдісінде жаңа технологиялық әдістермен қатар жаңа ақпараттық технологияларды да қолданудың мүмкіндігі жасалып отыр» деген болатын.

Яғни, еліміздегі білім беру жүйесінің ең басты міндеті – білім берудің ұлттық моделіне өту арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу. Осы бағытта оқытушылар алдында оқытудың және тәрбиелеудің жаңа ақпараттық технологияларын қолдана отырып, жеке тұлғаның дамуына қолайлы жағдай туғызу қажеттілігі тұрғанын жақсы түсінеміз. Өйткені кез-келген адамның үздіксіз білім алуын қамтамасыз ету жүйесі ақпараттандырумен тығыз байланысты. Қазіргі жаңа ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктері адамның интеллектуалдық, шығармашылық потенциялының даму мүмкіндіктерін арттыруға септігін тигізетіні сөзсіз.

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында еліміздің білім беру жүйесінің басты міндеттері атап көрсетілген. Соның бірі: «Білім беру жүйесін ақпараттандыру, оқытудың жаңа технологиясын енгізу, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу» делінген. Бұл міндеттерді шешу үшін, нәтижеге бағытталған білім берудің жаңа жүйесіне көшу үшін әр оқытушы, жеке тұлға күнделікті ізденіс арқылы барлық жаңалықтар мен өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа тәжірибеге, жаңа ақпараттық технологияларға, әлеуметтік, тұлғалық және жеке құзыреттілікке ие болуы тиіс. Бұл талаптар күнделікті әдістемелік жұмыстың жүйелі түрде ұйымдастырылуы негізінде жүзеге асырылады.

Жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, қашықтықтан оқыту, дара тұлғаға бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылату – бүгінгі күннің басты талабы.

Оқытушының инновациялық іс-әрекеті - өз қызметіне жаңа технологияларды енгізу. Білім беру жүйесінде қазір технологиялардың сан алуан түрлері бар. Осыған байланысты деңгейлік тапсырмалар беруде оқытушы ең алдымен тапсырмалардың мазмұндық жүйелілігіне аса назар аударуы қажет. Жаңа инновациялық технологияны жүзеге асыруда оқытушы белсенділігі, шығармашылық ізденісі артып, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, студенттерін жеке тұлға ретінде бағалауы орын алады.

Сонымен қатар, ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың оқу-тәрбие үрдісінде қолданылуы студенттердің білім алу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Ақпараттық компьютерлік технологияны пайдалануда студенттер мектепте алған білімдерін ұштап, мамандыққа сай берілетін білімдерін молайтып сабаққа белсене қатысады. Өйткені компьютер арқылы оқу материалын беруге, оны әзірлеуге, бақылауға, қорытындылауға, көмек беруге мүмкіндік зор.

Түсті графиканы, бейнетехниканың мүмкіндіктерін пайдалану оларға ерекше әсер етеді. Студенттің кез-келген тапсырманы аяғына дейін орындап, өзінің ой-өрісін пайдаланып, кез-келген сұрақты қойып, оның шешімін тауып, білімін дамытуға мүмкіндік туғызады. Ақпараттық технологияны жеке тұлғаны дамыту мақсатында қолдану жолдары:

- электронды почтаны қолдана білу;
- материалды компьютер арқылы презентациялау;
- мәтінді графикпік сызбаларға түсіру;
- мәліметтер қорымен, әдебиеттермен жұмыс;
- электрондық оқулық, диск, қосымша материалмен жұмыс;
- интернеттен ақпарат алу.

Яғни, осы аталғандар арқылы ұйымдастырылған сабақ студенттердің шығармашылығын дамытып, өз бетімен ізденуге, алған білімін ұштауға, сенімін арттыруға, жеке тұлғасын, қабілетін, ынтасын, рухани әлемін дамытуға басты құрал болып табылады. Осындай жан-жақты ойластырып, мазмұнды түрде жоспарланған сабақ төмендегідей мақсаттарға қол жеткізеді:

- танымдық ой-өрісін кеңейтуге;
- жоспарлы жұмыс жасауға;
- нәтижені болжай білуге;
- танымдық қызығушылығын арттыруға;
- ойлау қабілетін арттыруға;
- өздігінен жұмыс жасауға;
- тез есте сақтауға;
- шығармашылық қабілеттерін дамытуға.

Осыдан байқайтынымыз, оқытушы мен оқушы арасында ақпараттық мәдениет қалыптасып, оны шапшандыққа, ізгілікке, тапқырлыққа, жауапкершілікке үйретеді, оқушының ойлауына, қабілетіне әсерін тигізіп, жеке тұлғасын дамытады.

Дәстүрлі оқытуда оқытушы дайын, толық ақпаратты берген болса, оқушы тек соны тыңдап, ақпаратты оқытушы арқылы қабылдап отыратын. Сабақта көбіне репродуктивті әдістер, лекция, баяндау, әңгімелеу, мазмұндау және т.б. қолданылды. Егер дәстүрлі оқытуда оқу тәрбие үрдісінде басты рольді оқытушы атқарса, технологияның көптеген түрлері қамтылған қазіргі жағдайда белсенді қызметті оқушы атқарады, яғни өзі ізденеді, өзі оқып, өзі үйренеді. Ал оқытушы сабақты ұйымдастырушы, кеңес, бағыт-бағдар беруші. Әрбір студенттің жеке мүмкіндіктеріне байланысты қызығушылықтарын арттырып, берілген тапсырмалар олардың қабілеттерін ашуға бағытталады. Олардың жұмысы көптеген тұлғалық қасиеттеріне қарай бағаланады (интеллектуалды дамуы, тіл мәдениеті, дербестігі, инициативасы, жауапкершілігі).

Студенттерді қажетті білім дағдыларымен қамтамасыз ету үшін оқытушы әр сабақта жүйелі жұмыс жүргізуі қажет. Ол үшін тіл үйретушінің әдіскерлік шеберлігі, теориялық білімі, ұйымдастырушылық қасиетінің жоғары деңгейде болуымен қатар, құнды жасалған көрнекілік, электрондық оқулық, аудио, бейнетаспалардың болуы да қажет. Осыған байланысты бір ғана электрондық оқулықтардың тиімділігін айта кетсек:

- әртүрлі жұмысты тез және қысқа мерзімде орындауды қамтамасыз ету;

- тілді үйрену уақытын үнемдеу;
- көрнекілік және түсініктілік принципін пайдалану мүмкіндігі;
- бейнелелеу мүмкіндігінің жан-жақтылығы;
- дидактикалық мүмкіндігінің жоғары деңгейлігі;
- тіл үйренушінің өз бетімен жұмыс істей алуы;
- тілді білу деңгейін бақылау және бағалау;

Сондай-ақ, электронды оқулықтағы оқыту, модельдеу, тестілеу т.б. бағдарламалар жиынтығы тіл үйретуде жай оқулықтарға қарағанда өте тиімді қосымша мүмкіндіктер береді. Олар жинақы, ыңғайлы түрде алынады, өйткені электрондық оқулық – бұл дидактикалық әдіс-тәсілдер мен ақпараттық тенологияны қолдануға негізделген түбегейлі жүйе. Оны пайдалану барысында төмендегі мақсаттар жүзеге асырылады:

- тыңдалым арқылы екпін, қазақ тілінің төл дыбыстарына назар аударту; тыңдау арқылы қабылдауға, есте сақтауға, дұрыс оқуға дағдыландыру;
- оқылым арқылы мазмұндап, өз ойын айтуға үйрету; оқу жылдамдығын арттыру; оқу арқылы мазмұнын меңгерту;
- жазылым арқылы берілген түрлі жаттығулар мен тапсырмалар арқылы тіл үйренушінің сауаттылығын арттыру; қойылған сұрақтарға жауапты жазбаша жазуға үйрету;
- көру арқылы берілген тақырып бойынша материалды пысықтау;
- әртүрлі тапсырмалар, тест арқылы тіл үйренушінің білімдерін тексеру.

Толассыз ақпараттар ағымын бүкіләлемдік Интернет жүйесі, спутниктік каналдар, теледидар, ұялы байланыс арқылы көріп, естіп қабылдауға машықтанған XXI ғасырдың өкіліне нағыз керегі – сандық бейне, анимация, компьютерлік оқыту ойындары, дыбысты жаңғырту т.б. компьютерлік технологиялар. Осылардың бәрін қолдануға мүмкіндік беретін қазіргі мультимедиялық бағдарламалар тіл үйретуді жеделдетуге, оқу уәждемесін көтеруге, сөйлесім әрекетін дамытуға зор әсерін тигізеді. Сөйлесім әрекетінің кез келген түрінің негізінде көру-есту моторының арасындағы байланыс жататыны белгілі.

Түйіндей айтсақ, ақпараттық технологияның кез-келген түрінің бүгінгі күні қарқындап өсуі, оның тиімділігі сапалы білім берудің бірден-бір қайнар көзі екендігі және оны әсіресе тіл үйретуде пайдалану – тіл үйренушінің ең басты құралы болып отырғандығы шындық. Ендеше келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде оқытушының инновациялық іс-әрекеттің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі сапалы білімнің жемісі болмақ. Сондықтан қазақ тілін оқытуда дайын өнімдердің жетістіктерін есепке ала отырып, мультимедиялық технологияларды қолданып, ақпараттық оқыту бағдарламаларды әзірлеудің теориялық, әдістемелік мәселелерін терең саралау арқылы оны жетілдіре түсу біздің басты мақсатымыз болмақ.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2030». Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. - Алматы. «Білім баспасы», 1998.
2. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. - Алматы, 2002.
3. Ержанова А. Білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану. –Алматы. 2005.
4. Жалпы орта білімді ақпараттандыру мемлекеттік бағдарламасы. –Астана. 1997.
5. Қазақ тілін оқыту: жетістіктер мен жаңа даму бағыттары. Республикалық ғылыми-әдістемелік конференция. – Алматы, 2011.

PhD. Bazarbekova Dumangul,
M.Ed. Dergunova Helen
(Zhezkazgan, Kazakhstan)

SENTENCE STUDY: SEMANTIC ASPECT (ON THE MATERIALS OF RUSSIAN LANGUAGE)

Recently, the semantic study of language is one of the fastest growing areas of linguistics. In modern linguistics, semantics is studied as a global phenomenon of language. Today, when global attention is attracted by the language in active, communicative aspect, the semantics is increasingly "concretized", filled with live content. This is reflected in the fact that all the deeper implicit layers of semantics are researched, its universal properties overcoming the limitations of the formal language are found and expand the range of semantic research. On the other side that is reflected in studies of the dynamic nature of the semantics, its formation, development, transitions of semantic categories in the communication process. This approach to semantics means that only that semantic theory can be regarded as adequate, which satisfactorily explains not only primary but also secondary language functions.

The problem of semantic syntax is one of the most complex and controversial issues of general linguistics.

Multidimensional nature of the sentence as a single phenomenon makes it possible to identify formal, semantic and communicative aspects, although this does not mean the isolation of these parties from each other. The ability to identify the fundamental properties of the sentence consists in the integrated, holistic approach to the study of the sentence.

The task is to determine minimum components of the sentences of various types using which the sentence, regardless of the context is self-sufficient and able to perform their functions, from the point of view of the sentence arrangement. The idea of the structural sentence scheme is developed by many linguists, each of the put into it different content. Two fundamentally different understanding of the structural scheme are pointed out. They are focused at different amounts of the sentence minimum.

The first one is addressed to a formal sentence as a predicative unit. It is based on the traditional doctrine of the principal members of the sentence and enters into a block diagram of the components, only those sentences that form the core of its predicative, i.e. subject and predicate in a two-part sentence, and the main part of the one-part sentence.

The second understanding of the structural scheme of the sentence is directed not only to the formal organization of the sentence as a predicative unit, but also to the semantic structure of sentences. The minimum of the sentence is understood as "the limit of semantic autonomy, ability to perform the nominative function", i.e. to the designation of the events, situations of reality.

The researchers explain the idea of this trend in its own way. The concept by T.P. Lomteva considers the predicate and objects as essential components of the sentence. In this case predicate connects, links, specifies the number and character of the object. [1, 2] G.A. Zolotova, highlighting examples of abstract sentences, which she calls the "models", guided by the idea that "the sentence, in its own semantic function, organized by agreeing not canonized by the subject and predicate, and the coupling expressed by certain syntactic forms of words significant elements, which in many cases do not coincide with what is traditionally called the chief of the sentence." [3, c.12]

The two described areas in the understanding of the structural sentence scheme are based on different ideas of the minimum of the sentence, despite the differences between them are not mutually exclusive. In the syntactic description, they can be combined, because they reflect different sides of the syntactic mechanism.

Based on an understanding of the structural scheme as predictive minimum, it is impossible to distinguish even such diverse in their semantic and formal arrangement, as active and passive constructions (*Юноши **увлекаются** спортом – Пословицы **создаются** народом*): they both embody the same block diagram N1Vf N5.

From the block diagram of the second direction in understanding the transition to the analysis of semantic structures are more prepared. Based on the understanding of the structural scheme as a nominative minimum, it is possible to distinguish all the arrangements diverse not only semantically but also formally, in particular, active and passive constructions, at least in the nominative which includes three components: N_1 Vf N_4 (*Пословицы **создает** народ*); $N_1Vf_{-ся}N_5$ (*Пословицы **создаются** народом*).

Different orientation in the analysis of the semantic aspect of the sentence leads to different ways of presenting its semantic structure. Three main areas of study of the syntactic semantics are commonly referred to. The first direction is based on an analysis of the form to the meaning of the statements - formal, syntactic semantics (N.N. Arvat, F. Danesh, O.I. Moskalskaya, N.Yu. Shvedova, etc.). The semantic structure is determined as the interaction of the semantics of the scheme, with its lexical content.

The second area of syntactic semantics (predicate-argument semantics) is associated with the names of such scholars as V.V. Bogdanov, V.G. Gak, T.P. Lomtev, G.G. Silnitsky, V.S. Hrakovsky and others. Semantic sentence structure is represented as the content, resulting from the interaction of the semantics of the predicate, and fill the position of its valence arguments, i.e. as a proposition. The basis of the sentence structure is the structure of the idea in the form of relative judgments, or propositional function, for example, the form P (x, y, z). In this case, the idea of the semantic organization of the sentence is based on the determining role of the predictive sign semantic characteristics of which potentially contain the information about the structure of the situation reflected in the sentence. A predicate is a semantic center of the sentence and it represents the situation minimized. The predicate is classified according to the number of valence positions.

The third area of syntactic semantics (subject-predicate semantics), is conventionally known as a logical, much closer to the second one. In this regard the meaning of the sentence is not interpreted as the sum of the meanings of the syntactic scheme and its lexical content, as well as some semantic relationship between the subjective and the predicative parts of the sentence (not the scheme of the sentence and the sentence itself). The basis of this trend is the classical or Aristotelian logic, according to which subject, predicate, and a link that have a particular embodiment of the language are distinguished in the judgment. Particularly in detail this approach is researched by N.D. Arutyunova. [4] The semantic structure according to N.D. Arutyunova, to a large extent depends on the logical and syntactical (or logical-grammatical) source, i.e. relations connecting the subject, the concept and the name (or, respectively, denotation, signification and the meaning). Since these components usually belong to either subject or predicative parts of the sentence, then these mentioned sources link in fact these parts (see the work by Yu.D. Apresyana, T.B. Alisova, L.A. Biryulina, etc.) .

Here is an example, considering the semantics of sentences with the verb ending in *–ся.* Within the subject-predicate sentences characteristic of the studied areas is incomplete, as predicates - verbs ending in *–ся* – are not homogeneous in its meaning and valence properties. For some sentences a subject-predicate structure is sufficient, for others - is semantically incomplete, and the third consideration from this point of view leads to a change in the semantics of the whole sentence.

Compare: a) the value and the semantic completeness are reserved in the following sentence: *Маруся подняла на Сашу глаза и мило* ***улыбнулась****…* (A.Rybakov) – *Маруся* ***улыбнулась***; *Улучив минутку, три четыре сплавщика* ***сходятся*** *на середине плота, глядят друг на друга и тяжело дышат* (Anton Chekhov) – *Три четыре сплавщика* ***сходятся****, глядят…*

b) in the sentence *Владимир* ***наткнулся*** *на человека, прижавшегося в угол* (A. Pushkin) – *Владимир* ***наткнулся***; *Иероним* ***взялся*** *обеими руками за канат…*(Anton Chekhov) – *Иероним* ***взялся*** – the meaning remains important, but is semantically incomplete.

c) in the sentences *Навстречу Дубровскому* ***попался*** *поп со всем причетом* (A. Pushkin) – *Поп* ***попался***; *Небось милая, – сказал он Лизе, – не* ***кусается*** *моя собака* (A. Pushkin) – *Собака* ***кусается*** the meaning is changing and new semantic completeness is acquired.

In this regard, the basis of our point of view that the semantic structure of the sentence structure is isomorphic to the extralinguistic situation contained in the sentence is defined as a predicate-argument and corresponds to a proposition. It is possible to use the results of studies in all three directions.

As part of the semantic syntax sentence is treated as a nominative unit, which is the denotation of the extralinguistic situation." The semantic nature of the syntactical categories is originally described by L.Tener considering the sentence as an image of the "little drama" with its scenes, actors and circumstances.

Modern linguistics recognizes the fact that the formal structure of a sentence is derived from the semantic structure and is defined as a "syntactic interpretation" of the deep semantic structure. In this case, the semantic structure reflects the structure of an abstract (typical) situation and the situation is a "system of objects linked by some relationship." [5, p. 197]

References:

1. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 198 с.
2. Ломтев Т.П. Структура предложения в современном русском языке. – М.: МГУ, 1979. – 164 с.
3. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. - М.: Наука, 1973. – 351 с.
4. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
6. Шатуновский И.Б. Семантика предложения и нереферентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика). – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 400 с.

Ivan S. Bakhov
(Kyiv, Ukraine)

GLOBALIZATION AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

At the end of the XX century revolution in the means of communication led to global information exchange by changing the nature and essence of all international political processes, putting forward to the foreground the mass communication process, involving new means of communication, and it considerably changes the form of human life, the appearance of university education.

Prospects of establishing new communication means are immense and equally impressive are the economic and political, intellectual and professional consequences of further intensification of information processes in the modern world. Already generated information flows have led all areas of society to information dependence.

In the last decade this revolution expressed itself in the new microelectronic technology achievements, the mass distribution of new means of communication – fax machines, satellite television, electronic mail, Internet etc. All of them, extremely accelerating opportunities to move in space information, knowledge, services and finances, make it a fact of everyday life the direct transmission of audio and video information about the events in any part of the world. There is direct and instant communication between people that can not be stopped neither by national boundaries or national law that regulate exchange of information between individuals and groups. All this extraordinary favored the formation of a new stage in world development –globalization era.

Currently, the term "globalization" has become one of the most common in conceptual and semantic sphere of social and humanitarian sciences, largely determining the content and form of modern communication processes.

Communication manifests itself in achieving and maintaining contact with the partner in order to stabilize and mutually adapt interpersonal relations. This successful communicative outcome is understood not so much as specific information result, but mainly as a dialogical process in which both partners must make equal contributions. Thus, the success of communication is an integral feature of human communicative behavior. In this context, interpersonal communication is a process regulated not only by certain socio-cultural patterns, but also jointly established rules.

Modern world globalization trends and integration of educational systems actualized the study of intercultural communication, the essence of which is expressed by the peculiarities of interaction of people – speakers of different languages and cultures. Intercultural communication issues became center of attention in different sciences and fields of knowledge, in domestic and foreign community of scholars.

Pedagogical aspects of forming readiness for intercultural communication were the subject of studies in the works of I. Pluzhnik, N. Sakharova, S.G Ter-Minasova R.Gibson, A. Knapp-Potchoff, C. Penny and other scientists [2; 3; 4; 6].

In the dictionary definition “communication” is interpreted as “semantic aspect of social interaction”, “understanding through the use of symbols and language”, connection, connectivity, communications, and “general collective determination of all processes in which information is taken and given”. [5].

In communication theory are defined a number of features and characteristics of the base term "communication":

- is a form of social communication, always has both individual-personal and common sense for both participants, partners and society as a whole;

- takes place in the natural environment of real life, so mainly authentic language is used with its possible sociolinguistic (dialect) and stylistic variations;

- acts as a process between the parties by communication acts and the operational units of their speech acts, their previous communicative intentions (communication problems), the form and content of communication include elements of unpredictability and randomness, resulting in the use of language of problematic creativity nature and success of communication result is possible by nature;

- is always targeted, since its purpose is communicative effectiveness, information sharing, the maximum possible ordering of information and messages and detection of communicative intentions, i.e., communicative tasks;

- is extremely contextual, both in a wide, extralinguistic sense (carried out in view of the socio-political, socio-cultural and ethno-cultural situational concreteness) and in a linguistic sense, that is, operates in connected text and discourse, and is of strictly activity character;

- can be subjected to various obstacles and limitations as to reduce uncertainty and to overcome difficulties in partners communication: a) carry out the distribution of all forecasting mutual communicative intentions and b) assist each other in their implementation, c) produce continuous assessment of the significance of received and transmitted information.

Important role in the process of interpersonal communication play psychological and social characteristics of a communication act.

Considering psychological components of interpersonal communication are, above all, motivational aspect of communication ("communicative intention", "plan", "goal"), which provides what and why the author wants to inform the recipient and the cognitive component associated with the possibility of an adequate understanding of the reported.

Social components of the communicative act include situational role status and its participants, and stylistic techniques of interactive communication used by them.

The intensity of the processes of communication in many ways due to personal factors, individual characteristics of the subjects of communication, which is entirely determined by the norms and values of culture, contents of "executable" social roles, and are the result of natural inculturation and socialization processes of a personality.

Knowledge of the context of communication is especially important in intercultural communication: interpreting human behavior in a particular context means placing it in such cultural framework within which its behavioral reactions acquires more or less definite meaning. The absence or lack of understanding border cultural context does not allow the partner to adequately navigate the situation and often leads to complications and conflicts.

Adequate understanding of the sociocultural context of interpersonal communication contributes to a positive solution of the following main tasks: - explains the observer what really happens betweens communicators; - makes it possible for participants of communication to form a proper treatment of events, to choose how to conduct most productively in this situation.

In connection with this subject of communication should, above all, learn to navigate the social-cultural context of what is happening, to provide typical social situations, to know how to behave in them. Among these situations are standard business meeting, family celebrations, talking in queues, seeing the doctor, etc.

Business level of communication connects people united by common interests work together to achieve common goals. It is not short contact, so subjects should constantly focus on the joint search for means to enhance cooperation.

The classification of standard situations by American psychologist Eric Berne [1] is grounded on the inherent human need for structuring of time, which, in essence, is a way of organizing space-time continuum of interpersonal interaction. Eric Berne identified six forms of social behavior.

1. reticence – border situation in which clear communication between people is missing: a man is among humans, but does not communicate to them;

2. rituals – common, recurring actions that do not assume semantic content that can be both of formal character (diplomatic reception) and be part of informal communication (greetings, farewell, thanks), rituals allow people to spend time together without drawing together.

3. in one’s spare time – semi-ritual talk about issues and events known to all, spending time is always socially programmed, as is permitted to speak only in a certain style and on the permissible subject.

4. co-operation – the interaction between people at work to effectively achieve the goals.

5. games – the most difficult type of communication, where each party is unconsciously trying to achieve the benefits and get the reward. People often and willingly turn to games, depriving themselves of the boredom of killing the time, but avoiding the negative effects of proximity.

6. Proximity – type of free communication games due to the warm, concerned relationship: the most perfect form of human relations.

The principles that define a certain type of behavior of a person in a given culture and the collective members of the culture, form the content area of norms of communication, which include: a collective assessment of what should be the behavior of a representative of the culture, the collective interpretation of what other person’s behavior means, individual responses to behavior, including banned or undesirable behavioral activity.

One of the significant differences between cultures is the degree of rigidity of conventional norms and rules. It is believed that the communicative behavior is most strongly influenced by two main types of norms – justice and reciprocity.

Changing the content, form and objectives of the educational system of high school under the influence of new information technologies and socio-cultural components such as globalization and integration of communication processes, puts on the agenda the need to develop students‘ readiness for intercultural communication, which acts an essential part of professional development of future professionals.

Intercultural competence of students is understood, on the one hand, as the most important target component of modern university education, and the other – as a student striving to master a set of knowledge and skills that allows him to efficiently carry out professional competence in expanding the area of multicultural interaction.

Reference:

1. Берне, Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Берне. – М. : Прогресс, 1986.–420 с.
2. Плужник, И. Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. ... канд. пед наук / И. Л. Плужник. – Тюмень, 2003. – 46 с.
3. Gibson, R. Intercultural business communication / R. Gibson. -New York Melbourne : Oxford University Press, 2000. – 11 lp.
4. Knapp-Potchoff, A. Aspekte interkultureller Kommunikationsfahigkeit./ A. Knapp-Potchoff, A. Leidtke. Miinchen, 1997. –205 s.
5. Longman Dictionary of English Language and Culture (second edition) / Pearson Education Ltd. – Edinburgh, 1998.
7. Penny, C. Bridging the culture gap: a practical guide to international business communication. Kogan Page / C. Penny, C Fox. – London and Sterling, VA., 2004.

Баян Маударбекова
(Жезказган, Казахстан)

ТЕСТ КАК СРЕДСТВО КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ, УМЕНИЙ И НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

При обучении иностранному языку контроль занимает особое место. Это объясняется тем обстоятельством, что в отличие от большинства других учебных дисциплин, значительную долю содержания обучения иностранному языку составляют навыки и умения. Контроль – это совокупность рецептивных действий учителя с целью сопоставления воспринятого с конкретным или абстрактным эталоном. Контроль и оценка уровня владения иностранным языком являются важнейшим компонентом учебного процесса. Основная задача контроля – объективное определение уровня владения обучаемыми иноязычным материалом на каждом этапе становления их речевых навыков и умений, при этом объектом контроля является как языковая форма сообщения, так и его содержание.

Объектами контроля являются: знание лексики, грамматических правил, правил чтения и письма, произносительные, лексические и грамматические навыки, понимание иностранной речи и иностранного текста, умения монологической и диалогической речи, чтения и перевода, письмо на ИЯ и др., т.е. другими словами **знания, умения и навыки** [4, С. 152]. Контроль представляет собой сложное диалектическое целое, в котором тесно переплетаются деятельность учителя и ученика.

В результате контроля учитель:

1) на основе анализа и интерпретации данных контроля получает информацию о качестве своей работы, об эффективности тех или иных приемов обучения;

2) анализирует свою деятельность и своевременно исправляет методические ошибки;

3) правильно планирует процесс обучения, более целенаправленно распределяет учебное время;

4) получает сведения о результатах работы группы обучаемых в целом и каждого обучаемого отдельно, которые могут служить основанием для индивидуализации и дифференциации обучения.

Для обучаемого значение контроля заключается в том, что контроль:

1) стимулирует учебную деятельность;

2) повышает мотивацию обучения;

3) позволяет ученику корректировать свою учебную деятельность.

Таким образом, в учебно-воспитательном процессе контроль выполняет ряд **функций**, воздействуя и на сам процесс, и на деятельность обучаемого, и на деятельность обучающего. К основным функциям контроля относят следующие: обучающую, собственно контролирующую; диагностирующую, управленческую; мотивирующую, оценочную, воспитывающую, развивающую.

Систему контроля составляют также **формы контроля**, или способы деятельности учителя и учащихся, в ходе которых выявляется овладение учащимися требуемыми знаниями, навыками и умениями. В обучении иностранным языкам в зависимости от вида контроля (текущего, тематического, рубежного, итогового), целей контроля используются следующие формы контроля: **устный опрос** (фронтальный, индивидуальный, взаимный – работа в парах), **письменная контрольная работа, экзамен**. Однако эти традиционные формы контроля результатов обучения основаны на экспертной оценке преподавателя, которая часто носит субъективный характер. Несмотря на рекомендуемые общие критерии оценки, уровень требований различных преподавателей совершенно индивидуален. У каждого имеется свое понимание принципов требовательности и справедливости, свои критерии качества знаний, навыков и умений. На оценку преподавателя влияют и предыдущий процесс общения с обучаемым, и его личностные установки по отношению к оцениваемому ученику. Определенное воздействие оказывают внешний вид ученика, его умение ясно излагать свои мысли, а также ряд других факторов, условно называемых «эмоциональной составляющей». Традиционная система контроля и оценки в силу своих организационных и технологических особенностей не позволяет получить независимую, объективную, сопоставимую информацию об учебных достижениях учащихся. Одной из форм контроля, позволяющей измерить уровень обученности, получить достоверные, надежные данные и обеспечить объективную оценку, является **педагогическое тестирование**.

Термин «тест» был введен в научный обиход американским психологом Дж. Кеттеллом в 1890 г. для наименования психологических проб, т. е. специально разработанных стандартизированных методик, с помощью которых пытались измерить различия между индивидами или реакциями одного индивида в разных условиях. Однако ни в психологии, ни в других научных областях (социологии, педагогике, медицине, физиологии, вычислительной технике) все еще нет единого определения термина.

Слово «тест» в английском языке означает «испытание», «эксперимент», «проверка», «проба». При такой полисемии терминологические неточности очевидны.

Иногда тест трактуется чрезвычайно широко: под ним понимаются и простые контрольные работы, и контрольно-тренировочные упражнения, и собственно процесс контроля, а также все взятое вместе.

В обучении иностранным языкам используются языковые, или лингводидактические, тесты. Термин «лингводидактический тест» введен В. Коккотой [1, с. 8], который соотносит лингводидактический тест с комплексом заданий:

– задания, подготовленные в соответствии с определенными требованиями;

– задания, прошедшие предварительную апробацию с целью выявления показателей качества;

– задания, позволяющие определить у тестируемых степень их языковой (лингвистической) и/или речевой (коммуникативной) компетенции;

– задания, результаты которых поддаются определенной оценке по заранее установленным критериям.

Данное определение охватывает важнейшие характеристики лингводидактического теста: цель и объект контроля, системообразующие признаки теста, способ интерпретации результатов [5, С. 240].

Под **тестированием** в широком смысле имеют в виду совокупность всех процедурных этапов, а именно: планирование, составление, апробация, обработка и интерпретация результатов первичного, предварительного теста – **предтеста**, перепланирование, оформление и подготовка спецификаций, инструкций окончательного теста.

В узком смысле **тестирование** есть форма контроля (и обучения) с помощью проведения и использования теста.

Тест может использоваться для проведения как текущего, тематического, так и рубежного и итогового контроля, в значительной степени устраняя субъективизм в оценках и снижая время, затрачиваемое учителем на проверку заданий.

В практике обучения иностранным языкам тест как форма контроля выполняет все рассмотренные выше функции. Кроме своей основной функции – **контролирующей**, он может служить средством **диагностики** трудностей языкового материала для учащихся и мерой определения эффективности обученности. Тест может выполнять **прогностическую** функцию, т. е. предсказать успешность или неуспешность обучения. При использовании заданий в тестовой форме для дифференциации знаний, навыков и умений реализуется **обучающая** функция теста.

Специфика теста как формы контроля заключается в следующем:

1. Тест проводится в **равных для всех испытуемых условиях**: они работают с одинаковым по объему и сложности материалом в одно и то же время.

2. Тест характеризуется **квалиметрическими качествами**, т. е. количественным выражением качества выполнения задания. Результаты выполнения заданий теста сравниваются с заранее подготовленными ключами, что позволяет легко и точно установить правильность или ошибочность действий. Таким образом, квалиметрические качества тестов позволяют обеспечить **объективность** и **унифицированность** проверки, независимость оценки результатов от личных суждений проверяющего.

3. Четкая определенность форм и содержания задания и всей структуры теста делает тестовый контроль **экономичным**, т. е. позволяет проверить одновременно большую группу обучаемых и значительный объем материала у каждого испытуемого.

4. Тщательность подготовки теста в соответствии с определенными разработанными правилами и предварительной экспериментальной проверкой для совершенствования редакции теста.

5. Строгая регламентация процедуры тестирования.

Тест как контрольный документ или учебно-методическая разработка представляет собой совокупность, систему заданий, которая может делиться на **субтесты** для тестирования отдельных видов речевой деятельности (аудирования, говорения, чтения, письменной речи) или аспектов языка (фонетики, грамматики, лексики) [6, С. 4].

Существуют различные виды тестов, но единая система классификации тестов к настоящему времени педагогической наукой еще не разработана.

Наиболее полная классификация по целевым, функциональным и содержательным признакам, а также по формальным признакам представлена И. А. Рапопортом, Р. Сельг, И. Соттер в пособии для учителей «Тесты в обучении иностранным языкам в средней школе» [2, с. 23].

Тест как средство контроля имеет ряд преимуществ по сравнению с другими видами контроля: одновременно тестируется большое количество опрашиваемых; результаты тестирования устанавливаются быстро, просто; результаты используются для диагностики трудностей языкового материала; в учебном процессе можно применять как тренировочное упражнение [3, с. 188].

Тестирование является значительным шагом на пути развития методики контроля за усвоением учащимися учебного материала. Тесты являются наиболее экономной формой контроля и объективным показателем степени усвоения учащимися того или иного языкового материала, но в грамотном сочетании с другими формами контроля. Благодаря использованию тестирования на уроках иностранного языка на основе анализа можно получить информацию о качестве своей работы, об эффективности использования приемов обучения. На этой основе можно правильно планировать процесс обучения и более целенаправленно распределять учебное время. Метод тестирования должен использоваться на уроках в сочетании с другими методами контроля. Он позволяет объективно оценить уровень владения учащимися немецким языком.

Литература:

1. Коккота В. А. Лингводидактическое тестирование. – М.: Высшая школа, 1989. – С. 8.
2. Рапопорт И. А., Сельг Р., Соттер И. Тесты в обучении иностранным языкам в средней школе. – Таллин, 1987. – С. 23
3. Щукин А.Н. Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам: Учебное пособие. – М.: Филоматис, 2008. – С. 188.
4. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования. (Как выбирать, создавать и использовать тесты для целей образования) / А.Н. Майоров. – М.: Народное образование, 2001. – С. 152.
5. Гулидов И.Н. Педагогический контроль и его обеспечение: учебное пособие. – М.: ФОРУМ, 2005 – С. 240.
6. Денисова Л.Г., Симкин В.Н. Об итоговом контроле обученности иностранным языкам //Иностранные языки в школе. №2 – 1995. – С. 4.

Людмила Богатикова
(Гомель, Беларусь)

КОНТРОЛЬ В ОБУЧЕНИИ УСТНОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧИ

Контроль является важным и обязательным компонентом урока иностранного языка и всегда сопутствует все его этапы (презентации, тренировки и практики). С помощью контроля можно определить уровень владения учащимся языковым материалом, навыков и умений конкретных видов речевой деятельности, которые были сформированы у учащегося за определенный промежуток времени. В рамках личностно-ориентированного подхода контроль может быть определенным стимулом в овладении иностранным языком, т.е. способствовать мотивации в обучении. Кроме того, контроль может быть средством управления учебным процессом, так как контрольные мероприятия всегда сопровождаются наблюдением, корректировкой, учетом определенных факторов, ошибок, самоконтролем (со стороны самого учащегося) и проч., что непосредственно способствует процессу усвоения материала и развитию навыков и умений.

Таким образом, контроль позволяет:

1) преподавателю получить информацию: а) о результатах работы группы учащихся и каждого учащегося в отдельности; б) о результатах своей работы (узнать, насколько эффективны приемы обучения, определить неудачи в работе, что позволяет внести изменения в программу обучения);

2) учащимся: а) повысить мотивацию в обучении, так как контроль свидетельствует об успехах или неудачах в работе; б) более прилежно учиться, вносить коррективы в свою учебную деятельность [4, с. 295].

Как видим, в конечном итоге, контроль на уроке иностранного языка (ИЯ) дает возможность совершенствовать процесс обучения, заменять малоэффективные приемы и способы обучения более эффективными, создавать более благоприятные условия для коррекции и улучшения практического владения языком, для воспитания учащихся средствами ИЯ [2].

До недавнего времени основными объектами контроля в обучении иностранному языку были знания и сформированные на их основе речевые навыки, а также речевые умения в говорении и слушании, чтении и письме. В связи с переориентацией обучения иностранному языку на коммуникативное иноязычное образование, где главной задачей стоит сформировать межкультурную коммуникативную компетенцию, уровень владения данной компетенцией и становится основным объектом контроля. Межкультурная коммуникативная компетенция представляет собой довольно широкое понятие и включает не только умение понимать иноязычную речь на слух, выделять основную и второстепенную информацию, предвосхищать содержание высказывания и проч., умение вступать и поддерживать общение, направлять разговор в желаемом для собеседника направлении и в соответствии с его мотивами и целями, но также и другие умения линвистического / языкового, когнитивного, социокультурного характера, в том числе страноведческие и социокультурные знания. Поэтому контроль уровня развития межкультурной коммуникативной компетенции охватывает все ее компоненты и составляющие, как языковые, коммуникативно-поведенческие, социокультурные и проч., т.е. включая все то, что входит в понятие культуры иноязычного общения. При этом в процессе контроля уровня владения языком следует ориентироваться не на абсолютную, а на относительную правильность речи, т.е. достигнутый уровень коммуникативной компетенции, следует оценивать не в зависимости от количества языковых ошибок, а в зависимости от успешности решения поставленной коммуникативной задачи [4, с. 296], включая

- способность осознавать, правильно понимать и адекватно интерпретировать эксплицитно и имплицитно выраженную социокультурную информацию при непосредственном или опосредованном общении с представителями иной культуры на основе усвоенной им совокупности страноведческих и лингвострановедческих знаний, сформированных лингвострановедческих умений, отношений и ориентаций;

- способность воспринимать и оценивать личность собеседника с ее психологическими особенностями с целью установления взаимопонимания и побуждения собеседника к определенной речевой или неречевой реакции, т.е. ориентировка в собеседнике и проявление эмпатии;

- умения «прогнозировать результат своего высказывания или реплику собеседника…; захватить и удержать инициативу общения или предоставить партнеру возможность реализовать свой замысел…; вызвать желаемую реакцию собеседника вербально или невербально» [3, с. 64];

- способность корректировать речевое и неречевое поведение, вносить поправки и адаптировать языковые средства в соответствии с ролями, социальным статусом, отношением, обстановкой и темой разговора и, в общем, всей ситуацией в соответствии с предполагаемыми нормами и правилами поведения и общения, управлять ходом беседы, разговора, включая также использование различных паралингвистических средств;

- умение строить свое речевое и неречевое поведение на основе понимания и знания пресуппозиций, фоновых знаний, ценностных установок, психологической и социальной идентичности, характерных для данной культуры.

Неоспоримо, что осуществлять контроль указанных параметров устной иноязычной речи бывает довольно сложно, поскольку речевое общение протекает в устной форме и довольно сложно наблюдать за правильностью речи учащихся и фиксировать их ошибки.

В настоящее время наиболее популярным средством контроля являются тесты, с помощью которых можно определить, в основном, уровень знаний грамматики и лексики; их также можно использовать для контроля уровня развития навыков и умений восприятия иноязычной речи на слух. В качестве тестовых заданий обычно предлагаются следующие: на выбор, например, ответов на поставленный вопрос по содержанию прослушанного текста или утверждений; окончить данные утверждения / предложения; расположить данные предложения /факты из текста в логической последовательности; определить верные и неверные утверждения и проч. Более сложные тестовые задания, с помощью которых можно проверить понимание не только основного содержания прослушанного сообщения, но и детальное – это, так называемый клоуз-тест, сущность которого заключается в том, что в прослушиваемом сообщении пропущено каждое 5 или 6 слово (не имеет значение, существительное это или прилагательное, артикль или глагол и т.д.). Таким образом, клоуз-тест позволяет проверить не только знание языкового материала (грамматического, лексического, фонетического), но умение строить догадки для соотнесения фактов языка с фактами окружающего мира, фоновые знания и на этой основе понимание как основного содержания сообщения, так и детального. Для контроля уровня развития умений аудирования нами используются и такие нетрадиционные средства контроля, как технология арт-терапии. Данная технология основана на интеграции изобразительной деятельности (искусства) и обучения иностранному языку, т.е. в процессе / или после прослушивания сообщения обучаемый должен изобразить на своем рисунке все, что он услышал и понял. Контроль с помощью такой технологии не только показывает, насколько понял обучаемый прослушанное сообщение, какой уровень развития его умений и навыков аудирования, но также способствует развитию творческого самовыражения и творческих способностей, повышению уровня самосознания и самооценки, самоорганизации и самоконтроля у обучаемого, проявлению активности [1] и, конечно, повышению интереса у обучаемого к изучению иностранного языка.

Труднее осуществить контроль уровня развития навыков и умений в говорении и, тем более, межкультурной коммуникативной компетенции с учетом всех ее компонентов и умений. Чтобы более объективно оценить знания, навыки и умения обучаемых, проверить уровень развития неподготовленной устной иноязычной речи и сделать учебное иноязычное общение более естественным и непринужденным (это будет способствовать более объективной оценки), а контроль ненавязчивым предлагается использовать игровые технологии. Примером такой может служить «Брейн-ринг», с помощью которого можно проверить не только уровень знаний разговорных формул речевого этикета, но и умений быстро реагировать, прогнозировать реакцию партнера по сообщению, поддерживать общение и другие умения. Например, отреагируйте на следующие реплики, выразив удивление, сомнение, возмущение, высказав свое мнение по поводу услышанного и проч. (важным моментом при выполнении данного задания является быстрота реакции и соревновательность).

Контроль навыков и умений устной иноязычной речи, и, в частности, уровня сформированности межкультурной коммуникативной компетенции можно осуществлять в форме компьютерного тестирования, т.е. в процессе выполнение конкретного тестового задания обучаемый должен отреагировать на звуковое сообщение (поставить вопросы к звучащему утверждению / сообщению; исправить верные /неверные утверждения; выразить различные эмоции (удовольствие, несогласие, возражение и проч.), т.е. в интерактивном режиме. Выполнение теста таким путем будет способствовать созданию условий более естественного общения. Хотя следует заметить, что компьютер не может заменить живое общение и только в процессе устного иноязычного общения с собеседником можно проследить, насколько сформированы у обучаемого навыки и умения.

Таким образом, в качестве средств контроля устной иноязычной речи можно использовать коммуникативные тесты, с помощью которых измеряются и оцениваются определенные компоненты коммуникативной компетенции, в том числе проводимые в форме компьютерного тестирования; а также игровые формы, технологию арт-терапии, индивидуальные проекты (в частности, для контроля уровня развития навыков и умений монологической формы общения) и главное, что нужно при этом учитывать это то, чтобы эти средства контроля отражали специфику процесса обучения устному иноязычному общению, в целом.

Литература:

1. Алексеева М. Практическое применение элементов арт-терапии в работе учителя: учебно-методическое пособие для учителя иностранного языка / / Алексеева М. – М.: АПК и ПРО, 2003. – 88 с.
2. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: Учебник / / Гез Н., Ляховицкий М., Миролюбов А. и др. – М.: Высшая школа, 1982. – 373 с.
3. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур / Е.И. Пассов. – Минск: ООО «Лексис», 2003. – 184 с.
4. Шубин А. Обучение иностранным языкам: учебное пособие для преподавателей и студентов / / Шубин А. – 2-е изд., испр. и доп.– М.: Филоматис, 2006. – 480 с.

Оксана Геращенко, Алла Ніколаєва,
Маргарита Падалиця, Оксана Самолисова
(Харків, Україна)

ПРОБЛЕМА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СЕРЕД МОЛОДІ

Питання популяризації української мови вже кілька століть лишається актуальним, що зумовлено минулим України й українців. Так історично склалося, що й сьогодні це питання не втрачає своєї актуальності, незважаючи на 20-річну незалежність та закріплення за українською мовою статусу національної в Конституції України.

Українська мова (історичні назви - руська, русинська) - національна мова українців. Вона належить до слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї.

Мова - це система звукових і графічних знаків, що виникла на певному етапі розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення. Мова - спосіб самопізнання народу, найважливіший, найуніверсальніший та найвиразніший засіб спілкування людей, засіб вираження й передавання думок, почуттів, волевиявлень.

Українська мова є державною мовою в Україні та офіційною мовою Придністров'я. Вона поширена також у Білорусі, Молдові, Польщі, Росії, Румунії, Словаччині, Казахстані, Аргентині, Бразилії, Англії, Канаді, США та інших країнах, де мешкають українці. Українською мовою у світі послуговуються від 41 до 45 млн. осіб, вона є другою або третьою слов'янською мовою за кількістю мовців (після російської та, можливо, польської) і входить до третього десятка найпоширеніших мов світу.

З усього вищесказаного бачимо, що українська мова поширена та популярна, але її становище складне.

Мовлення української молоді збідніле, перенасичене жаргонізмами, сленгізмами, словами іншомовного походження. Широкого вжитку набули слова, які мають український відповідник («прайс», «окей», «гуд», «екс-прем'єр», «екс-чоловік», «екс-дружина», «кава-брейк» і т. ін.). Найчастіше молоді люди послуговуються збіднілою російською мовою або суржиком. Працюючи з молоддю, не можна не помітити з одного боку тенденції до зневаги, збайдужілості, гребування українською мовою, а з іншого, все частіше зустрічаються освічені молоді люди, які мають великий словниковий запас, обізнані в світовій та українській літературі та свідомі до української мови.

Про мовне питання в Україні говориться багато, державна мова часто стає предметом спекуляцій політиків, але конкретних дій та результатів популяризації української мови, на превеликий жаль, можна побачити мало.

Зараз катастрофічно не вистачає якісної україномовної літератури, якісної кінематографічної продукції, а сучасні естрадні виконавці мають у своєму репертуарі невеликий перелік українських і величезну кількість російськомовних та англомовних пісень. Пересічним громадянам відома лише невелика кількість українських митців, серед яких найчастіше естрадні виконавці, натомість практично невідомими залишаються письменники, художники тощо. Причина такого явища очевидна – гроші, а точніше, це можливість заробити якомога більше грошей. Невигідно робити якісний продукт виключно для українського глядача.

Засоби масової інформації часто використовують далеко не літературну мову, вживаючи суржик, сленг, жаргонізми, неологізми, іноді нецензурну лексику. Мова сучасних політиків також не може слугувати взірцем використання нормативної літературної української мови.

Провідну роль у процесах популяризації відіграє мода, яка створюється за допомогою засобів масової інформації. Мода - це тимчасове переважання одного стилю в різних сферах життя і культури, вона позначає неміцну, швидкоплинну популярність. Аналізуючи сучасне мовлення молоді, можемо дійти висновку, що руйнівні процеси антимоди на українську мову й досі діють.

Популяризація мови - питання неоднозначне, воно потребує гнучкості у виборі методів та засобів дії. Нікого не можна змусити адміністративними методами користуватися українською. Потрібна правильна й мудра мовна політика, яка б повернула народ до рідної мови, а національним меншинам дала змогу зберегти свою мову й водночас оволодіти в повному обсязі державною мовою. Треба знайти можливість діяти разом, виробляти спільне розуміння сучасної України, як сказав письменник І. Багряний: "Об'єднати всю різномовну і різнорідну масу населення України в єдину українську цілісність". Можливо, є сенс упровадити економічні стимули. Наприклад, надати закладам загального відвідування преференції за використання виключно української мистецької продукції або створити програми з обміну студентами між Східною і Західною Україною.

Україні не вистачає інститутів української мови, яких у Японії, наприклад, 130, які б могли на державному рівні нормувати мову відповідно до вимог сучасності й наполягати на введенні цих норм у повсякденне життя, не вистачає конституційної підтримки україномовного населення, яке проживає за кордоном.

Найголовніше ж у мовному питанні є те, що ми самі повинні розвивати й популяризувати українську мову, починаючи, найперше, з себе та свого найближчого оточення. Велике починається з малого, почнімо ж з себе. "Мова - дім духу" (М.Гайдеггер).

Література:

1. http://20minut.ua/
2. http://mistovechirne.in.ua
3. http://kakdela.kiev.ua/17925/art/11543.html
4. http://www.google.com.ua/
5. http://sum.in.ua

Яна Грищенко
(Київ, Україна)

НОВІТНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Питання про формування професійної компетенції студентів підчас вивчення іноземної постійно привертає увагу дослідників, а з появою інформаційних технологій інтерес вчених до даної проблеми значно збільшився.

Метою нашої роботи є виявлення найбільш дієвих засобів формування іншомовної професійної компетенції студентів технічних спеціальностей заочної форми навчання.

Сучасні дослідники розрізняють інтерактивну іншомовну компетенцію та професійну іншомовну компетенцію, де під інтерактивною мається на увазі готовність та здібність до ефективної комунікативної взаємодії через сприйняття, розуміння та інтерпретацію іншомовного тексту та його мовного вираження в умовах професійного дискурсу [1; с.8], а під професійною – сукупність уявлень про предмет професійної діяльності, наявність професійних знань, навичок та вмінь, таких як логічно вірно, аргументовано вибудовувати усне та письмове мовлення; здійснювати збір та аналіз науково-технічної інформації; готувати презентації, звіти за результатами виконаної роботи; вірно оформлювати результати досліджень у вигляді наукових статей та докладів [2; с.11]. Перший тип іншомовної компетенції активно досліджується у роботах Т.О. Ларіної та О.В. Суслової, другий тип розглядається Є.В. Красільніковою, О.М. Матвєєвою, О.Х. Мірошніковою, С.О. Мухаркіною, Т.В. Сідоренко. Саме другий тип, іншомовна професійна компетенція, і підлягатиме розгляду у даній роботі.

Зважаючи на те, що кількість годин, відведених на аудиторні заняття зі студентами заочної форми навчання складає найменшу частину часу, виділеного на оволодіння англійською мовою, найбільш сприятливими годинами для активізації технологій навчання іноземної мови на заочних відділеннях технічних ВНЗ є час, відведений на самостійну роботу студентів у міжсесійний період, і, за результатами наших попередніх досліджень, 45% консультацій з іноземної мови мають проводитися через мережу Інтернет, 45% – проходити у аудиторіях і 10% консультацій мають бути відведені на on-line конференції та семінари [3; с.44]. Саме ці 10% часу і можливо відвести для формування іншомовної професійної компетенції студентів технічних спеціальностей заочної форми навчання. Однак, у консультаційний час аудиторні засоби формування компетенції не настільки ефективні, як дистанційні (інформаційні), які надають можливість одночасної взаємодії необмеженої кількості студентів різних спеціальностей.

Розглянемо сучасні засоби формування іншомовної професійної компетенції у режимі on-line спілкування:

1) листування за допомогою клієнтів ICQ та QIP, які надають можливість спілкування усім студентам незалежно від рівня володіння мовою, рис характеру та технічного оснащення, адже при даному типі спілкування режим «відео» відсутній повністю;
2) спілкування за допомогою програми Skype (передбачає листування та аудіовізуальний контакт), однак, у даному випадку, при наявності недоліків у технічному оснащенні робочого місця, спілкування може бути утруднене;
3) взаємодія студентів та викладача через систему вебінару, де доступний максимальний набір інструментів для якісного спілкування.

Згідно з результатами попереднього аналізу кожного з типів Інтернет-взаємодії, приходимо до наступного: перший тип спілкування через Інтернет, доступний для необмеженої кількості студентів, даний тип можливо використовувати для формування іншомовної професійної компетенції студентів у яких рівень володіння мовою не вище ніж А2; зважаючи на те, що другий тип має недостатній набір інструментів для навчання та потребує відповідної швидкості Інтернету, не рекомендуємо користуватися даною програмою у навчальних цілях; третій тип є найбільш ефективним для формування іншомовної професійної компетенції для студентів незалежно від рівня володіння іноземною мовою.

Перспективою подальших досліджень вважаємо практичну перевірку ефективності першого та третього засобів формування іншомовної професійної компетенції студенів технічних спеціальностей заочної форми навчання.

Література:

1. Ларина Т.А. Формирование интерактивной компетенции при обучении студентов нелингвистических вузов профессионально ориентированному иностранному языку: дисс. … канд. пед. наук: 13.00.08 /Ларина Татьяна Алексеевна. – Барнаул, 2007. – 230с.
2. Сидоренко Т.В. Формирование профессиональных компетенций студентов в процессе самостоятельной работы при обучении иностранному языку: дисс. … канд. пед. наук: 13.00.02/ Сидоренко Татьяна Валерьевна. – Томск, 2011. – 228с.
3. Грищенко Я.С. Інтернет як засіб підвищення ефективності викладання іноземної мови на заочному відділенні технічних ВНЗ //Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов: Матеріали міжнар. науково-практ. конференції, 26-27 лютого 2010р. – К.: «Політехніка», 2010. – С.43-45

УДК 811.111: (0,75.8)

С.Д. Дешко, Л.М. Гуня, І.І. Добош
(Львів, Україна)

МОВА ТА СТИЛЬ НАУКОВИХ І НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЬ

Мові і стилю наукової чи науково-методичної праці слід приділити дуже серйозну увагу, адже саме мовно-стилістична культура найкраще виявляє загальну культуру її автора.

Монографії, статті, дисертації, підручники (навчальні посібники) для вищої школи мають не просто містити сукупність систематизованих відомостей з тієї чи іншої дисципліни, ці відомості потрібно викласти літературною мовою [1; с. 10-40].

Мова наукової чи навчальної книжки відіграє надзвичайно важливу роль у сприйманні матеріалу. Усі елементи таких праць – композиція, синтаксичні особливості, система термінів, засобів введення у текст інформації – спрямовані на те, щоб передати читачеві певну інформацію, навчити його усвідомлено засвоювати текст, викликати зацікавлення самим процесом навчального читання.

Будь-яке нове поняття, що вводиться, наприклад, у підручник, має подаватися з описом. Саме опис (або визначення) предмета робить текст навчальним [2; с. 50-80].

Істотне місце у композиційно-мовній структурі тексту підручника посідають система доказів та способи аргументації навчального матеріалу.

У процесі вивчення науки, засвоєння її категорійного апарату студент прилучається і до мови цієї науки. Навчальна книжка озброює студента термінологією, формує і закріплює вміння викладати суть основних проблем дисципліни, професійно і грамотно використовувати в своєму мовленні не лише терміни, а й типові для цієї дисципліни мовні звороти.

Найхарактернішою ознакою писемної наукової мови є *формально-логічний спосіб викладу матеріалу*. Це відображається в усій системі мовних засобів. Для наукового тексту характерними є смислова завершеність, цілісність, пов'язаність, точність, доречність мовлення.

Для вираження логічних зв'язків існують спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, що вказують на послідовність розвитку думки (*спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже* і т. ін.), заперечення (*проте, але, тоді як, одначе*), причинно-наслідкові відношення (*таким чином, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, крім того*), перехід від однієї думки до іншої (*раніше ніж перейти до..., звернімося до..., розглянемо, зупинимось на..., перейдемо до..., варто розглянути...*), результат, висновок (*отже, значить, як висновок, підсумовуючи, слід сказати...*).

Логічність мовлення виявляється також в точності і правильності вживання слів, словосполучень, речень.

Наслідком неохайного ставлення до добору слів є тавтологія (невиправдане повторення спільнокореневих слів) та плеоназм (вживання зайвих слів), використані без певної стилістичної мети (*передовий авангард науки, місцевий абориген, свій автопортрет* тощо) [3; с. 37-44].

Науковий текст характеризується тим , що його основу становлять лише точні відомості та факти. Це зумовлює і точність їх словесного вияву, і , таким чином, використання *спеціальної термінології*.

Завдяки спеціальним термінам стає можливим у стислій та економній формі давати розгорнуті визначення і характеристики наукових фактів, понять, процесів, явищ. Треба добре пам'ятати, що науковий термін – це не просто слово, а втілення сутності того чи іншого явища. Отже, добирати наукові терміни і визначення необхідно дуже уважно. Не можна довільно змішувати в одному тексті різну термінологію, пам'ятаючи, що кожна галузь має свою, притаманну тільки їй термінологічну систему.

До термінів ставляться такі вимоги: а) повинен мати форму, зафіксовану в словнику; б) має вживатися з одним значенням, в) утворюючи похідні форми, слід дотримуватися літературних норм і не робити цього на власний розсуд; г) якщо значення терміна викликає сумніви, слід звернутися до тлумачного словника; д) не вживати в одному тексті і український термін , і його іншомовний відповідник.

Не використовується також замість прийнятих у певній науці термінів *професійна лексика*, тобто слова та вирази, поширені у науковому чи виробничому середовищі. Професіоналізми – це не позначення наукових понять, а умовні, вищою мірою диференційовані найменування реалій, які використовуються в середовищі вузьких фахівців і зрозумілі лише їм (*липовий баланс, заморозити рахунки, живі гроші, закладушка, голяки* тощо).

Фразеологія у наукових текстах також специфічна. Вона покликана, з одного боку, визначити логічні зв'язки між частинами висловлювань (такі, наприклад, стійкі сполучення, як *"навести результати", "як показав аналіз", "підсумовуючи сказане", "звідси випливає"* і т. ін.), з іншого боку, позначати певні поняття, будучи, по суті, термінами (такі, наприклад, як *"струм високої напруги", "державне право", "вільна економічна зона"* і т. ін.)

.Серед особливостей наукової мови варто відзначити наявність великої кількості іменників із абстрактним значенням, віддієслівних іменників (*розгляд, вивчення, створення, застосування, визначення, стимулювання тощо),* відсутність експресії. Звідси домінуюча форма оцінки – констатація ознак, притаманних слову, яке визначають. Тому більшість прикметників є тут частинами термінологічних виразів. Так, правильно буде прикметник "наступні" замінити на "такі", який всюди підкреслює послідовність перерахування особливостей і прикмет.

У наукових текстах широко вживаються дієслівні форми недоконаного виду минулого часу дійсного способу, рідше - дієслова умовного і майже ніколи – наказового способу. Часто використовуються зворотні дієслова, пасивні конструкції, що зумовлено необхідністю підкреслити предмет дослідження (наприклад, *"У статті розглядаються...", "Передбачено виділити додаткові кредити..."*).

У науковій мові дуже поширені вказівні займенники "цей", "той", "такий". Вони не лише конкретизують предмет, але й визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання (наприклад, "Ці дані служать достатньою підставою для висновку...").Займенники "щось", "дещо", "що-небудь" через неконкретність їх значення в тексті наукових праць не використовують [4; с. 100-150].

У писемній науковій мові часто вживаються вставні слова та словосполучення на позначення ступеня достовірності повідомлення. Завдяки таким словам той чи інший факт можна подати як достовірний (*справді, насправді, зрозуміло*), припустимий (*треба гадати, як видно*), можливий (*можливо, ймовірно*); вказати на джерело повідомлення, автора висловленої думки чи якогось виразу (*за повідомленням, на думку, на нашу думку*).Такий текст виключає емоційно забарвлені слова та вигуки.

Якостями, які визначають культуру наукової мови, є точність, ясність і стислість. Смислова точність – одна з головних умов забезпечення наукової та практичної значущості інформації. Недоречно вжите слово може суттєво викривити сенс написаного, призвести до подвійного тлумачення тієї чи іншої фрази, надати всьому тексту небажаної тональності.

На жаль, автори наукових та науково-методичних праць не завжди досягають правильного слововживання: недбало добираючи слова, спотворюють висловлену думку, припускаючись лексичних помилок, позбавляють наукову мову точності та ясності. Часто призводить до помилок незнання синонімічних можливостей слова. Уміле ж використання синонімів робить мовлення багатшим, досконалішим. Добираючи слова з синонімічного ряду, треба враховувати відтінок у значенні, стильову залежність (наприклад, *думка – твердження, ідея, задум; застосовувати – використовувати, запроваджувати; реалізація – виконання, здійснення, втілення, проведення; період – етап, епоха, час, пора, вік, проміжок часу*). Буває, що точність порушується через синонімію термінів, коли пишуть то "розрідження", то "вакуум", то "водяна турбіна"; або в одному випадку "томати", а в іншому - "помідори." Отже, термінів-синонімів в одному вислові бути не повинно.

Ще одна необхідна якість наукової мови – її ясність. Ясність – це вміння писати доступно і дохідливо. Особливо багато неясностей виникає там, де автори замість точних кількісних значень використовують слова і словосполучення з невизначеним або занадто узагальненим значенням. Нерідко доступність і дохідливість називають простотою. Простота викладу сприяє тому, що текст читається легко, тобто думки автора сприймаються без ускладнень. Проте не можна ототожнювати простоту і примітивність. Популяризація тут виправдана лише в тих випадках, коли наукова праця призначена для масового читача.

Стислість – третя важлива якість наукової мови. Реалізація цієї якості означає вміння уникнути непотрібних повторів, надмірної деталізації і словесного мотлоху. Тому слова і словосполучення, які не несуть жодного смислового навантаження, повинні бути повністю вилучені з тексту.

Отже, для підготовки якісного рукопису необхідно дотримуватися таких вимог до його мови:

- мова підручника (навчального посібника) має бути зрозумілою, чіткою, лаконічною;
- мова навчальної книжки має вводити студента у мову науки, виховувати в нього наукове мислення, необхідне для формування його як майбутнього фахівця;
- для позначення певних понять і явищ слід вживати усталені назви;
- навчальний матеріал має бути викладений науковим стилем сучасної української літературної мови з урахуванням термінів із споріднених галузей науки;
- іншомовні слова можна вживати лише тоді, коли немає відповідника у рідній мові [5, с. 10-40].

Література:

1. Українська мова. Енциклопедія, 2000. – 752 с.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник/ О.О.Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2008. – 712 с.
3. Антонечко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо / Б.Д.Антоненко-Давидович; [уклад. Я.Б.Тимошенко]. – К.: Либідь, 1991. – 256 с.
4. Беляєв О. Культура мовлення вчителя-словесника / О.Беляєв // Дивослово. – 1995. - №1. – С. 37-44.
5. Коваль А.П. Культура української мови / А.П.Коваль. – К.: Наукова думка, 1964. – 196 с.

УДК 801.8: (811)

С.Д. Дешко, Л.М. Гуня, І.І. Добош
(Львів, Україна)

ПРАВИЛА ПОДАННЯ ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ

Текстовий матеріал навчальної книжки вельми різноманітний. До нього, крім основного фактичного матеріалу, належать складні числівники, літерні позначення, цитати, покликання, перерахування тощо, тобто те, що потребує особливих техніко-орфографічних правил.

У підручниках (навчальних посібниках) часто використовують цифрову та словесно-цифрову форму запису інформації. Розглянемо спочатку правила запису кількісних числівників [1; с. 190-195].

Прості кількісні числівники, якщо при них немає одиниць виміру, пишуть словами. Наприклад, шести верстатів (не: 5 верстатів), на трьох зразках (не: на 3 зразках).

Складні кількісні числівники пишуть цифрами, за винятком тих, якими починається абзац (такі числівники пишуть словами). Числа із скороченим позначенням одиниць виміру пишуть цифрами. Наприклад, 7л, 24кг. Після скорочення "л", "кг" та ін. крапку не ставимо. Перераховуючи однорідні числа (величин і відношень), скорочену назву одиниці виміру ставимо тільки після останньої цифри. Наприклад, 3, 14, та 25 кг [2; с. 10-21].

Кількісні числівники, записані арабськими цифрами, не мають на письмі відмінкових закінчень, якщо вони супроводжуються іменниками. Наприклад, на 20 сторінках (не: на 20-ти сторінках).

Прості та складні порядкові числівники пишуть словами. Наприклад, третій, тридцять четвертий, двісті шостий. Винятком є випадки, коли написання порядкового номера зумовлено традицією (4-й Український фронт).

Числівники, що входять до складних слів, у навчальних текстах пишуть цифрами. Наприклад, 15-тонний вантаж, 30-відсотковий розчин. Частіше використовують форми без нарощування відмінкового закінчення, якщо контекст не припускає ніяких подвійних тлумачень, наприклад, у 3% розчині.

Порядкові числівники, позначені арабськими цифрами, мають відмінкові закінчення. Записуючи їх, після риски пишуть: а) одну останню літеру, якщо вони закінчуються на голосний (крім "о" та "у") або на приголосний звук; б) дві останні літери, якщо закінчуються на приголосний та голосний "о" чи "у". Наприклад, третя декада – 3-я декада (не: 3-тя), шістнадцятий день – 16-й день (не: 16-ий), тридцятих років – 30-х років (не: 30-их), десятого класу – 10-го класу (не: 10-о або 10-ого), у сьомому рядку – у 7-му рядку (не: 7-у або 7-ому).

Перераховуючи кілька порядкових числівників, відмінкове закінчення ставимо тільки один раз. Наприклад, товари 1 та 2-го сорту.

Після порядкових числівників, позначених арабськими цифрами, якщо вони стоять після іменника, якого стосуються, відмінкові закінчення не ставлять. Наприклад, у розділі 3, на рис. 2 [3; с. 50-80].

Так само без відмінкових закінчень записують порядкові числівники римськими цифрами для позначення порядкових номерів століть (віків), кварталів, томів видань. Наприклад, XX століття (не: XX-е століття).

У тексті навчальних видань трапляються різного типу скорочення: літерні абревіатури (США), складноскорочені слова (зарплата, профспілка), умовні графічні скорочення (к.к.д. – коефіцієнт корисної дії, див. – дивись, пор. – порівняй). Існують загальноприйняті скорочення: т. – том, н.е. – наша ера, м. – місто, с. – сторінка, акад. – академік, доц. – доцент, проф. – професор.

Слова "та інші", "і таке інше" всередині речення не скорочують. Не допускається скорочення слів "так званий" (т.з.), "наприклад" (напр.), "формула" (ф-ла), "рівняння" (р-ня), "діаметр" (діам.) [4, с. 200-220].

Навчальні тексти відрізняються великою кількістю перерахувань (переліків), які складаються як із закінчених, так і незакінчених фраз. Незакінчені фрази пишуться з маленьких літер і позначаються арабськими цифрами або маленькими літерами із напівкруглою дужкою, що закривається. Є два варіанти оформлення таких фраз.

Перший варіант: перерахування складаються з окремих слів (або невеликих фраз без розділових знаків всередині), які пишуть у підбір з іншим текстом і відокремлюють один від одного комою. Наприклад:

Турбіни поділяються на три види: 1) активні, 2) реактивні і 3) комбіновані.

Другий варіант: перерахування складаються із розгорнутих фраз з власними розділовими знаками. Тут частини перерахування найчастіше пишуться з нового рядка і відокремлюються один від одного крапкою з комою. Наприклад:

Новий верстат відрізняється від старого:

а) наявністю щита, який є екраном;

б) великою швидкістю обертання свердла;

в) кращою ізоляцією електророзподільних щитів.

Коли частини перерахування складаються із закінчених фраз, вони пишуться із абзацними відступами, починаються з великих літер і відокремлюються один від одного крапкою. Наприклад:

За принципом дії автомобільні та мотоциклетні двигуни поділяють на дві основні групи [5; с.10-20]:

1.Карбюраторні двигуни. До їх числа належать двигуни автомашин і двигуни мотоциклів.

2.Дизельні двигуни. Це насамперед двигуни вантажних автомобілів, що працюють на дизельному пальному.

Текст усіх елементів перерахування граматично підпорядковується узагальнювальній фразі, яка передує перерахуванню. Її не можна переривати на прийменниках або сполучниках (на, із, від, що, як і т. ін.).

Останнім часом аж рябіє в очах від штампів з прийменником *по* в українських конструкціях. Важливо знати, що цьому прийменнику в українській мові відповідає низка прийменників – *з, за, щодо, у справах, над, для, після, на, у, через* та безприйменникові конструкції (по инициативе – з ініціативи, по частому делу – у приватній справі, по понедельникам – щопонеділка, по вине – через провину тощо).

Усіх цих правил щодо написання тексту повинен дотримуватися кожен науковець.

Література:

1. Боброва Л.Г. Українська термінологія та мовна політика (20-ті рр. ХХ ст. – поч.. ХХІ ст.) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2006. – Т.Х. – С. 187-195.
2. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет / М. Стельмахович // Диво слово. – 1998. - №3. – С.20-21.
3. Сухомлинський В.О. Слово про слово // Сухомлинський В.О. Вибрані твори : В 5 т. – К.: Рад.шк., 1977. – Т.5. – С. 160-167.
4. Огієнко І. Історія української літературної мови / І.Огієнко; [упоряд., авт.іст. – біогр.нарису та приміт. М.С.Тимошик]. – К.:Либідь, 2001. – 286 с.
5. Шевцова Д.С. Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань: метод.посіб. / Л.С.Шевцова. – Житомир: Вид-во ЖДПУ, 2004. – 94 с.

УДК 81.25

Ганна Зоріна
(Горлівка, Україна)

СТИЛІСТИЧНА АДАПТАЦІЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Для теорії та практики перекладу особливе значення мають дані комунікативної лінгвістики щодо особливостей відтворення мовної комунікації, специфіки прямих і непрямих мовних актів, співвідношення виявленого й прихованого сенсу, впливу контексту й ситуації спілкування на розуміння тексту, а також чинників, що визначають комунікативну поведінку людини. Недостатні мовна й фахова підготовка перекладача обумовлюють прояв негативної, деструктивної інтерференції – об'єкту вивчення багатьма науковцями, такими як, зокрема, В.В. Алімов, Л.І. Бараннікова, В.Ю. Розенцвейг, Є.М. Верещагін, З.У. Блягоз, Р.А. Вафеєв, Л.В. Щерба, К.К. Платонов. Деструктивна інтерференція в перекладі може призвести до різних відхилень від оригіналу, й адекватність у такому перекладі буде порушена; але інтерференції можна уникнути, якщо знати особливості її прояву при перекладі текстів різних жанрів і стилів.

Актуальність дослідження умов стилістичної адаптації при перекладі газетно-публіцистичних текстів визначається тим, що суб'єктивність перекладу обмежена необхідністю відтворити якнайповніше зміст тексту оригіналу, а можливість такого відтворення залежить від об'єктивно існуючих і незалежних від перекладача системних відношень і особливостей функціонування двох мов. Тобто, переклад передбачає суб'єктивну реалізацію перекладачем об'єктивних відношень. Так, стандартизація певного стилю відображається, перш за все, у використанні певних словесних формул та загальноприйнятих синтаксичних моделей. Неспроможність відтворити такі моделі й застосування лише дослівного перекладу призводять до стилістичної невідповідності, що в значній мірі спотворює зміст чи адекватність сприйняття оригіналу в його перекладі. Відповідно, поточна мета полягає у виявленні – на матеріалі англомовних і україномовних газетно-публіцистичних текстів – певних функціональних умов і мовленнєвих принципів, знання яких сприяють якості перекладу, тобто адекватності відображення об'єктивної дійсності й грамотності перекладацького оформлення відтворюваної інформації за допомогою лінгвально-смислових засобів цільової мови.

Так, публіцистичне мовлення вже давно стало об'єктом мовознавчих досліджень, особливо з позицій функціональної стилістики. Пов'язаний із суспільно-політичною сферою комунікації, публіцистичний стиль реалізується в аналітичних газетних і журнальних статтях на політичні й суспільно значущі теми, в ораторських виступах на мітингах і зборах, в програмах на радіо й телебаченні. Газетний стиль, в свою чергу, полягає в суто інформаційних повідомленнях газет, суспільно-політичних журналів і промов; тематика зазвичай охоплює повідомлення про події та явища, що відбуваються в різних галузях суспільного життя, насамперед в економіці й культурі. Таким чином, публіцистичний і газетний стилі подібні за сферою застосування, але, безумовно, відрізняються щодо своїх функцій. Основне завдання матеріалів газетного стилю полягає в повідомленні певної інформації з певної суспільної чи політичної позиції; однак газетний стиль, на відміну від публіцистичного, не містить у собі оцінно-експресивного аналізу й конкретних висновків, які підсвідомо впливали б на думку адресата.

Політичній термінології, яка є особливо характерною для газетно-інформаційного стилю, притаманні такі ж основні риси, які властиві й публіцистичній термінології. Проте, існують і деякі відмінності, пов'язані з упорядкованістю термінологічних систем у суспільно-політичній сфері, а також із залежністю значень ряду термінів від певних ідеологічних концепцій. У газетно-інформаційних матеріалах нерідко зустрічаються багатозначні терміни, терміни-синоніми, скорочені терміни та назви. У газетному стилі, однак, термін має нейтральне значення, а в публіцистичному – експресивно-різнобічне, в залежності від ідейної спрямованості тексту, в якому він використовується [5, с. 131]. Так, термін *civilization* може використовуватися в історичному сенсі як третій ступінь у розвитку людської культури, якому передують два інші – доба дикунства й доба варварства – та, в залежності від ідейної позиції автора, мати позитивні ознаки (рівень суспільного розвитку й матеріальної культури, досягнутий певною суспільно-економічною формацією: *once humans had invented civilization, they never lost it* [8]) або негативний сенс (епоха деградації та занепаду на противагу цілісності, органічності культури: *when the time came for civilization on the planet of the Perks, they built war-trains, undermining engines, mole bombs* [8]).

Широке використання в газетно-інформаційному стилі імен і назв робить повідомлення конкретним і передає відомості про певних осіб, установи або райони. Це передбачає значні попередні (фонові) знання в перекладача, які дозволили б йому адекватно співвіднести назву із названим об'єктом. Так, перекладачеві, який працює з газетним матеріалом, поза контекстом має бути добре відомо, що Park Lane – це вулиця, Piccadilly Circus – площа, а Columbia Pictures – кінокомпанія.

Газетно-інформаційні матеріали відзначаються й деякими особливостями синтаксичної організації тексту, зокрема наявністю лаконічних самостійних повідомлень (1-3 висловлювання), які складаються з довгих речень зі складною структурою: *Magna Carta, the Petition of Right act, the Habeas Corpus Act, the Bill of Rights, and the Act of Settlement are the leading enactments; but they are in no sense a constitutional code; and without a host of judicial decisions, scores of other statutes of much less importance, and a mass of custom and convention, these statutes would be unworkable* [7, с. 2].

У газетних заголовках особливо широко використовуються лексичні елементи розмовного стилю: *Report Raps Lack of Law Reform*, *Hits GOPers Housing Stand*, *Dief Lends JFK a Helping Hand* [5, с. 137], *Сила «м'якого знака» проти «твердих лобів»* [3]. Причому, навіть якщо в самій статті ситуація описується в стриманому стилі, заголовок газетного стилю часто носить більш розмовний характер.

Порівняння української та англійської мов у межах стилістичних особливостей виявляє, що газетні заголовки мають і низку граматичних відмінностей. В англомовних газетах переважають дієслівні заголовки на кшталт: *Floods Hit Scotland*, *William Faulkner Is Dead*, *Exports to Russia Are Rising* [5, с. 138], в той час як український матеріал має назву, як правило, в іменній формі (*Тайфун на Філіппінах*, *Бюджет 2012*, *Ностальгія за живим звуком* [1]) або починається номінативно з подальшою дієслівною експлікацією (*Бізнес : гривня зміцнюється* [2]).

Істотні відмінності від інших функціональних стилів сучасної англійської мови відзначаються в характері використання в заголовках дієслівних часових форм: коли йдеться про події, що відбулися в недавньому минулому, зазвичай використовується теперішній історичний час: *Russia Condemns West Provocation*, *Richard Aldington Dies 70* [5, с. 139]. В українському газетному стилі минуле залишається в дієслівній формі минулого часу, наприклад: *Місія МВФ розпочала свою роботу у Києві* [2], *Іран почав переводити кошти з рахунків у європейських банках* [4]. Іншою характерною рисою української газети є вживання слів з абстрактно-узагальненим значенням на кшталт *рух у конвульсіях* замість *економічна криза* [6, с. 1].

Таким чином, лінгвістичні особливості аналогічних стилів в обох мовах співпадають не повністю. При перекладі газетно-публіцистичних матеріалів відбувається своєрідна стилістична адаптація: специфічні засоби оригіналу замінюються мовними засобами, що відповідають стилістичним вимогам у мові перекладу. Наприклад, при перекладі українською мовою англомовних текстів, що належать до газетно-інформаційного стилю, характерними є: членування пропозиції, коли одному вихідному реченню відповідають два або більше в тексті перекладу; заміна дієслівних пропозицій номінативними; адаптація термінології до обумовленої тематики й ситуації. Основним завданням перекладача газетних матеріалів є докладна й точна передача вихідної інформації. В цьому газетний стиль має більшу подібність до науково-технічних матеріалів, аніж до текстів публіцистичного характеру, в яких можливий ще й додатковий розвиток думки автора.

Література:

1. Аргументи тижня. – № 52 (164). – 29 грудня 2011-4 січня 2012.
2. Бізнес : гривня зміцнюється [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/story/2009/01/printable/ 090121_business_wed_sp.shtml.
3. День. – № 22 (3665). – 9.02.2012.
4. Іран «переводить гроші з Європи» [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/story/2006/01/printable/ 060120_iran_money_is.shtml.
5. Казакова Т. А. Теория перевода : лингвистические аспекты / Тамара Анатольевна Казакова. – СПб. : СОЮЗ, 2000. – 150 с.
6. Українська газета. – № 45 (185). – 18-31 грудня 2008.
7. Britannica. – № 4. – February 1996.
8. Longman dictionary of contemporary English / 4th ed. by Della Summers. – London : Pearson Education (Longman), 2006. – 1949 c.

Науковий керівник: канд. філол. наук, доцент Ясинецька Олена Анатоліївна.

Богдан Коваленко
(Умань, Україна)

ВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ "АНГЛО-АМЕРИКАНЦІВ" З ПРЕДСТАВНИКАМИ ІСПАНОМОВНИХ ЕТНОСІВ

Постановка проблеми. Розширення міжнаціональних і міжетнічних контактів США призвело до того, що існують певні проблеми у вербальній комунікації "англо-американців" з представниками іспаномовних етносів.

Відповідно, актуальністю нашого дослідження визначається необхідністю вивчення комунікативної поведінки відповідних етносів та пошуку можливих шляхів виходу у вирішенні поставленої проблеми.

Аналіз джерел і публікацій. Явище вербальної комунікації "англо-американців" з представниками іспаномовних етносів досліджували вітчизняні і зарубіжні науковці: І.А. Бехт, Т.А. Дейк, І.В. Іванов, О.С. Іссерс, О.Л. Каменська, Г.Г. Почепцов, Е.А. Селіванова, М.М. Філіппова, Y.Y. Kim.

Формулювання цілей статті. В нашому дослідженні ми виділили дві основні цілі:

1) явище комунікативного конфлікту між американцями європейського походження з іспаномовними етносами;
2) стратегія приниження, як засіб захисту від негативно налаштованого співрозмовник, який є представником іншого етносу.

Виклад основного матеріалу статті. Ми розглядаємо комунікацію як „цілеспрямований процес, діяльність, одним із засобів яких є мовлення, а знаковою цілісною формою організації – текст" [3; с. 36]. Щодо уточнення змісту поняття "вербальна комунікація", то воно передбачає „цілеспрямовану лінгвопсихоментальну діяльність адресанта і адресата, здійснювану для інформаційного обміну". Слід наголосити, що існує *загальномовне* відбиття „ксеностереотипів" (зафіксоване лексикографічними джерелами) та *мовленнєва стереотипізація* (контекстуальна, здійснювана у процесі мовленнєвої діяльності).

Мовленнєва взаємодія завжди супроводжується „немовленнєвими завданнями", а будь-яке вживання мовних засобів розраховане на певний ефект, тому мову слід розглядати як „засіб впливу на партнерів по комунікації" [3;

с. 51]. У комунікативній поведінці мовці діють згідно з певними інтенціями, тобто їх мовленнєва діяльність характеризується *комунікативною стратегічністю*. У лінгвістичній літературі поняття "комунікативні стратегії" отримало різні тлумачення, наприклад, максимально генералізованою дефініцією цього феномену є наступна: комунікативна стратегія це – „ефективні шляхи досягнення комунікативних цілей". З нашої точки зору, *комунікативні стратегії* є комплексом інтенцій, які реалізуються відповідно до певних настанов комунікантів шляхом втілення *комунікативних тактик* із застосуванням *мовних засобів* та *мовленнєвих тактичних ходів*, які сприяють досягненню поставленої мовцями мети.

Можливість досягти мети різними шляхами знаходить відбиття у понятті *комунікативної тактики* [1; с. 53], під якою розуміють „реалізацію комбінаторики комунікативних стратегій у дискурсі" [3; с. 323]. *Комунікативні тактики* реалізуються за допомогою *мовленнєвих ходів,* тобто низки одиниць мовлення, застосованих у межах певного висловлювання. Вочевидь, що первинним є поняття *мовленнєвої стратегії*, а *мовленнєвий хід* слід вважати інструментом реалізації *мовленнєвих тактик*.

Як відомо, дослідженням "інтерактивності" мовців під час мовленнєвої комунікації, а також специфікою реалізації мовних знаків у цій комунікації, займається лінгвопрагматика, особливості "соціолінгвальної поведінки" мовців вивчає соціопрагматика, на засадах соціопрагматики та когнітивної прагматики вивчаються комунікативні стратегії [3; с. 68-69]. Стратегічна природа *міжкультурної комунікації* зумовлює необхідність вивчення реалізацій комунікативно-прагматичних інтенцій представників різних етносів і з позиції лінгвокультурології.

Аналіз фактичного матеріалу виявив, що специфіка комунікації американців європейського походження з іспаномовними етносами ґрунтується на *комунікативному конфлікті*. Явище *комунікативного конфлікту* передбачає розбіжність *комунікативних стратегій* [3; с. 170]. Подібна розбіжність є типовою для процесу спілкування білих американців з вихідцями з Латинської Америки, що зумовлено екстралінгвальними чинниками. Стереотипність та необ'єктивність сприйняття іспаномовних етносів представниками білої

раси відбивається, по-перше, за допомогою *етнофобізмів* та *дерогативної лексики*, по-друге, іншими вербальними засобами у різних комунікативних ситуаціях.

Маючи за мету принизити представника іспаномовної спільноти, "англо-американці" втілюють *стратегію приниження*. У межах зазначеної стратегії представники білої раси здебільшого користуються такими мовленнєвими тактиками, як *тактикою фактичної констатації (або імплікації) нижчого соціального статусу представника іншого етносу*; *тактикою безпосередньої (відвертої) образи*; *тактикою узагальнення*.

Наведемо приклад репліки мовця-американця європейського походження, який з метою принизити іммігранта з Мексики, вживає *тактику імплікації нижчого статусу.* Впізнавши у людині, з якою спілкується, мексиканця білий американець зневажливо викликує: *"Hey, Mexican!"* [4; с. 116]. Для "англо-американця" у цьому випадку етнонім *Mexican* є рівнозначним лексемі *alien*, яка вводить поняття "чужинець", оскільки цей етнонім контекстуально виконує функцію звертання. Офіційний етнонім набуває конотації пейоративності відповідно до інтенції та настанови мовця. Так, у комунікації реалізується *мовленнєва стереотипізація*, в якій вирішальною є детеріорація конотативного значення офіційного етноніму на позначення мексиканця.

У межах *стратегії приниження* широко втілюється *тактика безпосередньої образи*. Проілюструємо зазначену тактику на прикладі. Американець мексиканського походження Хуан розповідає про власний негативний досвід спілкування з "англос" в Америці, від яких йому неодноразово доводилося чути такі висловлювання, як: *"Go back to Mexico, you wetbacks!"* [4; с. 117]. Мовець адресує етнофобізм *wetback* всім представникам іспаномовних етносів, навіть громадянам США, що народилися в Америці, тим самим, *відверто ображаючи* мексиканців як етнічну групу. З наведеного уривку видно, що американці європейського походження *невербальними* (*they would spit on us* [4; с. 117]) та *вербальними* (*you wetbacks!* [4; с. 117]) засобами демонстрували презирство по відношенню до представників іспаномовних етносів. За допомогою таких *мовленнєвих тактичних ходів*, як *імператив Go back to Mexico* та мовних засобів, як дієслово *spit* "плювати" мовець досягає своєї мети, тобто втілює *стратегію приниження*.

Досить частотним виявилося втілення *тактики відвертої образи* шляхом інвективізації мовлення у поєднанні з *тактикою імплікації нижчого соціального статусу*. З вже наведеного уривку видно, що американцю пуерто-риканського походження, який знаходиться у пошуках житла, постійно відмовляють власники квартир: *"You Cuban?" one man asked my father, pointing at his name tag on the navy uniform… "No", my father had answered, looking past the finger into his adversary's eyes. "I'm Puerto Rican". "Same shit". And the door closed*.

З метою принизити латиноамериканця білий американець вживає спочатку офіційні етноніми на позначення кубинців (*Cuban*) та пуерториканців (*Puerto Rican*), а потім стосовно обох етнічних спільнот вживає табуйовану лексику (*shit*). Ображаючи вихідця з Пуерто Рико, мовець керується не власним досвідом, а розповсюдженим стереотипом стереотипом своєї етнічної спільноти про другосортність латиноамериканців. Висловлювання спрямовано на приниження всіх вихідців з Латинської Америки. З наведеного уривку видно, що йдеться про мовленнєвий стереотип, а саме, про стереотип, який вербалізовано за допомогою *офіційних етнонімів* (*Cuban, Puerto Rican*) у поєднанні з *інвективною лексикою* (*shit*).

Як уже зазначалося, поширені стереотипи про бідність, низький соціальний статус та нерозумність вихідців з Латинської Америки знаходять втілення в мовленнєвій поведінці білих американців. Відбиття цих стереотипних суб'єктивних поглядів реалізується за допомогою *стратегії висміювання* представника іспаномовного етносу. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що зазначена стратегія, як правило, вживається у поєднанні зі *стратегією приниження*. Для реалізації зазначених стратегій мовці-американці, як представники домінуючої етнічної групи користуються *тактикою навішення ярликів*.

У свою чергу, власне представники іспаномовних етносів схильні використовувати наступні мовленнєві стратегії під час вербалізації характеристик американців європейського походження: *негативно-характеризуюча стратегія, стратегія позитивної саморепрезентації* та *стратегія встановлення рівноправності.*

Розглянемо приклад використання *негативно-характеризуючої стратегії*, у межах якої втілюється *тактика навішення ярликів* у поєднанні з *тактикою відвертої образи*. У наступному уривку американець мексиканського походження, розмовляючи з сином, заперечує історичні факти, викладені у підручниках історії, укладачами яких є "англо-американці": *"This is a bunch of lies. These gringos are telling you a bunch of lies."* [4; с. 118]. Мовець висловлює недовіру до білих американців та імпліцитно звинувачує їх у навмисній брехні та некомпетентності, вживаючи дерогативну одиницю на позначення "англос" *gringo*.

Результати дослідження. Таким чином, комунікація американців європейського походження з латиноамериканцями ґрунтується на *конфлікті*, сутність якого відбито у *мовній* та *мовленнєвій стереотипізації*. "Англо-американці", втілюючи наведені комунікативні стратегії, керуються здебільшого упередженим сприйняттям іспаномовних етносів, висловлюють суб'єктивну оцінку, яку вони надають вихідцям з Латинської Америки. Ці висловлювання засновані на расистському світогляді та ксенофобії, що підкріплюється вживанням політично некоректних, неофіційних дерогативних "ксеноетнонімів" стосовно до представників іспаномовних етносів.

Щодо комунікативно-стратегічної поведінки представників іспаномовних лінгво-культурних спільнот, то застосування ними розглянутих стратегій є детермінованим характером взаємодії з представниками білої раси. У мовленні вихідців з Латинської Америки спостерігається реакція на расистські прояви американців європейського походження. Мають місце мовленнєві спроби примирення з англо-американцями та зазначення рівноправності всіх етнічних груп, що населяють США. Такі спроби можна пояснити певним упокоренням тому, що американці європейського походження складають домінуючу більшість населення Сполучених Штатів або більшою відкритістю іспаномовних етносів для примирення та їх готовністю до взаєморозуміння.

Література:

1. Иссерс О.С. Паша "Мерседес", или речевая стратегия дискредитации // Вестник Омского гос. ун-та, 1997. – Вып. 2. – С. 51-54.
2. Полюжин М.М. Когнітивна-прагматичні механізми іллокутивних моделей мовлення // Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. пр. – Ужгород: „Патент", 2002. – С. 9-16.
3. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Брама, 2004. – 336 с.
4. Cadena J. It's My Country Too // Encountering Cultures. Reading and Writing in a Changing World / ed. by R. Holeton. – NJ: A Blair Press Book, 1992. – P. 114-120.

Науковий керівник: Грабовий П.М.

Сергій Коваленко
(Умань, Україна)

ОБРАЗНО-ЦІННІСНІ МЕТАФОРИ В БРИТАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Постановка проблеми. Соціально-політичні та економічні зміни у світовій спільноті спричинили протягом останніх десятиліть істотні зміни мовної ситуації. Сучасні засоби масової інформації, а також зразки художньої літератури і публіцистики втілюють ті динамічні процеси, що характеризують мовну ситуацію, віддзеркалюють ознаки мовної особистості сьогодення. Відповідно, актуальність нашого дослідження визначається необхідністю дослідження метафор концепту ВЛАДА для осмислення однієї з низки змін, які сьогодні відбуваються в мові.

Аналіз джерел і публікацій. Образно-ціннісні метафори у своїх працях досліджували різні вітчизняні і зарубіжні науковці: В. Карасика, І. Колегаєвої, В. Красних, О. Кубрякової, М. Макарова, Ю. Степанова, І. Шевченко, О. Морозової та ін.

Формулювання цілей статті. У нашому дослідженні ми виділили три основні цілі:

1) дослідження метафор на базі британських літературних творів;
2) розгляд сутності образно-ціннісних метафор, їх особливостей;
3) характеристика окремих зразків вживання і тлумачення окремих образно-ціннісних метафор в британському газетному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати аналізу фактичного матеріалу дають підстави стверджувати, що образно-ціннісний складник концепту ВЛАДА реалізується на підґрунті конвенціональних та образних метафор. Конвенціональні метафори репрезентовані вільними та фразеологічними словосполученнями із зв'язаним значенням одного з компонентів, що побудовані на ґрунті денотата імені концепту або членів його синонімічного ряду. Образні метафори подані образно мотивованими словами та ідіомами, структурованими за участі предметного, подієвого, абстрактного або полімотиваційного гештальтів, що лежать у підґрунті метафори або взаємодії метафори та метонімії [1; с. 12].

Конвенціональні метафори репрезентують владу як нечленований феномен і поділяються на об'єктні, суб'єктно-об'єктні, суб'єктно-об'єктно-суб'єктні та суб'єктні в залежності від кількості та семантичних ролей акантів предметно-референтної ситуації влади, яку вони відображають: в ситуації, репрезентованій об'єктними, суб'єктно-об'єктними та суб'єктно-об'єктно-суб'єктними метафорами, влада є об'єктом дії, а в ситуації, репрезентованій суб'єктними метафорами, – суб'єктом дії. За способом концептуалізації влади усі ці метафори є онтологічними.

Спектр конвенціональних метафор влади залучає такі кореляти, як неспецифікований об'єкт (володіння, відчуження, бажання, трофей), матеріальний об'єкт/феномен, сприйманий органами чуття й вичленований у просторі за його фізичними характеристиками, зокрема, артефакт (механізм, гужовий транспорт, архітектурна споруда, інструмент), контейнер, пункт призначення (точка у просторі), керований динамічний ресурс, що піддається кількісному перерозподілу, жива істота. За певних контекстуальних умов об'єкт володіння, об'єкт бажання та трофей також можуть мислитися як керований динамічний ресурс.

Образні метафори переважно позначають складники владних відносин: суб'єктів/об'єктів влади, їхні дії/стан або атрибути.

Номінації, що позначають вірогідних суб'єктів та об'єктів влади, залучають окремі слова й фразеологізми із зв'язаним значенням одного з компонентів, що спираються на предметний денотат (соціально-телеологічний або гендерний), та образні слова й ідіоми, що структуровані на підґрунті полімотиваційного гештальта за взаємодії метафоричного абстрактного уявлення з метафоричним/метонімічним предметним або подієвим образом.

Абстрактне уявлення становить джерело структурної метафори, репрезентуючи суб'єкта/об'єкта соціально-культурної реальності у термінах фізичної реальності (відповідно, таких фізичних характеристик, як великий розмір/ сила/ первинність/ могутність та маленький розмір/ пасивність), й уподібнюючи об'єкта влади антиподу чогось доброго, що не заслуговує на позитивну оцінку, або орієнтаційної метафори на підґрунті асоційованих з суб'єктом/об'єктом влади просторових орієнтирів 'верх' та 'низ'/ 'поза межами' [4; с. 501].

Предметний образ є джерелом онтологічної метафори, уподібнюючи суб'єкта/об'єкта влади, відповідно, особі соціально-телеологічної категорії із висхідним/низхідним векторами престижності: короля, королеви, принца, кардинала тощо та бродяги, а також об'єкта влади – артефакту: ляльці, килимку для витирання ніг, дрібній монеті.

Подієвий образ, який, як правило взаємодіє з метонімією, що дозволяє концептуалізувати суб'єкта/об'єкта влади у термінах асоційованих з ними дій – каузативних фізичних та некаузативних ментальних, – становить підґрунтя структурної метафори.

У полімотиваційному образному складнику аналізованих номінацій метонімія переважно спирається на предметний образ, що відіграє у структурі значення номінацій роль символа влади (найбільш поширеним джерелом метонімії є артефакти-символи трон та рука) [5; с. 256].

Номінації, що концептуалізують дії суб'єкта/стан об'єкта влади залучають дієслівні ідіоми, структуровані на підґрунті полімотиваційного гештальта за взаємодії, переважно, структурної метафори та метонімії.

Структурна метафора, спираючись на подієвий образ ситуації з одним або двома актантами (агенсом й пацієнсом), відповідно, уподібнює здійснення владного впливу суб'єктом некаузативним й каузативним фізичним чи соціальним діям, а стан об'єкта влади – фізичному стану.

У формуванні значення дієслівних ідіом беруть участь предметний образ та абстрактне уявлення. Предметний образ метонімічно репрезентує атрибути суб'єкта влади на підґрунті артефактів-(квазі)символів, найбільш поширеними з яких є трон, корона, поводи, кермо, а також таких частин тіла людини, як рука, що відіграє роль символу влади, великий палець руки, п'ята тощо, що репрезентують ресурси впливу суб'єкта влади, й вуха, волосся, коліна тощо, що репрезентують атрибути об'єкта влади. Крім того, предметний образ уподібнює об'єкта влади футбольному м'ячеві, іграшці, ляльці-маріонетці тощо на підґрунті онтологічної метафори. Абстрактне уявлення є джерелом уподібнення соціальної вагомості фізичній вазі на підставі структурної метафори.

Крім структурної метафори у структурі значення дієслівних ідіом задіяна орієнтаційна метафора, закорінена у просторовому орієнтирі 'низ', що вказує напрямок дій суб'єкта влади стосовно об'єкта.

Номінації, що концептуалізують атрибути суб'єкта/об'єкта влади, залучають ад'єктивні та адвербіальні ідіоми сформовані за участі структурної або орієнтаційної метафор, а також полімотиваційного образного складника, що задіює метафору та метонімію. Метонімія спирається на предметний гештальт, що відіграє у структурі значення ідіом роль (квазі)символа влади [2; с. 327].

Метонімія спирається на предметний образ таких артефактів, як сідло, кермо, мотузки тощо, що відіграють у структурі значення ідіом роль (квазі)символів ресурсів влади. Деякі ідіоми концептуалізують атрибути суб'єкта/об'єкта влади та підставі орієнтаційної метафори, закоріненої, відповідно, у просторових орієнтирах 'верх'/'низ'.

Оцінка референтів аналізованих метафоризованих номінацій залежить від емпатії суб'єкта дискурсу. Об'єктивно суб'єкт влади (його дії/атрибути) заслуговує на позитивну раціональну телеологічну оцінку 'ефективно' як такий, що є успішним, конкурентним, володіє певними ресурсами впливу тощо, а об'єкт (його дії/стан/атрибути), відповідно, – на оцінку 'неефективно' як невдаха, позбавлений будь-яких ресурсів владного впливу. Проте, ця оцінка реалізується за умови, що референт номінації знаходиться у комунікативному фокусі висловлювання, тобто мета мовця полягає у кваліфікації референта. У відповідністю з емпатією мовця, референти таких номінацій можуть набувати й негативної раціональної етичної оцінки 'неприпустимо', як такі, що порушують етичні норми, утилітарної 'корисно', орієнтованої на інтереси індивіда, сенсорної 'приємно' [3; с. 194].

Наявність у структурі значення образних номінацій гештальта дозволяє їм реалізувати свій емотивно-оцінний потенціал, що може актуалізуватися в діапазоні 'схвалення' – 'нейтральне ставлення' – 'більш/менш інтенсивне несхвалення' – 'зневага' до референта в залежності від емпатії мовця, що втілюється у контексті дискурсу.

Висновки. Таким чином, метафоризовані номінації, що позначають вірогідних об'єктів влади, залучають окремі слова й фразеологізми із зв'язаним значенням одного з компонентів, що спираються на *предметний денотат* (соціально-телеологічний або гендерний), та образні слова й ідіоми, що структуровані на підґрунті *предметного* (артефакту: ляльки, килимка для витирання ніг, дрібної монети; особи певної соціально-телеологічної категорії: бродяги), *абстрактного* (уявлення про *нікчемність як протилежність добра* або просторових орієнтирів *низ* та *поза межами*) та *полімотиваційного гештальтів* (за взаємодії *предметного образу* тварини чи особи соціально-телеологічної категорії із спадним вектором престижності та *абстрактного уявлення* про *малий розмір*, *пасивність* і просторового орієнтиру *низ*).

Предметний гештальт складає підґрунтя *онтологічної метафори. Абстрактний гештальт* становить джерело *структурної метафори*, репрезентуючи об'єкта соціально-культурної реальності у термінах фізичної реальності (на підставі абстрактного уявлення про *нікчемність як антипод добра*, а також такі фізичні характеристики, як *малий розмір* й *пасивність*) або *орієнтаційної метафори* (на підґрунті просторових орієнтирів *верх* та *поза межами*).

У структурі значення образних номінацій, сформованих за участі подієвого гештальта, метафора взаємодіє з *метонімією,* що концептуалізує об'єкта влади на підставі асоційованої з ним негативної ментальної дії.

Оцінка референтів аналізованих метафоризованих номінацій залежить від емпатії суб'єкта дискурсу. Об'єктивно референт таких ідіом заслуговує на негативну раціональну *телеологічну* оцінку *неефективно* як невдаха, позбавлений будь-яких ресурсів владного впливу. Присутність в образному складнику ідіом гештальта дозволяє актуалізувати їхній емотивно-оцінний потенціал. Цей потенціал актуалізується у дискурсі за наявності емпатії мовця, що поміщає референта у комунікативний фокус висловлювання, і дає йому негативну характеристику. Емотивно-оцінний потенціал таких номінацій реалізується в діапазоні *нейтральне ставлення – більш менш інтенсивне несхвалення – зневага* до референта в залежності від емпатії мовця, що реалізується у контексті дискурсу.

Література:

1. Бєлова А.Д. Поняття "стиль", "жанр", "дискурс", "текст" у сучасній лінгвістиці // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Іноземна філологія". – 2002. – Вип. 32-33. – С. 11-14.
2. Чорновол-Ткаченко О.О. Специфіка вербалізації понятійної, образної та ціннісної інформації у структурі концепту ВЛАДА // Каразінські читання: Людина. Мовпа. Комунікація: Матеріали VI Міжнародної наукової конференції. – Харків: Вид-во Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2006.– С. 327-329.
3. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія "Романо-германська філологія". – 2006. – № 725. – С. 192-195.
5. Davidson D. What metaphors mean // Pragmatics. – N.Y., Oxford: Oxford Un-ty Press, 1991. – P. 495-506.
6. Fernando Ch. Idioms and idiomaticity. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 256 p.

Науковий керівник: Кирилюк М.А.

Асет Маханбетов

(Жезказган, Республика Казахстан)

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ КОНТРОЛЯ УРОВНЯ ВЛАДЕНИЯ ИНОСТРАННЫМИ ЯЗЫКАМИ

Глобальные преобразования в социальной, экономической, политической сферах повлекли новые тенденции в казахстанском образовании. Это выражается, прежде всего, в требованиях к специалистам системы образования. Для студента важно быть конкурентноспособным на рынке труда, обладать достаточным диапазоном и уровнем профессионализма. Изучение иностранных языков в представлении современного общества уже не укладывается в рамки традиционного понимания его только как образовательно-воспитательного компонента образования человека. Оно все более осознается как потребность профессионального становления и утверждения личностных устремлений человека занять достойное место в жизни общества.

В рамках программы правительства по подготовке полиязычных специалистов, владеющих тремя и более языками особую значимость приобретает качественный подбор методик обучения иностранным языкам. Педагогическое образование не может быть подлинно профессиональным без формирования методической подготовки студентов. Конструктивное и профессиональное обучение специалистов иностранных языков актуально, тем, что в силу огромных перемен в сфере социально-политических отношений возрос интерес к иностранным языкам. Такой подход определяет коренное изменение к профессиональному образованию специалистов в области обучения иностранным языкам.

Основной задачей контроля в обучении иностранным языкам является объективное и точное определение уровня владения языковым материалом и речевыми умениями. Во всех случаях контроль не является самоцелью, а должен носить и носит обучающий характер. Контроль навыков умений и говорения является одной из самых сложных задач, когда объектом контроля становится умение высказываться по теме учебного задания. При проведении итогового контроля устных ответов студентов преподаватель должен комментировать ответ обучаемого, учитывать содержательную сторону, полноту раскрытия темы, реализацию языковых возможностей, количество фраз, построенных по моделям изучаемого языка. При оценке устного речевого общения требуется учитывать содержание и языковое оформление. Объективность действий преподавателя при контроле устного речевого сообщения зависит от следующих умственных действий:

1. распределять внимание при слушании устных сообщений на их содержание и языковую форму (так называемой, content-based teaching);

2. комментировать высказывания студентов, тем самым показывая какие умения и знания требуют дополнительной работы.

Еще одним фактором, способствующим интенсификации контроля, является воздействие эмоций на деятельность и поведение обучающегося и обучающего в процессе педагогического общения. Положительные эмоции оказывают благоприятное воздействие на протекание операций мышления. Очень важна контролирующая функция речи преподавателя, хороший эмоциональный настрой повышает заинтересованность студента, активизирует мышление, внимание.

Правильно организованное педагогическое общение снимает напряжение, стимулирует студентов к активной мыслительной деятельности. При такой организации педагогического общения контроль станет и обучающим и воспитывающим.

Одним из наиболее эффективных средств контроля в обучении иностранному языку по праву считается тест. Основное отличие теста от традиционной контрольной работы состоит в том, что он всегда предлагает измерение. Поэтому оценка, выставляемая по итогам тестирования, отличается большей объективностью.

Тесты страноведческого характера занимают сегодня все большее место в процессе обучения иностранным языкам. Благодаря таким тестам студенты знакомятся с реалиями страны изучаемого языка, получают дополнительные знания в области географии, образования, культуры. Важным звеном в процессе обучения является контроль понимания прочитанного. Формы контроля могут быть как традиционными (ответы на вопросы по содержанию текста, краткий пересказ текста, и прочее), так и нетрадиционными (к таким формам контроля относят, прежде всего, тест, а также написание эссе по прочитанной книге).

Выполнение теста занимает немного времени и позволяет проверить одновременно всех студентов в группе, которые поставлены в равные условия, т.е. они работают в одно и то же время с одинаковым по объему и сложности материалом. Различают объективные и субъективные тесты. В объективных тестах определение правильности ответа осуществляется механически, по заготовленному ключу. В субъективных тестах оно обосновывается на мнении проверяющих.

Главной задачей в наше время является формирование не только коммуникативных умений, но и формирование общественного сознания, критического мышления. В американских учебниках широко внедряются средства массовой информации, которые дают гибкую систему непрерывного образования. Общественно-политические тексты освещают глобальные темы политики, философии, культуры, экономики, без которых трудно сформировать культурную личность XXI века.

Хорошим стимулом является чтение таких газет и журналов, как газета "Zaman-Kazakhstan', "Kazakhstan", "Times of Central Asia", которые освещают события в нашей стране и за рубежом. Вот некоторые методы и приемы работы с ней:

1) прочитайте заголовок и выскажите свое предположение относительно статьи;

2) найдите случаи, когда в заголовках представлен источник информации;

3) расшифруйте сокращения в заголовках;

4) согласны ли вы с автором статьи в том, что…

5) названия политических партий, международных организаций, их аббревиатур, а также высших должностных лиц государства.

Все эти упражнения оказываются полезными при прослушивании и радиопередач, радионовостей на английском языке.

Новую информационную «среду обитания» в нашей жизни создает Интернет. На электронных страничках интернета – сайтах – размещается информация обо всем, что происходит в мире, так что выбор богат и обширен. Сидя за монитором компьютера, можно сразу выйти на нужный сайт газеты, радиостанции, музея и т.д.

Проблема оценки контроля имеет огромное значение для наук об образовании в целом. Речь идет о выработке оценок стандартов и уровней образования, о методах их сопоставления, методов оценивания уровней подготовки, уровней знания. В содержание контроля, в том числе и тестового, следует включать республиканские, региональные, местные компоненты. Необходимо использовать итоговые письменные работы.

Можно провести проверку знаний страноведческого материала с речевой практикой студентов в различных видах речевой деятельности. На основе прослушанных и прочитанных текстов студенты должны устно или письменно выполнить задания, показывающие их страноведческую подготовку. При этом используют:

1) открытые тестовые задания (ответы на вопросы, комментирование реалий);

2) полуоткрытые задания, при которых студенты высказываются в рамках четкого ограниченного контекста;

3) закрытые задания, при выполнении которых студенты должны выбрать среди четырех ответов на предложенные вопросы один правильный. Такая форма контроля вызывает большой интерес обучающихся.

Главный критерий отбора необходимых методик – направленность на достижение конечного результата – развитие коммуникативных навыков, подготовка полиязычных личностей для развивающегося государства.

Научный руководитель: к. п. н., доцент Кашкимбаева Замзагуль Жанайдаровна

Зоя Овчаренко
(Київ, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВОЇ ГРИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ-ЗАОЧНИКІВ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ

Важливим питанням сучасної методики викладання іноземної мови у технічних ВНЗ є навчання студентів мовній взаємодії. Загальновідомо, що одним з найбільш ефективних засобів реалізації комунікативного підходу при оволодінні студентами іноземною мовою є рольова гра. Серед основних переваг рольової гри відзначають наступні: максимальне наближення до реальних життєвих ситуацій як у побутовій, так і у професійній сфері; певна самостійність учасників гри, прийняття рішень в умовах творчого змагання [1; с.193]. Крім того, використання на заняттях з іноземної мови рольової гри додатково мотивує студентів до її вивчення, адже саме в рольовій грі створюються передумови для використання усіх засобів впливу на психіку студентів [2; с.73; 3; с.196].

Метою даної роботи є розгляд питання доцільності використання рольової гри у процесі навчання іноземної мови студентів-заочників технічних ВНЗ.

Рольова гра як ефективний метод навчання широко використовується у різних ланках системи підготовки кадрів (О.Ф. Волобуєва, А.М. Воробйов, П.М. Городов, В.А. Губін, О.І. Гуськов, В.П. Іванов, Г.А. Китайгородська, В.Д. Лопатка, Т.І. Олійник, О.Б. Тарнопольський, Н.В. Шувалова тощо). У вищій школі рольову гру застосовують як дидактичний засіб формування професійної комунікативної компетенції студентів (Г.Є. Пузирева, М.Н. Кузнєцова, Г.О. Бударіна, Г.В. Кащєєва, Т.Н. Лицманенко, Н.В. Матвєєва, Л.П. Якубовська), а також як ефективний прийом активізації навчання студентів іноземній мові (М.І. Потапова, О.О. Артем'єва).

Зважаючи на специфіку роботи зі студентами заочної форми навчання у технічному ВНЗ (обмежена кількість аудиторних годин), використання рольових ігор на аудиторних заняттях з іноземної мови у технічних ВНЗ є нераціональним. Проте, враховуючи наявність консультаційних годин на вивчення вищезгаданого предмету та за умови залучення Інтернет технологій, реалізація комунікативного підходу до вивчення іноземної мови крізь призму рольової гри стає цілком імовірною перспективою.

Питання дистанційного використання рольової гри у процесі навчання іноземної мови підіймається у роботі Н.В. Титаренко, де дослідниця доводить, що застосування рольових ігор проблемної направленості у процесі дистанційного навчання іноземної мови сприяє підвищенню ефективності навчання [4]. Однак, дана робота орієнтована на шкільні заняття з іноземної мови під час використання мережної моделі дистанційного навчання, що не є цілком прийнятним за заняттях зі студентами заочної форми навчання, адже мережна модель дистанційного навчання передбачає присутність усіх студентів у окремо відведеній аудиторії. У той самий час, застосування платформ для проведення інтернет-конференцій може стати вирішенням даної проблеми.

Зазначимо, що за умови використання вищезгаданих платформ студенти отримують кілька додаткових переваг (відмінно від аудиторного проведення рольових ігор):

-можливість збільшення кількості учасників гри;

-можливість участі у грі студентів з різних факультетів, що працює на підвищення мотивації до вивчення предмету;

-за умови проведення рольової гри у аудіо форматі – відсутність зорового контакту з учасниками гри та викладачем, що дозволяє студентам з нижчим рівнем знань активніше приймати участь у грі.

Слід зауважити, що вищенаведений перелік переваг використання рольової гри у навчанні іноземної мови із застосуванням платформ для інтернет-конференцій є лише умовно припустимим і не може бути прийнятий як остаточний.

Таким чином, використання рольової гри у процесі навчання іноземної мови студентів-заочників технічних ВНЗ є доцільним і потребує подальшого розгляду. Перспективою майбутніх розвідок є детальне ознайомлення з існуючими методиками застосування рольової гри у навчанні іноземної мови у вищій школі та створення власної, що відповідатиме вказаним умовам.

Література:

4. Леонтьев А.А. Психология общения / А.А. Леонтьев. – Тарту: Тартус. ГУ, 1974. – 219 с.
5. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г.А. Китайгородская. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 176 с.
6. Тер-Саакянц Г.М. Применение ролевой игры / Г.М. Тер-Саакянц, Н.А.Красовская // Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – К.: Рад.шк., 1988. – С.194-208.
7. Титаренко Н.В. Методика организации ролевых игр проблемной направленности при дистанционном обучении иностранным языкам: на материале английского языка: дисс. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Титаренко Наталия Владимировна. – М., 2007. – 197с.

УДК: 81'373.7:811.161.2:159.9

Олена Самсонова
(Сімферополь, Україна)

ФО З РОСЛИННИМ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДИНИ

Огляд останніх досліджень. XX ст. можна назвати століттям становлення фразеології як науки, обґрунтування її теоретичних засад і практичного втілення їх у фразеографії, причому багатий фактичний матеріал вже у XIX ст. зібрали українські (П. Білецький-Носенко, Б. Грінченко), польські (С.Б. Лінде, Я. Карлович, А. Кринський та В. Нєджведський) та англійські (Р. Тренч, Н. Вебстер) лексикографи. За сто років написано чимало праць, присвячених вивченню класифікації фразеологічних одиниць (далі – ФО) та дослідженню їх походження, питанню семантичної природи компонента ФО, аналізу системних зв'язків (синонімія, антонімія, омонімія, паронімія), зокрема, проблемі фразеологічної варіантності та синонімії, питанню еквівалентності ФО тощо.

Мета дослідження. Фразеологія привертала і привертає увагу вчених з огляду на свою яскравість, образність, оригінальність, оскільки вона увібрала в себе подібності й відмінності у мисленні окремих людей, колективів, націй, а також експресивні, емоційні й стилістичні відтінки та історично-культурні нашарування. Опираючись на багату скарбницю словесної мудрості народів, їхню спостережливість, творчість та діяльність, фразеологія акумулює неймовірне різноманіття висновків та узагальнень, до яких дійшло все людство і кожна нація зокрема. Наявна інформація проявляється у конотативному аспекті значення фразеологічної одиниці. Учені вже досліджували українські ФО з анімалістичним (В. Бойко) та антонімічним (Н. Бобух) компонентами, з компонентами-соматизмами (І. Тимченко) та компонентами-зоонімами (Д. Ужченко), з компонентом "душа" (О. Каракуця); російські ФО з компонентом "погода" (Я. Левченко) та з компонентом, що позначає колір (О. Каленкова); словацькі й українські ФО з компонентами-назвами метрологічних і грошових одиниць (З.Унук), польські ФО з ономастичним компонентом (А. Кравчук), з етнонімами (О. Рогач), чеські ФО з компонентом "гріш" (І. Тепляков) тощо. Об'єкт нашого дослідження – ФО з компонентом – назвою рослин, оскільки саме вони недостатньо досліджені, тому вповні не знайшли реалізацію в ідеографічних словниках різних типів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток антропоцентризму в лінгвістиці сприяв становленню нового наукового напрямку – лінгвістичної аксіології, що вивчає систему цінностей етносу і способи її репрезентації в мові і культурному континуумі. В процесі пізнання навколишньої дійсності людина визначає своє відношення до світу, оцінюючи явища, факти, події. Питання категорії оцінки знаходять відбиття у фундаментальних працях лінгвістів (Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, О.М. Вольф, Н.О. Лук'янова, В.Н. Телія та ін.). У дії механізму оцінки людиною самої себе, як частини мовної картини світу, найтіснішим чином переплітаються, перш за все, різні ексталінгвальні чинники: фізіологічна природа, стереотипність сприйняття і мислення, діяльнісна й історико-культурна практика людини. Оціночні значення можуть виникати в результаті перенесення найменування на основі диференціюючої ознаки, на основі асоціативної ознаки, а також на основі стереотипів. Людина оцінює предмети і живі істоти залежно від їх користі, придатності, емоцій, що викликаються ними. Оцінка може визначатися і суб'єктивним смаком, і громадською думкою, вона залежить також від національних особливостей сприйняття навколишнього світу. Але справжній, адекватно глобальний і цілісний образ світу може створити лише колективний суб'єкт в процесі всебічного збагачення зовнішнього світу, створити загальну картину світу, в якій нівелюються всі ньюанси індивідуального світосприйняття. Тому погляди окремих людей формують єдину систему, яка стає обов'язковою для всіх носіїв мови. А в способі концептуалізації мовної картини світу спостерігається універсальність, з одного боку, і національна специфічність, з іншого, для кожної мовної спільноти.

Дослідження концептосфери інтелектуальної діяльності людини було б неповним без фразеологічного аналізу. Відомо, що концепти відбивають досвід як окремих людей, так і цілих спільнот; через концепти відбувається ознайомлення людини з певною лінгвокультурою [1, с. 21], а фразеологічні одиниці, як специфічні мовні утвори, яким властиві образність та метафоричність, містять так зване приховане знання - tacit knowledge (термін А.Вежбицької). Власне неусвідомлена частина значення є психологічно реальною, виявляється в мові і впливає на мовні процеси [1, с. 22].

Існує безліч ситуацій, що вимагають інтелектуальної поведінки. (Інтелект [лат. Intellectus – поняття, розум] – здатність людини думати, мислити; розум, рівень розумового розвитку). Розв´язати математичну задачу, побудувати будинок, підготувати доповідь, встановити причину несправності двигуна, порозумітися з іншою людиною, зіграти партію в шахи - у всьому цьому виявляються інтелектуальні можливості людини. Виникає питання - чи означає високий інтелект у сфері, припустимо, математики, що людина буде також високоінтелектуальною у гуманітарній сфері? Або ці здібності незалежні? Інакше кажучи, чи є інтелектуальність простою одномірною властивістю або ж розбіжності людей у сфері інтелекту вимагають складного багатомірного опису?

Якщо здібності специфічні, то необхідно розробити способи опису сфери спеціальних здібностей, тобто розташувати в якомусь квазіпросторі всю нескінченну сукупність можливих ситуацій, які припускають інтелектуальну поведінку. Відносне розташування ситуацій у цьому квазіпросторі, звичайно, визначено тим, які механізми їхнього розв´язання задіє суб´єкт.

Опис структури інтелекту дав би принаймні два важливі результати. По-перше, з´являється можливість точного опису здібностей людини, завдяки якому можна підбирати для людини ефективні способи освіти і рекомендувати відповідні професійні позиції. По-друге, можна вийти на аналіз механізмів розумової діяльності, встановити наявність загального кореня і межі локальних механізмів. На початку XX століття К. Спірмен започаткував розробку факторного аналізу. Він вважав, що існує єдиний фактор, який визначає успішність розв´язки завдань від найскладніших математичних до сенсомоторних проб.

Головним опонентом К. Спірмена став інший американський учений - Л. Терстоун. Він вважав, що існує набір незалежних здібностей, які визначають успішність інтелектуальної діяльності. З 12 здібностей, які він виокремив, в експериментальних дослідженнях найчастіше підтверджуються 7: словесне розуміння; мовна швидкість; числовий фактор; просторовий фактор; асоціативна пам´ять; швидкість сприйняття; індуктивний фактор.

Найбільшого впливу з факторних теорій досягла «кубічна» модель Д. Гілфорда. Гілфорд намагався використовувати факторний аналіз не для пошуку основних здібностей, а для підтвердження апріорно висунутої теорії. Він вважав, що наші здібності визначаються трьома основними категоріями: операціями, змістом і продуктами. Серед операцій у вихідному варіанті своєї моделі Д. Гілфорд розрізняв пізнання, пам´ять, дивергентне і конвергентне мислення й оцінку, серед змістів - образний, символічний, семантичний і поведінковий; серед продуктів - елементи, класи, відношення, системи, перетворення, передбачення. У наш час, однак, математичні методи Гілфорда зазнали значної критики. Показано, що його дані можна також легко пояснити, виходячи з іншої факторної моделі.

Із усього вищесказаного можна зробити висновок, що інтелект – відносно стійка структура розумових здібностей людини. Він включає в себе досвід, набуті знання і здатність швидко й доцільно використовувати їх у нових ситуаціях, які досі не зустрічалися, а також у процесі розв'язання складних завдань. Інтелект може піддаватися тим чи іншим патологічним порушенням, як природженим, так і набутим. Процес інтелектуального розвитку людини безперервно пов'язаний з періодами розвитку її психіки вподовж усього життя.

Природжені патологічні порушення завжди приваблювали увагу людей і це відбивалося в їх мовленні, ставленні, відношенні до інших, розумово обмежених, не таких як вони людей. В Біблії написано (переклад Огієнка): *"Ліпше спіткати обездітнену ведмедицю, що кидається на людину, аніж нерозумного в глупоті його."* (Книга приказок Соломонових 17:12). Фразеологізми з рослинними номінаціями тяжіють оцінити якості людини за допомогою порівняння його з об'єктами рослинного світу, що мають негативні або позитивні властивості. Сам факт позначення людини через його порівняння з рослиною створює образну номінацію, що супроводжується позитивною або негативною конотацією. І переносно-образне значення парадигми рослина – людина виявляється невід'ємним елементом національної картини світу, що сформувалася впродовж століть.

Оцінка розумових здібностей людини через призму відношень рослина – людина реалізується двома шляхами: або людина, а priori абстрагуючись від думки про те, що рослини за своєю природою не можуть мислити, ототожнює їх із самою собою, наділяючи їх розумовими здібностями для того, щоб підкреслити свій високий інтелектуальний рівень; або людина, розуміючи свою інтелектуальну перевагу над рослинним світом, вдається до порівняння себе з ним, транскодуючи свій недостатній інтелектуальний розвиток.

У багатьох фразеологізмах, які відбивають національне світобачення, відображені народні уявлення про невігластво, дурість. Особливо продуктивною є так звана «капустяна» метафора. ФО, що використовуються на позначення розумово обмеженої, тупої, некмітливої людини такі: *капустяна голова; капустяний качан на м'язах; замість мозку росте капуста; капустяний качан* (ВПН, 215);

у голові капустяна розсада; *розуму ні на макове зерня*; *знається свиня на перці* (нічого не розуміє у чомусь). Не менш розповсюдженою виявилася «дерев'яна» метафора, за допомогою якої вербалізуються негативні інтелектуальні здібності людини. Завдяки такому порівнянню інтелектуальні здібності людини принижуються до рівня рослинного світу, який не має мозкової діяльності, та ототожнюються з деревами. Наприклад ФО *дуб неотесаний; дуб дубом; дурнем бути – не дуба гнути; дубова голова* – про 'недалеку, тупу людину'. ФО *як пень; висока, як тополя, а дурна, як квасоля; дурило з кривої верби; дурний як сосновий пень; на цвіту прибитий; пустий як очеретина; тиква полив'яна; не вартий і табаки нюху; кабаки на в'язах; хоч по сім за цибулю продавай на богуславському ярмарку* говорять про 'дурну або нечутливу людину'. Про того, хто морально деградував, здичавів жартівливо вживається ФО *обрости мохом***.** Не кожна людина може поводити себе чемно серед інших людей і взагалі в соціумі. Саме про таких невихованих, які не вміють триматися серед людей і говорять ФО *як (мов, ніби) блекоти (дурману, чемериці) об'ївся; як деревина неотесана; неначе собачої блекоти наїлася.* Звичайно, що людина не може все знати, бути обізнаним у будь-якій справі. Тоді треба або помовчувати, або просто одійти і не втручатися. Але зустрічаються такі особистості, які не розуміючи чогось і незнаючи чогось намагаються «допомогти». Народ, дивлячись на таких помічників, відповідно й охарактеризував їх такими ФО: *як табака в розі; ні на макове зерня; упасти з дуба на кактус; у голові ряска; дурному Гаврилі усе чорнобривці; проблукати в бур'янах***.**

Реалізація позитивної оцінки розумових здібностей людини в українській етноссвідомості реалізується у ФО: *не з дуба впасти; голова не половою набита* – 'хто-небудь розумний, кмітливий'. Порівняння біологічної функції головного мозку, як основного продуцента розумої діяльності людини, з рослинними компонентами, які від природи позбавлені такого призначення, акцентує схвальну оцінку розумових здібностей людини.

Рослинна номінація *біб* імплікує інструментарій, за допомогою якого можна оцінити розумові здібності людини. В українській етнокультурні ФО *сидіти на бобах* пов'язана з низьким достатком людини, а *боби розводити* – 'вести пусті, беззмістовні розмови з кимнебудь', що експлікує відсутність здорового глузду, раціональності у думках.

Залежність інтелектуального рівня людини від її віку і життєвого досвіду реалізується у рослинних номінаціях мак, зелений (листок), трава. Молодість, а відтак відсутність досвіду та здорового глузду транскодується у ФО *ще мак росте (цвіте) у голові; молодий та зелений*, які відбивають негативну оцінку розумових здібностей людини. А у паремії *і великі дуби колись жолудями були* короткий вік рослин протиставляється багаторічному досвіду дерев, зокрема дубів, які мають найдовший життєвий шлях. Отже, людина цінує і поважає вік і досвід, та не довіряє молодості та юності через безрозсудність, необачливість й недосвідченість.

Висновки. Досліджений матеріал дає можливість стверджувати, що в етнонаціональній картині світу знайшли відображення народні знання про оточуючу дійсність і ті стереотипні моделі, що характеризують мовну спільноту. Матеріал показав, що через нездатність мислити рослинний світ допомагає людині підкреслити її абсолютну перевагу над усіма живими істотами. Це імплікують фразеологізми з рослинними номінаціями на позначення інтелектуальних здібностей людини. Отримані результати можуть сприяти подальшій розробці таких проблем лексикології, фразеології, лексикографії, а також когнітивної лінгвістики, як: роль лексичного компонента у формуванні фразеологічного значення, роль демократичних процесів у встановленні парадигми пізнання й відображення світу у вербальному мисленні людини. Практичні результати дослідження можуть бути використані при укладанні фразеологічного словника.

Література:

1. Авксентьєв Л.Г. // Л.Г.Авксентьєв Сучасна українська мова: Фразеологія. – 2-е вид., доп. і перероб. – Харків: Вища школа, 1988. – 134с.
2. Вежбицкая А. // А.Вежбицкая Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – 411с.
3. Постовалова В.И. // В.И.Постовалова Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческогофактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 8-69.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел // Бусел В.Т. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
5. Фразеологічний словник української мови / Укладачі: Л.Паламарчук, В. Винник, В.Білоноженко та ін. // Паламарчук Л., Винник В., Білоноженко В. та ін. – К.: Наукова думка, 1999. – Кн. 1-2. – 984с.
7. Демський М.Т. // М.Т.Демський Українські фраземи й особливості їх творення. – Львів.-Краків.-Париж. Просвіта, 1994.-62с.
8. Прадід Ю.Ф. // Ю.Ф.Прадід Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / НАН України, Ін-т української мови; Відп. ред. О.О. Тараненко. – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с.
9. Прадид Ю.Ф.// Ю.Ф.Прадид Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь: Эмоции человека. – Симферополь: Редотдел Крымского комитета по печати, 1994 –2. – 243 с.

УДК 81'25+316.77

Радміла Сегол
(Київ, Україна)

ПЕРЕКЛАД ЯК РІЗНОВИД МІЖМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Переклад дає можливість формувати та збагачувати власну культуру шляхом ознайомлення, усвідомлення та запозичення через осмислення набутків культурного, політичного, економічного, художньо-естетичного розвитку інших етносів у процесі міжмовного спілкування. Розвиток наукових знань і формування нових ідей можливі суто після всебічного вивчення та усвідомлення створеного й викладеного за допомогою інших мовних систем в історичній перспективі. Водночас для того, щоб повністю оволодіти мовою, потрібно не лише засвоїти систему мовних знаків у поєднанні з правилами, способами викладу та аналізом результату – повідомлення, але мати можливість порівняти цю систему власної мови із системами інших мов.

Переклад – це різновид міжмовного спілкування, рецептивно-продуктивна мовленнєва діяльність. Під час цього процесу сприйнятий текст мови-донатора (рецептивний акт) відтворюється мовою друготвору (продуктивний акт). Переклад як термін подається М. Зарицьким, С. Влаховим, С. Флоріним, К. Чуковським у двох значеннях – процес перекладу та його результат. Саме в двох значеннях він аналізується і витлумачується в нашому дослідженні. Переклад можливий з будь-якої вербальної та невербальної мови на іншу. В основі цього принципу лежить єдність законів мислення, логічних і психологічних структур, властивих будь-якому етносу, народу, якою б мовою він не спілкувався.

Переклад як комунікаційний акт базується на поступовому й паралельному спілкуванні автора, перекладача й редактора як продуцентів та потенційного читача як реципієнта готового продукту – тексту перекладу. Цей комунікаційний акт може бути як безпосереднім – творчі зустрічі, читання, онлайн-конференції, так і опосередкованим – цей варіант здійснення акту відбувається тепер найчастіше.

Усі перекладацькі процедури здійснюються відповідно до вимог асиметричного дуалізму мовного знака: форма мовного знака може набувати іншого значення, а значення – втілюватися в іншу форму. Процес створення та редагування перекладу має системний характер і базується на практичному втіленні процесів та етапів – від створення першотвору до його синтетично-аналітичного опрацювання перекладачем та створення друготвору [1].

Ми визначаємо переклад як складову частину сучасної комунікації – зумовленого ситуацією та соціально-психологічними особливостями комунікаторів процесу встановлення й підтримання контактів між членами соціальної групи чи суспільства загалом на основі духовного, професійного або іншого єднання учасників комунікації. Цей процес є поєднанням інтелектуально-мислительних та емоційно-вольових актів, опосередкованих мовою та дискретних у часі й просторі – тобто у вигляді актів мовлення, актів

паралінгвістичного характеру та психофізіологічного впливу, актів сприймання та розуміння, що пов'язані з процесами збору фактів, їх зберігання, аналізу, переробки, оформлення, висловлення та за потреби – поширення, сприймання й розуміння. Процес може відбуватися з використанням різних знакових систем, зображень, звуків, засобів комунікації, засобів зв'язку. Його результатом є конкретна інтелектуально-мислительна й емоційно-вольова поведінка співрозмовника, конкретні результати його діяльності, прийняті ним рішення, що задовольняють членів соціальної групи або суспільства загалом [3; 4]. Переклад існує в процесі обміну інформацією між комунікаторами. На ньому базується встановлення та підтримання контактів між членами соціальної групи, які належать до різних етносів і культурних прошарків та, у свою чергу, формують процес спілкування в суспільстві загалом. Суспільство як симбіоз комуніканта (ініціатора процесу спілкування) та комуніката (адресата процесу спілкування) неможливе без використання перекладу. Для обміну інформацією учасники комунікаційного процесу мають досконало володіти тією системою знаків, за допомогою якої передається те чи інше повідомлення. Відсутність цього знання позбавляє комуніката нових, іноді – необхідних для подальшого існування знань, а комуніканта – результату процесу спілкування, робить передання та поширення інформації практично неможливим [4].

Така складова частина комунікації, як збирання фактів, їх зберігання, аналіз, переробка, оформлення, висловлення та поширення, сприймання і розуміння, у свою чергу, не може існувати без адекватного використання перекладу як засобу комунікативного зв'язку елементів цієї системи. Для всебічного збирання та аналізу фактів потрібно опанувати всі можливі напрацювання тієї чи іншої галузі всіма наявними мовами. Водночас не можна говорити про те, що реципієнт інформації володіє всіма мовами, які можуть використовувати потенційні продуценти під час створення повідомлення. Фахівець використовує знаки тієї мовної системи, якою він володіє досконало, для того, щоб створити потрібне повідомлення та без зайвих бар'єрів викласти інформацію обраній цільовій аудиторії. Для засвоєння та опрацювання всього шару цієї інформації реципієнт, який водночас може бути майбутнім продуцентом вже синтезованого повідомлення (знання, отримані в процесі опрацювання інформації, та власні знання реципієнта в поєднанні дають нове повідомлення), звертається до перекладних джерел, поданих тією мовою, якою досконало володіє реципієнт і якою йому зручніше та простіше засвоїти потрібну інформацію. Отримана інформація проходить процес переробки – перекладу реципієнтом повідомлення на мову власного розуміння з обраною метою – отримати або закріпити нові знання, змінити ставлення до обраного явища, події, процесу або, навпаки, підтвердити ставлення, поширити набуті знання через передання їх у власному повідомленні після синтетично-аналітичної обробки для ознайомлення з висновками проведеного дослідження та опрацювання обраною цільовою аудиторією з визначеною метою.

Результатом рецептивно-продуктивної роботи можуть виступати різні види комунікації. Польський учений Томаш Гобан-Клас наводить сім типових визначень комунікації:

- комунікація як передання інформації, ідей, емоцій, умінь людини;
- комунікація як розуміння інших, коли комунікант прагне бути зрозумілим комунікатові;
- комунікація як уплив за допомогою знаків і символів;
- комунікація як творення спільності за допомогою мови чи знаків;
- комунікація як взаємодія за допомогою символів;
- комунікація як обмін значеннями між людьми, які мають спільне в сприйнятті, прагненнях і позиціях;
- комунікація як складник суспільного процесу, який виражає групові норми, здійснює громадський контроль, розподіляє ролі тощо [10].

Ці сім концепцій і типових визначень комунікації не суперечать одна одній. Вони працюють лише в симбіозі. Власне, симбіоз цих семи типів дає змогу досягти результату комунікативного процесу – створити якісний друготвір як повідомлення для адекватного сприйняття реципієнтом. Обраний для перекладу твір – це повідомлення, яке спрямоване на передання інформації, ідей, емоцій, умінь людини, поширення тієї чи іншої концепції, викладення вже відомих або ще не засвоєних на рівні суспільних знань ідей людини. Автор-комунікант прагне зробити все для того, щоб його текст (першоджерело) став зрозумілим читачеві-комунікату [4]. Перекладач так само виступає на цьому етапі як комунікат, який переймає частково функції комуніканта і, у свою чергу, створює текст, зрозумілий реципієнтові перекладного матеріалу (друготвору). Опрацювання та передання авторського матеріалу проходить на рівні опрацювання та перетворення знаків, передання однієї мовної системи знаками іншої мовної системи, зрозумілої читачеві, що є основою визначення перекладу як способу комунікації. Впродовж створення тексту друготвору відбувається творення спільності, об'єднання ідей між різними частинами людства, ознайомлення зі схожими або протилежними ідеями учасників комунікаційного процесу для подальшого створення нової ідеї, закріплення концепції або її повного спростування залежно від викладеної інформації та цільової аудиторії потенційного твору. Відбувається обмін знаннями, який призводить до появи нових знань у комуніката та у світовій системі знань, сприяє поширенню та доповненню вже відомих теорій, закріпленню їх на практиці. На цьому етапі переклад стає частиною суспільного процесу, тобто частиною комунікації в її суспільній галузі, невід'ємним складником розвитку людини як особистості, формування та поширення нових знань.

За схемою автора сучасної теорії масових комунікацій В. Шрамма визначають п'ять основних елементів будь-якого комунікаційного процесу [4]. Під час розгляду перекладу як комунікаційного процесу застосовуються ті самі структурні елементи, серед яких є відправник повідомлення (автор тексту оригіналу), пристрій кодування повідомлення (набір символів, знаків, правил мови, за допомогою яких створюється текст), сигнал (власне створене повідомлення, першотвір), пристрій для розшифровки повідомлення (у нашому дослідженні – перекладач як знавець знаків, символів, правил мови тексту оригіналу та способів вторинного шифрування мовою тексту друготвору; перекладач на цьому етапі повертає комунікативний процес до першого елемента для нового проходження з використанням нової системи шифрування та дешифрування повідомлення), реципієнт повідомлення (читач друготвору). Така схема є недосконалою через неврахування соціально-психологічних складників, які впливають і на процес створення тексту оригіналу, і на етапи опрацювання, і на сприйняття тексту. У ній не враховано суспільно-політичні складники, спосіб передання повідомлення, шлях передання повідомлення, формування цільової аудиторії тощо. Редакторові перекладу телевізійних текстів обов'язково потрібно мати на увазі зазначені чинники і спиратись на прагматику перекладу як основу створення повідомлення мовою друготвору.

Під час оцінювання результатів перекладу важливо враховувати, чи викликає текст перекладу ті само асоціації, що й текст оригіналу, чи робить реципієнт перекладу з отриманого повідомлення ті самі висновки, що й реципієнт першотексту, чи має переклад еквівалентні емоційні та стилістичні характеристики [2]. Таким чином, виникає проблема ускладнення комунікації між продуцентом оригіналу й реципієнтом друготвору. За таких умов і перекладач, і редактор мають опрацювати телевізійний текст з огляду на інтертекстуальні елементи, зв'язки етносів, ментальні розбіжності між аудиторіями оригіналу та друготвору задля отримання тексту повідомлення, який буде контекстуально синонімічним до тексту оригіналу не лише змістово, а й на рівні психології сприйняття такої інформації.

Таким чином, переклад як комунікаційний акт базується на поступовому й паралельному спілкуванні автора, перекладача та редактора як продуцентів та потенційного читача як реципієнта готового продукту – тексту перекладу. Від плідної співпраці всіх учасників комунікації залежить передання авторської думки, відтворення повідомлення мовою друготвору та адекватна міжмовна комунікація, що впливає на подальший розвиток культури окремої країни та суспільства вцілому.

Література:

1. *Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування / М. С. Зарицький. – К. : Парлам. вид-во, 2004. – 120 с.*
2. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : Междунар. отнош., 1980. – 274 с.
3. Лалл Дж. Мас-медіа, комунікація, культура. Глобальний підхід. Пер. з англ / Дж. Лалл. – К. : "Вид-во «К.І.С.»", 2002. – 264 с.
4. Різун В. Теорія масової комунікації / В. Різун. – К. : ВЦ «Просвіта», 2008. – 260 с.
5. Селиванова Е. А. Моделирование перевода как интерпретативно-порождающего дискурса / О. О. Селиванова. // Вісник Черкаського університету. Сер. Філологічні науки. – Черкаси, 2006. – Вип. 94. – С. 17–26.
6. Чуковский К. Высокое искусство / К. Чуковський. – М. : Книга, 1988. – 400 с.

7. Шадрин Н. Л. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика / Н. Л. Шадрин. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – 220 с.
8. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер – М. : Наука, 1988. – 215 с.
9. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике / Р. О. Якобсон. – М. : Книга, 1978. – С. 16–24.
10. Goban-Klas T. Media i komunikowanie masowe: Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu / T. Goban-Rlas. – Warszawa, Krakow : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999. – p. 52–79.

УДК 81'27

Вікторія Старух
(Харків, Україна)

ІМІДЖЕВЕ ВІДЕО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ВІДЕОФІЛЬМІВ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ США)

Іміджелогія як наука, одним із головних завдань якої є вирішення проблем комунікативної реалізації іміджу, набула особливого значення на межі XX-XXI століть. Поштовхом для її розвитку та формування стали результати досліджень у сфері психології, філософії, соціології, антропології та лінгвістики.

В останні роки мовознавці звертали увагу на дослідження іміджу взагалі та іміджу окремих соціальних груп: політиків, артистів тощо, але наразі дослідження іміджу правоохоронних організацій все ще знаходяться поза фокусом. Проте слід зазначити, що імідж військових кожної держави є важливим не тільки у її межах, а й на світовій арені. Імідж здатний підвищити авторитет держави, престиж ратної справи, довіру до військ, сприяти єдності та порозумінню військових з цивільними, бути стимулом сумління у військовій службі. Від рівня ефективності іміджу залежить ставлення цивільних до правоохоронних організацій, адже імідж є одним із механізмів впливу на суспільство. Викладене вище свідчить про актуальність нашого дослідження.

Мета цього дослідження полягає в окресленні особливостей іміджевих відеофільмів Академії внутрішніх військ МВС України та Національної Гвардії США в аспекті їх перекладу англійською та українською мовою відповідно, а також здійснення компаративного аналізу відео цих двох організацій.

Слід зазначити, що вперше імідж як важливий компонент у формуванні позитивної суспільної думки було виокремлено у США. Велика кількість європейських держав переймає американський досвід. Фахівці з PR мають певний алгоритм створення іміджевих проектів з врахуванням найменших деталей, більшість з яких має успіх та досягає поставленої цілі. В Україні іміджмейкінг поки ще знаходиться на етапі розвитку та становлення, а відсутність певних кваліфікованих працівників у цій сфері негативно відображається на створенні іміджевих відеофільмів.

З метою встановлення сутності та специфіки іміджеформувального (іміджевого) відеофільму, необхідно дати визначення поняття «імідж» та основних дискурсів з високим іміджеформувальним потенціалом.

У цій роботі під «іміджем» (від англ. «image» − зображення, подоба, уявний образ, уявлення, символ) розуміється цілісний, якісно визначений образ певного об'єкту, стійко існуючий та відтворюваний в масовій і/чи індивідуальній свідомості. Імідж виникає та коректується як результат сприймання інформації, що надходить із зовнішнього середовища про певний об'єкт через сітку діючих стереотипів [3; с. 107].

Стратегії формування іміджу належать до типу комунікативних стратегій та здійснюються шляхом комунікації в межах інформативності повідомлень із застосуванням вербальних та візуальних засобів, адже завдання презентації тісно пов'язані з інтенцією адресанта, а формування іміджу здійснюється з використанням адресантом певних прийомів [2], від яких залежить не тільки позиціонування, але й підтримання позитивного ставлення до організації з боку суспільства.

Слід відзначити, що одним із найпродуктивніших дискурсів у формуванні іміджу правоохоронних інституцій є PR-дискурс [2], поштовхом для розвитку якого слугували мас-медіа, оскільки стала нагальною необхідність свідомого конструювання того, що необхідно публіці. Згідно з визначенням М.А. Шишкіної, «PR – це управлінська комунікативна ринкова діяльність (сукупність соціальних практик), направлена на формування ефективних публічних дискурсів соціального суб'єкта, що забезпечує оптимізацію його взаємодій із значущими сегментами соціального середовища (з його громадськістю)» [4; с. 103].

Однією з форм реалізації іміджу в PR є іміджеформувальні (іміджеві) фільми, відео або ролики. Іміджевий фільм має на меті презентацію окремих фактів про організацію (діяльність, історія, завдання, керівництво тощо) для формування схвального враження у певної цільової аудиторії [2]. Іміджеформувальний фільм має бути ретельно продуманим і спланованим з точки зору прагматики й комунікативної ефективності [2]. Крім того, важливою вимогою до створення іміджеформувальних відеороликів є загальна достовірність матеріалів про роботу силових структур та відповідність фактів дійсності.

Головною функцією іміджеформувальних відеороликів правоохоронних організацій є демонстрація найвищого рівня системи правоохоронної організації, формування позитивного ставлення цивільних до внутрішніх військ, залучення до їх лав нових співробітників, запевнення громадян у тому, що свої функції правоохоронні організації виконують вчасно, миттєво та ретельно, та переконання в тому, що громадяни знаходяться у цілковитій безпеці.

У межах нашого дослідження був здійснений компаративний аналіз лінгвістичних та перекладацьких особливостей відеофільмів Академії внутрішніх військ МВС України [1] та Національної Гвардії США [5], результати якого полягають в наступному:

1. Наратив патріотичних гасел на кшталт "*We are citizens. We are soldiers. We are your neighbours. We are always ready. We are always there.*" *("Ми – громадяни. Ми – військові. Ми – поруч з вами. Ми завжди напоготові. Ми завжди на місці.")* іміджевого фільму Національної Гвардії США реалізується від першої особи, має чіткий ритм та легко запам'ятовується, чому сприяють паралельні граматичні конструкції з анафорою: *We are*. Наратив патріотичного гасла на кшталт "*Виховати гідних захисників Вітчизни*" іміджевого фільму Академії внутрішніх військ характеризується порушенням текстової цілісності та інших категорій (наратив від першої особи "*наш заклад*" реалізується поруч із відстороненим "*Академія знає, як виховати* …" тощо).

2. Іміджевий фільм Академії внутрішніх військ містить велику кількість спеціальної лексики: *офіцери (officers), курсанти (cadets), підрозділи внутрішніх військ (the Interior Troops formations), командні посади тактичного рівня (command positions of the tactical level), командир взводу (platoon leader), командир батальйону (battalion commander), польові умови (field conditions), ракетне, артилерійське та стрілецьке озброєння (rocket, artillery and firearms armament), правоохоронці (law-enforcement servicemen), варта (guard),* в той час, коли в іміджевому фільмі Національної Гвардії вона майже відсутня: *soldiers (солдати), militia forces (народне ополчення), Armed Forces (збройні війська), fighters (солдати), to defend (захищати).* Отже, адресатові не потрібно володіти додатковими знаннями у військовій сфері, аби повністю зрозуміти відтворювану на екрані інформацію.

3. Іміджевий фільм Національної Гвардії не містить складних прикметників, які присутні у відеофільмі Академії внутрішніх справ: *науково-педагогічний склад (scientific and pedagogical stuff), оперативно-тактичний рівень (operative and tactical level), командно-штабний факультет (the command and control faculty), службово-бойове застосування (service and combat administration), інженерно-технічний факультет (the engineering and technical faculty), освітньо-кваліфікаційний рівень (qualification level).* Подібні лексичні одиниці ускладнюють сприйняття інформації та становлять певні труднощі у перекладі через відмінності в системах освіти, зокрема військової освіти в Україні та за кордоном.

4. Відеофільм Академії внутрішніх справ містить лексичні одиниці, які з позитивної сторони відображають приміщення навчального закладу: *просторі, світлі приміщення (spacious, light premises), чистота та охайність (cleanness and tidiness), чудові умови (perfect conditions), високі, просторі спальні приміщення (high, spacious living quarters), обладнані за останнім словом техніки*

(equipped with up-to-date technique), вражають погляд (strike a look), радісно приймають у своїх стінах (welcome), добрі спогади (kind remembrance). Відео Національної Гвардії США містить лексичні одиниці, які з кращої сторони характеризують саму організацію: *has truly operational force (має дійсно дієву силу), perform remarkable fit (демонструють ідеальну підготовку)*.

5. Оцінний компонент у відео Академії внутрішніх справ більшою частиною представлений посиланнями на зайняті призові місця та місця в рейтингах: *восьме місце (the eighth place), перше місце (the first place)*. Що стосується відео Національної Гвардії, оцінний компонент виражений статистичними даними: *358,000 citizen soldiers (358,000 ополченців), 50,000 Army National Guard members (50,000 членів Національної Гвардії), 480,000 soldiers (480,000 солдатів), 3,000 communities (3,000 общин), 2,606 units (2,606 підрозділів), 54 joint force headquarters (54 об'єднані силові штаби), 106% retention rate (106% збереження військових на службі),* що більш детально характеризує організацію та її досягнення.

6. Спостерігається різниця у вербалізації концептів. У відеофільмі Академії внутрішніх справ вербалізуються концепти СИЛА: *реакція – миттєва (reaction is instant), фізична підготовка – найкраща (physical training is the best)*; ОБОВ'ЯЗОК: *варта – щоденна (guard is daily)*; ЗНАННЯ: *знання – безцінні (knowledge is priceless)*. У відео Національної Гвардії вербалізуються концепти на кшталт VIGILANCE (ПИЛЬНІСТЬ): *The Army National Guard vigilance saves lives, preserves peace, maintains civil order and supports recovery aids. (Пильність Національної Гвардії рятує життя, зберігає спокій, підтримує громадський порядок та допомагає під час рятувальних операцій.);* VALUE (ЦІННІСТЬ): *The Army National Guard is a valuable and versatile access. (Національна Гвардія є незамінною та універсальною у швидкому реагуванні.).*

7. Відеофільм Національної Гвардії містить деякі ключові факти з історії країни: *Revolutionary War (Війна за незалежність 1775-1783рр.), 9/11 (терористичний акт 11 вересня 2001р.),* реалії американського суспільства: *Minutemen (нерегулярна армія).* У відеофільмі загострюється увага на діях, які виконує ця організація під час стихійного лиха: *emergency response (ліквідація наслідків), control (контроль), evacuation (евакуація), ground suppression (гасіння вогню), disaster recovery (усунення наслідків аварії)*, та в країнах, де вона здійснює службово-бойову діяльність: *Afghanistan (Афганістан), Iraq (Ірак), Africa (Африка), the Balkans (Балкани), the Sinai (Синайський півострів).* Зауважимо, що усі ці факти підкреслюють професіоналізм та незамінність військової організації. Відеофільм Академії внутрішніх військ загострює більшу увагу на внутрішній структурі навчального закладу, на зовнішньому вигляді приміщень, що не цілком відображає загальну значимість цієї військової структури.

Таким чином, аналізований відеофільм Національної Гвардії США є більш досконалим з точки зору формування позитивного іміджу, оскільки він максимально наближений до адресата, характеризує правоохоронну організацію з урахуванням усіх виконуваних нею функцій як у межах, так і поза межами країни, та не переобтяжений складною лексикою, що робить його добре зрозумілим адресатові. Відеофільм має чітку структуру, чіткий ритм та характеризується швидкою зміною фактів, що відповідає динамізму як одній із позитивних рис цієї організації. Відеофільм Академії внутрішніх військ не можна вважати досконалим з точки зору формування позитивного іміджу.

Перспективою подальших розвідок є встановлення інвентарю іміджеформувальних мовних засобів для створення та коригування іміджу правоохоронних органів України, зокрема внутрішніх військ МВС України.

Література:

1. Академія внутрішніх військ МВС України: офіційний сайт: головна сторінка. – Режим доступу: http://www.avv.gov.ua.
2. Лисичкіна І. О. Іміджеформувальні чинники військового дискурсу / І. О. Лисичкіна // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Мова. Освіта. Культура. Наукові парадигми і сучасний світ. – К.: Вид. центр КНЛУ. – 2011. – №22. – С. 36-39.
3. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса: Монография / А. В. Олянич. – М.: Гнозис, 2007. – 407 с.
4. Шишкина М. А. Паблик рилейшнз в системе социального управления / М. А. Шишкина. – СПб.: Изд-во С-Пб. ун-та, 1999. – 444 с.
5. The National Guard: official page: Media Gallery. – Режим доступу: http://www.ng.mil/mp/default.aspx?VID=1071.

Науковий керівник: к.ф.н, доцент, професор Лисичкіна Ірина Олексіївна

УДК 007:[004.738.5:316.772.5]

Тетяна Фісенко
(Київ, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖ У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ У 1930-2000 РР.: КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР

Дослідження соціальних інтернет-мереж у науці про комунікацію починаються з кінця XX ст., із запуском у загальне користування Всесвітньої мережі Інтернет. Теоретико-практичною основою для вивчення соціальних інтернет-мереж стали наукові розвідки у галузі соціології, присвячені соціальним мережам у людському суспільстві, що проводилися ще з 30-х років XX ст.

Під соціальною мережею з загальнофілософського підходу розуміють множину соціальних об'єктів і деяку множина відносин у ній. Соціальні об'єкти (actor) називають ще акторами. Метафора «соціальна тканина» або «павутина відносин» використовувалася соціальними філософами XIX й XX століть.

Історію наукових досліджень соціальних мереж прийнято відраховувати з 1930-х років, коли американський психіатр та соціальний психолог Дж. Морено [1] опублікував серію прикладних робіт із соціометрії, присвячену міжособистісним та міжгруповим відносинами. Основною інновацією наукових праць Морено вважаються соціограмми – схематичне зображення структури міжособистісних відносин в малій соціальній групі. Своїми подальшими експериментами з соціометрії Дж. Морено фактично започаткував аналітичні дослідження соціальних мереж.

У 1930-х роках інтерес дослідників обмежувався зв'язками між індивідами у порівняно малих групах. А вже у 1950-ті роки роботи англійських соціологів Дж. Барнса й Е. Ботт привернули увагу до більш складних соціальних явищ, пов'язаних із приналежністю до соціальної мережі. А сам термін «соціальна мережа» у широкому його значенні в 1954 році був уведений у науковий обіг Барнсом у збірці робіт «Людські взаємини» [3]. Цим поняттям він передав думку про те, що суспільство – це складне переплетення стосунків. Барнс досліджував відносини між людьми за допомогою візуальних діаграм, на яких окремих людей зображав крапками, а зв'язки між ними – лініями.

У 1959-1968 рр. принципами формування соціальних мереж зацікавилися угорські математики Пол Ердьош і Альфред Реньї. Вони написали серію з 8 статей на основі своїх досліджень та вперше застосували математичну теорію для ілюстрації принципу побудови соціальних мереж. Так звана теорія випадкових графів [6], описувала складні мережі (в тому числі, соціальні), які не мали очевидних принципів побудови. Тодішнє уявлення про соціальні мережі, відповідно до теорії випадкових графік, формувало концепцію малих світів. Зазначена концепція досить просто описує той факт, що, незважаючи на їхні величезні розміри, в більшості мереж існує порівняно короткий шлях між двома будь-якими вершинами. Відстань між двома вершинами визначається як число ребер найкоротшого шляху, що їх з'єднує. Тим не менше, принцип «малих світів» не є спеціальним принципом організації. У теорії Ердьоша та Реньї показано, що середня відстань між двома вершинами у випадковому графі росте як логарифм від числа вершин. Тим не менш, випадкові графи є малими світами. Спостерігати цей феномен на практиці і дозволяють соціальні мережі. У доінтернетівські часи такий «малий світ» представляли звичайні мережі людських стосунків. Саме поняття «соціальна мережа» включає певне коло знайомих певної людини (комуніканта), де є сама людина – схематично центр мережі, її знайомі – відгалуження мережі, і стосунки між цими людьми – зв'язки.

У соціології у цей період знайшла свою розробку і експериментальне підтвердження споріднена теорія – «теорія шести рукостискань», згідно з якою будь-які дві людини на Землі розділені лише шістьма рівнями загальних знайомих. Пізніше, вже у сучасності, вона була повторно перевірена та підтверджена у соціальних комунікаціях.

Теорія була створена у 1969 році соціальними психологами Стенлі Мілгремом і Джеффрі Треверсом [9]. Запропонована ними гіпотеза полягала в тому, що кожна людина опосередковано знайома з будь-яким іншим жителем планети через недовгий ланцюжок спільних знайомих. У середньому цей ланцюжок складається із шести людей.

При створенні теорії Мілгрем опирався на дані експерименту у двох американських містах. Жителям міста Омаха у штаті Небраска було роздано 300 конвертів, які потрібно було передати певній людині в Бостоні, причому застосовувати для даного тільки особисті знайомства. Усього адресатові дійшло 60 конвертів, причому, як підрахував Мілгрем, середня довжина ланцюжка рівнялася 6 крокам.

Надалі цей експеримент намагалися повторити, проте без особливого успіху, аж до 1998 р., коли вченими Колумбійського університету за допомогою електронної пошти був проведений експеримент за аналогічною схемою

У наступний період досліджень соціальних мереж – 1970-1980-ті роки – набуває розвитку таке відгалуження як аналіз соціальних мереж з позиції інформатики. Для аналізу соціальних мереж використовувався цілий ряд кількісних та якісних понять, таких як ступінь централізації, ступінь кластеризації, зв'язності та інші. Один з найвідоміших прикладів аналізу був проведений у 1970-ті роки американським соціологом Марком Грановеттером [7]. Він показав, що для багатьох соціальних завдань, таких як, наприклад, пошук роботи, слабкі зв'язки виявляються набагато ефективнішими, аніж сильні. Цей ефект Грановеттер назвав «силою слабких зв'язків». Для ефективності і стійкості соціальної мережі виявляються важливими ряд функціональних ролей її учасників. Таких як інформаційні брокери, експерти та інші.

Концепція Грановеттера знайшла свій розвиток у одному зі знакових досліджень наступного десятиліття – концепції Р. Берта. Берт вивчав канали комунікації, які утворюються на нижньому організаційному рівні. Велике значення в його концепції, як і в роботах інших мережевих дослідників, має поняття «соціального капіталу», яке в 1983 р. застосував П. Бурдьє для позначення уміння індивідів створювати зв'язки в соціальних мережах, які можуть виступати ресурсом отримання певних вигод. Згідно з визначенням Дж. Коулмена [5; 95], соціальний капітал означає «вміння розвивати співробітництво в групах та організаціях з метою реалізації спільних інтересів». Пізніше у книзі «Структурні діри: соціальна структура конкуренції» [4] Р. Берт вводить поняття «структурних дір», що означає існування комунікаційно не пов'язаних між собою просторів. Інформаційні брокери, ключові фігури його робіт, здатні «наводити мости» поверх структурних дір і створювати необхідні комунікаційні зв'язки.

В той самий час з початку 1980-х років починається плавне відділення терміну «соціальні мережі» з соціології у інформатику та комунікації, у зв'язку із розвитком мережевих технологій та появою нових засобів комунікації. Так, у 1983 р. термін «Інтернет» закріпився за мережею ARPANET, у 1984 р. була створена міжуніверситетська мережа NSFNet, а вже з 1985 р. починають працювати перші примітивні прообрази сучасних соціальних інтернет-мереж. Це були три сервіси – CompuServe, Prodigy і The Well (відкриті у 1985 році), які мали можливості чату, дискусійних груп, онлайнових знайомств та дошок оголошень. Мотивами їхнього використання експерт М. Касттер із Массачусетського технологічного університету [8] називає «6С» соціальних мереж: Communications (спілкування), connectedness (зв'язок), common experiences (спільний досвід), content (контент), commerce (комерція) і cool experiences (нові відчуття).

З середини 1990-х років як альтернативне продовження теорії малих світів Дунканом Уоттсом і Стівеном Строгатцом розроблялася концепція кластерності [10]. Вони першими запропонували поняття коефіцієнта кластеризації, тобто ступеню близькості між неоднорідними групами (коли людина розширює мережу своїх зв'язків за рахунок людей, яких вона особисто не знає, але знають її знайомі).

Третьою актуальною на сьогодні концепцією побудови складних мереж є теорія безмасштабних мереж, сформульована А. Л. Барабаші сформулював теорію безмасштабних мереж [2]. Безмасштабні мережі – це випадкові графи, де розподіл зв'язків вузлів – степінний, і основні властивості мережі не залежать від розміру мережі. У багатьох мережах – від мережі Інтернет до метаболічної системи клітини – домінує відносно невелике число вузлів (концентраторів), що мають практично необмежену кількість зв'язків. Таким структурам властива масштабна інваріантність, тому вони були названі безмасштабними мережами (scale-free networks). Їхня поведінка підпорядковується певним закономірностям: наприклад, вони надзвичайно стійкі до випадкових відмов, але надзвичайно уразливі для скоординованих атак.

Початок 2000-х рр. вважається початком розквіту епохи соціальних інтернет-мереж. У 2003-2004 рр. були запущені три знакові мережі, які лишаються одними з найпопулярніших у світі і до сьогодні, – LinkedIn, MySpace і Facebook. У цей час у практичних дослідженнях усталюється саме поняття соціальної інтернет-мережі (СІЖ). З точки зору спільного для користувачів та розробників підходу СІЖ визначається як інтерактивний веб-сайт для багатьох користувачів, які самі наповнюють його будь-яким технічно можливим для конкретного сайту контентом.

Дослідження 2000-х рр. в основному є прикладними, та базуються здебільшого на вищезазначених концепціях побудови складних систем, а також теорії шести рукостискань. Ініціаторами експериментів із вивчення аудиторії СІЖ виступають великі IT-компанії (наприклад, Google, Microsoft, Facebook). Теоретико-практичні дослідження є найбільш розповсюдженими у американській та європейських школах соціальних комунікацій та проводяться у великих дослідницьких інститутах різних країн світу.

У цей період, як зазначалося вище, знайшли свій розвиток ідеї теорії шести рукостискань. Зокрема компанія Microsoft провела новий експеримент з урахуванням реалій сьогодення. У 2008 року соціологи компанії ще раз математично довели теорію Мілгрема. Експерти компанії, вивчивши 30 млрд. текстових повідомлень, надіслані через власну службу миттєвих повідомлень MSN Messenger у червні 2006 року, одержали досить точне підтвердження цієї теорії. Дослідники визначили напрямки відправлення цих 30 млрд.. текстових повідомлень через програму й розрахували мінімальну довжину ланцюжка, потрібну для зв'язку всіх користувачів програми. Виявилося, що середня довжина ланцюжка становить усього 6,6 ланки. Це означає, що більшість користувачів глобальної мережі пов'язані один з одним ланцюжком, що складається не більше, ніж з 6-7 людей. Знайомими вважалися люди, які листувалися напряму.

Отже, перспективним напрямком розкриття соціальних мереж та теоретичного моделювання є вивчення їх змісту, перспектив та механізмів розвитку. Крім того, надзвичайно важливим є відмежування особливостей поняття соціальних інтернет-мереж у комунікативістиці від аналогічних у соціології та інформаційних технологіях, оскільки їх часто хибно ототожнюють.

Література:

1. Морено Я. Л. Социометрия : Экспериментальный метод и наука об обществе / Я. Л. Морено ; [пер. с англ. А. Боковикова]. – М. : Академический Проект, 2004. – 320 с.
2. Barabási A.-L. Emergence of scaling in random networks / A.-L. Barabási, A. Réka // Science, 286. – October 15, 1999. – 509-512.
3. Barnes J. A. Class and committees in a Norwegian island parish [Електронний ресурс] / J. A. Barnes // Eugene Garfield, Ph.D. : [сайт]. – URL: http://garfield.library.upenn.edu/classics1987/A1987H444400001.pdf (1.02.2012).
4. Burt R. Structural holes: the social structure of competition / R. Burt. – Harvard University Press, 1995. – 315 p.
5. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital / J. S. Coleman // The American Journal of Sociology. – Vol. 94. – 1988. – pp. 95-120.
6. Erdos P. On the evolution of random graphs / P. Erdos, A. Renyi // Publ. Math. Inst. Hungar. Acad. Sci., 1960. – V. 5. – pp. 17–61.
7. Granovetter M. The Strength of Weak Ties / M. Granovetter // American Journal of Sociology. – Vol. 78. – No. 6. – May 1973. – pp. 1360—1380.
8. Suster M. Social Networking : The Past [Електронний ресурс] / M. Suster // TechCrunch : [сайт]. – URL: http://techcrunch.com/2010/12/03/social-networking-past (1.02.2012).
9. Travers J. An Experimental Study of the Small World Problem / J. Travers, S. Milgram // Sociometry 32. – 4, Dec. 1969. – P. 425-443.

10. Watts D. J. Collective dynamics of 'small-world' networks / D. J. Watts, Strogatz S. H. // Nature 393 (6684). – June, 1998. – pp. 440–442.

Науковий керівник: доц., к.ф.н. Корнєєв Віталій Михайлович

Ольга Яранцева
(Київ, Україна)

ЛАТИНІЗМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Загальновідомо, що латинська мова протягом століть залишається головним джерелом наукового термінотворення. «Наука за самою своєю природою інтернаціональна, і для неї наявність поряд з національними мовами єдиної мови, яка служить цілям міжнародного спілкування, є благотворним фактором. Тому цілком зрозуміло… що вона [латинська мова – О.Я.] зберігала своє значення і тоді, коли національні мови Європи, запозичуючи латинську та латинізовано-грецьку лексику, стали ефективними знаряддями наукової творчості». [Переклад з російської тут і далі наш – О.Я.] [1, С. 71] Відтоді, як латинська мова разом із розпадом Римської імперії втрачає своїх носіїв, – адже на теренах колишньої могутньої держави формуються самостійні мови, головним джерелом яких все-таки є латина, – їй залишається роль мови міжнародного спілкування, яка поступово трансформується у роль мови міжнародного термінотворення.

Заразом можна згадати про численні штучні мови, які створювалися з метою полегшити спілкування носіїв різних, іноді далеких одна від одної мов та стати базою для створення міжнародної наукової номенклатури. Найвдалішою спробою виявилося есперанто, однак не настільки вдалою, аби витіснити латинську мову. Не варто забувати також і те, що есперанто, як і більшість штучних мов, базується на латинській.

Починаючи з 1956 року, у Франції відбулося декілька нарад «живої латини», де як раз і розглядалося питання актуальності латинської мови в її термінотворчому застосуванні. Учасники нарад вказували «на тривалу історію цієї мови, яка виявила дивовижну силу експансії, поширившись… на величезні території і асимілюючи велику кількість різноманітних мов та діалектів... Впродовж майже півтори тисячі років вона успішно доводила свою спроможність бути засобом інтернаціонального об'єднання різних народів… Сюди додається ще ясність та порівняна короткість висловлювання…»

[2, С. 71-72]

Латинська мова в юриспруденції посідає почесне місце багато століть бодай тому, що правові системи більшості європейських країн ґрунтуються на Римському праві. Тож разом із принципами Римського права до нашого часу дійшла безліч латинських фразеологізмів та сентенцій юридичного змісту, які не потребують перекладу навіть зараз, коли латини як мови живого спілкування не існує, як було зазначено вище, вже півтора тисячоліття. Не є винятком правові системи Великої Британії та Сполучених Штатів Америки, попри те, що обидві зазнали суттєво меншого впливу Римського права.

Оскільки цю роботу присвячено латинізмам саме в англійській юридичній лексиці, пропонуємо зробити короткий огляд декількох показових, на нашу думку, англійських дериватів разом із латинськими аналогами. Переклад українською в наступній таблиці стосується англійських термінів. [3, 4]

Таблиця 1

Англійська мова	Латинська мова	Українська мова
accuse	accusāre	обвинувачувати
advocate	advocātus	адвокат, захисник
case	casus	процес, справа
condemn	condemnāre	засуджувати
crime	crimen	злочин
defend	defendere	захищати
edict	edictum	едикт
evidence	evidentia	доказ
formula	formula	формула
justice	justitia	правосуддя
legal	legālis	законний
magistrate	magistrātus	мировий суддя
penalty	poena	покарання
sentence	sententia	вирок
specimen	specimen	зразок
verdict	verdictum	вердикт

Довільна вибірка з словника юридичної термінології яскраво демонструє латинське походження перелічених термінів. Бачимо або пряме запозичення, як у випадку *specimen←specimen*, або безумовне споріднення, як у випадку *penalty←poena.* Часто латинські лексеми запозичуються англійською мовою шляхом зміни латинського закінчення *–us* на англійське закінчення *–e*: *magistrate←magistratus*; або кінцевої частини справжньої основи разом із закінченням *–enti-a* на *–enc-e*: *evidence←evidentia*.

Після загального огляду вважаємо за доцільне перейти до текстових прикладів юридичного змісту, які дозволили б предметно відчути близькість англійської термінології до її латинського джерела.

Пропонуємо до аналізу розділ статті "Human Rights" («Права людини»), який визначає взаємозалежність та неподільність прав людини:

"All human rights are indivisible, whether they are civil and political rights, such as the right to life, equality before the law and freedom of expression; economic, social and cultural rights, such as the rights to work, social security and education, or collective rights, such as the rights to development and self-determination, are indivisible, interrelated and interdependent. The improvement of one right facilitates advancement of the others. Likewise, the deprivation of one right adversely affects the others". [5]

Пропонуємо переклад:

«Усі права людини, як громадські, так і політичні, є неподільними: такі права, як право на життя, соціальну безпеку, свободу слова, економічне, соціальне та культурне права, такі, як право на роботу, соціальний захист та освіту, або колективні права, такі, як право на розвиток та самовизначення, є неподільними, взаємопов'язаними та взаємозалежними. Вдосконалення одного права полегшує просування інших. Подібним чином, позбавлення одного права негативно впливає на решту». [Переклад з англійської тут і далі наш – О. Я.]

Перший же погляд на даний текст дозволяє побачити у ньому доволі багато лексем безумовно латинського походження. Задля більшої наочності організуймо їх у таблицю.

Таблиця 2

Англійська мова	Переклад	Латинська мова	Переклад
human	людський, людина	humānus, a, um	людський
indivisible	неподільний	indivīsus, a, um	неподільний
civil	громадський, цивільний	civīlis, e	громадський

equality	рівність	aequalitas, ātis f	рівність
expression	вираження, висловлювання	expressio, ōnis f	вираження, виклад
social	соціальний, суспільний	socius, a, um	загальний, сумісний
cultural	культурний	colo, uī, cultum, ere	обробляти
security	безпека, охорона	sēcūrus, a, um	безпечний, надійний
education	освіта	educatio, ōnis f	виховання
collective	колективний	collēctīvus, a, um	збірний
determination	визначення	determinatio, ōnis f	межа, завершення
interrelated	взаємопов'язаний	inter fero, tuli, latum, ferre	серед, поміж нести
interdependent	взаємозалежний	dependo, ndi, nsum, ere	викупати, спокутувати
improvement	схвалення, покращення	probo, āvī, ātum, āre	схвалювати, визнавати
facilitate	полегшувати	facilis, e	легкий
advancement	просування	advenio, vēnī, ventum, īre	приходити, наближатися
deprivation	позбавлення	prīvo, āvī, ātum, āre	віднімати, позбавляти
adversely	негативно	adversus, a, um	той, що попереду; протилежний
affect	впливати, діяти	afficio, fēcī, fectum, ere	впливати, діяти

Отже, в уривку, який містить всього 77 слів, 19 слів, тобто 25 % тексту, є латинськими запозиченнями. Не варто забувати про те, що англійська мова сформувалася на базі давньогерманьскої – готської – мови, але це не завадило їй зазнати дуже помітного впливу латини. Не вдаючись до історично-мовного дослідження, тим не менш цікаво оглянути певні результати латинського впливу на прикладі англійського правничого тексту. Іноді спостерігаємо пряме запозичення: *human←humānus, a, um*; *civil←civīlis, e* – основа латинського іменника стає самостійною лексемою.

Часто англійською мовою запозичується справжня основа латинського іменника, інакше кажучи, основа, від якої утворюються непрямі відмінки: *expression←expressio, -onis f*; *education←educatio, -ōnis f.*

Типовим випадком деривації є, коли кінцева частина основи називного відмінка однини латинського іменника *-itas* перетворюється на *–y* в англійському аналогу: *equalit-y←aequal-itas, ātis f*; при цьому латинський дифтонг *ae [e]* в англійському написанні спрощується до *e*.

Наведімо приклади віддієслівних запозичень: *cultural←colo, uī, cultum, ere*; *interrelated←fero, tuli, latum, ferre*; *deprivation←prīvo, āvī, ātum, āre.* Усі три деривати утворені від основи Supīni латинського дієслова, що визначається за його 3-ю основною формою: *cult-*, *-lat-.* Але у першому випадку результатом деривації маємо прикметник *cultural*, у другому випадку – дієприкметник *interrelated*, у третьому – іменник. Цікаво, що у класичній латині, ймовірно, ще немає дієслова *inter-fero*, утвореного у префіксальний спосіб від *fero.* Однак сам спосіб виявився дуже продуктивним.

Як бачимо, лише невеличкий розділ цитованої нами статті – "Human Rights" («Права людини») свідчить про те, наскільки серйозним є вплив латинської мови на сучасний мовний світ, зокрема, англійську мову. Латина завжди була і залишається невичерпним джерелом наукової, у тому числі, юридичної термінології. Тому хотілося б вірити, що вивчення латинської мови не зникне остаточно з освітніх програм вищих навчальних закладів.

Література:

1. Боровский Я.М. Латинский язык как международный язык науки (к истоии вопроса). // Проблемы международного вспомогательного языка. – М., 1991. – С. 70-76
2. Маадла Ю.Й. О современных попытках оживления латыни как языка международного общения. // Interlinguistica Tartuensis. – Тарту, 1984, № 3. – С. 58-72
3. http://www.miripravo.ru/voc/voc_0.htm
4. http://linguaeterna.com/vocabula/alph.php
5. http://www.ohchr.org/en/issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Олег Маруховський
(Київ, Україна)

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТРАДИЦІЙ І РИТУАЛІВ В ПРАКТИЦІ ЯПОНСЬКИХ БОЙОВИХ МИСТЕЦТВ

Феномен японських бойових мистецтв навіть в XXI ст. залишається маловивченим з наукової точки зору, не дивлячись на величезну їх популярність в усьому світі. Ґрунтовний пласт культурних і етичних традицій потребує свого дослідження саме зараз, коли глобалізація невпинно нівелює культурні відмінності між цивілізаціями. В даній статі автор намагається висвітлити філософські аспекти традицій етикету японських бойових мистецтв, елементу, який дозволяє їм існувати довгий час в майже незмінному вигляді.

Окрім власного десятирічного досвіду занять японськими бойовими мистецтвами, автор скористався роботами провідних теоретиків і практиків японських *будо*, а саме Х. Одзави [1], С. Омія [2], М. Саотоме [3], Н. Суїно [4], Н. Тамури [5] та інших.

В Японії вважається, що наріжним каменем *будо* (сучасних японських бойових мистецтв) є *рей* (дослівно з япон. – уклін), тобто комплекс традиційних ритуалів та етикету. Очевидно, що агресивність і бойовий інстинкт будуть посилюватися, якщо їх не обмежувати в процеси бойової практики. Для того, щоб керувати групою, яку ведуть ці агресивні інстинкти, щоб зберегти її від розпаду, необхідні певні правила. Етикет і дисципліна з'явились у зв'язку з такою необхідністю, і саме вони дозволяють нормально функціонувати цим правилам. Поява цих правил була обумовлена традиціями конфуціанства, в яких виховувався військовий стан Японії – самураї. В умовах жорстокої регламентації суспільного життя «…будь-яке порушення норм етикету могло спричинити дуель і навіть війну між кланами, адже кожний самурай вважався офіційним представником свого клану» [4, с. 36].

Ті ж самі правила відносяться і до сучасної практики бойових мистецтв. Поєдинок, позбавлений правил і етики, відноситься до тваринного світу, а не до світу *будо*. *Бугей* (техніки ведення війни) і *будзюцу* (техніки воїнських мистецтв) – не більше ніж просто засоби ведення бою. *Рей* в *будо* виражається простими ритуалами.

Однак, в першу чергу, *рей* поєднує в собі поняття вихованості, ввічливості, поваги, пошани, ієрархії, вдячності. Як пише провідний майстер айкідо Н. Тамура: «*Рейгі* (комплекс норм етикету) – це висловлення взаємної поваги всередині спільноти. *Рей* можна також розуміти як засіб визначення свого статусу перед іншою людиною. Також *рей* можна розуміти як засіб усвідомлення свого статусу і положення» [5, с.40].

Варто детальніше розглянути походження поняття «*рей*» і «*рейгі*». Як описує цей термін Н. Тамура: «В японській мові ієрогліф *рей* складається з двох елементів: *сімесу* і *ютака*. *Сімесу* означає божественний дух, що оселяється в храмі. *Ютака* обозначає гору і священний сосуд, наповнений їжею. Поєднуючись разом, ці два елементи виражають ідею храму, в якому якості приношення знаходиться велика кількість їжі, в який очікується прихід божества, свято.

Ієрогліф *гі* означає людину і порядок. Мається на увазі позначення порядку, або того, що є прикладом для наслідування. Отже, *рейгі* – це той порядок, який керує священним торжеством. Очевидно, цей зміст з'явився як результат спілкування між людьми, коли встановлювався церемоніал, що визначав ієрархічні взаємовідносини» [5, с. 40-41]. В традиційних і сучасних бойових мистецтвах Японії присутній неабиякий сакральний зміст. Велика кількість шкіл бу-дзюцу виводить своє походження від божеств або священних духів, легендарні засновники цих шкіл пояснюють появу своїх стилів божественними одкровеннями. Зв'язок з богами і духами присутній в техніках *будо*, назвах прийомів, в оформленні залів для тренувань. Отже, сакральний зміст в різних формах залишається важливим елементом *будо,* що може стати предметом більш детального філософського дослідження.

В Японії вважається що, якщо кожний буде знати своє справжнє місце, то він буде знати самого себе. Як вважає інший японський фахівець будо М. Саотоме «… знати самого себе – означає знати ту місію, яку тобі визначило Небо. Виконувати те, що визначено Небом – означає підкорюватися порядку, встановленому у Всесвіті. Таким чином у воїна немає місця ані ваганням, ані протистоянням, і це встановлює істинний мир в його душі» [3, с. 107]. Коли людина використовує цей космічний порядок як модель структури суспільства і наслідує ці принципи в кожних своїх діях, то при цьому досягається справжня гармонія. Поважаючи ці правила, людина може піднятися над собою.

Як відомо, в родині існує природна ієрархія: дід, батько, діти, онуки. Військова організація для ефективного функціонування теж потребує суворої ієрархії, схожу ситуацію ми спостерігаємо в релігійних організаціях – кардинал, патріарх, єпіскоп тощо. Японські *будо* не є винятком – стандартна ієрархія має такий вигляд: *сенсей* (вчитель), *сіхан* (майстер), *семпай* (інструктор, помічник майстра), учні різних рівнів. Всі ієрархічні рівні взаємодіють одночасно. *Рейгі* (етичні традиції) полягає в тому, щоб в кожному конкретному випадку встановлювати правильну рівновагу всередині групи. Для зберігання порядку повинна виявлятися пошана до *сенсея*, правильне ставлення до *семпая*, виконуватись чіткі правила відносин між учнями.

Виконання цих правил є умовою рівноваги і виживання спільноти. Вище згадувані агресивність і бойові інстинкти, які проявляються в практиці *будо*, підлягають обмеженню за моральними та етичними критеріями, але все ж є необхідними для існування і виживання людського роду. Відповідно, в сфері бойових мистецтв, якщо такі інстинкти вийдуть з під контролю, то насильство і жорстокість наповнять всі дії, почнуться зловживання по відношенню до більш слабких, презирливе до них ставлення, або, навпаки, приниження перед сильними з одночасною ненавистю до них.

Коли людські поступки регулюються за допомогою етикету, то виникає простір, який дозволяє відносно легко впоратися з емоціями. Етикет, направляючи енергію, дозволяє використовувати її в позитивному сенсі і тим самим слугує меті встановлення контролю над проявами людського «я», що прагне віддатися тваринним інстинктам.

В релігії, завдяки постійному повторенню складних ритуалів, що передаються з покоління в покоління, емоції природним чином опиняються під контролем, і релігійні почуття вільно розвиваються. Це відчувають не тільки віруючі, а й сторонні спостерігачі. Будь-яка дія, що виконується у відповідності з суворими правилами етикету, встановлює контроль над агресивністю, зміцнює стабільність духу і приводить до спокою. В *будо* теж саме відбувається в *додзьо* (залах для заняття бойовими мистецтвами). Ефективність, яка природно витікає з цього, сприймається й тими, хто практикує, й тими, хто спостерігає, тож обидві сторони відчувають атмосферу, яку передає традиція. Тому, рекомендують японські наставники, зокрема С. Омія, «слід віддаватися практиці бойових мистецтв повністю, щоб взяти під контроль будь-які емоції, несумісні з *будо*: страх, роздратування, презирство до інших егоїзм тощо» [2, с. 58].

Техніки бойових мистецтв, особливо в Японії, були створені воїнами, які випробували їх в смертельних боях, тому в *будо* закладається чітке розуміння ситуацій, які стають можливими завдяки спокою, ясній свідомості та холоднокров'ю. Це саме те, що дозволяє діяти в екстремальних ситуаціях, якими є бій, дуель, військова битва, з необхідною рішучістю. Така поведінка є повною протилежністю хвалькуватості та емоційній збудженості агресивних людей. Загалом, прогрес *в будо* і набуття «сили» полягає в розвитку спокою і внутрішньої рішучості набагато більше, ніж в оволодінні технікою.

Для того, щоб вибудувати суспільство взаємної поваги, необхідно знову звернутися до тих етичних традицій, які деяким здаються застарілими і непотрібними, але які залишаються частиною загальнолюдської спадщини. Розглянемо для прикладу таку просту традицію, як розстановка взуття вздовж *татамі* (солом'яне покриття в *додзьо*). Вона вчить тримати речі в певному порядку, і дає відчуття вдоволення та важливості такого стану духу. Ретельно виконувати певні дії означає підготувати умови для виконання наступних дій, чим просякнуті всі традиції японських *будо*. Ще більшій регламентації піддається порядок вдягання тренувальної одежі (якою є традиційна форма японських самураїв – *кейко-гі і хакама*), захисних обладунків, порядок використання тренувальної і бойової зброї.

При цьому варто відзначити, що сукупність норм *рейгі* не має на меті досягнення особистого задоволення. Задоволення, яке відчувають інші, також є їх частиною. Розвиток етичної свідомості створює умови, коли людина допомагає слідувати традиціям і етикету іншим людям поряд з нею.

Не менш важливим є й дотримання етикету у відносинах між адептами *будо*. Дух вдячності по відношенню до партнерів по бойовим мистецтвам висловлюється японською фразою «*о-негаї сімасу*», що означає «дякую за можливість тренуватися з вами». Ще більш шанобливо виловлюється подяка майстру, вчителю, який проводить заняття. Як слушно зазначає майстер кендо Х. Одзава: «Етичні норми мають бути вироблені в середині людини, а це означає що духом *рейгі* мають бути наповненні всі рухи і дії. Було б дивно, якщо б майстер бойових мистецтв казав учням: «Ви повинні мене поважати, тому що я ваш вчитель» [1, с. 64]. Повага по відношенню до старших і досвідчених в будо не має чимось провокуватися, учні мають природним чином бажати висловити повагу до вчителя. Вчитель, зі свого боку, бере на себе турботи про учнів, оскільки вони займають місце, завдяки якому вчитель займає своє. Дух вдячності, шанування і поваги сприймається всіма природно, коли цей дух пронизує увесь етикет. Ієрархія встановлюється природним чином, коли спільнота шанує етикет. *Рейгі* має бути висловленням людяності та виходити від самого серця. Недостатньо виконувати формальний уклін, якщо він не наповнений повагою, така дія перетворюється на пусту формальність. Тому дії, виконані у відповідності з правилами етикету, породжують чисте серце і благородну поведінку.

Література:

1. Одзава Хироси. Кэндо. Полное практическое руководство. / Одзава Хироси. - Пер. с англ. В. Пузанова. — К.: София, 2000. — 192 с.
2. Омия Сиро. Скрытые корни айкидо. Айки дзюдзюцу Дайто-рю. Секретные техники древнего воинского искусства. / Омия Сиро. - Пер. с англ. В. Пузанова. — К.: София, 2000. — 224 с.
3. Саотомэ Мицуги. Айкидо и гармония в природе. / Саотомэ Мицуги. – Пер. с англ. Н. Шпет – К,: София; М.: ИД «Гелиос», 2002. – 304 с.
4. Суино Н. Искусство японских мастеров меча: Руководство по Иайдо Эйсин-рю. / Суино Н. – Пер. с англ. А. Дробышева. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 304 с.
5. Тамура Нобуёси. Айкидо. Этикет и передача традиции. / Тамура Нобуёси. - Пер. с франц. — К.: София, 2002. — 176 с.

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Аблаева Эльвира Рифатовна – студентка Института стран Востока и Африки частного высшего учебного заведения «Международный Славянский университет. Харьков» (Украина)

Абылбаева Баян Алтынбековна – старший преподаватель кафедры практического курса казахского языка Карагандинского государственного университета шимени Е.А. Букетова (Казахстан)

Альжаппарова Б.К. – кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры истории Казахстана ЕНУ имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Антіш Ольга Михайлівна – студентка Буковинського державного фінансово-економічного університету (Україна)

Артамонова Елена Николаевна – доктор технических наук, проф.Саратовского государственного технического университета (Росия)

Бабенко Тетяна Павлівна – викладач, завідувач циклової методичної комісії природничо-наукових дисциплін Криворізького медичного колледжу (Україна)

Баглай Оксана Ігорівна – викладач англійської мови кафедри іноземних мов Львівського інституту економіки і туризму (Україна)

Базарбекова Думангуль Мукановна – кандидат филологических наук, доцент кафедры русского и иностранных языков Жезказганского университета им. О.А. Байконурова (Казахстан)
Балицька Тетяна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії та українознавства Луганського національного аграрного університету (Україна)
Бахов Іван Степанович – кандидат педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов Міжрегіональної Академії управління персоналом (Україна)

Башли Маргарита Іванівна – аспірантка Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Безсмертний Андрій Анатолійович – кандидат медичних наук, доцент Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (Україна)

Бесчасний Сергій Павлович – аспірант кафедри фізіології людини і тварин Херсонського державного університету (Україна)

Бикова Тетяна Борисівна – викладач педагогіки та психології вищої кваліфікаційної категорії Запорізького педагогічного коледжу (Україна)

Богатикова Людмила Ивановна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры теории и практики английского языка УО «Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины» (Беларусь)

Бойко Наталія Миколаївна – старший викладач соціально-економічних дисциплін Технолого-економічного коледжу Білоцерківського національного аграрного університету (Україна)

Бордян Марія Петрівна – студентка Буковинського державного фінансово-економічного університету (Україна)

Бычкова Татьяна Викторовна – аспирант ФГОУ ВПО «Брянская государственная сельскохозяйственная академия» (Россия)

Веренич Татьяна Ивановна – преподаватель УО «Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка» (Беларусь)
Вересоцька Наталія Іванівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики викладання трудового навчання та креслення ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Верховцева Ірина – кандидат історичних наук, доцент Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Вєтрова Ганна Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Галочкина Надежда Алексеевна – аспирант ФГБОУ ВПО «Воронежский государственный аграрный университет имени императора Петра I» (Россия)

Геза Альона Василівна – аспірантка відділу історії науки і техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України (Україна)

Георгінова Лариса Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент Українського гуманітарного інституту (Україна)

Глотова Ирина Анатольевна – доктор технических наук, доцент, зав.кафедрой технологии переработки животноводческой продукции ФГБОУ ВПО «Воронежский государственный аграрный университет имени императора Петра I» (Россия)

Головіна Марина Миколаївна – студентка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (Україна)

Городюк Альона Борисівна – студентка Буковинського державного фінансово-економічного університету (Україна)

Грищенко Яна Сергіївна – викладач англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (Україна)

Давиденко Ігор Святославович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри патоморфології Буковинського державного медичного університету (Україна)

Деканова Мария Валерьевна – ассистент кафедры методов программирования УО «Полоцкий государственный университет» (Беларусь)

Демуз Інна Олександрівна – кандидат історичних наук, викладач кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Дергунова Елена Юрьевна – старший преподаватель кафедры русского и иностранных языков Жезказганского университета им. О.А. Байконурова (Казахстан)
Дітяшова Інна Геннадіївна – студентка II курсу Черкаського державного технологічного університету (Україна)

Дрибас Наталья Ивановна – преподаватель УО «Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка» (Беларусь)
Дроздов Віктор – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Дурягина Вероника Владимирова – старший преподаватель кафедры высшей математики ФГАОУ ВПО «Таганрогский технологический институт» Южного Федерального университета (Россия)

Дьоміна Марина Володимирівна – заступник начальника відділу обліку надходження платежів Управління Пенсійного фонду України в Червоногвардійському районі м. Макіївки (Україна) економічний університет ім. Вадима Гетьмана» (Україна)

Жабін Сергій Олександрович – аспірант Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г.М. Доброва НАН України (Україна)

Жактаева Алтыншаш Каирнасовна – старший преподаватель кафедры русского и иностранных языков Жезказганского университета им. О.А. Байконурова (Казахстан)
Жактаева Асель – магистрант кафедры педагогики и психологии Жезказганского университета им. О.А. Байконурова (Казахстан)

Жапакова Фируза Наурузовна – кандидат физико-математических наук Украинского гуманітарного института (Украина)

Жук Ольга Іванівна – доктор біологічних наук, старший науковий співробітник Інституту фізіології рослин і генетики НАН України (Україна)
Заиченко Александра Анатольевна – студентка Технологического института «Южного федерального университета» в г. Таганроге (Россия)

Зоріна Ганна Олегівна – студентка Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (Україна)

Игнатович Елена Владимировна – кандидат педагогических наук Петрозаводского университета (Россия)

Кабаченко Марина Олександрівна – студентка ІІІ курсу Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого» (Україна)
Карапетян Людмила Миколаївна – викладач вищої категорії музично-теоретичних дисциплін Ірпінської дитячої музичної школи (Україна)

Кирик Олег Михайлович – заступник декана механіко-технологічного факультету Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів та природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут», асистент кафедри «Машиновикористання та технологій в сільському господарстві» (Україна)

Коблик Ігор Ігорович – викладач кафедри фінансів та обліку Львівської філії Європейського Університету, аспірант Європейського університету (Україна)

Коваленко Богдан Олександрович – магістрант Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна)

Коваленко Сергій Олександрович – магістрант Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна)

Козинець Ірина Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Україна)

Коленко Віолетта Володимирівна – завідувач лабораторією прогресивних інформаційних технологій Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету (Україна)

Колтун Христина Андріївна – студентка Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (Україна)

Косенко Юлія Ігорівна – викладач Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету (Україна)

Кравченко Владимир Алексеевич – кандидат технических наук, профессор кафедры тракторов и автомобилей ФГБОУ ВПО «Азово-Черноморская государственная агроинженерная академия» (Россия)

Кривенкова Руслана Юріївна – аспірант Закарпатського державного університету (Україна)

Кривопішин Олексій – здобувач наукового ступеня доктора історичних наук кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Куца Світлана – асистент кафедри гуманітарних дисциплін і фізичного виховання відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут» (Україна)

Кушка Ніна Харитонівна – викладач природничих дисциплін Богуславського гуманітарного коледжу імені І.С. Нечуя-Левицького (Україна)

Лапіна Вікторія Олексіївна – здобувач кафедри педагогіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (Україна)

Легкоступ Анастасія Ігорівна – аспірантка Донецького національного університету (Україна)

Лещук Юрій Іванович – асистент кафедри «Машиновикористання та технологій в сільському господарстві» Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів та природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут» (Україна)

Логвинюк Тетяна Василівна – викладач кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Луговий Богдан – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін і фізичного виховання Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут» (Україна)

Лучанінова Ольга Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент Національної металургійної академії України (Україна)

Ліпська Вікторія Валентинівна – асистент кафедри англійської мови для економічних спеціальностей Національного аграрного університету (Україна)

Лісовенко Тетяна Олександрівна – керівник фізичного виховання Богуславського гуманітарного коледжу імені І.С. Нечуя-Левицького (Україна)

Ляшук Олеся Миколаївна – студентка Національного університету державної податкової служби України (Україна)

Маніта Вікторія Олександрівна – магістрантка відділення «Соціальна педагогіка» Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Маруховський Олег Олександрович – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації та міжнародних відносин Університету економіки та права «КРОК» (Україна)

Марченко Віра – магістрантка педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Маударбекова Баян Канатбековна – ассистент кафедры русского и иностранных языков Жезказганского университета им. О.А. Байконурова (Казахстан)

Маханбетов Асет Имангалиевич – студент Университета имени О.А.Байконурова (Казахстан)

Мельник Христина Ярославівна – студентка Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (Україна)

Миронова Ольга Владимировна – аспирант кафедры агрохимии и почвоведения ФГБОУ ВПО «Воронежский государственный аграрный университет имени императора Петра I» (Россия)

Молоткіна Валентина Костянтинівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Монастирська Галина Віленівна – науковий співробітник ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України» (Україна)

Морека Вікторія Володимирівна – студентка Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (Україна)

Морозов Роман Володимирович – кандидат економічних наук, доцент ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України (Україна)

Моторіна Анастасія Вальтерівна – студентка Національного університету державної податкової служби України (Україна)

Мошкіна Дар'я – аспірант кафедри економіки підприємства Донецького державного університету управління (Україна)

Моісєєва Юлія Юріївна – асистент кафедри економіки і менеджменту Красноармійського індустріального інституту ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (Україна)

Муталляпова Шынар Елеусизовна – кандидат эконмических наук, доцент, заведующая кафедрой экономико-математического моделирования Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина (Казахстан)

Назаренко Юлия Николаевна – студентка Харьковского национального автомобильно-дорожного университета (Украина)

Наконечна Аліна Валеріївна – кандидат технічних наук, доцент кафедри маркетингу Європейського університету (Україна)

Настащук Інна Віталіївна – студентка Буковинського державного фінансово-економічного університету (Україна)

Науменко Людмила Василівна – аспірантка ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Никитина Алла Валерьевна – кандидат физико-математических наук, доцент, зав. кафедрой высшей математики Технологического института федерального государственного автономного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Южный федеральный университет» (ТТИ ЮФУ) (Россия)

Овчаренко Зоя Петрівна – старший викладач Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (Україна)

Олійник Михайло Іванович – Заслужений працівник освіти України, викладач вищої категорії, викладач-методист Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Заліщицький аграрний колледж імені Є. Храпливого» (Україна)

Олійник Софія Миколаївна – викладач біології Петрівського державного аграрного технікуму (Україна)

Остапець Анастасія Олегівна – студентка коледжу економіки і управління Східноєвропейського університету економіки і менеджменту (Україна)

Очкало Вікторія Василівна – студентка ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Павленко Олена Василівна – старший викладач кафедри мистецьких дисциплін та методики викладання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Пальчик Марина Николаевна – студентка Харьковского национального автомобильно-дорожного университета (Украина)

Параниця Надія Володимирівна – старший викладач кафедри статистики та математичних методів в економіці Національного університету державної податкової служби України (Україна)

Пась Андрей Викторович – студент Харьковского национального автомобильно-дорожного университета (Украина)

Петушкова Алиса Александровна – студентка Астраханского государственного университета (Россия)

Погонышев Владимир Анатольевич – доктор технических наук, профессор ФГОУ ВПО «Брянская государственная сельскохозяйственная академия» (Россия)

Погонышева Дина Алексеевна – доктор педагогических наук, профессор ФГОУ ВПО «Брянская государственная сельскохозяйственная академия» (Россия)

Польова Леся Василівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри готельно-ресторанної справи Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Україна)

Попова Наталія Олександрівна – кандидат технічних наук, доцент Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (Україна)

Потапенко Ярослав Олександрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Приходько Олег – студент Национального аэрокосмического университета им. Н. Е. Жуковского (Украина)

Пузир Таїсія Миколаївна – викладач, голова циклової комісії екологічних дисциплін Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський коледж екології і природних ресурсів», здобувач кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені І. Франка (Україна)

Пустовой Сергей Павлович – студент Харьковского национального автомобильно-дорожного университета (Украина)

Ракша-Слюсарева Олена Анатоліївна – доктор біологічних наук, професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (Україна)

Ревуцька Алла Олександрівна – аспірантка ДВНЗ «Київський національний

Іванова Тетяна Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент Донецького державного університету управління (Україна)

Ремізова Оксана Вікторівна – магістрантка відділення «Соціальна педагогіка» Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Різник Юлія Миколаївна – студентка Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Україна)

Рогатюк Ольга Василівна – студентка Буковинського державного фінансово-економічного університету (Україна)

Ростова Наталія – студентка Буковинського державного фінансово-економічного університету (Україна)

Самсонова Олена Василівна – викладач кафедри українознавства Державної установи «Кримський державний медичний університет» (Україна)

Сафонов Михайло Сергійович – завідувач лабораторією автоматизації навчального процесу Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету (Україна)

Сегол Радміла Ігорівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри видавничої справи та редагування Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (Україна)

Сейдаметова Эдие Исметовна – студентка Института стран Востока и Африки частного высшего учебного заведения «Международный Славянский университет. Харьков» (Украина)

Сейткенова Айжан Бейбитовна – магистрант II курса по специальности «Педагогика и Психология» Жезказганский университет им.О.А.Байконурова (Казахстан)

Сидоренко Оксана Василівна – кандидат економічних наук, доцент Національного університету біоресурсів і природокористування України (Україна)

Сіранчук Наталія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач Рівненського державного педагогічного університету (Україна)

Слюсарев Олексій Аркадійович – кандидат медичних наук, доцент Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (Україна)

Слюсарева Марія Олексіївна – студентка Донецького національного медичного університету імені М. Горького (Україна)

Сопівник Любов Йосипівна – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Заліщицький аграрний коледж ім. Є. Храпливого» (Україна)

Сороколєтова Катерина Григорівна – магістрант спеціальності «Початкове навчання» Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Сталь Ірина Вікторівна – студентка ІУ курсу гуманітарного факультету Національної металургійної академії України (Україна)

Старух Вікторія Олександрівна – завідувач лабораторії кафедри філології, перекладу та мовної комунікації Академії внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України (Україна)

Стасюк Анна Вікторівна – студентка Національного університету державної податкової служби України (Україна)

Степаненко Ілона Володимирівна – магістрант педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Стецюк Кіра Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії та українознавства Луганського національного аграрного університету (Україна)

Сухинов Александр Иванович – доктор физико-математических наук, профессор, руководитель Технологического института федерального государственного автономного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Южный федеральный университет» (ТТИ ЮФУ) (Россия)

Сучану Ася Костянтинівна – аспірант І курсу заочної форми навчання Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна)

Тарасевич Альона Сергіївна – магістрант факультету театрального мистецтва Харківської державної академії культури (Україна)

Титаренко Любов Миколаївна – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософських та соціально-політичних наук ОРІДУ НАДУ при Президентові України (Україна)

Тобілевич Галина Миколаївна – асистент кафедри образотворчого, декоративно–прикладного мистецтва, дизайну та методики їх викладання інституту мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Толмачёва Лариса Владимировна – кандидат технических наук, доцент кафедры психологии и безопасности жизнедеятельности Технологического института Южного федерального университета в г. Таганроге (Россия)

Тупікіна Ірина Олексіївна – магістрантка Міжрегіональної академії управління персоналом (Україна)

Федорчук Олександр Михайлович – кандидат економічних наук, доцент ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Фльонц Олег Володимирович – асистент кафедри «Машиновикористання та технологій в сільському господарстві», заступник директора з практичного навчання та виробництва Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів та природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут» (Україна)

Фоміна Марія Андріївна – помічник судді Комсомольського районного суду м. Херсона (Україна)

Фурса Анна – студентка ІІІ курсу спеціальності «Прикладна екологія» Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський коледж екології і природних ресурсів» (Україна)

Хасенова Мольдир Нургазыевна – докторант 2 курса специальности «Юриспруденция» Казахстанско-американского свободного университета (Казахстан)

Хлабистіна Юлія Олександрівна – аспірантка Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна)

Хоцкіна Світлана Миколаївна – аспірант кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (Україна)

Целуйко Михайло Федорович – здобувач Одеської національної юридичної академії (Україна)

Чернікова Юлія – магістрантка Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського (Україна)

Чорний Андрій – студент Буковинського державного фінансово-економічного університету (Україна)

Чумаченко О.Ю. – викладач кафедри ТМФК та здоров'я людини Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського (Україна)

Шаряк Світлана Степанівна – викладач Екологічного коледжу Львівського національного аграрного університету (Україна)

Швець Володимир Валентинович – студент Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Україна)

Шептицький Андрій Григорович – студент Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (Україна)

Шишанова Катерина – студентка IV курсу спеціальності «Прикладна екологія» Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський коледж екології і природних ресурсів» (Україна)

Шкарівська Наталія – студентка IV курсу спеціальності «Прикладна екологія» Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський коледж екології і природних ресурсів» (Україна)

Шульц Ніна Анатоліївна – магістрант, асистент кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва і реставрації творів мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна)

Юрчишин Наталія Іванівна – старший викладач кафедри машиновикористання та технологій в сільському господарстві Українського державного університету харчових технологій (Україна)

Яковенко Тетяна Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-економічних та педагогічних дисциплін Української інженерно-педагогічної академії, Стахановського навчально-наукового інституту гірничих та освітніх технологій (Україна)

Якуба Василь Володимирович – керівник відділу інформаційних технологій ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Яранцева Ольга Іванівна – старший викладач кафедри мовної підготовки Навчально-наукового інституту права і психології Національної академії внутрішніх справ (Україна)

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
студентське наукове товариство історичного факультету
«Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що з 16 до 18 березня 2012 р. буде проводитися II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція **«Вітчизняна наука: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку»**.

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ
1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ
1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостерігання, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізнеоманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільствах.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ
1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА
1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ
1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА
1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VII. МИСТЕЦТВО
1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

XIX. ПЕДАГОГІКА
1. Дистанційна освіта у вищий школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ
1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО
1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забеспеченя.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ
1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку. особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ
1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ
1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ
1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на Web-сторінці за адресою: http://www.neasmo.org.ua (розділ «інтернет-конференції»).
За результатами конференції буде сформовано електронний збірник матеріалів, який можна буде скачати в PDF-форматі на головній сторінці конференції за адресою: http://conferences.neasmo.org.ua/.

Робочі мови конференції – українська, російська, англійська.
Останній термін подання статей – 15 березня 2012 р.

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:
Оргвнесок – 80 грн. (в оргнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстка макету, редагування текстів).
Об'єм статті – не більше 5 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після проведення конференції.
Кошти перераховуються на рахунок:
Р/р: 26007007081001
«Філія ВАТ КБ «Надра» Київське РУ»
ВАТ МФО **320564**
Одержувач: МГО «Незалежна асоціація молоді».
Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ – 26426765.
Призначення платежу: благодійний внесок на проведення конференції, П.І.П. автора статті.
Або на картку **Приват банку 4627 0817 2749 0885 (**одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович)** та відправити **SMS**-підтвердження про оплату на моб. **097 923 16 58** (у повідомленні вказати прізвище учасника конференції).

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
за зразком: **Іван Петренко**
(Київ)

Секція, підсекція *за зразком*: (**ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ)

Текст статті
(посилання на літературу по тексту у квадратних дужках *за зразко*м [1, с. 23])

Література:
1. Євремов С. Михайло Коцюбинський // Єфремов С. Вибране: Ст. наук. розвідки. Монографія. – К.: Наук. думка, 2002. – 760 с.
2.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!
Після літератури (***у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів***)) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (*повністю*) домашня адреса, код міста, телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь.

До участі у конференції приймаються статті **обсягом до 5 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файла з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: **neasmo@ukr.net** або на CD-дисках **(дискети не приймаються)** із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS-підтвердження**).

Увага! *У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Уркпоштою не потрібно!*

Адреса оргкомітету:
08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.
Контактна особа: Бобровнік Юрій Вікторович
Контактні телефони: 8 (097) 923 16 58
E-mail: neasmo@gmail.com

Координатор у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – **Кикоть Сергій Миколайович**
Тел. 8 097 625 80 83

Участь в конференції – це чудова нагода висвітлити свої наукові роботи для студентів, аспірантів та викладачів!

УВАГА! Роботи з малюнками та таблицями приймаються лише у тому разі, якщо вони подані у форматі JPEG окремим файлом.
РОБОТИ ОБ'ЄМОМ **більше 5 сторінок** НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!
ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!
З результатами та форматом проведення подібних конференцій можна ознайомитися за адресою:
http://conferences.neasmo.org.ua/

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
студентське наукове товариство історичного факультету
«Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що 28-30 квітня 2012 р. буде проводитися IV **Всеукраїнська** науково-практична інтернет-конференція **«Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку»**.

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ
1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ
1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостерігання, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізнеоманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільствах.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ
1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА
1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ
1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА
1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VII. МИСТЕЦТВО
1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

XIX. ПЕДАГОГІКА
1. Дистанційна освіта у вищий школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ
1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО
1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забеспеченя.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ
1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку. особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ
1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ
1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ
1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на Web-сторінці за адресою: http://www.neasmo.org.ua (розділ «інтернет-конференції»).

Робочі мови конференції – українська, російська.
Останній термін подання статей – 25 квітня 2012 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:
оргвнесок – 50 грн.
1 сторінка формату А4 – 20 грн.,
мінімальний об'єм статті – 5 сторінок.
Кошти перераховуються на рахунок:
Р/р: 26007007081001
«Філія ВАТ КБ «Надра» Київське РУ»
ВАТ МФО **320564**
Одержувач: МГО «Незалежна асоціація молоді».
Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ – 26426765.
Призначення платежу: благодійний внесок на проведення конференції, П.І.П. автора статті.
Або на картку **Приват банку 4627 0817 2749 0885 (**одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович)** та відправити **SMS**-підтвердження про оплату на моб. **097 923 16 58** (у повідомленні вказати прізвище учасника конференції).

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
за зразком: **Іван Петренко**
(Київ)

Секція, підсекція *за зразком*: (**ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ)

Текст статті
(посилання на літературу по тексту у квадратних дужках *за зразк*ом [1, с. 23])

Література:
1. Євремов С. Михайло Коцюбинський // Єфремов С. Вибране: Ст. наук. розвідки. Монографія. – К.: Наук. думка, 2002. – 760 с.
2.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!
Після літератури (***у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів***)) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (*повністю*) домашня адреса, код міста, телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь.

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 10 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файла з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: **neasmo@ukr.net** або на CD-дисках **(дискети не приймаються)** із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS-підтвердження**).

Увага! *У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Уркпоштою не потрібно!*
На одну наукову працю надсилається 1 (один) збірник матеріалів конференції на адресу, вказану у відомостях про автора. Для отримання додаткових екземплярів збірника матеріалів необхідно сплатити їх вартість у розмірі 50 грн. за кожний додатковий примірник. Прохання додаткові примірники замовляти завчасно, вказавши про це у квитанції, що надсилається.
Збірники матеріалів надсилаються на вказану адресу через три тижні після закінчення конференції.

Адреса оргкомітету:
08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.
Контактна особа: Бобровнік Юрій Вікторович
Контактні телефони: 8 (097) 923 16 58
E-mail: neasmo@gmail.com

Координатор у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – **Кикоть Сергій Миколайович**
Тел. 8 097 625 80 83

УВАГА! Роботи з малюнками та таблицями приймаються лише у тому разі, якщо вони подані у форматі JPEG окремим файлом.
РОБОТИ ОБ'ЄМОМ **менше 5 сторінок** НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!
ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!
З результатами та форматом проведення подібних конференцій можна ознайомитися за адресою:
http://conferences.neasmo.org.ua/

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!
Государственное высшее учебное заведение
"Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»,
молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,
студенческое научное общество исторического факультета
«Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что с 26 по 28 мая 2012 г. проводится II **Международная** научно-практическая интернет-конференция **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ».**

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ
1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ
1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ
1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА
1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ
1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА
1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VII. ИСКУССТВО
1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

XIX. ПЕДАГОГИКА
1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ
1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО
1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ
1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ
1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ
1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо-и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ
1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

Оргкомитет конференции планирует размещать доклады на Web-странице по адресу: **http://www.neasmo.org.ua** (раздел «Интернет-конференции»).
По результатам конференции будет сформирован электронный сборник материалов, который можно будет скачать в PDF-формате на главной странице конференции по адресу: **http://conferences.neasmo.org.ua/.**

Рабочие языки конференции – украинский, русский, английский французский, белорусский, грузинский, армянский, азербайджанский, казахский, узбекский, таджикский, киргизский, молдавский, туркменский.
Последний срок подачи статей – 24 мая 2012 г.

Стоимость участия в конференции и размещение статьи в электронном сборнике составляет:
Оргвзнос - 10 USD США. (в оргвзнос входит оплата за размещение на сайте, верстка макета, редактирование текстов).

Объем статьи – не более 7 страниц. Скачать сборник можно будет через одну неделю после проведения конференции на главной странице конференции.

Для участников стран СНГ (за исключением Украины) средства перечисляются следущиим образом:

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА:
Для перевода средств участников из других стран, **за исключением Украины**, нужно обратиться в любой банк вашего государства, воспользоватся международным переводом SWIFT, предъявив следующие реквизиты:

//br// BENEFICIARY: Juriy Bobrovnik
ACCOUNT: 4405885015196402
BANK OF BENEFICIARY: PRIVATBANK, DNEPROPETROVSK, UKRAINE
SWIFT CODE: PBANUA2X
INTERMEDIARY BANK: JP MORGAN CHASE BANK, New York, USA SWIFT CODE: CHASUS33
CORRESPONDENT ACCOUNT: 0011000080

(комисия вашого банка должна бить 1-3 USD США)

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА.

Переводы по системе **«Юнистрим»** для Бобровника Юрия Викторовича в пунктах Приват Банк Украина, Киевская область, г. Переяслав-Хмельницкий (в квитанции должен бить указан **код перевода и** Ф.И.О. того, кто переводил деньги, страна).

(комисия 0,15 USD США)

3. **СПОСОБ ПЕРЕВОДА (Через ОАО «Сбербанк России»)**

Для учасников из Росийськой Федерации (300 руб.) оплаты оргвзноса в рублях РФ (RUB) в отделениях **ОАО «Сбербанк России».**

56A: Банк-Посредник:	**ОАО «Сбербанк России», Москва, РФ БИК 044525225, К/С 30101810400000000225 ИНН 7707083893 СВИФТ: SABRRUMM**
57D: Банк Бенефициара:	**/30111810100000000540 АО «СБЕРБАНК РОССИИ» Киев, Украина**
59D: Бенефициар:	**/ 26207017148867/ Бобровнік Юрій Вікторович**

4. СПОСОБ ПЕРЕВОДА
Или почтовым переводом на Ф.И.О.: Бобровник Юрий Викторович, 08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

5. **СПОСОБ ПЕРЕВОДА Western Union** на **Бобровник Юрий Викторович** (укажите код переводу Ф.И.О того, кто переводит оргвзнос, сума переводу, страна)

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)

Название статьи (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи
(ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:
1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Начный руководитель: кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!
После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью) домашний адрес, код города, телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм.** Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу**: neasmo@gmail.com** или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:
08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.
Контактное лицо в Украине и за рубежем: Бобровник Юрий Викторович
Контактные телефоны: +**38 (097) 923 16 58, : +38 (093) 335 78 86.**
E-mail: neasmo@gmail.com

Координатор в ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий педагогический университет имени Григория Сковороды» – **Кикоть Сергей Николаевич**
Тел. +38 (097) 625 80 83

ВНИМАНИЕ! Работы с рисунками и таблицами принимаются только в том случае, если они представлены в формате **JPEG отдельным файлом.**

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!
Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**
С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу **http://conferences.neasmo.org.ua/**

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Сергій Бесчасний (Херсон, Україна)
АКТИВНІСТЬ МІКРОБІЦИДНОЇ СИСТЕМИ ГРАНУЛОЦИТІВ У ДІТЕЙ 7-11 РОКІВ ІЗ СЕНСОНЕВРАЛЬНОЮ ТУГОВУХІСТЮ 6
Ольга Жук (Київ, Україна)
ДИНАМІКА АКТИВНОСТІ КАТАЛАЗИ В ЛИСТКАХ ПШЕНИЦІ ЗА ДЕФІЦИТУ ВОДИ 7
Вікторія Очкало (Переяслав Хмельницький, Україна)
«МЕДИКО-БІОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОСТЕОХОНДРОЗУ-ХВОРОБИ ШКІДЛИВИХ ВПЛИВІВ НА ХРЕБЕТ ЛЮДИНИ» 9
Олександр Чумаченко (Миколаїв, Україна), Ігор Давиденко (Чернівці, Україна)
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІНЕАЛОЦИТІВ ШИШКОПОДІБНОЇ ЗАЛОЗИ У ПОСТНАТАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ 11
Світлана Шаряк (Львів, Україна)
ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА ЛИПСЬКОГО ТА ОСТАПА ВОЛОЩАКА У РОЗВИТОК БОТАНІЧНОЇ НАУКИ 12

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Ольга Миронова (Воронеж, Россия)
СПЕКТРАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ГУМУСОВЫХ ВЕЩЕСТВ ЧЕРНОЗЕМА ВЫЩЕЛОЧЕННОГО 14
Михайло Олійник (Заліщики, Україна)
ГРУНТОУТВОРЕННЯ І МІКРОБІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СІВОЗМІН 15

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Вадим Базай (Луганськ, Україна)
ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ 18
Руслана Кривенкова (Ужгород, Україна)
ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ 19

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Надежда Галочкина (Воронеж, Россия)
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ АЛИМЕНТАРНОЙ КОРРЕКЦИИ СЕЛЕНДЕФИЦИТНЫХ СОСТОЯНИЙ НАСЕЛЕНИЯ 22
Інна Дітяшова (Черкаси, Україна)
ВПЛИВ ШУМОВОГО ЗАБРУДНЕННЯ УРБОСИСТЕМИ НА СТАН ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ 24
Ніна Кушка (Богуслав, Україна)
ВМИРАЄ РІЧКА 25
Таїсія Пузир (Боярка, Україна)
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ЕКОЛОГІЧНОГО НАПРЯМКУ 27
Олена Ракша-Слюсарева, Наталія Попова, Олексій Слюсарев, Андрій Безсмертний, Марія Слюсарева (Донецьк, Україна)
ПЕРПЕКТИВИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗАХВОРЮВАНЬ ОСІБ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ НА ВИРОБНИЦТВАХ З ШКІДЛИВИМИ УМОВАМИ ПРАЦІ 29
Галина Рисаченко (Біла Церква, Україна)
КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД В ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ 30
Любов Сопівник (Заліщики, Україна)
СТАН БІОСФЕРИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ ТА ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ 32
Анна Фурса, Таїсія Пузир (Боярка, Україна)
ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МІСТА КИЇВ 33
Катерина Шишанова, Таїсія Пузир, (Боярка, Україна)
ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВЕЛИКИХ МІСТ ТА ПРОМИСЛОВИХ ЗОН УКРАЇНИ 34
Наталія Шкарівська, Таїсія Пузир (Боярка, Україна)
ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МІСТА МАРІУПОЛЬ 35

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Эльвира Аблаева (Симферополь, Украина)
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР УКРАИНЫ 37
Марія Бордян, Ольга Антіш (Чернівці, Україна)
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ 38
Марія Бордян, Інна Настащук (Чернівці, Україна)
ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ 39
Юлія Гафійчук (Чернівці, Україна)
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ 41
Юлія Гафійчук (Чернівці, Україна)
ЗАХОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ 42
Марина Головіна (Київ, Україна)
ВИСТАВКИ ТА ЯРМАРКИ – ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА 43
Альона Городюк (Чернівці, Україна)
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ 45
Фируза Жапакова (Киев, Украина)
МОДЕЛЬ ИНФОРМАЦИИ В ТРУДОВОЙ ТЕОРИИ СТОИМОСТИ 46
Тетяна Іванова (Україна, Донецьк), Марина Дьоміна (Україна, Макіївка)
ВПЛИВ РІВНЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 49
Тетяна Іванова (Донецьк, Україна)
ЦИКЛІЧНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ 51
Ігор Коблик (Київ, Україна)
ДЕРЖАВНИЙ БОРГ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ 53

Христина Колтун, Христина Мельник (Львів, Україна)
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ …….. 55
Юлія Моісєєва (Донецьк, Україна)
ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ……. 56
Галина Монастирська (Київ, Україна)
МОТИВАЦІЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ …….. 57
Вікторія Морека, Андрій Шептицький (Львів, Україна)
НОВІТНІ МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ …….. 58
Роман Морозов (Київ, Україна) Олександр Федорчук (Херсон, Україна)
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ В ГАЛУЗІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА 60
Дар'я Мошкіна, Тетяна Іванова (Донецьк, Україна)
ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЯК ОСНОВА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ……. 62
Шынар Муталляпова (Астана, Казахстан)
О РОЛИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ ……... 63
Аліна Наконечна (Київ, Україна)
АНАЛІЗ РИНКУ ПОБУТОВОЇ ХІМІЇ В УКРАЇНІ ……. 64
Марина Пальчик, Юлия Назаренко (Харьков, Украина)
СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ И ПЛАНИРОВАНИЕ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ …… 66
Надія Параниця (Ірпінь, Україна)
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ …… 67
Андрей Пась, Сергей Пустовой (Харьков, Украина)
БАНКОВСКАЯ СИСТЕМА УКРАИНЫ ……. 68
Приходько Олег (Харьков, Украина)
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЯ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ …… 69
Алла Ревуцька (Київ, Україна)
ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН АГРАРНОГО СЕКТОРУ З ДЕРЖАВНИМ БУДЖЕТОМ ……..... 71
Ольга Рогатюк (Чернівці, Україна)
НЕОБХІДНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА …… 72
Оксана Сидоренко (Київ, Україна)
БІРЖОВИЙ РИНОК В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ …….. 74
Ю. Черникова (Донецьк, Україна)
САНАЦІЙНИЙ АУДИТ - ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ ……. 75
Наталія Чорна (Чернівці, Україна)
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ ..… 76
Чорна Наталія (Чернівці, Україна)
ЗНАЧЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ …… 78
Чорний Андрій (Чернівці, Україна)
ДОХОДИ ТА ВИДАТКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ……. 80
Эдие Сейдаметова (Симферополь, Украина)
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ …… 81

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Б.К. Альжаппарова (Астана, Республика Казахстан)
К ВОПРОСУ О ГОЛОДЕ В КАЗАХСТАНЕ В НАЧАЛЕ 1920-Х ГГ. (НА МАТЕРИАЛАХ
АКМОЛИНСКОЙ ГУБЕРНИИ И КАРКАРАЛИНСКОГО УЕЗДА) …….. 84
Олександр Барило (Яготин, Україна)
ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В 1989-2001 рр.: ОКРЕМІ ПИТАННЯ
МЕТОДОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ……... 85
Маргарита Башли (Ізмаїл, Україна)
ДВОРЯНСТВО БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
«АЛФАВІТНОГО СПИСКУ ДВОРЯНСЬКИХ РОДІВ БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ) …….. 86
Ірина Верховцева (Ізмаїл, Україна)
ДУНАЙСЬКО-ЧОРНОМОРСЬКИЙ ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПОДУНАВ'Я …… 88
Ганна Вєтрова (Ізмаїл, Україна)
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ
В РОКИ РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1918-1940 РР.) ……. 89
Альона Геза (Київ,Україна)
РАННЯ ІСТОРІЯ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ …….. 91
Інна Демуз (Переяслав-Хмельницький, Україна)
ТРАНСПОРТНІ ПІЛЬГИ ІНВАЛІДІВ В УРСР (1960-1970-ті рр.): ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ …….. 92
Віктор Дроздов (Ізмаїл, Україна)
РУХ ЗА ОБ'ЄДНАННЯ ДУНАЙСЬКИХ КНЯЗІВСТВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-Х РР. ХІХ СТ. …… 94
Тетяна Єрич (Ізмаїл, Україна)
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.) …… 95
Сергій Жабін (Київ, Україна)
ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ІНФОРМАТИКИ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ …….. 96
Галина Звонкова (Київ, Україна)
ОЛЕКСАНДР ЯКОВИЧ УСІКОВ – ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ РАДІОФІЗИКИ І ЕЛЕКТРОНІКИ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР …….. 98
Олена Колтачихіна (Київ, Україна)
ПЕРЕДІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРОБЛЕМ РЕЄСТРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ НАН УКРАЇНИ …… 99
Майя Костюк (Умань, Україна)
ІЗ ІСТОРІЇ САДІВНИЦТВА ХІХ-ХХ СТОЛІТТЯ: ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-ПОМОЛОГ, ЗАСНОВНИК НАУКОВОГО
ПЛОДІВНИЦТВА, АКАДЕМІК В. В. ПАШКЕВИЧ …….. 100
Анна Котиченко (Черкаси, Україна)
ПРОНИКНЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ …….. 101

Олексій Кривопішин (Переяслав-Хмельницький, Україна)
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ФАСТІВСЬКОЇ ЗАЛІЗНИЦІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТ.) ……. 103
Сніжана Кузьміна (Ізмаїл, Україна)
ЧИСЕЛЬНІСТЬ І РОЗМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ БЕССАРАБІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ. ……. 105
Анастасія Легкоступ (Донецьк, Україна)
ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ПИТАННЯ ВПЛИВУ ІДЕЙ АНГЛІЙСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА НА ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ АНГЛІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ. ……..…. 107
Тетяна Логвинюк (Переяслав-Хмельницький, Україна)
ЖУРНАЛ «НАУКА І СУСПІЛЬСТВО» – ПРОВІДНИК ПОЛІТИЧНИХ І НАУКОВИХ ЗНАНЬ, ПРОПАГАНДИСТ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОГО МАТЕРІАЛІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ ……. 108
Богдан Луговий (Бережани, Україна)
ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ У КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЕННЯХ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ …... 109
Сергій Михайленко (Яготин, Україна)
КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА ……. 110
Валентина Молоткіна (Переяслав-Хмельницький, Україна)
РОЛЬ РЕКЛАМИ В ПОШИРЕННІ ДРУКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УСРР В 20-ТІ РР. XX СТ. …… 112
Людмила Науменко (Переяслав-Хмельницький, Україна)
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАПОВІДНИКИ – ЦІННА ПАМ'ЯТКА ПРО ІСТОРІЮ МИНУЛОГО НАШОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ …….. 113
Алиса Петушкова (Астрахань, Россия)
ИНСТИТУТ БРОДЯЧИХ ПЕВЦОВ У РУССКИХ И УКРАИНЦЕВ …….. 115
Ярослав Потапенко (Переяслав-Хмельницький, Україна)
ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр. В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПСИХОСОМАТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ ……. 116
Різник Юлія (Черкаси, Україна)
НЕВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДИСИДЕНТ ВІКТОР ПАНАСЕНКО ТА ЙОГО ВІДКРИТІ ЛИСТИ ДО РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА …….. 118
Сергей Фильчиков (Тюмень, Россия)
ПАУВАУ КАК ОСНОВНОЙ ЭЛЕМЕНТ СОВРЕМЕННОЙ ИНДЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ ……... 119
Володимир Швець (Черкаси, Україна)
ТРУДНОЩІ ПОЛІТИЗАЦІЇ СЕЛЯНСЬКОГО ЗАГАЛУ НАДДНІПРЯНЩИНИ ТА РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ ЙОГО ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ (ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ) …… 121
Василь Якуба (Переяслав-Хмельницький, Україна)
М. М. НОВИКОВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ КИЇВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА …….. 122

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Elena Artamonova (Saratov, Russia)
MATHEMATICAL MODELING FOR ITEMS DURABILITY …… 124
Мария Деканова (Новополоцк, Белоруссия)
ПРИЛОЖЕНИЕ РАСКРАСКИ ВЕРШИН ГРАФА К ЗАДАЧЕ СОСТАВЛЕНЯ РАСПИСАНИЯ ……. 124
Лаззат Дюсембаева (Астана, Казахстан)
ФИЛОСОФСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ ПРОИЗВОДНОЙ ФУНКЦИИ …….. 126
Владимир Кравченко (Зерноград, Россия), Вероника Дурягина (Таганрог, Россия)
РАЗРАБОТКА СЦЕНАРИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ МАШИННО-ТРАКТОРНОГО АГРЕГАТА НА БАЗЕ Т-150К С ПОМОЩЬЮ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ …….. 128
Александр Сухинов, Алла Никитина (Таганрог, Россия)
МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ДЛЯ РАЗРАБОТКИ СЦЕНАРИЯ УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА ВОД МЕЛКОВОДНОГО ВОДОЕМА …….. 130
Шерзодбек Фармонов (Фергана, Узбекистан)
ОБ ОДНОМ АНАЛОГЕ ЗАДАЧИ ФРАНКЛЯ ДЛЯ УРАВНЕНИЯ СМЕШАННОГО ТИПА ВТОРОГО РОДА …… 132
Айгерим Хурметхан (Астана, Казахстан)
ПАРАМЕТРИЧЕСКАЯ ФОРМА ВАРИАЦИОННЫХ ЗАДАЧ ……... 137

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Мадина Муталиева (Алматы, Казахстан)
ИСКУССТВО ТАНЦА: ШИПЫ И РОЗЫ ……... 140
Людмила Николаева (Алматы, Казахстан)
ИСКУССТВО ТАНЦА – ИСКУССТВО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЫХ ХОРЕОГРАФОВ XXI ВЕКА …… 141
Альона Тарасевич (Київ, Україна)
СПЕЦИФІКА ПОСТАНОВКИ ВОГНЯНОГО ТА ПІРОТЕХНІЧНОГО ВИДОВИЩА …… 142
Галина Тобілевич (Тернопіль, Україна)
ДЕКОРАТИВНА ПЛАСТИКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ СУЧАСНОГО МІСТА …….. 143

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Тетяна Бабенко (Кривий Ріг, Україна)
ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МЕДСЕСТРИНСЬКОЇ ОСВІТИ …….. 145
Oksana Baglaj (L'viv, Ukraine)
MODEL OF PREPAREDNESS FORMATION FOR MULTICULTURAL COMMUNICATION OF INTERNATIONAL TOURISM SPECIALISTS …….. 146
Ботагөз Байменова (Астана, Қазақстан)
ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ ……..…. 149
Тетяна Балицька (Луганськ, Украина)
ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ В КРЕДИТНО-МОДУЛЬНІЙ СИСТЕМІ …….. 150
Тетяна Бикова (Запоріжжя, Україна)
РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ СТУДЕНТА – ЗАПОРУКА ЙОГО УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНЬОМУ …… 151
Ирина Буршит (Таганрог, Россия)
ПРЕДШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПОДГОТОВКА «ДОМАШНЕГО» РЕБЕНКА К ШКОЛЕ ……. 153

Татьяна Веренич, Наталья Дрибас (Минск, Беларусь)
ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ 154
Наталія Вересоцька (Переяслав-Хмельницький, Україна)
ІНФОРМАЦІЙНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ 155
Анна Виневская (Таганрог, Россия)
ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ МОБИЛЬНОСТЬ БАКАЛАВРА СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ 157
Володимир Гаргін (Переяслав-Хмельницький, Україна)
КОНЦЕПЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 158
Асель Жактаева, Алтыншаш Жактаева (Жезказган, Республика Казахстан)
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ 159
Татьяна Иванова (Таганрог, Россия)
СТАНОВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ АНТРОПОГЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ 161
Елена Игнатович (Петрозаводск, Российская Федерация)
К ВОПРОСУ О МОДЕРНИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНЫЗ СИСТЕМ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ 162
Дорина Іванова, Віра Марченко (Ізмаїл, Україна)
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї: ЗМІСТ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ РЕАЛІЗАЦІЇ 164
Олег Іовенко, Тетяна Кот, Олександр Кошуков,
Віктор Малишев, Валентин Перлій (Київ, Україна)
ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ 165
Олег Кирик, Олег Фльонц (Бережани, Україна)
ТЕХНОЛОГІЯ НАРАХУВАННЯ НОРМ ЧАСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ТА НА ПІДПРИЄМСТВІ 166
Олена Книш (Петрівка, Україна)
ЗНАЧЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ У ВНЗ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ 167
Ірина Козинець (Ніжин, Україна)
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА «ЗНАННЯ» УКРАЇНИ 168
Олена Котяй (Рівне, Україна)
ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДОЗНАВСТВА У 3 КЛАСІ 170
Світлана Куца (Бережани, Україна)
СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ 172
Вікторія Лапіна (Кривий Ріг, Україна)
КРИТЕРІЇ, ДЕСКРИПТОРИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ 173
Юрій Лещук (Бережани, Україна)
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ (В РОЗРІЗІ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ВНЗ АГРООСВІТИ УКРАЇНИ) 174
Вікторія Ліпська (Київ, Україна)
ОСВІТНІЙ АУДИТ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ 176
Евгений Лопаткин (Таганрог, Россия)
КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ 177
Ольга Лучанінова, Ірина Сталь (Дніпропетровськ, Україна)
ПРОБЛЕМА МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВТНЗ ДО НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 179
Вікторія Маніта (Ізмаїл, Україна)
СОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРЕНІНГОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У РОБОТІ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ 180
Софія Олійник (Петрівка, Україна)
СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ 181
Олена Павленко (Переяслав-Хмельницький, Україна),
Людмила Карапетян (Ірпінь, Україна)
СТИЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО УСВІДОМЛЕННЯ ЯВИЩ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА 182
Владимир Погонышев, Дина Погонышева, Татьяна Бычкова (Брянск, Россия)
МОНИТОРИНГ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 184
Леся Польова (Івано-Франківськ, Україна)
ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 187
Марина Пуйлова (Таганрог, Россия)
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ 189
Оксана Ремізова (Ізмаїл, Україна)
ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АНІМАЦІЇ 190
Айжан Сейткенова (Жезказган, Республика Казахстан)
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ 192
Ольга Смірнова (Переяслав-Хмельницький)
РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ТВОРАМИ 193
Катерина Сороколєтова (Ізмаїл, Україна)
ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ДОМІНАНТИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 195
Ілона Степаненко (Ізмаїл, Україна)
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ МАТЕМАТИКИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 196
Кіра Стецюк (Луганськ, Україна)
ДІАЛОГІЗМ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ 198
Ася Сучану (Ізмаїл, Україна)
СУТНІСТЬ ТЬЮТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМАТИКИ 199
Лариса Толмачёва (Таганрог, Россия)
ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗ 201

Марина Труфкіна (Ізмаїл, Україна)
ПЕРСОНІФІКОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ 202
Ірина Тупікіна (Ізмаїл, Україна)
МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ 204
Юлія Хлабистіна (Луганськ)
РЕЛІГІЙНІ ЗАСАДИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ 205
Світлана Хоцкіна (Кривий Ріг, Україна)
ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІКИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ 206
Ніна Шульц (Кам'янець-Подільський, Україна)
ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИКУ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ВИЩИХ ХУДОЖНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ 208
Наталія Юрчишин (Київ, Україна)
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС З ДИСЦИПЛІНИ, ЯК ОДИН ІЗ СУБ'ЄКТІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ АГРАРНИХ ВУЗАХ 209
Тетяна Яковенко (Стаханов, Україна)
ЩОДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 210

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Наталія Бойко (Біла Церква, Україна)
УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ 212
Любов Титаренко (Одеса, Україна)
РОЛЬ І МІСЦЕ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ В НАПРЯМКУ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ СПІВТОВАРИСТВО 213

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Марина Кабаченко (Харків, Україна)
ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ І ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 215
Олеся Ляшук, Анна Стасюк (Ірпінь, Україна)
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ В УКРАЇНІ 216
Анастасія Моторіна (Ірпінь, Україна)
ДЕЯКІ АСПЕКТИ НОВОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО 217
Анастасія Остапець (Черкаси, Україна)
ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 218
Марія Фоміна (Київ, Україна)
ОТРИМАННЯ У ВЛАСНІСТЬ НЕРУХОМОСТІ ЗА ПОЛІСОМ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ 220
Мольдир Хасенова (Усть-Каменогорск, Казахстан)
ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ВОДНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 222
Михайло Целуйко (Одеса, Україна)
ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ КОМПЕТЕНТНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ 223

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Марзия Асылбекова (Астана, Қазақстан)
ЖЕТІМ БАЛАЛАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 225
Лариса Георгінова (Буча, Україна)
ВПЛИВ СІМ'Ї НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ 226
Заиченко Александра (Таганрог, Россия)
СИНЕСТЕТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ОЦЕНИВАНИЯ РАЗНОМОДАЛЬНЫХ ОБЪЕКТОВ 228

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ

Юрій Довгорук (Яготин, Україна)
СОЦІАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ІНСТИТУЦІЙ ТА ПРОЦЕС ЇХ БЮРОКРАТИЗАЦІЇ 230

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Віолетта Коленко, Михайло Сафонов, Юлія Косенко (Херсон, Україна)
СТІЙКІСТЬ НЕДЕТЕРМІНОВАНИХ СТЕГОСИСТЕМ 232
Михайло Сафонов, Віолетта Коленко, Юлія Косенко (Херсон, Україна)
Б'ЄКТНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В СТУПЕНЕВІЙ МОДЕЛІ КЕРУВАННЯ СТРУКТУРНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ 234

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Анатолій Клемба, Андрій Кубін, Ольга Зіньків, Наталія Стефанишин (Львів, Україна)
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДА ЗВ'ЯЗОК У НАВЧАННІ ТЕХНІЦІ ЛИЖНИХ ХОДІВ 236
Тетяна Лісовенко (Богуслав, Україна)
СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ОЗДОРОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ КОЛЛЕДЖУ 238

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Баян Абылбаева (Қарағанды, Қазақстан)
ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА БАҒЫТТАР 240
PhD. Bazarbekova Dumangul, M.Ed. Dergunova Helen (Zhezkazgan, Kazakhstan)
SENTENCE STUDY: SEMANTIC ASPECT (ON THE MATERIALS OF RUSSIAN LANGUAGE) 241
Ivan S. Bakhov (Kyiv, Ukraine)
GLOBALIZATION AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION 242
Баян Маударбекова (Жезказган, Казахстан)
ТЕСТ КАК СРЕДСТВО КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ, УМЕНИЙ И НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ 244
Людмила Богатикова (Гомель, Беларусь)
КОНТРОЛЬ В ОБУЧЕНИИ УСТНОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧИ 245

Оксана Геращенко, Алла Ніколаєва,
Маргарита Падалиця, Оксана Самолисова (Харків, Україна)
ПРОБЛЕМА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СЕРЕД МОЛОДІ ……. 246
Яна Грищенко (Київ, Україна)
НОВІТНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ …….. 247
С.Д. Дешко, Л.М. Гуня, І.І. Добош (Львів, Україна)
МОВА ТА СТИЛЬ НАУКОВИХ І НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЬ …… 248
С.Д. Дешко, Л.М. Гуня, І.І. Добош (Львів, Україна)
ПРАВИЛА ПОДАННЯ ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ …….. 249
Ганна Зоріна (Горлівка, Україна)
СТИЛІСТИЧНА АДАПТАЦІЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ ……. 250
Богдан Коваленко (Умань, Україна)
ВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ “АНГЛО-АМЕРИКАНЦІВ” З ПРЕДСТАВНИКАМИ ІСПАНОМОВНИХ ЕТНОСІВ …….. 251
Сергій Коваленко (Умань, Україна)
ОБРАЗНО-ЦІННІСНІ МЕТАФОРИ В БРИТАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ …….. 252
Асет Маханбетов (Жезказган, Республика Казахстан)
МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ КОНТРОЛЯ УРОВНЯ ВЛАДЕНИЯ ИНОСТРАННЫМИ ЯЗЫКАМИ …… 254
Зоя Овчаренко (Київ, Україна)
ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВОЇ ГРИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
СТУДЕНТІВ-ЗАОЧНИКІВ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ …….. 255
Олена Самсонова (Сімферополь, Україна)
ФО З РОСЛИННИМ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДИНИ ……... 256
Радміла Сегол (Київ, Україна)
ПЕРЕКЛАД ЯК РІЗНОВИД МІЖМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ……. 257
Вікторія Старух (Харків, Україна)
ІМІДЖЕВЕ ВІДЕО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ВІДЕОФІЛЬМІВ
АКАДЕМІЇ НУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ США) ……... 259
Тетяна Фісенко (Київ, Україна)
ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖ У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ У 1930-2000 РР.:
КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР …… 260
Ольга Яранцева (Київ, Україна)
ЛАТИНІЗМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ……. 262

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Олег Маруховський (Київ, Україна)
ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТРАДИЦІЙ І РИТУАЛІВ В ПРАКТИЦІ ЯПОНСЬКИХ БОЙОВИХ МИСТЕЦТВ …….. 264

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ /ВЕДОМОСТИ ОБ УЧАСНИКАХ …… 266

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУИЩИЕ КОНФЕРЕНЦИ

16 ДО 18 БЕРЕЗНЯ 2012 Р. проводиться II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція
«Вітчизняна наука: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку» …….. 270
28-30 КВІТНЯ 2012 Р. проводитися IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція
«Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку» …… 272
26 ПО 28 МАЯ 2012 Г. проводится II Международная научно-практическая интернет-конференция
«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ» …… 274

Збірник наукових праць / Сборник научых робот

Українською, російською, казахською та англійською мовами

Матеріали І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012 р. – 284 с.

Материалы I Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ»** // Сборник научных трудов. - Переяслав-Хмельницкий, 2012 г. - 284 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
В.П. Коцур,
доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, С.М. Кикоть.

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав, Ю.С. Табачок.

Проведення І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщенні на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою www.neasmo.org.ua

Адреса оргкомітету конференції:
08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

Підписано до друку 05.03. 2012. Формат 60х84 1/8
Збірник наукових праць видрукувано ТОВ «Колібрі 2011»,
м. Переяслав-Хмельницький, Київська область,
www.kolibri.org.ua

ДЛЯ НОТАТОК